

34-252

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

KAZAK TÜRKÇESİ

KORKIT ATA KİTABI

(Transkripsiyonlu Metin - Türkiye Türkçesine Çeviri - Dil Özellikleri - Sözlük)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
HÜLYA SAVRAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. GÜRER GÜLSEVİN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

MALATYA 1994

"Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne"

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../1994

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER.....	I
Ö N S Ö Z.....	VII
G İ R İ Ş.....	1
Kazak.....	1
Kazaklar.....	4
Kazakistan.....	17
Dil ve Edebiyat.....	18
Kazakistan Haritası.....	23
Dede Korkut.....	24
Dede Korkut Kitabı.....	27
KULLANILAN KISALTMALAR ve İŞARETLER.....	28

T R A N S K R İ P S İ Y O N L U M E T İ N

K O R K İ T A T A K İ T A B I

Korkittıñ Nakıl Sözderi.....	34
Jırdıñ Kirispesi.....	34
Dirsexanılı Bukaşjan Tuwralı Jır.....	48
Kazan-Salordıñ Awılın Jaw Şapkanı Tuwralı Jır.....	88
Bayböri Balası Bämisi-Bayrak Tuwralı Jır.....	134
Kazan Bektiñ Balası Oraz Bektiñ Jawga Kalay Tutkın Bolganı Tuwralı Jır.....	214
Toka Balası Erjürek Domrul Tuwralı Jır.....	258
Ogız Kañlı Balası Kan-Töräli Jayındağı Jır.....	278
Ogız Kazılık Balası İyekenk Tuwralı Jır.....	322
Töbeköz Däwdi Öltirgen Bıysat Tuwralı Jır.....	340
Bekil Ulı Ämran Batır Tuwralı Jır.....	372
Ogız Uşan Balası Sekrek Tuwralı Jır.....	396
Kazan-Salordıñ Jawga Tutkın Bolganı Jäne Onı Balası Orazdıñ Azat Etüwi.....	424
Sırtkı Ogızdardıñ İşki Ogızdarga Karsı Bas Köterüwi Jäne Bayraktıñ Kalay Öltirilgeni Tuwralı Jır.....	452

T Ü R K İ Y E T Ü R K Ç E S İ N E Ç E V İ R İ

D E D E K O R K U T

Korkut'un Dolaylı Anlatımı.....	35
Destanın Girişi.....	35
Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hakkında Destan.....	49
Salur Kazan'ın Evinin Düşman Tarafından Yağmalanması Hakkında Destan.....	89
Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Hakkında Destan.....	135
Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Düşmana Nasıl Tutsak Olduğu Hakkında Destan.....	215
Duha Oğlu Deli Dumrul Hakkında Destan.....	259
Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Hakkındaki Destan.....	279
Kazılık Koca Oğlu Yigenek Hakkında Destan.....	323
Tepegöz Devi Öldüren Basat Hakkında Destan.....	341
Begil Oğlu Emren Yiğit Hakkında Destan.....	373
Uşun Koca Oğlu Segrek Hakkında Destan.....	397

Salur Kazan'ın Düşmana Tutsak Olması Ve Onu Oğlu Uruz'un Kurtarması.....	425
Dış Oğuzların İç Oğuzlara Karşı Baş Kaldırması Ve Beyrek'in Nasıl Öldürüldüğü Hakkında Destan	453

DİL ÖZELLİKLERİ

Kazak - Kiril Alfabeti.....	471
SESBİLGİSİ (FONOLOJİ).....	472
Ünlüler.....	472
Ünlü Uyumları.....	474
<i>Damak Uyumu (Kalınlık-İncelik Uyumu).....</i>	<i>474</i>
<i>Dudak Uyumu (Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu).....</i>	<i>477</i>
Ünlü Değişmeleri.....	480
<i>İnce Ünlülerin Kalınlaşması.....</i>	<i>480</i>
<i>Kalın Ünlülerin İncelmesi.....</i>	<i>481</i>
<i>Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması.....</i>	<i>482</i>
<i>Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi.....</i>	<i>483</i>
<i>Geniş Ünlülerin Daralması.....</i>	<i>484</i>
<i>Dar Ünlülerin Genişlemesi.....</i>	<i>486</i>
Ünlü Türemesi.....	488
Ünlü Düşmesi.....	490
Ünsüzler.....	492
Ünsüz Uyumu.....	496
Ünlü-Ünsüz Uyumu.....	498
Ünsüz Değişmeleri.....	499
<i>Tonlulaşma.....</i>	<i>499</i>
<i>Tonlulaşma Örnekleri.....</i>	<i>502</i>
<i>Tonsuzlaşma.....</i>	<i>503</i>
<i>Sızıcılaşma.....</i>	<i>506</i>
<i>Akıcılaşma.....</i>	<i>513</i>
<i>Akıcı Ünsüzler Arasında Değişme.....</i>	<i>516</i>
<i>Süreksizleşme.....</i>	<i>517</i>
<i>Sürekli Ünsüzler Arasında Değişme.....</i>	<i>522</i>
Benzetme.....	526
Başkalaşma.....	527
Ünsüz Türemesi.....	528
Ünsüz Düşmesi.....	530
Dudaklılaşma.....	533
Göçüşme.....	534
Tekleşme.....	535
İkizleşme.....	536
Büzülme.....	536
Yutulma.....	537
Ünsüz Kaynaşması.....	537
Ünsüz Ayrışması.....	538
Kaynaşma.....	538
Hece Düşmesi.....	539

l = ş, r = z	540
ŞEKİLBİLGİSİ (MORFOLOJİ).....	541
E k l e r.....	541
Çekim Ekleri.....	541
İsim Çekimi Ekleri.....	541
Çokluk Ekleri.....	541
İyelik Ekleri.....	546
Hal Ekleri.....	548
Yalın Hal (Nominatif).....	548
Yükleme Hali (Accusatif).....	548
Yönelme Hali (Datif).....	550
Bulunma Hali (Locatif).....	553
Ayrılma Hali (Ablatif).....	555
Vasıta Hali (Instrumental).....	558
Eşitlik Hali (Equatif).....	560
Yön Gösterme Hali (Directif).....	562
Topluluk Hali (Collectif).....	562
İlgi Eki (Genitif).....	563
Fiil Çekimi Ekleri.....	565
Kipler.....	565
Kişi Ekleri.....	566
Zaman Ekleri.....	568
Geçmiş Zaman.....	568
Görülen Geçmiş Zaman.....	568
Duyulan Geçmiş Zaman.....	571
Şimdiki Zaman.....	577
Gelecek Zaman.....	583
Geniş Zaman.....	589
Tasarlama Kipleri.....	595
Emir.....	595
İstek.....	599
Gereklilik.....	602
Cevher Fiili (Verbe Prédicatif).....	604
Yapım Ekleri.....	610
İsimden İsim Yapan Ekler.....	610
İsimden Fiil Yapan Ekler.....	618
Fiilden İsim Yapan Ekler.....	622
Fiilimsiler.....	522
Mastarlar.....	522
Sıfat-Fiiller (Participe).....	625
Zarf-Fiiller (Gerundium).....	631
Hal Zarf-Fiilleri.....	632
Bağlama Zarf-Fiilleri.....	633
Zaman Zarf-Fiilleri.....	635
Şart Zarf-Fiilleri.....	636
Fiilden İsim Yapan Diğer Ekler.....	639

<i>Fiilden Fiil Yapan Ekler</i>	643
<i>Çatı Ekleri</i>	643
<i>Geçişli-Ettirgenlik (Factitif-Causatif)</i>	643
<i>Edilgenlik (Passif)</i>	647
<i>Dönüşlülük (Réfléchie)</i>	648
<i>İşteşlik (Réciproque-Cooperatif)</i>	651
<i>Fiilden Fiil Yapan Diğer Ekler</i>	651
<i>K e l i m e G r u p l a r ı</i>	653
<i>İsimler</i>	653
<i>İsim</i>	653
<i>İsimlerde Çokluk</i>	655
<i>İyelik Ekleri</i>	655
<i>İsmin Halleri</i>	655
<i>İsimlerde Tamlama</i>	655
<i>İsim Yapma Yolları</i>	657
<i>Sıfat</i>	658
<i>Niteleme Sıfatları</i>	658
<i>Belirtme Sıfatları</i>	661
<i>Belirsizlik Sıfatları</i>	663
<i>Soru Sıfatları</i>	664
<i>Sıfatların Anlamlarına Göre Dereceleri</i>	664
<i>Aitlik Ekiyle Yapılmış Sıfatlar</i>	665
<i>Zamir</i>	666
<i>Kişi Zamirleri</i>	666
<i>İşaret Zamirleri</i>	667
<i>Dönüşlülük Zamirleri</i>	669
<i>Belirsizlik Zamirleri</i>	670
<i>Soru Zamirleri</i>	670
<i>Zarf</i>	671
<i>Zaman Zarfları</i>	671
<i>Yer Zarfları</i>	672
<i>Nitelik Zarfları</i>	673
<i>Azlık-Çokluk Zarfları</i>	674
<i>Soru Zarfları</i>	674
<i>Edat</i>	675
<i>Bağlama Edatları</i>	675
<i>Son Çekim Edatları</i>	678
<i>Soru Edatları</i>	680
<i>Berkitme Edatları</i>	680
<i>Cevap Edatları</i>	681
<i>Ünlem Edatları</i>	681
<i>Fiil</i>	682
<i>Olumsuzluk Eki</i>	682
<i>Fiil Çekimi</i>	683
<i>Fiillerde Soru</i>	683
<i>Fiil Yapma Yolları</i>	684
<i>Fiilimsiler</i>	684

<i>Birleşik Fiiller</i>	684
<i>Tasvirî Fiiller</i>	684
<i>Yardımcı Fiiller</i>	687
CÜMLEBİLGİSİ (SİNTAKS)	690
Kelime Grupları	690
<i>İkilemeler</i>	691
<i>Bağlama Grubu</i>	700
<i>İyelik Grubu</i>	700
<i>İsim Tamlaması</i>	701
<i>Sıfat Tamlaması</i>	702
<i>Edat Grubu</i>	702
<i>Ünlem Grubu</i>	703
<i>Unvan Grubu</i>	703
<i>Sayı Grubu</i>	703
<i>Yalın Grubu (Nominatif)</i>	704
<i>Yükleme Grubu (Accusatif)</i>	704
<i>Yönelme Grubu (Datif)</i>	704
<i>Bulunma Grubu (Locatif)</i>	705
<i>Ayrılma Grubu (Ablatif)</i>	705
<i>Zarf Grubu</i>	706
Cümlelerin Öğeleri	706
Temel Öğeler	707
<i>Yüklem</i>	707
<i>Özne</i>	708
Yardımcı Öğeler	709
<i>Belirli Nesne</i>	709
<i>Belirsiz Nesne</i>	710
<i>Dolaylı Tümleç</i>	711
<i>Zarf Tümleci</i>	711
<i>Edat Tümleci</i>	712
Cümle Çeşitleri	714
Yapılarına Göre Cümleler	714
<i>Basit Cümle</i>	714
<i>Birleşik Cümle</i>	715
<i>Girişik Birleşik Cümle</i>	716
<i>Şartlı Birleşik Cümle</i>	718
<i>İç İçe Birleşik Cümle</i>	719
<i>Bağımsız Birleşik Cümle</i>	721
<i>Sıra Cümleler</i>	721
<i>Bağlı Cümleler</i>	722
Yüklemin Soyuna Göre Cümleler	723
<i>Fiil Cümlesi</i>	724
<i>İsim Cümlesi</i>	725
Yüklemin Yerine Göre Cümleler	726
<i>Kurallı Cümle</i>	726
<i>Devrik Cümle</i>	727

Anlamlarına Göre Cümleler	727
<i>Olumlu Cümle</i>	728
<i>Olumsuz Cümle</i>	728
<i>Soru Cümlesi</i>	729
<i>Ünlem Cümlesi</i>	730
Özet.....	731
Sonuç	736
GENEL SONUÇ	745
SÖZLÜK-DEYİM VE ATA SÖZLERİ	746
Sözlük	747
Deyim ve Atasözleri.....	957
BİBLİYOGRAFYA.....	964
ORJİNAL METNİN FOTOKOPİSİ.....	976

ÖNSÖZ

Tez konusu olarak, günümüz Kazak Türkçesi ile yazılmış **Korkut Ata** (Oğuzdardın Batırlık Jırları: Epos, Orıs tilinen awdargandar: A. Koñıratbayev, M. Baydildayev, Almatı: Jazuwşı, 1986, 128 s)'nın dil incelemesi seçilmiştir. (Transkripsiyonlu Metin, Türkiye Türkçesine Çeviri, Dil Özellikleri, Sözlük). Kitap, Dede Korkut'un Kazak Türkçesine ilk çevirisidir. Eser; Oğuzların Anadolu'ya gelmeden önceki hayatları ile henüz geldikleri Doğu Anadolu'daki olaylarını destâni nitelikte ele alır. Hikâyelerin meydana gelişi, çok daha eskiye ve uzun bir zamana dayanıyorsa da, yazıya geçirilişi 15. yüzyıla rastlar. Elimizde, Dresden ve Vatikan olmak üzere iki yazma nüshası vardır.

Amacımız; Türk Dili Ailesi'nin kuzeybatı kolunu temsil eden, Kıpçak dil grubunun bir üyesi olan Kazak Türkçesini, Türkiye Türk'ü gözüyle incelemek ve bir "el kitabı"nı ortaya koyabilmektir. Bağımsızlıklarını yeni kazanmış Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile kurulacak köprüye biz, dil ve kültür gibi en sağlam yapı taşları ile katılmak istedik. Ve alanımızda da bu türün, ilk örnekleri arasına girdik.

Diğer Türkler gibi Kazak Türkleri ile de, şu veya bu nedenlerden dolayı uzun bir kopukluk dönemi geçirdik. Böyle uzun bir zamanın, milletler hayatından ve dilinden çok şeyler alıp götürmesi muhakkaktı. En azından Orta Asya'daki Türklerin güdümlü bir siyaset ile alfabelerinin değiştirilip Kiril alfabesine geçirilmeleri bile, ayrılıkların doğmasına neden olmuştur. Öyle ki, yan yana Türk Cumhuriyetleri'nde bile

anlaşmazlığın had safhada olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durum göz önünde tutulduğunda, bizim böyle bir çalışma için seçeceğimiz malzemenin çok özel olması gerekiyordu. Seçtiğim eser konusunda, sayın hocam Osman Nedim Tuna'nın hakkını hiç bir zaman ödeyemeyeceğim. Kendisi bana karşılaşılabileceğim güçlükleri dile getirdi. Bunun üzerine ortak bir karar aldık. Öyle bir eser seçilmeliydi ki, bu eser ile çalışırken çok daha geniş alanlara girip, karşılaştırmalar yapılabilirdi. Ortaya çıkan soru işaretleri, daha başka versiyonları ile kıyaslanabilirdi ve çözülebilirdi. Bu durumda, **Korkut Ata Kitabı** bize çok uygun geldi.

Tez için, yaklaşık bir yıllık bir ön çalışma dönemi geçirmiştik. Bu dönemleri, imkânlarımız dahilinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili Bölümü'ndeki Kazakça derslerine, katılarak pekiştirmeye çalışmıştım. Çalıştığımız eseri de bu süre zarfında, Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı Kütüphanesi'nde (kayıt no: 9942) bularak fotokopisini çekirtmiştim. Bu konuda bana yardımcı olan ilgililere de teşekkür borcum var.

Dede Korkut hikâyeleri için eserimizin hemen ikinci sayfasına şu ibare konulmuş: *"Korkut Ata Kitabı" -türki tildes xalıktardıñ ortak murası. Köne ogız-kıpçaktardıñ mädeniy eskertkişi bolıp tabılatın bul jır kazak tiline algaş ret awdarılıp otır.* "'Dede Korkut Kitabı" Türk dilini konuşan halkların ortak mirası. Eski Oğuz-Kıpçakların medenî anıtı olarak kabul edilen bu destan Kazak Diline ilk kez çevriliyor." Kazakların bu ifadesinden sonra, 'Neden Dede Korkut hikâyeleri?' sorusuna diyecek pek bir şey kalmıyor. Tezimizde yaptığımız; bu eserden hareketle

Kazak Türkçesini, Türkiye Türk'ü gözü ile incelemek olduğu için, ayrıca bir konu olarak, eserin orijinali ya da Türkiye Türkçesine çevirileri ile karşılaştırma yoluna gitmedik. Ama daha önce de belirttiğimiz gibi; anlamlandırırken ve dil özelliklerini verirken bu versiyonlardan gerekli yardımları da aldık. İnanıyoruz ki, Dede Korkut Hikâyeleri üzerine yapılacak daha pek çok çalışmalar için, bizim çalışmamız da bir yol gösterici konumuna girecektir. En azından, henüz kesin hükümlere bağlanmamış bazı meseleler için biz, Kazakların bakış açılarını gün ışığına çıkardık. Dede Korkut gibi daha pek çok 'ortak miraslarımız' için, Türk Dili Ailesi'nden her üyenin neler düşündüğünü ve neler yaptığını öğrenmek için ilk adımı atmış olduk.

Tezimiz şu ana bölümlerden oluşmuştur:

GİRİŞ

TRANSKRİPSİYONLU METİN

TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİ

DİL ÖZELLİKLERİ

Sesbilgisi (Fonoloji)

Şekilbilgisi (Morfoloji)

Cümlebilgisi (Sintaks)

Özet

Sonuç

SÖZLÜK

BİBLİYOGRAFYA

ORJİNAL METNİN FOTOKOPİSİ

Giriş bölümünde Kazaklar ve Kazak Türkçesi ile birlikte; hareket noktamız olan Dede Korkut ve Dede Korkut Kitabı hakkında da genel bir bilgi verildi.

İlgilenenlere kolaylık sağlanması amacıyla transkripsiyonlu metin ve Türkiye Türkçesine çeviri bölümleri birlikte sunuldu. İlk sayfa transkripsiyon ise hemen onun karşısı çevirisi oldu. Bu şekilde, takip edebilmek de çok kolaylaştı. Ayrıca; hem transkripsiyon, hem çeviri bölümleri yazılırken, orijinal eserin satır düzeni gözetildi. Böylelikle; transkripsiyon ve çeviri bölümleri, sayfa ile birlikte, satır güdümler de verilmiş oldu. Orijinal metin de dahil olmak üzere üç bölümün her sayfasının satırlarına rakamlar verildi. Bu; hem bölümleri karşılaştırmada, hem de dil incelemesinde kolaylık sağladı. Çeviri yaparken, özel adların verilmesinde orta yolu sağlamak için Prof.Dr. Muharrem Ergin'in Dede Korkut Kitabı'ndan yararlanıldı. Yine çeviride dikkat çeken nokta, çeviri için çok sâde bir yolun takip edilmesiydi. Edebî cümlelere meyletmeden, hemen hemen Kazak cümle dizisini ve öğelerin yerini hiç değiştirmeden çeviri yapma yoluna gidildi. Bu şekilde; Kazak dil yapısının bize yakınlığını, cümle gibi en önemli bir dil unsuru ile daha ilk başta gözler önüne serdik.

Dil özellikleri, daha önce de belirtildiği gibi Türkiye Türk'ü gözü ile verilmeye çalışıldı. Ama bunu yaparken Kazakların ve Rusların yazdığı gramer kitapları da gözardı edilmedi. Bizim yaptığımız; bulduğumuz özellikleri bizim anlayışımız doğrultusunda isimlendirmek ve tasnif etmek oldu. Sesbilgisi ve şekilbilgisinin tasnifini yaparken fikir edindiğimiz kaynaklar, danışman hocam Yrd.Doç.Dr. Gürer Gülsevin'in **Ahmed-i Dâi Miftahu'l-Cenne** adlı doktora tezi ve Ferhat Tamir'in **Barköl'den**

Kazak Türkçesi Metinleri; cümlebilgisinin tasnifinde de Mazhar Kükey'in **Türkçenin Sözdizimi** adlı eseri olmuştur.

Sonuç bölümünde; Kazakçanın baştan sona verilmek istenen temel nitelikleri, her bölüm kendi içinde olmak üzere maddeleştirilmiştir. Kazak Türkçesini fonetik, morfolojik ve sintaksistik yönlerden ortaya çıkaran dil özellikleri verildi, ayrıca Türk Dili Ailesi içindeki konumu ve dil yapısı ana çizgileriyle ortaya konuldu.

Sözlüğe her kelime alındı. Alan dışından ilgililere de hitap edebilmesi amacıyla ikilemelere, belli başlı deyim ve atasözlerine de yer verildi. Her madde ve iç madde için bir referans konuldu. Kelimelerin anlamlandırılmasında yalnızca Kazak Türkçesi sözlükleri ile sınırlı kalınmayıp, ulaşılabilen diğer Türk lehçelerinin sözlüklerine de başvuruldu. Konu ile ilgilenenlere yardımcı olur diye, belli başlı deyim ve atasözleri de ayrı başlık halinde verildi. Bunlar, herhangi bir tasnife tâbi tutulmadı.

Bibliyografyada; doğrudan ya da dolaylı olarak yararlandığımız kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak verildi. Bibliyografya için, kendi çevremiz haricinde Millî Kütüphane ve Türk Dil Kurumu'nun kütüphanesi de taranmıştır.

Tezimin hazırlanmasında, doğrudan ya da dolaylı olarak pek çok kişinin yardımlarını gördüm. Başta; beni her zaman destekleyen ve gerek tez konumun belirlenmesinde, gerekse çalışma yönteminin ortaya konulmasında, bana yol göstericilik görevini titizlikle yerine getiren danışman hocam Yrd.Doç.Dr. Gürer Gülsevin'e müteşekkirim.

Yine; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde dersini izleme fırsatı bulduğum Dr. Nurcemal Oralbayeva'ya, bu fırsatı sağlayan bölümüme ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili Bölümü'nün o zamanki başkanı Prof.Dr. Mustafa Canpolat'a, Ankara'da yapacağım ön çalışmalarla ilgili araştırmalarımda her zaman yanımda bulunan Gülsevil Gözükaraya çok teşekkür ederim.

Hocamız Prof.Dr. Osman Nedim Tuna, diğer bütün hocalarım ve arkadaşlarım gibi, benim de bilim dünyasında maddî ve manevî olarak var olmamı sağlayan en büyük şahsiyettir. Her şey bir yana, eser seçimindeki yardımları bile beni, anlatılması imkânsız bir zahmetten kurtarmıştır. Dâima desteğini gördüğüm hocama minnettarım.

Tezimin bilgisayara geçirilmesinde bana yardımcı olan ve aydınlatıcı fikirler sunan Doç.Dr. Orhan Gölbaşı'nın, tezimin ortaya çıkarılmasında büyük katkısı olmuştur. Kendisine çok teşekkür ederim.

Tine tezimin yazılabilmesi için bana bilgisayarını vermek inceliğinde bulunan arkadaşım Filiz Beler'in ve bilgisayarı kullanabilmem konusunda bana her zaman yardımcı olan H. Serhan Yaylacı'nın benim için yaptıklarını hiç bir zaman unutmayacağım.

Kontrol aşamasında, zamanlarının büyük bir bölümünü bana ayıran Sibel Urhan'a ve Betül Savran'a da minnettarım. Ayrıca ailemin, her konu gibi bu konuda da bana göstermiş olduğu engin hoşgörü, attığım her adımda yanımdaydı.

Aralık 1994

GİRİŞ

Kazak

Kazak kelimesinin menşei hakkında kesin bilgilere henüz sahip değiliz. Kaz- Kumuk ve Balkarcada "avarelik et-, serserilik et-" anlamlarına gelir¹. A. Caferoğlu ise Kazak'ı "silâhşör, kızan, asker mükellifi" olarak açıklar².

Vekayi Babur'un Hatıratı'nda kazak'ı "bî-hânâmân" ve kazaklık "cenk eyyamı seferde asker ve leşkerin hali" (Süleyman); bu tarif bu sözün ifade ettiği mânayı aşağı yukarı izah etmektedir. Babur, bu tabirler ile, fetret devresini, yani hükümdarın, hâkim bulunduğu yeri şu veya bu sebeple terkederek, mevkiini veya buna mümâsil bir vaziyeti tekrar buluncaya kadar geçirdiği zaman ve vaziyeti kasetmektedir. Bu bir tek şahsın başına gelebileceği gibi, bütün bir zümre, kabile grupları da bu vaziyette bulunabilir. Bugün bu isim altında tanınan Türk kabilesi ile isimleri Türkçeden geçmiş olması mümkün bulunan cenubî Rusya'nın hudutlarında yerleşmiş askerî zümresinde, mevcut kanunî durumun dışında kalan zümrelere dâhil olmak sıfatı ile, aynı tabir ile alakalı oldukları muhakkaktır³.

Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı Türkçe Sözlük'te **kazak**: 1. Rusya'da ve İran'da ayrı bir sınıf oluşturan atlı asker. 2. karısına söz geçirebilen, dediğini

¹ G. Nemeth, (Çeviren: K. Aytaç) **Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü**, Kâltür Bakanlığı Yayınları: 1229, Türk Dünyası Dizisi: 12, Ankara 1990.

² A. Caferoğlu, **Kazak Türkleri**, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, S. 29, Yıl: III, Mart 1965, Ankara 1965, s. 304.

³ R.R. Arat, **Vekayi Babur'un Hatıratı**, C. II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1987, s. 616 - 617.

yaptıran erkek, kılıbık karşıtı. Özel anlamda: 1. SSCB'de Güney Sibiry'a'da yaşayan Türk soyundan gelen bir halk ve bu halktan olan kimse. 2. Güney Rusya'da yaşayan Slavlaşmış bir topluluk ve bu topluluktan olan kimse, diye verilir⁴.

S. Altaylı'nın Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü'nde kelime şöyle açıklanır: **kazak**:
1. 15.-17. yüzyılda feodal beylerin zulmünden kaçıp ıssız yerlere giden feodallara veya toprak sahiplerine mensup köylülere ve yoksul şehirlilere mensup kimse. 2. Rusya'da 18. yüzyıldan başlayarak imtiyazlı şartlarla toprağı işlediğı için özel askerî birliklere bakan Don, Kuban, Tersk, Orenburg gibi şehirlerde doğmuş kimse. // Bu vilayetlerin halkından toplanmış ordu birlikleri. // Komünist ihtilalden önce, komünist hareketi ortadan kaldırmak için kullanılan özel süvari birlik. 3. Eskiden askerî vilayetlerde doğmuş şahıs, köylü⁵.

Meydan Larousse'de ise **kazak için**: ("göçebe" ve "akıncı" anlamında esk. türk. k.) Rusya'da yaşayan bir Türk kavmi ve bu kavimden olan kimse: Dünyaca bilinen "Volga, Volga" şarkısında efsanesi anlatılan Stenka Razin Volga kazakları arasından çıkmıştır (Ş.S. Aydemir). Güney Rusya'da yaşayan bir kavim ve bu kavimden olan kimse. // İran ve Rusya'daki süvari birliklerine verilen ad. Sıf. Mec. Karısına hükmeden ve dediklerini yaptırabilen: Kazak erkek, açıklamasını buluruz⁶.

⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, C. II, Ankara 1988.

⁵ S. Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, C. II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.

⁶ Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, **kazak** maddesi, C. 11, Baskı: Sabah Gazetecilik A.Ş.

Kelimenin Büyük Larousse'deki anlamı şöyledir: **kazak**: (başiboş, bağımsız anlamına gelen türkçe sözc.) 1. Moskova ve Polonya-Litvanya devletlerinin güney sınırlarında yaşayan silahlı çetelerin üyesi. 2. Rus süvari sınıfının özel birlikleri üyesi köylü-asker. // Karısına söz hakkı tanımayan, dediğini yaptıran erkek için kullanılır⁷.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, bununla ilgili olarak şunları verir: **kazak**: Kumuk şivesinde "silahşor, asker" anlamına kullanılmaktadır. Bir başka görüşe göre bu kelime aslında Türk, Kıpçak, Oğuz gibi etnik bir terim olmayıp devlete karşı kafa tutarak nizamlı cemiyetten ayrılıp kendi başına bir kaç arkadaşı ile serseri dolaşan, eşkiyalık yapanlara ve sonraları Özbeklerden ayrılan bir Türk boyuna veya Rus çarına isyan eden Ruslara verilen ad olup, etimolojisi meçhul bir Türkçe kelimedir. Ebu Said Mirza, Hüseyin Baykara ve Babur Şah kelimeyi "serseri, başiboş, işsiz güçsüz" manasına kullanmaktadırlar.

Kazak tabiri ayrıca Güney Rusya bozkırlarında eskiden göçebe veya yarı yerleşik yaşayan halk için de kullanılmıştır. Bunlar XV. a.dan itibaren Asyalı göçebelerin çekildiği bozkırlara yerleşen, sefaletten veya askerden kaçmış Rus asıllı kimselerdi. Zamanla teşkilatlanarak önemli bir askerî kuvvet oldular⁸.

⁷ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, **kazak** maddesi, C. 13, Baskı: Milliyet Gazetecilik A. Ş., İstanbul 1986.

⁸ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, **Kazaklar** maddesi, Dergâh Yayınları, C. 5, İstanbul 1982.

Görüldüğü gibi, özel anlamda ele alındığında Kazak, iki farklı kavmi karşılamaktadır. Türk ve Rus Kazakları diye ayırabileceğimiz bu kavimler, sürekli olarak karıştırılmıştır; hâlâ karıştırılmaktadır. Ünlü Rus yazarlarından gerek Tolstoy'un *Kazaklar*'ındaki Kazakların, gerekse Şolohov'un *Don Hikâyeleri*'ndeki Kazakların, bizim konumuz olan Türk Kazakları ile uzaktan yakından hiç bir ilgisi yoktur.

“Kazak tabiri hür, serbest, yiğit, cesur anlamlarından hareketle Slav dillerine de geçmiş ve özellikle sınırları koruyan imtiyazlı askerî koloni mensuplarının adı olmuştur. Daha sonra Orta-Asya'nın iç karışıklıkları zamanında bu tabir (kazak ve kazakçı), olumsuz anlam olarak derbeder, serseri, haydut anlamları için kullanılmaya başlanmıştır”⁹.

A. Caferoğlu bu farklılığı; *“Rusçanın Kozak kelimesi ile hiç bir ilgisi yoktur.”* diye açıklar¹⁰.

Kazaklar

Kazaklar en büyük göçebe Türk halkıdır. Konup göçtükleri bölge geniş Kırgız stebi olup doğuda İrtiş ırmağının kaynaklarına kadar, güneyde eski Orta Asya Hanlıklarına kadar, kuzeyde ise İrtiş mecrasının orta kısımlarına, İşim bozkırına ve

⁹ R. R. Arat, *Kazakistan maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul 1977, s. 499.*

¹⁰ A. Caferoğlu, *Kazak Türkleri, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, S. 29, Yıl: III, Mart 1965, Ankara 1965, s. 304.*

Ural dağlarının eteklerine kadar yayılır¹¹. Kazak Türklerinin uzun ve tarihî bir mazisi vardır¹².

Kazaklar; tarihte görülen şu urug, boy ve oymaklarla birlikte Kıpçaklar kolundadır: Khazar, Saber / Suvar, Bulgar, Kun, Kuman / Koman, Vanand / Valandar, Barsel / Borçalı, Sıgnak, Balasakan / Balasagun, Çik / Çiğil, Kemek / Yemek, Kırgız, Başgırt, Bulak, Oğrak / Kara-Ağaç (a tapan), Akaçeri, Kanglı / Kangar, Uran, Tokhsi¹³.

Kendilerine eskiden beri Kazak adını veren bu Türk halkını Ruslar, önceleri Kırgız sanmışlardır. Ruslar; XVI. ve XVII. yüzyıllarda Sibiryayı Altay havalisini işgal edince, Kazaklarla ilk burada karşılaşmışlardır. XVIII. yüzyılda Orta Asya'ya ve burada konuştukları dil ve yaşayışları bakımından Kırgızlara benzeyen bu Türklere de Kırgız adını vermişlerdir. Fakat sonradan Batı Türkistan'ı zaptedip 1855'te Tian-Şan'a geldikleri zaman asıl Kırgızlarla karşılaşınca, bunun üzerine Kazak Türklerine "Kırgız-

¹¹ bkz. O. N. Tuna, *Türk Halkları I. (Modern)*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları: 1, Malatya 1985, s. 28.

¹² Z. Velidi Togan verdiği bir dipnotta şöyle der: Kazak = Kesal meselesi için bk. Minorsky, d. JA, 1930, Juillet-september, p. 73-90. Kazaklar Selçuklular devrinde de vardı. Bazı Arap menbalarında Ksâl yazılan isim İbn A'tham Al-Kâfi 'de Ksâk yazılmıştır. (bk. Z. V. Togan, İbn Fadlan, hşr. 296). Eğer Kazaklar gerçekten bir Türk kavmi ise, bunlar daha Araplardan önce burada idiler. Borçalılar'a gelince onların Khazarik ve Barsilik isimli iki kavim halinde daha M. Ö. 216 - 197 de yaşayan İnan padişahı Valars'ın zamanında Kür nehrinin cenubuna geçmiş olduklarına dair rivayet, Musa Khoren'de nakledilmişti (bk. Marquart, Chronologie der alt-türkischen Inschriften, s. 92). Vakhuşti, Geografya Gruziyi, Tiflis neşri, 1904, s. 32 bunların eskiliğinden habersizdir. (Z. V. Togan, *Umûmi Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1534, Enderun Kitabevi, 3. baskı, İstanbul 1981, s. 469.

¹³ F. Kırzioğlu, *Yukarı- Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. IX.

Kaysak" veya "Kazak-Kırgız", asıl Kırgızlara ise "vahşi taşlı Kırgızlar" (Dikokameniye Kırgızı) demişlerdir¹⁴.

XI. yüzyıldan itibaren Türklerin önemli bir kısmının Selçuklular önderliğinde batıya kaymasından sonra geride Orta Asya'da kalan Türkler, bağımsızlıklarını bir süre daha devam ettirebilmişlerdir. Ardından Mogol hakimiyeti altında ezilen Türkler, Timur'un kurduğu devlet etrafında rahat nefes alabildiler. Timur'un ölümünden sonra siyasî alanda istikrarı sağlayamadılar. Bir kısmı Timur'un torunları etrafında toplanmış, bir kısmı da Fergana vadisi ile kuzeyinde başıboş bir hayatı devam ettirmek durumunda kalmışlardır. Bu ikinci Türk grubunu bir araya toplayarak yeniden teşkilatlandıran ve onlarla yeni bir Türk devleti kuran ise Ebu'l-Hayr (1428-1468) adında bir Altın Orda prensi olmuştur. Altın Orda hanı Özbek (1312-1340)'in soyundan gelen Ebu'l-Hayr, kurduğu devlete büyük dedesi Özbek'in adını verince, bu devletin halkını teşkil eden Türklere de Özbek denildi. Mogol kabilelerinin saldırıları ile istikrar tekrar bozulmaya başladı. Bir grup Türk, hükümdardan ülkenin ve milletin düşman saldırılarından korunmasını resmen talep etti. Töreye göre hükümdarın ana görevi halkını düşmandan korumaktı. Görevini yerine getirmeyen hükümdara, görevlerini hatırlatmak ve gerekirse başkaldırmak haktı. Nitekim, bu hak çevresinde bazı Türkler, 1456 yılı içinde Mogolların sürekli saldırıları ve Ebu'l-Hayr'ın önleyememesi üzerine, devletten ayrılarak kuzeye doğru çekildiler. İşte bu Türklere "Kazak" adı verilmiştir¹⁵.

¹⁴ bkz. O. N. Tuna, a.g.e., s. 27.

¹⁵ bkz. M. Saray, *Kazak Türkleri tarihi "Kazakların Uyanışı", Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi - 2, İstanbul 1993, s. 16-17.*

Buna göre Kazaklar tarihî bir kavim olmayıp, muhtelif devirlerde bu geniş bozkırlardan göç eden Türk kavimlerinin buralarda kalan bakiyelerinin birleşmesi ve sonradan Sibiryâ kavimleri ile Mogol ve Kalmukların bir kısmını içine almak suretiyle, yaklaşık XV. yüzyılda teşekkül etmiş bir Türk kavmidir¹⁶.

Kazaklar eskiden beri Turanlı göçebe bir halk diye gösterilmiştir. X. yüzyılda Bizans hükümdarı ve tarihçisi Kostantinos Porfiregenetos, Kazakların bulunduğu yerden Kazahi diye bahseder. Daha bin yıllarında Firdevsî, Şehnâme'sinde eski tarih kayıtlarına dayanarak bir Kazak hanı ve göçebe bir savaşçı Kazak kavminden söz eder. Çingiz Han'ın oğullarının zamanında yine Kazaklardan bahsedilir. Bu çağda Cuci Han'a bağlı olarak gösterilirler. XVI. yüzyılda Orta Asya stebinde iki muazzam devlet görüyoruz.. Birisi Dudam Han'ın idaresindeki Mogol ulusu, diğeri Arslan adında bir hanın idare ettiği Kazak ulusu. Bu Arslan Han'ın 400. 000 kişilik bir ordusu bulunduğunu Babur'dan öğreniyoruz. XVII. yüzyılın birinci yarısında Kazaklar, hanları Cihangir'in kumandasında Kalmuklarla savaşmış ve sonunda onları yenmişlerdir. Bu zamana gelinceye dek Kazaklardan bir bütün olarak bahsedilir. Fakat XVIII. yüzyılda Ruslar Kazaklarla temas ettikleri zaman bunları üç kola ayrılmış görüyoruz:

1. Ulu Cüz
2. Orta Cüz
3. Kişik (Kiçik) Cüz

¹⁶ bkz. R. R. Arat, a.g.e., s. 498.

Velyaminof Zernof adlı bir Rus müsteşrikine göre Kazakların böyle üç kola ayrılması daha XVII. yüzyılda şu şekilde olmuştur: Kazakların Taşkent havalisinde ve yakın bozkırlarda yaşayan kabileleri tamamıyla göçebe olan diğer Kazaklardan ayrılarak bu havaliye yerleşmiş bir halde konmuşlardır. İşte bu yarı yerleşik olanlar Orta Cüz'ü teşkil etmişlerdir. Küçük Cüz'ü teşkil edenler Kazakların batıda oturanlarıdır. Nihayet Büyük Cüz, doğudaki Kazak kabile ve boylarını içine almıştır. Yalnız Velyaminof Zernof, bu iddiayı neye dayanarak öne sürdüğüne belirtmez. Radloff, Velyaminof Zernofun görüşünü kabul etmeyerek, Kazaklardaki bu bölünmenin Kazak kollarını idare eden beylerin yaşlarına göre yapıldığını öne sürer. Yani Radloff, bir hükümdarın elinde bulunan yerleri büyük, orta, küçük yaştaki oğullarına dağıtması sonucu olarak bu tasnifin meydana geldiğini söyler. Fakat Kazaklarda böyle bir bölünmenin hangi hükümdar tarafından ve ne zaman yapıldığına dair esaslı bir bilgimiz yoktur. Kazaklar; Mogol, Samoyed ve diğer Türk halkları ile karışmışlarsa da, bugün hepsi aynı adla tam bir birlik içinde yaşarlar. Ulu Cüz; Balkaş gölü, Alatau ve Isık gölü güneyinde, batıda Çimkent, Türkistan ve Taşkent'e kadar uzayan bölgede konup göçer. Bir çok soyları vardır. Orta Cüz; Argın, Nayman, Kıpçak, Kirey, Konrat kabilelerinden ibarettir. Bunlardan Argın kabilesi, Kırgız stebinin kuzeyinde, yani İrtiş ırmağının orta mecrasına yakın yerlerde Tobol ve İşim havalisinde yaşar. Nayman kabilesi, orta İrtiş'ten doğuya doğru uzayan bölgede yani Argınların güneyinde Çin sınırına yakın topraklarda ve Balkaş gölü havzasında konup göçer. Kıpçak kabilesi; Kırgız stebinin kuzey batı taraflarında Tobol, Turgay, Uya ırmakları boylarında yaşar. Kirey kabilesinin çoğu yukarı İrtiş havzasında ve stebin batı taraflarında yaşar. Nihayet Konratlar, umumiyetle Taşkent civarında göçebe bir halde

bulunurlar. Kişik Cüz; stebin batısında konup göçer. Alçın adlı büyük bir kabile ile birleşik yedi soydan teşekkül etmiştir. Bu yedi soy toplu olarak kendilerine "Cetti Uri" adını verirler. Alçın Ulı kabilesinin başlıca iki kolu vardır. Bunlar "Elim Ulı", "Bay Ulı" adını taşırlar¹⁷.

Milfi bir teşekkül olan her bir Kazak "Cüz"ünün, kendi bağımsızlığı uğrındaki gayret ve çalışmalarına rağmen, birbirinden ayrılmaları ve parçalanmaları Kazak topluluğunun siyasî kaderi üzerinde çok kötü bir ekki yapmıştır. Kendi aralarındaki iç anlaşmazlıklar ve iç savaşlar, Kazak kavminin birliğini tehdit ettiği kadar, Rus ordusunun Orta Asya fethini de kolaylaştırmış, Kazakistan varlığının sona ermesinde rol oynamıştır. Nitekim 1850'de İli havzasını kendi idareleri altına alan Ruslar, böylece Ulu Cüz'ün esaslı parçasını da hâkimiyetleri altına almışlardır. Nihayet 1866'da Taşkent'in, 1868'de Semerkant'ın Ruslarca zaptı, Ulu Cüz'ün tamamıyla Rus boyunduruğu altına girmesine neden olmuştur.

Bu durum karşısında Rus nüfuz sınırlarına, nisbetle içerlek sayılan Orta Cüz'e bağlı Kazak halkı ve kabileleri, kısa bir zaman için ismen Ruslara tâbi olmuşlarsa da, gerçekte Kazak hanı Abay'ın idaresi altında birleşerek, Rusya'ya karşı eski mücadelelerine devam etmişlerdir. Mücahit ve kahraman bir rehber olan Abay, uzun süre mücadelesine devam etmiş, fakat 1781'de yetmiş yaşında vefat edince, Ulu Cüz'ün durumu da kötüye gitmiştir. Abay'ın oğlu Sultan Veli, bir aralık Orta Cüz'ün

¹⁷ bkz. O. N. Tuna, a.g.e., s. 29-30.

kuzey bölgesinin hanlığına seçilerek mücadelesine devam etmiştir. Fakat beklenen acı sona mecbur olmuştur.

Küçük Cüz'e gelince, burası Rus nüfuzunun hüküm sürdüğü çevre ve bölgeye yakın bulunması hasebiyle pek erken esarete girmiş olduğundan, Rus boyunduruğundan bir daha çıkamamıştır. Daha çok komşularına karşı yaptıkları baskınlarla yetinmeye mecbur olmuştur¹⁸.

XX. yüzyılın başlarında Kazaklar arasında milliyetçi hareketlerin kıpırtıları başladı. 1910'da çıkan ilk Kazak gazetesi olan "Aykanı"nı, 1913'te "Kazak" gazetesi izledi. Çarlık hükümetinin 1916'da 19-43 yaşları arasındaki eli silah tutan bütün erkekleri yedek olarak askere alma kararına karşı çıkan Kazaklar, Abdulgaffar ve Amangeldi İmanov önderliğinde ayaklandılar. Ayaklanma Rus birliklerince kanlı bir biçimde bastırıldı.

1917 Ekim devriminden sonra Alihan Bukeyhanov önderliğindeki Kazak milliyetçileri, Sovyet hükümetinden "tam özerklik" talebinde bulundu. Aynı yıl içinde milliyetçi bir Kazak hükümeti kuruldu. Bu arada Rusya'da Bolşeviklerin, Brestlitovsk antlaşmasının sağladığı barıştan yararlanarak iktidarlarını pekiştirme çabaları, 1918 mayısında başlayan iç savaşla yeni bir döneme girdi. Bolşevikler karşularına çıkan, beyaz ordu ve sosyalist devrimcilerin çevresinde oluşan iki ayrı orduyla çarpışmak zorunda kaldılar. Karşı devrim tehlikesinin ortadan kalkmasından sonra Kızılordu, hiç

¹⁸ bkz. A. Caferoğlu, a.g.e., 303.

zaman kaybetmeden Kazakistan'a girdi; burada alelacele özerk bir sovyet cumhuriyeti kuruldu. Cumhuriyete "Kırgız" adı verildi. Yapılan bu yanlışlık ancak beş yıl sonra "Kırgız" adı yerine "Kazak" adı verilerek düzeltildi. Aynı yıl başkent önce Kızıl Orda'ya, 1929'da da bugünkü başkent Alma-Ata'ya taşındı.

1927'den sonra göçebeler halinde yaşamakta olan Kazakların benliklerini korumaya devam ettiklerini fark eden Sovyet hükümeti, göçebelere yerleşik hayata geçirmek için yoğun çaba harcamaya başladı. Aynı dönemde nüfus dengesini bozmak ve Kazakları azınlığa düşürmek için bölgeye çok sayıda Rus ve Ukraynalı yerleştirilme planı uygulamaya kondu. Rusların Kazakları azınlığa düşürmek politikası, Kazaklar tarafından sert tepkilerle karşılandı. Protestolar bütün Kazakistan'a yayıldı.

1936'da "Özerk Kazak SSC", "Kazakistan SSC"ye dönüştürüldü ve 1937'de Kazakistan Komünist partisi ilk kongresini yaptı. Sovyet hükümeti tahıl üretimini arttırmak amacıyla Kazakistan'ın kuzeyinde ve Sibiry'a'nın batısındaki yeni toprakları tarıma açmaya yönelik bir kampanya başlatma kararı aldı. Bu karara karşı çıkan Komünist parti birinci sekreteri Tumabay Şayahmetov 1954'te görevinden alındı, yerine slav asıllı P.K. Ponomarenko, ikinci sekreterlik görevine de L.İ. Brejnev atandı. Bu iki kişi Sovyet hükümetinin tarım politikasının Kazakistan'da uygulanmasını sağladılar.

1955-56 yılları arasında Kazak topraklarına yerleşen Rus ve Ukraynalı sayısı hızla artmaya devam etti. Aynı dönemde Kazakistan'ın orta kesimindeki Karaganda,

Aral gölünün 240 km. kuzeydoğusundaki Baykonur yakınlarındaki çöl, SSCB'nin Uzay üssü olarak seçildi. Bu yıllarda L.İ. Brejnev, Kazakistan Komünist partisinin birinci sekreterliğine getirildi. Brejnev 1964'te SSCB Komünist partisi lideri, 1977-1982 arasında buna ek olarak devlet başkanı oldu¹⁹.

Kazaklar 1924'te komünist partisi üyelerinin ancak % 8'ini oluştururken, 1965'te bu oran % 40'a ulaşmıştı (450 bin üye). Aynı şekilde Kazaklar, Kazakistan Yüksek Sovyeti'nde (parlamento) nüfuslarına oranla daha fazla temsilci bulundurmaktaydılar (% 40). 1955 ile 1964 yılları arasındaki Kazakistan Komünist Partisi'nin yapısını inceleyen bir araştırmaya göre, parti üst düzey yöneticileri arasındaki Kazak oranı da nüfuslarına oranla yüksek idi. Obkom (Bölge komitesi), Gorkom (Şehir komitesi) ve Raykom (Mahalle komitesi) sekreterlerinin yarısını Kazaklar teşkil ediyordu. Kazaklar gerek komünist partisinde ve gerek hükümet organlarında kendi nüfuslarından daha fazla oranda yüksek mevkilere sahiptiler.

Kunayev için ne kadar Ruslaşmış derlerse desinler onun döneminde önemli mevkilerin pek çoğuna Kazak asıllılar tayin ediliyordu. Mesela bir kaç yıl öncesine kadar Kazakistan KGB başkanı bile bir Kazaktı. Bu durum Rusların kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak görmelerine bile yol açmıştı.

Hiç şüphesiz Kazaklarda millî şuur, öğrenimin arttığı oranda artmakta idi. Dolayısıyla da özellikle Kazak aydınları kendi cumhuriyetlerinde üstünlüğe sahip

¹⁹ bkz. *Büyük Larousse*, s. 6568-6569.

olmaları gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. 1983'te Kazakistan Yazarlar Birliği başkanlığına seçilmiş olan tanınmış Kazak yazarı Olcas Süleymenov millî meselelere eğilmekte ve Kazakların geçmişini incelemek gerektiğini vurgulamaktaydı. Son yıllarda Kazak basınında dil açısından ana dilin muhafazasının önemi ve gelişmesi, tarihî açıdan ise Rusların hakimiyetine girmeden önce de yüksek kültürel değerlere sahip olduklarını işleyen bir hayli makale yayımlandı. Dinmuhammed Kunayev'in kardeşi Kazakistan İlimler Akademisi başkanı Askar Kunayev de Kazak millî tarihinin ortaya çıkarılmasında önemli rol oynamıştı. Kısacası son yıllarda Kazak millî şuuru imkânları elverdiğince canlanmıştı²⁰.

1985'te parti genel sekreterliğine, Politbüro'nun en genç üyesi olan 54 yaşındaki Mihail Gorbaçov seçildi. Gorbaçov'un ülke içinde, parti ve devlet hayatıyla, toplum yapısında başlattığı glastnost ve perestroyka politikaları büyük yankılar uyandırdı. 1990 başlarında Komünist partisinin siyasal tekeline son verilmesi ve serbest piyasa ekonomisine geçişin gündeme gelmesiyle perestroyka yeni bir döneme girdi.

Gorbaçov'un politikasını uygulamaya koymasından kısa bir süre sonra milliyetler arasında merkezî otoriteye karşı başlayan direniş, 1989'da özellikle Kafkasya ve Baltık bölgelerinde bağımsızlık hareketine dönüşmeye başladı. 1991 yılının sonlarına doğru olayların gelişimi daha da hızlandı. Aralık 1991'de bir araya gelen eski federe cumhuriyetlerden bir kısmı "Bağımsız Devletler Topluluğu"nu (BDT) meydana getirdiler.

²⁰ bkz. N. Devlet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Ek Cilt, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, s. 320.

17 aralık 1991'de bir araya gelen Gorbaçov ile Yeltsin, 31 aralık 1991'de SSCB'nin dağılmasına karar verdiler. On iki cumhuriyetten on biri 21 aralık 1991 tarihinde "Bağımsız Devletler Topluluğu"na katılıp, SSCB'nin varlığına son verildiğini açıklayınca, SSCB kararlaştırılan tarihten önce tarih sayfalarına gömüldü.

SSCB'nin dağılmasından sonra Kazakistan bağımsızlığına kavuştu. 19 ağustosta Gorbaçov'a karşı girişilen başarısız darbe girişiminden sonra eylül 1991'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazerbayev, resmi bir ziyaret için Türkiye'ye geldi.

Kazakistan, 25 ekim 1990 tarihinde egemenliğine, 16 aralık 1991 tarihinde de bağımsızlığına kavuştu²¹.

Ülkenin kuzeyindeki Kazak olmayan nüfus Nazarbayev'i başka liderlerden daha temkinli hareket etmeye mecbur etti. Nazarbayev uzlaşmacı akıllı politikası sayesinde Rusların da desteğini alarak 1 aralık 1991'de cumhurbaşkanı seçilebilmişti. Ayrılma eğilimleri kuzey bölgelerinde Kazaklarla Ruslar arasında iç savaş çıkmasına neden olabilirdi. Her ne kadar 1991'de iki büyük etnik grup arasında herhangi bir kanlı olay çıkmadıysa da, kasım ayında Kazaklara karşı "Edinstvo (Birlik)" hareketinin teşviki ile siyasi bir partinin ortaya çıkması etnik sürtüşmelerin artmasına neden oldu.

²¹ bkz. *Büyük Larousse*, s. 6569.

Ruslarla Kazaklar arasında bu sürtüşmeler devam ederken pazar ekonomisine geçmek için radikal ekonomik tedbirler aldı. Ancak bu tedbirlerin günlük hayatta olumlu etkileri görülmedi. Alma-Ata'daki muhalif gruplar reform programını hayata geçirecek resmi kişilerin, eskiden beri ekonomi için sorumlu olan aynı kişilerin olmasını eleştirdiler. Nazarbayev ekim 1991'de yeni bir kişiyi Sergei Tereşçenko'yu başbakan seçti ve reformların uygulanması için sorumluluğu ona verdi. Tereşçenko daha önce Çimkent oblasti, Komünist Partisi birinci sekreteri olmasına rağmen pazar ekonomisini desteklemekle tanınıyordu.

1991 yılının başlarında Nazarbayev kendisini ekonomide radikal, siyasette ise uzlaşmacı olarak gösterdi. Muhalifler ise onun cumhuriyetteki Komünist Partisi ile sıkı bağları olan bir politikacı olduğunu iddia ettiler. Ancak ağustos darbesinden sonra Kazak Komünist Partisi'nden istifa etti. O her ne kadar Komünist Partisi'ni yasaklamışsa da, onun Kazakistan Sosyalist Partisi adıyla tekrar teşekkülüne müsaade etti ve bu parti kendi gözetiminde herhangi bir başka siyasi teşekkülden daha güçlü olmaya devam etti.

Ağustos darbesinden sonra Semipalatinsk (Semey) oblastındaki nükleer denemeler nihayet yasaklandı. Bu konu Kazakistan'daki herkesi rahatsız eden bir konuydu. Nazarbayev'in bu başarısı büyük yankı uyandırdı. Bu gelişmeden sonra ülkedeki (komünist olmayan) en büyük teşkilatı anti-nükleer "Nevada-Semipalatinsk Hareketi" siyasi partiye dönüştü. Lideri olan meşhur Kazak yazarı Olcas Süleymenov

da diğerk bir milliyetçi yazar olan Muhtar Şahanov ile birlikte partinin liderlik kadrosuna seçildiler. Nazarbayev de bu gelişmeyi desteklediğini belirtti²².

Kazakistan parlamentosunun 16 aralık 1991 tarihinde bağımsızlık kararı almasından yarım saat sonra Türkiye, Kazakistan'ı tanıma kararı aldı. İki devlet arasında diplomatik ilişkiler kurulmasına ilişkin protokol 2 mart 1992'de Alma-Ata'da imzalandı ve Türkiye Büyükelçiliği 18 nisan 1992'de açıldı. 20 mayıs 1992'de Kazakistan büyükelçisi Ankara'da göreve başladı.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev 25-28 eylül 1991'de resmen, 24 temmuz-7 ağustos 1992 arasında da özel olarak Türkiye'yi ziyaret etti²³.

Ayrıca Kazakistan yönetimi, diğerk cumhuriyetler (BDT) ve dış dünya ile ekonomik ilişkilerini geliştirdi. Zengin petrol yataklarını geliştirmek üzere Amerikan "Chevron" firması ile antlaşma imzalandı. İngiliz "British Petroleum" da ilgi gösterdi.

Nazarbayev 1991'de İngiltere'ye gitti. Aynı yılda T.C. Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Alman dışişleri bakanı Hans Dietrich Genscher Kazakistan'a geldiler. Eylül ayında ABD dışişleri James Baker ülkeyi ziyaret etti. 1992 yılının ikinci yarısında İngiltere ve Almanya'ya gitti. Kısacası Kazakistan, Nazarbayev yönetiminde dünya platformunda tanınmış bir ülkeye dönüştü²⁴.

²² bkz. *N. Devlet, a.g.e., s.321.*

²³ bkz. *Büyük Larousse, s. 5669.*

²⁴ bkz. *N. Devlet, a.g.e., s. 322.*

Kazakistan

Kazakistan; batıdan doğuya 2 bin 500 km., kuzeyden güneye bin 700 km. uzunlukta bir ülkedir. Yüzölçümü 2 milyon 853 bin km. karedir²⁵. Bu yüzölçümü ile Türkiye'nin yaklaşık 3.7 katı büyüklüğünde bir ülkedir. Nüfusu yaklaşık olarak 18 milyon kişidir. Başkent Alma-Ata'da 1.3 milyon civarında kişi yaşar²⁶. Ülke nüfusunun yaklaşık % 40'ı Kazak, % 38'i Rus, % 6'sı Ukraynalı, % 6'sı Almandır. Geri kalan Koreli, Özbek ve daha başka milletlerdendir. Kazakistan'ın komşuları şöyledir: Batısında Hazar Denizi ve Rusya, kuzeyinde Sibirya, doğusunda Moğolistan ve Çin, güneyinde Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan bulunur. Türkiye'nin üç katından fazla yüzölçümüne sahip olan Kazakistan'da irili ufaklı 48 bin civarında göl, 7 binin üzerinde akarsu vardır²⁷.

²⁵ Kazakistan'ın yüzölçümü konusunda elimizdeki kaynaklar farklı sayılar vermektedir. Örnek olarak M. Saray, a.g.e., s. 7 de 2 milyon 717 bin 300 km². Meydan Larousse, s. 113 te 2 milyon 750 bin km². Büyük Larousse, s. 6568 de 2 milyon 715 bin km². A. Caferoğlu, a.g.e., s. 302 de 2 milyon 853 bin km².

²⁶ A. Eyüboğlu: "Alma-Ata, başkentlerinin Rusça telaffuzudur. Kazakçası Almaatı "Elma şehri" dir. Ancak Kazaklar, kendi aralarında yılların getirdiği alışkanlıktan olsa gerek, Kazakça değil de Rusça konuşmayı tercih ediyor. Başkent'in eski adını kullananlara tepki gösteriyorlar." diyor. A. Eyüboğlu, Ali Eyüboğlu'nun objektif ve kaleminden KAZAKİSTAN, Milliyet Gazetesi, 23 Ağustos 1994, s. 18.

²⁷ bkz. A. Eyüboğlu, a.g.e. s. 18

Kazakistan'da paleolitik devri eserlerine rastlanmaz. Henüz iyice araştırılmamakla beraber Ak-Tübe, Aday, Kazalı, Sağız, Kustanay, Mangışlak ve Türkistan'da önemli sayıda neolitik devri eserleri bulunmuştur. Tunç devri daha iyi araştırılmış olup (yarı-göçebe hayata ait malzeme, iptidaî ziraat, hayvan besleme, av gibi), elde edilen malzemeler, Sibiryâ (Minusin), orta ve aşağı Volga ile Sarmat mezarlıklarına (M.Ö. IV: yüzyıl) tesadüf edilir. Nisbeten yeni olan eski Türk mezarı tipine daha çok rastlanır (Özellikle güneyde, İskit-Sarmatların çöküşü ile Türk kavim teşekkülü devrine ait büyük mezarlar ve taş balballar.). Asya ile Avrupa arasındaki bozkırlarda bulunan Kazakistan, asırlardan beri muhtelif kavim ve kabileler için bir geçit sahası olmuştur. Hunlar (miladın ilk yılları), Türkler (VI.-VIII. yüzyıllar), Türkler ve Mogollar (XIII.-XIV. yüzyıllar) buralarda dolaştıkları gibi, daha sonraları burasını kendilerine yurt edinen Türk halkından Nogaylar (güney Volga, Ural ve Emba boylarından Kafkasya ve Kırım bozkırlarına) ve Özbekler (Turgay, İrgız ve İşim sahaslarından Orta Asya'ya) dışarıya göç etmişlerdir. Kazakistan bozkırlarını doğudan batıya ve batıdan doğuya doğru dolaşan son yabancı kavim Kalmuklar olmuştur²⁸.

Dil ve Edebiyat

Kazakça, fonetik hususiyetleri ile Kıpçak dil grubu içerisinde kabul edilir. Tarihi gelişmesi itibarıyla Kazak Türkçesi, daha çok "kuzey-batı" Türk şiveleri çevresinde inkişaf etmiş sayılır. İç bölümlenme bakımından üç ağza ayrılmaktadır: 1.

²⁸ bkz. R. R. Arat, *Kazakistan maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul 1977, s. 498.*

Bugünkü Kazak edebî Türkçesi, ki Abay bu ağzı işlemiştir. Kuzey-Doğu Kazak ağzı grubu budur. 2. Güney ağzı grubu. Edebî Kazakçadan ayrılır. 3. Batı ağzılar grubu²⁹.

Kazakça XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren edebî bir dil olarak gelişmektedir. Kazakçada 1938 yılına kadar Arap alfabesi kullanılmış, bu tarihten sonra Rus alfabesine (Kiril) dayanan yeni bir yazı sistemi kabul edilmiştir.

Kazak Türklerinin halk edebiyatı bir hayli eski ve zengindir. Yazıya geçmiş ilk mahsülleri, bütün Türkistan'da çok geniş bir kullanılma sahası olan Çağatay Türkçesiyledir. XIX. yüzyılın ortalarından sonra yazıya geçirilen bazı "halk hikâyeleri" ve "destanların" nesir kısımlarının Çağatay Türkçesiyle, nazım kısımları ise Kazak Türkçesiyledir. Kazak edebiyatında İslâmî etki ve dolayısıyla klasik doğu edebiyatının etkisi, XVII. yüzyıldan sonra görülür. XIX. yüzyılın ortalarında Kazan civarında Türkçe basımın gelişmesi; ilk basılan Kazak kitaplarında bu seferde Tatar Türkçesinin etkisinin görülmesini sağlamıştır. Bunun bir nedeni de Kazan Türklerinden bazı aydınların Kazaklar için kitaplar yazmasıdır³⁰.

Şeşen denen hikâyecilerin anlattığı sözlü edebiyat ürünleri arasındaki destanlar Kazakların tarihini, Orta Asya, Volga ve Kırım'da yaşayan kavimlerle ilişkilerini konu edinir. Bunlardan Koblandı destanı Kalmummelar'a, Alpamış Konratlar'a, Kamber

²⁹ bkz. A. Caferoğlu, *Kazak Türkleri*, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, S. 29, Yıl: III, Mart 1965, Ankara 1965, s. 306.

³⁰ bkz. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler / İsimler / Eserler / Terimler*, *Kazaklar maddesi*, Dergâh Yayınları, C. 5, İstanbul 1982, s. 241,242.

Batır yerli beylere karşı halkı koruyan kahramanların öyküsüdür. Kozi Körpeş Bayan Suluv ise yaygın bir aşk ve kahramanlık hikâyesidir. Baksıların cenaze törenlerinde okuduğu şaman duaları, ağıtlar (coktav), şarkılar (cır), düğün türküleri, özlem türküleri (koştasu), öğüt şiirleri (tolgav), akın adı verilen halk şairlerinin atışmaları sözlü edebiyat ürünlerindedir³¹.

Ferdî Kazak halk şiirinin ilk yaratıcısı olarak Buhar-Jırau (1693-1787) sayılmaktadır. Onun izinde yetişenlerden Nısanbay, Doshoca, Kuderı, Muhambet Ütemiş (1804-1846), Cambul Cabayoğlu (1846-1945) gibi, bugün bile, sakin bozkırı coşturan bir yığın Kazak halk şairlerine rastlanmaktadır. Saray şairliği görevinde de bulunan bu halk şairlerinin kullandıkları motifler, millî mücadelenin özünü teşkil etmiştir.

Nihayet XIX. yüzyıl Rusya mahkumu Türk kavimleri arasında başlayan kültür kalkınması harekâtı ve akımı, Kazakistan bozkırı ile Kazak halkını kapsamakta gecikmemiştir. Halkının toplum hayatı şartlarına uygun yetişen bu çağ Kazak millet ve kültür adamları arasında Çokan Velihan (1837-1865), İbray Altınсарın (1841-1889), Abay Kunanbay (1845-1904) gibi aydınlar bulunmakta idi.

Bunlardan Çokan Velihan, Ablay-Han'ın ve Kasım-Han'ların torunlarından olup, elde etmiş olduğu yüksek öğrenimi sayesinde, yurdunun ve komşu kardeş Türk ülkelerinin kültür hayatı ile ilgilenmiş, Rus yazarlarından Dostoyevski'nin de dediği

³¹ bkz. *Büyük Larousse, Kazakistan maddesi, C. 13, Milliyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1986, s. 6569.*

gibi, ilk defa bozkırı ve yaşantısını, halka tanıtmaya çalışmıştır. Kazak ve Kırgız folklorunun ilk araştırmacısı olmuş, yurdunun çeşitli konularına el uzatmış, Kazak Türkünü dünya ışığına çıkarmıştır.

İbray Altınсарın ise milletin hem kültür adamı, hem de pedegogu idi. En çok Kazak çocuklarının yetişmesi yolunda çalışmış, okullar kurmuş, yurdunun mutluluğunu eğitimde görmüştür. Pedagojik çalışmaları ile Kazak aydınlar kadrosunun kurulmasına çalışmıştır. Çeşitli ders kitapları hazırlamıştır. Kendi şiirleri ile hikâyeleri tamamıyla didaktik karakterdedir. Kazak folkloru toplayıcıları arasındadır.

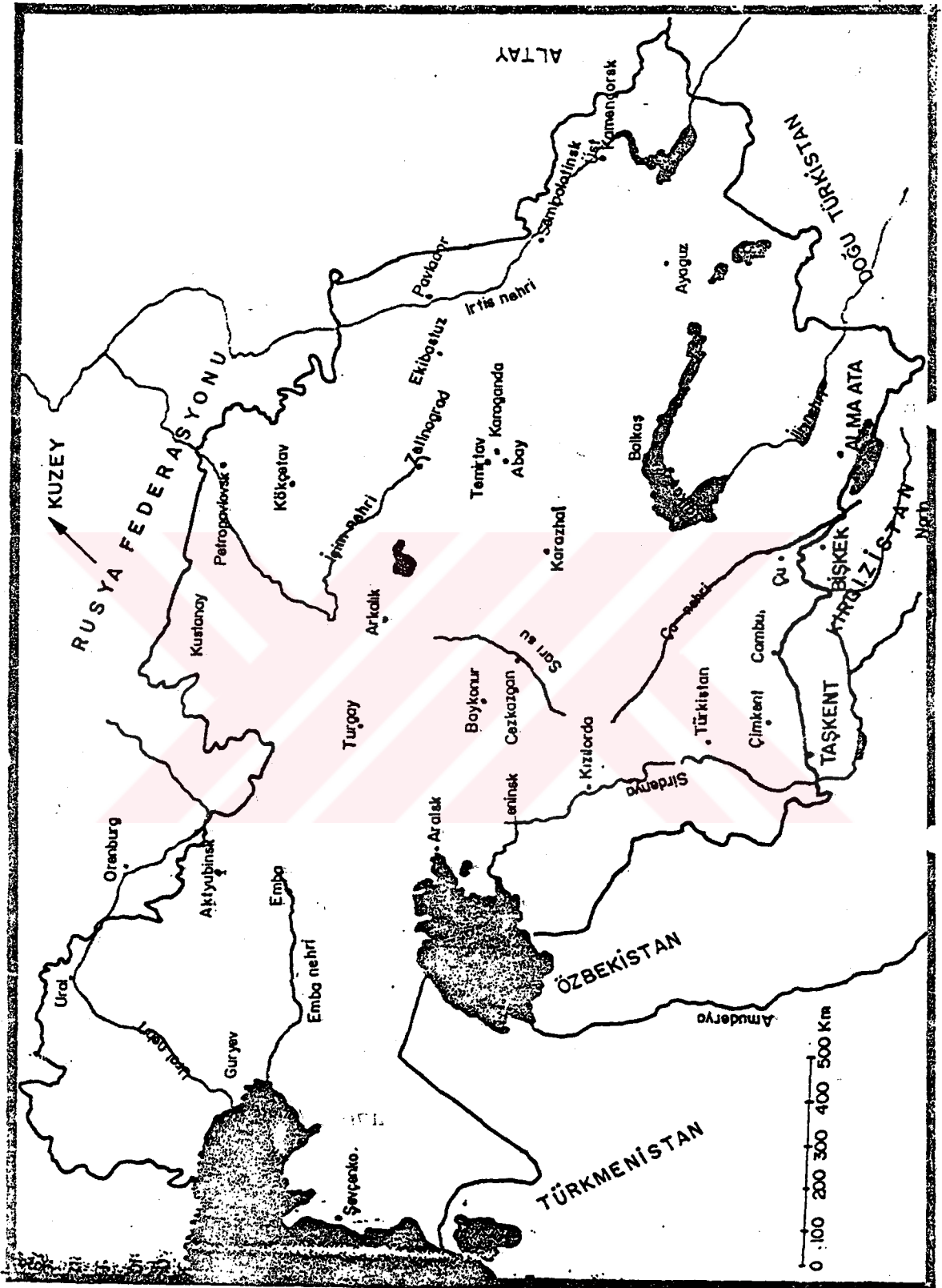
Kazak kültürçüleri liderlerinin üçüncüsü olan Abay Kunanbay, Kazak halkının gerçek yazılı edebiyatının kurucusu sayılmaktadır. Eserlerinde hep Kazak olarak kalmıştır. Şiirlerinde stebın kendisine ve halkının derdine yanardı. Şivesinde ve ifadesinde satirik unsur hâkim idi³². A. Baytursun (1873-1937), toplumsal uyanışın ve millî birliğin savunucusu Mir Yakup Devlet (1885-1937), Huday Bergen, Ömer Karaş (1876-1921) Abay'ı izleyenler arasındadır. Sovyet devrimine kadar ve devrimden hemen sonra Alaş Orda adıyla kurulan bağımsız yönetim sırasında Türkçülük, Kazak milliyetçiliği, İslâmcılık gibi görüşler edebiyat eserlerini besledi. Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Cambul Cabayoğlu, şair S. Seyfulin (1894-1939), sosyalist gerçekçi T. Jarakov (1908-1965), İ. Cansugurov (1894-1937) gibi şairler, yeni rejime uygun ürünler verdiler. Aynı yolu izlemeyenler arasında ise kovuşturulanlar, öldürülenler oldu. Sovyet döneminin başlıca yazarları Kazak tiyatrosunun kurucusu Muhtar Avezov (1897-1961), Sabit Mukanof

³² bkz. A. Caferoğlu, a.g.e., s. 305- 306.

(doğumu 1900), Abidin Mustafin (doğumu 1902), Kalmagan Abdülkadirof (doğumu 1903), Abdullah Tacıbayev (doğumu 1909) vb.dir. 1956'dan başlayarak A. Nurpeysov (doğumu 1924), İ. Yasenberlin (doğumu 1904) gibi nesir yazarları ve Olcas Süleymenov³³.(doğumu 1936) gibi özgün bir şair, edebiyata yeni bir soluk kazandırdı³⁴.

³³ *Esik Tas (Kazakistan) kurganından çıkan bir taşta Köktürk işaretli 26 işaret tespit edilmiştir (M.Ö. V-VI. yüzyıllar). Bunun üzerinde şimdiye kadar yapılan okuma denemelerinden en iyisi Olcas Süleymanov'unkidir. Süleymanov, metni şöyle okur: khan uya üş otuzı(da) yok boltı utıgı tozıltı. 'Han'ın oğlu yirmi üç yaşında yok oldu, (halkın) adı sanı yok oldu.'* O. Süleymanov: *Ceti suvdın köne cazbaları, Kazak Edebiyatı 25.X.1970.* G. Gülsevin, **Türkoloji Kaynakları ve Bibliyografyası**, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları:5, Malatya 1986, s. 6-7.

³⁴ bkz. *Büyük Larousse*, s. 6569-6570.

DEDE KORKUT

Korkut Ata ya da Dedem Korkut diye de adlandırılan Dede Korkut, Oğuzların efsanevi ozanıdır. Dede, Korkut'a verilmiş bir sıfattır ve Dede Korkut Kitabı'nın girişinde geçen Ata ünvanı ile aynı anlamdadır. Ne zaman ve nerede yaşadığı kesin olarak bilinmiyor. Tarihî kaynaklardan, Oğuz halk rivayetlerinden ve Dede Korkut Kitabı'ndaki hikâyelerden hareketle onun filozof, akıl hocası, vezir, müşavir, ozan, keramet sahibi, bilinmeyen şeylerden ve gelecekte haber veren bir kişi olduğunu öğreniyoruz.

O. Ş. Gökyay'ın verdiği bilgilere göre Dede Korkut, Reşidüttin'in Camiüttevarih'inde Oğuzların Bayat boyundan gösterilir. Dede Korkut Kitabı'nın başında da onun Bayat boyundan olduğu belirtilmektedir. Ebulgazi ise, Şecere-i Terakime'sinde, Korkut'un Kayı boyundan olduğunu yazar. Bahrü'l-Ensâb; Bayındır Han'ı, onun Taş-Oğuz, İç-Oğuz beylerini saydıktan sonra Dede Korkut'u, bunların şeyhleri olarak gösterir. Müneccim-başı da, tarihçi Edirneli Ruhi'ye dayanarak, Dede Korkut'tan, belli bir boy adı vermeksizin '*Türkmen kabaili beyinde Korkut Ata nam bir ehl-i hal aziz vardı.*' diye söz eder. Saltıhname de, Korkut Ata'yı Osmanlılarla bir soydan göstermekte ve Oğuzlarla birlikte İshak peygamber oğlu İ's'a bağlamaktadır. Ve böylece Korkut'u, Osmanlıların atası olarak da görüyoruz. Hacı Bektaş Vilâyetnamesi'nde de Korkut, Oğuz padişahı Bayındır Han ve onun Beylerbey'i Kazan ile birlikte sayılmakta ve bunların ölümü üzerine 'Oğuz Cemaati'nin dağıldığı söylenmektedir. Korkut Ata'nın babasının adı Reşidüttin'e ve Ebulgazi'ye göre Kara

Hoca'dır. Atasözüne göre ise Karmış veya Kırmış adını taşıyor. Bazı menkıbelerde ise Dede Korkut, Köroğlu'nun atası olarak karşımıza çıkıyor¹.

Dede Korkut'un yaşadığı zaman hakkında da çeşitli rivayetler vardır. Kitabın başındaki '*Hz. Peygamber zamanına yakın*' yıllarda yaşadığı rivayetini başka kaynaklar da kabul etmektedir. Câm-i Cam- Âyîn'in yazarına göre, Oğuz padişahı Kara Han, Korkut'u Peygamber'e elçi yollamış, Korkut Salmân-i Fâriş ile birlikte dönüp, Oğuz kavmini uyarıp aydınlatmış. Reşidüttin, Oğuz hanlarından Kay-İnal Han'ın, iki kişiyi Peygamber'e elçi gönderdiğini ve müslüman olduğunu kaydeder. Kitabın girişinde Peygamber zamanında ortaya çıktığı söylenen Korkut'un Peygamber'e gönderildiği veya gittiği hakkında; girişte olsun, hikâyeler kısmında olsun, herhangi bir kayıt yoktur. Şecere-i Terâkime, Dede Korkut'u Bağdat'ta Abbâsi halifeliği zamanında yaşamış gösterir, fakat zamanı hakkında daha fazla bilgi vermez. Aynı kitabın başka bir yerinde de Salur Kazan'ın Peygamber'den 300 yıl sonra (bu tarih Abbâsiler devrine rastlar) yaşadığı ve Korkut'un da Salur Kazan ile çağdaş olduğu belirtilir².

Dede Korkut, daha çok 'ozanlar pîri', 'ozanlar başı' diye tanınır. Dede Korkut Kitabı'ndaki hikâyelerin, ilk olarak onun tarafından anlatıldığı ve yazıldığı kabul edilmiş ve bu nedenle de kitaba **Dede Korkut Kitabı** adı verilmiştir. Kitapta o, vezir veya devlet adamı karakteri ile değil, 'ozanlar başı' olarak ortaya çıkmaktadır. Kazaklara göre de Dede Korkut; halk şairi, kopuz ve tanburanın bulucusu olarak

¹ bkz. O. Ş. Gökyay, *Dedem Korkut Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1. Basılış, İstanbul 1973, s. CXV-CXVI-CXVII.

² bkz. *İslam Ansiklopedisi*, **Korkut Ata maddesi**, C. 6, İstanbul 1977, s. 861.

tanınmaktadır. O, en büyük velilerden biridir. Kazak bakışları kopuz çalıp türkü söylerken, pîrleri saydıkları Dede Korkut'u yardıma çağırırlar. Manas destanında da Dede Korkut'un adı geçmekte, dede Korkut Kitabı'ndaki Kazılık dağı anılmaktadır³⁷.

Dede Korkut'u ilk olarak Reşidüttin Oğuznamesinde vezir ve devlet adamı olarak görürüz. İnal Sır Yavkuy'un veziri olup, han onun sözünden hiç çıkmaz. Han, yedi yıl padişahlıktan sonra sağlığında yerini Kayı boyundan oğlu İnal Han'a bırakarak, tahta onu çıkarıyor. O da babası gibi Korkut Ata'yı dinler³⁸.

Bazı kaynaklar ve söylentiler Dede Korkut'u 295 ve 300 yıl yaşamış gösterir. Nerede ve nasıl öldüğü hakkında da kesin bilgiler yoktur ve bu konularda da çeşitli rivayetler dolaşır. Onun mezarı, bugün harap bir türbe halindedir ve Taşkent'ten Kazalı'ya giderken, Korkut istasyonunda, Sırderya ırmağının Aral gölüne döküldüğü yere yakın noktadadır. Evliya Çelebi, *'Demir Kapu'daki ziyaretler meyanında Kırklar Dağı'nda kâin ve Şirvanlıların itikat ettikleri Dede Korkut ziyaretgâhi'*ndan söz eder ki bu, Dede Korkut'a mal edilen mezarlardan biri olmalıdır³⁹.

³⁷ bkz. *Türk Ansiklopedisi, Korkut Ata maddesi, C. 22, Ankara 1975, s. 224-225.*

³⁸ O. Ş. Gökyay, a.g.e., s. CXXXVII.

³⁹ bkz. *Türk Ansiklopedisi, a.g.e., s. 224-225.*

DEDE KORKUT KİTABI

Asıl adı **Kitab-ı Dede Korkut alâ Lisan-ı Tâife-i Oğuzan** (Oğuzların Diliyle Dede Korkut Kitabı) olan bu eser, müslüman Oğuzların Azerbaycan ve kuzeydoğu Anadolu yörelerindeki yaşayışlarını anlatmakla beraber, İslamıktan önceki döneme ait Türk hayatından da önemli izler taşır. Eser, Türk edebiyatının en seçkin örneklerindedir. Gerek dil, edebiyat ve kültür, gerekse o dönem Oğuz Türklerinin yaşantılarını, hayat görüşlerini, inançlarını, sosyal faaliyetlerini ve civar boylarla ilişkilerini anlatması nedeniyle, her yönden çok önemli bir malzemedir. Kitap, on iki destanî hikâye ile baş tarafında bulunan ve Dede Korkut'un efsanevî kişiliğine ilişkin bir önsözden meydana gelir. Kitabın bu adla anılmasının nedeni, Dede Korkut (Korkut Ata) adındaki ozanlar pîrinin, eserin bir bakıma yazarı durumunda bulunması, kitapta toplanmış olan destanların, onun tarafından düzenlenmiş gösterilmesidir.

Dresden, Berlin ve Vatikan olmak üzere üç yazması vardır⁶. 1950 yılına kadar bir tek nüshası biliniyordu. Dresden kütüphanesindeki bu yazmadan ilk olarak Fleischer söz etmiş ve 1815'te de Diez eseri incelemiştir. Daha sonra Barthold, 1894-1903 arasında Deli Dumrul, Boğaç Han, Kazan Bey'in evinin yağmalanması ve Bamsı Beyrek hikâyelerinin metinleri ile Rusça çevirilerini yayımladı. 1916'da Kilisli Rifat, Dresden nüshasından Diez'in yazdığı nüshanın fotoğrafından Türkçe tam metni Arap harfleri ile yayımladı. 1938'de Orhan Şaik Gökyay, Dresden nüshasını esas tutarak;

⁶ bkz. O. Ş. Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1. Basılış, İstanbul 1973, s. I-II-III.

bazı açıklamalar, geniş bir giriş, sözlük ve fihrist de ekleyerek, eserin Latin harfleri ile ve transkripsiyonlu olarak ilk baskısını yaptı. 1950'de Ettore Rossi, Vatikan kütüphanesinde Dede Korkut Kitabı'nın altı hikâyesini kapsayan ikinci bir yazmasını buldu ve 1952'de bu nüshayı bazı eklerle birlikte yayımladı. Daha sonra Muharrem Ergin, eserin her iki yazması üzerinde de çalışarak yeni bir baskısını yaptı (I. Cilt: Giriş, metin ve faksimile, Ankara 1958; II. Cilt: İndeks ve gramer, Ankara 1963)⁴¹.

Berlin Krallık kütüphanesinde 203 numarada kayıtlı bulunan Berlin yazması, Dresden yazmasının aşağı yukarı aynısı olup, ondan kopye edilmiştir. Pertsch bunun J. H. von Diez tarafından kopye edildiğini söylemektedir⁴².

Dresden nüshasına göre hikâyeler şunlardır: *Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı*, *Salur Kazan'ın İvi Yağmalandığı Boy*, *Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyı*, *Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy*, *Duha Koca Oğlu Delü Dumrul Boyı*, *Karlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyı*, *Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyı*, *Basat Depegözi Öldürdüğü Boy*, *Begil Oğlu Emrenin Boyı*, *Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı*, *Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy*, *İç Oğuz Taş Oğuz Âsi Olup Beyrek Öldüğü Boy*⁴³.

⁴¹ bkz. *Türk Ansiklopedisi*, *Korkut Ata maddesi*, C. 22, Ankara 1975, s. 225.

⁴² bkz. O. Ş. Gökyay, a.g.e., s. III.

⁴³ bkz. M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, *Metin-Sözlük*, İstanbul 1986.

Orhan Şaik'ten öğrendiğimize göre¹⁰ gerek Dresden, gerekse Vatikan yazmalarının üzerinde, bunların ne zaman yazıldıklarını gösteren bir tarih yoktur. Yalnız Dresden yazmasının kapağında, Osman Paşa'nın ölüm yılını bildiren 993 (1585) yılı vardır. Buna dikkat eden Barthold, bundan yazmanın bu tarihte yazılmış olduğu sonucuna varıyor. Bu yazmanın tarihini belirtmek için başka hiç bir dayanak yoktur; paleografik karakteristiğe dayanarak, bunun yazıldığı tarih XVI. yüzyılın ortaları olarak kabul edilebilir. Vatikan yazmasında, kitabın kime ait olduğunu gösteren bir not ve tarih vardır: Seyyid Ahmet b. Seyyid Hasan Defterî, Kahire'de yerleşmiş, Muharrem 1000 (Kasım 1591). Buna göre yazmanın XVI. yüzyılın ortalarına ait olduğu anlaşılıyor.

Hikâyelerin yazıya geçiş tarihi ve yeri konusu, kitabın ilk incelemesini yapan Diez'den beri pek çok kişi tarafından tartışılmıştır. Varılan ortak sonuca göre hikâyeler bu son şeklini; XV. yüzyılın ikinci yarısında, Akkoyunluların saltanat yıllarında ve onların hâkim oldukları topraklar üzerinde almıştır. Fakat kitabın başına konulan, Osmanlı hanedanının kıyamete kadar sürüp gideceği hakkındaki kehanetten hareketle, Osmanlı Devleti'nin güçlenerek hâkimiyeti ele geçirmekte oldukları da anlaşılıyor. Hikâyelerin sözlü olarak doğup yayılmasından, yazıya geçirilmesine kadar çok uzun bir zamanın geçmiş olması gerekir. Hikâyelerin esasını, Oğuzların Anadolu'ya gelmeden önceki hayatları oluşturur. Dolayısıyla bu hikâyeleri toplayan veya tasnif eden kişi veya kişilerin, Oğuzların bu önceki hayatından ve sonrasında haberdar

¹⁰ O. Ş. Gökyay, a.g.e., s. IV-V.

olduğunu, ayrıca eski Oğuz destanî geleneğini ve bunu işlemesini çok iyi bildiğini anlıyoruz.

Yine Orhan şaik Gökay'dan hareketle öğreniyoruz ki⁴⁵ Barthold ve Jirmunskiy kitap için 'düzenlenmiş' tabirini kullanmaktadır. Diğer yandan Pertev Naili Boratav, W. Ruben, Rossi ve Hâmit Araslı hikâyeleri bir tek yazarın eseri saymaktadırlar. Orhan şaik'e göre hikâyeler, tek bir yazara ait değil; yıllar boyunca, ozanlar tarafından işlenmiş ve kuşaktan kuşağa geçmiş bir gelenek mahsülüdür.

⁴⁵ bkz. O. ř. Gökay, *a.g.e.*, s. LXXX ve gerisi.

KULLANILAN KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
bkz.	: bakınız
C.	: cilt
çev.	: çeviren
Eski Türkçe	: Eski Doğu Türkçesi
k.a.	: kişi adı
ö.a.	: özel ad
s.	: sayfa
S.	: sayı
TDED.	: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TDK.	: Türk Dil Kurumu
t.c.	: temel cümle
y.a.	: yer adı
y.c.	: yan cümle

KULLANILAN İŞARETLER

A	: a, e
I	: ı, i
U	: u, ü
D	: d, t, n
F	: fil
G	: g, ğ, k, k̇
L	: l, d, t

M : m, b, p

N : n, d, t

T : d, t

V : vokal, ünlü

-y/A : Fiil ünlü ile bitiyorsa y'nin, ünsüz ile bitiyorsa A'nın geleceğini gösterir.

+ : İsim tabanlı kelimelerden sonra gelir.

- : Fiil tabanlı kelimelerden sonra gelir.

() : Parantez içindeki sesin ihtiyarî olduğunu gösterir.

/ : Kök ünlüsünden sonra gelen ünsüzü gösterir.

: Bulduğu yere göre ilk sesi ya da son sesi gösterir.

Ø : sıfır ek

~ : alternans işareti

TRANSKRİPSİYONLU METİN

-

TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİ

KORKITIN NAKIL SÖZDERİ¹

Jırdın kirispesi

7. Sayfa

- 1 Bayat ruwında Korkıt ata deytin bilikti, säwegey adam bolıptı.
- 2 Täñiri zerdesine salğan soñ, onıñ barlıq boljamdanı qatesiz bol-
- 3 gan² ... oğız taypalarında Korkıt ata eñ kıyın degen мәselelerdi
- 4 şeşken. Qanday gana kıyın is bolmasın, Korkıtın keñesin almay,
- 5 el eşbir jumısqa kol urmagan. El onıñ barlıq ösiyetin (biyligin)
- 6 buljıtpay orındağan.
- 7 Korkıt atadan qalğan bir söz mınaday: "Täñirge sıynbağan adam-
- 8 nıñ tilegi qabil bolmaydı. Täñirisi quramasa, eşkimniñ biri ekew
- 9 bolmaydı. Täñiri bändesiniñ mandayına ne jazsa, sol boladı. Onıñ
- 10 jazuwınsız adam jamandıq körmeydi, ajal kelip, ölmeydi. Ölgen
- 11 tirilmeydi, kewdeñnen janıñ ketse, ol qayıp kelmeydi. Jigit tiri-
- 12 sinde Qaratawday kılıp, bir kün tınım körmey dünüye jıyadı, bayıy-
- 13 dı. Biraq sonıñ işinen ol özine tiyisti ülesin gana jeydi. Suwlar ta-
- 14 ram-taram bolıp qanşama tasıp aqqanımen, teñizderdi toltıra al-
- 15 maydı. Menmen, tākappar adamdı täñiri süymeydi. Baskaılardan özin

¹ 1950 jılı Bakuw basıluı bul kirispeniñ "bismilla raxman raxım" deytin sözderin alıp tastağan eken. Biz de sonı istedik.

² Osı jerde keletin: "Keyingi zamandarda oğız eliniñ xandıqı qay eline ötedi, olardıñ qolınan maqşar künine deyin biylikti eşkim ala almaydı" degen söylemdi de Bakuw basıluı alıp tastağan. Onı da biz maqul kördik. Qay (Qıyat) dep otırğanı - Osman türikleri. 1950 jäne 1962 jılı awdarmanıñ ekewi de V. Bartoldtiki

KORKUT'UN DOLAYLI ANLATIMI¹

Destanın* girişi

7. Sayfa

- 1 Bayat boyunda Dede Korkut adlı bilgili, ileriye gören adam varmış.
- 2 Tanrı ona mâlum ettikten sonra, onun bütün kehanetleri hatasız ol-
- 3 muş² ... Oğuz boylarında Dede Korkut en zor denen meseleleri
- 4 çözmüş. Nasıl ki; zor bir iş çıkmayagörsün, Korkut'un fikrini almadan,
- 5 halk hiç bir işe el sürmemiş. Halk onun bütün hükümlerini
- 6 hiç eksiksiz yerine getirmiş.
- 7 Dede Korkut'tan kalan bir söz şöyle: "Tanrıya sığınmayan kişi-
- 8 nin dileği kabul olmaz. Tanrısı bir araya getirmese hiç kimsenin biri, iki
- 9 olmaz. Tanrı, kulunun alınına ne yazsa, o olur. Onun
- 10 takdir etmediği kişi kötülük görmez, vâdesi yetip ölmez. Ölen
- 11 dirilmez, gövdenden canın gitse, o dönüp gelmez.. Yiğit, hayatı boyun-
- 12 ca Karadağ kadar edip, bir gün dinlenmeden mal yağar, zengin olur.
- 13 Ama onun içinden o, yalnızca kendine ait olan payı yer. Nasıl ki
- 14 sular bölük bölük olarak taşıp akması ile, denizleri dolduramaz.
- 15 Kendini beğenmiş, mağrur kişiyi Tanrı sevmez. Başkalarından kendini

¹ 1950 yılındaki Bakü baskısı bu girişin "Bismillâh-ir-Rahmân-ir-Rahîm" sözlerini çıkarmıştır. Biz de onu yaptık.

* 'Jır' kelimesi şarkı, hikâye, destan ve boy anlamlarına gelmektedir. Biz burada 'destan' anlamını kullanmayı daha uygun bulduk.

² Bu yerde bulunan: "Sonraki zamanlarda oğuz memleketinin hânlığı Kayı boyuna geçecek, onların elinden mahşer gününe değin hakimiyeti hiç kimse alamayacaktı" diyen cümleyi de Bakü baskısı çıkarmıştır. Onu da biz makul gördük. Kayı diye belirtilen - Osmanlı Türkleri. 1950 ve 1962 yıllarındaki çevirinin ikisi de V. Bartold'a aittir.

16 joğarı ustağan adamğa täñiri baq bermeydi. Özinnen tuwmasa ul ögey:
 17 қаңсaма бағıp, қаққанмен ол саған ул болмайдı. Er jetip, at ja-
 18 lin tartıp mingen soñ öz jönine ketedi, bälkiy ol tärbıyelegen adamğa
 19 kördim-bildim degen sözdi de aytpas. Küldi қаңсaма üygenmen töbe
 20 bolmas³. Қара esektіñ basına жүgen таққанмен-tulpar bolmas. Күñ-
 21 ge sarı pay şapan жаққанмен-bäybışe bolmas. Қар қаңсaма қалın
 22 jawғанмен-jazğa бармас. Güldenip ösken бәйşeşек-küzge бар-
 23 mas. Tozған мақта бöz болмас, ejelgi jaw el (dos) болмас. At қынал-
 24 may jol şalmas. Қайыспас қара baltasız jaw alınbas. Mıñğıрған
 25 mal jıyғанмен, adam jomart atanbas. Anadan önege көrmegen kız
 26 jaman, atadan taғlım almaған ul jaman. Ondaу bala el basın қу-
 27 rap, üyinen däm berüwge de jaramaydı. Ananıñ көңili balada bolar.
 28 Jaқsı ana üşin bala-eki közdin sıңarı. Ulıñ ösip jetilse, ol ot
 29 basınıñ mereyi, bas-közi. Atadan қалған malı болмаса, balanıñ

8. Sayfa

1 күни қараң. Aқılsız balaға ата дәwлетinen қайран жоқ. Uwa, xan iyem,
 2 sizdi täñirim sonday isiniñ säti түspegenderden сақтасın.
 3 Қорқıt ата өзiniñ el-jurtına тағı mınaday ösiyet айтқан:
 4 "Jol қıyındıғın көrmegen, jabı mingen jigitke Kavkaz argımaғın
 5 mingizüwden keler payda жоқ. Қолına ötkir қılış alıp, sonı

³ V. Bartold osındaғı "kül" degen sözdi saz (gliyna) dep kate awdargan. Ä. K.

16 üstün tutan kişiye Tanrı baht vermez. Kendinden olmasa oğul - üvey:
 17 Öyle ki bakıp, itina etmekle de o sana oğul olmaz. Çocuk büyüyüp, atın ye-
 18 lesini tutup bindikten sonra kendi yoluna gider, belki o besleyip büyüten adama
 19 gördüm - bildim diye bir söz de söylemez. Nasıl ki külü yıgmakla tepe
 20 olmaz³. Kara eşeğin başına gem geçirmekle - hızlı at olmaz. Cariye-
 21 ye sarı renk kaftan örtmekle - hanımefendi olmaz. Kar ne kadar sık
 22 yağsa da - yaza dek sürmez. Çiçek açıp büyüyen kardelen - güze ulaş-
 23 maz. Eskimiş pamuk, kumaş olmaz, ezeli düşman dost olmaz. At eziyet çekme-
 24 den yol almaz. Eğilmez kara baltasız düşman ele geçmez. Artan
 25 malı yıgmakla, adam cömert bilinmez. Anadan örnek görmeyen kız
 26 kötü, babadan görgü almayan oğul kötü. Onun gibi çocuk halkı toplama-
 27 yıp, evinden yiyecek vermeye de yaramaz. Anamın gönlü çocukta olur.
 28 İyi ana için çocuk iki gözün birisi. Oğlun büyüyüp yetişse, o ocak
 29 başının sevinci, başı - gözü. Babadan kalan malı olmasa, çocuğun

8. Sayfa

1 gündüzü karanlık. Akılsız çocuğa baba malından hayır yok. Hey, hânım hey,
 2 sizi Tanrım öyle hayırsızlardan saklasın.
 3 Dede Korkut kendi halkına - yurduna yine şöyle nasihat etmiş:
 4 Yol zahmetini çekmemiş, beygir binen yiğidi Kazılık ata
 5 bindirmekten gelecek fayda yok. Eline keskin kılıç alıp, onu kullanmayı

³ V. Bartold buradaki "kül" sözünü saz (gliyna) diye yanlış çevirmiş. A. K.

- 6 say bilmegen qorqakqa kılış sermep, küşin di sarp etpe. Batır tuwğan
7 jigittin sadagının oğı da kılıştay kesip tüsedi. Konağı jok ka-
8 raşa üyden kulazığan tüz artıq. At jemeytin aşçı şöptin güldenip
9 öspegeni jaqsı. Adam işpes aşçı suwdın jılğa kuwıp aqpağanı jaq-
10 sı. Atanın atın bilğağan aqılsız balanın äke omırtqasınan ja-
11 ralıp, ana kursağında şırlanıp, tuwmağanı jaqsı. Ata dañqın
12 şıgarıp, özinin tegin kuwğan balğa eşkim jetpeydi. Ötirik söz örge
13 baspaydı. Ötirikşi bolğannan jarıq körip, ömir sürmegen köp ar-
14 tıq. Sözine berik, şınşıl adamğa bul dünyede otız jıldı üşke
15 köbeytip, ömir sürgen de az. Xan iyem, sizge sansız uzak gumır tiley-
16 min⁴. Täñiri sizdi jamandıqtan saqtap, baq-däwletiniz arta bersin".
17 Qorkıt budan baska ne aytkan eken sogan kelelik, xan iyem: "Say-
18 dın şöbin jeken biler, tüzdiñ şöbin böken biler. Kün men tünniñ
19 kelgenin boztorgay biler. Uldın kimnen tuwğanın ana biler. İyesiniñ
20 iyisin at biler. Jüktin awır-jeñilin esek biler. Beline qay jerden
21 arқан tüskenin teñ biler. Qolına qobız ustağan uzan elden elge,
22 bekten bekke baradı. Kimniñ batır, kimniñ baqıl ekenin jıraw bi-
23 ler. Qobızın sarnatқан jırawğa duwman kerek. Uwa, xan iyem, mınaw
24 jarıq dünyede täñirim (siz ben bizdi) adastırıp, jartı jolda qal-
25 dırmasın".
26 Tıñdap körelük, xan iyem, Qorkıt tağı ne aytkan eken: "Awı-
27 zımdı aşsam, tilime käliyma keledi. Allğa-şeksiz qurmet! Al-

⁴ *Bakuw basılımda bul söz "Üş otız" boluwğa tiyis delingen. Onısı 90 (köp) jaşqa kel degeni.*

6 bilmeyen korkağa kılıç verip, gücünü sarf etme. Yiğit doğan
7 delikanlının yayının oku da kılıç gibi kesip atar. Konuğu olmayan ka-
8 raca evden boş olan şatafatsız ev daha iyi. Atın yemediği acı otun çiçek açıp
9 büyümemesi iyi. İnsan içmez acı suyun dereye karışıp akmaması i-
10 yi. Babanın adını karalayan akılsız çocuğun baba omurgasından ya-
11 ratılıp, ana karnında kımıldayıp, doğmaması iyi. Baba adını
12 atıp, kendi soyunu inkâr eden çocuğa hiç kimse itibar etmez. Yalan söz temel
13 alınmaz. Yalancı olandan doğruyu görüp, yaşamayan çok daha
14 iyi. Sözüne sadık, doğru adamın bu dünyada doksan yıl
15 ömür sürmesi de az. Hânım hey, size sonsuz ömür dile-
16 rim⁴. Tanrı sizi kötülükten koruyup, bahtınız - ikbaliniz artsın.”
17 Korkut bundan başka ne söylemiş ona gelelim, hânım hey: “Dere-
18 nin otunu bitki bilir, ovanın otunu geyik bilir. Gündüz ile gecenin
19 geldiğini serçe bilir. Oğulun kimden olduğunu ana bilir. Sahibinin
20 kokusunu at bilir. Yükün ağırlığını - hafifliğini eşek bilir. Beline hangi yerden
21 halat düştüğünü ağır yük bilir. Eline kopuz alan ozan memleketten memlekete,
22 beyden beye gider. Kimin yiğit, kimin korkak olduğunu ozan bi-
23 lir. Kopuzunu çalan ozana oyun gerek. Hey, hânım hey, bu
24 bozuk dünyada tanrım (siz ile bizi) şaşırtıp, yarı yolda bırak-
25 masın.
26 Dinleyip görelim, hânım hey, Korkut daha ne söylemiş: “Ağ-
27 zımı açsam, kelime-i şahâdet gelirdi. Allah’a - sonsuz hürmet! Al-

⁴ Bakû baskısında bu söz “Üç otuz” olmalı deniliyor. Anlamı 90 (çok) yaşa gel oluyor.

28 lanın dosı, dinimizdin egesi Muxamedke-ķurmet! Sol Muxamedtin
 29 onında turıp, duęa okığan Äbuwbäkirdin atı ölmesin! Ķurannın soń-
 30 ęı süresi "Ammanı" okıęandargä-ķurmet!⁵ Ķurannın betin aşıp,
 31 "yasiyn" süresin okıęandargä - ķurmet! Ķılışpen dinge jol aşķan
 32 Xaziret - Ğaliye - ķurmet! Sol Ğaliydin balaları, payęambardın
 33 jiyenderi Kerbala⁶ şölinde Yazıyt ķolınan şeyit bolęan, ağayındı

9. Sayfa

1 eki müsın Xasan men Xusayingä - ķurmet! Sözi kökten tüsken, reti-
 2 men tizilip, tilimizdi käliymaęa keltirgen ķuranga - ķurmet!
 3 "Ğulamaldın közin aşamın" dep Ķuran sözün jangan ot işinde
 4 retke keltirip, kitap etken Affan ulı Ospanga - ķurmet⁷ ! Alasa
 5 jerge salınęan allanın üyi - Mekkege - ķurmet! Sawında sapar
 6 şeğip, aman - esen eline jetken, şındıķ izdep, Mekkege tawap etken-
 7 derge - ķurmet! Künderdin jaķsısı - juma ölmesin! Juma künde-
 8 ri xutba okıęandargä - ķurmet! Sol xutbağa mülqip, ķulaęın salęan
 9 meşit ķawımdarına - ķurmet! Munarağa şığıp azan okığandar-
 10 ęa ķurmet! Tizelerin büğip, namaz okığan erli - zayıptı jubaylar-
 11 ęa - ķurmet! Talay jıldı basınan keşirip, şaşı appaķ ķuwday bol-

⁵ "Amma" - Ķurannın 76 süresini Ğ bastapķı sözi.

⁶ Kerbala - Eyfrat özenini Ğ batıs betindeği şöl. Sol jerde 680 jılı. Xusayındı Yazıyt öltirgen, Xasan odan burın ölgen edi. Yazıyt (680 - 683) - arab xalıyfi.

⁷ Ospan - tört şaxaryardı Ğ (jardı) biri.

- 28 lah'ın dostu, dinimizin sahibi Muhammed'e - hürmet! O Muhammed'in
 29 sağında durup, dua okuyan Ebubekir'in adı unutulmasın! Kuran'ın son
 30 suresi "ammeyi" okuyanlara - hürmet!⁵ Kur'an'ın sayfasını açıp,
 31 "yasin" suresini okuyanlara - hürmet! Kılıç ile dine yol açan
 32 Hazret-i Ali'ye - hürmet! O Ali'nin çocukları, peygamberin
 33 torunları Kerbela⁶ çölünde Yezîd eliyle şehit olan, kardeş

9. Sayfa

- 1 iki güzel Hasan ile Hüseyin'e hürmet! Sözü gökten inen, usul-
 2 le dizilip, dilimizi kelime-i şahâdete getiren Kur'an'a - hürmet!
 3 "Ulemaların gözünü açayım" deyip Kur'an sözünü yanan ateş içinde
 4 sıraya dizip, kitap eden Affan oğlu Osman'a - hürmet⁷! Alçak
 5 yere kurulmuş Allah'ın evi - Mekke'ye - hürmet! Sağlığında yolculuk
 6 edip, sağ salim memleketine varan, hakikat arayıp, Mekke'yi tavaf eden-
 7 lere hürmet! Günlerin iyisi - cuma ölmesin! Cuma günle-
 8 ri hutbe okuyanlara - hürmet! O hutbeyi dikkatle dinleyip, kulağını veren
 9 mescit halkına - hürmet! Minareye çıkıp ezan okuyanla-
 10 ra hürmet! Dizlerini büküp, namaz kılan erkekli - kadınlı çiftle-
 11 re - hürmet! Çok yılı başından geçirip, saçı apak kuğu gibi ol-

⁵ "Amme" - Kur'an'ın 76. suresinin başlangıç sözü.

⁶ Kerbela - Evfrat ırmağının batı tarafındaki çöl. O yerde 680 yılında Hüseyin'i Yezîd öldürmüştü, Hasan ondan önce ölmüş idi. Yezîd (680-683) - arap halifesi.

⁷ Osman - dört halifeden (yarın) biri.

- 12 ğan ҡart - ҡarıyalarға - ҡurmet! Kewdesindegi aҡ sütün böbegine emizip
- 13 toyġızġan asıl analarға - ҡurmet! Solar üşin aҡ otaw tikken aġa
- 14 inilerine - ҡurmet! Nekeli saġatta küwälik etkenderge, jaņa tuwġan
- 15 ulġa - ҡurmet!
- 16 Bükil ġalamdı jaratқан, tenđesi joқ allaġa - ҡurmet! Xan
- 17 iyem, kökte turġan sol alla bizge raxım etip, jar bolsın!
- 18 Äyel tört türli boladı depti Ҙorkıt. Onıñ biri - niyeti ҡuwr-
- 19 ġan äyel, ekinşisi - insapsız äyel, üşinşisi - üydiñ ҡutı bolġan
- 20 äyel, törtinşisi - kesir äyel. Äyel bitkenniñ en jamanı osı.
- 21 Ot basınıñ ҡutı (tiregi) bolġan äyel daladan bir ҡonak kelse,
- 22 üyinde eri bolmasa da, oġan suwsın berip, bar dämin aldına ҡoyadı,
- 23 sıylap attandırıp saladı. bular - Aysa men Fatıymadan bata al-
- 24 ġan äyeler. Xan iyem, munday äyeler mıñdap össe de köp emes, bäl-
- 25 kiy az. Sizdiñ oşañıızġa sonday äyel kez bolsın.
- 26 Odan soñġısı - insapsız, ҡanaġatsız äyel. Onday äyel tañer-
- 27 teñ töseginen turıp, beti - ҡolın juwmastan toġız toқаştırıñ bärin aw-
- 28 darıstırıp, eñ täwirin tañdap jeydi, awzın tompaytadı, bir şekek
- 29 ayrandı basına köterip, ҡarındı ҡampıytadı, sodan soñ maңdayın
- 30 sabalap, jılana bastaydı da: "Қараң kalgır, osı küyge men ҡay-
- 31 dan duwşar boldım. Bir күн ҡarım toyıp as işpedim, jüzime külki
- 32 kelmedi, ayaġıma ilgen başmaġım bolmadı, betimnen perde түspedi.
- 33 Erim ölip baska birewge tiysem, baġım aşılar edi, sol ümitim öşpe-
- 34 sin", - deydi. Xan iyem, onday äyel mıñ bolsa da, ösip - önbesin, sizdiñ

- 12 muş yaşlı - ihtiyarlara - hürmet! Göğsündeki ak sütünü bebeğine emzirip
- 13 doyuran asil analara - hürmet! Onlar için ak çadır diken ağabey-
- 14 kardeşlerine - hürmet! Nikâhlı zamanda şahitlik edenlere, yeni doğmuş
- 15 oğula - hürmet!
- 16 Bütün âlemi yaratan, eşi benzeri yok Allah'a - hürmet! Hânım
- 17 hey, gökte duran o Allah bize merhamet edip, yâr olsun!
- 18 Kadın dört türlü olur demiş Korkut. Onların biri - niyeti kuru-
- 19 tan kadın, ikincisi - açgözlü kadın, üçüncüsü - evin saadeti olan
- 20 kadın, dördüncüsü - bela kadın. Kadına kötü isim bırakanların en fenası bu.
- 21 Ocak başının saadeti (direği) olan kadın dışarıdan bir konuk gelse,
- 22 evinde erkeği olmasa da, ona su verip, olan yiyeceğini önüne koyar,
- 23 saygı gösterip yolcu eder. Bunlar - Ayşe ile Fâtıma'dan dua al-
- 24 mış kadınlar. Hânım hey, böyle kadınlar binlerce olup artsa da çok değil, bel-
- 25 ki az. Sizin ocağınıza öyle kadın rast gelsin.
- 26 Ondan sonraki - açgözlü, kanaatsiz kadın. Öyle kadın erken-
- 27 den döşeğinden kalkıp, elini yüzünü yıkamadan dokuz ekmeğin hepsini karış-
- 28 tırıp, en iyisini seçip yer, ağzını büzüp, bir kap
- 29 ayranı başına dikip, karnını şişirip, ondan sonra alına
- 30 vurup, ağlamaya başlar da: "Karanlık umutsuz, bu duruma ben nere-
- 31 den rast geldim. Bir gün karnım doyasıya yemek yemedim, yüzüm gül-
- 32 medi, ayağıma giymeye çarığım olmadı, yüzümden perde düşmedi.
- 33 Kocam ölüp başka birisine varsam, bahtım açılır idi, şu ümidim sönme-
- 34 sin", der. Hânım hey, öyle kadın bin olsa da, artıp çoğalmasın, sizin

- 35 oşagımızğa kez bola körmesin.
- 36 Odan soñğısı salaq äyel deymiz. Onday äyel töseginen turğan
- 37 soñ beti - qolın juwadı, üydin (şatırdın) ol şeti men bul şetine qa-
- 38 raydı da, kübini abıl - qubıl pisip, körpe - tösegin jıynaydı. Sodan
- 39 soñ "şuw!" - dep awıl kezip, tıs qayta üyine oraladı. Kelse üyi

10. Sayfa

- 1 urlangan, qazan - ayagın iyt jalagan, biye - buzaw süykenip, üydin qora-
- 2 da baylawlı qalğan sıyrı möñireydi. Kele sala äyel körşilerine
- 3 barıp, şaptığa bastaydı: "Aw, kızdar - aw, Zılıxam, Zübayram, Ruw-
- 4 geydam, biykeşterim. Uwa, azamat tuwğan jigit-jelenđerim, Ayna-Mälik,
- 5 Qutlı - Mälik qayda ediñder? Oybay - aw, üyim qulap qalıptı, tünde
- 6 qayda jatamız? Meni erigip jür dediñder me? Zäruw jumıs bolğan
- 7 soñ ketip edim goy. Üyime nege köz kırın salmadıñdar? "Körşi aqı-
- 8 sı - täñiri aqısı degen qayda? - dep, bezek qağadı. Xan iyem, onday
- 9 äyel mın bolsa da ösip - önbesin, sizdiñ oşagımızğa kez bolmasın.
- 10 Eñ soñğısı - adam tilin almaytın kesir (kırsık) äyel. Üyge
- 11 tüzden bir uyattı qonaq kelip, eri oğan: "Orınnan turıp, nan äkel,
- 12 jelik, qonağın da jesin" - dese, äyeli erine: "Üyde pişken nan
- 13 joq", - deydi. "Barıñdı ber", - dese, äyeli: "Ne sandalıp otırısın,
- 14 üyiñniñ äldeqaşan quw molağa aynalğanın bilmeysiñ be? Üyde un
- 15 joq, diyirmenge ketken tüye qaytқан joq, onıñ ne äkeleri belgisiz.

35 ocağınıza rast gelmesin.

36 Ondan sonrakine salak kadın deriz. Öyle kadın döşeğinden kalktıktan

37 sonra elini - yüzünü yıkar, evin (çadırın) o tarafı ile bu tarafına ba-

38 kar da, kabı öte beri pişip, yatağını - yorganını toplar. Ondan

39 sonra "kışt!" diye köy gezip, öğleyin tekrar evine döner. Geldiğinde evi

10. Sayfa

1 yağmalanmış, kazanını bardağını it yalamış, kısarak buzağı sürtünüp, evin ahırın

2 da bağlı kalmış sığırı böğürür. Gelip görünce kadın komşularına

3 gidip, öfkelenir: "Hey, kızlar hey, Zeliha, Zübeyde, Rü

4 veyda, kızlar. Hey, cesur doğmuş yiğitlerim delikanlılarım, Ayna Melek,

5 Kutlu Melek nerede idiniz? Aman ah, evim yıkılmış, gece

6 nerede yatacağız? Beni işsizlikten canı sıkılıyor mu sandınız? Zaruri işleri

7 gördükten sonra gitmiştim işte. Evime neden göz kulak olmadınız? "Komşu hak

8 kı Tanrı hakkı sözü nerede kaldı? diye, sinirlenir. Hânım hey, öyle

9 kadın bin olsa da artıp - çoğalmasın, sizin ocağınıza rast gelmesin.

10 En sonuncusu - erkek sözünü dinlemeyen bela (uğursuz) kadın. Eve

11 dışarıdan bir namuslu konuk geldiğinde, kocası ona: "Yerinden kalkıp, ekmek getir,

12 yiyelim, konuğun da yesin" dese, karısı kocasına: "Evde pişmiş ekmek

13 yok", der. "Olanı ver", dese, karısı: "Ne boş boş konuşup duruyorsun,

14 evinin çoktan kuru mezara döndüğünü bilmiyor musun? Evde un

15 yok, değirmene gidip de dönen deve yok, onun ne getireceği belirsiz.

- 16 Dastarxanımdı jemese bererim joq", - dep barmagın körsetedi,
17 erine sırtın berip, dastarqandı kisi aldına laqtırıp tastaydı.
18 Ondaı äyelge mıñ söz aytsañ, sonıñ bärine de jawap qatadı, biraq
19 eriniñ aytqanın kulakqa ilmeydi. Ondaı äyeldi Nux paygambardıñ
20 köz jasınan payda bolğandar deymiz. Xan iyem, sizdi alla osındaı
21 äyelerden saqtasın, ondaı äyel sizdiñ oşaqıñızğa kez bolmasın".

16 Sofra bezini yemezse başka vereceğim yok.", diye parmağını gösterir,

17 kocasına arkasını dönüp, sofra bezini insan önüne fırlatıp atar.

18 Öyle kadına bin söz söyleyen, onun hepsine de cevap verir, ama

19 kocasının söylediğine önem vermez. Öyle kadına Nuh peygamberin

20 göz yaşından peyda olanlar deriz. Hânım hey, sizi Allah öyle

21 kadınlardan korusun, öyle kadın sizin ocağınıza rast gelmesin”.

11. Sayfa

DİRSEXANULI BUKAŞJAN TUWRALI JIR⁸

- 1 Ey, xan iyem, bir küni Kam - Ganulı⁹ Bayandür xan ornınan turıp,
 2 öziniñ jigitterine Şam jurtınan äkelingen ala şatırların tikki-
 3 zip: "Ala şatırdım töbesi kökke jetsin, oğan mıñ jerden qalı
 4 kilemder töselesin", - dep buyrıq beripti. Xandardım xanı Bayandür
 5 ogız eliniñ bekterine julına bir ret toy berüwşi edi, sol toyın bas-
 6 tap, oğan eñ semiz degen jilkılardı, tüye, qoylardı soyğızdı. Bir
 7 jerlerde aq üy, bir jerlerde kızıl üy, endi bir jerlerde qaraşa üy
 8 tikkizdi. Jurtına uwagız berip: "Ulı - kızı birdey joq adamdar bol-
 9 sa, olar qaraşa üylerge kirgizilsin, astına qara qurım kiyiz töse-
 10 lip, jeytin asına kara qoydım eti berilsin, jese jesin, jegisi kel-
 11 mese ornınan turıp kete bersin. Ulı barlardı ak üyge, kızı bar-
 12 lardı kızıl otawlarga kirgiziñder. Ulı joq, kızı joq adamdar
 13 täñiriniñ qargısına uşırağan adamdar. Olardı biz de qargawımız
 14 kerek. Osını buljıtpay orndañdar", - depti. Ogız eliniñ barlıq
 15 bekteri toyğa kelip, bas kuragan edi.
 16 Ogızdardım Dirse xan attı begi bar edi. Täñiri oğan ne ul, ne

⁸ "Jır" - degen sözdi ogızdar "boy" degen. "Jan" sözi "xan" mağnasında.

⁹ "Kam - Gan" (Kambar) sözi birde Kan - Böri (Bayböri), endi birde Kan - Töräli bolıp kezdesedi.

11. Sayfa

DİRSE HÂN OĞLU BUĞAÇ HÂN HAKKINDA DESTAN⁸

- 1 Hey, hânım hey, bir gün Kam Gan oğlu⁹ Bayındır hân yerinden kalkıp,
 2 kendi yiğitlerine Şam yurdundan getirtilen ala çadırlarını dikti-
 3 rip: "Ala çadırın tepesi göğe ulaşsın, ona bin yerden halılar
 4 kilimler döşensin", diye buyruk vermiş. Hânlar hânı Bayındır
 5 oğuz memleketinin beylerine yılda bir defa toy verirdi, o toyunu başla-
 6 tıp, ona en semiz denen yatkıları, deve, koyunları kestirdi. Bir
 7 yerlere ak çadır, bir yerlere kızıl çadır, sonra bir yerlere karaca çadır
 8 diktirdi. Halkına vaaz verip: "Oğlu - kızı birden olmayan adamlar var-
 9 sa, onlar karaca çadırlara konulsun, altına kara kurumla kararmış keçe döşe-
 10 nip, yemek olarak kara koyunun eti verilsin, yerse yesin, yemek iste-
 11 mezse yerinden kalkıp gitsin. Oğlu olanları ak çadıra, kızı olan-
 12 ları kızıl otağlara yerleştirin. Oğlu olmayan, kızı olmayan adamlar
 13 Tanrının gazabına uğramış adamlar. Onları bizim de lanetlememiz
 14 gerek. Bunları hiç değiştirmeden yerine getirin." demiş. Oğuz memleketinin bütün
 15 beyleri toya gelip, toplanmış idi.
 16 Oğuzların Dirse hân adlı beyi var idi. Tanrı ona ne oğul, ne

⁸ "Jır" - denilen söze oğuzlar "boy" demiş. "Jan" sözü "hân" anlamında.

⁹ "Kam - Gan" (Kambar) sözü bazen Kan - Böri (bayböri), sonra bazen Kan - Turalı olarak görülmektedir.

17 kız bermey, k uw bas etken edi. Ta nıy salkın samalı soĝıp,  awsa-
 18  al, aş boztorĝaylar sayray bastaganda, uzun murt bal arası uyası-
 19 nan  rgende, argıma tar kisinep dıby bergen Şakta, ta  atıp, a 
 20 pen  ara k zge t skende, bawrayı Őuluw iyir - iyir tawlardan k n k zi
 21 k ringende, oĝzardıy er jiggeri k res sayısına t se bastaganda
 22 Dirse xan ala  - ele nen atına mindi de,  asına  ırık jigitin ertip,
 23 Bayand r xan toyına keldi. Bayand r xannıy jiggeri aldınan Şı-
 24 ĝıp, onı  araŐa  yge kirgizdi, astına  ara kiyiz t sep, jeytin asına
 25  ara  oydan soyıs berdi. "Xan - eke, Bayand r xannıy buyrıĝı oslay
 26 boldı" - desti jigger. Sonda Dirse xan til  atıp: "Bayand r xan-
 27 nıy munısı  alay? Jazıĝım  aysı?  lde meni  kılıŐımınıy j -

12. Sayfa

1 zin tot bastı ma? Bolmasa meni  bergen toylarım  oraŐ boldı ma?
 2 Menen t men adamdardı xan a ,  ızıl  ylerge kirgizdi. Meni solar-
 3 dan alab ten  araŐa  yge kirgizgen sebebi  aysı?" - dep suradı.
 4 Bayand r xan jiggeri turıp: "Xan - eke, Bayand r xannıy buyrıĝı
 5 solay boldı: Kimni  ulı da,  ızı da bolmasa, ol t nrini   argısı-
 6 na uŐıragan adam, onı biz de  argawımız kerek dedi" - depti. Dirse
 7 xan ornınan turdı da, jiggerine: "Uwa, erlerim, turıydar! Bul
 8  orlık meni  kin m be,  yelimni  kinəsi me?" - dep, toydı tastap
 9 ketti.

17 kız vermiş, çocuksuz koymuş idi. Tanın serin rüzgârı esip kabasa-
 18 kallı, aç boz çayır kuşları ötmeye başladığında, uzun bıyıklı bal arısı yuvasın-
 19 dan uçtuğunda, cins atlar kişnediği sırada, tan atıp, ak
 20 ile kara göze geldiğinde, bayırı güzel eğri eğri dağlardan güneş yüzünü
 21 gösterdiğinde, oğuzların er yiğitleri güreş müsabakasına gelmeye başladığında
 22 Dirse hân tan yerinin ağarmasıyla atına bindi de, yanına kırk yiğidini alıp,
 23 Bayındır hânın toyuna geldi. Bayındır hânın yiğitleri karşılayıp,
 24 onu karaca çadıra yerleştirdi, altına kara keçe döşeyip, yemek olarak
 25 kara koyundan kesim verdi. “Hân baba, Bayındır hânın buyruğu öyle
 26 oldu.” dedi yiğitler. Sonra Dirse hân söz alarak: “Bayındır hâ-
 27 nın bu yaptığı nedir? Suçum ne? Yoksa benim kılıcımın yü-

12. Sayfa

1 zü pas mı tuttu? Yoksa benim verdiğim toylarım yetersiz mi kaldı?
 2 Benden aşağı adamları hân ak, kızıl çadırlara yerleştirdi. Beni onlar-
 3 dan ayrı karaca çadırlara koymasının nedeni ne? diye sordu.
 4 Bayındır hânın yiğitleri kalkıp: “Hân -baba, Bayındır hânın buyruğu
 5 şöyle oldu: “Kimin hem oğlu, hem kızı yoksa, o Tanrının laneti-
 6 ne uğramış adam, onu bizim de lanetlememiz gerek dedi.” demiş. Dirse
 7 hân yerinden kalktı da, yiğitlerine: “Haydi, erlerim, kalkın! Bu
 8 horlanma benim günahım mı, karımın günahı mı?” diyerek, toyı terkedip
 9 gitti.

10 Dirse xan üyine keldi de, äyeline dawıstap muñın şaktı. Tıñ-
 11 danız, xan iyem, ne aytқан eken: "Uwa, süygen jarım, basıma қонған
 12 бақ, ot - basımның tiregi ediñ, boyıñ kıparıs aғаşınday suñғақ, ti-
 13 lersegiñe түsken қолаñ қара шаşıñ бар, iyilgen jaқтай iyemek қара
 14 қasıñ бар, oymақтай awzıña eki түyir piste jemisi sıymaydı, eki
 15 betiñ күзgi almaday albıraған, pisken қawıñday balbıraғанım...
 16 meniñ basıma қандаy күн tuwғанın bildiñ be? Bayandür xan toy jasap-
 17 tı. Bir jerge aқ üy, bir jerge қızıl üy, endi bir jerge қараша üy
 18 tigip, jigitterine: "Ulı barlardı ak üyge, қızı barlardı қızıl
 19 üyge kirkiziñder, kimde - kimniñ ulı da, қızı da bolmasa, onı қараша
 20 üyge kirkiziñder, astına қара - қurım kiyiz tösep, jeytin asına қара
 21 қoydıñ etin beriñder, jese - jesin, jemese awılına қayta bersin. Kim-
 22 de - kimniñ ulı da, қızı da bolmasa onı täñiriniñ özi қарғағанı bola-
 23 ді, biz de қарғалық", - depti. Xanniñ jigitteri aldımnan şıғıp
 24 meni қараша üyge kirkizdi. Astıma қара kiyiz tösep, aldıma қара
 25 қoydıñ etin қoydı da: "Kimde kimniñ ulı da, қızı da bolmasa, ol
 26 қарғıs tiygen adam, biliñizder, onı biz de қарғawға tiyispiz", - dedi.
 27 Täñiri bizge ne üşin ul bermeydi? Buған kinäli sen be, älde men be?"-
 28 dedi. Budan arı Dirse xan aşuwға minip: "Xan қızı! Otırған jeriñ-
 29 de қарuwlı қолдарımның uwısına alıp, betiñdi tilip, keñirdegiñnen
 30 kısıp öltirsem ne bolar edi? Қayıспас қара bolat semserdi қолға
 31 alıp, basıñdı alsam ne dersiñ? Ömirdiñ қızıғınan meni nege қur
 32 ettiñ? Қızıl қanıñdı suwday төксен қayter ediñ? Uwa, xan қızı,

10 Dirse hân evine geldi de, karısına seslenip derdini söyledi. Din-
 11 leyniz, hânım hey, ne söylemiş imiş: “Hey, sevdiğim yârim, başıma konan
 12 baht, ocak başımın direği idin, selvi ağacı gibi uzun boyun, di-
 13 zine dek gelen kalın kara saçın var, gerilmiş yay gibi eğik kara
 14 kaşın var, yüksük kadar ağzına iki ufak yemiş parçası sığmaz, iki
 15 yanağın güz elması gibi kızarmış, olgun kavun gibi yumuşağım...
 16 Benim başıma nasıl bir iş geldi biliyor musun? Bayındır hân toy yapmış-
 17 tı. Bir yere ak çadır, bir yere kızıl çadır, sonra bir yere karaca çadır
 18 dikip, yiğitlerine: “Oğlu olanları ak çadıra, kızı olanları kızıl
 19 çadıra yerleştirin, her kimin ki hem oğlu, hem kızı yok, onu karaca
 20 çadıra yerleştirin, altına kara kurumlu keçe döşeyip, yemek olarak kara
 21 koyunun etini verin, yerse yesin, yemezse obasına geri dönsün. Her
 22 kimin oğlu da kızı da yoksa onu Tanrının kendisi de lanetlemiş-
 23 tir, biz de lanetleyelim.”, demiş. Hânın yiğitleri karşılayıp
 24 beni karaca çadıra yerleştirdi. Altıma kara keçe döşeyip, önüme kara
 25 koyunun etini koydu da: “Her kimin ki hem oğlu, hem kızı yok, onu
 26 lanetlenmiş adam, olarak bilin, onu biz de lanetleriz.”, dedi.
 27 Tanrı bize niçin oğul vermedi? Bunun suçlusu sen misin, yoksa ben miyim?”
 28 dedi. Bundan sonra Dirse hân sinirlenerek: “Hân kızı! Oturduğun yer-
 29 de güçlü ellerimin avucuna alıp, yüzünü dilip, boğazını
 30 sıkıp öldürsem ne olurdu? Bükülmez kara polat kılıcı ele
 31 alıp, başını kessem ne dersin? Hayatın mutluluğundan beni neden boş
 32 koydun? Kızıl kanını su gibi döksem ne edersin? Hey, hân kızı,

33 osının sebebin ayt! Aytpasañ jazañdı beremin!" - dedi. Osılay
 34 deñti Dirse xan äyeline. Äyelinin ne aytkanın tırñdarız: "Uwa, Dir-
 35 se xan, öltirme meni, aşuw - araz, aqıl - dos degen. Köter basırñdı
 36 jerden, jaylawga ala şatırñdı tiktir de, jilkıdan aygır, tüye-
 37 den ülek, qoydan qoşqar soygızıp toy qıl, oğan işki oğızdar men
 38 sırtkı oğızdardın bar jaqsısın (begin) şakırıp, aştı toyındır,
 39 jalañaştı kiyindir, jüdep kedeylengenderdin qarızın öte. Et taw-
 40 day bolıp üyilgen, kıımız köl bolıp aqқан ulı toy bolsın. Sol
 41 toyda asıl tuwgan bir er bata berse, täñiri bizge de ul berer" - deñti.

13. Sayfa

1 Dirse xan äyelinin aqılın alıp, ülken toy jasap, el - jurtına mu-
 2 ñın şaqtı. Jilkıdan - jalı qarız aygır, qoydan - qoşqar,
 3 tüyeden - ülek soygızıp, toyğa işki oğızdar men sırtkı oğızdar-
 4 dı tügel şakırđı. Aştın qarın toygızıp, jalañaşqa kiyim ber-
 5 di, qarız - qawgaga batқан adam bolsa, soñın borısın ötedi. Malın
 6 kırıp, etti taw kırıp üydi, jeli tartıp kıımızdı da köl - kösir et-
 7 ti. Toyğa kelgender qolın jayıp, bata berdi. Bata bergen säwegey-
 8 din tilegi qabil bolıp, bükil galamnın iyesi - täñiri oğan perzent
 9 berdi. Äyeli jükte bolıp, birneşe ay ötken soñ ul tuwdı. Onı kütüwşi
 10 äyelderge baqtıruwğa berip: "Aman - esen ösiriñder" - dedi.
 11 Jañılmas jaq, sürinbes tuyaq joq. Qabırğan bolsa jürersiñ,

33 bunun nedenini söyle! Söylemezsen cezayı veririm!" dedi. Öyle
 34 demişti Dirse hân karısına. Karısının ne söylediğini dinleyiniz: "Hey, Dir-
 35 se hân, öldürme beni, hiddet kırgınlık, akıl dost demiş. Kaldır başını
 36 yerden, yaylaya ala çadırını diktir de, attan aygır, deve-
 37 den buğra, koyundan koç kestirip toy düzenle, ona iç oguzlar ile
 38 dış oguzların bütün iyilerini (beyini) çağırıp, açı doyur,
 39 çıplağı giydir, sıkıntı çeken yoksulların borcunu öde. Etin dağ
 40 kadar olup yığıldığı, kırmızın göl olup aktığı ulu toy olsun. O
 41 toyda asil ruhlu bir yiğit dua etse, Tanrı bize de oğul verir.", dedi.

13. Sayfa

1 Dirse hân karısının düşüncesini beğenip, büyük toy düzenleyip, halkına yurduna der-
 2 dini söyledi. Yılıktan bir karış yeşil aygır, koyundan koç,
 3 deveden buğra kestirip, toya iç oguzlar ile dış oguzla-
 4 rı tamamen çağırıldı. Açın karnını doyurup, çıplağa giysi ver-
 5 di, borca harca batan adam varsa, onun borcunu ödedi. Hayvânları
 6 kesip, eti dağ gibi yığıldı, taylorı çekip kısırakları sağdırarak kırmızı da hadsiz he-
 7 sapsız kıldı. Toya gelenler elini açıp, dua etti. Dua eden ermi-
 8 şin dileği kabul olup, bütün âlemin sahibi Tanrı ona çocuk
 9 verdi. Karısı hamile kalıp, bir kaç ay geçtikten sonra oğlan doğurdu. Onu,
 10 baktırmak üzere bakıcı kadınlara verip: "Sağ salim yetiştirin." dedi.
 11 Yanılmaz çene, sürünmez toynak olmaz. Kaburgan varsa gelişirsin,

12 şemirşek bolsa nıgayar. Bala söytip jürip on bes jaska toldı. Xan
 13 iyem, bir küni äkesi balasın alıp, Bayandür xan ordasına barıp edi,
 14 onıñ bir süzegen ögizi, adam jeytin tüyesi bar eken. Sol ögiz jügirip
 15 kelip tüyedey tastı süzer bolsa, onıñ kül - talkanı şıgıp, un boluw-
 16 şı edi. Köktem ayında bir ret, küz ayında bir ret sol ögiz ben tüyeni
 17 batırlarmen sogıstırıp, onı Bayandür xan öziñ bekterimen kı-
 18 zıqtawşı edi. Sultan iyem, köktem ayında Bayandür xan sarayda
 19 turğan ögizdin aldırđı. Ögizdi temir kursawmen baylap, onıñan üş
 20 adam, solınan üş adam ustap, alańğa äkeldi de, bos qoya berdi. Sul-
 21 tan iyem, osı kezde orda aldındağı alańda Dirse xannıñ ulı üş
 22 balamen topay oynap jatır edi. Olar ögizdi alańğa jiberip, balalar-
 23 ga: "Kaşındar!" - dedi. Üş bala qaşa jöneldi. Dirse xannıñ jas
 24 balası qaşpay, alań ortasında ögizge qarşı qarap turıp qaldı. Ögiz
 25 balanı süzbek bolıp jügirdi. Bala jaqındap kelgen ögizdi judı-
 26 rıqpen mańdaydan urganda, ol tältirektep keyin şegindi. Ögiz qayta-
 27 dan umtılganda, bala qattı judırıqpen onıñ mańdayınan tağı da
 28 urdı. Söytti de bala ögizdi qos qolmen iyterip, alańnıñ şetine şı-
 29 ğarmaq boldı. İyteriskende birese ögiz, birese bala bastı. Bir kezde
 30 bala eki kolmen iyterip, ögizdi toqtattı. Birin - biri jeñe almay, ti-
 31 resip biraz turdı. Sonda balaga oy keldi. "Üy duwalın bağan ustay-
 32 dı, ol üyge tirek, ögizdin mańdayına men nesine tirewiş bolamın?"-
 33 dep, qolın ögiz mańdayınan julıp aldı da, onıñ aldınan jalt ber-
 34 di. Ögiz öz ekpininen ayağında tura almay, basın astına berip, oma-

12 kıkırdak varsa sıkı tutar. Çocuk öylece büyüyerek on beş yaşına girdi. Hânım
 13 hey, bir gün babası çocuğunu alıp, Bayındır hânın karargâhına gitmişti,
 14 onun bir tosan öküzü, adam yiyen devesi var imiş. O öküz koşarak
 15 gelip deve kadar taşı toslayacak olsa, paramparça olup, un haline
 16 gelirdi. İlkbahar ayında bir kez, sonbahar ayında bir kez o öküz ile deveyi
 17 yiğitlerle kapıştırıp, onu Bayındır hân kendi beyleri ile izler
 18 idi. Sultanım hey, ilkbahar ayında Bayındır hân ahırda
 19 duran öküzünü getirtti. Öküzü demir zincirle bağlayıp, sağından üç
 20 adam, solundan üç adam tutup, alana getirdi de, salıverdi. Sul-
 21 tan hânım, o sırada karargâh önündeki alanda Dirse hânın oğlu üç
 22 çocukla aşık oynamakta idi. Onlar öküzü alana salıp, çocukla-
 23 ra: “Kaçın!” dedi. Üç çocuk kaçmaya davrandı. Dirse hânın genç
 24 oğlu kaçmayarak, alanın ortasında öküze doğru dönüp bekledi. Öküz
 25 çocuğu toslamak için koştu. Çocuk yaklaşan öküzü, yum-
 26 ruğuyla alnından vurduğunda, o yalpalayarak geri çekildi. Öküz yeni-
 27den hamle yaptığında, çocuk sert yumrukla onun alnından yine
 28 vurdu. Öyle yaparak çocuk öküzü iki eliyle ittirip, alanın dışına çı-
 29 karacak oldu. İtişmede sırayla bir öküz, bir çocuk bastırdı. Bir ara
 30 çocuk iki eliyle itip, öküzü durdurdu. Birbirini yenemeyip, di-
 31 renip biraz bekledi. Sonunda çocuğa bir fikir geldi: “Evin duvarını direk tu-
 32 tar, o eve dayanak olur, öküzün alnına ben ne diye destek oluyorum?”
 33 diye, elini öküzün alnından geri çekti de, onun önünden âniden çe-
 34 kildi. Öküz kendi hızından ayakları üzerinde duramayıp, başı altında, te-

35 ka asıp kulan tüşdi. Sol kezde bala kanjarn alıp, ögizdiñ basın
 36 kesip tastadı. Munı körgen ogız bekteri kayran kalıp, balaga ko-
 37 şamet körsetti: "Şakırñdar munda Korkıt atanı, mına balaga
 38 at koysın. Balanı äkesine alıp barıp aytñdar, balasına tağın
 39 berip, bek etsin", - desti. Korkıt ata kelip, balanı äkesine alıp
 40 barıp, keñesti. Tñdanız, xan iyem. Korkıt ne aytkan eken. "O, Dir-
 41 se xan, - dedi Korkıt, - balañ batır eken, oğan bektigiñdi, tağıñdı

14. Sayfa

1 ber, balañ er boladı, minüwine moynı kulaş argımaq at ber, soyıska
 2 kotan - kotan koy ber, erjürek bop össin. Keleden bölip kızıl buy-
 3 ra aruwanalar ber, sol narlarga jügin artıp, köşip - konıp jürsin.
 4 Balañ er bolıp tuwğandıktan kün köziñde köleñke bolatın altın şa-
 5 tır ber, üstine jibekten tokığan şekpen kiygiz, batırğa sol jarasa-
 6 dı. Bul bala ay takırda Bayandür xannıñ ögizimen alısıp, sonı öl-
 7 tirdi. Balanıñ atı Buqaş bolsın. Meniñ berer atım sol, täñiri ömirin
 8 uzak kılıñ", - deпти. Korkıt osılay dedi. Dirse xan balasına özi-
 9 nin bektigin, tağın berip, bala äkesiniñ tağına otırdı.
 10 Bala äkesiniñ kırk jigitiñe karamadı, olar balanıñ bağın
 11 kündept, ösek - ayañ aytatın boldı: "Jürinñder, jigitter, bul qarabet
 12 balanı äkesine jamandalıq, sonda ol balasın öltiredi, basımızğa
 13 baq kayta konadı, künimiz jaqsaradı", - desti. Kırk jigitiñ

35 pesi üzerine yıkılıp düştü. O arada çocuk hançerini çekip, öküzün başını
 36 kesip bıraktı. Bunu gören oğuz beyleri hayran kalıp, çocuğa hür-
 37 met gösterdi. "Çağırın buraya Dede Korkut'u, bu çocuğa
 38 ad koysun. Çocuğu babasına götürüp söyleyin, çocuğuna tahtını
 39 verip, bey etsin.", dediler. Dede Korkut gelip, çocuğu babasına gö-
 40 türerek, konuştu. Dinleyiniz, hânım hey. Korkut ne demiş: "Ey, Dir-
 41 se hân, dedi Korkut, - oğlun yiğit imiş, ona beyliğini, tahtını

14. Sayfa

1 ver, oğlun er olacak, binmesi için boynu bir kulaç cins at ver, kesilmek üzere
 2 ağıl dolusu koyun ver, cesur olup büyüsün. Ahırdan alıp kızıl kıvrır-
 3 cık develer ver, o develere yükünü ardıp, kona göçe gitsin.
 4 Oğlun er olup doğduğundan, güneş altında gölge olması için altın ça-
 5 dır ver, üstüne ipekten dokunmuş elbise giydir, yiğide o yekı-
 6 şır. Bu çocuk boş alanda Bayındır hânın öküzü ile güreşip onu öl-
 7 dürdü. Çocuğun adı Boğaç olsun. Benim vereceğim ad o, Tanrı ömrünü
 8 uzun kılsın", demiş. Korkut öyle söyledi. Dirse hân oğluna kendi
 9 beyliğini, tahtını vererek, çocuk babasının tahtına oturdu.
 10 Çocuk babasının kırk yiğidine itibar etmedi, onlar çocuğun bahtını
 11 kışkırpıp, iftira edecek oldu: "Gelin, yiğitler, bu bela
 12 oğlanı babasına kötüleyelim, sonra o oğlunu öldürür, başımıza
 13 baht tekrar konar, yaşantımız düzelir.", dediler. Kırk yiğidin

14 jıyırması bir bölünip, kelesi jıyırması tağı bölünip, ekinşi jakka
 15 ketti. Aldıñğı jıyırma jigit Dirse xanga mınaday xabar jetkizdi.
 16 "Dirse xan, küniñniñ ne bolğanın bilesiñ be? Seniñ ulıñ aram, tek-
 17 siz, isiniñ säti tüspegen adam boldı. Qasına kırk jigitin ertip ol
 18 işki oğızdarmen jaw boldı, olardıñ suluw kızdarın oljalap otr.
 19 Aksakaldı karttırdıñ betine şapalaq uratın boldı. Kart analar-
 20 dıñ sütün jerge sawgızdı. Bul xabar jıldam aqқан özen suwınan,
 21 biyik tawlardıñ basınan asıp, Bayandür xannıñ kulağına jetse, ne
 22 boladı? Olar: "Dirse xan balası bölüşilik bastadı, buzıldı der
 23 edi. Mumı körgenşe seniñ ölgeniñ jaksı. Bayandür xan seni şakırıp
 24 alıp, basıñdı aladı. Munday azgın uldıñ sağan ne keregi bar? On-
 25 day uldıñ tuwğanınan tuwmağanı jaksı edi, öz basıñdı saqtaymın
 26 desen, balañdı öz qolıñnan öltir", - desti. Sonda Dirse xan qaha-
 27 rına minip: "Balanı baylap äkeliñder, öltiremin", - dedi. Däl osı
 28 kezde ekinşi jakka ketken jıyırma jigit kelip ösek - jala otın odan
 29 sayın ürley tüsti: "Uwa, Dirse xan, seniñ balan uyqıdan turgan soñ
 30 suñkar şüyip añ awlaytın boldı, seniñ jan baspağan biyik tawla-
 31 rındağı añ men qustı kırıp bitirdi. Qaytuwda şeşesine kelip şarap
 32 işedi, anasımen aqıldasıp, öziñdi qurpaqqa jür. Ulıñız aramza
 33 boldı. Osı sözdıñ bäre basın qar başqan biyik tawlardıñ basınan
 34 asıp Bayandür xanga jetse, jaksı bolmaydı. Xan seni şakırıp
 35 alıp, jazalaydı. Onday uldan ne payda? Basıñnıñ amanında onı
 36 öltirüw kerek", - desti. Sonda Dirse xan: "Barıñdar, balanı äkeliñ-

14 yirmisi bir tarafa, diğ er yirmisi de ayrılıp, ikinci tarafa
 15 gitti. Önceki yirmi yiğ it Dirse hâna şöylece haber götürdü:
 16 “Dirse hân, emeğ inin ne olduğunu biliyor musun? Senin oğ lun haram, soy-
 17 suz, hayırsız adam oldu. Yanına kırk yiğ idini alıp o
 18 iç oğ uzlara düş man oldu, onların güzel kızlarını kaçırmakta.
 19 Aksakallı ihtiyarların yüzüne ş aplak vurar oldu. Yaş lı anala-
 20 rın sütünü yere sağ dırdı. Bu haber hızlı akan ırmak suyundan,
 21 büyük dağ ların baş ından aş ıp, Dirse hânın kulağ ına gitse, ne
 22 olur? Onlar: “Dirse hânın oğ lu bölücülüğ e baş ladı, bozuldu der
 23 idi. Bunu göreceğ ine ölsen daha iyi. Bayındır hân seni çağ ırıp
 24 baş ını keser. Böyle azgın oğ ula senin ne ihtiyacın var? Öy-
 25 le oğ ulun doğ masından doğ maması daha iyi idi, kendi baş ını koruyacağ ım
 26 dersen, oğ lunu kendi elinle öldür.”, dediler. Bunun üzerine Dirse hân si-
 27 nirlenerek: “Oğ lanı bağ layıp getirin, öldüreyim.”, dedi. Tam bu
 28 sırada ikinci tarafa giden yirmi yiğ it de diğ erlerinden sonra gelerek iftira ateş ini
 29 üfleme yi sürdürdüler: “Hey, Dirse hân, senin oğ lun uykudan kalktıktan sonra
 30 ş ahin fırlatıp, avlanır oldu, senin ayak basmadık büyük dağ la-
 31 rındaki av hayvanı ile kuş u öldürüp bitirdi. Dönüş te anasına gelip ş arap
 32 iç ti, anası ile sohbet edip, seni öldürmeye niyetlenmekte. Oğ lunuz hain
 33 oldu. Bu söylenenlerin hepsi doruklarını kaplamış büyük dağ ların baş ından
 34 aş ıp Bayındır hâna ulaş sa, iyi olmaz. Hân seni çağ ırıp,
 35 cezalandırır. Öyle oğ ludan ne fayda? Baş ının sağ lığ ında onu
 36 öldürmek gerek.”, dediler. Sonunda Dirse hân: “Gidin, oğ lanı geti-

37 der, öz qolımnan öltiremin, onday uldıñ mağan keregi joq", - dep-
 38 ti. Sonda nökerleri: "Balañdı qalay äkelemiz, ol bizdiñ aytqanı-
 39 mızğa köne me? Sözge maldanıp kele qoyatın bala ol emes. Onan da
 40 qasımızğa kırık jigitinizdi ertip, aña şıgımız, balañız aña
 41 jür. Tawdıñ añañarı men qıstarın ürkitiniz, sol jerden balañızdı

15. Sayfa

1 köresiz, körgeñ boyda onı atıp öltiriniz. Osılay etpeseniz onı ölti-
 2 re almaysız, munı biliniz," - desti.

3 Jazdıñ salkın samalı,
 4 Tañ säriden soqqanda,
 5 Qabasaqal boztorgay
 6 Tamaq izdep daladan
 7 Änderine baskanda;
 8 Beldewde turğan bedewler
 9 Birimen biri tildesip,
 10 Kisinesip jatqanda;
 11 Bal arası - uzın murt
 12 Izıñdap uşıp uyadan,
 13 Örisine şıqqanda;
 14 Aq pen qara bilinip,
 15 Tañ sazarıp atqanda;

37 rin, kendi elimle öldüreyim, öyle oğul bana gereksiz.", de-
 38 di. Bunun üzerine adamları: "Oğlunu nasıl getiririz, o bizim söyledikleri-
 39 mize önem veriyor mu? O, söz dinleyip de gelecek çocuk değil. O nedenle
 40 yanınıza kırk yiğidinizi alıp, ava çıkınız, oğlunuz avda
 41 bulunuyor. Dağın av hayvanları ile kuşlarını ürkütünüz, o yerden oğlunuzu

15. Sayfa

1 görürsünüz, görülen mesafede onu oklayıp öldürünüz. Öyle etmezseniz onu öldü-
 2 remezsiniz, bunu biliniz.", dediler.

3 Yazın soğuk rüzgârı,
 4 Tan zamanı estiğinde,
 5 Kaba sakallı boz çayır kuşu
 6 Yiyecek arayıp bozkırdan
 7 Şarkılarına başladığında;
 8 Meydanda duran cins atlar
 9 Birinden biri dile gelip,
 10 Kışneyip durduğunda,
 11 Bal arısı - uzun bıyıklı
 12 Vızıldayarak uçup yuvadan,
 13 Otlığa çıktığında,
 14 Ak ile kara bilinip,
 15 Tan yeri ağarıp attığında,

- 16 Kız - kırkındar oyanıp,
 17 Kınalap betin boyanıp,
 18 Sıbırlasıp, külisip,
 19 Kızıkka äbden batkanda;
 20 Biyik tawlar basınan
 21 Künniñ közi körinip,
 22 Say men sala kerilip,
 23 Sıldırap suwlar aqqanda;
 24 Oğızdardıñ jastarı
 25 Kürespekke qamdanıp,
 26 Qır basına tartkanda;
 27 Qırık jigitin qasına ap,
 28 argımağın qamşılap,
 29 Añğa şıqtı Dirse xan

30 Bular orman qustarın ürkitip, uykısınan oyattı. Şoşınan
 31 qustar dürildep uşa bastadı. Sol kezde qara niyet kırık jigit ba-
 32 lağa barıp: "Äkeñ sälem ayttı, balam men ürkitken qustardı qıwıp
 33 atсын, men onıñ atınıñ şabısın, sadaq tartқан önerin körip, qıwa-
 34 natın bolayın", - depti. Buqaş äli on men solın tanımağan gödek¹⁰
 35 bala edi. Jalğan sözdin mänisine tüsinbedi. Jüyriğin ızgıtıp, qus-
 36 tardı kıran japqanday gıp atıp, äkesiniñ aldına qıwıp tıqtı. Ba-
 37 la işinen: "Äkem meniñ atımniñ qalay şabatınıñ qıwansın,

¹⁰ Gödek - jas degen mağınada

16 Kızlar - gelinler uyanıp,
 17 Kınalayıp yüzünü boyanıp,
 18 Fısıldaşıp, gülüşüp,
 19 Sevince hepten gömüldüğünde;
 20 Büyük dağlar başından
 21 Güneş kendini gösterip,
 22 Dere ile ırmak gerilip,
 23 Çağıldayarak sular aktığında,
 24 Oguzların gençleri
 25 Güreşmeye hazırlanıp,
 26 Kır başına geldiğinde;
 27 Kırk yiğidini yanına alıp,
 28 Cins atını kamçılıyıp,
 29 Ava çıktı Dirse hân.

30 Bunlar orman kuşlarını ürkütüp, uykusundan uyandırdı. Korkan
 31 kuşlar gürültüyle uçmaya başladı. O sırada nâmert kırk yiğit ço-
 32 cuğa varıp: "Baban selâm söyledi, oğlum benim ürküttüğüm kuşları kovalayıp
 33 vursun, ben onun ata binişini, ok atma hünerini görüp, memnun
 34 olayım.", dedi. Boğaç henüz sağı ile solunu tanımayan genç¹⁰
 35 çocuk idi. Yalan sözün esasını anlamadı. Cins atını koşturup, kuş-
 36 ları kartalın kapması gibi vurup atıp, babasının önüne kovalayıp tıktı. Ço-
 37 cuk içinden: "Babam benim atımın nasıl hamle yaptığını görüp sevinisin,

¹⁰ Gödek - genç anlamında.

38 sadak tartkandağı mergendigimdi körüp maqtansın, kılıştasam, onı-
 39 ma da tañdansın", - dep oyladı. Sonda kırık karakşı öz isin bitir-
 40 mek bolıp: "Uwa, Dirse xan, balanıñ japan tüzde kústardı kálay
 41 kuwıp, bõriktiretinin kördiñ goy. Kústi atamın dep júrip, arasında
 42 öziñdi de atıp kúlatsa ne deysiñ? Öziñe ok tiymey turğanda, balanđı

16. Sayfa

1 atıp óltir", -depti. Sõzderi osılay boldı. Sol kezde bala kústardı
 2 kuwıp júrip, ákesiniñ kásinan şawıp ótti. Dirse xan kólma sur je-
 3 besin alıp ayağan úzenğige tirep turıp, adırnasın tartıp káldı.
 4 Sadak oğı balağa jetip, eki jawırınıñ ort asına barıp kádaldı.
 5 Etin tesip ótti de, bala attan kúlap tústı. Kára kan suwday ağıp, kew-
 6 desine kuyıldı. Bala astındağı argımađınıñ tizginine tap berdi
 7 de, jerge kúlap tústı. Dirse xan ah urıp balasın barıp kúşpaqşı
 8 bolıp edi kırık karakşı oğan jol bermegen son, atınıñ basın
 9 awılğa burıp, ordağa karay şaptı.

10 Dirse xannıñ áyeli balam mergendik kılıp, öziniñ alğaşkı ol-
 11 jasın ákeledi dep oylap, jilkıdan jalı káris aygır, tüye koy
 12 soyğızğan edi, toy kılıp oğız bekterin şakırmaqşı edi. Sol esep-
 13 pen kásına kırık kız nõkerin alıp, ornınan turıp, şañdatıp
 14 şawıp kele jatқан Dirse xannıñ aldınan şıktı. Áyel kirpikterin
 15 aşıp, Dirse xanğa karadı, kózderin oñğa - solğa birdey tikti, birak

38 ok atmadaki nişancılığımı görüp övünsün, kılıç çeksem, o yaptığı-
 39 ma da şaşırırsın.”, diye düşündü. Sonra kırk haydut kendi işini bitire-
 40 cek olup: “Hey, Dirse hân, oğlunun boş arazide kuşları nasıl
 41 kovalayıp, acele edişini gördün işte. Kuşu öldürüyorum diye ilerleyip, o arada
 42 seni de öldürüp yıksa ne dersin? Sana ok isabet etmeden, oğlunu

16. Sayfa

1 ok atıp öldür.”, dedi. Sözleri öyle oldu. O sırada çocuk kuşları
 2 kovalayarak, babasının yanından koşup geçti. Dirse hân eline oku-
 3 nu alıp, ayağını üzengiye dayayıp kalkarak, yayın kayışını çekip kaldı.
 4 Yayın oku çocuğa deyip, iki kürek kemiğinin ortasına varıp saplandı.
 5 Etini deşip geçti ve çocuk attan devrilerek düştü. Kara kan su gibi akıp, göğ-
 6 süne doluştu. Çocuk altındaki cins atın dizginine sarıldı
 7 da, yere yıkılıp düştü. Dirse hân ah edip oğluna varıp kucaklamak
 8 istedi ama, kırk haydut ona yol vermeyerek, atının başını
 9 obaya çevirip, karargâha doğru yol aldı.
 10 Dirse hânın karısı oğlum iyi nişancı olup, kendisinin ilk ka-
 11 zancını getirdi diye düşünüp, attan bir karış yelesi aygır, deve, koyun
 12 kestirerek, toy düzenleyip oğuz beylerini davet etmek niyetinde idi. O hesap-
 13 la yanına kırk kız hizmetkârını alıp, yerinden kalkıp, tozu dumana katarak
 14 koşup gelen Dirse hânın önüne geldi. Kadın kirpiklerini
 15 açıp, Dirse hâna baktı, gözlerini sağa sola birden dikti, ama

16 balasın köre almadı. Kökiregi qarş ayrılıp, jüregi dürsildep oy-
 17 nap ketti. Qına jaqqan közderinen jas qan bolıp aqtı, dawıs sı-
 18 ğarıp, Dirse xanğa söyley bastadı. Tıñdañız, xan iyem, ne aytqan
 19 eken:

20 O, Dirse xan, Dirse xan,
 21 Xan äkemniñ küyewi eñ,
 22 Xanım - ana tilewi eñ,
 23 Atam men anam qosqan soñ,
 24 Ot basınıñ tirewi eñ.
 25 Atadan tuwğan taq ediñ,
 26 Men öziñe jaq edim,
 27 Aman - esen keldiñ be?
 28 Qara jal qaba aygırğa,
 29 Tañertenmen er salıp,
 30 Añğa şıqtıq qamdanıp,
 31 Tawlardı kezdiñ tañ qalıp,
 32 Ekew ediñ ketkende,
 33 Jalgız keldiñ jetkende.
 34 Jalgız ulım bar edi,
 35 Qarañğı mınav dünüyeni,
 36 Jarıq etken şam edi.
 37 Sol balam qayda, kördiñ be?
 38 Aq sütimdi ayalap,

16 oğlunu göremedi. Göğsü kopacakmış gibi ayrılıp, yüreği gürültüyle oy-
 17 nayıp gitti. Kına yakmış gözlerinden yaş, kan olup aktı, bağı-
 18 rıp, Dirse hâna söylemeye başladı. Dinleyiniz, hânım, ne söyle-
 19 miş:

20 Ey, Dirse hân, Dirse hân
 21 Hân babamın güveyi en,
 22 Hânım ana dileği en,
 23 Babam ile anam evlendirdikten sonra,
 24 Ocak başının direği en.
 25 Babadan olmuş taht idin,
 26 Ben sana yakın idim,
 27 Sağ salim geldin mi?
 28 Kara yeledi kaba aygıra,
 29 Sabah erkenden eyer salıp,
 30 Ava çıkmaya hazırlanıp,
 31 Dağları gezdin hayran olup,
 32 İki idin gittiğinde,
 33 Yalnız geldin vardığında.
 34 Bir oğlum var idi,
 35 Karanlık bu dünyayı,
 36 Aydınlatan ışık idi.
 37 O oğlum nerede, gördün mü?
 38 Ak sütümü koruyup,

- 39 Odan başka emgen be?
 40 Aldımnan nege şıqpaydı?
 41 Közim nege şıqpaydı?
 42 Asıl tuwğan aq denem
 43 Jılan kelip şakqanday,
 44 İşim ot bop janadı.
 45 Jüregi kurgır suwınıp,

17. Sayfa

- 1 Mazamdı nege aladı?
 2 Ömirde körgen jalgızım,
 3 Tawğa bitken jalbızım.
 4 Körinbeydi közime,
 5 Kulagın sal sözime:
 6 Jalgızım janıq körgende,
 7 Kuwarıp jatқан kuw dala
 8 İgısıp aqқан sel boldı,
 9 Kıımız degen köl boldı,
 10 Et degenin bel boldı,
 11 Därwişter berip batasın.
 12 Aq jalañaş bay boldı,
 13 Köp zarıgıp körgen soñ,

- 39 Ondan başkası emmiş mi?
40 Önüme neden çıkmaz?
41 Gözüm neden çıkmaz?
42 Asıl doğan ak tenimi
43 Yılan gelip sokmuş gibi,
44 İçim ateş olup yanar.
45 Yüreği sevimsiz soğuyup

17. Sayfa

- 1 Rahatını neden alır?
2 Ömrümde gördüğüm bir tanem,
3 Dağda yetişen nanem,
4 Görünmez gözümce,
5 Kulağını ver sözüme:
6 Bir tanem ışık gördüğünde,
7 Kuruyan kuru çay
8 Hareketlenip akan sel oldu,
9 Kırmızı denilen göl oldu,
10 Et dediğin bel oldu,
11 Dervişler edip duasını
12 Yalın çıplak zengin oldu,
13 Çok isteyip gördükten sonra,

- 14 Köñilim meniñ jay boldı.
- 15 Jalgızım jayın bildiñ be?
- 16 Tawdan kúlap ketti me?
- 17 Ajalı suwdan jetti me?
- 18 Älde arıstan, jolbarıs
- 19 Jemtik etip jepti me?
- 20 Gäwirlerge¹¹ tutkın bop,
- 21 Zındanda küni ötti me?
- 22 Xanım osını aytıp ah urıp, jılay berdi. Oğan Dirse xan ja-
- 23 wap taba almadı. Sonda kırık karaqşı turıp: "Balañ aman, tiri,
- 24 añda kaldı, bugün bolmasa erteg keledi, kırıqpa, kavgırma. Bek
- 25 şarap işip mas bolıp keldi, söylewge därmeni jok", - desti.
- 26 Dirse xannıñ äyeli awılına karaq şawıp, kavgta oraldı, kütüp
- 27 turuwğa tağatı kalmadı. Öziniñ tulparına mindi de, kavgına kırık
- 28 kız nökerin alıp, balasın izdep ketti. Basınan kavgı - javgı kavg men
- 29 muz ketpeydin Kavkaz tawlarına kelip, bir biyik kavgı şıgıp tömen-
- 30 degi say - salalarga köz jiberip edi, bir tereñ sayga kavgı - kavgın üy-
- 31 melep, uşıp - kavgı jatır eken. Xanım - ana astındağı atına kavgı
- 32 urıp, sol sayga şaba jöneldi. O, sultanım, bala sol sayda atınan
- 33 kúlap, ölim xalinde jatır eken. Kavgalar balanıñ kavgın körüp,
- 34 kavgı bolıp jür eken. Balanıñ eki kavgı¹² bar edi, olar kavgı-
- 35 lardı kavgırmay, kavgı tastap jür eken. Talıp jatқан balaga boz

¹¹ Gäwir - kafır (kavgı) degen söz. Türki tayparları solay atagan.

¹² V. bartold onı "eki karuw" dep kate awdargan.

- 14 Gönüm benim mutlu oldu.
 15 Bir tanem halimi bildin mi?
 16 Dağdan düşüp gitti mi?
 17 Eceli sudan yetti mi?
 18 Yoksa arslan, kaplan
 19 Yiyecek edip yemiş mi?
 20 Kâfirlere¹¹ tutsak olup
 21 Zindanda günü geçti mi?
- 22 Hânım bunları deyip ah edip, ağlayıverdi. Ona Dirse hân ce-
 23 vap veremedi. Sonra kırk haydut durup: "Oğlun sağ, hayatta,
 24 avda kaldı, bugün olmazsa ertesi günü gelir, korkma, kaygılanma. Bey
 25 şarap içip sarhoş oldu, konuşmaya dermanı yok.", dedi.
- 26 Dirse hânın karısı obasına doğru gidip, tekrar döndü, yol göz-
 27 lemeye sabrı kalmadı. Kendi cins atına bindi de, yanına kırk
 28 kız hizmetkârını alarak, oğlunu aramaya gitti. Başından kış yaz kar ile
 29 buzu eksik olmayan Kazılık dağlarına gelip, bir büyük tepeye çıkıp aşağı-
 30 daki derelere ovalara göz gezdirdi, bir derin dereye karga kuzgun toplan-
 31 mış, uçup konmakta imiş. Hanım ana altındaki atına kamçı
 32 vurup, o dereye koşmaya başladı. O, sultanım, çocuk o dereye atından
 33 düşmüş, ölüm halinde yatmakta imiş. Kargalar çocuğun kanını görüp,
 34 konmak istemekte imiş. Çocuğun iki köpek yavrusu¹² vardı, onlar karga-
 35 ları kondurmayarak, kovalıyor imiş. Bayılıp yatan çocuğa boz

¹¹ Kâfir - kâfir denen söz. Türk toplulukları öyle adlandırır.

¹² V. Bartold onu "iki güçlü" diye yanlış çevirmiş.

- 36 atka mingen Kızır kelip, basın üş ret sıypap: "Korıkpa, balam, bul
 37 jaradan ölmeysiñ. Jarañ taw güli men anaññıñ ak sütinen jazıla-
 38 dı", - dep, gayıp bolıptı.
- 39 Anası kelse, bala kıp - kızıl kanga boyalıp, sulap jatır eken.
- 40 Müskin ana dawısın şıǵarıp, jılap söyley bastadı. tıñdañız,
 41 xan iyem, ne aytkan eken ol:

18. Sayfa

- 1 Kası - köziñ kıyılıp,
 2 Jatırmısıñ, kulınım?
 3 Aş köziñdi bir mezigil,
 4 Kewdeñde bolsa şıbınıñ?
 5 On eki müşeñ muz bolıp,
 6 Tındı ma aqqan bulagıñ?
 7 Tätti ömiriñ üzilip,
 8 Söndi me jañǵan şıraǵıñ?
 9 Köziñnen nurıñ ketpepti,
 10 Tirideysiñ sen maǵan,
 11 Tal otınday şıtınap,
 12 Janıp keldi sorlı anañ.
 13 Tirligiñdi bildirip,
 14 Jawap berşi, jan balam.

36 ata binmiş Hızır gelip, başını üç kez okşayarak: "Korkma, oğlum, bu
37 yaradan ölmezsin. Yaran dağ gülü ile ananın ak sütü sayesinde iyileşecek-
38 tir.", diyerek, kaybolmuş.
39 Anası geldi ki, çocuk kıpkızıl kana boyanmış, uzanıp yatıyor.
40 Üzgün ana sesini yükseltip, ağlayıp söylemeye başladı. Dinleyiniz,
41 hânım, ne söylemiş o:

18. Sayfa

1 Kaşın gözün kıyılıp,
2 Yatıyor musun kulunum?
3 Aç gözünü bir kerecik,
4 Göğsünde varsa böceğin?
5 On iki organın buz olup,
6 Dindi mi akan suyun?
7 Tatlı ömrün kesilip,
8 Söndü mü yanan çıran?
9 Gözünden ışığın gitmemiş,
10 Yaşiyor görünüyorsun sen bana,
11 Dal odun gibi çatlayıp,
12 Yanıp geldi zavallı anan.
13 Yaşadığımı gösterip,
14 Hemen cevap ver, can oğlum,

- 15 Kurbandık boldım öziñnen,
 16 Aynalayın köziñnen,
 17 Sensiz mağan kün qarañ.
 18 Ağısırdı toqtatşı,
 19 Kavkazdağı qalıñ suw,
 20 Güldenip öspey, kuwrap kal,
 21 Adıra qalğan qalıñ nuw,
 22 Maraldar qatıp tas bolsın,
 23 Jügirip tawda jarısqan.
 24 Balamdı kim öltirgen?
 25 Jolbarıs yakiy arıstan?
 26 Munday xalge qalayşa?
 27 Duwşar boldıñ, jan balam?
 28 Jolıña basın qurban gıp,
 29 Qasıña keldi sorlı anañ.
 30 Til şıgarşı tebirenip,
 31 Quwansın anañ añırağan.
 32 Anasınıñ añırağan sözderi balanıñ qulağına emis - emis estildi.
 33 ol basın köterip, közderi ottay jatqırıp, til qattı. Tıñdarız, xan
 34 iyem, ne aytқан eken ol: "Qoş kelipsiñ, keyuwana xanım - anam! Ak tö-
 35 siñnen aq sütiñdi emip edim, qartıq jeñgen, asıl tuwğan, jan anam!
 36 Tawdıñ aqqan özenderin qarğap äwre bolma. Kavkaz özenderinde tur-
 37 gan kinä joq. Jaynap ösken şöpterge de tiliñ tiymesin. Kavkazdıñ

- 15 Kurban olayım sana
- 16 Öpeyim gözünden,
- 17 Sensiz bana gün gece.
- 18 Akışını hemen durdur,
- 19 Kazılıktaki gürül gürül akan su,
- 20 Yeşerip büyümeden, kuruyup kal,
- 21 Mahrum kalmış sık orman,
- 22 Ceylanlar donup taş olsun,
- 23 Koşarak dağda yarışan.
- 24 Oğlumu kim öldürmüş?
- 25 Kaplan ya da arslan?
- 26 Böyle hale nasıl?
- 27 Geldin, can oğlum?
- 28 Yoluna başını kurban kılıp
- 29 Yanına geldi zavallı anan.
- 30 Hemen dile gel kıpırdanıp,
- 31 Sevinsin anan ağlayan.
- 32 Anasının ağlamaklı sözleri çocuğun kulağına bölük pörçük gitti.
- 33 O başını kaldırıp, gözleri ateş gibi parlayıp, konuştu. Dinleyiniz, hâ-
- 34 nım, ne söylemiş o: “Hoş gelmişsin, ihtiyar hanım anam! Ak göğ-
- 35 sünden ak sütünü emmiş idim, ihtiyarlamış, asıl doğmuş, can anam!
- 36 Dağın akan ırmaklarına beddua edip heba olma. Kazılık ırmaklarının bir
- 37 günahı yok. Güzelleşip büyüyen otlara da dil uzatma. Kazılık’ın

38 ayıbı jok. Kavkazdın maraldarın da qarğama, kavkazda kinä jok.
 39 Arıstan men jolbarıstın da qatısı jok. Qarğaytın adamın - ka-
 40 ra başkan äkem. Bul kinä, bul ayıp äkemnen" - dedi. Bala tağı da
 41 tilge kelip: "Asıl anam, qarğırma, bul jaradan mağan ölim jok.
 42 Boz atqa mingen Qızır kelip, öz kolimen mañdayımnan üş ret sıy-
 42 pap: "Balam, bul jaradan sağan ajal jok, taw güli men anañnıñ sü-
 43 tinen jazılasın dep ketti", - dedi. Bul sözdi esitken kırık kız
 44 tawğa sıgıp, jupar iyisti gülderdi jıynadı. Anası emşegin sıgıp
 45 edi, süti jok eken. Ekinşiley sıkkanda da süt sıkkadı. Üşinşi

19. Sayfa

1 kayta zorlap sıkkanda, emşegi sütkä tolıp parlap koyı berdi. Sütün
 2 ayakqa sawa berdi, sawa berdi, süt pen qan aralas tamdı. Sol sütkä taw
 3 gülin undap salıp, balanıñ jarasına jaqtı. Bala jazılıp, atqa
 4 otırdı. Onı anası ordığa äkelip, därigerge berdi de, bul jaydı Dir-
 5 se xannan jasırdı. O, xan iyem, at ayağı aqsaydı, uzandar tili müdir-
 6 mes. Kırık kün degende balanıñ jarası jazıldı, äbden sawıgıp,
 7 burıngı küyine keldi. Ol tağı da tulparına minip qaruw - jaraq ası-
 8 nıp, burıngısa kus atıp, añ awlawğa kiristi. Dirse xan bolsa, balam
 9 öldi dep oylap, qannen - kapersiz jata berdi.
 10 Balanıñ aman qalğanın bayağı kara niyet kırık jigit bilip ka-
 11 lıp: "budan qalay qutılamız", - dep, özdi - özi künkildesti. "Eger

38 ayıbı yok. Kazılık'ın ceylanlarına da ah etme, Kazılık'ın günahı yok.
 39 Arslan ile kaplanın da ilgisi yok. Ah edeceğin adamın günah
 40 işleyen babam. Bu günah, bu ayıp babamdan.” dedi. Çocuk bir daha
 41 dile gelerek: “Asıl anam, üzülme, bu yaradan bana ölüm yok.
 42 Boz atlı Hızır gelip, kendi eliyle alnımı üç kez ok-
 43 şayarak: “Oğlum, bu yaradan sana ecel yok, dağ gülü ile ananın sü-
 44 tü iyileştirir deyip gitti.”, dedi. Bu sözü işiten kırk kız
 44 dağa çıkıp, nane kokulu çiçekleri topladı. Anası memesini sık-
 45 tı, sütü yok imiş. İkinci kez sıkıldığında da süt çıkmadı. Üçüncüde

19. Sayfa

1 tekrar zorlayıp sıkıldığında, memesi sütle dolup, parlayıp koyuverdi. Sütünü
 2 ayakta sağıverdi, sağıverdi, süt ile kan karışık damladı. O süte dağ
 3 gülünü ufalayıp koyup, çocuğun yarasına sürdü. Çocuk iyileşip, ata
 4 bindi. Onu anası karargâha getirip, hekime götürdü de, bu durumu Dir-
 5 se hândan gizledi. O, hânım, at ayağı aksar, ozanların dili yanıl-
 6 maz. Kırk gün içinde çocuğun yarası iyileşti, tümünden ayağa kalkıp,
 7 eski halini aldı. O yine cins atına binip, silâhla-
 8 nıp, eskisi gibi kuş vurup, avlanmaya başladı. Dirse hân ise, oğlum
 9 öldü diye düşünüp, gamsız habersiz yatıyordu.
 10 Çocukun sağ olduğunu önceki nâmert kırk yiğit öğrenip ka-
 11 lıp: “Bundan nasıl kurtuluruz.”, diye, kendi aralarında konuştular. “Eğer

12 Dirse xan balasının aman ƙalğanın bilse, bizdiñ tübimizge jete-
 13 di", - dedi birewi. Ƙalgandarı bolsa: "Dirse xandı üyinen basıp,
 14 ayak - ƙolın baylalıƙ, moynına ƙıl arƙan salalıƙ, söytip gäwirler
 15 eline ƙaşalıƙ", desti. sol kelisim boynşa, olar Dirse xandı us-
 16 tap, süyriktey appaƙ ƙoldarın artına baylap, moynına ƙıl arƙan
 17 salıp, ƙılığındırıp, denesinen ƙan şıgardı. Özderi atƙa minip,
 18 Dirse xandı jayaw aydap, gäwirler eline bet ƙoydı. Söytip, Dirse xan
 19 özinin ƙırık jigitine tutƙın boldı. Ogız elinin bekteri onın tut-
 20 ƙın bolğanın bilmedi. O, sultan iyem, bul jaydı Dirse xannın äyeli
 21 bilip ƙalğan edi. Ol balasına barıp bar jaydı bayan etti. Tıñdap kö-
 22 reliƙ, xan iyem, ol ne ayƙan eken: "O, balam, ot basırğa ƙara kün tuw-
 23 ğanın bildin be? Taw ƙozğalmay, jer jarıldı. El işinde jaw jök
 24 deme, äkenđi solar tutƙındap ketti. Äkene talay jil serik bolğan ƙa-
 25 ra niyet ƙırık jigit äkenđi ustap, aƙ sawsaƙtarın artına ƙayıra
 26 baylap ƙıl moynına ƙıl arƙan saldı, özderi atƙa minip, äkenđi jayaw
 27 aydap gäwirler eline ƙaştı. O, xan süyekti ulım! Basırdı köter de,
 28 atƙa min, ƙasığa ƙırık jigitinđi ertip, äkenđi ƙırık ƙarakşı ƙo-
 29 lınan ƙutƙar, oturma balam! Äkene seni sorlatƙan bolsa, sen oğan
 30 bolısuwın ƙerek", - dedi. Bala anasının sözün eki etpewşi edi. Bu-
 31 ƙaşbek ornınan turıp, ƙara bolattan sawıt kiyip, beline ƙılış, bi-
 32 legine beren sadağın asınıp, argımaƙ atın erttetti de, ƙırık jigi-
 33 tin ƙasına alıp äkesinin soñınan ketti.
 34 Ƙırık ƙarakşı bir jerge barıp şarap işip otır edi. Buƙaşbek

12 Dirse hân oğlunun sağ olduğunu öğrenirse, bizim kökümüzü kuru-
 13 tur.", dedi birisi. Diğerleri ise: "Dirse hânı otağında basıp,
 14 elini ayağını bağlayalım, boynuna kıl urgan geçirelim, öyle yaparak kâfir
 15 memleketine kaçalım.", dediler. O anlaşma gereği, onlar Dirse hânı yaka-
 16 layarak, sürükleyip apak ellerini arkasına bağlayıp, boynuna kıl urgan
 17 geçirip, boğazını sıkıp, tenini kanattılar. Kendileri ata binip,
 18 Dirse hânı yaya olarak önlerinde sürükleyip, kâfir memleketine yol aldılar. Öylece, Dirse hân
 19 kendi kırk yiğidine tutsak oldu. Oğuz memleketinin beyleri onun tut-
 20 sak olduğunu bilmedi. O, sultanım, bu durumu Dirse hânın karısı
 21 öğrenmiş idi. O oğluna gidip olanı biteni anlattı. Dinleyip gö-
 22 relim, hânım, o ne söylemiş: "Ey, oğlum, ocak başına kara gün doğ-
 23 duğunu gördün mü? Dağ hareket etmeden, yer yarıldı. Millet içinde düşman yok
 24 deme, babanı onlar tutsak edip gitti. Babana ne kadar zamandır yoldaş olan na-
 25 mert kırk yiğit, babanı tutup, ak parmaklarını arkasına götürerek
 26 bağlayıp, kıl boynuna kıl urgan geçirdi, kendileri ata binip, babanı yaya olarak
 27 önlerine katıp kâfir memleketine kaçtı. Ey, hân soylu oğlum! Başını kaldır da,
 28 ata bin, yanına kırk yiğidini alıp, babanı kırk haydut elin-
 29 den kurtar, oturma oğlum! Baban sana acı çektirmiş olsa da, senin ona
 30 yardımın gerek.", dedi. Çocuk anasının dediğini iki etmez idi. Bo-
 31 ğaç bey yerinden kalkarak, kara çelikten zırhını giyip, beline kılıç, bi-
 32 leğine sağlam yayını takınıp, cins atını getirtti de, kırk yiği-
 33 dini yanına alarak babasının ardından gitti.
 34 Kırk haydut bir yere varmış şarap içip oturuyordu. Boğaç bey

35 şawıp keldi. Onı kele jatқанın kırık қарақşı da көrip: "Jü-
 36 riңder, jigitter, mına jigitti de ustap alalıq, söytip ekewin birdey
 37 gäwirlerge ötkizelik", - desti. Osılay kelisti olar. Sonda Dirse xan:
 38 "O, kırık jigitim, keşire körinдер, bir täñiriden başka senerim joқ,
 39 қол - ayağımdı şeşip bosatıңдар, қолıma қобız berinдер, sol қобız-
 40 ді sarnatsam, jaw keyin қайтаdı. Ol bolmasa meni öltirinдер, öltir-
 41 meytin bolsaңдар кеңşilik istep, awılıma jiberinдер", - dedi. Bular

20. Sayfa

1 onı baylawdan bosatıp, қолına қобız berdi. Dirse xan kele jatқан
 2 adamnıñ öz balası ekenin bilmeydi. Aldınan şıǵıp, söyley basta-
 3 dı. Tıñдаңыз, xan iyem, ol ne aytқан eken: "Қаз moyındı bedüwiyn¹³
 4 jılқılardı jaw aydap ketken bolsa, ol meniki. Sol jılқılardıñ
 5 işinde senin de argımaǵıñ ketken bolsa, ayt, jigitim, onı urıs - қа-
 6 ǵıssız öziñe bergizeyin, kete ber jöniñe. Қотандаǵı aқtılı қойdı
 7 jaw alsa, o da meniki. Sonıñ işinde seniñ as - awқатına tiyisti қойлар
 8 ketken bolsa, onı қайтарayın, kete ber jöniñe. Қızıl buyra narла-
 9 rımdı jaw alsa, o da meniki. Sonıñ işinde seniñ жүк artatın түye-
 10 lerin ketken bolsa, onı da urıs - қаǵıssız қайтарayın, kete bergin
 11 jöniñe. Altındaǵан şatırlardı jaw alsa, o da meniki. O, jigitim,
 12 solardıñ işinde sen kiretin şatırlar bolsa, onı da қайтарayın,

¹³ *Bedüwiyn - Kavkaz argımaǵı, tulparı.*

35 koşup geldi. Onun gelmekte olduğunu kırk haydut da görerek: "Yü-
 36 rüyün, yiğitler, bu yiğidi de yakalayıp alalım, böyle yaparak ikisini birden
 37 kâfirlere teslim edelim.", dedi. Bu şekilde anlaştı onlar. Bunun üzerine Dirse hân:
 38 "Ey, kırk yiğidim, affedin, bir Tanrı'dan başka inandığım yok,
 39 elimi ayağımı çözüp salın, elime kopuz verin, o kopu-
 40 zu çalsam, düşman sonra döner. O olmazsa beni öldürün, öldür-
 41 meyecek olursanız serbest bırakıp, obama gönderin.", dedi. Bunlar

20. Sayfa

1 onu bağdan çözüp, eline kopuz verdi. Dirse hân gelmekte olan
 2 adamın kendi oğlu olduğunu bilmez. Önüne çıkıp, söylemeye başla-
 3 dı. Dinleyiniz, hânım, o ne söylemiş: "Kaz boyunlu bedevi"¹³
 4 atları düşman çevirip gitmiş ise, o benimki. O atların
 5 içinde senin de cins atın gitmiş ise, söyle, yiğidim, onu kavgasız dövüş-
 6 süz sana verdireyim, gidiver yoluna. Ağıldaki iri beyaz koyunu
 7 düşman almışsa, o da benimki. Onun içinde senin yemene içmene degecek koyunlar
 8 gitmiş ise, onu döndüreyim, gidiver yoluna. Kızıl kıvrıcık devele-
 9 rimi düşman almışsa, o da benimki. Onun içinde senin yük yüklediğin deve-
 10 lerin gitmiş ise, onu da kavgasız dövüşsüz döndüreyim, gidiver
 11 yoluna. Altın işli çadırları düşman almışsa, o da benimki. O, yiğidim,
 12 onların içinde senin girdiğin çadırlar varsa, onu da döndüreyim,

¹³ Bedevi - Kazılık atı, cins at.

13 atırınır basın keyin tart. Jüzderi ayday, közderi juldüzday jan-
 14 ğan aruwlardı jaw alsa, olar da meniki. Sonır işinde seniğ ğalırdı-
 15 ğır ketken bolsa, onı da ayt, jigitim, daw - dalabasız ğaytarayın,
 16 äytpese jöniğe ket. O, jigitim, menüşin kelgen bolsañ, balamdı öz
 17 ğolımnan öltirgen edim, onır kinäsı sende emes, mende, jigitim, kete
 18 ber keyin jöniğe", - dedi Dirse xan. Sonda bala äkesine til ğattı.
 19 Tırñdanız, xan iyem, ol ne aytğan eken: "Ĵaz moyındı bedüwiyn jil-
 20 ğılardı jaw alsa, ol - seniki. Solardıñ işinde meniğ de altı ğu-
 21 laş argımağım bar, onı kırık ğarakşığa bermeymin. Ĵatarlangan
 22 kıızıl buyra narlar ketse, ol - seniki, solardıñ işinde meniğ de
 23 jük artatın tüyelerim bar, onı kırık ğarakşığa bermeymin. Ĵo-
 24 tandadı ağtılı ğoydı jaw alsa, ol - seniki, sonır işinde meniğ de
 25 ülesim bar, bere almaymın onı kırık ğarakşığa. Jüzderi ayday
 26 suluwlar jawğa olja bolsa, olar da seniki, sonır işinde meniğ de ğa-
 27 lıñdığım bar, olardı kırık ğarakşığa ğalay beremin. Altında-
 28 ğan şatırларın ketse, sonır işinde meniğ de ağ şatırım bar, onı
 29 kırık ğarakşığa neğe bermekpin? Sağalı ğuway ğart - ğarıyalardı
 30 jaw alğan bolsa, sonır işinde meniğ de ğart äkem bar, onı da kırık
 31 ğarakşı ğolında ğaldıra almaymın", - dedi bala. Bala betindegi
 32 perdesin kırık jigitine berip: "Jawğa tiyiñder!" - dep buyardı. Ĵı-
 33 rık jigit bala mañına şoğtay üyirildi de, attarın ğamşılap, jaw-
 34 ğa lap ğoydı. Soğıs kıızdı. Ĵırık ğarakşının bastarın ğılış-
 35 pen şawıp, keybirewin tutğın etip, bala äkesin azat edip, eline ğayt-

13 atının başını geri çek. Yüzleri ay gibi, gözleri yıldız gibi ya-
 14 nan güzelleri düşman almışsa, onlar da benimki. Onun arasında senin nişan-
 15 lın gitmiş ise, onu da söyle, yiğidim, davasız meselesiz döndüreyim,
 16 yoksa yoluna git. O, yiğidim, benim için gelmiş isen, oğlumu kendi
 17 elimle öldürmüş idim, onun günahı sende değil, bende, yiğidim, gidi-
 18 ver geri yoluna.", dedi Dirse hân. Sonra çocuk babasına konuştu.
 19 Dinleyiniz, hânım, o ne söylemiş: "Kaz boyunlu bedevi at-
 20 ları düşman almışsa, o seninki. Onların içinde benim de altı kulaç ye-
 21 li cins atım var, onu kırk hayduta vermem. Dizilmiş
 22 kızıl kıvırcık develer gitmişse, o seninki, onların içinde benim de
 23 yük yüklediğim develerim var, onu kırk hayduta vermem. Ağıl-
 24 daki ak iri koyunu düşman almışsa, o, seninki, onun içinde benim de
 25 payım var, veremem onu kırk hayduta. Yüzleri ay gibi
 26 güzeller düşmana talan olmuşsa, onlar da seninki, onun içinde benim de ni-
 27 şanlım var, onları kırk hayduta nasıl veririm. Altınla işlen-
 28 miş çadırların gitmişse, onun içinde benim de ak çadırlarım var, onu
 29 kırk hayduta niye vereceğim? Sakalı kuğu gibi ak ihtiyarları yaşlıları
 30 düşman almışsa, onun içinde benim de yaşlı babam var, onu da kırk
 31 haydut elinde bırakamam.", dedi çocuk. Çocuk yüzündeki
 32 perdesini kırk yiğidine vererek: "Düşmana saldırın!" diye buyurdu. Kırk
 33 yiğit çocuğun yanında bir grup oldu da, atlarını kamçılıyarak, düşma-
 34 na birden hücum etti. Savaş kızıştı. Kırk haydudun başlarını kılıç-
 35 tan geçirerek, diğer herbirini tutsak edip, çocuğun babasını serbest bırakarak, yurduna dön-

- 36 tı. Dirse xan sonda ğana balasının ajaldan aman kalğanın bildi.
 37 Xandardıñ xanı balasına öziniñ bektigin, tağın berdi.
 38 Bul jirdi meniñ Korkıt atam aytıp, sözün kurağan edi. Jır-
 39 dıñ özin de, sözün de sol aytқан. Jırınıñ ayagında ol: "Sol jan-

21. Sayfa

- 1 dar bul dünüyege keldi, ol dünüyege ketti. Ömir degeniñ - kerüwen, bir
 2 jerge kónsa, erteniñe köşip ketedi. Olardı ajal urlap, jer astına
 3 tıktı. Dünüye degeniñ bayanı jok. Basıña kara tünek ajal kelse,
 4 onıñ karızın töleysiñ.
 5 Alla seniñ deniñdi saw kılıp, baq - dāwletiñdi artıra bersin. Āru-
 6 wağın kozğap, jırğa tiyek etken sol erlerge köktegi allanıñ özi
 7 jar bolsın. Xan iyem, sağan aytar tilegim - mınaw tuwıp ösken jerin-
 8 degi Qaratawların küyremesin. Zāwlim bolıp ösken kölenkeli dara-
 9 ğıñdı eşkim kespesin. Kürkirep aqқан özenderiñniñ suwı tawsılma-
 10 sın. Altın şatırlarıñdı jaw almasın. Astıña mingen buwrıl atıñ
 11 qañsa şapsa da, şarşamasın. Qolıña ustağan bolat kılışın mu-
 12 qalmasın. Jawğa atқан sadağıñ ötkir bolsın. Aq şaştı anañniñ
 13 bargan jayı jumaq bolsın. Saqalı kuwday äkeniñ turadı samaladay
 14 taw bolsın. O, xan iyem, allanıñ özi jaqқан şırağıñ öşpesin, alla-
 15 tağala sizdi kara niyet adamǵa duwşar ete körmesin.

36 dü. Dirse hân sonunda artık oğlunun ölümden kurtulduğunu anladı.

37 Hânlar hânı oğluna kendinin beyliğini, tahtını verdi.

38 Bu destanı benim dedem Korkut anlatıp, sözünü dizdi. Destan-

39 nın özünü de, sözünü de o söylemiş. Destanın sonunda o: "O can-

21. Sayfa

1 lar bu dünyaya geldi, o dünyaya gitti. Ömür dediğin kervan, bir

2 yere konsa, ertesi günü göçüp gider. Onları ecel alıp, yer altına

3 tıktı. Dünya dediğinin açıklaması yok. Başına kara zindan ecel gelse,

4 onun borcunu ödersin.

5 Allah senin bedenini esen kılıp, bahtını devletini arttırıversin. Ru-

6 hunu canlandırıp, sözkonusu erlere gökteki Allah'ın kendisi

7 yâr olsun. Hânım sana diyecek sözüm bu doğup büyüdüğün yer-

8 deki Karadağlar'ın yıkılmasın. Yükselip büyüyen gölgeli ağacı-

9 nı kimse kesmesin. Gürleyerek akan ırmaklarının suyu bitirilme-

10 sin. Altın çadırlarını düşman almasın. Bindiğin alaca atın

11 ne kadar koşsa da, yorulmasın. Eline aldığı çelik kılıcın kö-

12 relmesin. Düşmana attığın okun keskin olsun. Ak saçlı ananın

13 gittiği yer cennet olsun. Sakalı kuğu gibi beyaz babanın durağı açık, rüzgârlı

14 dağ olsun. O, hânım, Allah'ın kendi yaktığı çiran sönmesin, Allah-

15 Ta'alâ sizi nâmert adamlarla karşılaştırmamasın.

22. Sayfa

QAZAN - SALORDIN AWILIN JAW SAPKANI**TUWRALI JIR**

1 Bir küni Ulaşulı Töleküstin balası, kem - ketiktin panası, tay-
 2 palar men ruwlardin arıstani, kara xalıktin jolbarısı, qonır
 3 attin iyesi, Oraz xannın äkesi, Bayandür xannın küyewi, barlıq oğız
 4 elinin baqtı, oğız batırlarının ağası Qazan - Salor töseginen tu-
 5 rıp: "Uwa, kırık jigitim, kara jerge toqsan jerden altın şatır
 6 tigilsin, jibekten tokılğan toqsan tüsti kilem töselesin", - dep buy-
 7 rıq beripti. Seksen jerden köze, altın kumıra keseler men ayaktar
 8 qoyğızdı. Gäwir elinen tutqın bolıp kelgen toğız suluw betterin kı-
 9 nalap, tösindegi qos anarın dirildetip, aq sawsaq qoldarimen kese-
 10 lerge şarap kuyıp, onı bekterge tarttı. Küşti şarap işken soñ,
 11 olar mas boldı. Şarap Qazan - Salordin basına tiygen edi. Bir kezde
 12 ol ayagınan tik turıp tömendegi sözderdi ayıptı: "O, bekterim, sözi-
 13 me kulak salındar, tındañdar tegis! Jata - jata jan awırıp, jam-
 14 bas bügiledi eken. Bir orında uzak otırsañ, boyın küyez boladı. Qa-
 15 rap jata bergense, aña şıgalıq, qus kuwıp, maral, kiyik atalıq,
 16 kaytıp oralıp osı şatırlarğa kirip, işip - jelik, sawıq kuralıq", -

22. Sayfa

**SALUR KAZAN'IN EVİNİN DÜŞMAN TARAFINDAN
YAĞMALANMASI HAKKINDA DESTAN**

1 Bir gün Ulaş oğlu atmacanın oğlu, fakir fukaranın sığınağı, civar yer-
2 ler ile boyların arslanı, âvâm halkın kaplanı, kahve rengi
3 atın sahibi, Uruz hânın babası, Bayındır hânın güveyi, bütün oğuz
4 yurdunun bahtı, oğuz kahramanlarının ağası Salur Kazan yerinden kal-
5 karak: "Hey, kırk yiğidim, kara yere doksan yerden altın çadır
6 dikilsin, ipekten dokunmuş doksan türlü halı döşensin.", diye buy-
7 ruk vermişti. Seksen yerden kap, altın cam kâse ile kadehler
8 koydurdu. Kâfir memleketinden tutsak edilip getirilen dokuz güzel yüzlerine kı-
9 na yakıp, göğsündeki iki narını titretip, ak parmaklı elleriyle bardak-
10 lara şarap doldurup, onu beylere sundu. Çok şarap içtikten sonra,
11 onlar sarhoş oldu. Şarap Salur Kazan'ın başını etkilemiş idi. Bir ara
12 o ayağa kalkıp aşağıdaki sözleri söyledi: "Ey, beylerim, sözü-
13 me kulak verin, dinleyin eksiksiz! Yata yata sırt ağrıyıp, kalça
14 kemiği bükülür imiş. Bir yerde çok otursan, boyun tutulur. Ba-
15 kıp yatmaktansa, ava çikalım, kuş kovalayıp, ceylan, geyik vuralım,
16 dönüp gelip bu çadırlara girerek, yiyelim içelim, şölen kuralım."

17 deŕti. Kıyan seljük (Kıy) balası er jürek Dondaz batır turıp: "Du-
 18 ris ayttır, Kıazan xan tösekte köp jatqannan jambasımız jawır
 19 boldı", - deŕti. Kara Köneulı Kara bodak bolsa: "O, arıstan tuw-
 20 ğan Kıazan äkem, bul tabılğan akıl" - deŕti. Bul sözderdi esitken soñ
 21 Aruz koz tizesin bügip, awzın aşıp: "Gruwziya şetinde turgan taw kık-
 22 pasında dini jaman ğawirler bizdiñ eldi torıp otır, ordañdı kimge
 23 tapsırasıñ?" - deŕti. Sonda Kıazan: "Orda bağuwdı Oraz ulıma tap-
 24 sıramın, kasına 40 jigit kaldıramın", - dep, Kıazan öziñiñ kara
 25 atın aldırıp, erttep, minip aldı.
 26 Üyirde jürgen, mañdayında töbeli bar jiyren atın aldırıp, oğan
 27 Dondaz mindi. Öziñiñ jüyrik bedüwiyn atın aldırıp, oğan Kıazan bektiñ
 28 inisi Kara Köne mindi. Öziñiñ şañqan tüsti bedüwiyn atın aldırıp,
 29 oğan Bayandür xannıñ jawın talay ret jeñgen Şamsaddıyn - Şer min-

23. Sayfa

1 di. Bayburd, Para - Sara¹⁴ kamaldarın alğan Bayraq öziñiñ şubar atı-
 2 na mindi. Kıazannıñ säwegeyi (moldası), qonır attıñ iyesi İyekenk özi-
 3 niñ kürenğ atına mindi. Bärin sanıp aytuwğa waqıt joq. Osılay
 4 barlıq oğız bekteri atqa otırdı. Şubarlangan köp äsker Alatawğa
 5 attanıp, añ awlamak boldı.
 6 Bulardıñ añğa ketkenin bir tıñsı ğawirlerdiñ jawız xanı Şök-

¹⁴ Baybuwrđ, Para-Sara - Kavkazdağı kala attarı.

17 dedi. Kıyan Selçük oğlu Deli Tundar yiğit kalkıp: “Doğ-
 18 ru söyledin, Kazan hân, yatakta çok yatmaktan kalça kemiğimiz yara
 19 oldu.”, dedi. Kara Göne oğlu Kara Budak da: “Ey, arslan doğ-
 20 muş Kazan babam, bu iyi akıl.”, dedi. Bu sözleri işittikten sonra
 21 Aruz iki dizini büküp, söze başlayarak: “Gürcistan sınırında bulunan dağ ka-
 22 pısında dini yaman kâfirler bizim yurdu gözetleyip durmakta, karargâhın kime
 23 teslim edersin?” dedi. Sonra Kazan: “Karargâhın idaresini oğlum Uruz’a
 24 emanet ediyorum, yanına kırk yiğit bırakıyorum.”, diyerek, Kazan kendi kara
 25 atını getirtip, hazırlatarak bindi.
 26 Sürüde giden, alnında beyaz noktası olan kırmızılı sarılı atını getirtip, ona
 27 Tundar bindi. Kendinin hızlı bedevi atını aldırıp, ona Kazan beyin
 28 kardeşi Kara Göne bindi. Kendinin süt beyaz renkli bedevi atını aldırıp,
 29 ona Bayındır hânın düşmanını çok kez yenen Şir Şemseddin bin-

23. Sayfa

1 di. Bayburd, Parasarun¹⁴ kalelerini alan Beyrek kendinin alacalı atı-
 2 na bindi. Kazanın ermişi (mollası), kahverengi atın sahibi Yigenek kendi-
 3 nin kahverengi atına bindi. Hepsini sayıp dökmeye zaman yok. Böylece
 4 bütün oğuz beyleri ata bindi. Alacalanan pek çok asker Ala Dağ’a
 5 at binip, avlanacak oldu.
 6 Bunların ava gittiğini bir casus kâfirlerin kötü hânı Şökli Meli-

¹⁴ Bayburd, Parasarun - Kazıklık'taki kale adları.

7 liyge jetkizdi¹⁵. Dini jaman kara şaştı gäwirler jeti mın asker
 8 alıp, artı tilik kara şapan kiyip, özderiniñ şubar attarına minip,
 9 tün ortasında Qazan bek awılın qorşap aldı. Gäwirler onıñ al-
 10 tın jalatқан şatırların kıyratıp, aқkuw kustay kerilgen kız қа-
 11 lıñdıqtarın zarlatıp, olja kıldı, üyir - üyir jılқaların, kızıl
 12 buyra narların aldına salıp, қuwa jöneldi. Bay қазınasın, mol
 13 ақşaların tonap aldı. Sunğak boylı Börli suluwdı¹⁶ қасındaғı şı-
 14 bıqtay suluw kırık kızimen oljaladı. Қarttık jeңgen kәri ana-
 15 sın kara narga tañıp, alıp ketti. Қазannıñ jas balası Oraz bekti
 16 40 jigitimen birge ustap, ayak - қoldarın baylap, moyındarına şıl-
 17 bır saldı. Erlik - oғız balası Sarı Қалмаş Qazan bek ordası üşin
 18 bolған sağısta mert boldı. Kazanға munı eşkim xabarlay almadı.
 19 Gäwirler ortasında minaday әңgimeler boldı: "Biz Qazannıñ
 20 bekterin öltirip, jeldey jüyrik jılқaların şawıp aldık, kıruwar
 21 altını men күmisterin talan - tarajға uşırttık, onıñ balası Oraz
 22 bekti kırık jigitimen tutқındadık. Kızıl buyra aruwanaların қuwıp
 23 aldık. Qazannıñ әyelin 40 nökerimen olja kıldık. Söytip biz Қа-
 24 zannıñ еñsesin bastık", - desti olar. Gäwirlerdiñ biri turıp: "Қа-
 25 zanға keltirmegen bir ғана zıyan қaldı", - dedi. Şöklıy xan: "Ayt-
 26 şı, aznawır (mırza), ol қандаy zıyan?", - dedi. Gäwir turıp: "Қamal
 27 işinde Qazannıñ alınбаған on mın қойı қaldı, sol қойlardı ay-

¹⁵ Şöklıy - Şektiulı Ālmuş, Edil boyında islam dinin kabıldagan edi.

¹⁶ V. Bartol'dte bul Börli - Katın (tüpnuskada Borlıy - Xatun) dep berilgen. Jırda munday attar köp kezdesedi, (Seyiljan - Xatun) bular ejeldi sak sözderi. Biz onı kazak jırlarına jakındatıp, Börli suluw nemese Seyiljan xanım, birde Seyiljan suluw dep aldık.

7 k'e ulaştırdı.¹⁵ Dini yaman kara saçlı kâfirler yedi bin asker
8 alıp, arkası dilik kaftan giyip, kendilerinin alacalı atlarına binip,
9 gece yarısı Kazan beyin obasını sarıp aldı. Kâfirler onun al-
10 tın kaplanmış çadırlarını bozup, kuğu kuşu gibi gerinen kızlarını ni-
11 şanlılarını ağlatarak, teslim aldı, sürü sürü atlarını, kızıl
12 kıvırcık develerini önüne katarak kovaladı. Zengin hazinesini, bol
13 akçelerini yağmalayarak aldı. Uzun boylu Burla hatunu¹⁶ yanındaki dal
14 gibi güzel kırk kızı ile kaçırdı. Yaşı ilerlemiş ihtiyar ana-
15 sını kara deveye bağlayarak, alıp gitti. Kazan'ın genç oğlu Uruz Bey'i
16 kırk yiğidi ile beraber tutup, ellerini ayaklarını bağlayıp, boyunlarına ip
17 geçirdi. Eylik Koca oğlu Saru Kulmaş, Kazan Bey'in karargâhı için
18 yapılan savaşta şehit oldu. Kazan'a bunu hiç kimse haber veremedi.
19 Kâfirler arasında şöyle hikâyeler oldu: "Biz Kazan'ın
20 beylerini öldürüp, yel gibi koşan atlarını kapıp aldık, çok sayıda
21 altını ile gümüşlerini talana yağmaya uğrattık, onun oğlu Uruz
22 Bey'i kırk yiğidi ile tutsak ettik. Kızıl kıvırcık iyi cins develerini kovalayıp
23 aldık. Kazan'ın karısını kırk hizmetkârı ile teslim aldık. Bu şekilde biz Ka-
24 zan'ın ensesine bindik.", dedi onlar. Kâfirlerin biri kalkıp: "Ka-
25 zan'a yapmadığımız bir tek ziyan kaldı.", dedi. Şökli Melik "Söyle,
26 soylu (efendi), o nasıl ziyan?", dedi. Kâfir kalkıp: "Kale
27 içinde Kazan'ın alınmamış on bin koyunu kaldı, o koyunları sü-

¹⁵ Şökli - Şekti oğlu Elmuş, Edil boyunda İslâm dinini kabul etmişti.

¹⁶ V. Bartold'da bu Börli - Katın (ilk nüshada Borly - Hatun diye verilmiş. Hikâyede böyle adlara çok rastlanıyor, (Seyiljan - Hatun) bunlar eski saygı sözleri. Biz onu kazak hikâyelerine benzetip, Börli suluw yerine Seyiljan hanım, bazen Seyiljan suluw diye aldık.

28 dap ketsek, Qazandı äbden tukırtamız", - dedi. Şökliy patşa:
 29 "Qakpanı altı jüz adam barıp buzsın da, qoylardı aydap şık-
 30 sın", - dep buyırdı. Altı jüz gäwir atqa minip, qoy qamalğan kak-
 31 pağa (qamal) ketti. Tünde Qara Qoyşu jaman tüs kördi. Uykısınan
 32 şoşıp oyanıp, eki inisi Qaban Qoyşu men Demir Qoyşını (Temir
 33 Qoyşını) şakırıp alıp, qoy qoranıñ kakpasın japtırdı. Üş
 34 jerge taw kılıp tas üyip, qoldarına tas atatın alabajak saptı
 35 nar saqıandarın aldı. Sol kezde Qara Qoyşu turğan qamaldı altı

24. Sayfa

1 jüz gäwir qorşap aldı. Sonda gäwirlerdin biri turıp: "O, Qoyşım,
 2 tün balasına uyqu körmeysiñ, qar jawsın, jañbir jawsın, sende
 3 tınım jok. Süt pen irimşigin qanşa, Qoyşım? Seniñ Qazan ba-
 4 tırınıñ altın şatırların biz kıyrattık. Onıñ üyirdegi jilki-
 5 ların, keledegi kızıl buyra narların quwıp aldık. Kări anasın,
 6 bay qazınasın oljaladıq. Onıñ altın - kumisın aldık, aqquw qustay
 7 sılangan kız - kırkın, qalıñdıqtarın tutkın ettik, onıñ üstine
 8 *
 9 aldık. Endigi söz öziñde qalıp tur, tıñda. Bizdin qolımızğa tüskin
 10 kelmese, alısta turmay, jaqınday kelip qolıñdı quwsır, basınđı
 11 bizderge iyip, gäwirlerge qızmet körset. Solay etsen, biz seni öltirmey-
 12 miz, öziñdi Şökli patşamızğa aparıp, eline bek qoyamız", - dedi.

* Fotokopide bu satır okunamayacak kadar siliktir. (H. Savran)

28 rüp çıkarsak, Kazan'ı hepten baş eğdiririz.", dedi. Şöklı Melik:
 29 "Kapıyı altı yüz adam varıp kırsın da, koyunları sürüp çı-
 30 karsın.", diye buyurdu. Altı yüz kâfir ata binip, koyun tutulan kapı-
 31 ya (kale) gitti. Gece Karaçuk Çoban kötü düş gördü. Uykusundan
 32 korkuyla uyanıp, iki kardeşi Kıyan Güçi ile Demir Güçi (Demir
 33 Çobanı) çağırıp, koyun ağılının kapısını kapattırdı. Üç
 34 yere dağ kılıp taş yığıp, ellerine taş atan alaca saplı
 35 deve sapanlarını aldı. O sırada Karaçuk Çoban'ın bulunduğu kaleyi altı

24. Sayfa

1 yüz kâfir sarıp aldı. Sonra kâfirlerin birisi kalkıp: "Ey, Çoban'ım,
 2 gece yavrusuna uyku görmezsin, kar yağsın, yağmur yağsın, sende
 3 dinlenme yok. Süt ile çökeleğin nasıl, Çoban'ım? Senin Kazan yiği-
 4 dinin altın çadırlarını biz bozduk. Onun sürüdeki at-
 5 larını, ahırdaki kızıl kıvırcık develerini kovalayıp aldık. Yaşlı anasını,
 6 zengin hazinesini yağmaladık. Onun altınını gümüşünü aldık, kuğu kuşu gibi
 7 güzelleşen kızını gelinini, nişanlılarını tutsak ettik, onun üstüne
 8
 9 aldık. Şimdiki söz sende kalıyor, dinle. Bizim elimize düşmeyi
 10 istemezsen, uzakta durmayıp, yakına gelerek teslim ol, başını
 11 bizlere eğip, kâfirlere hizmet göster. Öyle edersen, biz seni öldürme-
 12 yiz, seni Şöklı Melik'imize götürüp, yurduna bey yaparız.", dedi.

- 13 Sonda Җойсы туруп: "Йт гәwir, маған bos сөзди аyтпа, sender meniң
 14 йт аyақтан жуwинди ішкен йтиммен бирдеysiңder, ala атқа mindim деп
 15 күпиye берме. Шаşıма ақ кирсе de, senderden мен қорқа алмаймын,
 16 әлдерің маған кelmeyди, темір қалпақ кiydim деп мақтана берме, duw-
 17 ліған, meniң бөрkimнен төмен. Қолымда alpıs тутам nayzam бар деп
 18 мақтанба, nas гәwir, nayzaң meniң қızıl келтегимнен төмен. Қолымда
 19 қılıшым бар деп мақтанба, гәwir, қılıшым менin қayқы бас тaya-
 20 ғимнан төмен. Қорамсамда тоқсан jebem бар деп мақтанба, ol meniң
 21 tas atatin сақпан қуралимнан төмен. Alıs - jaқın келip соғısuw
 22 öziңniң erkiңde, bizdiң jigitterdiң сокқısın көргiң kelse, tiyip
 23 көр", - dedi.
- 24 Гәwirлер attарına қамşı басıp, садақ тarta bastadı. Jawdı
 25 şöптеy жаpiratin Қара Қойсы сақпанға tas салıp, қандı awзı-
 26 nan jawға attı. Atқан bir тası eki немесе үш adamdı бирdey өлтirdi,
 27 ekiңsisin atқанда үш немесе төрт adamdı өлтirdi. Гәwirлерdiң zäresi
 28 ушtı. Сөytip ol tas атқış нар сақпанıмен үш жүз adamdı қıрдı.
 29 Eki inisine садақ oғı tiyip, mert boldı. Қойсының тası тawsılған
 30 соң, ol tas орına қoy, ешкilerди салıp attı. Қırғыншılıк boldı.
 31 Zäresi ушқан гәwirлерdiң көzдерin шаң басıp, түк көрmedi, дүниyeni
 32 қараңғılıк басқандаy boldı. Олар sasıp: "Mınav қарғıs tiygen
 33 қойсы bizdiң бәrimizди қırıp тınбasa ne қılıсın", - destı. Соnı ay-
 34 тıp, қамaldı ala алмасın билgen соң, гәwirлер қашtı. Қойсы eki
 35 inisiniң қanı үшін olardıң тағı бирнеşewin тасpen atıp өлтirdi.

13 Sonra Çoban kalkıp: "İt kâfir, bana boşuna söz söyleme, siz benim
 14 it çanağından bulaşık suyu içen itimle aynısınız, ala ata bindim diye
 15 yersiz övünme. Saçıma ak dolsa da, sizlerden ben korkmam,
 16 gücün bana yetmez, demir kalpak giydim diye övünme, tol-
 17 gan, benim kürkümden aşağı. Elimde altmış tutam süngüm var diye
 18 övünme, pis kâfir, süngün benim kızıl çomağımdan aşağı. Elimde
 19 kılıcım var diye övünme, kâfir, kılıcın benim eğri başlı daya-
 20 ğımdan aşağı. Ok torbamda doksan okum var diye övünme, o benim
 21 taş atan sapan silâhımdan aşağı. Uzak yakın gelip savaşmak
 22 kendi iradende, bizim yiğitlerin darbesini görmeyi istersen, saldırıp
 23 gör.", dedi.
 24 Kâfirler atlarına kamçı basıp, ok atmaya başladı. Düşmanı
 25 ot gibi yere yapıştıran Karaçuk Çoban sapanı taş koyup, kanlı ağzın-
 26 dan düşmana attı. Attığı bir taşı iki hiç olmazsa üç adamı birden öldürdü,
 27 ikincisini attığında üç ya da dört adamı öldürdü. Kâfirlerin ruhu
 28 uçtu. Böylece o taş atıcı deve sapan ile üç yüz adamı öldürdü.
 29 İki kardeşine yay oku isabet edip, şehit oldu. Çobanın taşı bittikten
 30 sonra, o taş yerine koyunları, keçileri koyup attı. Kanlı savaş oldu.
 31 Korkan kâfirlerin gözlerini toz basıp, hiç bir şey görmedi, dünyayı
 32 karanlık basmış gibi oldu. Onlar şaşırıp: "Bu lânet
 33 çoban bizim hepimizi kırıp bitirmesin de ne yapsın.", dedi. Onu söy-
 34 leyip, kaleyi alamayacaklarını anladıktan sonra, kâfirler kaçtı. Çoban iki
 35 kardeşinin kanı için onların yine bir kaç tanesini taşla vurup öldürdü.

- 36 G wirlerdin m rdesin taw kılıp  yip, ot koyıp  rtedi.  stindeki  ek-
 37 peninin etegin jurtıp, jarasının awzına ta dı. Tawdan asatın
 38 biyik jok  stine kelip, kamıgıp jilap otırdı. Awzına t skeni: "Sa-
 39 lor -  azan! Awılının oyran bolganı senin kulagına ne kılıp
 40 jetpey jatır" - deytin s zder boldı.
 41 Xan iyem, sol k ni t nde b kil ogız elinin baqtı, Bayand r xan-

25. Sayfa

- 1 nin k yewi, Ulaşulı  azan - Salor uyıktap jatıp jaman t s k rdi.
 2 Uyqsınan  oşıp oyanıp, k rgen t sin ayttı: "O, inişegim  ara
 3 K ne, xabarında bolsın, men b gin bir jaman t s k rdim.  olma
 4 ustağan sun arımđı birew  olımnan alıp ketti. T simde ala  atır-
 5 larıma k kten jay t sip,  rtenip jatır eken. Ordamnın  stine  ar
 6 aralas janbır jawıp, tuman t sıpti. Menin awılımdı  utırған
 7  askırlar oyrandap j r eken. Bir  ara  lek kelip  abınıp, menin
 8  gizimdi  ulattı. T simde  arga t stes  ara  aşım tarkatılıptı.
 9 Sol  aşıtarım k zimdi baskan eken. On sawsağım bilegime deyin  an
 10  a batқан eken. Bul t sti k rgeli men  z oyım men sezimderimđi bir
 11 jerge jıynay almay otırmın. O, xan inim, menin osı t simđi jorı
 12 ber", - dedi.  ara K ne onın t sin jorıp: " ara bult degenin senin
 13  ruwağın, janbır men  ar -  skerin. Tarkatılған  aşığ - uwayı-
 14 mın.  ara  an - jamandık belgisi.  zgesin ta irinin  zi bilmese men

36 Kâfirlerin cesedini dağ gibi yıgıp, ateşe verip yaktı. Üstündeki elbi-

37 senin eteğini yırtıp, yarasının ağzına sardı. Dağı aşan

38 büyük yol üstüne gelip, üzülp ağladı. Ağzına gelen: "Sa-

39 lur Kazan! Evinin yıkıldığı senin kulağına nasıl oluyor da

40 gelmiyor." diyen sözler oldu.

41 Hânım hey, o gün o gece bütün oğuz yurdunun bahtı, Bayındır Hâ-

25. Sayfa

1 n'in güveyi, Ulaş oğlu Salur Kazan yatıp uyuyup kötü düş gördü.

2 Uykusundan korkarak uyanıp, gördüğü düşü anlattı: "O, sevgili kardeşim Kara

3 Göne, haberin olsun, ben bugün bir kötü düş gördüm. Elimde

4 tuttuğum şahinimi birisi elimden alıp gitti. Düşümde ala çadır-

5 larıma gökten yıldırım düşüp, yanıyor imiş. Karargâhımın üstüne karla

6 karışık yağmur yağıp, sis düşmüş. Benim obama kudurmuş

7 kurtlar saldırmakta imiş. Bir kara buğra gelip, koşup, benim

8 öküzümü yere yaktı. Düşümde karga renkli kara saçım dağıtılmıştı.

9 O saçlarım gözümü kapatmış imiş. On parmağım bileğime deyin ka-

10 na batmış imiş. Bu düşü gördükten beri ben kendi düşüncem ile sözlerimi bir

11 yere toplayamıyorum. Ey, hân kardeşim, benim bu düşümü yoru-

12 ver.", dedi. Kara Göne onun düşünü yorup: "Kara bulut dediğin senin

13 ruhun, yağmur ile kar askerinin. Dağıtılan saçın kay-

14 gın. Kara kan kötülük belirtisi. Diğerini Tanrı'nın kendisi bilmezse ben

15 jorıy almadım", - deпти. Sonda Kazan: "Bul sözdi ańda жүrgenderge
 16 aytpa, әskerimniң қатарın buzba, olar ańdarın awlay bersin. Қара
 17 atıma minерmin, ol үш күндик jerdi bir күнде aladı. Түс болмап
 18 awılıма барармін, awıl aman bolsa, keşke osında қayıтp oralar
 19 min. Ordam aman болмай, jaw шапқан bolsa, onda қамдарındı өз-
 20 deriң jeңder, meniң jaw соңınan қуwıp ketkenim болadı", - dedi.

21 Kazan bek қара atқа қамşı basıp, jolға түсти. Awılıна kelse el
 22 жоқ, қаңırap қалқан jurтта қарға - күзгін қалықтаp ушып - қонıp
 23 жүр екен. Kazan elsiz jurтқа қараp söylep турdı. Xan iyem, тıңда-
 24 лık, ne söylegen екен: "O, қулазıған jurт, el көссе de сүрlewinde
 25 қум basa қoymaptı. Қонған jaylawım maral, бөкен, кiyikterge жақын
 26 edi. Sonday әдеми қонısқа тигilgen awılıма jaw қайдан keldi? Aқ
 27 шаırım тигilgen jerde onıң дөңgelengen орнı ғана қалıптı. Қарт
 28 anamnıң өзи жоқ, төseгинiң орнı бар. Balam Orazdıң jambı atқан
 29 jeri бар, өзи жоқ. Oғız bekteriniң jılқы ayдаған jeri бар da, ma-
 30 лı жоқ, қазанı жоқ, ошағı қалıптı", -dedi Kazan. Osıларdıң бә-
 31 rin oylaғанда қасı қıyılған қара көзderi қанға tolıp jıladı. Al-
 32 pıs eki тамırındaғı қандарı oynaп, tula boyı kekke toldı. Ala-
 33 қандаy қара жүреgi қалтıraп ketti. Astındaғı қара atına қамşı
 34 basıp, ketken jawdıң izine түсти.

35 Biraz жүрген соң, aldınan bir özen kezikti. Kazan özenge қарап
 36 söyley bastadı: "Tәңiriniң жүzin көрген dewşi edi, suwdan da surap
 37 көreyinши", - деп oyladı. O, xanıм, suwdan ol ne surаған екен, son

15 yoramadım.", dedi. Sonra Kazan: "Bu sözü avda bulunanlara
 16 söyleme, askerimin düzenini bozma, onlar avlanmayı sürdürsünler. Kara
 17 atıma binerim, o üç günlük yeri bir günde alır. Öğle olmadan
 18 obama varırım, oba selâmette ise, akşama buraya dönüp geli-
 19 rim. Karargâhım selâmette olmayıp, düşman hücumuna uğramışsa, orada işlerinizi ken-
 20 diniz bitirin, benim düşman ardına düşmem gerekir.", dedi.

21 Kazan Bey kara ata kamçı basıp, yola düştü. Obasına gelse ki, millet
 22 yok, boşalan yurttan karga kuzgun süzülerek uçup konmakta.
 23 Kazan halksız yurda bakıp söylemeye başladı. Hânım, dinleye-
 24 lim, ne söylemiş: "Ey boşalan yurt, halk göçse de yolunda
 25 kum basmaya koymamış. Konan yaylam ceylan, antilop ve geyiklere yakın
 26 idi. O kadar güzel yere dikilen obama düşman nereden geldi? Ak
 27 çadırımın dikildiği yerde yalnızca onun yuvarlanan yeri kalmış. Yaşlı
 28 anamın kendisi yok, döşeğinin yeri var. Oğlum Uruz'un gümüş parçaları attığı
 29 yeri var, kendisi yok. Oğuz beylerinin at sürdükleri yeri var da, hayva-
 30 nı yok, kazanı yok, ocağı kalmış.", dedi Kazan. Bunların hep-
 31 sini düşündüğünde kaşı kıyılmış kara gözleri kanla dolup ağladı. Alt-
 32 mış iki damarındaki kanları oynayıp, bütün vücudu öç ile doldu. Avuç
 33 içi kadar kara yüreği titreyip gitti. Altındaki kara atına kamçı
 34 basıp, giden düşmanın izine düştü.

35 Biraz gittikten sonra, önüne bir ırmak çıktı. Kazan ırmağa bakarak
 36 söylemeye başladı: "Tanrının yüzünü gören konuşur idi, suya da hemen soru-
 37 vereyim.", diye düşündü. O, hânım, suya o ne sormuş, onu

- 38 tırdap körelık. Qazan: "Bıyık tawdan kuldırap akkan möldır suw!
 39 Xasan men Xusayndı şöldetken suw! Baw - bakşa men gülderge ajar
 40 bergın möldır suw! Ayşa men Fatıymanıñ meyrın kandırğan möldır
 41 suw! Senen jüyrık tulpar suwsındap, kuwat, nâr aladı. Kızıl buyra

26. Sayfa

- 1 narlar senı keşıp ötedı. Jağanđa aqtılı koy juwsap jatadı. Ayt-
 2 şı magan, menıñ ordam kayda kettı? Kara basım senıñ sadağan bol-
 3 sım, möldır suw!", - dedı. Ol suwdan jaw alğan elınıñ deregın suradı.
 4 Oğan jawap bererlık suwda til bar ma? Özen suwın keşıp ötse, aldınan
 5 bır kaskır kezdestı. "Kaskırđın jolı bolğış", - dep, ol odan da
 6 jaw alıp ketken elınıñ deregın suradı. Tırdanız, xan iyem kaskır-
 7 dan ne surağan eken: "Keş tüsip, karanğı bastalğan soñ, senıñ künüñ
 8 tuwadı. Kar men jañbır sağan bır esep, batırsın. Kaba jal aygır-
 9 lardı sen karkıtıp kısınetesın, kızıl buyra narlar senı körse, şo-
 10 şınıp bozdaydı. Aqtılı koydı körsen, olardı may kuyrıktan
 11 asap laqtırıp urasın, etın ııldap jeysın. Senıñ dawısırdı estı-
 12 gende en mıqtı degen ıyterın de ünın öşiredı. Tünde koradan alısta-
 13 ğan koyşısı senen kaşadı. Menıñ ordamdı şawıp äketken kim, bilesın
 14 be? Şın aytsañ, sağan kara basımdı bereyın, kaskırım", - deptı
 15 Qazan. Kaskır oğan ne xabar bersın. Kaskırdan öte berse, Qazan al-
 16 dınan bayağı Kara Koyşınıñ kara ıytı şıgadı. Qazan odan da jaw

38 dinleyip görelim. Kazan: "Büyük dağdan hızla akan duru su!
 39 Hasan ile Hüseyin'i susatan su! Bağ bahçe ile çiçeklere renk
 40 veren tertemiz su! Ayişe ile Fâtıma'nın merhametini kandıran duru
 41 su! Senden hızlı cins at susuzluğunu giderip, güç kuvvet alır. Kızıl kıvırcık

26. Sayfa

1 develer seni geçip gider. Kıyında iri ak koyun dinlenip yatar. Hemen söy-
 2 le bana, benim obam nereye gitti? Kara başım sana kurban ol-
 3 sun, tertemiz su!", dedi. O sudan düşmanın götürdüğü halkının haberini ister.
 4 Ona cevap verebilecek suda dil var mı? Irmak suyunu geçip gittiğinde, önüne
 5 bir kurt çıktı. "Kurdun yolu kutlu.", diyerek, o ondan da
 6 düşmanın alıp gittiği halkının haberini istedi. Dinleyiniz, hânım kur-
 7 da ne sormuş: "Gece olup, hava kararmaya başladıktan sonra, senin günün
 8 başlar. Kar ile yağmur seni etkilemez, yiğitsin. Kaba yeledi aygır-
 9 ları sen korkutup kişnetirsin, kızıl kıvırcık develer seni görse, kor-
 10 kup bağırır. İri ak koyunu görse, onları yağ kuyruğundan
 11 ısırarak bırakıp vurursun, etini hırlayarak yersin. Senin sesini işitti-
 12 ğinde en güçlü denen itler de sesini kısar. Gece avludan uzakla-
 13 şan çoban senden kaçır. Benim karargâhımı gaspedip götürən kim, bilir
 14 misin? Doğruyu söylersen, sana kara başımı vereyim, kurdum.", dedi
 15 Kazan. Kurt ona ne haberi versin? Kurdu geçiverince, Kazan'ın kar-
 16 şısına önceki Karaçuk Çoban'ın iti çıkar. Kazan ondan da düşmanın

- 17 şapқан eliniñ jönin suradı. Tıñdap körelik, ne surağan eken odan:
- 18 "kün batıp karañgılık tüsse, awızın ürüwden bosamaydı. Aşçı ay-
- 19 randı kumartıp, kıñsılap işesin. Korağa urı kelse, olardı qor-
- 20 kıtasın. Urılar qorıqқаннан dıbısın da şıgarmaydı. Bilesin
- 21 be, bizdiñ awıldı kim şawıp ketti? Men sağan ädildik körsetip as be-
- 22 reyin, kara iyt", - deпти Қазан. İyt oğan ne dep jawap bermekşi? Қay-
- 23 ta kara attın ayağınan tistep, Қазанның özine дәп қıldı. Қазан iytti
- 24 қамşıмен tartıp қалıp, ol қаша jөнeldi. Қашқан iyt соғına түsip,
- 25 қуwa берdi. İyt өзiniñ kelgen jолмен қайтқан edi. Қазан iytti қуwa-қуwa
- 26 Қара Қоысқа кeldi. Қоысın көрген соғ, Қазан одан eliniñ ja-
- 27 yın suradı. Тıңдалıқ, xan iyem, Қазан одан ne surağan eken: "O,
- 28 Қоысım, кеş түsip караñgılıк bastалған соғ, seniñ awır isin basta-
- 29 ladı. Јаңбір jawsın, қар jawsın, sağan ol түк emes, meniñ tilimdi
- 30 түsinip, ünime қулақ қой. Bul jerden meniñ ақ şatırлı üylerim, öt-
- 31 ken jоқ pa? Көрген bolsañ aйтşı, Қоысı, кара басım jerge kirgen-
- 32 ше jақсылıғıңdı umıтpaspın", - dedi Қазан. Қара қоысı oğan:
- 33 "Seni men öldi me, әлde jaw қолında кetti me dep oylap edim, Қазан.
- 34 Elinди jaw şapқанда қайда edin, Қазан? Кеşe emes, burnағı күni
- 35 jaw elinди osı jолмен alıp ötti. Қарт anaғdı кара nardın moynı-
- 36 na baylap қoйған eken. Äyeliñ - sunғақ boyлı Börli suluwdı өзiniñ
- 37 қırıқ нөкеримен jıлатıp - еñiretip aydap ötti. Ulıñ Orazdı өзiniñ
- 38 қırıқ jigitимен tutқındaп, jалаң ayak, jалаң bas, jayaw aydap ket-
- 39 ti. Üyir - üyir jüyrik аргıмақтарınғı гәwirler ustap, минip alıптı.

17 gaspettiği halkının yolunu sordu. Dinleyip görelim, ne sormuş ona:
18 “Güneş batıp karanlık düştüğünde, ağzın ürmekten başalmaz. Acı ay-
19 ranı heveslenip, acıyla bağırıp içersin. Ahıra hırsız gelse, onları kor-
20 kutursun. Hırsızlar korkmakla birlikte sesini de çıkarmaz. Bilir
21 misin, bizim obayı kim basıp gitti? Ben sana doğruluk gösterip yemek ve-
22 reyim, kara it.”, dedi Kazan. İt ona ne diye cevap verecek? Onun
23 yerine kara atın ayağını dişleyip, Kazan’ın kendisine doğru geldi. Kazan iti
24 kamçı ile vurup, o kaçmaya başladı. Kaçan itin peşine düşüp,
25 kovaladı. İt, kendisinin geldiği yoldan dönmüş idi. Kazan iti kova kova
26 Karaçuk Çoban’a geldi. Çobanını gördükten sonra, Kazan ona yurdunun ha-
27 lini sordu. Dinleyelim, hânım, Kazan ona ne sormuş: “Ey,
28 Çoban’ım, akşam olup karanlık başladıktan sonra, senin ağır işin baş-
29 lar. Yağmur yağsın, kar yağsın, sana o hiç bir şey değil, benim söyleyeceklerimi
30 düşünüp, sesime kulak ver. Bu yerden benim ak çadırı evlerim, geç-
31 medi mi? Gördün ise söyle, Çoban, kara başım yere girene
32 dek iyiliğini unutmayacağım.”, dedi Kazan. Karaçuk Çoban ona:
33 “Seni ben öldü mü, yoksa düşman elinde gitti mi diye düşünür idim, Kazan.
34 Yurdunu düşman bastığında nerede idin, Kazan? Dün değil, önceki gün
35 düşman yurdunu bu yoldan alıp gitti. Yaşlı ananı kara devenin boynu-
36 na bağlayıp koymuş. Karın şahin boylu Burla hatunu kendi
37 kırk hizmetkârıyla ağlata bağırta sürüp geçti. Oğlun Uruzu kendi
38 kırk yiğidiyle tutsak edip, yalın ayak başı kabak, yaya olarak sürüp git-
39 ti. Sürü sürü hızlı cins atlarını kâfirler yakalayıp, binip aldı.

40 Kızıl buyra narlarındı aydap ketti. Gäwirler altın - kümisiñdi, bay
41 kazınardı tonap alıp ketti", - dedi. Bul sözdi estigende Kazan kat-

27. Sayfa

1 tı kayğırdı. Közine eşteñe körinbey, dünyeni qarañgılık kaptan-
2 gıñday bolıp, esten tandı. "O, Koyşım, ünñ seniñ, sonı ayt-
3 kan tilin nege kesilmeydi seniñ? Quday seni nege almaydı, qarğıs
4 atқан?" - dedi oğan Kazan. Kazan bektiñ keyis sözün estigen soñ, Kara
5 Koyşı söylep ketti: "O, meniñ äkem Kazan bek! Aşuwıñdı bas. Täñi-
6 rige senemisin, joq pa? Men altı jüz gäwirmen bir özim sogıstım
7 göy. Eki inim jaw oğınan öldi. Bir özim üş jüz gäwirdi öltirip, dinim
8 üşin sogıstım. Kaqpañdı korgap birde - bir ne semiz, ne arıq kozıñdı
9 jawğa bermedim. Özime üş jerden sadaq oğı tiydi. Basım zenip, kara
10 basım kaldı göy", - dedi. Budan arı Koyşı: "Mağan astıñdağı ka-
11 ra atıñdı, kolındağı alpıs tutam nayzañdı, ala kalkanıñdı ber,
12 kayıspas kara bolat kılışıñdı ber, kayırınan istegen sur jebeli
13 qoram sağıñdı ber, gäwirge barıp oyran salamın, jawdı kırıp de-
14 genime jetemin. Mañdaydan aqқан qanımdı jeñimmen sürtermin, öl-
15 sem öldim, ölmesem seniñ namısıñdı tawğa bermespin. Täñiri jarıl-
16 kasa, el - jurıñdı jawdan kutqararım", - dedi. Kara Koyşınñ
17 mına sözine Kazannıñ namısı keldi de, jaw izine tüsip jüre berdi.
18 Koyşı Kazannıñ soñınan qalmadı. Artınan ergen Koyşını kö-

40 Kızıl kıvırcık develerini sürüp gitti. Kâfirler altınını gümüşünü, zengin

41 hazineni yağmalayıp gitti.", dedi. Bu sözü işitince Kazan çok

27. Sayfa

1 üzüldü. Gözüne hiç bir şey görünmeyerek, dünyası karar-

2 mış gibi olup, kendini kaybetti. "O, Çoban'ım, sesin kesilsin senin, onu söyle-

3 yen dilin neden kesilmez senin? Hüda seni neden almaz, lânet

4 etmez?", dedi ona Kazan. Kazan Bey'in dertli sözünü işittikten sonra, Karaçuk

5 Çoban konuşmaya başladı: "Ey, benim babam Kazan Bey! Kızgınlığın yatıştır. Tan-

6 rıya inanmaz mısın? Ben altı yüz kâfirle bir tek başıma savaştım.

7 İki kardeşim düşman okuyla öldü. Bir kendim üç yüz kâfiri öldürüp, dinim

8 için savaştım. Kapını koruyarak bir tane bile ne semiz, ne zayıf kuzunu

9 düşmana verdim. Kendime üç yerden yayın oku geldi. Başım bunalıp, bir kara

10 başım kaldı işte.", dedi. Bundan sonra Çoban: "Bana altındaki ka-

11 ra atını, elindeki altmış tutamlık süngünü, ala kalkanını ver,

12 bükülmez kara çelik kılıcını ver, kayın ağacından yapılmış oklarını koyduğun

13 torbanı ver, kâfire saldırayım, düşmanı kırıp dedi-

14 ğimi yapayım. Alnımdan akan kanımı benimle sileyim, ölür-

15 sem öldüm, ölmezsem senin namusunu düşmana teslim etmem. Tanrı lûtfе-

16 derse, ilini yurdunu düşmandan kurtarırım.", dedi. Karaçuk Çoban'ın

17 bu sözü üzerine Kazan'ın namus duygusu kabardı da, düşmanın izine düşüp yürüdü.

18 Çoban Kazan'ın peşinden kalmadı. Ardından gelen Çoban'ı gö-

19 rip, Qazan: "Qoyşu ulım, qayda barasın?" - dep til qattı. Qoy-
 20 şı oğan: "Qazan äke, sen elin di jawdan qutkaruwğa barasın, men
 21 olardan inilerimniñ kegin alamın", - dedi. Qoyşınıñ munday erlik
 22 sözini estigen soñ, Qazan: "Ulım, Qoyşım, qarnım aş edi, jeytin
 23 neñ bar?" - dedi. Qoyşu: "Jeytin tamaq bar, Qazan äke, ötken tüni
 24 bir qozını soyıp, etin pisirip alıp edim, attan tüsip mınaw terek
 25 tübinde sonı jep alalıq", - dedi. Ekewi de attarınan tüsdi. Qoyşu
 26 qorjınnan et alıp, ekewi jep aldı. Qazanğa bir oy tüsdi: "Eger men
 27 Qoyşını jawğa birge alıp ketsem, ertengi küni barlıq oğız eliniñ
 28 bekteri mağan külip: "Jawdı Qazan alğan joq Qara Qoyşu al-
 29 dı", - dep, ösek aytañ bolar edi dep namıstandı da, qoyşını ül-
 30 ken aqaşqa mıqtap bayladı. Söytip özi tağı da jalğız ketpek bol-
 31 dı. Qara Qoyşığa aytañ mınaw boldı: "Qulağıñdı sal, Qoyşu.
 32 Baylawda jata bersen, qarnıñ aşadı, köziñ qarayıp, aştan, ne
 33 şölden ölesin. Osı aqaştı tübirimen julıp ketpesen, aydalada qas-
 34 qırmen iyt - qusqa jem bolasın", - dedi. Qara Qoyşu julkına - jul-
 35 kına qara aqaştı tübirimen qoparıp arqalap alıp, Qazandı quwıp
 36 jetti. Qazan artına qarasa, Qoyşu dāw aqaştı arqalap kele jatır
 37 eken. Sonda Qazan: "Uwa, Qoyşım, bul aqaştı qaytesin?" - dep su-
 38 radı. Qoyşu: "Ey, beybaq äkem, Qazan - ay. Bul terektiñ qasiyeti zor.
 39 Seniñ jawdı jeretinin xaq, sol künderi seniñ qarnıñ aşadı. Sonda
 40 men osı aqaştı otqa jağıp, sağan tamaq istep beremin", - dedi. Bul
 41 sözge Qazan nıza boldı da, atınan tüsip, Qara Qoyşınıñ qoldarın

19 rüp, Kazan: “Çoban oğlum, nereye gidiyorsun?”, diye sordu. Ço-
 20 ban ona: “Kazan baba, sen yurdunu düşmandan kurtarmaya gidiyorsun, ben de
 21 onlardan kardeşlerimin öcünü alacağım.”, dedi. Çobanın böyle erkekçe
 22 sözünü işittikten sonra, Kazan: “Oğlum, Çoban’ım, karnım aç idi, yiyecek
 23 neyin var?”, dedi. Çoban “Yiyecek yemeğim var, Kazan baba, geçen gece
 24 bir kuzuyu kesip, etini pişirmiş idim, attan inip bu ağaç
 25 dibinde onu yiyelim.”, dedi. İkisi de atlarından indi. Çoban
 26 heybesinden eti çıkararak ikisi yedi. Kazanın aklına bir düşünce doğdu: “Eğer ben
 27 Çoban’ı da alıp birlikte düşmana gidersem, ertesi günü bütün oğuz memleketinin
 28 beyleri bana gülererek: “Düşmanı Kazan değil, Karaçuk Çoban yen-
 29 di.”, diye, dedikodu çıkarırlar diye arlandı da, çobanı bü-
 30 yük ağaca sıkıca bağladı. Öyle yaparak kendi de yalnız gidecek ol-
 31 du. Karaçuk Çoban’a da açıklaması şu oldu: “Kulağımı ver, Çoban.
 32 Uzun süre bağlı kalırsan, karnın acıkır, gözün karararak, açlıktan ya da
 33 çölden ölürsün. Bu ağacı kökünden söküp çıkarmazsan, bozkırda kurt
 34 ile ite kuşa yem olursun.”, dedi. Karaçuk Çoban uğraşa uğ-
 35 raşa kara ağacı kökünden koparıp sırtlayarak, Kazan’ın peşine’ düşüp
 36 yetişti. Kazan ardına baksa ki, Çoban dev ağacı sırtlayıp gelmekte
 37 imiş. Sonunda Kazan: “Hey, Çoban’ım, bu ağacı ne yapıyorsun?”, diye sor-
 38 du. Çoban: “Ey, çaresiz babam, Kazan ey. Bu ağacın durumu elverişli.
 39 Senin düşmanı yenmek hakkın, o günler senin karnın acıkır. Sonra
 40 ben bu ağacı yakarak, sana yemek yapıp veririm.”, dedi. Bu
 41 söze Kazan memnun oldu da, atından inip, Karaçuk Çoban’ın ellerini

28. Sayfa

1 baylawdan bosatıp, Mañdayınan süydi. "Eger täñiri jar bolıp, elim-
 2 di jawdan qutqarsam, men seni jilkı basına qoyarmın", - dedi Ka-
 3 zan. Söytip, ekewi birlesip jolğa tüşti.
 4 Bular Şöklıy patşa eline kelip jetti. Patşa gäwirlerge ülken
 5 toy berip, işip - jep, mäs - mäyram bolıp jatır edi. Toyda otırğan
 6 Şöklıy: "Uwa, bekterim, Qazandı qorlaw üşin oğan qanday jamandık
 7 istesek jarasadı? Börli suluwdı munda alıp keliñder, toyğa qızmet
 8 istep, kese taratatın bolsın", - dedi. Bul sözdi suñgak boylı Börli
 9 suluw estip qaldı da, jüregi ot bolıp janıp, janın qoyarğa jer tap-
 10 padı. Özimen birge tutqın bolıp kelgen kırık qız nökerine barıp,
 11 aqıldastı: "Eger gäwirler kelip Qazan batırdıñ äyeli qaysıñ dep
 12 surasa, bariñ birdey "Men!" dep jawap beriñder", - dedi. Şöklıy pat-
 13 şanıñ jibergen adamı kelip: "Qazan bektiñ äyeli qaysıñ bola-
 14 sıñ", - dep?" - surap edi, qızdardıñ bäri birdey: "Men!" - dep jawap
 15 berdi. Gäwirler Qazanıñ äyeli kim ekenin bile almadı. Olardıñ
 16 aytqanı: "Birewinen surasaq bäri birdey ün qattı, Qazanıñ äyeli
 17 kim ekenin tanıy almadık", - degen söz boldı. Sonda gäwir turıp:
 18 "Qayta barıñdar da, Qazanıñ balası Orazdı osında alıp keliñ-
 19 der, özin şańgelge ilip qoyıp, aq etine pısaq salıp bir - bir jayı-
 20 raqtan kesip alıñdar. Sol etti otqa kăwäp kılıp pisirip, bektiñ kı-

28. Sayfa

1 çözüp, alnından öptü. “Eğer Tanrı yâr olup, yurdu-
2 mu düşmandan kurtarırsam, ben seni yıldı başına getireceğim.”, dedi Ka-
3 zan. Böylece, ikisi birleşip yola düştü.

4 Bunlar Şöklı Melik’in yurduna gelip vardı. Melik kâfirlere büyük
5 ziyafet verip, yiyip içerek eğlenmekte idi. Ziyafette bulunan
6 Şöklı: “Hey, beylerim, Kazan’ı küçük düşürmek için ona nasıl bir kötülük
7 yapsak uygun düşer? Burla Hatun’u buraya getirin, ziyafete hizmet
8 edip, bardak dağıtıcısı olsun.”, dedi. Bu sözü uzun boylu Burla
9 hatun işitip kaldı da, yüreği ateş olup yanarak, canını koymaya yer bula-
10 madı. Kendisiyle birlikte tutsak olup gelen kırk kız hizmetkârına varıp
11 akıl danıştı: “Eğer kâfirler gelip Kazan’ın karısı hanginiz diye
12 sorarsa, hepimiz birden “Ben!” diye cevap verin.”, dedi. Şöklı Me-
13 lik’in gönderdiği adamı gelerek: “Kazan Bey’in karısı hanginiz oluyor-
14 sunuz?”, diye sordu, kızların hepsi birden: “Ben!”, diye cevap
15 verdi. Kâfirler Kazan’ın karısının kim olduğunu anlayamadı. Onların
16 söylediği: “Birine sorsak hepsi birden bağırdı, Kazan’ın karısının
17 kim olduğunu anlayamadık.”, demek oldu. Sonra kâfirler kalkıp:
18 “Tekrar gidin de, Kazan’ın oğlu Uruz’u buraya alıp ge-
19 lin, onu çengele asıp, ak etini bıçakla keserek bir bir dilim-
20 leyip alın. O eti ateşte kebab ederek pişirip, beyin kırk

- 21 rık kızına tartıñdar. Käväpti jegen kızdar böteni de, jemegeni
 22 anası boladı, sol äyeldi alıp kelip kese tartkızıñdar", - dedi.
 23 Sungaқ boylı Börli suluw balasına jılap kelip, bul sözdi jetkizdi.
 24 Tıñdanız, xan iyem, ne aytқан eken ol: "O, ulım, balam! Basıña қа-
 25 ra күn tuwғanın bildiñ be sen? Men gävirlerdin ne oylap jatқанın
 26 bildim. O, meniñ altın üyimde ösken ulım, boztozғayım! Қазday қал-
 27 қıған suluw қызdarımның güli! Mıñnan bir güli aşıлмаған ulım!
 28 Tar құsaқта тоғыз ay сақтап, onınşı ayda tolғatıp tuwған balam!
 29 Seni men altınmen ädiptegen jörgekte tärbielep, besikte ösirdim.
 30 Gävirlerdin patşası mınaday buyrıқ beripti: "Қазannıñ balası
 31 Orazdı zındannan alıp kelip, moynına қıl арқан baylap darға
 32 asıñdar. Eki ıyığınan şäñgekke ilip қoyıp, aқ etinen bir - bir жапı-
 33 рақтан kesip alıp, otқа қақтап, қара käwäp pisiriñder de, sonı bektiñ
 34 kırık нөкер қызdarına beriñder, sonı jegeni ogan böten, jemegeni
 35 Қазannıñ äyeli boladı. Sol äyeldi osında alıp keliñder, bizben tö-
 36 sekte basın қосıp, kese tartsın", - depti. Ulım, seniñ etiñdi men қа-
 37 lay jermin? Bolmasa äken Қазannıñ arın ayakқа basıp, dini jaman
 38 gävirdin tösegine baramın ba? Қaysısın мақул көресиñ, ulım?" -
 39 dedi. Oraz jawab қatıp: "O, anam, üniñ öşsin seniñ, osını aytқан
 40 tiliñ nege kesilmeydi seniñ, jan anam? Ana қарızı - täñiri қарızı.
 41 Äytpese osı söz üşin jaғañnan alıp, қарuwlı қолиммен tamағиñnan

21 kızına sunun. Kebabı yiyen kızlar yabancıdır da, yemeyeni
 22 anası olur, o kadını getirip kadeh dağıttırım.", dedi.
 23 Uzun boylu Burla Hatun oğluna ağlayarak gelip, bu sözü yetiştirdi.
 24 Dinleyiniz, hânım, ne söylemiş o: "Ey, oğlum, yavrum! Başına ka-
 25 ra gün doğduğunu bildin mi sen? Ben kâfirlerin ne düşünmekte olduğunu
 26 öğrendim. Ey, benim altın evimde büyüyen oğlum, boz çayır kuşum! Kaz gibi sü-
 27 zülen kızlarımın gülü! Binden bir gülü açılmayan oğlum!
 28 Dar karnımda dokuz ay saklayıp, onuncu ayda sancıyla doğurduğum oğlum!
 29 Seni ben altın ile pervazlanmış yatakta besleyip, beşikte büyüttüm.
 30 Kâfirlerin meliği şöylece buyruk vermiş: "Kazan'ın oğlu
 31 Uruz'u zindandan getirip, boynuna kıl urgan bağlayarak darağacına
 32 asın. İki omuzundan çengele takıp, ak etini bir bir di-
 33 limleyerek kesip, ateşe atıp, kara kebab pişirin de, onu beyin
 34 kırk hizmetkâr kızlarına verin, onu yiyen ona yabancı, yemeyeni
 35 Kazan'ın karısı demektir. O kadını buraya getirerek, biz ile aynı yas-
 36 tığa baş koyup, kadeh dağıtsın.", dedi. Oğlum senin etini ben na-
 37 sıl yerim? Yoksa baban Kazan'ın namusunu ayaklar altına alarak, dini yaman
 38 kâfirin yatağına gireyim mi? Hangisini makul görürsün, oğlum?",
 39 dedi. Uruz cevap vererek: "Ey, anam, sesin kesilsin senin, bunu diyen
 40 dilin niye kesilmez senin, can anam? Ana hakkı Tanrı hakkı.
 41 Aksi takdirde bu söz için yakandan tutup, güçlü elimle boğazını

29. Sayfa

- 1 kısıp, aq jüzinđi kara jerge tıgar edim, awzı - murnıñnan kan kus-
2 tırar edim. Jannıñ tätti ekendigin sonda biler ediñ. Ne aytıp tur-
3 sıñ öziñ? Tiliñdi tart, ämirşi anam, jaqındama mağan, men üşin
4 jılama. O, ämirşi, anam, meni dar şańgegine bere ber, etimdi kara
5 käwäp etip pisire bersin, sol käwäpti bektiñ kırık nöker kızına je-
6 gize bersin, olar bir japırağın jese, sen eki japırağın je. Sonda
7 gäwirler seni bilmeydi. Dini jaman gäwirmen tar tösekte bas qosamın
8 kese tartamın dep äwre bolma. Äkem Qazannıñ aruwağın ayakka baspa
9 ayagıñdı tart bul isten", - dedi. Munı esitken ananıñ eki közinen
10 qandı jas aqtı. Sunğak boylı Börli suluw jağasın jırtıp, sırğa-
11 ların laqtırıp, talıksıp kuladı. Qızıl almaday aq jüzin tır-
12 nap kanattı, qarga jündes kara şaştarın bir - birlep juldı, tiline
13 "Ulım! Ulım!" - degen sözder gana keldi. Sonda Oraz: "O, ämirşi
14 anam, meniñ aldımda julap qayğırma, janımdı jaralama,jüre-
15 gimdi kıynay berme, ötken künderimdi esime salma. Oylanşı ana! Kav-
16 kaz jilkısı bar jerde kulın tuwmas pa? Qızıl buyra nar bar jer-
17 de bota bolmas pa? Aqtılı qoy bar jerde qozı bolmas pa? Öz basın
18 saw bolsın, xanıñ - ana! Äkem aman bolsın! Sender aman bolsañdar
19 mendey ul tuwmas dep oylaysıñ ba? - dedi. Balasınıñ sözün esitken
20 soñ, anası ornınan turıp, kırık kız nökeriniñ ortasına ketti.

29. Sayfa

1 sıkıp, ak yüzünü kara yere tıkar idim, ağzından burnundan kan kus-
 2 turur idim. Canın tatlı olduğunu sonunda anlar idin. Ne deyip durur-
 3 sun sen? Söylediklerini tart, hanım anam, yaklaşma bana, benim için
 4 ağlama. Ey, hânım, anam beni darağacığının çengeline veriver, etimi kara
 5 kebab edip pişiriversin, o kebabı beyin kırk hizmetkâr kızına ye-
 6 diriversin, onlar bir dilimini yerse, sen iki dilimini ye. Sonunda
 7 kâfirler seni anlamaz. Dini yaman kâfirle dar döşeğe yatayım
 8 kadeh dağıtayım deyip heba olma. Babam Kazan'ın ruhunu ayaklar altına alma
 9 ayağını çek bu işten.", dedi. Bunu işiten ananın iki gözünden
 10 kanlı yaş aktı. Uzun boylu Burla Hatun yakasını yırtıp, küpe-
 11 lerini fırlatıp, kendini kaybederek yıkıldı. Kırmızı elma gibi ak yüzünü tır-
 12 malayıp kanattı, karga rengi kara saçlarını birer birer yoldu, dilinde
 13 yalnızca "Oğlum! Oğlum!", denen sözler dolaştı. Sonra Uruz: "Ey, kadın
 14 anam, benim önümde ağlayıp üzülme, canını yaralama, yüre-
 15 ğime eziyet etme, geçmiş günlerimi aklıma getirme. Hatırlatıcı ana! Kazı-
 16 lık atının olduğu yerde kulun doğmaz mı? Kızıl kıvırcık devenin olduğu yer-
 17 de yavrusu olmaz mı? İri ak koyunun olduğu yerde kuzu olmaz mı? Kendi başın
 18 sağ olsun, hanım ana! Babam esen olsun! Siz esen olsanız
 19 benim gibi oğul doğmaz diye mi düşünürsün?", dedi. Oğlunun sözünü işittikten
 20 sonra, anası yerinden kalkıp, kırk kız hizmetkârının arasına girdi.

- 21 Gäwirler Orazdın ayak - kolın baylap, dar tübine äkeldi. Oraz
- 22 "O, gäwirler, täñiriden başka senerim joq, qasıqtay qanımdı kıyın-
- 23 dar. Minaw dar ağaşimen tildesüwge pursat berinđer", - dedi. Söytip
- 24 ol kuw ağaşka qarap, dawıstap söyley bastadı. Tınđarız, xan iyem
- 25 ol ne aytkan eken: "Atın ağaş desem, şamdanba, ağaş! O, mekke
- 26 men Mädiyneniñ esigi bolğan - ağaş! Qudaymen tildeskende, Musanıñ
- 27 asası bolğan ağaş! Ülken darıyalarga köpir bolğan - ağaş! Qara
- 28 tenizge qayıq bolğan - ağaş! Elerdin eri Äliydin düldüline er bol-
- 29 gan ağaş! Zulpıqarğa sap bolğan - ağaş! Xasan men Xusaynğa besik
- 30 bolğan - ağaş! Erge de äyelge de qater bolğan - ağaş! Basınğa qa-
- 31 rasam töben körinbes - ağaş! Tömence qarasam tamırın körinbes -
- 32 ağaş! Meni sağan asar bolsa, kulap tıs, ağaş! Kulap tıspesen, men
- 33 üşin jazandı tartasın - ağaş! Sen bizdin xalkımızğa kerek
- 34 edin - ağaş! Ündistannan alıp kelgen kara kuldarıma buyırık ber-
- 35 sem, ol seni tuwrap, şöpşek kılar - ağaş!" - dedi. Budan soñ bala
- 36 "Artımda üyirli jılkıların qaldı, qanı bir joldas - joram qal-
- 37 dı. Qolğa ustağan sunqarım qaldı. Jüyrik ayaktarımnın, mıqtı
- 38 qoldarımnın ayırılğalı turmın. Bektikke jetpegen amanat basım-
- 39 nan ayrılmıqpin. Jastıq şärbatınan işpegen janımdı kıya al-
- 40 maymın", - dedi de, enirep jılap, jüregin jegen qaygısın ayttı.
- 41 Däl osı kezde, sultanım, Qazan - Salor men Qara Qoyşı da şa-

21 Kâfirler Uruz'un elini ayağını bağlayıp, darağacının dibine getirdi. Uruz
 22 "Ey, kâfirler, Tanrı'dan başka inandığım yok, bir kaşık kalana dek kanımı akı-
 23 tınız. Bu darağacı ile konuşmaya fırsat veriniz.", dedi. Öyle deyip
 24 o kuğu ağaca bakarak, seslenip konuşmaya başladı. Dinleyiniz, hânım
 25 o ne söylemiş: "Adın ağaç dersem, kırılma, ağaç! Ey, Mekke
 26 ile Medine'nin kapısı olan ağaç! Hüda ile konuştuğunda, Musa'nın
 27 asası olan ağaç! Büyük denizlere köprü olan ağaç! Kara
 28 denize kayık olan ağaç! Erler eri Ali'nin düldülüne eyer o-
 29 lan ağaç! Zülfikâr'a sap olan ağaç! Hasan ile Hüseyin'e beşik
 30 olan ağaç! Erkeğe de kadına da tehlike olan ağaç! Başına bak-
 31 sam tepen görünmez ağaç! Aşağıya baksam kökün görünmez
 32 ağaç! Beni sana asacak olurlarsa, yıkıl düş, ağaç! Yıkılıp düşmezsen, benim
 33 için cezanı çekersin ağaç! Sen bizim halkımıza gerek
 34 idin ağaç! Hindistan'dan getirilen kara kullarıma buyruk ver-
 35 sem, onlar seni doğrayarak, çırpı eder ağaç!", dedi. Bundan sonra çocuk
 36 "Arkamda toplu yilkılarım kaldı, kanı bir dostum yoldaşım kal-
 37 dı. Elde tutulan şahinim kaldı. Hızlı ayaklarımdan, güçlü
 38 ellerimden ayrılmak üzere duruyorum. Beylik pâyesine varmamış emanet başım-
 39 dan ayrılacağım. Gençlik şerbetinden içmeyen canıma kıya-
 40 mam.", dedi de, ağlayıp hıçkırarak, yüreğini yiyen kaygısını söyledi.
 41 Tam bu sırada, sultanım, Salur Kazan ile Karaçuk Çoban da ko-

30. Sayfa

- 1 wıp kelip jetken edi. Kara koyşınıñ kanjıǵasında tas atatın
- 2 nar saǵpanı bar edi. Onıñ büyeni taw bukanıñ terisinen, ädibi üş eş-
- 3 kiniñ, qaysıbiri serkeniñ terisinen iştelgen edi. Saǵpannan atılǵan
- 4 tastıñ salmaǵı on eki batpan boluwşısı edi. Aspańǵa atқан tası jer-
- 5 ge tez arada tüspewşısı edi. Tüsken jerin oşaktay etip oyıp, şañda-
- 6 tıp, kökke qayta köteriletin. Tas tüsken üş jılǵa deyin şöp
- 7 şıǵpawşısı edi. Sol jerdi qoy, arıq qozılar jaylap qalıp semirse,
- 8 olarǵa qaskır da tiymewşısı edi. Kara koyşısı tastarın ata bastadı.
- 9 Sultanım, budan gäwirlerdiñ zäresi uşıp, taltüste közderi tük kör-
- 10 medi. Sonda Qazan: "Kara Qoyşısı, sen tura tur, men Şökliyce barıp,
- 11 käri anamdı surap alayın, ol at tuyaǵı astında qalmasın", - dedi.
- 12 At ayaǵı sürinedi, jıraw tili sürinbeydi. Qazan gäwirge barıp, dawıs-
- 13 tap söyley bastadı. Tıñdañız, xan iyem, ol ne aytқан eken: "O, Şök-
- 14 liy patşa, sen meniñ altın üylerimdi alıp kettiñ. Ol basına köleñ-
- 15 ke bolsın. Sen meniñ altın qazınamdı alıp kettiñ, onı da jarata
- 16 ber. Sen meniñ äyelim - Börli suluwdı, onıñ kırık nökerin alıp
- 17 kettiñ, o da senin tutqınıñ bolsın. Sen meniñ balam - Orazdı kı-
- 18 rıq jigitimen alıp kettiñ, ol da seniñ tutqınıñ bolsın. Sen meniñ
- 19 üyir - üyir jılqımdı aldıñ. Minip - tüse ber. Sen meniñ kele - kele nar-
- 20 larımdı aldıñ. Oǵan jügiñdi arta ber. Sonıñ bäripen burın maǵan

30. Sayfa

1 şup gelerek yetişmiş idi. Karaçuk Çoban'ın atının terkisinde taş atan
 2 deve sapanı var idi. Onun bağırsağı dağ boğasının derisinden, pervazı üç ke-
 3 çinin, her biri tekenin derisinden yapılmış idi. Sapandan atılan
 4 taşın ağırlığı on iki batman oluyordu. Göge atılan taşı ye-
 5 re düşmez idi. Düştüğü yeri ocak gibi oyup, toz duman
 6 edip, göge tekrar fırlatılır. Taşın düştüğü yerde üç yıla dek ot
 7 çıkmaz idi. O yerde koyun, zayıf kuzular otlayıp semirse,
 8 onlara kurt da dokunamaz idi. Karaçuk Çoban taşlarını atmaya başladı.
 9 Sultanım, bundan kâfirlerin ödü kopup, güpegündüz gözleri hiç bir şey gör-
 10 medi. Sonra Kazan: "Karaçuk Çoban, sen duradur, ben Şöklî'ye varıp,
 11 yaşlı anamı isteyip alayım, o at toynağı altında kalmasın.", dedi.
 12 At ayağı sürünür, ozan dili sürünmez. Kazan kâfire varıp, sesle-
 13 nip konuşmaya başladı. Dinleyiniz, hânım, o ne söylemiş: "Ey, Şök-
 14 li Melik, sen benim altın evlerimi alıp gittin. O başına göl-
 15 ge olsun. Sen benim altın hazinemi alıp gittin, onu da harcanı-
 16 ver. Sen benim karım Burla Hatun'u, onun kırk hizmetkârını alıp
 17 gittin, o da senin tutsağın olsun. Sen benim oğlum Uruz'u kırk
 18 yiğidi ile alıp gittin, o da senin tutsağın olsun. Sen benim
 19 sürü sürü atımı aldın. Binip iniver. Sen benim ahır dolusu deve-
 20 lerimi aldın. Ona yükünü ardiver. Bunların hepsinden önce bana

- 21 batatını, sen meniñ kâri anamdı alıp kettiñ. Til alsañ sol anamdı
 22 kaytar, gäwir, men küressiz, soğıssız elime kaytayın, osını
 23 uğın", - dedi. Gäwir buğan könbeydi: "O, beybağ Kazan, tırdap al.
 24 Biz seniñ altın şatırñdı alsaq, ol bizdiki. Sunğaq boylı Börli
 25 suluwdı, onıñ suluw kırık kızimen alğan bolsaq, o da bizdiki. Ka-
 26 sındağı kırık jigitimen balañ Orazdı alğan bolsaq, o da bizdiki.
 27 Jüyrık jilkılarıñdı, kızıl buyra narlarıñdı alsaq, o da bizdi-
 28 ki. Bizde kâri anañ ketse, o da bizdiki. Biz onı sağan bere almaymız.
 29 Kâri anañdı biz Jayxannıñ balasına beremiz, sodan ul tuwsa onı biz
 30 seniñ amanatıñ etemiz". Bul sözderge Kara Qoyşı kattı şamdanıp,
 31 erini kezerip, söyley bastadı: "O, aqılsız, dinsiz gäwir, esi enbeytin
 32 gäwir, töbesi aspanga jetken qarlı tawlar kartaysa, oğan şöp şık-
 33 paydı. Özender qanga tolsa, arnasınan suw aqpas. Biye kartaysa ku-
 34 lın bermeydi, kızıl buyra nar kartaysa, bota bermeydi. O, essiz
 35 gäwir, tüsin, Kazannıñ anası kartayğan, ol bala tuwmaydı. Şöklıy
 36 patşa, onan da qara köz kızın bolsa sonı Kazanga ber, odan bala
 37 tuwadı, sonı sen bawırına basıp amanat etersiñ", - dedi.
 38 Osı kezde oğız eliniñ bekteri de kelip jetken edi. Körelik, xan
 39 iyem, kimder kelgen eken. Jaw dese janı tınbağan, eşkimnen qorqıp
 40 kırbağan, Kazan bektiñinisi Kara Köne kelip jetti. Onıñ besigin
 41 anası taw aňgarına qoyıp, qara oğızdiñ terisimen jawıp ösirgen edi.

21 en önemli kişiyi, sen benim yaşlı anamı alıp gittin. Dediğimi kabul edersen o anamı
 22 geri gönder, kâfir, ben kavgasız gürültüsüz yurduma döneyim, bunu
 23 düşün.", dedi. Kâfir buna râzı olmadı. "O, zavallı Kazan, dinleyip al.
 24 Biz senin altın çadırını alsak, o bizim. Uzun boylu Burla
 25 Hatunu, onun güzel kırk kızı ile almış isek o da bizim. Ya-
 26 nındaki kırk yiğidi ile oğlun Uruz'u almış isek, o da bizim.
 27 Hızlı atlarını, kızıl kıvrıcık develerin alsak, o da bi-
 28 zim. Bizle yaşlı anan gitse, o da bizim. Biz onu sana veremeyiz.
 29 Yaşlı ananı biz Yayhan Keşiş oğluna veririz, ondan oğul doğarsa onu biz
 30 senin emanetin ederiz." Bu sözlere Karaçuk Çoban çok sinirlenip,
 31 dudağını ısırarak, söylemeye başladı: "O, akılsız, dinsiz kâfir, beyinsiz
 32 kâfir, tepesi göğe yetişen karlı dağlar kartlaşsa, onda çöp çık-
 33 maz. Irmaklar kanla dolsa, kaynağından su akmaz. Kısarak yaşlansa ku-
 34 lun vermez, kızıl kıvrıcık nar yaşlansa, boduk vermez. O, akılsız
 35 kâfir, düşün, Kazan'ın anası yaşlanmış, o çocuk doğurmaz. Şekli
 36 Melik, o nedenle kara gözlü kızın varsa onu Kazan'a ver, ondan çocuk
 37 doğar, onu sen bağrına basıp emanet edersin.", dedi.
 38 Bu sırada oğuz yurdunun beyleri de gelip yetişmişti. Görelim, hâ-
 39 nım, kimler gelmiş. Düşman dense canı tınmayan, hiç kimseden korkup
 40 ürkmeyen, Kazan Bey'in kardeşi Kara Göne, gelip yetişti. Onun beşiğini
 41 anası dağın çukur yerine koyup, kara öküzün derisi ile örtüp büyütmiş idi.

31. Sayfa

- 1 Kāharı kelse, kara tastı iylegen balşıktay etüwşi edi. Uzun murtın
- 2 jelkesine jeti jerden baylap koyatın. "Kılışındı kolğa alıp
- 3 sermey ber, Kazan ağa, men keldim", - dedi ol. Odan soñ kim kelgen
- 4 eken, onı da körelık. Kıyan Seyilxannıñ balası er jürek Dondaz
- 5 keldi. Ol Derbent sayındağı temir kaķpanı tewip buzğan edi. Alpıs
- 6 tutam ala sap nayzasınıñ basına ilingen adamdı aspanğa köterip,
- 7 kılınday şıñgırtkan batır edi. "Kılışındı kolğa alıp sermey
- 8 ber, Kazan ä ke, men keldim", - dedi ol. Xan iyem, tağı kim kelgen eken,
- 9 baykaş körelık. Amıyd pen Mardıyn¹⁷ kaşalın buzğan Kara Köneniñ
- 10 balası, Kara Bodak keldi. Bul temir sawıt kiygen kıpşak patşası-
- 11 nıñ awzınan kara kanın ağızğan batır. Özi Kazannıñ kızın alğan
- 12 küyewi edi. Aķsaķaldar onıñ erligine tañ kaşıp, maķtaydın. Üstine
- 13 kızıl şapan kiyip, onı temir şańgektermen kaştap koyatın, eriniñ
- 14 basına teñiz kölbakaşınıñ süyeginen monşak tağıp koyuwşı edi.
- 15 "Kılışındı kolğa alıp sermey ber, Kazan ata, men keldim", - de-
- 16 di ol. Tağı kimder kelgen eken, xan iyem, atap körelık. Bayandür xan-
- 17 nıñ jawın ruķsatsız ketip jengen Ğaflet oğız balası Şamsaddıyn-
- 18 Şer de şawıp kelgen edi. Ol sol jolı jawdıñ alpıs mıñ adamın
- 19 bir özi jengen. Sonıñ bärin atınıñ jawğan kaş erigenşe

¹⁷ Amıyd - Dıyarbekr kalası. Mardıyn sonıñ tüstiginde bolgan kala.

31. Sayfa

1 hiddetlense, kara taşı ufalanmış balçak gibi eder idi. Uzun bıyıklarını
 2 ensesine yedi yerden bağlayıp koyar. "Kılıcını eline alıp
 3 çaliver, Kazan ağa, ben geldim.", dedi o. Ondan sonra kim gel-
 4 miş, onu da görelim. Kıyan Selçük'ün oğlu Deli Tundar
 5 geldi. O Dervend ovasındaki demir kapıyı depip kırmıştı. Altmış
 6 tutamlık ala saplı süngüsünün başına takılan adamı göğe kaldırıp,
 7 kulun gibi bağirtan yiğit idi. "Kılıcını eline alıp çalı-
 8 ver, Kazan baba, ben geldim.", dedi o. Hânım hey, daha kim gelmiş,
 9 izleyip görelim. Hemid ile Merdin¹⁷ kalesini yıkan Kara Göne'nin
 10 oğlu Kara Budak geldi. Bu demir zırh giyen kıpçak meliki-
 11 nin ağzından kara kanını akıtan yiğit. Kendisi Kazan'ın kızını alan
 12 güveyi idi. Aksakallılar onun erliğine şaşırıp, över. Üstüne
 13 kırmızı kaftan giyerek, onu demir çengellerle kaplayıp koyan, dudağın
 14 ucuna deniz kurbağasının kemiği ile boncuk takıp koyardı.
 15 "Kılıcını eline alıp çaliver, Kazan baba, ben geldim.", de-
 16 di o. Daha kimler gelmiş, hânım, ad verip görelim. Bayındır Hâ-
 17 nın düşmanını izinsiz yenen Gaflet Koca oğlu Şer Şem-
 18 seddin de koşup geldi. O bu yolla düşmanın altmış bin adamını
 19 bir kendisi yenmiş. Onların hepsini atının yelesine yağın kar eriyene dek

¹⁷ Hemid - Diyarbekir kalesi. Mardin onun güneyinde olan kale.

- 20 kırıp ülgirgen edi. "Kılışmdı kolğa alıp soğıs basta, Qazan
 21 äke, men keldim, - dedi ol. Xan iyem, budan başqa kimder kelgen eken,
 22 sonı körelık. Bayburd qalasın şawıp, Para - Sara qamalıñ alğan,
 23 kızıl da şatır tigip üylengeli jatqan, jeti kızdıñ ümiti Bämisi-
 24 Bayraq özinin Bayşubar atına minip, bul jetti. Ol batırılıqtan
 25 бүkil oğız elinde teñdesi joq adam edi. "Kılışmdı qınabırnan
 26 al da, soğıs basta, Qazan äke, men keldim", - dedi ol. Odan başqa
 27 kimder kelgen eken, xan iyem, sanap ötelik. Qazılık oğız balası
 28 İyekenk keldi. Jaw dese, ol qara qusqa tiygen bürkitşe¹⁸ umtılatın.
 29 Belinde temir beldewi, qulağında altın sırgası boluwşı edi. Ol so-
 30 gışqanda böten bekter attarınan bawday tüsip, qulaytın. "Kılı-
 31 şımdı kolğa alıp soğıs basta, Qazan ata, men keldim", - dedi ol.
 32 Budan sonı kim kelgen eken, xan iyem, köriniz. Qazan bektiñ tağası¹⁹
 33 Aruz oğız keldi. Awzı jılqı awzınday keñ, ayak - qolı uzın, bädeni
 34 balıqtıñ uwıldırığınday budır - budır edi. Alpıs eşkinin terisinen
 35 istelgen tonı sıyırına, altı eşkinin terisinen tigilgen börki qula-
 36 gına jetpewşı edi. "O, meniñ begim Qazan, kılışmdı kolğa alıp

¹⁸ *Bakuw basılımdında "erligi bürkitte uksas" delingen.*

¹⁹ *bul söz tekste "tayısı" delingen. Tayı (taga) - Kazannıñ anasınıñ agası delingen*

- 20 kırıp bitirmiş idi. "Kılıcını eline alıp savaşı başlat, Kazan
 21 baba, ben geldim.", dedi o. Hânım hey, bundan başka kimler gelmiş,
 22 onu görelim. Bayburd kalesini gaspedip, Parasarun kalesini alan,
 23 kızıl ala çadır dikip evlenmek üzere bekleyen, yedi kızın umudu Bamsi
 24 Beyrek kendi Bayşubar atına binip, o da yetişti. O yiğitlikte
 25 bütün oğuz yurdunda benzeri olmayan adam idi. "Kılıcını kımından
 26 çıkar da, savaşa başla, Kazan baba, ben geldim.", dedi o. Ondan başka
 27 kimler gelmiş, hânım, sayıp geçelim: Kazılık Koca oğlu
 28 Yigenek geldi. Düşman dense, o kara kuşa saldıran kartal gibi¹⁸ ileri atılır.
 29 Belinde demir kemeri, kulağında altın küpesi olur idi. O sa-
 30 vaştığında yabancı beyler atlarından bağ gibi düşüp, yıkılır. "Kılı-
 31 cını eline alıp savaşa başla, Kazan baba, ben geldim.", dedi o.
 32 Bundan sonra kim gelmiş, hânım, görünüz. Kazan Bey'in dayısı¹⁹
 33 Aruz Koca geldi. Ağzı at ağzı gibi geniş, eli ayağı uzun, bedeni
 34 balık havyarı gibi eğri büğrü idi. Altmış keçinin derisinden
 35 yapılan ceketini diz altına, altı keçinin derisinden dikilen borkü kula-
 36 ğına yetmez idi. "Ey, benim beyim Kazan, kılıcını eline alıp

¹⁸ Bakü baskısında "erliği kartala benzer" denilmiş.

¹⁹ Bu söz metinde "tayısı" denilmiş. Tayı (taga) - Kazan'ın anasının ağabeyi denilmiş.

32. Sayfa

- 1 soğışındı bastay ber, men keldim", - dedi ol. Tağı kim kelgen eken,
 2 onu da körelik. Begdür ruwınan murtın kızıl ƙaŋa boyap jüretin
 3 Ämen keldi. Ol öz elinen ketip²⁰ payğambardıñ diydarın körgen adam
 4 edi. Oğız eline kelgen soñ din jolın tutınıp, moldalıƙ
 5 istegen. Aşuwı kelgende, murtınan ƙan ağıp turatın. "Ƙılışındı
 6 ƙolğa alıp soğıstı kızdır, Ƙazan ata, men keldim", - dedi ol. Kel-
 7 gender az emes. İylik oğız balası alıp Eren keldi. Ol gäwirlerdi
 8 soñına iytşe ertip jürüwşi edi. Aygır köz özeninen atımen jüzip
 9 ötip, gäwirler elinde bolğan. Elüw jeti ƙamaldıñ kiltin alğan. Aƙ
 10 patşanıñ Çeşme attı kızına üylengen edi. Sono - Sandal degen pat-
 11 şanı jeñip, awzınan ƙanın ağızğan, özi ƙabattap kırık şekpen
 12 kiyüwşi edi, otız jeti ƙamaldıñ bekterin jeñip, suluw kızdarın ol-
 13 jalağan. Sonıñ bärin ƙuşıp, bet - erinderinen süygen. "Ƙılışındı
 14 ƙolğa alıp sermey ber, Ƙazan äke, men keldim", - dedi ol. Maydanga
 15 kelip jetken oğız bekterin sanay bersek, onıñ uşığınan şıga al-
 16 mas edik. Sonıñ bəri bas ƙostı.

²⁰ V. Bartold munı ertegilev deydi. Rasında Muxamed VI - VII gasırlarda ömir sürgen bolsa (632 j. ölgen), munısı eposka tän äsirelew bolsa kerek

32. Sayfa

1 savaşa başlayıver, ben geldim.", dedi o. Daha kim gelmiş,
 2 onu da görelim. Bügdüz boyundan bıyığını kızıl kanla boyayıp giden
 3 Emen geldi. O kendi yurdundan gidip²⁰ peygamberin yüzünü gören adam
 4 idi. Oğuz yurduna geldikten sonra din yolunu tutup, mollalık
 5 yapmış. Kızdığında, bıyığından kan akıtır. "Kılıcını
 6 eline alıp savaşı kızıştır, Kazan baba, ben geldim."; dedi o. Ge-
 7 lenler az değil. Eylik koca oğlu Alp Eren geldi. O kâfirleri
 8 ardında it gibi yürütür idi. Aygır Gözler ırmağından atıyla yüzerek
 9 geçip, kâfirler memleketine varmış. Elli yedi kalenin kilidini almış. Ağ
 10 Melik'in Çeşme adlı kızıyla evlenmiş idi. Sofi Sandal denen meli-
 11 ği yenip, ağzından kanını akıtmış, kendisi ikiye katlayıp kırk elbise
 12 giyer idi, otuz yedi kalenin beylerini yenip, güzel kızlarını ele geçir-
 13 miş. Onun hepsini kucaklamış, yüzlerinden dudaklarından öpmüş. "Kılıcını
 14 eline alıp çaliver, Kazan baba, ben geldim.", dedi o. Meydana
 15 gelip ulaşan oğuz beylerini sayıversek, onun sonunu bula-
 16 maz idik. Onların hepsi toplandı.

²⁰ *Bartold buna hikâye etmek der. Gerçekte Muhammed VI. - VII. asırlarda yaşamış ise (632 yılında ölmüş), bu destana uygun olarak abartılmış olmalı.*

- 17 Bular möldir suwğa barıp däret alıp, aq jüzderin jerge tiygizip
 18 eki bas namaz oqıdı, Muxametke köp sıyındı. Sodan soñ attarna
 19 qamşı basıp, gäwirlerge tiyisti. Dañğıralar qağılıp, altın tildi
 20 kerneyler ulıp ketti. Bul küngi soğısta janın sandıqqa salğan
 21 birde - bir jigit bolmadı, qandı soğıs öte awır boldı. Qorqaqtar
 22 jer tesigine kirip kete jazdadı. Domalangan bastan ayak alıp jü-
 23 rerlik jer qalmadı. Adam bası dopşa oynadı. Şapқан attar tuya-
 24 ğan ayrıldı. Batırlar jawdı ala saptı nayzamen tüyrep, qa-
 25 yıspas kara bolat jumsadı. Nayzalar sınıp ketildi, üş kırlap
 26 soqқан jebeler janbır bolıp jawıp, temir tisterinen ayrıldı.
 27 Sırtkı oğızdardıñ jigitterin bastagan Dondaz oñ qanattan tiydi.
 28 Sol qanattan Kara Köne men erjürek batır Bodaq jigitteri tiydi.
 29 İşki oğızdardıñ bekterin bastagan Qazan ortalıqtan tiydi, ol Şök-
 30 liy patşamen ayqasıp, onı qulınday şıñğırtıp attan qulattı.
 31 Esin jıyğızbastan, kara basın kaq ayırıp, şawıp tastadı. Moynı-
 32 nan aqқан kızıl qan suwday şaşıldı. Maydandıñ oñ qanatında
 33 soğısıp jürgen Kıyan Seyilxan ulı er Dondaz Kara Tokan patşamen
 34 qazdesip, oñ büyirine kılış urıp, attan qulattı. Sol jaқта soğı-
 35 sıp jürgen Kara Köne ulı Bodaq Buqaşık²¹ patşanıñ basına
 36 awır şoqpar urdı. Ol esinen tanıp, atınıñ jalın kuştı da, jer-
 37 ge qulap tüsti. Qazan bektin inisi gäwirlerdiñ aqaşqa baylap alğan
 38 tuwın kılışpen şawıp, jerge tüsirdi. Qır men sayda kırılğan

²¹ Buqaş - oğız ulısın bülindirgen kıpşak batırınıñ biri.

17 Bunlar duru suya gidip taharetleterek, ak yüzlerini yere sürüp
 18 iki rekat namaz kıldı, Muhammed'e dua etti. Ondan sonra atlarına
 19 kamçı basıp, kâfirlere saldırdı. Davullar çalınıp, altın burmalı
 20 neyler uluyup gitti. Bu günkü savaşta canını ölümden saklayan
 21 hiç bir yiğit olmadı, çok ağır kanlı savaş oldu. Korkaklar
 22 yerin deliğine girerek gideyazdı. Yuvarlanan başlardan ayak atıp yü-
 23 rüyecek yer kalmadı. Adam başları top gibi oynadı. Koşan atlar toyna-
 24 ğından ayrıldı. Yiğitler düşmanı ala saplı süngü ile süngüleyip, bü-
 25 külmez kara polat sarfedildi. Süngüler kırılarak gedik açıldı, üç tüylü
 26 atılan oklar yağmur olup yağarak, temrenlerinden ayrıldı.
 27 Dış oğuz yiğitlerinin lideri Tundar ağa kanattan saldırdı.
 28 Sol kanattan Kara Göne ile Deli Budak yiğitleri saldırdı.
 29 İç oğuz beylerinin lideri Kazan ortadan saldırdı, o Şök-
 30 li Melik ile kapışıp, onu kulun gibi bağırtarak attan düşürdü.
 31 Aklını başına almadan, kara başını tam ortasından ayırıp, kesip bıraktı. Boynun-
 32 dan akan kızıl kan su gibi saçıldı. Meydanın sağ tarafında
 33 savaşıyan Kıyan Selçük oğlu Deli Tundar Kara Tüken Melik ile
 34 karşılaşp, sağ böğrüne kılıç sallayıp, attan düşürdü. Sol tarafta sava-
 35 şan Kara Göne oğlu Budak Buğaçuk²¹ Melik'in başına
 36 ağır çomak vurdu. O kendini kaybederek, atının yelesini kucakladı da, ye-
 37 re devrildi. Kazan Bey'in kardeşi kâfirlerin ağaca bağladıkları
 38 tuğunu kılıçla kesip, yere düşürdü. Tepe ile derede kırılan

²¹ Buğaçuk - oğuz ulusunu karıştıran kıpçak yiğitlerinden biri.

33. Sayfa

1 gäwirlerdiñ ölikteri jer tezek bolıp jattı. Oğan qarğa - kuzğın dar
 2 üymeledi. On eki mır gäwir kırğın taptı. Din üşin oğızdardıñ bes
 3 jüz jigiti şeyit boldı. Qazan tek kaşqandı kuwmadı, basın iygender-
 4 ge tiymedi. Barlıq oğız elinin bekteri oljağa kenelip, onı bölip al-
 5 dı. Qazan bektiñ oljası - bir gana öz ordası, ulı bala - şağası,
 6 jawğa ketken qazınası boldı. Sonı alıp eline qayttı. Altın tağı-
 7 na qayta minip, özinin aq şatırların tikti. Qara qoyşını jilki
 8 basına koydı. Toy jeti kün, jeti tünge sozıldı. Ulı Orazdıñ aman
 9 qalğanı üşin ol kırık qul kırık küñge azattıq berdi. Jas - käri
 10 demey soğısta erlik körsetkenderge mol sıylıq, şapan - şapkı, ma-
 11 ta, tartuw - taralğı berdi.
 12 Sol toyda Qorqıt atam da bolıp jır tolgap, küy şertken dese-
 13 di. Bul jır sol kisiden qalıptı. Ol talay.- talay jır tuwgızğan. "O,
 14 jalğan, men jırlağan, bükil duniye bizdiki dep kürkiregen sol bekte-
 15 rim, erlerim qayda kettiñ? Olardı ajal urlap, jer juttı. Jalğan
 16 duniye kimge opa qılğan? Jer betindegi ömir mänği emes. Adam keledi,
 17 ketedi, onıñ tübi kayır emes", - deпти. O, xan, iyem, sizge de men jaq-
 18 sı tilek aytkım keledi. Seniñ mına qarlı zañgar tawların küyre-
 19 mesin. Basıña köleñke bolğan biyik darağıña balta tiymesin. Mänği
 20 gürildep aqқан suluw özenderiñ şölge aynalmasın. Quday seni niyeti

33. Sayfa

1 kâfirlerin cesetleri yerde tezek olup yattı. Onlara kargalar kuzgunlar
 2 toplandı. On iki bin kâfir kırıldı. Din için oğuzların beş
 3 yüz yiğidi şehit oldu. Kazan yalnız kaçanı kovmadı, baş eğenle-
 4 re dokunmadı. Birden oğuz yurdunun beyleri ganimete gömülüp, onu bölüşüp al-
 5 dı. Kazan Bey'in ganimeti bir tek kendi karargâhı, oğlu, çoluğu çocuğu,
 6 düşmana geçen hazinesi oldu. Onu alarak yurduna döndü. Altın tahtı-
 7 na tekrar oturup, kendi ak çadırlarını dikti. Karaçuk Çoban'ı yilkının
 8 başına koydu. Toy yedi gün, yedi geceye yayıldı. Oğlu Uruz sağ
 9 kaldığı için o kırk kul, kırk cariyeye özgürlük verdi. Genç yaşlı
 10 demeden savaşta yiğitlik gösterenlere bol hediye, üst baş, ku-
 11 maş, hediye armağan verdi.
 12 O toyda Dedem Korkut da olup destan düzerek, bestesini seslendi-
 13 rir. Bu destan o kişiden kaldı. O pek çok destan yaratmış. "Ey,
 14 yalan, ben söyleyen, bütün dünya bizim diye gürleyen o beyle-
 15 rim, erlerim nereye gittin? Onları ecel alıp yer yuttu. Yalan
 16 dünya kime vefa kılmış? Yer yüzündeki ömür ebedî değil. İnsan gelir,
 17 gider, onun sonu hayır değil.", dedi. Ey, hânım, size de ben i-
 18 yi dilek söylemek istedim. Senin bu karlı yüksek dağların yıkıl-
 19 masın. Başına gölge olan büyük ağacına balta deymesin. Sürekli
 20 gürleyip akan güzel ırmakların çöle dönmesin. Hüda seni na-

- 21 ara adamdarğa duwşar ıla k rmesin. Astına mingen aboz atı a-
22 bısınan tanbasın. olına ustağan ara bolatı anşama sermesen
23 de, jüzi mualmasın. Jawğa tireytin ötkir nayzanı uşı ayrıl-
24 masın. Asakaldı äkerııı bargan jeri jumak bolsın. Şaşı uwwday
25 ananııı jürgeıı jeri keı alalı taw bolsın. Olardı alla maşar-
26 dı künine deyin taza dinnen ayırmasın. Ol düniyede udaydıı
27 dıydarın köretin bolsın. Soğan awmıyı aytamın. Iymandı nurlı jü-
28 ziı körip, bes türli sözben dua okıdım. Duam abıl bolsın! u-
29 daydıı özi bergen baıı öşpesin, ümitıı ölmesin. Soğan berik bol.
30 Din iyesi Muxamed payambardıı kurmeti üşin uday künalarıı
31 keşirsın, xan iyem!

- 21 mert adamlara düşürmesin. Bindığın ak boz atın koşar-
- 22 ken sendelemesin. Eline aldığın kara polatını ne kadar çalsan
- 23 da, ağı körelmesin. Düşmana dayadığın keskin süngünün ucu dön-
- 24 mesin. Ak sakallı babanın gittiği yeri cennet olsun. Saçı kuğu gibi
- 25 ananın olduğu yeri geniş çevreli dağ olsun. Onları Allah mahşer
- 26 gününe deyin temiz dinden ayırmasın. O dünyada Hüda'nın
- 27 yüzünü görenlerden olsun. Ona âmin derim. İmanı nurlu yü-
- 28 zünü görerek, beş türlü sözle dua okudum. Duam kabul olsun! Hü-
- 29 da'nın kendi verdiği bahtın sönmesin, umudum ölmesin. Ona sadık ol.
- 30 Din sahibi Muhammed peygamberin hürmeti için Hüda günahlarını
- 31 affetsin, hânım!

34. Sayfa

BAYBÖRİ²² BALASI BÄMSİ - BAYRAK TUWRALI JIR

- 1 Xan iyem! Qam - Ganulı Bayandür bir küni töseginen turıp, qara
- 2 jerge öziniñ ak şatırın tikkizdi. "Töbesi kökke jetken ala şatırlar
- 3 tigilsin, oğan mır jerden kilemder töselesin", - dep buyırık berdi.
- 4 İški jäne oğızdardıñ barlıq bekteri Bayandür xan toyına
- 5 jıynaldı. Bayandür xan toyına Bayböri bek te keldi. Bayandür xannıñ
- 6 qarısı aldında nayzasına süyenip, Qara Köne balası Qara Bodaq, oñ
- 7 jağında Qazannın balası Oraz, solında Qazılık Oğız bektiñ bala-
- 8 sı İyekenk turğan edi. Munı körgende Bayböri bektiñ kökiregi qarıs
- 9 ayrıldı. Ökirip jılap, qolına oramalıñ alıp, közderin sürtti.
- 10 Sonda bükil oğız elinin tiregi, Bayandür xannıñ küyewi Qazan - Salor
- 11 tizerlep otırıp, Bayböri bekke üñile karadı da: "O, Bayböri bek,
- 12 munşa nege kayğırasıñ?" - dep suradı. "Xan Qazan, qalay jılap,
- 13 kayğırmaspıñ? Basına meniñ tajımdı kiyer ul joq. Ökşemdi basar
- 14 ini joq. Men qıdaydıñ qarğısına uşırağan jan boldım. O, bekte-
- 15 rim, men özimniñ tajım men tağımnıñ qamın jep kayğırıp otır-
- 16 mın. Künim jetse, bir küni ölemin. Öle qalsam, ornıma, üyime kim iye
- 17 bolmaq?" - dedi Bayböri. "Bar tilegin sol ma?" - dedi Qazan. Bayböri
- 18 oğan: "İyä, bar tilegim sol, meniñ de ulım bolıp, ol Bayandür xannıñ
- 19 aldında qızmet istep tursa, sonı körip men de quwanıştı bolar edim,

²² Tekste "Bay - buwra" dep berilgen.

34. Sayfa

KAM PÜRE²² OĞLU BEYREK HAKKINDA DESTAN

1 Hânım hey! Kam Gan oğlu Bayındır bir gün yerinden kalkarak, kara
 2 yere kendi ak çadırını diktirdi. “Tepesi göğe ulaşan ala çadırlar
 3 dikilsin, ona bin yerden halılar döşensin.”, diye buyruk verdi.
 4 İç ve Dış oğuzların bütün beyleri Bayındır Hân’ın toyuna
 5 toplandı. Bayındır Hân’ın toyuna Kam Püre Bey de geldi. Bayındır Hân’ın
 6 karşı tarafında süngüsüne dayanan Kara Göne oğlu Kara Budak, sağ
 7 yanında Kazan’ın oğlu Uruz, solunda Kazılık Koca Bey’in oğ-
 8 lu Yigenek durmuş idi. Bunu görünce Kam Püre Bey’in göğsü kars diye
 9 ayrıldı. Ağlayıp sızlayarak, eline mendilini alıp, gözlerini sildi.
 10 Sonra bütün oğuz yurdunun direği, Bayındır Hân’ın güveyi Salur Kazan
 11 diz çöküp oturarak, Kam Püre Bey’e dikkatle baktı da: “O, Kam Püre Bey,
 12 bu kadar niye kaygılısın?”, diye sordu. “Kazan Hân, nasıl ağlayıp,
 13 kaygılanmam? Başına benim tâcımı giyecek oğul yok. Ökçemi giyecek
 14 kardeş yok. Ben Hüda’nın lânetine uğrayan adam oldum. Ey, beyle-
 15 rim, ben kendi tâcım ile tahtım için endişelenip, üzülmekte-
 16 yim. Vâdem dolsa, bir gün ölürüm. Ölüp kalsam yerime, evime kim sahip
 17 olacak?”, dedi Kam Püre. “Dileğin o mu?”, dedi Kazan. Kam Püre
 18 ona: “Evet, dileğim o, benim de oğlum olsa, o Bayındır Hân’ın
 19 önünde hizmet edip dursa, onu görerek ben de mutlu olur idim,

²² Metinde “Bey - buwra” diye verilmiş.

20 qaygım ketip, maqtanar edim", - dedi. Bul sözdi esitkende barlıq
 21 oğız eliniñ bekeri qoldarın jayıp, jüzderin kökke jaya jalbarı-
 22 nıp, "Täñiri sağan ul bersin", - desti. Ol zamanda bekerdin algısı
 23 da, qarğısı da qate ketpey, duğası qabil boluwşısı edi. Sol kezde per-
 24 zentsiz Baybijan ornınan turıp: "Bekter, mağan da bir tilek bata
 25 berinder, täñiri mağan da bir kız berse eken", - dedi. Barlıq oğız
 26 eli qol jayıp, oğan da duğa oqıdı. Täñiri jarılqasa, sen de kızdı
 27 bolarsın", - desti. "O, beker, eger kök täñiri mağan kız beretin
 28 bolsa, onı men Bayböriniñ balasına besikte jatqanda qossam deymen,
 29 osığan sizder küwälik etiñizder", - dedi.

35. Sayfa

1 Kunderden kün ötip, täñiri Baybörige ul, Baybijanga kız berdi.
 2 Muni esitkende, bükil oğız eli quwanıp, toy jasadı. Bayböri bek
 3 öziniñ sawdagerlerin şaqırıp alıp, buyırq berdi: "O, sawdagerle-
 4 rim, täñiri meni jarılqap ul berdi. Balam öskense Rum eline barıp,
 5 soğan jaqsı qaruw - jaraq äkelinder", - dedi. Sawdagerler jol şegip,
 6 Stambulğa keldi. Bağalı buyımdar, oğan jaqsı tartuwlar satıp aldı.
 7 Olar Bayböri balasına bir teñiz aygırın (suw jilkısın), bir emen
 8 sadaq, bir kürzi (şoqpar) satıp aldı, söytip eline qayta tarttı.
 9 Bul uwaqıtta Bayböriniñ balası bes jaska tolıp edi. Odan soñ ol on-
 10 ğa, on beske toldı. Özi suluw, jaqsı jigir bolıp östi. Erligi qara

20 kaygım gidip, övünür idim.", dedi. Bu sözü işitince bütün
 21 oğuz memleketinin beyleri ellerini açıp, yüzlerini göğe kaldırarak yalva-
 22 rıp, "Tanrı sana oğul versin.", dedi. O zamanda beylerin duası
 23 da, bedduası da boşa gitmez, duası kabul olur idi. O sırada ço-
 24 cuksuz Pay Piçen yerinden kalkıp: "Beyler, bana da bir dilek için dua
 25 edin, Tanrı bana da bir kız versin.", dedi. Bütün oğuz
 26 halkı el kaldırıp, ona da dua etti. Tanrı lûtfederse, senin de kızın
 27 olur.", dedi. Ey, beyler, eğer Gök Tanrı bana kız verecek
 28 olursa, onu ben Kam Püre'nin oğluna beşikte iken söz keseceğim diyorum,
 29 buna sizler tanıklık ediniz.", dedi.

35. Sayfa

1 Günler geçerek, Tanrı Kam Püre'ye oğul, Pay Piçen'e kız verdi.
 2 Bunu işitince, bütün oğuz yurdu sevinip, toy düzenledi. Kam Püre Bey
 3 kendi tüccarlarını çağırıp buyruk verdi: "Ey, tüccarla-
 4 rım, Tanrı bana merhamet edip oğul verdi. Yavrum büyüyüncüye dek Rum yurduna gidip,
 5 ona güzel silâh cephane getirin.", dedi. Tüccarlar, yola çıkarak,
 6 İstanbul'a geldi. Pahalı eşyalar, ona güzel armağanlar satın aldı.
 7 Onlar Kam Püre oğluna bir deniz aygırı (su atı), bir ağaç
 8 ok, bir gürz (çomak) satın aldı, böylece memleketine dönmek üzere hareket etti.
 9 Bu sırada Kam Püre'nin oğlu beş yaşını doldurmuş idi. Ondan sonra o o-
 10 na, on beşe geldi. Kendisi güzel, iyi yiğit olup büyüdü. Erliği kara

11 kuskā tōngen bürkit sıyaqtı edi. Ol kezde adam öltirip, k̄an tökpese,
 12 balāğa at k̄oyılmawşı edi. Bayböriniñ balası atına minip anğa şık-
 13 tı, anğardı k̄uwa - k̄uwa ol äkesiniñ otardağı maldarına keldi. Jilkı-
 14 şılardıñ bastıǵı onıñ aldınan şıqtı da, atınan t̄üsirip alıp,
 15 k̄onak̄ ası berdi. Bular işip - jep otırǵan kezde bayaǵı sawdagerler de
 16 eline jetip, k̄ara sayǵa kelip t̄üsken edi. Niyeti k̄ara ḡawirler olardı
 17 Oniyk²³ k̄amalında k̄utip tur edi. Sawdagerler uyqıda jatqanda, bes
 18 jüz ḡawir olardıñ kosına tiyip, d̄uniyelerin tonap aldı. Sawdagerler-
 19 diñ ölkenderi tutqınga t̄üsip, kişileri oǵız eline k̄aray k̄aştı. Kel-
 20 se, oǵız jerinin şegine ala şatırlar tigilgen eken, onda xan bala-
 21 sınday bir suluw jigit otır, onı men solında kırık jigit. "Bul
 22 oǵız eliniñ jaqsı jigiti bolar, soǵan barıp kömek surayık", - desti
 23 olar. Sawdagerler ogan kelip: "O, jigit, bek jigit. Meniñ sözime k̄u-
 24 laq sal, arızımdı tırda. Bizdiñ sapar şegip, oǵız elinen ketkeni-
 25 mizge on altı jil bolıptı. Bizder ogız bekterine ḡawirler elinen
 26 siyrek kezdesetin k̄ımbat zattar alıp kele jatır edik. Soñǵı k̄oñǵan
 27 jerimiz k̄ara saydağı Pasañ dalası²⁴ bolǵan edi. Bizge Oniyk k̄amalın-
 28 da jatqan bes jüz ḡawir şapqınşılık jasap, meniñ aǵam solardıñ
 29 k̄olında ketti. Olar bizdiñ alıp kele jatqan barlıq buyım darı-
 30 mızdı tonap aldı. Özim k̄ara basımdı saq tap, osında kelip jettim.
 31 O, jigit, kömek k̄örsetip, jawdan kekimdi alıp ber" - dedi. Munı es-
 32 tigende, jas batırdıñ şarap işip otırǵan altın kesesi k̄olınan

²³ *Bul Basıyn aymaǵındaǵı kamal.*

²⁴ *Basıyn aymaǵınıñ bir jırası.*

11 kuşun etrafında dönen kartal gibi idi. O zamanda adam öldürüp, kan dökmezse,
 12 çocuğa ad koyulmaz idi. Kam Püre'nin oğlu atına binerek ava çık-
 13 tı, avlarını kova kova o babasının otlaktaki hayvanlarına geldi. At çoban-
 14 larının lideri onun önüne çıktı da, atından indirip,
 15 konuk yemeği verdi. Bunlar yiyip içip oturdukları sırada önceki tüccarlar da
 16 yurduna ulaşmış, kara dereye gelip inmiş idi. Nâmert kâfirler onları
 17 Evnük²³ kalesinden izlemekteydi. Tüccarlar uyudukları sırada, beş
 18 yüz kâfir onların yanına gelerek, mallarını soyup aldı. Tüccarla-
 19 rın büyükleri tutsak olup, küçükleri oğuz yurduna doğru kaçtı. Gel-
 20 seler ki, oğuz yerinin sınırına da çadırlar dikilmiş, orada hân oğ-
 21 lu gibi bir güzel yiğit oturuyor, sağ ile solunda kırk yiğit: "Bu
 22 oğuz memleketinin iyi yiğidi olmalı, ona varıp yardım isteyelim.", dedi
 23 onlar. Tüccarlar ona gelerek: "O, yiğit, bey yiğit. Benim söyleyeceklerime ku-
 24 lak ver, arzımı dinle. Biz sefere çıkıp, oğuz memleketinden gide-
 25 li on altı yıl oldu. Bizler oğuz beylerine kâfirlerin yurdundan
 26 nadir bulunan kıymetli eşyalar alıp geliyorduk. Son olarak konakladığımız
 27 yer kara deredeki Pasınun deresi²⁴ olmuş idi. Bize Evnük kalesin-
 28 deki beş yüz kâfir baskın yapıp, benim ağamı da onlar
 29 beraberinde götürdüler. Onlar bizim alıp geldiğimiz bütün eşyaları-
 30 mızı yağmalayıp aldı. Kendim kara başımı saklayarak, buraya gelip yetiştim.
 31 O, yiğit, yardım edip, düşmandan öcümü aliver.", dedi. Bunu işi-
 32 tince, genç yiğidin şarap içmekte olduğu altın kadeh elinden

²³ Bu Basın ilindeki kale.

²⁴ Basın ilinin bir deresi.

- 33 tsp ketti. "Ne aytıp tursn? Sol jerge meni bastap alıp jrin-
 34 der, jüyrik atmd erttender, jara - jabdgmd tgelender, meni
 35 süyetin jigitter tgel ata minsn", - dedi. ŒeŒim oslay boldı.
 36 Sawdagerler ala tsp, jol bastadı. Gwirler bir jerge barıp, bas
 37 qurap, dniye blisp jatr eken. Solardn üstine jas batr, qandı
 38 sogstn arstan, erlerdn jolbars kelp jetti. Eki awz söz-

36. Sayfa

- 1 ge kelmesten, ol gwirlerge klŒ jumsap, krgyday tiydi. Basın
 2 krsetkenderdn brnn de kl moynnan klŒ urıp, kra berdi.
 3 Din Œn²⁵ lken erlik krsetp, sawdagerlerdn tawarlarn özderine
 4 alıp berdi. Sonda sawdagerler turıp: "O, bek jigit, sen bizge Œn
 5 erlerŒe kömek krsetti. Endi qsmzga barıp, qalaan zatnnan
 6 sylk al", - dest. Jigittn közi tenz jlks Œubar aygrga,
 7 temirden sokan Œokparga, emennen istelgen sadaa tsti. Oğan una-
 8 ganı os Œ nrse bolğan edi. "O, köpester, maan sylk bergile-
 9 ri kelse suw aygrn, anaw sada pen Œokpardi bernder", - dedi
 10 bala. Buan sawdagerler kynalıp qaldı. Sonda jigit: "Nege oylanp
 11 qaldndar, köpester? lde men köbirek suradm ba?" - dedi. Sawda-
 12 gerlerdn biri: "ngime onn kp - azdgnda emes. Bul Œ buym

²⁵ Bul jerdegi "din Œn" sözi körme, onn jr okyasna kats yok. Œa-
 mas keyingi kŒrwŒilerdn bolsa kerek. Jrda osunday tustar jyi-
 kezdesp oturadı.

33 düşüp gitti. "Ne konuşup duruyorsun? O yere beni götürüp gi-
 34 din, hızlı atımı getirin, silâhımı cephanemi kontrol edin, beni
 35 seven yiğitlerin hepsi ata binsin.", dedi. Kararı bu şekilde oldu.
 36 Tüccarlar öne düşüp, yol gösterdi. Kâfirler bir yere varıp, top-
 37 lanıp, malı bölüşmekte imiş. Onların üzerine genç yiğit, kanlı
 38 savaşın arslanı, erlerin kaplanı gelip yetti. İki kalem söz

36. Sayfa

1 ettirmeden, o kâfirlere kılıç sallayıp, yırtıcı bir kuş gibi saldırdı. Başını
 2 gösterenlerin hepsinin de kıl boynuna kılıç vurup, kırırverdi.
 3 Din için²⁵ büyük erlik gösterip, tüccarların mallarını kendilerine
 4 alıp verdi. Sonunda tüccarlar durup: "O, bey yiğit, sen bize gerçek
 5 erler gibi yardım ettin. Şimdi çardağımıza gelip, kalan eşya içinden
 6 armağan al.", dedi. Yiğidin gözü deniz atı alacalı aygıra,
 7 demirden yapılmış çomağa, ağaçtan yapılmış oka takıldı. Onun beğen-
 8 diği bu üç şey olmuştu. "O, tüccarlar, bana armağan vermek
 9 isterseniz su aygırını, şu ok ile çomağı verin.", dedi
 10 çocuk. Bu durum karşısında tüccarlar zor durumda kaldı. Sonra yiğit: "Niye düşünüp
 11 kaldınız, tüccarlar? Yoksa ben çok şey mi istedim?", dedi. Tüccar-
 12 lardan biri: "Mesele onun azlığında çokluğunda değil. Bu üç mal

²⁵ Buradaki "din için" sözü dışarıdan girme, hikâyenin anlamıyla ilgisi yok. Görünüşe göre sonradan kopye edenlerin eklemesi olmalı. Hikâyede böyle durumlarla çok sık karşılaşılır.

13 bizdiñ elimizdiñ beginiñ balasına äkele jatқан tartuwlar edi", - dedi.
 14 Sonda jigit: "Ol қандай bektiñ balası, bilesiñder me?" - dep sura-
 15 dı. Köpester oğan: "Ol - Bayböriniñ balası, atı Bämsi bolsa ke-
 16 rek", - dedi. Osılay depti olar. Köpester özderiniñ aldında turğan
 17 jigittiñ Bayböri balası ekenin bilmevşi edi. Jigit ündermey, işinen:
 18 "Bul zattardı қарızdar bolıp köpester қолınan алғанша, қарız-
 19 сız өз äkemniñ қолınан алғанım durıs bolar", - degen oyға keldi.
 20 Söytti de atına қамşı urıp, jolға түsti Köpester onıñ artınан
 21 қарап turıp: "Bul tegin adam bolmadı, қайırımды batır jigit
 22 eken", - desti.
 23 Jas jigit üyine kelip, äkesine köpesterdiñ kelip jetkenin ayttı.
 24 Äkesi buğan қуwanış bildirip, ақ şatırın ornatıp, ақ otawlar tik-
 25 kizdi, oğan jibek kilemder tösetti. Sol kilemderdiñ üstimen ol töрге
 26 şıқты da, balasın оñ jaғına otırғızdı. Bala öзинiñ köpesterge
 27 қалай болысқанн, gäwirlerdiñ қалайша қыргын tapқанн äkesine
 28 aytpadı. Sol kezde köpester kelip, bastарн iyip, Bayböriге sälem
 29 berdi. Қараса, bayağı jawdı jeñip, қан төккен jigit Bayböriniñ оñ
 30 jaғında otır eken. Köpester balaға jaқындап kelip, onıñ қолнан
 31 süydi. Buğan Bayböri bek şамданıp: "İytten tuwған қурbandıққа ja-
 32 ramas" degen. Äkesiniñ қасында otırған balanıñ қолнан süyü kör-
 33 gensizdik boladı", - dedi. Sonda köpester: "Xan iyem, bul jigit sizdiñ
 34 ulıñız ba edi?" - dep suradı. "İyä, ol meniñ ulım", - dedi Bayböri.
 35 Köpester buğan таñ болıp: "Xan iyem, munı biz bilgenimiz жоқ edi.

13 bizim memleketimizin beyinin oğluna götürülen armağanlar idi.", dedi.

14 Sonra yiğit: "O hangi beyin oğlu, bilir misiniz?", diye sor-

15 du. Tüccarlar ona: "O Kam Püre'nin oğlu, adı Bamsı ol-

16 malı.", dedi. Böyle dedi onlar. Tüccarlar kendilerinin önünde duran

17 yiğidin Kam Püre oğlu olduğunu bilmez idi. Yiğit ses çıkarmadan, içinden:

18 "Bu eşyaları boçlu olup tüccarlar elinden alana kadar, borç-

19 suz kendi babamın elinden almam daha doğru olur.", diye düşündü.

20 Böyle düşündü de atını kamçılıyıp yola koyuldu. Tüccarlar onun ardından

21 baka kalıp: "Bu boş adam değil, hayırsever cesur yiğit

22 imiş.", dedi.

23 Genç yiğit evine gelerek, babasına tüccarların gelip vardığını söyledi.

24 Babası buna memnun olarak, ak çadırını kurdurup, ak otağlar dik-

25 tirdi, ona ipek halılar döşetti. O halıların üstü ile o baş köşeye

26 çıktı da, oğlunu sağ yanına oturttu. Çocuk kendisinin tüccarlara

27 nasıl yardım ettiğini, kâfirlerin nasıl katliama uğradığını babasına

28 söylemedi. O sırada tüccarlar gelip, başlarını eğerek, Kam Püre'ye selâm

29 verdi. Baksalar ki, önceki düşmanı yenip, kan döken yiğit Kam Püre'nin sağ

30 yanında oturur imiş. Tüccarlar çocuğa yaklaşarak, onun elini

31 öptü. Buna Kam Püre Bey sinirlenerek: "İtten doğan kurbanlığa ya-

32 ramaz." demişler. Babasının yanında oturan oğulun elini öpmek gör-

33 güsüzlük olur.", dedi. Sonra tüccarlar: "Hânım, bu yiğit sizin

34 oğlunuz mu idi?", diye sordu. "Evet, o benim oğlum.", dedi Kam Püre.

35 Tüccarlar buna şaşırarak: "Hânım, bunu biz bilmiyorduk.

36 Jakşı boptı. Eger biz onın qolınan sizden burın süyip alğan bol-
 37 saq, onı keşiriniz, aşuw kılmanız. Sizdiñ bul ulıñız bizge bolısıp,
 38 erlik körsetpese, äkele jatқан tawarlarımız Gruwziya jerinde qal-

37. Sayfa

1 ğan bolar edi, bizdiñ bärimiz tutkında ketken bolar edik", - desti.
 2 Bayböri olarğa: "Aytındar, meniñ balam jawlardıñ basın kesip,
 3 qan tökti me?" - dedi. "İyä, ol köp adamnıñ basın kesip, jerdi qanğa
 4 boyadı", - desti köpester. "Endeşe ogan at qoyatın mezigil ötip te ket-
 5 ken eken" dep, Bayböri barlıq ogız eliniñ bekterin şakırıp, toy
 6 qıldı. Sol toyğa meniñ atam Qorqıt kelip, balğa at qoydı. Toyda
 7 otırıp ol: "Söz tıñda, Bayböri bek! Täñiri sağan ul berdi, ömiri
 8 uzaq bolsın. Ol ogızdardıñ tiregi, tuw ustaytın batırı bolsın. Ba-
 9 sınan qar ketpeytin biyik tawlarğa şıǵamın dese, ulıñ sonıñ eñ
 10 biyik qızına şıǵatın bolsın. Aǵısı qattı qan sasıǵan özenderden
 11 ötemin dese, täñiri onıñ jüzip ötüwine jar bolsın. Ulıñ qara orman-
 12 day jaw ortasına kirer bolsa, täñiri onıñ isine sät bersin. Ulıñnıñ
 13 atın "Bamş" dep atap jür ediñ, endigi atı Bämisi - Bayraq bolsın,
 14 mingen atı Bayşubar dep atalsın. Meniñ qoyǵan atım - sol, täñiri
 15 onıñ jurımın bersin", - dedi. Ogız eliniñ bekteri bul biylikke qol
 16 köterip, jakşı tilek bildirdi. "Ulıñnıñ atı özine say boldı, baqıt-
 17 tı bolsın" dep bata berdi.

36 İyî oldu. Eğer biz onun elini sizden önce öpmüş i-
 37 sek, onu affediniz, kızmayınız. Sizin bu oğlunuz bize yardım edip,
 38 erlik göstermeseydi, getirmekte olduğumuz mallarınız Gürcistan yerinde kal-

37. Sayfa

1 miş olacaktı, biz hepimiz tutsak olacak idik.", dedi.
 2 Kam Püre onlara: "Söyleyin, benim oğlum düşmanların başını kesip,
 3 kan mı döktü?", dedi. "Evet, o çok adamın başını kesip, yeri kana
 4 boyadı.", dedi tüccarlar. "Öyle ise ona ad koymak zamanı gelmiş de geç-
 5 miş." diyerek, Kam Püre bütün oğuz yurdunun beylerini çağırıp, toy
 6 kıldı. O toya benim atam Korkut gelerek, çocuğa ad koydu. Toyda
 7 oturup o: "Söz dinle, Kam Püre Bey! Tanrı sana oğul verdi, ömrü
 8 uzun olsun. O oğuzların direği, tuğ tutan yiğidi olsun. Ba-
 9 şından kar gitmeyen büyük dağlara çıkayım derse, oğlun onun en
 10 yüksek tepesine çıkar olsun. Akışı hızlı kan kokan ırmaklardan
 11 geçeyim derse, Tanrı onun yüzüp geçmesine yardım etsin. Oğlun kara orman
 12 gibi düşman ortasına girecek olsa, Tanrı onun işini hayırlı kılsın. Oğlunun
 13 adını "Bamsa" diye adlandırırđın, şimdiki adı Bamsı Beyrek olsun,
 14 bindiği atı boz aygır diye adlandırısın. Benim verdiğim adım o, Tanrı
 15 onun devamını versin.", dedi. Oğuz yurdunun beyleri bu karara el
 16 kaldırıp, iyi dilekte bulundular. "Oğlunun adı kendisine lâıyk oldu, baht-
 17 lı olsun." diye dua ettiler.

18 Bir küni bekter bas qosıp, aňğa şıqtı. Bayraq öziniň atın al-
 19 dırıp mindi. Bulardın aldında bir top kiyik kezdesip, kaşa jöneldi.
 20 Bämси - Bayraq bir kiyiktiň soňına tüsip, kuwa jöneldi. Köp uwakıt kuwıp
 21 jürip, akırı atıp aldı. Bir jerlerge kelgende, ol bir kızık jay-
 22 ğa kez boldı. Ol nendey kızık eken, soğan kelelik, sultanım. Karap
 23 tursa, ädemi gülderi köp nuwlı dalağa bir kızıl şatır tigilipti. Bu-
 24 ğan ol taň boldı. "Aydalağa tigilgen bul şatır kimdiki eken?" - dep
 25 oylandı. Ne de bolsa bul şatırdın bir suluw kızğa tigilgen üy eke-
 26 nin bildi. Jigit şatırğa kirip köreyin, tiyişti sibağam bolsa ala-
 27 yın", - dedi. Alğan kiyigin bawızdap, şatırğa keldi de, aynalağa köz
 28 saldı. Bul Bayraqқа besikte atastırılğan Bänüw - Şeşektin şatı-
 29 rı eken. Bänüw - Şeşek şatır işinen sıgalap karap: "Bayqanđar,
 30 kızdar, körgensizden tuwğan bir körgensiz bizdi basınıp jürmesin.
 31 Aldınan şıgıp, män - jayın bilinđer, tildesinđer, sawğası bolsa,
 32 alınđar" - dedi. Kısır Niyke deytin äyel onıñ aldınan şıgıp
 33 sawğa suradı: "O, bek jigit, atıp alğan kiyiginen bizge sawğa ber" -
 34 dedi. Bayraq oğan: "O, biykeş, men aňsı emes, bek balası bolamın.
 35 Kerek bolsa kiyikti bütünıdey al, tek köñiliñe kelmesin, bul kimniñ şa-
 36 tırı?" - dep suradı. Sonda Kısır Niyke: "O, bek jigit, bul Baybi-
 37 jan bektiñ kıızı Bänüw - Şeşektin şatır", dedi. O, sultanım, bul
 38 sözdi estigende Bayraktın jüregi tuwlap berse de, ädep saқтаp, keyin
 39 karay jürdi. Kızdar kiyikti köterip alıp, xan kızdı Bänüw - Şeşek
 40 suluwdın aldına koydı. Ol kiyikke karap turıp, onıñ teke ekenin kör-

18 Bir gün beyler bir araya gelerek ava çıktı. Beyrek kendi atını ge-
 19 tirtip bindi. Bunların önüne bir grup geyik rast gelip, kaçmaya yeltendi.
 20 Bamsı Beyrek bir geyiğin peşine düşüp, kovalamaya başladı. Uzun süre kovalayarak
 21 ilerleyip, sonunda vurup öldürdü. Bir yerlere geldiğinde, o ilgi çekici bir mekâ-
 22 na tesadüf etti. O nasıl ilgi çekici imiş, ona gelelim, sultanım. Bakıp
 23 dursa ki, güzel çiçekleri çok ormanlık ovaya bir kızıl çadır dikilmiş. Bu-
 24 na o şaşırıldı. “Boş ovaya dikilen bu çadır kimin ki?” diye
 25 düşündü. Ne de olsa bu çadırın bir güzel kıza dikilmiş ev oldu-
 26 ğunu bildi. Yiğit: “Çadıra girip göreyim, uygun yemeğim varsa ala-
 27 yım.”, dedi. Vurduğu geyiğini boğazlayıp, çadıra geldi de, çevreye göz
 28 gezdirdi. Bu, Beyrek’le beşikte iken nişanlanan Banı Çiçek’in çadı-
 29 rı imiş. Banı Çiçek çadır içinden gizlice bakıp: “Dikkat edin,
 30 kızlar, görgüsüzden doğan bir görgüsüz bizi aşağılamasın.
 31 Önüne çıkıp, soyunu sopunu öğrenin, konuşun, ganimeti varsa,
 32 alın.”, dedi. Kısırça Yinge denen kadın onun önüne çıkıp
 33 ganimet istedi: “O, bey yiğit, vurup öldürdüğün geyiğinden bize pay ver.”,
 34 dedi. Beyrek ona: “O, hanım efendi, ben avcı değil, bey oğluyum.
 35 Gerekirse geyiği bütün olarak al, yalnız gönlüne gelmesin, bu kimin ça-
 36 dır?”, diye sordu. Sonra Kısırça Yinge: “O, bey yiğit, bu Pay Pi-
 37 çen Bey’in kızı Banı Çiçek’in çadırı.”, dedi. O, sultanım, bu
 38 sözü işitince Beyrek’in yüreği hızla çarpsa da, edebini koruyup, sonra
 39 gerektiği gibi gitti. Kızlar geyiği kaldırıp alıp, hân kızı Banı Çiçek
 40 Hatun’un önüne koydu. O geyiğe bakıp, onun teke olduğunu gör-

41 di jāne onı xan tartuwı dep bildi. Bānūw - Şeşek: "Jigittiñ tür - tūsin

38. sayfa

- 1 kördiñder me?" - dep suradı. Kızdar oğan: "Ötirik aytpalıq, xan-
 2 şa, jigittiñ betinde perdesi bar eken, anıq tanıy almadıq. Birak
 3 ädepti jigit ekeni bayqaldı, özi bekten tuwğan bek balası boluwğa
 4 tiyis", - desti. Kızdar sözün estigen soñ, Bānūw - Şeşek: "Biykeşterim-
 5 aw, sender nege ğapıl boldıñdar, jurtt meni besikte jatqanda Bay-
 6 raqqa qosқан eken, özi betine perde tutup jüredi dep edi, sol bolıp
 7 jürmesin? Şaқırıp keliñder munda, özim tildesip köreyin", - dedi.
 8 Kızdar Bayraqtı şaқırıp, şatırğa kirgizdi. Bānūw - Şeşek betine
 9 perde jamılıp turıp, odan: "Қay tuқımnan şıққан jigit ediñ?" -
 10 dep suradı. "İşki oğızdar elinen şıққан jigitpin", - dedi Bayraq.
 11 "İşki oğızdardan şıқsañ, atı - jöniñ kim, kimniñ balası ediñ?" - de-
 12 di kız. "Atım Bāmsi - Bayraq. Bayböri bektin balası bolamın", - dedi
 13 jigit. "Munda қандаy jumıspen keldiñ?" - dedi kız. Bayraq: "Bay
 14 Bijanniñ kızı bar degen soñ, sonı körüwge kelip edim", - dedi. Sonda
 15 kız: "Ol sağan jüzin körsete қoymas, men Bānūw - Şeşektin қызметкер
 16 қızımın, ekewimiz añға şıғıp jarısıp körelik, ozsañ bāyge seniki
 17 bolsın. Sodan soñ ekewimiz sadaқpen jambı atısıp körelik, oğıñdı
 18 tiygizip menen assañ, bāyge seniki. Odan keyin küreselik, meni jıқsañ,
 19 bāyge seniki bolsın", - dedi. Bayraq: "Jaraydı, atıña mine ğoy", -

41 dü ve onu hân armağanı diye bildi. Banı Çiçek: “Yiğidin görünüşünü tipini

38. Sayfa

1 gördünüz mü?”, diye sordu. Kızlar ona: “Yalan söylemeyelim, sulta-
 2 nım, yiğidin yüzünde örtüsü var imiş, tam göremedik. Ama
 3 edepli yiğit olduğu belliydi, kendisinin bey oğlu bey olması lazım
 4 gelir.”, dedi. Kızların sözünü işittikten sonra, Banı Çiçek: “Ey kızla-
 5 rım, siz nasıl gâfil olursunuz, yurt beni beşikte iken Bey-
 6 rek’e nişanlamış imiş, kendisi yüzünde örtü ile dolaşır derlerdi, o ol-
 7 masın? Çağırıp gelin buraya, ben konuşup göreyim.”, dedi.
 8 Kızlar Beyrek’i çağırarak, çadıra getirdi. Banı Çiçek yüzüne
 9 örtü örtüp, ona: “Hangi soydan gelen yiğit idin?”,
 10 diye sordu. “İç oğuz yurdundan çıkan yiğidim.”, dedi Beyrek.
 11 “İç oğuzdan çıkıyorsan, adın sanın ne, kimin oğlu idin?”, de-
 12 di kız. “Adım Bamsı Beyrek. Kam Püre Bey’in oğluyum.”, dedi
 13 yiğit. “Buraya ne yapmaya geldin?”, dedi kız. Beyrek: “Pay
 14 Piçen’in kızı var dedikleri için, onu görmeye gelmiştim.”, dedi. Sonra
 15 kız: “O sana yüzünü göstermez, ben Banı Çiçek’in hizmetkâr
 16 kızıyım, ikimiz ava çıkıp yarışalım, geçersen ödül senin
 17 olsun. Ondan sonra ikimiz ok ile gümüş parçası atışıp görelim, okunu
 18 çekip beni geçersen, ödül senin. Ondan sonra güreşelim, beni yıkarsan,
 19 ödül senin olsun.”, dedi. Beyrek: “Uygun, atına bine koy.”,

- 20 dedi. Ekewi dalaga barıp, at jarıstırıp edi, Bayraqtıñ atı ozıp
 21 sıqtı. Oq jarısına tuskende kızdıñ jibergen oğın atıp tısirdi.
 22 Sonda kız: "Meniñ atımnan eşkimniñ atı ozğan joq edi, oğımdı da
 23 atıp tısirgender bolğan emes, endi küresip körelik", - dedi. Bayraq
 24 atınan tısip, ekewi beldesip kürese bastadı. Küres eki batırdıñ
 25 jekpe - jeginen kem bolmadı. Birese Bayraq, birese kız birin - biri tuw-
 26 lap köterip, jikpaq boldı. Bayraq älsirep: "Eger bul kızdan jı-
 27 ğılsam, oğız elindegi barlıq jurttı meni mazaktap küler", - dep oy-
 28 ladı da, kız beldewin buray ustap, aş belinen kapsıra kusaqtap
 29 alıp, tösini tiyistiriip joğarı köterip, şalkasınan salıp, jıqtı.
 30 Sonda kız: "O, jigit, Baybijannıñ kızı Bänüw - Şeşek men bala-
 31 mın", - dep, şının ayttı. Bayraq onıñ betinen üş ret süyip, bir
 32 ret tistep aldı. "O, xan kızı, bizdiñ qosılatın toyımız sätti bol-
 33 sın", - dedi. Söytti de sawsağındadı altın jüzigin alıp, kızdıñ
 34 qolına kiygizdi. "Bul bizdiñ sertimiz bolsın", - dedi Bayraq. Kız
 35 oğan: "O, bektin ulı, üwäde solay bolsa, bağıımızdı bolaşaktan küter-
 36 miz", - dedi. Bayraq: "O, xanşa, bolaşıqtı kim boljağan, degenmen
 37 onı men küteyin", - dedi.
 38 Kızben qoştaskan soñ, Bayraq awılına keldi. Aldınan saqalı
 39 quwday bolğan äkesi şıǵıp: "Ulm, oğız elinen bugün körgen qanday
 40 kıziqtı ängimeñ bar?", - dedi. Bayraq: "Men körgendey ne bolsın.
 41 Ulı barlar balasına qalıñdıq äperip, kızı barlar kızın uzatıp

20 dedi. İki bozkıra varıp, at yarıştırdı, Beyrek'in atı geçip
21 çıktı. Ok yarışına geldiklerinde kızın gönderdiği okunu alıp düşürdü.
22 Sonra kız: "Benim atımı hiç kimsenin atı geçmiş değildi, okumu da
23 atıp düşürenler olmamıştı, şimdi güreşip görelim.", dedi. Beyrek
24 atından inerek, ikisi birbirinin belinden tutup güreşe başladı. Güreş iki yiğidin
25 teke tek mücadelesiyle sonuç vermedi. Bir Beyrek, bir kız tutup
26 kaldırarak yıkacak oldu. Beyrek halsizleşerek: "Eğer bu kıza ye-
27 nilirsem, oğuz memleketindeki bütün yurt beni alaya alır güler.", diye dü-
28 şündü de, kızın kemerini sararak tutup, açık belinden sarılıp kucaklayarak
29 alıp, göğsüne dokundurup yukarı kaldırıp, sırt üstü düşürerek yıktı.
30 Sonunda kız: "O, yiğit, Pay Piçen'in kızı Banı Çiçek be-
31 nim.", diye doğruyu söyledi. Beyrek onun yüzünü üç kez öpüp, bir
32 kez dişledi. "O, hân kızı, bizim düğün merasimimiz kutlu ol-
33 sun.", dedi. Öyle dedi de parmağındaki altın yüzüğü çıkararak, kızın
34 parmağına geçirdi. "Bu bizim nişanımız olsun.", dedi Beyrek. Kız
35 ona: "O, bey oğlu, anlaşma öyle ise, bahtımızı gelecekte bekleyeyim.", dedi. Beyrek: "O, sultan, geleceği kim bilmiş, denilse de
36 onu ben bekleyeyim." dedi.
38 Kız ile vedalaştıktan sonra, Beyrek obasına geldi. Önüne sakalı
39 kuğu gibi olmuş babası çıkararak: "Oğlum, bugün oğuz yurdunda gördüğün nasıl
40 ilgi çekici bir olayın var?", dedi. Beyrek: "Benim gördüğüm ne olsun.
41 Oğlu olanlar oğluna nişan takmakta, kızı olanlar kızını evlendir-

39. Sayfa

- 1 jadır eken", - dedi. Äkesi: "Onda seni de üylendiremiz be?", - dedi.
- 2 "O, aq saqaldı asıl äkem, üylendirgeniñiz jön", - dedi Bayraq. Äkesi
- 3 turıp: "Oğız elinde sağan jar boluwğa jararlıq kız kimde bar
- 4 eken", - dedi. Bayraq: "Äke, mağan qalıñdıq alıp berer bolsañ, sol
- 5 kız ornınan menen burın atqa minetin kız bolsın, menen burın
- 6 soğıska tüşip, jaw basın bökterip äkeletin kız bolsın. Mağan tek
- 7 son day qalıñdıq kerek", - dedi. Bul sözdi estigen soñ, äkesi Bayböri
- 8 bek: "E, ulım, seniñ izdegeniñ kız emes, bilektes batır boldı goy,
- 9 ne bolmasa, özimniñ qalağan kızımıñ gana alamın degeniñ şıǵar.
- 10 Ol aytıp otırǵanıñ Baybijan bek kızı Bänüw - Şeşek bolmasın", -
- 11 dedi. Bayraq: "İyä, sol. O, aqsakaldı altın äkem, men sol kızdı qa-
- 12 laymın", - dedi. "Ulım, Bänüw - Şeşektiñ äri tentek, äri aqılsız
- 13 Qarşar degen aǵası bar. Qarındasına quda tüşkeli bargandardı
- 14 öltire beretin minezi bar", - dedi äkesi. "Oǵan qanday laj bar?" - de-
- 15 di Bayraq. "Ulım, oğız eliniñ barlıq bekterin şaqırıp aqıldasa-
- 16 lıq solar ne buyırsa, sonı istelik", - dedi äkesi. Söytip, Bayböri
- 17 oğız eliniñ bekterin şaqırıp, şatırǵa otırǵızdı, asqa toyǵızdı.
- 18 Oğız bekteri aqıldasıp: "Sol kızǵa quda tüşip qaytuwǵa kimniñ batı-
- 19 lı barar eken", - dep, aqırı oǵan Qorqıttı jiberüwge kelisti. Sonda
- 20 Qorqıt: "Aǵayındar, meni qudalıqqa jibergende, sizderge, Qarşar-
- 21 dıñ minezi belgili, kimde - kim onıñ qarındasına quda tüşüwge barsa,

39. Sayfa

1 mekte imiş.”, dedi. Babası: “Öyleyse seni de evlendirelim mi?”, dedi.

2 “O, sakallı asıl babam, evlendirmeniz iyi olur.”, dedi Beyrek. Babası

3 durup: “Oğuz memleketinde sana yâr olmaya yaraşır kız kimde var

4 imiş?”, dedi. Beyrek: “Baba, beni nişanlayacak olur isen, o

5 kız yerinden benden önce kalkıp ata binen kız olsun, benden önce

6 kavgaya girip, düşman başını eğerine bağlayıp getiren kız olsun. Bana yalnızca

7 öylesi nişanlı gerek.”, dedi. Bu sözü işittikten sonra, babası Kam Püre

8 Bey: “E, oğlum, senin istediğin kız değil, bilekteş yiğit oldu ya,

9 bu durumda yalnızca kendimin beğendiği kızı alırım sözü çıkar.

10 O söylediğin Pay Piçen Bey’in kızı Banı Çiçek olmasın.”,

11 dedi. Beyrek: “Evet, o. O, ak sakallı altın babam, ben o kızı iste-

12 rim.”, dedi. “Oğlum, Banı Çiçek’in hem deli, hem akılsız

13 Karçar dedikleri ağası var. Kardeşine söz kesmek üzere gelenleri

14 öldürüverme huyu var.”, dedi babası. “Ona nasıl çare var?”, de-

15 di Beyrek. “Oğlum, oğuz ilinin bütün beylerini çağırıp akıl danışa-

16 lim, onlar ne buyurursa, onu yapalım.”, dedi babası. Öyle diyerek, Kam Püre

17 oğuz ilinin beylerini çağırıp, çadıra buyur etti, yedirdi.

18 Oğuz beyleri danışıp: “O kıza söz kesip dönmeye kimin cesare-

19 ti var imiş.”, diyerek, sonunda ona Korkut’u göndermeye karar verdiler. Bunun üzerine

20 Korkut: “Kardeşler, beni dünürlüğe göndermekle birlikte, sizce de Karçar’ın

21 huyu mâlum ki, her kim onun kardeşine söz kesmeye gitse,

22 sonı öltiredi. Mağan Bayandür xannıñ jüyrik jılkılarınan eki
 23 at ustap berinđer, birewi eşki bas aygır bolsın, ekinşisi koy bas
 24 bolsın, men қаşар bolsam, birin minip, birin jetekke alatın bola-
 25 yın", - dedi. Jurt munı maқul körip, Bayandür xan jılқısinan
 26 oған eki at әkelip berdi. Қорқит оңға birin minip, birin jetelep al-
 27 ді. "Ағайындар, senderdi bir täñirge tapsırғанım", - dep, ol жүrip
 28 ketti.

29 Sol kezde o, sultanım, tentek Қарсар ақ şatırın қара jerge
 30 tikkizdi. Serikterin jıynap, sadaқ atatın nısanasın ornatıp қoydı.

31 Sol kezde oған Қорқит atam kelip, bas iyip sälem berdi, қолın kökire-
 32 gine kısıp, jaksı sözder ayttı. Қорқитtı көрген соң, Қарсар da
 33 oған sälem berdi, biraқ awızı köpirip, söyley bastadı: "Sälemine sä-
 34 lem, Қорқит! Seniң oңған bir isin жоқ, basında қудay seniң ақ жүzine
 35 қара таңба басқан eken. Meniң aldıma eki ayaktı adam kelgen emes.

36 Awızı bar adam kelip, meniң özenimnen suw işken emes. Saған ne bol-
 37 ған? Älde isiniң қın ketken be, bolmasa söziñнен maғına ketken
 38 be? Älde ajalına asıgıp жүrsiң be? Munda kelüwge қалай дәтиң бар-
 39 ді", - dedi. Қорқит turıp: "Men seniң aspanmen talasқан Қара-
 40 tawıñнıң basına şıқsam, dep keldim, suwı гүрилdep аққан möldir
 41 suwıñнан ötsem dep keldim. Men seniң кең etegiñнен enip, tar қолтığи-

22 onu öldürür. Bana Bayındır Hân'ın hızlı yilkılarından iki
 23 at verin, birisi keçi başlı aygır olsun, ikincisi koyun başlı
 24 olsun, ben kaçacak olursam, birine binip, birini yedeğe almış olu-
 25 rum.”, dedi. Yurt bunu makul görerek, Bayındır Hân'ın yilkısından
 26 ona iki at getirip verdi. Korkut onun birine binip, birini yedeğe al-
 27 dı. “Kardeşler, sizi bir Tanrı'ya emanet ediyorum.”, diyerek, o yürüyüp
 28 gitti.

29 O sırada o, sultanım, deli Karçar ak çadırını kara yere
 30 diktirdi. Yoldaşlarını toplayarak, ok atılan nişanı yerine yerleştirip koydu.
 31 O sırada ona dedem Korkut gelerek, başını eğip selâm verdi, elini göğ-
 32 süne bastırarak, güzel sözler söyledi. Korkut'u gördükten sonra, Karçar da
 33 ona selâm verdi, ama ağzı köpürerek konuşmaya başladı: “Selâmına se-
 34 lâm, Korkut! Senin hayırlı bir durumun yok, daha başında Hüda senin ak yüzüne
 35 kara damga basmış. Benim önüme daha iki ayaklı adamın geldiği yok.
 36 Ağzı olan adam gelip, benim ırmağımdan su içmiş değil. Sana ne ol-
 37 muş? Yoksa talihsizliğe mi uğradım, yoksa sözünden anlam mı git-
 38 miş? Yoksa eceline mi gidersin? Buraya gelmeye nasıl cesaretin var-
 39 dı?”, dedi. Korkut durup: “Ben senin devle yarışan Kara
 40 Dağ'ının başına çıksam, diye geldim, suyu gürleyerek akan duru-
 41 suyundan geçsem diye geldim. Ben senin geniş eteğinden inip, dar koltuğu-

40. Sayfa

- 1 ına sıysam dep keldim²⁶ . Köktiñ buyırığı. Täñiriniñ jolı dep, men se-
- 2 niñ aydan aq, künnen suluw qarındasıñ Bänüw - Şeşekti Bämisi - Bayraq-
- 3 ka alıp bersem dep keldim", - dedi. Esuwas Qarşar bul sözderdiñ mä-
- 4 nine jetpey: "Ne ottap tursıñ öziñ? Qural - saymanım men qara
- 5 aygırımdı alıp keliñder", - dedi. Jigitteri onıñ qara aygırın
- 6 erttep, kuraldarın äkelip berdi. Sol aygırğa Qarşar minip alganda,
- 7 Qorkıt baylawda turğan eki atın şeşip, qaşa jöneldi. Aqılsız
- 8 Qarşar onıñ soñına tüsip, quwıp berdi. Qorkıtın qoy bas küren
- 9 aygırın şarşap qalğan soñ, eşki bas aygırına minip qaştı. Qor-
- 10 kıttı quwamın dep, aqılsız Qarşar on jıldık joldı alganday
- 11 boldı. Aqırı aqılsız Qarşar Qorkıt atanı quwıp jetti. Qorkıt-
- 12 tın üregi uşıp ketti. Özin täñirige tapsırıp, äwliye - änbialardıñ
- 13 atın atay berdi. Akıl - esi kem Qarşar qolına kılışın alıp, onı
- 14 şawıp tastamaq boldı. Sonda Qorkıt: "Kılış urar bolsañ, qol-
- 15 darıñ qarısıp qaladı", - dedi. Täñiriniñ tawkımeti boyınşa, Qar-
- 16 şardıñ kötergen qolı qarısıp kaldı. Qorkıtın sıyqırı bar edi,
- 17 duğası qabil boldı. "Oybay, ", Qorkıt ata, keşire kör meni. Täñirige
- 18 senemin, qolımdı ornına keltir, köktiñ buyırığı, täñiriniñ jolı
- 19 bolsa, qarındasımdı Bayraqqa bereyin", - dedi Qarşar. Osı sözdi
- 20 ol üş ret aytıp, endi qayıp tentektik istemeske ant berdi. Qorkıt

²⁶ V. Bartold bul sözdi "men seniñ tar koltığıña kirip, keñ etegiñe sıygalı keldim", - dep awdargan. Ä. K.

40. Sayfa

1 na sığsam diye geldim.²⁶ Göğün buyruğu, Tanrı'nın yolu diyerek, ben se-
2 nin aydan ak, güneşten güzel kardeşin Banı Çiçek'i Bamsı Beyrek'-
3 e aliversem diye geldim.", dedi. Deli Karçar bu sözlerin anlamına
4 akli yetmeyerek: "Ne boş boş konuşup duruyorsun sen? Silâhım cephanem ile kara
5 aygırımı getirin.", dedi. Yiğitleri onun kara aygırını
6 getirerek, silâhlarını yetiştirip verdi. O aygıra Karçar bindiğinde,
7 Korkut bağlı duran iki atını çözüp, kaçmaya başladı. Akılsız
8 Karçar onun ardına düşüp, kovaladı. Korkut'un koyun başlı kahverengi
9 aygırın yorulunca, keçi başlı aygırına binip kaçtı. Kor-
10 kut'u kovalayayım diye, akılsız Karçar on yıllık yolu almış gibi
11 oldu. Sonunda akılsız Karçar Dede Korkut'a yetişti. Korkut'-
12 un ödü koptu. Kendini Tanrı'ya emanet edip, evliyaların enbiyaların
13 adını anmaya başladı. Akli fikri eksik Karçar eline kılıcını alarak, onu
14 kesip atacak oldu. Sonra Korkut: "Kılıç vurursan, el-
15 lerin kenetlenip kalır.", dedi. Tanrı'nın buyruğu gereğince, Kar-
16 çar'ın kaldırdığı kolu kenetlenip kaldı. Korkut'un kerameti var idi,
17 duası kabul oldu. "Aman, Korkut dede, affet ben Tanrı'ya
18 inanırım, elimi yerine getir, göğün buyruğu, Tanrı'nın yolu
19 ise, kardeşimi Beyrek'e vereyim.", dedi Karçar. Bu sözü
20 o üç kez söyleyip, sonra cayıp delilik yapmamaya söz verdi. Korkut

²⁶ V. Bartold bu sözü "Ben senin dar koltuğuna girip, geniş eteğine sığınmak üzere geldim.", diye çevirmiş.Â. K.

21 kaytadan duğa okıp edi, Karşardın qolı sawgıp, burıngı kalpı-
 22 na keldi. "Ata, qarındasımdı bersem, surağanımdı tawıp beresin
 23 be?", - dedi Karşar. Qorkıt: "Tawıp beremiz. Ne suraytınıñdı
 24 ayt?", - dedi. Akılsız Karşar oğan: "Kelege túspegen mıñ ülek
 25 üyirge túspegen mıñ aygır, sawlık kórmegen mıñ qoşkar, kuynıgı
 26 men moynı joq mıñ iyt, mıñ bürge tawıp beresin. Osı surağandarım
 27 tügeldense, qarındasımdı bereyin, tappasañ bugün óltirmesem, sol
 28 küni óltiremin", - dedi.
 29 Qorkıt ata Karşardın surağan qalıñ malınıñ türin kórgen soñ,
 30 Bayböriniñ üyine keldi. Bayböri bek: "Qorkıt ata, öziñ erkeq pe ediñ,
 31 äyel me ediñ?" - dep suradı. Qorkıt: "Meniñ erkeq ekenimde kimniñ
 32 daw bar?", - dedi. "Endeşe, akılsız Karşardın qolınan qalayşa
 33 aman keldiñ", - dedi. Qorkıt: "Täñiri jar bolıp, äwliyeler qolda-
 34 dı. Akırında qarındasın beretin boldı", - dedi. Bul qıwanıştı xa-
 35 bar Bayraqtıñ, onıñ anası men qarındastarınıñ qulağına tiydi.
 36 üydegilerdiñ bäri köñildenip, qıwanıp qaldı. Bayböri bek turıp:
 37 "Akımaq qanday qalıñ mal suradı?" - dep sawal qoydı. "Aytpa-
 38 nız, akımaqtıñ surağan qalıñ malı elde joq bir päle", - dedi. "Ne

21 tekrardan dua okudu, Karçar'ın eli iyileşerek, eski durumu-
22 na geldi. "Dede, kardeşimi verirsem, istediğimi bulup verir
23 misin?", dedi Karçar. Korkut: "Bulup veririz. Ne istediğini
24 söyle.", dedi. Akılsız Karçar ona: "Ahıra girmemiş bin buğra
25 sürüye girmemiş bin aygır, koyun görmemiş bin koç, kuyruğu
26 ile boynu olmayan bin it, bin pire bulup ver. Bu istediklerim
27 eksiksiz olursa, kardeşimi vereyim, bulamazsan bu gün öldürmezsem, o
28 günü öldürürüm.", dedi.

29 Dede Korkut Karçar'ın istediği başlığın türünü öğrendikten sonra,
30 Kam Püre'nin evine geldi. Kam Püre Bey: "Korkut dede, sen erkek mi idin,
31 kadın mı idin?", diye sordu. Korkut: "Benim erkek olduğuma kimin
32 şüphesi var?", dedi. "Öyleyse, akılsız Karçar'ın elinden nasıl
33 sağ kurtuldun?", dedi. Korkut: "Tanrı yardım edip, evliyalar kolla-
34 dı. Sonunda kardeşini vermeye râzı oldu.", dedi. Bu sevinçli ha-
35 ber Beyrek'in, onun anası ile kardeşlerinin kulağına gitti.
36 Evdekilerin hepsinin gönlü ferahlayarak sevindi. Kam Püre Bey kalkarak:
37 "Ahmak nasıl başlık istedi?", diye sordu. "Sormayı-
38 nız, ahmağın istediği başlık memlekette olmayan bir belâ.", dedi. "Ne

41. S ayfa

1 suraydı eken?"" , - dedi Bayböri. Onı surağanı: "Kelege túspegen
 2 mıı ülek, biyege túspegen mıı ayđır, sawlık körmegen mıı koşkar,
 3 kuyrığı jok, bası jok mıı iyt, mıı bürge boldı. Osını tapsaı,
 4 karıdasımdı beremin, tappasaı közime körinbe, onda öltiremin de-
 5 gen şart koydı", - dedi Korkıt. Sonda Bayböri: "Aldığı üşewin
 6 men tapsam, kalđan ekewin sen tabar ma ediı", - dedi. "İyä, Bayböri
 7 bek, soığı ekewin men tabar edim", - dedi Korkıt. "Endeşe, sen iyt
 8 pen bürgeni tap", - dep, Bayböri özinin otardağı malına ketti. Jıl-
 9 kıdan mıı ayđır, tüyeden mıı ülek, koydan mıı koşkar taıdap al-
 10 dı. Korkıt kuyrığı jok, bası jok mıı iyt, mıı bürge taptı. Osı
 11 maldıı alđaşkı tört tüligin aydap, ol akılsız Karşarğa bardı.
 12 Karşar: "Aytkanımdı kalay tapkan eken", - dep, onı aldınan
 13 şıktı. Ayđırlardı körip, unattı. Ülekterdi de unattı. Koşardı
 14 da unattı. İytterdi körgende ol karkıldap turıp külip jiberdi. "Aw,
 15 Korkıt ata, bürgelerim kayda?" - dedi ol. "Uwa, ulım Karşar, bul
 16 jändikterdiı özi sona sıyağtı adamğa zıyandı goy. Ol şakında adam
 17 janın koyarğa jer tappaydı. Men olardı taw üığirine kamap koyđan
 18 edim, jür sol üığirge baralık, semizin al da, arığın tasta", - dedi
 19 oğan Korkıt. Akılsız Karşardı ol üığirge ertip aparıp, kiyimderin
 20 şeşkizip, tesikten kirgizip jiberedi. Aş bürgeler akılsız Karşarğa
 21 kenedey kadaldı. Bürgemen küresip bolmaytın bolđan soı: "Oybay,

41. Sayfa

1 ister imiş?”, dedi Kam Püre. “Onun istediği: Ahıra girmemiş
2 bin buğra, kısrak görmemiş bin aygır, koyun görmemiş bin koç,
3 kuyruğu, başı olmayan bin it, bin pire oldu. Bunu bulursan,
4 kardeşimi veririm, bulamazsan gözüme görünme, orada öldürürüm di-
5 ye şart koştun.”, dedi Korkut. Sonra Kam Püre: “İlk üçünü
6 ben bulsam, kalan ikisini sen bulur muydun?”, dedi. “Evet, Kam Püre
7 Bey, son ikisini ben bulurum.”, dedi Korkut. “Öyle ise, sen it
8 ile pireyi bul.”, diyerek, Kam Püre kendinin otlaktaki hayvanlarına gitti. Yıl-
9 kıdan bin aygır, deveden bin buğra, koyundan bin koç seçip al-
10 dı. Korkut, kuyruğu ve başı olmayan bin it, bin pire buldu. Bu
11 malın ilk dört çeşidini önüne katarak, o akılsız Karçar’a vardı.
12 Karçar: “Söylediklerimi nasıl bulmuş?”, diyerek, onun önüne
13 çıktı. Aygırları görüp, uygun buldu. Buğraları da beğendi. Koçları
14 da uygun buldu. İtleri görünce o kahkaha atarak gülüp geçti. “Vay,
15 Korkut dede, pirelerim nerede?”, dedi o. “Ey, oğlum Karçar, bu
16 canlıların kendisi at sineği gibi, insana zararlıdır. O ısırduğunda insan
17 canını koyacak yer bulamaz. Ben onları dağ mağarasına kapatıp koymuş
18 idim, yürü o mağaraya gidelim, semizini al da, zayıfını bırak.”, dedi
19 ona Korkut. Akılsız Karçar’ı o mağaraya alıp götürerek, giysilerini
20 çıkartıp, delikten sokup gönderdi. Aç pireler akılsız Karçar’a
21 kene gibi yapıştı. Pire ile güreşilmeyeceğini anladıktan sonra: “Aman,

22 Korkıt ata, esikti aşıp, kutkara kör mına pälelerden", - dep ja-
 23 lındı. "balam qarşar, nege şuw köterdiñ, bul seniñ tapsırğan ama-
 24 natırnıñ biri edi ğoy. Sağan ne bolğan? Neden opıq jedin? Semizde-
 25 rin al, arıqtarın tasta", - dedi ogan Korkıt. "Korkıt ata, munıñ
 26 arıǵı da, semizi de patşalardı bolmasa bizge keregi joq eken, azir-
 27 şe esikti aşıp, meni kutkara kör", - dep jalındı Qarşar.
 28 Korkıt esikti aşıp, aqılsız Qarşardı dalaǵa şıǵardı. Esa-
 29 lañ Qarşar sırtqa şıqqanda, onıñ sorayǵan bası ǵana qalǵanın
 30 kördi Korkıt. Bürgeler onıñ denesine kara küyedey bolıp jabısqan
 31 eken. Közin, betin ayıruw kıyın edi. Ol Korkıtın ayaǵına qulap tü-
 32 sip: "Tañiri üşin mınalardan kutkara kör", - dep jalındı. Korkıt
 33 oǵan: "Uwa, ulım, suwǵa barıp tüse ğoy", - dedi. Esalañ Qarşar jügi-
 34 rip barıp, suwǵa koyıp ketti. Bürgeler suwǵa batıp öldi. Qarşar endi
 35 kiyimderin kiyip, ülken toy jasaw qamına kiristi.
 36 Oǵızdar zamanında jigit üylener bolsa, äweli sadaqtan oq atıp,
 37 sol oq tüsken jerge qalıñdıq şatırnı tigilüwşi edi. Bayraq ta
 38 sonday oq attı. Sol oqtıñ barıp tüsken jerine oñaşa otaw tigildi.
 39 Qalıñdıqtan onıñ paktigin, tñ tazalıǵın bildiretin bir kızıl
 40 şekpen kelgen edi, onı Bayraq özi kiyip aldı. Buǵan joldas - jorala-
 41 rı reniş bildirdi. Bayraq olarǵa: "Nesine renjiysiñder?" - dep edi.

22 Korkut dede, kapıyı açıp, kurtarıver bu belalardan.”, diye yal-
 23 vardı. “Oğlum Karçar, niye bağırdın, bu senin ısmarladığın ema-
 24 netin biri idi işte. Sana ne oldu? Neden pişman oldun? Semizle-
 25 rini al, zayıflarını bırak.”, dedi ona Korkut. “Korkut dede, bunun
 26 zayıfı da, semizi de padişahlarda olmazsa, bize de gereği yok imiş, şim-
 27 di kapıyı açarak, beni kurtarıver.”, diye yalvardı Karçar.

28 Korkut kapıyı açarak, akılsız Karçar’ı dışarıya çıkardı. De-
 29 li Karçar dışarıya çıktığında, onun yalnızca şekilsiz başının kaldığını
 30 gördü Korkut. Pireler onun vücuduna kara leke gibi yapış-
 31 mış. Yüzünü gözünü ayırmak zor idi. O Korkut’un ayağına yıkılıp dü-
 32 şüp: “Tanrı için bunlardan kurtarıver.”, diye yalvardı. Korkut
 33 ona: “Ey, oğlum, suya varıp giriver.”, dedi. Akılsız Karçar ko-
 34 şup varıp, suya girdi. Pireler suya batarak öldü. Karçar sonra
 35 giysilerini giyip, büyük toy düzenleme işine girişti.

36 Oğuzlar zamanında yiğit evlenecek olsa, önce ok atar,
 37 o okun düştüğü yere gerdek çadırı dikilir idi. Beyrek de
 38 o şekilde ok attı. O okun gidip düştüğü yere tek başına otağ dikildi.
 39 Nişanlısından onun paklığını, vücut temizliğini bildiren bir kırmızı
 40 kaftan gelmiş idi, onu Beyrek’in kendisi giydi. Buna dostları yoldaşla-
 41 rı üzüntü bildirdi. Beyrek onlara: “Ne diye kırılırsınız?” dedi.

42. Sayfa

- 1 serikteri: "Renjimey kaytemiz, sen kızıl şekpen kiysen, biz ak şek-
- 2 pen kiyip jürmiz", - desti. Bayrak: "Onıñ ökpeleytin tügi de jok,
- 3 kızıl şekpendi bugün men kiysen, erter orınbasarım kiyedi, kırık
- 4 künge deyin bir şekpendi kezek - kezek kiyip, sodan soñ bir dârwiške
- 5 jabarmız", - dedi. Bayrak kırık jigitimen işip - jep, toyladı. Kar-
- 6 gıs tiygen gäwirlerdiñ jansız bulardıñ oñaşa jerde toy toylap
- 7 jatқанın bilip, Bayburd қамалınıñ begine jetkizdi: "Uykındı
- 8 қой, sultanım. Baybijan sağan beremin degen kızın Bayraqқа berdi,
- 9 olar bugün түnde neke şatırına kirmek, sonı asıgıs түrde basıp
- 10 alalıq", - dedi. Bek özinіñ 700 әskerin ertip, şatırdı basıp aldı.
- 11 Bayraq қannen - қapersiz özinіñ şatırında işip - jep, duwman қurıp
- 12 jatır edi. Gäwirler olardı түngi uykıda bastı. Bayraqtıñ orınba-
- 13 sarı қолına қılıшın алып, соғисıp: "Bayraq үшін jawға basım-
- 14 ді beremin", - dedi. Onı jawlar қılıшпен şawıp öлтirdi. Tereñ suw
- 15 batıradı, jaw ayaw bilmes. At şapқанın bileди, er atқанın bileди.
- 16 Jayaw adam jaw алмайdı. Bayraqtı gäwirler özinіñ 39 joldasimen
- 17 tutқındap ketti. Tün ötip, күн шıқtı. Bayraqtıñ әkesi men şeşesi
- 18 dalaға шıкса, awıl şetine tikken kızıl şatır ornında jok eken.
- 19 Beysaralar ah urıp, ақıl - esinen ayrıldı. Şatırdıñ jurтında
- 20 қарға - қuzгın қaptap uşıp жүr eken. Biri қonsa, biri uşadı. Қılıш
- 21 tiygen şatır тоz - тоz болған eken. Orınbasar ölip jatır. Bayraqtıñ

42. Sayfa

1 yoldaşları: “Kırılmayıp da ne yapalım, sen kırmızı kaftan giyiyorsun, biz ak kaf-
 2 tan giymekteyiz.”, dedi. Beyrek: “Bunun kızacak bir şeyi de yok,
 3 kırmızı kaftanı bugün ben giyersem, yarın yardımcım giyer, kırk
 4 güne deyin bir kaftanı sırayla giyip, ondan sonra bir dervişe
 5 hediye ederiz.”, dedi. Beyrek kırk yiğidi ile yiyip içerek eğlendi. Lanet-
 6 lenmiş kâfirlerin casusu bunların kendi başlarına bir yerde eğlenmekte
 7 olduklarını öğrenerek, Bayburd kalesinin beyine yetiştirdi: “Uyumayı
 8 bırak, sultanım. Pay Piçen sana vereyim dediği kızını Beyrek’e verdi,
 9 onlar bugün gece nikâh çadırına girecek, onu acele basıp
 10 alalım.”, dedi. Bey kendi yedi yüz askerini alarak, çadırı basıp teslim aldı.
 11 Beyrek gamsız habersiz kendi çadırında yiyip içip, eğlen-
 12 mekte idi. Kâfirler onları gece uykuda bastı. Beyrek’in yardım-
 13 cısı eline kılıcını alıp, savaşarak: “Beyrek için düşmana başı-
 14 mı veririm.”, dedi. Onu düşmanlar kılıçtan geçirip öldürdü. Derin su
 15 batırır, düşman acıma bilmez. At koştuğunu bilir, er attığını bilir.
 16 Yaya adam düşman yenemez. Beyrek’i kâfirler kendi otuz dokuz yoldaşı ile
 17 yakalayıp gitti. Gece bitip, güneş çıktı. Beyrek’in babası ile anası
 18 bozkıra çıktılar ki, oba sınırına dikilen kızıl çadır yerinde yok imiş.
 19 Zavallılar ah edip, kendilerini kaybettiler. Çadırın yerinde
 20 karga kuzgun doluşup uçmakta imiş. Biri konsa, biri uçar. Kılıç
 21 deyen çadır param parça olmuş. Yardımcı ölmüş, yatıyor. Beyrek’in

- 22 äkesi öziniñ ülken bürkin²⁷ jerge atıp urıp: "O, ulım, ulım!" - dep
- 23 jılap - eñirey bastadı. Bayraqtıñ ak şaştı käre anası da zarla-
- 24 nıp jılap, közderinen aşçı jas aqtı, ötkir tırnaqtarımın betin
- 25 tırnadı, mañdayın töbelep, karganıñ kanatınday qap - qara şaştı-
- 26 rın juldı. Beti kıp - kızıl kan bolğan edi. Iyıqtarı jaltırap, ök-
- 27 sip Bayböriniñ altın şatırına keldi. Onıñ boyjetken kızdarı da
- 28 oynap - külmeydi, aq sawsaqtarına kına jaqpadı. Bayraqtıñ jeti
- 29 qarındası ak kiyimin tastap, qara kiydi. "O, begim meniñ, altın aғam!
- 30 Öziniñ degenine jetpey ketken jalğız aғam", - dep jıladı olar.
- 31 Bul xabar Bayraqtıñ qalırdığına barıp jetti. Bänüw - Şeşek öziniñ
- 32 ak köylegin tastap, qara köylek kiydi, küzdin piskin almasınday kıp-
- 33 kızıl betterin juldı. "O, meniñ kızıl ernimnen süygen jarım! O,
- 34 meniñ aq jüzimniñ sēni basımniñ bağı! O, meniñ patşam, er tuwğan
- 35 jigitim! Surñkar bolıp tuwğan süygen jar! O, xan süyekti jigitim, jü-
- 36 ziñe qarap toymay qalğan jigitim. O, jan jarım, erim, meni jalğız
- 37 tastap qayda kettin? Közimdi aşqalı öziñnen başkanı körmedim, jü-
- 38 regimniñ jalğız süygeni sen ediñ. Tar tösekte basımız qosılmağan
- 39 jan - jarım, maqsatına jete almay ketken jan - jarım! Qazan bektiñ

²⁷ Tekste "säldesin" dep islam söziniñ alıptı. Onı biz "börük" dep aldık.

22 babası kendi büyük brkn²⁷ yere çalıp: “Oy, oğlum, oğlum!”, diye
 23 ağlayıp inlemeye başladı. Beyrek’in ak saçlı yaşlı anası de bağı-
 24 rıp ağlayarak, gözlerinden acı yaş akıttı, keskin tırnaklarıyla yüzünü
 25 tırmaladı, alnını yumruklayıp, karganın kanadı gibi kapkara sala-
 26 rını yoldu. Yüzü kıpkırmızı kan olmuş idi. Omuzları parlayıp, iini çeke çeke ağla-
 27 yarak Kam Püre’nin altın çadırına geldi. Onun yetişkin kızları da
 28 oynayıp glmedi, ak parmaklarına kına yakmadı. Beyrek’in yedi
 29 kardeşi de ak giysisini çıkarıp, kara giydi. “Oy, beyim benim, altın ağam!
 30 Kendi istediğine ulaşamadan giden yalnız ağam.”, diye ağladı onlar.
 31 Bu haber Beyrek’in nişanlısına varıp ulaştı. Banı iek kendi
 32 ak gömleğini çıkarıp, kara gömlek giydi, gzn pişmiş elması gibi kıp-
 33 kırmızı yüzlerini yoldu. “Oy, benim kızıl dudağımdan öpen yrim! Oy,
 34 benim ak yüzümün güzelliği, başımın bahtı! Oy, benim padişahım, er doğmuş
 35 yiğidim! şahin olarak doğmuş sevdiğim yr! Oy, hn soylu yiğidim, y-
 36 züne bakmayan doymadığım yiğidim. Oy, can yrim, erim, beni yalnız
 37 bırakıp nereye gittin? Gözümü atığımdan beri senden başkasını görmedim, y-
 38 reğimin tek sevdiği sen idin. Dar döşekte bir yastığa baş koymayan
 39 can yrim, maksadına eremeden giden can yrim! Kazan Bey’in

²⁷ Metinde “sarığını” diye İslam terimi alınmış. Onu biz “börk” diye aldık.

43. Sayfa

1 ornın basadı degen jan - jarım! O, bükil ogız eliniñ báyteregi bol-
 2 ğan jan - jarım!" - dep jıladı Bänüw - Şeşek. Bul xabardı estigen
 3 Kıyan Seljük balası Dondaz da öziniñ aq kiyimin tastap, qara kiyim
 4 kiydi. Bayraqtıñ barlıq bilektes batırları aq kiyimderin tastap, qa-
 5 ra kiyindi. Barlıq ogız eliniñ batırları kaygırıp, ne isterin bilme-
 6 di, ümiti üzildi.

7 Osımen on altı jıl ötip, jurı Bayraqtıñ öli - tiri ekenin bile
 8 almadı. Bir küni qalıñdıqtıñ aǵası Qarşar Bayandür xanǵa kelip
 9 tize bükti de: "Ömiriñ uzaq bolıp, baǵın arta bersin, xan! Eger Bay-
 10 raq tiri bolsa, on altı jılda bir deregi bolar edi. Sonıñ öli - tirisin
 11 bilip keletin jigit tabılsa, men oǵan zerli şapan jawıp, altın - kü-
 12 mis berer edim. Kimde - kim onıñ ölgenin xabarlasa, soǵan men qarında-
 13 sımdı berer edim", - dedi. Bul sözdi esitgen Jalǵanşı²⁸ balası qa-
 14 ra niyet Jartaşıq suwayt: "O, sultanım, Bayraqtıñ öli - tirisin men
 15 barıp bilip qaytayın", - dep surandı. Jartaşıqqa bir kezde Bay-
 16 raq öziniñ bir köylegin tartuw etip bergeni edi. Köylekti ol kiymey, saq-
 17 tap jüredi eken. Sol köylekti qandap, Bayandür xannın aldına qoy-
 18 dı. "Bul kimniñ köylegi?" - dep suraǵan Bayandürǵa: "Bayraqtı qara
 19 saydıñ basında öltirgen eken, sonıñ aydaǵı osı, sultanım", - dedi
 20 Jartaşıq. Qandı köylekti körgen ogız bekteri oy bawırımıdap, kö-

²⁸ Jalǵanşı - Yalanşı (yalançıy), Jartaşıq - Yartaşuk.

43. Sayfa

1 yerinin güvencesi denen yârim! Oy, bütün oğuz ilinin büyük çınarı o-
2 lan can yârim!”, diye ağladı Banı Çiçek. Bu haberi işiten
3 Kıyan Selçük oğlu Tundar da kendi ak giysisini çıkarıp, kara giysi
4 giydi. Beyrek’in bütün bilekteş yiğitleri ak giysilerini çıkarıp, ka-
5 ra giyindi. Bütün oğuz ilinin yiğitleri üzüлp, ne yapacaklarını bileme-
6 di, umudu kırıldı.

7 Böylece on altı yıl geçip, yurt Beyrek’in ölü ya da diri olduğunu öğrenen-
8 medi. Bir gün nişanlının ağası Karçar Bayındır Hân’a gelip
9 diz çöktü de: “Ömrün uzun olup, bahtın artıversin, hân! Eğer Bey-
10 rek yaşıyor olsaydı, on altı yıldır bir haberi gelir idi. Onun yaşayıp yaşamadığını
11 öğrenip gelecek yiğit bulunsa, ben ona ipek nakışlı kaftan giydirip, altın gü-
12 müş verir idim. Her kim onun öldüğünü öğrenir gelirse, ona ben karde-
13 şimi verir idim.”, dedi. Bu sözü işiten Yalançı²⁸ oğlu nâ-
14 mert yalancı Yartaçuk: “Ey, sultanım. Beyrek’in ölü ya da dirisini ben
15 gidip öğrenip döneyim.”, diye dilendi. Yartaçuk’a bir zaman Bey-
16 rek kendi bir gömleğini hediye edip vermiş idi. Gömleği o giymeyerek, sak-
17 lamış idi. O gömleği kana bulayarak, Bayındır Hân’ın önüne koy-
18 du. “Bu kimin gömleği?”, diye soran Bayındır’a: “Beyrek’i kara
19 derenin başında öldürmüşler, onun kanıtı bu, sultanım.”, dedi
20 Yartaçuk. Kanlı gömleği gören oğuz beyleri oy kardeşim diyerek, gö-

²⁸ *Jalganşı - Yalançı(Yalancı), Jartaşık - Yartaçuk.*

- 21 risip, jilay bastadı. Bayandür xan turıp: "Nesine jilaysıñdar?
- 22 Bul köylektiñ kimdiki ekenin biz bilmeymiz ğoy. Köylekti äweli onıñ
- 23 qalıñdıǵına aparıp körsetiñder, köylekti ol tanısa kerek. Öz qo-
- 24 lınan tikken köylek bolsa, ol birden qe aytar", - dedi. Köylekti Bänüw -
- 25 Şeşekke aparıp edi, ol köylekti tanıdı: "İyä, bul köylek Bayraqtı-
- 26 ki", - dedi ol. Köylekti körgende, Bänüw - Şeşek esinen tanıp, özinin
- 27 jaǵasın jurttı, ötkir tırnaqtarımen küzgi almaday jaynaǵan bet-
- 28 terin tırnap, şaşın juldı: "O, köz aşqannan körgenim, jüregimniñ
- 29 süygeni, basıma qonǵan baǵım Bayraq! O, aq dıydarımnıñ säwleti, qı-
- 30 zıl erinimniñ iyesi bolǵan, Bayraq!" - dep jiladı Bänüw - Şeşek. Bul
- 31 xabar Bayraqtıñ äkesi men anasına da jetken edi. Onıñ ala orda-
- 32 sın qayǵı bultı bastı. Jurttın bäri aq kiyimderin tastap, qara kiy-
- 33 di. Oǵız eliniñ bekteri Bayraqtan ümit üzdengey boldı.
- 34 Bayraqtıñ äkesi Bayböri bayaqı köpesterdi qayta şaqırıp, aqıl-
- 35 dastı: "Sizderdi men jaw eline jumsaymın, sol eldi tügel aralap,
- 36 Bayraqtıñ öli - tirisin bilip kelesinder", - dedi. Köpester jabdıǵın
- 37 qamdap jolǵa tüsip, kün - tün birdey jürdi. Aqırında olar Para - Sa-
- 38 ra qamalına, Bayburd qalasına kelip jetti. Sol küni gäwirlerdiñ
- 39 ulı toyı bolıp jatır eken. Jurttıñ bäri şarap işip mas bolıp,

21 rüşp ağlamaya başladı. Bayındır Hân kalkarak: “Ne diye ağlarsınız?
 22 Bu gömleğin kimin olduğunu biz bilmeyiz ki. Gömleği önce onun
 23 nişanlısına götürüp gösterin, gömleği onun tanınması gerekir. Kendi e-
 24 liyle diktiği gömlek ise, o bir şey söyler.”, dedi. Gömleği Banı
 25 Çiçek’e götürdü, o gömleği tanıdı: “Evet, bu gömlek Beyrek’-
 26 in.”, dedi o. Gömleği görünce, Banı Çiçek kendini kaybederek, kendi
 27 yakasını yırttı, keskin tırnakları ile güz elması gibi parlayan yüz-
 28 lerini tırmalayıp, saçını yoldu. “Oy, göz açmamla birlikte gördüğüm, yüreğimin
 29 sevdiği, başıma konan bahtım Beyrek! Oy, ak yüzümün güzelliği, kı-
 30 zıl dudağımın sahibi olan, Beyrek!”, diye ağladı Banı Çiçek. Bu
 31 haber Beyrek’in babası ile anasına da varmış idi. Onun ala karar-
 32 gâhını kaygı bulutu kapladı. Yurdun hepsi ak giysilerini çıkarıp, kara giy-
 33 di. Oğuz ilinin beyleri Beyrek’ten umudu kesmiş gibi oldu.
 34 Beyrek’in babası Kam Püre önceki tüccarları tekrar çağırarak, akıl
 35 danıştı: “Sizleri ben düşman memleketine gönderiyorum, o memleketi tamamen arayıp,
 36 Beyrek’in yaşayıp yaşamadığını öğrenip gelin.”, dedi. Tüccarlar hazırlıklarını
 37 tamamlayarak yola düşüp, gece gündüz aynı şekilde gittiler. Sonunda onlar Parasa-
 38 run kalesine, Bayburd kalesine gelip vardılar. O günü kâfirlerin
 39 büyük şöleni oluyordu. Yurdun hepsi şarap içerek sarhoş olup,

44. Sayfa

1 Bayrağı ortağa alıp, kobız oynatıp jatır eken. Bayrağ minbarda
 2 turıp, şımlıdıq perdesi arasınan köpesterdiñ kelgenin kördi. So-
 3 largä barıp, Bayrağ til tappaq boldı. Xan iyem, ol ne surağan eken,
 4 soğan kelelik: "O, köpester, uzak dalalardı basıp, biyik tawlardan
 5 asıp kelipsiñder. Meniñ bek äkeme, xanım şeşeme sıylıq alıp ba-
 6 ruwğa kelipsiñder, köpester! Mingenderiñ uzın sıyrağ jüyrik jilki-
 7 lar eken, köpester! Meniñ sözime kulağ salıñdar, köpester! Sender-
 8 dan suraytınım elimniñ arıstanı, Ulaştıñ ulı Qazan - Salor aman
 9 ba, köpester? Odan soñğı surarım: "Qıyan Seljük balası er Dondaz
 10 aman ba, köpester? Sağalı kuwday bolğan äkem, şaşına tügel aq kir-
 11 gen anam aman ba, köpester? Düniyede süygenim, eki közimniñ biri Bay-
 12 bijan kıızı Bänüw - Şeşek ot basında bar ma, köpester? Ölgem joq pa
 13 ol, köpester? Bilgendi aytıñdar, meniñ qara basım joldarıña
 14 qurban bolsın, köpester", - dedi olargä Bayrağ. Köpester jawap be-
 15 rip: "Özin aman - esen barsıñ ba. Bämsi - jan? Sen Qıyan Seljüktiñ
 16 balası er Dondaz aman ba dep suradıñ, ol aman, Bämsim. Qara Köne-
 17 niñ balası Bodaqtı surasañ, o da aman, Bämsim. Solardıñ bäri de
 18 sen üşin qaygırıp, aq ornına qara kiygen, Bämsim. Aq sağaldı äkeñ-
 19 di, aqşaştı anañdı surar bolsañ, olar da aman, Bämsim. Olar da
 20 aq kiyimderin tastap, qara kiygen, Bämsim. Men seniñ jeti qarındasıñ-
 21 dı kördim. Olar jeti joldıñ torabına barıp, seni zarlanıp kütüwde,

44. Sayfa

1 Beyrek'i ortaya alarak, kopuz çaldırıyorlarmış. Beyrek kürsüde
 2 durup, perde arkasından tüccarların geldiğini gördü. On-
 3 lara gidip, Beyrek konuşacak oldu. Hânım, o ne sormuş,
 4 ona gelelim: "Ey, tüccarlar, uzak bozkırları çiğneyip, büyük dağları
 5 aşarak gelmişsiniz. Benim babama, hanım anama armağan alıp götür-
 6 meye gelmişsiniz, tüccarlar! Bindikleriniz uzun bacaklı hızlı at-
 7 lar imiş, tüccarlar! Benim sözüme kulak veriniz, tüccarlar! Si-
 8 ze sorduğum ilimin arslanı, Uluş'un oğlu Salur Kazan sağ
 9 mı, tüccarlar? Ondan sonra sorarım: "Kıyan Selçük oğlu Deli Tundar
 10 sağ mı, tüccarlar? Sakalı kuğu gibi olan babam, saçına bütün ak gi-
 11 ren anam sağ mı, tüccarlar? Dünyada sevdiğim, iki gözümün biri Pay
 12 Piçen kızı Banı Çiçek ocak başında mı, tüccarlar? Ölmedi mi
 13 o, tüccarlar? Bildiklerinizi anlatın, benim kara başım yollarına
 14 kurban olsun, tüccarlar.", dedi onlara Beyrek. Tüccarlar cevap vere-
 15 rek : "Kendin sağ esen misin, Bamsı can? Sen Kıyan Selçük'ün
 16 oğlu Deli Tundar sağ mı diye sordun, o sağ, Bamsı'm. Kara Göne'-
 17 nin oğlu Budak'ı sorarsan, o da sağ, Bamsı'm. Onların hepsi de
 18 senin için üzülerek, ak yerine kara giymiş, Bamsı'm. Ak sakallı baba-
 19 mı, ak saçlı ananı sorar isen, onlar da sağ, Bamsı'm. Onlar da
 20 ak giysilerini çıkarıp, kara giymiş, Bamsı'm. Ben senin yedi kardeşi-
 21 ni gördüm. Onlar yedi yol ağzına varıp, ağlayarak senin yolunu gözlemede,

- 22 Bäsım. Men olardıñ almaday aq betin jırtıp, jılağanın kördim,
- 23 Bäsım. Olar "kelmeske kettiñ be, altın ağam", - dep jılaydı, Bäm-
- 24 sim. Jarıq dünüyege kelgende süyip alğan jarıñ Baybıjan kızı Bäm-
- 25 nüw - Şeşek erge şıguw üşin möldek toyın istep, endi ülken toyına
- 26 äzirlenip jatır. Ol Jalğanşı balası Jartaşıqqa tiymekşi bolıp
- 27 jatır, Bäsım. O, xan Bayraq! Bayburd kalasın, Para - Sara qamalın
- 28 tastap, eline tez jetip, kızıl şatırına kayta kirmesen, Baybıjan
- 29 kızı Bänüw - Şeşek sağan joq, sonı bil", - dedi köpester. Bayraq or-
- 30 nınan jılap turıp, kırık jigitine bardı da, basındağı börkin
- 31 jerge atıp urıp, olarğa muñın şaqtı: "Elimde ne bolıp jatqa-
- 32 nın bildiñder me, kırık jigit? Jalğanşınñ balası Jartaşıq
- 33 suwayt elge meni öldi dep xabarlaptı. Äkemniñ altınmen tıstalğan
- 34 şatırlarına kayğı kırıptı. Onıñ boyjetken kızdarı kara jamı-
- 35 lıptı. Dünüyede körgen süygenim Bänüw - Şeşek Jalğanşı balası
- 36 Jartaşıqqa tiygeli jatır eken", - dedi. Munı esitkende, onıñ kı-
- 37 rıq jigiti de bas kiyimderin jerge alıp urıp, jer sabap, öksip - öksip
- 38 jılay beredi.
- 39 Gäwir beginin boyjetken bir kızı bar edi. Ol är küni Bayraqqa
- 40 kelip turuwşı edi. Sol küni ol Bayraqtı körüwge tağı da keldi. Kelse,
- 41 Bayraq kayğırıp otır eken. "Nege kayğırıp otırsıñ, xan jigit?"

22 Bamsı'm. Ben onların elma gibi ak yüzünü yırtıp, ağladığımı gördüm,
 23 Bamsı'm. Onlar "Dönülmeze mi gittin, altın ağam.", diye ağlar, Bam-
 24 sı'm. Yalan dünyaya geldiğinde sevdiğin yârin Pay Piçen kızı Ba-
 25 nı Çiçek kocaya varmak için küçük düğününü yapıp, şimdi büyük düğününe
 26 hazırlanmakta. O Yalançı oğlu Yartaçuk'a varmak
 27 üzere, Bamsı'm. O, hân Beyrek! Bayburd kalesini, Parasarun kalesini
 28 bırakıp, iline tez varıp, kızıl çadırına tekrar girmezsen, Pay Piçen
 29 kızı Banı Çiçek sana yok, onu bil.", dedi tüccarlar. Beyrek ye-
 30 rinden ağlayarak kalkıp, kırk yiğidine gitti de, başındaki borkünü
 31 yere çalıp, onlara derdini söyledi: "İlimde ne olup bittiği-
 32 ni bildiniz mi, kırk yiğit? Yalançı'nın oğlu yalancı
 33 Yartaçuk ile beni öldü diye haber etmiş. Babamın altınla kaplanmış
 34 çadırlarına kaygı girmiş. Onun yetişkin kızları karaya gömül-
 35 müş. Dünyada gördüğüm sevdiğim Banı Çiçek Yalançı oğlu
 36 Yartaçuk'a varmak üzere imiş.", dedi. Bunu işitince, onun kırk
 37 yiğidi de başlıklarını yere çalıp, yeri döverek, içini çeke çeke
 38 ağlayıverdi.
 39 Kâfir beyinin yetişkin bir kızı vardı. O her gün Beyrek'i
 40 görmeye gelirdi. O gün Beyrek'i görmeye yine geldi. Geldi ki,
 41 Beyrek üzülüp durur imiş. "Niye üzülmehtesin, hân yiğit?

45. Sayfa

1 Är kezde kelgenimde, sen köñildi boluwşy ediñ. Kõbiz tartıp, külip
 2 oturuwşy ediñ. Bugin sağan ne bolğan?", - dep suradı. Bayrağ oğan:
 3 "Kaygırmaska şaram kaysy? Seniñ äkene tutkın bolğanıma on altı
 4 jil bolıptı. Elimde kalğan äkem, şeşem, kuldarım, qarındasta-
 5 rım meni sağınıptı. Onıñ üstine alğan bir kara köz kalıdığım
 6 bar edi. Jalğanşy balası Jartaşık degen suwayt meni öldi dep xa-
 7 barlap, sonı alğalı jatır eken", - dedi. Gäwir kızı Bayrağa ga-
 8 şık edi, mina sözdi esitken soñ oğan janı aşıp: "Men seni arқан-
 9 men korgan sırtına şıgarıp jibersem, äke - şeşerşe, eline aman - esen
 10 barıp jetsen, kaytıp kelip meni äyeldikke alar ma ediñ", - dedi.
 11 Eger oğız eline aman - esen jetip, seni almay ketsem, öz kılışım ba-
 12 sımdı kesip, öz jebem jüregime kadalsın, süyegim parşa - parşa bo-
 13 lıp, jer astına kömilsin, denem topırağ bolıp, molam buzılsın", -
 14 dedi Bayrağ. Munı esitken soñ gäwir kızı arқан äkelip, Bayraqtı duw-
 15 aldın sırtına tüsirip jiberdi. Bayrağ jerge tüsken soñ, täñirge täwba
 16 kılıp, jolğa tüsti. Jolay ol gäwirdiñ üyirli jilkısına kez bol-
 17 dı. "Osı jilkıdan bir at tawıp mineyin", - degen oyğa keldi. Jıl-
 18 kı şetine kelse, bayağı öz atı - suw aygır ottap tur eken. Ol da
 19 Bayraqtı tanıy ketti. Eki artkı ayagınan tik turıp, kisinep jiberdi.
 20 Bayrağ atınñ kasına kelip, onı maqtay bastadı. Baykap körelik,
 21 xan iyem, ol atın kalay maқтаған eken: "Mañdayın at bäygesine may-

45. Sayfa

1 Her zaman geldiğimde, sen mutlu olurdun. Kopuz çalıp, gülüp
 2 otururdun. Bugün sana ne olmuş?”, diye sordu. Beyrek ona:
 3 “Üzülmemeye çarem mi var? Senin babana tutsak olalı on altı
 4 yıl oldu. İlimde kalan babam, anam, kullarım, kardeşle-
 5 rim beni özlemiş. Üstüne üstlük aldığım bir kara gözlü nişanlım
 6 var idi. Yalançı oğlu Yartaçuk denen yalancı beni öldü diye ha-
 7 ber verip, onu almak üzere imiş.”, dedi. Kâfir kızı Beyrek’e â-
 8 şık idi, bu sözü işittikten sonra ona acıyarak: “Ben seni organ
 9 ile kale sırtına çıkarıp gönderirsem, anana, babana, iline sağ esen
 10 gidip varsan, dönüp gelip beni karılığa alır mı idin.”, dedi.
 11 “Eğer oğuz iline sağ esen varıp, seni almadan gidersem, kendi kılıcım ba-
 12 şımı kesip, kendi okum yüreğime sapsın, kemiğim parça parça o-
 13 lup, yer altına gömülsün, bedenim toprak olup, mezarım bozulsun.”,
 14 dedi Beyrek. Bunu işittikten sonra kâfir kızı urgan getirerek, Beyrek’i duva-
 15 rın üstüne indirip gönderdi. Beyrek yere indikten sonra, Tanrı’ya şük-
 16 redip, yola koyuldu. Yolu üzerinde o kâfirin toplu yilkısına rast gel-
 17 di.”Bu yilkıdan bir at alıp bineyim.”, diye düşündü. Yıl-
 18 kı yanına geldiğinde, kendi eski atı su aygırının otladığını gördü. O da
 19 Beyrek’i tanıdı. İki arka ayağı üzerinde şaha kalkıp, kişneyiverdi.
 20 Beyrek atının yanına gelerek, onu övmeye başladı. Dikkat edip görelim,
 21 hânım, o atını nasıl övmüş: “Alnın ay yarışına mey-

22 dan bolğan day, eki köziñ qara tünde jangān şıraqtay. Jalıñ ji-
 23 bektey esilgen. Eki kulağıñ qatarlasıp uşqan egiz kūsqa, egiz balāğa
 24 uksas. Arqaña mingen at emes, jan serigim ediñ. Sen mağan birge tuw-
 25 ğan inimen de jaqınsıñ. Meniñ basıma is tūsip tur. Seni eñ jaqın
 26 dosım dep sanaymın. Sen mağan dostan da artıqsıñ", - dedi atına
 27 Bayraq. At basın joġarı köterip, bir kulağıñ tigip, bir kulağıñ
 28 bügip, Bayraqqa jaqın keldi. Bayraq atınıñ moynınan kuşıp, eki
 29 közinen kezek - kezek süyip, üstine sekirip minip aldı. Qamaldıñ qa-
 30 pasına kelip, 39 joldasın ġawirlerge tapsırdı. Tıñdañız, xan iyem,
 31 ne aytqan eken ol: "O, dinsiz ġawir, sözime kulaq salıñdar. Sender
 32 meniñ betime şapalaq urġanda, oġan köndim, işer asıma kara şeska-
 33 nıñ etin bergende de köndim. Quday oñ saparımdı berse, elime qayt-
 34 qalı turmın. Tıñda ġawir, 39 joldasımdı senderge amanat kılıp
 35 tastap baramın, sonıñ biri kem bolsa, ärbirewi üşin on adamıñdı
 36 öltiremin. Onı kem bolsa jüz adamıñdı öltiremin. Munı bilip qo-
 37 yıñdar, ġawirler. 39 joldasım senderge amanat", - dedi Bayraq. So-
 38 nı ayttı da, ol Bayşubardıñ basın jolġa saldı. ġawirlerden kı-
 39 rıq kuwġınşı şıġıp, Bayşubarġa jete almay, kerı qayttı.
 40 Bayraq oġız eline kelip jetti. El aralap jürse, bir uzan qobız-
 41 ben jır aytıp jür eken. Bayraq oġan: "Qayda barasıñ, öleñsim?" -

22 dan olmuş gibi, iki gözün kara gecede yanan çıra gibi. Yelen i-
 23 pek gibi örülmüş. İki kulağın aynı hizaya gelip uçan ikiz kuşa, ikiz çocuğa
 24 benzer. Sırtına bindiğim atım değil, can yoldaşım idin. Sen bana birlikte doğ-
 25 duğum kardeşimden de yakınsın. Benim başıma bir iş gelmiştir. Seni en yakın
 26 dostum olarak sayarım. Sen bana dosttan da yakınsın.”, dedi atına
 27 Beyrek. At başını yukarı kaldırarak, bir kulağını dikip, bir kulağını
 28 büküp, Beyrek’in yanına geldi. Beyrek atının boynunu kucaklayıp, sırayla
 29 iki gözünden öperek, üzerine atlayıp bindi. Kalenin ka-
 30 pısına gelip otuz dokuz yoldaşını kâfirlere teslim etti. Dinleyiniz, hânım,
 31 ne söylemiş o: “O, dinsiz kâfir, sözüme kulak verin. Siz
 32 benim yüzüme şaplak vurduğunuzda, ona râzı oldum, yemek için kara do-
 33 muzun etini verdiğinizde de ses çıkarmadım. Hüda selâmet yol verirse, ilime dön-
 34 mek üzereyim. Dinle kâfir, otuz dokuz yoldaşımı size emanet ederek
 35 bırakıp gidiyorum, onun biri eksik olsa, her birisi için on adamını
 36 öldürürüm. Onu eksik olsa yüz adamını öldürürüm. Bunu böylece
 37 bilin, kâfirler. Otuz dokuz yoldaşım size emanet.”, dedi Beyrek. O-
 38 nu söyledi de, o Bayşubar’ın başını yola çevirdi. Kâfirlerden kırk
 39 takipçi çıkararak, Bayşubar’a yetişemeyerek, geri döndü.
 40 Beyrek oğuz iline gelip vardı. İli dolaşırken, bir ozanın kopuzu
 41 ile türkü söylemekte olduğunu gördü. Beyrek ona: “Nereye gidiyorsun, ozanım?”,

46. Sayfa

- 1 dedi. "Onı surap kaytesin, bek - jigit? Üylenüw toyına baramın", -
- 2 dedi qobızşı. "Ol kimniñ üylenüw toyı?", - dedi Bayraq. "jalğan-
- 3 şınıñ balası Jartaşıqtıñ toyı", - dedi ol. Bayraq: "Ol kimniñ
- 4 kızın aladı eken?" - dep suradı odan. "Bayraqtıñ äyeline üylen-
- 5 bek", - dedi qobızşı. Sonda Bayraq: "O, jırawım, osı qobızıñdı
- 6 mağan bersen qaytedi, astıma mingen atımdı bereyin, biraq onı jaq-
- 7 sılap baq, kelgen soñ aqıñdı tölep, atımdı alarım", - dedi. Jı-
- 8 raw turıp: "meniñ dawısım äzir kemigen joq, tamaqtan şıqqan
- 9 küylerim sändi. Atıñdı berer bolsañ, onı üyime aparıp bağayın", -
- 10 dedi. Jıraw qobızın Bayraqqa berdi. Bayraq qobızdı alğan soñ,
- 11 jayawlap äkesiniñ ordasına qaray jürdi. Awılğa jaqındap kelgen-
- 12 de, jol ötetin qırdıñ basında birneşe qoyşı jılap - sıqtap, jol
- 13 jağasına tas üyip jür eken. Bayraq olarğa kelip: "Uwa, jaqsı qoy-
- 14 şılar, jurt tas körse, onı alısqa laqtırıp tastaydı, sender ne
- 15 üşin bul tasta jol boyına üyip jürsiñder?" - dep suradı. Qoyşı-
- 16 lar: "Sen öz isinñdi bil, bizdiñ isinizde neñ bar?", - dedi oğan. "Tasta
- 17 qaytpeksiñder?" - degen suraqqa qoyşılar: "Bizdiñ begimizdiñ bir
- 18 ulı bar edi, sonıñ jaw qolına tüskenine on altı jol boldı, öli - ti-
- 19 risi belgisiz. Jalğanşı balası Jartaşıq degen adam sonıñ ölgen
- 20 xabarın äkeldi, soğan Bayraqtıñ äyelin qoşqalı jatır. Jartaşıq
- 21 osı jerden ötse, biz onı taspen urmaqşımız. Bizge salsañ onıñ

46. Sayfa

1 dedi. “Onu sorup ne yaparsın, bey yiğit? Evlenme törenine gidiyorum.”,
2 dedi ozan. “O kimin evlenme töreni?”, dedi Beyrek. “Yalan-
3 çının oğlu Yartaçuk’un toyu.”, dedi o. Beyrek: “O kimin
4 kızını alır imiş?”, diye sordu ona. “Beyrek’in kadınıyla evlene-
5 cek.”, dedi ozan. Sonra Beyrek: “O, ozanım, bu kopuzu
6 bana versen nasıl olur, bindiğim atımı vereyim, ama ona güzellikle
7 bak, geldikten sonra hakkını ödeyip, atımı alırım.”, dedi. O-
8 zan durup: “Benim sesim henüz eksilmiş değil ama gırtlaktan çıkan
9 nağmelerim bitti. Atını verir isen, onu evime götürüp bakayım.”,
10 dedi. Ozan kopuzunu Beyrek’e verdi. Beyrek kopuzu aldıktan sonra,
11 yaya gidip babasının karargâhına doğru yürüdü. Obaya yaklaşıp geldi-
12 ğinde, yol geçen tepenin başında bir kaç çoban ağlayıp sızlayarak, yol
13 kenarına taş yığıp durmakta imiş. Beyrek onlara gelerek: “Hey, iyi çoban-
14 lar, ahali taş görse, o uzağa fırlatıp atar, siz ne
15 için bu taşı yol boyuna yığıyorsunuz?”, diye sordu. Çoban-
16 lar: “Sen kendi işine bak, bizim işimize ne karışıyorsun?”, dedi ona. “Taşı
17 ne yapacaksınız?”, diyen soruya çobanlar: “Bizim beyimizin bir
18 oğlu var idi, onun düşman eline düşmesinden on altı yıl geçti, yaşadığı öl-
19 düğü belirsiz. Yalançı oğlu Yartaçuk denen adam onun öldüğü
20 haberini getirdi, onunla Beyrek’in kadını evlendirmek üzereler. Yartaçuk
21 bu yerden geçerse, biz onu taş ile vuracağız. Bize sorsan onun

- 22 Jartaşıqqa tiymey, öziniñ tenine tiygeni maqul edi", - desti. Buğan
- 23 Bayraq süyiniñ qalıp: "Dıydarların jarıq bolsın, iyelerinñ ber-
- 24 gen nanı boylarına qut bolsın", - dedi.
- 25 Qoyşılardan ötip, Bayraq äkesiniñ ordasına keldi. Şatır al-
- 26 dında bir ülken darax bar edi. Tübinde ağıp jatқан möldir bulaqı
- 27 bolatın. Bayraq bulaqqa kelse, öziniñ kişi qarındası julap - eñi-
- 28 rep, suw aluwğa kele jatır eken. Özi: "O, qırşın ötken aғam Bayraq,
- 29 seniñ üylenüw toyıñ sätsiz boldı goy", - dep söylep kele jatır eken.
- 30 Bul söz Bayraqtıñ say - süyegin sırkıratı. Közinen tüyir - tüyir aşçı
- 31 jas tamdı. Sağıniştı bawırın körgende, jüregi qarş ayırılıp,
- 32 dawıs berip, qalay söylep ketkenin de bilmey kaldı. Ne aytқан eken
- 33 ol, tıñdap körelik, xan iyem. "Nege munşa egilip julaysın, kız ba-
- 34 la? Qırşın ötken aғam deysin. Bul sözge meniñ jüregim ot bolıp
- 35 janadı. Janımda taqat qalmay tur. Älde ağan jaw qolında öldi
- 36 me? Toñ erise buw bolıp, janbır jawadı. Qarayğan jüreginde kan-
- 37 day qayğı bar? Azıraq surağım bar sağan. Qarşı aldında turğan
- 38 mına taw kimniñ jaylawı? Sol tawdıñ salqın suwın kimder işip
- 39 otır! Öñşen jüyrik jülkıldardıñ egesi kim? Tawdan örgen aqtılı
- 40 qoydıñ etin kim jeydi? Jaylawğa tigilgen qara kök tüsti şatırlar
- 41 kimdiki? Qız bala, osı suraktarğa öz awzın, öz tilinmen jawap ber

22 Yartaçuk'la evlenmeyip, kendi dengiyle evlenmesi daha doğru.”, dedi. Buna

23 Beyrek sevinip kalıp: “Yüzlerin aydınlık olsun, sahiplerinin ver-

24 diği ekmeği boylarına kutlu olsun.”, dedi.

25 Çobanları geçerek, Beyrek babasının karargâhına geldi. Çadır ö-

26 nünde bir büyük ağaç, dibinde akıp duran duru deresi

27 var idi. Beyrek dereye geldiğinde, kendi küçük kardeşi ağlayıp sızlaya-

28 rak su almaya gelir imiş. Kendi: “Oy, gencecik giden ağam Beyrek,

29 senin evlenme törenin hayırsız oldu bak.”, diye söyleyerek gelmekte imiş.

30 Bu söz Beyrek'in bütün vücudunu sızlattı. Gözünden damla damla acı

31 yaş aktı. Özlem dolu bağırını görünce, yüreği kars diye ayrılıp,

32 ses vererek, ne söyleyip gittiğini de bilemedi. Ne söylemiş

33 o, dinleyip görelim, hânım: “Niye bu kadar kaygılanıp ağlarsın, kız ço-

34 cuk? Gencecik giden ağam dersin. Bu söze benim yüreğim ateş olup

35 yanar. Canımda tâkat kalmaz. Yoksa ağam düşman elinde öldü

36 mü? Don erise buğu olup, yağmur yağar. Kararan yüreğinde na-

37 sıl kaygı var? Azıcık soracağım var sana. Karşında duran

38 bu dağ kimin yaylası? O dağın soğuk suyunu kimler içmek-

39 tadir! Bütün hızlı yilkıların sahibi kim? Dağda yayılan iri ak

40 koyunun etini kim yer? Yaylaya dikilen kara, gök renkli çadırlar

41 kimin? Kız çocuk, bu sorulara kendi ağzın, kendi dilinle cevap ver

47. Sayfa

- 1 mağan. Kara basım seniñ jolina kurbandık bolsın", - dedi Bayraq.
- 2 Sonda kız: "Nesin aytayın sağan. Kulagım bul kezde qobız ünin
- 3 esitip, jır tıñdawdan qalğan. Qobızıñdı sarnatpa, baqsım. Men
- 4 bir baqsız ötken kızbın, baqsım. Qarsı aldında turgan tawdıñ
- 5 jaylawı kimdiki dep suradıñ sen, ol bir kezde meniñ aғam - Bayraq-
- 6 tıñ jaylawı edi. Aғam ketkeli men ol jaylawğa şıqqan emespin.
- 7 Tawdıñ salqın suwı kimdiki deysiñ, o da bir kezde meniñ aғam - Bay-
- 8 raqtıñ işken suwı edi. Aғam ketkeli ol suwdan biz tatıp körgen emes-
- 9 piz. Üyir - üyir jüyrik jılqılar kimdiki dep suradıñ, o da aғam-
- 10 Bayraqtıñ jılqısı edi. Aғam ketkeli biz ol jılqığa minip - tıs-
- 11 ken emespiz. Budan arı kız qobızşığa özi suraq koydı: "O, baq-
- 12 sım biyik - biyik kara tawlarğa şıqqanda, odan arı ötkende, Bayraq
- 13 deytin jigitti körgen jeriñ joq pa? Suwı mol özenderden ötip, odan
- 14 arı ketkende, Bayraq dep atalatın batırdı köre almadıñ ba? Ül-
- 15 ken de, bay qalalardı aralağanda, Bayraq deytin jigit sağan kezdes-
- 16 pedi me? körgen bolsañ, mağan xabarın ayta ket, baqsım. Meniñ kara
- 17 basım seniñ sadağan bolsın, baqsım", - dedi. Qız tağı da söylep
- 18 ketti: "Meniñ köz aldında turgan Karatawım kulagalı qaşan, baq-
- 19 sım? Ol seniñ kulagıña qalay jetpegen? Esik aldındağı bayer-
- 20 gim kesilgeli ne zaman? Ol seniñ kulagıña qalay tiymegen? Düniyedegi
- 21 tiregim, jalğız aғamnan ayrıldım. Ol seniñ kulagına qalay jetpe-

47. Sayfa

1 bana. Kara başım senin yoluna kurban olsun.”, dedi Beyrek.
2 Sonra kız: “Nesini söyleyeyim sana..Kulağım bu sırada kopuz sesini
3 işitip, şarkı dinlemeyi bırakmış. Kopuzunu çalma, bahşım. Ben
4 bahtsız bir yetişkin kızım, bahşım. Karşıda duran dağın
5 yaylası kimin diye sorarsın sen, o bir zaman benim ağam Beyrek’-
6 in yaylası idi. Ağam gideli ben o yaylaya çıkmış değilim.
7 Dağın soğuk suyu kimin dersin, o da bir zaman benim ağam Bey-
8 rek’in içtiği su idi. Ağam gideli o sudan biz tadıp görmüş deği-
9 liz. Sürü sürü hızlı yulkılar kimin diye sorarsın, o da ağam
10 Beyrek’in yulkısı idi. Ağam gideli biz o yulkıya binip in-
11 miş değiliz. Bundan sonra kız ozana kendi soru sordu: “O, bah-
12 şım, büyük kara dağlara çıktığında, ondan öteye geçtiğinde, Beyrek
13 denen yiğidi gördüğün yer yok mu? Suyu bol ırmaklardan geçip, ondan
14 öteye gittiğinde, Beyrek diye adlanan yiğidi göremedin mi? Bü-
15 yük ve zengin kaleleri dolaştığında, Beyrek denen yiğit sana rastla-
16 madı mı? Görmüş isen, bana haberini veriver, bahşım. Benim kara
17 başım senin kurbanın olsun, bahşım.”, dedi. Kız yine söyle-
18 di: “Benim göz önümde duran Karadağ’ım yıkılalı ne zaman, bah-
19 şım? O senin kulağına nasıl gelmemiş? Kapı önündeki büyük çına-
20 rım kesileli ne zaman? O senin kulağına nasıl gelmemiş? Dünyadaki
21 direğim, bir tek ağamdan ayrıldım. O senin kulağına nasıl gelme-

22 gen, baqsım? Mendey baqsız kızğa dñniye degen äldede qaşan adıra
 23 qaldı emes pe, baqsım? Budan arı jürsen, üylenüw toyına köz bola-
 24 sıñ. Jolın bolsın, baqsım", - dedi kız.
 25 Budan soñ Bayraq öziniñ baska qarındastarına bardı. Olar qara
 26 kök kiyim kiyip otır eken. Bayraq dawıstap söylep kirdi. Ne aytkan
 27 eken, tıñdap körelik, xan iyem: "O, kızdar, tösekterinñen tañmen bir-
 28 ge turasıñdar. Aq şatırdı qoyıp, qara şatırda otıratın bolıp-
 29 sıñdar, kızdar. Aq kiyimderinñdi tastap, qara kiyetin bolıpsıñdar,
 30 kızdar. Üylerinñde bawırday bolıp uyıǵan qalǵan - qutǵan qatıqtan
 31 ne bar, kızdar? Astawda turǵan baldarıñnan ne bar, kızdar? Üyle-
 32 rinñde qatqan - qutqan nannan qalǵan ne bar, kızdar? Üş künnen beri
 33 jol jürüp, as - suw işkenim joq edi. Üş küñge jetetinñdey etip, qarıñ-
 34 dı toyǵısañdar, tañırdan senderinñ tilewlerinñdi tiler edim", - dedi
 35 baqsı. Bul sözdi esitken soñ, kızdar sarayǵa barıp as - awqat äkelisip,
 36 Bayraqtıñ qarıñ toyǵızdı. Sodan soñ Bayraq: "Üylerinñde eskir-
 37 gen şekpenderinñ joq pa? Ketken aǵalarınñ jolına sonı maǵan sada-
 38 qa edip bersenñder, köp - köp algıs aytar edim. Son kiyip, üylenüw to-
 39 yına barsam ba dep edim. Ol toydan maǵan da bir şekpen tiyetin şı-
 40 ǵar, eski şekpenderinñdi özderinñe äkep berer edim, kızdar", - dedi
 41 baqsı. Kızdar zır jügirip Bayraqtıñ eski şekpenin tawıp äkelip,

22 miş, bahşım? Benim gibi bahtsız kız dünya denilenden çoktan mahrum
 23 kalmış değil mi, bahşım? Bundan öteye gidersen, evlenme törenini eğlendirir-
 24 sin. Yolun açık olsun, bahşım.”, dedi kız.

25 Bundan sonra Beyrek kendinin başka kardeşlerine gitti. Onlar kara
 26 gök giyim giymekte imiş. Beyrek ses verip konuşmaya başladı. Ne söylemiş
 27 dinleyip görelim, hânım: “O, kızlar, döşeklerinizden tanla bir-
 28 likte kalkarsınız. Ak çadırı koyup, kara çadırda oturur olmuş-
 29 sunuz, kızlar. Ak giysilerinizi bırakıp, kara giyer olmuşsunuz,
 30 kızlar. Evinizde ciğer gibi olup katılaştırmış kalan batan katıktan
 31 ne var, kızlar? En dipte duran ballarınızdan ne var, kızlar? Evi-
 32 nizde kalan batan ekmekten kalan ne var, kızlar? Üç günden beri
 33 yol yürüyüp, aş su içtiğim yok idi. Üç günü karşılayacakmış gibi hazırlayıp, karnı-
 34 mı doyurursanız, Tanrı’dan sizin dileklerinizi diler idim.”, dedi
 35 bahşı. Bu sözü işittikten sonra, kızlar eve gidip, yiyecek içecek getirip,
 36 Beyrek’in karnımı doyurdu. Ondan sonra Beyrek: “Evinizde eski-
 37 miş giysileriniz yok mu? Giden ağanızın yoluna onu bana sada-
 38 ka edip verseniz, çok çok dua eder idim. Onu giyerek, evlenme tö-
 39 renine gitsem mi diyordum. O törenden bana da bir giysi dü-
 40 şer, eski giysilerinizi kendinize getirir geri verirdim, kızlar.”, dedi
 41 bahşı. Kızlar hızla yürüyerek Beyrek’in eski giysisini bulup getirip,

48. Sayfa

1 onıñ qolına ustattı. Kiyip körip edi, uzını Bayraqtıñ boyına, eni
 2 qos jawırınına, jeni qolına şaq keldi. Ülken qarındasına Bay-
 3 raqtıñ közderinin aynalası qara qınamen boyalğan sıyaqtı bolıp
 4 körindi. Sol közderinen qandı jas sawlap ağıp turganday boldı.
 5 Qarındası söylep ketti. Xan iyem, ne aytқан eken ol, körelik: "Kö-
 6 ziñniñ aynalası qarayıp köringeneni bolmasa, men seni öz aғam Bay-
 7 raqқа uqsatқан bolar edim, baқsı. Uzun şaştarıñ betiñdi bürkep
 8 turғанı bolmasa, men seni aғam Bayraqқа jorı edim, baқsı. Bilek-
 9 teriñniñ solğın tartқанın aytpasam, men seni öz aғam Bayraqқа meg-
 10 zer edim, baқsı. Deneñdi döñgeletip burғанıña, arıstan sıyaqtı tal-
 11 tayıp turғанıña, kıymılıña қарасam, seni men öz aғam Bayraqқа
 12 uqsatar edim, baқsı. Ümitimdi aқtap, meni қuwantқalı keldiñ be, baқ-
 13 sı. Aytşı şınıñdı", - dedi ülken qarındası. Qız söyley berdi.
 14 "Bizdiñ күnimiz қараñ қалған, baқsı. Onı aytıp jetkizüw мүмkin
 15 emes. Meniñ aғam ketkeli bul üyge birde - bir uzan basın suğıp көрген
 16 emes edi. Bizden şekpen surаған, basımızға jamılған қара oramal-
 17 dı söz etken adam bolған жоқ edi", - dedi qarındası. Bayraq oyla-
 18 nıp қaldı. "Mınaw şekpendi kiygen соñ, қызdar meni tanıп қалған
 19 eken. Şekpendi kiyip şıksam, oғız eliniñ басқа adamdarı da meni
 20 tanıп қалуwı мүмkin eken. Al men äzirge özimdi bildirmey, bul elde
 21 maған kim dos, o kim jaw ekenin bilüwim kerek", - dep, üstindegi şek-

48. Sayfa

1 onun eline verdi. Giyip gördü ki, uzunluğu Beyrek'in boyuna, eni
 2 iki kürek kemiğine, yeni koluna tam geldi. Büyük kardeşine Bey-
 3 rek'in gözlerinin çevresi kara kına ile boyanmış gibi olarak
 4 göründü. O gözlerinden kanlı yaş dökülüp akıp durmuş gibi oldu.
 5 Kardeşi söyleyiverdi. Hânım, ne söylemiş o, görelim: "Gö-
 6 zünün çevresi kararmış görünmese, ben seni öz ağam Bey-
 7 rek'e benzetirdim, bahşı. Uzun saçların yüzünü örtüp
 8 durmasa, ben seni ağam Beyrek'e yorar idim, bahşı. Bilek-
 9 lerinin solgun kullandığını söylemesem, ben seni öz ağam Beyrek'e ben-
 10 zetir idim, bahşı. Gövdeni yuvarlatıp dönüşüne, arslan gibi bacaklarını iki yana
 11 açıp duruşuna, hareketine baksam, seni ben öz ağam Beyrek'e
 12 benzetir idim, bahşı. Umudumu güçlendirip, beni sevindirmek üzere mi geldin, bah-
 13 şı. Söyle doğruyu.", dedi büyük kardeşi. Kız konuşmayı sürdürdü.
 14 "Bizim gündüzümüz karanlık kalmış, bahşı. Onu söyleyip yetirmek mümkün
 15 değil. Benim ağam gideli bu eve bir tek ozan başını sokup görünmüş
 16 değil idi. Bizden elbise isteyen, başımıza örtülen kara havlu-
 17 dan söz eden adam yok idi.", dedi kardeşi. Beyrek düşü-
 18 nüp kaldı. "Bu elbiseyi giydikten sonra, kızlar beni tanı-
 19 dı. Elbiseyi giyip çıksam, oğuz ilinin başka adamlarının da beni
 20 tanıyıp kalması mümkün imiş. İşte ben şimdi kendimi tanıtmadan, bu ilde
 21 bana kim dost, o kim düşman olduğunu öğrenebilirim.", diye, üstündeki el-

- 22 penin şeşip alıp, kızdardıñ aldına tastadı. "Bayraqtarıñmen
 23 birge nege qurıp ketpeysiñder, sender mağan tozğan şekpenderiñdi
 24 berip, äruwaj ımdı qorladıñdar", - dedi. Dalğa şığıp jazı ara-
 25 sında jatқан bir alaşanı alıp, kırık tesik etti de, sonı moynına
 26 ilip, esalañ baksı bolıp toyğa keldi. _
- 27 Barsa üylenetin jigit jambı atıp jatır eken. Jambı atısına
 28 Kara Köne balası Bodaq, Qazan - Salor balası Oraz, bekterdiñ ül-
 29 keni Gaflet balası İyekenk, Şamsaddıyn - Şer, qalıñdıqtıñ akımak
 30 aǵası Qarşar da qatısıptı. Kara Bodaq sadak atqanda, Bayraq işi-
 31 nen: "qolıñ küşti bolsın", - dese, Oraz oq atqanda: "Oǵıñ kuttı
 32 bolsın", - dep tiledi. İyekenk sadak tartqanda da Bayraq sol sözdi
 33 ayttı. Şamsaddıyn - Şer oq atqanda: "Qolıñ sätti bolsın", - dedi
 34 Bayraq. Jartaşık sadak tartqanda, Bayraq: "qolın qatıp qalıp,
 35 sawsaqtarıñ şirisin, şoşqadan jaralǵan şoşqa, üylenüwşilerden sa-
 36 dağa ket", - dedi dawıstap. Bul sözge Jalǵanşı balası
 37 Jartaşık aşuwanıp qaldı. Baksıǵa burılıp: "Näjisten tuwǵan
 38 näjis, aqılı kem, onday sözdi mağan qalay aytasıñ? Azǵan iyt, mer-
 39 gen bolsañ meniñsadaǵımdı alıp atıp kör, tiygize almasañ basıñdı
 40 alamın", - dedi Jartaşık. Mına sözdi esitken soñ, Bayraq onıñ
 41 sadaǵın alıp, jebesin tartıp qaldı. Sadaǵı ortasınan qaқ bölindi.

22 biseyi çıkarıp, kızların önüne bıraktı. “Beyrek’iniz ile
 23 birlikte niye kuruyup gitmezsiniz, siz bana eskimiş elbiselerinizi
 24 vererek, ruhumu küçülttünüz.”, dedi. Bozkıra çıkıp düzlük ara-
 25 sında yatan bir kilimi alıp, delik deşik etti de, onu boynuna
 26 geçirip, deli bahşı olarak düğüne geldi.

27 Gittiğinde evlenen yiğit gümüş parçası atmakta imiş. Gümüş parçası atışına
 28 Kara Göne oğlu Budak, Salur Kazan oğlu Uruz, beylerin bü-
 29 yüğü Gaflet oğlu Yigenek, Şer Şemseddin, nişanlı kızın ahmak
 30 ağası Karçar da katılmıştı. Kara Budak ok atınca, Beyrek için-
 31 den: “Elin güçlü olsun.”, derse, Uruz ok attığında: “Okun kutlu
 32 olsun.”, diye diler. Yigenek yay çektiğinde de Beyrek öyle söz
 33 söyledi. Şer Şemseddin de ok attığında: “Elin uğurlu olsun.”, dedi
 34 Beyrek. Yartaçuk yay çektiğinde, Beyrek: “Elin kuruyup kalıp,
 35 parmakların çürüsün, domuzdan yaratılan domuz, evlenenlere kur-
 36 ban ol.”, dedi yüksek sesle bağırarak. Bu söze Yalançı oğlu
 37 Yartaçuk kızdı. Bahşıya dönerek: “Murdardan olma
 38 murdar, akli kıt, öyle sözü bana nasıl söylersin? Azgın it, iyi ni-
 39 şancı isen, benim yayımı alıp atıp gör, isabet ettiremezsen başımı
 40 alırım.”, dedi Yartaçuk. Bu sözü işittikten sonra, Beyrek onun
 41 okunu alıp, yayı çekti. Yayı tam ortasından bölündü.

49. Sayfa

1 Singan sadaktı jerden aldı da, Jartaşıqtıñ aldına laqtırıp
 2 tastap: "Munday sadakpen sen japanda kezdesken boztorğaydı da
 3 atıp ala almaysıñ", - dedi oğan. Sadagı қақ bölініп, sınıp қалған-
 4 ға Jartaşıқ äbden ıza boldı da, "Bayraq sadaktı" äkelіnder mun-
 5 da!" - dep ayğayladı. Jurt onı alıp keldi. Talay - talay soğısta
 6 özine jan joldas bolğan sadagın körgende, Bayraq jılap aldı. Sa-
 7 daққа қарап söyley bastadı: "Şirkin - ay, jawğa tiygende қıl adır-
 8 naңdı talay ret tartқан edim, sonda sen ayğırday kisinewşi edіñ.
 9 Öziñdi ayğır sadaq²⁹ dese de boladı. O, қayıspas emen sadagım, seni
 10 men ayğırға bermes edim. Adırnañ sonşa қattı edi, küşti kolmen
 11 tartқанда, ögizdey möñirewşi edіñ. Seni men ögizge berermin be? Özim-
 12 niñ 39 joldasımdı awır xalde қaldırıp, eki ayақtı kerüwen bolıp,
 13 osında keldim", - dedi Bayraq. Sodan soñ ol bekterge қарап: O,
 14 bekter, sizderdi süygenim üşin men sadaq tartıp körgim keledi", - de-
 15 di. Jambı ornına küyewdiñ жүзиге қoyılған edi. Bayraq jay
 16 atқанда oғı жүзикти eki bölіп ketti. Buğan bekter rızya bolıp, қolda-
 17 rın urdı, қарқıldasıп күлди. Қазан бек osınша önerdi көріп, ra-
 18 xattanıp otır edi. Ol adam jiberip, Bayraqtı қасına шақırıp al-
 19 ді. Esalanı бақсı onıñ aldına барıp basın iydi, bergen қолın kewde-
 20 sine қısıп, oğan мадақ ayttı: "O, xan Қазан, sen таңертең биік taw

²⁹ V. Bartold "sadaktıñ ayğırı" degen sözdi jetik tüsinbey awdargan. Sol söz Bakuw basılıмında da түzetilmeyti.

49. Sayfa

1 Kırılan yayı yerden aldı da, Yartaçuk'un önüne fırlatıp,
 2 atarak "Böyle yay ile sen boş arazide rastladığın çayır kuşunu da
 3 vurup öldüremezsin.", dedi ona. Yayı tam ortadan bölünüp, kırılıp kalma-
 4 sına Yartaçuk hepten kızıp da: "Beyrek'in okunu getirin bura-
 5 ya!", diye bağırdı. Yurt sakinleri onu alıp geldi. Pek çok savaşta
 6 kendisine can yoldaşı olan yayını görünce, Beyrek ağladı. Ya-
 7 ya bakıp söylemeye başladı: "Ah! Ah! Düşmana hücumda kıl kayı-
 8 şını çok kez çekmiş idim, sonra sen aygır gibi kişner idin.
 9 Sana aygır yay²⁹ dense de olur. O, bükülmez ağaçtan yayım, seni
 10 ben aygıra vermez idim. Kayışın o kadar sert idi, güçlü kol ile
 11 çekildiğinde, öküz gibi böğürür idin. Seni ben öküze verir miyim? Kendi-
 12 min otuz dokuz yoldaşımı zor durumda bırakıp, iki ayaklı kervan olup,
 13 buraya geldim.", dedi Beyrek. Ondan sonra o beylere bakıp: "O,
 14 beyler, sizleri sevdiğim için ben yay çekip göresim gelir.", de-
 15 di. Nişan yerine güveyin yüzüğü konmuş idi. Beyrek yayı
 16 çektiğinde oku yüzüğü ikiye bölüp gitti. Buna beyler memnun olup, el
 17 çırpıp, yüksek sesle güldü. Kazan Bey böyle hüneri görüp, ra-
 18 hatlanıp oturur idi. O adam yollayıp, Beyrek'i yanına çağırıp al-
 19 dı. Deli bahşı onun önüne gidip başını eydi, uzattığı elini göğ-
 20 süne bastırıp, ona övgü sözleri söyledi: "Ey, Kazan Hân, sen erkenden büyük dağ

²⁹ V. Bartold "yayın aygırı" sözünü iyice düşünmeden çevirmiş. O söz Bakü baskısında da düzeltilmemiş.

- 21 basına aq şatır tigüwşi ediñ, jilkıñnıñ bāri jüyrık edi. Jasawıl-
- 22 darıñ uzın joldıñ boyında jaw torıp, ädilet ornatuwşı edi. Kerek
- 23 jerinde seniñ jıynağan mol qazınan may bolıp tamuwşı edi. Seni
- 24 jurt barlıq oğız jigitteriniñ ustını, bizdey kem - ketiktıñ qorğanı,
- 25 Bayandür xannıñ küyewi, Töle qustıñ tuqımı, Türkistannıñ dıñgegi,
- 26 taypalar men ruwlardıñ arıstanı, qara tobırdıñ jolbarısı, qara
- 27 attıñ iyesi, Oraz xannıñ äkesi dep atawşı edi. Sözime qulağıñ-
- 28 dı salıp, qabil et. Töseginnen tañerten turıp, sen nuw ormanğa ba-
- 29 rıp, aq qayınñ butaqtarın sındırıp, sonıñ tañdawlı butağı-
- 30 nan sadaq jay oğın istetüwşi ediñ, üylengen toyına gajap şatırlar
- 31 tigüwşi ediñ. Oñ jağında oñ jaqtıñ bekteri, sol jağında sol jaq-
- 32 tıñ³⁰ bekteri otıruwşı edi, esikte seniñ järdemşileriñ, qasıñda öziñe
- 33 jaqın bekteriñ otıruwşı edi. Sol memleketiñniñ bağı arta bersin", -
- 34 dedi Bayraq. Bul sözdi esitken soñ Qazan bek: "Tıñda, esalañ baqsım,
- 35 menen qanday sıylıq alğıñ keledi? Qol şatırımıdı qalaysıñ ba,
- 36 üy şatırımıdı qalaysıñ ba? Älde meniñ quldarım men künderim-
- 37 nen tartuw alğıñ kele me? Älde altın men kumis alğıñ kele me? Qa-

50. Sayfa

- 1 lağanıñdı beremin, sura", - dedi. Sonda Bayraq: "O, sultanım, meni
- 2 toyğa as pisirip jatқан jer oşaq basına jiber, sol jetedi. Özim

³⁰ Oñ, sol (üş ok, buzık ok) degen bölünis türük kaganatı kezeñinen bar.

- 21 başına ak çadır diker idin, yilkının hepsi hızlı idi. Asker-
- 22 lerin uzun yol boyunca düşman gözetleyerek, adalet sağlayıcı idi. Gerekli
- 23 yerde senin yığılmış bol hazinen yağ olup akar idi. Seni
- 24 yurt, bütün oğuz yiğitlerinin üstünü, bizim gibi yok yoksulun koruyucusu,
- 25 Bayındır Hân'ın güveyi, atmaca kuşunun tohumu, Türkistan'ın direği,
- 26 etraf ile boyların arslanı, kara taburun kaplanı, kara
- 27 atın sahibi, Uruz Hân'ın babası diye adlandırır idi. Sözüme ku-
- 28 lak verip, kabul et. Döşeginden erken kalkıp, sen sık ormana va-
- 29 rıp, ak kayının budaklarını kesip, onun seçilmiş budağın-
- 30 dan yay, yay okunu yapar idin, düğün törenine acayip çadırlar
- 31 diker idin. Sağ yanında sağ yanın beyleri, sol yanında sol ya-
- 32 nın³⁰ beyleri oturur idi, kapıda senin yardımcılarını, yanında kendine
- 33 yakın beylerin oturur idi. O memleketinin bahtı artıversin.”,
- 34 dedi Beyrek. Bu sözü işittikten sonra Kazan Bey: “Dinle, deli bahşım,
- 35 benden nasıl bir armağan istersin? Ordu çadırımı ister misin,
- 36 ev çadırımı ister misin? Yoksa hediye olarak benim kölelerim ile cariye-
- 37 lerimden mi almak istersin? Yoksa altın ile gümüş mü istersin? Beğen-

50. Sayfa

- 1 diğini vereyim, iste.”, dedi. Sonra Beyrek: “Ey, sultanım, beni
- 2 düğüne yemek pişirilen yere, ocak başına yolla, o yeter. Ben

³⁰ Sağ, sol (üçok, bozok) denilen bölünüş Türk düşüncesinin devirlerinde var.

3 aşpın, qarnımdı toyındırsañ, sol mağan bergen sıylığıñ bol-
 4 sın", - dedi. Qazan turıp: "Bul essiz baqsı öziniñ bağınan maqrum
 5 qaldı. Büginnen bastap, men oğan özimniñ bektigimdi beremin, qayda
 6 baramın dese, jolı aşıq bolsın, neni qalasa sonı istesin", - dedi.
 7 Bayraq as pisirip jatқан üylerge barıp, etke toyıp aldı. Sodan
 8 soñ asuwlı turğan qazandardı tewip, tönkere berdi. Tönkerilgen qa-
 9 zanniñ etterin alıp, oñ - solğa laqtıra berdi. Oñğa laqtırğanın oñ
 10 jaқтаğılar, solğa laqtırğanın sol jaқтаğılar qağıp alıp jedi.
 11 "Etti eñbegi bar er jesin, eñbegi joq toğısarlar jer qabadı", - de-
 12 di. Bul xabar Qazan bekke barıp jetti: "O, sultanım, essiz baqsı
 13 bar qazandı tönkerip tastadı, endi kızdar otırğan üyge bargısı
 14 keledi", - dedi oğan xabarlawşılar. "Tiymenđer, kızdar otırğan
 15 üyge baramın dese, erkine jiberiñder", - dedi Qazan. Bayraq orınan
 16 turıp, kızdar sawıq kırıp jatқан üylerge bardı. Zürne şalıp,
 17 kepsik qaqqandardı üyden kuwıp şıqtı. Birin ursa, biriniñ basın
 18 jardı. Sodan soñ biykeşter otırğan şatırğa kirip, esik jaqtan
 19 orın alıp otırdı, Qazan bektiñ äyeli Börli suluw buğan aşuw bildir-
 20 di. Ol Bayraqқа qarap: "tegi oñbağan tendek, men otırğan üyge ne
 21 üşin ruqsatsız kiresiñ?" - dedi. Bayraq oğan: "Xanım, Qazan bek
 22 meniñ isime eşkim böget jasamasın dep buynıq bergен", - dedi. Bör-
 23 li suluw: "Qazan bek ruqsat bergен bolsa, otıra bersin", - dedi. Börli
 24 suluw tağı da Bayraqқа qarap: "Aytşı, Esuwas baqsı, munda kelgen-
 25 degi maqsatıñ ne?" - dep suradı. Maqsatım - erge şıgatın kelin-

3 açım, karnımı doyurursan, o bana verdiğin armağan ol-
 4 sun.”, dedi. Kazan kalkıp: “Bu akılsız bahşı kendi bahtından mahrum
 5 kaldı. Bugünden itibaren, ben ona kendi beyliğimi veriyorum, nereye
 6 giderim derse, yolu açık olsun, neyi isterse onu yapsın.”, dedi.
 7 Beyrek yemek pişirilen evlere gidip, ete doydular. Ondan
 8 sonra asılı duran kazanları tepip, döndürüverdi. Ters gelmiş ka-
 9 zanın etlerini alıp, sağa sola fırlatıverdi. Sağa fırlattığını sağ
 10 taraftakiler, sola fırlattığını sol taraftakiler kapıp alıp yedi.
 11 “Eti emeği olan er yesin, emeği olmayan pısrıklar yer kapar.”, de-
 12 di. Bu haber Kazan Bey’e varıp ulaştı: “Ey, sultanım, akılsız bahşı
 13 bütün kazanları ters çevirip bıraktı, şimdi kızların bulunduğu eve gitmek
 14 ister.”, dedi ona haberciler. “Dokunmayın, kızların bulunduğu
 15 eve giderim derse, bırakın gitsin.”, dedi Kazan. Beyrek yerinden
 16 kalkıp, kızların eğlendiği evlere gitti. Zurna çalıp,
 17 davul çalanları evden kovup çıktı. Birine vursa, birinin başını
 18 yardı. Ondan sonra kızların oturduğu çadıra girip, kapı tarafından
 19 yerini alıp oturdu, Kazan Bey’in karısı Burla Hatun buna sinirlen-
 20 di. O Beyrek’e dönerek: “Soyu onmayan deli, benim oturduğum eve ne
 21 için izinsiz girersin?”, dedi. Beyrek ona: “Hânım, Kazan Bey
 22 benim işime hiç kimse engel olmasın diye buyruk vermiş.”, dedi. Bur-
 23 la Hatun: “Kazan Bey izin vermiş ise, oturuversin.”, dedi. Burla
 24 Hatun tekrar Beyrek’e dönüp: “Söyle, deli bahşı, buraya gelmen-
 25 deki maksadın ne?”, diye sordu. “Maksadım ere varan yeni ge-

26 şək ortağa şığıp, biy biylep, öleñ aytsa, men soğan qobız tartıp,
 27 qosıluw", - dedi Bayraq. Qısır Niyke deytin äyel bar edi, soğan
 28 otırğan äyelder: "Ornıñnan turıp biyge şıq, Qısır Niyke, jındı
 29 baqsı neniñ mänisin bileği", - desti. Qısır Niyke ortağa şığıp:
 30 "Oy, aqımaq baqsı, erge şıgıtın keliñşek men bolamın", - dep
 31 biyley bastadı. Bayraq qobızın sarnatıp, öleñ ayttı. Xan iyem, ol
 32 ne aytkan eken, sonı tırñdalıq: "Meniñ bedew baytalğa minip, köşke
 33 ergen künim jok, sıyr küylese, bir bukanı bir buğa süzip kuwadı,
 34 onday buqalardıñ közderi jasawrap ketedi. Sen sol buqalarıña
 35 bar, sonda armanıña jetesiñ. Bul sağan meniñ aytkan aqılım. Sen-
 36 de meniñ jumısım jok. Men erge şıgıtın keliñşekti körüwim kerek,
 37 sonıñ özi şığıp, alağanın şapattap, biy biylesin. Men oğan qobız
 38 sarınimen ün qosamın", - dedi Bayraq. Qısır Niyke: "Oybay, bey-
 39 şara basım - ay, bir aqımaq esikten kire salıp, bärin körıp qoyğanday,
 40 özime ösek tañdı - aw", - dedi. Söytti de ornına barıp otırdı. Jıyın-

51. Sayfa

1 da qunis³¹ Fatıyma deytin äyel otır edi. Äyelder oğan: "Ortağa şı-
 2 ğıp, sen biyle", - desti. Özi qalıñdıqtıñ kızıl şekpenin kiyip
 3 alıp, ortağa julınıp şığıp: "Erge şıgıtın keliñşek men bola-
 4 mın, aqımaq baqsı, sen qobızıñdı oynat, men biylep bereyin", -

³¹ Bul sözdi Bartold - "yagız" dep awdargan. Bakuw basılımda sol söz "yagız" bolsa kerek delingen. Özi kunis bolgan.

26 lin ortaya çıkıp, dans ederek, şarkı söylese, ben ona kopuz çalıp,
 27 katılırım.”, dedi Beyrek. Kısırça Yinge denilen kadın var idi, ona
 28 oturan kadınlar: “Yerinden kalkıp oynamaya çık, Kısırça Yinge, cinli
 29 bahşı doğrusunu ne bilir.”, dedi. Kısırça Yinge, ortaya çıkarak:
 30 “Oy, ahmak bahşı, ere varan yeni gelin benim.”, diye
 31 oynamaya başladı. Beyrek kopuzunu çalarak, şarkı söyledi. Hânım, o
 32 ne söylemiş, onu dinleyelim: “Benim bedevi kısrğa binerek, ömür
 33 geçirecek günüm yok, sığır böğürse, bir boğayı bir boğa tosararak kovalar,
 34 öyle boğaların gözleri yaşarıp gider. Sen o boğalarına
 35 git, sonra maksadına erişirsin. Bu sana benim verdiğim nasihatim. Senin-
 36 le benim işim yok. Benim ere varan yeni gelini görmem gerek,
 37 onun kendisi çıkıp, ellerini çırparak dans etsin. Ben ona kopuz
 38 müziğiyle ses katarım.”, dedi Beyrek. Kısırça Yinge: “Aman, bi-
 39 çare başım ay, bir ahmak kapıdan giriverip, hepsini görüp koymuş gibi,
 40 bana dedikodu sardı, ay.”, dedi. Öyle dedi de yerine gidip oturdu. Topluluk-

51. Sayfa

1 ta kambur³¹ Fâtıma denilen kadın oturur idi. Kadınlar ona: “Ortaya çı-
 2 karak sen oyna.”, dedi. O nişanlı kızın kızıl elbisesini giyi-
 3 verip, ortaya kopup çıkarak: “Ere varan yeni gelin ben oluyo-
 4 rum, ahmak bahşı, sen kopuzunu çal, ben dansedivereyim.”,

³¹ Bu sözü Bartold “yağız” diye çevirmiş. Bakü baskısında o söz “yağız” olmalı denilmiş. O kambur olmuş.

5 dedi. Sonda Bayraq: "Men buwaz biyege minip, köşke ergenim jok. Seniñ
 6 üydegi atın - Deredjek, mingen atıñ - Barağı emes pe edi? Kı-
 7 rıñ urı qoyınıñda jatқан bolsa, qunıs Fatıyma atanbay kim bol-
 8 maqsıñ? Maskarañdı şığarmay turıp, jöniñdi tap. Sağan äwre
 9 qılattın qobızım jok. Ornıña bar da, otır. Mağan erge şı-
 10 ğatın kelinşek şıǵıp, qolın qaǵıp biylese ğana qobız tarta-
 11 mın", - dep ekinşi sertin ayttı. Mına sözdi estigen qunıs Fatıyma:
 12 "Oybay, betim - ay, mına sumıray ne deydi? Bizdiñ maskaramızdı şı-
 13 ğardı ğoy. Tur, biykeş, ornıñnan, öziñ şıǵıp biyle. Bügin biylemegen-
 14 de tamuqta biylermin deysiñ be? Bayraqtan ayrılğan soñ, başıña
 15 osınday künniñ tuwarın bilmediñ be?", - dedi. Börli suluw da: "Öziñ
 16 şıq ortaǵa, kelinşek, başqa lajıñ qaısı?", - dedi. Bänüw - Şeşek
 17 üstine kızıl şekpen, qoldarına qolǵap kiydi, söytip ortaǵa şıǵıp
 18 biyley bastadı. "Qobızıñdı tart, esalañ baqsı!", - dedi. Bayraq qo-
 19 bızın sarnatıp, öleñdetip jiberdi. "Bul elden men ketkeli sen aqı-
 20 lıñnan ayrıldıñ. Bir küni japalaqtap qar jawıp, jerdi tizeden
 21 basıptı. Sol kezde xan kızınıñ quldarı men küñderi kiyimderin şe-
 22 şip, közesin ustap suwǵa barıptı, sol suwdan qanıp işpek edi olar.
 23 Biraq qos qolınıñ sawsaǵın bilezikten üsitip alıptı. Altın, kumis-
 24 teriñdi, äzirley beriñder, aǵayın, xan kızınıñ barmaqtarın keselik.
 25 Onday maskaralıqqa uşırağan biykeşti er almaydı", - dedi
 26 Bayraq. Bul sözge Bänüw - Şeşek şamdanıp qaldı. "Men qalayşa mas-
 27 kara bolıppın, kem aqıl baqsı, söziñdi durıstap ayt. Maskara bo-

5 dedi. Sonra Beyrek: “Ben gebe kırsrağa binerek ömür geçirmeye niyetim yok. Senin
 6 evdeki atın Dereçük, bindiğin atın Barak değil miydi? Kırk
 7 hırsız koynunda yatmış ise, kambur Fâtıma denmeyip de ne ola-
 8 caksın? Maskaralıklarını ortaya dökmeden durup, yoluna git. Sana boşa
 9 çalacak kopuzum yok. Yerine git de otur. Bana ere va-
 10 ran yeni gelin çıkıp, elini kaldırarak oynasa yalnız ona kopuz çala-
 11 rım.”, diye ikinci antını söyledi. Bu sözü işiten kambur Fâtıma:
 12 “Aman yüzüm ay, bu uğursuz ne der? Bizim maskaralıklarımızı çı-
 13 kardı koydu. Kalk, kız, yerinden, kendin çıkıp oyna. Bugün oynama-
 14 yıp cehennemde mi oynarım dersin? Beyrek’ten ayrıldıktan sonra başına
 15 böyle günün doğacağını bilemedin mi?”, dedi. Burla Hatun da: “Kendin
 16 çık ortaya, yeni gelin, başka çare var mı?”, dedi. Banı Çiçek
 17 üzerine kızıl elbise, ellerine eldiven giydi, öyle yaparak ortaya çıkıp
 18 oynamaya başladı. “Kopuzunu çal, deli bahşı!”, dedi. Beyrek ko-
 19 puzunu çalıp, şarkı söyledi. “Bu ilden ben gideli sen ak-
 20 lından ayrıldın. Bir gün lapa lapa kar yağıp, yeri diz boyu
 21 kaplamıştı. O sırada hân kızının köleleri ile cariyeleri giysilerini çıka-
 22 rıp, kaplarını alıp suya varmış, o sudan kanıp içecek idi onlar.
 23 Ama iki elinin parmağını bilezikten üşütmüştü. Altınlarını, gümüş-
 24 lerini, hazırlayıverin, kardeş, hân kızının parmaklarını keselim.
 25 Öyle maskaralığa bulaşan kızı er almaz.”, dedi
 26 Beyrek. Bu söze Banı Çiçek sinirlenip kaldı. “Ben nasıl mas-
 27 kara olmuşum, kıt akıllı bahşı, sözünü düzelt söyle. Maskara o-

28 larlık meniñ qanday ayıbım bar eken?" - dep, ol qolğaptarın
 29 alıp, kümistey appaq sawsaqtarın körsetti. Ortañ qolında bayaqı
 30 Bayraq kiygizgen jüzik bar eken. Bayraq öziniñ jüzigin tanıp qaldı
 31 da, tolganıp öleñ ayta bastadı. Ne aytqan eken, xan iyem, tıñdap kö-
 32 relik: "O, biykeş, Bayraq ketkeli biyik tawdıñ basına sıgıp kördiñ
 33 be sen? Tört jağıña birdey qarap, öziñdi tanıp bildiñ be, sen? Qarğa
 34 tüstes qara şaşındı julıp, tarkatqan künderiñ boldı ma, biykeş?
 35 Ayaday qara közderiñnen aşçı jas aqqan küniñ boldı ma, biykeş?
 36 Küzgi almaday manawraqan betteriñdi josaday gıp julğan künderiñ
 37 boldı ma, biykeş? Sen erge şıqpaq ekensiñ, al qolıñdağı jüzigiñ
 38 meniki, sol jüzigimdi özime qaytar, biykeş", - dedi Bayraq. Biykeş

52. sayfa

1 oğan: "Bayraq ketkeli biyik tawlar basına talay ret şıktım. Qarğa
 2 tüstes qara şaşımdı talay ret juldım. Küzgi almaday kızıl jü-
 3 zimdi de talay künder julğanım bar. Kelgen, ketkennen onıñ deregin
 4 bilsem de, köp küttim. Menen şındap - aq ketkeniñ be bek jigitim, Bay-
 5 raq, kelmeske kettiñ be xan jigitim, Bayraq, dep zarlangan, jılağan
 6 künderim de az bolğan joq. Biraq meniñ süygenim Bayraq sen emes.
 7 Altın jüzik te seniki emes. Altın jüziktiñ köptegen ayğaktarı bar,
 8 onı alğıñ kelse, sol ayğaktarıñdı bildir", - dedi Bänüw - Şeşek.
 9 Bayraq söylep ketti: "Uwa, xan qızı, meniñ taw aldında atqa minip,

28 lacak benim nasıl ayıbım var imiş?”, diyerek, o eldivenlerini
 29 çıkarıp, gümüş gibi apak parmaklarını gösterdi. Orta parmağında daha önce
 30 Beyrek’in taktığı yüzüğü var imiş. Beyrek kendi yüzüğünü tanıdı
 31 da, düşünüp şarkı söylemeye başladı. Ne söylemiş, hânım, dinleyip gö-
 32 relim: “O, kız, Beyrek gideli büyük dağın başına çıkıp gördün
 33 mü, sen? Dört tarafına birden bakıp, kendini tanıyıp bildin mi, sen? Karga
 34 rengi kara saçını yolup, dağıttığın günlerin oldu mu, kız?
 35 Ufacık kara gözlerinden acı yaş aktığı günün oldu mu, kız?
 36 Güz elması gibi uykulu hale gelen yüzlerini dilim dilim edip yolduğun günlerin
 37 oldu mu, kız? Sen ere varacak imişsin, işte parmağındaki yüzüğün
 38 benim, o yüzüğümü bana geri ver, kız!”, dedi Beyrek. Kız

52. Sayfa

1 ona: “Beyrek gideli büyük dağlar başına çok kez çıktım. Karga
 2 rengi kara saçımı çok kez yoldum. Güz elması gibi kızıl yü-
 3 zümü de çok günler yolduğum oldu. Gelen, gidenden onun haberini
 4 alsam da, çok bekledim. Benden kesin ayrılışın mı bey yiğidim, Bey-
 5 rek, dönülmeze gittin mi hân yiğidim, Beyrek, diye ağladığım, inlediğim
 6 günlerim de az olmadı. Ama benim sevdiğim Beyrek, sen değilsin.
 7 Altın yüzük de senin değil. Altın yüzüğün pek çok ispatları var,
 8 onu almak istersen, o ispatları bildir.”, dedi Banı Çiçek.
 9 Beyrek söyledi: “Hey, hân kızı, benim dağ önünde ata binip,

- 10 aŋğa şıkkanım ötirik pe? Seniŋ aq şatırŋ qasınan kiyik atıp
- 11 alğanım ötirik pe? Sen meni sol şatırğa öziŋ şakırıp alğan jok
- 12 pa ediŋ? Sodan soŋ biz dalağa şıgıp, at jarıstırğan jok pa edik?
- 13 Meniŋ atımnıŋ ozıp şıkkanı esiŋde jok pa? Ekewimiz sadak atısı-
- 14 na tuskende seniŋ uşıp bara jatқан oğırđı atıp túsirgen jok pa
- 15 edim? Ekewimiz küreske tuskende, sen jigılıp qalmap pa ediŋ? Sonda
- 16 men betiŋnen üş ret süyip, bir ret tistep alıp edim. Altın jüzikti
- 17 men seniŋ qolıŋa sol sätte kiygizgen jok pa edim? Sondağı seniŋ süy-
- 18 gen jarıŋ - Bayraq men emes pe edim?", - dedi ol. Bul sözdi aytқан-
- 19 da, biykeş Bayraqtı tanıdı. Onıŋ sol jigiti ekenine közi jetti.
- 20 Kiyimşeŋ küyiŋşe Bayraqtıŋ aldına barıp qulap tüsti. Kızdar kı-
- 21 zıl şekpendi Bayraqқа jawıp, onı küyewşe kiyindirdi.
- 22 Biykeş derew atқа minip, Bayraqtıŋ äkesi men anasına barıp,
- 23 olardı kuwanttı. Biykeş enesine: "O, ana, qulğan Qaratawıŋ ornına
- 24 keldi. Qanday bop katқан özenderiŋ qaytadan şalkıp aqtı. Kuwrağan
- 25 bäyteregiŋ qaytadan güldedi. Qarıŋan jüyrik baytaldarıŋ qaytadan
- 26 qulındaytın boldı. Qarıŋan kızıl narlarıŋ botalap, sawlıq ta-
- 27 rıŋ qozdaytın boldı. On altı jil zarıgıp kütken Bayraqıŋ kel-
- 28 di. Qayın atam, qayın enem, mağan süyiŋsiŋe ne beresiŋder?" - dedi.
- 29 Bul xabardı estigen atası men enesi: "O, kelin, tiliŋnen aynalayın!
- 30 Ölgenimizşe seniŋ tilegiŋde bolalıq. Söziŋ ötirik bolsa da, şıŋa
- 31 aynalsın, keliŋsek! Balamızdıŋ aman - esen kelgeni ras bolsa, maŋ-
- 32 day aldında turğan Qarataw seniŋ jazğı jaylawıŋ bolsın! Onıŋ

- 10 ava çıktığım yalan mı? Senin ak çadırının yanına geyik atıp
 11 bıraktığım yalan mı? Sen beni o çadıra kendin çağırıp almış değil
 12 mi idin? Ondan sonra biz bozkıra çıkıp, at yarıştırmış değil mi idik?
 13 Benim atımın geçip gittiği aklında yok mu? İkimiz yay atışı-
 14 na giriştiğimizde senin uçup gitmekte olan okunu vurup düşürmüş değil mi
 15 idim? İkimiz güreşe başladığımızda, sen yıkılıp kalmamış mı idin? Sonunda
 16 ben yanağından üç kez öpüp, bir kez dişlemiş idim. Altın yüzüğü
 17 ben senin parmağına o zaman takmış değil mi idim? O zamanki sev-
 18 diğin yârin Beyrek ben değil mi idim?”, dedi. Bu sözü söylediğin-
 19 de, kız Beyrek’i tanıdı. Onun o yiğit olduğuna inandı.
 20 Üzerindekilerle birlikte olduğu gibi Beyrek’in önüne varıp yığıldı kaldı. Kızlar kı-
 21 zıl elbiseyi Beyrek’e hemen giydirip, onu güveye yaraşır biçime getirdiler.
 22 Kız hemen ata binip, Beyrek’in babası ile anasına gidip,
 23 onları sevindirdi. Kız anasına: “O, ana, yıkılan Karadağ’ın yerine
 24 geldi. Nicedir kuruyan ırmakların yeniden çağıldayarak aktı. Kuruyan
 25 büyük çınar ağacın yeniden yeşerdi. İhtiyarlayan hızlı kısrakların yeniden
 26 kulunlar oldu. İhtiyarlayan kızıl develerin yavrulayıp, koyunla-
 27 rın kuzular oldu. On altı yıl ağlayıp beklediğin Beyrek’in gel-
 28 di. Kayın atam, kayın anam, benim müjdeme ne verirsiniz?”, dedi.
 29 Bu haberi işiten babası ile anası: “O, gelin, dilini öpeyim!
 30 Ölünceye dek senin emrinde olalım. Sözün yalan olsa da, doğruya
 31 dönüşsün, yeni gelin! Oğlumuzun sağ esen geldiği doğru ise, kar-
 32 şı önünde duran Karadağ senin yaz için yaylan olsun! Onun

33 salkın bulağı seniñ käwsarıñ bolsın! Meniñ kıl - küñderim seniñ
 34 kızmetşiñ bolsın! Jüyrikterim seniñ jilkıñ bolsın! Jük arta-
 35 tın keleli tüyelerim de seniñ enşiñ bolsın! Aqtılı qoyım seniñ
 36 malıñ bolsın! Altın - kumisimdi ayawsız jarat. Altın jalatқан ақ
 37 şatırlarım seniki bolsın! O, kelinşek, odan қalsa қара basım se-
 38 niñ қурbandıǵıñ bolsın!" - desti oǵan. Osı kezde bekter Bayraqtı
 39 Bayböri üyine alıp keldi. Қазан bek söz bastap: "Қуwana ber, Baybö-
 40 ri, ulıñ keldi aldın", - dedi. Bayböri: "Onı körerlik mende köz
 41 bar ma? Közderim kör bolǵalı eşteneni ajıratıp, tanıy almay қал-

53. Sayfa

1 dım gой men! Balam şıntaǵın қанатıp, қanın oramalmen közime
 2 jaқsa, ol jazılar edi. Közim aşılsa, balamdı körer edim", - dedi.
 3 Onıñ eki közi birdey körmey қалған екен. Eki közine oramalimen қа-
 4 nın jaққанда, Bayböriniñ közderi şayday aşıldı. Äkesi men anası
 5 balasın körip, ayaǵına jıǵıldı. Olardıñ endigi aytқанı: "O, ba-
 6 lam, alıtın üyimniñ tiregi! O, ulım, aққuwday қалқıǵан meniñ қız-
 7 kırқındарımniñ güli! Қос közimniñ jаnǵан şıraǵı! Boyıma қуwat,
 8 jan bergen, balam! Bükil oǵız eliniñ көş bassısı³² bolǵан, jan ba-
 9 lam!" - degen tilek bata boldı. Jılap tabısıp, täñirige täwbeşilik
 10 etti.

³² Tekste bul söz "қалın оғыз әmirşisi" delingen. Bartold onı "elşisi" деп awdarǵан. Biz алǵашқы ұғымды aldık.

33 soğuk pınarı senin kevserin olsun! Benim kullarım cariyelerim senin
 34 hizmetçin olsun! Hızlı atlarım senin yilkın olsun! Yük yükle-
 35 nen sürü develerim de senin mirasın olsun! İri ak koyunum senin
 36 malın olsun! Altınımı gümüşümü hesapsız harca. Altın kaplanmış ak
 37 çadırlarım senin olsun! O, yeni gelin, ondan sonra, kara başım se-
 38 nin kurbanın olsun!”, dedi ona. O sırada beyler Beyrek’i
 39 Kam Püre’nin evine alıp geldi. Kazan Bey söze başlayarak: “Seviniver, Kam Pü-
 40 re, oğlun geldi önüne!”, dedi. “Onu görecek bende göz
 41 var mı? Gözlerim kör olalı hiç bir şeyi ayırıp, tanıyamayıp kal-

53. Sayfa

1 dım işte ben! Oğlum sırça parmağını kanatıp, kanını havlu ile gözüme
 2 sürse, o açılır idi. Gözüm açılrsa, oğlumu görürdüm.”, dedi.
 3 Onun iki gözü birden kör olup kalmış imiş. İki gözüne havlu ile ka-
 4 nını sürdüğünde, Kam Püre’nin gözleri kaynak gibi açıldı. Babası ile anası
 5 oğlunu görüp, ayağına yığıldı. Onların şimdiki söylediği: “O, oğ-
 6 lum, altın evimin direği! O, oğlum, ak kuğu gibi süzülen benim kızlarımın
 7 gelinlerimin gülü! İki gözümün yanan çırası! Boyuma kuvvet,
 8 can veren, oğlum! Bütün oğuz ilinin yol göstericisi³² olan, can ba-
 9 lam!”, diye şükretti. Ağlayarak buluşup, Tanrı’ya şük-
 10 retti.

³² Metinde bu söz “kalabalık oğuz emircisi” denilmiş. Bartold onu “elçisi” diye çevirmiş. Biz önceki anlamı aldık.

11 Muni estigen Jalğansı balası Jartaşıqtıñ zäresi uşıp,
 12 Bayraqtan kórkıp, Tana (Don) ózeniniñ qalıñ qamısına qaşıp ket-
 13 ti. Bayraq onıñ izine túsip, qamısqa kirip, jurtka: "Ot äkelinder!" -
 14 dedi. Söytip qalıñ qamısqa ört koydı. Jartaşıq örtenip óletinin
 15 bildi de, Bayraqtıñ ayacağına kelip jıǵıldı, söytip qılışınıñ as-
 16 tınan ötti. Bayraq onıñ kinäsın keşti. Qazan bek: "Endi toy jasap,
 17 kelinşegine qosıl!" - dep edi. Bayraq: "Qamalda qalğan 39 jolda-
 18 sındı jawdan qutqarmay, äyelimmen qosıla almaymın", - dedi. Qa-
 19 zan bek muni maqul körip: "Meni süygen jigitter tegis atqa minsin!" -
 20 dep elge xabar tarattı. Barlıq oǵız eliniñ bekteri atqa minip, Bayburd
 21 qamalına şawıp keldi. Gäwirler küş jıynap qan maydan aştı. Bar-
 22 lıq oǵız bekteri taza suwğa barıp dāret aldı da, betin säjdege tiygi-
 23 zip, eki bas kutba oqıdı, äwliye - ämbiyege sıynıp, täñirige jalbarın-
 24 dı. Dañgara - dabil qaǵılıp kırǵın soǵıs bastaldı. En dala doma-
 25 lanğan adam basına toldı. Qazan bek qılışpen urıp, şöklıy pat-
 26 şanı oǵızdey ökirtti. Ol atınan qulap tüsti. Er jürek Dondaz Qara
 27 Taǵavordı qılıştap, attan qulattı. Qara Bodaq Qara Arslanı
 28 öltirdi. Keñ jazıqta bolğan bul soǵıstan gäwirler jeñilis taptı.
 29 Gäwirlerdiñ jeti begi qılışqa túsip öldi. Bayraq, İyekenk, Qazan
 30 bek, Qara Bodaq, erlerdiñ eri Dondaz, Qazan bek balası Oraz bek qa-
 31 malğa şabuwl jasadı. Bayraq qamaldı alıp, bayaǵı 39 joldasına
 32 kelse, olar tügel aman eken. Täñirge täwbeşilik etti. Gäwirlerdiñ şir-
 33 kewlerin kıyratıp, kızmetşilerin kırdı. Ornına meşit saldırıp,

11 Bunu işiten Yalançı oğlu Yartaçuk'un ödü kopup,
 12 Beyrek'ten korkarak, Tana (Don) ırmağının sık sazlığına kaçıp git-
 13 ti. Beyrek onun peşine düşüp, sazlığa girip, yurda: "Ateş getirin!",
 14 dedi. Öyle deyip sık sazı ateşe verdi. Yartaçuk yanarak öleceğini
 15 bildi de, Beyrek'in ayağına gelip yığıldı, öyle yaparak kılıcının al-
 16 tından geçti. Beyrek onu affetti. Kazan Bey: "Şimdi toy düzenleyip,
 17 yeni gelinle evlen!", dedi. Beyrek. "Kalede kalan otuz dokuz yolda-
 18 şımı düşmandan kurtarmadan, kadınımınla evlenmem.", dedi. Ka-
 19 zan Bey bunu makul görerek: "Beni seven yiğitlerin hepsi ata binsin!",
 20 diye ile haber gönderdi. Bütün oğuz ilinin beyleri ata binip, Bayburd
 21 kalesine koşup geldi. Kâfirler güç toplayarak kanlı meydan açtı. Bü-
 22 tün oğuz beyleri temiz suya varıp abdest aldı da yüzünü secdeye deyi-
 23 rip, iki rekat namaz kıldı, evliyaya enbiyaya sığınıp, Tanrı'ya yalvar-
 24 dı. Nekkare davul çalınıp kanlı savaşa başlandı. Geniş bozkır yuvar-
 25 lan adam başıyla doldu. Kazan Bey kılıçla vurarak Şekli Me-
 26 lik'i öküz gibi bağırtdı. O atından yıkılıp düştü. Deli Tundar Kara
 27 Tekür'ü kılıçtan geçirip, attan düşürdü. Kara Budak Kara Arslan'ı
 28 öldürdü. Geniş düzlükte olan bu savaşta kâfirler yenilgiye uğradı.
 29 Kâfirlerin yedi beyi kılıçlanıp öldü. Beyrek Yigenek, Kazan
 30 Bey, Kara Budak, erler eri Tundar, Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey ka-
 31 leye hücum etti. Beyrek kaleyi alıp, önceki otuz dokuz yoldaşına
 32 geldiğinde, onların hepsi de sağ imiş. Tantu'ya şükretti. Kâfirlerin kili-
 33 selerini yıkıp, hizmetkârlarını öldürdü. Yerine mescit yaptırıp,

- 34 azan şakırtıp, kütba okıttı, tilderin kälıymağa keltirdi. Oljağa
 35 tüsken, kızıl - jasıl kiyingen, boyşań, kögildir közdi kız - kırkın-
 36 nan, sawıt - saymannan, altındağan kiyim men mawıtıdan tüsken ol-
 37 janıń bes bölegin üş toǵız kılıp, Bayandür xanğa tarattı. Bayböri
 38 bek balası Bayraq Baybijan kızına üylendi. Öziniń aq şatırına

54. Sayfa

- 1 kirip, üylenüw toyın ötkizdi. Kırık jigittiń birine Qazan, ekinşisine
 2 Bayandür xan, taǵı jetewine Bayraq özińiń jeti qarındasın berdi.
 3 Söytip, kırık jerden şatır tigildi. Özderiniń baǵın sınap, 39 kız
 4 sadaqtan oq attı. 39 jigit atılǵan sadaq oǵınıń soǵınan ketti. Ba-
 5 tırlardıń üylenüw toyı kırık kün, kırık tüńge sozıldı. Bayraq
 6 pen onıń kırık jigiti murat - maqsattarına jetti³³, özderiniń erligi-
 7 men baskalarga batırılıqtıń önegesin körsetti.
 8 Sol toyǵa Qorqıt atam kelip, küy şertip, jir ayttı. Din üşin
 9 küresip, jawdan kek alǵan sol batırlardıń erligin öleń - jırǵa qo-
 10 sıptı. Bul jir Bayraqqa arnalsın depti ol. Xan iyem, men de sizge
 11 aq batamdı bermekşimin: ömirińşe askar tawıń qulamasın, köleń-
 12 keli daraqıń solıp, quwarmasın. Ak saǵaldı äkeńniń barar jeri ju-
 13 maq bolsın, aq şaştı anańniń jürgen jeri sayalı taw bolsın. Seni
 14 quday ulıńnan, tuwǵandarıńnan ayırmasın. Közińdi jumǵanşa ku-

³³ Bul söz tekste "murat berip, murat aldı" delingen.

34 ezan ve hutbe okuttu, kelime-i şahâdet getirtti. Yağma-
 35 lanan, kızıl yeşil giyinmiş, uzun boylu, mavimsi gözlü kızıdan gelin-
 36 den, zırhtan silâhtan, altınla işlenmiş giyim ile kumaştan düşen gani-
 37 metin beş bölümünü üç dokuz edip, Bayındır Hân'a yolladı. Kam Püre
 38 Bey'in oğlu Beyrek Pay Piçen'in kızıyla evlendi. Kendi ak çadırına

54. Sayfa

1 girip, düğününü düzenletti. Kırk yiğidin birine Kazan, ikincisine
 2 Bayındır Hân ve yedisine Beyrek kendi yedi kardeşini verdi.
 3 Böylece, kırk yerde çadır dikildi. Kendilerinin bahtını sınavıp, otuz dokuz kız
 4 yaydan ok attı. Otuz dokuz yiğit atılan yay okunun peşinden gitti. Yi-
 5 ğitlerin düğünü kırk güne, kırk geceye yayıldı. Beyrek
 6 ile onun kırk yiğidi muradına maksadına ulaştı³³, kendilerinin erliği
 7 ile başkalarına yiğitliğin örneğini gösterdi.
 8 O düğüne dedem Korkut gelerek, nağme döküp, şarkı söyledi. Din için
 9 savaşıp, düşmandan oç alan o batırların erliğini şarkıya destana kat-
 10 tı. Bu destan Beyrek'e ait olsun dedi o. Hânım hey, ben de size
 11 temiz duamı vereceğim: Ömrünce yüksek dağın yıkılmasın, göl-
 12 geli ağacın solup, kurumasin. Ak sakallı babanın gideceği yer cen-
 13 net olsun, ak saçlı ananın olduğu yeri gölgeli dağ olsun. Seni
 14 Hüda oğlundan, kardeşlerinden ayırmasın. Gözünü yumana dek Hü-

³³ Bu söz metinde "murat verip, murat aldı" denilmiş.

15 day seni aq diniñnen ayırmasñ. Siz ben biz qıdaydñ dıydarın kö-
16 relik, awmıyn! Duğadağı basımız bir bolsın. Xan iyem, qıdaydñ
17 dosı Muxamedtiñ dıydarı üşin alla - tağala (ol dünyede) künäñdi je-
18 ñildetsin.

15 da seni hak dininden ayırmasın. Siz ile biz Hüda'nın yüzünü gö-

16 relim, âmin! Duadaki başımız bir olsun. Hânım hey, Hüda'nın

17 dostu Muhammet'in yüzü için Allah teala (o dünyada) günahını hafif-

18 letsin.

55. Sayfa

KAZAN BEKTİN BALASI ORAZ BEKTİN JAWGA

KALAY TUTKIN BOLGANI TUWRALI JIR

- 1 Kunderde bir küni Ulaşulı Qazan bek töseginen turıp, kara jerge
- 2 özinin aq şatırın tikkizdi. Mın jerden jibek kilem tösetti. Ala
- 3 şatırlardıń töbesi kökke jetti. Ängimelesüw üşin oğız jastarınñ
- 4 toqsan türli tobin jıynadı. Ortalarına awzı keñ mesterge kuyğan
- 5 suwsın koydı. Togız jerden köze, sansız jerden altın keseler koy-
- 6 gızdı. Şaştarı arqasına tüsip, tal - tal bolıp örilgen, barmağı
- 7 men tırnaqtarın kınalağan, ıyqtarında bir - bir kus sayrağan gäwir-
- 8 lerdin togız kızına sol altın keselermen oğız bekterine suwsın
- 9 tartkızdi. Sol keselerden Ulaşulı Qazan - Salor oğız bekterine suw-
- 10 sın berip, işkizdi. Suwsınnan onıñ özi de işti. Kelgenderge altında-
- 11 ğan şapan - şapkit, şatır, kızıl buyra narlardan sıylık berdi.
- 12 Ulı Oraz sadağın ustap, onıñ aldında tik turıp, kızmet kör-
- 13 setti. Onında Qazannıñ inisi Qara Köne, solında Qazannıñ asıran-
- 14 dı balası Aruz otırdı. Qazan onına qarap qarqıldap külip ji-
- 15 berdi de, solına qarap kuwanıştı lebiz bildirdi. Qarsı aldında tur-
- 16 ğan ulı Orazğa qarap, qolın sanına urıp, jılap aldı. Bul minez
- 17 ulı Orazğa unamay qalğan edi. Ol ayağın ilgeri basıp, äkesine jaqın-

55. Sayfa

KAZAN BEY'İN OĞLU URUZ BEY'İN DÜŞMANA NASIL TUTSAK ÖLDÜĞÜ HAKKINDA DESTAN

1 Günlerden bir gün Ulaş oğlu Kazan Bey yerinden kalkıp, kara yere
 2 kendi ak çadırını diktirdi. Bin yerden ipek halı döşetti. Ala
 3 çadırların tepesi göğe ulaştı. Sohbet etmek için oğuz gençlerinin
 4 doksan türlü grubu toplandı. Ortalarına ağız geniş, içi içecek dolu
 5 küp koydu. Dokuz yerden kap, sayısız yerden altın kadehler koy-
 6 durdu. Saçları arkasına düşüp, dal dal olup örülmüş, parmağı
 7 ile tırnakları kınalanmış, omuzlarında bir bir kuş öten kâfir-
 8 lerin dokuz kızına o altın kadehler ile oğuz beylerine içki
 9 dağıttırdı. O kadehlerden Ulaş oğlu Salur Kazan oğuz beylerine iç-
 10 ki verip, içirdi. İçkiden onun kendisi de içti. Gelenlere altınla işlen-
 11 miş üst baş, çadır, kızıl kıvrıcık develerden armağan etti.
 12 Oğlu Uruz yayını tutup, onun önünde ayakta durup, hizmet gös-
 13 terdi. Sağında Kazan'ın kardeşi Kara Göne, solunda Kazan'ın besle-
 14 me oğlu Aruz oturdu. Kazan sağına bakıp kahkahayla güldü
 15 de, soluna bakıp hayatından memnun ses verdi. Karşısında du-
 16 ran oğlu Uruz'a bakıp, eliyle dizini döverek, ağlayıverdi. Bu hareket
 17 oğlu Uruz'un hoşuna gitmedi. O ayağını ileriye basarak, babasına yakla-

18 dap keldi de, tizesin bügip oturıp tilge keldi. Ne aytқан eken, xan
 19 iyem, körelık: "O, Qazan äkem, meniñ sözime kulak sal, qayırmıdı
 20 bol. Sen oñıña qarap küldiñ, solıña qarap quwandıñ, qarısı aldıñ-
 21 da turğan ulıñ - meni körgende jıladıñ. Munıñ mänisine men tü-
 22 sinbedim. Qara basım jolıña qurban bolsın, osınıñ sebebin aytşı.
 23 Aytpasañ, ornımnan turmaymın. Turar bolsam, özimniñ qara köz
 24 kırık jigitimdi ertip, qanışer abxaz eline ketemin, olardıñ altın
 25 boytumarın moynıma tağamın, qara şapan kiygen din iyeginiñ qolı-
 26 nan süyemin, gäwirlerdiñ kök köz kızına üylenip, qayıp aldıña
 27 kelmeymin. Jılağan sebebiñdi ayt mağan. Senen ayağan janımdı iyt
 28 jesin, äke", - dedi Oraz. Qazan bek tereñ kürsinip, balasınıñ jü-
 29 zine tesile qaradı da, dawıstap söyley bastadı. Xan iyem, ol ne ayt-
 30 qan eken, tıñdap körelık: "Kelşi bermen, qulınım, balam! Oñıma

56. Sayfa

1 qarap külgen sebebim - onda Qara Köne otır eken, ol talay jawdıñ
 2 basın kesip, qanın tökken adam edi. Sol üşin sıylık alıp, ataqqa
 3 jetti. Solıma qarap süyingen sebebim - onda ögey ulım - Aruz
 4 otır eken. O da jaw basın kesip, kan tögip, sıylı batır bolğan
 5 adam. Aldıma qarağanda, seni kördim. Jasıñ on altığa kelipti.
 6 Merzimdi künim kelse men köz jumıp, ol dünüyege ketemin de, artım-
 7 da sen qalasıñ. Osı küñge deyin sadaq tartıp oq atpapsıñ, kan tök-

18 şıp geldi de, diz çöküp oturarak konuştu. Ne söylemiş, hâ-
 19 nım, görelim: “O, Kazan babam, benim sözüme kulak ver, merhametli
 20 ol. Sen sağına bakıp güldün, soluna bakıp sevindin, karşın-
 21 da duran oğlun beni gördüğünde ağladın. Bunun anlamını ben kavra-
 22 yamadım. Kara başım yoluna kurban olsun, bunun nedenini söyle.
 23 Söylemezsen, yerimden kalkmam. Kalkarsam, kendi kara gözlü
 24 kırk yiğitdimi yanıma alıp, Kan Abkaza iline giderim, onların altın
 25 muskasını boynuma takarım, kara kaftan giyen din sahibinin eli-
 26 ni öperim, kâfirlerin gök gözlü kızıyla evlenip, geri dönüp önüne
 27 gelmem. Ağlamanın nedenini söyle bana. Senden esirgenen canımı it
 28 yesin, baba.”, dedi Uruz. Kazan Bey derin derin içini çekerek, oğlunun yü-
 29 züne üzüntüyle baktı da, ses verip konuşmaya başladı. Hânım, o ne söyle-
 30 miş, dinleyip görelim: “Gel yakına, kulunum, oğlum! Sağıma

56. Sayfa

1 bakıp gülme nedenim orada Kara Göne oturur imiş, o çok düşmanın
 2 başını kesip, canını dökmüş adam idi. Onun için armağan alıp, üne
 3 kavuştu. Soluma bakıp sevinme nedenim orada üvey oğlum Aruz
 4 oturur imiş. O da düşman başını kesip, kan döküp, saygın yiğit olmuş
 5 adam. Önüme baktığımda, seni gördüm. Yaşın on altıya geldi.
 6 Tayin edilen günüm gelse ben göz yumup, o dünyaya giderim de ardım-
 7 da sen kalırsın. Bu güne deyin yay çekip ok atmamışsın, kan dök-

8 pepsin, oğızdardın algısına iye bolmapsın. Erten men ölip ol dü-
 9 niyeye ketsem, artımda sen qalasın. Biraq oğız eli meniñ tajım men
 19 tağımdı sağan bermeydi. Osını oylap meniñ akırım kayırlı bol-
 11 maydı eken - aw dep jiladım", depti Qazan.
 12 Sonda Oraz söylep ketti. Ne aytқан eken ol, xan iyem, tırdayıq.
 13 "O, bek tuwğan äke! Boyıñ nar tüyedey bolğanmen bota quram aqılın
 14 joq eken. Boyıñ tawday bolğanmen, aqılın tarınñ bir tüyir dä-
 15 nindey gana eken. Erliktiñ jol - jorağasın bala äkeden üyrene me, älde
 16 äke baladan üyrene me? Ana bir jolı meni qasıña alıp gäwirler şe-
 17 gine barganda, kılışındı sermep kördiñ. Biraq qanşa adamdı kı-
 18 rıp tastap ediñ? Bar erligiñ sol bolsa, odan men nendey ülgı almak-
 19 şımın", - dedi Oraz. Bul sözge Qazan bek qattı şamdamp, bir
 20 qolın ekinşi qolına soğıp, qarqıldap turıp küldi: "O, bekterim,
 21 Oraz tawıp ayttı! Sender meniñ jeti begim ediñder. Astarındı jep,
 22 şaraptarıñdı işiñder. Ängimeleriñdi buzbañdar, men balamdı qası-
 23 ma alıp, aña şıgamn, jeti kündik azıgımdı alamın. Oq atıp,
 24 jaw basın kılışpen kesken jerimdi oğan körsetemin. Argısı
 25 balamdı qasıma alıp, kögildir tawda jatқан gäwirler şegine deyin
 26 baramın, bekterim", - dedi Qazan. Ol qara tulparın aldırıp, er - to-
 27 kım saldı. Üş jüz jigatine altın - zermen äşekeylengen kiyim kiygizip,
 28 qasına ertip aldı. Söytip, Qazan balasın qasına alıp Qaratawğa
 29 bet alıp, aña şıqtı. Oraz da öziniñ kırık jigitin qasına qosıp
 30 alğan edi. Bular añ bitkendi kuwıp, kus attı. Kögildir tawğa şıgıp,

8 memişsin, oğuzların memnuniyetine sahip olmamışsın. Ertesi günü ben ölüp o dün-
 9 yaya gitsem, ardımda sen kalırsın. Ama oğuz ili benim tâcım ile
 10 tahtımı sana vermez. Bunu düşünüp ah benim sonum hayırlı ol-
 11 maz imiş diye ağladım.”, dedi Kazan.
 12 Sonra Uruz konuştu. Ne söylemiş o, hânım, dinleyelim:
 13 “Ey, bey doğmuş baba! Boyun deve kadar olmakla birlikte yavrusu kadar aklın
 14 yok imiş. Boyun dağ kadar olmuş ama yine aklın darının bir küçük tanesi
 15 gibi imiş. Erliğin yolunu yordamını çocuk mu babadan öğrenir, yoksa
 16 baba mı çocuktan öğrenir? Şu ana dek bir kez, beni yanına alıp kâfirler sını-
 17 rına varıp kılıcını çekip gördün. Ama ne kaç adamı öldü-
 18 rüp bıraktın? Bütün erliğin o ise, ondan ben nasıl örnek alaca-
 19 ğım?”, dedi Uruz. Bu söze Kazan Bey çok sinirlenip, bir
 20 kolunu ikinci koluna kavuşturup, kahkaha atarak güldü: “O, beylerim,
 21 Uruz doğru söyledi! Siz benim yedi beyim idiniz. Yemeğinizi yiyip,
 22 şarabınızı içiniz. Sohbetinizi bozmayınız, ben oğlumu yanı-
 23 ma alıp, ava çıkarım, yedi günlük azığımı alırım. Ok atıp,
 24 düşman başını kılıç ile kestiğim yeri ona gösteririm. Sonra
 25 oğlumu yanıma alıp, maviye çalan dağdaki kâfirlerin sınırına deyin
 26 varırım, beylerim.”, dedi Kazan. O kara cins atını getirip, eğerle-
 27 di. Üç yüz yiğidine altın ipek nakışla işlenmiş giysi giydirip,
 28 yanına aldı. Öyle yapıp, Kazan oğlunu yanına alarak Karadağ’a
 29 doğru yol alıp, ava çıktı. Uruz da kendi kırk yiğidini beraberine al-
 30 mıştı. Bunlar av peşinde koşup, kuş öldürdü. Maviye çalan dağa çıkıp,

- 31 kiyik awladı. Sodan soñ jasıl sayğa şatır tigip, öziniñ bekterimen
 32 birge işip - jep, birneşe kündey toylap jattı.
 33 Sol künderi gäwirlerdiñ Dodiyaña jäne Axaltsık³⁴ degen kamaldarı-
 34 nan bir jalañ bas jansız şığıp, tawda taylap jatқан oğızdardı
 35 körip, Tagavorğa xabar beredi: "Nege ğapıl boldıñ? Jakın jerde
 36 jaw jadır, oğan seniñ iytiñ nege ürmeydi? Mısığın nege mıyawlamay-
 37 dı? Batırlardıñ alıbı Qazan taw işinde toy jasap, balası men

57. Sayfa

- 1 ekewi mas bolıp uyıktap jadır", - dedi jansız. Üstine qara şekpen
 2 kiygen on altı mırñ gäwir attarına minip. Qazandı uyqı üstinde ba-
 3 sıp almak boldı. Bir mezgilde oğızdardıñ közine altı jerden ba-
 4 ğan boyınday şań körindi. Birewi: "Bul eşkiniñ şańı" dese, ekinşi-
 5 si "jawdıñ şańı" dep talastı. Qazan tırıp: "eşkiniñ şańı
 6 bolsa, ol bir - aq jerden şıǵar edi, bul samsap kele jatқан jawdıñ
 7 belgisi", - dedi. Bir kezde şań tarap, kündey kürkiregen, teñizdey
 8 tolqıǵan jawdıñ qarası nuw ormanday bolıp körindi. Uzun sanı on
 9 altı mırñ. Kewdesine kiygenderi iyt terisinen tigilgen kısqa ton, bas-
 10 tarında kiyiz qalpaq. Dini qara gäwirler qarǵaşa şuwlaydı. Qazan
 11 öziniñ qara tulparın aldırıp, minip aldı. Balası Oraz şılıbrın
 12 tüyip alıp, astındaǵı argımaǵına qamşı basıp, jawǵa qarısı şap-

³⁴ Axaltsık kamalı 1635 jılı Osman türikleri alganga deyin solardıñ kolında bolǵan.

31 geyik avladı. Ondan sonra yeşil ovaya çadır dikip, kendi beyleri ile
 32 birlikte yiyip içerek bir kaç gün kadar ziyefeti sürdürdü.
 33 O günler kâfirlerin Tatyân ve Ak Saka³⁴ denen kalelerin-
 34 den bir yalın casus çıkıp, dağda ziyefet çeken oğuzları
 35 görüp, teküre haber verdi: “Niye gâfil oldun? Yakın yerde
 36 düşman bulunur, ona senin itin niye ürmez? Kedin niye miyavla-
 37 maz? Yiğitlerin alpî Kazan dağ içinde toy yapıp, oğlu ile

57. Sayfa

1 ikisi sarhoş olup uyumaktalar.”, dedi casus. Üstüne kara giysi
 2 giyen on altı bin kâfir atlarına binip, Kazan’ı uyku üstünde ba-
 3 sıp yakalayacak oldu. Bir ara oğuzların gözüne altı yerden di-
 4 rek boyu kadar toz göründü. Birisi: “Bu keçinin tozu”, dese, ikinci-
 5 si “düşmanın tozu”, diyerek tartıştı. Kazan durup: “Keçinin tozu
 6 olsa, o aynı yerden çıkar idi, bu göze çarpıp gelen düşmanın
 7 belirtisi.”, dedi. Bir ara toz dağılıp, güneş gibi parlayan, deniz gibi
 8 dalgalanan düşmanın karası sık orman gibi olup göründü. Toplam sayısı on
 9 altı bin. Gövdesine giydikleri it derisinden dikilmiş kısa don, baş-
 10 larında keçe kalpak. Dini kara kâfirler karga gibi bağırdı. Kazan
 11 kendi kara cins atını getirtip, bindi. Oğlu Uruz ipini
 12 düğümleyip, altındaki cins atına kamçı vurup, düşmana doğru koş-

³⁴ Ak Saka kalesi 1635 yılında Osmanlı Türkleri alana dek onların elinde imiş.

13 tı. Bala äkesine qarap ayğayladı: "Qazan äke, munda kelip körşi!
 14 Jaw tolkığan tenizdey, jangay ottay, jarkırağan juldızday bo-
 15 lıp kele jadır eken. Öz awzın, öz tilinmen mağan bes awız bilgenin-
 16 di aytşı. Menin qara basım senin jolına qurbandık bolsın,
 17 äkem", - dedi bala. Qazan oğan: "Özin kel munda, arıstan tuwğan ba-
 18 lam! Bul kele jatqandar gawirlerdin äskeri eken. Özi tolkıp aqqan qa-
 19 ra tenizdey ıgıladı. Basına kiygen duwlığaları kün közine sağılısa-
 20 dı. Juldızday jiltıldağan narseler - nayzaların uşı. Bular
 21 dini jaman gawirler eken, balam!", - dedi. "Olardı ne üşin jaw dep
 22 ataymız?" - dep suradı bala. Qazan oğan: "O, balam, olardı jaw
 23 bolıp atalatın sebebi: eger biz jeñsek, olardı qıramız, olar jeñ-
 24 se, bizdi qıradı", - dep jawap berdi. Oraz turıp: "Äke olardı bek-
 25 terin, jigitterin öltirsek, bizden qun suramay ma?", - dedi äkesine.
 26 Qazan: "Joq ulım, dini jamandardın mıñın öltirsen de, senen qun
 27 suraytın adam joq. Mağan tek senin qasımında bolğanın batıp
 28 otır", - dedi oğan. Sonda Oraz tolgana söyledi. Tırdaqız, xan iyem,
 29 ne aytqan eken ol: "Qasıma jaqınarak kelip sözimdi tırda, Qazan
 30 äkem! Ornımnan turıp osında kelgende, astımdağı atımdı osı
 31 kün üşin bastap edim. Sol künim tuwğan eken. Ol bügingi maydanda sen
 32 üşin bir buwlanar. Almas ala nayzamdı osınday kün üşin uştap
 33 edim. Onıñ da küni tuwğan eken. Sen üşin ol talay - talay gawir iytin
 34 köbesin buzıp, kewdesin qawsatar. Qayıspas qara bolat qılışım-
 35 dı men osınday kün üşin qayrap edim. Sen üşin ol talay gawirdin

13 tu. Çocuk babasına dönüp bağırdı: “Kazan baba, buraya gelip gör!
 14 Düşman dalgalanan deniz gibi, yanan ateş gibi, parlayan yıldız gibi o-
 15 lup gelmekte imiş. Kendi ağzın, kendi dilin ile bana beş kelime bildiği-
 16 ni söyle. Benim kara başım senin yoluna kurban olsun,
 17 babam!”, dedi çocuk. Kazan ona: “Sen gel buraya, arslan doğan oğ-
 18 lum! Bu gelenler kâfirlerin askeri imiş. O dalgalanarak akan ka-
 19 ra deniz gibi yavaş hareket eder. Başına giydiği tolgaları güneş ışığının yansıması ile akis
 20 yapar. Yıldız gibi parlayan şeyler süngülerinin ucu. Bunlar
 21 dini kötü kâfirler imiş, oğlum!”, dedi. “Onları niçin düşman diye
 22 adlandırıyoruz?”, diye sordu çocuk. Kazan ona: “O, oğlum, onların düşman
 23 olarak adlanmasının nedeni: Eğer biz yensek, onları öldürürüz, onlar yen-
 24 se, bizi öldürür.”, diye cevap verdi. Uruz durup: “Baba onların bey-
 25 lerini, yiğitlerini öldürsek, bizden kan hakkı istemez mi?”, dedi babasına.
 26 Kazan: “Yok oğlum, dini kötülerin birini öldürsek de, senden kan hakkı
 27 isteyen adam olmaz. Bana yalnızca senin yanımda olman batı-
 28 yor.”, dedi ona. Sonra Uruz düşünerek konuştu. Dinleyin, hânım,
 29 ne söylemiş o: “Yanıma yaklaşarak gelip sözümü dinle, Kazan.
 30 babam! Yerimden kalkıp buraya geldiğimde, altımdaki atımı bu
 31 gün için saklamış idim. O günüm gelmiş. O bugünkü meydandan senin
 32 için bir koşturur. Elmas ala süngümü böyle gün için ucunu sivriltilmiş
 33 idim. Onun da günü gelmiş. Senin için o pek çok kâfir itin
 34 zırhını parçalayıp, gövdesini delik deşik eder. Bükülmez kara polat kılıcı-
 35 mı ben böyle gün için bilemiştim. Senin için o çok kâfirin

36 basın döñgeleter. Köbesi berik temir sawıttı men osınday maydan
 37 üşin kiyip edim. Onıñ da küni tuwıptı. Onıñ közderin sol üşin berik
 38 etip soqtırğan edim. Basımdağı temir qalpağımdı men osınday kün
 39 üşin kiygen edim. Onıñ da küni tuwıptı. Sen üşin ol qandı şoqpar-
 40 dıñ qandayına bolsa da tözer. Qırıq joramdı osınday kün üşin
 41 äzirlep edim. Olardıñ da küni tuwıptı. Sen üşin olar da talay gäwir-

58. sayfa

1 diñ qanın suwday ağızar. Meniñ atımdı el "arıstan" dep qoyıp edi.
 2 sen üşin talay gäwirdiñ jağasın jırtarın. Öz awzıñ. öz tiliñmen
 3 mağan birer keñes ber, äkem, sen üşin jan - tänimdi ayaman", - dedi ba-
 4 la. Qazan ne degen eken, soğan kelelik, xan iyem! "O, ulım, balam!
 5 Qulaq salıp, söz tırda. Gäwirlerdiñ atqışı üş jay atsa, sonıñ
 6 birde - biri qur ketpesin dedi. Jendet adam basın alarda ündemeydi,
 7 aspazğa adam etin pisirip, tabaqqı saluw tük emes gäwirlerge äliñ kel-
 8 meydi.

9 Tösegimnen turarın,
 10 Ängime - düken qurarın.
 11 Qara atıma bararın,
 12 Arı - beri şabarın.
 13 Dini qara gäwirdiñ
 14 Sanı qaşa bolsa da,

36 başını yuvarlatır. Zırhı sağlam demir malzemeyi ben böyle meydan
 37 için giymiştim. Onun da günü geldi. Onun gözlerini onun için sağlam
 38 edip diktirmiş idim. Başımdaki demir kalpağımı ben böyle gün
 39 için giymiş idim. Onun da günü geldi. Senin için o kanlı gür-
 40 zün ne kadarına olsa da dayanır. Kırk yoldaşımı böyle gün için
 41 hazırlamıştım. Onların da günü geldi. Senin için onlar da çok kâfi-

58. Sayfa

1 rin kanını su gibi akıtır. Benim adımlı il “arşlan” diye koydu.
 2 Senin için çok kâfirin yakasını yırtarım. Kendi ağzın, kendi dilin ile
 3 bana birer akıl ver, babam, senin için canımı bedenimi sakınmam.”, dedi ço-
 4 cuk. Kazan ne demiş, ona gelelim, hânım! “Ey, oğlum, yavrum!
 5 Kulak verip, söz dinle. Kâfirlerin nişançısı üç ok atsa, onun
 6 birinden biri boşa gitmesin der. Cellat adam başını alırken ses çıkarmaz,
 7 aşçı için adam etini pişirip, tabağa koymak bir şey değil, kâfirlere sıran gel-
 8 mez.
 9 Yerimden kalkarım,
 10 Sohbet meclis kurarım.
 11 Kara atıma varırım.
 12 Öteye beriye koşarım.
 13 Dini kara kâfirin
 14 Sayısı ne kadar olsa da,

- 15 Қайыспас қара болатпен
 16 қыл moyinnan urarmın.
 17 Basın kesip alarmın,
 18 қаşқақтап жүріп соғисып,
 19 Gäwirge oyran salarmın.
 20 Söytip jayın tabarmın,
 21 Қаşa жүріп қан төккен
 22 Soғисыма қарап tur,
 23 Sen de solay soғис қыл.
 24 Basıña қара күн tuwsa,
 25 Sonıñ özin erlik bil,-
 26 dedi Қазан. Oraz söylep ketti. Tıñdañız, xan iyem, ol ne aytқан eken:
 27 "O, bek tuwған äkem! Söziңdi uqtım. Arafat³⁵ tawında erkek toqtı
 28 қурbandıққа шalıныпты deydi гоy. Ul äkesiniñ dañқın şıғaruw
 29 üşin tuwadı. Balası beline kılış baylasa, ol äkeniñ kamı. Senen
 30 ayanıp қалатın басım жоқ", - dedi Oraz. Xan iyem, oған Қазан ne de-
 31 degen eken, sonı estіñiz: "O, ulım, balam! sen jaw ortasın körgen жоқ
 32 ediñ. Bas kesip, adam öltirgen жоқ ediñ, қан төкpediñ. Қастarı қызақ-
 33 tay bolıp tigilgen қırık jigitiңdi қасıña alıp, taw basına шıқ.
 34 Onıñ төскеyi қандаy suluw! Sol jerden meniñ қалаy соғисatınıмdı,
 35 jaw tobına қалаy kirip, қалаy қıратınıма, ädis - aylama köziңdi sa-

³⁵ Arafat - Mekke қасындағы taw. Adam ata aspannan түskende, Xawa ananı sol tawdan tawıptı - mıs. Arafat - arabşa bilüw, tanuw. Musılmandar Mekkege barıp, Arafat tawında қурbandıқ şaladı.

- 15 Bükülmez kara polat ile
 16 Kıl boyuna vurarım.
 17 Başını kesip alırım,
 18 Döne döne giderek savaşır,
 19 Kâfirlere karışıklık salarım.
 20 Öyle yapıp yeri bulurum,
 21 Kaçarak yürüyüp kan döken
 22 Savaşına bakıp dur,
 23 Sen de öyle savaş kıl.
 24 Başına kara gün doğsa,
 25 Onun kendini erlik bil.”,
 26 dedi Kazan. Uruz söyledi. Dinleyiniz, hânım, o ne söylemiş:
 27 “Ey, bey doğmuş babam! Sözüünü anladım Araf³⁵ dağında erkek toklu
 28 kurban kesilmiş denir ya. Oğul babasının ününü yükseltmek
 29 için doğar. Oğlu beline kılıç bağlasa, o babanın işi. Senden
 30 geri kalan başım yok.”, dedi Uruz. Hânım, ona Kazan ne de-
 31 miş, onu işitiniz: “Ey, oğlum, yavrum! Sen düşman ortasını görmüş değil
 32 idin. Baş kesip, adam öldürmüş değil idin, kan dökmedin. Kaşları kara ot
 33 gibi olup dikilmiş kırk yiğidini yanına alıp, dağ başına çık.
 34 Onun yamacı ne kadar güzel! O yerden benim nasıl savaştığımı,
 35 düşman kalabalığına nasıl girip, nasıl öldürdüğümü, usulüme taktiğime gözünü

³⁵ Arafat - Mekke yanındaki dağ. Adem baba gökten indiğinde, Havva anayı, o dağda bulmuştu. Arafat - Arapça bilmek, tanımak. Müslümanlar Mekke 'ye giderek, Arafat dağında kurban keser.

36 lip tur, söytip äkennen sogıs önerin üyren, sonda sender bizdin
 37 artımızda boy tasalay turğan äsker bolıp körinesin der", - dedi Ka-
 38 zan balasına. Oraz äkesinin aytkanın istedi. Qasına kırık jolda-

59. Sayfa

1 sin alıp, biyik tawdın tasasına barıp turdı. Ol zamanda bala äke-
 2 sinin sözün eki etpegen. Eki etken balanın isi onğa baspağan.
 3 Oraz jalpak tawdın basına barıp, nayzasın jerge şansıp
 4 koyıp, tasadan qarap turdı. Qazan bek gäwirlerdin yakın kelip kal-
 5 ganın kördi de, atınan tüşip, taza suwmen däret aldı, basın säjdege
 6 koyıp, eki bas kutba oqıdı. Täñirinin atın aytıp tilin kälıymağa
 7 keltirdi. Sodan soñ ayğaylap atına kamşı bastı da, jawğa kılış
 8 şaba bastadı. Gäwirlerdin kutı kaşıp ketti, közderi tük körmedi.
 9 Dabil kerney kağılıp, altın tildi zurnalar äskerdin kulağın bi-
 10 tirdi. Ol küni ogız äskerleri qaşa sogıstı. Kılıştar birine - biri
 11 sogıp, zır - zır etti. Sadaktan atılğan şıbık jaylar janbır bolıp
 12 jawdı. Ol küni süziskeñ ogızdey nayzalar dembil - dembil aykastı.
 13 Qoyan jürek qorqaktar kirerge tesik tappadı. Ol küni Qazannın ba-
 14 lası Oraz sogıs kızığına qaray - qaray közi taldı, şıdamadı: "O,
 15 kırık jigitim, keliñder beri. Kara basım joldarıña qurbandık.
 16 Äkem Qazannın jawğa kalayşa bas salıp, kan tögetinin kördiñder
 17 me? Jas balağa köringen astın bäri tamaq bolmaydı. Baykawımşa

36 ver, öyle yaparak babandan savaş hünerini öğren, sonra siz bizim
 37 arkamızda boy saklayarak duran asker olup görünürsünüz.”, dedi Ka-
 38 zan oğluna. Uruz babasının dediğini yaptı. Yanına kırk yolda-

59. Sayfa

1 şını alarak, büyük dağın kuytu bir yerine gidip durdu. O zamanda çocuk baba-
 2 sının sözünü iki etmemiş. İki eden çocuğun işi hayra çıkmamış.
 3 Uruz büyük dağın başına varıp, süngüsünü yere batırıp
 4 koyup, kuytu yerden bakıp durdu. Kazan Bey kâfirlerin yaklaştı-
 5 ğını gördü de, atından inip, duru su ile abdest alarak, başını secdeye
 6 koyup, iki rekat namaz kıldı. Tanrının adını söyleyip kelime-i şahâdet
 7 getirdi. Ondan sonra yüksek sesle bağırıp atına kamçı vurdu da, düşmana kılıç
 8 çalmaya başladı. Kâfirler korktu, gözleri bir şey görmedi.
 9 Davul ney çalınıp, altın burmalı zurnalar askerin kulağını çın-
 10 lattı. O gün oğuz askerleri kaçarak savaştı. Kılıçlar birbirine
 11 çarparak zın zın etti. Yaydan atılan çubuk oklar yağmur olup
 12 yağdı. O gün tosan öküz gibi süngüler gümbür gümbür çarpıştı.
 13 Tavşan yürekli korkaklar girmeye delik bulamadı. O gün Kazan’ın oğ-
 14 lu Uruz savaş hengâmesine baka baka gözü daldı, dayanamadı: “Ey,
 15 kırk yiğidim, gelin beri. Kara başım yolunuza kurban.
 16 Babam Kazan’ın düşmanı nasıl birden yakalayıp, kan döktüğünü gördünüz
 17 mü? Genç çocuğa görünen yemeğin hepsi yemek olmaz. Gözlediğim kadarıyla

18 äkem osı jawlardı ayaytın sıyaqtı. Meni süygen jigitter! Endi bizge
 19 ne turıs bar? Gäwirlerdiñ bir şetinen tiyelik", - dedi Oraz. Ol tul-
 20 par atına kamsı urıp kızdırdı. Söytti de attıñ basın jawdıñ oñ
 21 қанатına burdı. Jawdıñ oñ қанатın da, sol қанатın da ol bawday
 22 түsirdi. Soğısı tar jolğa burşaq jawganday, köldegi қара қуwlarğa
 23 laşın şüyilendey boldı. Gäwirlerdiñ bir қанатın suw sepkendey
 24 ğıp japırdı. Dini қара гäwirler sasıp kaldı. Birewi balanıñ as-
 25 tındağı atına oқ atıp, ol қуlap түsti. Orazdı қорşap aldı. Oraz-
 26 dıñ kırık jigiti attan түsip, sawıttarın buwıñıp, kılışın jala-
 27 ңaştap, Orazdı қорғamak boldı. Köp қorkıтаdı, tereñ batıradı,
 28 jayawdıñ күni қараң. Jaw Orazdıñ oñı men solın birdey қорşap,
 29 onıñ kırık jigitin қırdı. Balağa jabılıp, ustap aldı da aқ saw-
 30 saқtı қолın artına baylap, moynına қıl арқан saldı. Basın төмен
 31 salbıratıp, ayağınan er basına ilip қойıp, süyretip ala jöneldi.
 32 Balanıñ taska tiygen aқ etinen қан ақtı. Bala atasınıñ aruwağına
 33 jalbarınıp juladı, anasınıñ atın aytıp juladı. Қол - ayağı
 34 baylanған moynına арқан salınған, basın jerge қаратқан күyinде
 35 onı şetке alıp ketti. Söytip Oraz jawğa tutқın boldı. Қазанға
 36 bul xabar барıp jetpedi. Қазан bolsa, balam jawdı jenip keyin
 37 қайтқан екен деп oylap, bayağı balası турған jerge kelse, eşkim жоқ
 38 екен: "O, bekte, balam қайда ketti екен?" - деп suradı. Bekteri
 39 turıp: "Bala degen kus minez. Ol öziniñ anasına қаşıп ketken bo-
 40 lar", - desti. Қазанныñ salı suwға ketkendey boldı. Keyin қайтті.

18 babam bu düşmanları esirger gibi. Beni seven yiğitler! Şimdi bize
 19 durmak neye var? Kâfirlerin bir ucundan saldıralım.”, dedi Uruz. O cins
 20 atına kamçı vurarak kızdırdı. Öyle yaptı da atın başını düşmanın sağ
 21 kanadına çevirdi. Düşmanın sağ kanadını da, sol kanadını da o bağ gibi
 22 düşürdü. Savaşı dar yola dolu yağmış gibi, göldeki kara kuğulara
 23 şahin dalmış gibi oldu. Kâfirlerin bir kanadını su serpmiş gibi
 24 yapıp yere yapıştırdı. Dini kara kâfirler sıkışıp kaldı. Birisi çocuğun al-
 25 tındaki atına ok atıp, o yıkılıp düştü. Uruz’un etrafını sardı. Uruz’-
 26 un kırk yiğidi attan inerek, malzemelerini kuşanıp, kılıcını sıyı-
 27 rıp, Uruz’u koruyacak oldu. Kalabalık korkutur, derin batırır,
 28 yayanın gündüzü karanlık. Düşman Uruz’un saği ile solunu birden sarıp,
 29 onun kır yiğidini öldürdü. Çocuğa kapanarak, tuttu aldı da ak par-
 30 maklı elini arkasına bağlayıp, boynuna kıl urgan geçirdi. Başını aşağı
 31 sallandırıp, ayağından er başına geçirip koyup, sürükleyerek götürdü.
 32 Çocuğun taşa deyen ak etinden kan aktı. Çocuk atalarının ruhuna
 33 yalvarıp ağladı, anasının adını söyleyip ağladı. Eli ayağı
 34 bağlanmış, boynuna urgan geçirilmiş, başı yerle bir durumda
 35 onu sınıra alıp gitti. Öyle olup Uruz düşmana tutsak oldu. Kazan’a
 36 bu haber gidip ulaşmadı. Kazan ise, oğlum düşmanı yenip sonra
 37 dönmüş diye düşünüp, oğlunun önceki durduğu yere geldiğinde, hiç kimse yok
 38 imiş: “O, beyler, oğlum nereye gitti acaba?”, diye sordu. Beyleri
 39 durup: “Çocuk dediğin kuş huylu. O kendi anasına kaçıp gitmiş o-
 40 lacak.”, dedi. Kazan’ın salı suya gitmiş gibi oldu. Geri döndü.

41 "O, bekterim, mağan kудay korkak ul bergen eken. Anasına bargan

60. Sayfa

1 bolsa, onı sol anasının kolınan alıp, kılışpen altı jerden

2 tuwrap iytke tastarın. Sonda budan bilay sogıs maydanında serigin

3 tastap eşkim kaşpaytın boladı", - dep bekindi Kazan. Söytti de

4 ol kara atına kamsı urıp, jolğa tüsti. Öz üyine keldi.

5 Kazannıñ kelgenin xan kızı sunğak boylı Börli suluw estip,

6 jilkıdan aygır, tüyeden ülek, koydan koşkar soygızdı: "Bul

7 balamnıñ tunğış oljası goy, ogız eliniñ barlık er tuwğan bekteri-

8 ne toy bereyin", - dep oylağan edi. Kazannıñ kelgenin bilgen soñ, xan

9 kızı ornınan turıp, suwsar tonın kiyip, Kazannıñ otırğan üyine

10 bardı. Kirpikterin aşıp, oğan tesile karadı da, oñ - solına köz tikti.

11 Kasında balası Oraz joğ eken. Bir sumdıktı sezgendey onıñ kara

12 bawırnı kars ayrılıp, jüregi oynap ketti. Aynalasına kara kına

13 jakқан közderine kandı jas toldı. Kazanga karay söyley bastadı.

14 Ne aytkan eken, xan iyem, tırdañız: "Uwa, Salordıñ begi, Salordıñ

15 sän - saltanatı, basıma kongan bağım, altın üyimniñ diñgegi, xan

16 äkemniñ küyewi, xanım anamnıñ süygeni, jas kosisğan jarım, Kazan

17 bek! Meni sağan äkem men şeşem öz kolınan berip edi. Közimdi aşқан

18 künnen bastap, senen başkanı körgenim joğ, senen başkanı süygenim

19 joğ. Tanerten kara jal atıña minip, kasiña ulıñdı alıp aña şık-

41 “O, beylerim, bana Hüda korkak oğul vermiş. Anasına gitmiş

60. Sayfa

1 ise, onu o anasının elinden alıp, kılıç ile altı yerden
 2 doğrayıp ite atarım. Sonra bundan böyle savaş meydanında yoldaşını
 3 bırakıp hiç kimse kaçmaz olur.”, diye hazırlandı Kazan. Öyle dedi de
 4 o kara atına kamçı vurup, yola düştü. Kendi evine geldi.
 5 Kazan’ın geldiğini hân kızı uzun boylu Burla Hatun işiterek,
 6 yalkıdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirdi: “Bu
 7 oğlumun ilk ganimeti işte, oğuz ilinin bütün er doğan beyleri-
 8 ne toy vereyim.”, diye düşünmüş idi. Kazan’ın geldiğini öğrendikten sonra, hân
 9 kızı yerinden kalkıp, kürk üstlüğüne giyip, Kazan’ın bulunduğu eve
 10 gitti. Kirpiklerini açıp, ona dikkatle baktı da, sağına soluna göz dikti.
 11 Yanında oğlu Uruz yok imiş. Bir uğursuzluğu sezmiş gibi onun kara
 12 bağı kars diye ayrılıp, yüreği oynayıp gitti. Çevresine kara kına
 13 yaktığı gözlerine kanlı yaş doldu. Kazan’a doğru konuşmaya başladı.
 14 Ne söylemiş, hânım, dinleyiniz: “Hey Salur’un beyi, Salur’un
 15 süsü saltanatı, başıma konan bahtım, altın evimin direği, hân
 16 babamın güveyi, hanım anamın sevdiği, genç evlendiğim yârim, Kazan
 17 Bey. Beni sana babam ile anam kendi eliyle vermişti. Gözümü açtığım
 18 günden başlayarak, senden başkasını gördüğüm yok, senden başkasını sevdiğim
 19 yok. Erkenden kara yeledi atına binip, yanına oğlunu alıp ava çık-

20 tı. Köldin sunğak moyın tuw kústarın atıp, sonıñ etin kára nar-
 21 ların men bedüwiyn attarına artıp aldın. Ańğa şıkkanda ekew edin,
 22 jalğız kayttın. Meniñ balam kayda? Ol meniñ karanğı duniyede
 23 körgen janğım edi ğoy? Bawırım awıradı. Taw - tastan kúlap öldi
 24 me ol, Kázan? Kámis arastanğa jem boldı ma, Kázan?
 25 Álde onı jaw kólina berip keldin be, Kázan? Gáwirler aydap ketti
 26 me, Kázan? Álde ol eki kózi tórt bolıp, tili kewip, aştan, şölden
 27 öldi me Kázan? Kóziniñ jasın nege kórmediñ, Kázan? Xan ákem, xa-
 28 nım anam kaydasın dep zarlattın ba onı, Kázan", - dedi Börli suluw.
 29 Ol sózin toktatpadı: "O, ulım, balam! Basıma kiygen tájim! Kóz
 30 aldımında turğan Káratawımniñ biyigi! Eki kózimniñ şırağı! O, Kázan,
 31 jamandıq jeli ekendey, kulaktarım şuwlaydı. Sarımsak jegenim
 32 jok edi, Kázan, işim örtenip baradı. Sarı jılan şakkan jok edi,
 33 ak etim isinip, kewip baradı. Kúwargan emşegimnen süt parlaydı. Jal-
 34 ğız ulım kolda jok, bawırım küyip tur. Sol ulımniñ xabarın ayt,
 35 Kázan! Aytpaşın, kargısımdu kára başına jabarmın Kázan" - de-
 36 di tağı ol. Börli suluw bul sózdi de mise tutpay, üşinşi sózin de ayt-
 37 tı: "O, jasağan, tal şıbıktan yay oğın jasap oyran salgandar
 38 nege kaytpaydı? O, jasağan, jalpoş atka minip, jawğa attanğandar
 39 keldi, bedüwiyn argımağına minip ketken meniñ jalğız ulım nege kel-
 40 meydi? Nökerler keldi, orınbasarlar keldi, jasağan iyem, meniñ jal-
 41 ğız ulıma ne bolğan? Sol ulımniñ xabarın ayt, Kázan. Aytpaşın,

20 tın. Gölün uzun boyunlu kuşlarını vurup, onun etini kara deve-
 21 lerin ile bedevi atlarına yükleyip getirdin. Ava çıktığında iki idin,
 22 yalnız döndün. Benim oğlum nerede? O benim karanlık dünyada
 23 gördüğüm ışığım idi ya? Bağrım ağrıdı. Dağdan taştan düşüp öldü
 24 mü o, Kazan? Saz içindeki arslana yem mi oldu, Kazan?
 25 Yoksa onu düşman eline verip geldin mi, Kazan? Kâfirler sürüp gitti
 26 mi, Kazan? Yoksa o iki gözü dört olup, dili kuruyup, açlıktan, susuzluktan
 27 öldü mü, Kazan? Gözünün yaşını niye görmedin, Kazan? Hân babam, ha-
 28 nım anam nerdesin diye ağlattın mı onu, Kazan?”, dedi Burla Hatun.
 29 O konuşmasını durdurmadı “O, oğlum, yavrum? Başıma giydiğim tâcım! Göz
 30 önümde duran Karadağ’ımın büyüğü! İki gözümün çırası! O, Kazan
 31 kötülük yeli esmiş gibi, kulaklarım çınlar. Sarmısak yemiş
 32 değildim, Kazan, içim yanıp durur. Sarı yılan sokmuş değil idi,
 33 ak etim şişip kuruyup durur. Kuruyan mememden süt akar. Biri-
 34 cik oğlum elde yok, bağrım yanar durur. O oğlumun haberini söyle,
 35 Kazan! Söylemezsen, bedduamı kara başına kapatırım Kazan!”, de-
 36 di daha o. Burla Hatun bu sözü de yeterli bulmayarak, üçüncü sözünü de söyle-
 37 di: “O, yapan, daldan çubuktan yay okunu yapıp karışıklık çıkaranlar
 38 niye dönmez? O, yapan, sıradan ata binip, düşmana gidenler
 39 geldi, bedevi cins ata binip giden benim tek oğlum niye gel-
 40 mez? Askerler geldi, yardımcıları geldi, yaradanım, benim biri-
 41 cik oğlum ne olmuş? O oğlumun haberini söyle, Kazan. Söylemezsen,

61. Sayfa

- 1 meniñ ot bop jañǵan qargısına duwşar bolarsıñ, Qazan", - dedi ol.
- 2 Börli suluwdıñ soñǵı sözi mınaw boldı: "Balam tuwǵanda qanşıǵan
- 3 saylar suwǵa tolıp edi. Därwişterge qara şekpen japtım. Eldiñ bastı
- 4 quralǵanda, olardıñ bärin jaqsılap sıylap edim. Jalañaştı kiyin-
- 5 dirdim, aştı toyǵızdım. Qorıqqanǵa kuwanış boldım. Köptiñ du-
- 6 ǵasimen tuwılǵan balam edi. Xabarın ayt sol balamnıñ, Qazan! Ayt-
- 7 pasañ, qargısımdı ört kılıp şaşamın saǵan, Qazan!", - dedi. Ol
- 8 taǵı da söyley berdi. "Eger ol Qaratawdıñ basınan qulap ölgen bol-
- 9 sa onı ayt, sol tawdı men joq kılarmın, Qazan! Asaw özenderdiñ
- 10 suwına ketip ölgen bolsa, onı ayt! Sol özenderdiñ közin kömdirermin,
- 11 Qazan! Balamdı dini jaman gäwir qolına berip kelgen bolsañ, onı
- 12 ayt! Onda men xan - äkeme bararmın, köp äsker, ülken qazına alarmın
- 13 da, gäwirdiñ elin şabarmın. Jaralı bolıp, Kavkaz atınan qulap
- 14 ölgenşe, qanımdı jeñmen sürtkenşe, ajal küni jetkenşe, jalǵız
- 15 ulımnıñ xabarın bilmey, gäwir elinen kelmespin. Ayaǵıma kiygenim
- 16 baypaq bolsa, odan maǵan ne payda, Qazan? Qara tırnaǵıdı betiñe
- 17 salıp jırt degeniñ be bul, Qazan? Alma betim qan bolsın ba, Qazan?
- 18 Söytip jüzimdi japqan bet - perdem qan bolsın deysiñ be, Qazan! Or-
- 19 dañdı azan - qazan kılıp: "Ulım, balam", - dep jılay bersem, ne
- 20 der ediñ maǵan? Kelede kızıl buyra narlar bolsa, onıñ bozdoǵan
- 21 botası bar. Sol botamnan ayırıldım. Botaday bozda degeniñ be bul?

61. Sayfa

1 benim ateş olup yanan bedduama maruz kalırsın, Kazan.”, dedi o.
 2 Burla Hatun’un son sözü şu oldu: “Oğlum doğduğunda kuruyan
 3 dereler suyla dolmuş idi. Dervişlere kara elbise giydirdim. Yurt top-
 4 landığında, onların hepsini hoş tutup hürmet ettim. Çıplağı giyin-
 5 dirdim, aç doyurdum. Korkana sığınak oldum. Kalabalığın du-
 6 ası ile doğmuş yavrum idi. Haberini söyle o oğlumun, Kazan! Söyle-
 7 mezsen, bedduamı ateş kılıp saçarım sana, Kazan!”, dedi. O
 8 yine de söyleyiverdi. “Eğer o Karadağ’ın başından düşüp ölmüş i-
 9 se onu söyle, o dağ ben yok kılarım, Kazan! Hırçın ırmakların
 10 suyuna girip ölmüş ise, onu söyle! O ırmakların kaynağını kapattırırım,
 11 Kazan! Oğlumun dini kötü kâfir eline verip gelmiş isen, onu
 12 söyle! Bu durumda ben hân babama giderim, çok asker, büyük hazine alırım
 13 da, kâfirlerin yurduna saldırırım. Yaralı olup, Kazılık atından yıkılıp
 14 ölünceye dek, kanımı yen ile sürterek, ecel günü gelinceye dek, biricik
 15 oğlumun haberini almadan, kâfir ilinden gelmem. Ayağıma giydiğim
 16 keçe çizme olsa, ondan bana ne fayda, Kazan? Kara tırnağını yüzüne
 17 çalıp yırt demen mi bu, Kazan? Elma yüzüm kan olsun mu, Kazan?
 18 Öyle yapıp yüzümü örten yüzüm perdem kan olsun mu dersin, Kazan! Karar-
 19 gâhını karma karışık sesle doldurup: “oğlum, yavrum.”, diye ağlayıversem, ne
 20 der idin bana? Ahırda kızıl kıvırcık develer varsa, onun bağırarak ağlayan
 21 boduğu var. O yavrumdan ayrıldım. Boduk gibi ağla demen mi bu?

- 22 Öriste jilkı bolsa, onıñ kisinegen kılındarı bar, sol kılındarşa
 23 kisinetip qoyğanıñ ba bul? Üyirli jilkınıñ ayğırsız säni kele me?
 24 Aqtılı koy öriske ketse, onıñ mañırağan qozısı bar, sonday qo-
 25 zımnan ayrıldım. Sol qozıday mañıray ber deysiñ be mağan?
 26 "Ulım!" - dep zarlatıp qoyğanıñ qalay meni? Äyel onimen tın-
 27 bay, armanın aytıp sarnadı. "Oyımda neler joq edi. Armandarım
 28 köp edi. Ornımnan turarmın, qara jal Kavkaz atına minermin, oğız
 29 eliniñ bekterine bararmın, balama elden tañdap, qara közdi suluwdan
 30 qalıñdık alıp berermin, qara jerge aq şatırdı tıgermin, toy - duw-
 31 mandı qurarmın, balamdı uyasına kondırıp, muratına jetkizer-
 32 min dep jürüwşi edim. Sol armanıma nege jetkizbediñ? Bar sengenim
 33 sen ediñ, Qazan! Qara közimniñ aldında ulım joq. Bawırım ottay
 34 janadı. Ayt, körgeniñdi mağan. Aytpasañ, kewdemde jangan ot sağan
 35 qarğıs bolıp tiyedi, Qazan", - dedi ol.
- 36 Ananıñ balasın joqtap aytqan mına sözderin estigen Qazan-
 37 nıñ bası dañ boldı. İşi - bawırı örtenip, şoşınğan jüregi oynap
 38 ketti. Qara közderine jas keldi. Söyley bastadı: "O, suluwım, ulım-
 39 nıñ qayda ketkenin bilsem, onı men senen surar ma edim? Qamıqpa,
 40 korıq pa, ulıñ añda jürgen şıǵar. Añğa ketken balğa alqınbas
 41 bolar. Qazanıña jetti küñge mäwlet ber, ulıñ jerge kirgen bolsa, onı

- 22 Otlakta yıldı varsa, onun kişneyen kulunları var, o kulunlar gibi
- 23 kişnetip koyman mı oluyor bu? Toplu yıldıının aygırsız süsü olur mu?
- 24 İri ak koyun otlağa gitse, onun meleyen kuzusu var, onun gibi ku-
- 25 zumdan ayrıldım. O kuzu gibi meleyiver der misin bana?
- 26 “Oğlum!”, diye ağlatıp bırakman ne iştir beni? Kadın onunla da din-
- 27 meyerek, istediğini söyleyip saydı: “Fikrimde neler yok idi. İsteklerim
- 28 çok idi. Yerimden kalkarım, kara yeveli Kazılık atına binerim, oğuz
- 29 ilinin beylerine giderim, oğluma il içinden seçip, kara gözlü güzelden
- 30 nişanlı alırım, kara yere ak çadırı dikerim, eğlenceyi ziya-
- 31 feti kurarım, oğlumu yuvasına kondurup, muradına erdiri-
- 32 rim der durur idim. O isteğime niye erdirmedin? Bütün güvencem
- 33 sen idin, Kazan! Kara gözümün önünde oğlum yok. Bağrım ateş gibi
- 34 yanar. Söyle, gördüğünü bana. Söylemezsen, bedenimde yanan ateş sana
- 35 lanet olup çarpar, Kazan.”, dedi o.
- 36 Ananın oğlunu arayarak söylediği bu sözlerini işiten Kazan’-
- 37 ın başı ağrıdı. İçi bağı yapıp, korkan yüreği oynayıp
- 38 gitti. Kara gözlerine yaş geldi. Konuşmaya başladı: “Ey, güzelim, oğlu-
- 39 mun nereye gittiğini bilsem, onu ben senden sorar mı idim? Merak etme,
- 40 korkma, oğlun avdadır gelir. Ava giden çocuk nefes almayı bile
- 41 unuttur. Kazan’ına yedi gün zaman tanı, oğlun yere girmiş olsa, onu

62. Sayfa

1 tabarmın, kökke uşkan bolsa, ayagınan tartıp alarımın. Tapsam -
 2 taptım, tappasam - tñirinin özi berip, özi alğan bolar, mende ne
 3 kayrat bar? Onda kaygımız ortak bolğanı", - dedi Kazan. Sonda xan
 4 kızı til qattı: "Balanıñ añda jürgenin men qaydan bilemin, Kazan?
 5 Şarşagan atıña min de, muqalğan nayzañdı qolıña alıp, öziñ izdep
 6 tawıp kel", - dedi erine. Kazan kelgen jolına tüsip, balanı izdep
 7 ketti. Tün bolğan soñ, balanıñ anası eşkimge sırım aytpay, eline
 8 xabar salıp: "Balam jaw qolında qalıptı, bekterge tegis sälem,
 9 mağan toksan tobır jasaq bersin", - dedi. Sol jasaqtı alıp, ol so-
 10 gıs bolğan jerge keldi. Kelse, balanıñ kırık jorası ölipti. Bala-
 11 nıñ bedüwiyn tulparına oq tıyıp, jayrap jatır eken. Ölikter arasın-
 12 da balanıñ mürdesi joq eken. Bir jerden topşasınan üzilgen
 13 qamşısının altın sabın tawıp aldı. Balasının jaw qolında
 14 ketkenin anıq bildi. "O, ulım, asqar tawım! Qan jüregimniñ tasıp
 15 aqqan darıyası! Qartayğanda körgen jalğızım!" - dep zarlandı
 16 ana. Köz jasın sıgıp, ketken jawdın izine tüsti.
 17 Gäwirler iyir - iyir taw jotalarınıñ bir jasıl sayına barıp toy
 18 jasap jatır eken. Balağa kara şekpen kiygizip tabaldırıkqa kölde-
 19 neñ baylap tastağan eken. Üyge kirgen, şıqqandar sonıñ üstin basıp
 20 ötedi. "Bizdiñ qolımızğa ejeldi jaw - tatardıñ³⁶ balası tüsti, biz

³⁶ Türki xalıqtarın, sonın işinde ogızdardı da, bir zamandarda körşiles xalıqtar "tatar" dep atagan.

62. Sayfa

1 bulurum, göğe uçmuş olsa, ayağından çekip alırım. Bulursam
 2 buldum, bulamazsam Tanrı'nın kendisi verip, kendisi almış olur, bende
 3 ne kudret var? Öyleyse kaygımız ortak olur.”, dedi Kazan. Sonra hân
 4 kızı konuştu: “Çocuğun avda olduğunu ben nereden bilirim, Kazan?
 5 Yorulan atına bin de, körelen süngünü eline alarak, kendin izleyip
 6 bulup gel.”, dedi kocasına. Kazan geldiği yola düşüp, çocuğu izle-
 7 di. Gece olduktan sonra, oğlanın anası hiç kimseye sırrını söylemeden, iline
 8 haber salıp: “Oğlum düşman eline düşmüş, beylerin hepsine selâm,
 9 bana doksan tabur asker versin.”, dedi. O askeri alıp, o sa-
 10 vaş olan yere geldi. Geldi ki, oğlunun kırk yoldaşı ölmüş. Oğlu-
 11 nun bedevî cins atına ok saplanıp, yerde yıkılıp yatıyor. Cesetler arasın-
 12 da oğlunun ölüsü yok imiş. Bir yerden boğum yerinden kırılan
 13 kamçısının altın sapını bulup aldı. Oğlunun düşman elinde
 14 olduğunu kesin olarak anladı. “O, oğlum, yüce dağım! Kan yüreğimin taşıp
 15 akan denizi! Yaşlılığında gördüğüm bir tanem!”, diye ağladı
 16 ana. Göz yaşını akıtıp, giden düşmanın peşine düştü.
 17 Kâfirler eğri eğri dağ dilimlerinin bir yeşil ovasına vararak ziyafet
 18 verirler imiş. Çocuğa kara giysi giydirerek eşiğe çap-
 19 raz bağlayıp bırakmışlar. Eve giren çıkanlar onun üstüne basıp
 20 geçer. “Bizim elimize ezeli düşman Tatar'ın³⁶ oğlu düştü, biz

³⁶ Türk halklarını, onun içinde oğuzları da, bir zamanlar komşu halklar “tatar” diye adlandırmış.

21 Onı qorlıkpen öltirelik dep tabaldırıkka köldeneñ tastağan edi.
 22 Osı kezde Qazan kelip jetti de, qara atına qamşı urıp, jawğa tiy-
 23 di. Qazan kelgen soñ, jawdın üreyi uşıp, birewi atına mindi, birewi
 24 sawıtın kiydi. Sonda esikte jatqan bala: "O, gäwirler, lezde alay-
 25 tüley boldıñdar, ne bolıp qaldı?" - dep suradı. Gäwirler: "Seniñ
 26 äkeñ keldi, sonı ustap alsaq deymiz", - desti. Bala turıp: "Täñiriniñ
 27 täwbasına senemin, ädilirek bolıñdar, gäwirler", - dedi. Gäwirler ba-
 28 lağa ıqılas körsetip ayak - kolın şeşti de, tünekten şıgardı. Bala
 29 äkesiniñ aldınan şığıp, tildesti. Tıñdañız xan iyem, ne aytqan eken:
 30 "Sözime kulak sal, bek äke! Meniñ kolğa tüskenimdi, jawdın kolıma
 31 qursaw salıp, moynına ala arqan salğanın, qara köz kırık jigi-
 32 timniñ mert bolğanın qaydan bildiñ? Seniñ kelgeniñdi bilgen soñ, gä-
 33 wirler aqıldasıp. "Qara atqa minip Qazan keldi, onı ustap alalıq,
 34 eki kolın artına baylap esinen tandıralıq. Sodan soñ basın kesip,
 35 qanın qara suwday ağızalık, soğan qosıp, balasın da bawızdarmız,
 36 sonimen Qazan oşağınñ jangın otı öşedi", - desti. Kelisim osı-
 37 lay boldı. O, xan äkem! Soğışanda şapqan atıñ sürinip ketip, öziñ
 38 jaw kolına tüsesiñ be dep qorkamın. Onda bular seniñ altın basıñ-

63. Sayfa

1 dı kesedi, sen ölsen, anam: "O, basıma qongın bağım, Qazan, ulım,
 2 ekewiñ birdey kelmeske ketkeniñ be?" - dep zarlanbay ma? Atıñniñ

21 onu aşağılayarak öldürelim diye eşiğe çaprazlamasına bıraktık.”

22 Bu sırada Kazan gelip yetişti de, kara atına kamçı vurup, düşmana saldır-

23 dı. Kazan geldikten sonra, düşmanın ödü koparak, birisi atına bindi, birisi

24 zırhını giydi. Sonra eşikte yatan çocuk: “O, kâfirler, hemen karma

25 karışık oldunuz, ne oldu?”, diye sordu. Kâfirler: “Senin

26 baban geldi, onu tutup alsak diyoruz.”, dedi. Çocuk kalkıp: “Tanrı’nın

27 birliğine inanırım, daha âdil olun, kâfirler.”, dedi. Kâfirler ço-

28 cuğa iyi niyet gösterip elini ayağını çözdü de, zindandan çıkardı. Çocuk

29 babasının önüne çıkıp, konuştu. Dinleyiniz hânım, ne söylemiş:

30 “Sözüme kulak ver, bey baba! Benim ele düştüğümü, düşmanın elime

31 zincir vurup, boynuma ala urgan geçirdiğini, kara gözlü kırk yiği-

32 dimin şehit olduğunu nereden bildin? Senin geldiğini öğrendikten sonra, kâ-

33 firler danışarak: “Kara ata binip Kazan geldi, onu tutup alalım,

34 iki elini ardına bağlayıp kendini kaybettirelim. Ondan sonra başını kesip,

35 kanını kara su gibi akıtalım, ona ilâveten, oğlunu da boğazlarız,

36 onunla Kazan ocağının yanan ateşi söner.”, dedi. Gelişim bunun

37 için oldu. Ey, hân babam! Savaşta koşan atın tökezleyiverip, kendin

38 düşman eline düşer misin diye korkarım. Bu durumfa bunlar senin altın başı-

63. Sayfa

1 nı keser, sen ölsen, anam: “O, başıma konan bahtım, Kazan, oğlum,

2 ikiniz birden dönülmeze mi gittiniz?”, diye ağlamaz mı? Atının

3 basın tart, Kazan, ölmey turıp altın üyiñe jet. Kartayğan anama
 4 kuwat bol. Sen ölsen, meniñ qarakat közdi qarındastarım jetim kala-
 5 dı, anam kemşilik körip, ömirinşe zarlanıp ötedi. Balası üşin äkesi
 6 ölmek jok. Täñiri atınan ötinemin, eline kayt, üyiñe jet. Aldırnan
 7 anam şıǵıp: "Balam kayda kaldı?" - dep surasa, oğan şın xaba-
 8 rımdı jetkiz. Balam jaw kolına tüsipti, aq sawsaqtı qoldarı ar-
 9 tına baylanıp, aq moynına kıl arқан salınıptı, şoşka sarayda
 10 kamawlı eken. Arқан moynı men kolın kıyıp ketipti, temir kursaw
 11 tobıǵın qanatıptı, jeytin ası arpanıñ katқан nanı men aşçı
 12 sarımsaq eken dersin Anam men üşin köp uwayımday bermesin. Bir
 13 ay kütsin, ol bolmasa, eki ay kütsin. Eki ayda kelmesem, üş ay küt-
 14 sin. Üş ayda kelmesem, meni öldi dep bilsin. Jılqıdan ayǵır soyıp,
 15 maǵan as bersin. Bötenniñ kıızı - aytırğan qalıñdıǵıma ruqsat
 16 bersin, toyǵa tigetin şatırma jat kiretin bolsın. Ana üstine kök
 17 köylek kiyip, basına qara salsın, bükil oǵız eli meni qaralı kiyimmen
 18 azalasıñ. Kayt izinşe, äke! Qara basım seniñ jolıña qurban bol-
 19 sın!", - dedi bala. Bala sözün ayta tüsti. Ne aytқан eken, xan iyem,
 20 tırdañız: "Tek qarşı aldımda turğan Karatawım qulamasın, ol
 21 elimniñ keñ jaylawı edi, suwlı özenderim aman bolsa, eldin şırayı
 22 kirer. Keleli tüyem aman bolsa, bota boladı. Aqtılı qoyım aman
 23 bolsa, kozi boladı. Bekterim aman bolsa, ul boladı. Äkem, öziñ aman
 24 bol, anam aman bolsın, quday berse, ol menen de artıq ul tuwadı. Ol

3 başını çek, Kazan, ölmeden kalkıp altın evine git. Yaşlanan anama
 4 kuvvet ol. Sen ölsen, benim kara gözlü kardeşlerim yetim ka-
 5 lır, anam eksiklik görüp, ömrünce ağlayıp gider. Oğlu için babası
 6 ölecek değil. Tanrı adıyla ricâ ederim, iline dön, evine var. Önüne
 7 anam çıkıp: “Oğlum nerede kaldı?”, diye sorarsa, ona gerçek habe-
 8 rimi ulaştır. Oğlum düşman eline düşmüş, ak parmaklı elleri arka-
 9 sına bağlanıp, ak boynuna kıl urgan geçirilmiş, domuz ahırında
 10 tutsak imiş. Urgan boynu ile elini kesip gitmiş, demir zincir
 11 topuğunu kanatmış, yediği yemek arpanın kurumuş ekmeği ile acı
 12 sarmısak imiş dersin. Anam benim için çok üzülmesin. Bir
 13 ay beklesin, o olmazsa, iki ay beklesin. İki ayda gelmezsem, üç ay bek-
 14 lesin. Üç ayda gelmezsem, beni öldü diye bilsin. Yılıktan aygır kesip,
 15 bana yemek versin. Yabancıнын kızı söz kesmiş nişanlıma izin
 16 versin, düğün için dikilen çadırıma yabancı girer olsun. O üstüne gök
 17 gömlek giyip, başına kara bağlasın, bütün oğuz ili benim karalı giyim ile
 18 yasımı tutsun. Dön geldiğin yola, baba! Kara başım senin yoluna kurban ol-
 19 sun!”, dedi çocuk. Çocuk sözüne devam etti. Ne söylemiş, hânım,
 20 dinleyiniz: “Tek önümde duran Karadağ’ım yıkılmasın, o
 21 ilimin geniş yaylası idi, güzel ırmaklarım esen olsa, il şeikle
 22 girer. Sürü devem esen olsa, boduk olur. Ak iri koyunum esen
 23 olsa, kuzu olur. Beylerim esen olsa, oğul olur. Babam, kendin esen
 24 ol, anam esen olsun, Hüda verse, o benden de iyi oğul doğurur. O

- 25 anamnıñ ak sütime rıyza bolsın³⁷ . Soğıstı koyıp, elge kayt, äke?" -
 26 dedi balası.
- 27 Oğan Qazan xan ne degen eken, sonı tıñdalık, xan iyem: "O,
 28 ulım, balam! Sen meniñ köz aldımında turğan askar Qaratawım ediñ.
 29 Meniñ kanımnan jaralıp, alıp tulğama kuwat boldıñ. Sen meniñ
 30 kara közimniñ şırağı ediñ. Sen üşin ornımnan erte turıp, kara
 31 atımdı terge bulap kelip turmın. Sen meniñ tut ağaşım bolsañ, ar-
 32 şa etkeli keldim. Senen ayar janım joq, ulım! Sen ketkeli közimniñ
 33 jası kökke bult bolıp şıgıp, jerge jañbır bolıp jawdı. Dañğı-
 34 ra - dabil, keşikter qağılmadı. Sen ketkeli men aq ordama el jıyıp,
 35 sawıq - sayran qura almadım. Öziñdi qadirleytin bekterdiñ balası
 36 ağıñ tastap, kiyimniñ qarasin kiydi. Qazday qalkığan meniñ kızda-
 37 rım, seniñ qarındastarıñ da tegis kara kiydi. Kärı anañnıñ közderi-
 38 nen jas ornına kan ağadı. Saqalı ağarğan äkeñniñ basına kayğı
 39 tumanı tüsti. Eger men soğıs aşpay, üyge kaytsam, aldımnan anañ

64. Sayfa

- 1 şıgıp: "Balam qayda qaldı?" - dese ne deymin? "balañdı jaw
 2 tutkıñdap, ayak - kolın artına baylaptı, aq moynına ala arqan sa-
 3 lıptı, gäwirler jayaw aydap ketipti", - desem, meniñ batırlıq na-
 4 mısımnan ne qaladı? Qıl arqan onıñ bilegi moynın osıp ke-

³⁷ Bartold munı "anam mağan ak sütin emizsin" dep awdarğan.

25 anam ak sütünü helal etsin³⁷. Savaşı bırakıp, ile dön, baba.”,

26 dedi oğlu.

27 Ona Kazan Hân ne demiş, onu dinleyelim, hânım: “O,

28 oğlum, yavrum! Sen benim göz önümde duran yüce Karadağ’ım idin.

29 Benim kanımdan yaratılıp, alp vücuduma kuvvet oldun. Sen benim

30 kara gözümün çırası idin. Senin için yerimden erkenden kalkıp, kara

31 atımı tere bulayıp geldim. Sen benim dut ağacım isen, ar-

32 dıç ağacı etmek üzere geldim. Senden esirgeyecek canım yok, oğlum! Sen gideli gözümün

33 yaşı göğe bulut olup çıkarak, yere yağmur olup yağdı. Davul-

34 lar nekkareler çalınmadı. Sen gideli ben ak karargâhıma ili toplayıp,

35 eğlence ziyafet kuramadım. Seni sayan beylerin oğlu

36 akını bırakıp, giyimim karasını giydi. Kaz gibi süzülen benim kızla-

37 rım, senin kardeşlerin de hep kara giydi. Yaşlı ananın gözlerin-

38 den yaş yerine kan akar. Sakalı ağaran babanın başına kaygı

39 dumanı düştü. Eğer ben savaş açmadan eve dönsem, önüme anan

64. Sayfa

1 çıkıp: “Oğlum nerede kaldı?”, dese ne derim? “Oğlunu düşman

2 tutsak alıp, elini ayağını arkasına bağlamış, ak boynuna ala urgan ge-

3 çirmiş, kâfirler yaya olarak önlerine katıp gitmiş.”, desem, benim yiğitlik na-

4 musumdan ne kalır? Kıl urgan onun bileği ile boynunu kesip git-

³⁷ Bartold bunu “anam bana ak sütünü emzirsin.” diye çevirmiş.

5 tipti, awır şınjır tobıgına tañba salıptı, jegeni arpanıñ qara
 6 nanı men aşçı sarımsaq eken", - dep barsam jəqsı bolar ma? Qa-
 7 rataw qarisa, oğan şöp öspeydi, el jaylawğa köspeydi. Sılandap
 8 aqqan özenderden suw ketse, elge jut keledi. Qara jal, argımaq biye-
 9 ler qarisa, qulın tuwmaydı. Er jigıt qarisa, ol uldı bola almay-
 10 dı. Äken - şal, şeşen - kempir. Quday bizge senen artıq ul kay-
 11 dan beredi? Seniñ ornıñdı ol basa almaydı. Men jawğa aspandı
 12 torlağan qara bult bolıp tönnermin. Gäwirlerge kökten tüsken naja-
 13 gayşa, kamıska tüsken örttey tiyermin, bir urganda toğızın öltirip,
 14 erligimdi, atagımdı älemge ayan etermin. Täñiri qoldasın", - dedi
 15 äkesi. Osmı ayıp ol atınan tüsti de, taza suwmen däret aldı, basın
 16 säjdege qoyıp kutba oqıdı, äwliye - ämbiye men kök täñirine jalbarın-
 17 dı. Tüyedey bozdap, arıstanday aqırıp, közine jas aldı. Sodan
 18 soñ atına minip, gäwirlerge jalğız tiyip, kılış urdı. Qaşa soğı-
 19 sın ol biraz uwakit jawdı şöptey japırdı, jeñermin dep oylap edi,
 20 jeñe almadı. Bir kezde qabağına kılış tiyip, közine qan quyıldı.
 21 Tasa jerge qaşıp, jan sawğaladı. Endi budan argı jaydı aytalıq.
 22 Bul kezde sunğaq boylı Börli suluw balasın oylap, janı tözim
 23 tappaqan edi. Öziniñ qarajal aygırın aldırıp, aydan appaq kırık
 24 nöker kızın kasına ertip aldı. Beline kılış baylap: "Basıma
 25 kiygen täjim - Qazan kelmedi", - dep sonıñ ketken izine tüsti. Ta-
 26 lay belden asıp, Qazanğa keldi. Qazan öziniñ äyelin tanımay qaldı.

5 miş, ağır zincir topuğuna damga yapmış, yediği arpanın kara
 6 ekmeği ile acı sarmısak imiş.”, diye gitsem iyi mi olur? Ka-
 7 radağ yaşlansa, onda ot yetişmez, il yaylaya göçmez. Güzelleşip
 8 akan ırmaklardan su çekilse, ile yokluk gelir. Kara yeledi, cins kısrak-
 9 lar yaşlansa, kulun doğurmaz, er yiğit yaşlansa, onun oğlu ola-
 10 maz. Baban yaşlı anan ihtiyar. Hüda bize senden iyi oğul na-
 11 sıl verir? Senin yerini o alamaz. Ben düşmana gök yüzünü
 12 saran kara bulut olup dönerim. Kâfirlere gökten düşen yıldırı-
 13 m gibi, kamışa düşen ateş gibi saldırırım, bir vuruşta dokuzunu öldürüp,
 14 erliğimi, ünümü âleme gösteririm. Tanrı korusun.”, dedi
 15 babası. Bunu söyleyerek o atından indi de, duru su ile abdest aldı, başını
 16 secdeye koyup namaz kıldı, evliya enbiya ile Tanrı’ya yalvar-
 17 dı. Deve gibi bağırıp, arslan gibi kükreyip, gözü yaşardı. Ondan
 18 sonra atına binip, kâfirlere yalnız saldırıp, kılıç salladı. Kaçarak sava-
 19 şıp o bir vakit sonra düşmanı ot gibi yere yapıştırdı, yenerim diye düşünmüştü,
 20 yenemedi. Bir ara göz kapağına kılıç gelip, gözüne kan doldu.
 21 Gizli bir yere kaçıp, canını korudu. Şimdi bundan sonraki durumu anlatalım.
 22 Bu sırada uzun boylu Burla Hatun oğlunu düşünüp, canı sabre-
 23 dememiş idi. Kendi kara yeledi aygırını getirtip, aydan apak kırk
 24 hizmetkâr kızını yanına aldı. Beline kılıç bağlayarak: “Başıma
 25 giydiğim tâcim Kazan gelmedi.”, diye onun gittiği yola düştü. Pek
 26 çok belî aşarak, Kazan’a geldi. Kazan kendi karısını tanıyamadı.

- 27 Xanımdı körgende: "Atınnı basın beri bur, jigit, jüzime tik³⁸
- 28 qara jigit, astındağı qara aygırndı, qolındağı aq nayzanı,
- 29 belindegi kök bolat semserinde mağan ber jigit. Järdemge kel bugün,
- 30 qamalımdı, elimdi soğan berermin", - dedi Qazan. Sonda äyel: "Ne
- 31 aytıp tursın, Qazan? Meni jigit dep şatasıp jas küniñdi eske
- 32 alıp tursın ba? Tañ atpay ornınnan turıpsın, Qazan. Qara jal
- 33 aygırna minipsin, Qazan. Sen ölsen meniñ Qaratawımnıñ qulağanı,
- 34 Qazan. Meniñ kölenkeli darağımınñ kesilgeni, Qazan. Qolına pı-
- 35 şaq alıp, meniñ aq şatırımınñ közderin kıyğanı, Qazan. Meniñ
- 36 jalğız ulım Orazdın tübine jetken sen, Qazan. Atına asıǵıs mi-
- 37 nipsin, Qazan. Biraq boyınnan qıwat ketip, ayaqın üzengige jetpeytin
- 38 bolıptı, Qazan. Xan kızı, öz äyeliñdi tanımay qalğan közderin de

65. Sayfa

- 1 eşteneni körmeydi. Küşin ketip, qarğanın ba, Qazan? Qılışındı
- 2 serme, men keldim, Qazan".
- 3 Osi kezde biriniñ artınan biri oğız eliniñ batırları da kelip
- 4 jetip edi. Tıñdarız, xan iyem, kimder kelgen eken? Besigine qara ögiz-
- 5 diñ terisin jawıp, jaw keletin qara saydın qaqpasına qoyğan, sol
- 6 ögizdiñ küşi bar, qaharlansa, qara tastı qum qılğan, uzun murttan-
- 7 rın jelkesine jetti jerden baylap qoyğan batır Qazannıñ inisi

³⁸ Bul sözdi Bartold: "Mekke jüzime baqqıl" dep awdarğan. Bakuw basılımin-
da ol "mekke" emes "tike" delingen. Biz sonı aldık.

27 Hanımı görünce: “Atının başını beri çevir, yiğit, yüzüme dik³⁸
 28 kara yiğit, altındaki kara aygırını, elindeki ak süngünü,
 29 belindeki gök polat kılıcını bana ver, yiğit. Yardıma gel bugün,
 30 kalemi, ilimi sana veririm.”, dedi Kazan. Sonra kadın: “Ne
 31 konuşup durursun, Kazan? Beni yiğit diye karıştırıp gençlik günlerini aklı-
 32 na mı getirirsin? Sabah olmadan yerinden kalkmışsın, Kazan. Kara yeledi
 33 aygırına binmişsin, Kazan. Sen ölsem benim Karadağ’ımın yıkılması,
 34 Kazan. Benim gölgeli ağacımın kesilmesi, Kazan. Eline bı-
 35 çak alıp, benim ak çadırımın gözlerini kesmen, Kazan. Benim
 36 biricik oğlum Uruz’un köküne yeten sen, Kazan. Atına acele bin-
 37 mişsin, Kazan. Ama bedeninden kuvvet gidip, ayağın üzengiye ulaşmaz
 38 olmuş, Kazan. Hân kızı, kendi karını tanımayan gözlerin de

65. Sayfa

1 hiç bir şeyi görmez. Gücün bitip, yaşlandın mı, Kazan? Kılıcını
 2 çek, ben geldim, Kazan.”
 3 Bu sırada birbiri ardınca oğuz ilinin yiğitleri de gelip
 4 ulaşmıştı. Dinleyiniz, hânım, kimler gelmiş. Beşiğine kara ökü-
 5 zün derisini örtüp, düşman gelen kara derenin kapısına koymuş, o
 6 öküzün gücü olan, hiddetlense, kara taşı kum yapan, uzun bıyık-
 7 larını omzuna yedi yerden bağlayıp bırakan yiğit Kazan’ın kardeşi

³⁸ Bu sözü Bartold “Mekke yüzüme bak.” diye çevirmiş. Bakü baskısında o “mekke” değil “direkt, doğrudan doğruya” denilmiş. Biz onu aldık.

- 8 K̄ara K̄one kelip: "K̄azan aġa, kılışındı k̄olına al, men kel-
- 9 dim", - dedi. Budan başka kim kelgen eken, körinüz, xan iyem. K̄ara
- 10 saydıñ awzına salınğan Derbent k̄amalınıñ temir k̄akpasın buz-
- 11 ġan, alpıs tutam ala nayzasın salganda jawdı küşiktey k̄ıñalat-
- 12 ġan, bir sayısta K̄azanınñ özin de attan üş ret domalatġan, K̄ıyan
- 13 Seyilxan balası erjürek batır Dondaz kelip: "K̄azan äke, kılı-
- 14 şındı k̄ınaptan al, men keldim", - dedi. Odan soñ kim kelgen eken
- 15 onı da esitiñiz. Bayandür xannınñ ruksatınsız jaw k̄amalıñ bir özi
- 16 alğan, alpıs mırñ ġawirge ġan k̄ustırğan, ġaflet oġız balası Şam-
- 17 saddıyn - Şer şawıp, ol jetti: "Kılışındı jumsay ber, K̄azan, men
- 18 keldim", - dedi. Budan soñ kim kelgen eken, onı da körelük. Öziniñ
- 19 Bayşubar atına minip, üylenüw üşin tikken şatırın tastap jawġa
- 20 attangan, Bayburd ġalasıñ, Para - Sara k̄amalıñ alğan, bükil oġız
- 21 eliniñ bas batır, K̄azan bektiñ ornın basatın Bayraq şawıp jet-
- 22 ken edi: "Kılışındı jumsa, K̄azan, men keldim", - dedi. Onıñ
- 23 artınan jawġa bürkitşe şüyilgen, k̄ara k̄ustı belbewimen urıp
- 24 alğan jawdıñ üreyin uşırğan, k̄ulaġına altın sırġa salğan K̄a-
- 25 zılıġ oġız balası İyekenk keldi. "Kılışındı al k̄ınaptan, K̄azan,
- 26 men keldim", - dedi ol. Taġı kimder kelgen eken, körelük. Oġızdar-
- 27 dıñ 24 taypasına birdey jaġġan, sözi şırın, ataġtı Dundaz³⁹ batır
- 28 keldi. Onıñ artınan mırñdaġan eldi baskarğan Düwker, bekdür ruwı-
- 29 nan şıġġan mırñ bası Ämen, oġan jalġas toġız - oġız ruwınıñ kösemi

³⁹ Dondaz ben Dundaz bir emes. Biri işki oġızdan, biri sırtġı oġızdan şıġġan.

8 Kara Göne gelip: “Kazan ağa, kılıcını eline al, ben gel-
 9 dim.”, dedi. Bundan başka kim gelmiş, görünüz, hânım. Kara
 10 derenin ağzına kurulan Dervent kalesinin demir kapısını kır-
 11 mış, altmış tutam ala süngüsünü vurduğunda düşmanı köpek yavrusu gibi acı acı bağır-
 12 tan, bir savaşta Kazan’ın kendisini de attan üç kez düşüren, Kıyan
 13 Selçük oğlu deli yiğit Tundar gelip: “Kazan baba, kılı-
 14 cını kından çıkar, ben geldim!”, dedi. Ondan sonra kim gelmiş
 15 onu işitiniz. Bayındır Hân’ın izinsiz düşman kalesini bir kendisi
 16 alan, altmış bin kâfire kan kusturan, Gaflet Koca oğlu Şer
 17 Şemseddin koşup, o ulaştı: “Kılıcını kullanıver, Kazan ben
 18 geldim.”, dedi. Bundan sonra kim gelmiş, onu da görelim. Kendi
 19 Bayşubar atına binip, evlenmek için diktiği çadırı bırakıp düşmana
 20 saldıran, Bayburd kalesi, Parasarun kalesini alan, bütün oğuz
 21 ilinin baş yiğidi, Kazan Bey’in güvencesi Beyrek koşup gel-
 22 mişti: “Kılıcını kullan Kazan, ben geldim.”, dedi. Onun
 23 ardından düşmana kartal gibi inen, kara kuşu kemeri ile vurup
 24 öldüren düşmanı korkutan, kulağına altın küpe takan Ka-
 25 zılık Koca oğlu Yigenek geldi. “Kılıcını çek kından, Kazan,
 26 ben geldim.”, dedi o. Daha kimler gelmiş, görelim. Oğuzla-
 27 rın yirmi dört boyuna birden kendini sevdiren, sözü tatlı, ünlü Tundar³⁹ yiğit
 28 geldi. Onun ardından binlerce ili yöneten Düger, bügdüz boyun-
 29 dan çıkan binbaşı Emen, onun ardısıra dokuz koca boyunun önderi

³⁹ Her iki Tundar bir değil. Biri İç oğuzdan, biri Dış oğuzdan çıkmış.

- 30 Aruz keldi. Kelgen bekterdiñ bärin sanap jetkizüw kıyın. Qazannıñ
 31 barlık bekteri kelip, şoqtay jıynaldı. Olar taza suwmen däret
 32 alıp, eki bas kutba okıp, täñiriniñ atın tilge alıp, jalbarındı.
 33 Sodan soñ attarına qamşı basıp, kılıştarın jalañaştap, jaw-
 34 ğa tiydi. Ol küni qorqaktar jerdiñ tesigi bolsa, soğan kirip kete jaz-
 35 dadı. Qandı soğıs kızıp, en dala adam basına toldı. Ol küngi
 36 soğıs maxşardıñ özimen birdey boldı. Nöker öziniñ beginen, bek öziniñ
 37 nökerinen köz jazıp qaldı. Sırtkı oğızdardıñ batır Dundaz
 38 jawdıñ oñ qanatınan tiydi. Qara Bodaq öziniñ jas jigitterimen sol
 39 jaktan tiydi. Qazan ortalıqtan tiydi. Ol Tagavor, odan soñ Şökliy

66. Sayfa

- 1 patşamen jekpe - jek sayısıp, ekewin de qulatıp, qanın suwday ağız-
 2 dı. Oñ qanatta soğıska Dundaz Qara Töken patşamen sayısıp, onıñ
 3 basın kesip, özin jerge qulattı. Sol qanattağı soğısta Qara Bodaq
 4 Buqaşık batırmen sayısıp, onı nayzamen şaşıp qulattı da, esin
 5 jıyğızbay basın kılışpen şawıp tastadı. Sunğaq boylı Börli su-
 6 luw gäwirlerdiñ qara tuwin kılıştap, jerge qulattı. Tagavor qolğa
 7 tüsip, tutqın boldı, gäwirler qaştı. Jeñilis tapqan gäwirlerdiñ öli-
 8 gi ay men qırda jer tezek bolıp jattı. On bes mıñ gäwirlerdiñ köbi
 9 öldi, azı qolğa tüsti. Qazan balasın tawıp alıp, attan tüsip, onıñ
 10 qol - ayağın bosattı. Äkesi men balası bir - birin aman - esen körip, jı-

30 Aruz geldi. Gelen beylerin hepsini sayıp yetiştirmek zor. Kazan'ın
 31 bütün beyleri gelip, grup olup toplandı. Onlar temiz su ile abdest
 32 alıp, iki rekat namaz kılıp, Tanrı'nın adını dile alıp, yalvardı.
 33 Ondan sonra atlarına kamçı vurup, kılıçlarını sıyrarak, düşma-
 34 na saldırdı. O gün korkaklar yerin deliği olsa, ona girip gide yaz-
 35 dı. Kanlı savaş kızışıp, geniş bozkır adam başıyla doldu. O günkü
 36 savaş mahşerin kendisi ile aynı oldu. Hizmetkâr kendi beyinden, bey kendi
 37 hizmetkârından ayrıldı. Dış oğuzların yiğidi Tundar
 38 düşmanın sağ kanadından saldırdı. Kara Budak kendi genç yiğitleriyle sol
 39 taraftan saldırdı. Kazan ortadan saldırdı. O Tekür, ondan sonra Şökli

66. Sayfa

1 Melik ile teke tek savaşış, ikisini de yıkıp, kanını su gibi akıt-
 2 tı. Sağ kanatta savaşan Tundar, Kara Tüken Melik ile devam edip, onun
 3 başını kesip, kendini yere devirdi. Sol kanattaki savaşta Kara Budak,
 4 Buğaçuk Melik ile mücadele edip, onu süngületip devirdi de, aklını
 5 başına almadan kılıçla kesip bıraktı. Uzun boylu Burla Ha-
 6 tun kâfirlerin kara tuğunu kılıçlayarak, yere yıktı. Tekür ele
 7 düşüp, tutsak oldu, kâfirler kaçtı. Yenilgiye uğrayan kâfirlerin ölü-
 8 sü ova ile tepede yer tezekle kaplanmış gibi olup, yattı. On beş bin kâfirlerin çoğu
 9 öldü, azı ele düştü. Kazan oğlunu kurtarıp, attan inip, onun
 10 elini ayağını çözdü. Babası ile oğlu birbirini sağ esen görüp, ağlaya-

- 11 lap tabıstı. Oğızdar jağınan üş jüz jigit şeyit boldı. Söytip
- 12 Kazan balasın jawdan kütkarıp, eline kayttı. Olar din üşin küre-
- 13 sip, erlik körsetti. Oğız bekteri olja bölisti. Kazan Akşalda men
- 14 Sürmelige kelip kırık jerden şatır tiktirdi, jurttı jetti kün, jetti
- 15 tün oyın - sawıq kurdı, işip - jedi. Balanıñ aman kelgeni üşin Kazan
- 16 bek kırık kul men kırık künge azattık berdi. Jas batırlarğa mol
- 17 sıylık, tartuw - taralğı berdi, işik, mawıtıdan şapan japtı.
- 18 Sol toyğa Korkıt kelip, kuwanıştı jır aytıptı. Bul jirdi
- 19 sol tuwdırğan edi. Bir sözinde ol: "Bir kezde bükil älemdi şaykağan
- 20 sol bek - batırlarım endi kayda ketti? Olardı ajal oljalap, jüzde-
- 21 ri jer astına tüsti. Jalğan dünüyede opa bar ma? Adam ömiri kubil-
- 22 malı. Adamdar keledi, ketedi. Onıñ aqırı bayansız", - depti.
- 23 Men sizge bata bergim keledi, xan iyem, seniñ tuwıp ösken mına
- 24 Karatawıñ kulamasın. Köleñkeli darañıñ kuwrap, kesilmesin. Mäñgi
- 25 aqқан özenderiñniñ suwı toktamasın. Tikken şatırlarıñniñ bawı
- 26 sögilmesin. Kara niyet jawızdardan jaran jıynay körme. Astıña
- 27 mingen aqboz atıñ şabısınan tanbasın. Qayıspas kara bolatıñniñ
- 28 jüzi muqalmasın. Qudaydıñ bergen bağı bayandı bolsın. Maxşarğa
- 29 barganşa tutıñan diniñ özine serik bolsın. Sizdiñ qurmetiñiz üşin
- 30 bes awız duğa oqıdık. Sol sözderdiñ qanatı birlesip, jigi berik
- 31 bolsın. Muxamed payğambardıñ kurmeti üşin quday sizdiñ künäñiz-
- 32 di jeñil etsin, xan iyem!

- 11 rak buluştu. Oğuzlar tarafından üç yüz şehit oldu. Böylece
- 12 Kazan oğlunu düşmandan kurtarıp, iline döndü. Onlar din için sava-
- 13 şıp, erlik gösterdi. Oğuz beyleri ganimeti bölüştü. Kazan Ağça Kale ile
- 14 Sürmeli'ye gelerek kırk yerden çadır diktirdi, yurt yedi gün yedi
- 15 gece oyun eğlence kurdu, yiyip içti. Oğlu sağ geldiği için Kazan
- 16 Bey kırk köle ile kırk cariyeye özgürlük verdi. Genç yiğitlere bol
- 17 hediye, armağan verdi, kürk, yünlü kumaştan kaftan giydirdi.
- 18 O toya Korkut gelerek, neşeli destan söyledi. Bu destanı
- 19 o düzenlemiş idi. Bir sözünde o: "Bir defada bütün âlemi sallayan
- 20 o bey yiğitlerim şimdi nereye gitti? Onları ecel alıp, yüzle-
- 21 ri yer altına girdi. Yalan dünyada vefa var mı? İnsan ömrü deyiş-
- 22 ken. İnsanlar gelir, gider. Onun âhiri istikrarsız.", demişti.
- 23 Ben size dua etmek isterim, hânım, senin doğup büyüdüğü bu
- 24 Karadağ'ın yıkılmasın. Gölgeyi ağacın kuruyup, kesilmesin. Ebedî
- 25 akan ırmaklarının suyu durmasın. Diktiğin çadırlarının bağı
- 26 sökülmesin. Nâmert kötülerden oluşan teba bir araya gelemesin. Bin-
- 27 diğin akboz atın koşmasından alıkonmasın. Bükülmez kara polatının
- 28 yüzü körelmesin. Hüda'nın verdiği baht istikrarlı olsun. Mahşere
- 29 gidinceye dek kabul ettiğin dinin kendine yoldaş olsun. Sizin hürmetiniz için
- 30 beş kelime dua okuduk. O sözlerin kanadı birleşip, sınırı sağlam
- 31 olsun. Muhammet peygamberin hürmeti için Hüda sizin günahını-
- 32 zı hafifletsin, hânım!

67. Sayfa

TOQA BALASI ERJÜREK DOMRUL

TUWRALI JIR

- 1 Xan iyem! Oğızdar elinde Tokauly⁴⁰ Domrul deytin batır bolğan.
- 2 Ol suwsız özenge köpir salıp, sodan ötken adamnan 33 tenge alıptı.
- 3 Osını köpsinip, ötkisi kelmegender bolsa, olardı urıp - sogıp 40 tenge
- 4 geden alıptı. "Munıñ qalay?" - degende, ol bılay jawap bergen:
- 5 "Oğız elinde menen aşkan batır bar ma? Bar bolsa, olar menimen ne
- 6 üşin küş sınaşpaydı? Oşılaj etsem, meniñ erligim, jastığım,
- 7 jigittigim, dañqım Rum men Şam⁴¹ eline jetedi", - degen. Bir
- 8 küni sol köpirge köşip kele jatқан bir awıl kez boladı. Köş işin-
- 9 de awırıp jatқан bir jaksı jigiti bar edi. Küni jetip, sol jerde
- 10 qaytı boladı. Qırşın jigittiñ ajalın köşken el qattı qayğırıp
- 11 azalaydı. Birew ulım dep jılasa, birew inim dep jılaydı. Sol kez-
- 12 de bularga Domrul şawıp kelip: "Tuqımı oñbağandar, meniñ köpirim-
- 13 niñ awzına kelip, ne üşin şuwlaysıñdar? Kimdi joqtap, qayğırıp
- 14 jatırısñdar?" - depti. Olar bugan: "O, xan iyem, bir jaksı jigiti-
- 15 miz ölip, soğan jılasıp jatırımız", - depti. Erjürek Domrul:

⁴⁰ Seyilxan eliniñ bir atası Doxaq (Toqa) koja emes oğız edi. Diniy köşiruwşiler "oğız" degen sözdiñ bärin "koja" dep alğan. Munısı türikter arabtan (saxabadan) taraptı degen kıysınıñ körinisi bolsa kerek (XV g.)

⁴¹ Rum - Bizantiya, Şam - Türkiya. Domrul tuqımdarı türikmen işinde jeke bir ruw. Olardı türikmender "qara - dumur" deydi.

67. Sayfa

DUHA OĞLU DELİ DUMRUL

HAKKINDA DESTAN

- 1 Hânım hey, Oğuzlar ilinde Duha oğlu⁴⁰ Dumrul denen yiğit varmış.
- 2 O susuz ırmağa köprü kurup, ondan geçen adamdan otuz üç para alırdı.
- 3 Bunu çok görüp, geçmek istemeyenler olsa, onları tekme tokat dövüp kırk pa-
- 4 ra alırdı. “Bunun nedeni ne?”, diyene, o şöyle cevap vermiş:
- 5 “Oğuz ilinde benden güçlü yiğit var mı? Var ise, onlar benim ile ni-
- 6 çin güç sınıamaz? Böyle edersem, benim erliğim, gençliğim,
- 7 yiğitliğim, ünüm Rum ile Şam⁴¹ iline ulaşır.”, demiş. Bir
- 8 gün o köprüye göçüp gelen bir topluluğa tesadüf etti. Göç için-
- 9 de hastalanıp yatan bir güzel yiğit var idi. Günü dolup, o yere
- 10 göçtü. Genç yiğidin ölümüne halk çok üzüldü
- 11 yas tutuyordu. Birisi oğlum diye ağlasa, birisi kardeşim diye ağlıyordu. O sıra-
- 12 da bunlara Dumrul koşup gelerek: “Nesli onmayanlar, benim köprü-
- 13 mün ağzına gelip, niçin bağırırsınız? Kimi arayıp, kaygılanıp
- 14 durursunuz?”, dedi. Onlar buna: “O, hânım, bir güzel yiğidi-
- 15 miz öldü, ona ağlaşıp dururuz.”, dedi. Deli Dumrul

⁴⁰ Selcen halkının bir atası Duha (Toka) koca değil oğuz idi. Dinî müstensihler “oğuz” denen sözün hepsini “koca” diye almış. Bunu Türkler arap (sahabe) tarafına uygunluk sağladığı için kullanmış olmalı. (XV. yy.)

⁴¹ Rum - Bizans, Şam - Türkiye. Dumrul nesli Türkmen içinde kendi başına bir boy. Onlara Türkmenler “kara - dumur” derdi.

16 "Jigitteriñdi kim öltirdi? - dep suraydı. Olar: "O, bek jigit, alla
 17 buyırığı solay boldı. Jigitimizdiñ janın kızıl kanat Äzireyil al-
 18 dı", - depti. Erjürek Domrul olarğa: "Adam janın alatın Äzire-
 19 yil degeniñ qanday adam edi? Ölgeniñ tirilip, ömiri uzaratın bolsa
 20 Äzireyildi mağan körset, urısıp köreyin, sonda ol adamnıñ janın
 21 endigäri almas, jaksı jigitteriñniñ janın özine qaytarar edim", -
 22 depti. Osını aytıp, erjürek Domrul özininñ üyine keldi. Qıdayğa
 23 Domruldıñ mına sözi unamay qalğan edi. Ol özininñ qaharına minip:

68. Sayfa

1 "Mınaw aqımaktıñ sözi qalay edi? Ol meniñ barlıgımdı, birliğimdi
 2 bilip jetpegen eken, tili kälhymağa kelmepti. Keşirim suraw üşin ol
 3 meniñ sarayıma keletin bolsın", - dep Äzireyildi jumsadı: "Bar,
 4 Äzireyil, sol tentektinñ öz janın al. Tüsiñdi körgende ol qorqatın
 5 bolsın, tuqımı oñbağan aqımaktı täwbağa keltir, üreyin uşırıp,
 6 şırıldatıp janın al da, munda alıp kel", - depti.
 7 Batırlardıñ batırın Domrul kırık jigitin qasına alıp, üyin-
 8 de işip - jep, sawıq jasap otırğan kezde Äzireyil kirip kelipti.
 9 Onıñ kelgenin dindi moyındamaytın Domrul da, onıñ kırık jigiti
 10 de körmey qaldı. Domruldıñ ottay jangın közderi tük körmey qal-
 11 dı, küşti qoldarı sılk etip tömen tüsti. Köziniñ aldına şeksiz - tüpsiz
 12 bir qaranğılıq keldi. Sol kezde er tuwğan Domrul ayğaylap söylep ket-

16 “Yiğidinizi kim öldürdü?”, diye sordu. Onlar: “O, bey yiğit, Allah’ın
 17 buyruğu öyle oldu. Yiğidimizin canını kızıl kanatlı Azrail al-
 18 di.”, dedi. Deli Dumrul onlara: “Adam canını alan Azra-
 19 il dediğiniz nasıl adam idi? Ölenin dirilerek, ömrü uzayacak olursa,
 20 Azrail’i bana göster, vuruşup göreyim, sonunda o adamın canını
 21 bundan sonra almaz, güzel yiğitlerin canını kendisine geri verir idim.”,
 22 dedi. Bunu deyip, Deli Dumrul kendi evine geldi. Hüda’ya
 23 Dumrul’un bu sözü hoş gelmemiştir. O sinirlenerek:

68. Sayfa

1 “Bu ahmağın sözü nasıl idi? O benim varlığımı, birliğimi
 2 bilip idrak etmemiş, kelime-i şahâdet getirmez. Af dilemek için o
 3 benim mekânıma gelsin.”, diye Azrail’i görevlendirdi: “Git,
 4 Azrail, o delinin kendi canını al. Şeklini görünce o kork-
 5 sun, nesli olmayan ahmağı tevbeyle getir, korkutup,
 6 heyecanlandırıp canını al da, buraya getir.”, dedi.
 7 Yiğitler yiğidi Dumrul kırk yiğidini yanına alarak, evin-
 8 de yiyip içip, eğlence düzenlediği sırada Azrail girip geldi.
 9 Onun geldiğini dini kabul etmeyen Dumrul da, onun kırk yiğidi
 10 de görmedi. Dumrul’un ateş gibi yanan gözleri hiç bir şey görme-
 11 di, güçlü elleri âniden aşağıya düştü. Gözünün önüne şekilsiz şemalsiz
 12 bir karanlık geldi. O sırada er doğan Dumrul bağırarak konuşmaya başla-

13 ti. Ne aytkan eken, sonı körelık, xan iyem! Äzireyilge ol: "Yapıray,
 14 netken tüşin jaman şal edin sen? Dindi moyındamawşılar seni kör-
 15 mey kaldı. Seni esiktegi qarawıldar da anğarmadı. Menin jarqın
 16 közim sönip baradı, qoldarımnan äl ketti, jüregim kaltıraydı, qo-
 17 lımdağı altın kesem tüşip ketti. Tamagıma muz qattı, süyekterim
 18 topıraqşa ezilip, tozañğa aynala bastadı. O, saqalı kuwday, közi
 19 kördey qart, sen qaydan kelgen päle edin? Men seni bugün gana körüp
 20 turmın goy, aytşı mağan, mırzam, bilgenin di. Menin jayımdı da
 21 uğın", - dedi. Bul sözge Äzireyildin aşuwı keldi: "Aqılsız keşçe,
 22 menin kördey közim sağan ne üşin jaqpay kaldı? Men ekiniñ birin-
 23 de, közi kök kızdardın da janın alğanmın. Appaq kuwday saqalım
 24 sağan nege unamay kaldı? Kezi kelgende men aksakaldı qart, kara
 25 saqaldı jigittin de janın alğanmın. Saqalım sodan ağargan, sen
 26 menin sırtımnan küş körsete söylepsin. Eger kızıl kanat Äzireyil
 27 qolıma tüsse, özim öltirip, qaytı bolğan jigittin janın özine qay-
 28 tarar edim depsin. Ey, essiz, endi men senin öz janındı alğalı kelip
 29 turmın. Janındı beresin be, äldä menimen urıs jasap köresin
 30 be?", - dedi Äzireyil. Sonda er tuwğan Domrul: "E, kızıl kanat Äzi-
 31 reyil sen be edin?" - dep suradı. "İyä, men", dedi ol. "Älgi jaqsı
 32 jigittin janın alğan da sen be?" "İyä, barlık adamnıñ janın men
 33 alamın", - dedi Äzireyil. Sonda erjürek Domrul öziniñ serikterine:
 34 "Ey, qıdaydan bezgender, qakpanı jabındar. Äzireyil sen bolsañ,
 35 öziñmen bir keñ jayda küş sinasıp körsem dep edim, tilegenge sura-

13 dı. Ne söylemiş, onu görelim, hânım! Azrail'e o: "Yâ pirim,
 14 bu şekilde nasıl heybetli ihtiyar idin sen? Dini kabul etmeyenler seni gör-
 15 medi. Seni kapıdaki nöbetçiler de sezmedi. Benim parlak
 16 gözüm sönüp gitti, ellerimden güç gitti, yüreğim titredi, e-
 17 limdeki altın kadehim düşüp gitti. Boğazım buz tuttu, kemiklerim
 18 toprak gibi ezilip, toza dönüştü. Ey, sakalı kuğu gibi, gözü
 19 mezar gibi olan ihtiyar, sen nereden gelmiş bela idin? Ben seni yalnız bugün
 20 gördüm, söyle bana, efendi, bildiğini. Benim durumumu da
 21 düşün.", dedi. Bu söze Azrail kızdı. "Akılsız câhil,
 22 benim mezar gibi gözümü sen niçin beğenmedin? Ben ikinin birin-
 23 de, gözü gök kızların da canını almışım. Apak kuğu gibi sakalım
 24 sana niye hoş gelmedi? Sırası gelince ben ak sakallı yaşlı, kara
 25 sakallı yiğidin de canını almışım. Sakalım ondan ağarmış, sen
 26 benim arkamdan güç göstererek konuşursun. Eğer kızıl kanatlı Azrail
 27 elime düşse, kendim öldürüp, ölen yiğidin canını kendisine geri verir
 28 idim demişsin. Ey, akılsız, şimdi ben senin kendi canını almak üzere gelip
 29 dururum. Canını verir misin, yoksa benimle vuruşup görür
 30 müsün?", dedi Azrail. Sonra er doğan Dumrul "Ey, kızıl kanatlı Azra-
 31 il sen mi idin?", diye sordu. "Evet, ben", dedi o. "Deminki güzel
 32 yiğidin canını alan da mı sendin?", "Evet, bütün insanların canını ben
 33 alırım.", dedi Azrail. Sonra Deli Dumrul kendi yoldaşlarına:
 34 "Ey, Hüda'dan bezenler, kapıyı kapayın. Azrail sen isen,
 35 benim ile bir geniş yerde gücümüzü sınavıp görsem der idim, dileğimi anla-

36 gāday, sen māgan tar jerde kezdestiñ. Endi men seni öltiremin, söy-
 37 tip ölgen jigittiñ janın özine qaytaramın", - dedi Domrul. Sodan
 38 soñ ol kılışın kınabınan suwırıp alıp, Äzireyilge tap berdi. Äzi-
 39 reyil kepterge aynalıp, terezeden uşıp şıqtı da, közden ğayıp
 40 boldı. Batırlardıñ mıqtısı Domrul alqanın urıp, qarqıldap
 41 külip jiberdi. Äzireyildiñ zäresin alğan şıǵarmın. Qorıqqanınan

69. Sayfa

1 ol keñ kaqpanı koyıp, tar terezeden qaştı ğoy. Qolıma tüşpey
 2 qaldı. Ol qus tüşine kirip, kepter boldı da, uşıp ketti. Soñına
 3 suñqarımdı salıp, sol kepterdi ustarmın", - dedi. Sodan soñ atına
 4 minip, qolına suñqarın ustadı da, Äzireyildi kuwa jöneldi. Bir - eki
 5 kepterdi öltirip, üyine qaytpaq boldı. Sol kezde onıñ aldınan Äzi-
 6 reyil kezdesti. Atı ürkip ketip, Domrul jerge kulap tüsti. Moynı
 7 astına eki büktelip tüşken edi. Sol kezde Äzireyil onıñ kewdesine
 8 minip alıp, kılığındıra bastadı. Ol demin ala almay älsirep, kı-
 9 rıladı. Öler xalge kelgende ol: "Keşire kör, Äzireyil, qudaydın
 10 birliğine seneyin. Men seniñ munşalıq küşti ekeniñdi bilmewşi edim,
 11 tat⁴² eli sıyaqtı adam janıñ urısı ekensiñ ğoy. Bizdiñ el biyik
 12 tawlarda turadı, sol tawlarda jüzim jemisi ösedı. Onıñ jemisi
 13 qa - kara boladı. Sol jemisti sıǵıp aştısa, şarap boladı. Şarap-

⁴² Tat - ğawırlar eli (M. Kaşkarıy).

36 mış gibi, sen bana dar yerde rastladın. Şimdi ben seni öldürürüm, böy-
 37 lece ölen yiğidin canını kendisine geri veririm.”, dedi Dumrul. Ondan
 38 sonra o kılıcını kınından sıyırıp, Azrail’e âniden saldırdı. Az-
 39 rail güvercine dönüşüp, pencereden uçup çıktı da, gözden kay-
 40 boldu. Yiğitlerin güçlüsü Dumrul ayalarını vurup, kahkaha atıp
 41 güldü. “Azrail’in ruhunu almış çıkarmışım. Korkmasıyla birlikte

69. Sayfa

1 o geniş kapıyı bırakıp, dar pencereden kaçtı işte. Elime düş-
 2 medi. O kuş şekline girip, güvercin oldu da, uçup gitti. Peşine
 3 şahinimi salıp, o güvercini yakalarım.”, dedi. Ondan sonra atına
 4 binip, eline şahinini aldı da, Azrail’i kovalamaya gitti. Bir iki
 5 güvercini öldürüp, evine dönecek oldu. O sırada onun önüne Az-
 6 rail çıktı. Atı ürküp gidip, Dumrul yere yıkılıp düştü. Boynu
 7 altında ikiye katlanıp düşmüş idi. O sırada Azrail onun gövdesine
 8 binip, boğazını sıkmaya başladı. O nefesini alamayarak halsizleşip, hı-
 9 rıldadı. Ölecek hale gelince o: “Affet, Azrail, Hüda’nın
 10 birliğine inanırım. Ben senin bu kadar güçlü olduğunu bilmez idim,
 11 acem⁴² ili benzeri adam canının vuruşu imişsin bile. Bizim il büyük
 12 dağlarda bulunur, o dağlarda üzüm yemişi yetişir. Onun yemişi
 13 kapkara olur. O yemişi sıkıp ekşitince, şarap olur. Şarap-

⁴² Acem - kâfirler memleketi (M. Kaşkarlı).

14 tan işken adam mas boladı. Sen kelgende men mas edim, ne aytıp ne
 15 koyğanımdı bilmeppin. Erligiñdi jaña bildim. O, Äzireyil, janımdı
 16 alma, keşire kör", - dep jalbarındı. "Akılsız, menen nesine ke-
 17 şirim suraysıñ. Janıñdı qıdaydan sura. Meniñ biyliğimde ne bar?
 18 Men tek orındawşımın", - dedi Äzireyil. Sonda erjürek Domrul:
 19 "Jan berip, jan aluwşı qıdaydıñ özi me edi?", - dedi. "İyâ, sonıñ
 20 özi", - dedi Äzireyil. "Onda sen meniñ qalaysa iyem bolasıñ? Qañ-
 21 ǵıbas birew bolsañ, jöniñdi tap, ket bul jerden, men köktegi sol
 22 qıdaydıñ özimen söylesemin", - dedi. Xan iyem, tıñdañız, ol ne ayt-
 23 qan eken: "O, qıday, sen dünüyedegi biyikterdiñ bärinen de biyiksıñ. O,
 24 jüzi jarıq qıday, seniñ qanday ekeniñdi eşkim bilmeydi. Akımaq-
 25 tar seni kökten izdeydi. Şınında sen jerde bolsañ kerek. Sen dinge
 26 sengen ärbir adamnıñ jüregindesiñ. Sen mäñgi saqtalatın jumbaq-
 27 tardıñ sandıǵısıñ. Janımdı alar bolsañ öziñ al, Äzireyilge berer
 28 janım joq", - dedi. Joyqın batır Domruldiñ bul sözi qıdayǵa
 29 unap edi. Ol Äzireyilge kürkirep ämir berdi. "Akımaq meni tanıdı.
 30 Qıday bir dep iyman keltirdi. Endi sen Domrulge ayt, ol öz janınıñ
 31 ornına baska birewdiñ janın tawıp beretin bolsın, onıñ öz janı-
 32 na tiyme", - dedi. Sonda Äzireyil joyqın batır Domrulge: "Qıday-
 33 dan buyrıq keldi, Domruldiñ öz janına tiyme, sonıñ ornına ol bas-
 34 ka birewdiñ janın tawıp beretin bolsın", - degen sözdi ayttı. Dom-
 35 rul oǵan: "Men birewdiñ janın qaydan tabamın? Jan ornına jan
 36 berüwge de boladı eken goy. Meniñ qartayǵan äkem, kempir bolǵan anam

14 tan için adam sarhoş olur. Senin geldiğinde ben sarhoş idim, ne söyleyip
 15 koyduğumu bilmezdim. Erliğini yeni anladım. Ey, Azrail, canımı
 16 alma, affet.”, diye yalvardı. “Akılsız, benden ne diye af
 17 istersin. Canını Hüda’dan iste. Benim beyliğimde ne var?
 18 Ben yalnızca yardımcıyım.”, dedi Azrail. Sonra Deli Dumrul:
 19 “Can verip, can alıcı Hüda’nın kendisi mi idi?”, dedi. “Evet, onun
 20 kendisi.”, dedi Azrail. “Öyleyse sen benim nasıl sahibim olursun? Rastgele
 21 dolaşan birisi isen, yoluna git, git bu yerden, ben gökteki o
 22 Hüda’nın kendisi ile söyleşirim.”, dedi. Hânım, dinleyiniz o ne de-
 23 miş: “Ey, Hüda, sen dünyadaki uluların hepsinden de ulusun. Ey,
 24 yüzü parlak Hüda, senin nasıl olduğunu hiç kimse bilmez. Ahmak-
 25 lar seni gökte arar. Aslında sen yerde olmalısın. Sen dine
 26 inanan her bir insanın yüreğindesin. Sen ebedî saklanan sır-
 27 ların sandığısın. Canımı alacaksan sen al. Azrail’e vercek
 28 canım yok.”, dedi. Güçlü yiğit Dumrul’un bu sözü Hüda’ya
 29 hoş geldi. O Azrail’e gürleyerek emir verdi. “Ahmak beni tanıdı.
 30 Hüda diyerek, iman getirdi. Şimdi sen Dumrul’a söyle, o kendi canının
 31 yerine başka birisinin canını bulup versin, onun kendi canı-
 32 na dokunma.”, dedi. Sonra Azrail güçlü yiğit Dumrul’a: “Hüda’-
 33 dan buyruk geldi, Dumrul’un kendi canına dokunma, onun yerine o baş-
 34 ka birinin canını bulup versin.”, diye söyledi. Dum-
 35 rul ona: “Ben birinin canını nereden bulurum? Can yerine can
 36 vermek de olur imiş demek ki. Benim yaşlı babam, ihtiyar anam

37 bar, soğan baralık. Sonıñ biri men üşin janın berse, sol jandı
 38 alarsıñ. Menin janımda jumısıñ bolmasın", - dedi Domrul. Sodan
 39 soñ ol äkesine keldi, äkesiniñ kolın süyip, söyley bastası... Tırda-

- 70. Sayfa

1 lık, xanım, ol ne aytkan eken: "O, aqsakaldı jan äkem! Kımbat, ka-
 2 dirli äkem! Meniñ basıma qanday is tüskenin bildiñ be? Men dinge
 3 karsı söz söylep, qudayğa jakpadım. Sol üşin ol Äzireyilge buy-
 4 nık berip, Domruldıñ janın al depti. Kızıl kanat Äzireyil meni
 5 kılğındırıp, tätti janımdı almak boldı. Qudaydıñ rakımı tü-
 6 sip, onıñ janına tiyme, ornına jan tapsın degen soñ kelip turmın.
 7 Men üşin qudayğa janındı ber, äke. Janın özine kımbat bolıp
 8 kıynalar bolsañ, onı ayt", - dedi Domrul. Äkesi oğan: "O, ulım, sen
 9 meniñ janımniñ bölşegisiñ. O, arıstan tuwğan balam, sen tuwğanda
 10 men nardan tañdap, togız ülek soyğızıp, toy istedim. Sen meniñ
 11 altın üyimniñ tiregisiñ. Sen meniñ qazday kalkığan kızdarımniñ
 12 güli ediñ. Keregi bolsa, meniñ köz aldımında turğan Qaratawımdı al.
 13 Ol Äzireyilge jaylaw bolsın. Suwı salqın kudıqtarım kerek bolsa,
 14 onı da alsın, ol suwsın boladı. Mende jeldey jüyrık üyir - üyir
 15 jılkı bar, minerine sonı alsın. Kerek dese, aqtılı qoyımdı
 16 alıp, soyıs kılın. Jaratuwğa altın - kumis kerek bolsa, onı alsın.
 17 Ömir degen tätti, jan kımbat, janımdı bere almaymın. Oğan sonı

37 var, ona gidelim. Onların biri benim için canını verirse, o canı
 38 alırsın. Benim canımla bir işin olmasın.”, dedi Dumrul. Ondan
 39 sonra o babasına geldi, babasının elini öpüp, konuşmaya başladı. Dinle-

70. Sayfa

1 yelim, hânım, o ne demiş: “Ey, ak sakallı can babam! Kıymetli, saygı-
 2 değer babam! Benim başıma nasıl iş geldiğini bildin mi? Ben dine
 3 karşı söz söyleyip, Hüda’ya hoş gelmedim. Onun için o Azrail’e buy-
 4 ruk verip, Dumrul’un canını al dedi. Kızıl kanatlı Azrail benim
 5 boğazımı sıkarak, tatlı canımı alacak oldu. Hüda merhamet ede-
 6 rek, onun canına dokunma, yerine can bulsun dedikten sonra gelmekteyim.
 7 Benim için Hüda’ya canını ver, baba. Canın sana kıymetli olup
 8 zor durumda kalırsan, onu söyle.”, dedi Dumrul. Babası ona: “Ey, oğlum, sen
 9 benim canımın parçasısın. Ey, arslan doğan oğlum, sen doğduğunda
 10 ben cins develerden seçerek, dokuz buğra kestirip, toy düzenledim. Sen benim
 11 altın evimin direğisin. Sen benim kaz gibi süzülen kızlarımın
 12 gülü idin. Gerekirse, benim göz önümde duran Karadağım’ı al.
 13 O Azrail’e yayla olsun. Suyu soğuk kuyularım gerekirse,
 14 onu da alsın, o içeceği olur. Bende yel gibi hızlı sürü sürü
 15 yilkı var, binmeye onu alsın. Gerek derse, iri ak koyunumu
 16 alıp, kesim yapsın. Harcamaya altın gümüş gerekirse, onu alsın.
 17 Ömür denen tatlı, can kıymetli, canımı veremem. Ona bunu

18 ayt. Sağan menen de jakın, öziñe süyikti anañ bar, sonıñ janın
 19 surap kör", - dedi äkesi. Domrul äkesi janın bermegen soñ anasına
 20 keldi. "O, anam, meniñ basıma awır kün tuwdı. Aspannan kızıl ka-
 21 nat Äzireyil tüsip, kewdeme minip, meni kılğındırdı. Kırıldap,
 22 söylewge şamam kelmedi. Endi senen jan surap kelip otırmın, men
 23 üşin janındı bere alarsıñ ba? Älde "janım özime kerek" dep, kar-
 24 ğa tüstes kara şaşındı julıp, betiñdi tırnar ma ediñ?" - dedi
 25 Domrul oğan. Tırdalıq, anası ne degen eken: "O, Ğaziyz ulım, ba-
 26 lam! Men seni tar qırsağında toğız ay, on kün köterip tuwıp edim.
 27 Besikke salıp, jörgegiñdi tazartım. Ak sütimdi berip, emizdim. Eger
 28 sen aq munaralı kamağa tüsip, gawirlerge tutqın bolsañ, tirnektep
 29 jıyğan barlıq altın - kumisimdi berip, dini jaman gawirlerden kutqa-
 30 rıp alar edim. Jan berüw oñay emes. Jan degen tätti, onı bere almay-
 31 mın", - dedi anası. Söytip, o da balası üşin janın bermeytin
 32 boldı.
 33 Budan soñ Äzireyil qayta kelip, Domruldiñ janın almaq bol-
 34 dı. Domrül oğan: "Keşir, Äzireyil! Qudaydıñ birliğine senemin", -
 35 dedi. "Ey, aqılsız tentek! Sağan endi qanday keşirim kerek? Janın
 36 surap, saqalı quwday bolğan äkeñe bardıñ. Ol janın bermedi. Aq
 37 şaştı anaña bardıñ, o da janın bergen joq. Sen üşin janın bere-
 38 tin endi kimiñ bar?", - dedi Äzireyil. "Meniñ qañamdı jeytin ada-
 39 mum bar", - dedi Domrül. "Ey, aqılsız tentek, ol qanday adam?" -
 40 dedi Äzireyil. "Tübi böten äyelim, sodan tuwğan eki ulım bar. Solarğa

18 söyle. Sana benden de yakın, sana sevgili anan var, onun canını
 19 isteyip gör.”, dedi babası. Dumrul babası canını vermeyince anasına
 20 geldi. “Ey, anam, benim başıma ağır gün doğdu. Gökten kızıl ka-
 21 natlı Azrail inip, gövdeme binerek, beni boğdu. Hırıldayıp,
 22 konuşmaya gücüm kalmadı. Şimdi senden can istemekteyim, benim
 23 için canını verebilir misin? Yoksa “Canım kendime gerek.” deyip, kar-
 24 ga renkli kara saçını yolup, betini tırmalar mıydın?”, dedi
 25 Dumrul ona. Dinleyelim, anası ne demiş: “Ey, aziz oğlum, yav-
 26 rum! Ben seni dar karnımda dokuz ay, on gün taşıyıp doğurdum.
 27 Beşiğe koyup, yatağımı temizlettim. Ak sütümü verip, emzirdim. Eğer
 28 sen ak minareli kaleye düşüp, kâfirlere tutsak olsan, biriktirip
 29 yığdığım bütün altınımı gümüşümü vererek, dini kötü kâfirlerden kurta-
 30 rıp alır idim. Can vermek kolay değil. Can denen tatlı, onu vere-
 31 mem.”, dedi anası. Öyle diyerek, o da çocuğu için canını vermeyecek
 32 oldu.
 33 Bundan sonra Azrail tekrar gelerek, Dumrul’un canını alacak ol-
 34 du. Dumrul ona: “Affet, Azrail! Hüda’nın birliğine inanırım.”;
 35 dedi. “Ey, akılsız deli! Sana şimdi nasıl af gerek? Canını
 36 isteyip, sakalı kuğu gibi olmuş babana vardın. O canını vermedi. Ak
 37 saçlı anana vardın, o da canını vermiş değil. Senin için canını vere-
 38 cek şimdi kimin var?”, dedi Azrail. “Benim hasretimi çeken ki-
 39 şim var.”, dedi Dumrul. “Ey, akılsız deli, o nasıl kişi?”,
 40 dedi Azrail. “Aslı yabancı karım, ondan doğan iki oğlum var. Onlara

41 aytatın ösiyetim bar. Sol ösiyetimdi aytıp kaytuwğa ruqsat ber", -

71. Sayfa

1 dedi Domrül. Söytip ol äyeline bardı: "O, süygen jarım, meniñ ba-
 2 sımá qanday kün tuwǵanın bildiñ be? Aspannan kızıl qanat Äzireyil
 3 kelip, kewdeme mindi, janındı alamın dep kılıǵındırdı. Jan tāt-
 4 ti eken. Janıñdı ber dep äkeme barıp edim, ol janın bermedi. Şe-
 5 şeme barsam, o da jan özime kerek dedi. Ekewi de baladan jan tätti
 6 desti. Endi öziñmen qoştasqalı kelip otırmın. Artımda qalǵan
 7 biyik tawlarım saǵan jaylaw bolsın. Muzday kudıqtarıñıñ suwı
 8 saǵan suwsın bolsın. Artımda qalǵan üyirli jılqım, keleli tüyem,
 9 aqtılı qoyım seniki bolsın, öziñ kimdi unatsañ soǵan tiyip al, biraq
 10 artımda qalǵan eki balam jetimdik körmesin", - dedi Domrül. Sonda
 11 äyeli oǵan: "Batır tuwǵan jarım! Ne aytıp tursıñ öziñ? Közimdi aş-
 12 qalı öziñnen başkanı körgenim joq edi, jüregimniñ süygeni bir ǵana
 13 öziñ ediñ. Tätti eriñniñ balı tilimnen ketpeydi. Tar tösekte bas
 14 qostıq. Senen qalǵan soñ, maǵan biyik tawlardan ne payda? Sol taw-
 15 lardı jaylaw eter bolsam, ol meniñ körim bolsın! Kudıqtarıñıñ
 16 muzday suwı meniñ boyımdı suwıtqan qanıñ bolsın. Senen qalǵan
 17 altın - kümisti jaratar bolsam, ol maǵan kebin bolsın. Senen qalǵan
 18 jüyrik attıñ üsti maǵan kör bolsın. Senen soñ birewge tiyer bolsam,
 19 ol meni sarı jılan bolıp şaqısın. Anañ men äkeñ aqılsız eken,

41 söyleyecek vasiyetim var. O vasiyetimi söyleyip dönmeme izin ver.”,

71. Sayfa

1 dedi Dumrul. Öyle diyerek o karısına vardı: “Ey, sevdiğim yârim, benim ba-
2 şıma nasıl gün doğduğunu bildin mi? Gökten kızıl kanatlı Azrail
3 gelerek, gövdeme bindi, canını alırım diye boğazımı sıktı. Can tat-
4 lı imiş. Canını ver diye babama vardım, o canını vermedi. An-
5 neme vardığımda, o da can kendime gerek dedi. İkisi de çocuktan can tatlı
6 dedi. Şimdi seninle vedalaşmaya geldim. Ardımda kalan
7 büyük dağlarım sana yayla olsun. Buz gibi kuyularımın suyu
8 sana içecek olsun. Ardımda kalan sürü yılmım, çok devem,
9 iri ak koyunum senin olsun, sen kimi beğenirsen onunla evlen, ama
10 ardımda kalan iki yavrum yetim kalmaşın.”, dedi Dumrul. Sonra
11 karısı ona: “Yiğit doğan yârim! Ne deyip durursun sen? Gözümü açtı-
12 ğımdan beri senden başkasını gördüğüm yok idi, yüreğimin sevdiği bir tek
13 sen idin. Tatlı dudağımın balı dilimden gitmez. Dar döşekte bir
14 yattık. Senden sonra, bana büyük dağlardan ne fayda? O dağ-
15 ları yayla edecek olursam, o benim mezarım olsun! Kuyularının
16 buz gibi suyu benim bedenimi soğutan kanım olsun. Senden kalan
17 altını gümüşü harcayacak olsam, o bana kefen olsun. Senden kalan
18 hızlı atın üstü bana mezar olsun. Senden sonra birisiyle evlenecek olsam,
19 o beni sarı yılan olup soksun. Anan ile baban akılsız imiş,

20 olar sağan janın nege bermeydi? Kудaydın jarık küni, altın ta-
 21 ğı küwä bolsın, astımdağı jer, üstimdeki kök küwä bolsın, allanın
 22 özi küwä bolsın, meniñ janım seniñ sadağan bolsın, beremin janım-
 23 dı sen üşin!" - dedi äyeli. Osnı aytıp, ol jan berüwge äzir boldı.
 24 Äzireyil jan aluwğa keldi. Biraқ batır äyelin ölimge kıymadı. Ku-
 25 dayğa jalbarınıp, muñın şaқtı. Tıñdalıқ, ol ne aytқан eken:
 26 "O, қудay, sen biyikterdін biyigisін. Seni eşkim körip bilgen emes. Köp-
 27 tegen aқımaқ seni kökten izdeydi. Endi birewler jerden izdeydi. Sen
 28 ärbir senüwşi adamnıñ jüregindesін. Sen mäñgi jasaytın biylewşim-
 29 siñ! Sen üşin men uzın joldardın boyınan қuttıxana üyler sala-
 30 mın. Seniñ kurmetin üşin aşқа tamaқ jalañaşқа kiyim bolamın.
 31 Janga zärüw bolsañ, äyelim ekewmizdін janımızdı birdey al. O,
 32 meyirman, raқımdı қудay, қaldırар bolsañ, ekewimizdін janımızdı
 33 birdey қaldır", - dep tilek etti. Bul tilek қудayға barıp jetti. Ol
 34 Äzireyilge: "Domröldin äkesi men şeşesinin janın al, erli - zayıptı
 35 mınaw ekewine 140 jıldan ömir beremin", - depti. Äzireyil Domrül-
 36 din äkesi men şeşesinin tınısın tarılıp, janın alıptı. Domrül
 37 özinin jubayımen 140 jıl ömir süripti.
 38 Meniñ atam Қorkıt kelip, jır aytıptı. "Bul jır erjürek
 39 batır Domrülge arnalsın depti. Menen soñ bul jırdı бүkil oğız
 40 eliniñ uzandarı aytatın bolsın, onı oğız eliniñ jüzi jarık bar-
 41 lık erleri tıñday bilsin", - depti ol. Xan iyem, öz basım sizge bata-

20 onlar sana canını niye vermedi? Hüda'nın aydınlık günü, altın tah-
 21 tı tanık olsun, altımdaki yer, üstümdeki gök tanık olsun, Allah'ın
 22 kendisi tanık olsun, benim canım senin kurbanın olsun, veririm canı-
 23 mı senin için!", dedi karısı. Bunu söyleyerek, o can vermeye hazır oldu.
 24 Azrail can almaya geldi. Ama yiğit karısının ölmesine râzı olamadı. Hü-
 25 da'ya yalvarıp, derdini söyledi. Dinleyelim, o ne söylemiş:
 26 "Ey, Hüda, sen yücelerden yücesin. Seni hiç kimse görüp bilmiş değil. Pek
 27 çok ahmak seni gökte arar. Sonra birileri yerde arar. Sen
 28 her bir inançlı insanın yüreğindesin. Sen ebedî hayatımın yöneteni-
 29 sin! Senin için ben uzun yollar boyunca hayır evleri yapı-
 30 yım. Senin hizmetin için aç a yiyecek, çıplağa giysi bulayım.
 31 Cana muhtaç isen, karımla ikimizin canını birden al. Ey,
 32 merhametli, bağışlayıcı Hüda, götüreceksin isen, ikimizin canını
 33 birden götür.", diye diledi. Bu dilek Hüda'ya varıp ulaştı. O
 34 Azrail'e: "Dumrul'un babası ile anasının canını al, karı koca
 35 bu ikisine yüz kırk yıllık bir ömür veriyorum.", dedi. Azrail Dumrul'-
 36 un babası ile anasının nefesini daraltıp, canını almış. Dumrul
 37 kendi eşi ile yüz kırk yıl ömür sürmüştü.
 38 Benim atam Korkut gelerek, destan söyledi. "Bu destan deli
 39 yiğit Dumrul'a ait olsun dedi. Benden sonra bu destanı bütün oğuz
 40 ilinin ozanları söyler olsun, onu oğuz ilinin yüzü aydınlık bü-
 41 tün erleri dinleyip bilsin.", dedi o. Hânım hey, kendi başım size dua-

72. Sayfa

- 1 göymin: öziñe keñ jaylaw bolğan Qarataw küyremesin. Köleñkeli
- 2 biyik darağın köktep, kögere bersin. Tasıp aqqan özenderin şölge
- 3 aynalmasın. Jaman adamdardın sözine erme. Sızdın jawabınızğa
- 4 bes awız sözben duğa oqıdık. Sol duğam qabil bolsın, sol bes söz
- 5 bas qasıp, sizge aqılşı bolsın. Atı Mübarak Muxamedtin qurmeti
- 6 üşin kuday sızdın künäñizdi jeñildetsin, xan iyem!

72. Sayfa

- 1 cı: Sana geniş yayla olan Karadağ yıkılmasın. Gölgesi
- 2 büyük ağacın canlanıp yeşeriversin. Taşın akan ırmakların çöle
- 3 dönüşmesin. Kötü insanların sözüne kalma. Sizin cevabınıza
- 4 beş kelime söz ile dua okuduk. O duam kabul olsun, o beş söz
- 5 bir araya gelip, size akılcı olsun. Adı mübarek Muhammet'in hürmeti
- 6 için Hüda sizin günahınızı hafifletsin, hânım!

73. Sayfa

OGIZ KANLI BALASI KAN - TÖRÄLİ

JAYINDAĞI JIR

- 1 Oğızdar zamanında oğız - Kañlı⁴³ degen bir akıldı adam bolıp-
- 2 tı. Onıñ Kan - Töräli deytin balası bar edi. Oğız - Kañlı bir küni:
- 3 "O, dostarım, meniñ äkem köz jumıp, ol düniyege ketken soñ, ornın
- 4 men bastım. Bir küni men de ölemin. Közimniñ tirisinde, balam, seni
- 5 üylendirsem degen oyım bar", - depti. Sonda Kan - Töräli turıp:
- 6 "Äke, üylendirer bolsañ, magan kaday äyeldiñ say keletinin bilip
- 7 al. Alğan äyelim özimnen burın turatın bolsın. Atka menen burın
- 8 minetin bolsın. Men gäwirler eline attanar bolsam, oğan äyelim me-
- 9 nen burın jetetin bolsın jäne jawdıñ basın alıp, aldıma tar-
- 10 tatın bolsın", - depti. Sonda Oğız - Kañlı: "E, ulım, sağan suluw
- 11 äyel kerek emes, öziñe serik bolatın batır äyel kerek boldı goy.
- 12 Sonıñ arkasında işip - jep, kızık körsem deydi ekensiñ goy", - dep-
- 13 ti. Balası oğan: "İyä, äke, meniñ kalaytınım sonday äyel. Äytpese
- 14 barmaqtay türikmen kızı magan say kelmeydi. Ol jar tösegin kötere
- 15 almay, qırsağı jazım boladı", - depti. "Endeşe elden izdep kız ta-
- 16 buw senen bolsın, qalıñ malına aqşa tabuw, onı bağıp - kağuw menen

⁴³ Bartold bul tusta "oğız" degen sözdi "koja" dep awdarıptı. Kañlı-koja emes, kıpşak äkimi, oğız taypasınan şıqqan adam edi. Biz sözdiñ tüp mağınasın aldık.

73. Sayfa

KANLI KOCA OĞLU KAN TURALI HAKKINDAKİ DESTAN

- 1 Oğuzlar zamanında Kanlı Koca⁴³ denen bir akıllı adam var-
- 2 mış. Onun Kan Turalı diye oğlu var idi. Kanlı Koca bir gün:
- 3 “Ey, dostlarım, benim babam göz yumup, o dünyaya gittikten sonra, yerini
- 4 ben aldım. Bir gün ben de öleceğim. Gözümün sağlığında, oğlum, seni
- 5 evlendirsem diye düşüncem var.”, dedi. Sonra Kan Turalı kalkıp:
- 6 “Baba, evlendireceksen, bana nasıl kadının uygun geleceğini bilip
- 7 öğren. Aldığım kadın benden önce kalsın. Ata benden önce
- 8 binsin. Ben kâfirler iline saldırarak olsam, ona kadını ben-
- 9 den önce ulaşsın ve düşmanın başını kesip, önüme bırak-
- 10 sın.”, dedi. Sonra Kanlı Koca: “E, oğlum, sana güzel
- 11 kadın gerekmez, kendine yoldaş olacak yiğit kadın gerek görülüyor ki.
- 12 Onun arkasında yiyip içip rahat olsam diye düşünürsün.”, de-
- 13 di. Oğlu ona: “Evet, baba, benim istediğim öyle kadın. Yoksa
- 14 parmak kadar Türkmen kızı bana uygun gelmez. O yâr döşegini kaldı-
- 15 ramaz, karnı kazaya uğrar.”, dedi. “Öyleyse il içinde arayıp kız bul-
- 16 mak senden olsun, başlık için akçe bulmak, ona bakıp dikkat etmek benden

⁴³ Bartold bu zamanda “oğuz” denen sözü “koca” diye çevirmişti. Kanlı koca değil, kıpçak hakimi, oğuz boyundan çıkan adam idi. Biz sözün esas anlamını aldık.

17 bolsın", - deпти äkesi.

18 Bul sözdi estigen soň. Qan - Töräli qasına kırık jigitin ertip

19 alıp, bükil işki oğızdardıñ jerin aralap, odan özine say keletin

20 kalıñdık taba almaydı. Qayıp üyine kelse, äkesi: "Ulim, elden

21 izdep öziñe layık kalıñdık taptıñ ba?" - dep suradı. "Oğız eli-

22 niñ tukımı kırınsın, äke, ol elden özime layık kalıñdık tappa-

23 dım", - dedi balası. Äkesi oğan: "Kalıñdık izdewdiñ jolı olay

24 emes koy", - deпти. "Endi qalay izdeydi", - deпти balası. Äkesi:

25 "Sen ertengisin şıksañ, tüste qaytasñ, tüste şıksañ, keşke ora-

26 lasñ. Ulim, sen mal - janga iye bolıp, sonı bağıp - kaq, qor jıyna,

27 sağan kalıñdıqtı men izdeytin bolayın", - deпти. Balası buğan

74. Sayfa

1 köndi. Oğız - Qanlı buğan köñildenip ornınan turdı da, eldegi qart-

2 qarıyanı qasına alıp, işki oğız elin aralap, balası qalaytınday

3 kalıñdıqtı köre almadı. Endi ol eldiñ ekinşi qanatına şığıp,

4 sırtkı oğızdardı aralap, odan da layıqtı kız taba almadı. Aqı-

5 rında Trapezunt eline tarttı. Trapezunt patşası Tagavordıñ ataq-

6 tı bir suluw kıızı bar eken, sadağına eki oq baylap, birin oñğa, birin

7 solğa atadı eken. Ol oqtarı jerge qayıp tüspeydi eken. Onıñ qa-

8 lıñ malınıñ qunı üş türlü aındı jeñüwge baylanıstı eken. Äkesi

9 jurtka: "Sol üş türlü tajaldı kimde - kim jeñip öltirse, kızımdı

17 olsun.”, demiş babası.

18 Bu sözü işittikten sonra Kan Turalı yanına kırk yiğidini alıp,

19 bütün iç oğuzların yerini dolaşıp, oradan kendine uygun gelen

20 yavuklu bulamadı. Dönüp evine geldiğinde, babası: “Oğlum, ilden

21 arayıp kendine lâyük yavuklu buldun mu?”, diye sordu. “Oğuz ili-

22 nin tohumu kurusun, baba, o ilden kendime lâyük yavuklu bulama-

23 dım.”, dedi oğlu. Babası ona: “Yavuklu aramanın yolu öyle

24 değildir ki.”, dedi. “Öyleyse nasıl aranır?”, dedi oğlu. Babası:

25 “Sen yarın çıksan, öğle vakti dönersin, öğle vakti çıksan, akşama geri gelir-

26 sin. Oğlum, sen mala cana sahip olup, ona bakıp dikkat et, arttır,

27 sana yavukluyu ben arayayım.”, dedi. Oğlu buna

74. Sayfa

1 râzı oldu. Kanlı Koca buna gönlü ferahlayıp yerinden kalktı da, ildeki yaşlıyı

2 güngörmüşü yanına alıp, iç oğuz ilini dolaşıp, oğlunun istediği gibi

3 yavukluyu göremedi. Sonra o ilin ikinci tarafına çıkıp,

4 dış oğuzları dolaşıp, orada da lâyük kız bulandı. So-

5 nunda Tırabzon iline geldi. Tırabzon meliki Tekür’ün ün-

6 lü bir güzel kızı var imiş, yayına iki ok geçirip, birini sağa, birini

7 sola atar imiş. Onun okları yere dönüp düşmez imiş. Onun başlık

8 parasının maliyeti üç çeşit hayvanı yenmeye bağlı imiş. Babası

9 halka: “O üç çeşit canavarı her kim yenip öldürürse, kızımı

10 soğan beremin, jeñe almağan jigittiñ basın alamın", - deпти. Kız-
 11 dı alamın dep gäwir elinen 32 bektiñ balası kelip, sol şarttı
 12 orınday almay, mert bolıptı. Bastarı dar şańgeginde ilüwli tur
 13 eken. Ol üş ańı: arıstan, süzegen qara ögiz, adam jeytin qara ülek
 14 eken. Ąrbirewi aydahar jalmawızı sıyaktı edi. Kızdı alamın dep
 15 kelip, darga asılğan 32 jigit arıstan men qara ülekti kórmepti.
 16 Olardı süzegen qara ögiz jarıp öltiripti. Qañlı bul ańdardıñ
 17 basın, özderin köredi. Kujınap turğan biytteri basına sıymay örme-
 18 lep sıyrasına tüsedı eken. Ögiz - Qañlı turıp: "Men bul jaydı bala-
 19 ma barıp aytayın, sol üş tajaldı jeñse, osı kızdı alsın, jeñe
 20 almasa, awıl kızdarınıñ birin alar", - deпти.
 21 At ayağı aksaydı, uzannıñ tili uzın. Ögiz - Qañlı eline keledi.
 22 Onıñ kelgenin balası Qan - Töräli estip: "Äkem kelipti", - dep qası-
 23 na kırık jigit ertip, äkesiniñ aldınan şıqtı, qoldarın süyip
 24 turıp: "Jan äkem, el asıp qayttıñ. Mağan layıq qalıñdıq tap-
 25 tıñ ba?" - dep suraptı. Äkesi: "Taptım, balam, küşin jetse sonı
 26 alarsın", - deydi. "Ne suraydı eken qalıñ malına? Qañşa altın -
 27 kumis, qañşa jilkı, tüye suraydı eken?" - dedi balası. Äkesi
 28 oğan: "Tapqan kızımdı aluw üşin eşteneniñ de keregi joq, oğan
 29 aşqan erlik kerek", - deпти. Sonda Qan - Töräli turıp: "Äke, meniñ
 30 erligime sene ber. Qara jal Kavkaz atına minermin, qanqumar gäwir
 31 eline bararmın, qanın suwday tögermin, bastarın kesip alarmın. Aw-
 32 zınan qan quskızıp, özderin qul, kızdarın küñ etip aydap keler-

10 ona veririm, yenemeyen yiğidin başını keserim.”, dermiş. Kızı-
 11 zı alayım diye kâfir ilinden otuz iki beyin oğlu gelip, o şartı
 12 yerine getiremeyerek ölmüştü. Başları darağacının çengelinde asılı durur
 13 imiş. O üç hayvan: Arslan, tosan koca öküz, adam yiyen kara buğra
 14 imiş. Her birisi obur bir ejderha gibi idi. Kızı alayım diye
 15 gelip, darağacına asılan otuz iki yiğit arslan ile kara buğrayı görememişti.
 16 Onları tosan öküz parçalayıp öldürmüştü. Kanlı, bu avların
 17 başını, kendilerini görür. Toplanıp çıkan bitleri başına sığmayarak tutunmaya çalı-
 18 şıp baldırına düşmüş. Kanlı Koca durup: “Ben bu durumu oğlu-
 19 ma gidip söyleyeyim, o üç canavarı yenerse, bu kızı alsın, yene-
 20 mezse, köydeki kızların birini alır.”, demiş.
 21 At ayağı aksar, ozanın dili hatasız. Kanlı Koca iline gelir.
 22 Onun geldiğini oğlu Kan Turalı işitip: “Babam gelmiş.”, diye yanı-
 23 na kırk yiğidini alıp, babasının önüne çıktı, ellerini öpüp
 24 durup: “Can babam, il aşır döndün. Bana lâıyık yavuklu bul-
 25 dun mu?”, diye sordu. Babası: “Buldum, oğlum, gücün yeterse onu
 26 alırsın.”, der. “Ne ister imiş başlığına? Ne kadar altın
 27 gümüş, ne kadar yıldı, deve ister imiş?”, dedi oğlu. Babası
 28 ona: “Bulduğum kızı almak için hiç birinin de gereği yok, ona
 29 büyük erlik gerek.”, dedi. Sonra Kan Turalı durup: “Baba, benim
 30 erliğime güven. Kara yeledi Kazılık atıma binerim, kanlı kâfir
 31 iline giderim, kanını su gibi dökerim, başlarını kesip alırım. Ağ-
 32 zından kan kusturup, kendilerini köle, kızlarını cariye edip önu katıp geli-

33 min, bul erlik bolmay ma sağan?" - deпти. Oğız - Kañlı ayttı: "Jok
 34 ulım, meniñ aytıp otırғанım munday erlik emes. Bul kızdı aluw
 35 üşin üş türlі añdı jeñüw kerek. Kim jeñse, kız sonıki, jeñe alma-
 36 sa, jigittiñ basın kesip, darğa ilip қoyadı", - deпти. Sonda Kañ - Tö
 37 räli: "Äke, munday sözdi mağan aytıp, nesine äwre bolasıñ? Қoyған
 38 şartıñ sol bolsa, men oğan қалай болғанда da baramın. Erligimdi
 39 көrsetip, ar - namısımdı сақтарımın. Artımda қалған xanım anam, bek
 40 äkem aman bolsın", - dep jolğa шıқпақ болadı. Kañlı oyға қала-
 41 ді: "Basıma бәle болıp жүрмесе iygi edi bul söz. Men ol sözdi balam

75. Sayfa

1 seskenip, barmas dep aytıp edim", - deydi işinen. Sonı oylap, ol söy-
 2 ley bastadı. Tıñdap körelіk, xan iyem, ol ne degen eken: "Ulım, barar
 3 bolsañ ol jerdiñ suwı tuwlap ağıp, adamğa ötkel bermeydi, jeri uyıқ
 4 boladı, at ayağın basıp жүre almaydı. Ormandarı tolған ala şubar
 5 jılan boladı. Olar adamdı жүrgizbeydi. Қамaldарınıñ biyіk muna-
 6 rası kökke jetedi. Sol қамaldarda adam жүregin urlap, sıқırlaytın
 7 suluwlar da, bas alatın jendetter de көp. Olar күlip turıp adamnıñ
 8 basın aladı. Қız äkesiniñ iyigında қалқанı oynap turadı eken.
 9 Tilsiz jawdıñ ortasına barmaksıñ balam. Barsa kelmeske ba-
 10 rıp, saқalı қuwrаған äkeñdi, şaşı aғарған anañdı dertke salıp
 11 жүrme""", - dedi äkesi. Buған Kañ - Töräli namıs көrsetip: "Ne aytıp

33 rim, bu erlik olmaz mı sana?”, dedi. Kanlı Koca dedi: “Yok
 34 oğlum, benim dediğim böyle erlik değil. Bu kızı almak
 35 için üç türlü hayvanı yenmek gerekir. Kim yenerse, kız onun, yenemez-
 36 se, yiğidin başı kesilip, darağacına asılıyor.”, dedi. Sonra Kan Tu-
 37 ralı: “Baba, böyle sözü bana söyleyip, ne diye kaygılanırsın? Konan
 38 şart o ise, ben ona nasıl olsa giderim. Erliğimi
 39 göstererek, arımı namusumu korurum. Ardımda kalan hanım anam, bey
 40 babam sağ olsun”, diye yola çıkacak oldu. Kanlı düşünceye dal-
 41 dı: “Başıma belâ olup gitmese iyi idi bu söz. Ben o sözü oğlum

75. Sayfa

1 korkar, gitmez diye söylemişim.”, der içinden. Onu düşünerek, konuşma-
 2 ya başladı. Dinleyip görelim, hânım, o ne demiş. “Oğlum, gidecek
 3 olursan o yerin suyu çılgın akıp, adama geçit vermez, yeri bataklık
 4 olur, at ayağını basıp yürüyemez. Ormanları dolu alacalı
 5 yılan olur. Onlar adamı yürütmez. Kalelerinin büyük mina-
 6 resi göğe ulaşır. O kalelerde adam yüreğini çalıp, büyüleyen
 7 güzeller de, baş alan cellatlar da çok. Onlar gülerek adamın
 8 başını alır. Kız, babasının omzunda kalkanı oynar durur imiş.
 9 Kötü düşmanın ortasına gideceksin oğlum. Gidersen dönülmeze gi-
 10 dip, sakalı kuruyan babanı, saçı ağaran ananı derde salıp
 11 gitme.”, dedi babası. Bunu Kan Turalı namus meselesi yapıp: “Ne der

- 12 tursıñ öziñ jan äkem? Korkak adam batır bola ma? Batır adamğa
- 13 kawıp - kater tük emes, korkaktık - uyat. Barar jolımda tuwlap aqқан
- 14 özen köp bolsa, odan karanğı tünde ötermin, batpağına at batıp kete-
- 15 tin bolsa, tuyağına kiyiz salıp ötermin. Togayında jılanı köp bolsa,
- 16 şakpağımdı tutatıp, ormanın örtermin. Kamaldardıñ bası kökke
- 17 jetetin biyik bolsa, täñiri jarılqasa, onı da alıp, buzarmın, jigit-
- 18 tiñ közin kızıktırıp, jüregin urlaytın sulıwları köp bolsa, olar-
- 19 dıñ jelkesinen tistep süyermin. Kız äkesiniñ arkasında kalkanı
- 20 oynap turatın bolsa, onıñ basın alarmın. Baramın ba, joқ pa,
- 21 barsam қayтамın ba, joқ pa, әлде adam jeytin қара үлектіñ astında
- 22 қаламын ба, әлде etimdi arıstan jırtıp jey me, әлде қара ögizdiñ
- 23 müyizin de ketemin be, ölemin be, ölmeymin be, aman bolамын ба, jaman
- 24 bolамын ба - oған täwekel. Äzirge bek äkem, xanım anam, köriskense
- 25 aman bolıñdar", - dedi. Balasınıñ erlik saparınan қaytpaytınıн
- 26 bilgen soñ, bular oған: "Juldızıñ biyik bolsın, aman barıp, esen
- 27 қayт", - dep batasın berdi.
- 28 Kan - Töräli äkesi men anasınıñ қoldarınан süyip қasına kırık
- 29 jigitin alıp, jети күн jети түн jol şekti. Gäwirler eliniñ şegine
- 30 kelip, şatırın tikti. Қан - Töräli atın жүgirtip, sayıs oyınıн kör-
- 31 setti. Öziniñ awır şoқparın aspanga laқtırıp jiberip, atıмен
- 32 şawıp barıp, jerge түsirmey қағıp aluwşı edi. "O, kırık jigitim,
- 33 kırık serigim, sözimdi tıñdañdar, men жүyrikpen jarısap, күşti-
- 34 men alısa alamın. Täñiri jarılқasın, patşanıñ üş añın öltirip,

12 durursun sen can babam? Korkak adam yiğit olur mu? Yiğit adama
 13 tehlike gözdağı bir şey değil, korkaklık ayıp. Gidecek yolumda çılgın akan
 14 ırmak çok ise, ondan karanlık gecede geçerim, balçığına at batıp geç-
 15 se, toynağına keçe sarıp geçerim. Ormanında yılanı çok ise,
 16 çakmağımı tutuşturup, ormanını yakarım. Kalelerinin başı göğe
 17 ulaşacak büyüklükte ise, Tanrı yardım ederse, onu da alıp, yıkarım, yiği-
 18 din gözünü alıp, yüreğini çalan güzelleri çok ise, onla-
 19 rın ensesinden dişleyip öperim. Kız babasının arkasında kalkanı
 20 oynayıp duruyorsa, onun başını alırım. Gider miyim, gitmez miyim,
 21 gidersem döner miyim, dönmez miyim, yoksa adam yiyen kara buğranın altında
 22 kalır mıyim, yoksa etimi arslan parçalayıp yer mi, yoksa kara öküzün
 23 boynuzunda gider miyim, ölür müyüm, ölmez miyim, sağ kalır mıyim, işe yaramaz
 24 olur muyum ona tevekkül. Şimdilik bey babam, hanım anam, görüşünceye dek
 25 sağ olun.”, dedi. Oğlunun erlik seferinden kalmayacağını
 26 anladıktan sonra, bunlar ona: “Yıldızın büyük olsun, sağ varıp, esen
 27 dön.”, diye dua etti.
 28 Kan Turalı babası ile anasının ellerini öpüp yanına kırk
 29 yiğidini alarak, yedi gün, yedi gece yol gitti. Kâfirler ilinin sınırına
 30 gelerek, çadırını dikti. Kan Turalı atını koşturup, savaş oyunlarını gös-
 31 terdi. Kendi ağır gürzünü göğe fırlatarak gönderip, atı ile
 32 koşarak varıp, yere düşürmeden kapıp alıyordu. “Ey, kırk yiğidim,
 33 kırk yoldaşım, sözümü dinleyin, ben hızlı ile yarışıp, güçlü
 34 ile mücadele edeyim. Tanrı yardım etsin, meliğin üç hayvanını öldürerek,

- 35 sarı kamzol kiygen suluwlarıñ suluwı - Seyiljan xanımdı alayın,
 36 söytip onı äke - şeşeme alıp barsam deymın. Mağan ne akıl
 37 beresiñder, kırık serigim? Senderden jasırar sırım, ayanar janım
 38 joq", - dedi Qan - Töräli. Xan iyem, bular osılay ängime - düken kırıp
 39 jatqanda, Tagavorga mınaday xabar jetti. "Oğız elinen bir jigit
 40 kelipti. Tagavordıñ kızına quda tüspekşi eken", - delinipti onda.

76. Sayfa

- 1 Gäwirler jetti ağaş⁴⁴ jerge kelip: "Jigit munda nege kelgen eken, sonı
 2 bilgimiz keledi", - deпти. Kelgen elşilerge bular: "Sıylık alısuwğa
 3 keldik", - dep jawap qaytaradı. Kelgen adamdar Qan - Törälini kırık
 4 jigitimen birge şatırlarına şakırıp alıp, astarına kilem tösep,
 5 koy soyıp sıyladı, jetti jıldık şarapqa toygızıp, Tagavorga
 6 alıp ketedi. Tagavor tağında otır edi. Tağınñ aynalasında gäwir-
 7 ler sawıt kiyip, jetti qatar bolıp tur eken. Sol kezde onıñ aldına
 8 Qan - Töräli kirip keldi. Ol kelgenşe kız⁴⁵ taq sırtınan biyik äynekti
 9 munara jasatıp, qasındağı kırık kızğa kızıl kiyim, özi sarı
 10 kiyim kiyip tur eken. Sol biyikten ol xan aldındağı kezdesüwge qarap
 11 turdı. Qan - Töräli kirip, Tagavorga sälem berdi de, töselgen kilemder
 12 üstine barıp otırdı. Tagavor oğan: "O, batır jigit, qaydan kelgen

⁴⁴ Jetti ağaş - ejelgi ölsem, 7 - 8 şakırımday jer.

Jırda kız "Seyiljan - Xatun" dep atalğan. Bul ejelgi saq sözi, kız atı.
 Biz onı özgertep "Seyilxan suluw" dep aldık.

⁴⁵ Jırda kız "Seyiljan - Xatun" dep atalğan. Bul ejelgi saq sözi, kız atı.
 Biz onı özgertip "Seyiljan Suluw" dep aldık.

35 sarı ince kaftan giyen güzeller güzeli Selcen Hatun'u alayım,
 36 böylece onu anama babama götürsem derim. Bana ne akıl
 37 verirsiniz, kırk yoldaşım? Sizden gizleyeceğim sırrım, saklayacak canım
 38 yok.", dedi Kan Turalı. Hânım, bunlar böyle sohbet meclis kurup
 39 dururken, Tekür'e şöyle haber gitti: "Oğuz ilinden bir yiğit
 40 gelmiş. Tekür'ün kızına söz kesmek istermiş.", denilirmiş orada.

76. Sayfa

1 Kâfirler yedi ağaçlık⁴⁴ yere gelip: "Yiğit buraya niye geldin, onu
 2 bilmemiz gerek.", dedi. Gelen elçilere bunlar: "Hediye alış verişine
 3 geldik." diye cevap verdi. Gelen adamlar Kan Turalı'yı kırk
 4 yiğidi ile birlikte çadırlarına çağırıp, altlarına halı döşeyip,
 5 koyun kesip hürmet etti, yedi yıllık şarap ikram edip, Tekür'e
 6 götürdü. Tekür tahtında oturuyordu. Tahtının çevresinde kâfir-
 7 ler zırh giyip, yedi sıra olup duruyordu. O sırada onun önüne
 8 Kan Turalı girip geldi. O geldiğinde kız⁴⁵ tam arkasında büyük aynalı
 9 minare yaptırmış, yanındaki kırk kız kızıl giysi, kendisi sarı
 10 giysi giyip duruyordu. O yüksek yerden o hânın önündeki görüşmeye bakmak-
 11 taydı. Kan Turalı girip, Tekür'e selâm verdi de, döşenmiş halılar
 12 üzerine gidip oturdu. Tekür ona: "Ey, kahraman yiğit, nereden gelmiş

⁴⁴ Yedi ağaç - eski ölçü. 7 - 8 kilometrelik yer.

⁴⁵ Hikâyede kız "Selcen Hatun" diye adlandırılmış. Bu eski söz, kız adı. Biz onu değiştirip "Selcen güzel" diye aldık.

- 13 adamsın?" - dep suradı. Qan - Töräli ornınan turıp talday iyilip,
 14 basındağı bürkin aldı da, qoldarın jalañaştap: "Men senin qarısı
 15 betinde turğan Qaratawdın basına şıqsam dep keldim. Ağısı qattı
 16 özenderinzen jüzip ötsem dep keldim. Men senin keñ eteginde kirip, tar
 17 qoltıǵına sıysam dep keldim. Täñiri jarılqap, köktiñ degeni bolsa,
 18 sizdin qızıñızdı alsam dep keldim", - dedi. Tagavor: "Bul jigitti
 19 anadan tuwǵanday etip şeşindirinder, sonı körem", - dedi. Qan - Törä-
 20 lini jalañaştap, xan aldına äkeldi. Tula boyı altın taramısqa
 21 tolğan eken. Odan soñ alańğa alıp jürdi. Kan - Törälinin denesi suluw,
 22 keriskedej jigiti edi. Oǵızdar elinde tört jigittin denesin eşkim kör-
 23 gen emes. Olar Qan - Töräli, biri - Qara Şükir, onıñ balası - Qı -
 24 rıq Qonak, Şubar attın egesi - Bayraq. Qan - Töräli özinin juqa
 25 jamılıǵın aşıp jibergende, munara üstinde turğan kız onıñ
 26 alıp dene müşelerin körüp qalıp, tal boyına ot jügirgendej boldı,
 27 qadala qarap, janı mısıq bolıp mıyawladı. Süt izdegen buzawday,
 28 awzınan silekeyi aqtı. Ol qasındağı qızdargı qarap: "quday
 29 äkemnin jüregine meyrbandılıq salıp, qalın malın alıp, meni
 30 osı jigitte berse, jaqsı bolar edi. Munday alıp jigittin ań tırna-
 31 ğına tüsip, mert boluwı ökinişti bolar edi", - dedi.
 32 Sol kezde jurttıñ şınjırǵa baylap, ögizdi alıp keldi. Ögiz tizesin
 33 bügip qalıp, jerde jatqan bir kuşaq marmar tastı süzip, onı jaña
 34 pisken irimşiktey mij - mij kıldı. Sonda gawirler turıp: "Bul
 35 ögiz endi anaw turğan jigitti de müyizine ilip alıp, kül - talqan etedi,

13 adamsın?”, diye sordu. Kan Turalı yerinden kalkıp dal gibi eğilerek,
 14 başındaki borkünü aldı da, ellerini sığayıp: “Ben senin karşı
 15 tarafında duran Karadağ’ın başına çıksam diye geldim. Akışı hızlı
 16 ırmaklarından yüzüp geçsem diye geldim. Ben senin geniş eteğine girip, dar
 17 koltuğuna sığsam diye geldim. Tanrı lütfedip, göğün dediği olursa,
 18 sizin kızınızı alsam diye geldim.”, dedi. Tekür: “Bu yiğidi
 19 anadan doğmuş gibi edip soyun, onu göreyim.”, dedi. Kan Tura-
 20 lı’yı soyup, hân önüne getirdi. Bütün vücudu altınlı ince keten bezle
 21 sarılmış imiş. Ondan sonra alana geldi. Kan Turalı’nın vücudu güzel,
 22 pehlivan gibi yiğit idi. Oğuzlar ilinde dört yiğidin vücudunu hiç kimse gör-
 23 memişti. Onlar Kan Turalı, biri kara Çekür, onun oğlu Kırk
 24 Kınuk, boz aygırlı Beyrek. Kan Turalı kendi ince
 25 örtüsünü açıp çıkardığında, minare üstünde duran kız onun
 26 alp vücudunun organlarını görüp, dal gibi bedenine ateş sarmış gibi oldu,
 27 gözünü kırpmadan bakıp, canı kedi olup miyavladı. Süt arayan buzağı gibi,
 28 ağzından salya aktı. O yanındaki kızlara dönüp: “Hüda
 29 babamın yüreğine merhamet verip, başlığı kaldırarak, beni
 30 bu yiğide verse, iyi olur idi. Böyle alp yiğidin hayvan pençe-
 31 sine düşüp, ölmesi yazık olur idi.”, dedi.
 32 O sırada halk zincire bağlayarak, öküzü getirdi. Öküz dizini
 33 büküp, yerde yatan bir kucak mermer taşı toslayıp, onu yeni
 34 pişmiş çökelek gibi param parça etti. Sonra kâfirler durup: “Bu
 35 öküz şimdi şu duran yiğidi de boynuzuna takıp, un ufak eder,

36 etin parşalap jarıp öltiredi. Oğızdardıñ tuqımı qurıy bersin. Äyt-

37 pese kırık jigitimen kelgen bul batırdıñ kızda nesi bar?" - desti.

-77. Sayfa

1 Munı estigen kırık jigit jılay bastadı. Qan - Töräli oñ jağına

2 qarasa, kırık jigiti jılap tur eken. Sol jağına qarasa, odan da

3 sonı kördi. Olarğa Qan - Töräli: "O, kırık jigitim, kırık serigim!

4 Nege jılaysıñdar? Onan da meniñ qol kobızımı äkelip tartıp,

5 äruwağımdı jebep turıñdar", - dedi. Kırık jigit kobız tartıp,

6 batırdıñ erligin maqtadı. Ne aytқан eken olar, tıñdanız, xan iyem!

7 "O, sultanımız, Qan - Töräli! sen ornıñnan turıp, Kavkazdıñ qara

8 jal atına batırлық üşin mingen emes pe ediñ? Sen bası biyik Ala-

9 tawdan kus atқан batır emes pe ediñ? Sen äkeriñiñ aq şaştarına

10 nöker kızdardıñ qalay sıyrı sawıp, süt äkeletinin körgen ediñ. Olar

11 sıyrı balasın buzaw emes, ögizşe, buqaşık dep atamawşı ma edi.

12 Batır tuwğan adam ajaldan qorıqқан ba? Sarı kiyimdi Seyilxan suluw

13 sağan munaradan qarap tur. Onıñ közi tüsken adamnıñ bäriniñ de

14 jüregi ot bolıp janadı. Sol kızdı süyetin bolsañ, bar küşin di

15 ayama", - desti kırık jigit. Sonda Töräli: "Ögiziñdi jiber, gäwir!" -

16 dedi. Jasawıdar ögizdiñ şınjırın alıp, bos jiberdi. Ögiz qan - Tö-

17 räliniñ bolat nayzasına tuwra jügirdi. Qan - Töräli äwliye - embiyege, täñi-

18 rige jalbarınıp, nayzasın ögizdiñ mañdayına salganda, ögizdiñ

36 etini parçalayıp kıyıp öldürür. Oğuzların tohumu kuruyuersin. Değil-
37 se kırk yiğidi ile gelen bu yiğidin kızla ne işi var?", dedi.

77. Sayfa

1 Bunu işiten kırk yiğit ağlamaya başladı. Kan Turalı sağ yanına
2 bakınca, kırk yiğidinin ağladığını gördü. Sol yanına bakınca, oradan da
3 onu gördü. Onlara Kan Turalı: "Ey, kırk yiğidim, kırk yoldaşım!
4 Niye ağlarsınız? Oradan benim el kopuzumu getirip alıp,
5 ruhumu destekleyin.", dedi. Kırk yiğit kopuz alıp,
6 yiğidin erliğini övdü. Ne söylemiş onlar, dinleyiniz, hânım!
7 "O, sultanımız, Kan Turalı! Sen yerinden kalkıp, Kazılık'ın kara
8 yeleli atına kahramanlık için binmiş değil miydin? Sen tepesi yüce Ala-
9 dağ'da kuş avlayan yiğit değil mi idin? Sen babanın ak saçlarına
10 hizmetkâr kızların nasıl sığır sağıp, süt getirdiğini görmüş idin. Onlar
11 sığır yavrusunu buzağı değil, dana, boğacık diye adlandırmaz mı idi.
12 Yiğit doğan adam ölümden korkar mı? Sarı giysili Selcen Hatun
13 sana minareden bakmaktadır. Onun gözü düşen adamın hepsinin de
14 yüreği ateş olup yanar. O kızı sevdinse, bütün gücünü
15 harca.", dedi kırk yiğit. Sonra Turalı: "Öküzünü yolla, kâfir!",
16 dedi. Askerler öküzün zincirini çıkarıp, boş gönderdi. Öküz Kan Tu-
17 ralı'nın polat süngüsüne doğru koştu. Kan Turalı evliyaya enbiyaya, Tan-
18 rı'ya yalvarıp, süngüsünü öküzün alnına savurduğunda, öküzün

- 19 artkı eki ayagı bögilip kilt toktadı. Judırğimen onıñ mañdayı-
- 20 nan iyterip, alañnıñ şetine deyin şegindirdi. Ögiz ben Ƙan - Töräli
- 21 birin - biri jeñe almay, köp alıstı. Aqırında ögiz älsirep, tanawı
- 22 köbiktendi. Ekewi tiresip turğanda Ƙan - Töräli: "Ƙuday adamğa aqıl
- 23 berip, onı dünüyenıñ iyesi etti. Jalt berip, burılısam ögiz ekpinimen
- 24 opırıla Ƙulaydı, sodan soñ asa Ƙıyındıqsız - ak jeñermin", - dep
- 25 oyladı. Solay etip jalt bergende, tiresip turğan ögiz eki müyizin
- 26 astına berip, omaqasa Ƙuladı. Ƙan - Töräli onı Ƙuyrığınan ustap üş
- 27 ret köterip tastadı. Ögizdiñ süyekteri kül - talkan boldı. Sodan soñ
- 28 ögizdi basıp otırıp bawızdap tastadı da, terisin sıırdı. Ögizdiñ
- 29 etin alañda Ƙaldırıp, terisin Tagavorğa äkelip tastap: "Erteñ Ƙı-
- 30 zırdı mağan beresiñ", - dedi. Sonda Tagavor: "Suragan Ƙızın beriñ-
- 31 der de, özin Ƙaladan Ƙuwıp jiberiñder, bizdiñ elimizden ketsin", - dedi.
- 32 Tagavordıñ balası turıp: "Añdardıñ patşası arıstan edi, sonı-
- 33 men de sayısıp körsin, Ƙızdı sodan soñ berermiz", - dedi.
- 34 Patşanıñ jarandarı torda turğan arıstandı alañğa äkeldi.
- 35 Ol alañda turğan attardı tistep, Ƙızıl ala Ƙan Ƙıldı. Batırdıñ
- 36 jigitteri turıp: "Ögizden bala Ƙutıldı, endi arıstannan Ƙalay Ƙu-
- 37 tılar eken", - dep, eñirep jiberdi. Ƙan - Töräli jigitteriniñ jılap
- 38 turğanın körip: "Jılama, jigitterim, Ƙoldarıña meniñ Ƙobızımdı
- 39 alıp sarındatıp turıñdar. Sarı ala kiyim kiygen Ƙızğa gışık
- 40 bolıp arıstannan Ƙorıksam, ne bolğanım", - dedi. Bul sözge jol-

19 arka iki ayağı bükülüp aniden durdu. Yumruğu ile onun alın-
 20 dan ittirip, alanın sınırına deyin gönderdi. Öküz ile Kan Turalı
 21 birbirini yenemeyip, pek fazla kapıştı. Sonunda öküz halsiz düşüp, burun deliği
 22 köpürdü. İkisi direnip dururken Kan Turalı: “Hüda adama akıl
 23 vererek, onu dünyanın sahibi etti. Aniden dönüp çekilsem öküz hızı ile
 24 yıkılıp düşer, ondan sonra pek zahmetsiz yenerim.”, diye
 25 düşündü. Öyle edip âniden döndüğünde, direnip duran öküz iki boynuzunu
 26 altına vererek, âniden düşüp yıkıldı. Kan Turalı onu kuyruğundan tutup üç
 27 kez kaldırıp bıraktı. Öküzün kemikleri un ufak oldu. Ondan sonra
 28 öküzü ayağının altına alarak boğazlayıp bıraktı da, derisini yüzdü. Öküzün
 29 etini alanda bırakıp, derisini Tekür’e getirip bırakarak: “Yarın kı-
 30 zını bana verirsin.”, dedi. Sonra Tekür: “İstediği kızı ve-
 31 rin de, kendini kaleden kovup gönderin, bizim ilimizden gitdin.” dedi.
 32 Tekür’ün oğlu kalkıp: “hayvanların padişahı arslandır, onun
 33 ile de savaşıp görsün, kızı ondan sonra veririz.”, dedi.
 34 Meliğin buyruğundakiler ağda duran arslanı alana getirdi.
 35 O alanda duran atları ısırarak, kızıl ala kan kıldı. Kahramanın
 36 yiğitleri durup: “Öküzden çocuk kurtuldu, şimdi arslandan nasıl kur-
 37 tular.”, diye ağlayıp gitti. Kan Turalı yiğitlerinin ağlayıp
 38 durduğunu görerek: “Ağlama, yiğitlerim, elinize benim kopuzumu
 39 alarak, çalın. Sarı ala giysi giyen kıza âşık
 40 olup arslandan korkarsam, ne olurum?”, dedi. Bu söze yol-

78. Sayfa

1 dastarı kuwanıp, söyley bastadı. Ne aytkan eken olar, tırdalık
 2 xan iyem. Serikteri oğan: "O, sultanım, Kan - Töräli! Aň patşası
 3 arıstandı jenüw onay emes. Ol kalın kımız işinde jürip, akırsa,
 4 alıstağı jilkınnı kutı kaşadı. Ayğırdı körse jalınan tıstep
 5 alıp uradı, oğan kökterektin butağınan istelgen sadak tük emes.
 6 Akkuwdın kanatın takkan sur jeben de oğan batpaydı. Alayda sen
 7 üşin arıstan degenin kabamın dep kelgen ala küşik emes pe? Batır
 8 soğıska tüsse, ölimnen korka ma? Sarı ala altın kiygen Seyiljan su-
 9 luw özinin kök terezeli munarasınan sayıska qarap turdı. Onın közi
 10 túsken jigittin gaşık otına janbağanı bar ma? Arıstanmen aykas-
 11 kanda sol süygen kızınnı sarı ala kiyimi köz aldında bolsın", -
 12 desti. Kan - Töräli qayratına sıymay: "Ey, gawirler, jiber arıstanın-
 13 dı! Onı tuwrap tastaytın kolımda kara bolat kılışım jok. Galam-
 14 dağı bar baylıqtın iyesi, rakımı mol tñirinin bir özi pana
 15 bolsın", - dedi. Arıstandı alańga jiberdi. Ol Kan - Törälige qaray
 16 jürip, jakın keldi, Kan - Töräli bir kolına koy terisin jamılıp,
 17 onı arıstanın awzına tosa berdi. Özi kök tñirisine sıyındı da,
 18 arıstanın bas süyegin közdep turıp judırğımen koyıp kalğan-
 19 da, jağın kül - talkan etip, untap jiberdi. Arıstan awzın aşkan
 20 küyi jerge kulap tüsti. Batır arıstandı ayagınan ustap köterip
 21 alıp, jerge bir soktı da, süyekterin kawsattı, ayaktarın julıp

78. Sayfa

1 daşları sevinip, konuşmaya başladı. Ne söylemiş onlar, dinleyelim
 2 hânım. Yoldaşları ona: “Ey, sultanım, Kan Turalı! Hayvanların padişahı
 3 arslanı yenmek kolay değil. O sık kamış içinde yürüyüp, haykırса,
 4 uzaktaki yilkının huzuru kaçар. Aygırı görse etinden ısırıp
 5 alıp vurur, onun için yeşil ağacın budağından yapılan yay bir şey değildir.
 6 Ak kuğunun kanadını takan okun da ona batmaz. Oysa senin
 7 için arslan dediğın kaparım diye gelen ala köpek yavrusu değil mi? Yiğit
 8 savaşa girse, ölümden korkar mı? Sarı ala altın giyen Selcen Ha-
 9 tun kendi gök pencerele minaresinden mücadeleye bakar. Onun gözü
 10 düşen yiğidin aşk ateşine yanmayı var mı? Arslan ile çarpış-
 11 dığında o sevdiğin kızın sarı ala giysisi göz önünde olsun.”,
 12 dedi. Kan Turalı kudretine sığmayarak: “Ey, kâfirler, gönder arslanı-
 13 nı! Onu doğrayıp bırakacak elimde kara polat kılıcım yok. Âlem-
 14 deki bütün varlığın sahibi, merhameti bol Tanrı'nın bir kendisi sığınak
 15 olsun.”, dedi. Arslanı alana gönderdi. O Kan Turalı'ya doğru
 16 yürüyüp, yaklaştı, Kan Turalı bir eline koyun derisini sarıp,
 17 onu arslanın ağzına tıkıverdi. Kendi Tanrı'ya sığındı da,
 18 arslanın baş kemiğini gözetip yumruğu ile vurduğun-
 19 da, çenesini un ufak ederek, parçalayıp koydu. Arslan ağzını açmış
 20 vaziyette yere yıkılıp düştü. Yiğit arslanı ayağından tutup kaldırarak,
 21 yere bir vurdu da, kemiklerini kırdı, ayaklarını koparıp

- 22 alıp, laqtırıp jiberdi. Söytip Tagavorğa keldi de: "Kızınđı
 23 mağan ertenen kaldırmay berersin", - dedi. Tagavor rızalık bildi-
 24 rip: "Kızdı äkep beriñder. Bul jigitti körgeñ jerden - aq unatıp
 25 edim. Turamın dese ordamda qalsın, turmaymın dese, eline bar-
 26 sın", - dedi. Patşanın balası turıp: "Mal patşası ülek edi,
 27 sonımen de sayısıp körsin, kızdı sodan soñ alsın", - dedi.
 28 Qudayına qaragan bekteri jäne Tagavor patşa: "Ülektiñ awzın
 29 jeti jerden baylap jiberiñder", - dep edi, küñşil gäwirler onıñ
 30 awzın baylamadı, alańğa bos jiberdi. "Qan - Töräli adam jewşi eki
 31 ańdı jeñdi, biraq mına ülektan qutıla almaydı. Ülek onı karpıp
 32 tisteydi de, tarpıp öltiredi", - desti. Batır ülekti kütüp, tik turdı.
 33 Art jağında qoldarna kılışın ustağan altı jendet tur edi.
 34 Batırđıñ kırık jorası sasıp qalıp tilge keldi. Ne aytkan
 35 eken olar, tıñdalıq xan iyem: "O, Qan - Töräli, sen erler saltın
 36 qurıp ornınnan erte turdıñ, öziñniñ Kavkazdıq qara jal atıña
 37 mindiñ. Qasıña közderi kündey jaynağan kırık jigitiñdi alıp,
 38 qanqumar gäwirlerdiñ eline keldiñ. Biyik tawlarğa kelgende aldıñmen
 39 emes artıñmen öttiñ. Özenderden teris karap jüzip öttiñ. Qara
 40 ögiz kelgende, onı bit - şıt kıldıñ. Arıstan kelgende bel omırtka-

22 alarak, fırlatıp gönderdi. Öyle yapıp Tekür'e geldi de: "Kızımı
 23 bana sabaha kalmadan verirsin.", dedi. Tekür onayla-
 24 yarak: "Kızı getirip verin. Bu yiğidi daha ilk gördüğüm anda beğen-
 25 miştim. Kalayım derse karargâhımda kalsın, kalmam derse, iline git-
 26 sin.", dedi. Meliğin oğlu kalkıp: "Mal padişahı buğra idi,
 27 onun ile de savaşıp görsün, kızı ondan sonra alsın.", dedi.
 28 Hüda'sına itaat eden beyleri ve tekür Melik: "Buğranın ağzını
 29 yedi yerden bağlayıp gönderin.", dedi, kıskanç kâfirler onun
 30 ağzını bağlamadı, alana boş gönderdi. "Kan Turalı insan yiyen iki
 31 hayvanı yendi, ama bu buğradan kurtulamaz. Buğra onu ısırıp
 32 dişler de, çifteler öldürür.", dedi. Yiğit buğrayı gözletip, dik durdu.
 33 Arka tarafında ellerine kılıcını almış altı cellat duruyordu.
 34 Yiğidin kırk yoldaşı şaşırıp kalıp dile geldi. Ne söylemiş
 35 onlar, dinleyelim hânım: "Ey, Kan Turalı, sen erler âdetini
 36 kurup yerinden erken kalktın, kendinin Kazılık kara yeleli atına
 37 bindin. Yanına gözleri güneş gibi parlayan kırk yiğidini alarak,
 38 kanlı kâfirlerin iline geldin. Büyük dağlara geldiğinde önünden
 39 değil ardından geçtin. Irmaklardan yüzünü çevirip yüzerek geçtin. Kara
 40 öküz geldiğinde, yok ettin. Arslan geldiğinde bel omurga-

79. Sayfa

- 1 sını üzip jiberdin. Kara ülek kelgende neden sasıp tursın? Onı
- 2 jensen, dañkıñ minaw samaladay bolıp turğan biyik Qarataw sıñ-
- 3 darınıñ basınan asıp, özenderden ötip, eline jetedi. Erligindi
- 4 бүkil oğiz eli aytıp jüretin boladı. Oğız Qañlınıñ balası Qan-
- 5 Töräli osınday erlik körsetip edi deytin boladı. Kara oğiz kelgende,
- 6 onı qolımen urıp jigıptı, arıstan kelgende onıñ omırtqasın
- 7 talqandap jiberipti deytin boladı. Kara ülekten nesine qorqasın?
- 8 Osmı jensen, ülken men kişi de, kempir men şal da, dosın men
- 9 duşpanıñ da seniñ erligindi ertegi etip aytatın boladı. Jenilip,
- 10 mert bolsañ, saqalı quwday bolğan äken, şası appaq bolğan käri
- 11 anañ qayğırıp jılap, közderinen qandı jastarın töger edi. O, xan
- 12 balası, tezirek qam etpesen, arınıñda qılışın jalañdatıp, altı
- 13 jendet kelip tur. Tüye astına tüssen boldı, olar seniñ ädemi basın-
- 14 dı köz ilestirmey kesip tastamaq. Jerden basınıdı köterip, joğarı
- 15 qaraşı! Töbene kök ala qazdar uşıp keldi. Sunqarıñdı soğan nege
- 16 salmaysın? Seyiljan suluw sarı ala kiyimin sen üşin kiyip, seniñ
- 17 tilewiñde tur. Onı nege körmeysin? Seni duşpandarıñ ülek awzın-
- 18 da ketedi dep mazaqtap jatır. Munı nege bilmeysin? Seyiljan
- 19 suluw sağan terezeden köz almay qarap tur goy, onıñ közi tüsken
- 20 erkektiñ qaşık bolmağanı joq. Qız sağan ıntıq bolıp, şattanıp
- 21 turğan joq pa", - desti kırık jigiti. Sonda Qan - Töräli oyga keldi:

79. Sayfa

- 1 sını kırıp gönderdin. Kara buğra gelince neden şaşırırsın? Onu
- 2 yenersen, ünün bu rüzgâr gibi olup duran büyük Karadağ'ın doruk-
- 3 larının başından aşır, ırmaklardan geçip, iline ulaşır. Erliğini
- 4 bütün oğuz ili söyler olur. Kanlı Koca'nın oğlu Kan
- 5 Turalı böyle erlik gösterdi derler. Kara öküz geldiğinde,
- 6 onu eli ile vurup yığdı, arslan geldiğinde onun omurgasını
- 7 kırıp gönderdi derler. Kara buğranın neresinden korkarsın?
- 8 Bunu yenersen, büyük ile küçük de, yaşlı kadın ile yaşlı adam da, dostun ile
- 9 düşmanın da senin erliğini masallaştırıp söyler. Yenilip,
- 10 şehit olursan, sakalı kuğu gibi olan baban, saçı apak olup yaşlı
- 11 anan kaygılanıp ağlayarak, gözlerinden kanlı yaşlarını döker idi. Ey, hân
- 12 oğlu, çabucak hareket etmezsen, arkada kılıcını sıyııp, altı
- 13 cellat bekler. Deve altına düşecek olursan, onlar senin güzel başı-
- 14 nı göz açıp kapayana dek kesip bırakacak. Yerinden başını kaldırıp, yukarı
- 15 bak! Tepene gök ala kazlar uçup geldi. Şahinini ona neden
- 16 salmazsın? Selcen Hatun sarı ala giysisini senin için giyip, senin
- 17 dileğindedir. Onu niye görmezsin? Seni düşmanların buğra ağzın-
- 18 da gider diye alaya alırlar. Bunu niye bilmezsin? Selcen
- 19 Hatun sana pencereden gözünü almadan bakar durur, onun gözü düşen
- 20 erkeğin âşık olmayanı yok. Kız sana hasret kalıp, sevinip
- 21 durmuş değil mi?", dedi kırk yığdı. Sonra Kan Turalı düşündü:

22 "Eger men Kara ülektiñ tisinde keter bolsam, jurt kızdın degeni
 23 boldı der. Kara ülekti öltirsem, bükil oğız eli meniñ erligimdi maq-
 24 tap, kızdı jeñip aldı deydi eken. Onda, jigitterim, meniñ qol qobı-
 25 zımdı alıp, sarnatıp turıñdar, erligimdi oyatıñdar, täñirige sıy-
 26 nıp, nar täwekel dep, sayısıp köreyik. Ülekten kórkatın
 27 ne bar? Täñiri jarılqasa, onıñ da basın kesermin", - dedi.
 28 Jigitteri Qan - Töräliniñ namısın kızdıratın sözder ayt-
 29 tı. Ne degen eken olar, xan iyem, tıñdap körelik: "Bürkit biyik
 30 tastıñ basına uya saladı, sen sol bürkitterdiñ sultanı ediñ. Kök-
 31 ke uşıp şıqqanda, ol qudaydıñ qasına baradı. Tömenge şüyiler
 32 bolsa, qamal buzatın tas şokparğa aynaladı. Arğa tüskende bürkit
 33 oktan jildam. Köl betindegi üyrekterdi ornınan turğızbay qağıp
 34 ketedi. Üyrek uwısına tüskende, uşıp bara jatıp, onıñ süyegin
 35 parşa - parşa etedi. Qarnı aşqanda, uyasın tastap, biyikke şamğap
 36 uşıp ketedi. Sawısqan, qarğa onıñ qasına jolay alar ma? Er jigit
 37 jawmen aykashqanda, ölimnen kórkar ma? Sarı kiyimdi Seyiljan suluw
 38 munaradan sağan qarap tur. Ol kız kimge qarasa, sonıñ jüregi ot bop
 39 janadı. Sarı kiyim kiygen kızğa qaşık bolsañ, erligiñdi körset", -
 40 desti. Qan - Töräli özin täñirige tapsırıp, tüyeni ayağımen tewip qal-
 41 ganda, ülek baqırdı. Ekinşiley tepkende, ol kulap tüsti. Sonda

22 “Eğer ben Kara buğranın dışında gidecek olursam, yurt kızın dediği
 23 oldu der. Kara buğrayı öldürürsem, bütün oğuz ili benim erliğimi ö-
 24 vüp, kızı yenip aldı der. Öyleyse, yiğitlerim, benim el kopu-
 25 zumu alarak çalın, erliğimi uyandırın, Tanrı’ya sığı-
 26 nıp, tevekkül diyerek, savaşıp görelim. Buğradan korkmaya
 27 ne var? Tanrı lütfederse, onun da başını keserim.”, dedi.
 28 Yiğitleri Kan Turalı’nın namusunu heyecanlandıran sözler söyle-
 29 di. Ne demiş onlar, hânım, dinleyip görelim: “Kartal büyük
 30 taşın başına yuva yapar, sen o kartalların sultanı idin. Gö-
 31 ğe uçup çıktığında, o Hüda’nın yanına varır. Aşağıya inecek
 32 olsa, kale yıkan taş gürze dönüşür. Av peşine düştüğünde kartal
 33 oktan hızlı. Göl kıyısındaki ördekleri yerinde durdurmayarak kapıp
 34 gider. Ördek avucuna düştüğünde, uçup onun kemiğini
 35 parça parça eder. Karnı acıktığında, yuvasını bırakarak tepeye yükselip
 36 uçup gider. Saksagan, karga onun yanında aynı yolu alır mı? Er yiğit
 37 düşman ile savaştığında, ölümden korkar mı? Sarı giyimli Selcen Hatun
 38 minareden sana bakar. O kız kime baksa, onun yüreği ateş olup
 39 yanar. Sarı giysi giyen kıza âşık isen, erliğini göster.”,
 40 dedi. Kan Turalı kendini Tanrı’ya emanet edip, deveyi ayağı ile tepip kal-
 41 dığında, buğra bağırdı. İkinci olarak teptiğinde, o yıkılıp düştü. Sonra

80. Sayfa

- 1 Töräli onıñ üstine şığıp alıp, moynın eki jerden bawızdap, basın
- 2 kesip tastadı. Janınan eki bilem taspasın alıp, Tagavordıñ aldı-
- 3 na laqtırıp tastadı: "Kızınıız osını iylep, oq salatın koramsa
- 4 etsin, ne bolmasa üzeñgi baw tigip alsın", - dedi. Tagavor balanıñ
- 5 batırlığına kayran bolıp: "Bul jigitti men körgen jerden - aq una-
- 6 tıp edim", - dedi.
- 7 Tagavor kızın bermek bolıp, kırk jerden ala şatır, kırk
- 8 jerden üy tikti. Kan - Töräli men kızına bölek otaw tikkizdi. Uzandar
- 9 kelip, maxabbat jırın ayttı. Oğız batır Kan - Töräliniñ ökpesi
- 10 soğıp, maxabbatı oyandı. Ol kılışın kınabıman alıp, tasqa urdı.
- 11 Tas kaq jarıldı. Özine mınaday sert koydı: "Kart äkemniñ aldın,
- 12 kart anamnıñ jüzin körmey, bul şatırğa kirer bolsam, meniñ moy-
- 13 nım osı jarılğan tastay bolıp kesilsin, öz kılışım moynıma
- 14 tüssin, öz sadagımnıñ oğınan ajal tabayın, nekesin kıymay ul
- 15 tuwgızsam, ol on künge tolmay ölsin", - dedi Kan - Töräli. Söytip ol
- 16 tigilgen şatırđıñ bärin de jikkızdı, tüyelerin bakırtıp, jilkı-
- 17 ların kisinetip köşti. Jeti kün, jeti tün jürip, oğız eliniñ şegine
- 18 kelip, şatırın tikti. Sodan soñ ol: "O, kırk jigitim, kırk seri-
- 19 gim, senderden meniñ ayanar basım jok. Täñiri sapanımdı oñ kılıp,
- 20 jawdıñ üş jalmawızın jeñdim. Sarı ala altın kiygen Seyiljan
- 21 suluwdı alıp, elime kelip jettim. Balan kalıñdıq äkele jatır dep,

80. Sayfa

1 Turalı onun üstüne çıkıp, boynunu iki yerden boğazlayarak, başını
 2 kesip bıraktı. Sırtından iki dilim alıp, Tekür'ün önü-
 3 ne fırlatıp bıraktı: "Kızınız bunu tabaklayıp, ok torbası
 4 yapsın, ya da olmazsa üzengi bağı diksın.", dedi. Tekür oğlanın
 5 yiğitliğine hayran kalarak: "Bu yiğidi ben ilk gördüğümde beğen-
 6 miştim.", dedi.
 7 Tekür kızını verecek olup, kırk yerden ala çadır, kırk
 8 yerden ev dikti. Kan Turalı ile kızına ayrı olarak otağ diktirdi. Ozanlar
 9 gelerek, sevgi şarkısı söyledi. Oğuz yiğidi Kan Turalı'nın öfkesi
 10 kabarıp, muhabbeti canlandı. O kılıcını kınından çekip taşa vurdu.
 11 Taş tam ortadan yarıldı. Kendine şöyle yemin verdi: "Yaşlı babamın çehresini,
 12 yaşlı anamın yüzünü görmeden, bu çadıra girecek olursam, benim boy-
 13 num bu yarılan taş gibi olup, kesilsin, kendi kılıcım boynuma
 14 düşsün, kendi yayımın okundan ölüm bulayım, nikâhımı kıymadan oğul
 15 doğdurursam, o on günü dolmadan ölsün.", dedi Kan Turalı. Öyle deyip o
 16 dikilen çadırın hepsini de yıktırdı, develerini bağırıp, at-
 17 larını kişnetip gitti. Yedi gün, yedi gece yürüyerek, oğuz ilinin sınırına
 18 gelip çadırını dikti. Ondan sonra o: "Ey, kırk yiğidim, kırk yolda-
 19 şım, sizden benim esirgeyecek başım yok. Tanrı seferimi kutlu kılarak,
 20 düşmanın üç canavarını yendim. Sarı ala altınlı giyen Selcen
 21 Hatun'u alarak, ilime gelip ulaştım. Oğlun yavuklu getirmektedir diye,

- 22 elime xabar beriñder, äkem aldımnan şıksın", - dedi joldastarına.
- 23 Kan - Töräli qonatin jerdı körıp edı, aqqıw - tırnası, bödenesi men
- 24 tüyetawıgı köp jer eken. Suwları muzday, möldır, orman - nuwı jay-
- 25 qalğan qonıs eken. Seyiljan suluw, munday suluw qonıs joq, şatırdı
- 26 osı jerge tigelik dedi. Qız ben batır sol jerde qalıp, işip - jep,
- 27 sawıq qurıp jata berdı. Qırık jigit elge ketti.
- 28 Oğızdar zamanında jigit basına kıyındıq tüser bolsa, ol sonı
- 29 tıs körıp bilüwşi edı. Kan - Töräli uykıga ketkende Seyiljan suluw:
- 30 "Mağan qaşık bolıp talasıp jürgender köp edı. Osılay jatqanda
- 31 bizge jaw tiyip, qosılğan jigitimdı öltirip, özimdı alıp ketse qayter
- 32 edı. Aq jüzime daq salıp, äkemniñ üyine qayta aparıp tastasa ne
- 33 bolar edı?" - dep şoşındı. Söytıp Kan - Töräli atınıñ sawıtın
- 34 alıp, öz atına kiygizdı, özi de sawıt kiyip aldı. Qarına nayzasın
- 35 ilip, biyik kırğa şıgıp, alısqa köz jiberdı. Bul kezde Tagavor:
- 36 "Qanğırgan bir batır kelip meniñ üş düley anımdı öltirip,
- 37 jalğız kızımdı oljalap ketti, munıñ özi mağan layıq is bolma-
- 38 dı", - dep, aynığan edı. Altı jüz äsker jıyıp, bärine sawıt, qara
- 39 şapan kiygizip, qoldarına kök temir berdı. Olar bir kün, bir tün suwıt
- 40 jürıp Kan - Töräli jatқан jerge keldi. Seyiljan olardı kördi, saqtıq

22 ilime haber verin, babam önüme çıksın.”, dedi yoldaşlarına.

23 Kan Turalı konakladığı yere baktı, ak kuğusu turnası, bildircını ile

24 hindisi çok olan yer imiş. Suları buz gibi, tertemiz, ormanı ağacı sal-

25 lanan konak yeri imiş. Selcen Hatun, böyle güzel konak yeri yok, çadırı

26 bu yere dikelim dedi. Kız ile yiğit o yerde kalarak, yiyip içip,

27 eğlence kurup yattı. Kırk yiğit ile gitti.

28 Oğuzlar zamanında yiğidin başına zorluk gelecek olsa, o onu

29 düş görüp bilir idi. Kan Turalı uyumaya gittiğinde Selcen Hatun:

30 “Bana âşık olup çekişip duranlar çok idi. Böyle yatınca

31 bize düşman saldırıp, beraber olduğum yiğidimi öldürerek, beni alıp gitse ne olur

32 idi. Ak yüzüme leke sürüp, babamın evine tekrar götürüp bıraksa ne

33 olur idi?”, diye korktu. Öyle deyip Kan Turalı’nın atının malzemesini

34 alarak, kendi atına giydirdi, kendi de zırh giydi. Koluna süngüsünü

35 geçirip, yüksek tepeye çıkıp, uzağa göz gezdirdi. Bu sırada Tekür:

36 “Başı boş bir yiğit gelerek benim üç güçlü hayvanımı öldürüp,

37 biricik kızımı kapıp gitti, bunun özü bana lâyük iş olma-

38 dı.”, diyerek, sözünden caymış idi. Altı yüz asker toplayıp, hepsine zırh, kara

39 kaftan giydirip, ellerine gök demir verdi. Onlar bir gün, bir gece çabuk

40 yürüyüp Kan Turalı’nın yattığı yere geldi. Selcen onları gördü, dikkat

81. Sayfa

1 körsetkenine kuwandı. Endi olar şabuwlğa şıkpak. Kız atına kam-
 2 şı urıp, Qan - Törälige kelip söyley bastadı. Ne degen eken ol tır-
 3 dalık, xan iyem: "Beykam bolma, jigitim, basıqdı köter, alaqat
 4 boyawmen sürmelep tastağan köziñdi aş, jigitim! Jaw kelip qaldı!
 5 Olar seniñ ayak - qolıñdı baylap, basıqdı qara jerge salıp, süyre-
 6 tip öltirmek. Duşpandarıñ kelip qaldı. Uykıñdı kıy da, atıña min.
 7 Taw qozgalmay, jer jarılgalı tur. Gäwirlerdiñ käri bekteri tiri
 8 eken, olar kızımızdı tartıp aldı dep namıs körsetip, elin jıynap-
 9 tı, attarına minip, tawdan asıp, bizdiñ izimizge tüsıpti. Qatarın
 10 tüzep jaw keldi. Qawipsiz jer tapqanday, bul jatısın qalay? Üyim-
 11 de jatırmin dep oylaysın ba? Ne bolğan sağan?" - dedi oğan. Bul
 12 sözdi esitken soñ, Qan - Töräli uykısınan turdı: "O, suluw jarım,
 13 aytıp turğanıñ nemene?" - dep suradı. Kız oğan: "O, jigitim,
 14 artınnan jaw kelip jetti. Aytuw menen de, sogısuw senen, erlik körse-
 15 tetin jeriñ keldi", - dedi. Qan - Töräli közin aşqan kezde, kız qolına
 16 nayzasın alıp, şaba jöneldi. Batır qara jerdi süydi de, söylep
 17 ketti: "Bizdiñ dinimiz aq edi, täñiri sözi şın dep, tilimizdi käliymağa
 18 keltirgen edik. Sol tilegimiz täñirge ayan bolsın", - dep, taza suwmen
 19 däret aldı, eki bas qutba oqıp, basın säjdege iydi. Söytti de kök
 20 täñirige sıynıp atına mindi de, qara kamzol kiygen gäwirlerdiñ jasa-
 21 ğına qarşı jürdi. Seyiljan suluw Qan - Töräliniñ qasınan şawıp ötti,

81. Sayfa

1 göstermesine sevindi. Şimdi onlar hücumla geçecek. Kız atına kam-
 2 çı vurup, Kan Turalı'ya gelip konuşmaya başladı. Ne demiş o din-
 3 leylim, hânım: "Gamsız olma, yiğidim, başını kaldır, alaca kat
 4 boya ile boyayıp bıraktığın gözünü aç yiğidim! Düşman geldi!
 5 Onlar senin elini ayağını bağlayıp, başını kara yere bırakarak, sürü-
 6 yüp öldürecek. Düşmanların geldi. Uykuna kıy da, atına bin.
 7 Dağ hareket etmeden, yer yarılmak üzeredir. Kâfirlerin yaşlı beyleri diri
 8 imiş, onlar kızımızı kavrayıp aldı diye namus meselesi yapıp, ilini topladı,
 9 atlarına binip, dağdan aşarak, bizim peşimize düştü. Katar
 10 olup düşman geldi. Tehlikesiz yer bulmuş gibi, bu yatışın nedir? Evim-
 11 de yatıyorum diye mi düşünürsün? Ne olmuş sana?", dedi ona. Bu
 12 sözü işittikten sonra, Kan Turalı uykusundan kalktı: "Ey, güzel yârim,
 13 konuşup durduğun ne?", diye sordu. Kız ona: "Ey, yiğidim,
 14 ardından düşman gelip yetişti. Söylemesi benden de, savaşması senden, erlik göster-
 15 receğin yerin geldi.", dedi. Kan Turalı gözünü açtığı sırada, kız eline
 16 süngüsünü alarak, ilerledi. Yiğit kara yeri öptü de, konuştu:
 17 "Bizim dinimiz hak dini, Tanrı sözü gerçek diye, dilimizi kelime-i şahâdete
 18 getirmiş idik. O dileğimiz Tanrı'ya mâlum olsun.", diye, temiz su ile
 19 abdest aldı, iki rekat namaz kılıp, başını secdeye götürdü. Öyle yaptı da
 20 Tanrı'ya sığınıp atına bindi de, kara kaftan giymiş kâfirlerin aske-
 21 rine karşı yürüdü. Selcen Hatun Kan Turalı'nın yanından koşup geçti,

22 oğan batır: "Kıyda ketip barasıñ, süygen jarım", - dedi. "O, bek
 23 jigit, bas aman bolsa kılpaq tabıladı. Gäwirler köp eken, soğısıp,
 24 sayısıp kılalık. Ölek ölerimiz, ölmek kılarmız. Tiri kılğanı-
 25 mız şatırğa bararmız", - dep Seyiljan suluw atın sabalap, kılın
 26 jawğa böridey tiydi. Kılğanın kılwmadı, keşirim surağanına tiymedi.
 27 Ol jaw jeñildi dep oylap, kılğa boyalğan kılışın ustap şatırğa
 28 kelip edi, onda Kıl - Töräli joq eken.
 29 Sol kezde Kıl - Töräliniñ äkesi men şeşesi kelip jetken edi. Olar
 30 kılzım kılışı kılğa boyalıp kelgenin, Kıl - Töräliniñ ol jerde
 31 joq ekenin baykıp, balasınıñ xabarın suradı: "O, kelinim, o, kıl-
 32 zım! Ornınnan erte turıpsın. Balamdı jawğa berip keldiñ be? Jaw
 33 onıñ basın kesip aldı ma, balam? "Xanım anam, bek äkem kıladasıñ-
 34 dar", - dep jılap kılaldı ma? Öziñ kelipsiñ, balam joq. Bawır
 35 degenniñ jöni bölek eken, şıdam kılmay tur. Körgen - bilgeniñdi öz
 36 awzınnan aytşı mağan, kıl basım seniñ kılbanıñ bolsın, kıl-
 37 zım!" - dedi Kıl - Töräliniñ anası. Kıl bul kelgender öziñ enesi
 38 men kılın atası ekenin bildi, olarğa kılşısın bügip sälem berdi
 39 de: "Sizder şatırğa bara beriñizder, balañız töbesinen kılğa uşıp,
 40 birde kıluywanıp, birde seyile şanı şıgıp jatқан jerde gäwirler-

- 22 ona yiğit: “Nereye gidiyorsun, sevdiğim yârim.”, dedi. “Ey, bey
 23 yiğit, baş sağ olsa kalpak bulunur. Kâfirler çok imiş, savaşıp,
 24 vuruşalım. Ölürsek ölürüz, ölmezsek kalırız. Sağ kalanı-
 25 mız çadıra gider.”, diye Selcen Hatun atını koşturup, kalabalık
 26 düşmana kurt gibi saldırdı. Kaçanı kovalamadı, af dileyene dokunmadı.
 27 O düşman yenildi diye düşünerek, kan içinde kalmış kılıcını tutup çadıra
 28 gelmişti, orada Kan Turalı yok imiş.
- 29 O sırada Kan Turalı’nın babası ile anası gelip yetişmiş idi. Onlar
 30 kızın kılıcının kan içinde olduğunu, Kan Turalı’nın orada
 31 olmadığını görünce, oğlunun haberini sordu: “Ey, gelinim, ey, kı-
 32 zım! Yerinden erken kalkmışsın. Oğlumu düşmana verip geldin mi? Düşman
 33 onun başını kesip aldı mı, yavrum? “Hanım anam, bey babam neredesi-
 34 niz.”, diye ağlayıp kaldı mı? Kendin gelmişsin, oğlum yok. Bağır
 35 denilenin durumu başka imiş, tahammül kalmamakta. Gördüğünü bildiğini kendi
 36 ağzıyla söyle bana, kara başım senin kurbanın olsun, kı-
 37 zım!” dedi Kan Turalı’nın anası. Kız bu gelenlerin kendi anası
 38 ile kayın babası olduğunu anladı, onlara kamçısını büküp selâm verdi
 39 de: “Siz çadıra gidedurun, oğlunuz tepesinden karga uçup,
 40 bazen çoğalıp, bazen hafifleyerek tozu kalkan yerde kâfirler

82. Sayfa

- 1 men sogısıp jatır, sol jerden izdep keleyin", - dep, kız atına kam-
- 2 şı basıp, kır basına şıktı. Bir saydan birde koyuwlangan, birde
- 3 suylğan şaň körindi. Sogan şawıp kelse, jaw Kan - Töräliniň atın
- 4 sadakpen jaralağan eken, öziñiň kabagına ok tiyip, bet - awzın kan
- 5 başkan eken. Batır şawıp jürüp, kanın jeñimen sürtedi. Jakındap
- 6 kelgen jawğa kılış jumsap kuwıp tastap jür eken. Muni körgende,
- 7 Seyiljan suluwdıñkanı kaynap ketti. Ol kazdarga tiygen suňqarday
- 8 atka kamşı basıp, gäwirlerdiñ bir kanatın jaypap ötti. Sodan son
- 9 gäwirlerdiñ ekinşi kanatına tiydi. Kan - Töräli birewdiñ jawdı bawday
- 10 tüsirip, jaypap jürgenin kördi. Onıñ Seyiljan suluw ekenin bilmedi.
- 11 Buğan namısı kelgen Kan - Töräli söyley bastadı. Söziñ tıñdalık:
- 12 "O, jigit, ornıñnan turıp, sogıska kiripsiñ. Kim bolasıñ, jigitim?
- 13 Mingeniñ kara jal Kavkaz atı eken, atı - jöniñ kim edi, jigitim? Jaw-
- 14 dıñ basın kesip, doptay domalatıp, esinen tandırasıñ. Meniñ
- 15 ruksatsız jawğa tiygen kim ediñ, jigitim? Ruksatsız jawğa tiyüw
- 16 bizdiñ elimizde erdiñ namısına tiyetin is. Tart atıñniñ basın! Äytpe-
- 17 se kuska tüsken suňqarday saqalıñdı julıp, keñirdegiñnen kısıp
- 18 öltiremin, esiñdi jıygızbay basıñdı alamın, kanıñdı suwday şaş-
- 19 mın, kuw basıñdı kanjıgama ilip alamın. Ajalıña kelgen bolmasañ,
- 20 atı - jöniñdi bildir, jigitim. Kayt iziñşe!" - dedi ogan Kan - Töräli.
- 21 Tıñdañız, xan iyem, ogan Seyiljan suluw ne dep jawap bergeni eken:

82. sayfa

1 ile savaşmaktadır, o yerde arayıp geleyim.”, diye, kız atına kam-
2 ı vurup, tepenin başına ıktı. Bir dereden bazen sıklaşan, bazen
3 yatışan toz göründü. Ona koşup gitti ki, düşman Kan Turalı'nın atını
4 okla yaralamış, kendi göz kapağına ok isabet ederek, ağzına yüzüne kan
5 dolmuş. Yiğit koşup gelip, kanını yeni ile sildi. Yaklaşıp
6 gelen düşmana kılıç savurup kovalar imiş. Bunu görünce,
7 Selcen Hatun'un kanı kaynayıverdi. O, kazlara saldıran şahin gibi
8 ata kamçı vurup, kâfirlerin bir kanadını yok edip geçti. Ondan sonra
9 kâfirlerin ikinci kanadına saldırdı. Kan Turalı birisinin düşmanı bağ gibi
10 düşürüp, yok edip gittiğini gördü. Onun Selcen Hatun olduğunu bilemedi.
11 Bunu namus meselesi yapan Kan Turalı konuşmaya başladı. Sözü nü dinleyelim:
12 “Ey, yiğit, yerinden kalkıp, savaşa tutuşmuşsun. Kimsin yiğidim?
13 Bindiğin kara yeleli Kazılık atı imiş, adın sanın ne idi, yiğidim? Düşma-
14 nın başını kesip, top gibi yuvarlatıp, kendini kaybettirirsin. Benim
15 iznim olmadan düşmana saldıran sen kim idin, yiğidim? İzinsiz düşmana saldırmak
16 bizim elimizde erin namusuna dokunan iştir. ek atının başını! Yok-
17 sa kuşun peşine düşen şahin gibi sakalını yolup, boğazını sıkarak
18 öldürürüm, aklını toplayamadan başını alırım, kanını su gibi saa-
19 rım, kuğu başını eğerimin terkisine asarım. Eceline susamadınsa,
20 adını sanını bildir, yiğidim. Dön yoluna!”, dedi ona Kan Turalı.
21 Dinleyiniz, hânım, ona Selcen Hatun ne diyerek cevap vermiş:

22 "O, batır jigít, bek jigít, botasın tastap ketetin tüye bola
 23 ma? Kavkaz biyesi öziniñ qulının teber me? Qoy qozısın süzer me?
 24 Süygen jarın öltirgen batır jigít bolğan ba? Bul jawdın bir şeti
 25 seniki de, bir şeti meniki", - dedi Seyiljan. Budan keyin Qan - Töräli
 26 jawdın bir jağın eñserip, kırıp jürgen Seyiljan suluw ekenin
 27 túsindi. Özi jawdın ekinşi qanatınan tiydi. Ol kılışın jumsap,
 28 talay - talay gäwirlerdin basın domalattı. Jaw jeñilip, duşpannıñ
 29 beli sıdı. Seyiljan suluw Qan - Töräliniñ atın jetelep, maydannan
 30 qayttı.

31 Jolda kele jatıp, Qan - Törälige oy tüsti: "Seyiljan suluw, or-
 32 nıñnan erte turasın, qara jal Kavkaz atına jabdıq salıp minesin,
 33 äkemniñ ak üyiniñ esigin attap sığasın, oğız eliniñ suluw kızdarın
 34 ertip jaylawğa taman barasın, aňgime - düken qurasın, sonda olarğa
 35 maqtanıp: "Qan - Töräli soğısta naşarlap edi, atın jetekke alıp,
 36 maydannan alıp şıqtım", - der me edin? Solay dep aytar bolsan,
 37 meniñ namısım kelip, seni öltirsem kerek", - dedi Qan - Töräli. Seyil-
 38 jan suluw til qattı, ne degen eken körelik, xan iyem: "O, bek jigít,
 39 maqtanuw er jigítke jaraskan. Äyel maqtansa, ol jalğan boladı. Äyel
 40 qaşama maqtanğanmen erkek bola almaydı. Kök körpeniñ astında

22 “Ey, cesur yiğit, bey yiğit, boduğunu bırakıp giden deve olur
 23 mu? Kazılık kısırağı kendi kulunu teper mi? Koyun kuzusunu tosar mı?
 24 Sevdiği yârini öldüren cesur yiğit olmuş mu? Bu düşmanın bir yanı
 25 senin de, bir yanı benim.”, dedi Selcen. Bundan sonra Kan Turalı
 26 düşmanın bir tarafını devirerek, öldürüp gidenin Selcen Hatun olduğunu
 27 anladı. Kendisi düşmanın ikinci kanadına saldırdı. O kılıcını savurarak,
 28 pek çok kâfirin başını yuvarlattı. Hasım yenilerek, düşmanın
 29 beli kırıldı. Selcen Hatun Kan Turalı’nın atını yedekleyerek, meydandan
 30 döndü.
 31 Yolda gelirken, Kan Turalı’ya bir fikir geldi: “Selcen Hatun, ye-
 32 rinden erken kalkarsın, kara yeveli Kazılık atına malzemesini takıp binersin,
 33 babamın ak evinin kapısını atlayıp çıkarsın oğuz ilinin güzel kızlarını
 34 alıp yaylaya doğru gidersin, sohbet meclis kurarsın, sonra onlara
 35 övünüp: “Kan Turalı savaşta çaresiz kalmıştı, atını yedeğe alıp,
 36 meydandan götürdüm.”, der mi idin? Öyle deyip konuşacak olursan,
 37 bu namusuma dokunduğu için seni öldürmem gerekir”, dedi Kan Turalı. Sel-
 38 cen Hatun konuştu, ne demiş görelim, hânım: “Ey, bey yiğit,
 39 övünmek er yiğide yaraşır. Kadın övünürse, o yalan olur. Kadın
 40 nasıl ki övünmekle erkek olamaz. Gök yorganın altında

83. Sayfa

1 jatıp, men senimen äli künge oynap - külgenim jok, ernimdi tiygizip
 2 süyisip, tilden şärbat alışkanım jok. Seniñ süyüwiñ de, jerüwiñ de
 3 jıldam eken. Jan düniyeñ bay adam bolmadıñ. Täñiriniñ bir özine
 4 ayan, men seni ölerdey jaksı körem. Sonday süygen jarıñdı ölti-
 5 rip, dosım sağan ne bolğan", - dedi Seyiljan suluw. "Jok, men seni
 6 onday jerde qalayda bolsa öltirer edim", - dedi Qan - Töräli. Qız aşuw
 7 körsetip: "O, jetesizden tuwğan jetimek, men sırtıñnan ustayın,
 8 sen işki qolımnan usta. Ekewmiz küş sınaşp körelik. Sadakpen
 9 atısaşın ba, qılıştasaşın ba erik öziñde", - dedi. Söytti de ol at
 10 sawırına kamşı urıp, biyik kır basına şawıp şıqtı. Qoramsası-
 11 nan toqsan oq alıp, jelge attı. Eki oğınñ temir uşın alıp tastap,
 12 birin jasırıp qoyıp, birin qolına aldı. Erin temir uşı bar jaymen
 13 atuwğa qıymadı. "Jigit, sadağıñdı atıp kör", - dep kız oğan kezek
 14 berdi. Sonda Qan - Töräli oğan: "Äyeldiñ jolı ülken, äweli sen at", -
 15 dedi. Qız onı älgi taqal oğınan atıp edi, batırdıñ basındağı biyti
 16 domalap ayağına tüsti. Batır attan tüsip äyeline keldi de, aq betinen
 17 aymalap süyip - süyip aldı. Sırın ayttı: "O, süygen jarım, üstindegı
 18 jarqırağan juqa kiyimderiñ boyına jaraskan! Ak betiñniñ kızılı
 19 köbik qarğa tamğan kızıl qanday janıp tur. Oymaqtay awzıña eki
 20 tüyir örik dani sıymaydı. Eki kasiñ qıyılğan qalamday. Basıñdı
 21 japқан kırık tutam qolan şaşın tirsegine tüsedi. Aybatıñ arıs-

83. Sayfa

1 yatıp, ben seninle henüz hayata gülüp oynadığım yok, dudağımı deydirerek
 2 öpüşüp, dilden şerbet alıp verişim yok. Senin sevmen de, yermen de
 3 çabuk imiş. Can dünyan zengin adam olmadın. Tanrı'nın bir kendisine
 4 mâlum, ben seni ölürcesine severim. Öyle seven yârini öldü-
 5 rüp, dostum sana ne olmuş.”, dedi Selcen Hatun. “Yok, ben seni
 6 öyle zamanda nasıl olsa öldürürüm.”, dedi Kan Turalı. Kız sinir-
 7 lenerek: “O, soysuzdan doğan yetim, ben sırtından tutayım,
 8 sen berideki elimden tut. İkimiz gücümüzü sınavıp görelim. Ok ile
 9 mi atışalım, kılıçla mı vuruşalım, istek senin.”, dedi. Öyle dedi de o atın
 10 arkasına kamçı vurup, yüksek tepe başına koşup çıktı. Okluğun-
 11 dan doksan ok alıp, yere attı. İki okunun demir ucunu çıkarıp,
 12 birini gizleyip, birini eline aldı. Erkeğini demir uçlu ok ile
 13 vurmaya kıyamadı. “Yiğit, okunu at.”, diye kız ona sıra
 14 verdi. Sonra Kan Turalı ona: “Kadının yolu öncelikli, önce sen at.”,
 15 dedi. Kız ona önceki temrensiz oku atmıştı, yiğidin başındaki biti
 16 yuvarlanıp ayağına düştü. Yiğit attan inip kadına geldi de, ak yüzünü
 17 okşayıp öptü. Sırrını belirtti: “Ey, sevdiğim yârim, üstündeki
 18 parlayan ince giysilerin boyuna yaraşmış! Ak yüzünün kızılı
 19 köpük kara damlayan kızıl kan gibi ışıltıyor. Yüksük kadar ağzına iki
 20 parça erik tanesi sığmaz. İki kaşın kesilmiş kalem gibi. Başını
 21 örten kırk tutam kalın siyah saçın dirseğine iner. Heybetin ars-

- 22 tanday xan kızısq. Sen ölgenşe, men öleyin. Seni men öltire qoyayın
- 23 degenim jok, erligiñdi sınap köreyin dep aytқан sözim edi", - dedi.
- 24 Seyiljan suluw oğan bılay dep jawap berdi: "Ornımnan erte turğan-
- 25 mın, qara jal Kavkaz atıma er - tokım salıp mingenmin. Äkemniñ
- 26 tikken üyinen tüzge talay şıkkınmın, Alatawğa barganmın. Añda-
- 27 rın kuwıp sol tawdıñ kiygin atıp alğanmın. Atқан oğım bos ketpedi,
- 28 jigitim. Men seni toqal oqpen atıp, sınap edim. Şındap atsam öler
- 29 ediñ, odan tabarım qaysı?" - depti. Sonda bular alısın jaqın etip,
- 30 birin - biri quşaqtap süyisti. Tätti tilden bal alıstı. Söytip attarna
- 31 mindi de äkesiniñ üyine kelip tüsti. Äkesi balasın körgen soñ, täñirige
- 32 rıza boldı. Balasın, kelinin ertip alıp, qanlı oğız eline keldi.
- 33 Kögalğa ala şatır tikkizip, tüyeden ülek, jilkıdan aygır, qoydan
- 34 qoşqar soygızdı. Qudalık toyın ötkizdi. Barlıq oğız elin etpen
- 35 bögedi. Qan - Töräli öziniñ altın şatırın tigip, sogan qalıñdıgımen
- 36 birge kirdi. Söytip olar murat - maqsatına jetipti.
- 37 Sol toyğa Qorkıt atam kelip, jır aytıptı. Söytip artına
- 38 ülgili söz qaldırıptı: "Uway, zamana - ay, din üşin küresken sol
- 39 erlerim qayda? Bükil älemge bülük salğan bek - batırlarım qayda?
- 40 Solardıñ erligi el awzında gana qalıptı. Olardı ajal urlap, jüz-

22 lan gibi hân kızsın. Sen öleceğine ben öleyim. Seni benim öldürmeye
 23 niyetim yok, erliğini sinayıp göreyim demiştim.”, dedi.
 24 Selcen Hatun ona şöyle diyerek cevap verdi: “Yerimden erken kalka-
 25 rım, kara yeveli Kazılık atıma eyer koyup binerim. Babamın
 26 diktiği evinden bozkıra çok çıkmışım, Abdağ’a varmışım. Avla-
 27 rı kovalayarak o dağın geyiğini öldürüp almışım. Attığım ok boş gitmedi,
 28 yiğidim. Ben sana temrensiz ok atıp, sinamış idim. Gayret göstersem ölür
 29 idin, ondan ne kazanırdım?”, dedi. Sonra bunlar uzağı yakın edip
 30 birbirini kucaklayarak öpüştü. Tatlı dilden bal alıp verdi. Öyle yapıp atlarına
 31 bindi de babasının evine gelerek indi. Babası oğlunu görünce, Tanrı’ya
 32 şükretti. Oğlunu, gelinini yanına alarak, Kanlı oğuz iline geldi.
 33 Yeşillğe ala çadır diktirerek, deveden buğra, yilkıdan aygır, koyundan
 34 koç kestirdi. Dünürlük düğününü yaptırdı. Bütün oğuz ilini ete
 35 doyurdu. Kan Turalı kendi altın çadırını dikip, ona nişanlısı ile
 36 birlikte girdi. Böylece onlar muradına maksadına erişti.
 37 O düğüne Korkut atam gelerek, destan düzmüş. Öyle yaparak ardına
 38 ilgili söz bırakmış: “Hey, zaman hey, din için savaşılan o
 39 erlerim nerede? Bütün âleme korku salan bey yiğitlerim nerede?
 40 Onların erliği yalnızca halkın dilinde kaldı. Onları ecel alıp, yüz-

84. Sayfa

- 1 derin kara jer jawıptı. Ömir degen turaksız. Adam bul dünyeye
- 2 keledi de, ketedi. Ömirdiñ akırı - ajal. Öler sađatıñ kelgenşe
- 3 ıuday seni, xan iyem, diniñden ayırmasın. Zalım adamdarga küniñ
- 4 tüspesin. ıudaydıñ özi jaqqan ümitiñ sönbesin. Sizdiñ jarıq jüzi-
- 5 ñizdi körgeñ soñ, bes awız duğa birlesip, ölmes tağılım bolsın. Xan
- 6 iyem, Muxamedtiñ aruwağı üşin ıuday ol dünyede küñäñdi keşirsin".

84. Sayfa

- 1 lerini kara yer örttü. Ömür denilen dönek. İnsan bu dünyaya
- 2 gelir de, gider. Ömrün sonu ölüm. Ölüm saatin gelince
- 3 Hüda seni, hânım, dininden ayırmasın. Zâlim adamlara muhtaç
- 4 olma. Hüda'nın kendisi yanan umudunu söndürmesin. Sizin aydınlık yüzü-
- 5 nüzü gördükten sonra, beş kelime dua birleşerek ebedî örnek olsun. Hânım
- 6 hey, Muhammet'in ruhu için Hüda o dünyada günahını affetsin.

85. Sayfa

OGIZ KAZILIK BALASI İYEKENK TUWRALI JIR

- 1 Xan iyem, Kam - Ganulı Bayandür bir küni töseginen turıp, kara
2 jerge öziniñ aq şatırın tikkizdi. Şatırlardıñ töbesi kökke jetip-
3 ti. Oğan mıñ jerden kilem töselipti. Soğan işki ogız eliniñ bekterin
4 şakırıp, keñes ötkizipti. İşim - jem köl boldı. Ogız⁴⁶ Kazılık deytin
5 bir adam bolğan edi, ol Bayandür xannıñ üwaziri edi. Küşti şarap
6 işip kıza bastagan kezde sol kisi Bayandür xannıñ aldına kelip
7 basın iyip, tize bükti de, jawğa şawıp erlik körsetüwge ruksat suraptı.
8 Xan oğan: "Qayda baramın desen, jolıñ aşıq bolsın", - depti.
9 Ogız Kazılık is körgen jasamıs adam edi. Ol şal - şabannan jasak
10 jıynap, solarğa jawdan tüsken jaraqtarın berip, jolğa sığıptı.
11 Bular talay bel, talay saydan ötedi. Bir küni Kara teniz jağasındağı
12 Dizmerd deytin qalğa kelip jetedi. Bul Tagavor eliniñ qalası edi.
13 Patşasın Arşun balası Tagavor Diyrek dep ataydı eken. Onıñ
14 boyı alpıs arşın edi, alpıs batpan şoqpar ustap, sonımen urğan-
15 da, adamnıñ kül - talkanın şıgaradı eken. Şarıraqtay sadağınñ
16 oğı temirdi tesip ötedi eken.
17 Ogız Kazılık kamałğa kelip, sogıs aşadı. Sogısqa Tagavordıñ
18 özi sığıp, onı jekpe - jekke şakıradı. Ogız Kazılık atın jel-

⁴⁶ Bul atawdı da özgerip "ogız" dep aldık.

85. Sayfa

KAZILIK KOCA OĞLU YİGENEK HAKKINDA DESTAN

1 Hânım hey, Kam Gan oğlu Bayındır bir gün yerinden kalkıp, kara
 2 yere kendi ak çadırını diktirdi. Çadırların tepesi göğe ulaşmış-
 3 tı. Ona bin yerden halı döşenmiş. Ona iç oğuz ilinin beylerini
 4 çağırarak, meclis toplatmış. Yeme içme bol oldu. Kazılık Koca⁴⁶ denilen
 5 bir adam var idi, o Bayındır Hân'ın veziri idi. Çok şarap
 6 içerek sarhoş olmaya başladığı sırada o kişi Bayındır Hân'ın önüne gelerek
 7 başını eğip, diz büktü de, düşmana saldırıp erlik göstermeye izin istedi.
 8 Hân ona: "Nereye gideyim dersen, yolun açık olsun.", dedi.
 9 Kazılık Koca iş gören, görmüş geçirmiş adam idi. O gün görmüşten yaşlıdan asker
 10 toplayıp, onlara düşmandan kalan malzemelerini verip, yola çıkmış.
 11 Bunlar pek çok bel, pek çok dereden geçer. Bir gün Kara deniz kıyısındaki
 12 Düzmürd denilen kaleye gelip vardı. Bu Tekür ilinin kalesi idi.
 13 Meliği Arşun oğlu Direk Tekür diye adlanır imiş. Onun
 14 boyu altmış arşın idi, altmış batman gürz tutup, onun ile vurduğun-
 15 da, adamı un ufak eder imiş. Çadırın en üst noktasına kadar yayının
 16 oku demiri deler geçer imiş.
 17 Kazılık Koca kaleye gelerek, savaş açar. Savaşa Tekür'ün
 18 kendisi çıkıp, onu teke tek çağırır. Kazılık Koca atını yel

⁴⁶ Bu adı da değiştirip "oğuz" diye aldık.

- 19 dey eskizip, erge balşıqtay jabısıp, älgı dāwdıñ jelkesine kılış
 20 uradı, biraq onısı Tagavor dāwge şıbın şakқан kұram bolmaydı.
 21 Gāwir kezek alıp alpıs batpan şokparımen urğanda, oğız Kızılık-
 22 ka jaman tiyedi. Jalğan dūniye tar bolıp aynaladı. Qanı tü-
 23 tikken ürgendey aspanga atıladı. Jaw adamdarı oğız Kızılıkıtı
 24 ustap alıp tutқındap, қamalға alıp ketedi. Qasına ergen āskerleri
 25 қаşıp ketedi. Sol betpen Kızılık jaw қamalında on altı jil
 26 tutқın boladı. Āmen deytin batır sol қamalға altı ret barıp, onı
 27 kutқara almaptı.
 28 Xan iyem, bul okıyғаға talay uwaqıt bolğan edi, oğız Kızılık tut-

86. Sayfa

- 1 kında jata beredi. Ōzi ketkende artında āyeli jūkti қalıp edi. Sol
 2 bala ōsip, on bes jasha toldı. Bala batır bolıp ōsti. Ol ākem ōlgen
 3 bolar dep oyladı. Ākesiniñ tutқın bolğanın balaға eşkim aytpay,
 4 jasırdı. Balanıñ atın İyekenk, İygnek dewşi edi. Bir küni mājiliste
 5 otırғanda sol bala men Qara Kōne - ulı Bodaq arasında bāseke sōz
 6 tuwdı. Olar bir - birine kezek - kezek āzil sōz tastap otırdı. Bodaq
 7 turıp: "Nesine maqtanasıñ, beysara bala? Jawdı japırıp tas-
 8 taytın maqtı bolsañ, āweli ākenđi kutқarıp al. Ākenniñ jawға
 9 tutқın bolğanına on altı jil boldı goy", - depti. Bul sōzdi esit-
 10 kende İyekenktiñ jūregi қabırıp, namısı kelip, bası aynaldı.

19 gibi estirip, ere balçık gibi yapışıp, deminki devin ensesine kılıç
 20 indirir, ama bunun tamamı Tekür deve sinek ısırığı bile olmaz.
 21 Kâfir sırayı alıp altmış batman güzü ile vurduğunda, Kazılık Koca'-
 22 ya fena dokunur. Yalan dünya dar olup, başı döner. Kanı bo-
 23 rudan üflenmiş gibi göğe fırlar. Düşmanın adamları Kazılık Koca'yı
 24 tutup esir alıp, kaleye götürür. Yanında gelen askerleri
 25 kaçıp gider. O durum ile Kazılık düşman kalesinde on altı yıl
 26 tutsak olur. Emen denilen yiğit o kaleye altı kez gider, onu
 27 kurtaramaz.
 28 Hânım hey, bu olaydan çok vakit geçti, Kazılık Koca esa-

86. Sayfa

1 ret altına girer. Kendi gittiğinde ardında karısı gebe kalmış idi. O
 2 çocuk büyüyüp, on beş yaşına girdi. Çocuk yiğit olup büyüdü. O babam ölmüş
 3 olmalı diye düşündü. Babasının tutsak olduğunu çocuğa kimse söylemeyip,
 4 gizledi. Çocuğun adına Yigenek denirdi. Bir gün sohbette
 5 otururken o çocuk ile Kara Göne oğlu Budak arasında münakaşa
 6 çıktı. Onlar birbirine sırayla kırıcı söz vurup oturdu. Budak
 7 kalkıp: "Nesine övünürsün, zavallı çocuk. Düşmanı kırıp bı-
 8 rakan güçte isen, önce babanı kurtar. Babanın düşmana
 9 tutsak olması on altı yılı buldu.", dedi. Bu sözü işitin-
 10 ce Yigenek'in yüreği hızla çarpıp, namusa gelip, başı döndü.

- 11 Bayandür xan aldına kelip basın jerge koyıp, tilek suradı:
- 12 "O, Bayandür xan, tañerten jol şetine ak şatırındı tigesin, üstine
- 13 atlas jabasıñ. Jüyrik jülkularıñ şukırap öriske betteydi.
- 14 Jasawıldarıñ jolğa sıgıp alıp, eldiñ daw - şarın şeşedi. Sen
- 15 barlıq oğız batırlarınıñ tiregisin, baylıgıñ may bolıp ağadı.
- 16 Seni el kem - ketiktiñ kāmķonı, Türkistannıñ ustını, Töle kustin
- 17 balası, arıstan taypası men ruwınıñ kösemi, kara ağaştay kapt-
- 18 gan kalıñ tobırdıñ jolbarısı, baķıtı aşķan xan deydi. Äkem
- 19 jawdıñ qolında tutķın bolğanına köp jil ötipti. Ruksat bersen,
- 20 jaw kāmālına şabuwl jasap, sonı kütķarıp alayın", - depti bala.
- 21 Bayandür xan eline buyrıķ berdi: "Jıyırma tört taypanıñ tuw
- 22 ustağan bekteri tegis meniñ aldıma kelsin, bul jorıķtı temir kāk-
- 23 pada turatın, şıbıķ oğın kandı özekten ötkizgen, jawğa atı - jönin
- 24 suramay tiyisetin, gäwirlerdi talay ret şuwlatķan Kıyan Seljük balası
- 25 erjürek Dondaz bastasın. Odan kalsa, ańğa şıķķanda kulanıñ
- 26 aygırın suwğa tüsip kaşķan jerinen atıp alğan, 57 kamaldıñ esigin
- 27 buzğan oğız İylik balası Tölek Boran batır barsın. Odan baska
- 28 kayın ağaştan sokķan munara basına şıķķanda ayağı taymağan,
- 29 jawğa sadak oğın burşakşa jawdırgan Jawırınşı ulı İylamış
- 30 batır barsın. Soğan kosisp, jerdiñ o şeti men bul şetin kördim
- 31 deytin, Suwķan Sarı batırdı kasıña al. Özgesiniñ atı - jönin aytıp,
- 32 sanap jatpalık. Bayandür xan İyekenkke barlıq jıyırma dört tay-
- 33 panın jaksı batırların kosisp berdi. Bekter bas kosisp, özderiniñ

- 11 Bayındır Hân'ın önüne gelerek başını yere koyup, dilekte bulundu:
- 12 “Ey, Bayındır Hân, erkenden yol kıyısına ak çadırını dikersen, üstüne
- 13 atlas örtersin. Hızlı atların bağrışıp otlığa yürür.
- 14 Askerlerin yola çıkıverip, ilin davasını meselesini çözer. Sen
- 15 bütün oğuz yiğitlerinin direğisin, zenginliğin yağ olup akar.
- 16 Seni il fakir fukaranın koruyucusu, Türkistan'ın akıllısı, atmaca kuşunun
- 17 yavrusu, arslan topluluğu ile boyunun önderi, kara ağaç gibi kapla-
- 18 mış kalabalık taburun kaplanı, bahtı açan hân der. Babam
- 19 düşman elinde tutsak olalı çok yıl geçmiş. İzin verirsen,
- 20 düşman kalesine hücum ederek, onu kurtarıp alayım.”, dedi çocuk.
- 21 Bayındır Hân iline buyruk verdi: “Yirmi dört boyun tuğ
- 22 tutan beylerinin hepsi benim önüme gelsin, bu hücumu demir kapı-
- 23 da duran, çubuk okunu kanlı ilmikten geçiren, düşmana adını sanını
- 24 sormadan saldıran, kâfirleri çok kez bağirtan Kıyan Selçük oğlu
- 25 Deli Tundar başlatsın. Ondan sonra, ava çıktığında yabanî yılının
- 26 aygırını suya sokup kaçtığı yerinden atıp alan, elli yedi kalenin kapısını
- 27 kıran Eylek Koca oğlu Dülek Evren yiğit gitsin. Ondan başka
- 28 kayın ağacından yapılan minare başına çıktığında ayağı kaymayan,
- 29 düşmana yay okunu dolu gibi yağdıran Yağrıncı oğlu İlalmış
- 30 yiğit gitsin. Ona ek olarak, yerin o tarafı ile bu tarafını gördüm
- 31 diyen, Soğan Sarı yiğidi yanına al. Diğerlerinin adını sanını söyleyip,
- 32 saymayalım. Bayındır Hân Yigenek'e bütün yirmi dört bo-
- 33 yun iyi yiğitlerini yanına verdi. Beyler toplanıp, kendilerinin

34 kural - saymandarın tügeldedi.
 35 Sol küni tünde İyekenk uyıktap jatıp, tüs kördi. Tüsin joldas-
 36 tarına jorıttı. Xan iyem, ol ne tüs körgen eken, baykalık:
 37 "O, bekterim, bugün men qamsız uyığığa ketip, tüs körippin. Tüsimde
 38 bükil düniye köz aldıma kelgen eken. Eldiñ barlıq batırları aq boz-
 39 buwrıl attarına minip şabuıldap jür eken, bastarına kündey jar-
 40 kırağan duwlığa kiyipti, bəri qaz - qatar turıp, aqsakaldı atamız
 41 qorqıttan bata alıp tur eken. Ol Qaratawdıñ basına şığıp, qayık

87. Sayfa

1 istedi. Üstindegi köylegin şeşip alıp, qayığına jelken etti. Sol
 2 betpen bizdiñ aldımızda jatқан теңизге түсіп, аргі jağıна ötip ketti.
 3 Теңиздиñ екинші jaғасынан Qaratawda жүрген жүзи jarқын, bası
 4 biyik bir batırdı kördim. Men ornımnan turıp, nayzamdı қолға
 5 alıp, sol adamға jaқındaу berip, onı nayzamen şansıp қуlattım.
 6 Közimniñ қıyıғимен аніқтап қарасам, ol Ämen eken deymин. Men
 7 onı tanıp қalıп, burılıп sälem berdim: "Oğıз taypasınıñ adamı-
 8 na uqsaysıñ, kim боласıñ?" - dep suradım. Ol mağan tigile қарап:
 9 "E, sen ulım İyekenk ekensіñ goy", - dedi. Meni jasımda sol tärbіye-
 10 legen edi. Qayda bara jatқанımdı suradı. Men oğan: "Dizmerd қа-
 11 malına барıp, tutқın болған äkemdi alıp қайtpaqşımın", - dedim.
 12 Sonda tärbіyeşim: "Jeldeу jortқан аргімағım meni қайда alıp

34 silâhlarını malzemelerini kontrol etti.

35 O gün gece Yigenek uykuya yatıp, düş gördü. Düşünü yoldaş-

36 larına yordurdu. Hânım, o ne düş görmüş, bakalım:

37 “Ey, beylerim, bugün ben gamsız uykuya yatıp, düş görmüşüm. Düşümde

38 bütün dünya göz önüme gelmiş. İlin bütün yiğitleri ak boz ak

39 kara atlarına binip hücum etmekte imiş, başlarına güneş gibi ışı-

40 dayan tolga giymiş, hepsi bir sıra olup, ak sakallı atamız

41 Korkut’tan dua almakta imiş. O Karadağ’ın başına çıkıp, kayak

87. Sayfa

1 yaptı. Üstündeki gömleğini çıkarıp, kayığına yelken etti. O

2 durum ile bizim önümüzde bulunan denize inip, öte tarafına geçip gitti.

3 Denizin ikinci tarafından Karadağ’da giden yüzü parlak, başı

4 büyük bir yiğidi gördüm. Ben yerimden kalkıp, süngümü elime

5 alarak, o adama yaklaşp, onu süngüm ile batırıp devirdim.

6 Gözümün ucuyla bakıp geçtim ki, o Emen imiş derim. Ben

7 onu tanıyıp, dönüp selâm verdim: “Oğuz boyunun adamı-

8 na benzersin, kimsin?”, diye sordum. O bana dikilerek bakıp:

9 “E, sen oğlum Yigenek imişsin.”, dedi. Beni bu yaşma o getir-

10 miş idi. Nereye gittiğimi sordu. “Ben ona: “Düzmürd ka-

11 lesine gidip, tutsak olan babamı alıp döneceğim.”, dedim.

12 Sonra bakıcım: “Yel gibi koşan cins atım beni nereye alıp

- 13 barmağan? Oğan jetüw oñay ma? Meniñ batır jigitterim Jaña Bayır-
14 dıñ börisine uksas edi. Sadagımdı jeti usta istep edi, onıñ oğı
15 kayınırıñ şıbıgınan istelip, altınmen küptelgen edi. Altında
16 meniñ tañbalarım bar eken. Jel turıp jañbır jawdı, ıdıstar
17 suwğa toldı. Dizmerd qamalına men jeti ret barıp, ala almay
18 kaytқан edim, jigitim menen artıq batırdı tabuw kıyın, äwre bolmay
19 keyin kayt", - dedi. İyekenk özin tärbiyelegen Ämenge tüsinde jawap
20 berip: "Seniñ ertemen tösegiñnen turıp, jawğa attanganıñ ras. Biraq
21 sen közi qandı bek jigitterden qasıña serik almadıñ, seniñ qasıñda
22 dañkı jer jargan bekte bolmadı. Seniñ serikteriñ bes tenge kümis-
23 ke jaldanıp bargan şal - şabandar bolğan edi. Sol üşin sen jaw qa-
24 malın ala almadıñ", - dedim. İyekenk budan arı oğan: "Tuwrap jegen
25 et jaqsı, şöldep işken suw jaqsı, aşılmağan sır jaqsı. Adam ba-
26 sınan keşpey aqıldı bolmaydı. Batır adam ölimnen qorıqpaydı,
27 jäwtendep kaşpaydı", - dep jawap bergen. İyekenk serikterine osı
28 tüsin bayan etti. Bul kezde özin tärbiyelegen Ämen de serikterimen kelip
29 jetken edi. Barlıq bek joldastarımen bas qosıp, bular Dizmerd
30 qamalına kelip jetip, onıñ sırtına ornalastı.
31 Jawdıñ kelgenin gäwirler körip, onı Arşun ulı Tagavor
32 Di rekke jetkizdi. Özi albastıday batır edi, atına minip qamal sır-
33 tına şıqtı da, batırlardı jekpe - jekke şaqırdı. Jekpe - jekke
34 Kıyan Seyilxan elinen şıqqan jaw jürek Dondaz şıqtı. Qoltığına
35 alpıs tutam nayzasın kısip alıp, gäwirdi tüsirmek bolğan edi.

13 götürmemiş? Ona yetişmek kolay mı? Benim cesur yiğitlerim Yeni Bayır'-
 14 ın kurduna benzer idi. Yayımı yedi usta yapar idi, onun oku
 15 kayının dalından yapılıp, altın ile yıkanmış idi. Altında
 16 benim damgalarım var imiş. Yel durup yağmur yağdı, kapkacaklar
 17 suyla doldu. Düzmürd kalesine ben yedi kez gelip, alamadan
 18 dönmüş idim, yiğidim, benden daha iyi yiğidi bulmak zor, heba olmadan
 19 geri dön.”, dedi. Yigenek kendini eğiten Emen’e düşünde cevap
 20 verip: “Senin erkenden yerinden kalkıp, düşmana saldırdığın doğru. Ama
 21 sen gözü kanlı bey yiğitlerden yanına yoldaş almadın, senin yanında
 22 ünü yer yaran beyler olmadı. Senin yoldaşların beş paraya gümü-
 23 şe hizmet edip giden yaşlı başlı kişiler idi. Onun için sen düşman ka-
 24 lesini alamadın.”, dedim. Yigenek bundan sonra ona: “Doğranıp yenen
 25 et güzel, susanıp içilen su güzel, açılmayan sır güzel. İnsan ba-
 26 şından geçmeden akıllı olmaz. Yiğit adam ölümden korkmaz,
 27 çılgın gibi koşarak kaçmaz.”, diye cevap vermiş. Yigenek yoldaşlarına bu
 28 düşünüyü açıkladı. Bu sırada kendini eğiten Emen de yoldaşları ile gelip
 29 yetişmiş idi. Bütün bey yoldaşları ile birleşip, bunlar Düzmürd’
 30 kalesine varıp, onun dışına yerleşti.
 31 Düşmanın geldiğini kâfirler görüp, onu Arşun oğlu Direk
 32 Tekür’e ulaştırdı. Kendisi albastı gibi yiğit idi, atna binerek kalenin dı-
 33 şına çıktı da, yiğitleri teke tek çağırdı. teke tek
 34 Kıyan Selçük ilinden çıkan düşman yürek Tundar çıktı. Koltuğuna
 35 almış tutam süngüsünü kısıtıp, kâfiri düşürecek olmuş idi.

36 Tagavor onıñ nayzasın kağıp jiberip, kolınan tartıp aldı. Söytip
 37 ol Dondazdı özinin alpıs batpan şokparimen urğanda, batır esinen
 38 tanıp qaldı, közine keñ dünüye tar bolıp körindi. Astına mingen
 39 Kavkaz jüyriginiñ basın burıp, keyin taykıp şıqtı. Budan keyin
 40 jawdan jüregi şayılıp körmegen Tölek Boran atına qamsı basıp
 41 barıp, özinin temir sotasimen urıp edi, jaw batırı oğan da boy

88. Sayfa

1 bermedi. Qolındağı sotasın tartıp alıp, munı da şokparmen urdı.
 2 Boran batır astına mingen Kavkaz atınıñ basın burıp, keyin
 3 şaptı. Xan iyem, bul küni jıyırma tört tuwlı oğız eliniñ bekteri
 4 gawirlerden jeñilis taptı. Qazılıq oğız balası, jas batır İyekenk
 5 bul jayğa äbden ızalı edi. Ol täñirige sansız ret jalbarındı:
 6 "O, täñirim, öziñ aspanda turasıñ, kim ekeniñdi eşkim körip, bilgen
 7 emes. Äziyz atıñ ärkimniñ jüreginde, seni tuwğan ana jok, tuwğızğan ata
 8 jok. As - awqatқа muqtaj emessiñ, adamğa täwelsizsiñ⁴⁷, ämbeniñ tağ-
 9 dırın şeşken, täñirim, bir öziñe sıyındım! Sen adam atanıñ
 10 kolına gül ustatıp, şaytandı qarğısқа uşıratıñ. Bir gana
 11 küñäsi üşin onı jumaktan quwdıñ. Namurd kökke ok atqanda, sen
 12 oğan qarnı jarıq balıq jiberdiñ. Ulılığınñ şegi jok. Seniñ
 13 boyıñdı ölşep, oyıñdı bilgen adam jok, eşkimge zorlıq etpeysiñ

⁴⁷ Bul söz kuranniñ 112 - süresinde bar.

36 Tekür onun süngüsünü kapıp alıp, elinden düşürttü. Öyle yapıp
 37 o Tundar'ı kendi altmış batman gürzü ile vurunca, yiğit kendini
 38 kaybedip kaldı, gözüne geniş dünya dar olarak göründü. Bindiği
 39 Kazılık hızlı atının başını çevirerek, geri dönüp çıktı. Bundan sonra
 40 düşmandan yüreği çalkanmayan Dülek Evren atına kamçı vurarak
 41 gidip, kendi demir topuzlu sopası ile vurdu, düşman yiğidi ondan da etki-

88. Sayfa

1 lenmedi. elindeki demir topuzunu çekip alarak, buna da gürzü ile vurdu.
 2 Evren yiğit bindiği Kazılık atının başını çevirip, geri
 3 gitti. Hânım, bu günde yirmi dört tuğlu oğuz ilinin beyleri
 4 kâfirlere yenildi. Kazılık Koca oğlu, genç yiğit Yigenek
 5 bu duruma tümünden kızmış idi. O Tanrı'ya sonsuz defa yalvardı:
 6 “O, Tanrım, kendin gökte durursun, kim olduğunu kimse görüp, bilmiş
 7 değil. Aziz adın herkesin yüreğinde, seni doğuran ana yok, doğduran baba
 8 yok. Yiyeceğe içeceğe muhtaç değilsin, insana bağlı değilsin⁴⁷, hepsinin kade-
 9 rini çizen, Tanrı'm, bir sana sığındım! Sen Adem babanın
 10 eline gül verip, şeytani lânete çarptırdın. Bir tek
 11 günahı için onu cennetten kovdun. Nemrud göğe ok attığında, sen
 12 ona karnı yarık balık gönderdin. Ululuğunun sınırı yok. Senin
 13 boyunu ölçüp, düşünceni bilen adam yok, hiç kimseye zorluk çıkarmazsın.

⁴⁷ Bu söz Kur'an'ın 112. suresinde var.

- 14 O, ulı tãnrim, älsizge bolispasañ, tarıkkãnga jar bolmasañ, seniñ
 15 danalıgıñnan ne payda? Küştilerdi kökke şığarsañ, naşarlardı
 16 jerge tıksañ, seniñ ädildiginiñ kayda? Meniñ bul şaқта öziñnen baska
 17 jãrdemşim, senerim jok. Kara şekpen kiygen gãwirge endi özim bara-
 18 mın, oñ saparıñdı ber", - dedi de, atın jeldey ağızıp, erigen
 19 balşıktay jabısıp, jaw qasına bardı. Jaw batırınıñ eki kisi
 20 mingendey ıyığına kılış urıp, onısı kiyimin jırtıp, sawıtınan
 21 ötip, denesine altı eli battı. Kara qanı sel bolıp aqtı. Qanı
 22 denesin juwıp, qara sıyırđın köninen istep kiygen başmağına barıp
 23 kuyıldı. Bası tüsip, bükşiyip qaldı. Sodan soñ jaw batırı qamal-
 24 ğa karay qaştı. İyekenk onı kuwa jöneldi. Kamal kaqpasına bargan-
 25 da, İyekenk onı öziñniñ qayıspas kara bolat kılışimen tağı bir ret
 26 urğan edi, bası jerge dopşa domalap tüsti. Budan soñ İyekenk atınıñ
 27 basın burıp, öziñniñ äskerine kelip qosıldı.
- 28 Jaw eli tutqında jatqan oğız Qazılıqtı bosatıp berdi. Ol öz
 29 adamdarına kelip qosıldı. Sonda Oğız Qazılıq: "O, bek jigitterim,
 30 aytıñdarşı, gãwir batırın kim öltirdi?" - dep suradı. Söytti de
 31 tağı söylep ketti. Tıñdalıq, xan iyem, ol ne degen eken: "Men ket-
 32 kende bir aruwana kelede buwaz kalıp edi, sol urğası bota tuwdı ma,
 33 erkek bota tuwdı ma? Qotanımda bir sawlıq buwaz kalıp edi, sol
 34 urğası qozı tuwdı ma, erkek qozı tuwdı ma? Üyimde közi kündeý,
 35 jüzi ayday suluw jarım jükti kalıp edi. Sol ul tuwdı ma, kız
 36 tuwdı ma? Meni umıtpağan bolsañdar, bul surağıma jawap bere

14 O, ulu Tanrı'm, güçsüze yardım etmesen, çaresize yâr olmasan, senin
 15 bilgeliğinden ne fayda? Güçlüleri göğe çıkarsan, çaresizleri
 16 yere tıksan, senin âdilliğin nerede? Benim bu zamanda senden başka
 17 yardımcım, güvendiğim yok. Kara elbise giyen kâfire şimdi ben vara-
 18 çağım, muzaffer seferini ver.”, dedi de, atını yel gibi koşturup, eriyen
 19 balçık gibi yapışıp, düşman yanına vardı. Düşman yiğidinin iki kişi
 20 binmiş gibi omuzuna kılıç vurup, bu giysisini yırtıp, zırhından
 21 geçip, tenine altı parmak derinliğinde battı. Kara kanı sel olup aktı. Kanı
 22 vücudunu tepeden tırnağa yıkayıp, kara sığırmın pisliğinden yapıp giydiği çarığına varıp
 23 döküldü. Başı düşerek, eğilip kaldı. Ondan sonra düşman yiğidi kale-
 24 ye doğru kaçtı. Yigenek onu kovmaya yeltendi. Kale kapısına varın-
 25 ca, Yigenek onu kendi bükülmez kara polat kılıcı ile yine bir kez
 26 vurmuş idi, başı yere top gibi yuvarlanıp düştü. Bundan sonra Yigenek atının
 27 başını çevirip, kendi askerine gelip katıldı.
 28 Düşman halkı tutsak olan Kazılık Koca'yı çözüp gönderdi. O kendi
 29 adamlarına geldi katıldı. Sonra Kazılık Koca: “O, bey yiğitlerim
 30 söyleyin, kâfir yiğidini kim öldürdü?”, diye sordu. Öyle dedi de
 31 yine söyleyip gitti. Dinleyelim hânım, o ne demiş: “Ben git-
 32 tiğimde bir iyi cins deve ahırda gebe kalmış idi, o dişi boduk mu doğurdu,
 33 erkek boduk mu doğurdu? Ağılımda bir koyun gebe kalmış idi, o
 34 dişi kuzu mu doğurdu, erkek kuzu mu doğurdu? Evimde gözü güneş gibi,
 35 yüzü ay gibi güzel yârim gebe kalmış idi. O oğul mu doğurdu, kız
 36 mı doğurdu? Beni unutmadınızsa, bu soruma cevap ve-

- 37 körinđer, bek jigittır", - depti oğız Kızılık. Buğan İyekenk jawap
 38 beripti. Tıñdalık, xan iyem, ol ne degen eken: "Üyiñde aruwanan
 39 buwaz ıalsa, ol erkek bota tuwdı. Kızara kıylı korañda bir sawlıđıñ buwaz

89. Sayfa

- 1 kalđan bolsa, ol koşkar tuwdı. Üyiñde jüzi ayday äyeliñ jükti
 2 kalđan bolsa, ol arıstan tuwdı", - depti İyekenk. Bular birin - biri
 3 kuşaktap jılap tabıstı. Sığınıp körısken eki ğaşıq sıyaqtı
 4 boldı. Aysız tünde ulın tabısқан bõridey boldı. Budan soñ bekter
 5 barlık äskerin jıyıp, kamałğa kirdi de. kalanı kıyratıp, mal - mülkin
 6 taladı. Kaladağı şirkewdiñ bärin buzıp, ornına meşit saldırdı.
 7 Onda jurttılın kalıymağa keltirip, kutba okıdı. Bäsşektey kul-
 8 pırđan, boyşan, uwiłjıđan jas suluw kızdan toğızın aldı, şokpar-
 9 dan toğız, altın şapan men mawıtıdan toğız - tođızdan⁴⁸ olja alıp,
 10 sonıñ besten birin Bayandür xanğa sıylık etip bölđi. Özge oljanı
 11 din üşin sođısқан batırlar bölisip aldı. Sõytip bular aman - esen
 12 eline kelip jetti.
 13 El bas koşқан duwmanğa Korkıt atam kelip, küy tartıp, jir ayt-
 14 tı. Bul jirdı da sol şığarıp, İyekenk erligine arnağan edi. Meniñ
 15 berer batam mınaw, xan iyem: "Seniñ Karatawıñ kulamasın. Köleñ-
 16 keli biyik daraqtarıñ kesilip, kuwramasın. Aksakaldı äkeriñiñ bargan

⁴⁸ Oljanı toğız - toğızdan aluw ertedeği Türik kaganatı kezinen kalđan salt.

37 rin, bey yiğitler.”, dedi Kazılık Koca. Buna Yigenek cevap
 38 verdi. Dinleyelim, hânım, o ne demiş: “Evinde iyi cins deven
 39 gebe kalsa, o erkek boduk doğurdu. Kara renkli ağılında bir koyunun gebe

89. Sayfa

1 kalmış ise, o koç doğurdu. Evinde yüzü ay gibi karın gebe
 2 kalmış ise, o arslan doğurdu.”, dedi Yigenek. Bunlar birbirini
 3 kucaklayıp ağlayarak buluştu. Ağlayarak görüşen iki âşık gibi
 4 oldu. Aysız gecede oğluyla buluşan kurt gibi oldu. Bundan sonra beyler
 5 bütün askerini toplayıp, kaleye girdi de, kaleyi yıkıp, malını mülkünü
 6 yağmaladı. Kaledeki kilisenin hepsini yıkıp, yerine mescit yaptırdı.
 7 Orada halk kelime-i şehadet getirip, hutbe okudu. Lale gibi güzel-
 8 leşen, uzun boylu, taze genç güzel kızdan dokuzunu aldı, gürz-
 9 den dokuz, altınlı kaftan ile yünlü kumaştan dokuz dokuzdan⁴⁸ ganimet alıp,
 10 onun beşte birini Bayındır Hân’a armağan edip böldü. Diğer ganimeti
 11 din için savaştan yiğitler bölüşüp aldı. Öyle yapıp bunlar sağ esen
 12 iline gelip ulaştı.
 13 İlin bir araya geldiği eğlenceye Korkut atam gelerek, nağme döküp, destan söyle-
 14 di. Bu destanı da o çıkararak, Yigenek’in erliğine ayırmış idi. Benim
 15 edecek duam şu, hânım: “Senin Karadağ’ın yıkılmasın. Göl-
 16 geli büyük ağaçların kesilip, kurumasin. Ak sakallı babanın vardığı

⁴⁸ Ganimeti dokuz dokuzdan almak eski Türk düşüncesinden kalan âdet.

- 17 jeri jumax bolsın, aq şaştı anañnıñ jürgen jeri taw bolsın.
- 18 Ölgeniñşe alla seni diniñnen ayırmasın. Seniñ ıymandı jüziñdi
- 19 saǵalap, bes awız sözben duǵa aytım. Sol duǵam qabıl bolsın.
- 20 Muxamedtiñ jarkın esimi üşin ol duniyede quday seniñ künäñdi
- 21 keşirsın!"

17 yeri uçmak olsun, ak saçlı ananın yürüdüğü yeri dağ olsun.

18 Ölünceye dek Allah seni dininden ayırmasın. Senin imanlı yüzünü

19 rahatlatıp, beş kelime dua ettim. O duam kabul olsun.

20 Muhammet'in parlak ismi için o dünyada Hüda senin günâhını

21 affetsin!"

90. Sayfa

TÖBEKÖZ⁴⁹ DÄWDİ ÖLTİRGEN BIYSAT TUWRALI JIR

1 Xan iyem! Bir küni oğızdar bas qosıp otırğanda, olarğa jaw tiyip-
 2 ti. Qamsız otırğan el tün işinde bet - betine qaşa jönelipti. El qaş-
 3 qanda Aruz batırđın kişkene balası qorjın basınan tüşip kalıp,
 4 onı arıstan emizip asıraydı. Jaw ketken soñ, oğızdar bas qurap,
 5 qaytadan qonıstarına ornalasadı. Bir küni Oğız xannıñ jılqı-
 6 şısı örısten bir xabar äkeldi. "Xan iyem, qamıs işinen bir arıstan
 7 payda bolıp, jılqını qurtatın boldı. Özi adam sıyaqtanıp tik
 8 jüredi, jılqını körse, bas salıp qanın soradı", - depti. Aruz tur-
 9 ıp: "Ol jaw kelgende qorjınnan tüşip qalğan meniñ balam bolıp
 10 jürmesin", - depti. Sodan soñ oğızdar attarına minip, arıstannıñ
 11 jatağına kelip, onı qıwıp, ustap alıptı. Aruz balanı üyine apar-
 12 ıp, el qıwandı. İşim - jemge kelgende aldına qoyğan tamaktı qan
 13 şa bolsa da bir - aq asap, joq kıldı. Sodan soñ bayağı arıstannıñ
 14 jatağına ketti. Onı tağı da ustap alıp, awılğa äkeledi. Sonda Qor-
 15 kıt ata kelip, balağa aqıl aytıptı: "Jetkinşegim, sen aq emes
 16 adamsıñ goy, aña üyir bola berme. Or tamızğa kel de, kelisti atqa
 17 minip, batır jigitterge bas bol, erlik körset. Seniñ atıñdı men Kıyan
 18 Seyilxan elinen şıqqan aña uqsatıp, Bıysat qoyamın. Bul esimdi

⁴⁹ *Töbeköz - jalğız közdi daw.*

90. Sayfa

TEPEGÖZ⁴⁹ DEVİ ÖLDÜREN BASAT HAKKINDA DESTAN

1 Hânım hey! Bir gün oğuzlar toplanıp oturduğunda, onlara düşman saldır-
 2 mış. Gamsız oturan halk gece içinde kendi bildiğine kaçmaya başladı. Halk kaçır-
 3 ken Aruz yiğidin küçük oğlu heybenin gözünden düşüp kalmış,
 4 onu arslan emzirerek besler. Düşman gittikten sonra, oğuzlar toplanarak,
 5 yeniden mekânlarına yerleşir. Bir gün Oğuz Hân'ın at bakı-
 6 cısı otlaktan bir haber getirdi. "Hânım, sazlıkta bir arslan
 7 ortaya çıkmış, yalkıyı bitirecek. O insan gibi olup dik
 8 yürüyor, yalkıyı görünce, birden yakalayıp kanını soruyor.", dedi. Aruz kal-
 9 kıp: "O, düşman gelince heybeden düşüp kalan benim oğlum ol-
 10 masın.", dedi. Ondan sonra oğuzlar atlarına binerek, arslanın
 11 inine gelip, onu kovarak, tutup aldı. Aruz oğlunu evine götür-
 12 rüp, halk sevindi. Yeme içme sırasında önüne konan yemeği na-
 13 sıl olursa olsun aynı şekilde yiyip yok etti. Ondan sonra önceki arslanın
 14 inine gitti. Onu yine alıp, köye getirir. Sonunda Dede Korkut
 15 gelerek, çocuğa nasihat etmiş: "Çocuğum, sen yabanî hayvan değil
 16 insansın, yabanî hayvanla arkadaş olma. Aramıza gel de, gösterişli ata
 17 binerek, cesur yiğitlere baş ol, erlik göster. Senin adını ben Kıyan
 18 Selçük ilinden çıkan yabanî hayvana benzetip, Basat koyuyorum. Bu ismi

⁴⁹ *Tepegöz - Tek gözlü dev.*

- 19 bergen men. Ömir jasın uzak bolsın", - deпти.
- 20 Bir küni oğızdar jazgı jaylawga köşip edi. Aruzdın Қоңır
- 21 оғız Қоысы degen малшысы болушы edi. Оғız elinde odan ozıp jay-
- 22 lawga қонатın adam bolмаған. Sol jaylawda "Uzın bulaq" deytin
- 23 özen bar edi. Onda suw perisi bolatın. Bir küni sol bulaqqa kelgen қой-
- 24 lar үрkip шықты. Қоысы қой aldında тұрған қошқарға қарап edi,
- 25 onıң üstinde peri kızдары қанаттасып ұшып жүр екен. Қоысы peri-
- 26 niң birin ustap aldı. Suluw kızdı көрген соң, көңили ketip, şekpenin
- 27 төsep, onimen жақındасты. Қойлар үрkip, қаша жөнeldi. Қоысы
- 28 atına минip, қашқан қойлардın соңınan ketti. Peri kızы қанатın

91. Sayfa

- 1 қағıp ұшып ketti. Uшып bara jatıp Қоысыға: "Bir jıldan keyin
- 2 osında kelip, mendegi amanatıңды al. Оғız eline sen бүліншілік sala-
- 3 tın boldıң", - deпти. Bul sözden Қоысы шошып қалды. Alayda
- 4 uzak jıl boyında sol kızды oylap, жүзи sargayıp ketip edi. Keler
- 5 jıldın jazında oğızdar тағı da jaylawga көшти. Қоысы bayağı
- 6 bulaq basına қойларın aydap barsa, olar тағı da үрkip, suw işpedi.
- 7 Қой aldında шығıp, bulaq жағасына barsa, үsti - bası теңbil - теңbil
- 8 aydahar sıyaқты birdеңе jatır екен. Теңbilderi juldız болıp,
- 9 aspanga ұшып ketip jatқандаy boldı. Sol sätte peri kızы ұшып
- 10 kelip: "Mendegi amanatıң osı, sonı al, biraқ bilip қой, bul bala

19 veren ben. Ömür yaşın uzun olsun.”, dedi.

20 Bir gün oğuzlar yazlık yaylaya göçmüş idi. Aruz’un Konur
 21 Koca Çoban denen çobanı var idi. Oğuz ilinde ondan önce yay-
 22 laya konan adam olmamış. O yaylada “Uzun Pınar” denilen
 23 ırmak var idi. Orada su perisi olurmuş. Bir gün o pınara gelen koyun-
 24 lar ürküp kaçtı. Çoban koyunun önünde duran koça baktı,
 25 onun üstünde peri kızları kanat kanada verip uçarlarmış. Çoban peri-
 26 nin birini tutup aldı. Güzel kızı görünce, kendinden geçerek, kepeneğini
 27 üzerine örtüp, onunla birleşti. Koyunlar ürkerek, kaçmaya başladı. Çoban
 28 atına binip, kaçan koyunlarının peşinden gitti. Peri kızı kanadını

91. Sayfa

1 çırparak uçup gitti. Uçarken Çoban’a: “Bir yıldan sonra
 2 buraya gelip, bendeki emanetini al. Oğuz iline sen yıkıntı getir-
 3 din.”, dedi. Bu söze çoban korkup kaldı. Oysa
 4 uzun yıl boyunca o kızı düşünerek yüzü sararıp gitmiş idi. Gelecek
 5 yılın yazında oğuzlar yine yaylaya göçtü. Çoban eski
 6 pınar başına koyunlarını sürüp gelince, onlar yine ürkerek, su içmedi.
 7 Koyun önüne çıkıp, pınarın kenarına gelince, üstü başı çilli çilli
 8 ejderha benzeri bir şey yatar imiş. Çilleri yıldız olup,
 9 göğe uçup gitmekteymiş gibi oldu. O anda peri kızı uçup
 10 gelip: “Bendeki emanetin bu, onu al, ama bil ki, bu çocuk

- 11 oğız eliniñ tübine jetedi", - depti. Bul domalaq mesti körgende,
 12 Koyşı korkıp ketip kaldı. Bir aynalp kelip, onı tas atatın
 13 sakpanına salıp aldı. Ursañ, isinip - kebinip, ulgaya beredi eken. Koy-
 14 şı şoşıp onı dalağa tastap ketti. Koyları mañırap, koyşıdan
 15 qalmadı.
- 16 Sol kezde Bayandür aña şığıp, öziniñ bekterimen sol bulaqtañ
 17 basına keldi. Kelse ne bası, ne ayağı joq, ürgeñ mestey birdene
 18 jatur. Bekter attarıñan tüsip, algi keremetti arı - beri awdarıp
 19 kördi. Birewi qamşimen tartıp qalıp edi, mes ülkeye tüsti. Sodan
 20 soñ barlıq jigittarınan tüsip, sabay bastadı. Qamşı tiygen
 21 sayın mes ülkeye berdi, ülkeye berdi. Aruz attan tüsip, mesti tewip
 22 qalıp edi, işinen denesi adam sıyaqtı bala şığa keldi. Töbesinde
 23 jalğız közi bar eken. Aruz onı köterip etegine orap alıp: "Xan iyem,
 24 bul balanızdı mağan beriniz. Bıysatpen birge bağıp tarbiyeleyin!", -
 25 dedi. "Bala seniki bolsın", - dedi Bayandür xan. Aruz Töbeközdi aldı-
 26 na alıp, üyine keldi. Dayaşı äyeldi şakırtıp, awzın emşekke
 27 tiygizdi. Eki emşektin sütin bir - bir tartkanda sap kıldı. Ekinşiley
 28 sorganda, emşekten kan şıqtı. Üşinşi ret sorganda äyeldin janı
 29 şıqtı. Birneşe äyel kelip emizgen edi, sonın bari de jan tapsırdı.
 30 Emizuw qawipti bolğan soñ balanı sütpen asıraytın boldı. Bir qazan
 31 süt bir küñge juq bolmaydı. Söytip jürip bala ülkeydi, balalarmen
 32 birge oynaytın boldı. Balalarga kırğıday tiyip, biriniñ murın,
 33 biriniñ kulagın tistep, julıp alatın boldı. Aqırında bükil eli

11 oğuz ilinin kökünü kurutur.”, dedi. Bu yuvarlak semiz şeyi görünce,

12 Çoban korkup gitti. Bir dönüp gelip, onu taş atan

13 sapanına koydu. Vursan, şişip kabarıp, büyüyüverir imiş. Ço-

14 ban korkarak onu bozkıra bırakıp gitti. Koyunları meleyerek, çobandan

15 geri kalmadı.

16 O sırada Bayındır ava çıkıp, kendi beyleri ile o pınarın

17 başına geldi. Geldi ki ne başı, ne ayağı olan, şişirilmiş yuvarlak gibi bir şey

18 yatar. Beyler atlarından inip önceki kerameti ileri geri çevirip

19 baktı. Birisi kamçı ile vurmuş idi, yuvarlak şey büyümeye başladı. Ondan

20 sonra bütün yiğitler atlarından inip, vurmaya başladı. Kamçının her deği-

21 şinde yuvarlak şey büyüdü, büyüdü. Aruz attan inip, yuvarlak şeyi tepi-

22 verdi, içinden vücudu insan benzeri çocuk çıkageldi. Tepesinde

23 tek gözü var imiş. Aruz onu kaldırıp eteğine sarıp alıp: “Hânım,

24 bu çocuğunuzu bana veriniz. Basat ile birlikte bakıp büyüteyim.”,

25 dedi. “Çocuk senin olsun.”, dedi Bayındır Hân. Aruz Tepegöz’ü önü-

26 ne alıp, evine geldi. Dadı kadını çağırıp, ağzını memeye

27 deydirdi. İki memenin sütünü bir bir çekince bitirdi. İkinci olarak

28 sorunca, memeden kan çıktı. Üçüncü kez sorunca kadının canı

29 çıktı. Bir kaç kadın gelip emzirmiş idi, onların hepsi de canını teslim etti.

30 Emzirmek tehlikeli olunca çocuğu süt ile besler oldu. Bir kazan

31 süt bir günde hiç artığı kalmadan bitti. Böyle sürüp çocuk büyüdü, çocuklar ile

32 birlikte oynar oldu. Çocuklara yırtıcı kuş gibi saldırıp, birinin burnunu,

33 birinin kulağını ısırıp, koparıp aldı. Sonra bütün halk

34 baladan tünjilip, Aruzğa arız ayttı. Aruz Töbeközdi urıp, talay
 35 ret jazaladı, dalğa şığarmadı. Birak mınñ bärin bala kulakka
 36 ilmedi. Bir küni tuwğan anası peri kelip, ulınñ qolına bir sıyır-
 37 lı jüzik kiygizip: "Ulım, osını qolıña salıp jürseñ, atsa - oq,
 38 şapsa - kılış batpaydı", - depti.
 39 Töbeköz uzamay oğız elinen ketip, bir biyik tawğa barıp ornalas-
 40 tı. Jol tıspı ötken - ketkendi tonaytın boldı. Tawdan adam jewşi
 41 bir daw şığıptı degendi esitken soñ, birneşe ret köp adam jiberip,

92. Sayfa

1 öltirmek boldı. Ok atsa, ötpeydi, kılışpen şapsa, batpaydı. Denesi-
 2 ne nayza da darım aydı eken. Eldegi qoyşılardı, aqsak - toksaqtı
 3 jep bitirip, aqırında oğız awıldarına kelip, adam alıp ketetin
 4 boldı. Oğızdar bas qosıp, Töbeköz dawge bardı. Jıynalıp kelgen
 5 köp adamdı körgende, daw aşuw körsetip, jerde ösip turğan bir terek-
 6 ti tamırmen julıp alıp laqtırıp edi, eluw - alpıs adam mert bol-
 7 dı. Eldiñ bas batırı Qazandı qolımen salıp kalıp edi, onıñ janı
 8 közine körindi. Qazannıñ inisi - Qara Köne Töbeköz dawmen urısıp
 9 körıp edi, küşi kelmedi. Dondazdıñ balası Rüstem soğısamın dep,
 10 mert boldı. Eldiñ ardaqtı batırı oğız Uşannıñ üş balası birdey
 11 Töbeköz daw qolınan öldi. Üstine temir sawıt kiyip soğısқан Mamaq
 12 ta jan tapsırdı. Begdür ruwınan şıqqan Amen soğısıp körıp edi,

34 çocuktan bezip, Aruz'a ricâ etti. Aruz Tepegöz'ü dövüp, çok
 35 kez ceza verdi, bozkıra çıkarmadı. Ama bunun hepsini çocuk kulağa
 36 almadı. Bir gün doğuran anası gelerek, oğlunun parmağına bir sihir-
 37 li yüzük takıp: "Oğlum, bunu parmağına takarsan, ok atılsa,
 38 kılıç vurulsa batmaz.", dedi.

39 Tepegöz çok vakit geçmeden oğuz ilinden gidip, bir büyük dağa varıp yerleş-
 40 ti. Yol bekleyerek geleni geçeni yağmalar oldu. Dağdan adam yiyen
 41 bir dev çıkmış diye söz işittikten sonra, bir kaç kez çok adam gidip,

92. Sayfa

1 öldürecek oldu. Ok atsa geçmez, kılıç ile vursa batmaz. Vücudu-
 2 na süngü de tesir etmez imiş. İldeki çobanları, aksağı topalı
 3 yiyip bitirip, sonunda oğuz köylerine gelerek, adam alıp gider
 4 oldu. Oğuzlar toplanıp, Tepegöz deve gitti. Toplanıp gelen
 5 çok adamı görünce, dev kızıp, yerde yetişen bir ağa-
 6 cı kökü ile koparıp fırlattı, elli altmış adam şehit ol-
 7 du. İlin baş yiğidi Kazan'ı eli ile çarpmış idi, onun canı
 8 gözüne göründü. Kazan'ın kardeşi Kara Göne Tepegöz devle vuruş-
 9 tu, gücü yetmedi. Tundar'ın oğlu Rüstem savaşayım deyip,
 10 şehit oldu. İlin saygıdeğer yiğidi Uşun Koca'nın üç oğlu birden
 11 Tepegöz dev eliyle öldü. Üstüne demir zırh giyip savaşan Mamak
 12 da canını teslim etti. Bügdüz boyundan çıkan Emen savaşıp gördü,

- 13 awzı - murnı ƙan bolıp, zorga ƙaşıp ƙutıldı. Ak sakaldı Aruzdın
- 14 özin de urıp, ƙan ƙustırdı. Ƙıyan Seyilxan batırdın ƙarnı
- 15 janılıp, işegi salbırıp kaldı. Töbeköz dāwdı jeñe almaytın bol-
- 16 ğan soñ, oğızdar ƙonısın tastap köşti. Töbeköz ƙaşƙan eldin aldın
- 17 tosıp, eşkimdi jibermedi. Osılay oğızdar jeti ret köşip ƙaşƙan
- 18 edi. Töbeköz olardı jeti ret ƙonısına ƙayta aydap keldi. Töbe-
- 19 közge küşi kelmey äbden ƙajığan kezde, el Ƙorƙıt atağa barıp,
- 20 aƙıl suradı. Oğızdar oğan: "Töbeközge barıp kelisiniz, bizden sa-
- 21 lıƙ alatın bolsın", - desti. Ƙorƙıt Töbeközge barıp, sälem berdi:
- 22 "Ulım, Töbeköz! Seniñ salğan ılañdarıña oğız eli tötep bere alatın
- 23 emes, olar küyrep sındı, meni öziñe ayağına jıǵılıp, müddemizdi
- 24 jetkiz dep jiberdi. Biz sağan salıƙ tölep turatın bolayıƙ", - dedi.
- 25 "Onday bolsa jeytin asıma künine alpıs adamnan beriñder", - dedi
- 26 Töbeköz. Ƙorƙıt ata oğan: "Bul türinmen sen adam tuƙımın ƙurta-
- 27 sıñ ğoy. Biz sağan künine eki adam, bes jüz ƙoydan beretin bola-
- 28 lıƙ", - dedi. "Jaraydı, onda mağan maldı soyıp, tamaƙ pisirip
- 29 beretin eki adam beresiñ, olar pisirüwdi, men jewdi biletin bolayın", -
- 30 Ƙorƙıt oğız eline kelip: "Töbeközge tamaƙ pisirip berüw üşin
- 31 Joƙlı men Japaǵlını⁵⁰ jiberiñder, jeytin tamaǵına künine
- 32 eki, adam, bes jüz ƙoydan salıƙ töleytin boldıƙ", - dedi. Buğan
- 33 oğızdar maƙul boldı. Tört ulı barlar bir ulın berdi, üşewi özinde
- 34 ƙaldı. Üş ulı barlar birewin berdi, ekewi ƙaldı. Eki ulı bardın

⁵⁰ *Tekste Yukluw koja, Yapagluw koja dep alingan.*

13 ağı burnu kan olup, zorlukla kaçıp kurtuldu. Ak sakallı Aruz'un
 14 kendisini de vurup, kan kusturdu. Kıyan Selçük yiğidin karnı
 15 yarılıp, bağırsağı sallanıp kaldı. Tepegöz devi yenemeyince,
 16 oğuzlar mekânını bırakıp göçtü. Tepegöz kaçan ilin önüne
 17 geçip, kimseyi göndermedi. Böylece oğuzlar yedi kez göçüp kaçmış
 18 idi, Tepegöz onları yedi kez mekânına geri döndürdü. Tepe-
 19 göz'e gücü yetmeyip hepten usandıkları sırada, il Dede Korkut'a varıp,
 20 akıl istedi. Oğuzlar ona: "Tepegöz'e gidip anlaşınız, bizden ver-
 21 gi alsın.", dedi. Korkut Tepegöz'e gidip, selâm verdi:
 22 "Oğlum, Tepegöz! Senin verdiğin zararlarla oğuz ili mücadele ede-
 23 mez, onlar yıkılıp kırıldı, beni sana ayağına yıpılıp, arzumuzu
 24 ulaştır diye gönderdi. Biz sana vergi ödeyelim.", dedi.
 25 "Öyle ise yiyecek yemeğim için her gün altmış adam verin.", dedi
 26 Tepegöz. Dede Korkut ona: "Bu gidişatınla sen insan neslini kurutur-
 27 sun. Biz sana her gün iki adam, beş yüz koyun vere-
 28 lim.", dedi. "Uygundur, öyleyse bana hayvanı keserek, yemek pişirip
 29 veren iki adam verin, onlar pişiren, ben yiyen olayım.",
 30 Korkut oğuz iline gelerek: "Tepegöz'e yemek pişirip vermek için
 31 Yunlu ile Yapağulu'yu⁵⁰ gönderin, yiyeceği yemeğine her gün
 32 iki adam, beş yüz koyundan vergi öder olduk.", dedi. Bunu
 33 oğuzlar kabul etti. Dört oğlu olanlar bir oğlunu verdi, üçü kendinde
 34 kaldı. Üç oğlu olanlar birisini verdi, ikisi kaldı. İki oğlu olanın

⁵⁰ Metinde Yuklu Koca, Yapağlu Koca diye alınmış.

35 birin alıp, biri özinde kaldı.

36 Kıpık xan degen bar edi, eki ulı bolatın. Ol eki balasınıñ birin

37 berip, biri özinde kaldı. Bir küni kezek ekinşi ulına keldi. Balanıñ

38 anası balasız qalatın bolğan son, oybaylap, jılay bastadı. Bul

39 kezde Aruz ulı Bıysat jaw eline jorıq jasap ketken edi, sol eline

40 qayıp oraladı. Kempir: "Bıysat kelgen bolsa, soğan barıp jayım-

93. Sayfa

1 dı aytatın, tutkındap kelgen adamdarınıñ birin berse, balamdı

2 aman alıp qalayın", - dedi. Bıysat öziniñ altın şatırında otır-

3 ganda jılap kele jatқан kempirdi kördi. Kempir Bıysatқа kirip

4 sälem berdi de, jılap söyley bastadı: "O, Bıysat, atқан oğıñ ala-

5 qanıña sıymawşı edi, sadaktarıñnıñ oğı eşki müyizinen istelüwşi

6 edi, atağıñ işki oğızğa da, sırtkı oğızğa da mälim. Aruzdıñ bala-

7 sı edin. "O, xan tuwğan Bıysat, mağan järdem körset", - dedi. "Sağan

8 qanday järdem kerek?" - dep suradı Bıysat. "Düniyenin bari jalğan

9 eken, el işinen adam jewşi bir jalmawız şığıp, oğızdardı jay-

10 lawğa köşirmey qoydı. Qayıspas qara bolat degenin oğan tük bol-

11 maydı, oğan bir tal şası da qırıytın emes. Nayza degenin quwray

12 quram bolmadı. Qayıñ oq degenin qawıldırık boldı. Ol batır-

13 lardıñ bası Qazandı sabadı. İnisi Qara Könenin de oğan şaması

14 kelmedi. Begdür elinen şıqqan Ämenin saqal - murtın qan kıldı,

15 äken Aruzdı urganda, qan qıstırdı. Jekpe - jekke şıqqan öz

35 birini alıp, birini kendinde kaldı.

36 Kapak Kan denen var idi, iki oğlu olan. O iki oğlunun birini
37 vererek, biri kendinde kaldı. Bir gün sıra ikinci oğluna geldi. Çocuğun
38 anası çocuksuz kalınca, bağırıp, ağlamaya başladı. Bu
39 sırada Aruz oğlu Basat düşman iline sefer yapmaya gitmiş idi, o iline
40 dönüp geldi. Kocakarı: “Basat gelmiş ise, ona gidip durumu-

93. Sayfa

1 mu söyleyeyim, tutsak aldığı adamlarının birini verse, oğlumu
2 sağ alıp kalayım.”, dedi. Basat kendinin altın çadırında otu-
3 rurken ağlayıp gelen kocakarıyı gördü. Kocakarı Basat’a gelerek
4 selâm verdi de, ağlayarak konuşmaya başladı: “Ey, Basat, attığın okun aya-
5 na sığmaz idi, yaylarının oku keçi boynuzundan yapılır
6 idi, namın iç oğuza da, dış oğuza da mâlum. Aruz’un oğ-
7 lu idin. Ey, hân doğan Basat, bana yardım göster.”, dedi. “Sana
8 nasıl yardım gerek?, diye sordu Basat. “Dünyanın hepsi yalan
9 imiş, il içinden adam yiyen bir obur çıkıp, oğuzları yay-
10 laya göçürmedi. Bükülmez kara polat dediğin ona bir şey yap-
11 maz, onunla bir tel saç da kesilmez. Süngü dediğin kuruyup
12 bütün olmadı. Kayın ok dediğin etkisiz oldu. O yiğit-
13 lerin başı Kazan’ı dövdü. Kardeşi Kara Göne’nin de ona gücü
14 yetmedi. Bügdüz ilinden çıkan Emen’in sakalını bıyığını kan yaptı,
15 baban Aruz’a vurunca, kan kusturdu. Teke tek çıkan kendi

16 ağaň Kıyan Seyilxan batırdıñ qarnın jarıp tastadı. Ol sol jer-
 17 de janın berdi. Oğız bekteriniñ qolına túskenin óltirdi, túspegenin
 18 qorkıttı. Jalmawız eldi qonısınan jeti ret kuwıp şıǵıp, jeti
 19 ret aydap ákeldi. Elge awır salıq saldı. Salıǵı künine eki adam,
 20 bes jüz qoy. Joqlı men Japaǵlı oǵaň qızmetker boldı. Tört
 21 ulı bardıñ birin alıp, úşewi ózinde qaldı. Úş ulı barlar bir bala-
 22 sın berip, ekewi ózinde qaldı. Eki ulı bardıñ birewin aldı. Meniñ
 23 eki ulım bar edi, birin alıp, birewi qalǵan edi. Endi sol ekinşi ulı-
 24 ma da kezek kelip otr. Onı da almak. O, xan Bıysat, osı qayǵıma bir
 25 em tap, kömek ber", - dedi kempir. Ólgen aǵasınıñ jayın estigende,
 26 Bıysattıñ qara közine jas keldi de, qabınıp söyley bastadı. Tıñda,
 27 xan iyem, ol ne degen eken: "Elge zor qıspaq túsken eken, zorlıqşıl
 28 dāw asıl aǵamniñ qara jerge tikken şatırın jıqqan eken! Seniñ
 29 üyirli jüyrik jılqılarıñdı, keleli tüyendi qurtpaq bolǵan eken,
 30 aǵam! Zorlıqşıl seniñ tisiñe tiyer qoylarıñdı jep tawıspaq bolǵan
 31 eken, aǵam! Kıyanatsıl dāw seni elden qalap alǵan süygen jarıñnan
 32 ajratqan eken, aǵam! Anam aq jüzine jara salıp, ańırap qalǵan
 33 eken, aǵam! Asqar tawım ediñ, aǵam! Dāw bizdiñ berekemizdi alǵan
 34 eken, aǵam! Tasıp aqqan ózenim ediñ, aǵam! Awzıma suwat, boyıma
 35 qıwat bolǵan aǵam! Eki közimniñ şıraǵınday bolǵan, aǵam! Sol aǵam-
 36 nan ayırılıpın goy, sorlı basım", - dep, Bıysat jılap, köp
 37 qayǵırdı. Sodan soñ kempirge alıp kelgen köp tutqınıñ birewin
 38 berip: "Osını balañniñ ornına berersiñ", - dedi. Kempir tutqındı

16 ağan Kıyan Selçük yiğidin karnını yarıp bıraktı. O o yer-
 17 de canını verdi. Oğuz beylerinin eline düşenini öldürdü, düşmeyenini
 18 korkuttu. Obur ili mekânından yedi kez kovup, yedi
 19 kez döndürüp getirdi. İle ağır vergi bağladı. Vergisi her gün iki adam,
 20 beş yüz koyun. Yunlu ile Yapağulu ona hizmetkâr oldu. Dört
 21 oğlu olanın birini alıp, üçü kendinde kaldı. Üç oğlu olanlar bir oğlu-
 22 nu verip, ikisi kendinde kaldı. İki oğlu olanın birisini aldı. Benim
 23 iki oğlum var idi, birini alıp, birisi kalmış idi. Şimdi o ikinci oğlu-
 24 ma da sıra geldi. Onu da alacak. Ey, Hân Basat, bu kaygıma bir
 25 çare bul, yardım et.”, dedi kocakarı. Ölen ağabeyinin durumunu işitince,
 26 Basat’ın kara gözüne yaş geldi de yüreği hızla çarpıp konuşmaya başladı. Dinle,
 27 hânım, o ne demiş: “İle büyük sıkıntı düşmüş, zorba
 28 dev asıl ağamın kara yere diktiği çadırını yıkmış! Senin
 29 toplu hızlı yilkularını, sürü deveni yok edecek olmuş imiş,
 30 ağam! Zorba senin dişine dağecek koyunlarını yiyip bitirecek olmuş
 31 imiş, ağam! Vefasız dev seni ilden seçerek aldığın sevdiğin yârinden
 32 ayırmış imiş, ağam! Anan ak yüzüne gam salıp, ağlayarak kalmış
 33 imiş, ağam! Yüksek dağım idin, ağam! Dev bizim bereketimizi almış
 34 imiş, ağam! Taşıp akan ırmağım adın, ağam! Ağzıma su alacak, bedenime
 35 kuvvet olan ağam! İki gözümün çırası gibi olan, ağam! O ağam-
 36 dan ayrılmışım, talihsiz başım.”, diye Basat ağlayarak, çok
 37 üzüldü. Ondan sonra kocakarıya getirdiği çok tutsağın birisini
 38 vererek: “Bunu oğlunun yerine verirsin.”, dedi. Kocakarı tutsağı

39 alıp kelip, balasının bodawına ötkizdi. Sonımen birge Aruzğa onıñ

40 balasının jawdan kaytқан kuwanıştı xabarın jetkizip: "Ulıñ

41 keldi", - dedi oğan. Aruz bul xabarga kattı kuwandı. Oğız eliniñ

94. sayfa

1 barlık bekterin kasına alıp, Bıysatın aldınan şıqtı. Bıysat at-

2 tan tüsip, äkesiniñ kolin süydi. Barlığı bas kosp, botaday bozdap

3 jilastı. Bıysat anasınıñ üyine keldi. Anası üyden şığıp, bala-

4 sın kuştı. Bıysat anasınıñ kolinan süydi, jurttığı da jilasıp

5 aldı.

6 Oğız bekteri jıynalıp, işip - jep jattı. Bıysat turıp: "bekter,

7 ağamniñ kegi üşin Töbeközben dos bolsam deymın. Buğan ne aytasın-

8 dar?" - dedi. Kazan eldiñ bärinen burın söyledi. Ol ne degen eken,

9 sonı trıdalık, xan iyem: "Menimen soğıskanda Töbeköz karanğı

10 üñgirden⁵¹ kündey kürkirep⁵² şıqtı. Men täñirge sıyınıp sayıstım,

11 birak ala almadım, Bıysat. Töbeköz kap - kara jolbarıs sıyaqtanıp

12 akırıp şıkkanda, men Karataw añağarında şawıp jürüp soğıstım,

13 birak ala almadım, Bıysat. Töbeközdiñ aybat şegip kelisi arıstanga

14 uksas boldı. Men kamıstı aralay şaptım, birak küşim kelmedi,

15 Bıysat! Kañşama batırımıñ, bekpın deseñ de, sen menimen teñele al-

⁵¹ "Üñgir" tekste "salaxana" delingen. Onısı "küşxana" bolsa kerek deydi Bakuw basıluı.

⁵² "Kara orun koydı" degendi Bartold "aygayılap" dese, Bakuw baspası "jalmawız" dep awdarğan. Biz "kürkirep" dep aldık.

39 götürüp, oğlunun yerine geçirdi. Onunla birlikte Aruz'a onun
 40 oğlunun düşmandan döndüğü sevinçli haberini ulaştırıp: "Oğlun
 41 geldi.", dedi ona. Aruz bu habere çok sevindi. Oğuz ilinin

94. Sayfa

1 bütün beylerini yanına alıp, Basat'ın önüne çıktı. Basat at-
 2 tan inip, babasının elini öptü. Hepsi toplanıp, boduk gibi bağırıp
 3 ağlaştı. Basat anasının evine geldi. Anası evden çıkıp, oğlu-
 4 nu kucakladı. Basat anasının elini öptü, yurt yine ağlaşıp
 5 kaldı.
 6 Oğuz beyleri toplanıp, yiyip içerek yattı. Basat kalkıp: "Beyler,
 7 ağamın öcü için Tepegöz ile dost olsam diyorum. Buna ne dersin-
 8 niz?", dedi. Kazan ilin hepsinden önce konuştu. O ne demiş,
 9 onu dinleyelim, hânım: "Benimle döğüştüğünde Tepegöz karanlık
 10 mağaradan ⁵¹ güneş gibi parlayıp ⁵² çıktı. Ben Tanrı'ya sığınarak savaştım,
 11 ama öldüremedim, Basat. Tepegöz kap kara kaplan gibi
 12 kükreyerek çıkınca, ben Karadağ yarlarında koşup gidip savaştım,
 13 ama öldüremedim, Basat. Tepegöz'ün heybetlenip gelişi arslana
 14 benzer oldu. Ben kamyış içinde arayıp koştum, ama gücüm yetmedi,
 15 Basat! Ne kadar yiğidim, beyim desen de, sen benimle eşit ola-

⁵¹ "Mağara" metinde "salahane" denilmiş. Bu "küşhâne" olmalı der Bakü baskısı.

⁵² "Kara yer koydu" sözünü Bartold "bağırıp" diye, Bakü baskısı "obur" diye çevirmiş. Biz "parlayıp" diye aldık.

16 maysın, Bıysat! Oğan barsaŋ aq sakaldı äkeŋdi, aq şaştı anaŋdı
 17 zarlatasıŋ", - dedi Qazan. Bıysat oğan: "Barmasına şaram jok", -
 18 dedi. "Onı öziŋ bilersiŋ", - dedi Qazan. Bıysattıŋ äkesi jılap ke-
 19 lip: "Oğan barıp äwre bolma, şarırağıŋ iyemiz qaladı, kart äkeŋniŋ
 20 tilegin ber", - dedi. Jok, kart äkem, men barmasam bolmaydı", - dedi
 21 Bıysat. Ol şekpenine oraŋan bir uwıs sadak jebelerin belbewine kıs-
 22 tırıp, beline kılış asınıp, ıyığına nayzasın ildi, etikterin kiyip
 23 äkesiniŋ qolınan süydi de, şeşesimen koştasıp: "Köriskense aman
 24 bolıŋdar", - dep tawğa tarttı.
 25 Bıysat taw üñirine kelse, bayağı eki aspaz kâw äp pisirip jatır
 26 eken. Töbeköz arqasın kün közine qaqtap jatqan edi. Bıysat belbewin-
 27 degi bir jebesin aldı da, onıŋ büyirin közdep attı. Jay onıŋ etine
 28 darımay, qağ bölindi. Ekinşi oğın atıp edi, o da sındı. Töbeköz älgı
 29 eki şalğa: "Bul jerdin masası tınıssız eken", - dedi. Bıysat üşin-
 30 şı oğın atıp edi, o da etine darımay qağ bölindi. Oqtıŋ bir sınığı
 31 Töbeközdiŋ aldına tüsken edi, ol ornınan turıp Bıysattı kördi de,
 32 qolın şapattap qarq - qarq küldi. Dâw eki şalğa qarap: "Bizge
 33 oğızdar tağı bir tätti tağam jiberipti", - dedi de, Bıysattı
 34 kuwıp ustap alıp, üñirge köterip äkeldi de, bir etiginiŋ qonşısına
 35 tıgıp koydı. "Ey, eki şal, tüstikke osınıŋ etinen kâwäp pisirip
 36 berersiŋder", - dedi Töbeköz. Söytti de uyqısına bastı. Bıysattıŋ
 37 qaltasında qanjarı bar edi, etiktiŋ qonşın tilip, sırtqa şıqtı.

16 mazesın, Basat! Ona gidersen ak sakallı babanı, ak saçlı ananı
 17 ağlatırsın.”, dedi Kazan. Basat ona: “Gitmemeye çarem yok.”,
 18 dedi. “Onu kendin bilirsin.”, dedi Kazan. Basat’ın babası ağlayarak ge-
 19 lip: “Ona varıp heba olma, ocağın sahipsiz kalır, yaşlı babanın
 20 dileğini yap.”, dedi. “Yok, yaşlı babam, ben gitmezsem olmaz.”, dedi
 21 Basat. O giysisine sardığı bir avuç yay oklarını kemerine kıs-
 22 tırıp, beline kılıç bağlayıp, omzuna süngüsünü astı, çizmelerini giyip
 23 babasının elini öptü de, anası ile vedalaşarak: “Görüşünceye dek sağ
 24 olun.”, diyerek dağa çıktı.

25 Basat dağ mağarasına geldiğinde, önceki iki aşçı kebab pişirir
 26 imiş. Tepegöz sırtını gün ışığına vurup yatmış idi. Basat belin-
 27 deki bir okunu aldı da, onun böğrüne gözleyip attı. Ok onun etine
 28 etki etmeyip, tam ortadan bölündü. İkinci okunu atmıştı, o da kırıldı. Tepegöz önceki
 29 iki yaşlı adama: “Bu yerin sivrisineği can sıkıcı imiş.”, dedi. Basat üçün-
 30 cü okunu atmıştı, o da etine etki etmeden ortadan bölündü. Okun bir parçası
 31 Tepegöz’ün önüne düşmüştü, o yerinden kalkınca Basat’ı gördü de,
 32 elini şaplatıp kahkahayla güldü. Dev iki yaşlı adama dönüp: “Bize
 33 oğuzlar yine bir tatlı yiyecek göndermiş.”, dedi de, Basat’ı
 34 kovalayıp tutup, mağaraya taşıyıp götürdü de, bir çizmesinin konçuna
 35 tıkip koydu. “Ey, iki ihtiyar, öğle yemeğine bunun etiyle kebab pişirip
 36 verirsiniz.”, dedi Tepegöz. Öyle dedi de uykuya daldı. Basat’ın
 37 cebinde hançeri var idi, çizmenin konçunu dilip, dışarıya çıktı.

95. Sayfa

- 1 Aspazdarga kelip: "Bul dawdi qalaysha oltiruwge boladi?" - dep
- 2 suradi. Olar: "Oni bilmedik. Biraq onni kozinen baska jerinde et
- 3 jok", - dedi. Bıysat Töbeközdiñ bas jağınan keldi de, kirpigin köterip
- 4 körip edi, köziniñ aynalasında gana jumsaq et bar eken. Sonda Bıysat:
- 5 "Eki şal, mına pısaqtı otqa salıp kızdırıñdar" - dedi. Şaldar
- 6 pısaqtı otqa salıp kızdırdı. Bıysat kızğan pısaqtı qolına
- 7 alıp, täñirge sıyııp, Töbeközdiñ közine tıgıp jiberdi. Közi ağıp
- 8 tüsti. Töbeköz oybaylap jılağanda, taw men tas birdey jañğırdı.
- 9 Bıysat ıtqıp ketti de, üñgirdegi qoylardıñ arasına kirip ketti. Bı-
- 10 sattıñ üñgirde ekenin bilip, Töbeköz üñgirdiñ awzına taltayıp otı-
- 11 rıp aldı da: "Serke bastagan qoylarım, aldımnan bir - birlep öte
- 12 beriñder" - dedi. Ol aldınan ötip jatқан qoylardı basınan ustap
- 13 bir - birlep köterip jiberip jattı. "Meniñ soyıp jeytin qoşakanda-
- 14 rım, öte ber", - dep qoyadı. Bir qoşkar ayağın joğarı köterip, keri-
- 15 ledi, sol qoydı Bıysat jıqtı da, terisin iremey soyıp alıp, onni
- 16 ayağı men quyırğıñ teriden almadı. Qoydıñ basın qolına ustap,
- 17 terisin jamılıp aldı. Bıysat qoy bolıp, Töbeközdiñ aldınan öte
- 18 berdi. Töbeköz de osı teridegi Bıysat bolar dep oylağan edi. Sonda
- 19 Töbeköz: "Sen baylığımniñ bası bolğan qoy ediñ, meniñ neden öleti-
- 20 nimdi biletin sen bolarsıñ, moynıñnan ustap alıp üñgirdiñ tasına
- 21 ursam, quyırqı mayıñ tasqa jabısıp qalar", - dedi. Sol kezde

95. Sayfa

1 Aşçılara gelip: “Bu dev nasıl öldürülebilir?”, diye
2 sordu. Onlar: “Onu anlamadık. Ama onun gözünden başka yerinde et
3 yok.”, dedi. Basat Tepegöz’ün baş tarafına geldi de, kirpiğini kaldırıp
4 görmüş idi, gözünün çevresinde yalnızca yumuşak et var imiş. Sonra Basat:
5 “İki ihtiyar, bu bıçağı ateşe koyup kızdırın.”, dedi. Yaşlı adamlar
6 bıçağı ateşe koyup kızdırdı. Basat kızan bıçağı eline
7 alıp, Tanrı’ya sığınarak, Tepegöz’ün gözüne tikip gönderdi. Gözü akıp
8 düştü. Tepegöz bağırarak ağlayınca, dağ ile taş birlikte yankılandı.
9 Basat atlayıp gitti de, mağaradaki koyunların arasına girip gitti. Ba-
10 sat’ın mağarada olduğunu anlayıp, Tepegöz mağaranın ağzında bacaklarını açıp oturdu
11 da: “Öncü olan koyunlarım, önümden bir bir olup geçi-
12 verin!”, dedi. O önünden geçip giden koyunları başından tutup
13 bir bir kaldırıp gönderdi. “Benim kesip yiyeceğim kuzula-
14 rım, geçiver.”, deyip koydu. Bir koç ayağını yukarı kaldırıp, geri-
15 ledi, o koyunu Basat yıktı da, derisini yüzmeden kesip alıp, onun
16 ayağı ile kuyruğunu deriden almadı. Koyunun başını eline alıp,
17 derisini örtünüp aldı. Basat koyun olup, Tepegöz’ün önünden geçi-
18 verdi. Tepegöz de bu derideki Basat olur diye düşünmüş idi. Sonra
19 Tepegöz: “Sen malımın başı olan koyun idin, benim neden ölece-
20 ğimi bilen sen oluyorsun, boynundan tutup mağaranın taşına
21 vursam, kuyruk yağın taşa yapışıp kalır.”, dedi. O sırada

22 Bıysat onıñ qolına qoydıñ basın ustata berdi. Töbeköz onıñ müyi-
 23 zinen ustap kötere berdi, onıñ qolında müyiz ben baş qana qalğan
 24 edi. Bıysat Töbeközdiñ üstinen attap ötip, sırtqa şıqtı. Töbeköz
 25 bolsa, qoydıñ müyizinen ustap, jerge soqtı. Söytti de ol: "Al, jigi-
 26 tim, qutılıp kör!" - dedi. Sırtta turgan Bıysat: "Meni täñiriniñ özi
 27 saqtasın", - dedi. Budan soñ ol: "Ey, bala, meniñ qolımdağı jüzikti
 28 alıp, qolıña sal. Sonda sen atsa - oq, şapsa - kılış ötpeytin
 29 adam bolasın", - dedi. Bıysat jüzikti alıp, qolına saldı. Töbeköz
 30 Bıysatqa: "Jüzikti alıp, qolıña salıp aldın ba?" - dedi. "Salıp
 31 aldım", - dedi Bıysat. Sol kezde ol Bıysattı kuwa jönelip qanjar
 32 salıp kördi. Bıysat jaltarıp qaşa berdi. Bir kezde qarasa, qolında-
 33 ğı jüzigi jerge tüsip, Töbeközdiñ ayağınının astında qalğan eken. Däw
 34 oğan: "Menen qutılattın türiñ bar ma?" - dedi. Bıysat: "Meni täñiri
 35 qutqarsın", - dedi. Däw oğan: "Aldındağı kümbezdi kördiñ be?" -
 36 dedi. Ol: "Kördim", - dedi. "Endeşe sonıñ işinde meniñ qazınam bar,
 37 anaw şaldar alıp qoymas üşin, sonıñ esigine qulıp sal", - dedi Tö-
 38 beköz. Bıysat kümbezge kirse, işi tolğan altın - kumis eken. Altında
 39 körgende, esi şığıp ketti. Töbeköz kümbezdiñ esigin basıp turıp:
 40 "Ey, Bıysat, kümbezge kirdiñ be?" - dedi. "Kirdim", - dedi ol. "Kirgen
 41 bolsañ, qazır men sol kümbezdi urıp qulatamın, sen kesektin astında

22 Basat onun eline koyunun başını verdi. Tepegöz onun boynu-
23 zundan tutarak kaldırıverdi, onun elinde boynuz ile baş yalnızca kalmış
24 idi. Basat Tepegöz'ün üstünden atlayarak, geçip dışarıya çıktı. Tepegöz
25 ise, koyunun boynuzundan tutup, yere çarptı. Öyle yaptı da o: "Al, yiği-
26 dim, kurtulup gör!", dedi. Dışarda duran Basat: "Beni Tanrı'nın kendisi
27 korusun.", dedi. Bundan sonra o: "Ey, çocuk, benim parmağımdaki yüzüğü
28 alıp, parmağına tak. Sonra sen ok atılsa, kılıç vurulsa işlemeyen
29 adam olursun.", dedi. Basat yüzüğü alıp, parmağına taktı. Tepegöz
30 Basat'a: "Yüzüğü alıp, parmağına taktın mı?", dedi. "Takıp
31 aldım.", dedi Basat. O sırada o Basat'ı kovalamaya başlayıp hançer
32 çekti. Basat âniden yön değiştirip kaçiverdi. Bir ara bakınca, parmağında-
33 ki yüzüğü yere düşüp, Tepegöz'ün ayağının altında kalmış imiş. Dev
34 ona: "Benden kurtulan görünüşün var mı?", dedi. Basat: "Beni Tanrı
35 kurtarsın.", dedi. Dev ona: "Önündeki kümbeti gördün mü?",
36 dedi. O: "Gördüm.", dedi. Öyleyse onun içinde benim hazinem var,
37 onu ihtiyarların almaması için, onun kapısına kulp tak.", dedi Te-
38 pegöz. Basat kümbete girince, içi dolu altın gümüş imiş. Altını
39 görünce, aklı çıkıp gitti. Tepegöz kümbetin kapısını bastırarak:
40 "Ey, Basat, kümbete girdin mi?", dedi. "Girdim", dedi o. "Girdin
41 isen, şimdi ben o kümbeti vurup devireyim, sen kerpicin altında

96. Sayfa

1 kälip ölesin", - dedi dâw. Bıysat karkıp ketip, minajat kıldı: "Ey,
 2 täñirim, öziñnen başka senerim joq", - dedi. Sol sätte kümbezdiñ
 3 duwalı jarılıp, jeti jerden tesik payda boldı. Bıysat sol tesiktiñ
 4 birinen dalğa şıgıp ketti. Töbeköz kümbezge kolın tıgıp, köterip
 5 kalganda, ol bit - şıt bolıp küyrep tüsti. Sodan soñ Töbeköz: "Ey,
 6 bala, kutıldıñ ba?" - dedi. Bıysat tağı dawıs berip: "Meni täñiri
 7 kutkarsın", - dedi. Sonda Töbeköz: "Sagan ajal joq eken, üñgirdi
 8 köresin be?" - dedi. "körip turmın", - dedi Bıysat. Endeşe sonda
 9 biri kındı, biri kinsız⁵³ eki kılış ilüwli tur. Meniñ basımdı
 10 tek kinsız kılışpen gana kesüwge boladı", - dedi Töbeköz. Bıysat
 11 üñgirge barsa, kinsız kılış joğarı - tömen tüsip, öz - özinen kıymıl-
 12 dap turadı eken. Bıysat: "Bul kılıştıñ sıyırın bilmey jatıp,
 13 jaqındawğa bolmas", - dep oyladı. Älgi kılışka öz kılışın tiygi-
 14 zip körip edi, onısı ortasınan kaq bölindi. Daladan bir juwan terek
 15 äkelip tiygizip körip edi, kılış onı da eki bölip kesip tüsti. Bıysat
 16 sadağın kolına alıp, kılıştıñ ilinip turgan sabanın közdep atıp
 17 edi, şınjırı üzilip, ol jerge tüsti de, kara jerge şım batıp, joq
 18 boldı. Öz kılışın sıyırılı kılıştıñ janındağı kınabına sa-
 19 lıp, sabınan mıqtap ustap Töbeköz dâwge keldi. "Jayırñ kalay,
 20 Töbeköz?" - dedi oğan. Töbeköz: "Bala, sen äli de tiri me ediñ?" -

⁵³ Bul sözderdi Bartold "kandı, kinsız" dep teris awdargan.

96. Sayfa

1 kalıp ölesin.”, dedi dev. Basat korkup da dua etti: “Ey,
2 Tanrım, senden başka güvendiğim yok.”, dedi. O sırada kümbetin
3 duvarı yarılıp yedi yerden delik ortaya çıktı. Basat o deliğin
4 birinden bozkıra çıkıp gitti. Tepegöz kümbete elini sokup, kaldırıp
5 kalınca, o yok olup kırılıp düştü. Ondan sonra Tepegöz: “Ey,
6 çocuk, kurtuldun mu?”, dedi. Basat yine ses verip: “Beni Tanrı
7 kurtarsın.”, dedi. Sonra Tepegöz: “Sana ölüm yok imiş, mağarayı
8 görür müsün?”, dedi. “Görmekteyim.”, dedi Basat. “Öyleyse orada
9 biri kınlı, biri kınsız⁵³ iki türlü kılıç asılıdır. Benim başımı
10 yalnızca kınsız kılıç ile kesebilirsin.”, dedi Tepegöz. Basat
11 mağaraya girince, kınsız kılıç aşağı yukarı inip, kendi kendine kımılda-
12 yıp durur imiş. Basat: “Bu kılıcın sihrini anlamadan,
13 yaklaşmak olmaz.” diye düşündü. Önceki kılıca kendi kılıcını deydi-
14 rip gördü, o tam ortasından bölündü. Bozkırdan bir büyük ağacı
15 getirerek deydirip gördü, kılıç onu da ikiye bölüp bıraktı. Basat
16 yayını eline alıp, kılıcın asılıp duran sapını gözleyerek at-
17 tı, zinciri kırılıp, o yere düştü de, kara yere gömülüp, yok
18 oldu. Kendi kılıcını sihirli kılıcın yanındaki kınına ko-
19 yup, sapından sağlam tutarak Tepegöz deve geldi: “Durumun nasıl,
20 Tepegöz?”, dedi ona. Tepegöz: “Çocuk sen hâlâ diri mi idin?”,

⁵³ Bu sözleri Bartold “kanlı, kansız”, diye yanlış çevirmiş.

21 dedi. Bıysat: "Täñiri jarılkağan adamğa ajal jok", - dedi. "Sağan
 22 ajal jok eken", - dedi Töbeköz. Sodan soñ ol dawsın şıgarıp söy-
 23 ley bastadı. Tıñdap körelük, ol ne degen eken: "O, jalğız közim,
 24 ayawlı közim! Sol jalğız közim barda, oğız elin bir uwıs etip edim.
 25 Bala, sen meni sol jalğız közimnen ayırdıñ. Endi jaratқан meniñ
 26 janımdı ala bersin. Meniñ köz awruwımdı jaratқан eşbir pendeniñ
 27 basına bermesin", - dep jıladı. Budan arı ol: "Seniñ turğan je-
 28 riñ men elinñiñ atı - jönin ne deymiz? Tün işinde adassañ, adamnıñ
 29 kubilası ne bolmaq? Kólındağı tuwın berik ustağan xanıñnıñ atı
 30 kim? Soğıs bolsa, el bastaytın batırlarıñnıñ atı kim? Ananıñ
 31 atı kim? Ak saqaldı atañnıñ atı kim? Batır jigitke özinin ata-
 32 anasınıñ atın jasıruw ayıp, öz atıñ kim, jigit, onı da ayt!" -
 33 dedi Töbeköz. Bıysat söyley ketti. Ol ne aytқан eken, xan iyem, tıñdap
 34 körelük: "Meniñ kelgen jerimdi de, ketken jerimdi de Kün Ortası
 35 (Ortaç) dep ataydı. Karañğı tünde adassam, kubilam täñiri boladı.
 36 Kólınan tuwın túsirip körmegen xanıımızdıñ atı Bayandür. Soğıs
 37 maydanında erlik körsetetin batırlarımızdıñ bası - Salorılı
 38 Kızan. Anamnıñ atın surasañ - kattı ağaş. Äkemniñ atın sura-
 39 sañ - kahaırlı arıstan, öz atım - Aruzılı Bıysat", - dedi. Töbeköz:

21 dedi. Basat: “Tanrı’nın esirdediği adama ölüm yok.”, dedi. “Sana
22 ölüm yok imiş.”, dedi Tepegöz. Ondan sonra o sesini çıkarıp konuş-
23 maya başladı. Dinleyip görelim, o ne demiş: “O, tek gözüm,
24 sevgili gözüm! O tek gözüm varken oğuz elini bir avuç etmiş idim.
25 Çocuk sen beni o tek gözümden ayırdın. Şimdi yaradan benim
26 canımı alıversin. Benim göz ağrımı yaradan hiç bir kişinin
27 başına vermesin.”, diye ağladı. Bundan sonra o: “Senin yaşadığın ye-
28 rin ile ilinin adı sanına ne deriz? Gece içince yolunu kaybetsen, kişinin
29 kıblesi ne olacak? Elindeki tuğunu sağlam tutan hânının adı
30 ne? Savaş olsa, ile öncülük eden yiğitlerinin adı ne? Ananın
31 adı ne? Ak sakallı babanın adı ne? Cesur yiğit kendi baba ve
32 anasının adını gizlemek ayıp, kendi adın ne, yiğit, onu da söyle!”,
33 dedi Tepegöz. Basat konuşmaya başladı. O ne demiş, hânım, dinleyip
34 görelim: “Benim geldiğim yer de, gittiğim yer de Gün Ortası.
35 (Ortaç) diye adlanır. Karanlık gecede yolumu kaybetsem, kiblem Tanrı olur.
36 Elinden tuğunu bırakmayan hânımızın adı Bayındır. Savaş
37 meydanında erlik gösteren yiğitlerimizin başı Salur oğlu
38 Kazan. Ananın adını sorarsan katı ağaç. Babamın adını sorar-
39 san öfkeli arslan, kendi adım Aruz oğlu Basat.”, dedi. Tepegöz:

97. Sayfa

1 "Onda ekewimiz tuwıskan ekenbiz, meni öltire körme", - dedi. Sonda
2 Bıysat turıp: "Teksiz tuwğan iyt, sen meniñ aq saqaldı äkemdi jilat-
3 tıñ, şasına aq kirgen anamdı zarlattın. meniñ asıl aǵam kıyandı
4 öltirdiñ, onıñ ay jüzli äyeli jesir qaldı⁵⁴. Sen onıñ jas balaların
5 jetim ettiñ. Men seni öltirmey, qalay tiri qaldırarmın? Qayıspas
6 kara bolatpen basırdı almay, Qafi⁵⁵ qalasınan aldırǵan qalpaǵıñ-
7 dı jerge túsirmey, kızıl qanırdı jerge sorgalatıp, Kıyan aǵamnıñ
8 qanı üşin seniñ de qanırdı tögip kek almay, men tınbaymın", -
9 dedi Bıysat. Töbeköz öz ayıbın moyındadı: "Köz aşıp ayaǵımdı
10 baskalı meniñ jamandıqqa bas bolǵanı ras. Ogız eline jaw
11 bolǵanı ras. Men olardıñ tuqımın kurtıp, qayıp jarıq duniyede
12 ömir sürmestey etpekşi edim. Ogızdardıñ etin jep, toyǵanı ras.
13 Ogız bekteriniñ bas qosıp, maǵan öşigin alatınım da bilgenmin. Sol
14 üşin elden ketip, taw üñgirine bardım da, adam etin kawıp kılıp
15 jedim. Onı özderine pisirttim. Olarǵa saqpannan tas atıp, kırdım.
16 Sol tastar öz basıma tüsse, men de saw qalmas edim. O, batır jigit,
17 sen meni jarıq köretin jalǵız közimnen ayırdıñ. Endi tätti janım-
18 men qoş aytısam kerek", - dedi Töbeköz. Budan arı ol: "Men talay -
19 talay aq saqaldı şaldardıñ balasın jep, özderin botaday

⁵⁴ Bul söylem awdarmada "meniñ äyelim jesir qaldı" delingen. Bul qate, öytkeni ölgen Bıysat emes, Kıyan.

⁵⁵ Qafi - Feodosiya qalası.

97. Sayfa

1 “Öyleyse ikimiz kardeş imişiz, beni öldürme.”, dedi. Sonra
2 Basat kalkıp: “Soysuz doğan it, sen benim ak sakallı babamı ağlat-
3 tın, saçına ak düşmüş anamı bağırttın. Benim asıl ağam Kıyan’ı
4 öldürdün, onun ay yüzlü karısı dul kaldı⁵⁴. Sen onun küçük çocuklarını
5 yetim bıraktın. Ben seni öldürmeyip, nasıl diri bırakayım? Bükülmez
6 kara polat ile, başını almadan, Feodosiya⁵⁵ kalesinden getirttiğin kalpağı-
7 nı yere düşürmeden, kızıl kanını yere akıtıp, Kıyan ağamın
8 kanı için senin de kanını döküp öç almadan, ben huzur içinde olmam.”,
9 dedi Basat. Tepegöz kendi ayıbını kabul etti: “Göz açıp ayağımı
10 basalı benim kötülüğe baş olduğum doğru. Oğuz iline düşman
11 olduğum doğru. Ben onların tohumunu kurutarak dönüp, yalan dünyada
12 yaşayamayacak durumda bırakacak idim. Oğuzların etini yiyerek doyduğum doğru.
13 Oğuz beylerinin birleşip, bana öfke duyduğunu da bilmişim. Onun
14 için ilden gidip, dağ mağarasına vardım da, insan etini kebab yapıp
15 yedim. Onu kendilerine pişirttim. Onlara sapanla taş atıp, öldürdüm.
16 O taşlar kendi başıma düşse, ben de sağ kalmaz idim. O, cesur yiğit,
17 sen beni ışık gören tek gözümden ayırdın. Şimdi tatlı canım-
18 dan ebediyen ayrılmam gerekecek.”, dedi Tepegöz. Bundan sonra o: “Ben pek
19 çok ak sakallı ihtiyarların oğlunu yiyip, kendilerini boduk gibi

⁵⁴ Bu cümle çeviride “Benim karım dul kaldı.”, denilmiş. Bu yanlış, çünkü ölen Basat değil, Kıyan.

⁵⁵ Kafi - Feodosiya kalesi.

- 20 bozdattım. Solardın köz jası men kargısınan men körer közimnen
 21 ayrıldım. Ak şaştı analardın balasın alıp, özderin zar jilat-
 22 tım, solardın köz jası meniñ közime bäle bolıp jabıstı. Men beti
 23 büyrektey talay jigittin etin jedim. Solardın kırşın jası meniñ
 24 közime kargıs bolıp tiydi. Men tırnaqtarın kınalap tastağan
 25 talay kızdın etin jep, özderin kuştım, sol jawızdıgım aldımnan
 26 şıgıp, közimnen ayrıldım. Közimdegi jaranın ornı solkıldap
 27 awıradı, onı tağdır eş adamnıñ basına bermesin. O, kör bolğır
 28 közim, jalğız közim", - dep jıladı Töbeköz dāw. Bıysattın kekteri
 29 kaynap ketti. Ol ornınan turıp, Töbeközdi tüyeşe şögerip, etpeti-
 30 nen jatkızdı. Dāwdın öz kılışimen onıñ basın kesip tastadı.
 31 Nayzasının uşimen tasta kışap tesik jasadı, söytip mürdesin
 32 üñgirden süyrep şıgarıp, dalağa tastadı. Joqlı oğız ben Japağ-
 33 lı oğızdı süyinşi suraw üşin eline jiberdi. Olar aksur attarına
 34 minip, elge karay şawıp ketti. Töbeköz dāwdın ölgenin barlıq oğız
 35 taypası bildi. Olar attarına minip, at jaqtı Aruz batırdın üyine
 36 keldi. Bıysattın äkesine kuwanıştı xabardı jetkizip: "Kadamı
 37 kuttı bolsın, balan Töbeköz dāwdı öltiripti", - desti. Oğızdardın

20 bağırttım. Onların göz yaşı ve bedduası ile gören gözümden
 21 ayrıldım. Ak saçlı anaların yavrusunu alıp, kendilerini kederle ağlat-
 22 tım, onların göz yaşı benim gözüme belâ olup yapıştı. Ben yüzü
 23 böbrek gibi çok yığıdın etini yedim. Onların taze gençliği benim
 24 gözüme gazap olup deydi. Ben tırnaklarını kınalayıp koyan
 25 çok kızın etini yiyip, kendilerini kucakladım, o kötülüğüm yüzümden
 26 çıkıp, gözümde ayrıldım. Gözümdeki yaranın yeri zonklayıp
 27 ağrır, onu takdir hiç kimsenin başına vermesin. O, kör olan
 28 gözüm, tek gözüm.”, diye ağladı Tepegöz dev. Basat’ın oç duygusu
 29 kaynayıp gitti. O yerinden kalkıp, Tepegöz’ü deve gibi çöktürüp, yüz-
 30 üstü yatırdı. Devın kendi kılıcı ile onun başını kesip bıraktı.
 31 Süngüsünün ucu ile taşı oyarak delik açtı, öyle yapıp cesedini
 32 mağaradan sürükleyerek çıkarıp, bozkıra bıraktı. Yunlu Koca ile Yapağu-
 33 lu Koca’yı müjdelemeleri için iline gönderdi. Onlar ak boz atlarına
 34 binerek, ile doğru koşup gitti. Tepegöz devin öldüğünü bütün oğuz
 35 boyu öğrendi. Onlar atlarına binerek, at çeneli Aruz yığıdın evine
 36 geldi. Basat’ın babasına sevinçli haberi yetiştirip: “Talihin
 37 kutlu olsun, oğlun Tepegöz devi öldürmüş.”, dedi. Oğuzların

98. Sayfa

- 1 barlık bekteri elin soñına ertip, manağı üñgirge keldi. Kävöp pisir-
- 2 gen oşaqqa Töbeközdiñ basın tastadı.
- 3 Qorkıt ata kelip küy şertip, jır aytıp, Bıysat erligin jırlap-
- 4 tı. Zamana - ay, sol erlerden de ötti - aw ömir! "Qaratawdıñ basına
- 5 şıǵar bolsañdar, qanattarıñ talmasın, özen suwı qanğa tolsa, odan
- 6 da jüzip öte bilıñder. O, batır tuwǵan Bıysat, sen erlik körsetip, ölgen
- 7 aǵańnıñ qanı üşin qan aldım. Bükil oǵız elin apattan qutqardıñ.
- 8 Quday seniñ jüzinñdi jarıq qılsın", - dep batasın beripti Qorkıt
- 9 atamız.
- 10 Ajal saǵatı soǵıp, aşık köziñ jumılǵanşa, seni kuday öz
- 11 diniñnen ayırmasın, qudaydıñ elşisi Muxamedtiñ aruwağı üşin alla
- 12 ol dünyede künäñdi jenil etsin, xan iyem.

98. sayfa

- 1 bütün beyleri ilin sonuna gidip, önceki mağaraya geldi. Kebap pişiri-
- 2 len ocağa Tepegöz'ün başını koydu.
- 3 Dede Korkut gelerek besteleyip, destan söylemiş, Basat'ın erliğini hikâye et-
- 4 miş. Ey zamane, o erlerden de geçti ah ömür! "Karadağ'ın başına
- 5 çıkacak olursanız, kanatlarınız yorulmasın, ırmak suyu kanla dolsa, ondan
- 6 da yüzüp geçebilin. Ey, yiğit doğan Basat, sen erlik gösterip, ölen
- 7 ağanın kanı için kan aldım. Bütün oğuz ilini âfetten kurtardın.
- 8 Hüda senin yüzünü aydınlık kılsın.", diye duasını etmişti Korkut
- 9 atamız.
- 10 Ecel saati gelip, açık gözün yumuluncaya dek, seni Hüda kendi
- 11 dininden ayırmasın, Hüda'nın elçisi Muhammet'in ruhu için Allah
- 12 o dünyada günahını hafifletsin, hânım hey.

99. Sayfa

BEKİL ULI ÄMRAN BATIR TUWRALI JIR

- 1 Bir küni Kam - Ganuli Ämran* orınan turıp, özinin töbesi kökke
 2 jetken süttey appağ şatırların kara jerge tiktirdi, oğan mıñ
 3 jerden jibek kilemder tösetti. İşki oğızdar men sırtkı oğızdardıñ
 4 bekterin jıynattı. Gruwziyanıñ togız tümen⁵⁶ elinen alım - salıkka bir
 5 at, bir kılış, bir şokpar kelipti. Buğan Bayandür xan nazırkanıp
 6 kaldı. Korkıt atam kelip, kuwanış jırın aytıp: "Xan iyem, tüsken
 7 düniyege ne üşin renjip kaldıñız?" - dep surağ koydı. "Kıalay
 8 renjimessiñ? Ärbir jılı olar kıruwar altın - kümiş äkelüwşi edi.
 9 Sonı bekter men batırlarğa bölip berip, köñilderin rıza kılıwşı
 10 edim. Endi mınaw üş buyımdı qaysısına jetkizermin?" - dedi
 11 Bayandür xan. Korkıt ata oğan: "Xan iyem, bul üş türli buyımdı bir
 12 jigitke berip, sonı oğız eliniñ şekarasin korgawğa bas kılalıq", -
 13 dedi. "Sonda onı kimge beremiz?" - dedi Bayandür xan. Oñ - solına
 14 üñilip qarap edi, onı alamın degen talapker şığa qoymadı. Bekil
 15 degen batır jigiti bar edi, xan soğan qarap: "Buğan sen ne deysin?" -
 16 dedi. Bekil bul buyımdardı aluwğa rızalık bildirdi. Orınan turıp
 17 jerdi süydi de, beline älgi kılıştı baylap aldı. Korkıt ata oğan

* 'Ämran' değıl 'Bayandür' olmalı. (H. Savran)

⁵⁶ "Tümen" - mıñdıq degen söz.

99. Sayfa

BEGİL OĞLU EMREN YİĞİT HAKKINDA DESTAN

- 1 Bir gün Kam Gan oğlu Bayındır yerinden kalkıp, kendinin tepesi göğe
2 ulaşan süt gibi apak çadırlarını kara yere diktirdi, ona bin
3 yerden ipek halılar döşetti. İç oğuzlar ile dış oğuzların
4 beylerini toplattı. Gürcistan'ın dokuz tümen⁵⁶ ilinden para ve kesintiye bir
5 at, bir kılıç, bir güz gelmiş. Buna Bayındır Hân bozulup
6 kaldı. Dedem Korkut gelip, sevinç destanını söyleyerek. "Hânım hey, düşmüş
7 dünyaya niçin kırılıp kaldınız?", diye sordu. "Nasıl
8 kırılmazsın? Her yıl onlar sayısız altın gümüş getirir idi.
9 Onu beyler ile yiğitlerine bölerek verip, gönüllerini memnun eder
10 idim. Şimdi bu üç eşyayı hangisine yetiririm?", dedi
11 Bayındır Hân. Dede Korkut ona: "Hânım, bu üç çeşit eşyayı bir
12 yiğide vererek, onu oğuz ilinin sınırını korumaya önder edelim.",
13 dedi. "Öyleyse onu kime verelim?", dedi Bayındır Hân. Sağına soluna
14 dikkatle bakmış idi, onu alayım diye istekli çıkmadı. Begil
15 denen cesur yiğit var idi, hân ona bakıp: "Buna sen ne dersin?",
16 dedi. Begil bu eşyaları almaya râzı oldu. Yerinden kalkıp
17 yeri öptü de, beline deminki kılıcı bağlayıp aldı. Dede Korkut ona

⁵⁶ "Tümen" - bin için kullanılan söz.

- 18 bata berdi. Şokpardı arkasına salıp, qarına sadağın ildi, jüyrük
 19 aygırın aldırıp, soğan minip aldı. Öziniñ jaqındarın, el - jurtın
 20 tastap, üyin jikkızıp oğız elinen köşip, Barda, Gyanje qalaları
 21 şegine kelip kōndi. Sol jerdı mekendep, Gruwziyanıñ toğız tümen
 22 elinen salıq jıynatın boldı. Söytip şekara şaqsısı kızmetin
 23 atqardı. Jat elden şekarağa gäwir kelse, onı öltirip, basın oğız
 24 eline jiberip turdı. Jılına bir ret Bayandür xan ordasına kelip,
 25 kōnak bolıp kaytuwşy edi. Bir küni oğan Bayandür xannan asıgıs
 26 türde şakırtқан xabar keldi. Arnayı şakıruwşy jumsap: "Tez
 27 kelsin", - depti. Bekil Bayandür xanğa kelip, köp - köp tartuw - taralgı
 28 äkeldi. Bayandür xan da onı jaksılap sıyladı. Astına minetin

100. Sayfa

- 1 jüyrük berdi, üstine kımbat bağalı şekpen japtı, korjındap aqşa
 2 berdi. Bekildi xan üş kündej kōnak etti. Üş kündej oğız bekteri onı
 3 marapattadı. Xan öziniñ bekterin alıp, anğa şıqpaq boldı. Anğa
 4 şığarda birew atın, birew kılışın, birew sadak tartuw, jambı
 5 atuwdağı önerin maqtastı. Kazan - Salor özin, atın maqtap älek bol-
 6 madı, tek bekterdiñ erligin marapattadı. Oğızdardıñ 366 batırnı
 7 anğa şıqtı. Bäre de atқан anđarın jıynawmen älek bolıp jürgende,
 8 Bekil sadak tartıp, birde - bir an atpadı. Tek baskalardıñ atқан an-
 9 darına burın jetip, sadağınñ adırnasın anñnı moynına ilip,

18 dua etti. Gürzü arkasına alıp, koluna yayını astı, hızlı
 19 aygırını getirtip, ona bindi. Kendi yakınlarını, ilini halkını
 20 bırakıp, evini yıktırıp oğuz ilinden göçerek, Berde, Gence kaleleri
 21 sınırına gelip kondu. O yere mekân tutup, Gürcistan'ın dokuz bin
 22 ilinden vergi toplar oldu. Öyle yapıp sınır koruyuculuğu hizmetini
 23 yerine getirdi. Yabancı ilden sınıra kâfir gelse, onu öldürerek, başını oğuz
 24 iline gönderip durdu. Her yıl bir kez Bayındır Hân'ın karargâhına gelerek,
 25 konuk olup döner idi. Bir gün ona Bayındır Hân'dan acele
 26 şekilde çağırın haber geldi. Özel olarak çağırıcı dinlenip: "Tez
 27 gelsin.", demiş. Begil Bayındır Hân'a gelip, çok çok hediye armağan
 28 getirdi. Bayındır Hân da onu iyi karşılayıp saygı gösterdi. Binmeye

100. Sayfa

1 hızlı at verdi, üstüne kıymetli pahalı giysi giydirdi, heybe dolusu akçe
 2 verdi. Begil'i hân üç gün kadar konuk etti. Üç gün kadar oğuz beyleri onu
 3 övdü. Hân kendi beylerini alıp, ava çıkacak oldu. Ava
 4 çıktığı zaman birisi atını, birisi kılıcını, birisi yay çekişini, gümüş parçası
 5 atmadaki hünerini övdü. Salur Kazan kendini, atını övmekle meşgul ol-
 6 madı, yalnız beylerin erliğini övdü. Oğuzların üç yüz altmış altı yiğidi
 7 ava çıktı. Hepsinde vurduğu avlarını yağmakla meşgul olup dururken,
 8 Begil yay çekip, bir tane bile av vurmadi. Yalnızca diğerlerin nişan aldığı hayvan-
 9 lara önce yetişip, yayının kayışını avın boynuna takarak,

10 kağıp ala berdi. Atılğan aň arıq bolsa, kulağın tesip belgi saldı
 11 da. "Bekter munıñ men atқан aň ekenin bilsin", - dedi. Semiz bolsa,
 12 soyıp aldı. Bekter aň atıp jürip, kulağı tesilgen aňğa kezikse,
 13 bul Bekildin şanışқан aňı eken - dep tiymedi. Kazan bek buğan taň
 14 kalıp: "Bul attıñ öneri me, batırdın öneri me?" - dep suradı.
 15 Bekter: "Ol aňşınñ öneri", - desti. Xan bolsa: "Jok, at jüyrık
 16 bolmasa, aňşı tük istey almaydı. Bul attıñ öneri", - depti. Bekilge
 17 bul söz unamay kalğan edi. Ol xanğa: "Alıptar işinde bir adamdı
 18 siz böle - jara balşıqқа batırdınız goy", - dep, aşuwanıp kaldı
 19 da, onıñ bergen altındarın şasıp jiberip, diywannan şıqtı. Atın
 20 aldırıp, öziniñ közayım jigitterimen awılına kaydıtı. Aldınan
 21 balaları, jüzi jarıq äyeli şığıp edi, olarğa julı sıray bildir-
 22 medi. Äyeli eriniñ túsinen kórkıp kalıp, söyley bastadı. Ol ne degen
 23 eken, xan iyem, tıñdap kóriniz: "O, aq ordamnıñ egesi, altın tájim
 24 bolğan bek jigit, sen meniñ közimdi aşkalı kórgen şırağım edin,
 25 senen başkanı süyip kórgenim jok edi. Tañterteñ ornınan turdın,
 26 qasıña közderi jaynagan jigitterinđi ertip aldın. Aldınğa bir,
 27 artınğa bir qarandıñ da, atınğa minip tündeletin tawdan astın. Eki
 28 köziñ artınğa bolıp, suwı şalkıp aqқан özennen öttiñ. Eki köziñ
 29 artınğa bolıp, ıyman jüzdi Bayandür xannın diywanına kirdin. Bek-
 30 termen bas qosıp, işip - jedin. Älde olar basımız tügel dep, özdi - özi
 31 söylesip, olardıñ sözderinen jerindin be? Xan iyem, astınğa atın
 32 qayda? Atsız kelipsin. Basınğa kiygen altın duwlığanđı da köre

10 kaldırıp alıverdi. Vurulan av zayıf ise, kulağını delip işaret koydu
 11 da: “Beyler bunun benim vurduğum av olduğunu bilsin.”, dedi. Semiz ise,
 12 kesip aldı. Beyler av vurup giderken, kulağı delinen ava rastlasa,
 13 bu Begil’in delinmiş avı imiş, diye dokunmadı. Kazan Bey buna şaş-
 14 rıp: “Bu atın hüneri mi, yiğidin hüneri mi?”, diye sordu.
 15 Beyler: “O avcının hüneri.”, dedi. Hân ise: “Yok, at hızlı
 16 olmasa, avcı bir şey yapamazdı. Bu atın hüneri.”, dedi. Begil’e
 17 bu söz hoş gelmedi. O hâna: “Alpların arasında bir adamı
 18 siz bölüp yarıp balçığa batırdınız.”, diye, sinirlenip kaldı
 19 da, onun verdiği altınları saçıp gönderip, divandan çıktı. Atını
 20 getirtip, kendi parıltılı yiğitleri ile köyüne döndü. Önüne
 21 çocukları, yüzü aydınlık karısı çıktı, onlara sıcak davran-
 22 madı. Karısı kocasının görünüşünden korkup, konuşmaya başladı. O ne demiş
 23 hânım, dinleyip görünüz: “Ey, ak çadırımın sahibi, altın tâcım
 24 olan bey yiğit, sen benim gözümü açalıdan beri gördüğüm çıram idin,
 25 senden başkasını sevip gördüğüm yok idi. Erkenden yerinden kalktın,
 26 yanına gözleri parlayan yiğitlerini aldın. Önüne bir,
 27 arkana bir bakındın da, atına binip gece yürüyerek dağı aştın. İki
 28 gözün arkanda kalıp, suyu çağıldayarak akan ırmaktan geçtin. İki gözün
 29 arkanda kalıp, îman yüzlü Bayındır Hân’ın divanına girdin. Bey-
 30 ler ile bir araya gelerek, yiyip içtin. Yoksa onlar başımız tamam diye, kendi kendilerine
 31 konuşup, onların sözlerine alındın mı? Hânım, altındaki atın
 32 nerede? Atsız gelmişsin. Başına giydiğin altın tolganı da göreme-

33 almay turmın. Balalarınıñ betinen süyip, suluw äyelinmen tildes-
 34 pedin. Ne bolğan sağan?" - dedi äyeli. Bekil sonda ğana tilge keldi.
 35 Tıñdalık, xan iyem, ol ne degen eken: "Ornımnan turıp, qara jal
 36 aygırına mindim. Biyik - biyik tawlardan astım, suwı şalkığan özender-
 37 den öttim. Tınbay jürip, aq dıydarlı Bayandür xannıñ ordasına
 38 jettim. Közayım bektermen bas qosıp işip - jep, sayran qurdım.
 39 Biraq adamnıñ bağası öziniñ tuwğan jerinde boladı eken. Olar mağan
 40 öz xalkınıñ ortasında otırğandığın körsetti, mensinbedi. Xan
 41 bizden suwınıp ketipti. Biz öz taypamız ben xalkımızdı alıp

101. Sayfa

1 Gruwziyanıñ toğız tümen eline köşsek deymın. Oğızdarğa qarşı bülük
 2 şıǵarsam deymın. Buğan ne aytar ediñ?" - dedi Bekil. Äyeli turıp:
 3 "O, jigitim, o, bek jigit! Patşa täñiriniñ kölenkesi dep edi. Kimde - kim
 4 öz patşasına qarşı qol köterse, onıñ tilegi qabil bolmaydı, isi
 5 kırsıǵadı. Köñiliñe ökpe, naz ornalaskan bolsa, şarap işsen ketedi.
 6 Öziñ elden ketkeli samaladay bolıp köringen mına tawlardıñ ańı
 7 awlangan emes. Ańǵa şıǵıp, köñiliñdi köterip kel", - depti.
 8 Äyelinin aqılı men sözün Bekil unattı. Ol öziniñ Kavkaz atın
 9 aldırıp mindi de, ańǵa şıqtı. Ańda jürgende aldınan bir aqsak
 10 maral qaştı. Özi maraldıñ erkegi eken. Bekil sonı quwa jöneldi. Bir
 11 biyiktin basına barǵanda oǵan jetip, moynına sadaǵınıñ adırnasın

33 mekteyim. Çocuklarının yanağından öpüp, güzel karın ile konuş-
 34 madın. Ne oldu sana?”, dedi karısı. Begil sonunda artık dile geldi.
 35 Dinleyelim, hânım, o ne demiş: “Yerimden kalkıp, kara yeleli
 36 aygırına bindim. Büyük büyük dağları aştım, suyu çağıldayan ırmaklar-
 37 dan geçtim. Dinlenmeden yürüyüp, ak yüzlü Bayındır Hân’ın karargâhına
 38 ulaştım. Parlıtlı beyler ile bir araya gelip yiyip içerek, eğlence kurdum.
 39 Ama adamın değeri kendi doğduğu yerde olur imiş. Onlar bana
 40 kendi halkının ortasında oturmuşluğunu gösterdi, beğenmedi. Hân
 41 bizden soğuyup gitmiş. Biz kendi boyumuz ile halkımızı alıp

101. Sayfa

1 Gürcistan’ın dokuz bin iline göçsek derim. Oğuzlara karşı isyan
 2 çıkarsam derim. Buna ne der idin?”, dedi Begil. Karısı kalkıp:
 3 “O, yiğidim, o, bey yiğit! Padişah Tanrı’nın gölgesi denir idi. Her kim
 4 kendi padişahına karşı el kaldırırsa, onun dileği kabul olmaz, işi
 5 aksi gider. Gönlüne öfke, naz yerleşmiş ise, şarap içersen gider.
 6 Sen ilden gideli rüzgârlı gibi olup görünen bu dağların hayvanı
 7 avlanmış değil. Ava çıkarak, gönlünü ferahlatıp gel.”, dedi.
 8 Karısının düşüncesi ile sözünü Begil uygun buldu. O kendi Kazılık atını
 9 getirip bindi de, ava çıktı. Avda giderken önünden bir aksak
 10 geyik kaçtı. O geyiğin erkeği imiş. Begil onu kovalamaya başladı. Bir
 11 tepenin başına varınca ona yetişip, boynuna yayının kayışını

12 saldı da, atının şılawına iye bola almay, özi de, atı da oyğa kulan
 13 ketti. Tasğa tüşip, ayağı sindi. Ayağı awıra bastagan soñ ol kayğı-
 14 rıp, jılay bastadı: "Balam jas edi, ağa - inim joq edi", - dep
 15 kamıqtı. Sadagının şıbıqtarın alıp, kemer belbewimen ayağın
 16 tarıdı, şekpenin jırtıp, jambasına orağı. Bar küşin jıynap, atı-
 17 nın jalına jabıstı. Baska anşılardan köz jazıp qalğan edi.
 18 Säldezin alıp moynına orap, ordasına keldi. Bekildin Ämran Baxa-
 19 dur degen balası bar edi, ol äkesinin aldınan şıqtı. Äkesinin tüsi
 20 sargayıp, säldesi tüşip ketken eken. Bala odan: "Serikterin kay-
 21 da?" - dep suray bastadı. Ne degen eken balası, tıñdap körelik, xan
 22 iyem: "Äkem, sen ornımnan turıp, tüzge şıqtın. Kavkaz jılkısı
 23 kara jal aygırına mindin de, Alatawğa kirip, an awladın. Anda
 24 jürgende kara kamzol kiygen gäwirlerge kez boldın ba? Älde qasın-
 25 dağı dos - jar jigitterin di jawğa berip keldin be? Öz awzın, öz tilin-
 26 men jay - japsarındı bildirşi. Kara basım senin jolına qurban
 27 bolsın, äke", - dedi balası. Bekil özinin jayın ayttı. Tıñdap köre-
 28 lik, ol ne degen eken: "O, ulım, balam, ornımnan turıp Qaratawğa
 29 barıp, an awladım. Kara şekpen kiygen gäwirdi körgenim joq, jigit-
 30 terimdi jawğa bergenim joq. Olardıñ bari de aman - saw, olardan
 31 qamsız bol, ulım. Anşılardan qalıp qoyğanıma üş kün boldı.
 32 Meni attan köterip al da, balam, tösek salgız", - dedi äkesi. Arıs-
 33 tannın balası da arıstan boladı. Balası äkesin attan köterip
 34 alıp, üyine apardı. Tösegine salıp işigin japtı da, ordanın kaqpa-

12 geçirdi de, atının yularına sahip olamayıp, kendi de, atı da çukura yıkılıp
 13 gitti. Taşa düşüp, ayağı kırıldı. Ayağı ağrımaya başlayınca o acı çe-
 14 kip, ağlamaya başladı: “Oğlum küçük idi, ağam kardeşim yok idi.”, diye
 15 üzüldü. Yayının budaklarını alıp, kemer belbağı ile ayağını
 16 bağladı, elbisesini yırtıp, kalça kemiğini sardı. Var gücüyle toplanıp, atı-
 17 nın yelesine yapıştı. Diğer avcılardan ayrılıp kalmış idi.
 18 Sarığını alıp boynuna sarıp, karargâhına geldi. Begil’in Emren Baha-
 19 dır denen oğlu var idi, o babasının önüne çıktı. Babasının benzi
 20 sararıp, sarığı düşüp gitmiş imiş. Çocuk ona: “Yoldaşların nere-
 21 de?”, diye sormaya başladı. Ne demiş oğlu, dinleyip görelim, hâ-
 22 nım: “Babam, sen yerinden kalkıp, bozkıra çıktın. Kazılık yilkısı
 23 kara yelesi atına bindin de, Aladağ’a çıkıp, avlandın. Avda
 24 giderken kara kaftan giyen kâfirlere mi rastladın? Yoksa yanın-
 25 daki dost yâr yiğitlerini düşmana verip, geldin mi? Kendi ağzın, kendi dilin
 26 ile durumunu vaziyetini anlat. Kara başım senin yoluna kurban
 27 olsun, baba.”, dedi oğlu. Begil kendi durumunu anlattı. Dinleyip göre-
 28 lim, o ne demiş: “O, oğlum, yavrım, yerimden kalkıp Karadağ’a
 29 varıp, avlandım. Kara kaftan giyen kâfiri gördüğüm yok, yiğit-
 30 lerimi düşmana verdiğim yok. Onların hepsi de sağ esen, onlardan
 31 endişen olmasın, oğlum. Avcılardan geri kalalı üç gün oldu.
 32 Beni attan indirip al da, yavrım, döşek serdir.”, dedi babası. Ars-
 33 lanın yavrusu da arslan olur. Oğlu babasını attan indirip
 34 alıp, evine götürdü. Döşegine yatırıp kürkünü örttü de, çadırın kapı-

35 sın bekitti. Sol kezde onıñ ańda jürgen jigitteri de awıldarına
 36 qayıp keldi.
 37 Bes küñge deyin Bekil diywanga barmadı, ayağıñıñ sınganın eşkim-
 38 ge aytpadı. Bir küni sıngan ayağı qattı awırıp, Bekil tösekte jata
 39 almadı. Ahlap - ühlep janın qoyarğa jer tappadı. Äyeli oğan:
 40 "O, begim, jigitim, qaptap kelgen jawdan qayıpağan jan ediñ, deneye
 41 jay oğı tiygende sır bergen adam emes ediñ. Qasıña jatқан jubayı-

102. Sayfa

1 nan sırım jasırğan eri bolğan be? Ne bolğan sağan?" - dedi. Bekil
 2 sonda gana şının ayıp: "Attan qulap, ayağım sıñdı", - dedi.
 3 Äyeli qolımen bir siltep, nöker äyeldi şakırdı. Otız tisten şıqqan
 4 söz otız ruwlı elge taraydı degendey, äyeli oğan bar sırdı ayttı.
 5 "Attan qulap, Bekildiñ ayağı sıñdı", - dedi. Bul awılda gawirler-
 6 diñ jansız boluwşı edi, ol mına sözdi esitken soñ Tagavorğa bardı:
 7 "Tur ornınnan, taqsır, Bekildiñ ayağı sıñdı, tösek tartıp jatқан
 8 kezinde ayak - qolın artına baylap, tutqın etelik, basın kesip qanın
 9 suwday şaşalıq, taypasın şawıp, mal - mülkin talap alalıq, qız-
 10 kırqının, xalqın olja etelik, sawııp ketse, ol bizge boy ber-
 11 mes", - depti. Sol elde jürgen Bekildiñ de jansız bar edi. Bekilge
 12 xabar salıp: "Qaruwıñdı saylap bekin, eliñe jaw bara jatır", -
 13 depti ol. Bekil közin aspanga berip: "Aspan alıs, jer qattı", - depti.
 14 Balasın şakırıp alıp, tapsırma berdi. Ol ne degen eken, xan iyem,

35 sını kapattı. O sırada onun avda bulunan yiğitleri de köylerine

36 dönüp geldi.

37 Beş güne deyin Begil dîvana gitmedi, ayağının kırıldığını hiç kimse-

38 ye söylemedi. Bir gün kırılan ayağı çok ağrıyınca, Begil döşekte yata-

39 madı. Ahlayıp uflayarak canını koyacak yer bulamadı. Karısı ona:

40 “O, beyim, yiğidim, artıp gelen düşmandan dönmeyen adam idin, vücuduna

41 yay oku geldiğinde sır veren adam değil idin. Yanında yatan eşin-

102. Sayfa

1 den sırrını gizleyen koca olmuş mu? Ne oldu sana?”, dedi. Begil

2 sonunda gerçeği söyleyip: “Attan düşüp, ayağım kırıldı.”, dedi.

3 Karısı eli ile bir işaret edip, hizmetkâr kadını çağırdı. Otuz diştten çıkan

4 söz otuz boylu ile yayılır sözü gibi, karısı ona bütün sırrı söyledi.

5 “Attan düşüp, Begil’in ayağı kırılmış.”, dedi. Bu köyde kâfirle-

6 rin casusu var idi, o da bu sözü işittikten sonra Tekür’e vardı:

7 “Kalk yerinden, efendim, Begil’in ayağı kırılmış, döşek çektirip yattığı

8 sırada elini ayağını arkasına bağlayıp, tutsak edelim, başını kesip kanını

9 su gibi saçalım, boyuna saldırıp, malını mülkünü yağmalayalım, kızını

10 gelinini, halkını ele geçirelim, iyileşirse, o bize imkân ver-

11 mez.”, demiş. O ilde bulunan Begil’in de casusu var idi. Begil’e

12 haber gönderip: “Silâhını hazırlayıp hazır ol, iline düşman gelecek.”,

13 demiş o. Begil gözünü göğe çevirip: “Gök uzak, yer katı.”, demiş.

14 Oğlunu çağırıp, görev verdi. O ne demiş, hânım,

15 tıñdap körelık: "O, ulım, er tuwǵan ulım, balam! Sen meniñ eki
 16 közimniñ qarası, boyımniñ quwatı ediñ. Meniñ basıma qanday is tús-
 17 kenin bilesiñ. Ornımnan turıp ańǵa sıqtım. Maraldı quwıp jetip
 18 moyınına qurıq salǵanımda, kıızıl ayǵır ürkip, tastañ kulap ketti
 19 de, moyını üzildi. Sonıñ salmaǵımen men de jargı kulap ketip, oñ
 20 ayaǵım sıñdı. Basıma bakıtsızdıq ornadı. Bul xabar barlıq
 21 Qarataw eline jayılıptı. Xabar qandı özennen de ötip ketip, Der-
 22 benttiñ temir qaqpasına jetipti. Kıızıl attıñ iyesi, Şöklıy patşa
 23 bülük bastaptı. Onıñ aşuı Qaratawǵa tuman bolıp tüsüpti. Elin
 24 jıynap: "Tösekte jatqan şaǵında Bekildi ustap tutqın etelik, ayak -
 25 qolın artına baylap, basın alalıq, qanın tögelik, ordasın talap,
 26 boyjetken suluw kıızdarın olja etelik", - depti. Tur ornımnan, ba-
 27 lam. Qara jal Kavkaz atına minip, artıña köz salıp, biyik tawlarǵa
 28 sıq. Eki köziñ artıñda bolıp, Bayandür xannıñ diywanına jet. Ba-
 29 sıñdı iyip, xannıñ, onıñ bekteriniñ qolın süy. Olarǵa äkemniñ
 30 basına qara kün tuwdı dersıñ. Qazan bek maǵan tez kelip jetsin, ol
 31 kelmese elimizge zor qawıp tönedi. Onı jaw küyretedi. Kıız - kırkıñı-
 32 mızdı olja qıladı, osını aytarsıñ", - dedi Bekil. Bugan bala ne
 33 degen eken, tıñdalıq. Bala: "Sözderiñ meniñ jüregimdi örtep jiber-
 34 gendey boldı. Meniñ ornımnan erte turıp, jol şekkenim jalǵız
 35 bul emes. Qara jal ayǵırǵa mingeniñ bugün gana emes. Biraq bası
 36 biyik señgir tawlarǵa sıǵıp, ańsılıq qurǵanıñ joq edi. Bayandür
 37 xannıñ diywanına barıp, onıñ aldın körgenim joq edi. Qazan degen

15 dinleyip görelim: “Ey, oğlum, er doğan oğlum, yavrum! Sen benim iki
 16 gözümün karası, bedenimin kuvveti idin. Benim başıma nasıl iş düş-
 17 tüğünü biliyorsun. Yerimden kalkıp ava çıktım. Geyiği kovalayarak yetişip
 18 boynuna sırk bıraktığımda, kızıl aygır ürküp, taştan yıkılıp gitti
 19 de, boynu kırıldı. Onun ağırlığı ile ben de yara yıkılıp giderek, sağ
 20 ayağım kırıldı. Başıma bahtsızlık geldi. Bu haber bütün
 21 Karadağ iline yayılmış. Haber kanlı ırmaktan da geçip gidip, Der-
 22 vend’in demir kapısına ulaşmış. Kızıl atın sahibi, Şöklî Melik
 23 isyan başlatmış. Onun hiddeti Karadağ’a duman olup düşmüş. İlini
 24 toplayıp: “Döşekte yattığı sırada Begil’i yakalayıp tutsak edelim, elini
 25 ayağını arkasına bağlayıp, başını alalım, kanını dökelim, karargâhını talan edip,
 26 yetişkin güzel kızlarını alalım.”, demiş. Kalk yerinden, oğ-
 27 lum. Kara yeleli Kazılık atına binip, arkana bakıp, büyük dağlara
 28 çık. İki gözün arkanda olup, Bayındır Hân’ın dîvanına ulaş. Ba-
 29 şını eğip, hânın, onun beylerinin elini öp. Onlara babamın
 30 başına kara gün doğdu dersin. Kazan Bey bana tez gelip yetişsin, o
 31 gelmezse ilimize büyük tehlike gelir. Onu düşman yıkar. Kızımızı gelini-
 32 mizi ele geçirir, bunu söylersin.”, dedi Begil. Buna çocuk ne
 33 demiş, dinleyelim. Çocuk: “Sözlerin benim yüreğimi yakıp git-
 34 miş gibi oldu. Benim yerimden erken kalkıp, yola çıktığım yalnız
 35 bu değil. Kara yeleli aygıra bindiğim yalnız bugün değil. Ama başı
 36 büyük sıra dağlara çıkıp, avcılık yaptığım yok idi. Bayındır
 37 Hân’ın dîvanına varıp, onun yüzünü gördüğüm yok idi. Kazan dediğin

- 38 kim özi? Onıñ qolın men süyip körgeñ jan emespin. Astırna mingen
 39 kızıl aygırñdı ber mağan! Sen üşin onı kandı terge şalarmin!
 40 Iyığı berik sawıtıñdı ber mağan, sen üşin men sonıñ jağasın toz-
 41 dırıp, qayta soqtıramın! Qara bolat kılışñdı ber mağan, sen

103. sayfa

- 1 üşin jawlardıñ basın dopşa domalatıp, birin - birine qospaspın!
 2 Taldan istelgen nayzañdı ber mağan, sen üşin onı jaw batırlarına
 3 jumsarmın. Qus kanatın kadagan sadığıñnıñ beren oqtarın ber
 4 mağan, onı sen üşin jawdın birinen ötkizip, ekinşisine tiygizermin.
 5 Serikke közderi ottay jaynağan üş jüz jigitiñdi ber, täñiri üşin
 6 şayqasıp, jawdı oysırata jeñermin", - dedi balası. Bekil: "Aw-
 7 zırnan aynalayın, ulım! Seniñ üşin janım piyda bolsın! Erlik
 8 körseter bolsañ, äkeñniñ armanı bar ma?" - dep Bekil öziñiñ sawıt-
 9 saymandarın aldırıp, balasına kiygizdi. Kızıl aygırñdı keltiriñ-
 10 der, onı da balam minsin. Jaw qamdanbay turganda, balam solardıñ
 11 öz jerine barıp, soğıstı burın bastasın!" - dedi. Balanı kiyindir-
 12 di. Bala äkesi men anasına kelip, qoldarın süyip qoştastı. Üş jüz
 13 jigitiñ qasına alıp, soğıs maydanına ketti.
 14 Kızıl aygır jawdın iyisin bilip jerdi tarpıp, şağıñ aspanga
 15 şığardı. Gäwirler munı körgende. "Bul şağ Bekil atınıñ şağı,
 16 qaşalık", - desti. Tagavor: "Äweli jaqsılap bilip alıñdar, eger

38 kim o? Onun elini ben öpüp görmüş adam değilim. Bindiğin
 39 kızıl aygırını ver bana! Senin için onu kanlı ter içinde bırakırım!
 40 Omzu sağlam zırhını ver bana, senin için ben onun yakasını eski-
 41 tip, tekrar diktiririm! Kara polat kılıcını ver bana, senin

103. Sayfa

1 için düşmanların başını top gibi yuvarlatıp, birbirine karıştırmam!
 2 Ağaçtan yapılan süngünü ver bana, senin için onu düşman yiğitlerine
 3 kullanırım. Kuş kanadını delip geçen yayının çelik gibi oklarını ver
 4 bana, onu senin için düşmanın birinden geçirip, ikincisine isabet ettiririm.
 5 Yoldaşlığa gözleri ateş gibi parlayan üç yüz yiğidini ver, Tanrı için
 6 mücadele edip, düşmanı mağlup etmek üzere yenerim!”, dedi oğlu. Begil: “Ağ-
 7 zından öpeyim, oğlum! Senin için canım feda olsun! Erlik
 8 gösterecek isen, babanın isteği var mı?”, diyerek Begil kendi zırhını
 9 silâhlarını getirip, oğluna giydirdi. “Kızıl aygırı geti-
 10 rin, ona da oğlum binsin. Düşman hazır değilken, oğlum onların
 11 kendi yerine gidip, savaşı önce başlatsın.”, dedi. Çocuğu giydir-
 12 di. Çocuk babası ile anasına gelip, ellerini öperek vedalaştı. Üç yüz
 13 yiğidini yanına alıp, savaş meydanına gitti.
 14 Kızıl aygır düşmanın kokusunu hissedip yeri eşeleyerek, tozu göğe
 15 çıkardı. Kâfirler bunu görünce: “Bu toz Begil’in atının tozu,
 16 kaçalım.”, dedi. Tekür: “Önce yaklaşıp anlayın, eğer

17 ol Bekildiñ atı bolsa, senderden burın özim kaçamın", - dedi. Bar-
 18 lawşı barıp körse, at Bekildiki eken, biraq üstindegisi beki emes,
 19 turımtayday jas bala eken. Ol kaytıp kelip Tagavorğa osını ayttı:
 20 "Karuw - jaraq, at Bekildiki eken, biraq üstindegi Bekil emes", - dedi.
 21 Sonda Tagavor: "Jüz adam dabıl kaçıp balanı korkıtsın, gödek
 22 balanıñ jüregi kustay ürkek boladı, sodan soñ maydandı tastap
 23 kaçadı", - dedi. Askerden jüz adam bölünip, balağa barıp söyley
 24 bastadı: "O, mıñnan bir güli aşıлмаған jetkinşek, қарғıs tiygen
 25 jetkinşek! Astıña mingen kızıl aygırın arıған eken. Қолında-
 26 ғы қара балат қılıшın муқалıptı, bala! Nayzañ da sınған eken,
 27 bala! Қayıñ шıbıқтан istegen jeben әlsiz eken, bala! Beldewiñe ilgen
 28 toқsan jebenin қатарı seldiregen eken, bala! Қasıña ergen serik-
 29 teriñin sawıtı жоқ eken, bala! Қabaғın түsip, шарсаған ekensin,
 30 bala! Şokli patşa saған қattı kahar қılıp tur, ol bizge. "Sol
 31 balanı ustap әkelinдер, ayak - қолın artına baylandar da, basın
 32 kesip öltirinдер, қара jerge қanın suwday şaşınдар", - dedi.
 33 Saқalı қuwday bolған әкеñdi jılatpa. Aқ şaştı anañ bolsa, onı
 34 da bosқа zarlatpa. Jalғız jigit jaw almas, juwsan tübi berik bolmas
 35 degen bar. Nekesizden tuwған jetesiz, ölmey turıp, eliñe қayт!" - dedi
 36 gäwirler. Oған bala ne dep jawap bergen eken, soған kelelik: "Bos
 37 söz aytıp, jan saқtaymın deme, gäwir! Қızıl aygırımnan nendey
 38 min taptın? Aygırım tebinedi. Temir köbem ıyığıмда tur. Қара
 39 bolat қılıшın қınabına sıymaydı. Tal шıbıғınан istelgen je-

17 o Begil'in atı ise, sizden önce ben kaçırım.”, dedi. Ön-
 18 cü gidip görünce, at Begil'in imiş, ama üstündeki Begil değil,
 19 doğan gibi genç çocuk imiş. O dönüp gelerek Tekür'e bunu söyledi:
 20 “Silâh techizat, at Begil'in imiş, ama üstündeki Begil değil.”, dedi.
 21 Sonra Tekür: “Yüz adam davul çalarak çocuğu korkutsun, genç
 22 çocuğun yüreği kuş gibi ürkek olur, ondan sonra meydanı bırakıp
 23 kaç.”, dedi. Askerden yüz adam ayrılıp, çocuğa varıp söylemeye
 24 başladı. “O, binden bir gülü açılmamış delikanlı, ah alan
 25 delikanlı! Bindiğin kızıl aygırın zayıf imiş. Elin-
 26 deki kara polat kılıcın körelmiş, çocuk! Süngün de kırılmış,
 27 çocuk! Kayın çubuğundan yapılan okun güçsüz imiş, çocuk! Kemerine takılı
 28 doksan okunun dizisi seyrekleşmiş, çocuk! Yanında gelen yoldaş-
 29 larının zırhı yok imiş, çocuk! Göz kapağın düşüp, yorulmuşsun,
 30 çocuk! Şekli Melik sana çok kızmaktadır, o bize: “O
 31 çocuğu tutup getirin, elini ayağını arkasına bağlayın da, başını
 32 kesip öldürün, kara yere kanını su gibi saçın.”, dedi.
 33 Sakalı kuğu gibi olan babanı ağlatma. Ak saçlı anan varsa, onu
 34 da boşuna üzme. Yalnız yiğit düşman yenemez, otun kökü sağlam olmaz
 35 derler. Nikâhsızdan doğan soysuz, ölmeden kalıp, iline dön!”, dedi
 36 kâfirler. Ona çocuk ne deyip cevap vermiş, ona gelelim: “Boş
 37 söz söyleyip, can korurum deme, kâfir! Kızıl aygırında nasıl
 38 kusur buldun? Aygırım tepinir. Demir zırhım omzumda durur. Kara
 39 polat kılıcım kınına sığmaz. Ağaç dalından yapılan o-

40 bemnen qanday min taptıq? Jawğa tiygende onı otı kökke atladı.

41 Üyenıkiden istelgen sadagım sogıstı aınsap möñireydi. Jebelerim

104. Sayfa

1 koramsağa sıymaydı. Jigitterim sogıs bastawğa asıgadı. Batırlar-

2 dı korkıtıuw uyat. Sogıspağ bolsañ kele gıoy gäwir", - dedi bala.

3 Gäwirler özdi - özi keñesip: "Mınaw uyatsız oğız, aqılsız türikmenge

4 anıq uksap tuwğan bala eken. Qurbakaşa bağıldaydı gıoy", - desti.

5 Tagavor turıp: "Barıp surañdar özinen, bul bala Bekildiñ kimi

6 eken?" - dedi. Gäwirler balağa kelip, onı atı - jöñin suray basta-

7 dı. "Astıña mingen kızıl at Bekildiki edi, onı özi qayda? Asınğan

8 qara bolat kılış Bekildiki, özi nege kelmegen? Iyıkqa ilgen sawı-

9 tıñ Bekildiki, özi qayda? Qaruw - jarağıñnıñ bari Bekildiki eken,

10 qayda jür sol Bekiliñ? Eger Bekil bugün osı jerge kelgen bolsa, biz

11 onımen kızıl inirge deyin sogısar edik. Qayıñnan istelgen sadaqtan

12 kus qanatın qadağan oq atısar edik. Sen Bekildiñ qay jaqını bola-

13 sıñ, bala?" - dedi. Bekildiñ ulı ne degenin tıñdalıq, xan iyem.

14 "Aldında turğan bürini nege körmeysiñ, gäwir? Bekterdiñ begi Bayan-

15 dür xannıñ batırı, Qazan - Salordıñ inisi Qara Köne kelip tur,

16 jawdan beti qayıp körmegen Tölek Boran kelip tur, qosınımda

17 Duraulı Rüstem batır bar. Bekildiñ üyinen as işken Bayraq batır

18 da osında. Bekil mağan özi mingen kızıl aygırın, qara bolat qı-

40 kumda nasıl kusur buldun? Düşmana deyince onun ateşi göğe atılır.

41 Cins ağaçtan yapılan yayım savaşı özleyip böğürür. Oklarım

104. Sayfa

1 okluğa sığmaz. Yiğitlerim savaş başlatmaya acele eder. Cesurla-
 2 rı korkutmak ayıp. Savaşacak isen gele koy, kâfir.”, dedi çocuk.
 3 Kâfirler kendi aralarında konuşup: “Bu utanmaz oğuz, akılsız türkmene
 4 tam benzeyip doğmuş çocuk imiş. Kurbağa gibi bağırıp durur.”, dedi.
 5 Tekür kalkıp: “Varıp sorun kendisine, bu çocuk Begil’in kimi
 6 imiş?”, dedi. Kâfirler çocuğa gelip, onun adını sanını sormaya başla-
 7 dı. “Bindiğin kızıl at Begil’in idi, onun kendisi nerede? Takındığın
 8 kara polat kılıç Begil’in, kendisi niye gelmemiş? Omzuna aldığın zir-
 9 hın Begil’in, kendisi nerede? Silâhının malzemenin hepsi Begil’in imiş,
 10 nerededir o Begil’in? Eğer Begil bugün bu yere gelmiş ise, biz
 11 onunla kızıl akşam vaktine deyin savaşır idik. Kayından yapılan yaydan
 12 kuş kanadını delen ok atıştır idik. Sen Begil’in hangi yakını oluyor-
 13 sun, çocuk?”, dedi. Begil’in oğlunun ne dediğini dinleyelim, hânım:
 14 “Önünde duran kurdu niye görmezsin, kâfir? Beyler beyi Bayın-
 15 dır Hân’ın yiğidi Salur Kazan’ın kardeşi Kara Göne gelmiş durur,
 16 düşmandan yüzü dönüp görmeyen Dülek Evren gelmiş durur, ordumda
 17 Düzen oğlu Rüstem yiğit var. Begil’in evinde yemek yiyen Beyrek yiğit
 18 de burada. Begil bana kendi bindiği kızıl aygırını, kara polat kı-

- 19 lışın, öz küşiniñ ayğagınday bolğan aq nayzasın berdi, joldas-
- 20 tıqqa üş jüz jigitin berdi, men Bekildiñ balasımın, soğısar bolsañ
- 21 kel, gäwir", - dedi bala. Tagavor oğan: "Tuqımı oñbağan tura tur,
- 22 sazañdı beremiñ", - dep, jekpe - jekke şıqtı. Ol temir şokparın
- 23 kötergende, bala qalkañ tostı. Şokpar qalkañnan ötip balanıñ
- 24 duwlığasın sindırıp, mañdayın jaraladı. Şokparmen sayısıp,
- 25 birin - biri jeñe almadı. Odan soñ koldarına kara bolat semser alıp,
- 26 kılışpenen sayısıp, birin - biri jaralastı. Kılıştarı sığan
- 27 soñ, nayzalastı. Nayzaları sığan soñ, at üstinen ayqasıp, biriniñ
- 28 biri jağasınan aldı. Bir kezde gäwirdiñ küşi basıp, bala älsiredi.
- 29 Bala täñirge jalbarındı: "O, kök täñiri, şapağat et mağan, aq
- 30 dıydarıñdı eşkim körgen - bilgen emes. Sen Adam atanıñ basına taj
- 31 kiygizip, saytanga qargıs tañbasın salıp, onı jumaktan kuwdıñ.
- 32 Äzireyil İbrahimdi Namrud otına salganda, sen onı gülge aynal-
- 33 dırdıñ. Jaşağan jappar täñiri, bir öziñnen başqa senerim joq.
- 34 Qolday kör meni!" - dedi bala. Sonda gäwir balağa: "Täñiriñe sıyına
- 35 ber bala, sende ol birew bolsa, mende jetpis, solardıñ suwretine ta-
- 36 bınğanım", - dedi. Balanıñ minajatu kabıl bolıp, oğan kırık
- 37 kisiniñ küşi bitti. Gäwirdi attan köterip alıp, jerge urdı. Murın-
- 38 danan aqқан kan tütikten şaptırğan suwday boldı. Sol kezde bala
- 39 attan tüse qaldı da, gäwirdiñ saqalınan ustap bawızdamak boldı.
- 40 Gäwir oğan: "Bir qasıq qanımdı kıy, bala, diniñe kireyin", - dep,
- 41 tilek ayıptı. Munı körgen gäwirler qaşıp ketti. Oğız äskerleri

19 lıcını, kendi gücünün kanıtı gibi olan ak süngüsünü verdi, yoldaş-
 20 lığa üç yüz yiğidini verdi, ben Begil'in oğluyum, savaştacak isen
 21 gel kâfir.", dedi çocuk. Tekür ona: "Nesli onmayan dura dur,
 22 cezanı vereyim.", diye, teke tek çıktı. O demir gürzünü
 23 kaldırıncı, çocuk kalkan tuttu. Gürz kalkandan geçerek çocuğun
 24 tolgasını kırıp, alnını yaraladı. Gürz ile savaşıarak,
 25 birbirini yenemedi. Ondan sonra ellerine kara polat kılıç alıp,
 26 kılıç ile savaşmış, birbirini yaraladı. Kılıçları kırıldıktan
 27 sonra, süngüleştiler. Süngüleri kırıldıktan sonra, at üstünde çarpışıp, birinden
 28 biri yakasından tuttu. Bir ara kâfirin gücü üstün gelip, çocuk halsizleşti.
 29 Çocuk Tanrı'ya yalvardı: "Ey, Tanrı'm, şefaet et bana, ak
 30 yüzünü kimse görmüş bilmiş değil. Sen Âdem babanın başına tâc
 31 giydirip, şeytana lanet damgasını vurup, onu cennetten kovdun.
 32 Azrail İbrahim'i Nemrud ateşine bırakınca, sen onu güle çevir-
 33 din. Yaradan kudret sahibi Tanrı, bir senden başka inandığım yok.
 34 Kollayıp gör beni!", dedi çocuk. Sonra kâfir çocuğa: "Tanrı'na sığın-
 35 ver çocuk, sende o bir tek ise, bende yetmiş, onların sûretine ta-
 36 pınmışım.", dedi. Çocuğun duası kabul olup, ona kırk
 37 kişinin gücü verildi. Kâfiri attan çekip alıp, yere vurdu. Burun-
 38 larından akan kan borudan şarıldayan su gibi oldu. O sırada çocuk
 39 attan iniverdi de, kâfirin sakalından tutup boğacak oldu.
 40 Kâfir ona: "Bir kaşık kanımı kıy, çocuk, dinine gireyim.", diye,
 41 dilekte bulundu. Bunu gören kâfirler kaçıp gitti. Oğuz askerleri

105. Sayfa

- 1 gäwirlerdin elin talan - tarajğa uşıratıp, kız - kırkının oljala-
- 2 dı. Bala äkesine adam jiberip, jawdı jengenin xabarladı. Aq
- 3 saqaldı äkesi balasınıñ aldınan şıgıp, köristi. Ekewi birlesip,
- 4 üyelerine keldi. Bekil balasına Qaratawdı jaylaw etip berdi.
- 5 Aldına üyirli jilkı salıp berdi, işer asına aqtılı koy berdi.
- 6 Batır tuwğan balasına kızıl erindi kelinşek alıp berdi. Tüsken
- 7 oljanıñ besten birin Bayandür xanga arnadı. Bekil balasın ertip,
- 8 Bayandür xannıñ diywanına bardı, onıñ qolınan süydi. Xan olardı
- 9 Qazannıñ balası Orazdın on jağınan otırğızdı. Üsterine işik
- 10 jawıp, neşe türli qamqa, zerli kiyimder berdi.
- 11 Sol jıyınğa Qorkıt ata kelip, quwanıştı jır aytıptı. Bul
- 12 jirdı ol Bekilulı Amran batırğa arnaptı. Sol erlerden kim qal-
- 13 ğan? Xan iyem, men sizge bata bergim bar: tuwıp - ösken Qaratawnı
- 14 qulamasın, köleñkeli daradıñ quwramasın, bağan arta bersin, künäñ-
- 15 dı alla keşirsin.

105. Sayfa

- 1 kâfirlerin ilini talana yağmaya uğratıp, kızını gelinini ele geçir-
- 2 di. Çocuk babasına adam yollayıp, düşmanı yendiğini haber verdi. Ak
- 3 sakallı babası oğlunun önüne çıkıp, görüştü. İkisi birleşip,
- 4 evlerine geldi. Begil oğluna Karadağ'ı yayla edip verdi.
- 5 Önüne sürü yılka salıp verdi, yiyeceği yemek için ak iri koyundan verdi.
- 6 Yiğit doğan oğluna kızıl dudaklı yeni gelin alıp verdi. Ele geçen
- 7 ganimetin beşte birini Bayındır Hân'a ayırdı. Begil oğlunu yanına alarak,
- 8 Bayındır Hân'ın divanına vardı, onun elini öptü. Hân onları
- 9 Kazan'ın oğlu Uruz'un sağ tarafına oturttu. Üstlerine kürk
- 10 giydirip, nice türlü kumaş, altınlı giysiler verdi.
- 11 O toplantıya Dede Korkut gelerek, neşeli destan söylemiş. Bu
- 12 destanı o Begil oğlu Emren yiğidine ayırmış. O erlerden kim kal-
- 13 mış? Hânım hey, ben size dua edeyim: Doğup büyüdüğün Karadağ'ın
- 14 yıkılmasın, gölgeli ağacın kurumamasın, bahtın artıversin, günahı-
- 15 nı Allah affetsin.

106. Sayfa

OGIZ UŞAN⁵⁷ BALASI SEKREK TUWRALI JIR

- 1 Oğız zamanında Uşan oğız deytin bir batır bolğan edi. Onıñ
- 2 ömirinde körgen eki - aq ulı bolıptı. Ülkenin Ekrek dep atagan. Özi
- 3 aşkan batır, ädil jigiti bolıptı. Bayandür xan ordasına surawsız
- 4 kirüwşi edi. Bekterdiñ begi Qazan diywanına⁵⁸ da ol erkin kirip, barlıq
- 5 bekterdiñ üstini basıp, sonıñ däl aldına barıp otıruwşi edi. Onıñ
- 6 aldına otıruw äke men bala arasındaqı dästür. Xan iyem, sol ädeti
- 7 boyınşa Ekrek bir küni barlıq bekterdiñ üstini basıp, joğanı otır-
- 8 dı. Oğızdar elinde Teris Uzamış Qıysıq oğız deytin bir jigiti bola-
- 9 tın. Sol jigiti. "O, Uşan oğız, mundağı bekterdiñ ärbirewi öz
- 10 ornında otır. Sol orınğa olar bekerden beker iye bolğan joq, qılı-
- 11 şınan qan tamızıp, elge baylıq taratqan batırlar. Senıñ adam
- 12 toyındırğan, jalañaştı kiyindirgen küniñ boldı ma", - depti.
- 13 Ekrek oğan: "Aytşı, Teris Uzamış, er atanuw üşin qan tögip, kisi

⁵⁷ Bartold Ekrek pen Sekrektiñ äkesin de "Uşan - qoja" dep awdarğan. Biz onı "oğız" dep aldık.

⁵⁸ Diywan - patşa sarayındağı jıylıs ötetin jer (saray, orda).

- 106. Sayfa

UŞUN⁵⁷ KOCA OĞLU SEGREK HAKKINDA DESTAN

- 1 Oğuz zamanında Uşun Koca denilen bir yiğit varmış. Onun
 2 ömründe gördüğü iki tanecik oğlu varmış. Büyüğüne Egrek diye ad vermiş. Kendisi
 3 pek cesur, âdil yiğit imiş. Bayındır Hân'ın karargâhına sorgusuz sualsiz
 4 girer idi. Beyler beyi Kazan'ın divanına⁵⁸ da o serbest girip, bütün
 5 beylerin üstüne basıp, onun tam önüne gidip oturur idi. Onun
 6 önüne oturmak baba ile çocuk arasındaki âdet. Hânım hey, o âdeti
 7 boyunca Egrek bir gün bütün beylerin üstüne basıp, yukarı otur-
 8 du. Oğuzlar ilinde Ters Uzamış Kaysık Koca derler bir yiğit var-
 9 dır. O yiğit: "O, Uşun Koca, buradaki beylerin her birisi kendi
 10 yerinde oturur. O yere onlar boşu boşuna sahip olmuş değil, kılı-
 11 cı ile kan akıtıp, ile zenginlik dağıtan yiğitler. Senin adam
 12 doyuran, çıplağı giydiren günün oldu mu?", demiş.
 13 Egrek ona: "Söyle, Ters Uzamış, er diye bahsolunmak için kan döküp, adam

⁵⁷ Bartold Egrek ile Segrek'in ikisini de "Uşun Koca" diye çevirmiş. Biz onu "oğuz" diye aldık.

⁵⁸ Divan - Padişah sarayındaki toplantı yapılan yer (saray, karargâh).

14 öltirüw kerek pe?" - dep suraptı. "İyä, erliktiñ jolı sol", - deпти
 15 Teris Uzamış. Bul söz Ekrekke kattı äser etti de, ol Qazan bekke
 16 kelip, jawğa attanuw üşin odan äsker suraptı. Qazan bek onıñ
 17 surağan äskerlerin berdi, söytip jolğa şıguwdı tapsırdı. Ekrek
 18 bastağan jorıqqa qolına nayza alğan üş jüz jigit jıynaldı.
 19 Olar bes kündeý işip - jep, sawıq qurdı. Sodan soñ olar Şaruwlan
 20 men Gokçe Teniz, Sevan arasındaqı elderdi şawıp alıp, oljağa
 21 keneldi, jolay Alındja qamalın aldı. Qara kiyimdi Tagavorlar
 22 sol qamaldan qaz, tawıq, qoyan, kiyik ösiretin jayılım jasağan
 23 eken. Oğızdar qalanıñ qaqpasın buzıp, sol kustar men añdardı
 24 atıp, işip - jep, toylap jattı. Aqırında olar attarınıñ erin
 25 alıp, sawıttarın şeşindi. Mas bolıp, beybastıqtık jasadı. Qara
 26 şekpen kiygen bir Tagavor tıñsısı olardıñ anıq beyqamdıqqa

107. Sayfa

1 túskenin körip, patşasına xabar berdi. "Oğızdardıñ attı äskerleri
 2 qalanıñ qaqpasın buzdı, attarın egistikke aydap saldı, sawıtta-
 3 rın tastadı, bäri de şarap işip mas bolğan, däl osınday küyde
 4 olardı basıp alalıq", - deпти jansız. Oğızdar üstine qara şek-
 5 pen kiygen altı jüz attı äsker kelip, oğız jigitterin qırdı. Ekrekti
 6 ustap alıp, Alındja qamalınıñ abaktısına saldı. Bul xabar
 7 бүkil tawdağı elderge taradı. Sol xabar biyik - biyik tawlardan, tasıp

14 öldürmek mi gerek?" diye sormuş. "Evet, erliğin yolu o.", demiş
 15 Ters Uzamış. Bu söz Egrek'e fena etki yaptı da, o Kazan Bey'e
 16 gelerek, düşman üzerine yürümek için ondan asker istedi. Kazan Bey onun
 17 istediği askerleri verdi, böylece yola çıkmaya görevlendirdi. Egrek
 18 öncülük ettiği sefer için eline süngü alan üç yüz yiğit topladı.
 19 Onlar beş gün kadar yiyip içerek eğlendi. Ondan sonra onlar Şirögüven
 20 İle Gökçe Deniz, Sevan arasındaki illeri gaspedip, ganimete
 21 gömüldü, yolu üzerindeki Alınca Kalesi'ni aldı, Kara giysili Tekürler
 22 o kalede kaz, tavuk, tavşan, geyik beslenen otlak yapmış-
 23 mış. Oğuzlar kalenin kapısını kırıp, o kuşlar ile hayvanları
 24 öldürüp, yiyip içerek ziyafet çekti. Sonunda onlar atlarının eyerini
 25 alıp, zırhlarını çıkardı. Sarhoş olup, görgüsüzlük yaptı. Kara
 26 kaftan giyen bir Tekür casusu onların apaçık tedbirsizliğe

107. Sayfa

1 düşüklerini görüp, melikine haber verdi: "Oğuzların atlı askerleri
 2 kalenin kapısını kırdı, atlarını otlığa sürüp saldı, zırhla-
 3 rını çıkardı, hepsi de şarap içip sarhoş olmuş, tam böyle durumda
 4 onları basıp alalım.", demiş casus. Oğuzların üstüne kara kaf-
 5 tan giyen altı yüz atlı asker gelip, oğuz yiğitlerini kırdı. Egrek'i
 6 tutup, Alınca kalesinin zindanına kapattı. Bu haber
 7 bütün dağdaki illere yayıldı. O haber büyük büyük dağlardan, taşıp

- 8 aqқан özenderden ötip, oğızdarga jetti. Uşan oğızdın aq şatırılı
 9 üyleri jılağan elge toldı. Onıñ boyjetken kızdarı aq kıyimderin
 10 tastap, qara jamıldı. Uşan oğız ben onıñ äyeli: "Ulım, balam,
 11 qaydasın?" - dep ah urdı.
- 12 Qabırğan bolsa qatadı, sıñırın bolsa ösedı. Uşan oğızdın Sekrek
 13 degen kışi balası bar edi, sol erjürek, alıp jigıt bolıp ösıptı,
 14 xan iyem! Bir küni ol şetine jıynalıp, işip - jep, sawıq qurıp
 15 jatқан bir jıyınğa kez boldı. Sekrek şarap işip, mas boldı. Ol
 16 tüzge oturuwğa şıksa⁵⁹ eki jetim bala qazannıñ eki qulağınan ustap,
 17 köterip bara jatır eken. Sekrek olarğa: "Senderge ne bolğan?" -
 18 dedi de, birin ol jaqtan, birin bul jaqtan urdı. Eski kıyımınñ biyti
 19 aşçı, jetim balanıñ tili aşçı degendey, eki balanıñ birewi turıp:
 20 "Bizdın jetimdigimiz sağan az boldı ma? Nege urasın? Batır bolsañ
 21 sen Alındja kamalında qalğan ağanıdı jawdan nege qutqarmay-
 22 sın?" - depti. "Ağanıñ atı kim edi, onı bilesin der me?" - depti
 23 Sekrek. Eki jetim oğan: "Atı Ekrek!" - depti. "Endeşe Ekrekke
 24 serik bolatın Sekrek bar. Ağanıñ aman - jamanın bilmegen ayıp
 25 mende eken. Sol ağanıdı tappay, mağan oğız elinde jürüw uyat eken.
 26 Eki közimniñ şırağı bolğan ağan, qaydasın", - dep jılap alıptı.
 27 Sekrek şatırda jıyın qurıp jatқан bekterge keldi de: "Bäriñ de
 28 qoş bolıp turın dar", - dep, atın aldırıp anasınıñ üyine şawıp
 29 ketti. Anasınıñ ağanınıñ jayın suradı. Xan iyem, ol anasına ne

⁵⁹ Bul sözdi Bartold. "Jayaw adam jolına şıksa" dep awdarğan. Bakuw basılı-
 mı: "Däretxana jolına şıqtı" - depti. Biz sol uğımdı aldık.

8 akan ırmaklardan geçip, oğuzlara ulaştı. Uşun Koca'nın ak çadırılı
9 evleri ağlayan halkla doldu. Onun yetişkin kızları ak giysilerini
10 çıkarıp, karaya gömüldü. Uşun Koca ile onun karısı: "Oğlum, yavrum,
11 neredesin?", diye ah etti.
12 Kaburgan varsa büyür, sinirin varsa gelişir. Uşun Koca'nın Segrek
13 denilen küçük oğlu var idi, o cesur, alp yiğit olup büyümüştü,
14 hânım! Bir gün o yol kıyısında toplanıp, yiyip içerek, eğlence düzenle-
15 miş bir kalabalığa rast geldi. Segrek şarap içerek sarhoş oldu. O
16 dışarıya ayak yoluna çıktığı sırada⁵⁹, iki yetim çocuk kazanın iki kulpundan tutup,
17 kaldırıp götürür imiş. Segrek onlara: "Size ne olmuş?",
18 dedi de, birine o taraftan, birine bu taraftan vurdu. Eski giysinin biti
19 acı, yetim çocuğun dili acı sözü gibi, iki çocuktan biri durup:
20 "Bizim yetimliğimiz sana az mı geldi? Niye vurursun? Yiğit isen
21 sen Alınca kalesinde kalan ağamı düşmandan niye kurtarmaz-
22 sın?", demiş. "Ağamın adı ne idi, onu bilir misiniz?", demiş
23 Segrek. İki yetim ona: "Adı Egrek!", demiş. "Bu durumda Egrek'e
24 yoldaş olan Segrek var. Ağamın iyiliğini kötülüğünü bilmemek benim
25 ayıbım imiş. O ağamı bulmadan, bana oğuz ilinde durmak ayıp imiş.
26 İki gözümün çırası olan ağam, neredesin.", diye ağlamış.
27 Segrek çadırda toplantı kuran beylere geldi de: "Hepiniz de
28 hoşça kalın.", diye, atını getirtip anasının evine koşup
29 gitti. Anasından ağasının durumunu sordu. Hânım, o anasına ne

⁵⁹ Bu sözü Bartold: "Yaya adam yoluna çıkırsa.", diye çevirmiş. Bakü bas-
kısı: "Tuvalet yoluna çıktı.", demiş. Biz o anlamı aldık.

30 degen eken, som esitelik: "O, ana, men ertemen turıp, kara jal
 31 Kavkaz atına minip, tawdağı elderge bardım. Oğız batırlarının
 32 jıyınında boldım. Sol jıyında işip - jep otırğanda, bir boz attı
 33 adam kelip: "Ekrek degen batır jigitimiz bar edi, jawğa tutkın
 34 bolğanına köp jıl bolğan edi. Sol jigit kудay jolın aşp eline
 35 kelipti, eldegi ülken - kişiniñ bări sonıñ aldınan şıǵıp jatır dedi.
 36 Sonıñ aldınan men de şıksam dep edim, ana, oğan siz ne deysiz?" -
 37 depti balası. Sonda anası kuwanıp ketip, tilge kelipti: "O, tiliñnen
 38 aynalayın, ulım?" Tasattıǵıñ bolayın seniñ, ulım! Köz aldında

108. Sayfa

1 turğan Karatawıñ kulap edi goy, seniñ sol tawıñ boy tüzegen eken,
 2 şıraǵım! Suwlı özeniñ şölge aynalıp edi, sol özeniñ qaytadan şal-
 3 kıp aqqan eken, şıraǵım! Esik aldındaǵı kuwraǵan tal aǵaşıñ
 4 qayta güldegen eken, şıraǵım! Oğız eliniñ bekteri sol jigittiñ
 5 aldınan şıǵuwğa ketken bolsa, solardan qalma, şıraǵım! Jigitti
 6 körgeñ kezde atıñnan tüsip sälem ber, moynınan kuşaktap, qolı-
 7 nan süy, jılap köris, şıraǵım! Ol seniñ askar tawday aǵań edi,
 8 şıraǵım! Onıñ qasında sen nege turasıñ? Bar, jolıñ bolsın!" -
 9 depti anası. Sonda balası tilge keldi: "Üniñ öşsin seniñ, anam!
 10 Tiliñ şirisin seniñ, anam! Sol aǵamıñ jayın bayadıñ beri maǵan
 11 nege aytpadıñ sen? Sol aǵamdı tawıp almay, oğız elinde qay betim-

30 demiş, onu dinleyelim: “O, ana, ben erkenden kalkıp, kara yeleli
 31 Kazılık atına binip, dağdaki illere vardım. Oğuz yiğitlerinin
 32 toplantısında bulundum. O toplantıda yiyip içip otururken, bir boz atlı
 33 adam gelerek. “Egrek denilen cesur yiğidimiz var idi, düşmana tutsak
 34 olalı çok yıl geçmiş idi. O yiğidin Hūda yolunu açıp, iline
 35 gelmiş, ildeki büyüğün küçüğün hepsi onu karşılamaya gitmektedir.
 36 Onun önüne ben de çıksam der idim, ana, buna siz ne dersiniz?”,
 37 demiş oğlu. Sonra anası seviniverip, dile gelmiş: “O, dilinden
 38 öpeyim oğlum! Kurbanın olayım senin, oğlum! Göz önünde

108. Sayfa

1 duran Karadağ’ın yıkılmış idi, senin o dağın dikilmiş,
 2 ışığım! Sulu ırmağın çöle dönmüş idi, o ırmağın yeniden çağıl-
 3 yıp akmış, ışığım! Kapı önündeki kuruyan söğüt ağacın
 4 tekrar yeşermiş, ışığım! Oğuz ilinin beyleri o yiğidin
 5 önüne çıkmış ise, onlardan kalma, ışığım! Yiğidi
 6 gördüğün an atından inip selâm ver, boynuna sarılıp, eli-
 7 ni öp, ağlayıp görüş, ışığım! O senin yüksek dağ kadar ağan idi,
 8 ışığım! Onun yanında sen niye durursun? Var yolun açık olsun!”,
 9 demiş anası. Sonra oğlu dile geldi: “Sesin kesilsin senin, anam!
 10 Dilin çürüsün senin! O ağamın durumunu eskiden beri bana
 11 niye söylemedin sen? O ağamı bulup getirmeden, oğuz ilinde hangi yüzüm

- 12 men jürmekpin? Ananın akısı - tãñiri akısı? Olay bolmağanda,
 13 qara bolat kılıştı qolğa alıp basırdı keser edim, söylewge de
 14 şamañdı keltirmey, qanırdı qara jerge töger edim, ana, jawız
 15 ana!" - depti balası. Äkesi turıp: "Bul jalğan xabar boluw kerek,
 16 ulım! Seniñ ağan jawdan qaşıp keletin qorkaq emes, ol kegin
 17 joqtaytın batır. Saqalı quwday bolğan äkeñdi, şası aqargan qart
 18 anañdı bosqa äwrelep, jılatpa", - depti. Sonda balası turıp:
 19 "Oğız eliniñ 366 batırı atına minip, aña şıqqalı jatır. Olar
 20 bilek qosıp, aq bitkendi qırıp, serüwendemek. Aldında aqası, artın-
 21 da inisi barlardıñ bari de aña barmaq. Ağa - inisi joq tuldır jigit
 22 bolsa, onı jelkege bir urıp tastap ketse, ol jılap qalmaqşı.
 23 Ondañ jigit tört jağına alañdap, qara közinen jas ağızıp qal-
 24 maqşı, bek tuwğan äkem, xanım anam, men de solarğa ersem deymın,
 25 men kelgenşe aman bolıñdar", - dedi balası. "Bul jalğan xabar,
 26 bizdi tastap ketpe, ulım!" - dedi äkesi men şeşesi. Sonda bala:
 27 "Meni bul sapardan alıp qalamın dep äwre bolmañdar. Uşın sözdin
 28 kışqası, jaw eline tutqın bolıp, zındaña tüsken aqamdı körmeyin-
 29 şe, jalğız aqamñıñ öli - tirisin bilmeyinşe, ölgen bolsa, sonıñ
 30 kegin alıp, jawdın qanın tökkenşe, oğız elin meniñ körer betim
 31 joq", - depti. Äkesi men şeşesi birdey jılap, Qazaña xabar
 32 saldı: "Balamız aqasın izdep jaw eline attanbaqşı, buğan qanday
 33 aqıl aytaşın", - depti. Qazan bularğa: "Balañ aqasın izder bolsa,
 34 ayağına at tuyağın kiygiziñder", - depti. Balanıñ üylengeli jatқан

12 ile yaşayacağım? Ananın hakkı Tanrı hakkı. Öyle olmasaydı,
 13 kara polat kılıcı ele alıp başını keser idim, konuşmaya da
 14 gücün kalmadan, kanını kara yere döker idim, ana kötü
 15 ana!”, demiş oğlu. Babası durup: “Bu yalan haber olmalı,
 16 oğlum! Senin ağın düşmandan kaçıp gelecek korkak değil, o öcünü
 17 alan yiğit. Sakalı kuğu gibi olan babanı, saç ağaran yaşlı
 18 anana boşuna eziyet edip, ağlatma.”, demiş. Sonra oğlu durup:
 19 “Oğuz ilinin üç yüz altmış altı yiğidi atına binip, ava çıkmak üzeredir. Onlar
 20 güç yarışına girip, hayvanları öldürüp, gezinecek. Önünde ağası, ardın-
 21 da kardeşi olanların hepsi de ava gidecek. Ağası kardeşi olmayan kimsesiz yiğit
 22 varsa, onun ensesine bir vurup bırakıp gitse, o ağlayıp kalacak.
 23 Öyle yiğit dört yanına bakınıp, kara gözünden yaş akıtıp kala-
 24 cak, bey doğan babam, hanım anam, ben de onlara yetişsem derim,
 25 ben gelinceye dek sağ olun.”, dedi oğlu. “Bu yalan haber,
 26 bizi bırakıp gitme, oğlum!, dedi babası ile anası. Sonra çocuk:
 27 “Beni bu seferden kalayım diye heba olmayın. Uzun sözün
 28 kısası, düşman ilinde tutsak olup, zindana düşen ağamı görmeyin-
 29 ce, biricik ağamın ölüsünü dirisini bilmeyince, ölmüş ise, onun
 30 öcünü alıp, düşmanın kanını dökene dek, oğuz ilini benim göreceğ yüzüm
 31 yok.”, demiş. Babası ile anası birden ağlayıp, Kazan’a haber
 32 saldı: “Oğlumuz ağasını arayıp düşman iline yürüyecek, buna nasıl
 33 nasihat verirsin.”, demiş. Kazan bunlara: “Oğlun ağasını arayacak ise,
 34 ayağına at toynağını giydirin.”, demiş. Oğlanın evlenecek olduğu

35 qalırdığı bar edi, el sonı uzatıp äkelip, tüyeden ülek, jılkıdan
 36 aygır, qoydan qoşkar soyıp, ülken toy jasadı. Qalırdıq şatı-
 37 rın tıkti. Bala qalırdığımen bir tösekke jattı. Jigit kılışın
 38 jalañaştap, ortağa alıp jattı. Qız: "Kılışındı al, jigit, ol
 39 bizdın oynap - külüwimizge kesir jasıydı. Körpege oranıp jatalıq", -
 40 dedi. Jigit oğan: "Biliksiz bolma, qız biykeş, ağamdı jawdan bosat-
 41 pay seniñ qasına jatar bolsam, osı kılış öz basımdı kessin, öz

109. Sayfa

1 oğım özime tiysin, menen ul tuwar bolsa, onıñ ömiri on küнге jetpesin,
 2 äweli ağamdı tawıp alıp, jüzin köremiñ, ölgen bolsa, sonıñ kegin
 3 alamın, jawdın qanın tögemin, jar tösegin sodan soñ köremiñ", -
 4 dedi bala. Jılkıda jürgen atın aldırıp, ertetti, üstine sawıt
 5 kiyip, qalkanın qarına ildi de. "Qız biykeş, meni bir jil küt, bir
 6 jilda kelmesem, eki jil küt. Eki jilda kelmesem üş jil küt.
 7 Sol uwaqıt işinde kele almasam, meni öldi dep bil. Jılkıdan tañ-
 8 dap aygır soy da, asımdı ber. Birewdiñ jüzin körip unatsañ, soğan
 9 tiyip al", - dedi bala. Buğan qalındağı ne aytқан eken, sonı tıñ-
 10 dalıq, xan - eke: "Jigitim, seni jil kütemin, kelmesen eki jil
 11 kütemin. Üş jilda kelmesen, tört jil kütemin. Odan soñ bes jil,
 12 altı jil kütemin. Altı jilda kelmesen, toğız joldıñ torabına
 13 barıp, şatırımıñ tıgermin de, ötken - ketkennen seniñ deregiñdi

35 nişanlısı var idi, halk onu evlendirip, deveden buğra, yıldıdan
 36 aygır, koyundan koç kesip, büyük düğün yaptı. Gerdek çadı-
 37 rını dikti. Çocuk nişanlısı ile bir döşeğe yattı. Yiğit kılıcını
 38 sıyırıp, ortaya koyup yattı. Kız: “Kılıcını al, yiğit, o
 39 bizim oynayıp gülmemize engel olur. Yorgana sarılıp yatalım.”,
 40 dedi. Yiğit ona: “Bilgisiz olma, kız, ağamı düşmandan kurtar-
 41 madan senin yanına yatacak olursam, bu kılıç kendi başımı kessin, kendi

109. Sayfa

1 okum kendime deysin, benden oğul olacak ise, onun ömrü on güne varmasın,
 2 önce ağamı bulup, yüzünü göreyim, ölmüş ise, onun öcünü
 3 alayım, düşmanın kanını dökeyim, yâr döşeğini ondan sonra göreyim.”,
 4 dedi çocuk. Yılkıda bulunan atını getirtip, hazırlattı, üstüne zırh
 5 giyip, kalkanını koluna taktı da: “Kız, beni bir yıl bekle, bir
 6 yılda gelmezsem, iki yıl bekle, İki yılda gelmezsem üç yıl bekle.
 7 O vakit içinde gelmezsem, beni öldü diye bil. Yılkıdan se-
 8 çip aygır kes de, aşımı ver. Birinin yüzünü görüp beğenirsen, onunla
 9 evlen.”, dedi çocuk. Buna nişanlısı ne demiş, onu din-
 10 leylim, hân baba: “Yiğidim, seni bir yıl beklerim, gelmezsen iki yıl
 11 beklerim. Üç yılda gelmezsen, dört yıl beklerim. Ondan sonra beş yıl,
 12 altı yıl beklerim. Altı yılda gelmezsen, dokuz yolun toprağına
 13 varıp, çadırımı dikerim de, gelen geçenden senin haberini

- 14 surarmın. Jaksı xabar aytqandar bolsa astına at mingizip, üstine
 15 şekpen jabarmın. Jaman xabar äkelgender bolsa basın kesermin,
 16 üyimmen däm tatqızbaspın, jüzimdi erkek masağa şakkızbaspın.
 17 Jar tösegi jat bolsa jolıñ bolsın, jigitim", - dedi kız. Bala
 18 oğan: "Tıñdap al, teksizdiñ kıızı! Ağamdı azat etpey, başqa
 19 jumısqa bet burmaymın degen sözim bar", - dedi. Kıız bolsa:
 20 "Onda men tağdırı baqıtsız kelinşek atanadı ekenmin, birak
 21 uyatsız kelinşek bola almaspın. Kıayın atam mağan äke bolsın,
 22 kıayın enem ana bolsın. Olarğa men: "Erkek tüyen köşten bölınbek⁶⁰,
 23 joli bolsın, baқтаşısı bolmasa, onıñ kelege qosıluwı kıyın,
 24 jilkıñnıñ aygırı üyirinen ketpek, tuyaqı jeñil bolsın, aman
 25 barıp, esen kıaytsın balañ dermin, ay müyizdi koşqarıñ kıotannan
 26 ketpek, kıoyşısı aldınan şıksın dermin, jüzi jarık balañ ağasın
 27 izdep ketti, artında ayday kıalıñdağı kıalmak, osını bilıñder
 28 dermin", - dedi kız. Bul sözdi estigende äkesi men şeşesi kıattı
 29 şöşındı. Tilge kelip: "Ulim, kete körme", - dep ötiniş bildiripti.
 30 Birak balası alğan betinen kıaytpadı. "Kıamalda jatқан ağam-
 31 dı tutkınnan bosatpay, köñilim köñşir emes", - degen soñ, äkesi
 32 men şeşesi: "Jortkıanda jolıñ bolsın, juldızıñ oñınan tuwsın,
 33 aman barıp esen kıayt, bir täñirge tapsırdık", - dep ak batasın
 34 beripti.

⁶⁰ Osındağı "bölınbek, ketpek" degen sözderdi Bartold "ürikti" dep awdarğan. Bakuw basılımda ol sözderdiñ mağınası "setinedi" degeni bolsa kerek delinipti.

14 sorarım. İyi haber verenler olursa altına at verip, üstüne
15 kaftan giydiririm. Kötü haber getirenler olursa başını keserim,
16 evimden yemek tattırmam, yüzümü erkek sineğe sokturmam.
17 Yâr döseği yabancı ise yolun açık olsun, yığidim.”, dedi kız. Çocuk
18 ona: “Dinle, soysuzun kızı! Ağamı kurtarmadan, başka
19 işe yüz çevirmem diye sözüm var.”, dedi. Kız ise:
20 Öyleyse ben takdiri bahtsız yeni gelin diye anılırım, ama
21 utanmaz yeni gelin olamam. Kayın atam bana baba olsun,
22 kayın anam ana olsun. Onlara ben. “Erkek deven göçten ayrılacak⁶⁰,
23 yolu açık olsun, bakıcısı olmazsa, onun ahıra katılması zor,
24 yilkının aygırı sürüsünden gidecek, toynağı hafif olsun, sağ
25 varıp, esen dönsün oğlun derim, ay boynuzlu koçun ağıldan
26 gidecek, çobanı önüne çıksın derim, yüzü aydınlık oğlun ağasını
27 aramaya gitti, ardında ay gibi nişanlısı kalacak, bunu bilin
28 derim.”, dedi kız. Bu sözü işitince babası ile anası çok
29 korktu. Dile gelip: “Oğlum, gitme.”, diye ricâda bulundu.
30 Ama oğlu aldığı karardan dönmedi. “Kalede yatan ağa-
31 mı esaretten kurtarmadan, râzı olmam.”, dedikten sonra, babası
32 ile anası: “Seferinde yolun açık olsun, yıldızın sağından doğsun,
33 sağ gidip esen dön, bir Tanrı’ya emanet ettik.”, diyerek temiz duasını
34 etmiş.

⁶⁰ Buradaki “ayrılacak, gidecek” denilen sözleri Bartold “ürktü” diye çevirmiş. Bakü baskısında o sözlerin anlamı “söküldü” diye olmalı denilmiş.

35 Bala äkesi men anasının qolınan süydi de, atına minip, jaw
 36 eline bet qoydı. Kün - tün birdey jürdi. Üş täwlik jol jürgende,
 37 Dereşam⁶¹ jerine jetip, bayağı ağası tutqın bolğan qamalğa keldi.

110. Sayfa

1 Qamal sırtında gäwirlerdiñ mal jayıp jürgen jilkışısına
 2 jolıqtı. Bala kılışın qolğa alıp, gäwirdiñ altawın öltirdi,
 3 sodan soñ jilkını aydap bir qamalğa qamadı. Tün tüsti, közge
 4 eşteñe körinbedi. Üş täwlik kündiz - tün birdey tartqan balanı uyqı
 5 kıstı. Bala attıñ şılbırın belkewine baylap, uyqığa ketti. Munı
 6 sol jerde jürgen gäwirdiñ tıñsıları bilip qoyıp, Tagavor patşa-
 7 sina xabarladı: "Oğız elinen bir batır kelip, jilkışılardı
 8 öltirdi, jilkını kuwıp bir qorağa qama qoydı", - depti. Tagavor
 9 oğan: "Alpıs adam atqa minip, sol batırdı mağan ustap äkelsin", -
 10 dedi. Ol elden tañdap alpıs qaruwlı äsker aldı. Temir qalkın usta-
 11 ğan alpıs gäwir uyıqtap jatqan balğa keldi. Kılıştıñ ünin
 12 sawıt biledi. Jigitti jawdan atı qutqaradı. Xan - iyem, jigittiñ min-
 13 geni ayğır edi. Ol jawdıñ iysin bilip, balanı şılbırınmen oyattı.
 14 Oyansa, jasangın jaw kelip qalğan eken. Bala täñirige sıyınıp, atı-
 15 na tez mindi de, qara şekpen kiygen gäwirlerge kılış jumsadı.
 16 Jawdı jeñip, bärin de qamalğa aydap tıqtı. Uyqısı şala bolğan

⁶¹ Bartold "Dereşam" degen sözdi "şam" (Sırıya) dep awdarğan. Bakuw bası-
 lımı Dereşam Kaşıçevan men Djuşfa şegindegi eski qala depti. Biz sonı aldık.

35 Çocuk babası ile anasının elini öptü de, atına binip, düşman
 36 iline yüz çevirdi. Gece gündüz birden yürüdü. Üç günlük yol gittiğinde,
 37 Dereşam⁶¹ yerine varıp, ağasının tutsak olduğu önceki kaleye geldi.

110. Sayfa

1 Kale dışında kâfirlerin hayvan otlatmakta olan at bakıcısına
 2 rastladı. Çocuk kılıcını ele alıp, kâfirin altısını öldürdü,
 3 ondan sonra yilkıyı sürüp bir kaleye kapattı. Gece oldu, göze
 4 hiç bir şey görünmedi. Üç gündür gece gündüz birden hareket eden çocuğu uyku
 5 bastırdı. Çocuk atın ipini kemerine bağlayıp, uyudu. Bunu
 6 o yerde bulunan kâfirin casusları bilip, Tekür meli-
 7 kine haber verdi: “Oğuz ilinden bir yiğit gelip, at bakıcılarını
 8 öldürdü, yilkıyı kovalayıp bir ahıra kapatıp koydu.”, demiş. Tekür
 9 ona: “Altmış adam ata binip, o yiğidi bana tutup getirsin.”,
 10 dedi. O ilden seçip altmış silâhlı asker aldı. Demir kalkan tu-
 11 tan altmış kâfir uyuyup yatan çocuğa geldi. Kılıcın sesini
 12 zırh bilir. Yiğidi düşmandan atı kurtarır. Hânım hey, yiğidin bin-
 13 diği aygır idi. O düşmanın kokusunu alıp, çocuğu ipi ile uyandırdı.
 14 Uyanınca, silâhlanan düşman gelip kalmış. Çocuk Tanrı’ya sığınıp, atına
 15 hızla bindi de, kara kaftan giyen kâfirlere kılıç savurdu.
 16 Düşmanı yenip, hepsini de kaleye sürüp tıktı. Uykusu yarım kaldıktan

⁶¹ Bartold “Dereşam” denilen sözü “Şam” (Suriye) diye çevirmiş. Bakü bas-
 kısı Dereşam Kafiçevan ile Djulfa sınırındaki eski kale demiş. Biz onu aldık.

17 soň, ol managı ornına kayta barıp uykıttadı. Atın şılbırınan
 18 beline baylap koydı. Gäwirlerdiň aman kalgandarı tağı da Tagavor-
 19 ga barıp, jawdan jeňilis tapkanın aytıptı. Tagavor aşuwga minip:
 20 "Üreylengen kára bet nemeler, alpısıň jıynalıp, kargaday bir
 21 balanı baylap ala almagandarıň ba?" - dep jüz adam jiberdi.
 22 Jawdıň kele jatkanın aygırı bilip, balanı tağı da oyattı. Oyansa
 23 jaw tağı da kelip kalgan eken. Täñirige sıymıp, bala jawdı jeňip
 24 tağı da kamağa kuwıp tıgıp, managı jerine kelip, atınıň şılbı-
 25 rın belbewine baylap tağı da uykıga kiristi. Birak bul jolı atı
 26 belbewden bosanıp, alıska ketken edi. Gäwirler tağı da Tagavorğa
 27 barıp, bolgan jaydı xabarladı. Tagavor olarga: "Bul jolı üş
 28 jüz adam bolıp barıñdar", - deпти. Gäwirler: "Bara almaymız,
 29 büyte bersek ol bizdiň tukımımızdı kurtadı, kırıp bitedi", - dep-
 30 ti. Tagavor: "Onda şaramız kaysı? Sinanı sinamen urıp şığara-
 31 dı degen söz bar⁶². Tutkında jatkan jigitti bosatıp, astına at, üsti-
 32 ne kiyim beriñder", - deпти. Gäwirler Ekrekke kelip: "O, jigit, Tagavor
 33 sağan raqım körsetti. Elimizge bir akılsız tentek kelip, jolawşı-
 34 nıñ nanıñ, sawdagerdiñ malın, koyşılardıñ janın alatın boldı.
 35 Sol tentekti ustap öltir, sodan soň biz seni eline jiberemiz. Üwäde osı
 36 bolsın, atıña min", - deпти. "Jaraydı", - dep Ekrek kelisipti.
 37 Gäwirler Ekrekti abaqtıdan bosatıp, saqal - şaşın aldı. Astına
 38 at berdi, kasına üş jüz adamdı qosıp berdi. Söytip bular bala

⁶² Jawdıñ tilin jaw bileği, özine özin salalık degen magınada.

17 sonra, o deminki yerine tekrar varıp uyudu. Atın ipini
 18 beline bağlayıp koydu. Kâfirlerin sağ kalanları yine Tekür'
 19 e gelip, düşmana yenildiklerini söyledi. Tekür sinirlenip:
 20 “Korkak yüzkarası şeyler, altmışınız toplanıp, karga gibi bir
 21 çocuğu bağlayıp getiremediniz mi?”, diyerek yüz adam gönderdi.
 22 Düşmanın gelmekte olduğunu aygırı bilip, oğlanı yine uyandırdı. Uyandı ki
 23 düşman yine gelmekte imiş. Tanrı'ya sığınıp, çocuk düşmanı yenip
 24 yine kaleye kovalayıp tıkarak, eski yerine gelip, atının ipi-
 25 ni kemerine bağlayıp yine uykuya daldı. Ama bu kez atı
 26 kemerden boşanıp, uzağa gitmiş idi. Kâfirler yine Tekür'e
 27 gidip, olan durumu haber verdi. Tekür onlara: “Bu kez üç
 28 yüz adam olup varın.”, demiş. Kâfirler: “Gidemeyiz,
 29 böyle devam edersek o bizim tohumumuzu kurutur, kırıp bitirir.”, de-
 30 miş. Tekür: “Öyleyse çaremiz ne? Kazık kazık ile vurup çık-
 31 rılır diye söz var⁶². Esarete yatan yiğidi salıverip, altına at, üstü-
 32 ne giysi verin.”, demiş. Kâfirler Egrek'e gelerek: “O, yiğit, Tekür
 33 sana merhamet gösterdi. İlimize bir akılsız bozguncu gelip, yolcu-
 34 nun ekmeğini, tüccarın malını, çobanların canını alır oldu.
 35 O bozguncuyu tutup öldür, ondan sonra biz seni iline göndeririz. Anlaşma bu
 36 olsun, atına bin.”, demiş. “Uygundur.”, diye Egrek sözleşti.
 37 Kâfirler Egrek'i zindandan çıkarıp, saçını sakalını kesti. Altına
 38 at verdi, yanına üç yüz adamı katıp verdi. Öyle yapıp bunlar çocuğun

⁶² Düşmanın dilini düşman anlar, kendisine kendisini salalım anlamında.

111. Sayfa

- 1 jatқан jerge keldi. Üş jüz jaw bir keñ jazıqқа kelip toktağan
- 2 edi. Ekrek olardan: "Ägi akılsızjigit kayda?" - dep suradı.
- 3 Olar balanıñ jatқан jerin kolimen nuqsap körsetti. "Endeşe,
- 4 jürinder, sonı ustap alalıq", - dedi Ekrek. "Tagavordın buyırığı
- 5 boyınşa, onı sen barıp ustawın kerek", - desti gäwirler. Ekrek
- 6 darga: "Bala uyıqtap jatır eken, jürinder", - dedi. Olar buğan:
- 7 "Soday da uyqı bola ma?" Ol bizge koltıgınıñ astınan şıgalap
- 8 qarap jatır, tura salıp umtılsa, bizge keñ dünüye tar bolar", -
- 9 desti. Olay bolsa men barıp, ayak - kolın baylayın, sender sodan sonı
- 10 kelesinder", - dedi de, äskerden bölünip, atına kamsı urıp uyıqtap
- 11 jatқан balağa jaqın keldi. Jerge tüsip, atın bir ağaşқа bayladı.
- 12 Kelse aldında jüzi on törtinde tolısqan ayday, közderi jaynağan,
- 13 bir suluw jigit uyıqtap jatır eken. Tüs körgen kisidey, şala ölik
- 14 bolıp jatır. Kelgen - ketkendi anğararlıq küyde emes eken. Bas
- 15 jağına barıp edi, belbewinde kobızı bar eken⁶³. Ekrek kobızdı
- 16 kolına alıp turıp, tolgana bastadı. Xan - eke, ol ne degen eken,
- 17 tıñdalıq: "Ornıñnan turıp jolğa şığıpsın, jigit! Qara jal
- 18 Kavkaz atına minip, biyik - biyik ala tawdan asıp kelipsin, ağısı kattı
- 19 özenderden ötipsin, söytip jaw eline jetipsin. Bul jatısın qay

⁶³ Kobız oğız eliniñ adamı ekeninen xabar beredi. Oğızdar sogısқа kobızsız barmagan. Muni - kobız kulti deymiz. Ol köspeli taypalarga tın bolgan.

111. Sayfa

1 yattığı yere geldi. Üç yüz düşman bir geniş bozkıra gelip durmuş
2 idi. Egrek onlara: “Önceki akılsız yiğit nerede?”, diye sordu.
3 Onlar çocuğun yattığı yeri eli ile işaret edip gösterdi. “Öyleyse,
4 yürüyün, onu tutup alalım.”, dedi Egrek. “Tekür’ün buyruğu
5 gereğince, onu senin gidip tutman gerek.”, dedi kâfirler. Egrek
6 onlara: “Çocuk uyuyorken, yürüyün.”, dedi. Onlar buna:
7 “Öyle de uyku olur mu?” O bize koltuğunun altından gizlice
8 bakıyordur, kaldırıverip saldırsa, bize geniş dünya dar olur.”,
9 dedi. “Öyle ise ben varıp, elini ayağını bağlayayım, siz ondan sonra
10 gelirsiniz.”, dedi de, askerden ayrılıp, atına kamçı vurarak uyuyup
11 yatan çocuğa yaklaştı. Yere inip, atını bir ağaca bağladı.
12 Geldi ki önünde yüzü on dördünde büyüyen ay gibi, gözleri parlayan,
13 bir güzel yiğit uyuyup yatar imiş. Düş gören kişi gibi, yarı ölü
14 olup yatar. Geleni gideni sezebilecek durumda değil imiş. Baş
15 tarafına varmıştı, kemerinde topuzu var imiş⁶³. Egrek kopuzu
16 eline alıp, düşünüp başladı. Hân baba, o ne demiş,
17 dinleyelim: “Yerinden kalkıp yola çıkmışsın, yiğit! Kara yeleli
18 Kazılık atına binip, büyük büyük ala dağdan geçip gelmişsin, akışı hızlı
19 ırmaklardan geçmişsin, böylece düşman iline varmışsın. Bu yatışın nasıl

⁶³ Kopuz oğuz ilinin adamı olduğunu gösterir. Oğuzlar savaşa kopuzsuz gitmezmiş. Buna kopuz kültürü diyoruz. O göçebe boylara has olmuş.

- 20 jatis? Aq sawsağındı artıña baylap şoşka sarayğa alıp barsam,
 21 küniñ ne bolar edi, jigitim? Onda aqsakaldı äken, aq şaştı
 22 anañdı jilatқан bolar edim. Nelikten munşa beyқam boldıñ,
 23 jigit? Uykınıñ jeri osı ma? Ädemi basıñdı kötersi, jigit! Köziñdi
 24 aşşı, jigit! Jaratқannıñ özi bergен tätti janıñ uykığa ketken
 25 eken, jigit! Ayak - қолıñdı baylawğa bere көrme, jigit! Aq saқaldı
 26 äkenди, aq şaştı anañdı jilatpa, jigit! Kim ediñ öziñ, jigit! Sen
 27 ne de bolsa ogız elinen kelgen batır boldıñ goy, jigit! Jasagan
 28 iyemniñ қurmeti үшін ornınнан turşı! Tört jağındı birdey gäwirler
 29 қorşap aldı goy!" - dedi Ekrek. Bala қozғalıp ornınан turdı,
 30 jalma - jan қılışınıñ basınан ustap, қasında турған adamdı
 31 şawıp tastamaқ boldı. Қараса, ol қобız ustap tur eken. Sonda bala:
 32 "Ey, gäwir, қолıñда Қorkıt atamniñ қобızı bar eken, sol қобız
 33 болмаса basıñdı şawıp tastar edim. Jawğa түскен ағамniñ kegi
 34 үшін basıñdı eki bölek eter edim", - dedi. Onıñ қолındağı қобızdı
 35 julıp aldı. Söytti de bala tolғанıp söylep ketti: "Ornıñнан
 36 jawğa attansam, o da ағамniñ қамı. Senderdiñ қамaldarıñда tut-
 37 қın болıp jatқан adam жоқ pa, gäwir? Aytşı şınıñdı, gäwir!"
 38 Ekrek tolғанıp, tilge keldi. Ne aytқан eken ol, tıñdalıқ, xan eke:

- 20 yatış? Ak parmağını arkana bağlayıp domuz ahırına götürsem,
21 günün ne olur idi yiğidim? Bu durumda ak sakallı babanı, ak saçlı
22 ananı ağlatmış olur idim. Neden bu kadar gamsız oldun,
23 yiğit? Uykunun yeri burası mı? Güzel başını kaldır, yiğit! Gözünü
24 aç, yiğit! Yaradanın kendi verdiği tatlı canın uykuya gitmiş,
25 yiğit! Elini ayağını bağlatma yiğit! Ak sakallı
26 babanı, ak saçlı ananı ağlatma, yiğit! Kim idin sen yiğit! Sen
27 ne de olsa oğuz ilinden gelen yiğit idin belli ki, yiğit! Yaradan
28 sahibimin hürmeti için yerinden kalk! Dört tarafını birden kâfirler
29 sarıp aldı!”, dedi Egrek. Çocuk kıpırdayıp yerinden kalktı,
30 çabucak kılıcının başından tutup, yanında duran adamı
31 kesip bırakacak oldu. Baksa ki, o kopuz tutup durur imiş. Sonra çocuk:
32 “Ey kâfir, elinde Korkut atamın kopuzu var imiş, o kopuz
33 olmasa başını kesip bırakır idim. Düşmana düşen ağamın intikamı
34 için başını iki parça eder idim.”, dedi. Onun elindeki kopuzu
35 çekip aldı. Öyle yaptı da çocuk düşünüp söylemeye başladı: “Yerimden
36 düşmana yürüsem, o da ağamın gamı. Sizin kalenizde tut-
37 sak olup yatan adam yok mu, kâfir? Söyle doğruyu, kâfir!”
38 Egrek düşünüp, dile geldi. Ne demiş o, dinleyelim, hân baba:

112. Sayfa

- 1 "Awzıñnan aynalayın, tuwǵanıñ! Bul sóziñ üşin senen sadaǵa bol-
- 2 ayn, inim! Aytşı öziñ qaydan kelesiñ, qayda barmaqşı ediñ, jat-
- 3 qan jeriñ kimdiki? Qarañǵı duniyede adassañ, seneriñ kim? Qolınan
- 4 tuw túspegen xanıñniñ atı kim? Jaw betine sıǵıp, eliñdi qorǵay-
- 5 tın batırniñniñ atı kim? Äkeñniñ atı kim jigit? Batır adamǵa
- 6 atın jasıruw zor ayıp, öz atıñ kim?" - dep suradı Ekrek. Budan
- 7 soñ ol: "Meniñ tüyelerimdi baqqan jan ba ediñ? Älde meniñ jawǵa
- 8 minetin üyirli jılqılarımıñdı qayırǵan jan ba ediñ? Qoyımdı
- 9 baqqan qoyşı boldıñ ba? Jawabıñ janımdı eljiretip tur, artım-
- 10 daǵı tınısım, järdemşim boldıñ ba eken? Men ketkende besikte
- 11 qalǵan inişegim bar edi, sol emessiñ be? Qara basımdı jolıña
- 12 arnap, suraǵanıñ, aytşı sınırđı, jigit!" - dedi. Sonda Sekrek
- 13 aǵasına bılay dep jawap qattı: "Qarañǵıda adassam, senerim
- 14 täñiri. Qolınan tuwı túsip körmegen xanıñniñ atı - Bayandür. El
- 15 basına kün tuwǵanda, jawdıñ betin qaytaratın batırım - Qazan
- 16 (Salor). Äkemniñ atın surasañ - Uşan oǵız. Öz atımdı surasañ -
- 17 Sekrek. Aǵamniñ atın surasañ - Ekrek. Ol jawǵa tutqın bolǵan", -
- 18 dedi bala. Budan arı bala: "Kelesin buzbay baqqanıñ - seniñ tüye-
- 19 leriñ bolsa kerek. Jılqı baqsam ol seniñ jawǵa minetin attarıñ
- 20 bolsa kerek. Öziñ ketkende besikte qalǵan inişegiñ kim edi?" - dedi
- 21 taǵı. Aǵası Ekrek te til qattı. Ne degen eken ol, tıñdalıq, xan

112. Sayfa

- 1 Ağzından öpeyim, kardeşim! Bu sözün için sana kurban o-
- 2 layım, kardeşim! Söyle sen nereden gelirsin, nereye gidecek idin, yat-
- 3 tuğın yerin kimin? Karanlık dünyada yolunu şaşırırsan, inandığın kim? Elinden
- 4 tuğu düşmeyen hânının adı ne? Düşman önüne çıkıp, ilini koru-
- 5 yan yiğidinin adı ne? Babanın adı ne yiğit? Yiğit adama
- 6 adını gizlemek büyük ayıp, kendi adın ne?", diye sordu Egrek. Bundan
- 7 sonra o: "Benim develerime bakan can mı idin? Yoksa benim düşman üzerine
- 8 yürüyen sürü yıklarıma idare eden can mı idin? Koyunumu
- 9 güden çoban mı oldun? Cevabın canımı hüzünlendirir, ardım-
- 10 daki nefesim, yardımcım mısın? Ben gidende beşikte
- 11 kalan kardeşim var idi, o değil misin? Kara başımı yoluna
- 12 adayıp, sormuşum, söyle doğruyu, yiğit!", dedi. Sonra Segrek
- 13 ağasına şöyle diyerek cevap verdi: "Karanlıkta yolumu şaşırırsam, inandığım
- 14 Tanrı. Elinden tuğu düşmeyen hânının adı Bayındır. İl
- 15 başına güneş doğduğunda, düşmanın yüzünü geri çeviren yiğidim Kazan
- 16 (Salur). Babamın adını sorarsan Uşun Koca. Kendi adımı sorarsan
- 17 Segrek. Ağamın adını sorarsan Egrek. O düşmana esir düşmüş.",
- 18 dedi çocuk. Bundan sonra çocuk: "Ahırımı bozmadan baktığım senin deve-
- 19 lerin olsa gerek. Yılıkı gütsem o senin düşman üzerine bindiğin atların
- 20 olsa gerek. Senin gittiğinde beşikte kalan kaedeşiğin kim idi?", dedi
- 21 daha. Ağası Egrek de konuştu. Ne demiş o, dinleyelim, hâ-

- 22 iyem: "Tilinən aynaldım, inim! Bul söziñe basımdı bersem az bol-
- 23 ar, tuwğanım! Er jigit, batır jigit bolğan ekensin, jetkinşegim!
- 24 Kursaqtasım, ağañdı izdep kelip pe ediñ munda?" - dedi Ekrek.
- 25 Söytip ağa men ini kuşaqtasıp, köristi, birin - biri tanıdı, söytip
- 26 kuwanıştı boldı. Ekrek inisiniñ moynınan kuşaktap betinen süydi.
- 27 Sekrek ağasının kolınan süydi.
- 28 Karsı bette turğan gawirler munı körip: "Ekewi küreskeli
- 29 jatır, qarap turalık, kaysısı jigär eken", - desti. Olardıñ
- 30 kuşaqtasıp, süyisip jatқанın körgender şosınıp qaldı. Sol kez-
- 31 de eki batır özderiniñ kavkazdıq attarına mindi de, qara şekpen
- 32 kiygen gawirlerge boriğey tiydi. Onı - soldı kılış jumsap, olardı
- 33 kırdı, aman qalgandarın qamalğa kuwıp tıqtı. Jawdı jeñip, olar
- 34 manağı jilkını bekitken qamalğa keldi. Jilkılardı qamalдан
- 35 aydap şığıp, dañğıra soğıp, kuwa jöneldi. Jilkını ağısı qattı
- 36 Dereşam özeninen ötkizgen kezde, keş boldı. Eki batır oğız eliniñ
- 37 şegine kelip jetti. Sekrek äkesine şabarman jiberip, balañ qan-
- 38 kuyılı jaw kolınan ağasın kutqarıp, elge kele jatır degen xabar-
- 39 dı jetkiz, äkem aldımızdan şıqsın", - dedi. Xabarşı oğız Uşan-
- 40 ğa kelip süyiñsi suradı: "Üyiñe kuwanış kirdi, oğız Uşan. Öşken
- 41 sırağıñ jandı! Eki balañ aman - esen kele jatır", - dedi olar.

22 nım: “Dilinden öptüm, kardeşim! Bu sözüne başımı versem az o-

23 lur, kardeşim! Er yiğit, cesur olmuşsun, delikanlım!

24 Karındaşım, ağanı aramaya mı gelmiştin buraya?”, dedi Egrek.

25 Böylece ağa ile kardeş kucaklaşıp, görüştü, birbirini tanıdı, öyle yapıp

26 mutlu oldu. Egrek kardeşinin boynuna sarılıp yanağından öptü.

27 Segrek ağasının elini öptü.

28 Karşı tarafta duran kâfirler bunu görüp: “İkisi güreşmek üzere,

29 bakıp duralım, hangisi yıkacak.”, dedi. Onların

30 kucaklaşıp, seviştiklerini görenler korkup kaldı. O sıra-

31 da iki yiğit kendilerinin kazılık atlarına bindi de, kara kaftan

32 giyen kâfirlere kurt gibi saldırdı. Sağlı sollu kılıç sallayıp, onları

33 kırdı, sağ kalanları kaleye kovup tıktı. Düşmanı yenip, onlar

34 deminki yilkıyı kapattığı kaleye geldi. Yilkıları kaleden

35 sürüp çıkarıp, davul çalarak, kovalamaya başladı. Yilkıyı akışı hızlı

36 Dereşam ırmağından geçirttiği sırada, akşam oldu. İki yiğit oğuz ilinin

37 sınırına gelip vardı. Segrek babasına ulak gönderip, oğlun kan-

38 huylu düşman elinden ağasını kurtarıp, ile gelmektedir diye haber

39 ulaştır, babam bizi karşılasın.”, dedi. Haberci Uşun Koca’-

40 ya gelip müjde verdi: “Evine sevinç girdi, Uşun Koca. Sönen

41 çıran yandı! İki oğlun sağ esen gelmektedir.”, dedi onlar.

113. Sayfa

- 1 Äkesi buğan esepsiz kuwanıp, dañgıra kaqqızıp, kerney şalgızdı.
- 2 Sol küni aq - ala şatırlar tikkizdi, jilkıdan semiz aygır, tüyeden
- 3 ülek, qoydan qoşkar soygızdı. Äkesi balalarınıñ aldınan şıgıp,
- 4 attan tüsip quşaqtastı, köristi, söytip sağıniştarın bastı. "Aman -
- 5 esen keldiñder me, eki ulım?" - dedi olarğa. Olar altınmen küpte-
- 6 gen aq şatırlarğa kirip, kuwanış toyın ötkizdi. İşim - jem köl bol-
- 7 dı. Qart äkesi ülken balasına qalıñdıq ayttırdı, onı sol küngi
- 8 toyğa äkeldi. Eki balası birdey qalıñdıq şatırlarına kirdi. Eki
- 9 balası bir - birine serik, dos boldı. Söytip olar murat - maqsatına je-
- 10 tıptı.
- 11 Toyğa qorqıt atam kelip, öleñ ayttı, qobız saldı. Bul jirdı
- 12 ol sonda aytqan eken. Ömirdiñ bası - kuwanış, ayağı - ajal. Xan
- 13 iyem! Ajal sağıtı jetkenşe, seni alla aq diniñnen ayırmasın, Mu-
- 14 xammedtiñ qurmeti üşin alla ol dünyede küñalarınadı keşirsın, ku-
- 15 daydıñ dıydarn körgeysiñ, äwmiyn!

- 113. Sayfa

1 Babası buna çok sevinip, davul dövdürüp, ney çaldırdı.
2 O gün ak ala çadırlar diktirdi, yıldıdan semiz aygır, deveden
3 buğra, koyundan koç kestirdi. Babası oğullarının önüne çıkıp,
4 attan inerek kucaklaştı, görüştü, böyle yaparak özlemlerini giderdi. “Sağ
5 esen geldiniz mi, iki oğlum?”, dedi onlara. Onlar altın ile temizle-
6 nen ak çadırlara girip, sevinç toyunu yaptırdı. Yeme içme bol ol-
7 du. Yaşlı babası büyük oğluna söz kesti, onu o günkü
8 toya getirdi. İki oğlu birden gerdek çadırlarına girdi. İki
9 oğlu birbirine yoldaş, dost oldu. Böylece onlar muradına maksadına ulaş-
10 tı.
11 Toya dedem Korkut gelip, şarkı söyledi, kopuz çaldı. Bu destanı
12 o orada söylemiş. Ömrün başı sevinç, sonu ölüm. Hânım
13 hey! Ölüm saati gelince, seni Allah temiz dininden ayırmasın, Mu-
14 hammet’in hürmeti için Allah o dünyada günahlarımı affetsin, Hü-
15 da'nın yüzünü göresin, âmin!

114. Sayfa

KAZAN - SALORDIN JAWGA TUTKIN BOLGANI JÄNE ONI BALASI ORAZDIN AZAT ETÜWI

- 1 Xan iyem! Trapezunt patşası Tagavor bekterdin begi Kazanğa bir
- 2 sunğar kus tartuw etipty. Bir küni keşki mäjiliste otırıp, Kazan
- 3 öziniñ kusbegi jigitime: "Erten osı sunğardı alıp ańğa sıǵalıq,
- 4 onı eşkim bilmesin", - depti. Ertenine bular attarına minip, ań
- 5 awlaytın jerge barıptı. Bir kölge barsa, aqquw köp eken, Kazan
- 6 kusın jiberip edi, ol kaytıp kelmedi. İzine tüsse, kus Tuwmanyman dey-
- 7 tin qamalğa barıp qongan eken. Kazan uşqan kustıñ izine tüşip, tal-
- 8 ay saydan ötti. Söytip gawirler eline keldi. Jolay Kazannıñ közine
- 9 uyqı kelgen edi, jigitter: "Xan iyem, qaytalıq dep edi", - ol: "Äli
- 10 de şamalı jürip körelik", - dep tıñdamadı. Aldınan bir qamal
- 11 köringende: "Bekterim, osı qamaldı basıp alalıq", - dedi. Biraq
- 12 Kazannıñ jartı ölik bolıp uyıqtaytın mezgili kelgen edi. Bir
- 13 uyıqtasa, jeti küнге deyin oyanbawşısı edi. Onı oǵız eli "ötkinşi
- 14 ölim" dep ataydı eken. Sol küni Tuwmanyman qamalıñ patşası

114. Sayfa

**SALUR KAZAN'IN DÜŞMANA TUTSAK OLMASI
VE ONU OĞLU URUZ'UN KURTARMASI**

- 1 Hânım hey! Trabzon meliki Tekür beyler beyi Kazan'a bir
2 şahin kuşu hediye etmişti. Bir gün akşamki mecliste oturup, Kazan
3 kendi kuş beyi yiğidine: "Yarın bu şahini alıp ava çıkalım,
4 bunu kimse bilmesin.", demişti. Ertesi günü bunlar atlarına binip, av-
5 lanılan yere varmıştı. Bir göle geldiler ki, ak kuğu çok imiş, Kazan
6 kuşunu göndermiş idi, o dönüp gelmedi. Peşine düşünce, kuş Tomanın deni-
7 len kaleye varıp konmuş. Kazan uçan kuşun peşine düşüp, çok
8 dereden geçti. Böylece kâfirler iline geldi. Yolda giderken Kazan'ın gözüne
9 uyku gelmiş idi, yiğitler: "Hânım, dönelim demişti.", o: "Hâlâ
10 biraz daha yürüyüp görelim.", diye dinlemedi. Önüne bir kale
11 görününce: "Beylerim, bu kaleyi basıp alalım.", dedi. Ama
12 Kazan'ın yarı ölü olup uyuyacağı zamanı gelmiş idi. Bir
13 uyusa, yedi güne deyin uyanmaz idi. Onu oğuz ili "geçici
14 ölüm diye adlandırmış. O gün Tomanın kalesinin meliki

15 Tagavor aňga şıkkan edi. Patşanıñ jansızı kelip: "Jaw eliniñ bir
 16 top attı äskeri jerimizge kırıptı, begi uzun uykıǵa ketipti", - dep
 17 xabarlaydı. Tagavor olardıñ kim ekenin bilüwge adam jiberipti. Kel-
 18 se, bular oǵız eliniñ batırları eken. Bul xabardı esitken soñ,
 19 Tagavor äskerin jıynap solardıñ jatқан jerine keldi. "Qazandı tas-
 20 tap qaşıp ketsek, jurt bizdi elden qıwıp şıǵadı. Odan da jawdıñ
 21 qolında ölgen köp artıq", - dep, jawmen soǵısqa tüsti. Qazandı
 22 qorǵaymın dep jıyırma bes bek qaza taptı. Gawirler uyıqtap jat-
 23 qan Qazanga barıp, ayak - qolın arqanmen baylap, arbaǵa salıp aldı.
 24 Jolay Qazan arbanıñ selkildegen jürisinen oyanıp ketip, kerilip
 25 şirendi de, arqandı bıt - şıt qılıp üzdi. Sodan soñ arbaǵa otırıp
 26 alıp, alaқanın şapattap qarq - qarq küldi. Gawirler oǵan: "Nege
 27 küldiñ?" - dedi. Qazan: "Külgen sebebim, bul arba meniñ besigim be
 28 dep edim, al sender maǵan kewdesinde janı barlı - joqtı baқтаşı
 29 äyel sıyaqtı bolıp körindiñder", - deпти. Gawirler Qazandı Tuwmanyān

115. Sayfa

1 қамалındaǵı bir zındaǵa salıp, betine diyirmen tasın jawıp qoy-
 2 ді. Sol diyirmen tasınıñ tesiginen oǵan қатқан nan tastap, suw berip
 3 turdı.
 4 Bir күni Tagavordıñ äyeli: "Bir özi mıñmen soǵısatın Qazan de-
 5 gen batır қандай адам eken, özin köreyiñsi", - dep, zındaǵa bardı.

15 Tekür ava çıkmış idi. Melikin casusu gelip: “Düşman ilinin bir
 16 alay atlı askeri topraklarımıza girmiş, beyi uzun uykuya dalmış.”, diye
 17 haber verdi. Tekür onların kim olduğunu anlamak için adam göndermişti. Gel-
 18 di ki, bunlar oğuz ilinin yiğitleri imiş. Bu haberi işittikten sonra,
 19 Tekür askerini toplayıp onların yatdığı yere geldi. “Kazan’ı bıra-
 20 kıp kaçıp gitsek, yurt bizi ilden kovup çıkarır. Ondan da düşmanın
 21 elinde ölmek daha iyi.”, diyerek, düşman ile savaşa girdi. Kazan’ı
 22 koruyayım diye yirmi beş bey öldü. Kâfirler uyuyup ya-
 23 tan Kazan’a varıp, elini ayağını urgan ile bağlayıp, arabaya koydu.
 24 Yol boyu Kazan arabanın sallantısından uyandı, gerinip
 25 ayaklarını uzattı da, urganı koparıp attı. Ondan sonra arabaya oturup
 26 avuçlarını bir birine vurup kahkahayla güldü. Kâfirler ona: “Niye
 27 güldün?”, dedi. Kazan: “Gülme nedenim, bu araba benim beşiğim mi
 28 demiştim, işte siz bana, gövdesinde canı varla yok arası bakıcı
 29 kadın benzeri olup göründünüz.”, demiş. Kâfirler Kazan’ı Tomanın

115. Sayfa

1 kalesindeki bir zindana koyup, ağzına değirmen taşını kapatıp koy-
 2 du. O değirmen taşının deliğinden ona kuru ekmek uzatıp, su
 3 verdi.
 4 Bir gün Tekür’ün karısı: “Tek başına bin kişi ile savaşan Kazan de-
 5 nen yiğit nasıl adam imiş, onu göreyim.”, diyerek, zindana gitti.

- 6 Äyel karawılğa zından kaçpağın aşkızıp: "E, Qazan bek, xalıñ
7 qalay? Jerdiñ atı jaqsı ma eken, üsti jaqsı ma eken? İsim - jemin
8 qanday? Astıñda atrı bar ma?" - depti. Qazan oğan: "Sender ölgen
9 aruwaktarıña as bersen der, sonı qağıp alıp jeymin, ata - babalarıñ-
10 nıñ semizderiniñ arqasına minip şabamın arıqtarın murındıq-
11 tap jügirtemin", - depti. Tagavordıñ äyeli turıp: "O, Qazan bek,
12 meniñ jeti jasar kızım ölip edi, diniñniñ qurmeti üşin soğan mine
13 körme, näresteme janaşırılıq bildire kör", - depti. Sonda Qazan:
14 "Ölgender işinde seniñ kızırnan dıylısı joq, men köbine - köp soğan
15 minip jürmin", - depti. "Oy, qudayım - ay, seniñ tırnağıñnan bizdiñ
16 tirimiz de, ölimiz de qutilmağan eken goy", - dep, Tagavorga kelip,
17 muñın şağıptı: "Qızırnıñ beline zaqım keletin türi bar, qudıқта
18 jatқан tatar batının bosat, ol seniñ jer astına tüsken qızırnıñ
19 arqasına minip jüredi eken, bizdiñ ölgen aruwaktarımızdı aldına
20 salıp aydap, jeytin asın tartıp jeydi eken, ol bizdiñ ölimizge de,
21 tirimizge de kün berer emes, din - aruwaq üşin sol batırdı zındannan
22 şıgar", - depti. Tagavor bekterin jıynap: "Barıp, Qazandı zından-
23 nan bosatırñdar, bizge dos bolıp, oğızdargá jaw bolsın, budan bılay
24 bizge tiymeytin bolıp, sert bersin", - depti. Bekteri zındanga barıp
25 Qazandı bosatıp, Tagavor aldına alıp keldi: "Budan bılay bizge
26 tiymeytin bolıp ant ber, bizdi maqtap oğızdardı kıratın bol, biz
27 seni bosatamız, eliñe bar", - depti. Qazan olargá: "Tañiri aldında
28 bergen antım bolsın, aldında tüzüw jol bolsa, kıysıq jolmen jür-

6 Kadın nöbetçiye zindan kapısını açtırıp: “E, Kazan Bey, hâlin
7 nasıl? Yerin altı mı iyi, üstü mü iyi imiş? Yeme içme
8 nasıl? Altında atın var mı?”, demiş. Kazan ona: “Siz ölen
9 ruhlarınıza yemek verirsiniz, onu kapıp alıp yiyorum, ana babaları-
10 nızın semiz olanlarının arkasına binip koşuyorum zayıflarına burunluk ta-
11 kıp yürütüyorum.”, demiş. Tekür’ün karısı durup: “O, Kazan Bey,
12 benim yedi yaşında kızım ölmüş idi, dininin hürmeti için ona bin-
13 me, bebeğime acı.”, demiş. Sonra Kazan:
14 “Ölenler içinde senin kızından yorgası yok, ben daha çok ona
15 biniyorum.”, demiş. “Oy, Tanrı’m oy, senin tırnağından bizim
16 dirimiz de, ölümüz de kurtulamaz imiş.”, diyerek Tekür’e gelip,
17 derdini döktü: “Kızının beline zarar verecek durum var, kuyuda
18 yatan tatar yiğidini salıver, o senin yer altına düşen kızının
19 arkasına binip durur imiş, bizim ölen ruhlarımızı önüne
20 katıp sürüp, yiyeceği yemeğini kapıp yer imiş, o bizim ölümüze de,
21 dirimize de gün vermez, din ruh için o yiğidi zindandan
22 çıkar.”, demiş. Tekür beylerini toplayıp: “Gidip, Kazan’ı zindan-
23 dan çıkarın, bize dost olup, oğuzlara düşman olsun, bundan böyle
24 bize dokunmayıp yemin versin.”, demiş. Beyleri zindana gidip
25 Kazan’ı salıverip, Tekür’ün önüne getirdi: “Bundan böyle bize
26 dokunmayıp ant ver, bizi övüp oğuzları öldür, biz
27 seni serbest bırakırız, iline git.”, demiş. Kazan onlara: “Tanrı önünde
28 verdiğim antım olsun, önümde doğru yol olsa, eğri yoldan yürü-

29 mespin", - deпти. Olar: "Қазан beктің bul antı köñilge қонаdı,
 30 endi bizdi мақтап көрші", - deпти Қазан: "Men jaydaқ jerde otırıп
 31 eşkimdi мақтап көрген emespin, bir adam alıp keliңder, sonıң арқа-
 32 сına миніп turıp мақтармін", - deпти. Olar bir gäwirdi alıp keliпти.
 33 Қазан: "Endi buған er salıp, жүген тағиңdar", - deпти. Gäwirler
 34 onıң арқasına er, awzına жүген, tartpa salıp, buwdı. Қазан onıң
 35 арқasına sekirip миніп alıp, etigin sogıstırıп tebindi, қабırғасın
 36 özine tartı, жүгendi tartıp қалıp awzın қақ ayırdı. Söytip
 37 gäwirdi öltirdi. Ölikti ayağımen basıp, üstine otırdı da: "O, gäwir-
 38 ler, endi meniң қобızımdı äkelsenдер мақтаймін", - deпти. Olar
 39 қобızın alıp keldi. Sonda Қазан tolғанıp, jırlap jiberipti. Ne
 40 degen eken ol, sonı tıңdalıқ, xan iyem: "Jawdıң mıң adamın kör-
 41 sem, ol maған oynışық boldı. Jıyırma mıңı kelse, bas iygenim jok.

116. Sayfa

1 Otız mıңı maған şöp bolıp körindi. Қırık mıңı kelse қашpadım.
 2 Elüw mıңı kelse, saspadım, қıran қus bolıp аш buwraday jaradım.
 3 Alpıs mıңı kelse, jalınbadım. Тоқсан mıңı kelse, torıқpadım.
 4 Jüz mıңı kelse, janıқpadım. Muқalmas қılıшımdı қолға alıp
 5 täñiri kudireti üşin jawға sermedim, ақ maydanda bastарım dopşa
 6 domalatıp, jer tezek қıldım. Sonda da bolsa men batırмін, beқpin
 7 dep esirmedim. Köppin degenderdiң қоşemetin jekpedim. O, gäwirler,

29 mem.”, demiş. Onlar: “Kazan Bey’in bu antı uygun gelir,
 30 şimdi bizi öv.”, demiş. Kazan: “Ben boş yerde oturup
 31 kimseyi övmüş değilim, bir adam getirin, onun arka-
 32 sına binip överim.”, demiş. Onlar bir kâfiri getirmiş.
 33 Kazan: “Şimdi buna eyer koyup, yular takın.”, demiş. Kâfirler
 34 onun sırtına eyer, ağzına yular, kolan salıp, boğdu. Kazan onun
 35 sırtına zıplayıp binerek, çizmesini vurup tepindi, kaburgasını
 36 kendine çekti, yuları asılıp ağzını tam ortadan ayırdı. Öyle yapıp
 37 kâfiri öldürdü. Ölüyü ayağı ile çiğneyip, üzerine oturdu da: “O, kâfir-
 38 ler, şimdi benim kopuzumu getirirseniz överim.”, demiş. Onlar
 39 kopuzunu getirdi. Sonra Kazan düşünüp, şarkı söylemeye başladı. Ne
 40 demiş o, onu dinleyelim, hânım: “Düşmanın bin adamını gör-
 41 sem, o bana oyuncak olur. Yirmi bini gelse, baş eymem.

116. Sayfa

1 Otuz bini bana ot olup göründü. Kırk bini gelse kaçmadım.
 2 Elli bini gelse, şaşmadım, kartal olup aç buğra gibi kıvamında oldum.
 3 Altmış bini gelse, yalvarmadım. Doksan bini gelse, umutsuzlanmadım.
 4 Yüz bini gelse, acele etmedim. Körelmeyen kılıcımı elime alıp
 5 Tanrı kudreti için düşmana çaldım, ak meydanda başlarını top gibi
 6 yuvarlatıp, yerde tezek gibi yaptım. Öyle bile olsa ben yiğidim, beyim
 7 diye sarhoş olmadım. Üstünüm diyenlerin saygısını kabul etmedim. O, kâfirler,

8 men bugün senderdiñ qoldarına túsken bolsam, qara qılışımı al
 9 da, basımdı şap, üstimde sawıtım jok, biraq özimniñ taypamdı,
 10 tuwıp - ösken urpağımdı jamanday almaymın", - depti. Budan arı
 11 ol: "Biyik tawdıñ basınan qazanday qara tas tússe, sonı ayagımen
 12 qağıp, kewdesimen ustap turgan Qazan batır men edim. Jerden jel-
 13 kildep buta şıqsa, sonı taptap, jok etken Qazan batır men edim,
 14 Tentek - teli bülik şıgarsa, qamşımen dürelep jeligin başqan
 15 Qazan batırmen edim. Qaratawğa qalıñ tuman tússe, astıma mingen
 16 tulparımniñ qulağı körinbey qalsa, artıma ergen äskerim jön tap-
 17 pay adassa, solarğa qararında jol tawıp bergan Qazan batır men
 18 edim. Men jeti bastı jalmawız aydaharmen de sayısqan batırmin.
 19 Sonı körgende sol közim seskenip, jıplık qaqqanday boldı,
 20 sonda men oğan: "Ey, aqılsız, qorqaq közim, sağan ne bolğan? Munıñ
 21 atası jılan emes pe? - degenmin. Sonda da bolsa men batırmin, bek-
 22 pin dep maqtanğanım jok. Özin - özi maqtanğan batırdı men sümelek
 23 deymen. O, gäwir, bugün qoldarıña kelip túsken bolsam, qolıña
 24 qılış alıp basımdı al, öltir de tın. Basımda duwlığa jok, biraq
 25 öz ruwım, öz urpağımdı jamanday almaymın. Artımda elim, oğız
 26 batırları aman turganda, men seni maqtay da almaymın", - depti.
 27 Sodan sonğı aytқан sözi minaw bolıptı: "Gäwirler, senderdiñ qala-
 28 larıñ biyik tawlarđıñ kıyasına salınıptı. Alistan Oman teñizi
 29 körinip turadı. Sol jerden oñğa - solğa äsker jiberip, el jawlaysın-
 30 dar. Adamdarıñ kemege minip, suw qurdımğa deyin baradı, batırlar-

8 ben bugün sizin elinize düşmüş isem, kara kılıcımı al
 9 da, başımı kes, üstümde zırhım yok, ama kendi boyumu,
 10 doğup büyüdüğüm sülalemi kötüleyemem.”, demiş. Bundan sonra
 11 o: “Büyük dağın başına kazan kadar kara taş düşse, onu ayağı ile
 12 kapıp, gövdesi ile tutup duran Kazan yiğit ben idim. Yerden sal-
 13 lamıp çalı çıksa, onu çiğneyip, yok eden Kazan yiğit ben idim,
 14 Deli bozguncu isyan çıkarsa, kamçı ile dövüp cesaretini kıran
 15 Kazan yiğit ben idim. Karadağ’a yoğun duman düşse, bindiğim
 16 cins atımın kulağı görünmeyip kalsa, ardımdan gelen askerim yönünü bula-
 17 mayıp kaybolsa, onlara karanlıkta yol bulup gösteren Kazan yiğit ben
 18 idim. Ben yedi başlı obur ejderha ile de savaşan yiğidim.
 19 Onu görünce sol gözüm korkup, hızla açılıp kapanmış gibi oldu,
 20 sonra ben ona: “Ey, akılsız, korkak gözüm, sana ne olmuş? Bunun
 21 atası yılan değil mi?”, demiştim. Öyle de olsa ben yiğidim, be-
 22 yim deyip övünmedim. Kendi kendini öven yiğide ben sevimsiz
 23 derim. O, kâfir, bugün elinize düşmüş isem, eline
 24 kılıç alıp başımı al, öldür de bitir. Başımda tolga yok, ama
 25 kendi boyumu, kendi sülalemi kötüleyemem. Ardımda ilim, oğuz
 26 yiğitleri sağ oldukça, ben seni övemem.”, demiş.
 27 Sonra son söylediği sözü şu olmuş: “Kâfirler, sizin kale-
 28 leriniz büyük dağların yamacına kurulmuştur. Uzaktan Umman denizi
 29 görünüp durur. O yerden sağa sola asker gönderip, memleketleri istila
 30 edersiniz. Adamların gemiye binip, suyun en son noktasına deyin gider, yiğitle-

31 ın "biz t nirini de j nemiz" dep oylaydı. Suwda j rip  len detip, ay-
 32  ay - s ren saladı. Olar durıs s zdi burıs okıydı. Boyjetken  ızdar-
 33 ın altın topay oynaydı. Bekteri  sabannan da k p. Sol  amal-
 34 darı dı, o ızdar, altı k nge jetkizbey aldım.  irkewleri di bu-
 35 zıp, ornına me it saldım. Tilderi di k liymaga keltirdim. Boyjetken
 36  ızdarı dı kewdemni  astına salıp oynattım, bekteri di  ul et-
 37 tim. Sonda da bolsa, men batırmın, bekpın dep ma tangamı j k.
 38 Endi b gin men senderdi   oldarı a t sken bolsam,  ltire beri der.
 39  stimde sawıtım,  olımda  alkanımdı j k, birak  z ruwıma,  zimni 
 40  ıkkın elime opasızdıkkı jasadı almaymın", - depti.  azan ta ı da
 41 s yledi: "Taw kıyasına at oynatıp, g wirlerdi talay ret j nip,

117. Sayfa

1  uwdımdı, ol seni  akenı edi.  ızdarı dı s yip, oynanğan bolsam, ol
 2 seni  s ygen jarı ı edi. Ak sa kalaga at oynatkan bolsam,  arunni 
 3 baylı ın almak boldım. T besi biyik ak k mbezderi di  ulattdım.
 4 Aldıma etektep k mis t kse, onı mıs dedim.  ıp - kızıl altın  kel-
 5 ip t kse, onı jez dedim. Tıyınğa kızıkkıpadım. Aldıma kız  kelse
 6 o an satılğanımdı j k.  irkewleri di buzıp me it ettim,  irkewdi 
 7 altını men k misin talawga saldım. Sonda da bolsa men batırmın,
 8 bekpın dep ma tangamı j k, ma tan aktı men s ygen emes. Endi
 9 b gin men senderdi   oldarı a t sip, bende bolsam,  oldarı nan kel-

31 rin: “Biz Tanrı’yı da yeneriz.”, diye düşünür. Suda gidip şarkı söyleyip, yüksek
 32 sesle bağırır. Onlar doğru sözü yanlış okur. Yetişkin kızla-
 33 rın altın aşık oynar. Beylerin samandan da çok. O kale-
 34 lerini, oğuzlar, altı güne varmadan aldım. Kiliselerini yı-
 35 kıp, yerine mescit yaptım. Kelime-i şahâdet getirttim. Yetişkin
 36 kızlarını göğsümün altında oynattım, beylerini kul et-
 37 tim. Öyle de olsa, ben yiğidim, beyim diye övündüğüm yok.
 38 Şimdi bugün ben sizin elinize düşmüş isem, öldürüverin.
 39 Üstümde zırhım, elimde kalkanım yok, ama kendi boyuma, kendi
 40 çıktığım ilime vefasızlık yapamam.”, demiş. Kazan yine
 41 söyledi: “Sağ yamacına at oynatıp, kâfirleri çok kez yenip,

117. Sayfa

1 kovdum, o senin baban idi. Kızlarını öpüp, oynamış isem, o
 2 senin sevdiğin yârin idi. Ağca Kale’ye at oynatmış isem, Karun’un
 3 zenginliğini alacak oldum. Tepesi büyük ak kümbetlerini yıktım.
 4 Önüme etek dolusu gümüş dökse, ona bakır dedim. Kıp kızıl altın geti-
 5 rip dökse, ona kurşun dedim. Ufak paraya arzu duymadım. Önüme kız getirilse
 6 ona aldanmadım. Kiliselerini bozup mescit ettim, kilisenin
 7 altını ile gümüşünü yağmaya bıraktım. Öyle de olsa ben yiğidim,
 8 beyim diye övündüğüm yok, övünmeyi ben sevmem. Şimdi
 9 bugün ben sizin elinize düşüp, köle olmuşsam, elinizden ge-

- 10 genin ayama, öz ruwıma, öz elime men opasızdıq jasay almaymın,
 11 koşametiñdi jeñe almaymın", - depti. budan soñğı bir aytqanı:
 12 "Men jolbarıstıñ erkeginen jaralğan batırımın. Ol tawda jayı-
 13 ğan seniñ eşkileriñe sor. Men kámıs arasınan şıqqan arıstannıñ
 14 arlamı bolıp tuwğan janımın. Ol seniñ kök ala jılqırınñ sorı.
 15 Men böriniñ kökjalı bolıp tuwğan batırımın, ol seniñ jündes qoyı-
 16 nıñ sorı. Men aspadap uşqan aq suñqarmın. Erkek suñkar seniñ
 17 köldegi üyregiñ men qazırınñ sorı. Elimde bükil oğızdargá qorğan
 18 bolğan batır ulım Oraz batır kaldı. Onıñ teteles aǵası Qara
 19 Köne batır bar. Endigi tuwğan urpaqtarına olar kün bermeydi. Bügin
 20 senderge bende bolıp otırsam, qoldarınnan kelgenin iste, gäwirler,
 21 biraq öz elime tilimdi tiygize almaymın", - depti. "O, gäwirler, jegen-
 22 deriñ şoşqa eti, özderiñ iytşe üresinder, tösekteriñ saban salğan
 23 qap, jastanganıñ singan kirpiş, täñirleriñ bir tutam aǵaş. Bar qa-
 24 siyetteriñ nastıq pen meşkeylik. Oğız elin körmey, men seni maqtay
 25 almaymın. O, gäwir, qolınnan kelse, meni öltir, öltire almasañ, täñi-
 26 ri jarılqasa, öziñdi men öltiremin", - depti Qazan. Sonda gäwirler:
 27 "Bul bizdi maqtaytın emes qoy, alıp jürinder özin, öltirelik", -
 28 depti. Gäwirlerdiñ bekteri bas qosıp, keñesti. Keñeskende ne desti:
 29 "Artında batır balası, batır inisi bar, öltirüwge bolmaydı", - dep-
 30 ti. Sodan soñ Qazandı şoşqa sarayǵa aparıp, qamap tastadı.
 31 At ayaǵı süriner, jırawdıñ tili sürinbes. Qazannıñ öli - tirisin
 32 eşkim bilmedi. Xan iyem, Qazannıñ bir jas balası qalğan edi. Sol

10 leni sakınmayın, kendi boyuma, kendi ilime vefasızlık yapamam,
 11 hürmetini yenemem.”, demiş. Bundan sonraki bir sözü:
 12 “Ben kaplanın erkeğinden yaratılmış yiğidim. Onu dağda yayı-
 13 lan senin keçilerine sor. Ben kamış arasından çıkan arslanın
 14 erkeği olarak doğmuş adamım. O senin gök ala yilkının talihsizliği.
 15 Ben kurdun kuvvetli olup doğan yiğidim, o senin yünü bol koyunu-
 16 nun talihsizliği. Ben yüksekten uçan ak şahinim. Erkek şahin senin
 17 göldeki ördeğin ile kazının talihsizliği. İlimde bütün oğuzlara koruyucu
 18 olan yiğit oğlum Uruz yiğit kaldı. Onun akran ağası Kara
 19 Göne yiğit var. Şimdi doğan evlatlarına onlar bir gün vermez. Bugün
 20 size köle olup otursam, elinizden geleni yapın, kâfirler,
 21 ama kendi ilime dil uzatamam.”, demiş. “O, kâfirler, yedik-
 22 leriniz domuz eti, kendiniz it gibi ürürsünüz, döşekleriniz saman konulmuş
 23 çuval, yaslandığınız kırılmış kerpiç, Tanrılarınız bir tutam ağaç. Olan husu-
 24 siyetleriniz pislik ve oburluk. Oğuz ilini görmeden, ben seni öve-
 25 mem. O, kâfir, elinden gelirse, beni öldür, öldüremezsen, Tan-
 26 rı lutfederse, seni ben öldürürüm.”, demiş Kazan. Sonra kâfirler:
 27 “Bu bizi övmez, alıp yürüyün onu, öldürelim.”,
 28 demiş. Kâfirlerin beyleri bir araya gelip, konuştu. Konuştuklarında ne demiş:
 29 “Ardında yiğit oğlu, yiğit kardeşi var, öldürmek olmaz.”, de-
 30 miş. Ondan sonra Kazan’ı domuz ahırına götürüp, kapatıp bıraktı.
 31 At ayağı sürünür, ozanın dili sürünmez. Kazan’ın ölüsünü dirisini
 32 kimse bilmedi. Hânım hey, Kazan’ın bir genç oğlu kalmış idi. O

33 ösip - jetilgen edi. Bir küni ol atna minip, diywanaga keldi. Birew
 34 turıp: "Sen Qazan xannıñ ulı emessiñ be?" - dep suraptı. Buğan
 35 Oraz aşuwanıp qalıptı: "Ne dep tursıñ kem aqıl, meniñ äkem -
 36 Bayandür xan emes pe edi?" - depti. Joq, ol seniñ şeşerñiñ äkesi,
 37 nağasıñ boladı", - depti ol adam. Oraz odan: "Meniñ äkem öli me,
 38 tiri me?" - dep suraptı. "Äkeñ tiri. Tuwmanyayn qamalında tutqın
 39 bolıp jatır", - depti ol. Mina sözdi esitkende bala qan jılap,
 40 qattı qayğırdı. Attıñ basın burıp anasına keldi. "Ana, men
 41 Bayandür xan emes, Qazannıñ balası ekenmin goy. Teksiz jerden

118. Sayfa

1 şıqqan bolmasañ, munı sen mağan nege aytpadıñ? Ana qarızı
 2 täñiri qarızı. Äytpese qara bolat qılısımdı qolğa alıp, basırdı
 3 kesip, qanırdı töger edim", - depti Oraz. Anası jılap, til qat-
 4 tı: "Ulım, äkeñ aman. Biraq men sağan onıñ jawğa tutqın bolıp
 5 jatqanın aytkan joq edim. Aytsam sen de jawğa attanıp, mert bola
 6 ma dep edim. Jan balam, ulım, äkeñniñ jayın aytpağan sebebim osı
 7 edi. Äkeñ üşin qayğıratın bolsañ, nağasıña adam jiberip
 8 şaqırt, sonımen aqıldasıp körelik", - depti anası. Oraz nağası-
 9 sina adam jiberip şaqırttı, ol keldi. Oraz oğan: "Äkemdi tutqın-
 10 dıqtan bosatuw üşin jaw qamalına bargım keledi", - depti. Bul
 11 sözdi jurttıñ bäri unatıp, bekterge xabar saldı: "Oraz äkesin izdep,

33 büyüyüp yetişmiş idi. Bir gün o atına binip, divana geldi. Birisi
 34 kalkıp: “Sen Kazan Hân’ın oğlu değil misin?”, diye sormuş. Buna
 35 Uruz sinirlenerek: “Ne deyip durursun kıt akıllı, benim babam
 36 Bayındır Hân değil miydi?”, demiş. Yok, o senin ananın babası,
 37 deden olur.”, demiş o adam. Uruz ona: “Benim babam ölü mü,
 38 diri mi?”, diye sormuş. “Baban hayatta. Tomanın kalesinde tutsak
 39 olup yatıyor.”, demiş o. Bu sözü işitince çocuk kan ağlayıp,
 40 çok üzüldü. Atın başını çevirip, anasına geldi. “Ana, ben
 41 Bayındır Hân’ın değil, Kazan’ın oğlu imişim. Soysuz yerden

118. Sayfa

1 çıkmış olmasan, bunu sen bana niye söylemedin? Ana hakkı
 2 Tanrı hakkı. Öyle olmasaydı kara polat kılıcımı ele alıp, başını
 3 kesip, kanını döker idim.”, demiş Uruz. Anası ağlayıp, konuş-
 4 tu: “Oğlum, baban sağ. Ama ben sana onun düşmana tutsak ol-
 5 duğunu söylemiş değil idim. Söylesem sen de düşmana gidip, şehit mi olsun
 6 demiş idim. Can yavrum, oğlum, babanın durumunu anlatmama nedenim bu
 7 idi. Baban için kaygılanmış isen, dedene adam gönderip
 8 çağırt, onunla konuşup görelim.”, demiş anası. Uruz dede-
 9 sine adam gönderip çağırttı, o geldi. Uruz ona: “Babamı tutsak-
 10 ıktan kurtarmak için düşman kalesine gitmek isterim.”, demiş. Bu
 11 sözü yurdun hepsi uygun bulup, beylere haber saldı: “Uruz babasını arayıp,

12 jol şekpek. Barlık jigit qaruw asınıp, atka minsin", - depti. As-
 13 kerler kele bastadı. Oraz öziniñ şatırın aşıp, bar quralın tüye-
 14 ge arttı. Askerge Kara Köne bas boldı. Barlık asker sap qurıp,
 15 jolğa şıktı.
 16 Jol üstinde bular Aya - Sofiya⁶⁴ degen gawirler xramına keldi. Xram
 17 kızmetsileri gıybadat kılıp jatır eken. Bul töbesi aspanga jet-
 18 ken ülken xram edi. Oğızdar attarınan tüssip, sawdager kiyimin kiydi
 19 de, at - tüyelerin baylap işke kirdi. Poptar bulardıñ sawdagerge
 20 uksamaytın adamdar ekenin baykap, kamaldıñ kaqpasın japtı da,
 21 munarağa şıktı. Söytti de: "Sender kaydan jürgen adamsıñdar?" -
 22 dep suradı. "Bizder köpes bolamız" - depti bular. "Munısı
 23 ötirik", - dep, gawirler jogarıdan tas ata bastaydı. Sonda Oraz atı-
 24 nan tüssip: "Äkemniñ altın kesesinen däm tatqandar, meni qadirleytin
 25 jigitter tegis attarınan tüssin", - dedi. Arqaysısı bir - bir şokpar
 26 soğıp, kaqpağa keldi. Kaqpanı şokparden urıp kıyratıp, kamalğa
 27 kirdi. Sırtka bir adam jibermey poptarın kırdı, altın - kumisın
 28 talap alıp, özderi dalağa tigilgen şatırlarına barıp ornalastı.
 29 Sol mañda bir sıyırışı bar edi, ol kamaldıñ talanganın körip,
 30 Tagavorga barıp, Aya - Sofiyanın jaw kolında qalğanın ayttı. "Ne
 31 bitirip otırsıñdar? Jaw keldi. Qaruwlarıñdı alıp, qorganısqa
 32 şığıñdar", - depti ol. Tagavor bekterin jıynap: "Bul jawdan qalay
 33 kütülamız?" - dep suraptı. "Bulardan kütüluw oñay emes. Durısı

⁶⁴ Aya - Sofiya Stanbulda. XV gäsırda onı Osman türikleri alıp, meşit etken.

12 yola çıkacak. Bütün yiğit silâhlanıp, ata binsin.”, demiş. As-
 13 kerler gelmeye başladı. Uruz kendi çadırını çözüp, bütün malzemesini deve-
 14 ye yükledi. Askere Kara Göne baş oldu. Bütün asker saf kurup,
 15 yola çıktı.

16 Yolda bunlar Ayasofya⁶⁴ denilen kâfirlerin ibadethanesine geldi. Kilise
 17 hizmetçileri ibadet etmekte imiş. Bu tepesi göğe ula-
 18 şan büyük kilise idi. Oğuzlar atlarından inip, tüccar giysisi giydi
 19 de, atlarını develerini bağlayıp içeriye girdi. Papazlar bunların tüccara
 20 benzemeyen adamlar olduğuna dikkat edip, kalenin kapısını kapattı da,
 21 minareye çıktı. Öyle yaptı da: “Siz nereden gelen adamsınız?”,
 22 diye sordu. “Biz tüccarız.”, demiş bunlar. “Bu
 23 yalan.”, diye, kâfirler yukarıdan taş atmaya başladı. Sonra Uruz atın-
 24 dan inip: “Babamın altın kadehinden yemek tadanlar, beni sayan
 25 yiğitler hepsi atlarından insin.”, dedi. Hepsi bir bir gürz
 26 sallayıp, kapıya geldi. Kapıyı gürz ile vurup kırarak, kaleye
 27 girdi. Dışarıya bir adam göndermeden papazları öldürdü, altını gümüşü
 28 yağmalayıp alıp, kendileri bozkıra dikilen çadırlara gidip yerleşti.

29 O yakınlarda bir sihirbaz var idi, o kalenin yağmalandığını görüp,
 30 Tekür’e gidip, Ayasofya’nın düşman eline geçtiğini söyledi. “Ne
 31 bitirip oturursunuz? Düşman geldi. Silâhlarını alıp savunmaya
 32 çıkın.”, demiş o. Tekür beylerini toplayıp: “Bu düşmandan nasıl
 33 kurtuluruz?”, diye sormuş. “Bunlardan kurtulmak kolay değil. Doğrusu

⁶⁴ Ayasofya İstanbul’da. XV. asırda onu Osmanlı Türkleri alıp, mescit etmiş.

- 34 Qazandı bosatıp, jawğa qarşı salalığ", - deпти. Bul sözdi
- 35 Tagavor unattı. Qazandı bosatıp, patşa aldına alıp keldi. Tagavor
- 36 oğan: "Qazan bek, elimizge jaw tiydi. Sol jawdı quwsañ, biz seni
- 37 bosatamız, öziñe köp sıylıq beremiz. Endi qayıp bizge jaw bolmay-
- 38 tındıgıñdı aytıp, üwäde ber", - deпти. Sonda Qazan: "Täñiri atınan
- 39 söyleyin, tüzüw jol bolsa, kıysıq jolğa tüşpespin", - deпти olarğa.

119. Sayfa

- 1 Gäwirler: "Qazan bizge jaw bolmaska üwäde berdi", - dep quwandı.
- 2 Tagavor äşkerin jıynap, sogıs bolatın jerge keldi de, sansız şatır-
- 3 ların tikti. Gäwirlerdin äşkeri Qazan töniregine şoktay bolıp
- 4 jıynaldı. Qazanga sawıt äkelip kiygizip, kolına kılış, nayza, şok-
- 5 par berdi. Muzday qaruwlandırdı.
- 6 Osı kezde maydanğa oğızdar da lek - legimen kele bastağan edi.
- 7 Dañırılar qağılıp kökti jardı. Qazan oğızdardı kördi. Sonıñ
- 8 aldınğı tobın bastağan bir batır aqbaz atqa minip, kolına aq tuwın
- 9 ustap, aldınğı şepke keldi de, şatırın tikti. Batırları at üstin-
- 10 de sap qurıp turdı. Onıñ bir jağınan Qara Köne kelip, o da öz
- 11 ornın alıp, äşkerin sapqa turğızdı. Sol kezde Qazan atına qamşı
- 12 urıp, ortağa şıqtı da jekpe - jekke sayıska tüşpek boldı.
- 13 Oğızdardan şubar atqa mingen Bayraq şığıp, o da ortağa
- 14 keldi. Sol kezde Qazan oğan til katıp, söyley bastadı. Tıñdalıq,

34 Kazan'ı serbest bırakıp, düşmana karşı salalım.”, demiş. Bu fikri
 35 Tekür uygun buldu. Kazan'ı serbest bırakıp, melik önüne getirdi. Tekür
 36 ona: “Kazan Bey, ilimize düşman saldırdı. O düşmanı kovarsan, biz seni
 37 serbest bırakırız, sana çok hediye veririz. Şimdi cayıp bize düşman olmaya-
 38 çağını söyleyip, ant ver.”, demiş. Sonra Kazan: “Tanrı adıyla
 39 söyleyeyim, doğru yol olsa, yanlış yola düşmem.”, demiş onlara.

119. Sayfa

1 Kâfirler: “Kazan bize düşman olmamaya ant verdi.”, diye sevindi.
 2 Tekür askerini toplayıp, savaş olacak yere geldi de, sayısız çadır-
 3 larını dikti. Kâfirlerin askeri Kazan'ın etrafına bir avuç kadar olup
 4 toplandı. Kazan'a zırh getirip giydirerek, eline kılıç, süngü, gürz
 5 verdi. Yepyeni silâhlendirdi.
 6 Bu sırada meydana oğuzlar da alay alay gelmeye başlamış idi.
 7 Davullar çalınıp göğü yardı. Kazan oğuzları gördü. Onun
 8 öndeki alayına öncülük eden bir yiğit ak boz ata binip, eline ak tuğunu
 9 alıp, ön tarafa geldi de, çadırını dikti. Yiğitleri at üstün-
 10 de saf kurup durdu. Onun bir tarafına Kara Göne gelerek, o da kendi
 11 yerini alıp, askerini safta durdurdu. O sırada Kazan atına kamçı
 12 vurup, ortaya çıktı da teke tek savaşa girecek oldu.
 13 Oğuzlardan alacalı ata binen Beyrek çıkıp, o da ortaya
 14 geldi. O sırada Kazan ona dil katıp, konuşmaya başladı. Dinleyelim,

- 15 xan iyem, ol ne degen: "Ornıñnan erte turıp, jol şegipsiñ, jigit. Kim
 16 bolasıñ, jigit? Üstiñe ıyıqtarı berik sawıt kiyipsiñ, jigit, kim ediñ
 17 öziñ, jigit? Atıñ kim, zatıñ kim deymin, jigit, aytşı sonı", - depti
 18 Ұазан. Bayraq turıp: "Meniñ atı - jönimdi bilgiñ keldi me, gäwir?
 19 Öz atımdı surasañ - Bämsi-Bayraq, -äkemniñ atın surasañ - Bayböri
 20 xan. Men Bayburd қаласın, Para - Sara қамалın buzıp алған batır-
 21 мін. Қалыңдığımды jawdan қутқарған batırımın. Қайратың bolsa
 22 kel, gäwir, sayısalıқ", - depti. Ұазан оған: "Аскериңниң aldın
 23 bastap ақ tuw ustap kelgeni astına ақboz at mingen batır kim? Kimniñ
 24 balası ol? Aytşı sonı jigit? Jaқsılıғиңdı umıtpaspın", - dedi
 25 Ұазан. Bayraq: "Kimniñ balası kerek edi saған, gäwir? Ol bizdiñ
 26 Ұазан bek batırdıñ balası", - dep jawap berdi. Ұазан işinen:
 27 "Täñirge täwbä, meniñ balam da at jalın tartıp minetin alıp batır
 28 bolған eken", - dep süyindi. Bayraq оған: "Onı - munı surap basımdı
 29 awırtpa, gäwir", - dep, atқа қамşı bastı da Ұазанға төнди. Қолın-
 30 дағи şoқпармен onı салıp қалди. Ұазан özin tanıtpay, Bayraqtıñ
 31 şoқпарın darıtpay, onıñ belbewinen ustap, қолındaғи şoқпарın
 32 tartıp aldı, сөytip şoқпармен jelkesinen bir urди. Bayraq atınы
 33 jalın қуşıp keyin қарay şaba jөнeldi. Қашсаñ қаш, Bayraq,
 34 begiñe sälem ayt, özi kelsin maған", - dedi Ұазан. Munı körgen соñ
 35 İylik oғızdıñ balası, jawdan jeñilip көrmegen Tölek Boran batır
 36 ortalıққа şaba jөнeldi. Ұазан оған:
 37 Ornıñnan erte turasıñ,

15 hânım, o ne demiş: “Yerinden erken kalkıp, yol çekmişsin, yiğit. Kim
 16 olursun, yiğit? Üstüne omuzları sağlam zırh giymişsin, yiğit, kim idin
 17 sen, yiğit? Adın ne, soyuna kim derler, yiğit, söyle onu.”, demiş
 18 Kazan. Beyrek durup: “Benim adımı sanımı bilmek mi istersin, kâfir?
 19 Kendi adımı sorarsan Bamsı Beyrek, babamın adını sorarsan Kam Püre
 20 Hân. Ben Bayburd kalesini, Parasarun kalesini yıkıp almış yiği-
 21 dim. Nişanlımı düşmandan kurtaran yiğidim. Cesaretin varsa
 22 gel kâfir, savaşalım.”, demiş. Kazan ona: “Askerinin önünde
 23 öncülük edip ak tuğ tutup gelen, ak boz ata binen yiğit kim? Kimin
 24 oğlu o? Söyle onu yiğit? İyiliğini unutmam.”, dedi
 25 Kazan. Beyrek: “Kimin oğlu olduğu niye gerekli sana, kâfir? O bizim
 26 Kazan Bey yiğidin oğlu.”, diye cevap verdi. Kazan içinden:
 27 “Tanrı’ya şükür, benim oğlum da at yelesi tutup binen alp yiğit
 28 olmuş.”, diye sevindi. Beyrek ona: “Onu bunu sorup başımı
 29 ağrıtmı, kâfir.”, diyerek ata kamçı vurdu da Kazan’a döndü. Elin-
 30 deki güzü ile ona vurup kaldı. Kazan kendini tanıtmadan, Beyrek’in
 31 güzünü isabet ettirmeyip, onun kemerinden tutup, elindeki güzünü
 32 çekip aldı, öyle yapıp güz ile ensesine bir vurdu. Beyrek atının
 33 yelesini kucaklayıp geri dönerek koşmaya başladı. “Kaçarsan kaç, Beyrek,
 34 beyine selâm söyle, kendi gelsin bana.”, dedi Kazan. Bunu gördükten sonra
 35 Eylik Koca’nın oğlu, düşmana yenilmeyen Dülek Evren yiğit
 36 meydana ilerledi. Kazan ona:
 37 Yerinden erken kalkarsın,

- 38 Jolğa şığıp şabasın,
 39 Batır bolsan, jönindi ayt,
 40 Öziñ qanday balasın?
 41 Bedüwiyn atqa minesin,
 42 Bulan - bulan jelesin,

120. Sayfa

- 1 Jekpe - jekke kelesin.
 2 Batır bolsan atıñdı ayt,
 3 Ayta almasan keyin qayt!
 4 Erler atın jasırmas,
 5 Qorqak jawdı qaşırmas, - dedi.
 6 Tölek Boran oğan jawap berip: Qıw gawir, meniñ atım sağan nege
 7 kerek? Men İylik oğız balası Tölek Boran batır bolamın. Taysaluw-
 8 dı süymeymin, uyat otına küymeymin. Elimnen ozğan batırmın, gawir-
 9 ge jatırmın. Elüw jetti qamaldın qakpasın buzıp alğanmın,
 10 jawğa oyran salğanmın", - dedi de, atın qattı qamşılap, qolında-
 11 ğı nayzasın Qazanga salmaq boldı. Biraq, Qazan onıñ nayzasın
 12 qağıp tastadı. Qazan atın qamşılap, onıñ qolındağı nayzasın
 13 tartıp aldı, sol nayzamen kök jelkelep salıp qaldı. Nayzaqak
 14 bölindi: "Ey, tegi onbağan jigit, begiñe sälem ayt, özi kelsin munda", -
 15 dedi. Boran keyin şegindi, Qazan şabınğan buwraday maydanda turıp,

- 38 Yola çıkıp koşarsın,
 39 Yiğit isen, hususiyetini söyle,
 40 Sen nasıl çocuksun?
 41 Bedevî ata binersin,
 42 Sallana sallana gelirsin,

120. Sayfa

- 1 Teke tek gelesin.
 2 Yiğit isen adını söyle,
 3 Söyleyemezsen geri dön!
 4 Erler adını gizlemez,
 5 Korkak düşmanı kaçırmaz.”, dedi.
 6 Dülek Evren ona cevap verip: “Çakal kâfir, benim adım senin neyine
 7 gerek? Ben Eylik Koca oğlu Dülek Evren yiğidim. Çekinme-
 8 yi sevmem, ayıp ateşine yanmam. İlimde üstün yiğidim, kâfi-
 9 re gelmekteyim. Elli yedi kalenin kapısını kırıp almışım,
 10 düşmana karışıklık salmışım.”, dedi de, atını sert kamçılıyıp, elinde-
 11 ki süngüsünü Kazan’a gönderecek oldu. Ama, Kazan onun süngüsünü
 12 kapıp bıraktı. Kazan atını kamçılıyıp, onun elindeki süngüsünü
 13 çekip aldı, o süngü ile göğe savurup kaldı. Süngü tam ortadan
 14 kırıldı. “Ey soyu onmayan yiğit, beyine selâm söyle, kendi gelsin buraya.”,
 15 dedi. Evren geri çekildi, Kazan kızan buğra gibi meydanda durup,

- 16 batırlardı jekpe - jekke şakıra berdi. Sol kezde atına kamsı
- 17 basıp jekpe - jekke Düzenniñ balası Rüstem şıqtı. Kazan oğan da
- 18 surağ koyıp: "Ornıñnan erte turıpsıñ, jaksı talap kılıpsıñ.
- 19 Kavkazdın jüyrik tulparın jaratıp alıp minipsıñ. Atı - jöñiñdi
- 20 ayt, kay jigitsiñ?" - dedi. Rüstem batır oğan: "Meniñ atım -
- 21 Rüstem, äkemniñ atı - Düzen. Ornımnan erte turğanmın, jawğa bet-
- 22 ti burğanmın. Eki birdey inimdi kırşınında öltirip, kayğı otına
- 23 jangannmın", - dep, Kazanga töndi, birağ ala almadı. Kazan onı bir
- 24 soqtı da: "Tegi onbağan neme, begiñe sälem ayt, özi kelsin", - dedi.
- 25 O da şegindi. Kazan burıñışa maydanda turıp aldı. Orazdın atı-
- 26 nıñ şılbırın Kara Köne ustap turğan edi. Onıñ namısı keldi de,
- 27 şılbırın julıp alıp, kılışın jalañaştap maydanga şaptı.
- 28 Kılışı Kazannıñ ıyığına tiyip, sawıtın buzıp, kara etine tört eli
- 29 ötip ketti. Kızıl kanı josaday bolıp ağıp, koltığına kan kuyıl-
- 30 dı. Oraz oğan tağı da umıtılıp edi, Kazan ulına qarap
- 31 til kattı: "O, ulım, sen meniñ askar ala tawım ediñ. Eki közimniñ
- 32 sınarı ediñ, batır tuwğan arıstanım ediñ, Oraz. aq sakaldı äkeniñdi
- 33 öltirip, maskara bolma, ulım!" - dedi. Orazdın kanı kaynap, äkesine
- 34 janı aşdı. Kara katarı japkan eki közine jas keldi. Attan tüsip,
- 35 äkesiniñ qolın süydi. Kazan da atınan tüsip, balasınıñ jelkesinen
- 36 süydi. Ekewi attarına mindi de, kılıştarın jalañaştap jawğa tiydi.
- 37 Say men sala adam basına toldı, jaw jeñildi. Bular gawirlerdiñ ka-
- 38 malın aldı, şirkewlerin kıyratıp, ornına meşit saldı. Söytip Oraz

16 batırları teke tek çağırıverdi. O sırada atına kamçı
 17 basıp teke tek Düzen'in oğlu Rüstem çıktı. Kazan ona da
 18 soru sorup: "Yerinden erken kalkmışsın, iyi talep etmişsin.
 19 Kazılık hızlı cins atını iyi hazırlayarak alıp binmişsin. Adını sanını
 20 söyle, hangi yiğitsin?", dedi. Rüstem yiğit ona: "Benim adım
 21 Rüstem, babamın adı Düzen. Yerimden erken kalkmışım, düşmana yü-
 22 zü çevirmişim. İki benzer kardeşimi gençliğinde öldürüp, kaygı ateşine
 23 yanmışım.", diye, Kazan'a döndü, ama öldüremedi. Kazan ona bir
 24 vurdu da: "Soyu onmayan şey, beyine selâm söyle, kendi gelsin.", dedi.
 25 O da çekildi. Kazan ilk seferki meydanda durdu. Uruz'un atı-
 26 nın ipini Kara Göne tutup durmuş idi. Onun namusu geldi de,
 27 ipini çekip alıp, kılıcını çekip meydana koştu.
 28 Kılıcı Kazan'ın omzuna deyip, zırhını kırıp, kara etine dört parmak
 29 geçip gitti. Kızıl kanı oluk oluk olup akararak, koltuğuna kan dökül-
 30 dü. Uruz ona yine hamle yapmıştı, Kazan oğluna bakıp
 31 konuştu: "O, oğlum, sen benim yüksek ala dağım idin. İki gözümün
 32 teki idin, yiğit doğan arslanım idin, Uruz. Ak sakallı babanı
 33 öldürüp, maskara olma, oğlum!", dedi. Uruz'un kanı kaynayıp, babasına
 34 canı acıdı. Kara kaşlarının örttüğü iki gözüne yaş geldi. Attan inip,
 35 babasının elini öptü. Kazan da atından inip, oğlunun ensesinden
 36 öptü. İkisi atlarına bindi de, kılıçlarını sıyırıp düşmana saldırdı.
 37 Dere ile ova adam başıyla doldu, düşman yenildi. Bunlar kâfirlerin ka-
 38 lesini aldı, kiliselerini yıkıp, yerine mescit yaptı. Böylece Uruz

39 äkesin qanqumar jaw qolınan qutqarıp, eline alıp keldi. Aq diydar-
 40 lı anasına xabarşı jiberdi. Qazanrıñ aqqıwday qalkıǵan boyjet-
 41 ken qızdarı aldınan şıǵıp, äkesiniñ qolınan süydi, ayaǵına bas

121. Sayfa

1 iydi. Qazan kök şalǵınǵa köptegen şatır tiktirip, jeti kün, jeti
 2 tündey oǵız eline toy berdi. İsim - jem köl - kösir boldı.
 3 Sol toyǵa Qorkıt atam kelip, qobız oynap jır ayttı. Din üşin
 4 küresken sol erler qayda ketti? Olar dñniye bizdiki dep öktegen eken,
 5 sol bek erlerdiñ erligiñ jırladım depti. Olardı ajal urlap, jer
 6 juttı. Dñniye jalǵan emes pe? Adam keledi, ketedi, ömirdiñ ayaǵı-
 7 ajal. Jerdegi ömirdiñ sıyqı sonday. Sol künge deyin, xan iyem, sizdi
 8 qıday diniñnen ayırmasın. Qulqı jaman adamdardıñ tiline erme.
 9 Sizdiñ qurmetiñizge bes awız sözben duǵa oqıdım, sol duǵam qabıl
 10 bola bersin. "Äwmiyn, äwmiyn", - degen adam allanıñ diydarın köredi.
 11 Muxammed üşin ol dñniyede alla sizdiñ künäñizdi jeñildetsin.

39 babasını kanlı düşman elinden kurtarıp, iline alıp geldi. Ak yüz-
 40 lü anasına haberci gönderdi. Kazan'ın ak kuğu gibi süzülen yetiş-
 41 kin kızları önüne çıkıp, babasının elini öptü, ayağına baş

121. Sayfa

1 eğdi. Kazan yeşil otu bol yere bir çok çadır diktirip, yedi gün, yedi
 2 gece kadar oğuz iline toy verdi. Yeme içme hadsiz hesapsız oldu.
 3 O toya dedem Korkut gelip, kopuz çalıp şarkı söyledi. Din için
 4 savaştan o erler nereye gitti? Onlar dünya bizim diyerek güç kullanmış imiş,
 5 o bey erlerin erliğini destan yaptım demiş. Onları ecel çalıp, yer
 6 yuttu. Dünya yalan değil mi? Adam gelir, gider, ömrün sonu
 7 ölüm. Yerdeki ömrün anlaşıldığı şekli de öyle. O güne deyin, hânım, sizi
 8 Hüda dininden ayırmasın. Huyu kötü adamların diline erme.
 9 Sizin hürmetinize beş kelime söz ile dua okudum, o duam kabul
 10 oluversin. "Âmin, âmin." diyen adam Allah'ın yüzünü görür.
 11 Muhammet için o dünyada Allah sizin günahınızı hafifletsin.

122. Sayfa

**SIRTKI OGIZDARDIN İŞKİ OGIZDARĞA
KARSI BAS KÖTERÜWİ JÄNE BAYRAKTIN
KALAY ÖLTİRİLGENİ TUWRALI JIR**

- 1 Bir küni üş oq pen buzıq oq eli jıynalıp kelip, Qazan üyinen
- 2 olja bölisi. Ekinşi jolğı olja bölisine sırtkı oğızdar kelmedi.
- 3 Qazan üyinde olja böliskende ol äyeliniñ qolınan ustap, özi dalğa
- 4 şıgıp ketedi eken. Sodan soñ jurtt onıñ üyine kirip, olja bölisken.
- 5 Bul olja bölisinen sırtkı oğızdardın kösemderi - Aruz, Ämen
- 6 sıyaqtı batırlar xabarsız qalğan edi. Sırtkı oğız bekteri: "Bul
- 7 kezge deyin Qazannıñ üyinde biz işki oğızdarmen birlesip olja bölisüw-
- 8 ši edik, bul jolğı olja bölisinen bizdi nege şet qaldırğan?" - depti.
- 9 Sodan soñ sırtkı oğızdın bekteri batalasıp, Qazannan suwınıp,
- 10 oğan barmaytın bolıptı, duşpandıq niyet te körsetedi. Qulbas
- 11 deytin adam bar edi, sodan Qazan: "Men mal - mülkimdi oljağa sal-
- 12 ğanda sırtkı oğızdar sonı birlesip oljalawşı edi, olar bul jolğı

122. Sayfa

DIŞ OĞUZLARIN İÇ OĞUZLARA KARŞI BAŞ KALDIRMASI VE BEYREK'İN NASIL ÖLDÜRÜLDÜĞÜ HAKKINDA DESTAN

- 1 Bir gün Üç Ok ile Bozuk Ok ili bir araya gelip, Kazan'ın evinden
- 2 ganimet bölüştü. İkinci seferki ganimet bölüşüne Dış Oğuzlar gelmedi.
- 3 Kazan'ın evinde ganimet bölüşüldüğünde o karısının elinden tutup, kendi bozkıra
- 4 çıkıp gider imiş. Ondan sonra yurt onun evine girip, ganimet bölüşmüş.
- 5 Bu ganimet bölüşünden Dış Oğuzların lideri Aruz, Emen
- 6 benzeri yiğitler habersiz kalmış idi. Dış Oğuz beyleri: "Bu
- 7 defaya deyin Kazan'ın evine biz İç Oğuzlar ile birleşip ganimet bölü-
- 8 şür idik, bu seferki ganimet bölüşünden bizi niye uzak tutmuş?", demiş.
- 9 Ondan sonra Dış Oğuzun beyleri sözleşip, Kazan'dan soğuyup,
- 10 ona gitmez olmuştu, düşmanlık niyetini de gösterdi. Kılbaş
- 11 denilen adam var idi, ona Kazan: "Ben malımı mülkümü yağmaya bırak-
- 12 tığımda Dış Oğuzlar onu birleşip yağmalar idi, onlar bu seferki

- 13 üleske nege qatıspağan?" - dep suradı. Qulbas oğan: "Sen olja
 14 bölisine işki oğızdardı gana şakırdıñ, sondıqtan olar bul olja
 15 ülesine qatısa almadı", - deпти. "Olar bizge jawlıq niyetke köşken
 16 joq pa eken?" - deпти Qazan. Qulbas turıp: "Xan iyem, onda men
 17 barıp jaw ma eken, dos pa eken bileyin", - deпти. Qazan: "Bilsen
 18 bilip kel", - dep, Qulbastı jumsadı. Qulbas atına minip qasına
 19 birneşe joldas ertip, Qazanga qızmet istegen Aruzdıñ üyine barıp
 20 tüsti. Aruz altın şatır tiktirip, balalarınñ ortasında otır eken.
 21 Amandasıp bolğan soñ Qulbas: "Qazannıñ basına awır kün tuwdı.
 22 Qızmetimde bolğan Aruz kelip ketsin deydi. Elime jaw kelip, tüyele-
 23 rimdi baqırtıp quwıp ketti, jılqılarımdı kisinetip aydap ketti.
 24 Qazday qalkığan qızdarımdı oljaladı. Basıma osınday kün tuwdı.
 25 Tärbiyemde bolğan edi, Aruz tez jetsin dedi", - deпти. Sonda Aruz:
 26 "Üş oq, boz oq eli Qazan üyinen olja böliskende, biz birge baruwşı
 27 edik, soñğı olja bölisinen biz şet qaldıq. Bizdiñ ne ayıbımız boldı

123. Sayfa

- 1 eken? Qazannıñ basına kün tuwsa, oğan bizdiñ berer kömegimiz joq.
 2 Qazanga etken qızmetim az bolğan joq. Endigi jerde biz Qazanga dos
 3 emes, jawmız", - deпти. Sonda Qulbas arıla söyledi. Tıñdalıq, xan-
 4 iyem, ol ne degen eken: "Aqılsız bolma, Aruz. Qazan xan ornınan
 5 erte turıp jawğa attanbaq. Alatawğa aq şatırların tikti. Üş jüz

13 üleşe niye katılmamış?”, diye sordu. Kılbaş ona: “Sen ganimet
 14 bölüşüne yalnız İç Oğuzları çağırдын, onun için onlar bu ganimet
 15 üleşine katılmadı.”, demiş. “Onlar bize düşmanlık niyetine girmiş
 16 değil mi imiş?”, demiş Kazan. Kılbaş kalkıp: “Hânım, oraya ben
 17 gidip düşman mı imiş, dost mu imiş bileyim.”, demiş. Kazan: “Bilirsen
 18 bilip gel.”, diye, Kılbaş’ı görevlendirdi. Kılbaş atına binip yanına
 19 bir kaç yoldaş alıp, Kazan’a hizmet eden Aruz’un evine varıp
 20 indi. Aruz altın çadır diktirip, çocuklarının ortasında oturur imiş.
 21 Hal hatır sorduktan sonra Kılbaş: “Kazan’ın başına ağır gün doğdu.
 22 Hizmetimde olan Aruz gelip gitsin der. İlime düşman gelip, devele-
 23 rimi bağırarak kovup gitti, yıklarımı kışneterek sürüp gitti.
 24 Kaz gibi kızlarımı ele geçirdi. Başıma böyle bir gün doğdu.
 25 Himayemde olmuş idi, Aruz tez yetişsin dedi.”, demiş. Sonra Aruz:
 26 “Üç Ok, Boz Ok ili Kazan evinde ganimet bölüştüğünde, biz birlikte varır
 27 idik, son ganimet bölüşünden biz uzak kaldık. Bizim ne kusurumuz oldu

123. Sayfa

1 acaba? Kazan’ın başına gün doğsa, ona bizim verecek yardımımız yok.
 2 Kazan’a ettiğim hizmetim az olmuş değil. Şimdiki yerde biz Kazan’a dost
 3 değil, düşmanız.”, demiş. Sonra Kılbaş bitip söyledi. Dinleyelim, hâ-
 4 nım, o ne demiş: “Akılsız olma, Aruz. Kazan Hân yerinden
 5 erken kalkıp düşmana yürüyecek. Aladağ’a ak çadırlarını dikti. Üç yüz

- 6 alpıs altı batır jıynaldı. As - awkat üstinde olar seniñ atrıdı
- 7 joktıadı. Bizge tiygen jaw jok. Seni dos pa eken, qas pa eken, sınağa-
- 8 lı aytıp edim. Qazanga jaw ekeniñdi bildim, betiñnen jarılqasın,
- 9 koş bol", - dep, Qulbas atına mindi. Aruz kattı sastı. Sırtkı
- 10 oğızdardıñ bärine xabar salıp: "Batırlar tegis jıynalsın, Ämen
- 11 kelsin, Rüstem batır kelsin, jawdan beti qaytpağan Tölek - Boran kel-
- 12 sin, barlıq bekter kelip jetsin", - depti Aruz. Sırtkı oğızdardıñ
- 13 barlıq bekteri jıynalıptı. Aruz keñ dalağa sansız şatır tikkizip,
- 14 jılkıdan aygır, tüyegen ülek, qoydan koşkar soyğızdı, söytip
- 15 sırtkı oğızdardıñ bekterin sıyladı. Jıyn toyğa aynaldı. Aruz:
- 16 "Bekterim, ne üşin şaqırğanımdı bildiñder me?" - depti. "Bilgeni-
- 17 miz jok", - deydi bekter. Bilmesender aytayın: Qazan bizge Qulbas-
- 18 tı jumsap: "Elime jaw tiydi, xalqım oyran boldı. Basıma kün tuwdı,
- 19 kızmetimde bolğan Aruz kelsin", - depti. Men Qulbaska: "Qazan
- 20 öziñiñ jıyğan baylığın böliskende sırtkı oğızdar oljadan qur
- 21 qalmawşı edi, bekter soğan rıza bolıp, algısın aytuwşı edi. Sonğı
- 22 oljadan biz nege qur qaldıq", - dedim. Ämen turıp: "Bizge qanday
- 23 jawap bergeniñdi ayt", - dedi. Aruz oğan: "Men Qazanga endigi jerde
- 24 jawmın", - dep jiberdim. Sender ne aytasıñdar buğan?" - dedi.
- 25 Bekter turıp: "Odan bölek söz bizde bar ma? Sen jaw bolsañ, biz de
- 26 jaw", - depti. Aruz jıylısqa quran äkelip sonı ärbirewine ustatıp,
- 27 antın aldı. Bekter: "Seniñ dosına biz dospız, seniñ jawıña biz
- 28 jawmız", - dep tegis quran ustadı. Aruz bekterine şekpen japtı,

6 altmış altı yiğit toplandı. Yeme içme anında onlar senin adını
 7 andı. Bize saldıran düşman yok. Seni dost mu imişsin, rakip mi imişsin, sınamak üze-
 8 re söyledim. Kazan'a düşman olduğunu bildim, yüzünden esirgesin,
 9 hoş ol.”, diyerek, Kılbaş atına bindi. Aruz çok şaşırıldı. Dış
 10 Oğuzların hepsine haber salıp: “Yiğitlerin hepsi toplansın, Emen
 11 gelsin, Rüstem yiğit gelsin, düşmandan yüzünü döndürmeyen Dülek Evren gel-
 12 sin, bütün beyler gelip ulaşsın.”, demiş Aruz. Dış Oğuzların
 13 bütün beyleri toplanmış. Aruz geniş bozkıra sayısız çadır diktirip,
 14 yilkıdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirdi, böylece
 15 Dış Oğuzların beylerini ağırladı. Toplantı toya dönüştü. Aruz:
 16 “Beylerim, ne için çağırdığımı bildiniz mi?”, demiş. “Bildigi-
 17 miz yok.”, dedi beyler. Bilmiyorsanız söyleyeyim: Kazan bize Kılbaş'ı
 18 görevlendirip: “İlime düşman saldırdı, halkım karıştı. Başıma gün doğdu,
 19 hizmetimde olan Aruz gelsin.”, demiş. Ben Kılbaş'a: “Kazan
 20 kendi topladığı varlığını bölüştürdüğünde Dış Oğuzlar ganimetten geri
 21 kalmaz idi, beyler ona memnun olup, teşekkürünü belirtir idi. Son
 22 ganimetten biz niye uzak tutulduk.”, dedim. Emen kalkıp: “Bize nasıl
 23 cevap verdiğini söyle.”, dedi. Aruz ona: “Ben Kazan'a şimdiki durumda
 24 düşmanım.”, diye gönderdim. Siz ne dersiniz buna?”, dedi.
 25 Beyler kalkıp: “Ondan başka söz bizde var mı? Sen düşman isen, biz de
 26 düşman.”, demiş. Aruz toplantıya Kur'an getirip onu her birine tutturup,
 27 antını aldı. Beyler: “Senin dostuna biz dostuz, senin düşmanına biz
 28 düşmanız.”, diye hepsi Kur'an'a el bastı. Aruz beylerine kaftan giydirdi,

29 mınanı ayttı: "Bekter, Bayraq bizden kız alıp, küyew bolıp edi,
 30 biraq özi Qazan jağında qalıp tur. Sonı bizdi Qazanmen jarastır
 31 dep aldap şakırıp alıp, tilin bilsek kaytedi? Bizge qosılsa, ol
 32 äbden jaksı, qosılmasa öltirelik. Bayraqtı öz ortasınan ayırsaq,
 33 Qazanmen jawlasuw bizge onayğa tüsedı", - depti.
 34 Bayraqqa xabar jiberisti. Ol öziniñ şatırında jigitterimen
 35 işip - jep otır eken. Aruzdan bargan adam sälem berip, üyine kirdi.
 36 Ol: "Xanım, Aruz sağan sälem ayttı. Bayraqtıñ jüregi şat bolsın.
 37 Sol kisi kelip, bizdi Qazanmen tatuwlastırsın dep jatır", - dedi. Eki
 38 sözge kelmey, Bayraq "maqul" depti. Sodan soñ ol atın aldırıp
 39 mindi de, kırık jigitin alıp Aruzdıñ awılına keldi. Onda sırtkı
 40 oğızdardıñ barlıq bekteri otır eken. Bayraq olarğa sälem berdi.
 41 Sonda Aruz: "Seni biz ne üşin şakırğanımızdı bildiñ be, Bay-

124. Sayfa

1 raq?" - dedi. "Ne üşin şakırıp ediñder?" - dedi ol. "Osında otır-
 2 gan bekter tügel Qazannan bölünemiz dep quran ustap, anttastık", -
 3 dedi Aruz. Bayraq: "Men Qazannan bölüne almaymın", - dep, ant
 4 berdi jāne ol: "Men Qazannıñ jaksılığın köp körgen adamın
 5 Sonı umıtsam közimnen şıqsın. Men Qazannıñ kavkazdıq jüyrik
 6 attarına köp mindim. Sonı umıtsam tösegim tobit bolsın. Men onıñ
 7 sıylıqqa bergen şapandarın kiydim, sonı umıtsam, ol meniñ kebinim

29 şunu söyledi: “Beyler, Beyrek bizden kız alıp, güveyi olmuş idi,
 30 ama kendisi Kazan tarafında kalmıştır. Onu bizi Kazan ile barıştır
 31 diye aldatarak çağırıp, dilini bilsek nasıl olurdu? Bize katılırsa, o
 32 hepten iyi, katılmazsa öldürelim. Beyrek’i kendi boyundan ayırırsak,
 33 Kazan’a düşman olmada bize kolaylık sağlar.”, demiş.

34 Beyrek’e haber gönderildi. O kendi çadırında yiğitleri ile
 35 yiyip içip oturur imiş. Aruz’dan gelen adam selâm verip, evine girdi.
 36 O: “Hânım, Aruz sana selâm söyledi. Beyrek’in yüreği şad olsun.
 37 O kişi gelip, bizi Kazan ile barıştırısın demektedir.”, dedi. İki
 38 laf etmeden, Beyrek “makul” dedi. Ondan sonra o atını getirtip
 39 bindi de, kırk yiğidini alıp Aruz’un köyüne geldi. Orada Dış
 40 Oğuzların bütün beyleri oturur imiş. Beyrek onlara selâm verdi.
 41 Sonra Aruz: “Seni bizim niçin çağırdığımızı bildin mi, Bey-

124. Sayfa

1 rek?”, dedi. “Niçin çağırdınız?”, dedi o. “Burada otu-
 2 ran beylerin hepsi Kazan’dan ayrılalım diye Kur’an’a el basıp antlaştık.”
 3 dedi Aruz. Beyrek: “Ben Kazan’dan ayrılamam.”, diye ant
 4 verdi ve o: “Ben Kazan’ın iyiliğini çok görmüş adamım.
 5 Onu unutursam gözümünden çıksın. Ben Kazan’ın Kazılık hızlı
 6 atlarına çok bindim. Onu unutursam döşeğim tabut olsun. Ben onun
 7 armağan olarak verdiği kaftanlarını giydim, onu unutursam, o benim kefenim

- 8 bolsın. Men Ƙazannıñ ala şatırına kirdim. Sonı umıtsam, kirer
- 9 üyim abaƙtı bolsın. Bilip ƙoyınƘar, Ƙazannan men bölınbeymin", -
- 10 dedi Bayraq. Aruz Bayraqtıñ saƙalınan alıp julƙıladı. Bekter-
- 11 diñ onı öltirgisi joƙ edi. Aruzdıñ aşuwlı ekenin bilgen soñ Bayraq:
- 12 "Aruz, seniñ azğanıñdı bilgende, men Kavkaz atına miner edim, üsti-
- 13 me sawıt, basıma duwlığa kiyer edim. Ƙarıma alpıs tutam nayza
- 14 iler edim, ƙolıma ƙara bolat ƙılış alar edim, ƙasıma bek bitkendi
- 15 ƙosar edim, söytip basıñdı keser edim. Tegi oñbağan neme, bul niyetiñdi
- 16 bilgende munda keler me edim? Batırdı aldaw - äyeldik. Munday
- 17 ayarlıƙtı sen äyeliñnen üyrendiñ be, teksiz?" - dedi. Aruz oğan:
- 18 "Tiliñdi tarta söyle, ƙanıñ seniñ aƙƙan suw emes, odan da bizge ƙosı-
- 19 lamın dep antıñdı ber", - dedi. Bayraq aşuwğa mindi. "Täñiri küwä
- 20 bolsın, Ƙazan üşin basım ketse de sözimnen taymaymın, denemdi
- 21 kırık bölek etsen de, Ƙazannan bölınbeymin!" - dedi. Aruz aşuwla-
- 22 nıp, onıñ jağasınan ƙayta aldı. Jan - jağına ƙarap edi, eşbir bek
- 23 jaƙındap kelgen joƙ eken. Sonda Aruz ƙınaptan ƙılışın aldı da,
- 24 onıñ oñ jambasın şawıp tastadı. Bayraqtıñ ƙara ƙanı suwday
- 25 tögilip, özi jerge ƙulap tüsti. Bekter bul iske narazı bolıp, attarı-
- 26 na minip, taradı. Bayraqtı serikteri atƙa otırğızıp, birewi artınan
- 27 ustap alıp, awılına ƙayttı. Batırdı şatırına äkelip jatƙızıp,
- 28 işikpen jawıp tastadı. Sonda Bayraq: "Jigitter, orındarıñnan
- 29 turıp, meniñ şubar atımnıñ ƙuyrığın kesinƘer, attarıña minip,
- 30 biyik tawğa bettenƘer. Suwı köp suluw özenderdi kesip ötip, Ƙazannıñ

8 olsun. Ben Kazan'ın ala çadırına girdim. Onu unutursam, girecek
9 evim zindan olsun. Bilip koyun, Kazan'dan ben ayrılmam.”,
10 dedi Beyrek. Aruz Beyrek'in sakalından tutup tekrar tekrar sarstı. Beyle-
11 rin onu öldüreceği yok idi. Aruz'un kızgın olduğunu anlayınca Beyrek:
12 “Aruz, senin azdığını bilseydim, ben Kazılık atıma binerdim, üstü-
13 me zırh, başıma tolga giyerdim. Koluma altmış tutam süngü
14 takar idim, elime kara polat kılıç alır idim, yanıma bey yetişkini
15 alır idim, öyle yaparak başını keser idim. Soyu onmayan şey, bu niyetini
16 bilseydim buraya gelir miydin? Yiğidi aldatmak kancıklık. Böyle
17 kandırmayı sen karından mı öğrendin soysuz?”, dedi. Aruz ona:
18 “Dilini tartarak konuş, kanın senin akan su değil, o nedenle de bize katılı-
19 yorum diye antını ver.”, dedi. Beyrek sinirlendi: “Tanrı şahit
20 olsun, Kazan için başım gitse de sözümünden dönmem, bedenimi
21 kırk parça etsen de, Kazan'dan ayrılmam!”, dedi. Aruz sinirle-
22 nip, onun yakasından tekrar tuttu. Her tarafına bakmış idi, hiç bir bey
23 yaklaşp gelmemiş. Sonra Aruz kından kılıcını çekti de,
24 onun sağ kalçasını kesip attı. Beyrek'in kara kanı su gibi
25 akıp, kendisi yere yıkılıp düştü. Beyler bu işe râzı olmayıp, atları-
26 na binerek, dağıldı. Beyrek'i yoldaşları ata oturtup, birisi arkasından
27 tutup, köyüne döndü. Yiğidi çadırına taşıyıp yatırarak,
28 kürkle örtüp bıraktı. Sonra Beyrek: “Yiğitler, yerinizden
29 kalkıp, benim alacalı atımın kuyruğunu kesin, atlarınıza binip,
30 büyük dağa doğru gidin. Suyu bol güzel ırmakları geçerek, Kazan'ın

- 31 diywanına barıñdar. Aq kiyimderiñdi tastap, qara kiyim jamılıñdar,
 32 Bayraq öldi dep xabarlañdar, özi saw bolsın. Özi tärbiyelegen Aruz-
 33 dan bir adam kelip awılına şakırdı, soğan erip biz Aruz awılına
 34 bardıq. Onda sırtkı oğızdardıñ barlıq bekteri jıynalıp, toy
 35 jasap jatır eken. Özderi as üstinde kuran ustasıp, biz Qazannan
 36 bölinemiz dep anttasıptı. Onı biz bilmey qaldıq. Olar Bayraqqa:
 37 "Bizge qosılamin", - dep antıñdı ber dedi. Bayraq ant bermedi.
 38 seniñ tärbiyeñde bolğan azgın Aruz bul sözge aşuw körsetip, Bayraq-
 39 tı kılıştap, qanın suwday ağızdı, söytip Bayraqtıñ basına qara
 40 kün tuwdı deñder. Eger Qazan men üşin onıñ da qanın tökpeşe,
 41 maxşarda meniñ qolım onıñ jağasında boladı dersinder", - depti.

125. Sayfa

- 1 Tağı bir tapsırğanı: "O, jigitterim, endi Aruzdıñ balası Bıysat
 2 kelip, meniñ elimdi şabadı. Keleli tüyemdi bozdatıp, üyirli jilkım-
 3 dı kisinetip, qoralı qoyımdı mañıratıp aydap ketpek, qızdarımdı
 4 oljalamaq. Bıysat meniñ suluw jarımdı kuşpaq, taypamdı, elimdi
 5 talqandap, talap almak. Qazan mağan tez kelsin. Aruzda ketken
 6 meniñ kegidimdi alıp bersin, qanıñm üşin qanın töksin. Söytip, meniñ
 7 süygen jarımdı öziniñ balasına qossın. Meniñ oğan körge tükende
 8 aytar sözim - osı. Bayraqtıñ janı tәñirige barıp qosıldı dersin-
 9 der".

31 dîvanına varın. Ak giysilerinizi çıkarıp, kara giysi örtünün,
 32 Beyrek öldü diye haber verin, kendisi sağ olsun. Kendi beslediği Aruz'-
 33 dan bir adam gelip köyüne çağırdı, ona katılıp biz Aruz'un köyüne
 34 vardık. Orada Dış Oğuzların bütün beyleri toplanıp, ziyafet
 35 kurmakta imiş. Kendileri yemek sırasında Kuran'a el basıp, biz Kazan'dan
 36 ayrılıyoruz diye antlaşmış. Onu biz bilmiyorduk. Onlar Beyrek'e:
 37 "Bize katılıyorum.", diye antını ver dedi. Beyrek ant vermedi.
 38 Senin himayende olan azgın Aruz bu söze kızıp, Beyrek'i
 39 kılıçlayıp, kanını su gibi akıttı, böylece Beyrek'in başına kara
 40 gün doğdu deyin. Eğer Kazan benim için onun da kanını dökmezse,
 41 mahşerde benim elim onun yakasında olur dersiniz.", demiş.

125. Sayfa

1 Bundan başka bir isteği: "O, yiğitlerim, şimdi Aruz'un oğlu Basat
 2 gelip, benim ilimi gaspeder. Deve sürümü bağırıp, yıldı sürümü
 3 kışnetip, ahır dolusu koyunumu meleterek sürüp gidecek, kızlarımı
 4 ele geçirecek. Basat benim güzel yârimi kucaklayacak, boyumu, ilimi
 5 parçalayıp, yağmalayacak. Kazan bana çabuk gelsin. Aruz'da kalan
 6 benim öcümü alsın, kanım için kanını döksün. Öyle yapıp, benim
 7 sevdiğim yârimi kendi oğluna versin. Benim ona mezara girerken
 8 söyleyecek sözüm bu. Beyrek'in canı Tanrı'ya varıp birleşti dersi-
 9 niz."

10 Bul xabar Bayraqtıñ äkesi men şeşesine jetti. Olardıñ aq
 11 üyleri jılağan elge toldı. Bayböriniñ kızdarı aq kiyimderin tas-
 12 tap, qara jamıldı. Bayraqtıñ şubar atınıñ kuyırığı kestı.
 13 Qırık - elüw jigit qara kiydi, jurttıñ aq säldenıñ ornına kök sälde
 14 oradı. El Qazannıñ aldına kelip, sol säldelerin jerge alıp urıp:
 15 "Bayraqım, asıl tuwğan erim!" - dep jılap eñiredi. Jurt Qazannıñ
 16 qolın süyip: "Öziñ aman bol, Qazan! Bayraq öldi. Öz kızmetiñde
 17 bolğan Aruz qolınan öldi. Bizdi ol awılına şaqırğan edi, söytsek
 18 sırtkı oğızdar jıynalıp, quran ustasıp: "Biz Qazannan bölün-
 19 dik", - dep anttaşkan eken. "Sen de bizge qosıl", - desti. Bayraq
 20 seniñ nanıñdı tepken joq. Olardıñ sözine könbedi. Buğan öziñe
 21 kızmet istegen Aruz aşuwanıp, törde otırğan Bayraqtıñ bir jamba-
 22 sın şawıp tastadı. Öziñiz aman bolıñız, xan iyem. Bayraq täñirisine
 23 ketti. Biraq Qazan Aruzdıñ bul künäsin keşpesin degendi ayttı", -
 24 depti. Qazan munı esitken soñ qolına oramalıñ alıp, ökirip jıla-
 25 dı. Dıywanğa jıynalğan el, bekter "oy bawırımıdap" köristi. Qazan
 26 öziñiñ şatırına bardı da, jetti kündeñ tösek tartıp jılawmen
 27 boldı. Qazannıñ inisi Qara Köne Qulbaska: Ornıñnan turıp, meniñ
 28 ağan Qazanğa bar, ornınan tursın. Sen üşin bizden bir batır ölip
 29 otır de. Aytқан ösiyeti. "Meniñ qanıma qan, janıma jan alsın", -
 30 depti. "Jawımızdan sonıñ kegin alalıq", - depti. Qulbas oğan:
 31 "Sen onıñ inisi ediñ, öziñ bar", - deydi. Aqırında ekewi birlesip
 32 Qazannıñ şatırına kirip, sälem berdi. Sodan soñ Qulbas söyley

10 Bu haber Beyrek'in babası ile anasına ulaştı. Onların ak
 11 evleri ağlayan halkla doldu. Kam Püre'nin kızları ak giysilerini çıka-
 12 rıp, karaya gömüldü. Beyrek'in alaca atının kuyruğunu kesti.
 13 Kırk elli yiğit kara giydi, yurt ak sarığının yerine yeşil sarık
 14 sardı. İl Kazan'ın önüne gelip, o sarıklarını yere çalıp:
 15 "Beyrek'im asıl doğan erim!", diye ağlayıp bağırdı. Yurt Kazan'ın
 16 elini öpüp: "Sen sağ ol, Kazan! Beyrek öldü. Kendi hizmetinde
 17 olan Aruz eliyle öldü. Bizi o köyüne çağırılmış idi, gittik ki
 18 Dış Oğuzlar toplanıp, Kuran'a el basarak: "Biz Kazan'dan ayrıl-
 19 dık.", diye antlaşmış. "Sen de bize katıl.", dedi. Beyrek
 20 senin ekmeğini tepmiş değil. Onların sözünü kabul etmedi. Buna sana
 21 hizmet eden Aruz sinirlenip, baş köşede oturan Beyrek'in kalça-
 22 sını kesip attı. Siz sağ olunuz, hânım. Beyrek Tanrı'sına
 23 gitti. Ama Kazan Aruz'un bu suçunu affetmesin sözünü söyledi.",
 24 demiş. Kazan bunu işittikten sonra eline mendilini alıp bağırıp ağla-
 25 dı. Dîvana toplanan il, beyler "oy kardeşim diye ağlaşıp" görüştü. Kazan
 26 kendi çadırına girdi de, yedi gün boyunca döşek çekip ağla-
 27 dı. Kazan'ın kardeşi Kara Göne Kılbaş'a: Yerinden kalkıp, benim
 28 ağam Kazan'a git, yerinden kalksın. Senin için bizden bir yiğit ölmüş-
 29 tür de. Verdiği vasiyeti: "Benim kanıma kan, canıma can alsın.",
 30 dermiş. "Düşmanımızdan onun öcünü alalım.", demiş. Kılbaş ona:
 31 "Sen onun kardeşi idin, kendin git.", der. Sonunda ikisi birleşip
 32 Kazan'ın çadırına girip, selâm verdi. Ondan sonra Kılbaş konuşmaya

33 bastadı: "Xan iyem, öz basıñız aman bolsın. Bizdiñ ortamızdan bir
 34 batır ölip, seniñ jolıñda basın berip otır. Bas kırıap, sonıñ kegin
 35 alalıq. Bosqa jılap, közdiñ mayın tawısqannan ne şıgadı? Tur
 36 ornıñnan, basıñdı köter", - dedi. Qazan olarğa: "Bul durıs aqıl
 37 eken. Meniñ barlıq qaruw - jaradıñdı tüyelerge artıñdar, barlıq
 38 bek attarına minsin", - dedi. Bekter tegis attarına mindi. Qazan
 39 öziñiñ qara atın aldırđı. Soğan minip alıp, dañgıra qakkızıp,
 40 kerney şalgızdı. Jorıqqa şıgıp, kün demey, tün demey tartı.
 41 Bul xabar Aruzğa, barlıq sırtkı ogız bekterine jetip edi.

126. Sayfa

1 "Qazan kele jatır eken" deytin söz elge taradı. Bular da asker
 2 jıyıp, onıñ aldınan şıqtı. Eki jaq betpe - bet keldi. Uş oq pen
 3 boz oq jawlastı. Aruz turıp: "İşki ogızdar işinde meniñ öltiretin
 4 adamım Qazan bolsın", - dedi. Ämen batır bolsa: "Meniñ jawım
 5 Teris Uzamış bolsın", - dedi. Rüstem batır: "Meniñ jawım Aqsak
 6 ogızdıñ balası Oqsı bolsın", - dedi. Olardıñ arkaysısı öziñiñ
 7 köz tikken jawların belgilep aldı. Sap turgan asker jazılıp,
 8 soğısqa äzirlendi. Qorgasın oqtar oqsantayğa salındı. Aruz atın
 9 ortaq aydap, Qazangaq ayqayladı: "Kel beri, orbağan Qazan, sazay-
 10 ıñdı beremin", - dedi. Qazan qalkanın tosıp, Aruzğa nayza qoldan-
 11 dı. "Teksiz iyt, opasızdıqpen erdi öltirdiñ, ölimniñ qanday ekenin

33 başladı: “Hânım, kendi başınız sağ olsun. Bizim aramızdan bir
 34 yiğit ölüp, senin yolunda başını vermiştir. Birleşip, onun öcünü
 35 alalım. Boşa ağlayıp, gözün yağını bitirmekten ne çıkar? Kalk
 36 yerinden, başını kaldır.”, dedi. Kazan onlara: “Bu doğru akıl
 37 imiş. Benim bütün silâhımı malzememi develere yükleyin, bütün
 38 beyler atlarına binsin.”, dedi. Beylerin hepsi atlarına bindi. Kazan
 39 kendi kara atını getirtti. Ona binip, davul dövdürüp,
 40 ney çaldırdı. Sefere çıkıp, gece demeden gündüz demeden yol gitti.
 41 Bu haber Aruz’a, bütün Dış Oğuz beylerine ulaştı.

126. Sayfa

1 “Kazan gelmekteymiş.” diye söz ile yayıldı. Bunlar da asker
 2 toplayıp, onun önüne çıktı. İki taraf yüz yüze geldi. Üç Ok ile
 3 Boz Ok düşman oldu. Aruz kalkıp: “İç Oğuzlar içinde benim öldürecek
 4 adamım Kazan olsun.”, dedi. Emen yiğit ise: “Benim rakibim
 5 Ters Uzamış olsun.”, dedi. Rüstem yiğit: “Benim rakibim Ense
 6 Koca’nın oğlu Okçu olsun.”, dedi. Onların her birisi kendinin
 7 göz koyduğu rakiplerini belirtti. Saf duran asker yayılıp,
 8 savaşa hazırlandı. Kurşun oklar ok torbasına kondu. Aruz atını
 9 ortaya sürüp, Kazan’a bağırdı: “Gel beri, onmayan Kazan, ceza-
 10 nı vereyim.”, dedi. Kazan kalkanını tutup, Aruz’a süngü kullan-
 11 dı. “Soysuz it, vefasızca eri öldürdün, ölümün nasıl olduğunu

12 men sağan k rsetermin", - dedi. Aruz atına  amşı basıp,  azanġa
 13 kılış urdı. Biraġ onısı tiymey ketti. Kezek  azanġa kelgende, ol
 14 alpıs tutam nayzasın saldı, nayza jarġ etip onıġ kewdesine  tip
 15 ketti. Aruz jerge  ulap t sti.  azan  ziniġ inisi  ara K nege belgi
 16 berip, Aruzdın basın şawıp tasta dedi.  ara K ne şawıp barıp,
 17 onıġ basın şawıp tastadı. Munı k rge sirtkı oġzdarđın bekte-
 18 ri tegis attarınan t sip,  azanın ayagına jıġıldı.  zderiniġ
 19 ayıbın moyındap,  olınan s ydi.  azan Bayraġtın  anı uşın
 20 Aruzdın  anın t kkenin jetkilikti dep sanap, olardın k n sın
 21 keşirdi.  azan Aruzdın mal - m lkin, elin, taypasın talan - tarajġa
 22 saldı. Jigitterin  ırıp, keġ řalġınġa şatır tiktirdi.
 23 Bul jıyınġa  orkıt atam kelip,  uwaniştı  leġ ayıptı. Din
 24 uşın k resken sol batırlardın erligin jirġa  osıptı. Jalġan - ay,
 25 bar d niye bizdiki dep ayġay - s reġ salġan sol erler  azır  ayda?
 26 Olardı ajal urlap, jer juttı. D niye kimge opa  ılġan? Adam
 27  miri  tkinşi,  mirdin  urdımı - ajal, ajirasuw, jerdegi  mir
 28 bayansız! Menin sizge berer batam: " uday seni  lgeniņře diniņnen
 29 ayırmasın. Aġ saġaldı  keġniġ bargan jeri jumak bolsın! Aġ
 30 şaştı anaġniġ j rer jeri aşkar ala taw bolsın! Iymandı j ziġdi
 31 k rge soġ, bes awız s zben duġa okıdık. Duġam  abil bolıp,
 32 t gel orındalsın, " wmıyn" deytinder bolsa, ol d niyede  udaydın
 33 dıydarın k rsin. Ol d niyeden Muxamed uşın alla seniġ k n ġdi
 34 jeġil etsin!"

12 ben sana gösteririm.”, dedi. Aruz atına kamçı vurup, Kazan’a
 13 kılıç salladı. Ama o vuruşu deymeden gitti. Sıra Kazan’a gelince, o
 14 altmış tutam süngüsünü bıraktı, süngü aniden parlayıp onun göğsüne geçip
 15 gitti. Aruz yere yıkılıp düştü. Kazan kendi kardeşi Kara Göne’ye işaret
 16 verip, Aruz’un başını kesip bırak dedi. Kara Göne koşarak varıp,
 17 onun başını kesip bıraktı. Bunu gören Dış Oğuzların beyle-
 18 ri hep birden atlarından inip, Kazan’ın ayağına yığıldı. Kendilerinin
 19 ayıbını kabul edip, elini öptü. Kazan Beyrek’in kanı için
 20 Aruz’un kanını dökmek yeterli diye kabul edip, onların kusurunu
 21 affetti. Kazan Aruz’un malını mülkünü, ilini, boyunu talana yağmaya
 22 bıraktı. Yiğitlerini öldürüp, geniş otu bol çalılık yere çadır diktirdi.
 23 Bu toplantıya dedem Korkut gelip, neşeli şarkı söylemiş. Din
 24 için savaştan o yiğitlerin erliğini hijâyeye koşmuş. Yalan ey,
 25 bütün dünya bizim diye bağırıp çağırın o erler şimdi nerede?
 26 Onları ecel çalıp, yer yuttu. Dünya kime vefa kılmış? İnsan
 27 ömrü geçici, ömrün sonu ölüm, ayrılık, yerdeki ömür
 28 istikrarsız! Benim size verecek duam: “Hüda seni ölene deyin dininden
 29 ayırmasın. Ak sakallı babanın vardığı yeri cennet olsun! Ak
 30 saçlı ananın gideceği yeri yüksek ala dağ olsun! İmanlı yüzünü
 31 gördükten sonra, beş kelime söz ile dua okuduk. Duam kabul olup,
 32 hepsi yerine gelsin, “âmin” diyenler ise, o dünyada Hüda’nın
 33 yüzünü görsün. O dünyada Muhammet için Allah senin günahını
 34 hafifletsin!”.

KAZAK TÜRKÇESİ (SOVYETLER BİRLİĞİ) ALFABESİ

<u>KIRIL</u>	<u>LATİN</u>	<u>ARAP</u>
А а	A a	—
Б б	B b	ب
В в	V v	ف
Г г	G g	غ
Д д	D d	د
Е е	E e (ye)	ي (ي)
Ё ё	Yo yo	يو
Ж ж	C c (ĵj)	ج
З з	Z z	ز
И и	Iy iy (i, iy)	ي
Й й	Y y	ي
К к	K k	ك
Л л	L l	ل
М м	M m	م
Н н	N n	ن
О о	O o	و
П п	P p	پ
Р р	R r	ر
С с	S s	س
Т т	T t	ت
У у	Uv uv (v, üv)	ث
Ф ф	F f	ف
Х х	H h	ه
Ц ц	Ts ts	تس
Ч ч	Ç ç	چ
Ш ш	Ş ş	ش
Щ щ	Şç şç	شچ
Ы ы	I i	ي
Э э	E e	ي
Ю ю	Yu yu	يو
Я я	Ya ya	يا
І і	I i	ي
Қ қ	K k	ك
Ң ң	n n	ن
Ғ ғ	Ğ ğ	غ
Ү ү	Ü ü	ئ
Ұ ұ	U u	و
Ө ө	Ö ö	و
Ә ә	E e (Aa)	ا
Һ һ	H h	ه

(A.B. Ercilasun, Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Kültür Bakanlığı, Ankara 1993, s. 27'den alınmıştır.)

SES BİLGİSİ (FONOLOJİ)

ÜNLÜLER

Kazak Türkçesinde dokuz ünlü ses vardır: a, ä, e, ı, i, o, ö, u, ü. Bunlardan a, ı, o, u kalın ünlüler; ä, e, i, ö, ü de ince ünlülerdir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak ä (ə) ünlüsü vardır. Bu, açık bir e ünlüsüdür. Türkiye Türkçesindeki e'den biraz daha açık ve geniştir. e'den çok a'ya yaklaşan bir sestir:

äyel 'kadın' (71,31)

bäyge 'ödül' (38,16)

päle 'bela' (40,38)

täñiri 'Tann' (104,34)

Kazak Türkçesindeki i ünlüsü, Türkiye Türkçesindeki i'ye göre biraz daha kısadır¹:

jiber- 'gönder-' (17,30)

kelip 'gelip' (18,41)

közimniñ 'gözümün' (44,11)

til 'dil' (18,33)

¹ Kültür Bakanlığı, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kazak Türkçesi, C. 1, Ankara 1992, s. 1047.

Yine Türkiye Türkçesinden farklı olarak Kazak Türkçesinde yer alan uw (y) ve iy (ı) sesleri, hem kalın hem ince sıradan kelimelere gelebilmektedir. Bunlar da ünlü sesler arasına girmektedirler ama net ünlü sesler değildir. Bu sesler, diftong sesleridir:

suwsar ‘kürk’ (60,9) **ruw** ‘boy, oba’ (86,17)

kelüw ‘gelmek’ (39,38) **üülenüw** ‘evlenme’ (46,2)

sıyınıp ‘sığınıp’ (81,20) **sıykır** ‘sihir’ (96,12)

biyik ‘büyük’ (72,2) **kiyik** ‘geyik’ (83,27)

Kazak Türkçesindeki ünlüleri, şöyle bir tablo ile verebiliriz:

Geniş	Dar
a, ä, e	ı, i, İy Düz
o, ö	u, ü, Uw Yuvarlak

Maxmudov ve Musabayev **Kazakça - Orısça Sözdik** adlı eserlerinde, Kazak Türkçesindeki ünlüleri şöyle tabloştırmışlardır² :

Yer Ayrımı		Ön Sıra		Orta Sıra		Arka Sıra	
Dilin kalkış derecesine göre	Dudağın katılıma göre	Dudak Ünlüsü	Damak Ünlüsü	Dudak Ünlüsü	Damak Ünlüsü	Dudak Ünlüsü	Damak Ünlüsü
Yukarı kalkış		ü	i, iy		ı	uw, u	
Orta kalkış		ö	e			o	
Aşağı kalkış			ä		a		

ÜNLÜ UYUMLARI

DAMAK UYUMU (KALINLIK - İNCELİK UYUMU)

Türk Dilinin bir üyesi olan Kazakçada da sağlam bir kalınlık - incelik uyumu vardır.

batırlık ‘yiğitlik’ (64,3)

izdewdiñ ‘aramanın’ (73,23)

janımdı ‘canımı’ (69,27)

köñildi ‘mutlu’ (45,1)

² X. Maxmudov, G. Musabayev, **Kazakça - Orısça Sözdik**, Kazak Sovet Entsiklopediyasınıñ Bas Redaksiyası, Almatı 1987, s. 415.

karanġı ‘karanlık’ (26,7) **sözdi** ‘sözü’ (69,34)

Ancak, aslı müstakil bir edat olan (bilen) vasita hali eki **+men** ve ilgi zamiri eki olan **+ki** bu uyumu bozmaktadır. Her iki ek de kalın sıradan kelimelere gelse de ince sıradan şekillerle karşımıza çıkmaktadır:

japқанmen ‘örtmekle’ (7,21)

kaққанmen ‘itina etmekle’ (7,17)

opasızdıқpen ‘vefasızlıkla’ (126,11)

takқанmen ‘takmakla’ (7,20)

sonıki ‘onunki, ona ait’ (74,35)

Damak uyumunu birleşik kelimelerde de görebiliyoruz. Daha eski Türkçe devresinde birleşik kelime haline gelen ‘bugün’ kelimesi, Kazakçada da birleşik kelime olmuş ve damak uyumuna girmiştir: bu gün > **bügin** (17,24).

Henüz birleşimini tam tamamlamayan **қayte-** ‘ne yap-’ fiili uyuma girmemiştir: **қay eter edi** > **қayter edi** ‘ne yapardı’ (12,32)

Damak uyumu, alınma kelimelerde de kendini gösterir:

almas < elmas ‘elmas’ (57,32) **apat** < âfet ‘afet’(98,7)

asil < asîl 'asil' (9,13) **duşpan** < düşmân 'düşman'(79,9)
düken < dükkân 'dükkan'(58,10) **ķayrat** < ğayret 'gayret'(62,3)
munara < menâra 'minare' (9,9) **neke** < nikâh 'nikah'(9,14)
payġambar < peygâmber'peygamber'(8,32)
zulpıķar <zülfıķar'zülfıķar' (29,29)

Uyuma girmeyen alınma kelimeler de vardır:

ķazir 'hazır, Şimdi' (95,41) **ķadirleytin** 'sayġı duyan' (63,35)
ķate 'hata' (34,23) **ķerbala** 'Kerbela' (8,33)
ķızmetŐin 'hizmetġin' (52,34) **ķurmet** 'hürmet' (8,27)
minbarda 'minberde' (44,1)

Damak uyumuna uymayan kelimelerin üzerlerine eklenen ekler itibariyle de bir uyum söz konusudur. Son hecenin ünlüsü hangi nitelikte ise, gelen ekler de o nitelikte olmaktadır:

Domrülge 'Dumrul'a' (69,32) **Domrüldin** 'Dumrul'un' (69,33)
ķatesiz 'hatasız' (7,2) **Ġaliyge** 'Ali'ye' (8,32)

DUDAK UYUMU (DÜZLÜK - YUVARLAKLIK UYUMU)

Metnimizde de görüldüğü üzere, Kazak yazı dilinde kök hecesinde yuvarlak ünlü bulunan kelimelerde dudak uyumu bulunmamaktadır. Oysa konuşma dilinde, Kırgızca kadar ileri olmasa da dudak çekerliği söz konusudur.

a) Kök Hecesinde o Ünlüsü Bulunan Kelimelerde:

bolıptı ‘olmuş’ (7,1)

Қорқıt ‘Korkut’ (7,1)

оқıған ‘okuyan’ (8,29)

ойым ‘düşüncem’ (73,5)

solgın ‘solgun’ (48,9)

тобір ‘tabur’ (62,9)

b) Kök hecesinde ö Ünlüsü Bulunan Kelimelerde:

өгиздің ‘öküzün’ (30,41)

өкінішти ‘yazık’ (76,31)

өмір ‘ömür’ (71,35)

көпір ‘köprü’ (29,27)

көрдим ‘gördüm’ (7,19)

көрім ‘mezarım’ (71,15)

көрүвим ‘görmem’ (50,36)

өзін ‘kendini’ (7,15)

төзім ‘sabır’ (64,22)

c) Kök hecesinde u Ünlüsü Bulunan Kelimelerde:

jumıska ‘işe’ (7,5)	jurtınan ‘yurdundan’ (11,2)
ruwında ‘boyunda’ (7,1)	tukımı ‘tohumu’ (49,25)
tutınıp ‘tutup, tutunup’ (32,4)	uzın ‘uzun’ (11,18)

d) Kök Hecesinde ü Ünlüsü Bulunan Kelimelerde:

jüyrik ‘hızlı’ (23,20)	jüzik ‘yüzük’ (51,30)
külip ‘gülüp’ (75,7)	üsitip ‘üşütüp’ (51,23)
üsti ‘üstü’ (71,18)	

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğünde: “İlk hecedeki yuvarlak (o, ö, u, ü) ünlülerden sonra gelen ı ve i sesleri, söyleyişte u ve ü’dür: *kördi* yazılır, *kördü* okunur; *körıp* yazılır, *körüp* okunur; *köldüñ* (gölün) okunur; *üzim* yazılır, *üzüm* okunur; *bospın* yazılır, *bospun* (boşum) okunur; *toksıñ* yazılır, *toksuñ* okunur; *jüzimiz* yazılır, *jüzümüz* (yüzümüz) okunur.”³ diye belirtilmektedir.

Kazakça mastar eki olan -(U)w, damak uyumuna girse de dudak uyumuna girmez:

asuwlı ‘asılı’ (50,8)	aşuw ‘kıзма, hiddet’ (27,5)
------------------------------	------------------------------------

³ Kültür Bakanlığı, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kazak Türkçesi, s. 1048.

atanuw 'bahsedilmek' (106,13)	bağuw 'bakma' (22,23)
baruw 'varmak' (44,5-6)	berüw 'vermek' (7,27)
kelüw 'gelmek' (39,38)	

Dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı etkisiyle de dudak uyumuna aykırı şekiller ortaya çıkabilir:

aşuw < açığ 'kızma' (12,28) **elüw** < elig 'elli' (32,9)

Öte yandan; dudak ünsüzü olsa da dudak uyumunu koruyan örnekler de vardır:

ķabırğan 'kaburgan' (13,11) **ķawınday** 'kavun gibi' (12,15)
tawıķ 'tavuk' (106,22)

Alınma kelimelerde de dudak uyumuna giren örnekler vardır:

ķabil < kabûl 'kabul' (7,8) **mälim** < ma'lûm 'malum' (93,6)
namıs < nâmûs 'namus' (27,15)

Buna karşılık uyuma girmeyen alınma kelimeler de görülür:

makrum 'mahrum' (50,4-5) **makul** 'makul' (92,33)

Ünlü uyumunun en ileri safhası olan **dudak çekerliği (labial attraction)** Yakut, Altay ve Kırgızcada mevcuttur. Pek çok benzerlikleri yönünden Kazakça da bu konuda Kırgızcaya yaklaşır. Ancak Kazak yazı dilinde bu olayı takip edemeyiz. Kök hece dışındaki hecelerde **ö,u,ü** sesleri konuşmada geçse de **e,ı,i** olarak yazıya geçirilir⁴.

ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

İnce Ünlülerin Kalınlaşması:

Daha çok alınma kelimelerde görülür:

Adam < Âdem 'Adem' (88,9)	ajal < ecel 'ecel' (7,10)
azamat < azâmet 'azamet' (10,4)	aydahar < ejderha 'ejderha' (74,14)
durıs < dürüst 'dürüst' (36,19)	gumır < 'ömr 'ömür' (8,15)
jın < cin 'cin' (50,28)	jomart < cömerd 'cömert' (7,25)
käwsar < kevser 'kevser' (52,33)	kımbat < kıymet 'kıymet' (70,1)
paygamber < peygamber 'peygamber' (8,32)	
sapar < sefer 'sefer' (9,5)	Şamsaddıyn < Şemseddîn (31,17)
şınjır < zencir 'zincir' (64,5)	şırın < şîrîn 'şirin' (65,27)
täkappar < tekebbür (7,15)	täwba < tevbe 'tövbe' (45,15)

⁴ A. İnan'ın konu ile ilgili bir makalesi vardır: A. İnan, *Kazak ve Kırgız Yazı Dillerinde Dudak Benzeşmesi (Labial Attraction) Meselesi, Makaleler ve İncelemeler II. C., TDK., VII. Dizi - Sa. 51, Ankara 1991, s. 71 - 81.*

Türk Dili kaynaklı kelimelerde:

jıyırma < yegirmi 'yirmi' (14,14)

mın < min 'bin' (9,34)

Kalın Ünlülerin İncelmesi:

Alınma kelimelerde:

äsker < asker 'asker' (23,7)

äzir < hazır 'hazır' (46,8)

dästür < düstür 'düstur' (106,6)

düken < dükkân 'dükkân' (58,10)

düniye < dünyâ 'dünya' (7,12)

esep < hisâb 'hesap' (26,8)

jendet < cellâd 'cellat' (58,6)

süre < sûre 'sure' (8,30)

zürne < zurna < surnay 'zurna' (50,16)

Türk Dili kaynaklı kelimelerde:

äri < arı 'hem, yne de, ve' (39,12) (Analoji yoluyla görülen bir incelmedir. **beri**

edatına uymuştur.⁵)

järdem < yardım (49,32)

müyiz < boynuz (75,23)

⁵ bkz. S. Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri II, Yaşayan Ağız ve Lehçeler*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları:214, Ankara 1972, s.150.

Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

İstisnaî örnekler dışında, bu hadise dudak ünsüzlerinin yanında meydana gelen bir dudak benzetmesidir.

a > o Değişmesi

tobır < tabur 'tabur' (62,9)

e > ö Değişmesi

böbek < bebek 'bebk' (9,12)

böz < bez 'bez' (7,23)

töbe < tepe 'tepe' (7,19)

e > ü Değişmesi

süy- << seb- 'sev-' (7,15)

tüye << tebe 'deve' (10,15)

üy << eb 'ev' (7,27)

ı > u Değişmesi**aşuw** < açığ 'kızgınlık' (27,5)**kubıla** < kıble 'kible' (96,29)**pursat** < fırsat 'fırsat' (29,23)**i > ü Değişmesi****elüw** < elig 'elli' (32,9)**müskin** < miskin 'miskin' (17,40)**tüp** < tip 'dip' (27,25)**Ündistan** < Hindistan (29,34)**va > o, ö Değişmesi****okıyğa** < vakı'a 'vaka' (85,28)**ösiyet** < vasiyyet 'vasiyet' (7,5)**Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi****o > a Değişmesi****bawız** < boğaz 'boğaz' (37,27)

ö > e Değişmesi

kewde < kögde 'gövde' (57,34)

u > ı Değişmesi

anık < anuk 'tam' (38,2)

batır < bağatur 'yiğit' (13,17)

bilay < bulayu 'böyle' (60,2)

kabil < kabûl 'kabil' (7,8)

namıs < nâmûs 'namus' (27,15)

ü > i Değişmesi

biyik << bedük 'büyük' (14,21)

Geniş Ünlülerin Daralması

a > ı Değişmesi

bawızda- < bogazla- 'boğazla-' (37,27)

e > i Değişmesi**biyik** << bedük 'büyük' (14,21)**diyirmen** << tegirmen 'değirmen' (115,1)**iygi** << edigü 'iyi' (74,41)**iyilip** < egilip 'eğilip' (76,13)**tiy-** < teg- 'dey-' (18,37)**o > u Değişmesi****buka** < boğa 'boğa' (77,11)**buz-** < boz- 'boz-' (25,16)**kuw-** < kov- 'kov-' (15,32)**sura-** < sor- 'sor-' (12,3)**tuw-** < toğ- 'doğ-' (8,6)**tuyak** < toñak 'toynak' (75,15)**buw-** < boğ- 'boğ-' (115,34)**buzıl-** < bozul- 'bozul-' (14,22)**suk-** < soğ- 'sok-' (48,15)**tukım** < tohum 'tohum' (49,25)**tuwra-** < toğra- 'doğra-' (60,2)**uzan** < ozan 'ozan' (45,40)**ö > ü Değişmesi****bülik** < bölük 'bölük' (102,23)**bülinşilik** < bölücülük 'bölücülük' (14,22)**üyren** < öğren- 'öğren-' (124,17)

Dar Ünlülerin Genişlemesi

i > a Değişmesi

ara < arı 'arı' (11,18)

awdar- < ağdır- 'altüst et-' (9,27-28)

Ma < mı

(suradım) **ba** < mı '(istedim) mi' (36,11)

(tabar) **ma** < mı '(bulur) mu' (41,6)

(tuwmas) **pa** < mı '(doğmaz) mı' (29,16)

i > e Değişmesi

de- < ti 'de-' (7,19)

ege < iye 'sahip' (46,39)

esim < ism 'isim' (89,20)

eşbir < hiçbir 'hiçbir' (7,5)

eşkim < hiç kim 'hiç kimse' (8,12)

iye < idi 'sahip' (17,41)

ket- < kit- 'git-' (7,18)

keyin < kidin 'sonra' (19,40)

kilem < kilim 'kilim' (11,4)

neke < nikâh 'nikâh' (42,9)

Me < mi

(bildin) **be** < mi '(bildin) mi' (28,25)

(ketti) **me** < mi '(gitti) mi' (17,16)

o > a Değişmesi

birak < biroq 'eğer, şayet' (7,13)

u > a Değişmesi

monşak < bonçuk 'boncuk' (31,14) **sawal** < sual 'sual, soru' (40,37)

tutat- 'tutuştur-' (75,16)

ü > ä Değişmesi

mäwlet < mühlet 'mühlet' (61,41)

ü > ö Değişmesi

öner < hüner 'hüner' (49,17)

ÜNLÜ TÜREMESİ

İçte Ünlü Türemesi

Bir üyesi ya da her iki üyesi de **akıcı ünsüz (liquide)** dediğimiz bol sesli ünsüzlerden (l, r, y, m, n) oluşan ünsüz grupları arasında ünlü türemiştir. Bu şekilde hece sayısı artmıştır.

Türk Dili kaynaklı kelimelerde:

alıp < alp 'alp' (32,7)

berik < berk 'berk' (8,14)

kisine- < kişne- 'kişne-' (11,19)

teris < ters 'ters' (78,39)

arıstan < arslan 'arслан' (17,18)

jolbarıs < yolbars 'kaplan' (17,18)

korık- < kırk- 'kork-' (17,24)

topırak < toprak 'toprak' (45,13)

Yabancı kaynaklı kelimelerde:

akımak < ahmak 'ahmak' (40,37)

borış < borç 'borç' (12,5)

gümır < 'ömr 'ömür' (8,15)

ķawım < ķavm 'ķavım' (9,9)

mağına < ma'na 'mana' (39,37)

tağılım < ta'lim 'talim' (84,5)

reniş < renc 'incinme' (41,41)

bakıt < baht 'baht' (24,41)

düniye < dünyâ 'dünya' (7,12)

haziret < ĥazret 'hazret' (8,32)

ķubıla < ķible 'ķible' (96,29)

ömir < 'ömr 'ömür' (8,13)

raxım < rahm 'rahim' (9,17)

Örneklerin bütününden hareket ettiğimizde; ünsüz gruplarını oluşturan üyelerden birinin, ağız ortası açıklığının daha yüksek olduğu görülür⁶.

Sonda Ünlü Türemesi

dene < ten 'ten' (19,17)

sura- < sor- 'sor-' (57,22)

tize < tiz 'diz' (9,10)

Sıralama sayı sıfatı yapan ekte de bu hadise görülür:

-(I)nşI < -(I)nçI < +(I)nç

ekinşi 'ikinci' (9,19)

onınşı 'onuncu' (28,28)

I, İ yerine Iy (Diftong)

Alınma kelimelerde:

Aliydiñ 'Ali'nin' (29,28)

dıydar < didâr 'didar, yüz' (32,3)

diywan < dîvân 'divan' (100,19)

Fatıyma < Fâtıma 'Fatıma' (9,23)

Ġaliyge 'Ali'ye' (8,32)

ıyman < îmân 'iman' (33,27)

kâliyma < kelime 'kelime' (8,27)

piyda < fidâ 'feda' (103,7)

rıyza < rıza 'rıza' (27,41)

sıykır < sihr 'sihir' (40,16)

⁶ Hocamız Osman Nedim Tuna'nın makalesinde ağız ortası açıklığına göre ünsüz dizisi şu şekilde verilmiştir:

ğ h l r n m v y k z s ş f c d g b ç t p
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

O. N. Tuna, *Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkişlemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi*,

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983, Türk Dil Kurumu, Ankara 1986, s. 163-228.

Şamsaddıyn <Şemseddîn (31,17) **Yazıyt** < yezîd 'yezit' (8,33)

Zılıyham < Zeliha (10,3)

Türkçe kelimelerde:

biyt < bit 'bit' (74,17)

iyt < it 'it, köpek' (10,1)

iyt- < it- 'it-' (77,20)

U, û yerine uw (Diftong)

Äbuwbäkîr < Ebûbekir (8,29)

duwşar < dûçâr 'düçar' (9,31)

Ruwgeydâm < Rûveyda (10,3-4)

suwret < sûret 'suret, yüz' (104,35)

ÜNLÜ DÜŞMESİ

Başta Ünlü Düşmesi

laj < ilâc 'ilaç' (39,14)

ruw < uruğ 'boy' (7,1)

sırğa < ısırğa 'küpe' (29,10-11)

sol < uş ol 'şu, o' (7,9)

İçte Ünlü Düşmesi

Vurgusuz Orta Hece Düşmesi

a. Tabanlarda:

arba < araba ‘araba’ (114,23)

aspan < âsûmân ‘gök’ (30,4)

Ayşa < ‘Ayşe ‘Ayşe’ (9,23)

ayt- < ayıt- ‘söylemek’ (7,19)

bult < bulut ‘bulut’ (25,12)

buyrık < buyrık ‘buyruk’ (11,4)

jıyna- < jıyına- ‘topla-’ (9,38)

jumsa- < jumısa- ‘kullan-’ (8,5-6)

kawsakal << kabasaçal ‘kaba ve sert sakal’ (11,17-18)

kayt- < kayıt- ‘dön-’ (7,11)

kıynal- < kıyınal- ‘eziyet çek-’ (7,23-24)

kuyrık << kudırık ‘kuyruk’ (26,10)

patşa < pâdişâh ‘padişah’ (23,28)

b. Ekleşme anında:

awzın < awızın ‘ağzını’ (9,28)

ekewmiz < ekewimiz ‘ikimiz’ (38,17)

estiñiz < esitiñiz ‘iştiniz’ (58,31)

karım < karınım ‘karnım’ (9,31)

korğanı < korığanı ‘koruyucusu’ (49,24)

ornıñnan < ornıñnan ‘yerinden’ (10,11)

Düşmesini beklediğimiz halde düşmeyen ünlüler de olabiliyor:

bawırınğa ‘bağrına’ (30,37)

jawırınñ ‘kürek kemiğinin’ (16,4)

köñilim ‘gönlüm’ (17,14)

Bazen her iki şekilde de karşılaşılabiliyoruz:

ayırıl- ‘ayrıl-’ (32,26)

ayrıl- ‘ayrıl-’ (16,16)

ekewimiz ‘ikimiz’ (38,16)

ekewmiz ‘ikimiz’ (38,17)

täñiri ‘Tanrı’ (7,2)

täñriniñ ‘Tanrı’nın’ (12,5)

Sonda Ünlü Düşmesi

bılay < bulayu ‘böyle’ (60,2)

ķay < ķayu ‘hangi’ (8,20)

osılay < osılayu ‘böyle’ (19,37)

ÜNSÜZLER

Kazak Türkçesinde on yedi tane ünsüz ses vardır: b, d, g, j, k, l, m, n, ŋ, p, r, s, ŝ, t, w, y, z.

ç, f, x, h, v, ts, şç ünsüzleri yabancı kaynaklıdır.

Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmayan, ama ağızlarda yer alan Eski Türkçenin ŋ ünsüzü Kazak Türkçesi yazı dilinde de mevcuttur:

aŋ ‘av’ (14,30)

köziŋdi ‘gözünü’ (54,14)

mŋ ‘bin’ (9,34)

muŋ ‘üzüntü’ (44,31)

Türkiye Türkçesindeki **v** ünsüzü, ancak yabancı kaynaklı kelimelerde görülür. Kazak Türkçesinde çift dudak **v**'si dediğimiz, dudakların büzülerek telâffuz edildiği **w** ünsüzü vardır:

aķkuw 'kuğu' (23,10)	baw 'bağ' (66,25)
dew 'de-' (7,3)	karawıl 'nöbetçi' (68,15)

k ve **g** ünsüzlerinde de farklılık görülür. Eğer kelime kalın ünlülü ise **ķ** ve **ğ** ünsüzü gelir; ince ünlülü ise **k** ve **g** ünsüzü gelir. **ğ**, Türkiye Türkçesindeki yumuşak **g**'den biraz daha belirgindir ve gırtlığa yakın telaffuz edilir. **ķ** da Türkiye Türkçesindeki **k**'ya göre gırtlığa daha yakın telaffuz edilen bir ünsüzdür⁷.

ķabak 'alın' (103,29)	laktıruw 'at-, fırlat' (29,11)
kök 'gök' (40,1)	örık 'erik' (83,20)
ağaş 'ağaç' (27,33)	ğasıķ 'âşık' (45,7-8)
egiz 'ikiz' (45,23)	gödek 'genç' (15,34)

x, hırıltılı gırtlak **h**'sidir⁴.

Baxadır 'Bahadır' (101,18-19)	Jayxan 'Yayhan' (30,29)
ķara xalıķ 'kara halk' (22,2)	xabar 'haber' (14,20)

⁷ *Kültür Bakanlığı, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kazak Türkçesi*, C. I, Ankara 1992, s. 1047.

Ünsüzleri de tablo halinde göstermek mümkündür:

		dudak	diş	damak	diş	dudak	damak
PATLAYICI	ötümsüz	p	t	k	sürek siz		
	ötümlü	b	d	g			
(sonant)	ötümlü	m	n	η	rl	w	y
SIZICI	ötümsüz		s	ş	Sürekli		
	ötümlü		z	j			

Mahmudov ve Musabayev Kazakça - Orıssa Sözdik adlı eserlerinde, bütün ünsüzleri kapsayan bir tablo yapmışlardır⁸ :

Akustik özelliklerine Uygun Bölme	Teşekkül tarzına göre	Teşekkül yerine göre Sesin ka-tılımı	dudak			diş		damak		gırtlak	
			dudak-dudak ötüm-lü	diş-dudak ötüm-lü	ötüm-süz	ötüm-lü	ötüm-süz	ötüm-lü	ötüm-süz	ötüm-lü	ötüm-süz
Sonant	Sızıcı			v	f	z	s			ğ	x
	Patlayıcı					j	ş				
	Hışırtili		b			d (d'j)	t ç, ts	g	k		ķ
	Sızıcı			w				y		h	
Akıcı	Kapanmalı		m			n				η	
	Titrek					r					
	Yanak					l					

⁸ X. Mahmudov, G. Musabayev, Kazakça-Orıssa Sözdik, Kazak Sovet Entsiklopediyasınıñ Bas Redaksiyası, Almatı 1987, s. 416.

ÜNSÜZ UYUMU

Kazakçada ünsüz uyumu çok ileri safhadadır. Eğer bir kelime ünlü ya da tonlu bir ünsüz ile bitiyorsa, bu kelimeye eklenen ek de tonlu bir ünsüzle başlar. Kelime tonsuz bir ünsüzle bitiyorsa, kelimeye eklenen ek de tonsuz ünsüzle başlar. Daha geniş anlamda verecek olursak:

L ile başlayan ekler:

V, r, w, y → l

z, m, n, ŋ, l → d

p, t, s, ş, k → t

N ile başlayan ekler:

V, m, n, ŋ → n

l, r, w, y, z → d

k, p, t, s, ş → t

B ile başlayan ekler:

V, tonlu → m

z → b

tonsuz → p

M ile başlayan ekler:

V, l, r, w, y → m

m, n, ŋ, z → b

k, p, t, s, ş → p

terbiyelegen ‘terbiye eden’ (7,18)

orındağan ‘yerine getiren’ (7,6)

sakталатın ‘saklanan’ (69,26)

jerlerge ‘yerlere’ (11,7)

boljamdarı ‘kehanetleri’ (7,2)

bekterimen ‘beyleri ile’ (13,17)

kayıspas	'eğilmez'	(7,24)
alınbas	'alınmaz'	(7,24)
kelmese	'gelmese'	(11,10-11)
adamnı	'adamın'	(7,7-8)
Ƙorkıttı	'Korkut'un'	(7,4)
balanı	'çocuğu'	(13,25)
ögizdi	'öküzü'	(13,19)
tastı	'taşı'	(13,15)
jaska	'yaşa'	(13,12)
jerge	'yere'	(14,20)
sarayda	'sarayda'	(13,18)
alısta	'uzakta'	(24,10)
oğınan	'sağından'	(13,19)
pışak	'bıçak'	(28,19)
jetpis	'yetmiş'	(104,35)
keleden	'ahırdan'	(14,2)
jibekten	'ipekten'	(14,5)

Bu uyum, bağlaçlarda ve soru ekinde bile görülür:

- **Hasan men Husayinga** - kurmet! 'Hasan ile Hüseyin'e hürmet! (9,1)
- **Süt pen irimřigin kańıřa, Koysım?** 'Süt ile çökeleđin nasıl, Çobanım?' (24,3)
- **Siz ben bizdi** 'Siz ile bizi' (8,24)
- bolar ma?** 'olur mu?' (64,6)

bilmeysiñ be ‘bilmez misin?’ (10,14)

kerek pe? ‘gerek mi?’ (106,14)

Alınma kelimeler de ünsüz uyumuna sokulmuştur:

aspan << âsumân ‘gök’ (30,4)

aspaz < aşbaz ‘aşçı’ (58,7)

batpan < batman ‘batman’ (30,4)

duşpan < düşmân ‘düşman’ (79,9)

Ospan < Osmân ‘Osman’ 9,4)

Bazı istisnalar da vardır:

artınan ‘ardından’ (27,18)

Bu istisnalar, alınma kelimelerde daha belirgindir:

köleñke ‘gölge’ (14,4)

Muhammedke ‘Muhammed’e’ (8,28)

Muhammedtiñ ‘Muhammed’in’ (8,28)

ÜNLÜ - ÜNSÜZ UYUMU

Ünlü - ünsüz uyumu da özel bir yer tutar: Eğer bir kelime k, k, p ünsüzleri ile bitiyorsa, bu kelimeye ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde ünsüzler, ötümlü karşılıkları olan g, ğ, b, w’ye dönüşür:

egistik < ekişlik ‘otlak’ (107,2)

ağıs < akış ‘akış’ (18,18)

şabarmin < şaparmın ‘keserim’ (58,12)

şawıp << şapıp ‘kesip’ (40,14)

ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

TONLULAŞMA

Eski Türkçenin kelime başı tonsuz ünsüzleri, Kazak Türkçesinde kendini genellikle korumuştur.

t

kalın

tağı 'dahi' (8,3)

tas 'taş' (24,21)

toğız 'dokuz' (22,8)

toltır- 'doldur-' (7,14)

tur- 'dur-' (22,12)

tart- 'tut-' (7,18)

taw 'dağ' (11,20)

toksan 'doksan' (22,6)

tuman 'duman' (25,6)

tuw- 'doğ-' (8,6)

ince

teñiz 'deniz' (7,14)

tilek 'dilek' (7,8)

tizil- 'dizil-' (9,2)

tüye 'deve' (7,15)

tik 'dik' (22,12)

tiri 'diri' (7,11-12)

töbe 'tepe' (7,19)

tüz 'düz' (8,8)

#k

kalın

kar 'kar' (7,21)

kıl- 'kıl-, yap-' (7,12)

kız 'kız' (7,25)

kara 'kara' (7,20)

kıyın 'zor' (7,4)

kursak 'kursak' (8,11)

ince

kel- 'gel-' (7,10)

kes- 'kes-' (8,7)

kök 'gök' (9,1)

kör- 'gör-' (7,10)

küş 'güç' (8,6)

kerek 'gerek' (8,23)

ket- 'git-' (7,11)

köñil 'gönül' (7,27)

kül- 'gül-' (7,19)

Kazak türkçesindeki "tonlulaşma" örnekleri kelime içindedir. Kelime başında istisnâî örneklerde #t > #d'ye rastlanır:

kalın

domalak 'yuvarlak' (91,11)

dopşa < topça 'top gibi' (32,23)

ince

de- < ti- 'de-' (9,39)

deyin < tegi 'dek, kadar' (25,9)

diyirmen < tegirmen 'değirmen' (115,1)

Alınma kelimelerde:

dâret << taharet 'taharet' (32,17)

dene < ten 'ten' (19,17)

İki ünlü arasında kalan **p** ve **k** tonlulaşır. Bu seslerden farklı olarak **t**, iki ünlü arasında yer alsa da **p** ve **k** gibi tonlulaşmamakta, varlığını korumaktadır:

atın 'adını' (8,10)

batır 'yiğit' (8,6)

jetip 'yetişip' (7,17)

kutırğan 'kudurmuş' (25,6)

otaw 'otağ' (9,13)

otın 'ateşini' (14,28)

sütün 'sütünü' (9,12)

şatırların 'çadırlarını' (11,2)

ümitim 'ümidim' (9,33)

#k > #g olduğu örnekler de istisnaî olarak karşımıza çıkar:

ğana 'yalnızca' (71,12)

ğıp << kılıp 'kılıp' (18,28)

ğana kelimesinin **kana** (95,23) şekli de kullanılır.

Şu kelimelerde #b'ler korunmuş, #p olmamıştır:

barmaktarın 'parmakların' (51,24)

bolat 'polat' (12,30)

TONLULAŞMA ÖRNEKLERİ

VpV > VbV Değişmesi

İki ünlü arasında kalan p'ler b'ye dönüşmüştür:

jabılıp < jap- 'kapanıp' (59,29)	jabımdar < jap- 'kapatın' (68,34)
jabıs- < japiş- 'yapış-' (41,30)	kobız < kopız 'kopuz' (8,21)
köbeytip < köpeytip 'çoğaltıp' (8,15)	köbikten- < köpikten- 'köpür-' (77,22)
köbirek < köpirek 'çokça' (36,11)	sebebi < sebep 'sebebi' (12,3)
şabarmın < şaparmın 'koşarım' (58,12)	şabısın < şapısın 'koşusunu' (15,33)
şöbin < şöpin 'otunu' (8,18)	töbe < töpe 'tepe' (7,19)
tübinde < tüpinde 'dibinde' (27,25)	

Öte yandan **japan** 'boş arazi' (49,2) kelimesinde VpV korunmuştur.

VkV > VgV Değişmesi

argımağın < argımakin 'hızlı atını' (8,4)	biylerin < biylikin 'hükümünü' (7,5)
egiz < ekiz 'ikiz' (45,23)	kegin < kekin 'öcünü' (27,21)
kıyındığın < kıyındığın 'zorluğunu' (8,4)	oğı < okı 'oku' (8,7)
ögizdey < ökizdey 'öküz gibi' (59,12)	sadağınmı < sadakınmı 'yayının' (8,7)
şegip < şekip 'çekip' (9,6)	tağı < takı 'dahi' (8,3)
tegin < tekin 'soyunu' (8,12)	tilegi < tileki 'dileği' (7,8)
toğız < tokız 'dokuz' (9,27)	

Ama **ķurbaka** 'kurbaķa' (104,4) ve **ķakırıp** 'ķaķırıp' (38,7) kelimelerinde Vkv korunmuştur.

TONSUZLAşMA

g, ğ > k, ķ Değişmesi

Başta

ķayrat < ğayret 'gayret' (62,3)

kinä < ğünäh 'günah' (12,8)

İçte

böken < böğü 'geyik' (8,18)

buka < boğa 'boğa' (77,11)

ķutķar- < ķurtğar- 'kurtar-' (19,29)

Sonda

bek < beg 'bey' (8,22)

bilik < bilig 'bilgi' (7,1)

ķak < ķağ 'ķağ' (11,19)

ķak

b > p Değişmesi**Başta****päle** < belâ 'bela' (40,38)**pışak** < bıçak 'bıçak' (28,19)**pis-** < biş- 'piş-' (12,15)**İçte****aspaz** < aşbaz 'aşçı' (58,7)**m > p Değişmesi****İçte****alpıs** < altmış 'altmış' (24,17)**aşpa-** < açma- 'açma-' (63,39)**aytpas** < aytmas 'söylemez' (7,19)**keşpe-** < keçme- 'geçme-' (87,26)**judırıkpen** < judırıkmen 'yumrukla' (13,25-26)

z > Değişmesi**Sonda****aytpas** < aytmaz 'söylemez' (7,19)**barmas** < barmaz 'varmaz' (7,22)**d > t Değişmesi****Sonda****jomart** < cömerd 'cömert' (7,25)**meşit** < mescid 'mescit' (9,9)**şeyit** < şehîd 'şehit' (8,33)**yazıyt** < yezîd 'yezit' (8,33)**l > t Değişmesi****İçte****basta-** < basla- 'başla-' (59,27)**uyıkta-** < uyıkla- 'uyu-' (111,13)**bastık** < başlık 'şef' (35,14)**küşti** < küşli 'güçlü' (68,11)**bekter** < bekler 'beyler' (13,17)

n > t Değişmesi**İçte****jiğittin** < jigitnin 'yiğidin' (14,13)**kılıştın** < kılışnın 'kılıcın' (110,11)**tastı** < tasnı 'taşı' (13,15)**tätti** < tâtli 'tatlı' (18,7)**SIZICILAŞMA****ç > ş Değişmesi****Başta****şak** < çağ 'çağ' (11,19)**şalın-** < çalın- 'kesil-' (58,28)**şapan** < çapan 'kaftan' (7,21)**şaş** < çaç 'saç' (9,11)**şatır** < çatır 'çadır' (9,37)**şek-** < çek- 'çek-' (9,6)**şigar-** < çıkar- 'çıkâr-' (8,12)**şınşıl** < çinçil 'gerçek' (8,14)**şiri-** < çürü- 'çürü-' (48,35)**şöl** < çöl 'çöl' (8,33)**şöp** < çöp 'ot' (8,8)

İçte

akşa < akça 'akçe, para' (23,13)

başşı < başçı 'lider' (53,8)

kaşama < kaçama 'ne kadar' (7,14)

kuşak < kuçak 'kucak' (76,33)

oşak < oçak 'ocak' (9,25)

üşin < üçün 'için' (7,28)

aşuw < açığ 'kızma' (12,28)

bäyşeşek < beyçiçek 'lâle' (7,22)

kişi < kiçi 'küçük' (35,19)

pışak < bıçak 'bıçak' (64,34-35)

şınşıl < çinçil 'gerçek' (8,14)

Sonda

ağaş < ağaç 'ağaç' (27,33)

eş << hiç 'hiç' (8,12)

iş- < iç- 'iç-' (8,9)

küş < küç 'güç' (8,6)

aş- < aç- 'aç-' (8,30)

iş < iç 'iç' (7,13)

kılış < kılıç 'kılıç' (8,5)

şaş < çaç 'saç' (9,11)

c > ç > ş Değişmesi

reniş < renc 'incinme' (41,41)

c > j Değişmesi

Başta

jan < can 'can' (7,11)

jaza < ceza 'ceza' (12,33)

jındı < cinli 'cinli' (50,28)

juma < cuma 'cuma' (9,7)

jappar < cebbâr 'cebbar' (104,33)

jendet < cellâd 'cellat' (58,6)

jomart < cömerd 'cömert' (7,25)

İçte

ajal < ecel 'ecel' (7,10)

renji- < renci- 'incin-' (41,41)

ğajap < acâ'ib 'acayip' (49,30)

Sonda

laj < ilâc 'ilaç' (39,14)

taj < tâc 'taç' (34,13)

muktaj < muhtâc 'muhtaç' (88,8)

taraj < tarac 'yağma' (23,21)

ç > j Değişmesi

İçte

kanjar < hançer 'hançer' (94,37)

g, ğ > w Değişmesi

İçte

awıl < ağıl 'köy' (9,39)

awız < ağız 'ağız' (8,26-27)

kewde < köğde 'gövde' (7,11)

awır < ağır 'ağır' (8,20)

jawır < yağır 'yara' (22,18)

tawıķ < tağıķ 'tavuk' (106,22)

ögey 'üvey' (7,16) ve **jigit** (7,11) kelimelerinde g korunmuştur.

Sonda

awdar- < ağıdır- 'karıştır-' (9,27-28)

elüw < elig 'elli' (32,9)

jaylaw < yaylağ 'yayla' (12,36)

otaw < otağ 'otağ' (9,13)

aşuw < açığ 'hiddet' (12,28)

jayaw < yadağ 'yaya' (26,38)

kuw- < koğ- 'kov-' (50,17)

ruw << uruğ 'boy' (7,1)

saw < saġ 'saġ' (9,5)

taw < taġ 'daġ' (11,20)

tuw- < toġ- 'doġ-' (7,16)

-AgU-, -gU-, -gI- > w Deġişmesi

altaw < altaġu 'altısı bir arada' (110,2)

buw < buġu 'buġu' (46,36)

birew < bireġü 'bir tane, birisi' (104,35)

jaw < yaġı 'düşman' (7,23)

buzaw < buzaġı 'buzaġı' (10,1)

kuw < kuġu 'kuġu' (9,11)

ekew < ekeġü 'ikisi bir arada' (7,8)

jetew < jeteġü 'yedisi bir arada' (54,2)

küyew < küdeġü 'güvey' (16,21)

üşew < üçeġü 'üçü bir arada' (41,5)

Hemze (') > w Deġişmesi

sawal < su'âl 'soru, sual' (40,37)

b

Türkiye Türkçesinde #v, Ø'a karşılık gelen Eski Türkçe # b, Kazakçada korunmuştur:

bar 'var' (101,16)

bar- 'var-' (8,22)

bol- 'ol' (7,2-3)

b > w Değişmesi

İçte

jawız < jabız 'kötü' (66,26)

käwäp < kebab (28,20)

kawsakal < kabasakal (11,17-18)

kerüwen < kârbân 'kervan' (49,12)

Sonda

suw < sub 'su' (8,9)

jalbarın- 'yalvar-' (34,21-22) kelimesinde **b > w** olmamıştır.

p > b > w Değişmesi

İçte

jawıp < jabıp < japıp 'örtüp' (30,41)

tawıp < tabıp < tapıp 'bulup' (45,17)

şawıp < şabıp < şapıp 'koşup' (16,2)

tewip < tebip < tepip 'tepip' (31,5)

Ünlü - ünsüz uyumu konusunda da belirttiğimiz gibi **p** iki ünlü arasına girdiğinde tonlulaşmakta, **p > b** olmaktadır. Bu kelimeye **-Ip** gerundiumu eklenince ünlü sızıcılışp, **w**'ye dönüşmektedir. **-Ip** gerundiumunun eklenmediği kelimelerde **p > b** olarak kalmaktadır:

şabısinan 'koşuşundan' (33,21-22)

taba almadım 'bulamadım' (17,23)

tabuw 'bulma' (73,15-16)

teber me? 'teper mi?' (82,23)

Aynı (') > g Değişmesi

Başta

ğajap < 'acâib 'acayip' (49,30)

ğalam < 'âlem 'âlem' (9,16)

Ğaliy < 'Ali (8,32)

ğaşık < 'âşık 'âşık' (45,7-8)

ğulama < 'ulema 'ulema' (9,3)

ğumır < 'ömr 'ömür' (8,15)

İçte

duğa < du'a 'dua' (8,29)

magına < ma'na 'mana' (39,37)

okuyğa < vaqı'a 'vaka' (85,28)

sağat < sa'at 'saat' (9,14)

şapağat < şefa'at 'şefa'at' (104,29)

tağala < ta'ala 'taala' (21,15)

tağlim < ta'lim 'talim' (7,26)

uwagız < va'z 'vaaz' (11,8)

Bu değişmenin olmadığı örneklere de rastlamaktayız:

Aliydiñ ‘Ali’nin’ (29,28)

Ėaliyge ‘Ali’ye’ (8,32)

AKICILAŞMA

d/ > y/ Değişmesi

Eski Türkçedeki d/ Kazakçada y/ olmuştur:

ayak < adak ‘ayak’ (97,9-10)

ayır- < adır- ‘ayır-’ (93,36)

biyik < bedük ‘büyük’ (14,21)

boy < bod ‘boy’ (25,32)

iyе < idi ‘sahip’ (17,41)

iygi < edigü ‘iyi’ (74,41)

jayaw < yadağ ‘yaya’ (26,38)

keyin < kidin ‘sonra, geri’ (19,40)

ķuyrık < ķudırık ‘kuyruk’ (26,10)

ķüyew < ķüdegü ‘güvey’ (16,21)

toy- < tod- ‘doy-’ (9,31)

Ama ķudık ‘kuyu’ (70,13) ve judırık ‘yumruk’ (13,25-26) kelimelerinde d korunmuştur.

-mAdAn gerundiumu da Kazakçada -may olmuştur:

ķıynalmay ‘eziyet çekmeden’ (7,23-24)

g, ğ > y Değişmesi

İçte

deyin < tegi 'dek, kadar' (25,9)

iyil- < egil- 'eğil-' (12,13)

jıyırma < yegirmi 'yirmi' (14,14)

üyren- < öğren- 'öğren-' (124,17)

diyirmen < tegirmen 'değirmen'(10,15)

iyir << egri 'eğri' (11,20)

sıyır < sığır 'sığır' (10,2)

Sonda

bay < bag 'bağ' (10,2)

sıy- < sığ- 'sığ-' (76,17)

jıy- < yığ- 'yığ-' (7,25)

tiy- < teg- 'dey-' (7,13)

b > v > y Değişmesi

Bu değişim esnasında kökteki düz-geniş ünlü de dar-yuvarlak hale gelir.

süy- << seb- 'sev-' (7,15)

üy << eb 'ev' (7,27)

tüye << tebe 'deve' (10,15)

v > y Değişmesi

uya << yuva 'yuva' (11,18-19)

h > y Değişmesi

şeyit < şehîd 'şehit' (8,33)

j > y Değişmesi

aydahar < ejderhâ 'ejderha' (74,14)

ayın (') > y Değişmesi

ğayıp < gâ'ib 'kayıp' (17,38)

Hemze (') > y Değişmesi

payda < fâide 'fayda' (8,5)

b > m Değişmesi**mänği** < beñgi 'ebedi' (33,16)**men** < ben 'ben' (28,12)**menmen** < benben 'mağrur' (7,15)**miñ** < biñ 'bin' (9,34)**min-** < bin- 'bin-' (7,18)**mol** < bol 'bol' (23,12)**monşak** < bonçuk 'boncuk' (31,14)**moyın** < boyın 'boyun' (19,14)**möñire-** < böğür- 'böğür-' (10,2)**muñ** < buñ 'sıkıntı' (12,10)**muz** < buz 'buz' (17,29)**müyiz** < boynuz 'boynuz' (75,23)

Sadece **muz** < **buz** ve **mol** < **bol** örnekleri hariç tutulursa, **b > m** olan bütün kelimelerde, bir geniz sesi (n, ñ) bulunmaktadır.

AKICI ÜNSÜZLER ARASINDA DEĞİŞME**g > ñ Değişmesi****jañbır** < yağmur 'yağmur' (24,2)**köleñke** < kölige 'gölge' (30,14-15)**möñire-** < böğür- 'böğür-' (10,2)**ñ > y Değişmesi****köylek** < köñlek 'gömlek' (42,32)

n > η Değişmesi

karanğılık << karanguluk ‘karanlık’ (68,12)

SÜREKSİZLEŞME

m > b Değişmesi

kımbat < kıymet ‘kıymet’ (70,1)

m > b, daha çok konson uyumu nedeniyle ortaya çıkan eklerdeki değişikliklerdir:

bilmeysiñ be? < bilmeysiñ me? ‘bilmez misin?’ (10,14)

siz ben bizdi < siz men bizdi ‘siz ile bizi’ (8,24)

alınba- < alınma- ‘alınma-’ (7,24)

atanba- < atanma- ‘bahsedilme-’ (7,25)

kırba- < kırma- ‘korkma’ (30,40)

körinbe- < körinme- ‘görünme-’ (41,4)

önbe- < önme- ‘çoğalma-’ (9,34)

l > d Geğişmesi

Bu değişim de konson uyumunun bir sonucudur:

añdar < añlar ‘avlar’ (35,13)

sözder < sözler ‘sözler’ (18,32)

tañda- < tañla- ‘seç-’ (9,28)

ünde- < ünle- ‘ses çıkar-’ (36,17)

unda- < unla- ‘parçala-’ (19,3)

beldes- < belles- ‘belden tut-’ (38,24)

tildes- < tilles- ‘konuş-’ (37,31)

oñdı-soldı < oñlı-sollı ‘sağlı-sollu’ (112,32) **tildi** < tilli ‘dilli’ (59,9)

jıldık < yıllık ‘yılılık’ (40,10)

kündik < künlik ‘günlük’ (25,17)

n > d Değişmesi

Yine konson uyumunu görüyoruz:

köziñdi < köziñni ‘gözünü’ (18,3)

ögizdi < ögizni ‘öküzü’ (13,19)

uldmı < ulmıñ ‘oğulun’ (14,24)

tawdmı < tawmıñ ‘dağın’ (18,36)

h > g Değişmesi

İçte

bağa < baha ‘baha’ (35,6)

η > g Değişmesi

jalğız < yalın öz ‘yalnız’ (27,30)

y > g Değişmesi**ege** < iye 'sahip' (46,39)**tağa** < tayı 'dayı' (31,32)**y > k Değişmesi****jak** < yay 'yay' (12,13)**h > k Değişmesi****Başta****kalı** < halı 'halı' (11,3)**kafer** < haber 'haber' (19,9)**kayır** < hayr 'hayır' (33,17)**kazına** < hazine 'hazine' (23,12)**kıyanat** < hiyânet 'hiyanet' (93,31)**kızmet** < hidmed 'hizmet' (24,11)**Kuday** < hudâ 'Hüda' (27,3)**kanjar** < hançer 'hançer' (94,37)**kafe** < hata 'hata' (7,2)**kayran** < hayrân 'hayran' (8,1)**kazir** < hazır 'hazır' (95,41)**Kızır** < hızr 'Hızır' (17,36)**kor** < hor 'hor' (12,8)**kurmet** < hürmet 'hürmet' (8,27)**İçte****makrum** < mahrum 'mahrum' (50,4-5)**maşar** < maşer 'maşer' (33,25-26)

muḳtaj < muḫtâc ‘muhtaç’ (88,8)

raḳım < raḥm ‘rahim’ (70,5-6)

ruḳsat < ruḫsat ‘ruhsat’ (63,15)

sıyḳır < siḫr ‘sahir’ (40,16)

Sonda

baḳ < baht ‘baht’ (8,16)

taḳ < taht ‘taht’ (13,38)

Değişme olmayan kelimeler de vardır:

ḥan ‘han’ (11,1)

ḥabar ‘haber’ (25,3)

ḥutba ‘hutbe’ (9,8)

maḥşar ‘mahşer’ (65,36)

raḥım ‘rahim’ (9,17)

f > p Değişmesi

Başta

payda < fâide ‘fayda’ (8,5)

piyda < fidâ ‘feda’ (103,7)

pursat < firsat ‘firsat’ (29,23)

İçte

apat < âfet ‘âfet’ (98,7)

ḡapıl < ḡâfil ‘ḡâfil’ (56,35)

marapat < mârifet (100,3)

opa < vefâ ‘vefa’ (33,16)

sapar < sefer 'sefer' (9,5)

taypa < tayfa 'civar' (7,3)

şapagat < şefa'at 'şefa'at' (104,29)

zulpıkar < zülfıkar 'zülfıkar' (29,29)

Sonda

ınsap < insâf 'insaf' (9,19)

tawap < tawâf 'tavaf' (9,6)

sarp < sarf 'sarf' (8,6)

f > p > b Değişmesi

bata << fâtiha 'fâtiha, dua' (9,23)

kebin << kefen 'kefen' (71,17)

p ünsüzü iki ünlü arasında kalınca tonlulaşır ve **b** olur.

SÜREKLİ ÜNSÜZLER ARASINDA DEĞİŞME

y > j Değişmesi⁸

Bu değişimde, Eski Türkçe #y sesi esas gibi kabul edilmiştir. Aslında Eski Türkçe #y'ye de, Kazakça #j veya Çuvaşça #s 'ye de kaynaklık eden ayrı bir fonemin varlığı söz konusu olabilir⁹.

Başta

jaman < yaman 'kötü' (7,26)	jap- < yap- 'ört-' (7,21)
jaw- < yag- 'yağ-' (7,22)	jaz < yaz (7,22)
jenil < yeñil 'hafif' (126,34)	jet- < yet- 'yetiş-' (7,17)
joğarı < yokğaru 'yukarı' (7,16)	jol < yol 'yol' (7,24)
jön < yön 'yön' (7,18)	jurt < yurt 'yurt' (8,3)

⁸ Ancak bu ses Doğu Türkistan ve Moğolistan Kazaklarıyla Kazakistan Cumhuriyeti'nin pek çok yerinde c'dir. Kültür Bakanlığı, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kazak Türkçesi, C. 1*, Ankara 1992, s. 1047.

⁹ bkz. A. Dilâçar, *Lehçelerin Yayılma Tarzı ve Türk Dil ve Lehçelerinin Tasnifi Meselesi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1954, Türk Dil Kurumu, Ankara 1988, s. 52.*

z > j Değişmesi**İçte**

ejelgi < ezelki 'ezeli' (7,23)

r > l Değişmesi**Sonda**

duwal < dîvar 'duvar' (45,14-15)

n > m Değişmesi**İçte**

umut- < unut- 'unut-' (88,36)

y > m Değişmesi**İçte**

kımbat < kıymet ‘kıymet’ (35,26)

ş > s Değişmesi**Başta**

saytan < şeytân ‘şeytan’ (104,31)

sol < şol ‘o’ (7,9)

İçte

baska < başka ‘başka’ (7,15)

esek < eşek ‘eşek’ (7,20)

jağsı < yağsı ‘yahşi, güzel’ (7,28)

kisi < kişi ‘kişi’ (10,17)

tösek < töşek ‘döşek’ (9,27)

Sonda

as < aş ‘aş’ (9,31)

bas < baş ‘baş’ (7,20)

is < iş ‘iş’ (8,2)

jumis < yumış ‘iş’ (7,5)

kos < **koş** 'iki' (13,28)

pis- < **biş-** 'piş-' (9,38)

tas- < **taş-** 'taş-' (7,14)

z > s Değişmesi

Olumsuz geniş zaman ekinde görülen değişmedir.

Sonda

aytpas < **aytmaz** 'söylemez' (7,19)

barmas < **barmaz** 'varmaz' (7,22)

bolmas < **bolmaz** 'olmaz' (7,20)

şalmas < **şalmaz** 'gitmez' (7,24)

z > ş Değişmesi

Başta

şınjır < **zencir** 'zincir' (64,5)

h > w Değişmesi

İçte

mäwlet < mühlet (61,41)

BENZETME

Ünsüz uyumunun bir sonucudur:

Kazakçada ayrılma hali eki (Ablatif) +**DAn**, eğer kendinden önce m, n, ŋ sonantlarından birisi olursa +**nAn** olur.

md > mn Değişmesi

äkemnen < äkemden 'babamdan' (18,40)

tayağımnan < tayağımndan 'dayağımndan' (24,19-20)

nd > nn Değişmesi

dinnen < dinden 'dinden' (33,26)

jatkannan < jatқandan 'yatmaktan' (22,18)

nd > n̄n Değişmesi

köziñnen < köziñden 'gözünden' (18,16)

orniñnan < orniñdan 'yerinden' (10,11)

tl > tt Değişmesi

tätti < tatlı 'tatlı' (18,7)

Kazakçada l ile başlayan ekler, eğer kendinden önce ötümsüz bir konsan varsa ötümsüzleşir, t olur.

BAŞKALAŞMA**ll > ld Değişmesi**

molda < molla (32,4)

ll > nd Değişmesi

jendet < cellâd 'cellat' (58,6)

ηm > ηb Değişmesi

eη**bek** < emgek 'emek' (50,11)

Muhtemelen bu kelimedede önce göçüşme, daha sonra da başkalaşma olmuştur.

emgek > *egmek ~ eηmek > eηbek.

ÜNSÜZ TÜREMESİ

İçte

g Türemesi

Ruwgeydam < Rüveyda 'Rüveyda' (10,3-4)

ç Türemesi

aşçı < açığ 'acı' (8,8)

Sonda

y Türemesi

bälkiy < belki 'belki' (7,18)

Kuday < hudâ 'Hüda' (27,3)

m Türemesi

Ruwpeydâm < Rûveyda 'Rüveyda' (10,3-4)

Zılıyham < Zeliha 'Zeliha' (10,3)

n Türemesi

deyin < tegi 'dek, kadar' (25,9)

Özellikle alınma kelimelerde, ıy, iy ve uw, üw diftong sesleri ortaya çıkmaktadır. Bu konuya **Ünlüler** bahsinde de yer verilmiştir:

Iy Türemesi

Aliy < 'Ali 'Ali' (29,28)

diywan < dîvân 'divan' (100,19)

käliyma < kelime 'kelime' (8,27)

dıydâr < dîdâr 'didar, yüz' (32,3)

ıyman < îmân 'iman' (33,27)

Uw Türemesi

- Äbuwbäkîr** < Ebûbekîr 'Ebubekîr' (8,29) **awmıyn** < âmin 'âmin' (33,27)
duwşar < dûçâr 'düçar' (9,31) **Ruwgeydâm** < Rûveyda(10,3-4)
suwret < sûret 'suret, yüz' (104,35)

Türk dili kaynaklı üç kelimedede de vardır:

- biyt** < bit 'bit' (74,17) **iyt** < it 'it, köpek' (10,1)
iyt- < it- 'it-' (77,20)

ÜNSÜZ DÜŞMESİ

h Düşmesi

Kazakçada kurallaşmıştır:

Başta

- aq** < hakk 'hak' (10,7-8) **alka** < halka 'halka' (33,25)
aram < haram 'haram'(14,16) **eşkim** < hiçkim 'hiçkimse' (8,12)
öner < hüner 'hüner'(15,33) **Ündistan** < Hindistan (29,34)

Hem **ak**, hem de **hak** (27,39) vardır.

Sonda

Alla < Allâh ‘Allah’ (8,27)

kinä < günah ‘günah’ (12,8)

neke < nikâh ‘nikâh’ (9,14)

t Düşmesi

bağ < baht ‘baht’ (7,16)

dos < dûst ‘dost’ (7,23)

mas < mest ‘mest’ (17,25)

ras < rast ‘rast’ (52,31)

tak < taht ‘taht’ (13,38)

-ht-, -st- ünsüz çiftleri Türk dilinde kelime sonunda yer almaz. Nitekim **mert** (23,18) kelimesinde **-rt-** ünsüz çiftindeki **-t-** düşmemiştir. Bu ünsüz çifti Türk dili kaynaklı kelime sonlarında da bulunabilir: **art, sırt, yurt** ...

alpis < altmış ‘altmış’ (24,17) Türk dili kaynaklı bu kelimedede de **t** düşmüştür. Başka örneği yoktur.

r Düşmesi

kutıl- < kurtul- ‘kurtul-’ (19,11)

kutkar- < kurtgar- ‘kurtar-’ (19,29)

er- 'i-, ol-' cevherî fiili, Kazakçada da r'yi düşürmüştür:

e-di < er-ti (idi) (12,30)

g, ğ Düşmesi

kıttı < kıtığ 'pek, çok, sert' (120,10) **kışı** < kiçi 'küçük' (35,19)

y Düşmesi

agaş < yıgaç 'ağaç' (27,33)

uya << yuva 'yuva' (11,18-19)

c Düşmesi

meşit < mescid 'mescit' (9,9)

Ayn (') Düşmesi

sât < sa'at 'saat' (8,2)

DUDAKLILAŞMA

Ünlülerde

asuw < asıǵ ‘asmak’ (28,32)

aşuw < açıǵ ‘kızmak’ (27,5)

Kazakçada mastar eki **-(U)w**'dir. **w** dudak ünsüzü, kendinden önceki ünlüyü yuvarlaklaştırmıştır.

böbek < bebek ‘bebek’ (9,12)

böz < bez ‘bez’ (7,23)

elüw < elig ‘elli’ (32,9)

munara < menare ‘minare’(70,28)

opa << vefa ‘vefa’ (33,16)

tabır < tabur ‘tabur’ (62,9)

töbe < tepe ‘tepe’ (7,19)

Ünlülerin yuvarlaklaşması, yanlarında bulunan dudak ünsüzüne bağlıdır.

Şartlar uygun olduğunda, her zaman bu olay olacak diye bir kural yoktur:

qabırǵa ‘kaburga’ (13,11)

qawın ‘kavun’ (12,15)

şıbıq ‘çubuk’ (59,11)

tawıq ‘tavuk’ (106,22)

Bu örneklerde, dudak ünsüzleri yer alsada ünlülerin hiç bir değişime uğramadığı görülmektedir.

Ünsüzlerde

awla- < aŋla- 'avla-' (14,30)

umut- < unut- 'unut-' (88,36)

bawray < bayır 'bayır' (11,20)

GÖÇÜŞME

İki sesin karşılıklı olarak, niteliklerini kaybetmeden birbirinin yerini almasıdır.

Yandaş

eŋbek × emgek 'emek' (50,11)

esti- × esit- 'işit-'(26,11-12)

İyekenk × Yigenek 'Yigenek' (23,2) **iyir** × eğri 'eğri'(11,20)

kalpak × kabalak 'kalpak' (57,38) **köpir** × köprü 'köprü' (29,27)

ökpe × öpke 'öfke' (80,9)

sarımsak × sarmısak 'sarmısak' (63,12)

Uzak

aydahar × ejderha 'ejderha'(74,14) **delin-** × denil- 'denil-' (75,40)

körset- × köster- 'göster-' (10,16)

TEKLEŞME

3. Kişi iyelik eki üzerine +DAn ayrılma (ablatif) eki gelince, yan yana gelen 'n' ünsüzünden birisi düşer:

basınan < basınnan 'başından' (9,11)

däwletinen < däwletinnen 'devletinden' (8,1)

işinen < işinnen 'içinden' (7,13)

jasınan < jasınnan 'yaşından' (10,20)

kolınan < kolınnan 'kolundan' (8,33)

omırtkasınan < omırtkasınnan 'omurgasından' (8,10)

töseginen < töseginnen 'döşeginden' (9,27)

üyinen < üyinnen 'evinden' (7,27)

Bu olay daha çok alınma kelimelerde görülür:

içte

kuwat < kuvvet 'kuvvet' (63,4)

Muhamed < Muhammed 'Muhammet' (8,28)

ösiyet < vasiyyet 'vasiyet' (7,5)

täwekel < tevekkül 'tevekkül' (75,24)

sonda

ak < **hak** (10,7-8)

sır < **sırr** (62,7)

İKİZLEŞME

appa < **apa** (9,11) (Buradaki ikizleşme, daha çok duygusal kaynaklıdır.)

ka < **ka** 'sert' (13,27) (**g#**'nin sızıcılığı ile **ikizleşme** olmuş ve hece dengelenmiştir.)

BÜZÜLME

Daha çok kelime içinde iki ünlü arasındaki sürekli bir ünsüzün, bu ünlüyle birlikte, tek bir uzun ünlü haline gelmesidir. Yazıda uzunluk gösterilmez.

bata << **fâtiha** 'fatşha, dua' (9,23)

batır << **bağatur** 'yiğit' (8,6)

dâret << **taharet** 'taharet' (32,17)

er << **eder** 'eyer' (29,28)

ul << **ogul** 'oğul' (7,26)

urla- << **ogurla-** 'çal-' (10,1),

YUTULMA

jala- < yalğa- 'yala-' (10,1)

Bu olaya tek örnekte rastlanır. Buna karşılık; Türkiye Türkçesinde yutulma görülen ek ve kelimelerde, Kazakçada bu olayın olmadığı görülür. Hece başındaki g'ler korunur:

belgisiz 'belirsiz' (10,15)

bılğa- 'karış' (8,10)

jalğan 'yalan' (15,35)

ölgen 'ölen' (7,10)

salğan 'salan' (7,2)

sargay-'sarar-'(91,4)

ÜNSÜZ KAYNAŞMASI

Birbirinden ayrı iki ünsüzün kaynaşarak bir ses haline gelmesidir.

jasıl << yaşıl 'yeşil' (53,35)

kızıl << kızsıl 'kızıl' (11,7)

mağan << benge 'bana' (14,37)

şık- << taşık- 'çık-' (50,17)

tırnak << tırnğak 'tırnak' (42,24)

karangılık << karanguluk 'karanlık' (68,12) Ünsüz kaynaşması görülmemektedir.

ÜNSÜZ AYRIŞMASI

Köktürkçenin karakteristik sesi **ñ** Kazakçada **y**'ye ayrılmıştır:

koy < **kõñ** 'koyun' (11,6)

tuyak < **toñak** 'toynak' (13,11)

Türkiye Türkçesi yazı dilinde **n**'ye ayrılan **ñ** Kazakçada korunmuştur:

jaña < **yañı** 'yeni' (9,14)

jeñil < **yeñil** 'yenil, hafif' (8,20)

kõñil < **kõñil** 'gönül' (7,27)

KAYNAŞMA

Daima birlikte kullanılan iki kelimenin, geçirdiği değişiklikle yeni şekil almasıdır.

apar- << **alıp** + **bar-** 'götür-' (24,12)

äkel- << **alıp** + **kel-** 'getir-' (13,20)

äket- << **alıp** + **ket-** 'götür-' (26,13)

ķayte- << **ķay** + **et-** 'ne yap-' (42,1)

net- << **ne** + **et-** 'ne yap-' (68,14)

söyt- << **solay** + **et-** 'öyle yap-' (13,12)

HECE DÜŞMESİ

däm < ta'am 'taam' (7,27)

säť < sa'at 'saat' (8,2)

Sonu I ile biten tek heceli fiil köküne -İp gerundiumu gelince I ile birlikte yanındaki ünlü de düşer:

ap < al-ıp 'alıp' (15,27)

bop < bol-ıp 'olup' (16,44)

gıp << kıl-ıp 'kılıp' (15,36)

-(y / A) tın duyulan geçmiş zaman eki **tur-gan**'dan gelir¹⁰.

bolatın < bolaturgan 'olacak, olacağı' (14,4)

-y / A ekli geniş zamanın ve -(I)p ekli duyulan geçmiş zamanın 3. kişisinde görülen -DI eki de **tur-ur**'dan gelir¹¹:

ketedi < ket-e tur-ur 'gider' (7,18)

Bu olaya, şimdiki zamanın çekiminde kullanılan yardımcı fiillerde derastlarız:

otır < oltur-ur

batıp otır 'batıyor' (57,27-28)

¹⁰ bkz. S. Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri II, Yaşayan Ağız ve Lehçeler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 214, Ankara 1972, s. 151.

¹¹ bkz. T. Tekin, *Türkçe Olumsuzluk Eki (-mE) Üzerine*, Dilbilim Yazuları, Usem Yayınları, Ankara 1990, s. 14.

jatır < yat-ur

jetpey jatır 'gelmiyor' (24,40)

tur < tur-ur

kalıp tur 'kalıyor' (24,9)

jür < yürü-r

üyip jürsiñder 'yığıyorsunuz' (46,15)

l = ş, r = z

Türkiye Türkçesinde hem **delik** hem **deşik** kelimeleri kullanılırken, Kazakçada tercih **tesik** (41,20)'ten yanadır. Bu açıdan **Doğu Türkçesi** özelliğini taşır.

Ancak Eski Türkçe **köküz**, Türkiye Türkçesi '**gögüs**' Kazakçada Batı Türkçesi özelliğini taşır: **kökirek** (39,31-32)

ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

Bu bölümde **Ekler** ve **Kelime Grupları**'na yer verilmiştir.

EKLER

Ekler; **çekim** ve **yapım** eki olmak üzere ikiye ayrılır.

ÇEKİM EKLERİ

İSİM ÇEKİMİ EKLERİ

1. ÇOKLUK EKLERİ

+LAr

a. İsimlerde Çokluk

Kazakçada da asıl kullanılan çokluk eki +LAR'dır. Eklendiği kelimenin tonlu, tonsuz ya da ünlü ile bitmesine göre l, d, t seslerinden biri ile başlar:

V, r, w, y -----> lAr

l, m, n, ŋ, z -----> dAr

tonsuz -----> tAr

+lAr

düniyelerin	'dünyaların'	(35,18)	jilkışıldarım	'at bakıcılarının'	(35,13-14)
koylar	'koyunlar'	(20,7)	sular	'sular'	(7,13)
şatırlar	'çadırlar'	(34,2)			

+dAr

añdardı	'avlardı'	(35,13)	âyelder	'kadınlar'	(9,24)
kızdar	'kızlar'	(37,39)	kilemder	'halılar'	(34,3)
koldarın	'kollarım'	(34,21)	künderden	'günlerden'	(35,1)
maraldar	'ceylanlar'	(18,22)	oğızdardım	'Oğuzların'	(34,4)

+tAr

argımaqtar	'cins atlar'	(11,19)	bekter	'beyler'	(34,24)
biykeşterim	'kızlarım'	(38,4)	jigitter	'yiğitler'	(14,11)
köpester	'tâcirler'	(36,8)			

Kazakçada da Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, çokluk eki dâima iyelik ve hal eklerinden önce gelir:

isim + çokluk + iyelik

közderim	'gözlerim'	(52,41)	kulaktarım	'kulaklarım'	(60,31)
baytaldarım	'kısraklarım'	(52,25)	narlarım	'develerin'	(52,26)

isim + çokluk + hal

baskalardan	'diğerlerinden'	(7,15)	jubaylarğa	'çiftlere'	(9,10)
teñizderdi	'denizleri'	(7,14)			

isim + çokluk + iyelik + hal

attarına	'atlarına'	(57,2)	attarına	'atlarına'	(60,21)
-----------------	------------	--------	-----------------	------------	---------

Kazakçada da sayı sıfatlarından sonra gelen isimler, çokluk eki almazlar:

kırık jigit	'kırk yiğit'	(19,10)	kırık karakşı	'kırk haydut'	(19,28)
kırık kız	'kırk kız'	(18,44)			

Sıfat ile isim arasında uygunsuzluk olabilecek özel kullanışlara da rastlanabilir:

-bir jerlerge ak üy, bir jerlerge kızıl üy, bir jerlerge karaşa üy

'bir yere ak çadır, bir yere kızıl çadır, bir yere kara çadır'

Kazakçada kullanılan ikilemelerde ekler genellikle ikinci kelimeye getirilir (bkz.

Sintaks Bölümü'nde **ikilemeler** konusu). Çokluk ekinde de durum böyledir:

kul-künđerim 'kullarım cariyelerim' (52,33)

+z

Bu ek, Türk Dilinde eski bir çokluk ekidir. Kazakçada da kalıplaşmış birkaç kelimedede yaşar. Daha çok ikilik (dualite) bildirir.

egiz	'ikiz'	(45,23)	köz	'göz'	(7,28)
tize	'diz'	(9,10)			

b. İyelik Eklerinde Çokluk

Çokluk 1. ve 2. kişi +Iz ile yapılır.

künimiz	'günümüz'	(14,13)	ulımız	'oğlunuz'	(14,32)
----------------	-----------	---------	---------------	-----------	---------

Çokluk 3. kişi +LAR ile yapılır. Yalnız 1. ve 2. kişinin aksine burada önce çokluk, sonra iyelik eki gelir.

balaları	'çocukları'	(8,32)	bekteri	'beyleri'	(11,15)
-----------------	-------------	--------	----------------	-----------	---------

Çokluk eki +LAR'ın, çokluk 2. kişi için kullanıldığı örnekler de vardır.

Bayraqtarıñmen	'Beyrek'inizle'	(48,22)	baldarıñnan	'balınızdan'	(47,31)
joldarıña	'yolunuza'	(44,13)	tösektəriñnen	'döşeğinizden'	(47,27)
üyleriñde	'evinizde'	(47,30)			

Fiil çekimlerinde de çokluk 2. kişide +LAr kullanılır.

aytınđar 'söyleyiniz' (37,2)

bildiñder 'bildiniz' (44,32)

otıratınbolıpsınđar'oturmuşsunuz'(47,28-29)

kaytpeksinđer 'ne yapacaksınız' (46,17)

c. Zamirlerde Çokluk

Türkiye Türkçesinde çokluk 1. ve 2. kişi zamirlerinde +z vardır. Kazakçada da **biz** 'biz' (24,4) aynıdır ama 2. kişide çokluk 2. kişi ve teklik 2. kişinin nezaket şekli olarak hem **siz** 'siz' (100,18); hem de **sender** 'siz' (24,13) kullanılır. **sizder** (39,20) de **siz** gibi teklik 2. kişi için kullanıldığı gibi, nezaket için de kullanılabilir.

Çokluk 3. kişi zamiri yine **olar** 'onlar' (13,22)'dir.

+LAr çokluk eki, işaret zamirlerine de gelebilir:

bular 'bunlar' (62,38) **solar** 'şunlar' (19,24)

2. İYELİK EKLERİ

Türk Dilinin bir kolu olan Kazakçada da Türkiye Türkçesinden ya da diğer Türk lehçe ve şivelerinden ayrı bir iyelikli kullanışa rastlamıyoruz. İyelik eklerini şöyle bir tabloda verebiliriz:

	Teklik		Çokluk	
1. kişi	+(I)m		+(I)mIz	
2. kişi	+(I)η		+(I)ηIz, +LArIη (nadiren)	
3. kişi ¹²	+(s)I(n)+		+LArI(n)+	
1. kişi				
	<u>Teklik</u>		<u>Çokluk</u>	
awızımdı	'ağzımı'	(8,26-27)	atamız	'dedemiz' (86,40)
balam	'çocuğum'	(18,14)	dinimizdiη	'dinimizin' (8,28)
biykeşterim	'kızlarım'	(10,4)	künimiz	'günümüz' (14,13)
iyem	'sahibim'	(8,1)	jambasımız	'kalça kemiğimiz' (22,18)

¹² 3. kişi iyelik ekinin bu şekilde ayrılması, ilk olarak Prof.Dr. Osman Nedim Tuna'ya aittir. Bkz. O.N. Tuna, *Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji)*, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları: 3, Malatya 1986.

2. kişi

janı	'canın'	(7,11)	oşagıızga	'ocağınıza'	(9,25)
kewdenen	'gövdenden'	(7,11)	ulıız	'oğlunuz'	(14,32)
küřinđi	'gücünü'	(8,6)	joldarına	'yolunuza'	(44,13)
öziñnen	'kendinden'	(7,16)	üyleriñde	'evinizde'	(47,30)

3. kişi

basına	'başına'	(7,20)	balaları	'çocukları'	(8,32)
ıyesiniñ	'sahibinin'	(8,19)	kawımdarına	'kavimlerine'	(9,9)
jalın	'yelesini'	(7,17-18)	künderi	'günleri'	(9,7-8)
köñili	'gönlü'	(7,27)	tizelerin	'dizlerini'	(9,10)

Teklik 3. kişi iyelik eki üzerine +DAn ayrılma hali eki gelince, iyelik ekindeki n düşmektedir.

işinen	(<işinnen)	'içinden'	(7,13)
ornınan	(<ornınnan)	'yerinden'	(39,5)

3. HAL EKLERİ

Bu bölümde; hakiki anlamda morfolojik hal ekli kullanışlara yer verilmekle birlikte, eklerin birbiri yerine kullanıldığı örneklere de değinilmiştir.

YALIN HAL (NOMİNATİF)

eksiz

at	'at'	(7,23)	bala	'çocuk'	(7,26)
dos	'dost'	(7,23)	kar	'kar'	(7,21)

Yönelme Hali Yerine Kullanılması

eki bölip	'ikiye bölüp'	(95,15)
------------------	---------------	---------

YÜKLEME HALİ (ACCUSATİF)

+NI

V -----> +nI

m, n, ŋ, l, r, w, y, z -----> +dI

tonsuz -----> +tI

+nI

Ammanı	'Amme'yi'	(8,30)	balanı	'çocuğu'	(13,25)
kübini	'kabi'	(13,25)			

+dI

adamdı	'adamı'	(7,15)	adamdardı	'adamları'	(12,2)
kımızdı	'kımızı'	(13,6)	kızımdı	'kızımı'	(39,9)
küldi	'külü'	(7,19)	küşinđi	'gücünü'	(8,6)
sizdi	'sizi'	(8,2)	toydı	'toyu'	(12,8)

+tI

aştı	'açı'	(12,38)	esikti	'kapıyı'	(41,22)
etti	'eti'	(13,6)	jalañaştı	'çıplağı'	(12,39)
tastı	'taşı'	(13,15)			

+Ø

3. kişi iyelik ekinden sonra yükleme hali eki + Ø¹³ olur.

atın	'adını'	(8,10)	balasın	'çocuğunu'	(13,13)
basın	'başını'	(7,26)	daşkın	'adını'	(8,11)
jalın	'yelesini'	(7,17-18)	jebesin	'okunu'	(16,2-3)

¹³ +O ekini Prof.Dr. Osman Nedim Tuna şöyle tanımlar: Eğer bir ek aynı fonksiyonu ifade için eksiz bir halle alternans olarak kullanılırsa, bu eksiz gibi görülen yerde +O (sıfır ek= zero suffix) söz konusudur. O. N. Tuna, a.g.e.

Yönelme Hali Yerine Kullanılması

birin minip	'birine binip'	(39,26)
eşsesin bastık	'ensesine bastık'	(23,24)
öziñdi	'sana'	(49,9)
üstin basıp	'üstüne basıp'	(106,5)

Bulunma Hali Yerine Kullanılması

-Sol jerdi koy, arık kozılar jaylap kalıp semirse (30,7)

'O yerde koyun, zayıf kuzular otlayıp semirse'

YÖNELME HALİ (DATİF)

+GA

V, tonlu -----> +gA

tonsuz -----> +kA

+gA

adamğa	'adama'	(7,16)	Allağa	'Allah'a'	(8,27)
berüwge	'vermeye'	(7,27)	dinge	'dine'	(8,31)
jazğa	'yaza'	(7,22)	jerge	'yere'	(14,20)
küñge	'cariyeye'	(7,20-21)	oñğa-solğa	'sağa sola'	(16,15)

+kA

atka	'ata'	(19,3)	bekke	'beye'	(8,22)
jalaŋaŋka	'çıplağa'	(13,4)	jumıska	'iŋe'	(7,5)
korkakka	'korkağa'	(8,6)	kökke	'göge'	(62,1)

äzirge 'şimdilik' (75,24) kelimesinde **+ge**, çekim ekinden çok yapım eki durumundadır.

+A

İyelik eklerinden sonra **+A** eki gelir. Bu kullanışı ile Köktürkçe ile paralellik göstermektedir. Kökötürkçede de **+KA** olan yönelme hali, iyelik ekleri üzzerinde **+A** olabilmektedir. Aynı durum bugün Halaççada da bulunmaktadır¹⁴.

jüzime	'yüzüme'	(9,31)	dilime	'dilime'	(8,27)
ulıma	'oğluma'	(22,23)			
sälemiŋe	'selamina'	(39,33)	tilersegıne	'dizine'	(12,12-13)
basına	'başına'	(7,20)	eline	'iline'	(9,6)
kolına	'eline'	(8,5)	zerdesine	'aklına'	(7,2)

¹⁴ bkz. G. Gülsevin, *Göktürk Anıtları İle Yaşayan Üç Lehçemizin (Çuvaşça, Yakutça, Halaçça)*

Yükleme Hali Yerine Kullanılması

- Sol **xutbağa** mülqip (9,8)
 'O hutbeyi dikkatle dinleyip'
 -Bala söytip jürip on bes **jaska** toldi. (13,13)
 'Çocuk öylece büyüüp on beş yaşını doldurdu.'
 -Jalğan sözdin **mänisine** tüsinbedi. (15,35)
 'Yalan sözün esasını anlamadı.'

Bulunma Hali Yerine Kullanılması

- sütün **ayakka** sawa berdi (19,2)
 'sütünü ayakta sağıverdi.'
 -**Buğan** kinäli sen be, älda men be? (12,27)
 'Bunda hatalı sen misin, yoksa ben mi?'
 -Tas tüsken **jerge** üş jılğa deyin şöp şıqpawşı edi. (30,6)
 'Taşın düştüğü yerde üç yıla dek ot çıkmazdı.'
 -**jılına** bir ret (11,5)
 'yılada bir kez'
 -**oğan** şöp şıqpaydı (30,32)
 'onda çöp çıkmaz'
 -**tawga** bitken jalbızım (17,3)
 'dağda yetişen nânem'

Vasıta Hali Yerine Kullanılması

-Bayrağın **âyeline** üylenbek (46,4)

'Beyrek'in kadınıyla evlenecek'

-**kağa** tolıp jıladı (25,31)

'kanla dolup ağladı'

-tula boyı **kekke** toldı (25,32)

'bütün vücudu intikamla doldu'

-**kızına** üylengen edi (32,10)

'kızıyla evlenmişti'

-osı ağaştı **otka** jağıp (27,40)

'bu ağacı ateşle yakıp'

-emşegi **sütke** tolıp (19,1)

'göğsü sütle dolup'

-**üşke** köbeytip (8,14)

'üçle çoğaltıp'

BULUNMA HALİ (LOCATİF)

+DA

V, tonlu -----> +dA

tonsuz : -----> +tA

+dA

balada	'çocukta'	(7,27)	korada	'ahırda'	(10,1-2)
oңında	'sağında'	(8,29)	ruwında	'boyunda'	(7,1)
toyda	'toyda'	(12,41)	tirisinde	'hayatında'	(7,11-12)

+tA

alısta	'uzakta'	(24,10)	jurтта	'yurtta'	(25,22)
sağatta	'saatte'	(9,14)	şakta	'zamanda'	(11,19)
tösekte	'döşekte'	(22,18)			

Yönelme Hali Yerine Kullanılması

-kayda barasmı? (27,19)

'nereye gidiyorsun?'

-kayda ketti (26,2)

'nereye gitti'

-munda (13,37)

'buraya'

-osında alıp kelinçder (28,18)

'buraya alıp geliniz'

Ayrılma Hali Yerine Kullanılması

-oda kalsa (52,32)

'ondan sonra'

Vasıta Hali Yerine Kullanılması

-Sende meniη jumısım joη. (50,35-36)

'Seninle benim işim yok.'

AYRILMA HALİ (ABLATİF)

		+DAn
V, tonlu	----->	+dAn
tonsuz	----->	+tAn
iyelik eki, m, n, η	----->	+nAn

+dAn

atadan	'atadan'	(7,7)	başkalar	'başkalarından'	(7,15)
jerden	'yerden'	(11,3)	jıldan	'yıldan'	(71,35)
maηdaydan	'alından'	(13,26)	tizeden	'dizden'	(51,20)

+tAn

bekten	'beyden'	(8,22)	jamandıktan	'kötülükten'	(8,16)
jibekten	'ipekten'	(22,6)	kanattan	'kanattan'	(32,27)
kökten	'gökten'	(9,1)			

+nAn

betimnen	'yüzümden'	(9,32)	işinen	'içinden'	(7,13)
kewdeñnen	'gövdenden'	(7,11)	omırtkasınan	'omurgasından'	(8,10)
ornıñnan	'yerinden'	(10,11)	bolğannan	'olandan'	(8,13)
kimnen	'kimden'	(8,19)			

Bazı ayrılma hali eklerinde, çekimden çok yapım ekine doğru bir gidiş vardır.

-kara **bolattan** sawıt kiyip (19,31)

'kara çelikten yapılmış zırh giyip'

-**jibekten** tokılğan (22,6)

'ipekten dokunan'

-iyt **terisinen** tigilgen (57,9)

'it derisinden dikilen'

Aşağıdaki iki kelimedede ekler, kelimeye zarf özelliği veriyor:

-alañ-**eleñnen** atına mindi (11,22)

'tan ağarmasıyla atına bindi'

-beti kolin juwmastan (9,27)

'elini yüzünü yıkamadan'

Yalın Hal Yerine Kullanılması

-140 jıldan ömir beremin. (71,35)

'140 yıl ömür veriyorum.'

Yükleme Hali Yerine Kullanılması

-menen assaŋ (38,18)

'beni geçersen'

Yönelme Hali Yerine Kullanılması

-Bayandür xannıŋ jigitteri aldınan şığıp (11,23)

'Bayındır Han'ın yiğitleri önüne çıkıp'

-Dirse xannıŋ aldınan şıktı. (16,14)

'Dirse Han'ın önüne çıktı.'

-kaşkırdan ne suraŋan eken (26,6-7)

'kurda ne sormuş imiş'

-bul kızdıan jıgılsam (38,26)

'bu kıza yenilsem'

-Bala kaŋtı judırıkpen onıŋ maŋdayınan tağı da urdı. (13,27)

'Çocuk sert yumrukla onun alınına tekrar vurdu.'

-odan (38,9) 'ona'

Bulunma Hali Yerine Kullanılması

-kırk **jerden** şadır tigildi (54,3)

'kırk yerde çadır dikildi'

Vasıta Hali Yerine Kullanılması

-**kolınan** öltirgen edim (20,17)

'elimle öldürmüştüm'

-öz **kolınan** tikken köylek (43,24)

'kendi eliyle diktiği gömlek'

-balañdı öz **kolınan** öltir (14,26)

'oğlunu kendi elinle öldür'

VASITA HALİ (INSTRÜMENTAL)

+penen

kılışpenen 'kılıç ile' (104,26)

+Men

V, m, n, η, r -----> +men

tonlu -----> +ben

tonsuz -----> +pen

+men

akkanımen	'akmasıyla'	(7,14)	iytimmen	'itimle'	(24,14)
jryganmen	'yıgmakla'	(7,25)	oğızdarmen	'Oğuzlarla'	(14,18)
tañerteñmen	'sabah erkenden'	(16,29)	üstimen	'üstü ile'	(36,25)

+ben

ķobızben	'kopuzla'	(45,40-41)	sözben	'söz ile'	(72,4)
-----------------	-----------	------------	---------------	-----------	--------

+pen

judırıkpen	'yumrukla'	(13,25-26)	kılışpen	'kılıç ile'	(42,14)
-------------------	------------	------------	-----------------	-------------	---------

Ayrılma Hali Yerine Kullanılması

-jaw eliñdi osı **jolmen** alıp ötti (26,35)

'düşman ilini bu yoldan alıp geçti'

Menen'den gelen **+Men** şekli, **bile** edatına kadar gider:

bile > bile+ n > milen > minen > menen > MAn

EŞİTLİK HALİ (EQUATİF)

+şA

1. Benzetme bildirir:

buringışa	'eskisi gibi'	(19,8)	bürkitşe	'kartal gibi'	(65,23)
dopşa	'top gibi'	(32,23)	erlerşe	'erler gibi, erlerce'	(36,5)
iytşe	'it gibi'	(32,8)	kargışa	'karga gibi'	(57,10)
kurbakaşa	'kurbağa gibi'	(104,4)	küyewşe	'güvey gibi'	(52,21)
najağayşa	'yıldırım gibi'	(64,12-13)	topırakşa	'toprak gibi'	(68,18)

2. Durum ve tarz bildirir:

- sol kelisim **boyınşa** 'o anlaşma gereğince' (19,15)
- iziñşe** 'geldiğin yolca' (63,18)
- kalayşa** 'nasıl, ne şekilde' (36,27)
- kiyimşen **küyinşe** 'elbisesiyle birlikte' (52,20)
- Kazan bek **osınşa** önerdi körüp 'Kazan Bey böyle hüneri görüp' (49,17)

3. Mikdar bildirir:

- baykawımşa** 'gözlediğim kadarıyla' (59,17) **munşa** 'bunca, bu kadar' (34,12)
- sonşa** 'o kadar' (49,19)

4. Yaklaşıklık bildirir:

Burada daha çok yapım eki olma yolundadır.

akşa 'akçe' (73,16) **kaşa** 'karaca' (11,7)

5. Zaman bildirir:

Daha çok yapım eki özelliğindedir.

azırşe 'şimdi' (41,26-27)

ölgenimizşe 'öldüğümüz zamana dek' (52,30)

6. Küçültme bildirir:

Burada da yapım eki niteliğindedir.

ögizşe 'öküzcük' (77,11) **topşasınan** 'boğum yerinden' (62,12)

xanşa 'hanım, sultan' (38,1-2)

+day (<<teg) ve **+IAy** (<<IAyU) eklerinin de eşitlik anlamı kazandırdığı örnekler vardır.

+day

minaday 'şöylece' (7,7) **osınday** 'öylece, onun gibi' (10,20)

+IAy

ekinşiley 'ikinci olarak, ikinci gibi' (91,27)

osılay 'öyle, öylece, onun gibi' (12,33)

YÖN GÖSTERME HALİ (DIRECTİF)

+gArI

Ek, Orhun Yazıtlarında +gArU'dur.

ilgeri 'ileriye' (55,17)

joğarı (<<yokğaru¹⁵) 'yukarı' (45,27)

TOPLULUK HALİ (COLLECTİF)

+Aw

Ek Eski Türkçede +Agu idi.

altawın 'altısını' (110,2) **ekew** 'ikisi' (7,8)

jetewine 'yedisine' (54,2) **üşewi** 'üçü' (92,33)

birew 'birisi' (69,21) kelimesinde ek, topluluk hali eki olsa da anlam uygun düşmemektedir.

¹⁵ Prof.Dr. Osman Nedim Tuna'nın açıklamasıdır.

4. İLĞİ EKİ (GENETİF)

- İlgi ekinin ayrı bir konu olarak verilmesinin nedeni, bu ekin Hal Eklerinden ayrı bir ek olmasından kaynaklanmaktadır. İlgi eki, Hal Eklerinin aksine **isim** ile **fiil** arasında değil, **isim** ile **isim** arasında ilgi kurar.

jerge sawğızdı 'yere sağdırdı' (14,20) ; xandardıñ xanı 'hanlar hanı' (20,37)

isim fiil isim isim

+NIñ

V, m, n, ıñ -----> +nIñ

l, r, w, y, z -----> +dIñ

tonsuz -----> +tIñ

+nIñ

adamnıñ 'adamin' (7,7-8) **ananıñ** 'ananın' (7,27)

bändesiniñ 'kulunun' (7,9) **ķurannıñ** 'Kuran'ın' (8,29)

üyiñniñ 'evinin' (10,14)

+dIñ

bizdiñ 'bizim' (26,21) **säwegeydiñ** 'ermişin' (13,7-8)

suwdıñ 'suyun' (8,9) **ķatırdıñ** 'çadırın' (11,3)

uldıñ 'oğulun' (8,19) **xandardıñ** 'hanların' (20,37)

+tIn

bektin 'beyin' (38,35) **jigittin** 'yiğidin' (14,13)

şöptin 'otun' (8,8) **tokaştin** 'ekmeğin' (9,27)

+Ø

Kazakçada ilgi halinin +Ø ekli kullanımlarına çok rastlanır.

-adam tilin 'adamın sözünü' (10,10)

-bala mañına 'çocuğun yanına' (20,33)

-Bayandür xan toyına 'Bayındır Han'ın toyuna' (11,23)

-biz de qarğawımız 'bizim de lânetlememiz' (12,6)

-gäwirler eline 'kâfirlerin iline' (19,14)

-Kazan bek ordası 'Kazan Bey'in karargâhı' (23,17)

-jol kıyındığın 'yolun zorluğunu' (8,4)

-men ürkitken 'benim ürküttüğüm' (15,32)

-men üşin 'benim için' (20,16)

-sen kiretin 'senin girdiğin' (20,12)

-şatırım tigilgen jerde 'çadırımın dikildiği yerde' (25,27)

-üy duwalın 'evin duvarını' (13,31)

FİİL ÇEKİMİ EKLERİ

KIPLER

Türkçe gramer kitaplarında Kipler; **Bildirme Kipleri** (Görülen Geçmiş Zaman, Duyulan Geçmiş Zaman, Şimdiki Zaman, Gelecek Zaman, Geniş Zaman) ve **Tasarlama Kipleri** (Şart, İstek, Gereklilik, Emir) olmak üzere iki ana başlıkta ele alınır.

Kazak gramer kitaplarında¹⁶ ise Kipler dört ana gruba ayrılmıştır: **Aşık ray** 'açık kip', **buyırık ray** 'emir kipi', **şarttı ray** 'şart kipi', **kalaw ray** 'istek kipi'. Bunlardan **Açık kip** tek grup olarak; **emir**, **şart** ve **istek** de üçü bir grup olarak bölünür.

Biz burada Kazakçadaki özelliklere de dikkat ederek Kipleri klasik anlamda sınıflandırdık. **Zaman Ekleri** ve **Tasarlama Kipleri** diye ele aldığımız bölümde; muhtevada yer yer klasik yaklaşımlardan ayrıldığıımız kısımlar oldu. Bunları yeri geldikçe belirtmeye çalıştık. Eğer örnekleri varsa birleşik zamanlı çekimlerini de, ait olduğu zaman çekimlerinde verdik.

¹⁶ Örnek olarak: M. Balakayev, T. Kordabayev, A. Hasenova, A. Iskakov, *Kazak Tiliniñ Grammatikası I Morfologiya*, Kazak SSR Gıluım Akademiyası Til Bilimi İnstitutı, Kazak SSR'nıñ "Gıluım" baspası, Almatı 1967.

KİŞİ EKLERİ

Kazakça gramer kitaplarında kişi ekleri; **tolık tür** (tam), **kıska tür** (kısa) ve **buyırık ray jalğawları** (emir kipi ekleri) olmak üzere üçe ayrılır¹⁷.

a. Tam tür:

İki çeşittir:

1.	<u>Teklik</u>	<u>Cokluk</u>
1. kişi	-MIn	-Mİz
2. kişi	-sIn	-sInđAr
(Nezaket)	-sIz	-sIzdAr
3. kişi	-DI	-DI ¹⁸

Bu kişi ekleri **-y/A** (Geniş Zaman) ve **-(I)p** (Duyulan Geçmiş Zaman) ekli fiil çekimlerinde kullanılır.

¹⁷ bkz. M. Balakayev, T. Kordabayev, A. Xasenova, A. Iskakov, a.g.e., s. 193 ve gerisi.

¹⁸ Bu ekin de bir bakıma açıklaması olarak Talat Tekin bir makalesinde şöyle der: "Türkçe geliyor'un Kazakça karşılığı olan *keledi* kelimesinde de vurgu orta hece üzerindedir. Bunun nedeni de bu fiil şeklinin daha eski bir *kele turur* birleşik şeklinden gelmiş olmasıdır.: *keledi*<*keledu*<*keledur*<*keledurur*< *kel-e tur-ur'* (bkz. T. Tekin, *Türkçe Olumsuzluk Eki (-mE) Üzerine*, Dilbilim Yazıları, Usem Yayınları, Ankara 1990, s. 14) Bu durumda **-DI** ekinin kaynağı da **turur** olmaktadır.

2.	Teklik	Çokluk
1. kişi	-MIn	-MIz
2. kişi	-sIn	-sIndAr
(Nezaket)	-sIz	-sIzdAr
3. kişi	---	---

-GAn (Duyulan Geçmiş Zaman), -(y/A)tIn (Duyulan Geçmiş Zaman), -Ar (Geniş Zaman), -MAk (Gelecek Zaman), -GAy (İstek Kipi) ekli fiil çekimlerinde kullanılır.

1. kişi ekindeki m, çevreye göre b ve p olabilmektedir.

V, l, r, w, y -----> m

m, n, ŋ, z -----> b

tonsuz -----> p

b. Kısa tür:

	Teklik	Çokluk
1. kişi	-(I)m	-(I)k
2. kişi	-(I)ŋ	-(I)ŋdAr
(Nezaket)	-(I)ŋIz	-(I)ŋIzdAr
3. kişi	---	---

-D (Görülen Geçmiş Zaman), -sA (İstek Kipi) ekli fiil çekimlerinde kullanılır.

c. Emir kipi ekleri:

	Teklik	Çokluk
1. kişi	-(A)yIn	-(A)yIk, -(A)Iik
2. kişi	---	-(I)ηdAr
(Nezaket)	-(I)ηIz	-(I)ηIzdAr
3. kişi	-sIn	-sIn

Yalnızca Emir Kipinde kullanılır.

I. ZAMAN EKLERİ

GEÇMİŞ ZAMAN

1. Görülen Geçmiş Zaman

a. -D

Bu tür geçmiş zamanda iş ya da hareketin, söylenmesinden çok kısa bir zaman önce yapıldığı anlatılır. Yapılan iş; kesindir, şüphesizdir. Kişi, işi ya kendisi yapmış, ya da bizzat tanık olmuştur. Olayın nakli, çok kısa bir zaman diliminde olmuştur.

Teklik 1. kişi

bildim	'bildim'	(7,19)	kördim	'gördüm'	(7,19)
tüsinbedim	'anlamadım'	(55,21-22)			

2. kişi

bildiğ be	'bildin mi'	(28,25)	keldiğ	'geldin'	(16,27)
suradığ	'sordun'	(47,5)			

3. kişi

aldırdı	'getirtti'	(13,19)	bastı	'bastı'	(13,29)
bolmadı	'olmadı'	(9,32)			

Çokluk 1. kişi

bastık	'bastık'	(23,24)	tutkındadığ	'tutsak ettik'	(23,22)
---------------	----------	---------	--------------------	----------------	---------

2. kişi

bildiğder	'bildiniz'	(44,32)	boldığdar	'oldunuz'	(62,24-25)
salmadığdar	'salmadınız'	(10,7)			

3. kişi

tappadı	'bulamadılar'	(59,13)			
----------------	---------------	---------	--	--	--

aa. -MAk bol-d + kişi eki

bol- yardımcı fiiline görülen geçmiş zaman eki ve ilk fiile gelecek zaman eki -**MAk**'ın eklenmesiyle yapılan bir zamandır. Daha çok; yapılması istenen bir işe önce niyetlenip de sonra yapılamadığını anlatır. Ayrı bir başlık altında işlenmemiş bir zaman çekimidir.

Teklik 1. kişi

almak boldım 'alacak oldum' (117,3)

3. kişi

almak boldı 'alacak oldu' (70,5)

avlamak boldı 'avlayacak oldu' (23,5)

jıkpağ boldı 'yıkacak oldu' (38,26)

kaytpağ boldı 'dönecek oldu' (69,5)

ketpek boldı 'gidecek oldu' (27,30-31)

korgamak boldı 'koruyacak oldu' (59,27)

til tappak boldı 'konuşacak oldu' (44,3)

şawıp tastamak boldı 'kesip doğrayacak oldu' (40,14)

ab. -(y/A)tIn bol-d + kişi eki

Bu kez **bol-** yardımcı fiili, alışkanlık haline gelmişliği anlatan duyulan geçmiş zamanın **-(y/A)tIn** ekini almış fiil ile bir ara zaman oluşturur. Burada da niyet söz konusudur ama gerçekleşme de vardır. Her zaman yapılan bir hareketin devamı gibi bir anlam taşır.

Teklik 3. kişi

awlaytın boldı	'avlar oldu'	(14,30)
aytatın boldı	'söyler oldu'	(14,11)
beretin boldı	'verir oldu'	(40,34)
bermeytin boldı	'vermez oldu'	(70,31-32)

2. Duyulan Geçmiş Zaman

a. -GAn

Bu zamanda iş ya da hareket, söylenmesinden çok önce olmuş bitmiştir. Olayın gerçekleştiği ve bittiği kesindir. Metinde, teklik 3. kişi örnekleri vardır.

Teklik 3. kişi

aytқан	'söylemiş'	(8,3)	bolған	'olmuş'	(7,2-3)
şeşкен	'çözmüş'	(7,4)			

Olumsuzuz

1. -MA ile yapılır:

alınbağan 'alınmamış' (23,27) **urmağan** 'vurmamış' (7,5)

2. **jok** ile yapılır:

-Jawdı Kazan alğan jok 'Düşmanı Kazan yenmiş değil, yenmemiş' (27,28)

-kemigen jok 'azalmış değil, azalmamış' (46,8)

-ötken jok pa? 'geçmiş değil mi, geçmedi mi?' (26,31)

3. **emes** ile yapılır:

-şıkkan emespin 'çıkılmış değilim, çıkmadım' (47,6)

-bolğan emes 'olmuş değil, olmamış' (38,23)

-körgeñ emespiz 'görmüş değiliz, görmedik' (47,8-9)

-minip-tüsken emespiz 'binip inmiş değiliz' (47,10-11)

HİKÂYESİ

-GAn e-d + kişi eki

Hikâye Birleşik Zaman; e- 'ol-' yardımcı fiiline -D görülen geçmiş zaman ve kişi ekleri getirilerek yapılır.

Teklik 1. kişi

-koygan edim	'koymuş idim'	(41,17-18)
-öltirgen edim	'öldürmüş idim'	(20,17)

3. kişi

-etken edi	'etmiş idi'	(11,17)
-kalğan edi	'kalmış idi'	(19,21)
-soygızgan edi	'kestirmiş idi'	(16,12)

RİVÂYETİ**-GAN e-ken + kişi eki**

Rivâyet Birleşik Zaman; e- 'ol-' yardımcı fiiline **-GAN** duyulan geçmiş zaman ve kişi ekleri getirilerek yapılır.

Teklik 3. kişi

-aytқан eken	'söylemiş imiş'	(19,22)
-koyқан eken	'koymış imiş'	(26,36)
-tapқан eken	'bulmuş imiş'	(41,12)

b. -(I)p

Duyulan geçmiş zamanın bu türünde de, **-GAn** ekli duyulan geçmiş zamanda olduğu gibi, işin ya da hareketin söylenmesinden çok önce olup bitmesi vardır. Olay, bittikten çok sonra söylenmektedir. Yalnız burada, **-GAn** ekli duyulan geçmiş zamandan farklı olarak, bir şüphe vardır. Diğerinde olduğu gibi kesinlik söz konusu değildir. Olay, en son kişinin ağzından nakledilmektedir ve doğru olmayabilir. Bu tür geçmiş zaman daha çok masalarda kullanılır.

Teklik 2. kişi

atpapsın	atmamışsın'	(56,7)	bolmapsın	'olmamışsın'	(56,8)
kelipsin	'gelmişsin'	(81,34)	tökpepsin	'dökmemişsin'	(56,7-8)

3. kişi

beripti	'vermiş'	(22,7)	bolıptı	'var imiş'	(73,1-2)
depti	'demiş'	(11,14)	ketpepti	'gitmemiş'	(18,9)

Çokluk 2. kişi

kelipsin̄der	'gelmişsiniz'	(44,5)
---------------------	---------------	--------

HİKÂYESİ

-(I)p e-d + kişi eki

Teklik 1. kişi

-barıp edim	'varmış idim'	(71,4)
-emip edim	'emmiş idim'	(18,35)
-ketip edim	'gitmiş idim'	(10,7)

3. kişi

-dep edi	'demiş idi'	(38,6)
-köz jiberip edi	'göz gezdirmiş idi'	(17,30)

Çokluk 2. kişi

-şakırıp ediñder	'çağırıştınız'	(124,1)
------------------	----------------	---------

ba. -(y/A)tIn bol-(I)p + kişi eki

Çok önceden bitmiş bir işin, kesin olmamakla birlikte genellemesi yapılır. -(y/A)tIn ekli duyulan geçmiş zaman fiiline -(I)p duyulan geçmiş zaman ekli bol- yardımcı fiilinin katılmasıyla yapılır.

Teklik 3. kişi

-jetpeytin bolıptı 'yetmez olmuş' (64,37-38)

Çokluk 2. kişi

-kiyetin bolıpsımdar 'giyer olmuşsunuz' (47,29)

-otıratın bolıpsımdar 'oturur olmuşsunuz' (47,28-29)

c. -(y/A)tIn¹⁹

Duyulan geçmiş zamanın bu türü; geçmişte, alışkanlık haline gelmiş iş ve hareketleri anlatır. Dolayısıyla bir kesinlik sözkonusudur. Türkiye Türkçesindeki **-An** partisibini de karşılayabilmektedir.

Teklik 3. kişi

bir jigit **bolatın**'bir yiğit vardır' (106,8-9) baylap **koyatın** 'bağlayıp koyar'(31,2)

kteriletin 'fırlatılır, fırlatılmıştır' (30,6) **maktaytın** 'övmüştür' (31,12)

¹⁹ Bu ek **-A turgan**'dan gelir. Bkz. S. Çağatay, *Türk Lehçeleri rnekleri II, Yaşayan Ağız ve*

Lehçeler, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafiya Fakültesi Yayınları: 214, Ankara 1972, s. 151.

ŞİMDİKİ ZAMAN

a. -y/A / -(I)p yardımcı fiil -(V)r + kişi eki

Kazak Türkçesinde hakiki şimdiki zaman budur. Kullanılan yardımcı fiiller: **otır-** 'oturmak', **jat-** 'yatmak', **tur-** 'durmak', **jür-** 'yürümek'tir. Bu fiiller, geniş zaman sıfat-fiilini alarak kalıplaşmışlardır.

otır: Hareketin şu anda yapılmakta olduğunu anlatır.

jatır: Zaman düne, bugüne, yarına yayılmış olup, genelleme vardır.

tur: Hareketin kısa aralıklarla, ama sürekli olarak yapıldığını anlatır. Harekete şu an ara verilmiş de olabilir.

jür: Yapılan harekette devamlılık vardır, ama bir süre için ara verilmiştir. Aslında hareket yapılmaya devam edecektir.

Fiillere önce 'geniş zaman' sıfat-fiili gelmiş, hece tekleşmesi olmuş, üzerine de kişi eki gelmiştir.

oltur-ur > otur, yat-ur > jatır, tur-ur > tur, yürü-r > jür.

Türkiye Türkçesindeki şimdiki zaman eki **-yor** da aynı evreden geçmiştir:

yoru-r > -yor.

otur**Teklik 2. kişi**

-sandalıp otırsın 'sayıyorsun' (10,13)

3. kişi

-batıp otur 'batıyor' (57,27-28)

-torıp otur 'gözetliyor' (22,22)

jatır**Teklik 3. kişi**

-jetpey jatır 'gelmiyor' (24,40)

tur**Teklik 1. kişi**

-kelip turmın 'geliyorum' (68,28-29)

2. kişi

-aytıp tursın 'konuşuyorsun' (29,2-3)

-Ne ottap tursın öziñ? 'Ne boş boş konuşuyorsun?' (40,4)

3. kişi

-kalıp tur 'kılıyor' (24,9)

jür

Teklik 2. kişi

-Älde ajalına asıgıp jürsin be? 'Yoksa eceline mi gidiyorsun?' (39,38)

3. kişi

-Meni erigip jür dedin der me? 'Bana boşluktan canı sıkılıyor mu dediniz?' (10,6)

Çokluk 2. kişi

-üyip jürsin der 'yığıyorsunuz' (46,15)

HİKÂYESİ

-y/A / -(I)p yardımcı fiil -(V)r e-d + kişi eki

otır

Teklik 3. kişi

-işip otır edi 'içiyordu' (19,34)

jatır**Teklik 3. kişi**

-oynap jatır edi	'oynuyordu'	(13,22)
-máz-mäyram bolıp jatır edi	'eğleniyordu'	(28,5)

tur**Teklik 3. kişi**

-kütip tur edi	'izlemekteydi'	(35,17)
-----------------------	----------------	---------

jür**Teklik 2. kişi**

-atın "Bamş" dep atap jür ediñ	'adını "Bamsa" diye adlandıııyordun'	(37,13)
---------------------------------------	--------------------------------------	---------

RİVÂYETİ

-y/A / -(I)p yardımcı fiil -(V)r e-ken + kişi

otur

Teklik 3. kişi

-kaygırıp otur eken	'üzülüyormuş'	(44,41)
---------------------	---------------	---------

jadır

Teklik 3. kişi

-bölisip jadır eken	'bölüşüyormuş'	(35,37)
---------------------	----------------	---------

-örtenip jadır eken	'yanıyormuş'	(25,5)
---------------------	--------------	--------

-uşıp-konıp jadır eken	'uçup konuyormuş'	(17,31)
------------------------	-------------------	---------

-kele jadır eken	'geliyormuş'	(46,28)
------------------	--------------	---------

tur

Teklik 3. kişi

-ottap tur eken	'otluyormuş'	(45,18)
-----------------	--------------	---------

jür**Teklik 3. kişi**

-uşıp jür eken 'uçuyormuş' (42,20)

b. -y/A

Bu şimdiki zamanda iş ya da hareket, önceden olmaya başlamış ve söylendiği sırada da sürmektedir.-y/A eki aynı zamanda gelecek zaman ve geniş zamanın da bir türünü yapar. Anlamlar daha çok cümlenin gelişinden ayırt edilir.

Teklik 1. kişi

bolamın 'oluyorum' (13,32) **bölinbeymin** 'ayrılmıyorum' (124,9)

kaldıramın 'bırakıyorum' (22,24) **tapsıramın** 'emanet ediyorum' (22,23-24)

2. kişi

barasıñ 'gidiyorsun' (27,19) **bilesiñ be** 'biliyor musun' (26,13)

bilmeysiñ be 'bilmiyor musun' (10,14)

3. kişi

äkeledi 'getiriyor' (16,11)

Çokluk 1. kişi

tukırtamız 'baş eğdiriyoruz' (23,28)

GELECEK ZAMAN**a. -GAlI yardımcı fiil -(V)r + kişi eki**

Bir işin ya da hareketin gerçekten yapılacağını ve kısa bir zaman sonra olacağını bildirir. Kesinlik vardır. Bu gelecek zamanın çekiminde, geniş zaman sıfat-fiili ile kalıplaşmış dört yardımcı fiil (otur, yatır, tur, jür) kullanılır. Fakat bizim metnimizde, bu bölümle ilgili olarak **tur**'lu örnekler vardır.

Teklik 1. kişi

-ayrılğalı turmın	'yakında ayrılacağım'	(29,38)
-kaytkalı turmın	'yakında döneceğim'	(45,33-34)

3. kişi

-jer jarılğalı tur	'yer hemen sonra yarılacak'	(81,7)
---------------------------	-----------------------------	--------

RİVÂYETİ

-GAlI yardımcı fiil -(V)r e-ken + kişi eki**Teklik 3. kişi**

-tiygeli jatır eken 'yakında evlenecekmiş' (44,36)

b. MAk

Bu tür gelecek zaman; bir amaca, dileğe ya da zorunluluğa bağlı işi, hareketi bildirir. Niyet ifadesi taşır. Böyle olunca, kesinlik söz konusu olamıyor.

Teklik 1. kişi

ayrılmakpın 'ayrılacağım, ayrılmak zorundayım' (29,39)

bermekpin 'vereceğim' (20,29)

2. kişi

barmakşın 'varacaksın' (75,9) **bolmakşın** 'olacaksın' (51,7-8)

3. kişi

iye bolmak 'sahip olacak' (34,16-17) **kirmek** 'girecek' (42,9)

kesip tastamak 'kesip bırakacak' (79,14)

Çokluk 2. kişi

kaytpeksin̄der 'ne yapacaksınız' (46,17)

HİKÂYESİ

-MAk e-d + kişi eki

Teklik 3. kişi

-işpek edi 'içecekti' (51,22)

RİVÂYETİ

-MAk e-ken + kişi eki

Çokluk 2. kişi

-şıkpaḳ ekensin̄ 'çıkacakmışın' (51,37)

c. -MAḳşI

-MAk ekli gelecek zamana +şI ekinin getirilmesiyle yapılır. Çok yakında yapılacak bir işin ya da hareketin tatbikinin hakiki ve kesin olduğu anlaşılır.

Teklik 1. kişi

almaqşımın 'alacağım' (56,18-19) bermekşimin 'vereceğim' (54,11)

kaytpakşı-mın 'döneceğim' (87,11)

3. kişi

-jawap bermekşi 'cevap verecek' (26,22)

-jas agızıp kalmakşı 'yaş akıtıp kalacak' (108,23-24)

Çokluk 1. kişi

urmakşımız 'vuracağız' (46,21)

HİKÂYESİ

-MAKŞI e-d + kişi eki

Teklik 3. kişi

-şakırmakşı edi 'çağıracaktı' (16,12)

RIVÂYETİ

-MAkşI e-ken + kişi eki

Teklik 3. kişi

-kuda tüşpekşi eken 'söz kesecekmiş' (75,40)

d. -y/A

İşin ya da hareketin söylenmesinden sonra yapılacağı kesindir. Bu zamanda da şüpheye yer yoktur. Bu ek; gelecek zaman dışında şimdiki zamanı ve geniş zamanı da kapsar. Anlam, cümle içinde ayırt edilir. Yer yer istek anlamı taşıdığı durumlar da vardır.

Teklik 1. kişi

kuwamın 'koyalayacağım,koyalayayım' (40,10)saktaymın'saklayacağım' (14,25)

2. kişi

beresiñ 'vereceksin' (40,22) ölmeysiñ 'ölmeyeceksin' (17,37)

3. kişi

er boladı 'er olacak' (14,1)

Çokluk 1. kişi

beremiz	'vereceğiz'	(40,23)	bölinemiz	'ayrılacağız'	(124,36)
jatamız	'yatacağız'	(10,6)	üylendireyiz	'evlendireceğiz'	(39,1)

e. -(A)r

Geniş zaman için de kullanılan **-(A)r** ekli belirsiz gelecek zamanda, iş ya da hareketin yerine getirilmesi veya getirilmemesi tahminle açıklanmaya çalışılır.

Teklik 1. kişi

koyarmın 'koyacağım' (28,2)

3. kişi

bolar 'olacak' (35,22)

RİVÂYETİ**-(A)r e-ken + kişi eki****Teklik 3. kişi**

-batılı barar eken 'cesareti olacaktı' (39,18-19)

GENİŞ ZAMAN

Burada zaman; düne, bugüne ve yarına yayılmış durumdadır. Belirsizlik vardır.

a. -(A)r

Aynı zamanda belirsiz gelecek zaman anlamı da katar. Anlam, cümle içinden çıkarılır.

Teklik 1. kişi

sürtermin 'silerim' (27,14)

3. kişi

biler 'bilir' (8,18) bolar 'olur' (7,27)

otır 'oturur' (35,21)

Çokluk 2. kişi

dersinçder 'dersiniz' (124,41)

Olumsuzuz

-MAs + kişi eki

Teklik 1. kişi

bermespin 'vermem' (27,15) **umıtpaspın** 'unutmam' (26,32)

3. kişi

atanbas 'bilinmez' (7,25) **aytpas** 'demez' (7,19)

Bunlardan farklı bir söyleniş şekli olarak tek örnekle **ayaman** 'sakinmam' (58,3)'ı görüyoruz.

HİKÂYESİ

-(A)r e-d + kişi eki

Teklik 1. kişi

-tiler edim 'dilerdim' (47,34)

-uqsatar edim 'benzetirdim' (48,12)

2. kişi

-biler edin 'bilirdin' (29,2)

-kayter edin	'ne yapardın'	(12,32)
---------------------	----------------------	----------------

3. kişi

-aşılar edi	'açılırdı'	(9,33)
--------------------	-------------------	---------------

-bolar edi	'olurdu'	(27,29)
-------------------	-----------------	----------------

Olumsuzuz

-MAs e-d + kişi eki

Teklik 1. kişi

-bermes edim	'vermezdim'	(49,10)
---------------------	--------------------	----------------

Çokluk 1. kişi

-şığa almas edik	'çıkamazdık'	(32,15-16)
-------------------------	---------------------	-------------------

aa. -GAn bolar

Daha çok tahmin bildiren ek, gelecek zamanı da karşılar.

Teklik 3. kişi

-alğan bolar	'almış olur'	(62,2)
---------------------	---------------------	---------------

-ketken bolar	'gitmiş olur'	(59,39-40)
----------------------	----------------------	-------------------

-ölgen bolar	'ölmüş olacak'	(86,2-3)
---------------------	-----------------------	-----------------

b. -y/A

Geniş zamanla birlikte yerine göre gelecek ve şimdiki zamanı da karşılayan ektir.

Teklik 1. kişi

beremin	'veririm'	(12,33)	bermeymin	'vermem'	(20,21)
tileymın	'dilerim'	(8,15-16)	turmaymın	'durmam'	(55,23)

2. kişi

bilesiñbe	'bilir misin'	(14,16)	işesiñ	'içersin'	(26,19)
körmeysiñ	'görmezsin'	(24,2)			

(Nezaket)

köresiz	'görürsünüz'	(15,1)
----------------	--------------	--------

3. kişi

bayıydı	'zengin olur'	(7,12-13)	bolmaydı	'olmaz'	(7,8)
jeydi	'yer'	(7,13)	ketedi	'gider'	(7,18)
şıkpaydı	'çıkılmaz'	(16,40)			

Çokluk 1. kişi

öltirmeymiz	'öldürmeyiz'	(24,11-12)
--------------------	--------------	------------

2. kişi

jawlaysıñdar'istila edersiniz' (116,29) **turasıñdar** 'kalkarsınız' (47,28)

RİVÂYETİ

-y/A e-ken + kişi eki

Teklik 3. kişi

-atadı eken	'atarmış'	(74,7)
-suraydı eken	'istermiş'	(41,1)
-tüspeydi eken	'düşmezmiş'	(74,7)
-otır eken	'otururmuş'	(36,30)
-ilüwli tur eken	'asılı durur imiş'	(74,12-13)

c. -(U)w + şI e-d + kişi eki

Geniş zaman anlamı veren bu kullanılış, **Geniş Zamanın Hikâyesi** olarak Türkiye Türkçesine çevrilebilmektedir.

Teklik 1. kişi

-bilmewşi edim 'bilmez idim' (69,10)

2. kişi

-kõñildi boluwşı ediñ	'mutlu olurdun'	(45,1)
-kisinewşı ediñ	'kişnerdin'	(49,8)
-külip otıruwşı ediñ	'gülüp dururdun'	(45,1-2)
-mõñirewşı ediñ	'böğürüdüñ'	(49,11)

3. kişi

-berüwşı edi	'verirdi'	(11,5)
-dewşı edi	'konuşurdu'	(25,36)
-kızıqtawşı edi	'izlerdi'	(13,17-18)
-tiymewşı edi	'dokunmazdı'	(30,7-8)
-tüspewşı edi	'düşmezdi'	(30,5)

II. TASARLAMA KIPLERİ

EMİR

Emir kipinde anlam itibarıyla yer yer istek özellikleri bulmamız da mümkündür²⁰.

Örnek olarak:

-Ol dünyeden Muxamed için alla seniñ künäñdi **jeñil etsin!** (126,33-34)

'O dünyada Muhammed için Allah seniñ günahını hafifletsin!'

-sizdi täñirim sonday isiniñ säti tüşpegenderden **saktasın!** (8,2)

'sizi Tanrı'm öyle hayırsızlardan saklasın!'

-jartı jolda **kaldırmasın** (8,24-25)

'yanı yolda bırakmasın'

Her üç örnekte de Tanrı'ya dua var. İnsan Tanrı'ya emretmez, ancak istekte bulunabilir.

²⁰ *Emir kipinin bu tür özelliklerine Yrd.Doç.Dr. Gürer Gülsevin'in tezinde yer verilmiştir.G. Gülsevin, Ahmed-i Dâi, Miftahü'l-Cenne (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Doktora Tezi, Malatya 1989, s. 234 ve gerisi.*

Söz konusu Tanrı da olmayabilir:

-Sen ölgenşe, men öleyin	(83,22)
'Sen öleceğine ben öleyim'	
-sol ümitim öşpesin	(9,33-34)
'o ümidim sönmesin'	

Emir anlamı veren örnekler:

Teklik 1. kişi

bereyin	'vereyim'	(40,19)	bergizeyin	'verdireyim'	(20,6)
----------------	-----------	---------	-------------------	--------------	--------

2. kişi

ayt	'söyle'	(20,5)	sarp etpe	'sarf etme'	(8,6)
kal	'kal'	(18,20)	korıkpa	'korkma'	(17,24)
köter	'kaldır'	(12,35)			

(Nezaket)

köriñiz	'görünüz'	(31,32)	tıñdañız	'dinleyiniz'	(12,10-11)
----------------	-----------	---------	-----------------	--------------	------------

3. kişi

jetsin	'ulaşsın'	(11,3)	tiymesin	'deymesin'	(18,37)
---------------	-----------	--------	-----------------	------------	---------

Çokluk 1. kişi

surayık	'isteyelim'	(35,22)	sanap jatpalık	'saymayalım'	(86,32)
baylalık	'bağlayalım'	(19,14)	jamandalık	'kötüleyelim'	(14,12)
jelik	'yiyelim'	(10,12)	karğalık	'lanetleyelim'	(12,23)

2. kişi

buzbañdar	'bozmayınız'	(56,22)	deñder	'deyiniz'	(124,40)
kaşñdar	'kaçınız'	(13,23)	ösirñder	'yetiştiriniz'	(11,12)

(Nezaket)

biliñizder	'biliniz'	(12,26)	etiñizder	'ediniz'	(34,29)
kigiziñder	'yerleştiriniz'	(11,12)			

Emir kipine +şI eki de gelebilmektedir. Bütün kişi eklerine getirilebilen bu ek, daha çok istek, dilek ve tezlik anlamı katar.

Teklik 1. kişi

surap köreyinşi		'hemen sorayım, soruvereyim'		(25,36-37)
------------------------	--	------------------------------	--	------------

2. kişi

aytşı	'hemen söyle'	(26,1-2)	jawap berşi	'cevap ver'	(18,14)
kelsi	'gel'	(55,30)	til şığarşı	'hemen konuş'	(18,30)

toktatsı 'hemen durdur' (18,18)

Çokluk 2. kişi

ayrımdarşı 'hemen söyleyiniz' (88,30)

Tek örnekle **-gin** eki karşımıza çıkmaktadır:

-kete bergin jöniqe 'gidiver yoluna' (20,10-11)

-(y/A)tIn bol - Emir + kişi eki

1. kişide daha çok istek anlamı kazanan bu şekilde, geniş zaman ve süreklilik hâkimdir.

Teklik 1. kişi

-alatın bolayın	'almış olayım'	(39,24-25)
-izdeytin bolayın	'arar olayım'	(73,27)
-kuwanatın bolayın	'mutlu olayım'	(15,33-34)

3. kişi

-tawıp beretin bolsın	'bulup versin'	(69,31)
-korkatın bolsın	'korkar olsun'	(68,4-5)
-köretin bolsın	'görür olsun'	(33,27)
-şığatın bolsın	'çıkan olsun'	(37,10)

-kese taratatın bolsın 'kadeh dağıtıcısı olsun' (28,8)

Çokluk 1. kişi

-salık tölep turatın bolayık 'vergi öder olalım' (91,24)

İSTEK

a. -GI + iyelik keledi

İstek kipinin bu türü **F-GI+iyelik eki keledi** olarak formüle edilebilir.

Teklik 1. kişi

-aytkım keledi 'söylemem gelir, söyleyeyim' (33,18)

-bargım keledi 'gideyim' (118,10)

-bergim keledi 'veresim gelir, vereyim' (66,23)

-körgim keledi 'göresim gelir, göreyim' (49,14)

2. kişi

-algım keledi 'alası gelir' (49,35)

3. kişi

-bargısı keledi 'gidesi gelir' (50,13-14)

Bu kullanışlarda da istek anlamı var:

-tartuw alǵıñ kele me?	'hediye almayı ister misin?'	(49,37)
-bilgiñ keldi me?	'bilmeyi ister misin?'	(119,18)

b. -GAy

Teklik 2. kişi

körgeysiñ 'göresin' (113,15)

c. -sA

Ancak yan cümlemin yüklemi iken şart anlamı taşıyan -sA ekini biz de istek kipi bölümünde vermeyi uygun bulduk²¹. Temel cümlemin yüklemi olduğunda bu ek ancak istek anlamı vermekte, şart anlamında ise bir gerundium olarak görev yapmakta, hiç bir zaman asıl cümlemin yüklemi olamamaktadır. Bu, Kazak Türkçesi için de aynıdır. Bulduğumuz örnekler, -sA eki temel cümlemin yüklemi konumundayken istek anlamı vermektedir.

²¹ Bu konuyla ilgili geniş bilgiyi Gürer Gülsevin'in makalesinde bulmak mümkündür. (bkz. G. Gülsevin, *Türkçede -sA Şart Gerundiumu Üzerine*, *Türk Dili*, S. 467, Kasım 1990, *Türk Dil Kurumu*, Ankara 1990, s. 276-279.

Teklik 1. kişi

-Ornımnan jawğa attansam, o da ağamniñ kımı (111,35-36)

'Yerimden düşmana yürüsem, o da ağamın gamı'

-onı äke-şeşeme alıp barsam deymın (75,36)

'onu anama babama alıp götürsem diyorum'

-künnen suluw karıdasıñ Bänüw-Şeşekti Bamsi-Bayraqka alıp bersem dep keldim.

(40,3)

'güneşten güzel kardeşin Banu Çiçek'i Bamsi Beyrek'e istesem diye geldim.'

-men de solarga ersem deymın. (108,24)

'ben de onlara yetişsem diyorum.'

-Közimniñ tirisinde, balam, seni üylendirsem degen oyım bar. (73,5)

'Gözüm açıkken, oğlum, seni evlendirsem diye düşüncem var.'

2. kişi

-O, jırawım, osı kóbızırđı mağan bersen kaytedi, astıma mingen atımdı bereyin. (46,6)

'Ey, ozanı, bu kopuzu bana versen nasıl olur, bindiğim atımı vereyim.'

RİVÂYETİ

-sA e-ken + kişi eki

Teklik 3. kişi

-tāñiri magan da bir kız berse eken (34,25)

'Tanrı bana da bir kız verse imiş'

GEREKLİLİK

a. -(U)w kerek

F-(U)w + iyelik eki kerek şeklinde formüle edilebilir.

Teklik 1. kişi

-bilüwim kerek (48,21)

'bilmeliyim, bilmem gerek'

-Men erge şıgatın keliñsekti körüwim kerek (50,36)

'Benim evlenen gelini görmem gerek'

2. kişi

-sen ođan bolısuwıń kerek (19,29-30)

'senin ona yardımın gerek, yardım etmelisin'

Çokluk 1. kişi

-biz de ƙarğawımız kerek (11,13-14)

'bizim de lanetlememiz gerek'

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğünde: *"Bu kipin başında zamir kullanıldığı zaman zamir ilgi halinde olur: meniñ jazuwım kerek, seniñ jazuwıñ kerek" denilmektedir²²*

Bizim örneklerimizde zamirler yalın haldedir.

kerek kelimesi de **gereklilik** anlamı kazandırmaktadır:

boluw **kerek** 'olmak gerek, olmalı' (108,15)

öltirüw **kerek** 'öldürmek gerek, öldürmeli' (14,36)

b. -sA kerek

Gelecek zaman ile birlikte gereklilik anlamı vermektedir.

²² Kültür Bakanlığı, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kazak Türkçesi*, s. 1058.

Teklik 1. kişi

-Solay dep aytar bolsañ, meniñ namısım kelip, seni öltirsem kerek(82,37)

'Öyle deyip konuşacak olsan, benim namusum kabarrı, seni öldürmem gerekir'

2. kişi

-Şınında sen yerde bolsañ kerek (69,25)

'Gerçekte senin yerde olman gerekir'

3. kişi

-atı Bamsi bolsa kerek (36,15-16)

'adı Bamsi olacak, olmalı'

-köylekti ol tanısa kerek (43,23)

'gömleği o tanıyacaktır, onun tanınması gerekir'

CEVHER FİİLİ (VERBE PREDİCATİF)

Kazak Türkçesinde de Cevher Fiili e- < er- 'ol-'tir.

Şartlı çekimlerde ve bazı özel kullanışlarda bol- fiilinin de yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. Zaman Ekleri konusunda yeri geldikçe bunları vermeye çalıştık. (Örnek: almak boldım 'alacak oldum' (117,3)...) e- 'ol-' fiili cümlelerine yüklem olmakla birlikte, Hikâye ve Rivâyet Birleşik Zamanlarında da yardımcı fiil olarak kullanılmıştır. Bunlar da, örnekleri olduğu müddetçe ilgili konular içinde verildi.

Metnimizde Cevher Fiilinin Görülen Geçmiş Zaman, Duyulan Geçmiş Zaman ve Geniş Zaman örnekleri vardır. Biz, hangi kişi ekleriyle çekimlenmişse onları verdik.

Görülen Geçmiş Zaman

	Teklik	Çokluk
1. kişi	edim	* edik*
2. kişi	ediñ	ediñder
3. kişi	edi	*edi
Teklik 1. kişi		
-jak edim	'yakın idim'	(16,26)
2. kişi		
-äyel me ediñ?	'kadın mı idin?'	(40,31)
-erkek pe ediñ?	'erkek mi idin?'	(40,30)
-tañ ediñ	'taht idin'	(16,25)
-tiregi ediñ	'direği idin'	(12,12)
3. kişi		
-bar edi	'var idi'	(11,16)
-jakın edi	'yakın idi'	(25,25-26)

* ile işaretli olanların metnimizde *örneği yoktur*.

Çokluk 2. kişi

-kayda **edin**der? 'nerede idiniz?' (10,5)

Duyulan Geçmiş Zaman

	Teklik	Çokluk
1. kişi	*ekenmin	ekenbiz
2. kişi	*ekensin	*ekensin
3. kişi	eken	*eken

Teklik 3. kişi

-bar eken	'var imiş'	(13,14)
-baylanıstı eken	'bağlı imiş'	(74,8)

Çokluk 1. kişi

-tuwışkan **eken**biz 'kardeş imişiz' (97,1)

Geniş Zaman

	Teklik	Çokluk
1. kişi	+MIñ	+MIz
2. kişi	+sIn	+sIn
3. kişi	---	---

Teklik 1. kişi

aşpın	'açım'	(50,3)	batırın	'yiğidim'	(94,15)
kızbın	'kızım'	(47,4)	kızımın	'kızıyım'	(38,16)

2. kişi

adamsın	'insansın'	(90,16)	sandığısın	'sandığısın'	(69,27)
----------------	------------	---------	-------------------	--------------	---------

Çokluk 1. kişi

dospız	'dostuz'	(123,27)	jawmız	'düşmanız'	(123,28)
---------------	----------	----------	---------------	------------	----------

2. kişi

birdeysinđer	'birsiniz, aynısınız'	(24,14)
---------------------	-----------------------	---------

Olumsuzları emes ile yapılır:

Teklik 1. kişi

-men aņşı emes, bek balası bolamın (37,34)

'ben avcı değil, bey oğlu oluyorum'

2. kişi

-muķtaj emessin (88,8)

'muhtaç değilsin'

-sbl emessin be? (112,11)

'o değil misin?'

3. kişi-kız **emes** (39,8)

'kız değil'

-oņay **emes** (70,30)

'kolay değil'

-sende **emes** (20,17)

'sende değil'

Sıfat - Fiillerde**e-ken**-Janın tatti **ekendigin** sonda biler edin (29,2)

'Canın tatlı olduğunu sonunda anlar idin'

-öz balası **ekenin** bilmeydi (20,2)

'kendi oğlu olduğunu bilmez'

-munşalık küşti **ekeninđi** (69,10)

'bu kadar güçlü olduğunu'

Zarf - Fiillerde

bolsa

Burada **bol-** yardımcı fiili kullanılmaktadır.

-köktiñ buyırığı, tãñiriniñ jolı **bolsa**, karıdasımdı Bayrakka bereyin. (40,18-19)

'göğün buyruğı, Tanrı'nın yolu ise, kardeşimi Beyrek'e vereyim.'

-sen kiretin şatırlar **bolsa**, onı da kaytarayın (20,12)

'senin girdiğın çadırlar ise, onu da döndüreyim'

YAPIM EKLERİ

Bu bölümdeki ana başlıkları şöylece verebiliriz:

1. İsimden isim yapan ekler
2. İsimden fiil yapan ekler
3. Fiilden isim yapan ekler

A. Fiilimsiler

- a. Mastarlar
- b. Sıfat-Fiiller
- c. Zarf-Fiiller

B. Diğer ekler

4. Fiilden fiil yapan ekler

A. Çatı ekleri

B. Diğer ekler

1. İSİMDEN İSİM YAPAN EKLER

+aŋ: tozaŋ 'toz' (68,18)

+Aw: Topluluk ekidir. +AgU > +Aw

altaw 'altı tane' (110,2)

ekew 'iki tane' (16,32)

jetew 'yedi tane' (54,2)

üŋew 'üç tane' (41,5)

+ay:	jolay 'yol boyu' (45,16)	oňay 'kolay' (70,30)
+De:	erte+ň 'ertesi gün' (21,2)	kewde 'gövde' (7,11)
+dar:	Yabancı kaynaklı bir ektir.	
	karızdar 'borçlu' (36,18)	
+dırık:	kawıldırık 'etkisiz' (93,12)	
+en:	özen 'ırmak' (26,4)	
+gAy, +göy:	aygay 'yüksek ses' (57,13)	batagöy 'duacı' (71,41-72,1)
	säwegey 'ileriye gören' (7,1)	
+ge:	äzirge 'şimdilik' (75,24)	özge 'başka, diğeri' (86,31)
+GI:	Aitlik ekidir. Daha çok sıfat yapar.	
	algaşkı 'ilk' (16,10)	artkı 'arka' (45,19)
	burıngı 'önceki' (19,7)	ejelgi 'ezelî, önceki' (62,20)
	işki 'iç' (32,29)	jazgi 'yaza ait' (52,32)
	karañgi 'karanlık' (16,35)	keşki 'akşamki' (114,2)
	küzgi 'güze ait' (12,15)	soňgi 'sonuncu' (8,29)
	sırtkı 'dış' (32,27)	tüngi 'geceki' (42,12)

İsimlere ve kişi zamirine gelirler:

Bayraktiki 'Beyrek'inki' (43,25-26) **bizdiki** 'bizimki' (121,4)

kimdiki 'kiminki' (43,22) **meniki** 'benimki' (20,4)

seniki 'seninki' (20,20) **sonıki** 'onunki' (74,35)

Bulunma hali üzerine gelerek sıfat yaparlar:

kewde **sindegi** ak süt 'göğsündeki ak süt' (9,12)

kotandağı aktılı koy 'ağıldaki ak koyun' (20,6)

köktegi alla 'gökteki Allah' (21,6)

üstindegi şekpen 'üzerindeki elbise' (24,36)

+ğış: **tunğış** 'ilk' (60,7)

+ildir: Yaklaşıklık bildiren renk adı yapar.

kögildir 'mavimsi' (53,35)

+ım: Unvan adı yapar.

xanım 'hanım' (17,22)

+ın: **uzın** 'uzunluk' (48,1)

+ınsız: **+ın** ve **+sız** ekinden oluşan ek, yokluk bildiren isimler yapar:

jazuwınsız 'takdir edilmedik' (7,10)

ruksatınsız 'izinsiz, izni olmadan' (65,15)

+(I)nşI: Sıra sayı yapar.

ekinşi 'ikinci' (9,19)

onınşı 'onuncu' (28,28)

törtinşi 'dördüncü' (9,20)

üşinşi 'üçüncü' (9,19)

+IrAk: Üstünlük gösteren sıfat ve zarflar türetir.

Sıfatlarda:

azırak suragım 'azıcık sorum' (46,37)

tezirek kam 'çabucak hareket' (79,12)

Zarflarda:

âdilirek bolıñdar 'daha âdil olunuz' (62,27)

köbirek suradım ma? 'çok mu istedim?' (36,11)

+kar: **koşkar** 'koç' (89,1)

+kek: **erkek** 'erkek' (58,27)

+kene: **kişkene** 'küçük' (90,3)

+ker: Yabancı asıllı bir ektir.

kızmetker 'hizmetkâr' (93,20)

talapker 'istekli' (99,14)

+kinşi: **ötkinşi** 'geçici' (114,13-14)

+kor: Yabancı asıllı bir ektir.

kamkor 'koruyucu' (86,16)

+lAy: <lAyU 'gibi' Eski Türkçe

ekinşiley 'ikinci olarak' (91,27)

olay 'öyle' (73,23)

osılay 'öylece' (23,3)

+LI: İsimlerden sıfat yapan işlek bir ektir. Çevreye göre **l, d, t** olur.

V, r, w, y -----> **l**

ayawlı 'sevgili' (96,24)

baylawlı 'bağlı' (10,2)

belgili 'belli' (39,21)

erli 'erkekli' (9,10)

ilüwli 'asılı' (74,12)

nekeli 'nikâhli' (9,14)

l, m, n, ŋ, z -----> **d**

ağayındı 'kardeş' (8,33)

bayandı 'istikrarlı, ebedî' (66,28)

jındı 'cinli' (50,28)

ķayırdı 'merhametli' (55,19)

tonsuz -----> t

baylanıstı 'bağlı, ilgili' (74,8) **bilikti** 'bilgili' (7,1)

jetkilikti 'yeterli' (126,20)

jükti 'hamile, gebe' (86,1)

ķızıķtı 'ilgi çekici' (38,40)

ķuwanıstı 'sevinçli' (34,19)

süyekti 'soylu' (19,27)

süyikti 'sevgili' (70,18)

tätti 'tatlı' (29,2)

tiyisti 'değecek' (20,7)

tüsti 'renkli' (22,6)

zayıptı 'kadınlı' (9,10)

+LİK:

Bu ek de +LI eki gibi aynı özellikteki çevreye göre l, d, t
olabilmektedir.

Çok işlek bir ektir.

İsimlerden ve sıfatlardan soyut isimler yapar:

aņęararlık 'sezebilirlik' (111,14)

barlık 'varlık' (68,1)

bererlik 'vereceklik' (26,4)

birlik 'birlik' (68,1)

biylik 'hüküm' (7,5)

danalık 'bilgelik' (88,15)

erlik 'erlik' (58,25)

küwälik 'tanıklık' (9,14)

ortalık 'orta, ortalık' (65,39)

täwbeşilik 'şükretme' (53,9)

tirlik 'hayat, yaşama' (18,13)

zorlık 'zorluk' (88,13)

ädildik 'ädillik' (88,16)

äyeldik 'kadınlık, kancıklık'(124,16)

jamandıq 'kötülük' (8,16) **jändik** 'canlı' (41,16)
jetimdik 'yetimlik' (71,10) **kalımdık** 'nişanlı, sözlü' (24,7)
körgensizdik 'görgüsüzlük' (36,32-33) **şındık** 'gerçeklik' (9,6)

bastık 'şef, lider' (35,14)

Belirli bir zamanı ya da devreyi anlatan isimler yapar:

jastık 'gençlik' (29,39) **kartık** 'yaşlılık' (23,14)
tüstik 'öğle, öğle yemeği' (94,35)

Âlet ismi yapar:

murındık 'burunluk' (115,10)

+n: **ortan** 'orta, ortanca' (51,29)

+η: **erten** 'ertesi gün, erkenden' (21,2) **karaη** 'karanlık' (8,1)

+paz: Yabancı asıllı bir ektir.

aspaz 'aşçı' (94,25)

+pIs: **alpıs** (< altpıs) 'altmış' (24,17) ve **jetpıs** 'yetmiş' (104,35) sayı adlarında kalıplaşmış olarak görülür. Eski Türkçede **+mİş** ekinin 'on' anlamına gelmiş olması gerekir. Ek, Kazakçada ünsüz uyumuna girerek **p**'li olmuştur.

+sın: **suwsın** 'içecek' (70,14)

+sIz: +LI ekinin karşıtıdır.

Yokluk bildiren sıfatlar yapar:

akılsız 'akılsız' (8,1)

baltasız 'baltasız' (7,24)

körgensiz 'görgüsüz' (36,32-33)

sansız 'sayısız' (8,15)

Yeni isimler yapar:

biliksiz 'bilgisiz, câhil' (108,40)

jansız 'casus' (42,6)

teksiz 'soysuz' (14,16-17)

turaksız 'dönek' (84,1)

+şA: Aslında eşitlik hali ekidir. Yapım eki de olabilmektedir.

Küçültme anlamı katar:

ögizşe 'öküzcük' (77,11)

topşa 'boğum yeri' (62,12)

Zaman anlamı verir:

äzirşe 'şimdi' (41,26-27)

burıngışa 'önceki' (120,25)

Yaklaşıklık bildirir:

akşa 'akçe' (73,16)

karışa 'kara, karaca' (11,7)

+şAñ: **boysañ** 'uzun boylu' (53,35)

kiyimşen 'giyimli, elbisesiyle' (52,20)

+şek: Küçültme anlamı verir.

jetkinşek 'çocuk, yeni yetişkin' (90,15) **kelinşek** 'yeni gelin' (50,25-26)

inişek 'küçük kardeş' (112,11)

şöpşek 'çırpı' (29,35)

+şİ: İş ve meslek adları yapmakla birlikte, sürekli yapılan bir işi ya da yapan kişiyi de anlatır.

âmirşi 'emredici, âmir' (29,3)

batlawşi 'öncü' (103,17-18)

jârdemşi 'yardımcı' (49,32)

jilkışı 'at çobanı' (35,13-14)

karakışı 'haydut' (15,39)

kızmetşi 'hizmetçi' (52,34)

koysı 'çoban' (24,13)

kuwğınşı 'takip edici' (45,39)

kütüwşi 'güdücü' (13,9)

malşı 'çoban' (90,21)

moyındamawşi 'kabul etmeyen' (68,14) **orındawşi** 'yardımcı' (69,18)

oylanşı 'hatırlatıcı' (29,15)

öleñşi 'ozan' (45,41)

ötirikşi 'yalancı' (8,13)

süyinşi 'müjde' (52,28)

tıñşı 'casus' (23,6)

xabarlawşi 'haberci' (50,14)

+şık: Küçültme yapar.

bukaşık 'boğacık' (77,11)

+şİİ: Âdet haline getirilen işleri anlatır.

kıyanatşıl 'vefasız' (93,31)

künşil 'kıskaç' (78,29)

şınşıl 'doğru, gerçekçi' (8,14)

zorlıkşıl 'zorba' (93,27)

+şİİİk: **bülünşilik** 'bölücülük' (14,22)

kemşilik 'eksiklik' (63,5)

keñşilik 'serbestlik' (19,41)

kırğınşılık 'katliam' (24,30)

şapkınşılık 'baskın, soygun' (35,28)

+TAs: Ortaklık ve birliktelik bildiren isimler yapar.

akıldas 'aynı fikirde' (39,15-16)

bilektes 'aynı güçte, bilekteş' (39,8)

joldas 'yoldaş' (77,40-78,1)

karga **jündes** 'karga gibi kara renkte' (29,12)

karındas 'kardeş' (39,13)

kursaktas 'kardeş' (112,24)

teñdes 'eşi, dengi' (9,16)

+TAy: <teg 'gibi' Eski Türkçe

ayday 'ay gibi' (20,13)

barmağtay 'parmak kadar'(73,14)

jıldızday 'yıldız gibi' (20,13)

ottay 'ateş gibi' (18,33)

sonday 'onun gibi' (9,25)

NOT: Tek örnekte olumsuzluk anlamı veren yabancı asıllı bir ön ek vardır.

Bu da aslında ön ekten ziyade, kalıplaşmış bir kelime tabanı olarak bulunmaktadır:

narazı 'râzı değil' (124,25)

2. İSİMDEN FİİL YAPAN EKLER

+A-: **ata-** 'adlandır-' (31,16)

bosa- 'serbest bırak-' (19,39)

jıyna- 'yığ-, topla-' (9,38)

jumsa- 'kullan-' (8,5-6)

örte- 'yak-' (24,36)

sıldıra- 'çağılda-' (15,23)

tile- 'dile-' (8,15-16)

uza- 'uza-' (8,15).

+(a)l-:	kıynal- 'zorluk çek-' (7,23-24)	tiril- 'diril-' (67,19)
+Ar-:	köger- 'yeşer-' (72,2)	kuwar- 'kuru-' (17,7)
+(A)y-:	karay- 'karar-' (46,36)	kartay- 'yaşlan-' (62,15)
	köbey- 'çoğal-' (8,15)	
+de-:	izde- 'ara-' (9,6)	tiride- 'yaşa-' (18,10)
+Glr-:	Yansılama (onomatopée) sesler yapar.	
	mıñgır- 'art-' (7,24)	ökir- 'bağır-' (125,24)
+I-:	bayı- 'zengin ol-' (7,12-13)	kemi- 'azal-' (46,8)
+ık-:	jolık- 'rastla-' (110,2)	kamık- 'üzül-' (101,15)
	sawık- 'iyileş-' (40,21)	zarık- 'arzu et-, özlem duy-'
+kar-:	baskar- 'yönet-' (65,28)	
+LA-:	En işlek eklerdendir. Çevreye göre l, d, t'li şekilleri vardır.	
	V, r, w, y -----> l	
	arala- 'ara-, dolaş-' (45,40)	awla- 'avla-' (14,30)
	bayla- 'bağla-' (74,8)	jarala- 'yarala-' (29,14)
	jayawla- 'yaya ol-' (46,11)	jetele- 'yedekle-' (39,26)
	kadirle- 'saygı duy-' (63,35)	kedeyle- 'yoksulluk çek-' (12,39)
	kınala- 'kına yak-' (22,8-9)	oyla- 'düşün-' (15,39)
	sawgala- 'korun-' (64,21)	sıykırıla- 'büyüle-' (75,6)
	sıyla- 'saygı göster-' (9,23)	tärbiyele- 'terbiye et-' (7,18)
	urla- 'al-, çal-' (21,2)	zarla- 'ağla-' (23,11)

l, m, n, ŋ, z -----> d

altında- 'altınla işle-' (20,11)	aspanda- 'havalan-' (117,16)
gülde- 'çiçek aç-' (7,22)	jakında- 'yaklaş-' (24,10)
jamanda- 'kötüle-' (14,12)	jeñilde- 'hafifle-' (54,17-18)
ķanda- 'kana bula-' (43,17)	köñilde- 'ferahla-' (40,36)
malda- 'sahip ol-' (14,39)	mekende- 'mekân tut-' (99,21)
mıñda- 'binlerce ol-' (65,28)	moyında- 'kabul et-' (126,19)
orında- 'yerine getir-' (7,6)	sanda- 'say-, konuş-' (10,13)
suwsında- 'susuzluğunu gider-' (25,41)	şölde- 'susa-' (87,25)
tañda- 'seç-' (9,28)	tıñda- 'dinle-' (8,26)
tutķında- 'tutsak et-' (19,24)	tügelde- 'kontrol et-' (86,34)

tonsuz -----> t

alısta- 'uzaklaş-' (26,12-13)	atta-n- 'ata bin-' (23,5)
basta- 'başla-' (59,27)	durısta- 'düzelt-' (51,27)
iste- 'yap-' (19,41)	jalañaşta- 'soy-, sıva-' (76,14)
japalakta- 'lapa lapa yağ-' (51,20)	jokta- 'ara-' (67,13)
kılıšta- 'kılıçla kes-' (15,38)	
kızıķta- 'ilgi çekici bul-' (13,17-18)	
košta-s- 'vedalaş-' (38,38)	köbikte-n- 'köpür-' (77,22)
köpte- 'art-' (71,26-27)	kökte- 'yeşer-, canlan-' (72,2)

kuşakta- 'kucakla-' (38,28)

murındıkta- 'burunluk tak-' (115,10-11)

namısta-n- 'arlan-' (27,29)

saқта- 'sakla-, koru-' (8,2)

tirnekte- 'biriktir-' (70,28)

uyıkta- 'uyu-' (86,35)

Bir örnekte farklı olarak n'den sonra t'li şekil geliyor:

unta- 'ufala-' (78,19)

Ek; yansılama sesler de yapar:

ayğayla- 'bağır-' (49,5)

jıla- 'ağla-' (9,30)

mıyawla- 'miyavla-' (56,36-37)

sıbırla-s- 'fısıl-daş-' (15,18)

şırıl-n- 'kımıl-da-' (8,11)

şuwla- 'bağır-' (57,10)

ürle- 'üfle-' (14,29)

+ηİra-: Yansılama sesler yapar.

eñire- 'ağlayıp bağır-' (125,15)

mañıra- 'mele-' (61,24)

möñire- 'böğür-' (10,2)

+ra-: **jasawra-** 'yaşar-' (50,34)

manawra- 'uykulu hale gel-' (51,36)

+si-: **öksi-** 'içini çek-' (42,26-27)

köpsi-n- 'çok gör-' (67,3)

mensi-n- 'beğen-' (100,40)

+sire-: **älsire-** 'halsizleş-' (69,8)

+TA-: Yansılama sesler yapar.

bakıl-da- 'vırakla-' (104,4)

bozda- 'boduk gibi bağır-' (61,20)

dürilde- 'gürültü çıkar-' (15,31)	gürilde- 'gürülde-' (39,40)
ırıldı- 'hırıldı-, hırıla-' (26,11)	ızında- 'vızıldı-' (15,12)
jıldıda- 'ışıldı-' (57,20)	karkıldı- 'kahkaha at-' (41,14)
kırıldı- 'hırıldı-' (69,8-9)	selkilde- 'titre-' (114,24)
şırıldı- 'heyecanlan-' (68,6)	şapatta- 'şaplat-' (114,26)
tältirekte- 'yalpala-' (13,26)	

3. FİLDEN İSİM YAPAN EKLER

A. FİLİMSİLER

a. Masterlar

-GAn: Aslında sıfat-fiil ekidir. Türkiye Türkçesindeki **-mAk** ve **-mA** master eklerini karşılayan örnekleri de vardır.

-Künge sarı pay şapan **japқанmen**-bäybışe bolmas. (7,21)

'Cariyeye sarı renk kaftan örtmekle hanım olmaz.'

-Mıngırğan mal **jıyғанmen**, adam jomart atanbas. (7,25)

'Çoğalan malı yıgmakla, adam cömert bilinmez.'

-қаңсана бағıp, **қаққанмен** ol саған ul болмайдı. (7,17)

'ne kadar çok bakıp, itina etmekle o sana oğul olmaz.'

-Қара есектің başına жүген **таққанмен**-tulpar bolmas. (7,20)

'Kara eşeğin başına gem geçirmekle hızlı at olmaz.'

-tösekte köp **jatқаннан** jambasımız jawır boldı. (22,18)

'dösekte çok tatmaktan kalça kemiğimiz yara oldu.'

-Küldi қаңsama **үйгенмен** төбе болмас. (7,19)

'Külü çok yağmakla tepe olmaz.'

-Suwlar taram-taram bolıp қаңsama таşıп **аққанмен**, теңиздерди
toldıra алмайды. (7,14)

'Sular bölük bölük olup taşıp akmakla denizleri dolduramaz.'

-öz äkemniñ қолinan **алғанım** durıs bolar (36,19)

'kendi babamın elinden almam doğru olur.'

-Sen ölsen meniñ Қаратаwımnıñ **қулағанı**, Қазан (64,33)

'Sen ölsen benim Karadağ'ımın yıkılması, Kazan'

-At jemeytin асçı şöptiñ гүлденip **өspegeni** јақсі (8,8-9)

'Atın yemediği acı otun yeşerip büyümemesi daha iyi'

-Onday uldıñ **tuwғанınan** tuwмағанı јақсі edi. (14,25)

'Öyle oğulun doğmasından doğmaması daha iyi idi.'

-Is: Fazla işlek değildir.

ağıs 'akış, akma' (76,15)

kelis 'geliş, gelme' (62,36)

turıs 'duruş, durma' (59,19)

-MAk: Kazakçada gelecek zaman ekidir. Aşağıdaki p'li varyantları ile mastar anlamı vermektedir:

қурtpаққа жүр 'öldürmeye niyetlenmekte' (14,32)

күrespekке камданıp 'güresmeye hazırlanıp' (15,25)

-mas: Olumsuz geniş zamanın teklik 3. kişisine ait olan bu ek, cümle içindeki kullanışlarına göre bazen mastar olabilmektedir.

-Barmasına şaram jok (94,17)

'Gitmemeye çarem yok.'

-Kazan bizge jaw bolmaska üwäde berdi. (119,1)

'Kazan bize düşman olmamaya ant verdi.'

-Kaygırmaska şaram kaysı? (45,3)

'Üzülmemeye çarem mi var?'

-(U)w: Kazakçada asıl mastar eki budur.

aytuw 'söylemek' (23,3)

berüw 'vermek' (7,27)

mingizüw 'bindirmek' (8,5)

saluw 'salmak' (58,7)

suraw 'dilemek' (68,2)

süyüw 'sevmek' (36,32)

tabuw 'bulmak' (73,15-16)

ürüw 'ürmek' (26,18)

-(U)w eki +**şI** eki ile birleşerek yeni kelimeler oluşturur:

xabarlawşı+lar 'haberciler' (50,14)

Çekim ekleri konusunda da gördüğümüz gibi, geniş zaman içinde verdiğimiz değişik bir kullanışı da oluştururlar:

duğası qabil **boluwşı** edi 'duğası kabul olur idi' (34,23)

b. Sıfat - Fiiller (Participle)

Fiillerin zamana bağılı olarak aldıkları isim ve sıfat şekilleridir. Zaman anlamı taşırlar. İyelik, çokluk ve hal eklerini alabilirler.

Geçmiş Zaman Sıfat - Fiilleri

-GAn: Çok işlek olan bu ek, Türkiye Türkçesinde **-An**, **-mİş** ve **-Dik** eklerine karşılık gelebilmektedir.

-An ve **-mİş** anlamlarında, sıfat olarak kullanılmış örnekleri:

alğan Bayrak	'alan Beyrek'	(23,1)
almağan ul	'almamış oğul'	(7,26)
azğan iyt	'azmış it'	(48,38)
baştığın Dondaz	'başında olan Tundar'	(32,27)
degen söz	'denen söz'	(7,19)
kalğan mal	'kalan mal'	(7,29)
körmegen kız	'görmemiş kız'	(7,25)
mıngırğan mal	'artan mal'	(7,24)
ötken kız	'yetmiş kız'	(47,4)
pisken nan	'pişmiş ekmek'	(10,12)
süygen jarım	'seven yârim'	(12,11)

tabılğan akıl 'bulunmuş akıl' (22,20)

-An ve -mİş anlamlarında, isim olarak kullanılmış örnekleri:

balbırağanım 'yumuşagım' (12,15)

bolğandar 'olanlar' (10,20)

etkenderge 'edenlere' (9,14)

ķaytkan joķ 'dönmüş değil' (10,15)

körgensizdik 'görgüsüzlük' (36,32-33)

ölgen tirilmeydi 'ölen dirilmez' (7,10)

sonı **jegeni** 'onu yiyen' (28,34)

jemegeni 'yemeyen' (28,34)

tüspegenderden 'düşmeyenlerden' (8,2)

-Dİk anlamında, sıfat olarak kullanılmış örnekleri:

Bunlar aynı zamanda ilgi hali olmayan isim tamlamaları görünümündedir.

jaw **alğan** eliniñ deregin suradı (26,3)

'düşmanın götürdüğü ilinin haberini sordu'

atķan bir tası 'attığı bir taşı' (24,26)

dıbis bergen şaķta 'ses verdiği sırada' (11,19)

meniñ **bergen** toylarım 'benim verdiğim toylarım' (12,1)

otırğan kezde 'oturduğu sırada' (35,15)

turğan kamaldı 'durduğu kaleyi' (23,35)

tas **tüsken** jerge 'taşın düştüğü yerde' (30,6)

-Dik anlamında, isim olarak kullanılmış örnekleri:

Bunlar aynı zamanda isim tamlamasının tamlananı görevindedir.

aynalğanın bilmeyşiñ be? 'döndüğünü bilmez misin?' (10,14)

aytkanın 'söylediğini' (10,19) **ekenin**di 'olduğunu' (69,10)

jegenderin 'yedikleriniz' (117,21-22) **kelgenin** 'geldiğini' (8,19)

ketkenin 'gittiğini' (23,6) **suraganımdı** 'istediğimi' (40,22)

tuwğanın 'olduğunu' (8,19)

-Dik anlamında, son çekim edatlarıyla kullanılmış örnekleri:

bolğan soñ 'olduktan sonra' (10,6-7)

esitken soñ 'iştikten sonra' (22,20)

mingen soñ 'bindikten sonra' (7,18)

salğan soñ 'saldıktan sonra' (7,2)

-GAn ekinin, **mastar** ile karşılandığı örnekler de vardır. Bunlar,

mastarlar içinde de verilmiştir:

japқанмен 'örtmekle' (7,21) **jatқаннан** 'yatmaktan' (22,18)

akқанмен 'akmasıyla' (7,14) **alғанım** 'almam' (36,19)

tuwмағанı 'doğmaması' (8,11)

-(A/y)tIn: Özellikle geçmiş zamanda alışkanlık haline gelmiş hareket ve davranışları anlatan bir sıfat - fiil ekidir. Alışkanlık, geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Sıfat olarak kullanılan örnekleri:

artatın tüyelerin	'yüklediğin develerin'	(20,9)
tas atatın sakpan	'taş atan sapan'	(24,21)
köleşke bolatın altın şatır	'gölge olan altın çadır'	(14,4)
adam jeytin tüyesi	'adam yiyen devesi'	(13,14)
kargaytın adamın	'ah edeceğin adamın'	(18,39)
sakhtalatın jumbaktardın	'saklanan sırların'	(69,26)
erge şığatın kelinşek	'ere varacak yeni gelin'	(50,36)

İsim olarak kullanılan örnekleri:

böriktiretinin	'acele edişini'	(15,41)
şabatının	'koştüğünü'	(15,37)

-mIs: Türkiye Türkçesinde çok işlek olan duyulan geçmiş zaman eki, Kazak Türkçesinde yok denecek kadar azdır. Ekin, bu Türkçeye özgü bir ek olmadığı açıktır.

jasamıs adam	'görmüş geçirmiş adam'	(85,9)
---------------------	------------------------	--------

İkinci örnekte ek, kelimeyi başlı başına bir isim yapmıştır.

Gelecek Zaman Sıfat - Fiilleri

-Ar: Sıfat olarak kullanılan örnekleri:

aytar tilegim	'söyleyecek dileğim'	(21,7)
barar jeri	'gidecek yeri'	(54,12)

berer atım	'verecek adım'	(14,7)
işer asıma	'yiyecek yemeğime'	(45,32)
kiyer ul	'giyecek oğul'	(34,13)
öler halge	'ölecek hale'	(69,9)

İsim olarak kullanılan örnekleri:

äkeleri	'getireceği'	(10,15)
bererim jok	'vereceğim yok'	(10,16)
minerine	'bineceğine, binitine'	(70,15)

-ArGA: -Ar gelecek zaman sıfat-filine, +GA yönelme halinin eklenmesiyle ortaya çıkar.

kirerge tesik tappadı 'girmeye delik bulamadı' (59,13)

janın **kojarga** jer tappadı 'canını koyacak yer bulamadı' (28,9)

-Arlik: -Ar gelecek zaman sıfat-filine, +lik yapım ekinin getirilmesiyle oluşur.

-Ogan jawap **bererlik** suwda til bar ma? (26,4)

'Ona cevap verecek dil suda var mı?'

-maskara **bolarlık** meniñ qanday ayıbım bar eken? (51,27-28)

'benim maskara olacak nasıl ayıbım var imiş?'

-ayak alıp **jürerlik** jer kalmadı (32,22-23)

'ayak basıp yürüyecek yer kalmadı'

-aşak: Bir örnekte geçer.

bolaşak 'gelecek' (38,35)

-esi: Bir örnekte kullanılmıştır.

kelesi jıyırması 'öbür yarısı' (14,14)

-GI: Gelecek zamanla birlikte istek ve niyet anlamı da katar.

tartuw alğın kele me? 'hediye almayı ister misin?' (49,37)

jegisi 'yemek isteği' (11,10)

körgin kelse 'göreceğin gelse' (24,22)

öltirgisi 'öldüreceği, öldüresi' (124,11)

-mek: Tek örnekte geçer.

Balası üşin äkesi **ölmek** jok 'Oğlu için babası ölecek değil' (63,5-6)

Geniş Zaman Sıfat - Fiili

-MAs: Olumsuz geniş zaman sıfat-fiilidir.

jañılmas jaç 'yanılmaz çene' (13,11)

ķayıpas ķara baltasız'eğilmez kara baltasız' (7,24)

sürinbes tuyak 'sürünmez toynak' (13,11)

İsimleşmiş örnekler de vardır:

kelmeske 'dönülmeze' (52,5)

Ekin, **mastar** anlamı taşıyan örnekleri de vardır. **Mastarlar** bölümünde de benzer örneklere yer verilmiştir.

bolmaska 'olmamaya' (119,1)

kaygırmaska 'üzülmemeye' (45,3)

c. Zarf - Fiiller (Gerundium)

Zarf-fiiller, cümlede fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı, bir ya da bir kaç ekle yapılan özel şekillerdir. İyelik eki alabilirler ve kişiye bağlı kullanımları da vardır.

I. Hal

II. Bağlama

III. Zaman

IV. Şart Zarf-fiilleri²³

olmak üzere dört ana başlıkta inceledik.

²³ -sA ekli fiillerin, ancak **istek** anlamı taşıdıklarında asıl cümlenin yüklemi olabildikleri, **şart** anlamında ise yalnızca yan cümlenin yüklemi olup zarf-fiil görevi üstlendiği konusuna ilk değinen ve uygulayan G. Gülsevin olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak tezinde: " 'gel-ince gideriz' ile 'gel-irse gideriz', 'gel-se gideriz' gibi kullanışlar arasında; cümle içindeki fonksiyonları bakımından hiçbir fark yoktur. Yani, fonksiyonlara ağırlık verilirse, Türkçenin gramerinde -sA şart eki, aslı olarak gerundiumlar kısmına sokulmalıdır.' demektedir. (Daha fazla bilgi için bkz. G. Gülsevin, **Ahmed-i Dâi, Miftahü'l-Cenne (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini)**, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Doktora Tezi, Malatya 1989, s. 281.

I. HAL ZARF - FİİLLERİ

A. Asıl Zarf - Fiil Ekleri

-y/A: İkilemeler kurarlar:

jata jata jan awırıp 'yata yata sırt ağrıyıp' (22,13)

Kele sala äkörşilerine barıp 'Vara vara kadın komşularına gelip' (10,2)

Normal fiillere gelip, yüklemi niteleyen zarf olurlar:

jüzderin kökke **jaya** jalbarınıp 'yüzlerini göğe kaldırarak yalvarıp' (34,21)

jakınday kelip kolinıdı kuwsır 'yaklaşıp gelerek teslim ol' (24,10)

kaşa jürip kan tökken 'kaçarak gidip kan döken' (58,21)

Yardımcı fiillerden önceki fiillere gelirler:

jumsay bilmegen 'kullanamayan' (8,5-6)

Çarap **jata** bergenşe 'Bakıp yatıvermektense' (22,15)

kaşa jöneldi 'kaçmaya yeltendi' (37,19)

kıla körmesin 'yapamasın' (33,21)

ürley tüsti 'havlamaktan bir hal oldu' (14,29)

tiymey turganda 'isabet etmeden' (15,42)

Hiç bir fiile bağlı olmayan, müstakil fiillere de gelebilirler:

kayta 'tekrar' (9,39)

-GAlI:	etkeli	'etmek üzere'	(63,32)
	ketkeli	'götmek üzere'	(63,34)
	koştaskalı	'vedalaşmak üzere'	(71,6)
	kuwantkılı	'sevindirmek üzere'	(48,12)
	sınagalı	'sınamak üzere'	(123,7-8)
	kıda tüskeli	'söz kesmek üzere'	(39,13)
	üylengeli	'evlenmek üzere'	(31,23)

B. Sıfat - Fiil Eklerinden Türeyenler

-arda:	-Ar sıfat-fiil eki ile +DA hal ekinin birleşmesiyle oluşmuştur.		
	alarda ündemeydi	'alırken ses çıkarmaz'	(58,6)

II. BAĞLAMA ZARF - FİİLLERİ

-(I)p:	Doğrudan iki fiili birbirine bağlayan örnekleri vardır:		
	-bağıp, kaçkanmen ol sağan ul bolmaydı		(7,17)
	'bakıp, itina etmekle o sana oğul olmaz'		
	-Tüs bolmap awılıma bararmın		(25,17)
	'Öğle olmadan obama varırım'		
	-dep buyırdı		(20,32)
	'diye buyurdu'		

-ajal **kelip**, ölmeydi (7,10)

'ecel gelip ölmez'

-kılıştay **kesip** tüseddi (8,7)

'kılıç gibi kesip atar'

-Bir kün karnım **toyıp** as işpedim (9,31)

'Bir gün karnım doyasıya yemek yemedim'

Cümleleri birbirine bağlayabilirler:

-Birewi balanın astındağı atına ok **atıp**, o kulap tüsti. (59,24-25)

'Birisi çocuğun altındaki atına ok atıp, o yıkılıp düştü.'

-Dirse xan balasına öziniñ bektigin, tağın **berip**, bala äkesiniñ tağına otırdı. (14,8-9)

'Dirse Han oğluna kendi beyliğini, tahtını verip, çocuk babasının tahtına oturdu.'

-bir uyattı konağ **kelip**, eri ogan: (10,11)

'bir namuslu konuk gelip, kocası ona:'

-bir jaksı jigitimiz **ölip**, soğan julasıp jatırmız. (67,15)

'bir güzel yiğidimiz ölüp, ona ağlaşmaktayız.'

III. ZAMAN ZARF - FİİLLERİ

A. Asıl Zarf - Fiil Ekleri

- MAy: **almay** 'almadan' (7,4) **bermey** 'vermeyip' (11,17)
 buljıtpay 'değiştirmeden' (11,14) **demey** 'demeden' (33,10)
 kaşpay 'kaçmayıp' (13,24) **kiymey** 'giymeyip' (43,16)
 öspey 'büyümeden' (18,20) **turmay** 'durmayıp' (24,10)
 uzamay 'çok geçmeden' (91,39)

B. Sıfat - Fiil Eklerinden Türeyenler

- GAndA: -GAN sıfat-fiil eki ile +DA hal ekinin birleşmesiyle oluşmuştur.
 -kırık kün **degende** balanın jarası jazıldı. (19,6)
 'kırk gün içinde çocuğun yarası iyileşti.'
 -Bu sözdü **esitkende** barlık oğuz elinin bekteri kıldarın jayıp (34,20-21)
 ' Bu sözü işitince bütün Oğuz ilinin beyleri ellerini kaldırıp'
 -**Kartayganda** körgen jalgızım! (62,15)
 'Yaşlandığımda gördüğüm bir tanem!'
 -kün közi **köringende**, oğuzdardıñ er jigitteri (11,21)
 'güneşin yüzü görüdüğünde, Oğuzların er yiğitleri'
 -Tañ sarıden **sokkanda** (15,4)

'Tan zamanı estiğinde'

-Elinđi jaw **şapķanda** kayda edin (26,34)

'İlini düşman gaspettiğinde nerede idin'

-GAşA: **-GAN** sıfat-fiil ile **+şA** hal ekinin birleşmesiyle oluşmuştur.

barģanşA 'varana dek' (66,29)

erigenşe 'eriyene dek' (31,19)

jetkenşe 'yetişene dek' (61,14)

körgenşe 'göreceğine, görünceye kadar'(14,23)

ölgenşe 'ölünceye dek' (61,14)

sürtkenşe 'sürtüne dek' (61,14)

-MAstAn: Olumsuz geniş zaman sıfat-fiili **-MAs** ile **+DAn** hal ekinin birleşmesiyle oluşmuştur.

sözge kelmesten 'konuşturmadañ' (36,1)

esin jıyģızbastan 'aklını başına aldırmağan' (32,31)

beti-ķolın juwmastan 'elini yüzünü yıkamağan' (9,27)

IV. ŞART ZARF - FİİLLERİ

A. Asıl Zarf - Fiil Ekleri

-sA + kişi eki:

-karındaşımdı **bersem**, suraganımdı tawıp beresiñ be? (40,22)

'kardeşimi verirsem, istediğimi bulup verir misin?'

- kara köz kızın **bolsa** sonı **Qazanğa** ber (30,36)
 'kara gözlü kızın varsa onu **Kazan'a** ver'
- Toñ erise buw bolıp, jañbır jawadı (46,36)
 'Don erise buğu olup, yağmur yağar'
- Täñiri **jarılıkasa**, el-jurtıñdı jawdan **qutqaramın** (27,15-16)
 'Tanrı lütfederse, ilini yurdunu düşmandan kurtarırım'
- eger biz **jeñsek**, olardı **qıramız**, olar **jeñse**, bizdi **qıradı**. (57,23-24)
 'eğer biz yenersek, onları öldürürüz, onlar yenerse, bizi öldürür.'
- Eger täñiri jar bolıp, elimdi jawdan **qutqarsam**, men seni jilkı başına
 koyarmın, (28,2)
 'Eğer Tanrı yar olup, ilimi düşmandan kurtarırsam, ben seni yilkının başına
 koyacağım.'
- sol **qobızdı sarnatsan**, jaw keyin **qaytadı**. (19,40)
 'o kopuzu çalarsam, düşman geri döner.'
- İşki oğızdardan **çıksañ**, atı-jönin kim (38,11)
 'İç Oğuzlardan çıktınsa, adın sanın ne'
- Özgesin täñiriniñ özi **bilmese** men jorıy almadım. (25,14-15)
 'Diğerini Tanrı'nın kendisi bilmiyorsa, ben yorumlayamadım.'
- ölmesem** seniñ namısıñdı jawğa bermespin. (27,15)
 'ölmezsem senin namusunu düşmana teslim etmem.'

B. Birleşik Yapıda Olanlar

F-Kip bol-sA + kişi eki

Şartın birleşik zamanlı kullanışlarıdır.

-Sol tawlardı jaylaw **eter bolsam**, ol meniñ körim bolsın! (71,15)

'Şu dağları yayla edecek olursam, o benim mezarım olsun!'

-mağan qalındıq **alıp berer bolsañ**, sol kız ornınan menen burın atqa minetin
kız bolsın. (39,4-5)

'bana yavuklu bulup getireceksen, o kız yerinden benden önce ata binen kız
olsun.'

-Sol kızdı süyetin **bolsañ**, bar küşiñdi ayama (77,14)

'O kızı sevdinse, bütün gücünü harca'

-jaw ortasına **kirer bolsa**, täñiri onıñ isine sät bersin (37,12)

'düşman içine girerse, Tanrı onun işini hayırlı kılsın'

-**öltirmeytin bolsañdar** keñşilik istep, awılıma jiberiñder (19,40-41)

'öldürmeyecekseniz serbest bırakıp, obama gönderin'

-Meni **umıtpağan bolsañdar**, bul surağıma jawap bere köriñder (88,36)

'Beni unutmamışsanız, bu soruma cevap verin'

süygen 'sevdik, seven' (42,38) **tuwğan** 'kardeş' (54,14)

tuwıskan 'kardeş' (97,1)

-GI: Aşlında istek kipinin ekidir.

bergi 'verme isteği' (105,13) **jegi** 'yeme isteği, yiyesi' (11,10)

jetki+likti 'yeter, yeterli' (126,20) **külki** 'gülme, gülümseme' (9,31)

-GIn: Hem geçişli, hem geçişsiz fiillere gelen bir ektir.

azgın 'azgın, yoldan çıkmış' (124,38) **erkin** 'serbest' (106,4)

kırğın 'katliam' (33,2) **kuwğın+şı** 'takip edici' (45,39)

ötkin+şi 'geçici' (114,13) **solğın** 'solgun' (48,9)

şapkın+şılık 'bozgunculuk' (35,28) **tutkın** 'tutsak' (17,20)

-glş: **bolğış** 'kutlu' (26,5) **jamilğış** 'örtü' (76,25)

tuñğış 'ilk' (60,7)

-I: **jazı** 'ova, düzlük' (48,24) **tiri** 'hayat, ömür' (7,11-12)

-(I)k: Geçişlilerde:

bilik+siz 'bilgisiz' (108,40) **buyrık** 'buyruk, emir' (11,4)

bülik 'isyan' (116,14) **jarık** 'yarık' (88,12)

ötirik 'yalan' (8,12) **süyük+ti** 'sevgili' (70,18)

tilik 'dilik' (23,8)

Geçişsizlerde:

artık 'daha iyi' (8,8) **biyik** 'tepe' (101,11)

jarık 'aydın, aydınlık' (71,20) **jazık** 'hata, günah' (11,27)

zorık 'sefer' (92,39) **köbik+ten-** 'köpür-' (77,22)

ölik 'ölü, ceset' (33,1)

- Im:** **ķayırim**+dı 'merhametli' (55,19) **kelisim** 'anlaşma' (19,15)
 ķeşirim 'af' (68,2) **kiyim** 'giyim, giysi' (47,26)
 sezim 'sezgi' (25,10) **şezim** 'seçim' (35,35)
 tınım 'sükûnet, dinlenme' (7,12) **tözim** 'sabır, tâkat' (64,22)
- im:** **jıyın** 'topluluk' (50,40-51,1)
- ındı:** **juwındı** 'bulaşık suyu' (24,14)
- Is:** Aynı zamanda mastar ekidir.
 ağıs 'akış' (76,15) **asığıs** 'acele' (42,9)
 baylanıs+tı 'bağlı, ilgili' (74,8) **jeñilis** 'yenilgi' (53,28)
 jıyılıs 'toplantı' (123,26) **jumıs** 'iş' (50,36)
 kelis 'geliş, gelme' (62,36) **soğıs** 'savaş, mücadele' (58,22)
 tiyis+ti 'değecek' (7,13) **turıs** 'duruş, durma' (59,19)
- İş:** **ķuwaniş**+tı 'memnun, sevinçli' (55,15) **ökiniş**+tı 'yazık, acıklı' (76,31)
 ötiniş 'ricâ, istek' (109,29) **sağınış**+tı 'özlem dolu' (46,31)
- kel:** **ötkel** 'geçit' (75,3)
- kıs:** **atkıs** 'atıcı, atmaya yarayan' (24,28) **ötkis** 'geçme isteğı' (67,3)
 sokkıs 'kavga, mücadele' (24,22)
- kir:** Sıfat yapan bir ektir.
 ötkir 'keskin' (8,5)
- MA:** **tapsırma** 'görev' (102,14) **tartpa** 'kolan' (115,34)
- MAk:** **başmak** 'çarık, çizme' (88,22) **iymek** 'eğik, eğri' (12,13)
 jumbak 'sır, giz' (69,26-27) **ķıspak** 'sıkıntı' (93,27)
 oymak 'yüksük' (12,14) **salmak** 'ağırlık' (102,19)

- şakpak** 'çakmak' (75,16)
- malı:** **kubılmalı** 'değişmeli' (66,21-22)
- men:** **diyirmen** 'değirmen' (10,15)
- mes:** Aslında olumsuz geniş zaman ekidir. Burada ek, kelimeleri kalıplaşmış isim yapmıştır.
- kelmes** 'dönülmez' (52,5)
- mis:** **jemis** 'yemiş' (12,14)
- mtik:** **jemtik** 'leş' (17,19)
- n:** **san+sız** 'sayısız, hesapsız' (8,15)
- p:** **köp** 'çok' (8,13)
- şAk:** **maktanşak** 'övüngen, sürekli övünen' (117,8)
- emşek** 'meme' (91,26)
- şık:** **oyınşık** 'oyuncak' (115,41)
- taşı:** **baktaşı** 'baktıcı' (109,23)
- tı:** Sıfat yapar.
- jartı** 'yarı' (8,24)
- (U)w:** Aslında **mastar** ekidir. İsimleşmiş kelimeler de yapar.
- bağuw** 'idare, yönetim' (22,23) **baykaw** 'gözlem' (59,17)
- baylaw** 'bağ' (20,1) **ilüw+li** 'asılı' (74,12)
- jiraw** 'ozan' (8,22) **ķaytuw** 'dönüş' (14,31)
- ķursaw** 'zincir' (62,31)
- otıruw** 'ayak yolu, tuvalet' (107,16)
- tartuw** 'armağan, hediye' (114,2) **tilew** 'dilek' (47,34)

tüzüw 'doğru, düzgün' (115,28)

-(u)wıl: Askerî terimler yapar.

jasawıl 'asker' (77,16)

şabuwıl 'hücum' (86,20)

-z: söz 'söz' (7,7)

4. FİLDEN FİİL YAPAN EKLER

A. ÇATI EKLERİ

Fiili; ettirgenlik, edilgenlik, dönüşlülük ve işteşlik bakımından değıştirirler.

GEÇİŞLİ - ETTİRGENLİK (FACTİTİV - CAUSATİVE)

Bu ekler; geçişsiz bir fiile geldiklerinde geçişli, geçişli bir fiile geldiklerinde ise fiili ettirgen yaparlar.

Türk Dilinde birden fazla geçişli-ettirgenlik ekleri vardır. Hocamız Prof.Dr. Osman Nedim Tuna, yazdığı bir makalesinde Türkçedeki geçişli-ettirgen ekleri üzerinde durmuştur²⁴.

²⁴ O. N. Tuna, *Türkçedeki transitive-causative 'geçişli-ettirgen' fiiller ve bunlarla ilgili morfoloji ve öğretim meselelerinin çözümü*, TDED. XXIV-XXV, 1980-1986, İstanbul 1986, s. 381-428.

Hangi eklerin, hangi şartlarda, hangi fiillere gelip, onları geçişli-ettirgen yaptığını bulmuştur. Biz de; Kazakçadaki (elimizdeki malzeme ölçüsünde) geçişli-ettirgenlik eklerini verirken, hocamızın makalesindeki sırayı takip ettik. Bu yolla, aynı metodun Türk Dilinin bir üyesi olan Kazak Türkçesindeki durumunu da gördük.

I. Anlama göre iki şekilli ettirgenler:

tuw-: (1) ortaya çıkar-, bestele-, tanzim et-

tuwdır- (66,19), **tuwǵız-** (33,13)

(2) doğurt-

tuwǵız- (80,15)

II. Şekilleri birbirinden farklı veya ilgileri açık olmayan köklerden yapılan ettirgenler:

kör- 'gör-' (7,19) / **körset** 'göster-' (13,37)

körin- 'görün-' (58,37) / **körset-** 'göster-' (38,15)

III. Değişmelikler:

a. n k **yan-** 'yan-' (57,14) / **yaq-** 'yak-' (27,40)

b. n t **oyan-** 'uyan-' (110,14) / **oyat-** 'uyandır-' (79,25)

IV. Ekler:

a. İşlek olmayanlar:

-dar-:	awdar-ıstır- 'karıştır-, alt üst et-' (9,27-28)	
-Iz-:	ağız- 'akıt-' (58,1)	emiz- 'emzir-' (9,12)
-It-:	ay(ı)t- 'söyle-' (7,19) (-ıt- burada pekiştirme yapıyor.)	
	yorıt- 'yordur-, tâbir ettir-' (86,36)	ürkit- 'ürküt-' (15,32)
-Ar-:	iyter- 'ittir-' (77,20)	jiber- 'gönder-' (49,18)
	köter- 'taş-, kaldır-' (70,26)	şıgar- 'çıkart-' (8,12)
	şöger- 'çöktür-' (97,29)	
-Ir-:	Tek heceli fiillere gelmiştir.	
	bitir- 'bitir-' (14,31)	japır- 'yapıştır-' (24,25)
	jasır- 'gizle-' (19,5)	keşir- 'geçir-' (9,11)
	ösir- 'büyüt-' (28,29)	ötir-ik 'yalan' (8,12)
	tüsir- 'düşür-' (59,22)	üyir-il- 'toplan-' (20,33)

b. İşlek olanlar:

-t-: Ünlü, l, r, n, y ile biten çok heceli fiillere gelir.

Ünlü ile bitenlerde:

bosat- 'serbest bırak-' (20,1)

buljıt- 'eksik bırak-' (7,5)

dirildet- 'titret-' (22,9)	ertet- 'eyerlet-' (19,32)
jalat- 'kaplat-' (23,10)	jarat- 'yarat-' (9,16)
jeñildet- 'hafiflet-' (54,17-18)	ķulat- 'devir-' (15,42)
oyat- 'uyandır-' (15,30)	sarnat- 'müzık âletini çal-' (8,23)
sorlat- 'acı çektir-' (19,29)	suwıt- 'soğut-' (71,16)
şırıldat- 'heyecanlandır-' (68,6)	tarkat- 'dağıt-' (51,34)
toktat- 'durdur-' (13,30)	uksat- 'benzet-' (48,7)
unat- 'uygun bul-' (41,13)	zarlat- 'ağlat-' (23,11)

n ile bitenlerde:

ķuwant- 'memnun et-, sevindir-' (52,23)

r ile bitenlerde:

ert- 'al-' (11,22) (Burada tek heceli fiile gelmiş.)

y ile bitenlerde:

ķampıyt- 'şışir-' (9,29)

köbeyt- 'çoğalt-' (8,15)

tompayt- 'büzdür-' (9,28)

Metnimizde l ile biten örnekler yoktur.

-Glz-:

Tek heceli fiillere gelir.

bergiz- 'verdir-' (20,6)

jegiz- 'yedir-' (29,5-6)

jetkiz- 'yetiştir-' (23,7)

ķirgiz- 'sok-' (11,12)

kiygiz- 'giydir-' (14,5)

ķoyğız- 'koydur-' (22,8)

mingiz- 'bindir-' (8,5)	ötkiz- 'götür-, geçir-' (19,37)
sawğız- 'sağdır-' (14,20)	soyğız- 'kestir-' (12,37)
şeqkiz- 'çıkart-, çözdür-' (41,20)	tartkız- 'dağıttır-' (28,22)
tikkiz- 'diktir-' (11,2-3)	toygız- 'doyur-' (9,13)
tuwğız- 'doğdur-, doğurt-' (80,15)	

-Tır-: Kalan fiillere gelir.

aldır- 'getirt-' (22,25)	adastır- 'şaşırt-' (8,24)
arttır- 'arttır-' (21,5)	attandır- 'yolcu et-, yolla-' (9,23)
awdarıstır- 'karıştır-' (9,27-28)	böriktir- 'acele ettir-' (15,41)
kaldır- 'bırak-' (22,24)	keltir- 'getir-' (9,2)
kiyindir- 'giydir-' (52,21)	ķondır- 'kuşu kondur-' (17,35)
öltir- 'öldür-' (12,30)	şegindir- 'çek-, gönder-' (77,20)
şeqindir- 'soy-, soyundur-' (76,19)	toltır- 'doldur-' (7,14)
toyındır- 'doyur-' (50,3)	
tuwdır- 'ortaya çıkar-, bestele-, tanzim et-' (66,19)	

EDİLGENLİK (PASSİF)

-(I)I-: Asıl edilgenlik eki budur.

jaral- 'yaratıl-' (48,35)	aşıl- 'açıl-' (9,33)
bastal- 'başlan-' (53,24)	bügil- 'bükül-' (22,14)
ezil- 'ezil-' (68,18)	istel- 'yapıl-' (30,3)
iyil- 'geril-' (12,13)	ķirgizil- 'sokul-' (11,9)

saktal- 'saklan-' (69,26)

tabıl- 'bulun-' (22,20)

tigil- 'dikil-' (22,6)

tizil- 'dizil-' (9,2)

tokıl- 'dokun-' (22,6)

tösel- 'döşen-' (76,11)

tuwıl- 'doğurtul-' (61,6)

üzil- 'kesil-' (43,6)

-(I)n-: Dönüslülük eki olan bu ek, **ünlü** ile veya **I** ile biten fiillerde edilgenlik görevini üstlenir.

Ünlü ile bitenlerde:

atan- 'bilin-' (7,25)

urlan- 'yağmalan-, çalın-' (10,1)

I ile bitenlerde:

alın- 'ele geç-, alın-' (7,24)

äkelin- 'getiril-' (11,2)

bilin- 'bilin-' (15,14)

salın- 'kurul-' (116,28)

şalın- 'kesil-' (58,28)

delin- 'denil-' (75,40) (Üst üste edilgenlik eki gelmiş ve göçüşme olmuştur.)

DÖNÜŞLÜLÜK (REFLECHİE)

-(I)n-: Asıl dönüslülük eki budur.

aşuwan- 'kız-, sinirlen-' (48,37)

attan- 'ata bin-' (23,5)

baylan- ıstı 'bağlı olma' (74,8)

boyan- 'boyan-' (15,17)

bölin- 'bölün-, aynl-' (103,23)	buwin- 'kuşan-' (59,26)
döngelen- 'yuvarlan-' (25,27)	gülden- 'çiçeklen-' (7,22)
jalbarın- 'yalvar-' (53,23-24)	jılan- 'ağla-' (9,30)
julin- 'yolun-, fırla-' (51,3)	kamdan- 'hazırlan-' (15,25)
kedeylen- 'yoksulluk çek-' (12,39)	kiyin-dir- 'giyindir-' (52,21)
köbikten- 'köpür-' (77,22)	köpsin- 'çok gör-' (67,3)
körin- 'görün-' (11,21)	kuwan- 'sevin-, gururlan-' (15,37)
maldan- 'sahiplen-' (14,39)	oyan- 'uyan-' (15,16)
örten- 'yan-' (25,5)	ötin- 'ricâ et-' (63,6)
sağın- 'özle-' (45,5)	sıyın- 'sığın-' (7,7)
suwin- 'soğu-' (16,45)	sürin- 'sürün-' (13,11)
süyken- 'sürtün-' (10,1)	şamdan- 'kız-, sinirlen-' (51,26)
şegin- 'çekil-' (13,26)	şeşin-dir- 'soyundur-' (76,19)
şırlan- 'kimıldan-' (8,11)	şubarlan- 'alacalan-' (23,4)
tabın- 'tapın-' (104,35-36)	tañdan- 'şaşır-' (15,39)
tebiren- 'kıpırdan-' (18,30)	toyın-dır- 'doyur-' (50,3)
tutın- 'tutun-' (66,29)	

-(D)l-:

Aslında edilgenlik ekidir.

-aynal- 'dönüş-' (68,39)

-karañğı bastalğan soñ 'karanlık başladıktan sonra' (26,7)

-bala kıp-kızıl kañğa boyalıp 'çocuk kıpkızıl kana boyanıp' (17,39)

-Baqsığa burılıp 'Bahşıya dönüp' (48,37)

- Dirse xan balası bülünşilik bastadı, **buzıldı**. 'Dirse Han'ın oğlu bölücülüğe başladı, bozuldu. (14,22)
- Qan-Töräli** ornınan turıp talday **iyilip** 'Kan Turalı yerinden kalkıp dal gibi eğilerek' (76,13)
- Bala **jazılıp** atqa otırdı. 'Çocuk iyileşip ata oturdu.' (19,3)
- Karşarga kenedey **qadaldı**. 'Karçar'a kene gibi yapıştı. (41,21)
- aqqıuw qustay **kerilgen** kız 'kuğu kuşu gibi gerilen kız' (23,10)
- kewdesine **quyıldı**. 'göğsüne döküldü, doldu' (16,6)
- bolatırınñ jüzi **muqalmasın** 'çeliğinin yüzü körelmesin.' (66,28)
- qayta **oraldı** 'geri döndü' (17,26)
- Ne **sandalıp** otırsın 'Ne boş boş konuşuyorsun' (10,13)
- Qastarı kıyaqtay bolıp **tigilgen** 'Kaşları kara ot gibi olup dikilen' (58,33)
- Qırnq jigit bala mañına şoqtay **üyirildi** de 'Kırk yiğit çocuğun yanına bir grup olup toplandı da' (20,33)

-(I)s-: Aslında işteşlik ekidir.

awdarıs-tır- 'karıştır-' (9,27-28) **ıgıs-** 'hareketlen-, kımıldan-' (17,8)

kiris- 'giriş-' (41,35) **süzis-ken** 'toşan' (59,12)

-Basına kiygen duwlığaları kün közine **şağılısadı**. (57,19-20)

'Başına giydiği tolğaları güneş ışınlarına akis yaptırıyor.'

İŞTEŞLİK (RECİPROQUE - COOPERATİF)

-(I)s-: Hem karşılıklı iki kişi ile, hem de toplu olarak yapılan işleri belirtir.

Karşılıklı iki kişi ile yapılanlar:

akıldas- 'konuş-, karşılıklı fikir alış verişinde bulun-' (14,32)

alıs- 'güreş-' (14,6) ; karşılıklı alıp ver-' (76,2)

birles- 'katıl-' (28,3)

iyteris- 'itiş-' (13,29)

jabis- 'yapış-' (88,19)

koştalas- 'vedalaş-' (71,6)

süyis- 'öpüş-' (83,30)

tildes- 'konuş-' (62,29)

tires- 'karşılıklı diren-' (77,22)

tuwıs-kan 'kardeş' (97,1)

Toplu olarak yapılanlar:

des- 'birlikte söyle-, konuş-' (11,26) **jiberis-** 'birlikte gönder-' (123,34)

köris- 'bir araya toplan-, görüş-' (125,25) **külis-** 'gülüş-' (15,18)

künkildes- 'konuş-' (19,11)

sıbırlas- 'fısıldaş-' (15,18)

B. FÜLDEN FİİL YAPAN DİĞER EKLER

-MA-: Fiillere olumsuzluk anlamı katan bir ektir. Bulunduğu çevreye göre *m*,
b, *p* olur.

V, l, r, w, y -----> **-ma-**

alma- 'alma-' (7,26)

aḡarma- 'sezme-' (68,15)

ayırma- 'ayırma-' (54,15)

körme- 'görme-' (7,25)

m, n, ḡ, z -----> **-ba-**

alınba- 'alınma-' (7,24)

atanba- 'bilinme-, adlanma-' (7,25)

enbe- 'inme-' (30,31)

zarlanba- 'aḡlama-' (63,1)

tonsuz -----> **-pa-**

aytpa- 'söyleme-' (7,19)

batpa- 'batma-' (91,38)

etpe- 'etme-' (15,1)

tüşpe- 'düşme-' (8,2)

mele-:

örmele- 'tırmanırken tutunmaya çalış-' (74,17-18)

üymele- 'toplan-' (33,2)

-n-:

ön- 'çoḡal-' (9,34)

-r-:

uzar- 'uza-' (67,19)

-s-:

ös- 'büyü-' (7,22)

jaras- 'yaraş-' (28,7)

-y-:

Pekiştirme ekidir. Eski Türkçe **d**/'nin devamıdır.

toy- 'doy-' (9,31)

KELİME GRUPLARI

Bu bölümde yer alan konular ana başlıklarıyla şöyledir:

I. A. İSİMLER

1. İsim
2. Sıfat
3. Zamir
4. Zarf

B. EDATLAR

II. FİLLER

A. İSİMLER

1. İSİM

İsim kısaca; tek başına anlam taşıyan kelimelerdir. Çevremizde gördüğümüz, hissettiğimiz ya da düşündüğümüz her varlığı belirtmeye yarayan kelimeler isimdir.

Özel isim, cins isim, somut isim, soyut isim, topluluk ismi gibi türlere ayrılır.

Özel İsim

Belirli bir kişiyi, varlığı ya da topluluğu adlandırır.

Adam 'Âdem' (88,9) Arafat 'Arafat' (58,27)

Bayrak	'Beyrek'	(23,1)	Oğuz	'Oğuz'	(7,3)
---------------	----------	--------	-------------	--------	-------

Cins İsim

Genel anlamda bütün varlıkları adlandırır.

ağaç	'ağaç'	(27,33)	bağın	'direk'	(13,31)
derek	'haber'	(52,3)	ene	'anne'	(81,37)

Somut İsim

Beş duyu organımızla ulaşabildiğimiz varlıklar için kullanılır.

alma	'elma'	(61,17)	almas	'elmas'	(57,32)
jez	'kurşun'	(117,5)	kar	'kar'	(7,21)

Soyut İsim

Beş duyu organımız dışında yalnızca düşünce yoluyla varlığını hissettiğimiz varlıkları adlandırır.

aķıl	'akıl'	(13,1)	jan	'can'	(7,11)
mālik	'melek'	(10,4)	tāñiri	'Tanrı'	(7,2)

Topluluk İsmi

Toplulukları adlandıran isimlerdir.

awıl	'grup'	(67,8)	jıyılıs	'toplantı'	(123,26)
ruw	'boy'	(7,1)	üyir	'sürü'	(22,26)

- A. İsimlerde Çokluk** (bkz. ÇEKİM EKLERİ, İsim Çekimi, Çokluk Ekleri)
- B. İyelik Ekleri** (bkz. ÇEKİM EKLERİ, İsim Çekimi, İyelik Ekleri)
- C. İsmiñ Halleri** (bkz. ÇEKİM EKLERİ, İsim Çekimi, Hal Ekleri)

D. İsimlerde Tamlama

Belirli ve Belirsiz olmak üzere iki çeşit isim tamlaması vardır.

Belirli İsim Tamlaması

Bu çeşit tamlamada belirten +Nİñ ilgi ekini, belirtilen de +(s)I(n) iyelik ekini alır.

bötenniñ kıızı 'elin kıızı' (63,15)

közimniñşırağı 'gözümün çırası' (63,30)

kıudaydıñbirliğı 'Hüda'nın birliğı' (69,9-10)

tawdıñ salkın suwı 'dağın serin suyu' (47,7)

Belirteni ilgi eki almamış, ama anlamca belirtili isim tamlaması olan örnekler de vardır:

bala maḡına 'çocuğun yanına' (20,33)

Ḳazan bek ordası 'Kazan Bey'in karargâhı' (23,17)

jol kıyındığın 'yolun zorluğunu' (8,4)

sen kiretin 'senin girdiğin' (20,12)

Ama Türkiye Türkçesine göre, ilgi ekine gerek duyulmayan bazı kullanımlar burada ilgi ekli olabiliyor:

xandardın xanı Bayandür 'hanlar hanı Bayındır' (11,4)

Belirsiz İsim Tamlaması

Bu tamlamada belirten yalın halde olup, belirtilen iyelik eki almıştır.

jol jağası 'yol kenarı' (46,12-13) **jaw kolu** 'düşman eli' (63,8)

ḳus tüsi 'kuş şekli' (69,2) **oğuz eli** 'Oğuz ili' (71,40)

E. İsim Yapma Yolları

Morfolojik ve sintaksistik olmak üzere iki çeşittir²⁵.

Morfolojik yolla

(bkz. YAPIM EKLERİ, İsimden İsim Yapan Ekler, Fiilden İsim Yapan Ekler)

Sintaksistik yolla

BİRLEŞİK İSİM

İki kelimededen mürekkep kelimelerdir.

akboz	'akboz'	(66,27)	akkuw	'ak kuğu'	(23,10)
aksakaldı	'aksakallı'	(86,40)	aksur	'akboz'	(97,33)
alabajak	'alaca'	(23,34)	alaböten	'ayrı'	(12,3)
äldeqaşan	'çoktan'	(10,14)	bäybise	'hanım'	(7,21)
bäyterek	'çınar'	(43,1)	bäyşeşek	'läle, kardelen'	(7,22)
birak	'ama'	(7,13)	boztorgay	'serçe, çayır kuşu'	(8,19)
bügin	'bugün'	(17,24)	erjürek	'deli, cesur'	(14,2)
eşkim	'hiç kimse'	(8,12)	kabasakal	'kaba sakallı'	(15,5)

²⁵ M. Balakayev, T. Kordabayev, A. Xasenova, A. İskakov, *Kazak Tilini Ğ Grammatikası I*

Morfologiya, Kazak SSR Gılım Akademiyası Til Bilimi İnstitutı, Kazak SSR-nı Ğ "Gılım" baspası,

Almatı 1967, s. 46.

kankumar	'kanlı'	(74,30)	karajal	'kara yeveli'	(64,23)
kawsakal	'kaba sakallı'	(11,17-18)	kolgap	'eldiven'	(51,17)
kökterek	'yeşil ağaç'	(78,5)	kölbakası	'kurbağa'	(31,14)
kušbegi	'kuş bakıcısı'	(114,3)	kuttixana	'hayır evi'	(71,29)
menmen	'bencil'	(7,15)	orınbasar	'yardımcı'	(42,3)
tañerten	'erkenden'	(9,26-27)	Töbeköz	'Tepegöz'	(91,25)
kara niyet	'nâmert'	(21,15)	kaykı bas	'eğri'	(24,19)
kıran kus	'kartal'	(116,2)	suñkar kus	'şahin'	(114,2)
tüye-tawığı	'hindi'	(80,24)			
kañıbas	'rastgele dolaşan kimse'(69,20-21)				

2. SIFAT

Varlıkları vasıflandıran isimlere sıfat denir. Niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları olmak üzere iki kola ayrılır.

A. Niteleme Sıfatları

İsimleri niteleyen sıfatlardır.

aqtılı	'iri ak koyun'	(20,6)	alasa	'basık'	(9,4)
aralas	'karışık'	(25,6)	ardaqtı	'saygıdeğer'	(92,10)
argı	'öteki'	(87,2)	asaw	'hırçın'	(61,9)
asıgıs	'acele'	(99,25)	asırandı	'evlatlık'	(55,13-14)

askan	'cesur'	(106,3)	askar	'yüksek'	(54,11)
ädemi	'güzel'	(25,26)	äzil	'kırıcı'	(86,6)
batır	'yiğit'	(8,6)	bay	'zengin'	(23,12)
bäseke	'münakaşalı'	(86,5)	beren	'çelik'	(103,3)
berik	'sağlam'	(8,14)	bolat	'çelik'	(12,30)
böten	'yabancı'	(31,30)	düley	'güçlü'	(80,36)
en	'geniş'	(53,24)	esuwas	'deli'	(40,3)
gödek	'genç'	(103,21)	jaksı	'güzel'	(7,28)
jalañ	'yalın'	(26,38)	jalmawız	'obur'	(116,18)
jalpak	'büyük'	(59,3)	jalpoş	'sıradan at'	(60,38)
japan	'boş'	(15,40)	jas	'genç'	(13,23)
jaydak	'boş'	(115,30)	jawız	'kötü'	(23,6)
joykın	'güçlü'	(69,28)	juka	'ince'	(76,24)
juwan	'büyük'	(96,14)	jüyrik	'hızlı'	(22,27)
kañgırğan	'başiboş'	(80,36)	karabet	'bela'	(14,11)
karakat	'kara'	(63,4)	kart	'yaşlı'	(14,19)
karuwlı	'güçlü'	(12,29)	qattı	'sert, katı'	(13,27)
kawipsiz	'tehlikesiz'	(81,10)	qaykı	'eğri'	(24,19)
käri	'yaşlı'	(23,14)	kelesi	'diğer'	(14,14)
keñ	'geniş'	(53,28)	kesir	'bela'	(9,20)
keyuwana	'yaşlı'	(18,34)	kırgın	'kanlı'	(53,24)
kırsın	'genç'	(97,23)	kıyanatşıl	'vefasız'	(93,31)
kıyın	'zor'	(65,30)	kıysık	'eğri'	(115,28)

kızıq	'ilgi çekici'	(37,21)	kolan	'kalın, gür'	(12,13)
koñır	'kahverengi'	(22,2)	koz	'çift'	(22,21)
kök	'mavi'	(46,40)	ķunıs	'kambur'	(51,1)
ķuw	'çakal'	(120,6)	künşil	'kıskanç'	(78,29)
küren	'kahverengi'	(23,3)	mıķtı	'güçlü'	(26,12)
möldir	'duru'	(25,40)	müsin	'gösterişli'	(9,1)
müskin	'üzgün'	(17,40)	nas	'pis'	(24,18)
nuw	'sık'	(57,8)	oñ	'sağ'	(32,27)
ortan	'ortanca'	(51,29)	ötirik	'yalan'	(8,12)
ötķinşi	'geçici'	(114,13)	ötķir	'keskin'	(8,5)
säwegey	'kâhin'	(7,1)	señgir	'sıra'	(102,36)
sorlı	'talihsiz'	(93,36)	suluw	'güzel'	(14,18)
sumıray	'uğursuz'	(51,12)	sunğak	'uzun'	(23,13)
suwsar	'kürk'	(60,9)	şanķan	'sütbeyaz'	(22,28)
şınşıl	'gerçek'	(8,14)	şubar	'alacalı'	(23,1)
tasa	'gizli'	(64,21)	täwir	'iyi'	(9,28)
tegin	'boş'	(36,21)	tentek	'deli'	(39,29)
teteles	'akran'	(117,18)	tokal	'temrensiz'	(83,15)
tuldır	'kimsesiz'	(108,21)	urğası	'dişi'	(88,32)
uzak	'uzun'	(8,15)	zañgar	'yüksek'	(33,18)
zor	'büyük'	(112,6)	zorlıķşıl	'zorba'	(93,27)

Aşağıdaki örneklerde, Türkiye Türkçesinden farklı sıfat kullanımları vardır:

awzı bar adam	'ağızlı olan adam'	(39,36)
ulı jok, kıızı jok adamdar	'oğlu, kıızı olmayan adamlar'	(11,12)
konağı jok karaşa üy	'konuksuz karaca ev'	(8,7-8)
teñdesi jok allaga	'benzersiz Allah'a'	(9,16)
Kavkaz jilkısı bar jerde	'Kazılık atı olan yerde'	(29,16)

B. Belirtme Sıfatları

İsimlerin durumlarını belirten sıfatlardır. **İşaret, sayı, belirsizlik ve soru sıfatları** olmak üzere dörde ayrılır.

a. İşaret Sıfatları

Varlıkların durumunu işaret yoluyla belirtirler.

Yakın için:

bul	'bu'	(8,14)	mına	'bu'	(27,17)
mınaw	'bu'	(68,1)	osı	'bu'	(22,16)

Uzak için:

o	'o'	(9,37)	sol	'şu, o'	(8,28)
anaw	'şu, o'	(76,35)			

b. Sayı Sıfatları

Varlıkları sayı bakımından belirtirler. Çeşitleri vardır:

1. Asıl Sayı Sıfatları

bir	'bir'	(7,12)	jıyırma	'yirmi'	(14,14)
eki	'iki'	(7,28)	jıyırma bes	'yirmi beş'	(114,22)
üş	'üç'	(13,19)	otuz	'otuz'	(8,14)
tört	'dört'	(9,18)	otuz jети	'otuz yedi'	(32,12)
bes	'beş'	(87,22)	kırık	'kırk'	(11,22)
altı	'altı'	(20,20)	elüw	'elli'	(92,6)
jetі	'yedi'	(31,2)	alpıs	'altmış'	(24,17)
toğız	'dokuz'	(70,10)	jetpıs	'yetmiş'	(104,35)
on	'on'	(25,19)	seksen	'seksen'	(22,7)
on eki	'on iki'	(18,5)	toğsan	'doksan'	(22,6)
on tört	'on dört'	(111,12)	jüz	'yüz'	(71,35)

Türkiye Türkçesinden farklı bir sayı sistemi yoktur. Yüz'den sonrası için de durum aynıdır:

jüz kırık	'yüz kırk'	(71,35)	on mıң	'on bin'	(23,27)
üş jüz alpıs altı'üç yüz altmış altı'	(100,6)	jıyırma mıң	'yirmi bin'	(115,41)	
bes jüz	'beş yüz'	(33,2-3)	toğsan mıң	'doksan bin'	(116,3)
mıң	'bin'	(10,18)	toğız tümen	'doksan bin'	(101,1)
jetі mıң	'yedi bin'	(23,7)	jüz mıң	'yüz bin'	(116,4)

otuz jıldı üşke köbeyt-: otuz yılı üçle çoğalt- (8,14-15)

2. Sıralama Sayı Sıfatları

aldıñğı	'birinci, önceki'	(14,15)	üşinşi	'üçüncü'	(9,19)
alğaşkı	'ilk, birinci'	(16,10)	törtinşi	'dördüncü'	(9,20)
tuñğış	'ilk'	(60,7)	onınşı	'onuncu'	(28,28)
ekinşi	'ikinci'	(9,19)			

3. Kesir Sayı Sıfatları

besten birin	'beşte birini'	(89,10)	jartı	'yarı, ikide bir'	(8,24)
sımar	'yarı, ikide bir'	(7,28)			

C. Belirsizlik Sıfatları

Varlıkların sayısı belirsiz olduğunda, bu sıfatlar kullanılır.

är	'her'	(44,39)	ärbir	'her bir'	(69,26)
bar	'bütün'	(102,4)	barlıq	'bütün'	(22,3)
bir	'bir'	(9,21)	bir-eki	'bir iki'	(69,4)
bir kuşak	'bir kucak'	(76,33)	bir top	'bir grup'	(114,1516)
birneşe	'birkaç'	(13,9)	bükil	'bütün'	(13,8)
elüw-alpıs	'elli altmış'	(92,6)	eşbir	'hiç bir'	(124,22)
eşkim	'hiç kimse'	(7,8)	kıruwar	'çok'	(23,20)
köp	'çok'	(23,4)	neşe	'nice'	(105,10)

öñşen	'bütün'	(46,39)	sansız	'sayısız'	(8,15)
şeksiz	'sınırsız'	(8,27)	talay	'çok'	(22,29)
tula	'bütün'	(25,32)	tutam	'tutam'	(117,23)

D. Soru Sıfatları

kalayşa	'nasıl'	(36,27)	ķanday	'hangi'	(36,14)
ķanşa	'ne kadar'	(74,26)	ķay	'hangi'	(8,20)

SIFATLARIN ANLAMLARINA GÖRE DERECELERİ

1. Adi derece ile

biyik	'büyük'	(14,21)	ķaksı	'güzel'	(7,28)
ķawız	'kötü'	(23,6)	ülken	'büyük'	(48,2)

2. Üstünlük derecesi ile

a. IrAk eki ile:

azırak	'daha az'	(46,37)	ädilirek	'daha âdil'	(62,27)
tezirek	'daha çabuk'	(79,12)			

b. Niteleme sıfatının ilk hecesine p ekleyip ortaya çıkan kelimeyi, asıl kelimenin başına getirmekle:

appaķ	'apak'	(9,11)	ķap-ķara	'kapkara'	(94,11)
-------	--------	--------	----------	-----------	---------

kıp-kızıl 'kıp-kızıl' (42,26)

3. En üstünlük derecesi ile

artık 'daha iyi' (63,24) **en** 'en' (7,3)

katı 'pek çok' (26,41-27,1)

4. Yaklaşıklık derecesi ile

+şA eki ile:

karışa 'karaca' (8,7-8) **burunğışa** 'önceki gibi' (120,25)

+ildir eki ile:

kögildir 'mavimsi' (53,35)

AİTLİK EKİYLE YAPILMIŞ SIFATLAR

aldındağı 'önündeki' (13,21) **astındağı** 'altındaki' (16,6)

bayacağı 'önceki' (26,16) **burunğı** 'önceki' (26,34)

burnacağı 'önceki' (26,34) **ejelgi** 'ezeli' (7,23)

endigi 'şimdiki' (24,9) **tömenđegi** 'aşağıdaki' (17,29-30)

3. ZAMİR

İsimlerin yerini tutabilen, onların aldığı bütün ekleri alabilen kelimelere zamir denir. **Kişi, işaret, dönüşlülük, belirsizlik ve soru zamirleri** olmak üzere beş ana kola ayrılır.

A. Kişi Zamirleri

Kişi adlarının yerini tutabilen zamirlerdir.

	<u>Tekilik</u>	<u>Çokluk</u>
1. kişi	men	biz
2. kişi	sen	sender, siz
(nezaket)	siz	sizder
3. kişi	ol	olar

siz ve **sizder** ikinci kişilerde nezaket şekli olarak kullanılır; **siz** , nezaket şekli ile birlikte çokluk ikinci kişiyi de karşılar.

Hal ekleri ile çekimlenişleri:

<u>yahn</u>	<u>ilgi</u>	<u>yükleme</u>	<u>yönelme</u>	<u>bulunma</u>	<u>ayırılma</u>
men	meniñ	meni	mağan	mende	menen
'ben' (13,32)	'benim' (14,7)	'beni' (12,2)	'bana' (14,37)	'bende' (20,17)	'benden' (12,2)
sen	seniñ	seni	sağan	sende	senen
'sen' (12,27)	'senin' (14,16)	'seni' (14,23)	'sana' (14,24)	'sende' (20,17)	'senden' (25,41)
siz	sizdiñ	sizdi	sizge	*sizde	sizden
'siz' (8,24)	'sizin' (9,25)	'sizi' (8,2)	'size' (8,15)	'sizde' (8,15)	'sizden' (36,36)
ol	onıñ	onı	oğan	*onda	odan
'o' (13,26)	'onun' (13,14)	'onu' (13,17)	'ona' (13,41)	'onda' (13,41)	'ondan' (9,26)
biz	bizdiñ	bizdi	bizge	*bizde	bizden
'biz' (12,6)	'bizim' (14,38)	'bizi' (37,30)	'bize' (36,37)	'bizde' (36,37)	'bizden' (92,20)
bizder	*bizderdiñ	*bizderdi	bizderge	*bizderde	bizlerden
'bizler' (35,25)	'bizlerin' (35,25)	'bizleri' (35,25)	'bizlere' (24,11)	'bizlerde' (24,11)	'bizlerden' (24,11)
sender	senderdiñ	senderdi	senderge	*senderde	senderden
'siz' (24,13)	'sizin' (47,34)	'sizi' (39,27)	'size' (45,34)	'sizde' (45,34)	'sizden' (44,7-8)
*sizder	*sizderdiñ	sizderdi	sizderge	*sizderde	sizlerden
'siz' (43,35)	'sizin' (43,35)	'sizi' (43,35)	'size' (39,20)	'sizde' (39,20)	'sizden' (39,20)
olar	olardıñ	olardı	olarga	*olarda	olardan
'onlar' (13,22)	'onların' (14,18)	'onları' (21,21)	'onlara' (44,31)	'onlarda' (44,31)	'onlardan' (27,21)

Aitlik eki ile kişi zamirleri

meniki	'benimki'	(20,4)	seniki	'seninki'	(20,20)
---------------	-----------	--------	---------------	-----------	---------

B. İşaret Zamirleri

Yakın için:

Teklik	bul, mına, mınaw, osı	'bu'
Çokluk	bular,	osılar 'bunlar'

Uzak için:

sol, ana, anaw, ol	'şu, o'
solar	'şunlar, onlar'

* ile işaretli olanların örneği metnimizde yoktur.

Hal ekleriyle çekimlenişleri:

<u>yalın</u>	<u>ilgi</u>	<u>yükleme</u>	<u>yönelme</u>	<u>bulunma</u>	<u>ayırılma</u>
bul 'bu' (22,20)	munıñ 'bunun' (41,25)	munı 'bunu' (13,36)	buğan 'buna' (12,27)	munda 'bunda' (13,37)	budan 'bundan' (8,17)
*mına 'bu'	*mınanıñ 'bunun'	mınanı 'bunu' (123,29)	*mınağan 'buna'	*mınada 'bunda'	*mınadan 'bundan'
mınaw 'bu' (8,23)					
osı 'bu' (9,20)	osınıñ 'bunun' (12,33)	osını 'bunu' (11,14)	osığan 'buna' (34,29)	osında 'bunda' (25,18)	*osından 'bundan'
sol 'o' (7,9)	sonıñ 'onun' (7,13)	sonı 'onu' (8,5)	soğan 'ona' (8,17)	*sonda 'onda'	sodan 'ondan' (70,40)
ana 'o' (63,16)	*ananıñ 'onun'	*ananı 'onu'	*anağan 'ona'	*anada 'onda'	*anadan 'ondan'
anaw 'o' (36,9)					
*ol 'o'	*onıñ 'onun'	onı 'onu' (46,1)	*oğan 'ona'	onda 'orada' (41,4)	odan 'ondan' (14,28)
bular 'bunlar' (9,23)	bulardıñ 'bunların' (23,6)	*bulardı 'bunları'	bularğa 'bunlara' (67,12)	*bularda 'bunlarda'	*bulardan 'bunlardan'
*osılar 'bunlar'	osıladıñ 'bunların' (25,30)	*osıladı 'bunları'	*osılarğa 'bunlara'	*osılarda 'bunlarda'	*osılardan 'bunlardan'
solar 'onlar' (9,13)	solardıñ 'onların' (20,12)	*solardı 'onları'	solarğa 'onlara' (44,2-3)	*solarda 'onlarda'	solardan 'onlardan' (12,2-3)

C. Dönüslülük Zamirleri

Kazakçada dönüslülük zamiri **öz**'dür.

öz 'kendi' (7,18)

	<u>Teklik</u>	<u>Cokluk</u>
1. kişi	özim 'kendim'	özimiz 'kendimiz'
2. kişi	öziñ 'kendin'	öziñiz, özderiñ 'kendiniz'
3. kişi	özi 'kendi'	özderi 'kendileri'

Hal ekleriyle çekimlenişleri:

<u>yalın</u>	<u>ilgi</u>	<u>yükleme</u>	<u>yönelme</u>	<u>bulunma</u>	<u>ayrılma</u>
*özim 'kendim'	*özimniñ 'kendimin'	özimdi 'kendimi' (80,31)	*özime 'kendime'	*özimde 'kendimde'	*özimnen 'kendimden'
öziñ 'kendin' (40,4)	öziñniñ 'kendinin' (24,22)	öziñdi 'kendini' (15,42)	öziğe 'kendine' (15,42)	*öziñde 'kendinde'	öziñnen 'kendinden' (7,16)
özi 'kendi' (12,22)	öziniñ 'kendinin' (13,17)	özini 'kendini' (28,19)	özine 'kendine' (7,13)	*özinde 'kendinde'	*özinen 'kendinden'
özderiñ 'kendiniz' (25,19-20)	*özderiñniñ 'kendinizin'	özderiñdi 'kendinizi'	özderiğe 'kendinize' (47,40)	*özderiñde 'kendinizde'	*özde- riñnen kendinizden
özderi 'kendileri' (19,17)	özderiniñ 'kendilerinin'	*özderin 'kendilerini'	*özderine 'kendilerine'	*özderinde 'kendilerinde'	özderiñen 'kendilerin- den'
özimen	'kendisiyle'	(28,10)			
öz-özinen	'kendi kendine'	(96,11)			
özdi-özi	'kendi aralarında'	(19,11)			
özini-özi	'kendi kendini'	(116,22)			

D. Belirsizlik Zamirleri

baska	'başka'	(9,33)	baskalardan	'başkalarından'	(7,15)
birdenęe	'bir şey'	(91,8)	birew	'biri'	(69,21)
eşkim	'hiç kimse'	(21,9)	eşteneni	'hiç bir şeyi'	(65,1)
närse	'şey'	(36,8)	närseler	'şeyler'	(57,20)
neme	'şey'	(124,15)	tegis	'hepsi'	(86,22)
tügel	'hep'	(12,4)	kimde-kimniň	'her kimin'	(12,19)

İyelik ekli kullanışları:

ärbirewi	'her birisi'	(45,35)	ärkaysısı	'her biri'	(118,25)
bärimizdi	'hepimizi'	(24,33)	bärin	'hepsini'	(25,30-31)
birewi	'birisi'	(19,13)	biri	'biri'	(9,18)
birin	'birine'	(39,24)	bir neşewin	'bir kaçını'	(24,35)
ekewi	'ikisi'	(27,25)	ķaysı biri	'her biri'	(30,3)
keybirewin	'diğer her birini'	(20,35)	üşewin	'üçünü'	(41,5)
birimen-biri	'birinden biri'	(15,9)	birin-biri	'birbirini'	(13,30)

E. Soru Zamirleri

ķaysı	'ne'	(83,29)	ķaysıň	'hanginiz'	(28,11)
ķaysısına	'hangisine'	(99,10)			
kim	'kim'	(28,15)	kim	'ne'	(38,11)

kimniñ	'kimin'	(8,22)	kimge	'kime'	(22,22)
kimnen	'kimden'	(8,19)	kimdiki	'kiminki'	(37,24)
ne	'ne'	(7,9)	neni	'neyi'	(50,6)
nege	'neye'	(16,40)	nesin	'nesini'	(47,2)
nesine	'ne diye'	(13,32)			
nemene	'ne'	(81,13)	(ne+me ve soru eki ne'nin birleşimidir.)		

4. ZARF

Özellikle fiilleri zaman, yer, yön, durum bakımından belirleyen isimlerdir.

Zaman, yer, nitelik, azlık-çokluk ve soru zarfları olmak üzere kollara ayrılır.

A. Zaman Zarfları

a. Zaman isimlerinin zarf olarak kullanılışı:

arasında	'o sırada'	(15,41)	argısı	'sonrası'	(56,24)
äldekaşan	'çoktan'	(10,14)	äli	'henüz'	(15,34)
äweli	'evvela'	(41,36)	äzir	'şimdi'	(46,8)
basında	'ilk başta'	(39,34)	bir küni	'bir gün'	(11,1)
bir neşe ay	'bir kaç ay'	(13,9)	burın	'önce'	(73,7)
bügin	'bugün'	(17,24)	endi	'sonra'	(11,7)
endigäri	'bundan sonra'	(67,21)	erten	'ertesi'	(17,24)
jılına bir ret	'yilda bir kez'	(11,5)	keş	'akşam'	(112,36)

keyin	'sonra'	(59,36)	kez	'sıra, an'	(13,21)
küzgi	'güzün'	(12,15)	tün ortası	'gece yarısı'	(23,9)
tüs	'ögle'	(25,17)			

b. İsimlerden hal ekleriyle türetilenler:

äzirge	'şimdi'	(48,20)	burıngısa	'eskisi gibi'	(19,8)
sonda	'sonra'	(11,26)	taltüste	'güpegündüz'	(30,9)
tünde	'gece'	(23,31)			

c. İsmе son çekim edatları getirilerek kullanılanlar:

sizden burın	'sizden önce'	(36,36)
---------------------	---------------	---------

B. Yer Zarfları

Fililn gösterdiği işin, yer ve yönünü belirleyen zarflardır.

aldımda	'önümde'	(29,14)	alısta	'uzakta'	(24,10)
artına	'arkasına'	(19,16)	astına	'altına'	(11,24)
beri	'beriye'	(59,15)	bermen	'yakın'	(55,30)
iş	'iç, ara'	(19,23)	jakın	'yakın'	(25,25)
joğarı	'yukarı'	(38,29)	karay	'+A doğru'	(16,9)
karısı	'karşı'	(34,6)	keyin	'geri'	(13,26)
onda	'orada'	(25,19)	orta	'orta, ara'	(23,19)
soñ	'peşi, ardi'	(27,18)	tuwra	'doğru'	(77,17)

üstüne 'üstüne' (14,5)

C. Nitelik Zarfları

Fiili, nicelik ve nitelik yönünden belirten zarflardır.

aman	'sağ sâlim'	(40,33)	aman-esen	'sağ sâlim'	(16,27)
anık	'kesin'	(62,14)	aralas	'karışık'	(19,2)
ayawsız	'hesapsız'	(52,36)	azan-kazan	'karmakarışık'	(61,19)
âbden	'hepten'	(23,28)	âwre	'heba'	(18,36)
bekerden beker	'boşu boşuna'	(106,10)	berik	'sağlam'	(57,37)
birdey	'aynı'	(65,36)	birdey	'birden'	(65,27)
birese	'sırayla'	(13,29)	birge	'birlikte'	(23,16)
biriniñ artınan biri	'birbiri ardınca'	(65,3)	boyınşa	'gereğince'	(19,15)
derew	'hemen'	(52,22)	emis-emis	'bölük pörçük'	(18,32)
etpetinen	'yüz üstü'	(97,29-30)	ğana	'yalnızca'	(7,4)
jalgas	'ardı sıra'	(65,29)	jayaw	'yaya'	(26,38)
jekpe-jek	'teketek'	(66,1)	joğarı	'üstün'	(7,16)
juq	'bir şey kalmadan'	(91,31)	kana	'yalnızca'	(95,23)
kars	'kars diye'	(16,16)	kayta	'tekrar'	(9,39)
kaytadan	'yeniden'	(13,26)	kilt	'âniden'	(77,19)
kur	'geri'	(123,20)	lap	'âni hücum'	(20,34)
lezde	'hemen'	(62,24)	muzday	'yepyeni'	(119,5)
nendey	'nasıl da'	(37,22)	onda	'bu durumda'	(61,12)

oňay	'kolay'	(78,3)	söytip	'öyle yapıp'	(13,12)
şak	'tam'	(48,2)	şala	'yarım'	(110,16)
şın	'doğru'	(26,14)	şındap	'gerçekten'	(52,4)
tagı	'yine'	(13,27)	tegis	'eksiksiz'	(22,13)
tesile	'üzüntüyle'	(55,29)	tesile	'dikkatle'	(60,10)
toz-toz	'param parça'	(42,21)	tömen	'iyi değil'	(24,17)
tük	'bir şey'	(78,5)	ünile	'dikkatle'	(34,11)
zır	'hızla'	(47,41)			

D. Azlık-Çokluk Zarfları

Fiili, miktar yönünden belirten zarflardır:

az	'az'	(8,15)	bir mezigil	'bir kerecik'	(18,3)
bir ret	'bir kez'	(13,16)	biraz	'biraz'	(25,35)
kalı	'sık, çok'	(7,21)	kaşşama	'çok, pek çok'	(7,19)
katı	'çok'	(117,40)	köl	'çok'	(85,4)
köp	'çok'	(22,18)	talay	'pek çok'	(9,11)
uzak	'çok'	(22,14)			

E. Soru Zarfları

Fiilin durumunu soru yoluyla belirten zarflardır.

kalay	'nasıl'	(58,34)	kalayşa	'nasıl'	(18,26)
-------	---------	---------	---------	---------	---------

ķanda	'nerede'	(60,28)	ķanday	'nasıl'	(12,16)
ķanķa	'ne kadar'	(58,14)	ķanķama	'ne kadar'	(33,22)
ķaķan	'ne zaman'	(47,18)	ķayda	'nereye'	(26,2)
ķaydan	'nereden'	(9,30-31)	ķaysı	'nedir'	(11,27)
ne	'ne'	(24,33)	ne ũşin	'niçin'	(12,27)
nege	'niye'	(20,29)	nelikten	'neden'	(111,22)
nesine	'ne diye'	(41,41)			

B. EDAT

Tek başlarına anlam taşımayan, ama içinde buldukları cümlede özelliklerine göre, diğer kelimeler arasında ilgi kuran kelimelere edat denir. **Bağlama, son çekim, soru, berkitme, cevap ve ünlem edatları** olmak üzere altı ana kola ayrılır²⁶.

A. Bağlama Edatları

Kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri hem anlam , hem şekil yönünden bağlayan edatlardır.

²⁶ Edatlar konusunda daha geniş bilgi için bkz. *Hacıeminoğlu, Necmettin: Türk Dilinde Edatlar, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.*

a. Sıralama edatları

Men

Bu edat, ekleşerek 'vasıta halî' görevini de üstlenmiştir.

V, l, r, w, y -----> men

m, n, ŋ, z -----> ben

tonsuz -----> pen

men	'ile'	(8,18)	ben	'ile'	(8,24)
pen	'ile'	(11,19)			
			tağı		
tağı	've'	(54,2)			

b. Denkleştirme edatları

âlde	'yoksa, ya da'	(26,33)	bolmasa	'yoksa'	(39,37)
ne	'ya da'	(27,32)	ne bolmasa	'ya da, o olmazsa'	(80,4)
nemese	'ya da, hiç olmazsa'	(24,26)	yakıy	'ya da'	(18,25)

c. Karşılaştırma edatları

ari ari	'hem hem'	(39,12)
birde birde	'bazen bazen'	(81,40)

birese	birese	'bir	bir'	(38,25)
ne	ne	'ne	ne'	(91,17)

Türkiye Türkçesinde **ne** **ne** kullanışı zaten olumsuzluk anlamı taşır.

Bundan dolayı, bu karşılaştırma edatı kullanıldığında yüklem olumlu yapıda olmaktadır:

'Fikrini belirtmiş belirtmesine de, **ne** iyi demiş **ne** kötü demiş.'

Kazakçada yüklem de olumsuz yapıdadır:

-Kelse ne başı, ne ayağı yok	'Geldi ki ne başı var, ne ayağı var:'	(91,17)
-Tāñiri oğan ne ul, ne kız bermey	'Tanrı ona ne oğul, ne kız vermiş'	(11,17)

d. Cümle başı edatları

Netice ve izah bildirenler:

äytpese	'yoksa, aksi takdirde' (20,16)	bälkiy	'belki'	(7,18)
bolmasa	'o da olmazsa, yoksa'(28,37)	bolsa	'ise'	(59,36)
endeşe	'öyleyse' (37,4)	kelse	'geldi ki'	(9,39)
soğan kosıp	'ona ek olarak' (86,30)			

'fakat' ifadesi taşıyanlar:

birak	'ama'	(64,37)
--------------	-------	---------

'eğer' ifadesi taşıyanlar:

eger	'eğer'	(27,26)
-------------	--------	---------

'gerçer' ifadesi taşıyanlar:

alayda 'oysa, gerçekte' (78,6)

B. Son Çekim Edatları

Daha çok hal eki almış isimlerle ya da filimsilerle birlikte kullanılan edatlardır.

a. Sıfat-fiil isteyenler

Zaman bildirenler:

tiygen sayın 'deydikten sonra' (91,20-21) mingenə son 'bindikten sonra' (7,18)

b. Yalın hal isteyenler

Neden bildirenler:

ana için 'ana için' (7,28)

Benzerlik bildirenler:

bürkit sıyaktı 'kartal gibi' (35,11)

Eski Türkçe: **IAyu > IAy**

ekinşiley 'ikinci olarak' (91,27) olay 'öyle' (73,23)

osılay 'öylece, böylece' (23,3) solay 'öyle' (38,35)

Eski Türkçe : **teg > Tay**

alakanday	'avuç içi kadar'	(25,32-33)	almaday	'elma gibi'	(29,11)
bizdey	'bizim gibi'	(49,24)	böridey	'kurt gibi'	(81,26)
jaktay	'yay gibi'	(12,13)	mendey	'benim gibi'	(29,19)
oymaktay	'yüksük kadar'	(83,19)	ölerdey	'ölecek kadar'	(83,4)

c. Yönelme hali isteyenler

Sınır bildirenler:

şetine **deyin** 'sınırına kadar' (77,20)

Yön bildirenler:

ögizge **qarsı** 'öküze doğru' (13,24)

d. Ayrılma hali isteyenler

Zaman bildirenler:

budan arı	'bundan sonra'	(27,10)	budan bılay	'bundan böyle'	(115,25)
sizden burın	'sizden önce'	(36,36)	odan qalsa	'ondan sonra'	(52,37)
odan sayın	'ondan sonra'	(14,29)	odan soñ	'ondan sonra'	(31,3)

Açıklama bildirenler:

budan **baska** 'bundan başka' (8,17)

e. Vasıta hali isteyenler

Zaman bildirenler:

bäripen burın 'hepsinden önce' (30,20)

C. Soru Edatları

älde	'yoksa'	(39,37)	eken	'acaba'	(59,38)
ne	'ne'	(69,14)			

MA 'mI' soru eki:

V, l, r, w, y -----> mA

m, n, ŋ, z -----> bA

tonsuz -----> pa

jetti me	'ulaştı mı'	(17,17)	zarlattıŋ ba	'ağlattın mı'	(60,28)
kerek pe	'gerek mi'	(106,14)			

D. Berkitme Edatları

şındap-aŋ	'kesin olarak'	(52,4)	bolsaŋ	'olan, isen'	(69,21)
da	'dahi'	(9,30)	de	'dahi'	(7,19)
ta	'dahi'	(92,12)	te	'dahi'	(34,5)

ğana	'artık'	(20,36)	ğoy	'ya, işte'	(10,7)
kana	'yalnız'	(95,23)	tağı	'yine'	(8,3)
tağı da	'dahi'	(27,30)	tek	'tek, yalnız'	(33,3)

E. Cevap Edatları

iyä	'evet'	(36,34)
------------	--------	---------

F. Ünlem Edatları

a. Ünlemler

oybay-aw	'aman ah'	(10,5)	basım-ay	'başım ay'	(50,39)
oybay	'aman'	(40,17)	şirkin-ay	'ah, aman'	(49,7)
şuw	'kışt'	(9,39)			

b. Seslenme edatları

aw	'hey'	(10,3)	Çazan-ay	'Kazan ey'	(27,38)
e	'e'	(39,9)	ey	'ey'	(11,1)
o	'o, ey'	(52,37)	sultan iyem	'sultânım'	(13,18)
uwa	'hey,ey'	(8,1)	xan iyem	'hânım'	(9,34)

c. Gösterme edatları

al	'işte'	(114,28)
-----------	--------	----------

II. FİİL

A. Olumsuzluk Eki

Kazakçada da, bazı özel kullanımları saymazsak fiilleri olumsuz hale getiren ek **-MA**'dır. Ek, çevreye göre **b** ve **p**'li şekiller de alır.

V, l, r, w, y -----> m

m,n, ŋ, z -----> b

tonsuz -----> p

bolmadı	'olmadı'	(9,32)	alınbağan	'alınmamış'	(23,7)
tökpepsiŋ	'dökmemişin'	(56,7-8)			

-GAN'lı duyulan geçmiş zamanın olumsuzu **-MA** ekiyle birlikte **jok** ve **emes** kelimeleriyle de yapılır:

alğan jok	'yenmemiş'	(27,28)	körgeŋ emespiz	'görmedik'	(47,8-9)
------------------	------------	---------	-----------------------	------------	----------

Ayrıca; **-UwdA** ekli şimdiki zamanın, **-MAk(şI)** ekli gelecek zamanın, **-Uw kerek**, **-UW teyis** ekli gereklilik kiplerinin olumsuzu da **emes** ile yapılmaktadır.

Metnimizde örnekleri yoktur.

-(A)r ekli geniş zamanın olumsuzunu yapabilmek için bu ek yerine -MAs getirilir:

bermespin 'vermem' (27,15) **atanbas** 'bilinmez' (7,25)

Cevher fiilinin olumsuzu da **emes** ile yapılır:

men aşı emes 'ben avcı değilim' (37,34)

B. Fiil Çekimi (bkz. ÇEKİM EKLERİ, Fiil Çekimi)

C. Fiillerde Soru

Fiillerde soru, MA soru eki ile yapılır. Ek sona gelir:

bilesin be? 'biliyor musun?' (26,13)
bildin be? 'bildin mi?' (28,25)
bilgin kele me? 'bilmeyi ister misin?' (119,18)
jepti me? 'yemiş mi?' (17,19)
köre almadın ba? 'göremedin mi?' (47,14)
ötken yok pa? 'geçmedi mi?' (26,31)

jatır fiilinin çekiminde, soru eki kişi ekinden önce gelir ve bitişik yazılır:

kıyılıp jattırmışın? 'kıyılır mısınız?' (18,2)

Birleşik zamanlı fiillerde, ilk fiilden sonra gelir:

sen tabar **ma** ediñ? 'sen bulur muydun?' (41,6)

Cevher fiilinde de soru eki, fiilden önce gelir:

erkek **pe** ediñ? 'erkek mi idin?' (40,30)

D. Fiil Yapma Yolları (bkz. YAPIM EKLERİ, İsimden Fiil Yapan Ekler, Fiilden Fiil Yapan Ekler)

E. Fiilimsîler (bkz. YAPIM EKLERİ, Fiilden İsim Yapan Ekler, Fiilimsîler)

F. Birleşik Fiiller

1. Tasvirî Fiiller (İki fiilin birleşmesi)

-y/A veya -(İ)p zarf-fiili almış bir fiilin, asıl anlamı dışında bu ilk fiili tamamlayan bir fiilden kurulmuş birleşik fiillerdir.

Süreklilik bildirenler:

-y/A jat-: kele **jatқан** 'gelmekte olan' (20,1)

-y/A goy-: mine **goy** 'binedur' (38,19)

	tüse göy	'inedur'	(41,33)
-y/A koy-:	kele koyatın	'gelen'	(14,39)
	körsete koymas	'göstermez'	(38,15)
-y/A kör-:	bola körmesin	'olmasın'	(9,35)
	ete körmesin	'etmesin'	(21,15)
	keşire köriñder	'affedin'	(19,38)
	kutkara kör	'kurtar'	(41,22)
-y/A tur-:	tura tur	'duradur'	(30,10)
	kalmay tur	'kalmaz'	(46,35)
-y/A tüs-:	ürley tüsti	'havladı durdu'	(14,29)
-(I)p jat-:	oylap jatқанн	'düşündüğünü'	(28,25)
	pisirip jatқан	'pişiren'	(50,2)

Şimdiki zaman da bu birleşik fillerden oluşmuştur:

-(I)p otır:	batıp otır	'batıyor'	(57,27-28)
-(I)p jatır:	ázirlenip jatır	'hazırlanıyor'	(44,26)
-(I)p tur:	karap turdı	'bakıyor'	(59,4)
-(I)p jür:	üyip jürsiñder	'yığıyorsunuz'	(46,15)

Tezlik bildirenler:

-y/A ber-:	arta bersin	'artıversin'	(8,16)
	arttırta bersin	'arttırıversin'	(21,5)
	küpiye berme	'yersiz övünüverme'	(24,15)

	öte berse	'geçiverse'	(26,15)
-y/A ket-:	ayta ket	'söyleyiverdi'	(47,16)
	tanıy ketti	'tanıyiverdi'	(45,19)
-y/A kal-:	öle kıalsam	'ölüversem'	(34,16)
-y/A sal-:	kire salıp	'giriverip'	(50,39)
-(I)p al-:	bilip al	'biliver'	(73,6-7)
	jep alalık	'yiyiverelim'	(27,25)
	jılap aldı	'ağlayiverdi'	(49,6)
	minip aldı	'biniverdi'	(22,25)
-(I)p ber-:	kıwıp berdi	'kovuverdi'	(40,8)
-(I)p jiber-:	kisinep jiberdi	'kışneyiverdi'	(45,19)
	külip jiberdi	'gölüverdi'	(41,14)
-(I)p kal-:	kılap kıalıptı	'yıkılıvermiş'	(10,5)
	tanıp kıaldı	'tanıyiverdi'	(51,30)
	tartıp kıaldı	'çekiverdi'	(16,3)
-(I)p ket-:	kıaltırıp ketti	'titreyiverdi'	(25,33)
	söylep ketkenin	'söyleyiverdiğini'	(46,32)
	oynap ketti	'oynayıverdi'	(16,16-17)
-(I)p koy-:	bilip kıoyımdar	'biliverin'	(45,36-37)
	körıp kıoyğanday	'görüvermiş gibi'	(50,39)
-(I)p kör-:	atıp kör	'ativer'	(48,39)
	surap kör	'soruver'	(70,19)

Yeterlilik bildirenler:

-y/A alma-:	ala almasın	'alamayacaklarını'	(24,34)
	bere almaymın	'veremem'	(20,25)
	bile almadı	'bilemedi'	(28,15)
	jeñe almay	'yene meyip'	(13,30)

Metnimizde olumlu kullanışlarına rastlanmamıştır.

Yaklaşıklık bildirenler:

-A jazda-:	kete jazdadı	'gide yazdı'	(32,22)
-------------------	---------------------	--------------	---------

2. Yardımcı Fiiller (İsimle fiilin birleşmesi)

Hem Türk dili kaynaklı hem de yabancı kaynaklı isimlerle birlikte kullanılabilen, bu isimle birlikte cümlenin yüklemi durumunda bulunan birleşik fiilli yapılardır.

bol-

Türk dili kaynaklı olanlar:

alay-tüley boldıñdar	'karmakarışık oldunuz'	(62,24-25)
bası dañ boldı	'başı ağrıdı'	(61,37)
er boladı	'er olacak'	(14,1)
jawır boldı	'yara oldu'	(22,18-19)

ķaytıs boladı	'ölür'	(67,10)
kez bolsın	'rastlasın'	(9,25)
köl boldı	'çok oldu'	(113,6-7)
küyez boladı	'boyun tutulur'	(22,14)
oyran bolğanı	'karmakarışık olduğı'	(24,39)
saw bolsın	'sağ olsun'	(29,18)
taram-taram bolıp	'bölük bölük olup'	(7,13-14)

Yabancı kaynaklı olanlar:

duwşar boldım	'rastladım'	(9,31)
ğayıp boldı	'kayboldu'	(68,39-40)
jar bolsın	'yar olsun'	(9,17)
kabil bolsın	'kabul olsun'	(33,28)
mas bolıp	'sarhoş olup'	(17,25)
mert boldı	'şehit oldu'	(24,29)
rıza boldı	'memnun oldu'	(27,41)
şeyit bolğan	'şehit olmuş'	(8,33)

et-

Türk dili kaynaklı olanlar:

berik etip	'sağlamlaştırıp'	(57,37-38)
jeñil etsin	'hafifletsin'	(126,34)

tutqın ettik	'tutsak ettik'	(24,7)
zın zın etti	'zin zin etti'	(59,11)

Yabancı kaynaklı olanlar:

amanat etersin	'emanet edersin'	(30,37)
ayan etermin	'gösteririm'	(64,14)
bayan etti	'anlattı'	(19,21)
raxım etip	'merhamet edip'	(9,17)
sarp etpe	'sarf etme'	(8,6)
tawap etkenderge	'tavaf edenlere'	(9,6-7)

Türk dili kaynaklı olanlar:

kıl-

azan-kazan kılıp	'karmakarışık kılıp'	(61,19)
bit-şıt kıldın	'yok ettin'	(78,40)
kan kıldı	'kana buladı'	(77,35)
käwäp kılıp	'kebab kılıp'	(28,20)
mij-mij kıldı	'parça parça etti'	(76,34)
olja kıldık	'teslim aldık'	(23,23)
taw kılıp	'dağ gibi yığıp'	(23,34)

CÜMLE BİLGİSİ (SİNTAKS)

Bu bölüm:

- I. Kelime Grupları
- II. Cümlelerin Öğeleri
- III. Cümle Çeşitleri

olmak üzere üç ana bölümden oluşmuştur²⁷.

I. KELİME GRUPLARI

Ele aldığımız kelime grupları şunlardır:

1. İkilemeler
2. Bağlama grubu
3. İyelik grubu
4. İsim tamlaması
5. Sıfat tamlaması
6. Edat grubu
7. Ünlem grubu

²⁷ Bu bölümü oluştururken yararlandığımız en önemli kaynak; M. Kükey, *Uygulamalı*

Örneklerle Türkçenin Sözdizimi, Ankara 1975.

8. Unvan grubu
9. Sayı grubu
10. Yalın hal grubu (Nominatif grubu)
11. Yükleme hali grubu (Accusatif grubu)
12. Yönelme hali grubu (Datif grubu)
13. Bulunma hali grubu (Locatif grubu)
14. Ayrılma hali grubu (Ablatif grubu)
15. Zarf grubu

İKİLEMELER

Aynı soydan iki kelimenin arka arkaya getirilmesiyle ya da taklit edilmesiyle oluşan kelime grubuna ikileme denir.

İkilemeler:

1. Aynı kelimenin tekrarlanmasıyla oluşan ikilemeler
 - a. İyelik eki ile kurulan ikilemeler
 - b. Hal ekleriyle kurulan ikilemeler
2. Yakın anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler
3. Zıt anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler

olmak üzere üç ana kolda toplanabilir.

1. Aynı kelimenin tekrarlanmasıyla oluşan ikilemeler

bir-bir	'birer birer'	(28,32)	biyik-biyik	'büyük büyük'	(47,12)
bir-birlep	'bir bir edip'	(29,12)	budur-budur	'eğri büğrü'	(31,34)
bulaη- bulaη	'sallana sallana'	(110,42)	dembil-dembil	'gümbür gümbür'	(59,12)
emis-emis	'bölük pörçük'	(18,32)	iyir-iyir	'eğri eğri'	(11,20)
jata-jata	'yata yata'	(22,13)	karķ karķ	kül-'kahkaha at-'	(94,32)
kele-kele	'sürü sürü'	(30,19)	kezek-kezek	'sıra sıra'	(42,4)
kotan-kotan	'sürü sürü'	(14,2)	köp-köp	'çok çok'	(47,38)
kuwa-kuwa	'kova kova'	(26,25)	mij-mij	'parça parça'	(76,34)
parşa-parşa	'parça parça'	(45,12)	talay-talay	'çok çok'	(33,13)
taram-taram	'bölük bölük'	(7,13-14)	teηbil-teηbil	'çilli çilli'	(91,7)
toz-toz	'paramparça'	(42,21)	tüyir-tüyir	'damla damla'	(46,30)
üyir-üyir	'sürü sürü'	(23,11)	zıη-zıη et-	'zın zın et-'	(59,11)

Yukarıdaki örneklerimiz, yalın halde kullanılan aynı kelimenin tekrarları idi.

Bu ikileme türünde iyelik ekli ve hal ekli kullanımlar da vardır.

a. İyelik eki ile kurulan ikilemeler

birin-biri	'birbirini'	(38,25)	birin-birine	'birbirine'	(103,1)
köbine-köp	'daha çok'	(115,14)	özin-özi	'kendi kendine'	(116,22)

b. Hal ekleriyle kurulan ikilemeler

birde-bir	'bir tane bile'	(27,8)	kimde-kim	'her kim'	(74,9)
------------------	-----------------	--------	------------------	-----------	--------

bet-betine	'kendi bildiğine' (90,2)	lek-legimen	'alay alay' (119,6)
öz-özinen	'kendi kendine' (96,11)		

2. Yakın anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler

abil-kubil	'ileri geri' (9,38)
ahlap-ühlep	'ahlayıp üfleyip' (101,39)
aķ-ala	'ak ala' (113,2)
akıl-esi	'aklı fikri' (40,13)
aksak-toksak	'aksak topal' (92,2)
alañ-elenen	'tan ağarmasıyla' (11,22)
alay-tüley	'karmakarışık' (62,24-25)
altın-kümisin	'altınını gümüşünü'(24,6)
altın-zermen	'altınlı ipek nakışla'(56,27)
aman-esen	'sağ salim' (16,27)
aman-saw	'sağ esen' (101,30)
as-awkat	'yiyecek içecek' (47,35)
atı-jöniñ	'adın sanın' (38,11)
ayğay-süren	'bağırıp çağırma' (116,3132)
awzı- murnıñnan	'ağzından burnundan'(29,1)
azan-ķazan	'karman çorman' (61,19)
āngime-düken	'sohbet meclis'(58,10)
āwliye-ānbiyalardıñ	'evliyaların enbiyaların' (40,12)
bağıp-ķağuw	'bakıp ihtimam göstermek' (73,16)

- bağ-däwle tiňdi** 'bahtını devletini' (21,5)
- bala-şagası** 'çoluğu çocuğu' (33,5)
- bek-batırlarım** 'beylerimiğitlerim' (66,20)
- bet-awzın** 'ağzını yüzünü' (82,4)
- bet-erinderinen**'yüzlerinden dudaklarından'(32,13)
- beti-қolın** 'elini yüzünü' (9,27)
- biye-buzaw** 'kısrak buzağı' (10,1)
- din-aruwak** 'din ruh' (115,21)
- dos-jar** 'dost yar' (101,25)
- el-jurtına** 'iline yurduna' (13,1)
- elüw-alıps** 'elli altmış' (92,6)
- işip-jep** 'yiyip içip' (42,5)
- jalma-jan** 'çabucak' (111,30)
- jan-jagına** 'yanına kenarına' (124,22)
- jan-tänimdi** 'canımı vücudumu'(58,3)
- jay-japsarñdı**'halini durumunu'(101,26)
- jılatıp-eñi retip**'ağlatıp inletip' (26,37)
- jigit-jelenđerim** 'yiğitlerim delikanlılarım'(10,4)
- jol-jorağasın** 'yolunu yordamını'(56,15)
- joldas-joram** 'dostum ahababım' (29,36)
- kalğan-қutğan** 'kalan batan' (47,30)
- kalı-kilemder**'halılar kilimler' (11,3-4)
- қannen-қapersiz** 'gamsız habersiz' (42,11)

- karan-kalgır** 'karanlık umutsuzluk'(9,30)
- karğa-kuzgın** 'karga kuzgun' (25,22)
- karız-kawgaga**'borca harca' (13,5)
- kart-karıyalardı**'yaşlıları ihtiyarları'(20,29)
- kaşı-köziñ** 'kaşın gözün' (18,1)
- kaz-katar** 'bir sıra' (86,40)
- kazan-ayağın**'kazanı bardağını'(10,1)
- kem-ketiktin**'fakir fukaranın' (22,1)
- kız-kırkınder** 'kızlar gelinler' (15,16)
- kızıl-jasıl** 'kızıl yeşil' (53,35)
- kol-ayağımıdı**'elimi ayağımı' (19,39)
- köl-kösir** 'bol bol' (13,6)
- körpe-tösegin**'yatağını yorganını'(9,38)
- kül-talkanı** 'tozu dumanı' (13,15)
- mal-janga** 'mala cana' (73,26)
- män-jayın** 'soyunu sopunu' (37,31)
- müz-mäyram**'memnun mutlu' (28,5)
- onı-munı** 'onu bunu' (119,28)
- orman-nuwı** 'ormanı ağacı' (80,24)
- öleñ-jırğa** 'şarkıya destana' (54,9)
- sakal-şaşın** 'saçını sakalını' (110,37)
- ösek-ayañ** 'yalan dolan' (14,11)
- ösek-jala** 'yalan iftira' (14,28)

- şal-şabandar 'yaşlılar ihtiyarlar'(87,23)
 şapan-şapkıt 'üst baş' (33,10)
 seksiz-tüpsiz 'şekilsiz şemalsiz'(68,11)
 talan-tarajğa'talana yağmaya' (23,21)
 tartuw-taralğr'hediye armağan' (33,11)
 tentek-teli 'deli bozguncu' (116,14)
 tuwıp-ösken 'doğup büyüyen' (105,13)
 tür-tüsin 'şeklını şemalını' (37,41)
 urıs-kağıssız 'kavgasız dövüşsüz'(20,5-6)
 üsti-başı 'üstü başı' (91,7)

3. Zıt anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler

- aga-inilerine 'ağabeylerine kardeşlerine'(9,13-14) ağa-inisi ağabeyi kardeşi' (108,21)
 awır-jeñilin 'ağırlığını hafifliğini'(8,20) äke-şeşeme 'babama anneme' (75,36)
 alıs-jakın 'uzak yakın' (24,21) arı-beri 'öteye beriye' (58,12)
 barlı-joktı 'varlı yoklu' (114,28) erli-zayıptı 'karı koca' (71,34)
 jas-käri 'genç yaşlı' (33,9) joğarı-tömen 'yukarı aşağı' (96,11)
 kısı-jazı 'kışı yazı' (17,28)
 köp-azdığında 'azlığında çokluğunda'(36,12)
 küñ-tün 'gece gündüz' (109,36) kündiz-tün 'gece gündüz' (110,4)
 oñ-solğa 'sağa sola' (50,9) oñdı-soldı 'sağlı sollu' (112,32)
 oñğa-solğa 'sağa sola' (16,15) öli-tiri 'ölü diri' (43,7)
 ötken-ketkendi 'gelen geçeni' (91,40) ulı-kızı 'oğlu kızı' (11,8)

köşip-ķonıp 'göçüp konup' (14,3) **minip-tüseber** 'binip iniver' (30,19)

uşıp-ķonıp 'uçup konup' (25,22)

Sayıcı eş heceli ikilemeleri, hocamız Prof.Dr. O. Nedim Tuna'nın bulduğu kanunlara göre de incelemeyi uygun bulduk. Hocamızın "Türkçenin Sayıcı Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabîî Bir Ünsüz Dizisi" adlı makalesinin en son sayfasında verdiği özeti buraya aynen alıyoruz²⁸ :

"ÖZET

Sayıcı Eş Heceli İkilemelerin Sıralama Kuralları

İkilemelerde sıralama, yani hangi üyenin ilk, hangisinin ondan sonra geleceğini tâyin eden esas fonetiktir. Bununla kastedilen şey, sıralamanın V=ünlü, K=ünsüz'ü gösterdiği takdirde:

a. üyelerin herbirindeki fonemlerin sayısı (çok heceli sonda)

b. üyelerin aynı yerlerindeki fonemlerin karşıtlıkları'na göre yapılmasıdır.

Kısaca a ve b maddeleri sıralamayı tâyin eden faktörlerdir ve bu faktörler fonetiktir. Konumuz yalnız 'sayıcı eş heceli ikilemeler' olduğundan, aşağıdaki kurallar yalnız bunlara aittir. Şu halde bu tür ikilemelerdeki sıralamalar V, K kombinasyonlarına dayanmak mecburiyetindedir.

²⁸ O. N. Tuna, *Türkçenin Sayıcı Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabîî*

Bir Ünsüz Dizisi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1982-1983, Türk Dil Kurumu, Ankara 1986, s. 163-228.

Kurallar

Bütün kurallar sıralanmıştır. Yani, kuralların sırasında değişiklik yapılamaz.

Aksi halde bunlar işlemez. Sıralama esası sırası 1. **V-K** 2. **K-K** 3. **V-V**

1. Önce üyelerin sonuna bakılır. Biri V biri K ile bitiyorsa, başa bakılır K'lar farklı ise, V ile biten üye sıralamada ilk, Msl: balta-nacak

2. Durum bu değilse, başa bakılır. Üyelerden biri V, öbürü K ile başlıyorsa, o zaman V ile başlayan üye sıralamada ilk olur. Msl: ana-baba

3. Durum bu değilse, ya her iki üye V ile, veya her iki üye K ile başlıyor demektir. Eğer K-K ise, ilk üyenin hangisi olacağını (Ünsüz Dizisi'ne) bakarak tâyin ederiz. 'Ünsüz Dizisi'nde, bu kelime başı K'larından hangi üyeninki ilk geliyorsa o üye başta yer alır. Msl: kaba-saba. Eğer V-V ise, ilk üyenin hangisi olacağını (Ünlü Dizisi'ne) bakarak tâyin ederiz. Ünlü Dizisi'nde bu, kelime başı V'lerinden hangi üyeninki ilk geliyorsa, o üye başta yer alır. Msl: oğul-uşak.

4. Eğer her iki üyenin de baş tarafları birbirinin aynı ise, karşılıklı olarak baştan sona doğru, her iki üyenin fonemlerine bakılır. Bu ikisi arasında ilk farkın gösterdiği karşıtlığa bakılır. Bu, ya V-K, ya da K-K'dır (V-V için örnek yok). Eğer V-K ise, V'lisi başa gelir. Msl: sere-serpe. Eğer K-K ise (Ünsüz Dizisi'ne) bakılır. Hangi üyedeki K, Ünsüz Dizisi'nde öbüründen önce geliyorsa o üye başa gelir. Msl: çoluk-çocuk, huy-hus.

Ünlü Dizisi: e, a; i, ı; ö, o; ü, u

Şu sıra ile bakılır: 1. **düz-yuvarlak** (düz önde) 2. **geniş-dar** (geniş önde) 3. **ön-art** (ön önde)

Ünsüz Dizisi: ğ, h; l, r, n, m; v, y; k; z, s, ş, f, c, d, g, b; ç, t, p

Şu sıra ile bakılır: 1. başka-(k hariç) patlayıcı (patlayıcı sonda) 2. ğ, h-başka (ğ, h önde) 3. liquid ve nasal sonant-başka (başka sonda) 4. v, y-başka (v, y önde) 5. aynı grupta arkadan öne (arka önde) 6. aynı grupta ünlü-ünsüz (ünlü önde)."

Buna göre Kazakçadaki eş heceli ikilemelerde bu kurala uyan örnekler:

alañ-elen	talan-taraj
altın-kümis	tür-tüs
aman-esen	üst-bas
at-jön	äga-ini
ayğay-süren	alıs-jakın
äwliye-änbiya	arı-beri
jan-jak	awır-jeñil
jan-tän	äke-şeşe
kalğan-kutğan	barlı-joktı
qası-közi	kün-tün
mal-jan	oñ-sol
män-jay	öli-tiri
şek-tüp	ötken-ketken
	ul-kız

Uymayan örnekler:

bala-şağa	qarız-kawğa
bet-kol	köp-az

dos-jar	körpe-tösek
iş-je-	ösek-jala
jigit-jelen	

BAĞLAMA GRUBU

Bağlama edatlarından biri ile oluşturulan kelime gruplarına bağlama grubu denir.

ak pen kara 'ak ile kara' (11,19-20)

añ men kustu 'av hayvanı ile kuşu' (14,31)

Ayşa men Fatıym'Ayşe ile Fatıma'(9,23)

ol şeti men bul şetine 'o tarafı ile bu tarafına' (9,37)

siz ben bizdi 'siz ile bizi' (8,24)

İYELİK GRUBU

İki isimden oluşan kelime grubuna iyelik grubu denir. Bu kelimenin birincisi tamlayan öge, ikincisi tamlanan öge durumundadır.

(onıñ) atı 'atı' (69,6) (meniñ) janımdı 'canımı' (69,15)

meniñ biyliğim 'benim hükmüm' (69,17) onıñ aldı 'onun öñü' (69,5)

seniñ kúrmetiñ 'senin hürmetin' (71,30)

İSİM TAMLAMASI

Tamlayan ögesi isim olan iyelik grubuna isim tamlaması denir. Tamlayan ögesinin ilgi ekini almasına ya da almamasına göre ikiye ayrılır. İlgi ekini almış isim tamlamalarına belirli isim tamlaması, almamış olanlara belirsiz isim tamlaması denir.

a. Belirli isim tamlaması

adamın tilegi 'adamın dileği' (7,7-8)	allanın üyi 'Allah'ın evi' (9,5)
ananın kö nili 'annenin gönlü' (7,27)	balanın küni 'çocuğun günü' (7,29-8,1)
esektin başına 'eşeğin başına' (7,20)	isinin sâti 'işinin hayrı' (8,2)
sadağının oğı 'yayının oku' (8,7)	eki közdin sınarı 'iki gözün birisi' (7,28)
özünün jigitteri 'kendisinin yiğitleri' (11,2)	

İlgi eki olmadığı halde belirli isim tamlaması anlamını taşıyan tamlamalar da vardır.

adam tilin 'adamın sözünü' (10,10)
dıbıs bergin şakta 'ses verdiği sırada' (11,19)
jol kıyındığın 'yolun zorluğunu' (8,4)
sen kiretin 'senin girdiğin' (20,12)

b. Belirsiz isim tamlaması

ana kursağı 'ana karnı' (8,11)	at jalın 'at yelesini' (7,17-18)
---------------------------------------	---

ata daŋkı	'baba adını'	(8,11)	ata dāwleti	'baba devleti'	(8,1)
äke omırtkası	'baba omurgası'	(8,10)	Bayat ruwı	'Bayat boyu'	(7,1)
el bası	'ilin başı'	(7,26)	köktem ayında	'ilkbahar ayında'	(13,16)
ot bası	'ocak başı'	(9,21)	sadaq oğı	'yay oku'	(16,4)

SIFAT TAMLAMASI

Bir sıfat ögesi ile bir isim ögesinin oluşturduğu kelime grubuna sıfat tamlaması denir.

aq otaw	'ak otağ'	(9,13)	ala şatır	'ala çadır'	(11,2)
aşçı şöp	'acı ot'	(8,8)	barlıq ösiyetin	'bütün nasihatini'	(7,5)
ejelgi jaw	'ezelî düşman'	(7,23)	ķaraşa üy	'karaca ev'	(8,7-8)
ötkir kılış	'keskin kılıç'	(8,5)	säwegey adam	'ileriye gören adam'	(7,1)

EDAT GRUBU

Bazı edatların, bir isim ögesiyle oluşturdukları kelime grubuna edat grubu denir.

budan arı	'bundan sonra'	(27,10)	bürkit sıyaktı	'kartal gibi'	(35,11)
mingen soŋ	'bindikten sonra'	(7,18)	odan sayın	'ondan sonra'	(14,29)
ögizge ķarsı	'öküze doğru'	(13,24)	şetine deyin	'sınırına kadar'	(77,20)

ÜNLEM GRUBU

Bir ünlemle isim ögesinin oluşturduğu kelime grubuna ünlem grubu denir.

basım-ay	'başım ay'	(50,39)	ey, xan iyem	'ey, hânım hey'	(11,1)
Qazan-ay	'Kazan ey'	(27,38)	şirkin-ay	'ah, aman'	(49,7)

UNVAN GRUBU

Bir kişi adıyla, unvan gösteren bir adın oluşturduğu kelime grubuna unvan öbeği denir.

Bayandür xan	'Bayındır Han'	(11,1)	Börli suluw	'Burla Hatun'	(28,7)
Qazan Bek	'Kazan Bey'	(28,13)	Qorkıt ata	'Dede Korkut'	(7,1)
Şöklıy patşa	'Şökli Melik'	(28,4)	Töbeköz dāw	'Tepegöz Dev'	(92,11)

SAYI GRUBU

En az iki kelimededen oluşan ve sıfat tamlaması biçiminde bulunmayan, sayı gösteren kelime grubuna sayı grubu denir.

jıyırma bes	'yirmi beş'	(114,22)	jüz kırk	'yüz kırk'	(71,35)
on eki	'on iki'	(18,5)	otız jetti	'otuz yedi'	(32,12)
üş jüz alpıs altı	'üç yüz altmış altı'	(100,6)			

Sıfat tamlaması ile karşılaştığımız sayılara örnek:

bes jüz 'beş yüz' (33,2-3) jeti mın 'yedi bin' (23,7)

YALIN HAL GRUBU (Nominatif Grubu)

Yalın durumunda bulunan bir isim ögesiyle, bir sıfat ögesinin oluşturduğu kelime grubuna yalın hal grubu adı verilir. Yalın hal grubunda, sıfat tamlamasından farklı olarak, sıfat önde isim arkada yer alır.

äkeñ-şal 'baban yaşlı' (64,10) şeşen-kempir'annen yaşlı' (64,10)

YÜKLEME HALİ GRUBU (Accusatif Grubu)

Yükleme halinde bulunan bir isim ögesiyle tamlanan sıfatlara yükleme hali grubu denir.

adam tilin almaytın kesir äyel 'erkek sözünü dinlemeyen bela kadın' (10,10)

YÖNELME HALİ GRUBU (Datif Grubu)

Yönelme halinde bulunan bir isim ögesiyle tamlanan sıfatlara yönelme hali grubu denir

alasa jerge salınğan allanıñ üyi 'alçak yere yapılan Allah'ın evi' (9,4-5)

özine tiyisti ülesin 'kendine ait payını' (7,13)

sözine berik, şınşıl adam 'sözüne sadık, gerçekçi adam' (8,14)

Tänirge sıynbağan adamnıñ 'Tanrı'ya sığınmayan adamın' (7,7)

Täniri zerdesine salğan soñ 'Tanrı malum ettikten sonra' (7,2)

BULUNMA HALİ GRUBU (Locatif Grubu)

Bulunma halinde bulunan bir isim ögesi ile tamlanan sıfatlara bulunma hali grubu denir.

korada baylawlı kalğan sıyırı 'ahırda bağlı kalan sığırı' (10,1-2)

üyde pisken nan 'evde pişen ekmek' (10,12)

AYRILMA HALİ GRUBU (Ablatif Grubu)

Ayrılma hali durumunda bulunan bir isim ögesiyle tamlanan sıfatlara ayrılma hali grubu denir.

anadan önege körmegen kız 'anadan örnek görmeyen kız' (7,25)

atadan kalğan mal 'babadan kalan mal' (7,29)

atadan tağlım almağan ul 'babadan örnek almayan oğul' (7,25)

baskalardan özin joğarı ustağan adam (7,15-16)

'başkalarından kendini üstün tutan adam

Korkıt atadan kalğan bir söz 'Dede Korkut'tan kalan bir söz' (7,7)

ZARF GRUBU

Bir zarf ögesi ile bir sıfat ögesinin oluşturduğu kelime grubuna zarf grubu denir.

alağanday kara jüregi 'avuç içi kadar kara yüreği' (25,32-33)

bizdey kem-ketiktiñ korganı 'bizim gibi yok yoksulun koruyucusu' (49,24)

eñ kıyın degen мәselelerdi 'en zor denen meseleleri' (7,3)

eñ semiz degen jilkıladı 'en semiz denen atları' (11,6)

jaqtay iymek kara kaşın 'yay gibi eğik kara kaşın' (12,13-14)

kızıl almaday aq jüzin 'kızıl elma gibi ak yüzün' (29,11)

II. CÜMLENİN ÖĞELERİ

Bir cümlede işi, oluşu, hareketi ya da duyguyu tam anlatabilmek için yararlanılan kelimelerin, cümle bilgisinde aldıkları isimdir.

Temel öğeler (yüklem, özne) ve **yardımcı öğeler** (tümleçler= nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci, edat tümleci) olmak üzere iki grupta incelenebilir.

Temel Öğeler

YÜKLEM

Cümlede işi, hareketi, yargıyı bildiren fiil çekimine girmiş, isim ya da fiil soylu kelimelerden oluşabilen temel öğedir. Yüklemsiz cümle olamaz.

-Akılsız balığa ata dâwletinen kayran **jok**. (8,1)

'Akılsız çocuğa baba devletinden hayır yok.'

-Anadan önege körmegen kız **jaman**, atadan tağlım almağan ul **jaman**. (7,25-26)

'Anadan örnek görmeyen kız yaman, babadan örnek almayan oğul yaman.'

-Ananın balasın joqtap aytkan mına sözderin estigen Kazannın bası **dañ boldı**.

(61,36-37)

'Ananın oğlunu arayarak söylediği bu sözleri işiten Kazan'ın başı ağrıdı.'

-At jemeytin aşçı şöptin güldenip öspegeni **jaksı**. (8,8-9)

'Atın yemediği acı otun yeşerip büyümemesi daha iyi.'

-Endi men seni **öltiremin**, söytip ölgen jigittin janın özine **kaytaramın**. (68,36-37)

'Şimdi ben seni öldürürüm, böylece ölen jigidin canını kendisine geri veririm.'

-İyt oğan ne dep **jawap bermekşi?** (26,22)

'İt ona ne diye cevap verecek?'

-Kazannın äyelin 40 nökerimen **olja kıldık**. (23,23)

'Kazan'ın karısını kırk hizmetkârı ile teslim aldık.'

-Ol dünyeden Muxamed üşin alla seniñ künäñdi **jeñil etsin!** (126,33-34)

'O dünyada Muhammed için Allah senin günahını hafifletsin!'

-Sen kelgende men **mas edim**, ne aytıp ne koyğanımdı **bilmeppin.** (69,14-15)

'Sen geldiğinde ben sarhoş idim, ne deyip koyduğumu bilmemişim.'

-Täñiri zerdesine salğan soñ, onıñ barlıq boljamdarı **karesiz bolgan...** (7,2-3)

'Tanrı ona malum ettikten sonra, onun bütün kehanetleri hatasız olmuş...'

-Uwa, xan iyem, mınaw jarıq dünyede täñirim (siz ben bizdi) adastırıp yartı jolda **qaldırmasın.** (8,23-24-25)

'Hey, hânım hey, bu yarık dünyada Tanrı'm (siz ile bizi) şaşırıp, yarı yolda bırakmasın.'

ÖZNE

Cümlede, yüklemin gösterdiği işi yapan ya da doğrudan ilgili olan temel öğedir.

-Bayat ruwında **Qorkıt ata deytin bilikti, säwegey adam** bolıptı. (7,1)

'Bayat boyunda Dede Korkut derler bilgili, ileriye gören adam varmış.'

-El onıñ barlıq ösiyetin (biyligin) bulıtpay orındağan. (7,5-6)

'Halk onun bütün hükümlerini hiç eksiksiz yerine getirmiş.'

-Sağan menen de jaqın, öziñe süyikti anañ bar, sonıñ janın surap kör", -dedi äkesi.

(70,18-19)

'Sana benden de yakın, sana sevgili annen var, onun canını iste.", dedi babası.'

-Sol tawlardı jaylaw eter bolsam, ol meniñ körim bolsın! (71,14-15)

'O dağları yayla edecek olursam, o benim mezarım olsun!

-Sultan iyem, köktem ayında **Bayandür xan** sarayda turğan ögizin aldırđı.

(13,18-19)

'Sultânım, bahar ayında Bayındır Han ahırda duran öküzünü getirtti.'

-**Sen** ertengisin şıksañ, tüste kaytasañ, tüste şıksañ, keşke oralasıñ. (73,25-26)

'Sen sabah çıksan , öğlene dönüyorsun, öğlen çıksan, akşama dönüyorsun.'

b. Yardımcı Öğeler

NESNE

Cümlede, yüklem gösterdiği işten, kılıştan etkilenen yardımcı öğeye nesne denir.

Belirli nesne ve **belirsiz nesne** olmak üzere ikiye ayrılır.

Belirli Nesne

Yükleme hali eki almış nesnelere belirli nesne denir.

-El onıñ **barlıq ösiyetin (biyligin)** buljıtpay orındağan. (7,5-6)

'Halk onun bütün hükümlerini hiç eksiksiz yerine getirmiş.'

-Endi men **seni** öltiremin, söytip **ölgen jigittin janın** özine kaytaramın.(68,36-37)

'Şimdi ben seni öldürürüm, böylece ölen yiğidin canını kendisine geri veririm.'

-Xandardın xanı Bayandür oğuz eliniñ bekterine jılına bir ret toy berüwşi edi, sol toyın

bastap, oğan eñ semiz degen jılkıları, tüye, koyları soyğızdı. (11,4-5-6)

'Hanlar hanı Bayındır Oğuz ilinin beylerine yılda bir defa toy verir idi, o toyunu

başlatıp, ona en semiz denen atları, develeri, koyunları kestirdi.'

-Sultan iyem, köktem ayında Bayandür xan sarayda turğan ögizin aldırdı.(13,18-19)

'Sultânım, bahar ayında Bayındır Han ahırda duran öküzünü getirtti.'

Belirsiz Nesne

Yalın durumunda bulunan nesnelere belirsiz nesne denir.

-Jeytin tamak bar, Kazan äke, ötken tüni bir kozını soyıp, etin pisirip alıp edim,

(27,23-24)

'Yiyecek yemek var, Kazan baba, geçen gece bir kuzuyu kesip, etini pişirmiştım,'

-Kara Koyşığa aytқанı mınaw boldı. (27,31)

'Karaçuk Çoban'a söylediği bu oldu.'

-Korkıt ata öziniñ el-jurtına tağı mınaday ösiyet aytқан: (8,3)

'Dede Korkıt'un kendi iline yurduna yine şöyle nasihat etmiş:'

-Korkıt budan başka ne aytқан eken soğan kelelik, xan iyem. (8,17)

'Korkut bundan başka ne söylemiş ona gelelim, hânım.

DOLAYLI TÜMLEÇ

Bulunma, yönelme ya da ayrılma hal eklerinden birini alan, ya da bir edat ile birlikte bulunan, cümlede yüklemin anlamını tamamlayan yardımcı öğeye dolaylı tümleç denir.

-Aspannan kızıl kanat zireyil tsip, kewdeme minip, meni kılğındırdı. (70,20-21)

'Gökten kızıl kanatlı Azrail inip, göğsüme oturup, meni boğdu.'

-Bulardıñ aldında bir top kiyik kezdesip, kaşa jöneldi. (37,19)

'Bunların önüne bir grup geyik çıkıp, kaçmaya başladı.'

-Gwirler ortasında mınaday ñgimeler boldı. (23,19)

'Kfirler arasında öylece söylentiler dolaştı.'

-Sizdiñ jawabıñızğa bes awız sözben duğa okıdık. (72,3-4)

'Sizin cevabınıza beş kelime söz ile dua okuduk.'

-zime ş jerden sadak ğı tiydi. (27,9)

'Kendime üç yerden yay oku geldi.'

ZARF TÜMLECİ

Cümlede yüklemi zaman, yer, nitelik, tarz, ölçü ya da soru ilgisinden birisi ile tamamlayan yardımcı öğeye zarf tümleci denir.

-Aytşı mağan, meniñ ordam kayda ketti? (26,1-2)

'Söyle bana, benim kararghım nereye gitti?'

-Balasının jaw olında ketkenin **anık** bildi. (62,13-14)

'Oqlunun dşman elinde gittiğini kesin bildi.'

-Eki inim **jaw oqlanan** ldi. (27,7)

'İki kardeşim dşman okuyla ldü.'

-Endi **alay** izdeydi? (73,24)

'Oyleyse nasıl aranır?'

-**Mına szdi esitkende** bala an jılap, **attı** aygırdı. (117,39-40)

'Bu sz işitince ocuk kan aqlayıp, ok zld.'

-**Nelikten** munşa beyam boldı, jigit? (111,22-23)

'Neden bu kadar gamsız oldun, yiqlit?'

-O, ırık jigitim, kelider **beri**. (59,14-15)

'O, kırk yiqlidim, gelin beri.'

-oz **an-Tralinin** bolat nayzasına **tuwra** jgirdi. (77,16-17)

'kz **an-Turalı'nın** elik sngsne doqlru koştu.'

-**Tniri zerdesine salan sn**, onı barlı bolamdanı atesiz bolan...(7,2-3)

'Tanrı ona malum ettikten sonra, onun btn kehanetleri hatasız olmuş.

EDAT TMLECİ

Cmlenin temel geleri ile yardımcı geleri olan nesne, dolaylı tmle ve zarf tmleci dışında kalan, yklemin gsterdiqlı işi ya da oluşu eşitli ynlerden tamamlayan, tek başına iken anlam taşımayan, kelime ya da kelime gruplarından oluşan yardımcı geye edat tmleci denir.

-**Alde** ajalırna asıgıp jürsin be? (39,38)

'Yoksa eceline mi koşup geliyorsun?'

-**Qasına kırık jigitin ertip ol işki oğızdarmen jaw boldı, olardıñ suluw kızdarın oljalap otr.** (14,17-18)

'Yanına kırk yiğidini alıp o İç Oğuzlarla düşman oldu, onların güzel kızlarını kaçırmakta.'

-**Korkıt budan başka** ne aytkan eken soğan kelelik, xan iyem: (8,17)

'Korkut bundan başka ne demiş ona gelelim, hânım.'

-**Odan soñ** koldarına kara bolat semser alıp, **kılışpenen** sayısıp, birin-biri jaralastı.
(104,25-26)

'Ondan sonra ellerine kara polat kılıç alıp, kılıçla savaşıp, birbirini yaraladı.'

-**Sonıñ bāïpen burın** mağan batatını, sen meniñ kâri anamdı alıp kettiñ.(30,20-21)

'Bunların hepsinden önce benim için en önemli kişiyi, sen benim yaşlı anamı alıp gittin.'

-**Söytip özi tağı da** jalğız ketpek boldı. (27,30)

'Öyle yapıp kendi de yalnız gidecek oldu.'

-**Xan iyem!** **Qam-Ganulı** Bayandür bir küni töseginen turıp, kara jerge öziniñ aq şatırın tikkizdi. (34,1-2)

'Hânım hey! Kam Gan oğlu Bayındır bir gün yerinden kalkıp, kara yere kendi ak çadırını diktirdi.'

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Bu bölüm ;

- A. Yapılarına göre cümleler
- B. Yüklemin soyuna göre cümleler
- C. Yüklemin yerine göre cümleler
- D. Anlamlarına göre cümleler

olmak üzere dört ana başlıkta işlenmiştir.

A. YAPILARINA GÖRE CÜMLELER

Yapıları bakımından üç çeşit cümle vardır:

1. Basit cümle
2. Birleşik cümle
3. Bağımsız birleşik cümle

1. Basit Cümle

İçinde yalnız bir yüklemi bulunan, bir tek yargı bildiren cümleye basit cümle denir.

-Birağ sonıñ işinen ol özine tiyisti ülesin ğana jeydi. (7,13)

'Ama onun içinden o kendine ait payını yalnızca yer.'

-Jaksı ana üşin bala-eki közdiñ sıñarı. (7,28)

'İyi anne için çocuk iki gözün birisi.'

-Menmen, tākappar adamdı tāñiri süymeydi. (7,15)

'Bencil, mağrur adamı Tanrı sevmez.'

-Odan soñğısı-insapsız, k̄anağatsız äyel. (9,26)

'Ondan sonraki açğözlü, kanaatsiz kadın.'

-Oğızdardıñ Dirse xan attı begi bar edi. (11,16)

'Oğuzların Dirse Han adlı beyi var idi.'

2. Birleşik Cümle

İçinde bir ya da birden daha çok yan cümle ile temel bir cümleden oluşan cümlelere birleşik cümle denir.

Birleşik cümlede tanımından da anlaşılacağı üzere, yan cümle ve temel cümle vardır.

Yan cümle: Cümle değerinde bulunmayan, dolayısıyla tam bir yargı taşımayan, sonuna nokta değerinde bir noktalama işareti almayan, filimsî ile biten, temel cümleye açıklık getirmek üzere kullanılan ikinci dereceden cümleye yan cümle denir.

Temel cümle: Cümle değerinde bulunan, tam bir yargı taşıyan, sonuna nokta ya da nokta değerinde noktalama işareti alan ve yüklemle biten, cümlelerin daima tamamlanan ögesi olan kelime dizisine temel cümle denir.

Birleşik cümle kendi arasında üçe ayrılır:

- a. Girişik birleşik cümle
- b. Şartlı birleşik cümle
- c. İç içe birleşik cümle

a. Girişik Birleşik Cümle

Birden fazla yan cümlesi olan, yan cümlesi temel cümleye ya da bir başka yan cümleye özne, nesne, tümleç olan, ya da bunları tamamlayan birleşik cümleye, girişik birleşik cümle denir.

-Baskalardan özin joğarı ustağan adamğa təniri bak bermeydi. (7,15-16)

'Başkalarından kendini üstün tutan adama Tanrı baht vermez.'

y.c.: baskalardan özin joğarı tutan adamga

t.m.: təniri bak bermeydi

-Bayat ruwında Korkıt ata deytin bilikti, säwegey adam bolıptı. (7,1)

'Bayat boyunda Dede Korkut derler bilgili, ileriye gören adam varmış.'

y.c.: Korkıt ata deytin bilikti, säwegey adam

t.c.: Bayat ruwında bolıptı

-Bayrak as pisirip jatkan üylerge barıp, etke toyıp aldı. (50,7)

'Beyrek yemek pişirilen evlere gelip, ete doydu.'

y.c.: as pisirip jatkan üylerge barıp

t.c.: Bayrak etke toyıp aldı

-Kanday gana kıyın is bolasın, Korkıttıñ keñesin almay, el eşbir jumısqa kól urmağan. (7,4-5)

'Ne zaman ki zor bir iş çıkmayagörsün, Korkut'un fikrini almadan, halk hiç bir işe el sürmemiş.'

y.c.: Kandaş gana kıyın is bolasın, Korkıtın keşesin almay

t.c.: el eşbir jumıska kol urmagan

-kaşama bağıp, kaşkanmen ol sağan ul bolmaydı. (7,17)

'Ne kadar bakıp itina etsen de o sana oğul olmaz.'

y.c.: kaşama bağıp, kaşkanmen

t.c.: ol sağan oğul olmaz

-oğız taypalarında Korkıt ata en kıyın degen мәselelerdi şeşken. (7,3-4)

' Oğuz boylarında Dede Korkut en zor denen meseleleri çözmüş.'

y.c.: en kıyın degen мәselelerdi

t.c.: ogız taypalarında Korkıt ata şeşken.

-Tәñiri zerdesine salğan soñ, onıñ barlık boljamdarı katesiz bolğan...(7,2-3)

'Tanrı ona malum ettikten sonra, onun bütün kehanetleri hatasız olmuş...'

y.c.: Tәñiri zerdesine salğan soñ

t.c.: onıñ barlık boljamdarı katesiz bolğan

-Üyde pısken nan jok. (10,12-13)

'Evde pişmiş ekmek yok.'

y.c.: pısken nan

t.c.: üyde jok

b. Şartlı Birleşik Cümle

Yardımcı cümlelerinin birinde veya bir kaçında şart eki kullanılan birleşik cümleye, şartlı birleşik cümle denir.

-Ata, **karımdasımı bersem**, suraganımı tawıp beresiñ be? (40,22)

'Dede, kardeşimi verirsem, istediğimi bulup verir misin?'

y.c.: karımdasımı bersem

t.c.: Ata, suraganımı tawıp beresiñ be?

-**eger biz jeñsek**, olardı kıramız, **olar jeñse**, bizdi kıradı. (57,23-24)

'Eğer biz yensek, onları öldürürüz, onlar yense, bizi öldürür.'

y.c.: eger biz jeñsek, olar jeñse

t.c.: olardı kıramız, bizdi kıradı

-**İşki ogızdardan şıksaň**, atı-jönin kim, kimniñ balası ediñ? (38,11)

'İç Oğuzlardan çıkıyorsan, adın sanın ne, kimin oğlu idin?'

y.c.: İşki ogızdardan şıksaň

t.c.: atı-jönin kim, kimniñ balası ediñ

-**Meni umıtpagan bolsañdar**, bul surağıma jawap bere köriñder, bek jigitter.

(88,36-37)

'Ben. unutmamışsanız, bu soruma cevap verin, bey yiğitler.!

y.c.: Meni umıtpagan bolsañdar

t.c.: bul surağıma jawap bere köriñder, bek jigitter

-**Öziñnen tuwmasa** ul ögey: (7,16)

'Kendinden olmasa oğul üvey.'

y.c.: Öziñnen tuwmasa

t.c.: ul ögey

-**Sol kızdı süyetin bolsañ,** bar küşinđi ayama. (77,14-15)

'O kızı sevdinse, bütün gücünü harca.'

y.c.: Sol kızdı süyetin bolsañ

t.c.: bar küşinđi ayama.

-**Täñri bändesiniñ mañdayına ne jazsa,** sol boladı. (7,9)

'Tanrı kullarının alnına ne yazsa o olur.'

y.c.: Täñri bändesiniñ mañdayına ne jazsa

t.c.: sol boladı

-**Täñirisi kuramasa,** eşkimniñ biri ekew bolmaydı. (7,8-9)

'Tanrısı bir araya getirmezse, hiç kimsenin biri iki olmaz.'

y.c.: Täñirisi kuramasa

t.c.: eşkimniñ biri ekew bolmaydı

c. İçİçe Birleşik Cümle

Bir cümle içinde başkasına ait, **de-** fiili ile geçen bir cümle daha varsa, bu çeşit birleşik cümlelere, iç içe birleşik cümle denir.

- **Äyel tört türli boladı depti Korkıt.** (9,18)

'Kadın dört türlü olur demiş Korkut.'

y.c.: Ayel tört türli boladı

t.c.: depti Korkıt

-**Bekil közin aspanga berip: "Aspan alıs, jer kattı", -depti.** (102,13)

'Begil gözünü göğe çevirip: "Gök uzak, yer katı.", demiş.

y.c.: Aspan alıs, jer kattı

t.c.: Bekil közin aspanga berip demiş

-**Korkıt: "Tawıp beremiz. Ne suraytınıñ ayt",-dedi.** (40,23-24)

'Korkut: "Bulup verimiz. Ne istediğini söyle.", -dedi.'

y.c.: Tawıp beremiz. Ne suraytınıñ ayt

t.c.: Korkıt dedi

-**Tilge kelip: "Ulım, kete körme", -dep ötiniş bildiripti.** (109,29)

'Dile gelip: "Oğlum, gitme.", diye ricâ etmiş.'

y.c.: Ulım, kete körme

t.c.: Tilge kelip dep ötiniş bildiripti

-**"Xan-eke, Bayandür xannıñ buyrığı osılay boldı" -desti jigitter.** (11,25-26)

"Han baba, Bayındır Han'ın buyruğu böyle oldu.", dedi yigitler.

y.c.: Xan-eke, Bayandür xannıñ buyrığı osılay boldı

t.c.: desti jigitter

-Xan oĝan: "**Ķayda baramın deseq, jolıñ aşıq bolsın**", -depti. (85,8)

'Han ona: "Nereye gideyim dersen, yolun açık olsun.", demiş.'

y.c.: Kayda baramın deseq, jolıñ aşıq bolsın

t.c.: Xan ogan depti

3. Bağımsız Birleşik Cümle

Başlı başına birer cümle oldukları halde, birbirleriyle anlam ya da şekil yönünden ilgili olan; virgül, noktalı virgül ya da bağlaçlarla birbirlerine bağlanan çok yargılı cümleye, bağımsız birleşik cümle denir.

Sıra cümleler ve **bağlı cümleler** olmak üzere ikiye ayrılır.

a. Sıra Cümleler

Birbirine yalnız virgül ya da noktalı virgülle bağlanan cümlelere, sıra cümleler denir.

-Balam Orazdın jambı atқан jeri **bar**, özi **jok**. (25,28-29)

'Oğlum Uruz'un gümüş parçaları attığı yeri var, kendisi yok.'

-Bayandür xannın jigitteri aldınan şığıp, onı **qaraşa üyge kirgizdi**, astına **qara kiyiz tösep**, jeytin asına **qara qoydan soyıs berdi**. (11,23-24-25)

'Bayındır Han'ın yiğitleri karşılayıp, onu karaca eve soktu, altına kara keçe döşeyip, yiyeceği aşına kara koyundan kesim verdi.'

-Jel turıp, jañbır **jawdı**, ıdstar suwğa **toldı**. (87,16-17)

'Yel durup, yağmur yağdı, kapkacaklar suyla doldu.'

-Onıñ jazuwınsız adam jamandıq **körmeydi**, ajal kelip, **ölmeydi**. (7,9-10)

'Onun takdir etmediği kişi kötülük görmez, ecel gelip, ölmez.'

-Ölgen tirilmeydi, kevdenen **janıñ ketse**, ol **qayıp kelmeydi**. (7,10-11)

'Ölen dirilmez, gövdenden canın gitse, o geri dönüp kelmez.'

-Sen erge **şıkpak ekensin**, al qolıñdağı jüzigin **meniki**, sol jüzigimdi özime **qaytar**,
biykeş! (51,37-38)

'Sen ere varacak imişsin, işte parmağındaki yüzüğün benimki, o yüzüğümü bana geri
ver, kız!'

-Sen oñıña qarap **küldin**, solıña qarap **kuwandın**, qarşı aldında turgan ulıñ-meni
körgende **jıladın**. (55,20-21)

'Sen sağına bakıp güldün, soluna bakıp sevindin, qarşında duran oğlun- beni görünce
ağladın.'

-Tozğan maқта böz **bolmas**, ejelgi jaw el (dos) **bolmas**. (7,23)

'Eskiyen kumaş bez olmaz, ezeli düşman dost olmaz'

b. Bağlı Cümleler

Birbirine ve, ama, çünkü, fakat, onun için, oysa ki, halbuki gibi ifade taşıyan
edatlarla bağlı cümlelere, bağlı cümleler denir.

-Atқан bir taşı eki **nemese** üç adamdı birdey öltirdi, ekinşisin atқanda üç **nemese** dört
adamdı öltirdi. (24,26-27)

'Attığı bir taşı iki veya üç adamı birdenöldürdü, ikincisini attığında üç veya dört adamı
öldürdü.'

-**Birak** boyınnan kuwat ketip, ayağın üzengige jetpeytin bolıptı, **Qazan**: (64,37-38)

'Ama bedeninden kuvvet gidip, ayağın üzengiye yetişmez olmuş, **Kazan**.'

-**Etin** tesip ötti **de**, bala attan kulap tüsti. (16,5)

'**Etini** delip geçti **de**, çocuk attan yıkılıp düştü.'

-**Kırık** jigitin birine **Qazan**, ekinşisine **Bayandür** xan, **tağı** jetewine **Bayrak** öziniñ jeti qarındasın berdi. (54,1-2)

'**Kırık** yiğidin birine **Kazan**, ikincisine **Bayındır** Han, ve yedisine **Beyrek** kendi yedi kardeşini verdi.'

-**Onı** anası ordağa äkelip, dârigerge berdi **de**, bul jaydı **Dirse** xannan jasırdı. (19,4-5)

'**Onu** anası karargâha götürüp, hekime verdi **de**, bu durumu **Dirse** Han'dan gizledi.'

-**Tañiri** oğan **ne** ul, **ne** kız bermey, kuw bas etken edi. (11,16-17)

'Tanrı ona **ne** oğul, **ne** kız vermiş, çocuksuz bırakmış idi.'

-**Xan** iyem, munday äyelder mıñdap össe **de** köp emes, **bälkiy** az. (9,24-25)

'**Hânım**, böyle kadınlar binlerce olup çoğalsa da çok değil, belki az.'

B. YÜKLEMİN SOYUNA GÖRE CÜMLELER

Yüklem in soyuna göre ele alındığında, Kazakçada da iki çeşit cümle ile karşılaşılıyor:

1. Fiil cümlesi

2. İsim cümlesi

1. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil olan cümleye fiil cümlesi denir.

-Ak sütümdü berip **emizdim**. (70,27)

'Ak sütümü verip emzirdim.'

-Bir mezgilde oğızdardıñ közine altı jerden bağan boyınday şaň **körindi**. (57,3-4)

'Bir ara oğuzların gözüne altı yerden direk boyu kadar toz göründü.'

-Budan soň Bayraq öziniň başka karındastarına **bardı**. (47,25)

'Bundan sonra Beyrek kendisinin başka kardeşlerine gitti.'

-Bul sözge Azireyildiň **aşuwı keldi**. (68,21)

'Bu söze Azrail sinirlendi.'

-Oğız-Çanlı eline **keledi**. (74,21)

'Kanlı Koca iline gelir.'

-Osı kezde biriniň artınan biri oğız eliniň batırları da kelip **jetip edi**. (65,3-4)

'O sırada birbiri ardınca Oğuz ilinin yiğitleri de gelip yetişmişti.'

-Osımen on altı jil ötip, jurt Bayraqtıñ öli-tiri ekenin **bile almadı**. (43,7-8)

'Böylece on altı yıl geçip, yurt Beyrek'in ölü ya da diri olduğunu bilemedi.'

-Senen soň birewge tiyer bolsam, ol meni sarı jılan bolıp **şaksın**. (71,18-19)

'Senden sonra birisiyle evlenecek olsam, o beni sarı yılan olup soksun.'

2. İsim Cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil değil de, isim ya da isim soylu bir kelime olan ve cevher fiili ile hükme bağlanan cümleye isim cümlesi denir.

-At ayağı aksaydı, uzanmış tili **uzın**. (74,21)

'At ayağı aksar, ozanın dili hatasız.'

-Janılmas jak, sürinbes tuyak **jok**. (13,11)

'Yanılmaz çene, sürünmez toynak yok.'

-Kara közimniñ aldında ulım **jok**. (61,33)

'Kara gözümün önünde oğlu yok.'

-Korkıt atadan kalğan bir söz **mınaday**. (7,7)

'Dede Korkut'tan kalan bir söz şöyle.'

-Olardı biz de karğawımız **kerek**. (11,13)

'Onları bizim de lanetlememiz gerekir.'

-Öziñnen tuwmasa ul **ögey**: (7,16)

'Kendinden olmazsa oğul üvey.'

-Ulı jok, kıızı jok adamdır tñiriniñ karğısına uşırağan **adamdır**. (11,12-13)

'Oğlu olmayan, kıızı olmayan adamlar Tanrı'nın lanetine uğramış adamlar.'

-Üyde pisken nan **jok**. (10,12-13)

'Evde pişmiş ekmek yok.'

C. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER

Kurallı cümle ve devrik cümle olarak ikiye ayrılır.

1. Kurallı Cümle

Yüklemi sonunda bulunan cümlelere kurallı cümle denir.

-Aķırında Trapezunt eline **tarttı**. (74,4-5)

'Sonunda Trabzon iline geldi.'

-Balaga kara Şekpen kiygizip tabaldırıkķa köldeneŕ baylap **tastaĝan eken**. (62,1819)

'Çocuĝa kara giysi giydirerek eŕiĝe çapraz baĝlayıp bırakmıŕlar.'

-Bekter aŕ atıp jürüp, kulaĝı tesilgen aŕĝa kezikse, bul Bekildin ŕanıŕķan aŕı eken -
dep **tiymedi**. (100,12-13)

'Beyler avlanırken, kulaĝı delinen hayvana rastlasa, bu Begil'in delinmiŕ avı imiŕ, diye dokunmadı.'

-Gäwirler attarına ķamŕı basıp, sadaķ tarta **bastadı**. (24,24)

'Kâfirler atlarını kamçılıyıp, ok atmaya baŕladı.'

-Kökireĝi ķars ayrılıp, jüregi dürsildep **oynap ketti**. (16,16-17)

'Göĝsü kopacakmıŕ gibi ayrılıp, yüregi gürültüyle oynadı.'

-Ornıŕa bar da, **otır**. (51,9)

'Yerine git de, otur.'

-Pasaŕ dalası **bolĝan edi**. (35,27)

'Pasınun deresi olmuŕ idi.'

-Senen kalğan altın-kümisti jaratar bolsam, ol mağan **kebin bolsın.** (71,16-17)

'Senden kalan altını gümüşü harcayacak olsam, o bana kefen olsun.'

2. Devrik Cümle

Yüklemi sonunda bulunmayan cümlelere devrik cümle denir.

Kazak Türkçesinde de devrik cümle kullanımı fazla değildir.

-O, kırk jigitim, **keliñder** beri. (59,14-15)

'O, kırk yiğidim, gelin beri.'

-Osılay **depti** Dirse xan äyeline. (12,33-34)

'Öyle demiş Dirse Han karısına.

-Osılay **kelisti** olar. (19,37)

'Öylece sözleşti onlar.'

-"Xan-eke, Bayandür xannıñ buyırığı osılay boldı" **-desti** jigitter. (11,25-26)

"Han baba, Bayındır Han'ın buyruğı öyle oldu.", dedi yiğitler.'

D. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER

Anlamlarına göre dört çeşit cümle vardır:

1. Olumlu cümle
2. Olumsuz cümle
3. Soru cümlesi
4. Ünlem cümlesi

1. Olumlu Cümle

İşin, hareketin ya da yargının yapıldığını, olduğunu bildiren cümlelere olumlu cümle denir.

-Kaharı kelse, kara tasta iylegen balşıktay **etüwşi edi.** (31,1)

'Hiddetlense, kara taşı ufalanmış balçık gibi eder idi.'

-Korkıt atadan kalğan bir söz **mınaday:** (7,7)

'Dede Korkut'tan kalan bir söz şöyle.'

-Ol küni **qorqaktar** jerdiñ tesigi bolsa, soğan kirip **kete jazdadı.** (65,34-35)

'O gün korkaklar yerin deliği olsa, ona girip gideyazdı.'

-Ol tulpar atına kamşı urıp **kızdırdı.** (59,19-20)

'O cins atına kamşı vurup hızlandırdı.'

-Patşanıñ jarandarı torda turğan arıstandı alañğa **äkeldi.** (77,34)

'Meliğin buyruğundakiler ağda duran arslanı alana getirdi.'

-Sol keselerden Ulaşılı **Qazan-Salor** oğız bekterine suwsın berip, **ışkızdı.** (55,9-10)

'O kadehlerden Ulaşoğlu Salur Kazan Oğuz beylerine içki dağıttırıp, içirdi.'

2. Olumsuz Cümle

İşin, hareketin ya da yargının olmadığını, yapılmadığını bildiren cümlelere olumsuz cümle denir.

-Bek şarap işip mas bolıp keldi, söylewge därmeni **jok.** (17,24-25)

'Bey şarap içip sarhoş oldu, konuşmaya dermanı yok.'

-Dañğıra-dabil, kepsikter kağılmadı. (63,33-34)

'Davullar, nekkareler dövülmedi.'

-Jas balağa köringen astıñ bări tamak bolmaydı. (59,17)

'Genç çocuğa görünen aşın hepsi yemek olmaz.'

-Jastık şärbatınan işpegen janımdı kıya almaymın. (29,39-40)

'Gençlik şerbetinden içmeyen canıma kıyamam.'

-Onıñ jazuwınsız adam jamandık körmeydi, ajal kelip ölmeydi. (7,9-10)

'Onun takdir etmediği adam kötülük görmez, ecel gelip ölmez.'

-Sözge maldanıp kele koyatın bala ol emes. (14,39)

'O söz dinleyip de gelecek çocuk değil.'

3. Soru Cümlesi

Soru anlamı taşıyan, sonuna soru işareti alan cümlelere soru cümlesi denir.

-Dünyede süygenim, eki közimniñ biri Baybıjan kıızı Bänüw-Şeşek ot başında bar ma, köpester? (44,11-12)

'Dünyada sevdiğim, iki gözümün biri Pay Piçen kıızı Banı Çiçek ocak başında mı, tüccarlar?'

-Nege kaygırıp otırsıñ,xan jigit? (44,41)

'Niye üzölüyorsun, han yiğit?'

-Oğan jetüw oñay ma? (87,13)

'Ona yetişmek kolay mı?'

-Oybay-aw, üyim kılup kılıptı, tünde **ķayda** jatamız? (10,5-6)

'Eyvah, evim yıkılmış, gece nerede yatacağız?'

-Öziñ aman-esen **barsıñ ba**, Bamsi-jan? (44,15)

'Kendin sağ esen misin, Bamsı can?'

-Tal şıbıgıñan istelgen jebemnen **ķanday** min taptıñ? (103,39-40)

'Ağaç dalından yapılan okumda nasıl kusur buldun?'

4. Ünlem Cümlesi

Korku, şaşma, acıma, üzüntü, kızma, sevgi, heyecan gibi duyguları dile getiren cümlelere ünlem cümlesi denir.

-Atı mübâraķ Muxamedtiñ ķurmeti üşin ķuday sizdiñ künäñizdi jeñildetsin, **xan iyem!** (72,6)

'Adı mübarek Muhammed'in hürmeti için Hüda sizin günahınızı hafifletsin, hânım!'

-Bos söz aytıp, jan saķtaymın deme, **gäwir!** (103,36-37)

'Boş söz söyleyip, can korurum deme, kâfir!'

-Meniñ bek äkeme, xanım şeşeme sıylık alıp baruwğa kelipsiñde, **ķöpester!** (44,5-6)

'Benim bey babama, hanım anama hediye alıp gitmeye gelmişsiniz, tüccarlar!'

-O, бүkil oğız eliniñ bäteregi bolğan **jan-jarım!** (43,1-2)

'O, bütün Oğuz ilinin çınarı olan can yârim!'

-O, Mekke men Mädiyeniñ esigi bolğan - **agaş!** (29,25-26)

'Ey, Mekke ile Medine'nin kapısı olan ağaç!'

-Onıñ töskeyi **ķanday suluw!** (58,34)

'Onun yamacı ne kadar güzel!'

ÖZET

Kazak Türkçesi ile yazılmış **Korkıt Ata Kitabı**'ndan hareketle yaptığımız tez çalışması;

Önsöz

Giriş

Transkripsiyonlu Metin

Türkiye Türkçesine Çeviri

Dil Özellikleri

Sözlük

Bibliyografya

Orijinal Metnin Fotokopisi

ana başlıklarından oluşmuştur.

Önsöz

Önsözde; böyle bir tezin niçin ve nasıl alındığı, uyguladığımız yöntem ve teknikler açıklanmaya çalışıldı.

Giriş

Giriş bölümünde önce "kazak" kelimesi üzerinde duruldu. Kelime hakkında neler söylenilmiş, yazılmış bunları topluca verdik. Kazakların ilk tarih sahnesine

çıkışlarından itibaren, günümüzdeki durumları da dahil olmak üzere, kısa tarihlerinden bahsedildi. Yaşadıkları toprak olan Kazakistan hakkında bilgi verildi. Dilleri ve edebiyatları, ana çizgileriyle anlatıldı. Bu bölüme bir de Kazakistan haritası eklendi.

Ayrıca bu bölümde; Kazak Türkçesini verebilmek için yararlandığımız, Dede Korkut ve Dede Korkut Kitabı hakkında da genel bir bilgi vermeye çalıştık.

Transkripsiyonlu Metin

Korkut Ata Kitabı Kiril alfabesiyle yazıldığı için, bu bölümde eserin Latin harflerine transkripsiyonu verildi.

Türkiye Türkçesine Çeviri

İlgilenenlerin, Kazak Türkçesi ile yazılmış eseri daha kolay anlayabilmeleri ve kendi düşüncelerinde Türkiye Türkçesi ile karşılaştırabilmeleri için bu bölüm konuldu. Yine bu bölümden hareketle ilgililer, orijinal Dede Korkut hikâyeleri ile de karşılaştırabilme imkânı bulabileceklerdir.

Dil Özellikleri

Bu bölümde **Sesbilgisi** (Fonoloji), **Şekilbilgisi** (Morfoloji) ve **Cümlebilgisi** (Sintaks) yer almaktadır.

Sesbilgisi (Fonoloji)

Kazak Türkçesinde yer alan ünlüler ve ünsüzler hakkında bilgi verildi; özellikleri, tablolar yardımı ile verilmeye çalışıldı. Malzememiz ölçüsünde; ünlü uyumları, ünlü değişmelerinden damak uyumu, dudak uyumu, ünlü türemesi, ünlü düşmesi; ünsüz uyumu, ünlü-ünsüz uyumu, ünsüz değişmelerinden tonlulaşma, tonsuzlaşma, sızıcılaşma, akıcılaşma, akıcı ünsüzler arasında değişme, süreksizleşme, sürekli ünsüzler arasında değişme, süreksiz ünsüzler arasında değişme, benzetme, başkalaşma, ünsüz türemesi, ünsüz düşmesi, dudaklılaşma, göçüşme, tekleşme, ikizleşme, yutulma, ünsüz kaynaşması, ünsüz ayrışması, kaynaşma, hece düşmesi türlerine yer verildi.

Şekilbilgisi (Morfoloji)

Bu bölüm; ekler ve kelime grupları ana başlıklarına ayrıldı. Ekler; çekim ve yapım ekleri diye ikiye ayrılıp, çekim eklerinde isim çekimi ekleri ve fiil çekimi ekleri verildi. İsim çekimi eklerinde çokluk, iyelik ve hal ekleri; fiil çekimi eklerinde de kipler konusu, zaman ekleri ve tasarlama kipleri adı altında incelendi. Ayrıca, özel kullanışlar

da tespit edilerek ilgili kısımlara eklendi. Ekler, morfolojik özellikleri yanında, sintaksistik özellikleri de göz önünde tutularak verilmeye çalışıldı.

Yapım eklerinde; isimden isim, isimden fiil, fiilden isim, fiilden fiil yapan eklere yer verildi.

Şekilbilgisinin ikinci bölümü olan kelime gruplarında; isim, sıfat, zamir, zarf, edat ve fiiller, özellikleri ile verilmeye çalışıldı.

Cümlebilgisi (Sintaks)

Bu bölüm; kelime grupları, cümlenin öğeleri ve cümle çeşitleri olmak üzere üç ana bölümden oluşmuştur.

Kelime gruplarında; ikilemeler, bağlama grubu, iyelik grubu, isim tamlaması, sıfat tamlaması, edat grubu, ünlem grubu, unvan grubu, sayı grubu, yalın grubu, yükleme grubu, yönelme grubu, bulunma grubu, ayrılma grubu ve zarf grubu anlatıldı.

Cümlenin öğelerinde; temel öğeler (yüklem, özne) ve yardımcı öğeler (nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci, edat tümleci) verildi.

Cümle çeşitlerinde cümleler; yapılarına göre, yüklem soyuna göre, yüklem yerine göre, anlamlarına göre incelenip, alt başlıklarıyla verilmeye çalışıldı.

Sözlük

Eserde geçen bütün kelimeler verildi. Yaklaşık üç bin beş yüz madde başından oluşan sözlüğümüzde; kelimeleri verirken, her kelime için bir referans sunuldu..

Belli başlı deyim ve atasözleri de ayrı başlık halinde verildi.

Bibliyografya

Doğrudan ya da dolaylı olarak yararlandığımız kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik sıra halinde verildi.

Orijinal Metnin Fotokopisi

İlgililerin karşılaştırma yapabilmesi amacıyla, metnimizin Kiril alfabesiyle yazılmış orijinali de eklendi.

SONUÇ

Eserimizden hareketle ortaya koyduğumuz Kazak Türkçesi, Türk Dili Ailesi'nin kuzeybatı kolunu temsil eder. Fonetik hususiyetleri ile Kıpçak dil grubuna dahil edilir. Bir Türk Dili üyesi olarak Eski Türkçeden veya diğer Türk dillerinden ayrılan çok büyük özellikleri yoktur.

SES BİLGİSİ (FONOLOJİ)

1. Kazak Türkçesinde dokuz ünlü vardır. Bunlar: a, ä, e, ı, i, o, ö, u, ü. Türkiye Türkçesinden farklı olarak ä, açık bir e ünlüsüdür. Yine i, Türkiye Türkçesinde bulunan i'den biraz daha kısa telaffuz edilir. Uw(y) ve Iy (ı) sesleri; hem kalın, hem ince sıradan kelimelere gelebilen, net olmayan diftong sesleridir.

2. Türkçe bir iki ek ve dışarıdan girme bazı kelimeleri saymazsak, Kazak Türkçesinde de sağlam bir damak uyumu vardır. Uyum o kadar ileri derecededir ki, birleşik kelimelerde ve hatta bazı alınma kelimelerde de bunu görmek mümkündür. Kelimelerde dudak uyumu olmasa da, kelimelere eklenen ekler, son hecenin niteliğinde olur ve o şekilde devam eder. Kural budur.

3. Metnimizden ve dolayısıyla Kazak yazı dilinden hareket edersek; kök hecesinde yuvarlak ünlü bulunan kelimelerde dudak uyumunun olmadığını görürüz. Oysa konuşma dilinde, Kırgızcadaki kadar ileri derecede olmasa da dudak çekerliğinden söz etmek mümkündür. Yani dudak uyumu, konuşma dilinde mevcuttur ama yazıya aksettirilmemektedir.

4. Bir ya da iki üyesi akıcı ünsüz (likuid) dediğimiz bol sesli ünsüzlerden oluşan ünsüz grupları arasında ünlü türemiş, hece sayısı bir iken iki olmuştur. berik, borış, topırak gibi.

5. Kazak Türkçesinin kendine has ünsüz sayısı on yedidir: b, d, g, j, k, l, m, n, η, p, r, s, ş, t, w, y, z.

ç, f, h, x, v, ts, şç ünsüzleri yabancı asıllıdır.

Türkiye Türkçesi yazı dilinde olmayan η, Kazak Türkçesi yazı dilinde mevcuttur. Türkiye Türkçesindeki v ünsüzü, Kazakçada ancak yabancı kaynaklı kelimelerde bulunur. Kazak Türkçesinde çift dudak v'si dediğimiz, dudakların büzülerek telaffuz edildiği w ünsüzü vardır. Kalın kelimelerde kullanılan ğ ve k ünsüzleri, Türkiye Türkçesindeki ğ ve k ünsüzlerine göre daha belirgin ve gırtlığa daha yakın telaffuz edilir. Yine Kazakçada, hırıltılı gırtlak h'si dediğimiz, Türkiye Türkçesi yazı dilinde olmayan x sesi de vardır.

6. Kazak Türkçesinde ileri derecede ünsüz uyumu vardır. Bir kelime ünlü ya da tonlu bir ünsüz ile bitiyorsa, bu kelimeye eklenen ek de tonlu bir ünsüzle başlar. Kelime, tonsuz bir ünsüz ile bitiyorsa, kelimeye eklenen ek de tonsuz ünsüz ile başlar.

7. Türkiye Türkçesi ile karşılaştırdığımızda tonlulaşma hiç yok gibidir. Yalnızca p ve k ünsüzleri iki ünlü arasına girdikleri zaman tonlulaşır b ve g olurlar. Tonlulaşır tonlulaşmama konusu büyük ölçüde Kazak Türkçesindeki ünsüz uyumu veya ünlü-ünsüz uyumundan kaynaklanmaktadır. Örnek olarak: agaşka < agaşga, egiz < ekiz ...

Eski Türkçedeki #k'ler Kazak Türkçesinde korunur. #t'ler de korunur ama de-, deyin, diyirmen, dopşa gibi kelimelerde t > d olmuştur.

8. Sızıcılışma ileri derecede görülür:

Eski Türkçedeki ve Türkiye Türkçesindeki bütün ç'ler, Kazak Türkçesinde ş'dir. Eski Türkçedeki VgV ve g#lar Kazak Türkçesinde w'dir.

9. Eski Türkçedeki ve Türkiye Türkçesindeki bütün #y'ler, Kazak Türkçesinde #j'ye tekâbül eder.

10. Eski Türkçedeki d/ler y/ olmuştur. Ama "kudık " ve "judırık" kelimelerinde korunmuştur.

11. Eski Türkçedeki ve Türkiye Türkçesindeki bütün ş'ler, Kazak Türkçesinde s'dir.

12. Eski Türkçedeki #b'ler korunmuştur.

13. Arapça kelimelerdeki ayın sesi ('), genel olarak ğ olmuştur.(Galiy, Aliy gibi birlikte kullanımlar da vardır.)

14. Arapça ve Farsçadan giren kelimelerdeki f'ler, çoğu kere p olmuştur.

15. h sesi çoğu zaman düşmüştür (Özellikle başta ve sonda). Kalın sıradan kelimelerdeki h ve x'da k'ya tekâbül temayülü vardır.

16. m ~ b değişmesinde, m'den yanadır.

ŞEKİLBİLGİSİ (MORFOLOJİ)

Kazak Türkçesindeki ileri ünsüz uyumu, morfolojik şekillerde ilk göze çarpan özelliktir. Malzememiz elverdiğince söyleyebileceğimiz morfolojik yapılar şunlardır:

1. Çokluk eki +LAR'dır.

V, r, w, y -----> lAr

l, m, n, η, z -----> dAr

tonsuz -----> tAr

2. İyelik ekleri:

+(I)m +(I)mIz

+(I)η +(I)ηIz, +LARİη

+(s)I(n)+ +LARİ(n)+

3. Hal ekleri:

Yalın hal: 0

Yükleme hali: +NI

V -----> +nI

tonlu -----> +dI

tonsuz -----> +tI

Yönelme hali: +GA

V, tonlu -----> +gA

tonsuz -----> +kA

Bulunma hali: +DA

V, tonlu -----> +dA

tonsuz -----> +tA

Ayrılma hali: +DAn

V, tonlu -----> +dAn

tonsuz -----> +tAn

iyelik eki, m, n, η -----> +nAn

Vasıta hali: +Men

V, m, n, η, r -----> +men

tonlu -----> +ben

tonsuz -----> +pen

4. İlgî eki: +NIη

V, m, n, η -----> +nIη

tonlu -----> +dIη

tonsuz -----> +tIη

5. Soru eki MA'dır.

V, l, r, w, y -----> mA

m, n, η, z -----> bA

tonsuz -----> pA

6. Fiil çekiminde; tam, kısa ve emir kipi ekleri olmak üzere üç çeşit kişi eki kullanılır.

Tam: İki çeşittir:

1. -MIn -MIz

-sIη -sIηdAr

-sIz -sIzdAr

-DI -DI

-y/A (Geniş zaman), -(I)p (Duyulan geçmiş zaman) ekli fiil çekimlerinde kullanılır.

2. -Mİn	-Mİz
-sİn	-sİndAr
-sİz	-sİzdAr
---	---

-GAn (Duyulan geçmiş zaman), -(y/A)tİn (Duyulan geçmiş zaman), -(A)r (Geniş zaman), -MAk (Gelecek zaman), -GAy (İstek kipi) ekli fiil çekimlerinde kullanılır.

1. kişi ekindeki **m**, çevreye göre **b** ve **p** de olabilir.

V, l, r, w, y	----->	m
m, n, n, z	----->	b
tonsuz	----->	p

Kısa:

-(I)m	-(I)k
-(I)n	-(I)ndAr
-(I)nİz	-(I)nİzdAr
---	---

-D (Görülen geçmiş zaman), -sA (İstek kipi) ekli fiil çekimlerinde kullanılır.

Emir kipi ekleri:

-(A)yİn	-(A)yIk, -(A)Ik
---	-(I)ndAr
-(I)nİz	-(I)nİzdAr
-sİn	-sİn

Yalnızca emir kipinde kullanılır.

7. Zaman ekleri:

Geçmiş Zaman

1. Görülen Geçmiş Zaman: a. -D

aa. -MAk bol-d+kişi eki

ab. -(y/A)tIn bol-d+kişi eki

2. Duyulan Geçmiş Zaman:a. -GAn

b. -(I)p

ba. -(y/A)tIn bol-(I)p+kişi eki

c. -(y/A)tIn

Şimdiki Zaman:

a. -y/A / -(I)p yardımcı fiil+kişi eki

otır

jadır

tur

jür

b. -y/A

Gelecek Zaman:

a. -GAlI yardımcı fiil+kişi eki

b. -MAk

c. -MAkşI

d. -y/A

e. -(A)r

Geniş Zaman:

a. -(A)r

b. -y/A

c. -(U)w+şI e-d+kişi eki

8. Tasarlama Kipleri

- Emir: a. Emir+kişi eki
aa. -(y/A)tIn bol-emir+kişi eki
- İstek: a. -GI keledi
b. -GAy
c. -sA
- Gereklilik: a. -(U)w gerek
b. -sA

9. Birleşik çekim e- 'ol-' yardımcı fiili ile yapılır.

Hikâye Birleşik Zaman: Kip ve zaman ekinden sonra **edi** getirilir.

Rivayet Birleşik Zaman: Kip ve zaman ekinden sonra **eken** getirilir.

10. Cevher Fiili e- 'ol-' ile yapılır. Görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve geniş zaman çekimleri vardır.

bol- 'ol-' fiili de zarf-fiillerde (bolsa) kullanılmaktadır.

11. Olumsuzluk eki -MA'dır.

V, l, r, w, y -----> mA

m, n, ŋ, z -----> bA

tonsuz -----> pA

-GAN ekli Duyulan geçmiş zamanın olumsuzunda -MA eki ile birlikte **jok** ve **emes** kelimeleri de kullanılır.

Cevher fiilinin olumsuzunda da **emes** kullanılır.

12. Yeterlilik şekli al- fiili ile yapılır.

13. En işlek isimden isim yapan ekleri: +GI, +LI, +LİK, +ŞI, +TAs'tır.

14. En işlek isimden fiil yapan ekleri: +LA-, +TA-'tır.
15. Mastar eki: -(U)w'dur.
16. En çok kullanılan sıfat-fiil ekleri: -GAn, -(y/A)tIn, -(A)r'dır.
17. En çok kullanılan zarf-fiil ekleri: -A, -GAlI, -(I)p, -MAy, -GAndA, -GAnşA, -sA'dır.
18. -sA eki şart anlamlı iken şart zarf-fiili görevinde, istek anlamında iken yüklem görevindedir.
19. En işlek geçişli-ettirgenlik ekleri: -t-, -GIz-, -Tİr-'dır.
20. Kişi zamirinde 1. kişi **men, biz**; 2. kişi **sen, sender**; 3. kişi **ol,olar**'dır.
21. Dönüşlülük zamiri **öz**'dür.

CÜMLEBİLGİSİ (SİNTAKS)

1. Bol miktarda ikileme kullanılır. İkilemeler genel kurala uygundur. Yani ses sayısı ya da hece sayısı fazla olan üye önce söylenir. Eğer ses ya da heceler eşitse, ağız ortası açıklığına göre düzenlenen ünlü ve ünsüz sırasına uymaktadır.
2. Belirteni ilgi eki almadığı halde, anlamca belirli isim tamlaması olan örnekler çoktur.
3. Cümle yapısı bakımından, Türk Dili cümle yapısından farklı bir özelliği yoktur. Devrik cümle örneği, yok denecek kadar azdır.

GENEL SONUÇ

Türk Dili Ailesi'nin kuzeybatı kolunu temsil eden, Kıpçak dil grubunun bir üyesi olan Kazak Türkçesinin bir “el kitabı”nı vermeye çalıştığımız tezde, hareket noktamız **Korkıt Ata Kitabı** olmuştur. Tezimiz için neden bu eseri tercih ettiğimizi, özellikle **önsöz**'de belirtmeye çalışmıştık. Dede Korkut ya da Korkut Ata Kitabı, bütün Türk dünyasının ortak malıdır. Diğer bir deyişle ‘Türk dilini konuşan halkların ortak mirası’dır. Biz bu ‘ortak miras’ın Kazakça versiyonunu incelemekle hem Kazak Türkçesini vermeye çalıştık; hem de kendi Türkçemiz dışında, diğer Türk lehçe ve şivelerimizle kaleme alınmış eserlerimiz üzerine eğilme zorunluluğunu da gündeme getirmiş olduk.

Bu yolla; bizim için her yönden önemli olan bu eserlerimizin çözümünde büyük kolaylıklar sağlanacak ve karşılıklı fikir alışverişleri için zemin hazırlanmış olacaktır.

Diğer yandan bütün Türk dünyasının birbirine yakınlaştığı, daha doğrusu yakınlaşması için çalışıldığı şu günlerimizde, konuştuğumuz ortak dilin ve bu dil ile yaratılmış eserlerin katkısı hiç bir zaman gözardı edilemez. Aynı dili konuşup, aynı dili kullanarak duygularımızı, düşüncelerimizi ve hayat görüşlerimizi, aynı ortak eserlerde ortaya koymamız, bir bütün olmamızın en büyük garantisidir.

SÖZLÜK

-

DEYİM VE ATASÖZLERİ

A

abaktı :	(107,6)	cezaevi, zindan
Abxaz : (y.a.)	(55,24)	Kan Abkaza
abil - kubil :	(9,38)	ileri geri, değişik değişik
adam :	(97,27)	1. kimse
	(7,7-8)	2. insan, kişi
	(49,18)	3. adam
	(10,10)	4. erkek, koca
	(116,30)	5. adam, asker
	(7,1)	<i>adam bol-</i> : yetiş-, adam ol-
	(13,14)	<i>adam jeytin</i> : adam yiyen, adam yemiş
Adam : (k.a.)	(88,9)	Hz. Adem
adas- :	(96,28)	yolunu kaybet-, yönünü şaşır-
adastır- :	(8,24)	yolunu kaybettir-, şaşırt-
adıra :	(18,21)	"Mahrum kal!" anlamında beddua
adıra :	(47,22-23)	<i>adıra kal-</i> : mahrum kal-
adırna :	(49,7-8)	yayın ok konularak çekilen kayışı
Affan : (k.a.)	(9,4)	Affan
ağa :	(9,13)	1. ağabey, büyük erkek kardeş
	(22,4)	2. yol gösterici, akıllı
aga - ini :	(9,13-14)	büyük küçük erkek kardeşler, ağabey kardeş
ağar- :	(68,25)	ağar-, beyazla-
ağaç :	(27,33)	1. ağaç
	(29,25)	2. ağaç, darağacı
ağastay :	(12,12)	ağaç gibi
ağayın :	(39,20)	akraba, kardeş kimseler
ağayındı :	(8,33)	kardeş, bir memeyi beraber emmiş kimseler

ağıs :	(18,18)	akış, suyun akması
ağız- :	(58,1)	1.dök-
	(62,35)	2.akıt-
	(88,18)	3. çok hızlı git-
ah :	(16,7)	ah!, ünlem
		<i>ah uruw:</i> ah et-, ah diye bağır-
Axaltsık : (y.a.)	(56,33)	Ak Saka Kal ası
ahla- :	(101,39)	ahla-, inle-
ahlap - ühle- :	(101,39)	alayıp ufla-
ajal :	(7,10)	ecel, ölüm
	(33,15)	<i>ajal kel-</i> : vadesi yet-, vakti gel-
	(82,19)	<i>ajal urla-</i> : ecel götür-, öl-
		<i>ajalina kelgen bolma-</i> : eceline
		susama-, ölmek isteme-
ajar :	(25,39)	görünüş, renk, şekil, tür
ajıras- :	(126,27)	ilgiyi kes-, ayrıl-
ajırat- :	(52,41)	ayırdet-, iki şeyi birbirinden ayrı
		olarak tanı-
aķ :	(9,12)	1. ak, beyaz
	(109,33)	2. ak, temiz
		<i>aķ bata:</i> temiz dua, içten yapılan dua
	(113,13)	<i>aķ din:</i> temiz din, temiz iman
	(17,12)	3. çıplak, yalın
		<i>aķ jalaņas:</i> çırılçıplak, perişan
	(52,4)	4. hitapta kullanılan ünlem
	(77,24)	5. söz sonuna yazılan berkitme
		kelimesi
	(10,7-8)	6. hak, yapmış olduğu iş için
		ödenilen nesne
aķ - ala :	(113,2)	ak ala
aķ boz :	(33,21)	at rengi, beyaz boz tonlarda

Ak patşa : (k.a.)	(32,9-10)	Ağ Melik
ak- :	(46,26)	ak-, hızla git-
akboz - buvrıl :	(86,38-39)	ak boz, ak siyah
akıl :	(51,19-20)	1. akıl
	(13,1)	<i>akıl al-</i> : düşüncesini uygun bul-
	(51,19-20)	<i>akılınan ayrıl-</i> : deli ol-
	(12,35)	2. fikir, düşünce, öneri, nasihat
akıl - es :	(40,13)	akıl mantık
	(42,19)	<i>akıl - esinden ayrıl-</i> : deli ol-, kendini kaybet-
akıldas- :	(14,32)	danış-, akıl sor-, nasihat al-
akıldı :	(73,1)	akıllı
akılsız :	(8,1)	akılsız
akılsı :	(72,5)	akılcı, akıl
akımak :	(40,37)	ahmak, akli az
akır :	(37,21)	son, nihayet
akır- :	(78,3)	bağır-, kükre-
akkan :	(7,14)	akma
akkuw :	(23,10)	kuğu kuşu
akkuw - tırna :	(80,23)	kuğu turna
akkuw kustay :	(23,10)	kuğu kuşu gibi
akpa- :	(30,33)	akma-
akpağan :	(8,9)	akmayan, akmamış, akmama
akşa- :	(19,5)	topalla-, aksa-
aksak :	(101,9)	aksak
aksak - toksak :	(92,2)	aksak topal
Aksak oğuz : (k.a.)	(126,5-6)	Eñse Koca
aksakal :	(31,12)	ak sakallı, ihtiyar
aksakaldı :	(68,24)	ak sakallı
akşur :	(97,33)	ak kurşuni, ak boz
akşa :	(23,13)	akçe, para

Akşa kala : (y.a.)	(117,2)	Ağça Kale
Akşalda : (y.a.)	(66,13)	Ağça Kala Sürmelü
akta- :	(48,12)	beklediğini, umduğunu ver-
		<i>ümitti akta-</i> : umduğu gibi çık-
aktılı koy :	(20,6)	kalın yünlü, iri cüsseli, beyaz koyun
al :	(35,36)	1. ön
	(11,23-24)	<i>aldına şık-</i> : önüne çık-, karşıla-
	(48,20)	2. işte, gör
al- :	(46,4)	1. al-
	(109,30)	<i>alğan betinen kaytpa-</i> : aldığı
	(13,39-40)	karardan vazgeçme-
	(93,37)	<i>alıp bar-</i> : alıp var-, götür-
	(108,27)	<i>alıp kel-</i> : getir-
	(46,4)	<i>alıp kal-</i> : alıkoy-, bırakma-
	(12,31)	<i>kız al-</i> : kız al-, evlen-
	(50,19)	2. al-, uçur-
	(106,21)	3. al-, sahip ol-
	(75,7)	<i>orın al-</i> : yer al-, yer tut-, yer beğen-
	(79,36)	4. teslim al-
	(125,14)	5. kes-
	(108,38)	6. al-, gel-
	(124,22)	7. koy-, fırlat-
	(100,3)	8. al-, koy-
	(110,37)	9. al-, tut-, ele geçir-
	(67,17-18)	10. yanına al-, beraberinde götür-
	(65,16)	11. al-, tıraş et-
	(51,29)	12. al-, götür-
	(93,21)	13. teslim al-
	(58,6)	14. çıkar-, çek-
		15. çıkar-, çıkarıp ver-
		16. al-, kopar-

	(27,28)	17. öldür-, bitir-
	(98,7)	18. al-, ölç al-
	(64,17)	<i>kan al-</i> : kan akıt-, ölç al-
	(51,23)	19. ağla-
	(11,2)	<i>közine jas al-</i> : ağla-
ala :		20. al-, yardımcı fiil
		alaca, ak ile başka renklerin bir arada görünmesi, karışık renk, elâ, alaca, güzel
ala alma- :	(69,8)	1. alama-
	(110,21)	2. tutama-
	(49,3)	3. öldüreme-
	(120,23)	4. öldüreme-, yeneme-
	(94,11)	5. kazanama-, ele geçireme-
ala bajak :	(23,34)	alaca; bir yeri ak, bir yeri kara olma, alabula
ala şubar :	(75,4)	alacalı
alaböten :	(12,3)	yabancı tutma, ayırma
alağan :	(50,37)	avuç içi, aya
alağanday :	(25,32-33)	avuç içi kadar
alağat :	(81,3)	alaca kat
alağ :	(11,22)	1. merak içinde bulunma, belirsizlik
	(13,20)	2. alan, meydan
alağ - elenç :	(11,22)	tan yeri yeni ağarmaya başladığı zaman
alağda- :	(108,23)	meraklan-, bakın-, bir şeye tam dikkat edeme-
alarda:	(58,6)	aldığında, kestiğinde
alasa :	(9,4)	kısa, alçak, düşük, basık
alaşa :	(48,25)	çeşitli renkte yünden dokunan kilim
Alataw : (y.a.)	(23,4)	Aladağ

alay - tüley :	(62,24-25)	karma karışık, düzensiz
alayda :	(78,6)	oysa
albastıday :	(87,32)	albastı gibi
albıra- :	(12,15)	kızır-, yanıp kızır- (yüz için)
ald :	(101,9)	1. ön, karşı
	(80,11)	2. yüz, çehre
alda- :	(123,31)	aldat-, kandır-
aldaw :	(124,16)	aldatmak, aldatma, kandırmak
aldı :	(101,9)	önü, karşısı
aldıḡı :	(14,15)	önceki, ilki
aldır- :	(37,18-19)	1. aldır-
	(22,25)	2. aldır-, getirt-, çekirt-
alḡaṣa :	(36,18)	alana kadar, alacağına
alḡaṣkı :	(16,10)	ilk, başlangıç
alḡı :	(56,8)	1. öndeki, birinci, lider, baş
	(52,8)	2. almaklık, alacak, alma isteḡi
alḡıs :	(34,22)	1. dua etme, dua
	(123,21)	2. teşekkür, müteşekkür
	(47,38)	3. memnuniyet, rahmet
		<i>alḡıs ayt-</i> : memnuniyet bildir-, rahmet et-, dua et-
alım :	(99,4)	vergi gibi hükümetin halktan aldığı şey
alım - salık :	(99,4)	resmi makamlarca alınacak para ve kesinti
alınba- :	(7,24)	alınma-, ele geçirme-
Alındja : (y.a.)	(106,21)	Alınca Kalesi
alıp :	(100,17)	1. yiḡit
	(56,37)	2. alp, yiḡit, çok büyük
Alıp Eren : (k.a.)	(32,7)	Alp Eren
alıs :	(24,10)	uzak

alıs - yakın :	(24,21)	uzak yakın
alıs- :	(76,2)	1. alıp veriş-, alış veriş
	(75,34)	2. güreş-, çekiş-, dayan-, mücadele et-
	(83,2)	3. sürekli dokun-, temas etmeyi sürdür-
alısta- :	(26,12-13)	git gide uzaklaş-
alıstağı :	(87,4)	uzaktaki
alkalı :	(33,25)	etrafı, çevreli
alkınbas :	(61,40)	nefes almayı bile unuttur, sağını solunu unuttur, her şeyi unuttur
Alla :	(8,27)	Allah
Alla - tağala :	(15, 14-15)	Allah ta âla
alma :	(61,17)	elma
alma- :	(7,4)	1. alma-
	(116,10)	2. öldürme-
	(103,34)	3. öldüreme-
		<i>jaw alma-</i> : düşmanı öldüreme-, yok edeme-
	(95,16)	4. alma-, ayırma-
	(97,6)	5. alma-, kesme-
	(97,8)	6. alma-
		<i>kek alma-</i> : oç alma-
	(52,41)	7. alma-, olumsuz iktidar bildiren yardımcı fiil
almaday :	(12,15)	elma gibi
almas :	(57,32)	elmas
alpıs :	(24,17)	altmış
alpıs eki :	(25,31-32)	altmış iki
alpıs mıı :	(65,16)	altmış bin
alpısın :	(110,20)	altmışınız

altaw :	(110,2)	altı tane, altışar
altı :	(56,5)	altı
	(88,21)	<i>altı eli bat-</i> : altı parmak derinliğinde geç-
	(20,20)	<i>altı kulaş</i> : altı kulaç
altı jüz :	(27,6)	altı yüz
altın :	(14,4)	altın
altın - kumis :	(52,36)	altın gümüş
altın - zer :	(56,27)	altın ipek nakış
altında- :	(20,11)	altın suyuna batır-, altınla işle-
aluw :	(71,24)	almak, alma
aluwşı :	(69,19)	alıcı
aman :	(75,23)	1. iyi
	(14,35)	2. sağ salim
	(125,16)	<i>aman bol-</i> : sağ ol-, yaşa-
aman - esen :	(9,6)	sağ salim
	(44,15)	<i>aman - esen barsıη ba?</i> : sağ salim misin?, iyi misin?
aman - jaman :	(107,24)	iyi kötü
aman - saw :	(101, 30)	sağ salim
amanat :	(41,23-24)	emanet
amandas- :	(122,21)	hal hatır sor-
Amiyd : (y.a.)	(31,9)	Hamid, Diyarbakır Kalesi
Amma : (ö.a.)	(8,30)	Kur'an'ın 30. cüzünün 1. suresinin başlangıcı ve 30. cüzün adı
ana :	(7,25)	1. anne
	(56,16)	2. şu, o
anar :	(22,9)	nar
anaw :	(76,35)	şu
anık :	(38,2)	belli, şüphesiz, tam kendisi, kesinlikle
anıkta- :	(87,6)	tanımla-, sapt-, belirt-

ant :	(123,27)	ant, yemin
	(40,20)	<i>ant ber-</i> : ant ver-, yemin et-
	(124,37)	<i>ant berme-</i> : ant verme-, yemin etme-
anttas- :	(124,2)	antlaş-, sözleş-
aḡ :	(14,30)	av, yabani hayvan
aḡḡar :	(30,41)	dağlar arasındaki çukur yer, dere, ırmak kenarlarındaki dik yar, kayak,
aḡḡararlık :	(111,14)	bilirlik, sezibilirlik
aḡḡarma- :	(68,15)	farkına varma-, sezme-
aḡıra- :	(18,31)	ağla-, bağırarak ağla-
aḡsa- :	(103,41)	özle-, çok arzula-
aḡşı :	(100,15)	avcı
aḡşılık :	(102,36)	avcılık
ap :	(15,27)	< <i>alıp</i> : alıp, alarak
apar- :	(24,12)	< <i>alıp bar-</i> : götür-, bir şeyi götür-, taşı-
apat :	(98,7)	afet
appak :	(9,11)	apak, bembeyaz
ar :	(74,39)	ar, namus
ar - namıs :	(74,39)	ar namus
	(28,37)	<i>arın ayakka bas-</i> : namusunu ayaklar altına al-, namusunu düşür-
ar- :	(103,25)	zayıfla-
ara :	(11,18)	1. arı (böcek)
	(95,9)	2. ara
	(44,2)	3. arka
arada :	(30,5)	arada, zamanda
Arafat : (y.a.)	(58,27)	Arafat
arala- :	(43,35)	bir şeyin arasında dolaş-, dolaş-, gez-, ara-
aralas :	(19,2)	karışık

aram :	(14,16)	haram,pis
aramza :	(14,32)	hain, haince, vefasız
arasında :	(15,41)	arasında, o arada
arasındaki :	(60,24)	arasındaki
araz :	(12,35)	arası açık, küs, birisine kırgın olan
arba :	(114,23)	araba
ardaktı :	(92, 10)	saygıdeğer
argı :	(64,21)	1. sonraki, öteki, öte
	(56,24)	2. sonra
argımak :	(8,4)	atın en iyi cinsi
arı :	(12,28)	1. diğer yandan, öteye, diğer yana
	(27,10)	2. sonra, öteye, oraya
		<i>budan arı:</i> bundan sonra, bundan
		öteye
arı - beri :	(58,12)	öteye beriye, oraya buraya
arık :	(27,8)	zayıf
arıl- :	(123,3)	arıl-, bit-, kesil-
arıstan :	(17,18)	arслан
arıstanday :	(64,17)	arслан gibi
arız :	(35,24)	arz, şikayet
arka :	(75,19)	1. arka
	(94,26)	2. arka, sırt
arkala- :	(27,35)	bir şeyi sırtına alarak taşı-
arқан :	(8,21)	ip, halat, urgan
arlan :	(117,14)	arслан, kurt, it ve tilki gibi
		hayvanların erkeği
arman :	(50,35)	arzu, maksat, emel, istek, amaç
arna :	(30,33)	nehirin, çayın aktığı yer, suyun aktığı
		yer, mecra, kaynak, göz
arna- :	(105,7)	ayır-

	(112,12)	<i>kara bastı jolıña arna-</i> : kara başı yoluna ada-, feda et-
arnal- :	(54,10)	ayrılmış ol-, birisine mahsus ol-, ait ol-,
arnayı :	(99,26)	özel olarak
arpa :	(63,11)	arpa
art :	(23,8)	bir şeyin yüzünün arka tarafı, arkası, sonu, sonrası, ardı
art- :	(8,16)	1. art-, çoğal-
	(68,16)	<i>arta ber-</i> : art-, çoğal-
	(14,3)	2. yükle-, art-
arşa :	(63,31-32)	ardıç ağacı
arşın :	(85,14)	arşın
Arşun : (k.a.)	(85,13)	Arşun
artatın :	(20,9)	ardılmış, ardılı olan
artı :	(83,37)	ardı, arkası, peşi
artık :	(87,18)	1. fazla, çok
	(63,24)	2. daha iyi
artkı :	(45,19)	arkadaki, gerideki
aruw :	(20,14)	sevimli, güzel
aruwaq :	(59,32)	ruh
	(29,8)	<i>aruwağın ayakka baspa-</i> : namusunu ayaklar altına alma-, çiğneme-
aruwana :	(14,3)	devenin en iyi cinsi
Aruz : (k.a.)	(65,30)	Aruz Batır
as :	(9,31)	aş, yemek
as - awkat :	(88,8)	aş yemek, yemek içmek
as - suw :	(47,33)	aş su
as- :	(28,32)	1. as-
	(106,3)	2. aş-
	(13,35)	3. aş-, geç-

	(86,18)	4. aş-, sahip ol- <i>bakıtı as-</i> : devlet sahibi ol-
asa :	(29,27)	1. asa, baston
	(77,24)	2. pek
asa- :	(90,13)	1. yemek ye-
	(26,11)	2. dişle-, ısır-
asatın :	(24,37)	aşan, aşmakta olan
asaw :	(61,9)	hırçın, hoyrat, hızlı
asığıs :	(64,36)	acele
asık- :	(39,38)	acele et-
asıl :	(12,41)	asil, temiz, kıymetli <i>asıl tuwğan</i> : asil ruhlu
asıl- :	(74,15)	asıl-
asın- :	(94,22)	takın-, kendi üzerine as-
	(19,7-8)	<i>karıw jaraq asın-</i> : silahları takın-
asıra- :	(90,4)	insana veya hayvana bak-, besle-, büyüt-
asırandı :	(55,13-14)	evlatlık, besleme, başkasının çocuğunu evlat edinme
aşkan :	(67,5)	büyük, pek yüksek, pek ileri
aşkar :	(54,11)	çok yüksek, zirve, doruk
aspan :	(30,4)	gök, gök yüzü, hava
aspanda- :	(117,16)	yüksekten uç-, havaya çık-
aspaz :	(58,7)	aşbaz, aşçı
ast :	(11,9)	alt
astaw :	(47,31)	aşağı, en dip; tekne
astındağı :	(59,24-25)	altındaki
asuwlı :	(50,8)	asılı
aş :	(60,26)	1. aç, açlık
	(11,18)	2. aç, karnı aç, yemek yememiş
	(38,28)	3. açık

aş- :	(79,35)	1. acık-
	(8,27)	2. aç-
	(76,25)	3. aç-, sıyrıp aç-
	(53,21)	4. aç-, başla-
	(85,17)	<i>soğıs aş-</i> : savaş aç-, savaş başlat-
	(45,8)	5. acı-, üzü-
	(118,13)	6. çö-z-, sök-
aşa- :	(27,32)	yemek hazırla-
aşçı :	(8,8)	acı, tatlı olmayan
aşık :	(50,6)	açık
	(85,8)	<i>jol aşık bol-</i> : yol açık ol-, sağ salım gidip gel-
aşıl- :	(9,33)	1. açıl-
	(53,2)	2. açıl-, kör gözün görür hale gelmesi
aşılma- :	(87,25)	1. açılma-, çözüme-
	(103,24)	2. açılma-
	(28,27)	<i>mıñnan bir güli aşılma-</i> : binden bir gülün açılmaması, henüz bütün hünelerini gösterememesi, tam anlamıyla hayata atılma-
aşıt- :	(69,13)	ekşit-
aşkan :	(8,31)	aşan
aşkız- :	(115,6)	açtır-
aşpa- :	(63,39)	başlatma-
		<i>soğıs aşpa-</i> : savaşı başlatma-, savaşma-
aşuw :	(27,5)	sinirlenmek, sinirlenme, kızmak, kızma, kızgınlık, hiddet
	(50,19-20)	<i>aşuw bildir-</i> : sinirlen-, kız-
	(68,21)	<i>aşuw kel-</i> : kız-, sinirlen-

	(83,6-7)	<i>aşuw körset-</i> : sinirlen-, hiddet göster-, hiddetlen-
	(12,28)	<i>aşuwğa min-</i> : sinirlen-, asabileş-, hiddetlen-, kız-
aşuwan- :	(48,37)	sinirlen-, kız-
aşuwlı :	(124,11)	sinirli, kızgın
at :	(7,17)	1. at, kısırlaştırılmış erkek beygir, binilen veya arabaya çekilen bütün beygirler
	(8,10)	2. ad, isim
	(37,4)	<i>at koy-</i> : ad koy-, isim ver-
	(63,6)	<i>täñiri atınan</i> : tanrı adıyla, tanrı hakkı için
at - jön :	(120,19)	ad soy, ad san, soy sop
at - tüye :	(118,19)	at deve
at- :	(74,7)	1. at-, fırlat-
	(83,27)	<i>atıp al-</i> : vurup öldür-
	(15,1)	<i>atıp öltir-</i> : okla-, ok atıp öldür-
	(60,20)	2. at-, avla-, vur-
	(56,30)	<i>kus at-</i> : kuş avla-
	(106,24)	3. okla öldür-
	(100,8)	4. nişan al-
ata :	(7,26)	1. baba
	(116,21)	2. ata, soy
ata - baba :	(115,9)	ata soyu
ata- :	(74,7)	1. at-, fırlat-
	(49,27)	2. bilhassa belirt-
	(40,13)	3. bir kimsenin veya bir şeyin adından bahset-
	(37,13)	4. adlandır-, ad koy-
	(40,13)	5. an-

atak :	(64,14)	ad, nam, unvan, derece, şeref
ataktı :	(74,5-6)	ünlü, namlı
atal- :	(37,14)	de-, ata-, adından bahset-, den-, adlan-
atama- :	(77,11)	adlandırma-
atan- :	(109,20)	bahsedil-, adı çağrıl-
atanba- :	(7,25)	bahsedilme-, adı çağrılma-, ünlenme-, bilinme-
atanuw:	(106,13)	bahsedilmek, adı çağrılmak
atastırıl- :	(37,28)	birbiri için tahsis ettiril-, birbiriyle nişanlatıl-
atatin:	(23,34)	atan
atı - jöni :	(38,11)	bir kimsenin künyesi, kim olduğu hakkında bilgi, adı aslı
atıl- :	(54,4)	1. atıl-, fırla-
	(100,10)	2. okla vurul-, avlan-
atıs :	(48,27)	atış
atıs- :	(38,17)	atış-, birlikte ok atış-
atkar- :	(99,23)	kendisine verilen işi yerine getir-
atkış :	(24,28)	atıcı, nişancı
atlas :	(86,13)	atlas kumaş
atpa- :	(56,7)	1. atma-
	(100,8)	2. ok atma-, avlama-
atsa - ok :	(91,37)	ok atılsa
atsız :	(100,32)	atsız, atı yok
atta- :	(95,24)	atla-
attan- :	(23,5)	1. ata bin-
	(73,8)	2. atlan-, düşmana saldırıya geç-
attandır- :	(9,23)	misafir veya yolcuyla yolla-, gönder-
atı :	(107,1)	1. atlı
	(11,16)	2. adlı

atuw :	(83,13)	ok atma, ok atarak öldürme
atuwdağı :	(100,5)	atmadaki
aw :	(38,5)	üzüntü, şaşkınlık, sevinç anında söylenen ünlem
awdar- :	(91,18)	bir şeyin altını üstüne getir-, çevir-, devir-
awdarıstır- :	(9,27-28)	karıştır-
awıl :	(9,39)	1. köy
	(100,20)	2. köy, ev
	(67,8)	3. grup, topluluk
awır :	(101,13)	1. ağrı
	(122,21)	2. kötü, umulmadık <i>başına awır kün tuw-</i> : başına kötü şeyler gel-
	(8,20)	3. ağır, hafif olmayan
	(49,12)	4. zor, güç
awır- :	(67,9)	1. hastalan-
	(22,13)	2. ağrı-, hastalan-
awıra- :	(97,27)	ağrı-
awırtpa- :	(119,29)	ağrıtpa-
awız :	(8,26-27)	1. ağız, insanın ağızı
	(24,38)	<i>awzına tısken</i> : ağızına gelen, ağızından dökülen
	(83,40)	2. dil
	(55,4)	3. ağız, kap vb.nin ağızı
	(95,10)	4. giriş, kapı
	(67,13)	5. ön
	(66,30)	6. kelime
awkat :	(20,7)	yemek, gıda, zenginlik
	(47,35)	<i>as - awkat</i> : aş yemek
awla- :	(56,31)	avla-

	(14,30)	<i>awlaytın bol-</i> :avlayacak ol-, avlar ol-
awlan- :	(101,7)	avlan-
awlaw:	(19,8)	avlama
awmiyn :	(33,27)	âmin
awruw :	(96,26)	hastalık, ağrı, sıkıntı
awzı - murnı :	(29,1)	ağzı burnu
awzınday :	(31,33)	ağzı gibi, ağzı kadar
ay :	(97,4)	1. ay
		<i>ay jüzli:</i> ay yüzlü
	(13,9)	2. otuz gün
	(50,39)	3. üzüntü belirten ünlem
	(126,24)	4. sözün sonunda kullanılan ek
		<i>jalğan - ay:</i> yalan da yalan
	(14,6)	5. boş, insansız
Aya - Sofıya : (y.a.)	(118,16)	Ayasofya
aya- :	(55,27)	esirge-, acı-, bir şeyi birisine vermeye
		kıyama-
	(42,15)	<i>ayaw bilme-</i> : acıma-, kıy-
ayaday :	(51,35)	ufacık
ayak :	(97,9-10)	1. ayak
		<i>ayak bas-</i> : hayata ilk adım at-
	(19,2)	2. ağaçtan yapılan bardak, tabak
	(113,12)	3. son
ayaktı :	(39,35)	ayaklı
ayala- :	(16,38)	bir şeyi özel olarak koru-, sev-
ayama- :	(58,3)	acıma-, sakınma-, kıy-
ayan :	(81,18)	1. ayan, belli, malum
	(64,14)	2. aydınlık, açık, belli, malum
		<i>ayan et-</i> : göster-
	(80,19)	<i>ayanar bas:</i> çekinecek baş, saklayacak baş

ayan-	(58,30)	1. geri kal-, kal-
	(75,37)	2. bir kimsenin kendisini bir şeye tamamıyla vermesi, kendisini koru-, yorulmamaya çalış-, sakla-
ayan :	(14,11)	insanın, hayvanın yavaş yürümesi
ayarlık :	(124,17)	aldatıcılık, aldatma, kandırma
ayaw:	(42,15)	acıma
ayawlı :	(96,24)	sevgili, kıymetli
ayawsız :	(52,36)	gereksiz, lüzumsuz, kıymetsiz, hadsiz hesapsız
aybat :	(83,21)	heybet
	(94,13)	<i>aybat sek-</i> : heybet çek-, heybetlen-
ayda-	(19,18)	1. önüne katıp sür-
	(91,6)	2. davarı sür-
aydahar :	(74,14)	ejderha, büyük yılan
aydala :	(27,33)	insansız, insan bulunmayan sahra, bozkır, ova
ayday :	(20,13)	ay gibi, aya benzer
aygagınday :	(104,19)	kanıtı gibi
aygak :	(43,19)	tanık, delil, ispat
aygay :	(116,31-32)	yüksek sesle bağırma
aygay - süren :	(116,31-32)	yüksek ses, ün
aygayla- :	(49,5)	yüksek sesle bağır-
aygır :	(12,36)	damızlık erkek at
Aygır köz : (y.a.)	(32,8)	Aygır Gözler ırmağı
aygırday :	(49,8)	aygır gibi
aygırsız :	(61,23)	aygırsız
ayıp :	(96,32)	ayıp, hata, kusur
ayır- :	(96,25)	ayır-, ayrı düşür-
ayırıl- :	(29,38)	ayrıl-, bölün-, bir şeyi kaybet-
ayıruw :	(41,31)	ayırmak

ayırma- :	(54,15)	ayırma-, uzaklaştırma-
aykas- :	(32,30)	savaş-, kavga et-, çarpış-, kapış-, tutuş-
aykaskan :	(78,10-11)	mücadele, savaş
aykay :	(126,25)	nâra, haykırma, bağırma, normal konuşmadan daha yüksek ses <i>aykay - süre η sal-</i> : bağırıp çağır-
aykayla :	(126,9)	normal konuşmadan daha yüksek sesle konuş-, bağır-
ayla :	(58,35)	hile, taktik, çare, çözüm
aymala- :	(83,17)	öp-,kucakla-, kokla-
Ayna - Mâlik : (k.a.)	(10,4)	Ayna Melek
aynal- :	(52,31)	1. dön-
	(85,22)	2. dön-
	(68,39)	<i>bası aynal-</i> : başı dön-
	(52,29)	3. dön-, dönüş-, bir durumdan ikinciye geç-
aynala :	(60,12)	4. sev-, öp-, beğen-
aynaldır- :	(104,32-33)	çevre, etraf, civar
aynalğan :	(10,14)	döndür-, çevir-
aynalma- :	(72,3)	döndüğü, benzediği
aynı- :	(80,38)	dönme-
		canı sıkıl-, sözünden cay-, vaadinde durma-
ayran :	(9,29)	ayran
ayrıl- :	(16,16)	ayrıl-
aysız :	(89,4)	aysız
ayt- :	(90,15)	1. söyle-, de-, fikrini bildir-
		<i>akıl ayt-</i> : akıl ver-, öğüt ver-, nasihat et-

	(14,11)	<i>aytatın bol-</i> : söyleyecek ol-, söylemeye niyetlen-
	(25,2)	2. anlat-
Ayşa : (k.a.)	(9,23)	Hz. Ayşe
ayta alma- :	(120,3)	söyleyeme-, diyeme-
aytar:	(21,7)	söyleyecek, söyler
aytkan :	(14,38-39)	söylenen, söylemiş, söyledik, dedik
aytkı :	(33,18)	söyleme, deme
aytpa- :	(7,19)	1. söyleme-, sorma-
	(40,37-38)	2. söyleme-; cümle açıcı, "sormayın" der gibi
ayttır- :	(63,15)	söz kes-, nişanlan-
az :	(52,6)	az, çok değil
az- :	(124,12)	az-, doğru yoldan çık-
azala- :	(63,18)	matem tut-, yas et-
azamat :	(10,4)	yiğit, babayiğit, delikanlı, yaşı kemale gelmiş er kişi
azan :	(9,9)	ezan
azan - kazan :	(61,19)	karma karışık ses, gürültü
azat :	(109,18)	azat, serbest, özgür
	(20,35)	<i>azat etpe-</i> : serbest bıraktırma-, kurtarma-
azattık :	(32,9)	<i>azat et-</i> : serbest bırak-
azdık :	(36,12)	azatlık, hürriyet, özgürlük
azgın :	(48,38)	azlık
azgın :	(14,24)	azmış, yoldan çıkmış, azgın
		azgın, ahlaksız, yoldan sapan, yoldan çıkmış
azık :	(56,23)	azık, yiyecek, gıda, yemek
azırak :	(46,37)	azıcık, biraz
aznavır :	(23,26)	aznavur, asil, soylu, asilzade

Ä

äbden :	(49,4)	hepten, tamamıyla
Äbubäkîr : (k.a.)	(8,29)	H.z. Ebu Bekir
ädemi :	(111,23)	güzel, yakışıklı
ädep :	(37,38)	edep, terbiye, haya, utanma
	(37,38)	<i>ädep sakta-</i> : edebini koru-, edepli ol-
ädepti :	(38,3)	edepli
âdet :	(106,6)	âdet, alışkanlık, görenek
âdil :	(106,3)	âdil
âdildik :	(26,21)	adaletlilik, doğruluk, hak yemezlik
âdilet :	(49,22)	adalet
âdilirek :	(62,27)	daha âdil
âdip :	(30,2)	pervaz, dikiş dikerken kullanılan usül
âdipte- :	(28,29)	pervazla-
âdis :	(58,35)	taktik, çare, usül, yol, kurnazlık
âdis - ayla :	(58,35)	usül taktik
âke :	(8,10)	baba
âke - şeşe :	(45,9)	ana baba
âkel- :	(90,6)	1. getir-, yetiştir-
	(94,34)	2. taşı-
	(78,24)	3. getir-
âkeler :	(10,15)	getirecek
âkelet- :	(77,10)	getirt-, yetiştirt-
âkelin- :	(11,2)	getirtil-
âkelis- :	(47,35)	getirilmesine yardım et-
âkep :	(47,40)	< <i>âkelip</i> : getirip, yetiştirip
âket- :	(26,13)	götür-, uzaklaş-
äl :	(68,16)	güç, kuvvet, takat

	(24,16)	<i>äl kelme-</i> : güç yetme-
älde	(11,27)	yoksa
äldekaşan :	(10,14)	çoktan
älek :	(100,5-6)	uğraş
älek bol- :	(100,7)	uğraş-, meşgul ol-
älek bolma- :	(100,5-6)	uğraşma-, meşgul olma-
älem :	(64,14)	âlem
älgı :	(68,31)	deminki, önceki
äli :	(83,1)	1. henüz, hâlâ
	(58,7)	2. sıra
Äli : (k.a.)	(29,28)	Hz. Ali
älsire- :	(77,21)	halsizleş-, kuvveti azal-
älsiz :	(88,14)	güçsüz, hali vakti yerinde olmayan
ämbe :	(88,8)	hepsi, tamamı
Ämen : (k.a.)	(32,3)	Emen, Bügdüz Emen
ämir :	(69,29)	emir
		<i>ämir ber-</i> : emir ver-
ämirşi :	(29,3)	emir verici, amir, hanım
Ämran Baxadur : (k.a.)	(101,18-19)	Emren Bahadır
än :	(15,7)	şarkı, saz, melodi
änbiya :	(40,12)	enbiya
ängime :	(36,12)	1. izahat, önem, kıymet, neden,
	(56,22)	mesele
	(23,19)	2. sohbet
	(58,10)	3. hikâye
	(38,40)	4. meclis
		5. olay
ängime - düken :	(75,38)	sohbet meclis
ängimelesüw :	(55,3)	sohbet etmek
äper- :	(38,41)	< <i>alıp barıw</i> : bir şeyi alıver-, apar-
är :	(44,39)	her

är kez :	(45,39)	her zaman
är küni :	(44,39)	her gün
ärbir :	(69,26)	her bir
ärbirew :	(123,26)	her biri
ärbirewi :	(106,9)	her birisi
äri :	(39,12)	hem, yine de, ve
ärkaysısı :	(126,6)	her birisi
ärkim :	(88,7)	herkes, herkim
äruwaq :	(21,5-6)	ruh
äser :	(106,15)	tesir, etki
äsker :	(23,7)	asker
äşekeylen- :	(56,27)	süslen-, işlen-, dekor edil-
äweli :	(41,36)	evvela, önce
äwliye :	(40,12)	evliya
äwliye - änbiya :	(40,12)	evliya enbiya
äwre :	(51,8)	1. neticesiz iş, angarya, boş
	(94,19)	2. üzüntü veren iş, kaygı, heba olma
äwre bolma- :	(108,27)	1. boşuna çabalama-
	(94,19)	2. canını sıkma-, heba olma-
äwrele- :	(108,18)	boşuna yor-, eziyet ver-
äyel :	(9,18)	hanım, bayan, zevce, kadın
äyeldik :	(45,10)	1. hanımlık, zevcelik, dişilik
	(124,16)	2. kancıklık, avratlık
äynekti :	(76,8)	camlı, aynalı
äytpese :	(20,16)	yoksa, aksi takdirde
äzil :	(86,6)	azarla karışık şaka
äzir :	(46,8)	hahhazır,şimdihazır,
Äzireyil : (ö.a.)	(104,32)	Azrail
äzirge :	(48,20)	şimdilik
äzirle- :	(51,24)	hazırla-
äzirle- :	(44,8)	hazırlan-

üzirşe :	(41,26-27)	şimdi
üziz :	(88,7)	aziz

B

ba :	(60,28)	mı, soru edatı
bağa :	(105,14)	baha, kıymet, değer
bağalı :	(35,6)	bahalı, kıymetli
bağan :	(13,31)	direk
bağıp - kaç- :	(73,16)	hürmet et-, say-, bak-, dikkat et-
bağuw :	(22,23)	bakım, idare
Baxadur : (k.a.)	(101,18-19)	Emren Bahadır
bak	(7,16)	baht
bak- :	(46,9)	1. bak-, dikkat et-, ihtimam göster-
	(91,24)	2. bak-, besle-, büyüt-
	(112,7)	3. hayvanı gü-
bağ - dāwlet :	(8,16)	baht devlet, baht ikbal
bağıl :	(8,22)	<i>bağıl boluw</i> : cesaretsiz, korkak olma
bağıl-da- :	(104,4)	toplu olarak bağır-
bağır- :	(79,41)	bağır-
bağirt- :	(122,23)	bağirt-
bağıt :	(22,4)	baht
bağıtsız :	(47,4)	bahtsız
bağıtsızdık :	(102,20)	bahtsızlık, talihsizlik
bağsı :	(47,3)	bağsı, kam
bağşa :	(25,39)	bağçe
bağtaş :	(109,23)	bağacı
bağtırıuw :	(13,10)	bağtırma, bakım
bal :	(11,18)	bal
bal arası :	(11,18)	bal arısı
bala :	(7,26)	1. çocuk

	(13,24)	2. oğul
bala - şağa :	(33,5)	çoluk çocuk
balasınday :	(35,20-21)	çocuğu gibi
balbırağan :	(12,15)	yumuşamış, yumuşayan
balık :	(31,34)	balık
balşık :	(100,18)	balçık, çamur
balşıktay :	(31,1)	balçık gibi
balta :	(33,19)	balta
baltasız :	(7,24)	baltasız
Bamş : (k.a.)	(37,13)	Bamsa, Bamsı, Bamsı Beyrek
bar :	(101,16)	1. var
		<i>bar küşin:</i> var güçle
	(126,25)	2. bütün
	(83,12)	3. olan
bar- :	(8,22)	1. git-, var-
	(81,39)	2. var-, git-, gir-
	(10,13)	<i>barıñdı ber:</i> varıver, gidiver
	(60,32)	3. var-, yardımcı fiil
bara alma- :	(110,28)	gideme-
Barakı : (ö.a.)	(51,6)	Barak
barar :	(54,12)	gidecek, varacak
		barar jer: gidecek yer
barda :	(96,24)	olduğunda
Barda : (y.a.)	(99,20)	Berde
barğan :	(21,13)	vardığı, gittiği
barğanşa :	(66,29)	varana dek, gidinceye dek
barğı :	(50,13)	gitme, varma
barlawşı :	(103,17-18)	öncü, etrafı gözetleyici
barlı - joktı :	(114,28)	varlı yoklu
barlık :	(68,1)	1. varlık
	(7,2)	2. bütün

barma- :	(75,1)	gitme-, varma-
barmak :	(10,16)	parmak
barmaktay :	(73,14)	parmak kadar
baruw :	(44,5-6)	varma, varmak
bas :	(49,19)	1. baş, insanın başı
	(90,17)	<i>bas bol-</i> : baş ol-, idare et-, başında ol-
	(99,12)	<i>bas kıl-</i> : baş kıl-, şef et-, önder et-
	(72,5)	<i>bas kos-</i> : birleş-, birlik haline gel-, toplan-
	(11,15)	<i>bas kura-</i> : birleş-, toplan-
	(59,16)	<i>bas sal-</i> : birden yakala-, hemen yakala-
	(54,16)	<i>bası bir bol-</i> : toplan-, ayrılma-, bir güç etrafında toplan-
	(26,31)	<i>bası jerge kir-</i> : öl-
	(125,34)	<i>basın ber-</i> : başını ver-, öl-
	(28,24-25)	<i>başka kara kün tuw-</i> : başa kötü şeyler gel-
	(51,14-15)	<i>başka kün tuw-</i> : başa iş gel-
	(7,20)	2. baş, hayvan başı, kafası
	(58,30)	3. baş, kişinin kendisi
	(93,13)	4. baş, lider, şef
	(113,12)	5. baş, ilk, başlangıç
	(111,30)	6. bir şeyin ucu, sapı
	(90,3)	7. göz
	(77,8)	<i>korjin bası</i> : heybenin gözü
	(91,6)	8. dağın, ovanın tepesi, tepe, doruk, bir şeyin üstü
	(53,23)	9. çevre, kenar
		10. sefer, kez, rekat

bas kiyim :	(44,37)	börk, şapka
bas- :	(82,5)	1. bas-, dol-, içinde kal-
	(62,19)	2. bas-, ayakla çiğne-, üzerine bas-
	(113,4)	3. bas-, gider-
	(73, 4)	4. bas-, al-
	(87,40)	5. vur-
	(57,12)	kamışı bas-: kamçı vur-, kamçıla-
	(107,4)	6. bas-, gafil avla-, saldır-, gaspet-
	(104,28)	7. bas-, üstün gel-, bastır-
	(116,14)	8. bas-, bastır-, yok et-
	(95,39)	9. kapat-
	(94,36)	10. bir işe geç-, gir-, dal-
	(12,1)	11. âlemi kapla-, bir şeyin yeryüzünü kaplaması, bir şeyin yeryüzünü kaplaması, bir şeyin üzerinin kaplanması
	(23,24)	12. bin-, otur-
	(34,13)	13. giy-
	(73,4)	14. otur-, geç-
basa alma- :	(64,11)	yerini tutama-, yerini alama-
basat :	(43,1)	denizde geniş kuytu yer, koy (burada mecazen sığınalacak, güvenilir kişi)
basatın :	(65,21)	güvence, maiyetteki en güvenilir kişi
basın- :	(37,30)	başkasına karşı kendisini üstün görerek onu dilediği gibi kullanmaya çalış-
başka :	(9,33)	1. başka, hariç, dışında
	(7,15)	2. başka, diğer insanlar
başkan :	(14,33)	basan, basmış, kaplamış
başkanda :	(15,7)	bastığında
başkanday :	(24,32)	basmış gibi

baskar- :	(65,28)	yönet-, idare et-
baskarğan :	(65,28)	yöneten, yönetici, şef
baspa- :	(8,13)	basma-
başşı :	(53,8)	başçı, önder, lider, idareci, yol gösterici
basta :	(31,31)	başında
basta- :	(59,27)	1. başla-, öncülük et-
	(9,30)	2. başla-, gir-
	(95,11)	3. bir yere götür-, liderlik et-, bir şeyi göster-
	(86,25)	4. bir yere götür-
	(57,31)	5. özellikle bir yere götürmek için sakla-
baştagan :	(119,8)	öncülük eden, öncü, baş
bastal- :	(26,7)	başlan-
bastan ayak :	(32,22)	baştan aşağı, baştan ayağa, tepeden tırnağa
bastap :	(60,18)	başlayarak, itibaren
bastaw :	(104,1)	başlama, başlatma
bastı	(116,18)	başlı
bastık	(35,14)	şef, baştaki, idareci, âmir
başmak :	(9,32)	çarık
bat-	(41,34)	1. suya bat-
	(75,14)	2. bat-, geç-, gir-
	(26,18)	3. <i>kün bat-</i> : güneş bat-, akşam ol-
	(57,27-28)	4. bat-, engel ol- <i>batıp otur-</i> : ayak bağı ol-, köstek ol-, engel ol-
bata :	(54,11)	fâtiha, dua, iyi dilek
	(13,7)	<i>aķ bata</i> : temiz dua, iyi dilek <i>bata ber-</i> : dua et-, iyi dilekte bulun-

batagöy :	(71,41-72,1)	duacı, akılcı, arka, tecrübeli kimse
batalas- :	(122,9)	sözleş-
batat :	(30,21)	sarmaşıkgillerden bir bitki, tatlı patates (burada mecazen en önemli kişi, sevilen kişi)
batıl :	(39,18-19)	cesur, çekinmeyen, tahammül eden, cesaret
batır :	(13,17)	bahadır, yiğit
batır- :	(59,27)	batır-, sok-, bele-
batırdı :	(87,18)	güçlü, gayretli
batırlık :	(54,7)	yiğitlik, kahramanlık, erlik
batkanda :	(15,19)	batanda
batpa- :	(91,38)	1. batma-, etkileme-
	(78,6)	2. batma-, içine geçme-
batpağ :	(75,14)	balçık, çamur
batpan :	(30,4)	batman, sekiz kilogramlık ağırlık ölçüsü
baw :	(66,25)	1. bağ
	(82,9)	2. ot bağı, demeti
baw - bakşa :	(25,39)	bağ bahçe
bawday :	(59,21)	1. bağ gibi
	(31, 30)	2. bir bağ, bir bağ kadar
bawır :	(60,12)	1. bağır
	(46,31)	2. kardeş
bawırday :	(47,30)	bağır gibi, ciğer gibi
bawırımday- :	(43,20)	kardeşim, akrabam diye hıçkır-, ağla-
bawızday- :	(62,35)	boğazla-
bawray :	(11,20)	bayır, dağ, tepe ve diğer yüksek yerlerin aşağı tarafı
bay :	(23,12)	1. zengin
	(47,15)	2. zengin, gösterişli, ihtişamlı

bay- :	(7,12)	zenginleş-
bayağı :	(19,10)	eskiden, evvelden, önceki
bayan :	(19,21)	beyan, anlam, açıklama <i>bayan et-</i> : beyan et-, bildir-
bayandı :	(66,28)	istikrarlı
bayanı yok :	(21,3)	vefasız, sonsuz olmayan, geçici
bayansız :	(66,22)	istikrarsız
Bayat : (ö.a.)	(7,1)	Bayat, Oğuzlarda bir boy
baybastaktık :	(106,25)	tertipsizlik, edepsizlik, bilgisizlik, görgüsüzlük
Baybijan : (k.a.)	(34,24)	Pay Piçen
Bayböri : (k.a.)	(34,5)	Kam Püre
Bayburd : (y.a.)	(23,1)	Bayburd
bayka- :	(81,31)	dikkat et-, bak-, gör-, takip et-
baykal- :	(38,3)	birisi tarafından farkedil-, bilin-
baykawımşa :	(59, 17)	gözlediğim kadarıyla
bayla- :	(13,19)	bağla-
baylama- :	(78,30)	bağlama-
baylan- :	(59,34)	bağlan-
baylanıstı :	(74,8)	bağlantılı, ilişkili, bağlı
baylaw :	(20,1)	1. bağ
	(40,7)	2. bağlama
baylawlı :	(10,2)	bağlı, bağlanmış olan
baylık :	(78,14)	varlık
baypağ :	(61,16)	keçeden yapılan çizme
Bayrak : (k.a.)	(23,1)	Beyrek, Bamsi Beyrek
Bayraktiki :	(43,25-26)	Beyrek'inki, Beyrek'teki
Bayşubar : (ö.a.)	(31,24)	Bamsi Beyrek'in atının adı
baytal :	(50,32)	iki üç yaşındaki dişi at, kısarak
bâden :	(31,33)	beden
bâla :	(74,41)	bela, talihsizlik

bälkiy :	(7,18)	belki, muhtemelen
Bämsi - Bayrak : (k.a.)	(31,23-24)	Bamsi Beyrek
bände :	(7,9)	fert, kul
Bänüw - Şeşek : (k.a.)	(37,28)	Banı Çiçek, Banu Çiçek
bäri :	(9,27)	hepsi, tamamı
bärik :	(31,35)	börk, başa giyilen nesne
bäripen :	(30,20)	hepsiyle, tamamıyla
bäseke :	(86,5)	münakaşa, iddia, rekabet, yarış
bäybişe :	(7,21)	orta yaşlı hanımlara saygı belirtisi olarak söylenir, hanımefendi
bäyge :	(38,16) (45,21)	1. at yarışı, yarışta kazanılan hediye 2. at yarışı
bäyşeşek :	(7,22)	ilkbahar gülü, lâle, kardelen
bäyterek :	(43,1)	büyük çınar
be :	(10,14)	mı, soru edatı
bedew :	(15,8)	hızlı koşan at, bedevi
bedüwin :	(20,3)	bedevi at, iyi cins bir at, koşu atı, Kavkaz atı
Begdür : (ö.a.)	(32,2)	Bügdüz boyu
bek :	(11,15)	bey
bek - batır :	(66,20)	bey yiğit
Bekdür : (ö.a.)	(65,28)	Bügdüz
beker :	(106,10)	boş, esassız, karşılıksız
bekerden - beker :	(106,10)	boşu boşuna, karşılıksız
Bekil : (k.a.)	(99,14)	Begil
Bekildiki :	(103,18)	Begil'iniki, Begil'e ait
Bekilulı Ämran : (k.a.)	(105,12)	Begil oğlu Emren
bekin- :	(60,3)	hazırlıklı ol-, hazırlan-
bekit- :	(101,35)	kapat-
bektik :	(13,41)	beylik
bel :	(8,20)	1. bel

	(64,26)	2. bel, dağın kıvrımı, sırtı
	(82,29)	3. dayanak, arka
belbe- :	(65,23)	belbağı, kemer
belde- :	(15,8)	herhangi bir şeyin orta kısmı
beldes- :	(38,24)	belinden tutarak güreş-
belgi :	(57,7)	1. belgi, belirti, iz, damga, arma
	(126,15-16)	2. belgi, işaret
		<i>belgi ber-</i> : işaret ver-
belgile- :	(126,7)	belle-, takip et-, işaret et-
belgili :	(39,21)	belli, malum
belgisiz :	(10,15)	belli değil, malum değil
ben :	(8,24)	ile; men, pen, menen, penen şekilleri de vardır
bende :	(117,9)	kul, köle
ber- :	(49,19)	1. ver-, uzat-
	(102,13)	2. <i>közin aspağa ber-</i> : gözünü gökyüzüne çevir-, gökyüzüne bak-
	(112,22)	3. <i>bastı ber-</i> : başı ver-, ölümü göze al-
	(30,29)	4. evlendir-
	(94,20)	5. yerine getir-, yap-
bere alma- :	(20,25)	vereme-
bere körme- :	(111,25)	izin verme-, imkân tanıma-
bereke :	(93,33)	bereket
beren :	(19,32)	çok sağlam, çelik gibi
berer :	(14,7)	1. verir
	(69,27)	2. verecek
bererlik :	(26,4)	verecek, verebilecek
bergen :	(12,1)	verdik
bergi :	(36,8-9)	verme, verecek

		<i>bergi kel-:</i> verme niyeti ol-, vermek iste-, verecek ol-
bergiz- :	(20,6)	verdir-
beri :	(59,15)	beri, bu yana
berik :	(57,36)	1. berk, sağlam
	(8,14)	2. sağlam, sadık
beril- :	(11,10)	veril-, bir şeye tam anlamıyla sarıl-, kendisini ver-
berme- :	(7,16)	verme-
berme- :	(63,12)	verme-, yardımcı fiil
bermen :	(55,30)	yakın, bu tarafa
berşi :	(18,14)	veriver, ver (ricâ ile)
berür :	(49,33)	ver-, yardımcı fiil
berüw :	(7,27)	vermek, verme
bes :	(87,22)	beş
bes jüz :	(33,2-3)	beş yüz
besik :	(65,4)	beşik
besten birin :	(89,10)	beşte birini
bet :	(8,30)	1. kitap veya defterin sayfası
	(115,1)	2. yüz, ön, ağız
	(112,26)	3. yanak
	(109,36)	4. yüz, sima
	(123,8)	<i>bet koy-:</i> yüzünü doğrult-, yola çık-
	(9,32)	<i>betten jarılka-:</i> yüzünden esirge-, sakla-
	(56,29)	<i>betten perde tüşpe-:</i> kimseye bakacak yüzü olma-
	(56,29)	5. dağın, tepenin yüzü
	(112,28)	<i>bet al-:</i> dağa doğru yola çık-
bet - awız :	(82,4)	6. taraf, yan yüz ağız

bet - betine :	(90,2)	herkes kendi bildiğine
bet - erin :	(32,13)	yüz dudak
bet - kol :	(9,27)	el yüz
bet - perde :	(61,18)	yüz perde
bet aldı :	(56,29)	rast gele, nasıl ise öyle, nasıl istersen öyle olsun
bet koy- :	(19,18)	bahtı açıl-
betindeki :	(79,33)	kıyısındaki
betpe - bet :	(126,2)	yüz yüze
betpen :	(85,25)	durum ile
bette- :	(86,13)	bir tarafa doğru hareket et-, yürü-
beybak :	(27,38)	bedbaht, bahtsız, çaresiz, zavallı
beybastaktık :	(106,25)	tertipsizlik, edepsizlik, bilgisizlik, görgüsüzlük
beykâm :	(81,3)	gamsız, huzur içinde, kuşkusuz, herhangi bir merak içinde olmayan
beykâmdık :	(106,26)	gamsızlık, tedbirsizlik
bez- :	(68,34)	bez-, bık-
bezek kak- :	(10,8)	yerinde duramadan rahatsız ol-, reddet-, sinirlen-
bılay :	(60,2)	böyle
bılga- :	(8,10)	bula-; yersiz, esassız suçla-, bulaştır-, lekele-, karala-
Bısat : (k.a.)	(90,18)	Basat
bıt - şıt kıl- :	(78,40)	yok et-, bitir-, imha et-
bil- :	(7,19)	1. bil-
	(62,14)	2. anla-
	(103,16)	<i>bilip alırdar</i> : anlayın
	(62,32)	3. gör-, öğren-
	(52,4)	4. sor-, anla-
	(103,14)	5. hisset-, farket-

	(98,6)	6. yardımcı fiil
bildir- :	(99,16)	1. bildir-, belirt-, anlat-
	(18,13)	2. göster-, belirt-
bildirme- :	(48,20)	1. bildirme-, tanıtma-
	(100,21-22)	2. gösterme-
bile alma- :	(28,15)	bileme-
bilek :	(19,31-32)	bilek
	(108,20)	<i>bilek kos-</i> : güç yarışına gir-
bilektes :	(39,8)	bilekteş, aynı güçte
bilem :	(80,2)	dilim dilim olarak kesilen yağ veya et
biletin :	(95,20)	bilen
bilezik :	(51,23)	bilezik
bilgen :	(68,20)	bildik
bilgendar :	(44,13)	bildikler, bilinenler
bilgi :	(76,2)	bilme, öğrenme
biliksiz :	(108,40)	bilgisiz, cahil
bilikti :	(7,1)	bilgili, okumuş
bilin- :	(15,14)	bilin-, anlaşıl-, görün-
bilip kal- :	(19,10-11)	bilip kal-, öğren-
bilme- :	(61,15)	1. öğrenme-, alma-, bilme-
	(43,5-6)	2. bilme-
		<i>ne isterin bilme-</i> : ne yapacağını
		bilme-
	(95,2)	3. anlama-
bilmey jat- :	(96,12)	bilmemekte ol-
bilüw :	(114,17)	1. anlamak, anlama
	(48,21)	2. bilmek, öğrenme
bir :	(100,26)	1. bir kez
	(7,7)	2. yalnızca, bir tek
	(56,16)	3. bir, herhangi bir
	(56,14)	<i>bir jolu</i> : bir kez, bir sefer

	(56,14)	<i>bir tüyir:</i> küçücük, en küçük parça
bir - ak :	(57,6)	aynı, tıpkısı, eşit, sözkonusu
bir - bir :	(55,7)	bir bir, birer birer
bir - birin :	(66,10)	birbirini
bir - birine :	(86,6)	birbirine
bir - birle- :	(95,11)	1. bir bir ol-, sıraya gir-, dizil-
	(29,12)	2. birer birer tut-, bir bir tut-
birak :	(7,13)	ama, buna rağmen, öyle olduğu halde, bununla beraber, mamafi
biraz :	(13,31)	biraz
	(64,19)	<i>biraz uvaqıt:</i> bir zaman
birde :	(81,40)	birde, bazen, bazı zamanlar, kâh, bir zaman
birde - bir :	(27,8)	bir tane bile, hiç bir
birde - biri :	(58,6)	birinden biri
birdenç :	(43,24)	bir şey
birdey :	(11,8)	1. birden
	(65,36)	2. aynen, benzer
	(120,22)	<i>eki birdey:</i> iki benzer, ikisi aynı
	(65,27)	3. birlikte, beraber
birese :	(38,25)	sırayla
biREW :	(92,34)	1. bir tek
	(69,21)	2. biri
biREwi :	(57,4)	birisi
birge :	(27,27)	birlikte, beraber
biri :	(50,17)	biri, birisi
birimen biri :	(15,9)	birinden biri
birin :	(74,20)	birisini, birini
birin - biri :	(13,30)	birbirini, birinden biri
birin - birine :	(103,1)	birbirine
birine - biri :	(59,10)	birbirine

birinen :	(103,4)	birinden
biriniñ biri :	(104,27-28)	birinden biri
birles- :	(66,30)	birleş-
birlik :	(68,1)	birlik, tek olma
birneşe :	(13,9)	bir kaç
birneşewin :	(24,35)	bir kaç tanesini birden
bit- :	(104,37)	1. bit-, yetiş-, büyü-
	(110,29)	2. bitir-, yok et-
bitir- :	(14,31)	bitir-
bitirmek bol- :	(15,39-40)	bitirme isteğinde ol-, bitirecek ol-, bitirmeye kesin karar ver-
bitken :	(124,14)	1. yetişkin, büyümüş
	(56,30)	2. bitiş, son, peşisıra, peşinde
	(9,20)	3. son bulan, kötü isim bırakan
biy :	(50,26)	dans, oyun
biye :	(30,33)	kısarak
biye - buzaw :	(10,1)	kısarak buzağı
biyik :	(87,4)	1. büyük
	(14,21)	2. yüksek, ulu, yukarı, yüce
	(101,11)	3. yüksek yer, tepe
biyik - biyik :	(100,36)	büyük büyük
biykeş :	(10,4)	evlenme çağındaki kız
biyle- :	(50,26)	dans et-, oyna-
biylewşi :	(71, 28-29)	idare eden, yöneten, hükmeden
biylik :	(37,15)	karar, hüküm
biyt :	(74,17)	bit
biz :	(23,23)	biz
bizdey :	(49,24)	bizim gibi
bizdiki :	(33,14)	bizim, bize ait, bizimki
bizdiñ :	(107,20)	bizim
Bodak : (k.a.)	(32,35)	Budağ

bol- :	(7,2-3)	1. ol-, gerçekleş-, ortaya çık-
	(11,8-9)	2. ol-, i-
	(63,22)	3. ol-, doğ-
	(107,32)	4. bulun-, yer al-
	(7,1)	5. var, bulunma
bola alma- :	(82,40)	1. olama-
	(64,9-10)	2. olama-, doğama-
bola körmew :	(9,35)	asla olmasın, gerçekleşmesin
bolarlık :	(51,27-28)	olacak
bolaşak :	(38,35)	gelecek, istikbal
bolat :	(19,31)	polat, çelik
bolatın :	(14,4)	olacak, olacağı
bolatpen :	(12,30)	polatla
bolğan :	(8,13)	olan, olduğu
bolğan jok :	(52,6)	değil
bolğanday :	(45,22)	olmuş gibi
bolğış :	(26,5)	câiz, mümkün, kutlu
		<i>jolı bolğış:</i> yolu kutlu, mübarek
bolıspa-	(88,14)	yardım etme-
bolısuw :	(19,30)	yardımlaşma, tarafını tutma, yardım
bolja- :	(38,36)	tahmin yürüt-
boljam :	(7,2)	kehanet, tahmin
bolma- :	(7,17)	1. olma-
	(93,10-11)	2. olma-, yapma-
bolmasa :	(17,24)	1. olmazsa, olmasa, değilse
	(12,1)	2. yoksa
bolmaw :	(82,19)	değil
bolmaytındık :	(118,37-38)	olmamaklık
bolsa :	(69,21)	1. ise
	(61,20)	2. varsa, var ise
	(22,19)	3. dA, dahi

boluw :	(108,15)	olmak
boluwşı :	(90,21)	var
bop :	(14,2)	<bolıp: olup, olarak
boptı :	(36,36)	<bolıptı: olmuştu
boran :	(88,2)	bora, tipi, kasırğa
Boran : (k.a.)	(120,15)	Dülek Evren
borış :	(13,5)	borç
bos :	(13,20)	1. boş, serbest, salıverme
	(77,16)	2. boş
	(103,36-37)	3. boş, yersiz, anlamsız
		<i>bos söz:</i> boş söz
bosama- :	(26,18)	boşalma- <i>awızın ürüwden bosama-:</i> dewamlı ür-
bosan- :	(110,26)	boşan-, kurtul-
bosat- :	(28,1)	salıver-, kurtar-, çöz-
bosatpa- :	(108,40-41)	özgürlüğüne kavuşturma-, kurtarma-, serbest bırakma-
boska :	(103,34)	boşa, boşu boşuna
bota :	(56,13)	devenin yavrusu, boduk
botaday :	(61,21)	deve yavrusu gibi
botalaw :	(52,26)	devenin yavrulaması
boy :	(46,24)	1. boy, kabile, maiyet
	(15,1)	2. mesafe, uzaklık
	(71,29)	3. boy, üst, üzeri
	(58,37)	4. boy, endam
	(64,37)	5. gövde, beden
	(87,41-88,1)	<i>boy berme-:</i> etkilenme-, ikna olma-, imkân verme-
	(102,26)	<i>boy jetken:</i> yetişkin
	(108,1)	<i>boy tüz-:</i> doğrul-, dikil-

boya- :	(32,2)	boya-
boyal- :	(17,39)	boyan-
boyan- :	(15,17)	boyan-
boyaw :	(81,4)	boya
boyınday :	(57,4)	boyu gibi, boyu kadar
boyınşa :	(106,7)	boyunca, gereğince
boyjet- :	(42,27)	büyü-, yetiş-
boysaḡ :	(53,35)	uzun boylu
boytumar :	(55,25)	muska, tılsım
boz :	(17,35)	boz, gri
bozda- :	(61,20)	devenin yavrusunu arayarak ses çıkarması, bozda-, yüksek sesle acınacak şekilde ağla-
bozdat- :	(97,20)	bağirt-, devenin botasını (yarusunu) arayarak ses çıkartması, bozdat-
boztorğay :	(8,19)	bir cins küçük kuş, çayır kuşu, serçe
böbek :	(9,12)	bebek
bödene :	(80,23)	bıldırcın :
böget :	(50,22)	engel
bök- :	(83,34-35)	bolluğa kavuş-
bök-		<i>etpen bök-</i> : ete doyur-
böken :	(25,25)	böğü, antilop ailesinden bir hayvan
bökter- :	(39,6)	eğerin arkasına bir şey bağla-
böle - jar- :	(100,18)	kırıp geçir-, rezil et-
bölek :	(80,8)	bölüm, parça, ayrı olarak, kendi başına, başka
bölin- :	(109,22)	bölün-, ayrıl-
bölinbe- :	(124,21)	ayrılma-, bölünme-
böline alm- :	(124,3)	bölüneme-, ayrılama-
bölis :	(122,2)	bölüşme, üleşme, üleş, pay
bölis- :	(66,13)	bölüş-, üleş-, paylaş-

bölşek :	(70,9)	parça
bölüw :	(14,2)	1. böl-
	(89,10)	2. böl-, pay et-
böri :	(104,14)	börü, kurt
böridey :	(81,26)	kurt gibi
börük :	(24,17)	börk, başa giyilen nesne
böriktiret :	(15,41)	acele etme, acele
Börli Suluw : (k.a.)	(23,13)	Burla Hatun
böten :	(63,15)	yabancı
böz :	(7,23)	ince beyaz kumaş
budan :	(8,17)	1. bundan
budan arı :	(47,11)	bundan sonra, bundan öteye
budan bilay :	(115,23)	bundan böyle
budır - budır :	(31,34)	eğri büğrü
bugan :	(108,32)	buna
buka :	(30,2)	boğa, kısırlaştırılmamış erkek sığır
Buqaş : (k.a.)	(14,7)	Boğaç
bukaşık :	(77,11)	boğacık :
Buqaşık patşa : (k.a.)	(32,35)	Bugaçuk Melik
bul :	(8,14)	1. bu
	(86,22)	2. bu, şu
bula- :	(63,31)	bula-
bulak :	(18,6)	1. suyun kaynağı, başı
	(46,26)	2. dere
bulañ :	(119,42)	atla orta hızla gitme, sallanma
bulañ - bulañ :	(119,42)	sallana sallana
bular :	(9,23)	bunlar
bularğa :	(108,33)	bunlara
buljıtpa- :	(7,6)	tam kendisi gibi yap-, hiç farksız olarak yapmış ol-
bult :	(25,12)	bulut

bur- :	(16,9)	çevir-, döndür-, bur-
bura- :	(38,28)	sar-, etrafını çevir-
burğan :	(48,10)	burulmuş, yuvarlanmış, dönüş
burıl- :	(77,23)	burul-, dön-
burın :	(73,7)	önce, ilk
burıngı :	(40,21)	önceki, evvelki
burıngışa :	(19,8)	tam eskisi gibi, tam önceki gibi
burıs :	(116,32)	sapa, ters, yanlış, yalan
burma- :	(109,19)	yönünü, hareketlerini değiştirme- <i>bet burma-</i> : yüz çevirme-, başka bir işe bakma-
burnağı kün :	(26,34)	dünden önceki gün
burşak :	(59,22)	dolu
burşakşa :	(86,29)	burçakça, burçak gibi
buta :	(116,13)	çalı
butak :	(49,29)	budak
buw :	(46,36)	buğu
buw- :	(115,34)	bağla-
buwaz :	(51,5)	gebe, yüklü
buwın- :	(59,26)	kuşan-, sıkıştır-
buwlan- :	(57,32)	koştur-, seğirt-
buwraday :	(116,2)	buğra gibi
buwrıl :	(21,10)	ak ile siyah, beyazla kara karışımı
buyım :	(35,29)	eşya, mülk
buyra :	(14,2-3)	kuzu ve oğlağın yününün kıvrıkcık olması
buyrık :	(11,4)	buyruk, emir
buz- :	(65,10-11)	1. boz-, kır-, yık-
	(120,28)	2. kes-, yar-
buzaw :	(10,1)	buzağı
buzawday :	(76,27)	buzağı gibi

buzba- :	(25,16)	bozma-
buzık :	(122,1)	bozuk
Buzık ok : (ö.a.)	(122,1)	Boz Ok, Oğuzların Bozok kolu, Taş (Dış) Oğuz
buzıl- :	(14,22)	bozul-
bügil- :	(22,14)	bükül-
bügin :	(17,24)	bugün
bügingi :	(57,31)	bugünkü
bük- :	(22,21)	bük-
	(43,9)	<i>dize bük:</i> diz bük-, diz çök-
bükil :	(9,16)	hepsi, tamamı, bütün
bükşiy- :	(88,23)	eğil-
büktel- :	(69,7)	katlan-
bülik :	(101,1)	1. kavga, isyan, ani hareket
	(83,39)	2. korku
bülinşilik :	(14,22)	yıkıntı, bozma, bölücülük
bürge :	(40,26)	pire
bürke- :	(48,7)	ört-, sar-, kapa-
bürkit :	(31,28)	kartal
bürkitşe :	(65,23)	kartal gibi
bütindey :	(37,35)	bütünüyle
büyen :	(30,2)	kör bağırsak
büyir- :	(32,34)	bögür-
büyrektey :	(97,23)	böbrek gibi
büyt- :	(110,29)	böyle yap-, böyle de-, böyle devam et-
		<i>büyte ber-:</i> böyle yapıver-

Ç

Çeşme : (k.a.) (32,10) Çeşme, Ağ Melik'in kızı

D

da :	(9,22)	1. da, dahi (bağlaç)
	(49,4)	2. ve
dabil :	(103,21)	davul
dabil kağıl- :	(53,24)	davul çalın-
dabil kağ- :	(103,21)	davul çal-
dağ :	(80,32)	leke
dala :	(9,21)	1. ormansız, ekseri düz ova, bozkır
	(17,7)	2. çay, dere
	(9,21)	3. dışarı
dalabasız :	(20,15)	(?) meselesiz, itirazsız, münakaşasız
danalık :	(88,15)	dâhilik, çok akıllılık, âlimlik
dağ bol- :	(61,37)	başı ağrı-
dağgara :	(53,24)	nekkare
dağgara - dabil :	(53,24)	nekkare davul
dağgıra :	(32,19)	davul, nekkare
dağk :	(8,11)	ad, ün, şöhret, mertebe
dar :	(28,31)	darağacı
dar ağaşı :	(29,23)	darağacı
darak :	(33,19)	yalnız büyüyen ağaç
darıma- :	(92,2)	kılıç, hançer ya da okla yaralanma-, tesir etme-

darıtpa- :	(119,31)	isabet ettirme-
darıya :	(29,27)	derya, deniz
dastarçan :	(10,16)	sofra bezi
daw :	(20,15)	1. dava
	(40,32)	2. itiraz, şüphe
daw - dalabasız :	(20,15)	davasız meselesiz
daw - şar :	(86,14)	dava münakaşa , dava mesele
dawıs :	(16,17)	ses
	(96,6)	<i>dawıs ber-</i> : ses ver-, cevap ver-
dawısta- :	(12,10)	yüksek sesle çağır-, seslen-
dayaşı :	(91,26)	dadı
däl :	(14,27)	tam, ta kendisi
däm :	(7,27)	yiyecek, içecek, yemek, aş
	(118,24)	<i>däm tatkan</i> : yemek yiyen, karnını
		doyuran
däm tatkızba- :	(109,16)	yemek yedirme-
dän :	(83,20)	tane
dänindey :	(56,14-15)	tahıl gibi, tahıl kadar
däp :	(26,23)	doğru
däret :	(53,22)	taharet, abdest
däret al- :	(32,17)	taharetlen-
däriger :	(19,4)	emci, doktor, hekim, tabip
därmen :	(17,25)	derman, güç, kuvvet
därwiş :	(17,11)	derviş
dästür :	(106,6)	âdet, örf, yol, alışkanlık
dät :	(39,38)	sabır, tahammül, sebat, dayanma,
		cesaret
däw :	(27,36)	dev
däwlet :	(8,1)	devlet, zenginlik, mal mülk sahibi
		olma, varlık, ikbal
de :	(97,8)	de, dahi (bağlaç)

de- :	(7,3)	de-, söyle-
degen :	(17,9)	1. denen, denilen
	(125,23)	2. söz, laf
	(112,38)	<i>degen habar</i> : diyen haber
degende :	(19,6)	denende, sonra, geçende
		<i>kırık kün degende</i> : kırık gün geçince
degendey :	(102,4)	denildiği gibi, denmiş gibi
delin- :	(75,40)	denil-
dem :	(69,8)	nefes
dembil - dembil :	(59,12)	kıran kırana, gümbür gümbür
deme- :	(103,37)	deme-, söyleme-
Demir Koyuşı : (k.a.)	(23,32)	Demür Çoban, Demür Güçi
den :	(21,5)	ten, vücut, sağlık
dene :	(16,42)	ten, vücut
Derbent kamalı : (y.a.)	(65,10)	Dervend Kalesi
Derbent : (y.a.)	(31,5)	Demir Kapı Dervendi
Deredjek : (ö.a.)	(51,6)	Derecik
derek :	(52,3)	haber, bilgi, delil
Dereşam : (y.a.)	(109,37)	Dereşam
Dereşam özeni : (y.a.)	(112,36)	Dereşam Suyu
derew :	(52,22)	derhal, hemen, çabuk
dert :	(75,10)	dert
		<i>dertke sal-</i> : derde sok-, dert içinde
		bırak-
des- :	(33,12)	söyleş-, seslendir-
deyin :	(25,9)	deyin, dek, kadar
deytin :	(67,1)	1. derler
	(7,1)	2. adlı
dıbıs :	(26,20)	ses, ün
dıbıs ber- :	(11,19)	ses ver-
dıydar :	(32,3)	didar, yüz, çehre, sima

dıydarlı :	(100,37)	didarlı
dıylı :	(115,14)	yorga, rahvan, rahâvetli
dıywan :	(100,19)	divan, beylerin meclisi
dıyvanâğa :	(107,33)	divanhane, divan
dil :	(11,26)	dil
dil kat- :	(11,26)	konuş-, söz söyle-
din :	(8,28)	din
	(23,7)	<i>dini jaman:</i> kâfir
dinsiz :	(30,31)	dinsiz, kâfir
diñgek :	(49,25)	direk
Direk : (k.a.)	(85,13)	Direk Tekür
dirildet- :	(22,9)	titret-
Dirse xan : (k.a.)	(11,16)	Dirse Han
diyirmen :	(10,15)	değirmen
Dizmerd kalası : (y.a.)	(85,12)	Düzümürd Kalesi
Dodıyana : (y.a.)	(56,33)	Tatyan Kalesi
domala- :	(83,16)	yuvarlan-, düş-
domalak :	(91,11)	yuvarlak, som
domalan- :	(32,22)	yuvarlan-
domalat- :	(82,14)	yuvarlat-, düşür-
Don : (y.a.)	(53,12)	Tana Irmağı, Don Irmağı
Dondaz : (k.a.)	(22,17)	Deli Tundar
Dondaz : (k.a.)	(31,4)	Deli Tundar
dopşa :	(32,23)	top gibi
doptay :	(82,14)	top gibi
dos :	(7,23)	dost
dos - jar :	(101,25)	dost arkadaş
dost :	(73,3)	dost, arkadaş, yoldaş
döñgelen- :	(25,27)	yuvarlan-
döñgelet- :	(48,10)	yuvarlat-
duğa :	(8,29)	dua

duğadaki :	(54,16)	duadaki
Dundaz : (k.a.)	(65,27)	Delî Tundar
Duraulı : (k.a.)	(104,17)	Düzen oğlu
Duraulı Rüstem : (k.a.)	(104,17)	Düzen oğlu Alp Rüstem
durıs :	(22,17-18)	doğru, düzgün, dürüst
durısta- :	(51,27)	düzelt-, doğrula-
duşpan :	(79,9)	düşman
duşpandık :	(122,10)	düşmanlık
duwal :	(45,14-15)	1. yüksek duvar
	(13,31)	2. dual, evin, avlunun veya ahırın kaburgası
duwlığa :	(24,16-17)	tolga, savaşçıların başına giydiği nesne
duwman :	(42,11)	oyun, eğlence
duwşar bol- :	(9,31)	karşılaş-, rast gel-
düken :	(58,10)	dükkan
Düker : (k.a.)	(65,28)	Düger
Düldül : (ö.a.)	(29,28)	Düldül, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in bindiği ve sonradan Hz. Ali'ye hediye ettiği katır
düley :	(80,36)	alp, çok güçlü
düniye :	(8,14)	1. dünya, âlem
	(7,12)	2. mal, mülk
dürele- :	(116,14)	hüküm gereğince döv-
dürilde- :	(15,31)	gürültü, ses çıkar-
dürsilde- :	(16,16)	gürültü, ses çık-
Düzen : (k.a.)	(120,17)	Düzen

E

e :	(68,30)	şaşkınlığın, memnuniyetsizliğin, bir şeyi hatırlamanın, umutsuzluğun belirtisi olarak kullanılır
e- :	(10,5)	<er-: ol- <i>ediñder:</i> idiniz
ege :	(100,23)	iyeye, sahip
eger :	(103,16)	eğer
eges :	(8,28)	inatlaşma, tartışma, iddia, kavga, münakaşa, anlaşmazlık
egil- :	(46,33)	çok üzülererek ağla-, çok üzül-, kaygılan-, kendi kendini tutama-
egistik :	(107,2)	ekin ekilecek, ekin için hazırlanan yer, otlak
egiz :	(45,23)	ikiz
ejelgi :	(7,23)	ezelki, ezeli, eski
eke :	(111,16)	baba
eken :	(82,26)	1. olduk
	(8,17)	2. imiş, e- (ol-) fiilinin miş'li geçmiş zamanla çekimi <i>aytқан eken:</i> söylemiş
ekeni :	(88,6)	olduğu
ekenin :	(100,11)	olduğunu
ekew :	(7,8)	iki, ayrı, iki tane
eki :	(7,28)	iki
	(35,38-36,1)	<i>eki awız sözge kelmesten:</i> hiç bir şey söylemeden, iki kelam söz edemeden
	(123,37-38)	<i>eki sözge kelme-:</i> çok konuşturma-

eki bas :	(32,18) (53,23)	iki baş, iki rekat <i>eki bas kıtba okı-</i> : iki rekat namaz kıl-
eki etpe- :	(59,2)	iki etme-, denileni yap-
ekiniñ biri :	(68,22-23)	ikinin biri
ekinşi :	(24,27)	ikinci
ekinşiley :	(18,46)	ikinci olarak, ikinci defa
ekinşisi :	(9,19)	ikincisi
ekpin :	(13,34)	hız, çabukluk
Ekrek : (k.a.)	(106,2)	Egrek
el :	(7,5) (69,11) (87,34)	1. halk, millet 2. yurt 3. soy, uruk
el - jurt :	(27,16)	halk yurt
eldegi :	(74,1)	ildeki, memleketteki
eli :	(88,21) (120,28)	bir parmağın genişliği <i>altı eli bat-</i> : altı parmak derinliğinde geç- <i>tört eli</i> : dört parmak genişliğinde
Elik : (k.a.)	(23,17)	Eylik
eljiret- :	(112,9)	duygulandır-, hüzünlendir-
elsiz :	(25,23)	ilsiz, halsiz
elşi :	(76,2) (98,11)	1. elçi 2. elçi, peygamber
elüw - alpıs :	(92,6)	elli altmış
elüw jetti :	(32,9)	elli yedi
elüw mıñ :	(116,2)	elli bin
em :	(93,25)	çare, ilaç
em- :	(16,39)	em-
emen :	(35,7)	büyük yapraklı, çok budaklı ağaç
emes :	(9,24)	değil

emis - emis :	(18,32)	bazı bazı, bölük pörçük
emiz- :	(9,12)	emzir-
emşek :	(18,45)	meme
en :	(48,1)	1. bir şeyin eni, genişliği
	(53,24)	2. ölçüsüz, sınırsız, geniş
en- :	(39,41)	in-, gir-, yerleş-
enbe- :	(30,31)	girme-, yerleşme-, inme- <i>esi enbe-</i> : akılsız ol-
endeşe :	(37,4)	öyle ise
endi :	(50,13)	1. şimdi
	(11,7)	2. şimdi, sonra
endigäri :	(67,21)	bundan sonra
endigi :	(37,13)	gelecek, öteki, sıradaki, şimdiki
ene :	(81,37)	anne
enşi :	(52,35)	miras
eñ :	(7,3)	en, bilhassa, pek çok
eñbek :	(50,11)	iş, hizmet, emek
eñire- :	(29,40)	ağla-, bağır-, hıçkır-
eñiret- :	(26,37)	ağlat-
eñse :	(23,24)	ense
eñser- :	(82,26)	devir-, azalt-, bir tarafına çek-
er :	(7,17)	1. oğlan, çocuk
	(62,6)	2. er, koca
	(44,25)	<i>erge şık-</i> : kocaya var-, evlen-
	(29,30)	3. erkek
	(29,28)	4. at eğeri
er - tokım :	(56,26-27)	eğer takımı
	(83,25)	<i>er - tokım sal-</i> : eğerle-
er jigit :	(11,21)	kahraman yiğit

er- :	(50,33)	1. er-, eriş-, yetiş-, uzak yere göçünce, arada bir kaç gün mola vererek dinlen-
	(27,18)	2. birinin yanında yürü- ya da arkasından gel-
	(46,36)	3. eri- (kar için)
	(88,18)	4. eri-, yumuşa-, ak- <i>erigen:</i> eriyen
erigenşe :	(31,19)	eriyinceye kadar, eriyene dek
erik :	(83,9)	erk, bir şeyi yapabilme kudreti, isteği
erik- :	(10,6)	boşluktan, işi olmamaktan canı sıkıl-
erin :	(30,31)	dudak
erindi :	(105,6)	dudaklı
erjürek :	(65,13)	deli, yaman, cesur
Erjürek Domrul : (k.a.)	(67,18)	Deli Dumrul
erk :	(24,22)	irade, hürriyet
erkek :	(58,27)	erkek
erkin :	(50,15)	1. istediği gibi, kendi arzusuna göre
	(106,4)	2. rahat, serbest, vurdumduymaz
erlerşe :	(36,5)	erlerce, erler gibi
erli :	(71,34)	erkekli
erli - zayıptı :	(9,10)	erkekli hanımlı, karı koca
erlik :	(33,10)	erlik, erkeklik, yiğitlik, cesaret
erme- :	(72,3)	sözün tesirinde kalma-
	(121,8)	<i>tiline erme-:</i> dilinin tesirinde kalma-
ert- :	(98,1)	beraber, yanına alarak yürü-
erte :	(63,30)	erken
ertegi :	(79,9)	geçmişteki, eski zamandaki olayları resimleyen masal
ertemen :	(107,30)	erkenden
erten :	(42,3)	yarın, gelecek gün

ertengi :	(73,25)	yarınki
ertte- :	(19,32)	atın eğerini üzerine koyarak hazırla-
erttet- :	(109,4)	atın eğerini üzerine koyarak hazırlat-
es :	(29,15)	akıl, us
	(30,31)	<i>esi enbe:</i> akılsız ol-
	(66,4-5)	<i>esi jıyğızba-:</i> aklını toplama-, toparlanama-
	(95,39)	<i>esi şığıp ket-:</i> akılı çıkıp git-, çok şaşır-, afalla-
	(64,31-32)	<i>eske al-:</i> geçmişî hatırla-
	(29,15)	<i>eske sal-:</i> aklına getir-, hatırlat-
	(27,2)	<i>esten tanı-:</i> kendini kaybet-
esalañ :	(41,28-29)	yarım akıllı
esek :	(7,20)	eşek
esen :	(75,26)	sağ, salim
esep :	(26,8)	hesap; eşit, aynı
esepsiz :	(113,1)	hesapsız, çok bol, sayısız
esik :	(29,26)	1. eşik, kapı
	(95,37)	2. kapak, ağız
esil- :	(45,23)	es-, ör-
esim :	(89,20)	isim
esirme- :	(116,7)	sarhoş olma-, kendinden geçme-
esit- :	(18,44)	işit-, dinle-
eskendey :	(60,31)	esmiş gibi
eski :	(107,18)	eski
eskir- :	(47,36-37)	eski-, işe yaramaz hale gel-
eskiz- :	(85,19)	estirt-, koşturt-
essiz :	(30,34)	akılsız, şuursuz, deli
est- :	(26,11-12)	işit-, dinle-, duy-
estil- :	(18,32)	duyul-
esuwas :	(50,24)	akılsız, şuursuz, bilgisiz

Esuwas : (k.a.)	(40,3)	Deli Karçar
eşbir :	(7,5)	hiç bir
eşki :	(24,30)	keçi
eşkim :	(7,8)	hiç kimse
eştene :	(52,41)	hiç bir şey
et :	(50,7)	1. et
	(94,27)	2. et, insan eti
et- :	(9,14)	1. et-, yap-, kıl-
	(67,6)	2. et-, yap-, davran-
etik :	(94,22)	çizme
etkeli :	(63,32)	etmek üzere
etpe- :	(15,1)	1. etme-
	(88,13)	2. etme-, çıkarma-
etpet :	(97,29-30)	yüz üstü
etpewşi :	(19,30)	etmemekte, etmemek niyetinde
ey :	(11,1)	birine seslenerek konuşmada
		kullanılan ünlem
ezil- :	(68,18)	ezil-

F

Fatıma : (k.a.)	(9,23)	Hız. Fatıma
-------------------------	--------	-------------

G

Ġaflet : (k.a.)	(31,17)	Gaflet
Ġajap :	(49,30)	acayip
Ġalamdaĝı :	(78,13-14)	âlemdeki, dünyadaki
Ġalem :	(9,16)	âlem
Ġali : (k.a.)	(8,32)	Hız. Ali

ğana :	(7,4)	1. söz arasında kullanılan ek; ki, sadece, değil, yalnız, oysa ki, artık
	(71,12)	2. tek, yalnızca
	(68,19)	3. tek, yalnız, ilk
ğapıl :	(38,5)	gâfil
ğapıl bol- :	(56,35)	gâfil ol-
ğaşık :	(45,7-8)	âşık
ğayıp :	(17,38)	kayıp
ğayıp bol- :	(17,38)	kaybol-
ğaziz :	(70,25)	aziz
ğäwir :	(17,20)	kâfir, gâvur
ğıp :	(18,28)	<ğılıp> kılıp, yapıp
	(15,36)	<ğıp atıp> yapıp atıp
ğıybadat :	(118,17)	ibadet
Gokçe Teñiz : (y.a.)	(106,20)	Gökçe Deniz
ğoy :	(10,7)	1. söz arasında, sözü tasdik ve sözün sona erdiği hissini veren edat; bile, ise, bırak, işte
	(41,16)	2. ya, işte
	(104,2)	3. koy, bırak; yardımcı fiil
ğödek :	(103,21)	1. kısa, küçük
	(15,34)	2. genç, tecrübesiz
Gruziya : (y.a.)	(22,21)	Gürcistan
ğulama :	(9,3)	ulema, âlimler
ğumır :	(8,15)	ömür
ğül :	(17,37)	1. gül
	(18,45)	2. çiçek
ğülde- :	(52,25)	güllen-, çiçek aç-, yeşer-
ğülden- :	(7,22)	1. çiçeklen-, çiçek aç-
	(18,20)	2. yeşer-
ğürilde- :	(33,20)	"gür gür" diye ses çıkar-, gürülde-

Gyanje : (y.a.) (99,20) Gence

I

ıdı : (87,16)	kapkacak
ıgıs- : (17,8)	yavaş kıpırda-, yavaş hareket et-
ıkılas : (62,28)	iyi niyet, samimiyet
ılañ : (92,22)	zararlı veya tehlikeli şey
ınsapsız : (9,19)	açgözlü, doymamış, memnun olmayan, obur
ıntık : (79,20)	dilek, arzu, hasret
ıntık bol- : (79,20)	dile-, hasret çek-
ırıl-da- : (26,11)	hayvanın heybet belirtisi olarak çıkardığı ses
ıtkı- : (95,9)	fırıl-, atla-
ıyık : (28,32)	1. omuzdan itibaren parmak uçlarına kadar olan kısım
	2. yamaç, yan
ıyman : (75,8)	iman, adalet
	(33,27)
	(69,30)
ıymandı : (89,18)	ıyman keltür-: iman et-, Allah'a inan-
ıza : (49,4)	ımanlı
ıza bol- : (49,4)	sinirlenme, kızma
ızalı : (88,5)	sinirlen-, kız-
	sinirli, kızgın, hayal kırıklığına uğramış
ızğıt- : (15,35)	hızla koş-, koştur-
ızın-da- : (15,12)	vızıl-da- (arı için)

İ

İbrahim : (k.a.)	(104,32)	Hz. İbrahim
il- :	(100,9)	1. geçir-
	(28,19)	2. as-, tak-, geçir-, bağla-
	(9,32)	3. giy-, örtün-
ilestirme- :	(79,14)	iliştirme-
		<i>köz ilestirme-</i> : göze gösterme-, bir şeyi göz açıp kapayana dek yap-, bitir-
ilgeri :	(55,17)	ileri
ilgeri bas- :	(55,17)	ilerle-
ilin- :	(31,6)	asıl-, takıl-
ilme- :	(10,19)	alma-, tutma-
		<i>kulakğa ilme-</i> : dinleme-, önem verme-, kulak asma-
ilüwli :	(74,12)	asılı
ini :	(9,14)	küçük erkek kardeş
inişek :	(25,2)	kardeşçığım
inir :	(104,11)	akşam vakti
ireme- :	(95,15)	derisini yüzme-
irimşik :	(24,3)	kesilmiş sütün kaynatılması ile elde edilen bir süt ürünü, çökelek
irimşiktey :	(76,34)	çökelek gibi
is :	(7,4)	1. iş
	(85,9)	<i>is körge-</i> : çok hizmetlerde bulunmuş, işe yarar
	(37,12)	<i>isine sät ber-</i> : işini hayırlı kıl-
	(14,17)	<i>isinin säti tüspe-</i> : hayırsız ol-
	(39,97)	<i>isinin kırı ket-</i> : uğursuzluğa uğra-, talihsizliğe rastla-, şanssızlığa uğra-

	(45,25)	2.dert, bir sorunla karşı karşıya gelme
isin- :	(60,33)	şiş-, şiş ol-
isinip - kebin- :	(91,13)	şişip kabar-
iste- :	(19,41)	1. yap-
	(28,8)	2. et-
istel- :	(30,3)	1. işlen-, yapıl-, beceril-
	(87,15)	2. yapıl-
istet- :	(49,30)	işlet-, yaptır-, yap-
istetüvşi :	(49,30)	yaptırıcı
istey alma- :	(100,16)	yapama-
iş :	(118,19)	1. iç, iç kısım, mekânın içi
	(7,13)	2. iç, orta, ara
	(96,28)	<i>tün işinde:</i> gece içinde, gecenin ortasında
	(56,37)	3. iç, üst
	(61,37)	<i>taw işi:</i> dağın üstü, dağ başı
iş - bawır :	(61,37)	4. insanın içi, gönül
iş- :	(14,32)	iç gönül
	(104,17)	1. iç-
işek :	(92,15)	2. ye-
işer :	(105,5)	bağırsak
		yiyecek
		<i>işer as:</i> yiyecek yemek
işik :	(66,17)	hayvan derisinden yapılan kürk
işim :	(85,4)	içim, içme
işim - jem :	(113,6)	içmek yemek
işinen :	(75,1)	içinden, kendi kendine
işip - je- :	(28,5)	içip ye-
işki :	(12,37)	1. iç, içe ait
	(83,81)	2. berideki, yakındaki

işkiz- :	(55,10)	içir-, içirt-
işpe- :	(9,31)	yeme-
işpes :	(8,9)	içmez
iy- :	(49,19)	1. eğ-, başını eğ-
	(120,40-121,1)	<i>ayağına bas iy-</i> : ayağına eğil-
	(24,11)	2. kendine veya bir başkasına veya herhangi bir şeye bağlı kal-
	(33,3-4)	<i>bas iy-</i> : baş eğ-, teslim ol-
iyä :	(68,31)	evet
iyе :	(8,1)	sahip
	(101,12)	<i>iyе bola alma-</i> : sahip olama-
	(8,1)	<i>han iyem!</i> : han sahibim!, hanım hey!
İyekenk:(k.a.) (bkz. İygnek)	(23,2)	Yigenek
iyesiz :	(94,19)	sahipsiz
iygi :	(74,41)	iyi
iyil- :	(12,13)	eğil-
iyilgen :	(12,13)	gerilmiş
iyir :	(11,20)	eğri
iyir - iyir :	(62,17)	eğri eğri
iyis :	(8,20)	koku
iyisti :	(18,45)	kokulu
Iylamış : (k.a.)	(86,29)	İlalmış
İygnek:(k.a.) (bkz. İyekenk)	(86,4)	Yigenek
iyle- :	(80,3)	1. deriyi tabakla-
	(31,1)	2. hamur yoğur-, yoğur-, ez-, ufala-
İylik : (k.a.)	(32,7)	Eylik Koca
iymek :	(12,13-14)	eğik, yaya benzer
		<i>iymek kara kaş</i> : yay gibi kara kaş
iyt :	(24,13)	it, köpek
iyter- :	(13,30)	ittir-, kaktır-
iytteriskende :	(13,29)	kakışmada, itişmede

iytşe :	(32,8)	it gibi, itçe
iz :	(81,9)	iz, belirti, ardısıra
izde- :	(9,6)	ara-, izle-
izdew :	(73,23)	aramak, arama
izge tüş- :	(25,34)	peşine düş-, izle-, izine düş-
iziñşe :	(63,18)	gittiğın izce, yolca, geldiğın yol

J

jabı :	(8,4)	beygirin en kalitesiz türü
jabdıq :	(35,34)	lüzumlu malzeme, hazırlık
jabıl- :	(59,29)	kapan-, yumul- (bir kişi üzerine)
jabıs- :	(41,30)	yapış-, tutun-
jağa :	(104,28)	1. yaka, giysinin yakası
	(46,13)	2. yaka, kıyı, kenar
	(26,1)	3. derenin, gölün, denizin kıyısı, sahil
jağasındaki :	(85,11)	yakasındaki, yanındaki, kenarındaki
jak :	(13,11)	1. çene
	(66,11)	2. taraf
	(78,33)	3. taraf, yan, yön
	(16,26)	4. yakın
jak- :	(27,40)	1. yak-, tutuştur-
	(19,3)	2. sür-, yak-
	(65,27)	3. yak-, gönlünü yap-, gönül al-, kendini sevdire-
jakın :	(56,35)	1. yakın
	(99,19)	2. yakın, yakın kimse
jakında- :	(13,25)	yaklaş-
jakındama- :	(29,3)	yaklaşma-
jakındas- :	(90,27)	yakınlaş-, birleş-

jakındaw :	(46,11)	yaklaşmak, yaklaşma; daha yakın
jakınday :	(24,10)	yakın gibi, yakına
jakınırak :	(57,29)	daha yakın
jakpa- :	(42,28)	1. yakma-
	(68,22)	2. beğenilme-, beğenme-
jaxsar- :	(14,13)	düzel-, kalitesinin iyi olması, daha iyiye doğru gitmesi
jaxsı :	(7,28)	1. iyi, güzel
	(8,9)	2. iyi
jaxsıla- :	(46,6-7)	iyileştir-, güzelleştir-, güzellikle davran-, düzelt-
jaxsılık :	(26,32)	iyilik
jaxtagılar :	(50,10)	yandakiler, taraftakiler
jaxtay :	(12,13)	yay gibi
jaxtı :	(97,35)	çeneli, ağızlı <i>at jaxtı:</i> at çeneli, at ağızlı
jal :	(7,17-18)	1. yele
	(78,4)	2. atın yelesinin altındaki yağı ve eti
jala :	(14,28)	yalan, iftira
jala- :	(10,1)	yala-
jalaŋ :	(56,34)	yalın, kuru <i>jalaŋ bas:</i> yalın baş, başı açık <i>jalaŋ ayak:</i> yalın ayak
	(26,38)	
jalaŋaş :	(12,39)	çıplak
jalaŋaşta- :	(108,38)	1. kılıcını sıyır-, kınından çıkar-
	(59,26-27)	2. soy-, sıyır-, çekip çıkar-, çek-
	(65,33)	3. sıyır-
	(75,14)	4. sığa-
jalaŋdat- :	(79,12)	hazırlat-, hazırla-
jalat- :	(23,10)	bir metali başka bir metalle kapla-
jalbarın- :	(34,21-22)	yalvar-

jalbız :	(17,3)	nane
jaldan- :	(87,23)	para karşılığı birisine hizmet et-
jalğan :	(15,35)	yalan
Jalğanşı : (k.a.)	(43,13)	Yalançı, Yalancı
jalğas :	(65,29)	yakın, ardisıra
jalğız :	(102,34)	1. yalnız
	(80,37)	2. biricik, tek
	(64,18)	3. yalnız, tek başına
	(60,33-34)	4. yalnız, yalnızca
jalğızım :	(62,15)	bir tanem!
jalın- :	(41,22-23)	ricâ et-, yalvar-, istirham et-
jalınba- :	(116,3)	yalvarma-
jalma - jan :	(111,30)	çabuk, tez, hemen
jalmawız :	(74,14)	obur, doymak bilmeyen
jalpak :	(59,3)	geniş, büyük, uçsuz bucaksız
jalpoş :	(60,38)	(?) sıradan at
jalt ber- :	(13,33-34)	âniden dönüş yap-
jaltar- :	(95,32)	âniden başka bir tarafa dön-, yön değiştir-
jaltıra- :	(42,26)	parla-, ışılda-
jaman :	(85,22)	1. çok, pek
	(68,14)	2. heybetli, olağan üstü
	(7,26)	3. kötü, işe yaramaz
jamanda- :	(14,12)	kötüle-, kötü olarak göster-
jamandık :	(7,10)	kötü, kötülük
jambas :	(101,16)	kalça kemiği
jambı :	(25,28)	eskiden çeşitli ağırlıkta biçimlenen gümüş parçası, bunun atıldığı nişan
	(100,4-5)	<i>jambı atuw:</i> gümüş atma

jamil- :	(44,34-35)	bir şey örtün-, bir şeyle tamamen kaplan-, üstüne bir şey ört-, örtün-, sar-
jamilgış :	(76,25)	örtü
jan :	(7,11)	1. can
	(68,25)	<i>jan al-</i> : can al-, öldür-
	(91,28-29)	<i>jan şık-</i> : öl-
	(92,7-8)	<i>janı közine körin-</i> : ölümle burun buruna gel-
	(30,39)	<i>janı tınba-</i> : umurunda olma-, endişelenme-
	(32,20)	<i>janın sandıkka sal-</i> : ölümden canını sakla-
	(114,28)	2. can, kan
	(118,6)	3. çok yakın, çok sevilen kişi ve onlar için kullanılan dikkat çekirici kelime
	(112,7)	4. insan, adam
	(14,30)	<i>jan baspa-</i> : yanına kimse gitme-
	(101,39)	5. insanın kendisi, vücut, beden
	(80,2)	6. vücudun sırt tarafı
	(124,22)	7. yan, yakın
	(11)	8. han
jan - jak :	(124,22)	her taraf, meydan
jan - jarım :	(42,39)	can yârim!
jan - tăn :	(58,3)	can beden, can ten
jan- :	(57,14)	1. yan-, tutuş-
	(45,22)	2. yanarak parla-, ışılda-
janaşırılık :	(115,13)	yakınlık, acıma, yardım
janba- :	(78,10)	yanma-

janıkpa- :	(116,4)	acele etmeden, şaşırmadan hareket et-
janındağı :	(96,18)	yanındaki
jansız :	(42,6)	gizli yürüyen, gizli hareket eden, casus
jaña :	(9,14)	yeni
Jaña Bayır : (y.a.)	(87,13-14)	Yeni Bayır
jañbır :	(24,2)	yağmur
jañğır- :	(95,8)	yankılan-
jañılmas :	(13,11)	yanılmaz
jap- :	(66,17)	1. ver-, hediye et-
	(7,21)	2. ört-, kapa-, kapla-, kapat-, gölgele-
	(84,1)	<i>ķara jer jap-</i> : kara toprak ört-
Japağılı : (k.a.)	(92,31)	Yapagulu Koca
japalakta- :	(51,20)	iri iri kar yağ-, lapala- <i>japalaktap ķar jaw-</i> : iri iri kar yağ-, lapa lapa kar yağ-
japan :	(15,40)	sahipsiz, boş arazi
japır- :	(24,25)	1. yere yapıştır-
	(86,7)	2. yık-, darmadağınık et-, kır-, tüket-
	(64,19)	3. kır-, biç- <i>şöptey japır-</i> : ot gibi biç-
japırak :	(28,19-20)	yaprak, dilim <i>japıraktan kes-</i> : dilim kes-, dilimle-
japķan :	(7,21)	örtmek, örtme
japķanday :	(15,36)	kapar gibi, öldürür gibi
jappar :	(104,33)	cebbar, kudret sahibi, Allah'ın sıfatlarından
japsar :	(101,26)	durum, hal, vaziyet
japtır- :	(23,33)	örttür-, kapattır-

jar :	(9,17)	1. yar, sevgili, dost
	(37,11)	2. <i>jar bol-</i> : yar ol-, yardımcı ol-
	(28,1)	<i>te ğiri jar bol-</i> : Tanrı'nın yar olması, Tanrı'nın yardım etmesi
	(102,19)	3. yar, uçurum
jar- :	(119,7)	1. yar-, del-, inlet-
	(74,16)	2. yar-, parçala-
	(100,18)	3. yar-
jara :	(17,37)	1. yara
	(93,32)	2. kaygı, gam, hasret
jara- :	(116,2)	1. kıvamında ol-, formunda ol-
	(110,36)	2. uygun gel-, beğenil-
	(92,28)	3. uygun gel-
	(28,7)	4. uygun gel-, işe yara-
jarak :	(19,7)	silâh, malzeme
jarak - jabdık :	(35,34)	silâh malzeme
jaral- :	(48,35)	yaratıl-
jarala- :	(104,24)	yarala-
jaralama -:	(29,14)	yaralama-
		<i>janı jaralama-</i> : üzme-
jaralas- :	(104,26)	karşılıklı yarala-
jaralı :	(61,13)	yaralı
jarama- :	(7,27)	yarama-
jaran :	(66,26)	eskiden halk, memleket, cemiyet manasında kullanılan deyim; buyruğundakiler
jararlık :	(39,3)	yararlık, yarayan, yaraşır
jaras- :	(82,39)	yakış-, yaraş-, uygun gel-
jarastır- :	(123,30)	anlaştır-, barıştır-
jarat- :	(9,16)	1. yarat-
	(52,36)	2. kullan-, harca-

	(120,19)	3. atı yarışa hazırla-
jarata ber- :	(30,15-16)	kullanıver-
jaratқан :	(96,25)	yaradan
jaratuw :	(70,16)	kullanma, harcama
jarıq :	(88,12)	1. yarık
	(60,23)	2. aydınlık
	(71,20)	<i>jarıq küni:</i> gündüz
	(98,8)	3. aydın, aydınlık
		<i>jüzi jarıq kıl-:</i> yüzünü güldür-, hayatta mutlu et-
	(8,13)	4. doğru
	(8,24)	5. çatlak, aldatıcı, yalan, düzeni bozuk
jarıl- :	(81,7)	1. yarıl-, patla-
	(80,11)	2. yarıl-, bölün-
jarılқа- :	(27,15-16)	1. yardım et-, lutfet-
	(35,4)	2. iyilik et-, inayet et-, merhamet et-
	(75,17)	3. lutfet-, esirge-, bağışla-
jarılқасın :	(123,8)	hayrını versin, iyiliğini versin
jarıs- :	(18,23)	yarışa katıl-, yarış-
jarıstır- :	(52,12)	yarıştır-
jarқ et- :	(126,14)	aniden parla-, birden bire ışık peydah olması
jarқın :	(68,15)	parlak
jarқıra- :	(18,33)	parla-, parılda-
Jartaşıқ : (k.a.)	(43,14)	Yartaçuk
jartı :	(8,24)	yarım, tam değil
jas :	(10,20)	1. yaş, göz yaşı
		<i>köz jası:</i> göz yaşı
	(120,34)	<i>közine jas kel-:</i> gözü dol-, gözü yaşar-

	(56,5)	2. yaş, insanın yaşı
	(13,12)	<i>jaşka tol-</i> : yaşını doldur-
	(97,4)	3. küçük
	(55,3)	4. genç
jas - kâri :	(33,9)	genç ihtiyar
jas küni :	(64,31)	gençlik günleri, gençlik zamanı
jasa- :	(106,22)	1. yap-
	(53,31)	2. et-
	(92,39)	3. et-, yap-
	(108,39)	4. yap-, ol-
	(115,12)	5. yaşa-, hayat sür-
		<i>jeti jasar kız</i> : yedi yıl yaşamış kız, yedi yaşında kız
jaşagan :	(104,33)	Allah, yaratıcı
jaşagan iyem :	(60,40)	yaradanım
jaşak :	(62,9)	asker, kuvvet
jaşama- :	(50,22)	yapma-, olma-
jaşamis :	(85,9)	yaşı ilerlemiş, görmüş geçirmiş
jaşan- :	(110,14)	silâh tak-, silâhlan-
jaşat- :	(76,9)	yaptırt-, inşa ettirt-
jaşaw :	(41,35)	yapma
jaşawıl :	(49,21-22)	asker
jaşawra- :	(50,34)	göz yaşar-
jaşay alma- :	(116,40)	yapama-
jaşaytın :	(71,28)	yaşantı, hayat
jaşıl :	(53,35)	yeşil
jaşır- :	(75,37)	gizle-, sakla-
jaşırma- :	(120,4)	gizleme-, saklama-
jaştan- :	(117,23)	yaşlan-, dayan-
jaştık :	(29,39)	gençlik
jat :	(63,16)	yad, yabancı

	(99,23)	<i>jat el:</i> yabancı memleket
jat- :	(10,6)	1. yat-
	(94,6)	2. istirahat et-, dinlen-
	(112,2-3)	3. bulun-, yaşa-
	(88,28)	4. kal-, ol-
	(87,2)	5. dur-, bulun-
	(56,25)	6. barın-
	(13,22)	7. yat-, yardımcı fiil
jata alma- :	(101,38-39)	yatama-
jatak :	(90,11)	yatak, in
jatis :	(111,19)	yatış, yatma
jatқanday :	(91,9)	yatmış gibi
jatқız- :	(97,30)	yatır-
jatpa- :	(86,32)	yatma-, yardımcı fiil
jaw :	(7,23)	düşman, hasım, rakip
	(42,16)	<i>jaw alma-:</i> düşmanı yeneme-
	(112,4)	<i>jaw beti:</i> düşman önü
jaw - tatar :	(62,20)	düşman tatar
jaw- :	(7,22)	1. yağ-
	(52,21)	2. < <i>jabuw:</i> hemen giydir-
	(30,41)	3. < <i>jabuw:</i> ört-, kapat-
	(115,1-2)	<i>jawıp koy-:</i> kapat-, kapatıp bırak-
	(124,28)	<i>jawıp tasta-:</i> örtüp bırak-
jawap :	(10,18)	cevap
jawap қat- :	(10,18)	cevap ver-, cevap bul-
jawdır- :	(86,29)	yağdır-
jawған :	(7,22)	yağmak, yağma
jawғanday :	(59,22)	yağmış gibi
jawır :	(16,4)	1. kürek kemiği
	(22,18)	2. çok binmenin neticesinde, hayvanın sırtında oluşan yara

Jawırınşı : (k.a.)	(86,29)	Yagrınçı
jawız :	(23,6)	kötü, sevimsiz, zalim
jawla- :	(116,29-30)	hücum et-, istila et-, düşmanlık et-
jawlas- :	(126,3)	düşman ol-
jawlasuw :	(123,33)	düşman olmak, düşman olma
jawlık :	(122,15)	düşmanlık
jay :	(68,35)	1. mekân, yer
	(59,11)	2. ok
	(49,30)	3. yay
	(60,37)	<i>jay oğrı:</i> yay oku
	(64,21)	4. hal, durum
	(17,14)	<i>jay bol-:</i> istediğini elde et-, mutlu ol-
	(25,5)	5. yıldırım
jay - japsar :	(101,26)	hal, vaziyet, durum
jay- :	(13,7)	1. aç-
	(110,1)	2. yay-, hayvanların otlaması
	(34,21)	3. yukarıya bak-
jayaw :	(19,18)	yaya
jayawla- :	(46,11)	yaya yürü-
jaydak :	(115,30)	hafif, boş
Jayxan : (k.a.)	(30,29)	Yay Han
jayıl- :	(102,21)	1. yayıl-, dağıl-
	(117,12-13)	2. yayıl-, hayvanların otlaması
jayılım :	(106,22)	yaylak, hayvanların otlamasına elverişli yer
jayında :	(73)	hakkında
jaykal- :	(80,24-25)	sallan-
jayla- :	(30,7)	otla-
jaylaw :	(12,36)	yayla
jayna- :	(78,37)	1. parla-
	(18,37)	2. parla-, göze iyi ve sevimli görün-

jaypa- :	(82,8)	yok et-, hepsini birden yen-
jayra- :	(62,11)	yerde yıkılıp yat-
jaz :	(7,22)	yaz, yılın bir mevsimi
jaz- :	(7,9)	1. bir şeye yazı yaz-
	(101,17)	2. <i>köz jaz-</i> : kaybol-, ayrıl-
	(65,34-35)	3. yaz-, yardımcı fil
jaza :	(12,33)	ceza
jazala- :	(14,35)	cezalandır-, cezala-
jazda- :	(32,22)	"bir işi neredeyse yap-" anlamı katan yardımcı fil
jazgı :	(52,32)	yazlık, yazın
jazı :	(48,24)	düzlük, ova
jazık :	(48,24)	1. düz yer, düzlük, ova
	(11,27)	2. suç, kabahat, günah
jazıl- :	(126,7)	1. yayıl-
	(17,37-38)	2. hastalıktan iyileş-
	(53,2)	3. açıl- (göz için)
jazım bol- :	(73,15)	kazaya duçar ol-, aniden öl-
jazuwınsız :	(7,10)	yazılmamış, takdir edilmemiş
jändik :	(41,16)	canlı
jäne :	(78,28)	1. ve
	(73,9)	2. yine
järdem :	(64,29)	yardım
järdemşi :	(88,17)	yardımcı, destekçi
jäwteŋde- :	(87,27)	(?) çılgın gibi koş-
je- :	(50,10)	ye-
jebe :	(16,2-3)	yayın oku
jebe- :	(77,5)	destekle-, kolla-, koru-
jegisi :	(11,10)	yiyeceği, yemek isteği
jegiz- :	(29,5-6)	yedir-
jek :	(38,25)	tek, bir

jeken :	(8,18)	uzun, ince yapraklı, sulu yerde biten bitki
jekpe - jek :	(66,1)	teke tek
jekpe- :	(116,7)	iş yaptırma-, işe koşma-, kabul etme-
jel :	(83,11)	1. boş, boşluk
	(60,31)	2. yel
jel- :	(119,42)	atla orta hızla git-
jeldey :	(23,20)	yel gibi
jelen :	(10,4)	yiğit, delikanlı
jeli :	(13,6)	kımız yapmak için, tayı annesinden çekip bağladıkları yer
		<i>jeli tart-</i> : kımızlık süt sağlamak için kısarak yavrularını bağlayarak, annesinden çek-
jelik :	(116,14)	heveslilik, arzulu, henüz başını taşa vurmamanın verdiği cesaret
jelke :	(31,2)	ense, boyunun dış tarafı
jelkele- :	(120,13)	döv-, vur-
jelken :	(87,1)	yelken
jelkilde- :	(116,12-13)	sallan-
jem :	(27,34)	1. yem
	(115,7)	2. yeme, yiyim
jemeytin :	(8,8)	yemeyen, yememiş olan
jemis :	(12,14)	yemiş, yiyecek
jemtik :	(17,19)	leş
jendet :	(58,6)	cellat
jeñ :	(27,14)	yen, giysinın kolu
jeñ- :	(22,29)	yen-
jeñde- :	(25,20)	bitir-
jeñe alma- :	(64,19-20)	yeneme-
jeñge :	(23,14)	yenge

jeñil :	(8,20)	1. yenil, hafif
	(109,24)	2. hafif
jeñil- :	(79,9)	yenil-
jeñildet- :	(54,17-18)	kolaylaştır-, hafiflet-
jeñilis :	(66,7)	yenilgi
	(53,28)	<i>jeñilis tap-</i> : yenilgiye uğra-
jeñüw :	(74,8)	yenmek, yenme
jer :	(8,20)	1. yer
	(35,20)	2. yer, yurt
	(75,3)	3. toprak, zemin
	(33,16)	<i>jer beti</i> : yeryüzü, dünya
	(123,2)	4. zaman, durum
	(81,15)	5. zaman
	(80,5)	<i>körgeñ jerden - aq</i> : daha gördüğüm zamanda
jer- :	(83,2)	yermek, bozmak, bozma, iğrenmek, iğrenme
jerdegi :	(121,7)	yerdeki
jerden - aq :	(78,24)	ilk yerde
jerin- :	(100,31)	yerin-, alın-
jesir :	(97,4)	dul
		<i>jesir kal-</i> : dul kal-
jet- :	(7,17)	1. belirli bir yaşa ya da seviyeye gel-, büyü-
	(50,2)	2. yet-, kâfi gel-
	(113,13)	3. gel-
	(80,21)	4. var-, yetiş-, ulaş-
	(54,6)	5. kavuş-
	(63,3)	6. git-, dön-
	(67,9)	7. bit, son bul-, öl-
		<i>küni jet-</i> : günü yet-, öl-

jete alma- :	(42,39)	1. yeteme-
	(45,39)	2. yetişeme-, ulaşama-
jetek :	(39,24)	yedek, yedeğe alınan hayvan
jetele- :	(39,26)	yanında yürüt-, yedekle-
jetesiz :	(83,7)	hakikatsiz, soysuz, ahmak
jetetindey :	(47,33)	ulaşmış gibi, varmış gibi
jetew :	(54,2)	yedi tane, yedisi bir arada
jeti :	(31,2)	yedi
	(76,1)	<i>yeti ağaş jer:</i> 7 - 8 kilometrelik mesafe
jeti jüz :	(42,10)	yedi yüz
jeti mır :	(23,7)	yedi bin
jetil- :	(7,28)	inkişaf et-, geliş-, büyü-
jetim :	(63,4)	yetim
jetim et- :	(97,5)	yetim bırak-
jetimdik :	(71,10)	yetimlik
jetimek :	(83,7)	yetim
jetkenşe :	(61,14)	ulaşana dek, ulaşınca kadar, varana dek
jetkilikti :	(126,20)	yeterli
jetkinşek :	(90,15)	genç nesil, gençler, delikanlı
jetkiz- :	(99,10)	1. herkese yetecek şekilde bölüp dağıt-
	(14,15)	2. yetiştir-, bildir-, söyle-
	(61,31-32)	3. ulaştır-
		<i>muratına jetkiz-:</i> muradına erdir-
jetkizbe- :	(61,32)	ulaştırma-, vardırma-
jetkizüw :	(48,14)	yetirmek
jetpe- :	(42,30)	1. yetişme-, varma-, ulaşma-
	(68,2)	2. yetme-, kanaat getirme-, şükretme-

	(29,38)	3. yükseleme- bektikke jetpe-: beyliğe yükseleme-, henüz bey olama-
	(8,12)	4. bakma-, önem verme-, itibar etme-
jetpis :	(104,35)	yetmiş
jew :	(92,29)	yeme
jewşi :	(78,30)	yiyci, yiyen
jeytin :	(74,13)	1. yiyen
	(27,22)	2. yenecek, yiyecek
jez :	(117,5)	kurşun
jıgıl :	(92,23)	1. yığıl-
	(38,26-27)	2. yıkıl-
	(126,18)	3. yığıl-, kapan-
	(38,26-27)	4. yenil-
jık- :	(38,18)	1. güreşte yık-
	(79,6)	2. yık-, devir-
jıkkız- :	(80,16)	1. yıktır-
	(99,20)	2. yıktır-, söktür-, çözdür- <i>üyin jıkkız-: çadırını söktür-, çadırını çözdür-</i>
jıl :	(109,5)	yıl, sene
	(11,5)	<i>jılına bir: her yıl</i>
	(99,24)	<i>jılına bir ret: yılda bir kere</i>
jıla- :	(17,22)	ağla-
	(125,26)	<i>jılawmen bol-: ağla-, ağlamaklı ol-</i>
jılağan :	(55,27)	ağlama
jılan :	(71,19)	yılan
jılan- :	(9,30)	üzül-, kederlen-, ağlamaklı ol-
jılap - enjire- :	(46,27-28)	ağlayıp sızla-
jılap - sıkta- :	(46,12)	ağlayıp sızla-

jılas- :	(94,4)	ağlaş-
jılat- :	(97,2-3)	ağlat-
jılatıp - eniret- :	(26,37)	ağlatıp sızlat-
jılatpa- :	(103,33)	ağlatma-
jılaw :	(125,26)	ağlamak, ağlama
jıldam :	(14,20)	tez, çabuk, hızlı
jıldık :	(40,10)	yıllık
jılğa :	(8,9)	dere
jılı :	(100,21)	ılık, sıcakkanlı, sevecen
		<i>jılı şıray bildirme-</i> : sıcak davranma-, güler yüz gösterme-
jılkı :	(11,6)	yılkı, at topluluğu
jılkışı :	(90,5-6)	yılkılara bakan, yılkıyı güden kimse, at bakıcısı
jıltılda- :	(57,20)	ışılta-, ışığın bir yanıp bir sönmesi
jındı :	(50,28)	cinli
jıpılık :	(116,19)	gözü hızla açıp kapatmaklık
jır :	(80,9)	1. şarkı, türkü
	(7)	2. hikâye
	(33,12)	3. destan, hikâye
jıraw :	(30,12)	ozan
jırla- :	(33,14)	şarkıya dök-, ağıt söyle-
jırt- :	(75,22)	1. yırt-, parçala-
	(61,17)	2. yırt-, tırmala-
jıy- :	(7,12)	topla-, bir yere yığ-, yığ-, biriktir-, küme haline koy-
jıyğan :	(7,25)	yığmak, yığma
jıyğız- :	(32,31)	yığdır-, toplat-
jıyğızba- :	(82,18)	toplama-

		<i>esin jıyğızba-</i> : aklını başına alama-, toparlanama-
jıyılıs :	(123,26)	toplantı
jıyın :	(50,40-51,1)	toplantı, topluluk, kalabalık
jıyırma :	(14,14)	yirmi
jıyırma bes :	(114,22)	yirmi beş
jıyırma mıñ :	(115,41)	yirmi bin
jıyırma tört :	(65,27)	yirmi dört
jıyna- :	(9,38)	1. topla-
	(101,16)	2. toplan-
	(99,4)	3. topla-, toplat-, bir araya getirt-
jıynal- :	(34,5)	1. yığıl-, toplan-
	(65,31)	2. toplan-
jıynay alma- :	(25,11)	toplayama-
jıynay körme- :	(66,26)	toplanama-, bir araya geleme-
jibek :	(14,5)	ipek
jibektey :	(45,22-23)	ipek gibi, ipeğe benzer
jiber- :	(49,18)	1. gönder-, yolla-
	(38,21)	2. at-
	(55,14-15)	3. yardımcı fiil
jibergendey :	(102,33-34)	göndermiş gibi
jiberis- :	(123,34)	gönder-, yolla-
jiberme- :	(92,17)	gönderme-, yollama-
jigit :	(7,11)	1. yiğit, genç, delikanlı
	(8,7)	2. delikanlı
jigit - jelen :	(10,4)	yeni yetişmekte olan genç, delikanlı
jigittik :	(67,7)	yiğitlik, kahramanlık
jik :	(66,30)	hudut, sınır
jiyen :	(8,33)	torun
jiyren :	(22,26)	kırmızı sarı
joğarı :	(38,29)	1. yukarı, yüksek

	(7,16)	2. üstün
jogarı - tömen :	(96,11)	yukarı aşağı
jok :	(8,1)	1. yok, olmayan
	(57,26)	2. yok, hayır
	(116,13)	3. <i>jok et-</i> : yok et-, imha et-
	(90,13)	<i>yok kıl-</i> : yok et-
	(79,21)	4. değil
		<i>jok pa?</i> : değil mi?
	(122,16)	5. olma-, değil
	(60,31-32)	6. olumsuzluk eki
		<i>jegenim jok edi</i> : yememiştim
Joklı : (k.a.)	(92,31)	Yunlu Koca
jokta- :	(123,7)	1. ara-, arzula-, an-
	(108,17)	2. ara-, intikam al-
	(61,36)	3. ara-, endişeyle ara-
jol :	(7,24)	1. yol
	(40,10)	<i>jol al-</i> : yol al-, git-, ilerle-
	(116,17)	<i>jol tawip ber-</i> : yol bul-
	(26,5)	<i>joli bolğış</i> : yolu kutlu
	(108,8)	<i>jolıñ bolsın</i> : yolun açık olsun!
	(47,24)	<i>jolıñ bol-</i> : yolunu bul-, yolu açık ol-
	(106,14)	2. ölçü, durum
	(107,34)	3. baht, talih
	(122,2)	4. sefer, kez, defa
	(110,27)	<i>bul joli</i> : bu kez
	(56,15)	5. yol, yordam, tarz, yöntem
	(46,18)	6. zaman, yıl
		<i>jol bol-</i> : yıl geç-
jol - jora :	(56,15)	yol usül, yol yordam
jolawşı :	(110,33-34)	yolcu
jolay :	(45,16)	1. yol boyu, yol üzeri

	(79,36)	2. aynı, aynı hizada, aynı değerde
jolbarıs :	(18,18)	arslan cinsinden yırtıcı bir hayvan
joldas :	(29,36)	yoldaş
joldas - jora :	(41,40-41)	yoldaş, dost, arkadaş, tanıdık
joldastık :	(104,19-20)	yoldaşlık
jolğı :	(122,8)	seferki, defaki
jolık- :	(110,2)	rast gel-, karşılaş-, görüş-
jomart :	(7,25)	cömert
jor- :	(25,11-12)	yor-, yorumla-
jora :	(56,15)	1. âdet, örf, usül
	(29,36)	2. arkadaş, yoldaş
jorık :	(86,22)	hücum, askeri sefer
jorit- :	(86,36)	yorumlattır-
jorıy alma- :	(25,15)	yorama-
jort- :	(87,12)	yola çık-, yürü-, git-
josaday :	(51,36)	çizgi çizgi, boy boy, dilim dilim gibi, oluk oluk
jota :	(62,17)	tepe
joykın :	(69,28)	güçlü, kuvvetli
jön :	(7,18)	1. yön, istikamet, yer
	(116,16-17)	2. yön, yol
		<i>jön tappay adas-:</i> yolunu bulamayıp şaşır-
	(81,35)	3. vaziyet, durum, husus
	(39,2)	4. doğru, olması gereken
jönel- :	(13,23)	yönel-, davran-
jörgek :	(28,29)	beşiğe yatırılan çocuğun altına konan yatak
jubay :	(9,10)	eş, evli veya nişanlı iki çiftten biri
judırık :	(13,25-26)	yumruk

juk :	(91,31)	herhangi yapışan bir nesne, kalıntı, artık <i>juķ bolma-</i> : geriye kalıntı hiç bir şey kalma-
juķa :	(76,24)	ince
jul- :	(111,35)	1. çek-
	(78,21)	2. yol-, kopar-
	(27,33)	3. yol-, kopar-, sök-
	(13,33)	4. geri çek-, al-
julduzday :	(20,13)	yıldız gibi, yıldıza benzer
julın- :	(51,3)	çıkarıl-, kop-, yolun-
julķıla- :	(124,10)	devamlı olarak, tekrar tekrar sars-
julķına - julķına :	(27,34-35)	gayret ede ede, uğraşı uğraşı
jum- :	(56,6)	yum-
	(73,3)	<i>köz jum-</i> : göz yum-, öl-
juma :	(9,7)	cuma günü
jumak :	(21,13)	cennet
jumbak :	(69,26-27)	bilmece, sırrı olan bir şey, sır
jumıl- :	(98,10)	yumul-
jumis :	(7,5)	iş
jumsa- :	(26,1)	1. istirahat et-, dinlen-
	(43,35)	2. iş ver-, buyur-
	(36,1)	3. kullan-, sarfet-
	(82,6)	4. sarfet-, salla-
	(32,25)	5. yumuşa-, sertliğini kaybet-
jumsak :	(95,4)	yumuşak
jumsar- :	(103,3)	yumuşat-
jumsay bilme- :	(8,5-6)	kullanama-, kullanmayı bilme-
jupar :	(18,45)	güzel kokulu bitki
jurım :	(37,15)	devam, beka
jurt :	(11,2)	1. memleket, yurt

	(46,14)	2. halk, ahali
	(74,9)	3. yurt, halk
	(89,7)	4. halk, millet
	(39,25)	5. oymak sakinleri, oymak
jut :	(64,8)	yokluk
jut- :	(121,6)	yut-
	(33,15)	<i>jer jut-</i> : yer yut-, toprak al-, öl-
juw- :	(88,22)	yıka-, tepeden tırnağa bulan-
juwan :	(96,14)	kalın, büyük, sağlam
juwındı :	(24,14)	yıkama sonucu kirlenen su, bulaşık suyu
juwma- :	(9,27)	yıkama-
juwsa- :	(26,1)	dinlen-
juwsan :	(103,34)	ekşi tadı olan, kokulu kısa boylu bir bitki
jüde- :	(12,39)	zorluk çek-
jügen :	(7,20)	ağızlık ve dizgisi olan, kayıştan yapılan ve atın başına getirilen eğer takımlarının bir kısmı, gem
jügir- :	(13,14)	koş-
jügirgendey :	(76,26)	koşmuş gibi, sarmış gibi
jügirt- :	(75,30)	koştur-
jük :	(8,20)	yük
jükti :	(86,1)	gebe
jükti bol- :	(13,9)	gebe kal-
jündes :	(117,15)	yünü bol, yünü uzun
	(29,12)	<i>karga jündes</i> : karga tüyü gibi, kara
jür :	(10,6)	şimdiki zamanda kullanılan yardımcı fiil
jür- :	(101,9)	1. yürü-, gez-
	(87,3)	2. yürü-, git-

	(62,4)	3. ol-
	(110,6)	4. ol-, bulun-
	(61,32)	5. git-, ol-, yaşa-
	(13,11)	6. yaşa-, büyü-, geliş-
	(80,30)	7. yürü-, yardımcı fiil
jüre alma- :	(75,4)	yürüyeme-
jürek :	(16,16)	yürek
jürerlik :	(32,22-23)	yürüyecek
jürgizbe- :	(75,5)	yürütme-
jüris :	(114,24)	yürüyüş
jürme- :	(115,28-29)	1. yürüme-
	(74,41)	2. yürüme-, devam etme-
	(75,11)	3. gitme-
	(90,9-10)	4. olma-
		<i>bolıp jürme-:</i> olma-
jürtüw :	(107,25)	durmak, bulunmak, yaşamak
jüyrik :	(49,21)	1. hızlı koşan, hızlı giden
	(15,35)	2. hızlı koşan at
jüyrik bolma- :	(100,15-16)	hızlı olma-
jüz :	(9,31)	1. yüz, çehre
	(66,28)	2. kesici aletlerin keskin tarafı
jüz kırık :	(71,35)	yüz kırık
jüz mın :	(116,4)	yüz bin
jüz- :	(32,8)	yüz-, suyu yüzerek geç-
jüzdi :	(100,29)	yüzlü
jüzik :	(38,33)	yüzük
jüzim :	(69,12)	üzüm

K

ḳaba :	(78,7)	1. köpek
	(16,28)	2. kalın, sıkı, koyu, sert renk ve tüyde olan
ḳabaḳ :	(103,29)	1. alın
	(64,20)	2. göz ile kaşın arası, göz kapağı
Ḳaban Ḳoyuşı : (k.a.)	(23,32)	Kaban Çoban, Kıyan Güçü
ḳabasakal :	(15,5)	çenenin tamamında çıkan kalın, sert, sıkı sakal
ḳabatta- :	(32,11)	birbiri üzerine koy-, kıvr-, ikiye katla-
ḳabil :	(101,4)	kabul
	(13,8)	<i>ḳabil bol-</i> : kabul ol-
	(7,8)	<i>ḳabil bolma-</i> : kabul olma-
ḳabın- :	(86,10)	şiş-, göğsü inip kalk-, nefes alama-, yüreği hızla çarp-
ḳabırğa :	(13,11)	kaburga
ḳada- :	(103,3)	delip geçir-, isabet ettir-
	(104,12)	<i>ḳus kanatın ḳada-</i> : kuş kanadına isabet ettir-, delip geçir-
ḳadal- :	(16,4)	1. saplan-
	(45,12)	2. sancı-, saplan-
	(41,21)	3. yapış-
	(76,27)	4. gözünü kırpmadan bak-, gözlerini dik-
ḳadam :	(97,36)	adım, girişim, baht, talih
		<i>ḳadamı ḳuttı bol-</i> : bahtı açık ol-, talihi kutlu ol-
ḳadirle- :	(63,35)	say-, hürmet et-
ḳadirli :	(70,1-2)	saygıdeğer, hürmetli, değerli
Ḳafı ḳalası : (y.a.)	(97,6)	Feodosiya Kalesi
ḳağıl- :	(32,19)	vurul-, çalın- (müzik âleti için)

kağılma- :	(63,34)	vurulma-, çalınma- (müzik âleti için)
kağıssız :	(20,5-6)	savaşız
kahar :	(31,1)	kahır, heybet
	(103,30)	<i>kahar kel-</i> : kız-, hiddetlen-
	(14,26-27)	<i>kahar kıl-</i> : kahret-, sinirlen-
kaharlan- :	(65,6)	<i>kaharına min-</i> : sinirlen-
kaharlı :	(96,39)	sinirlen-, kız-
kaj- :	(92,19)	öfkeli
kak :	(32,31)	yorul-, bık-, usan-, yıl-
	(32,31)	tam isabet, noktası noktasına
	(48,41)	<i>kak ayır-</i> : tam ortasından ayır-
	(80,11)	<i>kak bölün-</i> : tam ortasından bölün-
kak- :	(51,10)	<i>kak jarıl-</i> : tam ortasından yarıl-
	(91,1)	1. kaldır-
	(87,36)	2. çarp-
	(7,17)	3. kak-, vur-, çarp-
	(50,17)	4. vur-, tep-
	(50,10)	5. bir müzik âletini vur-, çal-
	(7,17)	6. kap-, kabaca yakala-, kapış-
kaklı :	(116,19)	7. itina et-, ihtimam göster-
kaklı :	(113,1)	vurmuş, kakmış gibi
kakpa :	(45,29-30)	bir müzik âletini çaldır
kakpan :	(23,29)	bezergân, dış kapı
kakta- :	(28,33)	kapan
	(94,26)	1. et, balık, meyve vb.ni kurut-, eti veya balığı ızgarada pişir-
		2. kurut-
		<i>arçasın kün közine kakta-</i> : sırtını güneşe ver-
kal- :	(7,7)	1. kal-

	(47,30)	<i>kalğan - kutkan</i> :kalan batan, artıp yeten
	(101,31)	2. kal-, geride kal-
	(86,25)	<i>odan kalsa</i> : onun gerisinde, ondan sonra
	(74,40-41)	3. kal-, dal-
	(81,4)	4. dur-
	(83,40)	5. kal-, dolaş-
	(80,26)	6. kal-, ikâmet et-
	(52,37)	7. yetme-
	(71,14)	8. birinin ölümünden ya da gitmesinden sonra, onun ardında kal-
	(47,3)	9. bırak-, bir şeyden kal-
	(92,7)	10. kal-, yardımcı fiil
kala :	(77,31)	kale
kala- :	(39,11-12)	seç-, beğen-, arzu et-
kalamday :	(83,20)	kalem gibi
kalay :	(61,26)	1. ne iş, ne iştir, nedir, nasıl, niçin
	(74,38)	<i>kalay bolğanda</i> : nasıl olsa
	(49,35)	<i>kalaysın ba</i> : ister misin?
	(20,27)	2. nasıl, berkitme olarak
kalayda :	(83,6)	nasılsa
kalayşa :	(51,26)	nasıl, ne şekilde
kalaytınday :	(74,2)	arzu ettiği gibi, istediği gibi
kaldır- :	(49,12)	1. bırak-, kalmasını sağla-
	(83,38)	2. bırak-, söyle-
kaldıra alma- :	(20,31)	bırakama-
kaldırma- :	(78,23)	1. gece bırakma-
		<i>kaldırmay ber-</i> : gece bırakmadan ver-
kaldırma- :	(8,24-25)	2. yarı yolda bırakma-

kalğan :	(19,13)	1. kalan, diğer, diğeri
	(19,10)	2. kaldığı, olduğu
kalğır :	(9,30)	kara, karanlık, umutsuzluk
kalı :	(11,3)	halı
kalı kilem :	(11,3)	halı
kalıktaw :	(25,22)	kuşun süzülerek uçması
kalıñ :	(7,21)	1. koyu, çok, sık
	(87,3)	2. çok, sık
	(40,29)	<i>kalıñ mal:</i> başlık parası
kalıñdıq :	(20,14-15)	1. delikanlının nişanlısı
	(41,37)	2. gerdek
kalıp :	(40,21-22)	bir şeyin başlangıçtaki durumu
kalkān :	(27,11)	kalkan
kalkı- :	(28,26-27)	kalgı-, atla-, zıpla-, hareket et-, süzülerek uç-
kalma- :	(17,27)	1. kalma-
	(91,15)	2. kalma-, geri kalma-, peşinden kalma-
kalpak :	(24,16)	kalpak, börk
kalta :	(94,37)	elbisenin cebi
kaltıra- :	(25,33)	titre-, kımıldı-
kaluw :	(48,20)	kalmak, kalma <i>tanıp kaluw:</i> tanıyıp kalmak
kam :	(111,36)	1. gam, üzüntü, sıkıntı
	(70,38-39)	<i>kamdı jeytin adam:</i> gam çeken, hasretlik çeken kişi
	(34,15)	2. endişe, merak, dikkat <i>taj men tağnın kamın je-:</i> taç ile taht için endişelen-
	(25,19)	3. hareket, bir işin uzantısı
Kam : (k.a.)	(11,1)	Kam Gan

Ḳam - Ğan : (k.a.)	(11,1)	Kam Gan
Ḳam - Ğanulı Bayandür xan: (k.a.)	(11,1)	Kam Gan oğlu Bayındır Han
ḳama- :	(41,17)	hapset-, kapat-, yakala-, sar-
ḳamal :	(23,1)	kale
ḳamal- :	(23,30)	sarı-, çember içinde kalmış ol-, tutuklan-, içinden çıkama-
ḳamawlı :	(63,10)	tutsak, hapis
ḳamda- :	(43,37)	hazırla-
ḳamdan- :	(16,30)	hazırlan-
ḳamdanba- :	(103,10)	hazırlanma-
ḳamık- :	(24,38)	üzül-, üzüntü duy-, merak et-, evhamlan-
ḳamıkpa- :	(61,39)	üzülme-, merak etme-
ḳamıs :	(53,12)	kamış, kamışlık, sazlık
ḳamқа :	(105,10)	sarı altın süsü verilen ve gümüş taklidi ipe dokunan kumaş çeşidi
ḳamқor :	(86,16)	koruyucu, arka çıkan, destekleyen, yardım eden
ḳampiyt- :	(9,29)	karnın veya başka bir yerin olduğundan fazla şişmesini sağla-
ḳamsız :	(86,37)	1. gamsız, dertsiz, düşüncesiz
	(90,2)	2. hazırlıksız, âniden
ḳamşıla- :	(15,28)	kamçıla-
ḳamzol :	(75,35)	ince ve ısıtmayan kaftan
ḳan :	(12,32)	kan
	(77,35)	<i>ḳan kıł-</i> : öldür-, kan içinde bırak-
	(53,21)	<i>ḳan maydan</i> : kanlı meydan, harp
	(82,7)	<i>ḳanı kayna-</i> : heyecanlan-
Ḳan - Töräli : (k.a.)	(73,2)	Kan Turalı
ḳan- :	(51,22)	kan-, susuzluğunu gider-

kana :	(95,23)	yalnızca
kanığatsız :	(9,26)	kanaatsiz
kanat :	(67,17)	1. kanat, uçma organı
	(32,27)	2. kanat, kenarı, taraf
kanat- :	(29,12)	kanat-
kanatınday :	(42,25)	kanadı gibi
kanattas- :	(90,25)	kanat kanada verip yakın uç-
kanda- :	(43,17)	kan akıt-, kana bula-
kanday :	(52,24)	kan gibi
kanday :	(7,4)	1. nasıl
	(119,40)	2. nasıl, kimin
	(58,34)	3. ne kadar!, nasıl da!, nasıl, nice
	(57,40)	4. hangisi, ne kadarı
kandı :	(32,21)	kanlı
kandır- :	(25,40)	kandır-, susuzluğunu gider-
Kanışer : (y.a.)	(55,24)	Kan Abkaza
kanjar :	(13,35)	hançer
kanjiga :	(30,1)	eğerin terkisi
kanķumar :	(120,39)	kan heveslisi, kanlı, kana susamış
kanķuyly :	(112,37-38)	kan istekli, kana susamış, kanlı
kannen - kapersiz :	(42,11)	1. habersiz
	(19,9)	2. gamsız, hiç bir derdi düşüncesi olmayan
kansı- :	(61,2)	kuru-, kurumuş ol-
kanşa :	(58,14)	1. kaç, ne kadar
	(90,12-13)	2. ne kadar, nasıl; berkitme olarak <i>kanşa bolsa da:</i> ne kadar, nasıl olsa da
kanşama :	(7,14)	1. nasıl
	(33,22)	2. çok, pek çok, sınırsız
kanğı bas :	(69,20-21)	rastgele dolaşan kimse

kaḡır- :	(80,36)	maksatsız, gayesiz dolaş-, avarelik et-, başı boş ol-
kaḡıra- :	(25,22)	boş kal-, boş ol-
Kaḡlı : (k.a.)	(73,1)	Kaḡlı Koca
kaḡsı- :	(61,2)	kuru-
kap :	(117,23)	1. geniş çuval
	(42,25)	2. kara kelimesini berkitmek için konan öntakı
kap-	(50,11)	kap-
kapersiz	(19,9)	habersiz
Kaḡık ḡan (k.a.)	(92,36)	Kapak Kan
kapkara :	(42,25)	kapkara
kapısır-	(38,28)	kucaklayıp birleştir-, iki elini açarak kucakla-
kapta- :	(42,20)	1. kapla-, doluş-
	(101,40)	2. çoḡal-, dol-
kaptaḡanday :	(27,1-2)	kaplamış gibi
kar :	(7,21)	1. kar
	(124,13)	2. kol veya elin üst kısmı
kara :	(7,20)	1. kara, siyah
	(18,39-40)	kaḡara bas-: günah işle-, suç işle-
	(110,20)	kaḡara bet: yüzkarası
	(64,8)	kaḡara jal: kara yeleli
	(45,5)	kaḡara köz: kara gözlü
	(15,31)	kaḡara niyet: kara niyetli, namert
	(49,26)	kaḡara tobır: halk, alelade halk, âvâm
	(22,2)	kaḡara xalık: alelade halk, âvâm
	(57,8)	2. karaltı, gölge
karar- :	(48,6)	1. karar-
	(9,37-38)	2. bak-
	(78,28)	3. bak-, itaat et-

	(97,34)	4. doğru yol al-
	(50,20)	5. bir şey söylemek için geri dön-
Ḳara - Şükir : (k.a.)	(76,23)	Kara Çekür
Ḳara Arslan : (k.a.)	(53,27)	Kara Arslan
Ḳara Bodak : (k.a.)	(22,19)	Kara Budag
Ḳara Koyşu : (k.a.)	(23,31)	Karaçuk Çoban
Ḳara Köne : (k.a.)	(22,19)	Kara Göne
Ḳara Tagavor : (k.a.)	(53,26-27)	Kara Tekür
Ḳara teñiz : (y.a.)	(29,27-28)	Kara Deniz
Ḳara Tokan : (k.a.)	(32,33)	Kara Tüken
Ḳara Töken : (k.a.)	(66,2)	Kara Tüken
ḳarabet :	(14,11)	bela, dert
ḳarajal :	(64,23)	kara yeleli
ḳarakat :	(63,4)	kara renkli yuvarlak ufak meyve
ḳarakşı :	(15,39)	yolkesici, haydut, yağmacı
ḳaralı :	(63,17)	karalı, karalar içinde
ḳarama- :	(14,10)	itaat ettirme-, itibar etme-
ḳaran- :	(100,27)	bakın-
ḳarañ :	(8,1)	1. karanlık, kara
	(18,17)	2. karanlık, gece
	(59,28)	3. karanlık, umutsuzluk
ḳarañ kal- :	(9,30)	sahipsiz kal-
ḳarañğı :	(16,35)	karanlık
ḳarañgılık :	(68,12)	karanlık, karaltı
ḳarat- :	(59,34)	tâbi ol-, bir şey ile aynı hizaya getir-
ḳaraşa :	(8,7-8)	kara, karaca
Ḳarataw : (y.a.)	(7,12)	Karadağ
Ḳaratawday :	(7,12)	Karadağ gibi, Karadağ kadar
ḳarawıl :	(68,15)	nöbetçi
ḳaray :	(37,39)	doğru, gerektiği gibi, göre, uyarak, gerekli

karay- :	(46,36)	karar-
karay - karay :	(59,14)	baka baka
karğa :	(79,36)	karga
karğa - kuzgın :	(17,30)	karga kuzgun
karğa- :	(11,13)	beddua et-, lanet et-
karğaday :	(110,20)	karga gibi
karğaşa :	(57,10)	karga gibi
karğaw :	(12,26)	beddua etme, lanetleme, lanet
karğıs :	(11,13)	beddua, gazap, lanet
	(103,24)	karğıs tiy-: bedduaya maruz kal-, lanetlen-
	(34,14)	karğısına uşıra-: lanetine uğra-
karı- :	(52,25)	yaşlan-, ihtiyarla-
karın :	(9,29)	karın
karındas :	(39,13)	kız kardeş
karıs :	(13,2)	baş parmak ile orta parmak aralığı ile yapılan ölçüm
karıs- :	(40,15)	kenetlen-
karıya :	(9,12)	tecrübeli ihtiyar kimse
karız :	(118,1)	1. hak, borç
	(12,39)	2. borç
karız - kawğa :	(13,5)	borç harç
karızda- :	(36,18)	borçlu ol-
karızdar:	(36,18)	borçlu
karızsız :	(36,18-19)	borçsuz
kark kark :	(114,26)	kahkaha atıp gül-
	(94,32)	kark kark kül-: neşeli neşeli gül-, yüksek sesle gül-
karkılta- :	(41,14)	yüksek sesle gül-
karlı :	(33,18)	karlı
karp- :	(78,31)	kırp-, ısır-

ķars :	(16,16)	bir Şey ayrılırken çıkan ses, sarsılırken çıkan ses
	(34,8)	<i>ķars ayrıl-</i> : kars diye ayrıl-
ķarsı :	(46,37)	1. karşı, n
	(101,1)	2. karşı, aleyh
	(57,12)	3. karşı, +A doğru
		<i>ķawęa ķarsı</i> : düşmana doğru
ķart :	(9,12)	yaşlı, ihtiyar
ķart - ķarıya :	(20,29)	yaşlı ihtiyar, yaşlı tecrübeli ihtiyar
ķarŐar : (k.a.)	(39,13)	Deli Karçar
ķartay- :	(30,33)	yaşlan-, ihtiyarla-, kartlaŐ-
ķartayęan :	(69,36)	yaşlı, ihtiyar, yaşlanmış
ķarttık :	(18,35)	ihtiyarlık
	(18,35)	<i>ķarttık je Ő-</i> : yaşı ilerle-, ihtiyarla-
ķarun : (k.a.)	(117,2)	Karun
ķaruw :	(118,12)	silh, malzeme
ķaruw - jaraq :	(19,7)	silh cephane, silh malzeme
ķaruwlandır-	(119,5)	silhlendir-, güçlendir-
ķaruwlı :	(12,29)	1. güçlü, kuvvetli
	(110,10)	2. silhli
ķas :	(58,32)	1. kaş
	(11,22)	2. yan, yakın, etraf
	(123,7)	has, düşman, alçak
ķas - kz :	(18,1)	kaş göz
ķasık :	(104,40)	kaşık
ķasıktay :	(29,22)	kaşık kadar
		<i>ķasıktay ķan kıy-</i> : bir kaşık kalana dek kanı feda et-
ķasiyet :	(117,23-24)	1. haysiyet, kişinin hususiyeti, belgisi
	(27,38)	2. durum, vaziyet
ķaskır :	(25,7)	kurt, br

kaş- :	(26,13)	1. kaç-
	(95,32)	<i>kaşa ber-</i> : kaçiver-
	(13,23)	<i>kaşa jönel-</i> : kaçmaya yönel-, kaçmaya yelten-, kaçmaya hazırlan-
	(59,10)	2. dön-
kaşa- :	(97,31)	taş, ağaç gibi şeyleri del-, delik aç-, oy-
kaşan :	(47,18)	ne zaman
kaşırma- :	(120,5)	kaçırma-
kaşkakta- :	(58,18)	geri geri git-, döne döne git-, kaçamak yap-
kaşpa- :	(60,3)	kaçma-
kat- :	(107,12)	1. büyü-, geliş-
	(112,13)	2. ver-
	(10,18)	<i>jawab kat-</i> : cevap ver-, karşılık bul-
	(28,16)	3. kat-, ver-
	(52,24)	<i>ün kat-</i> : ses ver-
	(18,22)	4. kuru-, suyu çekil-
	(63,11)	5. don-, don tut-, katılaş-
	(115,2)	6. katılaş-, sertleş-, kuru-
	(47,32)	<i>katkan nan</i> : kuru ekmek
		<i>katkan - kutkan</i> : kuruyup kalan, katılışıp kalan
katar :	(25,16)	katar, sıra, dizi, grup, düzen
katarlan- :	(20,21)	sıralan-, dizil-
katarlas- :	(45,23)	aynı sıraya gel-, aynı ayar ol-, yan yana gel-
kate :	(34,23)	hata, yanlış, yalan, kusur
		<i>kate ketpe-</i> : hatalı olma-, boşa gitme-
kater :	(29,30)	tehlike, korkunç

ḳatesiz :	(7,2)	hatasız, yanlışsız, kusursuz
ḳatık :	(47,30)	katık
ḳatıs :	(18,39)	ilgi, bağ, alaka
ḳatıs- :	(48,30)	katıl-, iştirak et-
ḳatısa alma- :	(122,15)	katılama-
ḳatıspa- :	(122,13)	katılma-
ḳatkan :	(115,2)	kuru
ḳattı :	(120,10)	1. pek çok, sert, hızlı
	(13,27)	2. sert, katı
	(26,41-27,1)	3. çok, fazla
	(76,15)	4. sert, hızlı
	(111,18)	5. hızlı yürüme, hızlı akma
	(96,38)	6. kaba
Kavkaz : (ö.a.)	(8,4)	iyi cins, güçlü bir at, Kazılık
kavkazda-	(gümüşlenen şeyi kara boya ile güzelleştir-
kavkazdıḳ (ö.a.)	(112,31)	kazılık at; büyük, kuvvetli ve cins at, Kazılık dağında yetişen cins at
ḳawḡa :	(13,5)	kuyudan su çekmeye yarayan kap, kova
ḳawıldırık :	(93,12)	kabul görmedik, tesirsiz, etkisiz
ḳawım :	(9,9)	kavim, halk, çoğunluk, cemaat
ḳawınday :	(12,15)	kavun gibi, kavuna benzer
ḳawip :	(102,31)	tehlike
ḳawip - ḳater :	(75,13)	tehlike gözdağı
ḳawipsiz :	(81,10)	tehlikesiz
ḳawipti :	(91,30)	tehlikeli
ḳawsakal :	(11,17-18)	< <i>ḳabasakal</i> : iri ve sık kıllı sakal, sık sakallı
ḳawsat- :	(57,34)	yık-, harap et-, kır-, parçala-
ḳay :	(120,20)	1. ne

	(111,19)	2. nasıl
	(8,20)	3. hangi
	(108,11-12)	<i>ķay betimmen jürmekpin?:</i> hangi yüzümle yaşayacağım?
Ķay : (k.a.)	(22,17)	Kıyan Selçük
ķayda :	(33,15)	nereye
	(63,7)	<i>ķayda ķaldı?:</i> ne oldu?
ķaydan :	(62,32)	nereden, nasıl
ķayģı :	(29,40)	kayģı, tasa, üzüntü
ķayģır- :	(17,24)	merak et-, üzülmeme, üzülmeme, üzülmeme, üzülmeme
ķayģırmas :	(45,3)	üzülmeme, üzülmeme
ķayık :	(29,28)	ķayık
ķayın :	(52,28)	hanımın veya kocasının akrabaları
		<i>ķayın ata:</i> kaynata
		<i>ķayın ene:</i> kaynana
ķayın :	(27,12)	ķayın ağacı
ķayır :	(33,17)	ķayır
ķayır- :	(19,25)	1. döndür-, arkaya çevir-
	(112,8)	2. idare et-, evir-
ķayırımıdı :	(36,21)	merhametli, ķayırsever
ķayırılı :	(56,10)	ķayırılı
ķayıspa- :	(49,9)	eģilme-
ķayıspas :	(7,24)	eģilmez, bükülmez
ķayķı :	(24,19)	geriye doğru eģik, eģri
ķayna- :	(120,33)	1. ķayna-
	(97,29)	2. ķayna-, kabar-
ķayra- :	(57,35)	bıçak veya benzeri kesici şeyleri bile-
ķayran :	(80,5)	1. ķayran
	(13,36)	2. sevgili, kıymetli
		<i>ķayran ķal-:</i> ķayran kal-
	(8,1)	3. ķayır

ķayrat :	(62,3)	gayret, kudret, gūĉ; yapılabilecek, yapılabirlik
	(119,21)	<i>ķayratıñ bolsa:</i> gūcün varsa, kendine güveniyorsan, cesaretin varsa
ķayrılma- :	(33,23-24)	dönme-
ķaysı :	(110,30)	1. hangisi, ne
	(83,29)	2. ne
	(99,10)	3. hangi, hangisi, kim
ķaysıbiri :	(30,3)	hangi biri, herhangi biri, her biri
ķayt- :	(7,11)	1. dön-, gittiĝi yerden geri gel-, geri dön-
	(33,7)	<i>ķayta min-:</i> dön-
	(104,16)	<i>ķaytıp körme-:</i> çevirme-
	(97,11)	2. halsizleştir-, öldür-
	(40,20)	3. cay-, sözünde durma-
ķayta :	(9,39)	1. tekrar, yeniden
	(26,22-23)	2. onun yerine
ķaytadan :	(13,26-27)	yeniden
ķaytar- :	(20,8)	1. çevir-, geri yolla-
	(67,21)	2. geri gönder-, döndür-, geri ver-
	(112,15)	betin ķaytar-: umudunu kırdır-, boş döndür-
	(76,3)	<i>ķawap ķaytar-:</i> cevap ver-
ķayte- :	(42,1)	< <i>ķay et-:</i> ne yap-
	(46,6)	<i>ķaytedi:</i> nasıl olurdu?, ne yapıldı?
	(42,1)	<i>ķaytemiz:</i> ne yapalım?
	(12,32)	<i>ķayter edi:</i> ne yapılır?, ne olur?
	(46,1)	<i>ķaytesin:</i> ne yaparsın?
	(46,17)	<i>ķaytpeksiñder:</i> ne yapacaksınız?
ķaytı :	(67,10)	önemsiz

ķaytpa- :	(101,40)	<i>ķaytis bol-</i> : öl-
	(75,25)	1. geri dönme-
	(109,30)	2. geri dönme-, vaz geçme- <i>alğan betinen ķaytpa-</i> : aldığı karardan dönme-
ķaytuw :	(39,18)	dönmek, dönme, dönüş
ķaz :	(79,15)	ķaz
	(20,3)	<i>ķaz moyındı</i> : ķaz boyunlu
ķaz - ķatar :	(86,40)	ķaz ķatar
		<i>ķaz - ķatar tur-</i> : ķaz ķatar dur-, bekle-
ķaza :	(114,22)	ölüm, ecel
		<i>ķaza tap-</i> : öl-
ķazan :	(25,30)	kazan
Ķazan : (k.a.)	(22,4)	Salur Kazan
ķazan - ayak :	(10,1)	kazan bardak
ķazanday :	(116,11)	kazan gibi
ķazday :	(63,36)	ķaz gibi
Ķazılık Oğız : (k.a.)	(34,7)	Kazılık Koca
ķazına :	(23,12)	hazine
ķazır :	(95,41)	1. hazır, şimdi
	(126,25)	2. şimdi, bugün
ķäliyma :	(53,34)	kelime
	(59,6-7)	<i>tilin ķäliymağa keltir-</i> : Kelime - i şahadet getir-
ķäri :	(23,14)	ihtiyar, yaşlı
ķäwäp :	(28,20)	ķebap
ķäwser :	(52,33)	ķevser
ķebin :	(71,17)	ķefen
ķebin- :	(91,13)	ķabar-
ķedeylen- :	(12,39)	mal mülkü azal-, fakirleş-

kek :	(25,32)	intikam, düşmanlık, oç
kel- :	(8,27)	1. gel-
	(56,5)	2. gel-, var-, ulaş-, yet-
	(7,10)	3. gel-, vakti gel-, sırası gel-
	(61,23)	4. gel-, ol-
kele :	(88,32)	1. orta
	(14,2)	2. ağıl, ahır
kele alma- :	(109,7)	geleme-
kele jat- :	(16,14)	gelmekte ol-, gel-
kele sal- :	(10,2)	gelerek, vara vara, gide gide
keleli :	(52,35)	mühim, bol; sürü
keler :	(8,5)	gelecek
kelesi :	(14,14)	gelecek, sıradaki, diğer
kelgen :	(52,3)	1. gelen
	(8,19)	2. geldiği, gelmesi
	(96,34)	3. geldik
		<i>kelgen jer:</i> geldiği yer
kelgenşe :	(76,8)	gelince, geldiğinde
kelin :	(83,32)	gelin
kelinşek :	(50,25-26)	yeni gelin
kelip tur- :	(44,40)	gelip dur-, ziyaret et-, görmeye gel-
kelis :	(94,13)	geliş
kelis- :	(110,36)	anlaşmaya gel-, sözleş-, vâdeleş-, uzlaş-
	(39,19)	anlaşmaya gel-, sözleş-, vadeleş-, karar ver-
kelisim :	(19,15)	şart, anlaşma maddeleri
kelisti :	(90,16)	gösterişli, güzel, iyi
kelme- :	(7,11)	1. gelme-
	(61,15)	2. dönme-
	(68,2)	3. gelme-, bir şeyi söyleme-

	(35,38-36,1)	<i>eki auz sözge kelmesten:</i> hiç bir şey söylemeden
	(123,37-38)	<i>eki sözge kelme-:</i> çok konuşurma-
	(92,9)	4. yetme-
		<i>küşî kelme-:</i> gücü yetme-
kelmes :	(75,9)	1. dönülmez
	(44,23)	2. gelmeyecek, gelinmeyecek, dönüşü yok
	(52,5)	gelinmez, dönülmez
kelse :	(17,39)	1. gelince
	(9,39)	2. gelse, geldiğinde, gelip gördü ki
keltek :	(24,18)	kısa çomak
keltir- :	(53,34)	getir-
keltirgen :	(9,2)	getiren
keltirme- :	(23,25)	1. getirme-
	(108,14)	2. getirme-, meydan verme-
kelüw :	(39,38)	gelmek, gelme
kem :	(38,25)	1. zayıf, güçsüzlük
	(117,35)	2. eksik, az, kıt
	(51,27)	<i>kem akıl:</i> kıt akıllı, akı kıt
	(45,35)	<i>kem bol-:</i> eksil-
	(22,1)	3. yoksul, ezik, eksik gedik
kem - ketik :	(49,24)	yok yoksul, fakir fukara, zayıf güçsüz
kem- :	(46,8)	azal-, eksil-
keme :	(116,30)	gemi
kemer :	(101,15)	kemer, deriden süslenerek yapılan kemer
kempir :	(64,10)	ihtiyar hanım, kocakarı
kemşilik :	(63,5)	eksiklik, gariplik
kenedey :	(41,21)	kene gibi

kenel- :	(106,21) (33,4)	bolluğa kavuş-, gönlü rahatla- <i>oljağa kenel-:</i> ganimete gömül-, çok ganimetle memnun ol-
keñ :	(31,33)	büyük, geniş
keñes :	(7,4) (58,3)	1. akıl, fikir, görüş 2. akıl
	(7,4)	<i>keñes ber-:</i> akıl ver-
keñes- :	(13,40)	3. meclis, meşveret, sohbet fikir teatisinde bulun-, bir şey hakkında konuş-
keñirdek :	(12,29)	boğaz
keñşilik :	(19,41)	serbestlik
keşik :	(50,17)	davul gibi vurgulu sazlardan biri
kepter :	(68,39)	güvercin
Kerbela : (y.a.)	(8,33)	Kerbelâ
kerek :	(8,23)	gerek, lâzım
keremet :	(91,18)	keramet, çok büyük
keri :	(45,39)	geri, arka tarafa
keril- :	(23,10) (114,24)	gerin-, uzan- gerin-, elini ayağını uzatarak gerin-
keriskedey :	(76,22)	(?) pehlivan gibi
kerney :	(59,9) (32,20)	ney altın tildi kerney: altın burmâlı ney, altın dilli ney
kerüwen :	(21,1)	kervan
kes- :	(124,30) (124,29) (8,7) (8,7)	1. kes-, yar- 2. kes- 3. bir şeyi kes-, doğra- <i>kesip tüs-:</i> kesip at-
kese :	(68,17)	çay içilebilen fincan, kadeh
keseek :	(95,41)	tuğla, kerpiç

kesil- :	(47,20)	kesil-
kesilme- :	(27,3)	kesilme-
kesir :	(108,39)	1. engel
	(9,20)	2. zarar, ziyan, bela
kespe- :	(21,9)	kesme-
kesüw :	(96,10)	kesmek, kesme
keş :	(25,18)	akşam, karanlık basmaya başladığı sıra, geç vakit
keş- :	(26,1)	geç-
keşçe :	(68,21)	cahil, beyinsiz, hiç bir şey düşünmeyen, uğursuz, sevimsiz
keşe :	(26,34)	dün
keşir- :	(9,11)	1. geçir-
	(9,11)	<i>talay jıldı basman keşir-</i> : uzun yaşa- , , yaşlan-
	(19,38)	2. affet-, kusuruna bakma-
keşirim :	(68,2)	af
	(81,26)	<i>keşirim sura-</i> : af dilemek
keşki :	(114,2)	akşamki, akşam üstü
keşpe- :	(87,26)	1. geçme-, yaşama-
	(125,23)	2. affetme-
ket- :	(7,18)	1. git-
	(7,11)	<i>janı ket-</i> : öl-, canı git-, uç-
	(11,11)	<i>kete ber-</i> : git-, derhal git-, gidiver-
	(65,34-35)	<i>kete jaz-</i> : gide yaz-
	(109,29)	<i>kete körme-</i> : gitme-
	(97,14)	2. git-, ayrıl-
	(125,5)	3. git-, kal-
	(61,10)	4. düş-
	(64,8)	5. çekil-
	(80,29)	6. git-, dal-

	(110,5)	<i>uykığa ket-</i> : uykuya dal-, uyu-
	(79,18)	7. öl-
	(7,11)	<i>kewdeden jan ket-</i> : öl-
	(125,22-23)	<i>täñirisine ket-</i> : tanrısına kavuş-, öl-
	(52,9)	8. git-, yardımcı fiil
ketik :	(22,1)	gedik
ketil- :	(32,25)	gedik ol-
ketken :	(10,15)	1. giden, gitmiş
	(96,34)	2. gittik, gidilen
		<i>ketken jer</i> : gittiği yer, gidilen yer
	(52,4)	3. gidiş, ayrılış
ketkende :	(16,32)	gidende, gittiğinde
ketpe- :	(17,29)	1. gitme-
	(83,27)	2. boşa gitme-
		<i>okı bos ketpe-</i> : attığını vur-
kew- :	(60,26)	< <i>kebūw</i> : kuru-, kuruyup gevil-
kewde :	(7,11)	1. gövde, insanın bedeni
	(49,19-20)	2. göğüs, vücudun yukarı tarafı
keybirew :	(20,35)	herhangi biri, diğerlerinden biri
keyin :	(13,26)	1. sonra
	(120,3)	2. geri
keyis :	(27,4)	üzüntü, gönülsüzlük
keywana :	(18,34)	kocakarı, yaşı gelmiş hanım
kez :	(102,8)	1. sıra
	(64,20)	2. ara
	(52,38)	3. vakit, zaman, sıra
	(9,25)	<i>kez bol-</i> : tesadüf et-, rastla-
kez- :	(9,39)	gez-
kezdes- :	(26,5)	rastgel-, karşılaş-, tesadüf et-
kezdesetin :	(35,26)	bulunan, karşılaşılan
kezdespe- :	(47,15-16)	rastlama-, tesadüf etme-

kezdesüw :	(76,10)	görüşmek, görüşme
kezek :	(83,13)	sıra, nöbet
kezek - kezek :	(42,4)	sıra sıra, nöbet nöbet
kezer- :	(30,31)	susuzluktan dudağın kuruyarak çatlaması, ısır-, dişle-
kezik- :	(25,35)	rastgel-, karşılaş-
kıl :	(63,9)	kıl
kıl- :	(7,12)	1. kıl-, yap-, et-
	(61,9)	2. et-
	(93,14)	3. et-, bir durum içinde bırak-
	(51,9)	4. bir müzik âletini çal-
	(12,37)	5. düzenle-
kılığındır- :	(69,8)	boğazı sıkılarak boğdur-
kılış :	(8,5)	kılıç
	(53,29)	<i>kılışka tüs-</i> : kılıçtan geç-, kılıçlan-
kılıšta- :	(66,6)	kılıçla-, kılıçla kes-, kılıç vur-
kılıştas- :	(83,9)	birbirine karşılıklı kılıç çek-
kılıştay :	(8,7)	kılıç gibi
kımbat :	(70,1)	1. kıymetli
	(35,26)	2. saygın, kıymetli
kımız :	(12,40)	kımız, kısrak sütünden yapılan ulusal içki
kına :	(48,3)	kına
kınala- :	(22,8-9)	kınala-, kına yak-
kınap :	(65,14)	kılıç, bıçak vb.nin kılıfı olarak deriden dikilen şey, kın
kındı :	(96,9)	kınlı
kınsız :	(96,9)	kınsız
kırba- :	(30,40)	korkma-
kırşıla- :	(26,19)	köpek, tilki gibi hayvanların acı duyduğu zaman çıkardığı ses

kırsalat- :	(65,11-12)	köpek gibi acı acı bağırt-
kıp :	(117,4)	kızıl sözünü pekiştirmede kullanılan öntaki
kıpşak : (ö.a.)	(31,10)	Kıpçak
kır :	(80,35)	yüksekçe yer, tepe, kır
	(39,37)	<i>kırı ket-</i> : uğursuzluğa, şanssızlığa uğra-
kır- :	(56,17-18)	1. kır-, kılıçtan geçir-
	(82,26)	2. kır-, yok et-, öldür-
kıran :	(15,36)	dağlık veya hiç kimsesiz sahrada bulunan kartal cinsinden kuş çeşidi, iyi uçan, iyi av avlayan kartal
kırgın :	(53,24)	kırgın, katliam, kanlı savaş
	(33,2)	<i>kırgın tap-</i> : öl-, öldürül-, katliama uğra-
kırgınsılık :	(24,30)	kırgınlık, katliam, kanlı savaş
kırgıy :	(91,32)	ufak tefek kuşları yakalayarak yiyen, eğik gagalı, keskin tırnaklı yırtıcı kuş
kırgıyday :	(91,32)	kırgıy kuşu gibi <i>kırgıyday tiy-</i> : kırgıy kuşu gibi hücum et-
kırık :	(11,22)	kırk
kırık - elüw :	(125,13)	kırk elli
Kırık Konak : (k.a.)	(76,23-24)	Kırk Kınuk
kırık mıı :	(116,1)	kırk bin
kırıl- :	(32,38)	kır-, toplu olarak öldürül-, katledil-
kırıl-da- :	(69,8-9)	hırlayarak ses çıkar-
kırın :	(10,7)	eğik, yanlış
kırlap :	(32,25)	tüy, telek <i>üş kırlap</i> : üç tüylü
kırsık :	(10,10)	aksilik, uğursuzluk, engel

kırsık- :	(101,5)	aksilik et-, aksi git-
kırsın :	(67,10)	genç, yeni yetişmekte olan kimse
	(97,23)	<i>kırsın jas</i> : taze genç
kıruwar :	(23,20)	çok, bol, sayısız
kıs :	(17,28)	kış
kıs - jaz :	(17,28)	kış yaz, yaz kış
kıs- :	(12,30)	1. sık-
	(82,17)	2. kıstır-, sıkıştır-
	(110,5)	3. bastır-, ağır uykuya dal-
	(39,32)	4. bastır-, üzerine koy-
Kısır Niyke : (k.a.)	(37,32)	Kısırça Yinge
kıska :	(108,28)	kısa
kıspak :	(93,27)	kısmak, sıkıntı, zor durum
kıstır- :	(94,21-22)	kıstır-, sıkıştır-, sokuştur-; bir şeyi iki şeyin arasına koy-
kıy- :	(64,35)	1. kıy-, kes-, kırp-
	(81,6)	2. feda et-
kıya :	(116,28)	dağın, tepenin yamacı
kıya alma- :	(29,39-40)	kıyama-, feda edeme-
kıyaktay :	(58,32-33)	kıyak otu gibi, kara ot gibi
Kıyan : (k.a.)	(97,3)	Kıyan Selçük
Kıyan Seljük : (k.a.)	(86,24)	Kıyan Selçük
Kıyan Seyilxan : (k.a.)	(65,12-13)	Kıyan Selçük
kıyanatşıl :	(93,31)	ihanet eden, vefasız
kıyık :	(87,6)	bir şeyin ufak parçası
		<i>közniη kıyığimen anıkta-</i> : gözün altıyla bakıp tanımla-, göz ucuyla bakıp tanımla-
kıyıl- :	(18,1)	kıyıl-, kesil-
kıyın :	(7,3)	zor
kıyındık :	(8,4)	zorluk, ağırlık, zahmet

kıyındıksız :	(77,24)	zorluksuz, ağırlıksız, zahmetsiz
kıylı :	(88,39)	her türlü, çeşitli, renkli
kıyma- :	(83,13)	1. kıyama-
	(80,14)	2. kıyma-
		neke kıyma-: nikâh kıyma-
kıymıl :	(48,11)	hareket, kıpırtı
kıymılda- :	(96,11-12)	kımılda-, kıpırda-, hareket et-
kıyna- :	(29,15)	eziyet et-, zorla-, işkence et-
		<i>jüregi kıynay berme-</i> : üzme-, eziyet etme-
kıynal- :	(70,8)	1. yokluk, eziyet çek-, işkenceye maruz kal-
	(36,10)	2. zor durumda kal-, diyecek bir şey bulama-
kıynalma- :	(7,23-24)	eziyet çekme-
kıyrat- :	(89,5)	yık-, kır-, harap et-, parçala-, boz-
kıysık :	(115,28)	eğri, yamru
Kıysık : (k.a.)	(106,8)	Ters Uzamış
kız :	(7,25)	kız
kız - kırkın :	(102,9-10)	toplanan gençler grubu, kız gelin
kız- :	(95,6)	1. kızmaya başla-, sıcaklığı art-
	(65,35)	2. kızış-, harareti art-, heyecanı art-
	(85,6)	kıza basta-: sarhoş olmaya başla-
kızdı :	(34,26)	kızlı
kızdır- :	(95,5)	1. bir şeyi ateşte kızdır-, sıcaklık derecesini yükselt-
	(59,20)	2. kızıştır-, heyecanlandır-, harekete geçir-
kızık :	(37,21)	1. ilgi çekici, enteresan, tuhaf
	(73,12)	2. ilgi çekici, hoş, eğlenceli, rahat, sevinçli

	(59,14)	3. ilgi çekici olay, hengâme
	(12,31)	4. sevinç, rahat, mutluluk
kızıkpa- :	(117,5)	arzulama-, alma-, sahip olmak isteme-
kızıқта- :	(13,17-18)	seyret-, izle-
kızıktır- :	(75,18)	ilgisini çek-, özendir-, göz alıcı ol-
kızıl :	(11,7)	kızıl, kırmızı
kızıl - jasıl :	(53,35)	kızıl yeşil
Ƙızır :	(17,36)	Hz. Hızır
kızmet :	(24,11)	hizmet
kızmetker :	(93,20)	hizmetkâr, hizmet eden
kızmetşi :	(52,34)	hizmetçi
kilim :	(11,4)	halı
kilt :	(32,9)	kilit
	(77,19)	<i>kilt toқта-</i> : aniden dur-
kim :	(18,24)	1. kim
	(87,8)	<i>kim bolasıñ?</i> : kimsin?
	(70,38)	2. kimse
	(96,30)	3. ne
kimde - kim :	(39,21)	1. her kim, herhangi biri
	(74,9)	2. her kim
kimde - kimniñ :	(12,19)	her kimin, her kim ki
kimdiki :	(37,24)	kiminki, kime ait
kimi :	(104,5)	kimi, nesi
kimniñ :	(12,5)	kimin
kinä :	(12,8)	günah, ayıp, suç, kusur
	(53,16)	<i>kinäsini keş-</i> : suçunu affet-
kiparis :	(12,12)	ömür boyu yeşeren, yeşil kalan bir ağaç türü; selvi ağacı
kir- :	(24,15)	1. gir-
	(58,35)	2. gir-, nüfüz et-

	(97,3)	3. düş-
	(93,3)	4. önüne gel-
	(47,26)	5. başla-
kirer :	(59,13)	girme, girecek; gizlenme, gizlenecek
kiretin :	(20,12)	girdiğin, girmiş olduğun, girer olduğun
kirgiz- :	(11,12)	girdir-, sok-
kirgizgen :	(12,3)	sokmuş, koymuş, girdirmiş; sokma
kirgizil- :	(11,9)	girdiril-, sokul-, koyul-, konul-
kiris- :	(19,8)	bir şeye giriş-, iştirak et-, başla-
	(110,25)	<i>uykığa kiris-</i> : uykuya dal-
kirispe :	(7)	giriş, açış, izahat
kirpik :	(16,14)	kirpik
kirpiş :	(117,23)	kerpiç, tuğla
kisi :	(33,13)	kişi, adam, insan
kisidey :	(111,13)	kişi gibi
kisine- :	(11,19)	kişne-
kisinet- :	(26,9)	kişnet-, kişnemesini sağla-
kişi :	(35,19)	küçük
kişkene :	(90,3)	küçük, ufak
kitap :	(9,4)	kitap
kiy- :	(24,16)	1. giy-
	(100,32)	2. giy-, geçir-
kiygiz- :	(14,5)	1. giydir-
	(38,34)	2. tak-, geçir-
	(108,34)	3. taktır-, vurdur-, çaktır-
kiyik :	(37,19)	geyik
kiyim :	(13,4)	giyim, giysi, giyecek
	(47,25-26)	<i>kara kök kiyim</i> : karalı göklü giysi
kiyimşen :	(52,20)	giyimli, elbisesiyle, üstündekileri çıkarmadan

kiyin- :	(53,35)	giyin-
kiyindir- :	(12,39)	giydir-, giyindir-
kiyiz :	(11,9)	keçe
kiyme- :	(43,16)	giyme-
ķobız :	(8,21)	kopuz
	(44,1)	<i>ķobız oynat-</i> : kopuz çal-
ķobızşı :	(46,2)	kopuzcu, kopuz çalan, ozan
ķol :	(7,5)	1. el
	(38,34)	<i>ķol urma-</i> : el vurma-, el sürme-
	(49,10)	2. parmak
	(7,5)	3. kol
	(66,6-7)	4. el, insanın omuzundan
	(60,34)	parmaklarına kadar olan üyesi
	(49,35)	<i>ķolġa tūs-</i> : ele geç-, teslim ol-
ķol - ayak :	(59,33)	<i>ķolda jok-</i> : ortada yok, ortada
ķolan şaş :	(83,21)	görünmüyor
ķolda- :	(64,14)	4. asker, ordu
ķoldan- :	(126,10-11)	el ayak
ķolġap :	(51,17)	uzun, siyah ve kalın saç
ķolınan :	(125,17)	kolla-, kuru-
ķoltık :	(76,17)	kullan-, faydalan-
ķon- :	(12,11)	eldiven
	(99,21)	elinden, tarafından
ķonak :	(8,7)	koltuk
ķondır-	(61,31)	1. kon-
ķonıs :	(80,25)	2. kon-, yerleştir-, konakla-
		konuk, misafir
		götür-, yerleştir-
		1. çayır, çmen

	(25,26)	2. mekân; ikâmet edilen yer, göçerek gelip konaklanan yer, kırdaki konaklamak için kurulan köy, oba
konuş :	(94,34)	konç, ayağa giyilen şeylerin koncu, üst kısmı
koñır :	(22,2)	koyu kızıl, kahve rengi
Koñır ogız Koşısı : (k.a.)	(90,20-21)	Konur Koca Sarı Çoban
kopar- :	(27,35)	kopar-
kor :	(73,26)	yedek; arttırma
kora :	(26,12)	1. avlu
	(88,39)	2. ahır, ağıl
koralı :	(125,3)	ahır dolusu
koramsa :	(83,10)	ok konulan torba
koramsak :	(27,13)	ok konulan torba
koraş :	(12,1)	ufak, pek güzel değil, gösterişsiz, yetersiz
korğa- :	(27,8)	koru-
korğan :	(45,9)	1. kale, sur
	(117,17)	2. dayanak, kuvvet, güvenç
	(49,24)	3. koruyucu
korğanıs :	(118,31)	korunma, savunma, müdafaa
korğasın :	(126,8)	kurşun, maden çeşidi
korğaw :	(99,12)	bir kimseyi veya her hangi bir şeyi karşılaştığı tehlikeden korumak, kurtarmak
korık- :	(61,5)	kork-
korıkkan :	(68,41)	1. korku
	(26,20)	2. korkma
korıkpa- :	(87,26)	korkma-
korjin :	(90,3)	heybe
korjında- :	(100,1)	heybele-, heybe dolusu ol-, çok ol-

korķa alma- :	(24,15)	korkama-
korķak :	(8,6)	korkak, cesaretsiz
korķaktık :	(75,13)	korkaklık
Ķorkıt ata : (k.a.)	(7,1)	Dede Korkıt
korķıt- :	(59,27)	korkıt-
korķıtuw :	(104,2)	korkıtmak
korlaw	(28,6)	horlamak, küçük düşürmek
korlık	(12,8)	güçsüz kimseye güçlü kimsenin adaletsizce yaptığı hareket, eziyet, horlanma, aşağılanma
korlıkpen :	(62,21)	horluk ile, aşağılayarak
korŗa- :	(111,29)	etrafını sar-, çembere al-
koru- :	(73,26)	koru-
kos :	(35,18)	1. vakitçe, geçici olarak içinde oturmak için, kamıŗtan, keçeden, branda bezinden yapılan çardak
	(13,28)	2. çift, iki, iki tane
kos- :	(125,7)	1. evlendir-
	(108,20)	2. yarışa, koşuya iŗtirak et-
	(62,35)	<i>bilek kos-</i> : güç yarışına gir-
	(56,29)	3. kat-, ekle-, ilave et-
	(86,30)	<i>ķasına kos-</i> : yanına al-
	(126,24)	<i>soĵan ķosıp</i> : ona ilaveten
		4. koŗ-, kat-
		<i>ŗırĵa ķos-</i> : bestele-, hikâye et-
ķosıl- :	(88,27)	1. katıl-, dahil ol-, birleş-
	(125,8)	2. birleş-, kavuŗ-
	(80,31)	3. birleş-, nikâh kıyıl-, evlen-
ķosıla alma- :	(53,18)	evleneme-
ķosılma- :	(123,32)	katılma-, birleşme-
ķosın :	(104,16)	asker, ordu

koşpa- :	(103,1)	karıştırma-
koş :	(18,34)	hoş; ayrılacağı zaman iki kişinin birbirine söylediği söz
	(97,18)	<i>koş aytıs-</i> : birbirinden temelli ayrıl-
	(123,9)	<i>koş bol</i> : hoş ol, hoşça kal
	(107,28)	<i>koş bol-</i> : hoş ol-, memnun ol-
	(18,34)	<i>koş kelipsiη</i> : hoş gelmişsin
koşakan :	(95,13-14)	kuzu
koşamet :	(13,36-37)	saygı, hürmet
koşemet :	(116,7)	saygı, hürmet
koşkar :	(12,37)	koç
koştas- :	(71,6)	vedalaş-
koştaskalı :	(71,6)	veda etmek üzere
koştasuw :	(38,38)	vedalaşma, veda
kotan :	(109,25)	ahır, ağıl
kotan - kotan :	(14,2)	ahır dolusu
koy :	(78,16)	1. koyun
	(91,10)	2. cümle sonunda kullanılan pekiştirme sözü; koy, bırak, ki
koy- :	(9,22)	1. koy-, ver-
	(13,20)	2. koy-, bırak-, salıver-
	(53,14)	<i>koya ber-</i> : koyuver-, koy-
	(120,18)	<i>ört koy-</i> : ateşe ver-
	(58,1)	<i>surak koy-</i> : soru sor-
	(63,25)	3. koy-, ad koy-, ver-
	(78,18)	4. bırak-, terket-
	(19,1)	5. koy-, vur-
	(83,22)	6. dökül-
koyan :	(59,13)	7. koy-, yardımcı fiil
koyganday :	(50,39)	tavşan
		koymuş gibi

koğız- :	(22,8)	koydur-
koılma- :	(35,12)	koyulma-, verilme-
koyın :	(51,7)	koyun, göğüsle giysi arası
koyma- :	(25,25)	1. koyma-, bırakma-
	(95,37)	2. koyma-, yardımcı fiil
		<i>alıp koyma-</i> : alma-
koşı :	(90,24)	çoban
Koşı : (k.a.)	(23,32)	Demür Çoban, Demür Güçi
koyuwan- :	(81,40)	sıklaş-, çoğal-, koyulaş-
koz :	(22,21)	iki, çift
kozda- :	(52,27)	koyunun kuzulaması
kozğa- :	(21,6)	kımıldat-, hareket ettir-, kurcala-, canlandır-
kozğal- :	(111,29)	hareket et-, kıpırda-
kozğalma- :	(19,23)	hareket etme-, kıpırdama-
kozi :	(88,34)	kuzu
kozıday :	(61,24)	kuzu gibi
köbe :	(57,34)	eski zamanda baturların giydiği zırh
köbeyt- :	(8,15)	çoğal-, bir şeyin sayısını artır-
köbik :	(83,19)	köpük
		<i>köbik kar</i> : yeni yağın sulu, çabuk eriyen kar
köbikten- :	(77,22)	köpüklen-
köbine - köp :	(115,14)	çoğunlukla, daha çok
köbirek :	(36,11)	çok, pek çok, çokça
köğal :	(83,33)	yeşillik, çim
köger- :	(72,2)	yeşer-, yüksel-
kögildir :	(53,35)	maviye yakın renk, mavimsi
kök :	(40,1)	1. gök, sema
	(55,26)	2. mavi
	(121,1)	3. yeşil

	(63,16)	4. mavi, yeşil, gök renginde, boz
kök təniri :	(34,27)	gök tanrı
kökirek :	(16,16)	göğüs
kökjal :	(117,15)	kuvvetli, büyük, ihtiyar kurt
kökte- :	(72,2)	yeşermeye başla- (ot ya da ağaç için)
köktegi :	(21,6)	gökteki
köktem :	(13,16)	ilkbahar
kökterek :	(78,5)	yeşil ağaç
köl :	(79,33)	1. göl
	(12,40)	2. uçsuz bucaksız, bol
köl - kösir :	(13,6)	bol, haddi hesabı yok
kölbaka :	(31,14)	genel olarak gölde yaşayan kurbağa çeşidi
köldegi :	(59,22)	göldeki
köldeneş :	(62,18-19)	çapraz, yanlamasına, verev
köleşke :	(14,4)	gölge
köleşkeli :	(21,8)	gölgeli
kömdür- :	(61,10)	gömdür-, kapattır-
kömek :	(35,22)	yardım
	(93,25)	<i>kömek ber-</i> : yardım et-
kömil- :	(45,13)	gömül-
kön :	(88,22)	hayvan pisliği (koyun, keçi gibi)
kön- :	(45,32)	kabul et-, razı ol-, ses çıkarma-
könbe- :	(30,23)	kabul etme-, razı olma-
köne :	(14,39)	saygınlık kazanmış, önem verme
könşü- :	(109,31)	<i>könşüli köñşü-</i> : razı ol-, memnun ol-, sevin-
könşil :	(7,27)	1. gönül
	(37,35)	2. akıl, fikir
		<i>könşilge kelme-</i> : yanlış anlama-, ayıp olma-

	(115,29)	<i>köñilge kon-</i> : uygun gel-
	(90,26)	<i>köñili ket-</i> : kendinden geç-
	(101,7)	<i>köñili köter-</i> : gönlü ferahlat-, gönlü hafiflet-, açıl-
köñilden- :	(40,36)	gönlü ferahla-
köñildi :	(45,1)	gönüllü, sevinçli, mutlu
köp :	(116,7)	1. çok, üstün
	(61,5)	2. halk, topluluk
	(52,4)	3. devamlı, uzun zaman boyu
	(36,12)	4. çok, fazla, bol
	(59,27)	5. çokluk, kalabalık
köp - köp :	(99,27)	çok çok, bol bol
köp - azdığıında :	(36,12)	çok azlığıında, azında çoğunda
köp köp :	(47,38)	çok çok, bol bol
köpes :	(36,8)	büyük iş adamı
köpir :	(29,27)	köprü
köpir- :	(39,33)	kendini öv-
köpsin- :	(67,3)	fazla geldiğini hisset-, fazla gel-
köptegen :	(52,7)	bir çok, kalabalık, çeşitli, türlü, çok, çok sayıda
kör :	(52,41)	1. kör, gözü görmeyen
	(71,15)	2. mezar
kör- :	(7,19)	1. gör-
	(83,4)	<i>jaqsı kör-</i> : sev-
	(108,30)	<i>körer bet</i> : göreceğ yüz, görür yüz
	(80,23)	2. bak-
	(102,15)	3. gör-, bil-, anla-, öğren-
	(63,5)	4. duy-
	(109,3)	5. iste-, lâyük gör-
	(104,34)	6. gör-, yardım et-

	(95,26)	7. bir şeyi başarmak, yapabilmek anlamı veren yardımcı fiil
		kutulup kör-: kolaysa, gücü yeterse
		kurtul-, kurtulabil-
	(69,9)	8. gör-, yardımcı fiil
kördey :	(68,19)	mezar gibi, karanlık
köre alma- :	(16,16)	göreme-
körer :	(97,20)	gören, görür
körerlik :	(52,40)	görmeklik, görecek
körgeli :	(25,12)	görelî, gördükten beri
körgen :	(15,1)	1. görülen
	(15,1)	<i>körgen boy</i> : görülen mesafe, uzaklık
	(81,35)	2. gördük
	(104,30)	3. görmüş
körgen - bilgen :	(81,35)	1. gördük bildik
	(104,30)	2. görmüş bilmiş
körgensiz :	(37,30)	görgüsüz, terbiyesiz, edepsiz
körgensizdik :	(36,32-33)	görgüsüzlük, terbiyesizlik, edepsizlik
körgenşe :	(14,23)	görüncüye kadar, göreceğine
körgi :	(24,22)	görme, görecek, göresi
körin- :	(114,29)	1. göze görün-, öyle görün-
	(58,37)	2. görün-, ortaya çık-
körinbe- :	(17,4)	görünme-
köris- :	(125,25)	1. görüş-, konuş-
	(89,3)	2. görüş-, konuş-, kucaklaşarak selâmlaş-
köriskenşe :	(75,24)	1. görüşmek üzere
	(94,23)	2. görüşüncüye dek
körme- :	(74,15)	1. görme-
	(117,24)	2. görme-, hesaba alma-
	(7,10)	3. görme-, karşılaşma-

	(8,4)	4. zahmet çekme-
	(112,14)	5. görme-, yardımcı fiil
körpe :	(82,40)	yorgan
körpe - tösek :	(9,38)	yatak yorgan
körset- :	(13,37)	1. göster-
	(38,15)	<i>körsete koyma-</i> : gösterme-, göstermeye bırakma-
	(100,40)	2. göster-, birine yersiz leke sür-
	(93,7)	3. göster-, et-
körsetüw :	(85,7)	göstermek, gösterme
körşi :	(10,2)	komşu, evleri yan yana olan kimseler
körüw :	(44,40)	görmek, görme
kösem :	(65,29)	önder, lider
köş :	(53,8)	1. göç
	(53,8)	<i>köş başısı</i> : yol gösterici
	(50,32)	2. ömrün geçmesi
	(50,32-33)	<i>köşke er-</i> : ömür geçir-
köş- :	(109,22)	1. göç-, geç-, gir-
	(21,2)	2. göç-, git-
	(14,3)	3. göç et-
köşip - kon- :	(14,3)	göçüp konakla-
köşirme- :	(93,10)	göçürme-
köşpe- :	(64,7)	göçme-
köter- :	(18,33)	1. bir şeyi kaldır-, kımlıdat-
		<i>bas köter-</i> : başını kaldır-
	(81,3)	2. kaldır-
	(12,35)	<i>bas köter-</i> : başını kaldır-, iyileş-
	(101,32)	3. indir-
	(70,26)	4. götür-, taşı-
	(9,29)	5. götür-, dik-
		<i>basına köter-</i> : başına dik-

	(101,4)	5. kaldır-, götür-
	(37,15-16)	<i>kol köter-</i> : el kaldır-, karşı gel-
	(101,7)	<i>kol köter-</i> : dua için el aç-
kötere alma- :	(73,14-15)	6. <i>köñil köter-</i> : eğlen-
köteril- :	(30,6)	kaldırma-, götüreme-
köterüw :	(122)	yükselt-, götürül-, fırlat-
		kaldırmak, kaldırma
		<i>bas köterüw</i> : kaş kaldırma, isyan
		çıkarma, âsi olma
köylek :	(42,32)	gömlek
köz :	(7,28)	1. göz
	(11,19-20)	<i>aq pen kara közge tuskende</i> : gün
	(102,28)	ışığında, karanlığın bitiminde
	(79,19)	<i>eki közi artında bol-</i> : arkasını da
	(97,9)	kolla-
	(9,3)	<i>köz alma-</i> : gözünü alama-, devamlı
	(47,23-24)	bak-
	(65,37)	<i>köz aş-</i> : hayata ilk adımı at-
	(52,19)	<i>köz aş-</i> : öğret-, göster-
	(17,4)	<i>köz bol-</i> : gün ışığı ol-, eğlendir-
	(56,6)	<i>köz jaz-</i> : kaybet-, ayrıl-, şaşır-
	(10,7)	<i>köz jet-</i> : inan-
	(37,27-28)	<i>köz jiber-</i> : göz gezdir-
	(60,10)	<i>köz jum-</i> : öl-
	(77,13)	<i>köz kırın sal-</i> : yardım et-, koru-,
	(124,5)	gözkulak ol-
		<i>köz sal-</i> : göz gezdir-, bak-, incele-
		<i>köz tik-</i> : göz dik-, gözüne kestir-,
		ısrarla bak-, dikkatle bak-
		<i>köz tüs-</i> : birine dikkatle bak-
		<i>közden şık-</i> : gözden çık-, göze dur-

	(11,20)	<i>közge tüs-</i> : görün-
	(61,10)	2. kaynak
közayım :	(100,20)	parıltılı gözlü, ışıltılı bakışlı
közde- :	(78,18)	1. gözle-
	(94,27)	2. gözle-, bir şeyi maksat edin-
közdi :	(53,35)	gözlü
köze :	(22,7)	su koymak için metalden ve topraktan yapılan kap
ķubıla :	(96,29)	kible, Mekke, Beytullah
ķubılmalı :	(66,21-22)	değişken
ķuda tūs- :	(75,40)	söz kes-
ķudalık :	(83,34)	dünürlük
ķuday :	(27,3)	Allah, Tanrı, Hüda
ķudık :	(70,13)	kuyu
ķudiret :	(116,5)	kudret
ķujınaw :	(74,17)	kıpırdayan bir çok şeyin bir yere toplanması
ķul :	(28,34)	ķul, ķöle, teba
		<i>ķara ķul</i> : esmer, zenci ķöle
ķul - ķuñ :	(52,33)	ķul ķöle
ķula- :	(10,5)	dik duran bir şeyin yıkılması
	(10,5)	<i>ķulap ķal-</i> : yıkıl-
ķulak :	(9,8)	1. ķulak
	(59,9-10)	<i>ķulagın bitir-</i> : kulağımı sağır et-, çınlat-
	(26,30)	<i>ķulak ķoy-</i> : dinle-
	(27,31)	<i>ķulak sal-</i> : ķulak ver-, dinle-
	(91,35-36)	<i>ķulakķa ilme-</i> : önem verme-
	(40,35)	<i>ķulakķa tiy-</i> : duyul-, kulağā gel-
	(107,16)	2. ķulp, sap
ķulama-	(63,20)	yıkılma-, göçme-

kulun :	(86,25)	katır gibi yabancı yılka
kulat- :	(66,1)	devir-, yıktır-
	(15,42)	<i>atıp kulat-</i> : öldürüp yık-, tutup yere yık-
kulaş	(14,1)	kulaç
kulaz- :	(8,8)	boş kal-, boş dur-
Kulbas : (k.a.)	(122,10)	Kılbaş
kuldıra- :	(25,38)	hızla aşağıya doğru ak-, yuvarlan-, düş-
kulık :	(121,8)	insanın karakteri hakkında fikir veren davranışları
kulın :	(18,2)	kulun, kısrağın yavrusu
kulında- :	(52,26)	kulunla-, kısrağın yavrulaması
kulındarşa :	(61,22)	at yavruları gibi
kulınday :	(32,30)	kısrağın yavrusu gibi
kulıp :	(95,37)	kulp
kulpır- :	(89,7-8)	güzelleş-, parlat-, çeşitli renklere bürün-
kum :	(65,6)	kum
kumart- :	(26,19)	heveslen-, meraklan-
kumıra :	(22,7)	şişe; camdan, metalden veya kumdan yapılan kap
kun :	(74,8)	1. maliyeti
	(57,25)	2. kan hakkı
kunıs :	(51,1)	arka kemiği dışa doğru çıkmış kambur
kur :	(12,31)	1. boş, boşa
	(123,20-21)	2. sade, boş
		<i>kur kalma-</i> : boş kalma-, geri kalma-
kur- :	(61,31)	1. kur-, yap-
	(73,22)	2. kuru-, yok ol-

	(93,11)	3. yok et-, imha et-, kestir-
ķura alma- :	(63,35)	ķurama-, yapama-
ķura- :	(11,15)	topla-, yığ-, bir araya getir-
	(90,4)	toplan-, bir araya gel-, birleş-
ķural :	(118,13)	silâh, malzeme
ķural - sayman :	(86,34)	silâh malzeme, silâh cepbane
ķural- :	(61,4)	toplan-, bir araya gel-
ķuram :	(85,20)	tamamı, bütünü
ķurama- :	(7,8)	toplama-, yığma-, bir araya getirme-
ķuran : (ö.a.)	(123,26)	Kuran
	(123,28)	ķuran usta-: Kuran'a el bas-
ķurbakaŗa :	(104,4)	ķurbaŗa gibi
ķurbandık :	(18,15)	ķurbanlık, ķurban
ķurdım :	(126,27)	1. nihayet, son
	(116,30)	2. suyun kumda gözden kaybolduŗu en son nokta
ķurŗir :	(16,45)	sevimsiz, ķörolasıca
ķurık :	(102,18)	yılıkyı veya avı yakalamak için kullanılan sırk
ķurım :	(11,9)	ķurum
		<i>ķurım kıyız:</i> dumandan islenerek kararan keŗe
ķurmet :	(66,29)	ķürmet, saygı
ķursak :	(8,11)	ķarın
ķursaktas :	(112,24)	ķardeŗ
ķursaw :	(13,19)	tutsakların ellerine ve ayaklarına vurulan zincir
ķurt- :	(90,7)	yok et-, bitir-, imha et-
ķurtpak :	(14,32)	öldürme
ķus :	(14,31)	ķuŗ
	(19,8)	<i>ķus at-:</i> ķuŗ avla-, ķuŗ öldür-

kusbegi :	(114,3)	kuş beyi; yırtıcı kuşları, özellikle de kartal ve şahini evcilleştirerek avcılık yaptıran usta kimse
kušqız- :	(74,32)	kustur-
kuştay :	(103,22)	kuş gibi
kuştır- :	(65,16)	kustur-
kuştır- :	(92,14)	<i>kan kuştıruw</i> : kan kustur-, perişan et-
kuş- :	(119,33)	1. sıkıca tut-
	(16,7-8)	2. kucakla-
		<i>kuşpaqşı bol-</i> : kucaklama isteğinde ol-, kucaklamaya istekli ol-
kuşak :	(76,33)	kucak
kuşakta- :	(89,3)	kucakla-
kuşaktas- :	(112,25)	kucaklaş-
kut :	(9,19)	kut, hayır, uğur, talih, baht, saadet
	(59,8)	<i>kutı kaş-</i> : bahtı git-, talihi ters sevinci uç-, huzuru kaç-, endişe, kork-
kutba :	(53,23)	hutbe
	(59,6)	<i>kutba oқи-</i> : namaz kıl-
	(53,34)	<i>kutba oқıt-</i> : hutbe okut-
kutıl- :	(77,36)	kurtul-
kutıla alma- :	(78,31)	kurtulama-
kutılma- :	(115,16)	kurtulma-
kutuluw :	(118,33)	kurtulmak, kurtulma
kutırğan :	(25,6)	kudurmuş
kuţkar- :	(95,35)	kurtar-
kuţkara alma- :	(85,27)	kurtarama-
kuţkarma- :	(107,21-22)	kurtarma-
Kutlı - Mälik : (k.a.)	(10,5)	Kutlu Melik

kuṭti :	(97,37)	kuṭlu
kuṭṭixana :	(71,29)	hayirevi
kuw :	(59,22)	1. kuḡu kuṣu
	(120,6)	2. çakal, açığöz
	(10,14)	3. kuru, boş
kuw bas :	(11,17)	çocuḡu yok
kuw- :	(50,17)	1. kov-
	(8,12)	2. kov-, tep-, inkâr et-
	(83,27)	3. kov-, kovala-, izle-
	(101,10)	<i>kuwa jönel-</i> : kovalamaya yönel-, kovalamaya yelten-
	(8,9)	4. peşine düş-, ara-, izle-
kuwan- :	(93,41)	sevin-, mutlu ol-, memnun ol-
kuwanatın bol- :	(15,33-34)	memnun ol-
kuwanış :	(61,5)	1. sığınak, emin yer, sıcak yer
	(99,6)	2. sevinç, memnuniyet
kuwanıştı :	(105,11)	neşeli, mutlu, sevinçli
kuwant- :	(48,12)	memnun et-, sevince boḡ-, sevindir-
kuwar- :	(60,33)	kuru-
kuwarma- :	(54,12)	koruma-
kuwat :	(93,35)	1. kuvvet, güç
	(63,4)	2. kuvvet, destek
kuwday :	(20,29)	kuḡu gibi
kuwḡınşı :	(45,39)	takipçi, takip eden, peşinden giden
kuwma- :	(81,26)	kovma-, peşine düşme-
kuwra- :	(93,11)	kuru-
kuwrama- :	(105,14)	kuruma-
kuwsır- :	(24,10)	sık-, sıkış-, hücum et-
		<i>kol kuwsır-</i> : teslim ol-
kuy- :	(55,4)	dök-
kuyıl- :	(88,23)	dökül-

kuylı :	(112,38)	huylu
kuyrık :	(77,26)	kuyruk
kuz :	(37,10)	en yüksek tepe
kuzgın :	(17,30)	kuzgun
kübi :	(9,38)	ayran ve boza gibi şeyler konulan ağaç kap
kül :	(7,19)	kül, bir şeyin yanarak kül haline gelmesi
	(76,35)	<i>kül - talkan et-</i> : kül parça et-, un ufak et-
	(13,15)	<i>kül - talkan şık-</i> : paramparça ol-, un ufak ol-
kül- :	(55,14)	1. gül-
	(38,27)	2. gül-, sevin-
kül -talkan :	(77,27)	un ufak, param parça
külgen :	(114,27)	gülme
külis- :	(15,18)	gülüş-
külki :	(9,31)	gülme; sevinç, memnuniyet belirtisi
	(9,31-32)	<i>külki kelme-</i> : yüzü gülme-
kümbez :	(95,35)	1. kümbet
	(117,3)	2. kümbet, minare
kümis :	(23,21)	gümüş
kümistey :	(51,29)	gümüş gibi
kün :	(7,12)	1. gün
	(8,1)	2. gündüz
	(50,33)	3. gün, vakit, zaman
	(115,21)	<i>kün berer emes</i> : rahat verir değil, rahat vermez
	(117,19)	<i>kün berme-</i> : gün gösterme-, yaşatma-

	(34,16)	<i>kün jet-</i> : gün yet-, ölüm saati gel-, öl-
	(84,3-4)	<i>kün tüşpe-</i> : muhtaç olma-
	(64,31)	4. günler, zaman, devir
	(83,1)	5. hayat, ömür
	(14,4)	6. güneş
	(57,19)	<i>kün közi</i> : güneş ışını
	(11,20-21)	<i>kün közi köringende</i> : güneş doğduğunda, güneşin kendini gösterdiğinde, yüzünü gösterdiğinde
	(14,16)	6. emek
kün - tün :	(43,37)	gündüz gece
Kün Ortası : (ö.a.)	(96,34)	güney
künde- :	(14,11)	çekeme-, kıskan-
küney :	(100,2)	gün kadar, gün gibi
	(57,7)	1. gök gibi
	(78,37)	2. güneş gibi
	(56,32)	3. gün kadar
	(100,2)	4. gün kadar, gün gibi, gün boyunca
kündik :	(25,17)	günlük
kündiz - tün :	(110,4)	gündüz gece
künä :	(33,30)	1. günah
	(125,23)	2. hata, kusur, suç
küngi :	(65,35)	günkü
künine :	(92,25)	her gün
künşil :	(78,29)	kıskanç, çekemez
küñ :	(7,20)	hanım hizmetçi, câriye
künkildes- :	(19,11)	karşılıklı olarak bir itiraz hakkında konuş-
küpiy- :	(24,15)	yersiz övün-
küpte- :	(113,5-6)	temizle-

küptel- :	(87,15)	temizlen-, yıkan-
kürenç :	(23,3)	kahverengi
küres :	(11,21)	güreş, mücadele
küres- :	(38,18)	1. güreş-
	(112,28)	2. güreş-, çekiş-
kürespek :	(15,25)	güreşecek, güreşme
küressiz :	(30,22)	güreşsiz, mücadelesiz
kürkire- :	(21,9)	1. gürle-
	(33,14)	2. gürle-, büyük konuş-
	(57,7)	3. parla-
kürsin- :	(55,28)	içini çek-
kürzi :	(35,8)	gürz, ağır top
küş :	(53,21)	1. güç, zor, zorlukla
	(65,6)	2. ağırlık
	(8,6)	3. güç, kuvvet
küşik :	(17,34)	köpek yavrusu
küşiktey :	(65,11)	köpek yavrusu gibi
küşti :	(68,11)	1. kuvvetli, etkili, keskin
küt- :	(63,13)	1. güt-, yol gözle-, yol bekle-
	(17,26)	2. bekle-, gez-
	(35,17)	3. gidip hazır bulun-, bekle-, gözle-
kütüw :	(44,21)	bekleme, yol gözleme
kütüwşi :	(13,9)	küçük çocuklara bakan, terbiye eden kimse
küwä :	(71,21)	tanık, şahit
küwälik :	(9,14)	tanıklık, şahitlik
küy :	(19,7)	1. vaziyet, durum, hal
	(89,13)	2. nağme, melodi
		<i>küy tart-</i> : melodi, nağme çal-
	(33,12)	<i>küy şert-</i> : bestele-

küy- :	(60,34)	yan-
küyedey :	(41,30)	is gibi, leke gibi
küyew :	(16,21)	güvey, güveyi
küyewşe :	(52,21)	güvey gibi, damata yakışır
küyez :	(22,14)	boyun tutulması
küyinşe :	(52,20)	olduğu gibi, haline göre
küyle- :	(50,33)	böğür- (inek, koyun vb. için)
küyme- :	(120,8)	yanma-, tutuşma-
küyre- :	(92,23)	yıkıl-, kırıl-, bozul-
küyreme- :	(21,8)	yıkılma-
küyret- :	(102,31)	yık-, kır-
küz :	(7,22)	güz, sonbahar
küzgi :	(12,15)	sonbahar vakti

L

laj :	(39,14)	ilâç, çare, usul, yol
laktır- :	(29,11)	at-, fırlat-
lap koy- :	(20,34)	birden hücumla geç-
laşın :	(59,23)	şahin türünden yırtıcı kuş
layık :	(73,21)	lâyık, uygun
layıktı :	(74,4)	layık olan
lebiz :	(55,15)	ses, fisilti, nefes
lek :	(119,6)	grup, sıra, alay
lek - legimen :	(119,6)	grup grup, alay alay
lezde :	(62,24)	hemen

M

madak :	(49,20)	övünme, övgü, gururlanma
---------	---------	--------------------------

mağan :	(18,10)	bana
mağına :	(39,37)	mâna, husûsiyet
mağrum :	(50,4-5)	mahrum
mağrum kal- :	(50,4-5)	mahrum kal-
mağsat :	(50,25)	maksat, amaç, gâye
mağşar :	(33,25-26)	mahşer
mağta :	(7,23)	pamuk
mağta- :	(100,5)	öv-, methet-
mağtan- :	(82,35)	övün-
mağtanba-	(24,16)	övünme-
mağtanşak :	(117,8)	hep kendini metheden, hep kendinden bahseden kimse
mağtanuw :	(15,38)	övünmek
mağtas- :	(100,5)	karşılıklı övün-
mağtay alma- :	(117,24-25)	öveme-
mağul :	(92,33)	makul, işin böyle olması daha iyi, daha doğru, akla yatkın
mal :	(7,25)	1. mal
	(92,28)	2. koyun, keçi, deve, sığır, yulki gibi hayvanlar
	(13,5-6)	<i>mal kırıw</i> : kes-, boğazla-
mal - jan :	(73,26)	mal can
mal - mülk :	(89,5)	mal mülk
maldan- :	(14,39)	bir şeye sahiplen-
malşı :	(90,21)	davara bakan kimse, çoban
Mamak : (k.a.)	(92,11)	Demür tonlu Mamak
manağı :	(98,1)	deminki
manawra- :	(51,36)	uykulu hale gel-, uyuşukluk içinde ol-
mañ :	(20,33)	yakında, yakınına; şu sıralarda, bugünlerde

maḥday :	(7,9)	1. alın
	(52,31-32)	2. karşı
maḥıra- :	(61,24)	mele-
maḥırat- :	(125,3)	melet-
maral :	(18,22)	geyik, ceylan
marapatta- :	(100,3)	hüner öv-, marifetini öv-
Mardin : (y.a.)	(31,9)	Mardin kalesi
mas :	(17,25)	mest, sarhoş
mas bol- :	(17,25)	sarhoş ol-
masa :	(94,29)	sivrisinek, ısırduğında acıtan böcek
maskara :	(51,8)	maskara, utanmaz
maskara bolma- :	(120,33)	maskara olma-
maskaralık :	(51,25)	maskaralık
mata :	(33,10-11)	meta; yünden, pamuktan veya başka şeylerden dokunan kumaş
mawıt :	(53,36)	yüzü yumuşak tüylü, yünden dokunmuş kumaş
maxabbat :	(80,9)	muhabbet, sevgi
maxşar :	(65,36)	maḥşer
may :	(86,15)	yağ
maydan :	(32,14)	1. meydan, alan, saha
	(45,21-22)	2. meydan, cephe
maza :	(17,1)	sessiz, hareket ve ses yok, rahat
maza al- :	(17,1)	rahatı kaç-, sessizliği boz-
mazaḳta- :	(38,27)	alay et-, dalga geç-
Mädine : (y.a.)	(29,26)	Medine
mäjilis :	(86,4)	meclis, yeme içme, sohbet
mälik :	(10,4)	melek
mälim :	(93,6)	mâlum
män :	(40,3-4)	1. ehemmiyet, önem

	(50,29)	<i>mänine jetpe-</i> : önemine varma-, önemini anlama-
män - jay :	(37,31)	2. asıl, esas, doğru
mänis :	(15,35)	asıl esas, soy sop
mänği :	(33,16)	esas, ehemmiyet, mâna
märmär :	(76,33)	bengi, ebedî, devamlı
mäwlet :	(61,41)	mermer
mäyram :	(28,5)	mühlet, süre
müz :	(28,5)	bayram, festival, tatil
müz - mäyram bol- :	(28,5)	sevinçli, memnun
me :	(10,6)	memnun ol-, bayram et-, eğlen-
megze- :	(48,9-10)	mı, soru edatı
		kastet-, işaret et-, adından
		sözetmeden belirt-
mekende- :	(99,21)	mekân tut-
Mekke : (y.a.)	(9,5)	Mekke
men :	(28,12)	1. ben
	(100,11)	2. benim
	(9,1)	3. ile
mendegi :	(90,2)	bendeki
mendey :	(29,19)	benim gibi
menen :	(12,2)	benden
meni :	(12,2)	beni
meniki :	(51,38)	benimki, bana ait, benim
meniñ :	(115,12)	benim
menmen :	(7,15)	kendini beğenmiş, mağrur
mensinbe- :	(100,40)	beğenme-, lâyük görme-, küçük gör-
merey :	(7,29)	baht, sevinç
mergen :	(48,38-39)	mergen, nişancı, attığını vuran kimse
mergendik :	(15,38)	mergenlik, nişancılık, iyi ve tam vurabil-

mert bol- :	(62,32)	şehit ol-
mert boluw :	(76,31)	şehit olma, ölme
merzimdi :	(56,6)	belli, vakitli, tayin edilmiş zaman
mes :	(91,11)	çok semiren ve yuvarlak hâl aları kimse
mesele :	(7,3)	mesele
mesterge :	(55,4)	küp, ağzı geniş kap
mestey :	(91,17)	şişman, yuvarlak bir şey gibi
meşit :	(9,9)	mescit, camii
meşkeylik :	(117,24)	oburluk, doymazlık
meyir :	(25,40)	iyi niyet, sevgi, merhamet
		<i>meyiri kan-</i> : susuzluğu git-, memnun ol-
meyirbandılık :	(76,29)	mihribanlık, merhamet, merhametlilik
meyirman :	(71,32)	mihriban, merhametli, alçakgönüllü
mezgil :	(37,4)	günün, ayın veya senenin belli zamanları, zaman, an, ara
mij mij kııl- :	(76,34)	parçalayarak dağıt-, ufacık hale getir-
mıkta- :	(27,30)	sağlamlaştır-, sağlam hale getir-
mıktı :	(26,12)	sağlam, sıkı, güçlü
mına :	(13,37)	bu, yakın yerdeki bir şeyi işaret etmek için kullanılır
mınaday :	(7,7)	bunun gibi, buna benzer, şöyle
mınanı :	(123,29)	bunu
mınaw :	(24,32)	bu, işte bu
mıñ :	(9,34)	bin
mıñ bası :	(65,29)	binbaşı
mıñda- :	(9,24)	bin yap-, bine tamamlama-, binlerce ol-
mıñdağan :	(65,28)	bin

mıñğır- :	(7,24)	kalabalık, çok kalabalık olarak her tarafa dol-, çoğal-, art-
mıñmen :	(115,4)	bin ile, bin kadar
mırza :	(23,26)	efendi, bey
mıs :	(117,4)	bakır
mısıq :	(56,36)	kedi
miyawla- :	(57,27)	miyavla-
miyawlama- :	(56,36-37)	miyavlama-
min :	(103,38)	kusur, hata
min- :	(7,18)	1. bin-
	(69,8)	2. bin-, bas-
minajat :	(104,36)	Allah'a dua etme
minbar :	(44,1)	minber, sahne, kürsü
miner :	(70,15)	binecek hayvan, binek
minez :	(55,16)	tavır, hareket, huy, mizaç, karakter
mingendey :	(88,20)	binmiş gibi
mingizüw :	(8,5)	bindirmek, bindirme
minip - tös- :	(47,10-11)	binip in-
minüw :	(14,1)	binmek, binme
mise tutpa- :	(60,36)	tatmin olma-, yeterli bulma-
mol :	(23,12)	bol
mola :	(10,14)	mezar, ölen kimsenin gömüldüğü yer
molda :	(32,4)	mollalık, hocalık
monşak :	(31,14)	boncuk
moyın :	(19,14)	boyun
moyında- :	(68,9)	kabul et-, itiraf et-
moyındama- :	(68,9)	kabul etme-
moyındamawşı :	(68,14)	kabul etmeyen
möldek :	(44,25)	bostan ekmeye ayrılan yer (burada küçük anlamında)
möldir :	(25,38)	tertemiz, duru

möñire- :	(49,11)	bögür-
mukal- :	(62,5)	körel-, körleş-
mukalma- :	(116,4)	1. körelme-
	(33,23)	2. körelme-, körleşme-
muktaj :	(88,8)	muhtaç
munara :	(9,9)	minare
munaralı :	(70,28)	minareli
munda :	(28,7)	1. burada
	(112,24)	2. buraya
mundagi :	(106,9)	buradaki
munday :	(9,24)	bunun gibi, böyle, tam buna benzer
muni :	(13,36)	bunu
munisi :	(11,27)	bu (buyruğu, sözü), bu yaptığı
munşa :	(34,12)	bunca, bu kadar
munşalık :	(69,10)	bunca, bu kadar
muñ :	(44,31)	üzüntü, dert, evham
	(71,25)	<i>muñın şak-</i> : sırrını, derdini söyle-
murat :	(54,6)	murat, istek, dilek, arzu, amaç
murat - maksat :	(83,36)	arzu amaç, emel istek, murat maksat
murın :	(29,1)	burun
murındıқта- :	(115,10-11)	burunluk tak-
murt :	(11,18)	bıyık
Musa : (k.a.)	(29,26)	Hz. Musa
Muxamed : (k.a.)	(8,28)	Hz. Muhammet
muz :	(17,29)	buz
muzday :	(71,7)	1. buz gibi
muzday :	(119,5)	2. yepyeni
mübäarak :	(72,5)	mübarek, kutlu
müdde :	(92,23)	arzu, istek, dilek
müdirme- :	(19,5-6)	yanılma-, duraklama-
mülgi- :	(9,8)	bütün dikkatiyle dinle-

mümkin :	(48,14)	mümkün
mürde :	(62,12)	1. ölü, ceset
	(24,36)	2. mezar, kabir
müsin :	(9,1)	dış görünüşü, kılık kıyafeti güzel, alımlı, gösterişli
müskin :	(17,40)	miskin, üzüntülü, dertli, fakir, zavallı
müşe :	(18,5)	organ, uzuv
müyiz :	(75,23)	boynuz
müyizdi :	(109,25)	boynuzlu

N

nağası :	(117,37)	dede, dayı, çocuğa göre annenin akrabaları
najağayşa :	(64,12-13)	yıldırım gibi
nakıl :	(7)	nakil, dolaylı olarak anlatma
namaz :	(9,10)	namaz
namaz okı- :	(32,18)	namaz kıl-
namıs :	(27,15)	namus, ar
	(120,26)	<i>namısı kel-</i> : namus duygusu kabar-
namıstan- :	(27,29)	namuslan-, ar meselesi yap-
Namrud : (k.a.)	(88,11)	Nemrut
nan :	(46,24)	1. ekmek
	(125,20)	2. hak
nar :	(14,3)	tek hörgüçlü deve
nar tawekelel :	(79,26)	durumun tehlikeli olmasına rağmen tevekkül gösterme
narazı :	(124,25)	razı değil, karşı
nas :	(24,18)	temizliğe pek önem vermeyen, pis
nastık :	(117,24)	kendi temizliğine önem vermeyen

naşar :	(88,15)	çaresiz
naşarla- :	(82,35)	önceki halinden daha kötü ol-, güçsüzleş-, çaresiz kal-
nayza :	(24,17)	süngü, mızrak
nayzalas- :	(104,27)	süngüleş-, mızraklaş-
naz :	(101,5)	naz
nazırkan- :	(99,5)	(?) bozul-, kederlen-
näjis :	(48,37)	pis, murdar
när :	(25,41)	güç kuvvet veren besinler, güç, kuvvet
näreste :	(115,13)	bebek, çok küçük çocuk
närse :	(36,8)	şey
ne :	(50,6)	1. ne
	(80,4)	2. ya da
	(7,9)	3. soru anlamı katan, bazen de anlamı güçlendiren söz
	(91,17)	4. kelimeyi kelimeye, cümleyi cümleye bağlayan bağlaç
	(39,9)	<i>ne bolmasa</i> : yoksa, olmazsa, değilse, bu durumda
ne için :	(67,13)	niçin, neden
neden :	(79,1)	1. neden, niçin
	(95,19)	2. nereden
nege :	(16,41)	niye, neden
neke :	(80,14)	nikâh
nekeli :	(9,14)	nikâhlı
nekesiz :	(103,35)	nikâhsız
nelikten :	(111,22)	niçin, neden
neme :	(110,20)	ne, şey
nemene :	(81,13)	ne, ne oldu?
nemese :	(24,26)	ne, hiç olmazsa, yine de

nendey :	(37,22)	nasıl
neniñ :	(50,29)	ne, neyin
neñ :	(27,23)	neyin
nesine :	(13,32)	neden, ne diye, ne demeye
neşe :	(105,10)	nice, kaç
netken :	(68,14)	< ne + etken: nasıl, ne türde et-
nıǵay- :	(13,12)	sağlamlaştır-, tıka basa koy-, sıkı tut-
nısana :	(39,30)	hedef, nişan alınan yer
niyet :	(9,18)	niyet, istek, amaç
nöker :	(14,38)	hizmetçi
nur :	(18,9)	nur, ışık
nurlı :	(33,27)	nurlu, ışıklı
nuska- :	(111,3)	eliyle ya da başıyla işaret et-
nuw :	(18,21)	çok sık orman
nuw ormanday :	(57,8)	çok sık orman gibi
nuwlı :	(37,23)	çok sık ormanlı
Nux : (k.a.)	(10,19)	Hz. Nuh

O

o:	(13,40)	sevinince, üzülünce, hayret edince çıkarılan ses; o!, ey!
odan :	(9,26)	1. ondan
	(38,9)	2. ona
	(124,18)	3. o nedenle
odan arı :	(47,12)	ondan sonra, ondan öteye
odan da :	(114,20)	ondan dahi
odan soñ :	(35,9)	ondan sonra
oǵan :	(9,22)	1. ona
	(30,32)	2. onda

Oğuz : (ö.a.)	(7,3)	Oğuz halkından
Oğuz - Kañlı : (k.a.)	(73,1)	Kañlı Koca
Oğuz Kazılık : (k.a.)	(34,7)	Kazılık Koca
Oğuz Xan : (k.a.)	(90,5)	Oğuz Han
ok :	(8,7)	ok
okı- :	(116,32)	1. oku-
	(9,10)	<i>namaz okı-</i> : namaz kıl-
	(9,8)	2. oku-, yüksek sesle oku-, söyle-
okıt- :	(53,34)	okut-
okıyğa :	(85,28)	durum, hal, mesele, vaka
okşantay :	(126,8)	ok konulan çanta
Okşı : (k.a.)	(126,6)	Okçı
ol :	(7,11)	1. o, teklik 3. kişi zamiri
	(81,30)	2. <i>ol jerde</i> : orada
	(65,34)	<i>ol küni</i> : o gün
olar :	(106,19)	onlar
olardı :	(105,8)	onları
olardıñ :	(14,18)	onların
olay :	(73,23)	öyle
olja :	(122,2)	1. ganimet, kazanç
	(102,10)	2. yağma, talan
olja et- :	(102,10)	yağma et-, yağmala-
olja kıl- :	(102,31-32)	zorla al-, ele geçir-
oljala- :	(14,18)	1. elde et-, ele geçir-, kaçır-, edin-, kazan-, al-, yağma et-, yağmala-
	(66,20)	2. kap-, kavra-, ele geçir-, al-
omaka :	(13,34-35)	ayrıldıkları yere, kendilerinden sonra gelenleri haberdar etmek için toprağı yığarak bırakılan işaret, tümsek
	(13,34-35)	<i>omaka as-</i> : tepesi üzerine düş-
omakas- :	(77,26)	âniden düş-, yıkıl-

Oman tenizi: (y.a.)	(116,28)	Umman denizi
omırtka :	(78,40-79,1)	omurga
on :	(25,9)	on
on altı :	(56,5)	on altı
on altı mıñ :	(57,2)	on altı bin
on bes :	(35,10)	on beş
on bes mıñ :	(66,8)	on beş bin
on eki :	(30,4)	on iki
on eki mıñ :	(93,2)	on iki bin
on mıñ :	(23,27)	on bin
on tört :	(111,12)	on dört
		<i>on törtinde ayday:</i> on dördünde ay
		gibi, dolunay gibi
onan :	(30,36)	(?) o nedenle
onda :	(92,28)	1. orada
	(122,16)	2. oraya
	(97,1)	3. o halde, öyleyse, bu durumda
onday :	(7,26)	onun gibi, ona benzer, şunun gibi, öyle
onı :	(102,31)	1. onu
	(114,13)	2. onu, o durumu
onı - munı :	(119,28)	onu bunu
onıma :	(15,38-39)	o yaptığımı
onımen :	(61,26)	onunla
onınşı :	(28,28)	onuncu
onınşı :		onınşı ay: onuncu ay
onıñ :	(7,2)	1. onun
	(42,2)	2. buna
onıñ biri :	(9,18)	onun biri, onlardan biri
onısı :	(85,20)	o (o vuruşu, o hareketi)
Onik kamalı : (y.a.)	(35,17)	Evnük kalesi

oη :	(8,29)	1. sağ taraf
	(88,18)	2. sağ, esen, iyi, muzaffer
	(45,33)	3. yanlış değil, doğru, düzgün
	(59,2)	<i>isi oηđa baspa-</i> : işi düzelme-
	(39,34)	<i>oη sapar</i> : doğru yol, selamet yol
oη - solđa :	(50,9)	<i>oηđan is jok</i> : hayırlı bir durum yok
	(15,34)	sağa sola
		<i>oη men solın tanıma-</i> : iyiyi kötüyü
		ayırma-
oη - solı :	(99,13)	sağı solu
oη- :	(39,34)	ilerle-, kalkın-, iyi duruma gel-,
		hayırlı ol-
oηaşa :	(41,38)	kalabalıktan uzak, ayrı, kendi başına
oηay :	(123,33)	1. hafif, kolay
	(70,30)	2. kolay
oηba- :	(50,20)	onma- kalkınma-, iyi duruma gelme-,
		iyileşme-
	(104,21)	<i>tukımı oηba-</i> : nesli onma-, hayırsız
		ol-
oηdı - soldı :	(112, 32)	sağı sollu
oηđa - solđa :	(16,15)	sağa sola
opa :	(33,16)	vefa, sadakat
opa kıl- :	(126,26)	vefa kıl-, vefalı ol-
opasızdığ :	(116,40)	vefasızlık
opık je- :	(41,24)	pişman ol-, üzül-
opırıl- :	(77,24)	yıkıl-, kırıl-, bozul-
ora- :	(94,21)	sar-
oral- :	(73,25-26)	gittiği yerden geri dön-
oramal :	(34,9)	havlu, mendil
oran- :	(108,39)	sarın-
Oraz xan : (k.a.)	(22,3)	Uruz Han

orda :	(61,18-19)	1. karargâh
	(99,24)	2. merkez
	(101,34)	3. büyük çadır
orıday alma- :	(74,12)	yerine getireme-
orın :	(25,27)	1. yer
	(93,38)	2. yer, bir şeyi bir şey için tercih et-
orınbasar :	(42,3)	yardımcı, muavin, yerine geçebilecek
orında- :	(7,6)	yerine getir-, ifâ et-, icra et-
orındal- :	(126,32)	yerine getiril-
orındawşı :	(69,18)	yerine getirici, ifâ edici, emir kulu
orman :	(15,30)	orman
orman - nuw :	(80,24)	orman ağaç
ormanday :	(37,11-12)	orman gibi, orman kadar, kalabalık
orna- :	(102,20)	kur-, yerleş-, dikil-
		<i>bakıtsızdık orna-</i> : bahtsızlık gel-
ornalas- :	(90,5)	1. yerleş-
	(87,30)	2. yerleş-, otur-
ornat- :	(39,30)	yerleştir-, bir şeyi bir yere dik-
ornatuwşı :	(49,22)	yerleştirici, sağlayıcı
orta :	(50,26)	1. orta, meydan
	(90,16)	2. ara
	(16,4)	3. orta
	(100,40)	4. orta, iç
	(58,31)	5. iç yüz, gerçek yüz
		<i>jaw ortası</i> : düşmanın gerçek yüzü
	(123,32)	6. boy, halk
Ortaç : (ö.a.)	(96,35)	(?) ortada olan, tepe, güneşin tam tepede olduğu vakit ve taraf
ortak :	(62,3)	ortak
ortalık :	(32,29)	ortalık, meydan, orta
ortan :	(51,29)	orta

ortasman :	(96,14)	ortan kol: orta parmak
os- :	(64,4)	ortasından
osı :	(9,20)	sür-, sürt-, kes-
	(111,23)	1. bu
osılay :	(19,37)	2. bu, bura
	(62,36-37)	1. böyle, bu şekilde
osımen :	(43,7)	2. bunun için, bu nedenle
osında :	(104,18)	böylece, böylelikle
	(25,18)	1. burada
osınday :	(79,5)	2. buraya
osını :	(102,32)	bunun gibi, böyle, öyle, o şekilde
osınığ :	(12,33)	bunu
osınşa :	(49,17)	bunun
Osman : (k.a.)	(9,4)	böylece, bu şekilde
ot :	(76,26)	Hz. Osman
	(9,3)	ot, bitki
	(7,28-29)	1. ateş
	(120,22-23)	2. ocak
		<i>ot bası:</i> ocak başı
oşak :	(9,25)	3. ateş, gam
	(50,2)	<i>kağrı otına jan-:</i> gam ateşi ile yan-,
oşaktay :	(30,5)	büyük acı çek-, üzüntü duy-
otar :	(35,13)	ocak
otardağı :	(41,8)	<i>jer oşak bası:</i> yer ocağı başı
otaw :	(9,13)	ocak gibi
	(80,8)	tavla, otlak
		tavladaki, otlaktaki
		1. otağ, çadır
		2. otağ, yeni evlenen gençlerin kendi
		başına aile olarak, ayrı çıkıp ev
		kurmaları

otın :	(18,11)	odun
otunday :	(18,11)	odun gibi
otır- :	(19,4)	1. otur-, bin-
	(60,9)	2. bulun-, ol-
	(57,28)	3. otur-, yardımcı fiil
otırğan :	(12,28)	oturduk
otırğandık :	(100,40)	oturmuşluk, oturduğu
otırğız- :	(105,9)	oturt-
otırıp al- :	(95,10-11)	oturabil-
otırma- :	(19,29)	oturma-
otıruw :	(106,6)	1. oturmak, oturma
	(107,16)	2. ayak yolu, tuvalet
otıruwşı :	(49,32)	oturucu
otız :	(102,3)	otuz
	(8,14)	<i>otız jıldı üške köbeyt-</i> : otuz yılı üç ile
		<i>çoğalt-</i> : $30 \times 3 = 90$
otız eki (32) :	(74,11)	otuz iki
otız jeti :	(32,12)	otuz yedi
otız mıñ :	(116,1)	otuz bin
otız toğız :	(42,16)	otuz dokuz
otız üç (33) :	(67,2)	otuz üç
otta- :	(45,18)	1. otla-
	(40,4)	2. gereksiz bir şeyler konuş-
ottay :	(57,14)	ateş gibi
oy :	(25,10)	1. fikir, düşünce, bilgi, kafa
	(73,40-41)	<i>oyğa kal-</i> : düşünceye dal-, aklı-
		geçir-
	(66,8)	2. ova, çukur yer
	(101,12)	3. çukur
	(50,30)	4. hayret bildiren ünlem

	(125,25)	5. üzüntü bildiren ünlem
oy- :	(30,5)	oy-
oyan- :	(110,14)	1. uyan-
	(80,10)	2. uyan-, canlan-
oyanba- :	(114,13)	uyanma-
oyat- :	(79,25)	uyandır-
oybay :	(40,17)	hayret, üzüntü, korku, endişe bildiren ünlem
oybayla- :	(92,38)	bağır-
oyın :	(66,15)	oyun
oyın - sawık :	(66,15)	oyun eğlence
oyınşık :	(115,41)	oyuncak
oyla- :	(15,39)	hatırla-, düşün-
oylanşı :	(29,15)	hatırlatıcı
oymağtay :	(12,14)	yüksük kadar, yüksük gibi
oyna- :	(75,8)	1. oyna-
	(117,1)	2. oyna-, gönlünü eğleş-
	(25,32)	3. oyna-, kıymılda-, hareket et-
oynap - kül- :	(83,1)	oynayıp gülmek, oynayıp gülme
oynap - külme- :	(42,28)	oynayıp gülme-
oynap ket- :	(16,16-17)	oynayıp git-, oynayıver-, oyna-
oynat- :	(51,4)	1. çal- (müzik âleti için)
	(116,41)	2. oynat-, koşturt-
oyran :	(24,39)	karışıklık
oyran bol- :	(24,39)	karmakarışık ol-, yıkıl-, kırıl-
oyran sal- :	(27,13)	karışıklık çıkar-, saldır-
oyranda- :	(25,7)	karışıklık çıkar-, saldır-, kır-, dök-
oyyarat- :	(103,6)	yenik düşür-
oz- :	(38,16)	öne geç-, ileride ol-, daha çabuk yürü-
ozgan :	(120,8)	ileri, üstün

Ö

ögey :	(7,16)	üvey; kendinden doğmayan, evlatlık, besleme, yabancı, tanıdık olmayan kimse
ögiz :	(13,14)	öküz
ögizdey :	(53,26)	öküz gibi
ögizşe :	(77,11)	sığırın henüz yaşını doldurmamış erkek yavrusu, dana
ökinişti :	(76,31)	üzüntülü, pişman
ökir- :	(34,9)	bağır-, ağla-
ökirt- :	(53,26)	bağirt-
ökpe :	(80,9)	öfke, kırgınlık, küskünlük, kızgınlık
ökpele- :	(42,2)	küs-, kırıl-, kız-
öksin- :	(42,26-27)	üzül-, pişman ol-
öksip - öksip :	(44,37)	içini çeke çeke
öksü- :	(44,37)	içini çekerek ağla-
ökşe :	(34,13)	ökçe
ökşe bas- :	(34,13)	izle-, takip et-
ökte- :	(121,4)	güç kullan-
öl- :	(7,10)	öl-
öleḡ :	(50,26)	şarkı, şiir
öleḡ - jır :	(54,9)	şiirle yazılmış eser
öleḡ ayt- :	(113,11)	şarkı söyle-
öleḡdet- :	(51,19)	şarkı söyle-
öleḡşi :	(45,41)	şarkıcı, ozan
öler :	(84,2)	1. ölüm
	(69,9)	2. ölecek, ölüm
ölerdey :	(83,4)	ölürcesine, ölecek kadar

ölet :	(53,14)	ölecek, ölebilecek, ölüm
öletin :	(95,19-20)	ölecek olduğu
ölgen :	(114,21)	1. ölme, ölüm
	(14,23)	2. ölen, ölme, ölmüş olma
ölgenimizşe :	(52,30)	ölümümüze kadar, ölene dek, ölünceye dek
ölgenşe :	(61,14)	1. ölene dek, ölünceye kadar
	(83,22)	2. öleceğine
öli :	(115,16)	ölü
öli - tiri :	(43,7)	ölü diri
ölik :	(62,11)	ölü
ölim :	(71,24)	ölüm
ölme- :	(7,10)	ölme-
	(8,29)	<i>atı ölme-</i> : adı unutulma-
ölmes :	(84,5)	ölmez, ebedî
ölşe- :	(88,13)	ölç-
öltir- :	(12,35)	öldür-
	(97,1)	<i>öltire körme-</i> : öldürme-
	(16,1)	<i>atıp öltir-</i> : atıp öldür-, tutup öldür-
öltire alma- :	(15,1-2)	öldüreme-
öltirgisi :	(124,11)	öldüreceği
öltirme- :	(97,5)	öldürme-
öltirmeytin :	(19,40-41)	öldürmeyecek
öltirüw :	(14,36)	öldürmek, öldürme
ömir :	(8,13)	ömür, hayat
		<i>ömir sürmegen</i> : yaşamayan
ömiriñşe :	(54,11)	ömrünce
önbe- :	(9,34)	çoğalma-, çoluk çocuk sahibi olma-
önege :	(7,25)	örnek, akıl, terbiye
öner :	(15,33)	hüner, marifet, ustalık
öñşeñ :	(46,39)	hep, bütün

ör :	(8,12-13)	yolun dik tarafı, üst <i>örge baspa-</i> : üzerine çıkma-, temel alma-
ör- :	(11,19)	1. yüksel-, uç-
	(46,39)	2. yayıl-, dağıl-
örgende :	(11,19)	yükseldiğinde, uçtuğunda
örük :	(83,20)	erik
örül- :	(55,6)	örül-
öris :	(15,13)	hayvan otlağı
örmele- :	(74,17-18)	yapışarak, tutunarak tepeye doğru tırmanmaya çalış-
ört :	(53,14)	yangın
örte- :	(24,36)	yak-, ateşe ver-
örtten- :	(25,5)	yan-, yangına tutuş-
ös- :	(7,22)	1. yetiş-, büyü-, yeşer-, geliş-
	(9,24)	2. art-, çoğal-
	(14,2)	3. büyü-, geliş-
ösek :	(27,29)	dedikodu
ösek - ayağ :	(14,11)	uydurma, dedikodu, maksatlı yalan haber
ösek - jala :	(14,28)	dedikodu, iftira
ösip - jetil- :	(117,33)	büyüyüp geliş-, yetişip geliş-
ösip - önbe- :	(9,34)	çoluk çocuk sahibi olma-
ösir- :	(13,10)	yetiştir-, büyüt-
ösiretin :	(106,22)	beslenen, yetiştirilen
ösiyet :	(70,41)	1. vasiyet
	(8,3)	2. gelecek kuşaklara söylenmiş söz, nasihat, nakil; buyruk, meram, irade
	(7,5)	3. hüküm, karar

öspe- :	(64,7)	büyüme-, yetişme-, yeşerme-, gelişme-
öspegen :	(8,9)	büyümeme
öş- :	(62,36)	1. sön-
	(27,2)	2. sön-, yok ol-, öl-
		<i>üni öş-</i> : sesi kesil-
öşik :	(97,13)	öfke, kızgınlık
		<i>öşigin al-</i> : öfke duy-
öşir- :	(26,12)	bitir-, sil-, kıs-
öşpe- :	(9,33-34)	sönme-, yok olma-, ölme-
öt- :	(31,27)	1. söyle-, belirt-, de-
	(26,1)	2. geç-
	(42,17)	3. bit-, sona er-
	(46,28)	4. öl-, öte dünyaya göç-
öte :	(32,21)	bilhassa, pek, çok, daha
öte- :	(12,39)	öde-, karşılığını ver-
ötin- :	(63,6)	ricâ et-
ötiniş :	(109,29)	ricâ, istek
ötirik :	(8,12)	yalan
ötirikşi :	(8,13)	yalancı
ötkel :	(75,3)	geçit, geçiş yeri
ötken :	(27,23)	1. geçen, geçmiş, öten
	(46,28)	2. geçmiş, geçen
	(13,9)	<i>ötken son</i> : geçtikten sonra
	(47,4)	3. yetişkin
ötken - ketken :	(91,40)	gelen giden, gelen geçen
ötkinşi :	(114,13)	geçici
ötkir :	(8,5)	keskin
ötkis :	(67,3)	geçme, geçme isteği
		<i>ötkisi kelme-</i> : geçmek isteme-
ötkiz- :	(85,4)	1. yaptırt-, toplat-

	(83,34)	2. düzenlet-, yaptırt-
	(113,6)	3. geçirt-, kurdur-
	(19,37)	4. geçirt-
	(93,39)	5. geçir-
	(19,37)	6. geçir-, teslim et-, ver-
ötpe- :	(92,1)	1. geçme-, delme-
	(95,28)	2. geçme-, işleme-
ötpeytin :	(95,28)	geçmeyen, işlemeyen
ötse :	(26,4)	geçince
ötüw :	(37,11)	geçme
öz :	(7,13)	1. öz, kendi
	(58,25)	2. öz
	(80,37)	3. öz, kendi, ruh, asıl
öz - özinen :	(96,11)	kendi kendine
özdi - özi :	(19,11)	kendi kendileri, kendi aralarında
özek :	(86,23)	yemek borusu, imik
özen :	(14,20)	dere, çay
özge :	(25,14)	başka, kişinin kendinden başka, diğer
özi :	(51,2)	o, kendisi
özimdi :	(80,31)	beni
özün :	(28,19)	onu
özün - özi :	(116,22)	kendi kendisini, kendi kendini
öziñ :	(29,3)	sen
öziñdi :	(15,42)	seni
öziñe :	(88,9)	sana
öziñmen :	(68,35)	sen ile
öziñnen :	(104,33)	senden

P

pana :	(22,1)	sığınak
Para Sara : (y.a.)	(23,1)	Para Sar
parla- :	(19,1)	memeden süt ak-
parşa :	(45,12)	parça, dilim
parşa - parşa :	(79,35)	parça parça, dilim dilim
parşala- :	(76,36)	parçala-
Pasañ : (y.a.)	(35,27)	Pasın, Pasın
paşsa :	(78,2)	1. paşa, server, baş
	(74,5)	2. padişah, hakan, hükümdar
pay :	(7,21)	renk, tür
		<i>sarı pay şapan:</i> sarı renk ceket
payda :	(8,5)	fayda, hayır
	(10,20)	peydah, ortaya çıkma
payda bol- :	(10,20)	ortaya çık-, rast gel-
paygambar :	(8,32)	peygamber
päktik :	(41,39)	paklık
päle :	(68,19)	bela
pe :	(106,14)	mı?, soru edatı
pen :	(54,6)	ile
pende :	(96,26)	fert, kişi
perde :	(9,32)	perde, örtü
peri :	(90,23)	peri
		<i>suw perisi:</i> su perisi
perzent :	(13,8)	çocuk, yavru
pışak :	(28,19)	bıçak
pıyda :	(103,7)	feda
pıyda bol- :	(103,7)	feda ol-
pis- :	(76,34)	piş-
pisir- :	(28,20)	pişir-

pisirt- :	(97,15)	pişirt-
pisirüw :	(92,29)	pişirme
pisken :	(12,15)	olgun
piste :	(12,14)	güneyde yetişen yemiş ağacı ve bu ağacın yemişi
pop :	(118,19)	papaz
pursat :	(29,23)	fırsat

R

raķım :	(70,5-6)	rahim, merhamet <i>raķımı tūs-:</i> merhamet et-, merhamete gel-
raķımdı :	(71,32)	rahimli, merhametli
ras :	(52,31)	doğru, hakikat
raxattan- :	(49,17-18)	rahatlan-
raxım :	(9,17)	rahim, merhamet
reniş :	(41,41)	incinme, üzüntü
renji- :	(41,41)	rencide ol-, üzül-, incin-
renjime- :	(42,1)	rencide olma-, üzülme-, incinme- <i>renjimey kaytemiz?:</i> incinmeyip de ne yapalım?
ret :	(52,1)	1. kez, sıra, dizi
	(9,4)	<i>retke keltir-:</i> düzene sok-, sıray-
	(77,27)	2. defa, kez, kere
retimen :	(9,1-2)	usulle

rıyza :	(27,41)	rıza, memnunluk
	(99,9)	<i>köñildi rıyza kıł-</i> : gönlü hoş tut-, memnun et-
rıyza bol- :	(63,25)	1. helâl et-
	(83,32)	2. şükret-
rıyzalık :	(78,23-24)	memnunluk, memnuniyet
rıyzalık bildir- :	(99,16)	memnuniyet bildir-
Ruğeydam : (k.a.)	(10,3-4)	Rüveyde
ruksatınsız :	(65,15)	izinsiz, destursuz
ruksatsız :	(31,17)	ruhsatsız, izinsiz
Rum : (y.a.)	(35,4)	Rum
ruw :	(7,1)	boy, kabile
ruwlı :	(102,4)	boyulu, kabileli
Rüstem : (k.a.)	(104,17)	Alp Rüstem

S

saba- :	(44,37)	vur-, döv-
sabağ :	(96,16)	sap
sabala- :	(9,30)	üst üste döv-, arka arkaya döv-
saban :	(116,33)	ekinin sap tarafı, sapı, saman
sadağa :	(112,1)	kurban
	(48,35-36)	<i>sadağa ket-</i> : kurban ol-
sadağ :	(8,7))	yay
	(100,4)	<i>sadağ tartıw</i> : yay çekme
sadağa :	(71,22)	sadaka, kurban
sağala- :	(89,19)	zahmetsiz, rahat çevrede bulun-
sağan :	(7,17)	sana
sağat :	(9,14)	saat, an, zaman
sağın- :	(45,5)	özle-, arzu et-

sağınış :	(113,4)	özlem
sağınıştı :	(46,31)	özlemli
sakal :	(68,18)	sakal
sakal - murt :	(93,14)	sakal bıyık
sakal - şaş :	(110,37)	sakal saç
sakaldı :	(68,24)	sakallı
sakpan	(23,35)	sapan
sakşı :	(99,22)	nöbetçi, bekçi, koruyucu
sakta- :	(74,39)	1. sakla-
	(95,27)	2. koru-, kurtar-, muhafaza et-
saktal- :	(69,26)	saklan-
saktık :	(80,40)	dikkatlilik, dikkatli olma, tedbirli
sal :	(59,40)	sal ağacı, kamışı toplayıp birleştirerek bağlamak suretiyle nehri geçme usûlü <i>salı suwğa ketkendey bol-</i> : salı suya gitmiş gibi ol-, büyük hayal kırıklığına uğra-
sal- :	(100,10)	1. bırak-, salıver-
	(62,31)	2. bağla-, tak-
	(64,5)	3. döv-, derin iz bırak-
	(80,32)	4. sür-
	(63,17)	5. sar-, bağla-
	(95,32)	6. çek-
	(46,21)	7. sor-, danış-, kal-
	(91,37)	8. tak-, as-, vur-, geçir-
	(95,28)	9. tak-, yerleştir-, geçir-, vur-
	(80,3)	10. yerleştir-, yap-, koy-
	(16,29)	11. yerleştir-
		<i>er sal-</i> : atı eğerle-, eğer vur-
	(56,27)	<i>er - tokım sal-</i> : atı eğerle-

	(67,2)	12. sal-, yap-, kur-
	(79,30)	<i>uya sal-</i> : yuva yap-
	(81,5)	13. koy-, bırak-, içerisinde koy-, sok-
	((102,39)	14. içerisinde koy-, bırak-
	(45,38)	<i>ķandı terge sal-</i> : kan ter içinde bırak-
	(62,8)	15. <i>basın jolğa sal-</i> : gönder-, yola getir-, çevir-
	(102,12)	16. gönder-, yolla-
	(93,32)	<i>ķabar sal-</i> : haber gönder-
	(91,2-3)	17. ver-, sal-
	(92,22)	<i>jara sal-</i> : gam ver-
	(61,17)	18. ver-, getir-
	(28,19)	19. ver-
	(92,7)	20. vur-, salla-, çal-
	(58,35-36)	<i>pışak sal-</i> : bıçakla kes-, bıçak vur-
	(101,34)	21. vur-
	(111,8)	22. bak-, gör-, dikkatlice bak-, dikkatle izle-
	(15,22)	23. yatır-
sala :	(9,36)	24. sal-, yardımcı fiil
salak :	(92,15)	akarsu yatağı, ova
salbıra- :	(59,31)	salak; işe, herhangi bir işe yatkın olmayan
salbırat- :	(53,33)	bir şeyin aşağıya doğru sallanması, asılı durması
saldır- :	(89,6)	sallandır-
salğız- :	(101, 32)	1. yap-, yerleştir-
salık :	(92,20-21)	2. yaptır-
		serdir-, koydur-
		vergi

salın- :	(116,28)	1. kurul-, yerleştiril-
	(63,9)	2. takıl-, bağlan-, geçiril-
	(65,10)	3. yapıl-, yerleştiril-
	(126,8)	4. yerleştiril-
salkın :	(15,3)	cana rahatlık veren serinlik, serin
salma- :	(79,16)	bırakma-, salma-
salmak :	(30,4)	bir şeyin ağırlığı, ağırlık
Salor : (k.a.)	(112,16)	Salur Kazan
salt :	(78,35)	örf, âdet
saltanat :	(60,15)	saltanat
saluw :	(58,7)	salmak, koymak
samal :	(11,17)	hafif esen rüzgâr
samaladay :	(101,6)	aydın, açık, rüzgâr gibi
samğa- :	(79,35)	uç-, yüksel-
samsa- :	(57,6)	hemen göze çarp-, teşhir edilmiş ol-
san :	(55,16)	1. dizden bele kadar olan kısım
	(57,8)	2. sayı
sana- :	(23,3)	1. say-
	(126,20)	2. say-, kabul et-
Sandal : (k.a.)	(32,10)	Sofi Sandal Melik
sandal- :	(10,13)	işsiz boş dolaş-, boş boş konuş-
sandık :	(69,27)	sandık
	(32,20)	<i>janın sandıkça sal-</i> : ölümden canını saklama-, ölümden korkma-
sansız :	(8,15)	sayısız, sonsuz
sap :	(62,13)	sap
	(91,27)	<i>sap kııl-</i> : bitir-
	(118,14)	<i>sap kur-</i> : saf kur-, saf oluştur-
sapar :	(9,5)	sefer, yolculuk
	(9,5-6)	<i>sapar şek-</i> : sefer et-
saptı :	(23,34)	saplı

saray :	(13,18)	1. saray, büyük geniş ev
	(68,3)	2. saray, mekân
	(63,9)	3. ahır, çiftlik ambarı, dam
sargay- :	(91,4)	sarar-
sarı :	(7,21)	sarı
Sarı (k.a.) :	(86,31)	Sogan Saru
Sarı Kalmaş (k.a.) :	(23,17)	Saru Kulmaş
sarımsak :	(60,31)	sarımsak
sarın :	(50,38)	evlenme düğünlerinde söylenen bir nevi şarkı
sarındat- :	(77,39)	söylet-, haber verdir-
sarna- :	(61,27)	çabuk çabuk konuş-, ezberlemiş gibi oku- veya konuş-
sarnat- :	(8,23)	1. bağırt-, konuştur-, şarkı söylet-, çal-
	(19,40)	2. inlet-, kederle şarkı söylet-, terennüm ettir-
sarnatpa- :	(47,3)	bağırtma-, konuşturma-, şarkı söyletme-
sarp :	(8,6)	sarf
		<i>sarp et-:</i> sarf et-, har vur-
sas- :	(37,10)	1. kok-, çürü-
	(59,24)	2. sıkış-
	(78,34)	3. şaşır-
saspa- :	(116,2)	korkma-
sat- :	(35,6)	sat-
	(35,6)	<i>satıp al-:</i> satın al-
satıl- :	(117,6)	satıl-, aldanma-
saw :	(9,5)	sağ, hayatta, sıhhatli, sağlam
	(124,32)	<i>saw bol-:</i> sağ ol-, yaşa-
	(97,16)	<i>saw kalma-:</i> hayatta kalma-, öl-

saw- :	(77,10)	sağ-
	(19,2)	<i>sawa ber-</i> :sağiver-
sawal :	(40,37)	sual
sawdager :	(35,3)	tüccar, alım satım işleri ile uğraşan
sawğa :	(37,31)	ganimet, pay
sawğala- :	(64,21)	koru-
		<i>jan sawğala-</i> : hayatını, canını koru-
sawgız- :	(14,20)	sağdır-
sawık :	(80,27)	eğlence, şölen
	(22,16)	<i>sawık kur-</i> : eğlen-
sawık - sayran :	(63,35)	eğlence şölen
sawık- :	(19,6)	iyileş-, sağlığına kavuş-
sawır :	(83,10)	hayvanın beli ile kuyruğunun arası
sawıskan :	(79,36)	saksağan
sawıt :	(57,36)	1. zırh
	(103,8)	2. malzeme, silâh, zırh
sawıt - sayman :	(53,36)	silâh malzeme, zırh silâh
sawla- :	(48,4)	dökül-, damla-
sawlık :	(88,33)	üç yaşından büyük kuzulayacak koyun
sawsak :	(38,33)	parmak
say :	(73,6)	1. uygun, layık, tam
	(73,19)	<i>say keletin</i> : uygun gelecek, uyar, uygun
	(73,14)	<i>say kelme-</i> : uygun gelme-
	(61,3)	2. dere
	(56,31)	3. ova
	(114,8)	4. dere, ova
say - sala :	(17,30)	dere akarsu
say - süyegi sırkıra- :	(46,30)	bütün vücudu titre-, üzül-, ha-
sayalı :	(54,13)	gölgeli

sayın :	(91,20-21)	1. her <i>tiygen sayın:</i> her deyişinde, her vuruluşunda
	(14,29)	2. sonra
sayıs :	(11,21)	1. yarış, mücadele, savaş, müsabaka
	(75,30)	2. savaş, yarış
sayıs- :	(94,10)	savaş-, mücadele et-
sayla- :	(102,12)	hazırla-, hazır duruma getir-
sayman :	(40,4)	malzeme, âlet, silâh
sayra- :	(55,7)	öt-
	(11,18)	<i>sayray baştağanda:</i> ötmeye başladığında, öttüğünde
sayran :	(63,35)	seyran, eğlence
sayran kur- :	(100,38)	eğlen-, eğlence kur-
saytan :	(104,31)	şeytan
saza :	(104,22)	ceza
azar- :	(15,15)	sessizce ve üzgünce otur-, hep bir noktaya bak-, hareketsiz dur-
		<i>tañ azarıp at-:</i> tan yeri ağarmaya başla-
sâjde :	(53,22)	secde
sâlde :	(101,18)	sark
sâlem :	(15,32)	selâm
	(120,14)	<i>sâlem ayt-:</i> selâm söyle-, haber gönder-
sân :	(61,23)	1. güzellik, süs, zerafet
	(60,15)	2. güzel, yakışıklı
sân - saltanat :	(60,15)	süs saltanat
sân- :	(46,9)	(?)sön-, bit-
sâri :	(15,4)	tan yerinin belirmeye başladığı zaman

sät :	(52,17)	1. zaman, vakit
	(8,2)	2. hayırlısı, uygun
	(37,12)	isine sät ber-: işini hayırlı kıl-
	(8,2)	<i>isiniñ säti tüspe-</i> : işin hayırlısına düşme-, kötü işle meşgul ol-, hayırsız ol-
	(96,2)	sıra, zaman, an
sätsiz :	(46,29)	hayırsız, uğursuz, uygunsuz
sätti :	(37,12)	hayırlı, kutlu
säwegey :	(7,1)	geleceği bilen kimse, ileriye gören, ermiş, falcı
säwlet :	(43,29)	kılık, kıyafet, gösteriş, güzellik
sebeb :	(55,22)	sebeb
sekir- :	(45,29)	atla-, fırla-
Sekrek (k.a.) :	(107,12)	Segrek
seksen :	(22,7)	seksen
sel :	(17,8)	sel
seldire- :	(103,28)	seyrekleş-, azal-
selkilde- :	(114,24)	titre-
semir- :	(30,7)	semir-, şişmanla-
semiz :	(27,8)	semiz, şişman
semser :	(12,30)	kılıç, kama, hançer
sen :	(57,33)	sen <i>sen üşin</i> : senin için
sen- :	(27,6)	1. inan-
	(73,30)	2. güven-
sender :	(114,28)	siz
senderden :	(103,17)	sizlerden
senderge :	(107,17)	sizlere
senen :	(112,1)	senden, sana
sener :	(19,38)	inandık, inandığı

sengen :	(61,32)	güvence
seniki :	(38,16)	seninki, sana ait, senin
seniň :	(14,30)	senin
sensiz :	(18,17)	sensiz
senüwşi :	(71,28)	inançlı, inanan
senğir :	(102,36)	yüksek dağların yüksek sıraları
sepkendey :	(59,23)	serpmiş gibi
serik :	(103,5)	arkadaş, yoldaş
serke :	(30,3)	1. kısırlaştırılmış olan erkek keçi
	(95,11)	2. lider, yol gösteren
serme- :	(31,3)	1. at-, fırlat-, teşebbüs et-
	(8,6)	2. ver-, eline tutuştur-
	(65,2)	3. çal-, çek-
sert :	(51,11)	ant, yemin, sözleşme, nişan
	(80,11)	<i>sert koyuw:</i> ant ver-, yemin ver-
serüwende- :	(108,20)	gezin-, dolaş-
sesken- :	(75,1)	kork-, çekin-
Sevan (y.a.) :	(106,20)	Sevan
seyil -:	(81,40)	hafifle-, dinlenmiş gibi ol-
Seyiljan خانım (k.a.) :	(75,35)	Selcen Hatun
Seyiljan suluw (k.a.) :	(80,25)	Selcen Hatun
sez- :	(60,11)	sez-
sezim :	(25,10)	duygu
sıbağa :	(37,26)	özel olarak misafir için yapılan yemek
sıbırlaş- :	(15,18)	fısıldaş-
sıgala- :	(37,29)	gizlenerek bak-, gizlice dikizle-
sıgın- :	(89,3)	ağla-, göz yaşı akıt-
sık- :	(18,45)	1. sık-
	(62,16)	2. <i>köz jasın sık-:</i> göz yaşını akıt-
sılan- :	(24,7)	güzelleş-, süslen-

sılaŋda- :	(64,7)	güzelleş-, süslen-
sıldıra- :	(15,23)	şingırda-, çağıldı-, çağla-
sılķ et- :	(68,11)	âniden düş-, yıkıl-
sın- :	(82,29)	kırıl-, bozul-, işe yaramaz hale gel-
sına :	(110,30)	yarılmakta olan veya yarılmak istenen bir şeyin arasına destek vurma; kazığın dibinin sağlam olması için destek çakılması; kazık
sına- :	(54,3)	sına-, yokla-, tenkit et-
sınas- :	(68,35)	birbirini sına-
sınaspa- :	(67,6)	birbirini sına-
sındır- :	(49,29)	kırdır-, kes-
sınıķ :	(94,30)	kırık, kırılmış parça
sınar :	(7,28)	tek, çift olan şeyin biri
sıpir- :	(77,28)	yüz-
sır :	(62,7)	sır
sırĝa :	(29,10-11)	küpe
sırķirat- :	(46,30)	sızlat-, sızlayarak ağrmasına neden ol-
sirt :	(76,8)	1. dış
	(45,9)	2. üst
	(68,26)	3. arka
	(10,17)	4. sırt, dış, tam arkası
		<i>sirt ber-</i> : birisini sevmediğinden arkasını dön-
sırtķı :	(12,38)	dış taraftaki, köşedeki, kenardaki
sıy- :	(40,1)	sıĝ-, sıĝın-
sıyaķtan- :	(90,7)	benze-, gibi ol-
sıyaķtı :	(35,11)	benzeyen, gibi
sıyın- :	(104,34)	1. sıĝın-
	(32,18)	2. sıĝın-, inan-, dua et-

sıymba- :	(7,7)	sıgınma-, inanma-, dua etme-
sıyır :	(77,10)	sığır
sıyıkı :	(121,7)	güya, anlaşılan
sıyıkır :	(40,16)	sihir, büyü, velilik, keramet
sıyıkırla- :	(75,6)	sihirle-, büyüle-
sıyıkırlaytın :	(75,6)	büyüleyen
sıyıkırlı :	(91,36-37)	sihirli
sıyıkırışı :	(118,29)	sihirbaz
sıyıla- :	(76,5)	hürmet et-, saygı göster-
sıyılı :	(56,4)	saygılı, hürmetli, saygın
sıyılık :	(33,10)	saygı ve hürmet ifade eden hediyeye
sıyma- :	(12,14)	sığma-
sıypa- :	(17,36)	okşa-
sıyrak :	(44,6)	bacağın dizden aşağısı, baldır
silekey :	(76,28)	salya
silte- :	(102,3)	işaret et-
siñir :	(107,12)	sinir
siyrek :	(35,26)	seyrek, az bulunur
siz :	(8,2)	siz
sizge :	(8,15)	size
sodan :	(68,25)	ondan, o nedenle
sodan soñ :	(9,29)	şundan sonra, ondan sonra
soğan :	(8,17)	ona, şuna
soğıs :	(20,34)	harp, savaş
soğısқан :	(62,37)	savaş
soğısız :	(30,22)	savaşsız
soğıstır- :	(13,17)	bir şeyi diğer bir şeyle çarpıştır-
soğısuw :	(58,18)	savaşmak
sok- :	(11,17)	1. vur-, çarp-, dokun-
	(78,21)	2. vur-, döv-, çarp-
	(98,10)	3. dokun-, gel-

	(36,7)	4. yapı-
	(32,26)	5. atıl-, uç-, gel-
	(80,10)	6. kabar-, ortaya çık-
sokku :	(24,22)	darbe, ders, yenilgi
soktır- :	(57,38)	vurdur-, dokundur-, diktir-
sol :	(34,7)	1. sol
	(7,9)	2. şu, o
	(56,33)	<i>sol künderi</i> : o günlerde
	(113,2)	<i>sol küni</i> : o gün
sol- :	(54,12)	sol-
solar :	(9,13)	şunlar, onlar
solardıñ :	(103,10)	şunların, onların
solarğa :	(108,24)	şunlara, onlara
solay :	(24,11)	1. öyle
	(12,5)	2. şöyle
solğın :	(48,9)	solgun, belirsiz, gizlice, açık değil
solkılda- :	(97,26)	sallan-, zonkla-
sona :	(41,16)	at sineği
sonda :	(13,31)	1. sonunda
	(57,28)	2. sonda, bunun üzerine
	(97,1)	3. sonunda, sonra
	(67,20)	4. sonunda
	(50,1)	5. öyle ise, o halde
sondağı :	(52,17)	o zamanki
sonday :	(25,26)	1. onun gibi, o kadar
	(61,24)	2. öyle, onun gibi
sondıktan :	(122,14)	onun için, o nedenle
sonı :	(8,5)	şunu, onu
sonıki :	(74,35)	onunki, ona ait
sonımen :	(85,14)	onunla
sonıñ :	(7,13)	şunun, onun

sonm̄ biri :	(45,35)	şunun biri, onlardan biri
Sono - Sandal (k.a.) :	(32,10)	Sofi Sandal Melik
sonşa :	(49,10)	o kadar, öyle
son :	(7,2)	sonra, ondan sonra
sonğı :	(9,36)	1. sonuncu
	(9,26)	2. sonraki
sonı :	(54,4)	1. sonu, ayak tarafı
	(90,28)	2. sonu, peşi
sonıman :	(19,33)	ardından
sor :	(117,14)	bahtsızlık, şanssızlık, talihsizlik
sor- :	(90,8)	sor-, em-
		<i>kan sor-:</i> kan em-
soray- :	(41,29)	uzunca ve yakışksızca dur-
sorğalat- :	(97,7)	akıt-, döktür-
sorlat- :	(19,29)	azap çektir-, acı çektir-
sorlı :	(18,12)	zavallı, çaresiz, talihsiz
sota :	(87,41)	demir topuzlu sopa, çomak
soy- :	(27,24)	kes-
soygız- :	(11,6)	soydur-, kestir-, yüzdür-
soyıs :	(11,25)	kesim, saygı değer misafirlere veya toplantıya özel olarak kesilen hayvan
sozıl- :	(33,8)	çekil-, sür-, yayıl-
sögil- :	(66,26)	sökül-
sön- :	(68,16)	1. sön-
	(18,8)	2. öl-, bit-
		<i>jangan şırağıñ sön-:</i> öl-, bit-, ışığı
		sön-
sönbe- :	(84,4)	sönme-
söyle- :	(68,26)	söyle-
söyles- :	(69,22)	söyleş-, konuş-, sohbet et-
söylew :	(70,22)	söylemek, söyleme, konuşma

söyley basta- :	(16,18)	söylemeye başla-
söyt- :	(13,12)	öyle yap-, öyle ol-
söytip :	(19,18)	böylece, öylece
söz :	(7,7)	1. söz, laf
	(109,19)	2. söz, ant
	(118,34)	3. fikir, düşünce
Stambul : (y.a.)	(35,6)	İstanbul
suk- :	(48,15)	sok-, girdir-, içine koy- <i>bas suk-:</i> gir- çık-
sula- :	(17,39)	uzan-
sultan :	(79,30)	1. sultan
	(13,20-21)	2. sultan, han, hakan
suluw :	(11,20)	1. güzel
	(80,25)	2. hatun, hanım
sumdik :	(60,11)	uğursuzluk
sumıray :	(51,12)	uğursuz, sevimsiz
sunğak :	(12,12)	1. sungur, şahin, doğan
	(23,13)	<i>sunğak boylı:</i> sungur boylu
	(12,12)	2. uzun boylu
sunğkar :	(14,30)	avcılıkta kullanılan, çok yüksekten uçan bir kuş çeşidi, sungur, şahin
sunğkarday :	(82,7)	sungur gibi
sur :	(16,2-3)	kurşûni renk
		<i>sur jebe:</i> bir tür ok
	(27,12)	<i>sur jebeli:</i> oklu
sura- :	(57,27)	1. iste-
	(57,22)	2. sor-
	(97,33)	3. ver-
	(92,20)	4. danış-
		<i>aķıl sura-:</i> akıl danış-
suraganday :	(68,35-36)	sormuş gibi, bilmiş gibi

surak :	(46,17)	soru, tahkikat
	(99,7)	<i>surak koy-</i> : soru sor-
surama- :	(57,25)	1. isteme-
	(86,24)	2. sorma-
suran- :	(43,15)	sor-, dilen-
surawsız :	(106,3)	sorusuz, sorgusuz sualsiz
suraytın :	(44,8)	soracağım, sorar olduğum
suw :	(7,13)	1. su
	(39,41)	2. ırmak, dere
suw jilkısı :	(35,7)	su atı
suwat :	(93,34)	su alacak
suwayt :	(43,14)	yalancı
suwday :	(12,32)	su gibi
suwin- :	(16,45)	soğu-
suwır- :	(68,38)	çek-, sıyr-
suwıt :	(80,39)	acele, çabuk
suwıt- :	(71,16)	soğut-
Suwқан Sarı : (k.a.)	(86,31)	Sogan Saru
suwlı :	(63,21)	sulu
suwret :	(104,35)	suret, resim
suwsar :	(60,9)	kediye benzeyen, ormanlarda yaşayan av hayvanı ve onun postu, kürkü
suwsın :	(55,5)	susamış kimsenin içtiği soğuk nesne
suwsında- :	(25,41)	soğuk bir şey içerek susuzluğunu gider-
suwsız :	(67,2)	susuz, kuru
suyıl- :	(82,3)	yatış-
sümelek :	(116,22)	sevimsiz, kılıksız, cesaretsiz
sür- :	(8,15)	sür-
		<i>ömir sür-</i> : ömür sür-, yaşa-

süre :	(8,30)	sûre
süren :	(116,32)	siren, yüksek ses
sürenç :	(126,25)	boşuna uğraş, angarya, hoş olmayan mücadele, üzüntü, telaş
sürin- :	(30,12)	bir şeye takılarak ayağın kayması, sürün-, tökezle-
sürinbe- :	(117,31)	sürünme-
sürinbes :	(13,11)	sürünmez
sürlew :	(25,24)	uzun zaman kimsenin geçmediği yol
sürme -:	(8,13)	sürme-, devam etme-
sürmele- :	(81,4)	sürmele-, boya-
Sürmeli : (y.a.)	(66,13-14)	Ağça Kala Sürmelü
sürmestey :	(97,12)	sürmez gibi, öldürecek gibi <i>ömir sürmestey:</i> ömür sürmez gibi
sürt- :	(34,9)	1. sürt-, sil-
	(82,5)	2. sil-
sürtkenşe :	(61,14)	silene kadar, silinceye kadar
süt :	(9,12)	süt
süttey :	(99,2)	süt gibi
süy- :	(69,39)	öp-
süyek :	(68,17)	kemik
süyekti :	(19,27)	soylu
süyen- :	(34,6)	dayan-
süyetin :	(35,35)	seven
süygen :	(93,31)	1. sevdik, sevme
	(60,16)	2. seven, sevgi
süygenim :	(52,6)	sevdiğim, sevgilim
süyikti :	(70,18)	sevimli, kıymetli, sevgili, seven
süyin- :	(56,3)	sevin-
süyingen :	(56,3)	sevinme
süyinşi :	(52,28)	müjde

	(112,40)	<i>süyinşi suraw</i> : müjde ver-, müjdele-
süyip - süyip al- :	(83,17)	okşa-, öpücük kondur-
süyis- :	(83,2)	1. seviş-, öp-
	(83,30)	2. öpüş-
süyken- :	(10,1)	sürtün-
süyme- :	(7,15)	sevme-
süyre- :	(97,32)	sürü-
süyret- :	(59,31)	sürükle-
süyriktey :	(19,16)	kamışın beyaz damarı gibi
süyüw :	(83,2)	1. sevgi, sevme
	(36,32)	2. öpmek
süz- :	(50,33)	boynuzla-
süzbek bol- :	(13,25)	boynuzlayacak ol-
süzegen :	(13,14)	boynuzları ile vuran hayvan
süzer :	(13,15)	toslayacak, toslar
süzis- :	(59,12)	hayvanların birbirini boynuzlaması

Ş

şabarman :	(112,37)	eskiden köylerde dolaşarak meydana gelen yenilikleri, haberleri yetiştiren kimse, ulak
şabat :	(15,37)	hamle
şabın- :	(25,7)	kız-, sinirlen-
şabıs :	(33,21-22)	atın hızlı yürüyüşü, hızlı koşması
şabuwl :	(53,31)	hücum
şagılıs- :	(57,19)	ışığın akis yaparak parlaması
şagırt- :	(118,8)	çağırt-
şak :	(11,19)	1. sıra, an, zaman

	(48,2)	2. <i>şak kel-</i> : tam gel-, karşı çık-, karşı çıkabil-
şak- :	(60,32)	1. sok-, dişle-, ısır-
	(41,16)	2. paramparça et-, boz-, kır-
	(12,10)	muşın <i>şak-</i> : sırrını, derdini söyle-
şakır- :	(12,38)	çağır-, davet et-
şakırt- :	(91,26)	çağır-
	(53,34)	<i>azan şakırt-</i> : ezan okut-
şakırtkan	(99,26)	çağırın
şakıruwşı :	(99,26)	çağırıcı
şakkanday :	(16,43)	parçalamış gibi
şakkızba- :	(109,16)	çağırma-
şakpak :	(75,16)	çakmak
şal :	(64,10)	ihtiyar adam
şal - şaban :	(85,9)	gün görmüş ihtiyar yaşlı kişi
şal- :	(50,16)	bir müzik âletini çal-
şala :	(110,16)	tam olmamış, yarım, yarı
	(111,13-14)	<i>şala ölik bol-</i> : yarı ölü ol-
şalğın :	(121,1)	otu bol yüksek çalılı yer
şalğız- :	(113,1)	çaldır-, çaldırt-
şalın- :	(58,28)	çalın-, kesil-
		<i>kurban şalın-</i> : kurban kesil-
şalkasınan sal- :	(38,29)	sırt üstü düşür-, yere at-, fırlat- (güreşte)
şalkı- :	(52,24)	bir tarafa döner gibi hızla git-; çağıldayarak ak-
şalma- :	(7,24)	yol alma- <i>jol şalma-</i> : yol alma-
şam :	(16,36)	lamba, ışık
Şam : (y.a.)	(11,2)	Şam
şama :	(108,14)	insan vücudundaki güç kuvvet

	(93,13)	<i>şaması kelme-</i> : gücü yetme-
şamalı :	(114,10)	pek fazla değil, biraz daha
şamdan- :	(30,30)	bir şeye kırılarak kız-, sinirlen-
şamdanba- :	(29,25)	üzülme-, kırılma-, kızma-
Şamsaddin -Şer: (k.a)	(22,29)	Şer Şemseddin
şanış- :	(100,13)	ucu sivri bir şeyi sok-, del-
şansı- :	(59,3)	ucu sivri bir şeyi yere sok-, batır-
şan :	(57,4)	toz
	(24,31)	<i>şan bas-</i> : bir şey görme-, gözü dön-
şanđat- :	(16,13)	tozlat-, toz duman et-
şanırak :	(94,19)	dumanın çıkabilmesi için çadırın
		tepesinde açılan çember biçiminde
		bir delik; ocak
şanıraktay :	(85,15)	keçe çadırın en yukarı ve en yüksek
		noktasına kadar
şanđan :	(22,28)	parlak, ışıltılı, parıltılı beyaz;
		fevkalade üstün beyaz
şap :	(15,33)	karnın aşağı tarafı, aya
şap- :	(94,14)	1. koş-
	(94,12)	<i>şawıp jürip soğıs-</i> : koşarak savaş-
	(59,8)	2. kes-, biç-
	(125,2)	3. gaspet-, kesip biç-
	(17,32)	4. atla koştur-, koş-, hızlı git-
	(81,16)	<i>şaba jönel-</i> : koşmaya davran-
şapağat :	(104,29)	şefaaf, merhamet
şapalak :	(14,19)	şaplak
şapan :	(7,21)	ceket,kaftan; yün, pamuk veya başka
		şeylerden dokunan üst giyimi
şapan - şapkıt :	(33,10)	üst baş, giyecek
şapatta- :	(50,37)	el çırp-, elini eline vur-
şapđan :	(22)	yağmalama

şapkınşılık :	(35,28)	soygunculuk, istilacılık, baskıncılık
şapkıt :	(55,11)	süslü, işlemeli elbise
şapsa - kılış :	(91,38)	kılıç vursa
şaptık :	(10,3)	şiddetli öfke, gazap, hiddet, köpürme, kızma
şaptır- :	(104,38)	hızla git-, ak-, şarılda-
şar :	(86,14)	mesele
şara :	(45,3)	çare
şarap :	(14,31)	şarap, üzüm suyu
şart :	(74,11)	şart, koşul
	(41,5)	<i>şart koy-</i> : şart koy-, şart koş-
şarşa- :	(40,9)	yorul-
şarşama- :	(21,11)	yorulma-
Şaruwlan : (y.a.)	(106,19)	Şirögüven
şaş :	(9,11)	saç, insan saçı
şaş-	(61,7)	saç-
şaşıl-	(32,32)	saçıl-
şaştı	(23,7)	saçlı
şat :	(123,36)	şad, memnun, sevinçli
şatas- :	(64,31)	karıştır-
şatır :	(9,37)	bez ve kumaştan yapılan çadır
şatırlı :	(107, 8)	çadırlı
şattan- :	(79,20)	sevin-, neşelen-
şaw- :	(16,2)	< <i>şap-</i> : 1. kes-, biç-, yar-
	(40,14)	<i>şawıp tasta-</i> : biçip bırak-, kesip koy-
	(67,12)	2. koş-
		<i>şawıp kel-</i> : koşup gel-, gel-
	(97,34)	<i>şawıp ket-</i> : koşup git-, hızla git-
	(26,13)	3. gaspet-
şayday :	(53,4)	(?) çay gibi, kaynak gibi
şayıl- :	(87,40)	çalkalan-

		<i>şayılp körmegen: çalkalanmayan</i>
şayka- :	(66,19)	salla-, çalkala-
şaykas- :	(103,6)	kavga et-, mücadele et-
şaytan :	(88,10)	şeytan
şängek :	(28,32)	çengel
şängel :	(28,19)	çengel; pençe, avucun içi
şärbet :	(29,39)	şerbet
şegin- :	(13,26)	geriye doğru çekin-
şegindir- :	(77,20)	çekindir-, geriye doğru çekil-
şek :	(35,20)	bir şeyin kenarı, hududu
şek- :	(35,24)	1. bir şeyi nakışla-, çiz-
	(94,13)	2. çek-, göster-
	(35,5)	3. <i>jol çek-</i> : yola çık-, yola gir-, yol tut-
	(9,5-6)	<i>sapar çek-</i> : sefer et-
şekara :	(99,12)	hudut, sınır
şekpen :	(14,5)	1. yünden dokunmuş dış elbise olarak kullanılan kumaş
	(90,26)	2. kepenek
şeksiz :	(8,27)	sınırsız, sayısız, sonsuz
şeksiz - tüpsiz :	(68,11)	şekilsiz şemalsiz
şelek :	(9,28)	sıvı şeyler konulmak için ağaçtan yapılan kap
şemirşek :	(13,12)	vücudun kemiklerinin arasındaki ve ucundaki yumuşak, eğilen şey, kıkırdak
şep :	(119,9)	etraf, civar
Şer : (k.a.)	(22,29)	Şer Şemseddin
şert- :	(33,12)	parmakla vur-, parmakla dokun-, tamburu parmakla çal-, teline dokunarak hoş ses çıkart-

	(54,8)	<i>küyy şert-</i> : bestele-
şet :	(122,8)	1. dış, uzak
	(86,30)	2. uç, kenar
	(45,18)	3. yan
	(9,37)	4. bir şeyin kenarı, hududu, taraf, etraf, kısım
şeş- :	(87,1)	1. çıkar-
	(7,4)	2. çöz-
	(88,8-9)	3. <i>tağdırın şeş-</i> : değerini biç-, kaderini çiz-
şeşe :	(14,31)	anne
şeşim :	(35,35)	karar, sonuç, netice; seçim
şeşin- :	(106,25)	soyun-
şeşindir- :	(76,19)	soyun-
şeşkiz- :	(41,20)	çözdür-, çıkart-
şeyit :	(8,33)	şehit
şıbık :	(59,11)	yapraksız yaş ve ince ağaç budağı
	(60,37)	<i>tal şıbık</i> : dal budak
şıbıktay :	(23,13-14)	dal gibi
şıbın :	(18,4)	çift kanatlı küçük canlılar, sinek
şıdam :	(81,35)	sabır, tahammül, dayanıklılık
şıdama- :	(59,14)	sabredeme-, dayanama-
şığa alma- :	(32,15-16)	çıkama-
şığa koyma- :	(99,14)	çıkma-, talip olma-
şıgar :	(98,5)	çıkart, çıkacak
şıgar- :	(58,28)	1. çıkar-, yükselt-
	(8,12)	2. çıkar-, at-
	(85,15)	3. çıkar-, ortaya koy-
	(110,30-31)	4. çıkar-, sök-
	(45,9)	5. çıkar-, bir şeyin üzerine çık-
şıgarda :	(100,4)	çıkıldığı zaman

şığarma- :	(51,8)	1. çıkarma-, ortaya dökme-
	(91,35)	2. çıkarma-, salıverme-, bırakma-
	(26,20)	3. çıkarma-
		<i>dıbis şığarma-</i> : ses çıkarma-
şığuw :	(106,17)	çıkma, çıkma
şıq- :	(50,17)	1. çık-
	(82,33)	2. çık-, geç-
	(116,13)	3. çık-, bit-
	(56,23)	4. çık-, git-
		<i>aŋga şıq-</i> : ava çık-, ava git-
	(56,30)	5. çık-, tırman-
	(56,34)	6. çık-, peydah ol-, ortaya çık-
	(50,25)	7. var-
		<i>erge şıq-</i> : kocaya var-, evlen-
	(100,21)	8. çık-, karşıla-
	(74,23)	<i>aldınan şıq-</i> : önünden çık-, karşıla-
	(100,19)	9. çık-, ayrıl-
	(119,12)	10. çık-, gel-
	(90,18)	11. çık-, ol-, peydah ol-
	(74,3)	12. git-
	(52,13)	13. çık-, yardımcı fiil
şıqpa- :	(16,40)	çıkma-
şıqtık :	(16,30)	çıkma-
şılaw :	(101,12)	atın başındaki "cügenin" alt tarafı, yular, dizgin
şılbır :	(23,16-17)	atın başındaki eğer takımına ve yulara takılan yedek ip
şım bat- :	(96,17)	yok ol-, kaybol-, bat-
şımıldık :	(44,2)	yatak üzerine veya tiyatro sahnesine çekilen perde
şında- :	(83,28)	1. isabetli olması için çaba sarfet-

	(52,4)	2. daha dayanıklı hale getirmek veya keskin, güçlü olması için çaba sarfet-; ciddi, ağırbaşlı ol-
şındık :	(9,6)	hakikat, doğruluk, gerçek
şinjir :	(64,5)	zincir
şinşıl :	(8,14)	gerçekçi, doğru
şıntak :	(53,1)	serçe parmağı, ayağın küçük parmağı, dirsek
şın :	(79,2-3)	dağın en yüksek yeri, doruk
şingirt- :	(31,7)	bağirt-, feryat ettir-, feryat et-
şıra :	(18,8)	çıra, ışık
şırağ :	(15,14)	çıra, ışık
şırak :	(100,24)	1. çırağı, ışık; sevilen, şımartılan kişi için de kullanılır
	(53,7)	2. çırağ, kandil, ışık, çıra
şırağtay :	845,22)	çıra gibi, ışık gibi
şıray :	(63,21)	insanın görünüşü, yüz hatları, şekil (iyi bir şeye benzeme)
şırıldat- :	(68,6)	yüreği çarp-, heyecanlandır-
şırın :	(65,27)	şirin, tatlı
şırlan- :	(8,11)	kımılta-, hareket et-
şıtına- :	(18,11)	çatla-
-şi :	(11,5)	bir ektir: mastar ile kullanıldığında, her zaman sürekli olarak yapılan ve yapılacak olan işleri bildirir, soruda kullanılır, bir istek ya da buyrukta nezaket anlamı katar, şart şekli kullanılırsa esef, pişmanlık a verir
şiren- :	(114,25)	ayaklarını uzatarak şımarıkça
şiri- :	(48,35)	çürü-

şirkew :	(53,32-33)	kilise
şirkin :	(49,7)	ah!
şokpar :	(32,36)	çomak; baş tarafı kalın ve yuvarlak, sapı sağlam sopa; eski zaman savaşlarında kullanılan silâh, gürz
şokta- :	(65,31)	bir araya gel-
şoktay :	(20,33)	bir grup gibi, kalabalık gibi, bir avuç kadar
şoş- :	(23,32)	kork-
şoşın- :	(80,33)	1. kork-
	(26,9-10)	2. kork-, tiksini-
şoşka :	(45,32-33)	domuz
şöger- :	(97,29)	çöktür-
Şökli : (k.a.)	(23,6-7)	Şökli
Şökli patşa : (k.a.)	(102,22)	Şökli Melik
şöl :	(8,33)	1. çöl, yağmur almayan kurak yer
	(60,26)	2. susuzluk
şölde-:	(87,25)	susa-
şöldet- :	(25,39)	susat-, susamasını sağla-
şöp :	(8,18)	şöp, ot
şöpşek :	(29,35)	ağacın kuruyarak düşen ve kırılarak kuruyan ufak tefek budakları, çırpı
şöptey :	(64,19)	çöp gibi, ot gibi
	(24,25)	şöptey yapır-: ot gibi biç-
şubar :	(23,1)	alacalı
şubarlan- :	(23,4)	alacalan-
şurkıruw :	(86,13)	yılının bir grubunun ikincisini gördüğünde çıkardığı ses
şuw :	(41,23)	gürültü, karmakarışık ses
		şuw köter-: bağır-, gürültü yap-
şuwla- :	(57,10)	1. bağır-

	(60,31)	2. çınla-
şuwlat- :	(86,24)	bağırt-
şüw :	(9,39)	hayvanları sürerken çıkarılan ses
şüy- :	(14,30)	yukarıdan, yüksekten aşağıya doğru hızla in-
şüyil- :	(65,23)	yukarıdan, yüksekten aşağıya doğru hızla in-
şüyilgendey :	(59,23)	yukarıdan hızla girmiş gibi

T

taba alma- :	(17,23)	bulama-, vereme-
tabağ :	(58,7)	tabak
tabaldırık :	(62,18)	eşik
tabar :	(83,29)	kazanç
tabıl- :	(22,20)	1. bulun-, makul görül-
	(81,23)	2. bulun-
tabın- :	(104,35-36)	tapın-
tabıs- :	(66,11)	1. buluş-, görüş-
	(53,9)	2. barış-, anlaş-
tabuw :	(73,15-16)	bulmak, bulma
tağa :	(31,32)	dayı
tağat :	(17,27)	tâkât, sabır, tahammül, güç
Tagavor : (ö.a.)	(56,35)	Tekür, tekfur, melik
Tagavor Direk : (k.a.)	(85,13)	Direk Tekür
tağdır :	(97,27)	takdir, kader, alın yazısı
tağı :	(88,31)	1. ve
	(8,3)	2. dahi, biraz daha

	(90,14)	3. dahi
	(94,33)	4. yine
	(110,18)	5. bir daha
	(120,30)	6. bir daha, tekrar, yine
	(112,21)	7. bundan başka
tağılım :	(84,5)	örnek, kalıp, görgü, ders, vasiyet
tağım :	(7,26)	talim, örnek, görgü
taj :	(34,13)	taç
tajal :	(74,9)	dev, canavar
tağ :	(13,38)	1. taht
	(2. tam, ta kendisi
tağ- :	(7,20)	tağ-, geçir-
tağır :	(14,6)	tamtaktır, hiç bir şey olmayan, bomboş yer, alan
tağkan :	(7,20)	tağmak, geçirmek
tağsır :	(102,7)	hürmet edilen kimselere, özellikle hocalara kullanılan ifade
tal :	(108,3)	1. söğüt ağacı
	(76,26)	2. dal, ağaç dalı
	(93,11)	3. dal, bölük, kıl, parça, tane
tal - tal :	(55,6)	dal dal
tal- :	(17,35)	1. dal-, bayıl-
	(59,14)	2. dal-
tala- :	(89,6)	yağmala-
talan :	(23,21)	yağma
talan - taraj :	(105,1)	yağma, bozgun, hırsızlık, öldürme, çapulculuk
talan- :	(118,29)	yağmalan-, talan edil-
talap :	(120,18)	bir işi yapmak için teşebbüse geçmek, amacına ulaşabilmek için gayret etmek

talapker :	(99,14)	<i>talap kıl-</i> : talep et- bir işi yapmayı talep eden, isteyen, talip olan, istekli
talas- :	(57,5) (39,39)	1. tartış-, münakaşa et-, çekiş- 2. bir şeyi pay edebilmek için kapış-, tartış-, münakaşa et-, çekiş- <i>aspanmen talas-</i> : devle güreş-, devle yarış-
talaw :	(117,7)	yağmalamak, yağma
talay :	(9,11) (52,1)	1. çok, uzun 2. çok, defalarca
talay - talay :	(33,13)	çok çok, defalarca
talday :	(76,13)	dal gibi, ağaç gibi
talıksı- :	(29,11)	kendini kaybeder gibi ol-, kendinden geç-
talkan :	(13,15)	kavrulmuş buğday veya darının öğütülmesiyle elde edilen un
talkanda- :	(79,7)	kır-, boz-, yok et-, parçala-
talma- :	(98,5)	çok yorulma-, güçsüz halde kalma-
taltay- :	(48,10-11)	iki bacağı iki tarafa aç-
taltüs :	(30,9)	güpe gündüz, öğle vakti
tam- :	(49,23) (19,2)	1. damla- 2. ter, göz yaşı veya suyun damlaması
	(46,31)	3. ak-, dökül-
tamak :	(68,17) (15,6)	1. boğaz, gırtlak 2. yemek, yenilip içilebilen şeyler
taman :	(82,34)	doğru, istikametine
tamır :	(92,6) (25,32)	1. kök 2. insanın kan damarı
tamız- :	(106,11)	damlat-, akıt-

tamuk :	(51,14)	tamu, cehennem
Tana : (y.a.)	(53,12)	Tana ırmağı, Don ırmağı
tanaw :	(77,21)	burun deliği
tanba- :	(33,22)	1. bağlama-
	(66,27)	2. sendeleme-, alıkonma-
tandır- :	(62,34)	tanıt-
	(82,14)	<i>esinen tandır-</i> : aklını al-, korkut-, kendini kaybettir-
tanı- :	(87,7)	1. tanı-
	(27,2)	<i>esten tanı-</i> : kendini kaybet-, kendinden geç-
	(48,20)	<i>tanıp kaluw</i> : tanıma
	(51,30)	2. tanı-, bil-
	(69,29)	3. tanı-, kabul et-
tanıma- :	(15,34)	tanıma-
		<i>oñ men solın tanıma-</i> : iyiyi kötüyü ayırma-, anlayama-
tanıtpa- :	(119,30)	tanıtma-
tanıy alma- :	(28,17)	1. tanıyama-
	(38,2)	2. göreme-
tañ :	(11,17)	1. tañ, sabahın erken saatleri
	(64,32)	<i>tañ atpaw</i> : sabah olma-
	(11,19)	<i>tañ atuw</i> : sabah ol-, gün ışı-
	(15,4)	<i>tañ säri</i> : sabahın erken saatleri
	(36,35)	2. hayret, şaşılacak şey
		<i>tañ bol-</i> : hayret et-
	(100,13-14)	<i>tañ kal-</i> : şaşır-
	(16,31)	<i>tañ kal-</i> : hayran ol-, şaşır-
tañ- :	(23,15)	1. bağla-, bir şeyi bir yere bağla-
	(50,40)	2. bağla-, tuttur-; sar-, sarıl-, zorunda bırak-

	(24,37)	3. sar-, bağla-
tañba :	(64,5)	damga
	(39,34-35)	<i>aq jüzge kara tañba bas-</i> : daha baştan kaderi belli ol-, kaderi kötü yazıl-
tañda- :	(9,28)	seç-, iyilerini ayır-
tañdan- :	(15,39)	hayret et-, şaşır-
tañdawlı :	(49,29)	seçilmiş
tañerten :	(9,26-27)	sabahleyin, erken saatlerde
tap :	(tam, ta
	(68,38)	<i>tap ber-</i> : aniden saldır-
tap- :	(51,8)	1. bul-
	(80,14)	<i>ajal tap-</i> : öl-
	(58,20)	<i>jay tap-</i> : rahatlan-
	(74,28)	2. kazan-
tapkanday :	(81,10)	bulmuş gibi
tappa- :	(28,9-10)	bulama-
tapsır- :	(106,17)	1. ödev, görev ver-
	(22,23)	2. bir şeyi birisine kendi eliyle teslim et-, emanet et-
	(91,29)	<i>jan tapsır-</i> : canını teslim et-
	(79,40)	<i>özin tapsır-</i> : kendini teslim et-
tapsırğan :	(125,1)	istek, dilek
tapsırma :	(102,14)	görev
tapta- :	(116,13)	ez-, çiğne-, ayaklar altına al-
tar :	(28,28)	dar
tara- :	(57,7)	1. dağıl-
	(102,4)	2. her tarafa yayıl-
taraj :	(23,21)	yağma, çapul
taralgı :	(33,11)	hediye, armağan

taram :	(7,13-14)	bir şeyin taranmış gibi parçalara ayrıldığı ayrı ayrı parça ve kolu
taram - taram bol- :	(7,13-14)	parça parça ol-
taramıs :	(76,20)	ince keten bezi
tarat- :	(53,20)	1. dağıt-, gönder-
	(28,8)	2. dağıt-
taratatın :	(28,8)	dağıtıcı
tarı :	(56,14)	darı
tarıkkan :	(88,14)	yokluk, darlık, çaresiz duruma düşen
tarılt- :	(71,36)	daralt-
tarikat- :	(51,34)	dağıt-
tarikatıl- :	(25,8)	dağıtıl-, bozul-, sökül-
tarpuw :	(78,32)	at veya deve gibi hayvanların çiftlemesi
tart- :	(115,36)	1. bağla-, birleştir-
	(81,8)	2. bağla-, kavra-, kap-
	(91,19)	3. vur-
	(94,24)	4. çık-
	(100,4)	5. çek-
	(7,18)	6. çek-, tut-
	(102,7)	7. çek-, yazdır-
	(74,5)	8. gel-, var-
	(110,4)	9. hareket et-, katıl-
	(73,9-10)	10. getir-
	(125,40)	11. git-, yol al-
	(28,21)	12. sun-, yedir-, dağıt-
	(50,26)	13. herhangi bir müzik âletini çal-, kullan-
	(125,26)	14. çek-, ser-
		<i>tösek tart-:</i> döşek çek-, yat-, kapan-
	(124,18)	15. tart-, çek-

		<i>tildi tart-</i> : tartılı konuş-, sözleri tartarak konuş-, dikkatli konuş-
	(24,24)	16. at-
tartkanda :	(15,26)	gittiğinde, çekildiğinde
tartkandağı :	(15,38)	çekmedeki, kullanmadaki, atmadaki
tartkız- :	(28,22)	dağıt-, ikram et-
tartpa :	(115,34)	eğerin üzerinden atın karnından dolaştırılan kolan
tartuw :	(49,37)	hediye, armağan
tartuw - taralgı :	(66,17)	hediye armağan
tas :	(13,15)	taş
tas- :	(7,14)	taş-, taşarak dökül-
tasa :	(59,1)	gizlenecek, saklanacak yer, kuytu yer
tasala- :	(58,37)	sakla-, gizle-, gösterme-, gölgele- <i>boy tasala-</i> : görünme-
tasattık :	(107,38)	eskiden belirli bir dileğin kabul edilmesi amacıyla kesilen toplu kurban
taspa :	(80,2)	işlenmiş, tüysüz deriden dilimlenmiş kayış <i>janınan eki bilem taspa al-</i> : arkasından iki dilim al-
tasta- :	(77,27)	1. at-, fırlat-, yere bırak-
	(10,17)	2. bırak-, koy-
	(42,32)	3. bırak-, değiştir-, çıkar-
	(107,3)	4. çıkar-
	(83,11)	<i>alıp tasta-</i> : alıp çıkar-
	(79,35)	5. bırak-
	(60,3)	6. bırakıp git-, bırakıp kaç-
	(86,6)	7. yüze ağır laf söyle-, laf ç-
	(60,2)	8. at-, ver-

	(92,16)	9. terket-
tastay :	(80,13)	taş gibi
tat :	(69,11)	acem
tat- :	(47,8)	1. tadına bak-, tat-
	(118,24)	2. tat-, ye-
tatar :	(62,20)	tatar, türk, oğuz
tatqızba- :	(109,16)	yedirme-, tattırma-
tatuwlastır- :	(123,37)	barıştır-
taw :	(11,20)	dağ
taw - tas :	(60,23)	dağ taş
taw- :	(56,21)	<tabuw: 1. bul-, kazan-
	(108,11)	2. bul-
	(66,9)	<i>tawıp alma-</i> : bulama-
	(56,21)	<i>tawıp al-</i> : bul-
	(40,22)	<i>tawıp ayt-</i> : doğru söyle-
tawap et- :	(9,6-7)	<i>tawıp ber-</i> : bul-, getir-
tawar :	(36,3)	tavaf et-
tawdağı :	(107,7)	davar, hayvan, mal, mülk
tawday :	(56,14)	dağdaki
	(12,39-40)	1. dağ kadar
	(106,22)	2. dağ gibi
tawık :	(106,22)	tavuk
tawıs- :	(93,30)	bitir-
tawıskan :	(125,35)	bitirmek
tawkımet :	(40,15)	ağırlık, zorluk, eziyet
tawsıl- :	(24,29)	bit-, bitiril-
tawsılma- :	(21,9-10)	bitirilme-
tayak :	(24,19-20)	dayak, baston
taykı- :	(87,39)	dön-
tayma- :	(86,28)	1. kayma-
	(124,20)	2. dönme-

taypa :	(65,27)	1. boy
	(7,3)	2. tayfa, civardaki cemaat
taysaluw :	(120,7-8)	çekinmek, utanmak, cesaret edememek
taza :	(53,22)	1. tâze, temiz, saf
	(33,26)	2. saf, samimi
tazalık :	(41,39)	temizlik, iyi niyetlilik
tazart- :	(70,27)	temizle-
täj :	(100,23)	taç
täkappar :	(7,15)	mağrur, gururlu
tältirektew :	(13,26)	dengesi bozularak, ayağın bir oraya bir buraya yalpalaması
tän :	(41,39)	insanın vücudu
täñiri :	(7,2)	tanrı
tärbiye :	(124,38)	terbiye, himaye
tärbiyele- :	(7,18)	terbiyele-; kişinin düşüncesini, huy ve karakterini geliştir-, iyileştir-, büyüt-
tärbiyesi :	(87,12)	terbiyeci, mürebbiye
tätti :	(18,7)	tatlı, güzel, hoş tadında
täwba :	(68,5)	1. tevbe
	(45,15-16)	2. şükür
	(68,5)	<i>täwba kıl-</i> : şükret-
	(62,27)	<i>täwbağa keltir-</i> : tövbe ettir-
		<i>täñirini ŋ täwbası</i> : tanrının birliği
täwbä :	(119,27)	şükür
täwbeşilik :	(53,9-10)	tövbecilik, şükür
		<i>täwbeşilik et-</i> : bir daha yapmamaya söz ver-
täwekel :	(75,24)	tevekkül

t�welsiz :	(88,8)	h�r, bağımsız, �zg�r: bu söz Kur'an'ın 112. suresinde (ihlas) geçer
t�wir :	(9,28)	iyi, daha iyisi
t�wlik :	(109,36)	gece gündüz, 24 saatlik zaman
te :	(34,5)	da, dahi
tebin- :	(103,38)	1. tepin-
	(115,35)	2. tepin-, atı çabuk yürütmek için ayakları kıpırdat-
tebiren- :	(18,30)	düşün-, heyecanlan-, kıpırdan-
tegin :	(36,21)	parasız, boş, karılıksız
tegis :	(22,13)	hepsi, tamamı, eksiksiz
tek :	(33,3)	1. tek, yalnız
	(8,12)	2. soy, ced
teke :	(37,40)	teke; semiz, iri cins geyik, dağ keçisi
teksiz :	(14,16-17)	soysuz
teli :	(116,14)	deli, yaramaz, terbiyesiz
temir :	(13,19)	1. demir
	(85,16)	2. demir, temren
Temir Koyşu : (k.a.)	(23,32)	Demir �oban, Demir G�ci
temir uş :	(83,11)	temren
tentek :	(68,4)	1. terbiyesiz, yaramaz, bozguncu
	(39,12)	2. b�n, aptal, deli
tentek - teli :	(116,14)	bozguncu, yaramaz, terbiyesiz
tentektik :	(40,20)	delilik
teŋ :	(8,21)	1. ağır yük
	(46,22)	2. denk, eşit
teŋbil :	(91,7)	�il, alacalı noktalar
teŋbil - teŋbil :	(91,7)	�illi �illi
teŋdes :	(31,25)	1. aynı yaştaki veya aralarında yaşca pek fark olmayan, eşit ve aynı ayardaki kimseler

	(9,16)	2. eş, benzer
teñele :	(94,15)	eşit
teñele alma- :	(94,15)	eşit olama-
teñge :	(67,2)	para
teñiz :	(7,14)	deniz
teñiz aygırı :	(35,7)	deniz aygırı
teñizdey :	(57,7)	deniz gibi
tep- :	(82,23)	tep-
ter :	(102,39)	ter
terek :	(92,5-6)	ağaç
tereq :	(17,30)	derin
tereze :	(68,39)	pencere
teri :	(31,34)	deri
teris :	(78,39)	ters
	(78,39)	<i>teris kara-</i> : yüzünü çevir-
Teris Uzamış : (k.a.)	(106,8)	Ters Uzamış
tes- :	(16,5)	del-, deş-
tesik :	(32,22)	delik
	(48,25)	<i>kırık tesik et-</i> : delik deşik et-
tesil- :	(100,12)	1. delin-
	(55,29)	2. bitap düş-, üzül-, harap ol-
	(60,10)	3. dikkatle bak-, bakışlarını dikerek bak-
teteles :	(117,18)	akran
tew- :	(31,5)	<i>tep-</i> : tep-
	(79,40-41)	<i>tewip kal-</i> : tep-
tez :	(30,5)	çabuk, tez
tezek :	(33,1)	tezek
tezirek :	(79,12)	çabucak, tezlikle, çevikçe
tık- :	(21,3)	1. tık-, sok-
	(29,1)	2. tık-, gizle-, sakla-

	(15,36)	3. sarsa sarsa yere düşür-, sıkıştır-
tın- :	(18,6)	1. din-
	(116,24)	2. bit-, beceril-, halledil-
tınba- :	(100,37)	1. dinlenme-
	(24,33)	2. bitme-
	(97,8)	3. dinme-, huzur içinde olma-
	(30,39)	4. tınma-, dikkate alma-
	(61,26-27)	5. yetinme-, yetme-
tınım :	(7,12)	sükûnet, sulh, dinlenme
tınıs :	(112,10)	nefes
	(71,36)	<i>tınısın tarılt-</i> : nefesini daralt-
tınışsız :	(94,29)	rahatsız, can sıkıcı
tında- :	(8,26)	dinle-
tındama- :	(114,10)	dinleme-
tınışı :	(23,6)	casus
tırna :	(80,23)	turna
tırna- :	(29,11-12)	tırnakla-, tırmala-
tırnağ :	(42,24)	1. tırnak
	(76,30-31)	2. pençe
tıskı :	(34,4)	dış, dışa ait
tıstal- :	(44,33)	kaplanıl-
tıyın :	(117,5)	ufak para
tigil- :	(22,6)	1. dikil-
	(25,26)	2. dikil-, kurul-
	(58,33)	3. dikil-, ayağa kalk-
tik :	(22,12)	dik
	(45,19)	<i>tik tur-</i> : dik dur-, şaha kalk-
	(55,12)	<i>tik tur-</i> : ayakta dur-
tik- :	(9,13)	1. dik-
	(43,24)	2. dikiş dik-

	(16,15)	3. dik-, gözünü kırpmadan bak-
tikkiz- :	(11,2-3)	diktirt-
tiktir- :	(99,2)	diktirt-
til :	(8,27)	1. dil, bütün yaratıkların dili
	(30,21)	<i>til al-</i> : denileni kabul et-
	(10,10)	<i>til alma-</i> : denileni kabul etme-, yapma-
	(62,4)	<i>til kat-</i> : konuş-, ekle-
	(44,3)	<i>til tap-</i> : konuş-
	(18,37)	<i>til tiyme-</i> : dil uzatma-
	(26,29-30)	<i>til tüsin-</i> : söylenecekleri iyi düşün-
	(18,30)	<i>til şığar-</i> : konuşmaya başla-
	(121,8)	<i>tilge erme-</i> : sözle karşılaşma-
	(55,18)	<i>tilge kel-</i> : dile gel-, konuş-, söyle-
	(117,21)	<i>tildi tiygize alma-</i> : dil uzatama-
	(123,31)	2. dil, düşünce, fikir
	(26,29)	3. söyleyecek, diyecek, dedik, denilen
til- :	(12,29)	dil-, yar-, kes-, dilimle-
tildes- :	(15,9)	konuş-, görüş-
tildesken :	(29,26)	konuştuğu
tildespe- :	(100,33-34)	konuşma-, söyleşme-
tildesüw :	(29,23)	konuşma, söyleşme
tildi :	(59,9)	dilli
tile- :	(8,15-16)	dile-
tilegen :	(68,35)	dilek, istek
tilek :	(7,8)	1. dilek, istek, arzu
	(53,9)	<i>tilek bata bol-</i> : şükret-, dua et-, iyi dilekte bulun-
	(52,30)	2. dilek, emir, bir kişinin isteği doğrultusunda

tilersek :	(12,12-13)	bacağın büküldüğü yer
tilew :	(16,22)	1. dilek
	(79,17)	2. dilemek, dileme
tilik :	(23,8)	dilik, dilinmiş, kesilmiş
tilsiz :	(75,9)	kötü
tire- :	(33,23)	1. destek ol-, dayan-, bir şeyi yıkılmaması için dayanak koy-
	(16,3)	<i>tirep tur-</i> : dayanıp dik dur-
	(33,23)	2. <i>daya-</i>
tirek :	(9,21)	1. direk
	(13,32)	2. direk, dayak, dayanak
	(34,10)	3. direk, dayanak, güven
tires- :	(13,30-31)	diren-, sıkış-, sokul-
tirew :	(16,24)	direk, destek
tirewiş :	(13,32)	bir şeyi yıkılmaması için dayanak koyma; direk, dayanak, destek
tiri :	(7,11)	1. hayat, sağlık
	(17,23)	2. sağ, diri, hayatta
	(73,4)	<i>közniñ tiris</i> : gözün açık olması, henüz hayatta olmak
tiridey :	(18,10)	diri gibi
tiril- :	(67,19)	diril-, canlan-
tirilme- :	(7,11)	dirilme-, canlanma-
tirlik :	(18,13)	dirilik, yaşama, hayatta olma, ömür
tirnekte- :	(70,28)	dişten tırnaktan arttırarak biriktir-
tirsek :	(83,21)	dirsek
tis :	(79,22)	1. diş
	(32,26)	2. diş, âletin dişleri, üzerindeki girinti çıkıntıları, temren
tiste- :	(26,23)	ısır-

tiy- :	(18,37)	1. bir şeyin ikinci bir şeye dokunması, deymesi, birisinin bir şeye dokunması, eline alması, ellemesi
	(62,22-23)	2. dey-, yetiş-
	(62,11)	3. dey-, geç-, gir-
	(82,4)	4. dey-, geç-, saplan-
	(80,31)	5. dey-, bulaş-, dokun-, gel-
	(81,26)	6. saldır-, hücum et-
	(85,22)	7. dokun-, etkile-
	(82,16)	8. tecavüz et-
	(9,33)	9. evlen-, hanıman kocaya gitmesi
	(93,30)	10. değ, layık ol- <i>tisiğe tiyer koy:</i> dişine değer koyun, yemene layık koyun
tiyek :	(21,6)	sazın telinin altına konulan ve onu biraz yüksek tutmasını sağlayan nesne
	(21,6)	<i>jırğa tiyek et-:</i> hikâyeye konu ol-, hikâyeyi destekle-
tiyel- :	(59,19)	dayanıl-, saldır-
tiyetin :	(47,39)	ihtiyaç, lüzûm, gerek
tiygen :	(49,7)	hücum, saldırı
tiygiz- :	(32,17)	1. değdir-
	(103,4)	2. değdir-, geçir-
	(38,18)	3. at-, çek-
tiygize alma- :	(48,39)	değdireme-, attığını vurama-, isabet ettireme-
tiyis :	(38,4)	lâzım, gerekli, olmalı
tiyis- :	(7,13)	1. karşılıklı deymiş, dokunmuş vaziyette ol-

	(32,19)	2. savaş-, mücadele et-, saldır-
tiyisti :	(7,13)	vazifeli, lüzûmlu, gerek olan, değecek, uygun
tiyistir- :	(38,29)	deydir-, dokundur-
tiyme- :	(50,14)	1. dokunma-, deyme-
	(15,42)	<i>tiymey turğanda:</i> gelmeden, değmeden önce, isabet etmeden önce, isabet etmemişken
	(115,24)	2. saldırma-, düşmanlık etme-
tiyüw :	(82,15)	saldırmak
tize :	(9,10)	diz
	(22,21)	<i>tize bük-:</i> diz üstü çök-
tizeden :	(51,20)	diz boyu
tizerle- :	(34,11)	diz gel-, diz üzerine çök-
tizgin :	(16,6)	dizgin
tizil- :	(9,2)	dizil-
tobık :	(63,11)	topuk
tobır :	(49,26)	kalabalık, toplanmış kimseler, tabur
tobıt :	(124,6)	tabut
toğay :	(75,15)	orman
toğışar :	(50,11)	pısırsık, uzağı görmeyen, ufak tefek işlerle iktifa eden kimse
toğız :	(9,27)	dokuz
	(89,9)	<i>toğız - toğızdan olja al-:</i> eski türklerde ganimeti paylaşma şekli
toğız - oğız : (ö.a.)	(65,29)	Dokuz Koca
Toka : (k.a.)	(67,1)	Duha
tokal :	(83,15)	temrensiz, boş
tokaş :	(9,27)	ekmeğin bir türü
tokı- :	(14,5)	doku-
tokığan :	(14,5)	dokunmuş

tokul- :	(22,6)	dokun-
tokım :	(56,26-27)	atın üzerine, eğerin altına konulan, keçe veya başka şeyden yapılmış örtü
toksak :	(92,2)	topal
toksan :	(22,5)	doksan
toksan mıñ :	(116,3)	doksan bin
tokta- :	(111,1)	dur-, bekle-, yavaşla-
toktama- :	(66,25)	durma-
toktat- :	(13,30)	durdur-, beklet-, yavaşlat-
toktatpa- :	(60,29)	durdurma-
toktı :	(58,27)	toklu, altı aydan bir yaşına kadar olan kuzu
tol- :	(19,1)	1. dol-
	(86,2)	2. dol-, doldur-, gel-
	(35,9)	<i>bes jaska tol-</i> : beş yaşı doldur-
	(76,21)	3. dol-, bir şeyi vücuduna sar-, dola-
	(13,12)	4. dol-, doldur-
tolğan :	(95,38)	dolmuş, dolu
tolğan- :	(51,31)	düşün-, etrafıca düşün-
tolğat- :	(28,28)	doğum sancısı çek-, doğurmak üzere ol-
tolğaw :	(33,12)	halk şairlerinin durum hakkında şarkı veya şiir söylemesi
tolıs- :	(111,12)	dol-, büyü-, dolgunlaş-
tolkı- :	(57,8)	suyun, denizin dalgalanması, dalgalan-, çalkan-
tolma- :	(80,15)	dolma-, doldurma-, gelme-, çıkma-
toltır- :	(7,14-15)	doldur-
toltır alma- :	(7,14-15)	doldurama-
tompayt- :	(9,28)	somurt-, küs-, dudakları büz-

ton :	(31,35)	koyun derisinden yapılan palto gibi ceket
tona- :	(23,13)	yağma et-, zorla al-, soy-
ton :	(46,36)	don, buz tut-, don-
top :	(37,19)	grup, taraftar, kalabalık
topay :	(13,22)	at, sığır, deve gibi hayvanların aşığı
toprak :	(45,13)	toprak
toprakşa :	(68,18)	toprakça, toprak gibi
topşa :	(62,12)	ek yeri, düğüm yeri, boğum yeri
tor :	(77,34)	ağ
tor- :	(22,22)	bir şeyi uzaktan belli etmeden gözetle-
torap :	(44,21)	yolun veya suyun kesiştiği yer
	(109,12)	<i>jeti joldıñ torabı:</i> yedi yolun, bir çok yolun kesiştiği yer
		<i>toğız joldıñ torabı:</i> dokuz yolun, bir çok yolun kesiştiği yer
torıkpa- :	(116,3)	umutsuz hale düşme-, umutsuzlanma-
torla- :	(64,12)	sar-, dol-
tos- :	(126,10)	1. tut-
	(91,40)	2. bekle-
	(92,17)	3. bekle-, önüne geç-
	(78,17)	4. tık-, sok-
tot :	(12,1)	pas, demirin pas tutması
totbas- :	(12,1)	pas tut-
toy :	(11,5)	1. toy, şölen, toplantı
	(83,34)	2. düğün
toy - duwman :	(61,30-31)	düğün eğlence
toy- :	(9,31)	doy-
toygız- :	(9,13)	doyur-

toyındır- :	(12,38)	doyur-
toyla- :	(42,5)	eğlen-, kutla-
toyma- :	(42,36)	doyma-
toz :	(42,21)	toz
toz - toz bol- :	(42,21)	param parça ol-, dağıl-, sürün-
toz- :	(7,23)	eski-, köhneleş-
tozañ :	(68,18)	hareket, yürüyüş vb.nin etkisiyle peydah olan toz duman
tozdır- :	(102,40-41)	eskit-
töbe :	(7,19)	1. tepe
	(55,3)	2. tepe, bir şeyin en yüksek ucu
	(79,15)	3. tepe, başının üstü
Töbeköz : (k.a.)	(91,25)	Tepe Göz
töbel :	(22,26)	hayvanın alnında bulunan ufak beyaz nokta
töbele- :	(42,25)	tepele-, üst üste vur-
tögil- :	(124,25)	dökül-, ak-
tök- :	(12,32)	1. dök-
	(79,11)	2. dök-, akıt-
tökkense :	(108,30)	dökünceye dek
tökpe- :	(35,11)	dökme-
töle- :	(21,4)	öde-
	(92,24)	<i>tölep tur-</i> : ödeyip dur-
Tölek Boran : (k.a.)	(86,27)	Dülek Evren
Tölekus :	(22,1)	tülü kuş, yırtıcı bir kuş, çaylak, atmaca
tömen :	(17,29-30)	1. aşağı, aşağıya
	(12,2)	2. aşağı, iyi değil
tön- :	(64,12)	1. dön-
	(35,11)	2. dön-, bir şeyden başka bir şeye dönüş-

	(102,31)	3. bir şeyin üzerinden gelerek dik dik bak-
töñirek :	(119,3)	<i>ķawip tön-</i> : tehlike ortaya çık- etraf, civar
töñker- :	(50,8)	bir şeyin altını üstüne getir-, döndür-, çevir-
töñkeril- :	(50,8)	altı üstüne getiril-, çevril-, döndürül-
tör :	(36,25)	evin baş köşesi
tört :	(9,18)	dört
törtinşisi :	(9,20)	dördüncüsü
tös :	(18,34-35)	göğüs, anne memesi
töse- :	(76,4)	1. döşe-, yay-
	(90,27)	2. üzerine ört-
tösek :	(9,27)	1. döşek, yatak
	(22,4)	2. yer, oturulan yer
tösel- :	(11,4)	döşen-, kurul-
töset- :	(36,25)	döşet-
töskey :	(58,34)	tepenin, dağın yamacı
tötep ber- :	(92,22)	hakkını yedirme-, baş eğme-, mücadele et-
töz- :	(57,40)	dayan-, alış-
tözim :	(64,22-23)	sabır, takat, dayanıklılık <i>tözim tappa-</i> : sabredeme-, dayana-
Trapezunt : (y.a.)	(74,5)	Trabzon
tukım :	(38,9)	tohum, nesil, sülâle, soy
	(97,11)	<i>tukımın ķurt-</i> : neslini kurut-, yok et-
tukırt- :	(23,28)	baş aşağı et-, kabul ettir-, baş eğdir-
tula boy :	(25,32)	bütün vücut
tuldır :	(108,21)	hiç, hiç bir şey, hiç bir kimse
tulğa :	(63,29)	tüm vücut, görünüş
tulpar :	(7,20)	en hızlı koşan at

tuman :	(25,6)	duman, sis, toz
Tumanyan kamalı : (y.a.)	(114,6)	Tomanın kalesi
tuñgış :	(60,7)	ilk, birinci
tur :	(96,9)	<turur: duruyor, durmaktadır
tur- :	(63,30)	1. kalk-
	(49,28)	2. ayağa kalk-, uykudan uyan-
	(73,7)	3. ayağa kalk-
	(111,8)	tura sal-: kalkıver-
	(78,33)	4. ayakta dur-, ayakta bekle-
	(104,21)	tura tur: dura dur, bekle
	(8,29)	5. dur-, bulun-, ol-
	(69,12)	6. yerleş-, ikâmet et-, bir yerde yaşa-
	(96,27-28)	turğan jer: yaşanılan yer, bulunulan yer
	(13,24)	7. dur-, yardımcı fiil,mütemadiyen yapılan işler için kullanılır
	(95,39)	basıp turuw: basıyor, basmakta
tura alma- :	(13,34)	durama-
turaq :	(21,13)	durak, yaşanılan yer
turaksız :	(84,1)	yersiz yurtsuz, sözünde durmaz, döneç, istikrarsız
turğan	(9,17)	1. duran, bulunan, olan
	(48,11)	2. duruş
turğanday :	(48,4)	durmuş gibi
turğız- :	(119,11)	durdurt-
turğızba- :	(79,33)	kaldırma-
torumtayday :	(103,19)	torumtay gibi, doğan gibi
turıs :	(59,19)	durmak, durma, duruş, bekleme
turma- :	(55,23)	1. kalkma-, durma-, ayağa kalkma-
	(78,25)	2. bir yere yerleşme-
tut :	(63,31)	dut, dut ağacı

tut- :	(38,6)	tut-
tutam :	(24,17)	tutam
tutat- :	(75,16)	tutuştur-, yak-
tutin- :	(32,4)	1. tut-, katıl-
	(66,29)	2. tutun-, kabul et-
tutkın :	(17,20)	1. mahkûm, tutuklu, esir
	(85,28-86,1)	2. esaret
tutkıında- :	(23,22)	1. tutukla-, tevkif et-, yakala-
	(42,17)	2. tutuklan-, tevkif edil-, yakalan-
tutkıındık :	(118,9-10)	tutsaklık, esaret
tuw :	(32,38)	1. tuğ, bayrak
	(60,20)	2. vaktin veya ara mesafenin uzaklığını belirtmek için kullanılır
tuw- :	(9,14)	1. doğ-
	(105,13)	<i>tuwıp - ös-:</i> doğup yetiş-, doğup büyü-
	(54,14)	2. doğur-
	(86,6)	3. doğ-, ortaya çık-
	(8,19)	4. ol-
	(57,31)	5. gel-
	(26,8)	6. başla-
tuwar :	(51,15)	doğacak, gelecek
tuwdır- :	(66,19)	tertip et-, tanzim et-
tuwğan :	(9,14)	1. doğmuş, doğan
	(14,25)	2. doğma, doğması
	(103,35)	3. doğmuş, olma
	(54,14)	4. kardeş
tuwğanday :	(76,19)	doğmuş gibi
tuwğandıktan :	(14,4)	doğduğu için, doğduğundan
tuwğız- :	(80,15)	1. doğurt-
	(88,7)	2. doğdur-, ol-

	(33,13)	3. doğdur-, doğur-, ortaya çıkart- <i>jir tuwǵız-</i> : şarkı ortaya çıkart-, bestele-
tuwıl- :	(61,6)	doğdurul-, doğ-
tuwıskan :	(97,1)	kardeş
tuwla- :	(37,38)	1. heyecanlan-, kalbi hızla çarp-
	(75,3)	2. çılgın ol-, kız-
	(38,25-26)	3. kavra-, tutup kaldır-
tuwma- :	(64,9)	doğma-
tuwmaǵan :	(8,11)	doğmama
tuwmaw :	(7,16)	doğmamak
tuwra :	(77,17)	doğru
tuwra- :	(29,35)	doğra-, parçala-
tuwralı :	(122)	hakkında
tuyaq :	(13,11)	toynak
tübir :	(27,35)	bitkinin kökü
tügel :	(13,4)	eksik değil, hepsi, tamam, tamamı, bütün
tügelde- :	(35,34)	eksiği olup olmadığını kontrol et-, yokla-
tügelde- :	(86,34)	1. eksiği olup olmadığını kontrol et-, yokla-
	(40,27)	2. eksiği telâfi et-
tük :	(24,31)	hiç bir şey
tülek :	(13,3)	genç erkek deve
tülik :	(41,11)	evcil hayvanın dört türü
tümen :	(99,4)	on bin, binlik
tün :	(8,18)	gece, karanlık vakit
	(23,9)	<i>tün ortası</i> : gece yarısı
tündelet- :	(100,27)	geceleyin yürü-
tündeý :	(121,2)	gece kadar

tünek :	(21,3)	1. çok karanlık, zindan gibi
	(62,28)	2. zindan
tüngi :	(42,12)	geceki, gece
tüñil- :	(91,34)	bez-
tüp :	(103,34)	1. dip, kök
	(64,36)	2. nesil, soy, kök, asıl
	(19,12-13)	<i>tüpke jet-</i> : kökünü kurut-
	(33,17)	3. son
tür :	(95,34)	1. görünüş
	(37,41)	2. tür, görünüş
tür - tüs :	(37,41)	görünüş tip
türde :	(99,26)	türden, türde
türükmen : (ö.a.)	(73,14)	Türkmen, Oğuz
türinmen :	(92,26)	bu gidişle, gidişatınla
Türkistan : (y.a.)	(86,16)	Türkistan
türli :	(96,9)	1. çeşit
	(9,18)	2. türlü, çeşitli
tüs :	(101,19)	1. beniz, renk
	(68,4)	2. görünüş, tip, şekil
	(25,1)	3. düş, rüya
	(9,39)	4. öğle, öğle üzeri
tüs- :	(80,28)	1. düş-, gel-
	(70,2)	<i>baska is tüs-</i> : başa olmadık iş gel-
	(82,31)	<i>oy tüs-</i> : fikir gel-
	(11,21)	<i>tüse basta-</i> : gelmeye başla-
	(85,10)	2. düş-, ele geç-
	(8,21)	3. düş-
	(43,37)	<i>jolğa tüs-</i> : yola düş-, yola koyul-, yola çık-
	(110,3)	<i>tün tüs-</i> : gece ol-
	(11,21)	<i>tüse basta-</i> : başla-

	(114,6)	<i>izine tūs-</i> : izle-, izine düş-
	(8,7)	4. düşür-, at-
	(99,6-7)	<i>kesip tūs-</i> : kesip at-
	(36,7)	5. düş-, kıymetçe aşağıya in-
	(83,16)	<i>tūsken dūniye</i> : düşmüş dünya
	(105,6)	6. düş-, takıl-, uygun bul-, beğen-, iste-
	(118,18)	7. in-
	(52,14)	8. payına düş-, ayrıl-
	(114,21)	9. git-, geç-
	(119,12)	10. gir-, geç-, başla-
	(80,14)	11. gir-, giriş-
	(70,21)	<i>sayıska tūs-</i> : savaşa gir-, savaşmayı dile-
	(79,32)	12. in-, kes-
	(116,15)	<i>kılış tūs-</i> : kılıç in-, kılıç kes-
	(66,21)	13. uçup gel-
	(39,13)	14. in-, peşine düş-
	(63,19)	15. düş-, kapla-
	(30,35)	16. yer altına gir-
tüsin- :	(15,35)	17. ol-
tüsinbe- :	(32,38)	18. düş-, yardımcı fiil
tüsir- :	(45,15)	düşün-
	(96,36)	anlama-, düşünme-, vâkıf olma-
tüsirme- :	(75,32)	1. düşür-
tüsken :	(8,21)	2. düşür-, indir-
	(99,6)	<i>tüsirip körme-</i> : düşürme-, bırakma-
		düşürme-
		1. düştüğü, düşmesi
		2. düşmüş, düşük, bozuk

	(62,30)	3. düşme, düşmek, tutsak olmak, tutsaklık
tüski :	(24,9)	düşme, ele geçme
tüspe- :	(8,2)	1. düşme-, inme-
	(8,2)	<i>isini η sāti tüspegen:</i> hayırsız
	(74,7)	2. düşme-
	(40,24)	3. düşme-, girme-, görme-, eşlenme-
	(69,1)	4. ele geçme-, düşme-
tüstes :	(25,8)	aynı renkte olmak, birbirine benzemek
tüsti :	(22,6)	görünüşlü, renkli, türlü, çeşitli
tüstik :	(94,35)	öğle yemeği
tütik :	(85,22-23)	ince ve ufak boru
tüy- :	(57,12)	düğümle-, düğüm at-
tüye :	(10,15)	deve
tüyedey :	(13,15)	deve kadar
tüyeşe :	(97,29)	deve gibi
tüyetawık :	(80,24)	hindi
tüyir :	(12,14)	bir şeyin ufak parçası
tüyir - tüyir :	(46,30)	parça parça, damla damla
tüyre- :	(32,24)	süngüle-, hançerle-, bıçak çek-
tüz :	(8,8)	1. düz, sade, şatafatsız
	(8,18)	2. düzlük, meydan, ova
	(107,16)	3. dışarı
tüz- :	(81,10)	1. diz-, sıraya koy-, düzene sok-
	(108,1)	2. doğrul-, düzel-, dikil-
		boy tüz-: doğrul-, dikil-
tüzüw :	(115,28)	düzgün, doğru

U

uğın- :	(30,23)	anla-, düşün-
uk- :	(58,27)	1. anla-
	(30,23)	2. düşün-
uksa- :	(87,8)	benze-, benzer ol-
uksama- :	(118,20)	benzeme-
uksas :	(45,24)	benzer
uksat- :	(48,7)	benzet-
ul :	(7,16)	oğul
Ulaşılı : (k.a.)	(22,1)	Ulaş oğlu
ulğay- :	(91,13)	büyü-, genişle-, çoğal-
ulu :	(12,40)	ulu, büyük
ulı- :	(32,20)	ulu-, çal-, çalgıdan ses gel- (üfleli çalgi için)
ululuk :	(88,12)	ululuk, büyüklük
umıt- :	(124,5)	unut-
umıtıl- :	(120,30)	hamle yap-, teşebbüs et-
umıtıpa- :	(26,32)	unutma-
umtıl- :	(13,27)	al-, ilerle-, koşmak için hamle yap-, teşebbüs et-
un :	(10,14)	un
una- :	(41,14)	beğen-, uygun bul-
unama- :	(68,24)	beğenme-, uygun bulma-, hoşla gitme-
unama- :	(100,17)	unamay kal-: beğenme-, hoşla gitme-
unat- :	(71,9)	uygun bul-, kabul et-, lâıyk gör-, beğen-
unda- :	(19,3)	parçala-, ufak parçalar haline getir-, öğüt-
unta- :	(78,19)	un haline getir-, parçala-, öğüt-

ur- :	(50,17)	vur-, döv-
uratin bol- :	(14,19)	vurur ol-, sürekli vur-
urğan :	(64,13)	vurduğunda, vuruşta
urğaşı :	(88,32)	hanım, dişi
urı :	(51,7)	hırsız, çalan
urıp - sok- :	(67,3)	vur- döv-
urıs :	(68,29)	savaş, mücadele, kavga, vuruş
urıs - kağıssız :	(20,5-6)	savaşız kavgasız, kavgasız gürültüsüz
urıs- :	(92,8)	vuruş-, dövüş-
urla- :	(33,15)	çal-, al-
urla- :	(83,40)	<i>ajal urla-:</i> ecel al-, öl-
	75,6)	<i>jürek urla-:</i> yürek çal-, gönül al-
urlan- :	(10,1)	çalın-, çalınmış ol-, yağmalan-
urma- :	(7,5)	vurma-, sürme-
		<i>kol urma-:</i> el vurma-, bir işe başlama-
urpak :	(116,10)	evlat, sülale
ust :	(49,24)	üst, üstün yetenekli
usta :	(87,14)	usta
usta- :	(83,7)	1. tut-
	(77,26)	2. yakala-
	(123,26)	3. tut-, el bas-
	(8,26)	4. yakala-, tut-
	(8,21)	5. tut-, al-
	(7,16)	6. bir şeyi üstün gör-
ustas- :	(124,35)	tuttur-, bastır-
ustat- :	(123,26)	1. tuttur-, el bastır-
	(95,22)	2. tuttur-
	(48,1)	3. tuttur-, yakalat-
ustaw :	(111,5)	tutmak, tutma

ustın :	(86,16)	akıllı, üstün
uş :	(33,23)	uç, bir şeyin ucu
uş- :	(15,12)	1. uç-
	(52,14)	2. uç-, fırla-
uşa basta- :	(15,31)	uçmaya başla-
Uşan oğız : (k.a.)	(92,10)	Uşun Koca
uşık :	(32,15)	uçuk, ipin, çizginin sonu, son, uç, hitam
uşıp - kon- :	(17,31)	uçup kon-
uşıra- :	(11,13)	1. rastla-, karşılaş-, uğra-
	(51,25)	2. karşılaş-, bulaş-
uşırat- :	(23,21)	karşılaştır-, rastlat-, rastlaştır-
uşta- :	(57,32)	ucunu sivri hale getir-
uwa :	(8,1)	"hey" yerine kullanılan ünlem
uwağız :	(11,8)	vaaz, vaiz, dini öğüt, öğüt
uwakit :	(23,3)	vakit
uwayım :	(25,13-14)	üzüntü, merak, kaygı, düşünce, evham
uwayımda- :	(63,12)	üzül-, kahrol-
uwıldırıgınday :	(31,34)	havyarı gibi
uwıldırık :	(31,34)	havyar
uwıljıgan :	(89,8)	yeni yetişmekte olan, körpe
uwıljuw :	(89,8)	büyüme çağındaki genç kızın güzellik ve gençliğini belirtmek için kullanılan ifade
uwıs :	(12,29)	1. avuç
	(94,21)	2. avuç, ölçü, bir avuç
	(96,24)	3. <i>bir uwıs et-</i> : bir avuç et-, sindir-
uy- :	(47,30)	pıhtılaş- (kan, süt vb. için); birik-, toplan-, mayalan-, katılaş-, uyuş-
uya :	(11,18)	yuva

uyat :	(75,13)	ayıp
uyatsız :	(104,3)	utanmaz
uyattı :	(10,11)	namuslu, şerefli
uyuk :	(75,3)	koyu çamur, içine çeken kireçli toprak, bataklık
uyıkta- :	(25,1)	uyu-
uykú :	(14,29)	uyku
uzak :	(8,15)	uzun, çok
uzama- :	(91,39)	çok vakit geçme-
Uzamiş : (k.a.)	(106,8)	Ters Uzamiş
uzan :	(8,21)	ozan
uzar- :	(67,19)	uza-, uzun ol-
uzat- :	(38,41)	kızı evlendir-, damat evine yolla-
uzın :	(48,1)	1. uzun, uzunluk
	(31,33)	2. uzun
	(57,8)	3. korkunç, olağanüstü, büyük, çok
		<i>uzın san:</i> çok büyük sayı, toplam sayısı
	(73,21)	4. hatasız, fevkalade
Uzun bulak : (y.a.)	(90,22)	Uzun Pınar

Ü

ühle- :	(101,39)	ufla-, inle-
ülek :	(12,37)	tek hörgücü olan devenin genç buğrası
üles :	(7,13)	üleş, hisse, hak, pay
ülgü :	(56,18)	örnek, görgü, ders, kalıp
ülgüli :	(83,38)	ilgili
ülgir- :	(31,20)	bir şeyi bitir-, hazırlamış ol-

ülken :	(13,1)	1. büyük, gösterişli
	(83,14)	2. öncelikli
	(61,12)	3. büyük, çok
	(79,8)	4. büyük
ülken - kişi :	(107,35)	büyük küçük
ülkey- :	(91,19)	büyü-
ümit :	(31,23)	ümit, umut
ün :	(26,12)	ün, ses
	(50,38)	ün kos-: destekle-
	(108,9)	<i>üni öş-</i> : sesi kesil-
ündeme- :	(36,17)	ses çıkarma-, söyleme-
Ündistan : (y.a.)	(29,34)	Hindistan
üñgir :	(41,17)	delik, mağara
üñgirdegi :	(95,9)	mağaradaki
üñil- :	(34,11)	dikkatle bak-, tetkik et-, etrafıca anlamayı iste-
ür- :	(117,22)	1. ür-, havla-
	(91,17)	2. şişiril-, üflen-
ürey :	(62,23)	can, ruh
	(68,5)	<i>üreyi uşır-</i> : korkut-
üreylengen :	(110,20)	korkak
ürgendey :	(85,23)	üflenmiş gibi
ürk- :	(69,6)	ürk-
ürkek :	(103,22)	ürkek
ürkit- :	(14,4)	ürküt-
ürle- :	(14,29)	üfle-, şişir-
ürme- :	(56,36)	ürme-
ürüw :	(26,18)	ürmek, ürme
üsit- :	(51,23)	üşüt-, dondur-
üst :	(45,5)	1. üzerinden, hakkında

	(57,2)	<i>onıŋ üstine:</i> onun üzerine, üstüne üstlük
	(105,9)	2. esna, sıra, an
	(71,18)	<i>uykı üstinde:</i> uykuda iken
	(123,6)	3. üst, insan vücudu
	(62,19)	4. üst, atın sırtı
üsti - bası :	(91,7)	5. üst, sıra
üstindegi :	(83,17)	6. üst, bir şeyin üzeri
üstindegisi :	(103,18)	üstü başı
üş :	(8,4)	üstündeki
	(53,37)	üstündeki
üş jüz :	(56,27)	üş
üş jüz alpıs altı :	(100,6)	<i>üş toğız kıl-:</i>
üş ok : (ö.a.)	(122,1)	üş yüz
		üş yüz altmış altı
üşew :	(41,5)	Üç Ok, Oğuzların Üç Ok kolu, İç Oğuz
üşin :	(7,28)	üş tane
üşinşi :	(18,46)	için
üşinşisi :	(9,19)	üçüncü
üwäde :	(38,35)	üçüncüsü
üwäzir :	(85,5)	vade, anlaşma, sözleşme
üy :	(11,7)	vezir
	(7,27)	1. otağ, büyük çadır
üy- :	(7,19)	2. ev, yurt
		yığ-, topla-, biriktir-, birik-, çoğal-, yığıl-
üydegiler :	(40,36)	evdekiler, çadırdakiler
üyenki :	(103,41)	bir cins ağaç
üygen :	(7,19)	yığmak, tepe haline getirmek
üyil- :	(12,40)	yığıl-, toplan-

üylgen :	(12,40)	yığıldığı
üyir :	(90,16)	1. arkadaş
	(22,26)	2. bir aygırın idaresindeki yılki topluluğu, sürü
üyir - üyir :	(23,11)	sürü sürü
üyiril- :	(20,33)	toplan-
üyirli :	(29,36)	toplu, bir yerde
üylen- :	(108,34)	evlen-
üylendir- :	(39,1)	evlendir-
üylengen toyı :	(49,30)	evlenme töreni
üylenüw :	(54,1)	evlenmek, evlenme
üylenüw toyı :	(46,1)	evlenme töreni
üylenüwşi :	(48,35)	evlenen
üymele- :	(17,30-31)	topla-, yığ-
üyrek :	(79,33)	ördek
üyren- :	(56,15)	öğren-
üz- :	(79,1)	1. kır-
	(114,25)	2. kopar-
üzengi :	(16,3)	üzengi
üzgendey :	(43,33)	kesmiş gibi
		<i>ümit üzgendey bol-:</i> ümidi kesmiş gibi ol-
üzil- :	(18,7)	1. bit-, sonu gel-, kesil-
	(43,6)	<i>ümiti üzil-:</i> ümidi kesil-
	(62,12)	2. kırıl-
	(96,17)	3. koparıl-, kesil-

X

xabar : (14,20) haber

xabarla- :	(43,12)	haber gönder-, haber ver-
xabarlawşı :	(50,14)	haberci
xabarlay alma- :	(23,18)	haber vereme-, bildireme-
xabarsız :	(122,6)	habersiz
xabarşı :	(112,39)	haberci
xak :	(27,39)	hak
xal :	(49,12)	hal, kuvvet, güç
xalk :	(29,33)	halk, millet
xan :	(8,1)	han
xanım :	(16,22)	hanım, hanın eşi
xanşa :	(38,1-2)	prenses, sultan, han sülalesinden olan hanım
Xasan : (k.a.)	(9,1)	Hz. Hasan
xaziret :	(8,32)	hazret
xram :	(118,16)	ibadethâne, kilise
Xusayın : (k.a.)	(9,1)	Hz. Hüseyin
xutba :	(9,8)	hutbe

Y

yakiy :	(18,25)	yani
yapıray :	(68,13)	= <i>yapırım</i> - ay: ünlem, "ya yirim - ay", ya pirim! diye yalvarma
yasiyn : (ö.a.)	(8,31)	Yâsin sûresi
Yaziyt : (ö.a.)	(8,33)	Yezîd

Z

zakım :	(115,17)	ziyan zakım kel-: ziyan gel-
----------------	----------	---------------------------------

zalım :	(84,3)	zâlim
zaman :	(34,22)	zaman, vakit
zamana - ay :	(83,38)	ey zamane
zağgar :	(33,18)	yüksek, çok yüksek
zar :	(97,21)	üzüntü, keder
zarık- :	(17,13)	arzu et-, özlem duy-, hasret kal-, muhtaç ol-
zarlan- :	(42,23-24)	ağla-, üzü-
zarlanba- :	(63,1)	ağlama-, üzüme-
zarlat- :	(23,11)	ağlat-, üz-, feryat ettir-
zarlatpa- :	(103,34)	ağlatma-, üzme-
zat :	(35,26)	1. eşya, şey, âlemdaki canlı cansız her şey
	(119,17)	2. nesil, soy sop, öz
zayıp :	(9,10)	hanım, eş
zayıptı :	(71,34)	hanımlı
zâre :	(68,41)	ruh
	(24,27)	zâresi uş-: çok kork-, aklını al-
	(68,41)	zâresin al-: öldür-
zârüw :	(10,6)	zaruret, muhtaç
zâwlim :	(21,8)	çok yüksek, gökdelen
zeñ- :	(27,9)	yorulunca, bıkınca başın ağrması, bunal-
zer :	(56,27)	ipekle işlenen nakış
zerde :	(7,2)	akıl. zihin
zerli :	(43,11)	ipek nakışlı
Zılıyham : (k.a.)	(10,3)	Zeliha
zından :	(17,21)	zindan
zın - zın et- :	(59,11)	zın zın diye ses çıkar-
zır jügir- :	(47,41)	çok hızlı yürü-
ziyan :	(23,25)	ziyan, zarar, kayıp

ziyandı :	(41,16)	ziyanlı, zararlı
zor :	(93,27)	1. ağır
	(112,6)	2. büyük, çok
	(27,38)	3. zor, güçlü
zorga :	(92,13)	zorla, zar zor
zorla- :	(19,1)	zorla-
zorlık :	(88,13)	zorluk, zor kullanma, eziyet etme, baskı gösterme
zorluksıl :	(93,27)	zorba, zalim
Zulpıkar : (ö.a.)	(29,29)	Zülfıkar, peygamberimizin sonradan Ali'ye armağan ettiği ünlü kılıç
zurna :	(59,9)	zurna
Zübayram : (k.a.)	(10,3)	Zübejde
zürne :	(50,16)	zurna

DEYİM VE ATASÖZLERİ

Yer yer sözlüğümüze de alınan deyim ve atasözlerinin, belli başlı örneklerine yer verilmiştir¹.

A

- ak kıyimin tastap, kara kıy-: yas tut- (42,29)
- ak kıyimlerin tastap, kara jamıl-: yas tut- (107,9-10)
- ajal urla-: öl- (83,40)
- aspan alıs, jer kattı: gökyüzü uzak, yer katı (umutsuzluğu anlatır)
(102,13)
- at ayağı aksaydı, uzandar tili müdirmes:at ayağı aksar, ozanların dili yanılmaz.
(sözü toparlayalım,süratlendirelim; sözgelişi)
(19,5-6)
- at ayağı aksaydı, uzannıñ tili uzın:at ayağı aksar, ozanın dili hatasız
(sözü toparlayalım; söz gelişi; kısacası) (74,21)
- at ayağı süriner, jırawdın tili sürinbes:at ayağı sürünür, ozanın dili sürünmez
(uzun lafin kısası, kısacası) (117,31)

¹ Deyimleri anlamlandırma konusunda büyük ölçüde O.Ş.Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1. Basılış, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s. CCXLIV ve gerisi'nden yararlandım.

at şapkanın biledi, er atkanın biledi:at koştuğunu, er attığını bilir. (42,15)

ayağına at tuyağın kıygiz:- bir şeyin yapılmaması için engel çıkar- (108,34)

Ä

äruwağı jebe:- ruhu destekle-, moral ver- (77,5)

B

bas kura:- bir araya gel-, toplan- (11,15)

baska awır kün tuw:- başa kötü şey gel- (70,20)

baska kara kün tuw:- başa kötü şey gel- (102,30)

basın qos:- birleş- (28,36)

basındağı biyti domalap ayağına tüs:- çok ürk-, kork-, endişelen- (83,15-16)

baskalardan özin joğarı usta:- kendini üstün gör- (7,15-16)

bes awız bilgeniñdi ayt:- bir kaç kelime ile açıkla yap- (57,15)

bir uwıs et:- sindir-, korkut- (96,24)

E

eki sözge kelme:- çok konuşurma- (123,37-38)

el basın kura:- halkı topla- (7,26-27)

er jürek:- deli (22,17)

esi şığıp ket:- şaşır- (95,39)

eski kiyiminin biyti aşçı, jetim balanın tili aşçı:eski giysinin biti, yetim oğlanın dili

acı olur. (107,18-19)

esten tan-:

kendini kaybet-

(27,2)

İ

isinin sāti tūspe-:

hayırsız ol-

(14,17)

iytten tuwğan kurbandıqqa jaramas:itten doğan kurbanlığa yaramaz. (36,31-32)

J

janı közine körin-:

ölümle burun buruna gel-

(92,7-8)

janı mısıq bolup miyawla-:

şehvet duygusu kabar-

(76,27)

janın sandıqqa sal-:

canını ölümden sakla-

(32,20)

janılmas jak, sürinbes tuyak jok:

yanılmaz çene, sürünmez toynak olmaz

(kısacası, sözün gelişi)

(13,11)

jetesizden tuwğan yetimek:

soysuzdan olan soysuz

(83,7)

jol bol-:

sağlıkla gidip gel-

(108,8)

jol şalma-:

yol alma-, gitme-

(7,24)

jüzderi kara jer jap-:

öl-

(83,40-41)

K

kabırğan bolsa jürersiñ, şemirşek bolsa niğayar:kabırğan varsa gidersin, kıkırdak
olsa ne farkeder. (sözün kısası, sadete gelelim)
(13,11-12)

kabırğan bolsa katadı, siñiriñ bolsa ösedı:kabırğan varsa büyür, sinirin varsa
gelişir. (sözün kısası, sadete gelelim)
(107,1)

kamın je-: endişelen- (34,15)

kara xalık: âvâm (22,2)

kay betpen jür-: yaşamaya yüzü olma- (108,11-12)

keñ kaķpanı kıoyıp, tar terezeden şık-:çok kork- (69,1)

keñ etegiñe kirip, tar kıoltıgıñı sıy-:sıgın- (76,16-17)

kılış kıñabına sıyma-: savaşmak için büyük istek duy- (103,39)

kılıştıñ ünin sawıt bileği: kılıcın sesini zırh bilir. (110,11-12)

köl urma-: dokunma- (7,5)

kök körpeniñ astında jat-: gerdege gir-, evlen- (82,40-83,1)

köp kıorkıtadı, tereñ batıradı jayawdıñ küni karañ:çok korkutur, derin batırır,
yayanın gündüzü karanlık olur. (59,27-28)

körşi akısı täñiri akısı: komşu hakkı Tanrı hakkı. (10,7-8)

köz almay kıarap tur-: bakışlarını bir noktada tut- (79,19)

köz jiber-: bakın- (80,35)

köz kıran sal-:	göz kulak ol-, dikkat et-	(10,7)
köz sal-:	göz gezdir-, bak-	(37,27-28)
kıday jolın aş-:	Hüda yardım et-	(107,34)
kıjınap turğan biytteri basına sıymay örmelep sıyrağına tüs-:	çok kork-, ürk-	(74,17-18)
kulakka il-:	dinle-	(10,19)
kuw bas et-:	çocuksuz bırak-	(11,17)
küniñ tüspe-:	muhtaç olma-	(84,3-4)

M

mıñnan bir güli aşılma-:	hayata yeni atıl-	(103,24)
muñın şak-:	derdini anlat-	(44,31)
murat-maqsadına jet-:	gerdeğe gir-	(83,36)

N

namıs körset-:	namus meselesi yap-	(75,11)
-----------------------	---------------------	---------

O

ot basında bar bol-: baba ocağında ol-, henüz evlenme- (44,12)

otız tisten şıkkan söz otız ruvlı elge taraydı: ağızdan çıkan bir söz hemen yayılır
(102,3-4)

Ö

ömirdiñ ayağı ajal: hayatın sonu ölümdür (121,6-7)

S

salı suwğa ketkendey bol-: hayal kırıklığına uğra- (59,40)

sapar şek-: sefere çık- (9,5-6)

säldelerin jerge alıp ur-: mâtem tut- (125,14)

smanı sınamen urıp şıgaradı: herkese anladığı dilden konuşmak gerekir
(110,30-31)

sırtın ber-: sırtını çevir- (10,17)

T

talay jıldı basıman keşir-:	uzun yaşa-	(9,11)
tañ at-:	sabah ol-	(11,19)
tar tösekte bas kos-:	birlikte yat-	(71,13-14)
teñi oñbağan tentek:	soyu onmayan soysuz	(50,20)

tereq suw batıradı, jaw ayaw bilmes:derin su batırır, düşman acıma bilmez.

		(42,14-15)
til kat-:	konuş-	(11,26)
tilden şärbat alıs-:	öpüş-	(83,2)
tilderin käliymağa keltir-:	Kelime-i Şahadet getir-	(53,34)
tukımı kırı-:	nesli tüken-	(73,22)
tukımı oñba-:	nesli onma-	(67,12)

Z

zäresi uş-:	çok kork-	(24,27)
zäresin al-:	çok korkut-	(68,41)

BİBLİYOGRAFYA

- 📖 Akademiya Nauk Kazahskoy SSR, **Kazak Terminologiyasının Meseleleri**,
Alma-Ata 1986, 163 s.
- 📖 Altınmakas, L., **Kazak Türkleri'nin Gelenekleri ve İslâmiyetin Etkisi**, Türk
Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, S. 250, Yıl: XXII, Şubat 1984,
Ankara 1984, s. 118-130.
- 📖 Amirov, R.S., **Sposobi Aktual'nogo Çleneniya V Kazahskom Yazıke**,
Sovetskaya Tyurkologiya, Akademiya Nauk CCCR, Akademiya Nauk
Azerbaycanskoy CCR, Bakü 1970, s. 34-37.
- 📖 Aralbaev, J., **Kazak Fonetikası Boyınşa Etyudter**, Kazak SSR Gılım
Akademiyası, Almatı 1988, 142 s.
- 📖 Arat, R. R., **Kazakistan Maddesi**, İslâm Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul 1977,
s. 494 - 505.
- 📖 Arat, R. R., **Vekayi Babur'un Hatıratı**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek
Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. II, 2. Baskı, Ankara 1987, s. 616-
617.
- 📖 Atalay, B., **Divanü Lugat-it Türk**, I. C. 1985, 2., 3., ve 4. C. 1986, Türk Dil
Kurumu, Ankara 1985-1986.
- 📖 Balakaev, M. B., **Kazak Edebi Tili. Kazahskiy Literaturnıy Yazık**, Kazak
SSR Gılım Akademiyası, Alma - Ata 1987, 269 s.

- 📖 Balakayev, M., Kordabayev, T., Hasenova, A., İskakov, A., **Kazak Tilinin Grammatikası, I. Morfologiya, II. Sintaksis**, Kazak SSR Gılım Akademiyası, Til Bilimi İnstitutı, Almatı 1967.
- 📖 Banguoğlu, T., **Türkçenin Grameri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, Ankara 1986.
- 📖 Bolganbaev, E., **Kazak Tilindeki sinonomder sözdigi**, KazakistanKültür Bakanlığı, Almaata 1962, 455 s.
- 📖 Bozkurt, F., **Türklerin Dili**, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.
- 📖 Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, **Kazakistan** maddesi, C. 13, baskı: Milliyet Gazetecilik A.Ş., Yıl: ?.
- 📖 Caferoğlu, A., **Kazak Türkleri**, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, S. 29, Yıl: III, Mart 1965, Ankara 1965, s. 302-306.
- 📖 Caferoğlu, A., **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu, İstanbul 1968.
- 📖 Çağatay, S., **Türk Lehçeleri Örnekleri II**, Yaşayan Ağız ve Lehçeler, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 214, Ankara 1972.
- 📖 Devellioğlu, F., **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Yenişehir Ankara 1984.
- 📖 Devlet, N., **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Ek Cilt, Çağ Yayınları, Baskı: Feza Gazetecilik A. Ş., İstanbul 1993.
- 📖 Dilâçar, A., **Lehçelerin Yayılma Tarzı ve Türk Dil ve Lehçelerinin Tasnifi Meselesi**, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1954, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 152, Ankara 1988, s. 39-58.

- 📖 Dilçin, C., **Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 503, Ankara 1983.
- 📖 Ercilasun, A. B., **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 281, Başvuru Kitapları: 9, Ankara 1993.
- 📖 Ergin, M., **Dede Korkut Kitabı I**, Giriş - Metin - Faksimile, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, S. 169, Ankara 1989.
- 📖 Ergin, M., **Dede Korkut Kitabı II**, İndeks - Gramer, Türk Dil Kurumu Yayınları, S. 219, Ankara 1963.
- 📖 Ergin, M., **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986.
- 📖 Eyüboğlu, A., **Ali Eyüboğlu'nun Objektif ve Kaleminden Kazakistan**, Milliyet Gazetesi, 23 Ağustos 1994, s.18.
- 📖 Gabain, A., (Çev.: M. Akalın) **Eski Türkçenin Grameri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 532, Ankara 1988.
- 📖 Gökyay, O.Ş., **Dedem Korkudun Kitabı**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Birinci Basılış, İstanbul 1973.
- 📖 Gülsevin, G., **O. Suleymanov : Ceti suvdın köne cazbaları, Kazak Edebiyatı 25.X.1970**, Türkoloji Kaynakları ve Bibliyografyası, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları: 5, Malatya 1986, s. 6-7.
- 📖 Gülsevin, G., **Ahmed-i Dâi, Miftahu'l-Cenne**, (Dil Özellikleri - Metin - Söz Dizini), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Tezi, Malatya 1989.

- 📖 Gülsevin, G., **Göktürk Anıtları ile Yaşayan Üç Lehçemizin (Çuvaşça, Yakutça, Halaçça) Tarihi İlgili Düzeni**, III. Sovyet-Türk Kollokyumu, 8-15 Haziran 1990, Alma Ata.
- 📖 Gülsevin, G., **Türkçede -sa Şart Gerundiumu Üzerine**, Türk Dili, S. 467, Kasım 1990, s. 276-279.
- 📖 Günay, T., **Bibliyografya, Kazak ve Kazak Türkleri**, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, S. 167, Yıl: XIV, Ankara 1976, s. 76.
- 📖 Gürpınar, Ü., **Dede Korkut Hikâyeleri**, Örgün Yayınlar, İstanbul (Yıl = ?).
- 📖 Hacıeminoğlu, N., **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller**, Kültür Bakanlığı 1348, Kaynak Eserler Dizisi 47, Ankara 1991.
- 📖 Hacıeminoğlu, N., **Türk Dilinde Edatlar**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992
- 📖 Hasenovia, A., **Kazak Tilindeki Tuındı tübir etistikter**, Kazak SSR İlim Akademiyası Baspası, Almatı 1959, 176 + 4 s.
- 📖 Hasanov, B.H., **Kazahsko - Russkoe Dvuyazıce**, Akademiya Nauk Sazahskay SSR Sotsialno - Lingvisticskiy Aspekt, Alma-Ata 1987, 197 s.
- 📖 Hengirmen, M., (Çev.: M. Orazbay), **Türkçe Öğreniyoruz 1, Türkçe - Kazakça Anahtar Kitap**, Ankara 1992.
- 📖 İnan, A., **Kazak ve Kırgız Yazı Dillerinde Dudak Benzeşmesi (Labial Attraksiyon) Meselesi**, Makaleler ve İncelemeler, II. C., Türk Dil Kurumu, VII. Dizi, S. 51, Ankara 1991, s.71 - 81.
- 📖 Iskakov, B., Ospanov, S., **Küldirgi Eñgimeler**, Almatı 1987.
- 📖 İslâm Ansiklopedisi, **Korkut-Ata Maddesi**, C. 6, İstanbul 1977.

- 📖 İsmail, Z., **Kazak Awız Ädebiyetine Kıskaşa Şolu**, Dil Dergisi, S. 15, Ocak 1994, Ankara Üniversitesi, Türkçe Öğretim Merkezi, Ankara 1994, s. 35-38.
- 📖 Januzakov, T., **Kazak Esimlerinin Tarihi**, Kazak SSR Gılım Akademiyası, Almatı 1971, 218 s.
- 📖 Januzakov, T., Esbayeva, K., **Kazak Esimleri**, Akademiya Nauk Kazahskoy SSR Institut Yazıkoznaniya, Alma-Ata 1988.
- 📖 Jubanov, K., **Kazak Tili Jönindegi Zerttenler**, 1966, Kazak Bilimler Akademisi, Alma-Ata 1966, 362 s.
- 📖 Kajibekov, E., **Glagol'no - imennaya Korrelyatsiya Gomogennih Korney v Tyurkskih Yazıkah (Yavlenie Sinkretizma)**, Akademiya Nauk Kazahskoy SSR Institut Yazıkoznaniya, Alma-Ata 1986.
- 📖 Kaliev, B., **Kazak Tilindegi Osımdık Atauları**, Kazak SSR Gılım Akademiyası, Almatı 1988, 159 s.
- 📖 Kasimanov, S., (Latin harflerine ve Türkiye Türkçesine aktaran: E. Yaman), **Kazakların Milli Yemekleri (Kazaktın Ulttık Tağamdarı)**, 1992, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 178, Maddi Kültür Dizisi: 10, Ankara 1992.
- 📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası, **Kazak Dialektologiyası**, Almatı 1965, 294 s.
- 📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası, **Kazak Edebi Tili Tarihinin Problemaları**, Almatı 1987, 171 s.
- 📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası, **Kazak Edebi Tilinin Auızşa Turı**, Almatı 1987, 199 s.
- 📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası, **Kazak Leksikasındağı Cana Koldanıstar**, ilaveli

2. bs, Almatı 1990, 136 s.

📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası Til Bilimi İnstitutı, **Kazak Leksikasındaki Jana**

Koldanıstar, Almaata 1985, 68 s.

📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası, **Kazak Onomastikasının Meseleleri**, Almatı

1986, 133 s.

📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası, **Kazak Sovet Entsiklopediyası**, 1. C., Almatı

1972.

📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası, **Kazak Teksinin Statiskası II Sıgarılıvı.**

Lingvistikalık Cumıstardı Avtomattandıru Cene Til Statistikası Tobı

Kızmetkerlerinin Enbekteri, Almatı 1990, 208 s..

📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası, **Kazak Tili Tarihi Leksikologiyasının**

Meseleleri Almatı, 1988, 198 s.

📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası, **Kazak Tili Tarihi Men Dialektologiyasının**

Meseleleri, 3. - 5. C., Almatı 1960 - 1963, 3.C.: 258 s.; 4. C.: 242 s.; 5. C:

282 s.

📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası, **Kazak Tilindegi Aymaktık Erekselikter**,

Almatı 1990, 216 s.

📖 Kazak SSR Gılım Akademiyası Til Bilimi İnstitutı, **Kazak Tiliniñ**

Diyalektologiyalık Sözdigi, Almatı 1969.

📖 Kazak SSR Bilim Akademiyası, Dil Bilim İnstitutı, **Kazak Tilinin Kıskasha**

Etimologiyalık Sözdigi, Almatı 1966, 240 s.

📖 **Kazak Til Bilimi Meseleleri** (Kazak dilinin meseleleri) I, Alma-Ata 1959, 173 s.

📖 **Kazak Tili men Edebieti**, Almatı 1978, 135 s.

- 📖 Kenesbayev, İ., **Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi I, II**, Kazak SSR Gılım Akademiyası Til Men Edebiyet İnstitutu, Almatı 1959.
- 📖 Kenesbaev, İ., **Kazak Tilinin Frazeologiyalık Sözdığı**, Kazak SSR Gılım Akademiyası Til Bilim İnstitutu, Almatı 1977, 712 s.
- 📖 Kenesbayev, S., **Kazak Til Bilimi Turalı Zertteuler. Issle dovaniya po Kazahskomı Yazıkoznaniya**, Kazak SSR Gılım Akademiyası, Almatı 1987, 349 s.
- 📖 Kenesbayoğlu, İ. K., (hazırlayan heyetin başkanı), (Çev.: H. Oraltay, N. Yüce, S. Pınar), **Kazak Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1984.
- 📖 Kırzioğlu, F., **Yukarı - Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- 📖 Koñıratbayev, Ä., Baydildayev, M. (Orıs tilinen awdargandar), **Korkıt Ata Kitabı**, Ogızdardıñ Batırlık Jırları: Epos, Almatı: Jazuwşı, 1986, 128 bet.
- 📖 Korkmaz, Z., **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 575, Ankara 1992.
- 📖 Kükey, M., **Uygulamalı Örneklerle Türkçenin Sözdizimi**, Ankara 1975.
- 📖 Kültür Bakanlığı, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**, Kültür Bakanlığı: 1371, Kaynak Eserler: 54, Ankara 1992.
- 📖 Kültür Bakanlığı, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II**, Kültür Bakanlığı: 1372, Kaynak Eserler: 54, Ankara 1992.
- 📖 Mahmudov, H., Musabayev, G., **Kazakşa - Orısşa Sözdik**, Almatı 1987.
- 📖 Menges, K. H., (Çev. K. Aytaç), **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları**, Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran 1982, İstanbul 1982, s. 74-102.

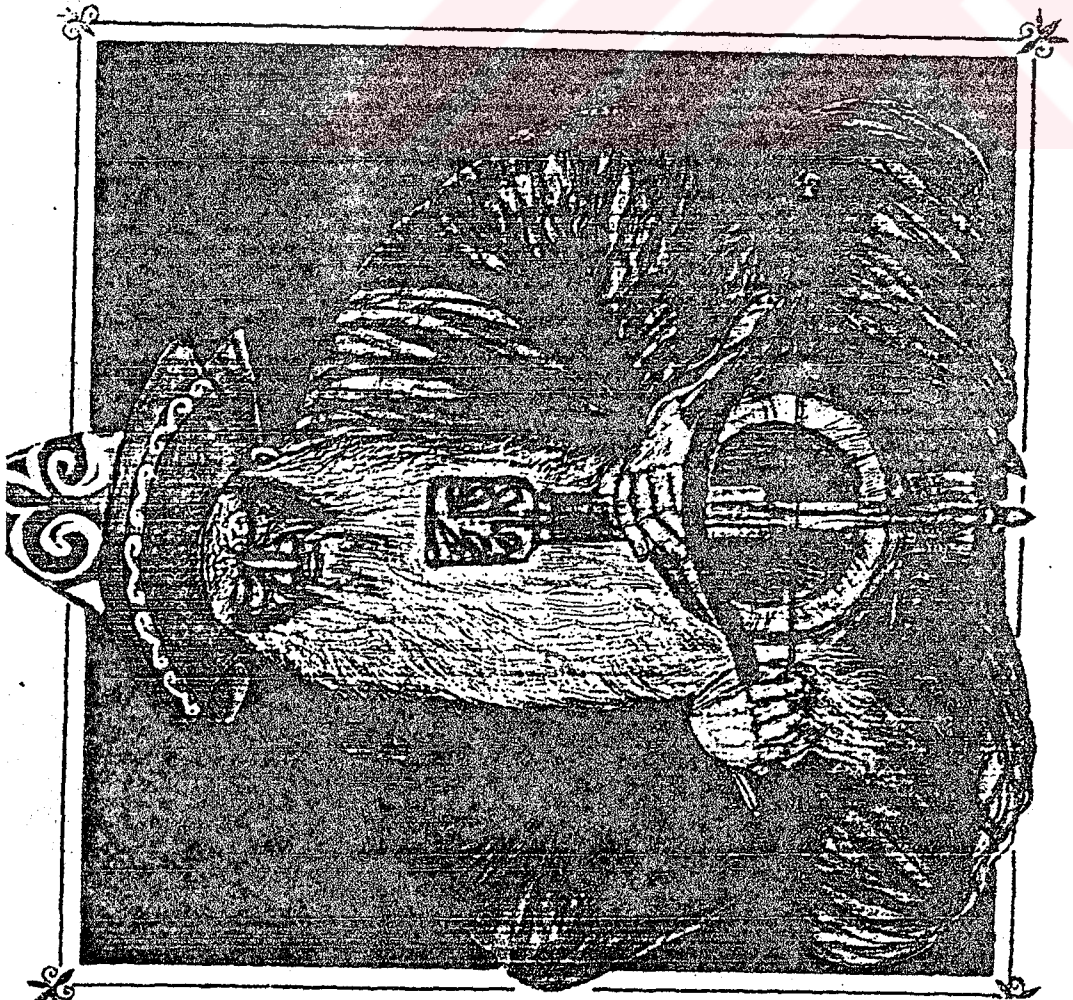
- 📖 Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, **Kazakistan** maddesi, C. 11,
Baskı: Sabah Gazetecilik A.Ş., Yıl: ?.
- 📖 Musabayev, G., Keşesbayev, İ., Kaliyev, G., Nakısbekov, O., Bolatov, J.,
📖 Sarıbayev, Ş., **Kazak Tilinin Diyalektolojikalık Sözdüğü**, Kazak SSR Gıllm
Akademiyası, Til Bilimi İnstitutu, Almatı 1969.
- 📖 Mustafayev, Ş., **Ruşça - Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1989.
- 📖 Nakısbekov, O., **Kazak Tilinin Ayıspalı Govoru**, Kazak SSR Gıllm
Akademiyası, Almatı 1972, 176 s.
- 📖 Nemeth, G., (Çev.: Kemal Aytaç), **Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü**, Kùltür
Bakanlığı Yayınları: 1229, Türk Dünyası Dizisi: 12, Ankara 1990.
- 📖 Oralbayeva, N., Esenov, H., Hayrullına, S.K., **İzuvçaem Kazahskiy Yazık:**
Uçebnik Kaz. Yaz. Dlya Sluşateley Kursov, Alma-Ata, Mektep 1989.
- 📖 Oralbayeva, N., **Kazak Tilinin Dıbis Ündestigi**, Dil Dergisi, S.: 15, Ocak 1994,
Ankara Üniversitesi, Türkçe Öğretim Merkezi, Ankara 1994, s. 26 - 34.
- 📖 Paasonen, H., **Çuvaş Sözlüğü**, İstanbul 1950, Türk Dil Kurumu, C. III.7,
İstanbul 1950.
- 📖 Pröhle, W., **Karaçay Lehçesi Sözlüğü**, (Çev.: Kemal Aytaç), Kùltür Bakanlığı
Yayınları: 1304, Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi: 18, Ankara 1991.
- 📖 Rüstemov, L.Z., **Kazahsko - Ruskiy Tolkoviy Slovar Arabsko - İranskih**
Zaimstvovannih Slov : Arab - İnan Kirme Sözderinin Koçakça - Orıuşça
Tüsindirne Sözdüğü, Alma-Ata, Mektep 1989, 320 s.
- 📖 Sa'id, H., **Osmanlı, Özbek, Kazak Dillerinin Mukayeseli Sarfı**, Bakü 1926.

- 📖 Saray, M., **Kazak Türkleri Tarihi 'Kazakların Uyanışı'**, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi: 2, İstanbul 1993.
- 📖 Sarıbaev, Ş., Nakısbekov, O., **Kazak Dilinin Aymaktık Leksikası**, Kazak SSR Gılım Baspası, Almatı 1989, 188 s.
- 📖 Shnitnikov, B.N., **Kazakh - English Dictionary**, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Vol. 28, Mouton & Co, London. The Hague Paris 1966.
- 📖 Svanberg, I., **Kazak refugees in Turkey: a study of cultural persistence and social change**, Almqvist and Wiksell International, 211 s., fotoğ. : 22 cm. (Studia Multiethnica Upsaliensia, Uppsala 1989, 8), ISBN 91-554-2438-4, 1 Kazaklar, Türkiye'de I. k. a, 958.48.
- 📖 Tamir, F., **Barköl'den Kazak Türkçesi Metinleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 94, Seri: IV, S.A. 25, Ankara 1989.
- 📖 Tekin, T., (Tanıtma), **İ. Kengesbayev, Kazak Tilining Frazeologiyalık Sözdigi (Kazak Dilinin Deyimler Sözlüğü)**, Kazak SSR Gılım Akademiyası Til Bilimi İnstitutı, Almatı (=Alma Ata) 1977, 711 s., Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 527, Ankara 1986, s. 281-288.
- 📖 Tekin, T., **Türkçe Olumsuzluk Eki (-mE) Üzerine**, Dilbilim Yazıları, USEM Yayınları, Ankara 1990, s. 13-21.
- 📖 Togan, Z. V., **Umumî Türk Tarihi'ne Giriş**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1534, Enderun Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 1981.

- 📖 Tomanov, M. T., **Kazak Tilinin Tarihi Grammatikası**, Almatı, Mektep1988, 264 s.
- 📖 Töleuov, E., **Kazak Tilindeki Zat Esim Kategoriyası**, Mektep Baspası, Almatı 1971, 87 s.
- 📖 Tuna, O.N., **Türk Halkları I. (Modern)**, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları: 1, Malatya 1985.
- 📖 Tuna, O.N., **Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji)**, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları: 3, Malatya 1986.
- 📖 Tuna, O. N., **Türkçede transtive - causative 'geçişli - ettirgen' fiiller, bunlarla ilgili morfoloji ve öğretim meselelerinin çözümü**, TDED XXIV - XXV, 1980-1986, İstanbul 1986, s. 381-428.
- 📖 Tuna, O. N., **Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi**, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 527, Ankara 1986, s. 163-228.
- 📖 Türk Ansiklopedisi, **Korkut Ata Maddesi**, C. 22, Ankara 1975.
- 📖 Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, **Kazaklar** Maddesi, C. 5, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.
- 📖 Türk Dil Kurumu, **Divanü Lûgat-it Türk Dizini**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972.
- 📖 Türk Dil Kurumu. **Türkçe Sözlük**, C. I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

- 📖 Türk Dil Kurumu, **Derleme Sözlüğü**, C. I-XII, Türk Dil Kurumu, Ankara 1963-1982.
- 📖 Uelivev, N., Aldaşeva, A., **Kazak Orfografyasındaki Ki m diktar**, Kazak SSR Gılım Akademiyası, Almatı 1988, 113 s.
- 📖 Yeni Türk Ansiklopedisi, **Kazakistan Maddesi**, C. 5, Ötüken, İstanbul 1985.
- 📖 Yudahin, K.K., (Çev.: A. Taymas), **Kırgız Sözlüğü I - II**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: I.93, II.121, Ankara 1988.
- 📖 Harita, M. Saray, **Kazak Türkleri Tarihi 'Kazakların Uyanışı'**, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi: 2, İstanbul 1993, s. 6'dan alınmıştır.

ORIJINAL METNİN FOTOKOPİSİ

ҚОРҚЫТ АТА КІТАБЫ

ОҒЫЗДАРДЫҢ БАТЫРЛЫҚ ЖЫРЛАРЫ

Орыс тілінен аударғандар:
Ә. Қоңыратбаев,
М. Байділдаев.

MILLI FOHKLOR JABATMASI QAIRESI	
B. QAZAQSTAN JUMHURIYATI	
Көпшілік	Көпшілік No:
9942	

АЛМАТЫ «ЖАБУШЫ» 1986

Соңғы жылдары мен араб-сахақшынсыз ибн-Фадланнның «Еділге саяхат» 922 ж. жазылғаны, Зиявуддин Нахшбидидің «Торғанама» және оғандардың IX-X ғасырларда туып, XV ғасырда хатқа түскен «Кытаб дадам Коркут» елі диясан тайфа огуван» деген батырлық жырларын қазақ тіліне аударған едік. Соңғы жылдары қазақша ағылшын тілінен «Орғыз тайпасының ұлы тілінде жазылған «Коркут ағылшын тілінен аударған» деген сөз. Дед (яғн, даян) — көне сақтау сөз, түріктер «ата» деп көрген. Деген — тіл, диялет деген мағынада. Ғали — ұлы, білік деген сөз. Осылайша қысқартып «Коркут ағылшын тілінен аударған» деген сөзді құрастырдым.

Коркут ағылшын тілінен аударған едік. Бірін — Дүзден (Германия), екіншісі — Варганд (Италия) нұсқасын дедім. Дүзден нұсқасында 12 түрлі сюжет болса, Варганд нұсқасында соның алтауы ғана бар. Өзге көп тілге аударылған, кейбіреуі әртүрлі тілге — Дүзден нұсқасын. Бұл жырлар жер жүзі туркшолта-рында жөлік. Ол жөнінде 314 зерттеу, әзербайжан, Анатолия түріктері, Батыс Еуропа және шығыс тілдерінде 462 өңбек жазылған. Көрнекті зерттеушілері — М. Ерлинг, В. Бартольд, А. Туванский, В. Жирмунский, Ш. Уалаядов, А. Әбділға-ян, Ә. Динияев, К. Рыфат, О. Юкин, Ә. Марғұлан, Х. Кебеган, т. б. Соңдардың ішінде ағамыздың В. Бартольд үлесті ерекше ағамызға көрек. Ол Дүзден жазбасын неміс-терден түсіріп алып, 1922—1925 жылдар арасында аударып шыққан болатын. Ағамыз бәс тарихтық түрікше текстің 1910 жылдары «ЗВО» журналында жарияланған еді. Сол аудармалар түсетінін, жетілдіріліп 1950 жылғы «Баяу» деген ағылшын тілінен аударған (СССР ҒА) «Кинга» монографиясында көрсетілді.

Баяу нұсқасын редакциялап, баспаға әзірлеген әзербайжан фольклористері В. Арсели және М. Г. Тахмасиб, Москва баспаханасының редакциясын басқарғандар В. М. Жирмунский және А. Н. Колонко болды. Бұл екі нұсқа да В. Бартольд аудармасы болғанымен, ор баспахананың бәлдік ерекшеліктері бар екен. Сондықтан осы екі баспахананың нәтиже ала отырып (сол жайында Баяу баспаханасында сұбалды), В. Бартольд аудармасын қазақ тіліне аударып шықтық. В. Бартольдте ішіндегі сөз қатолоры бар екен. Бұл ретте Баяу баспаханасының көп көмегі тиді. Онда В. Бартольд қате аударған 366 сөздің түсініктері бар екен, соларды пайдаландық. Бұлға түсініктері да болды. Оған М. Ерлин кітабында көрсетілген Дүзден нұсқасын, Шығыс фото-дискиминистелі, К. Рыфаттың сөздіктері көп көмек көрсетті.

Дүзден Коркут оғандардың батырлық эпосы болса, оны қалайды стильде аудару көрек деген сауал туарды? Бұл тұста алғар өз жылдарық бар. «Коркут кітабын» аудару жөзделінің төңірегінде оны тұтауықадан дед ауда-рын, логикалық тілмен бөрен жөн дейтін пікірлер болды. Асылында журналист-на мен сөздері фольклор стилі бір емес. Осыны өскерлі, бұл жылды эпос, фольклор (сөйлеу) тілінде аударған едік. Өйткені жыр тілінде мақал-әдет, афоризм, метафора, диалог, монологтар өте көп. Немістер баспахананы Коркуттың «Аулар сойында» 400 мақал-әдеттер болса, солардың көпшілігі жыр тіліне өткен. Сол стилде сақтау мақсатымен: «Турап жеткен ет жақсы, шөптен ішкен су жақсы», «сайдың шөбін жөкен білер, қырдың шөбін бөкен білер» деген, бұл тіл өңетте беріледі, мақала жақын. Соның бірі В. Бартольд бағана сөйлеммен берген. Бұл тұста оның стилін алғанымыз жақ. Мәніміз тіл шеңберлік сөз, эпос тіліне өте жақын. Сондықтан ол оқырманға әрі жеңіл, әрі тартымды болар деп ойлаймыз.

Аударма барысында туған көпелі бір мәселе — жылдың адам, жер-су аттарына байланысты еді. Жырдың «Кавказ» деген сөзді «Кавказ», «Каркара-лы қасиеті» деп алған жөн дейтін ұсыныстар болған еді (Ә. Марғұлан). Текет

Қ 66 Коркут ағылшын тілінен аударған. Оғандардың батырлық жырлары: Эпос /Орғыз тілінен аударған. Ә. Қондыратбаев, М. Байқұлданов.— Алматы: Жазушы, 1986.—128 бет, суретті.

Коркут ағылшын тілінен аударған. Оғандардың батырлық жырлары: Эпос /Орғыз тілінен аударған. Ә. Қондыратбаев, М. Байқұлданов.— Алматы: Жазушы, 1986.—128 бет, суретті.

К 4702230100—197 98—86
402(05)—86

82. 3 Қаа.

© Орғыз тілінен аударғандық, алғы сөзі
қорқытбаев, «Жазушы», 1986

түрікмендердің ханы еді. Басында оғыз ұлысы Қазан мен Бомс-Байрақ бастаған, ең басты тұлға Қорқыт (баты) болса керек. Бұлар IX—X ғасырда Сыр бойында тұрған. Оғыз ұлысы 1043 жылы ыдырайды, 12-ші жыры сол дәуірге байланысты. Ол кезде Жанкеңт жабығғысына енген тайпалардың бәрі де өздері оғыз» деп атаған. Бұл атау жырда көп кездеседі. Ал XII—XIV ғасырда Кавказда туған Баяндур хан династиясында бұл атау жоқ. Осы жайды жоғарыдағы ербегінде Х. Корұтлы тұрыс түсініп, оғыздарды батыстық және шығыстық тайпалар деп бөлген. «Қорқыт жырларында» этнос, эпос, шежіре элементтері басым. Ол заманда (X ғ.) Жанкеңт жабығғысына қараған тайпалар Сейліхан (түрікмен) және Жайылхан (қыпшақ) болып бөлінген. Батысқа көткерген әуелі «ғұз» («оғыз») аталып, ұғымай «түрікмен» (түрік адамы), селжүк деп аталады. Басында оғыз ұлысына тұрықмен, қардағи қыпшақ, Еділ бойындағы бұлар пешенелері де қараған еді. Аталық әуелі осы пешенелер мен түрікмен (Қазан) тайпаларының арасында туады. 1043 жылы осы алалық түрікмен-қыпшақ тайпаларына көшіп, ұлыс күйрейді. Пешенелер, оны көсемі Шектіұлы Әлқұш иелек дінн 922 жылы ұлыс, түрікмен Сейліхан тайпалары 956 жылы қабылдайды. Пешенелер (шекті-көбіктілер) түрікмендермен 60 жыл емес, 34 жыл жауласқан (956—922). Еділдегі Хазар хандығы да бұл оқиғалардан тыс емес. Хазар хандығы 956 жылы күйрейді. Оның ханы Күшпаштың 60 әйелі болған, бұл сарын «Мұңдық-Зарлық», «Құламерген» сюжеттерінде жүр. Ер Төстіктің аты Шалқұйрық Арал түбінен алтын қазан алып шығады. Өйткені, IX ғасырда Аралдың теріскейінде хазарлар тұрған. Қобландының қолынан өлетін Көбікті (Шөкіл) пешене бағтары еді. Сонда Көбікті бір жағынан оғыз ұлысымен жауласса, екінші жағынан ешкім қызын зорлап алатын хазар ханы Күшпаштың де жауласқан. Бұл жай ибн-Фадлан жолжазбаларында да айтылған. Үлкен пешенелер 1043 жылдан соң қыр қыпшақтарымен де жауласа керек. XI ғасырда қыпшақтар Дон, Кншоко дейін барған. Аталық 1043 жылдан көп бұрын басталған, 1085—1086 жылдар арасында Еділ, Дон, Азов пешенелері есара жауласыл, он үш тайпаның он бірі Халдарға, екеуі Көденге қосылды. Пешенелердің Арнад бастаған бір тобы Хунгрияға (Венгрияға), Халдар мен Көден Византияға Оны XI ғасырлардағы айтушылар грузин деген. Рашид-Әддин өзінің «Монгол шежіресі» деген еңбегінде Дорбоңтті Тұғғыр хан (Тағавор) билеген дейді (11 том, 37—47 беттерін қараңыз). Сонда Тағавор дегеннің өзі де қыпшақтардың батысқа көткен бір тобы болмақ. Дорбоңт ежелден қыпшақ қаласы болған.

Айтқын дегеніміз, «Қорқыт жырларының» аргы тегі IX—X ғасырларда Сыр бойындағы Жанкеңт маңында туған болса, онда оғыз-қыпшақ ұлысының тууы, пешене мен түрікмен арасындағы соғыстар (922—956), одан соң Жанкеңт ханы шаяқ Моңктің 1043 жылы Сырдан көтуі суреттелсе керек. Сонда біз бұл жырлардың бастапқы сюжеттерін көп ыман көшпелі болып, шаманизмге табынған, қобыз кұлыстың сымтан оғыз-қыпшақ ұлысы заманында туған, сол үшін ол жырлар сол ұлыстың құрауы, ыдырау тарихын баяндайды дейміз.

Жырдағы Бартольд айтқан шежіре-тарих элементін осылай түсінген жөн. Жыр сюжеті XV ғасыр басында прозаға айналды. Қыпшақ ханға түскендіктен, жер-су, қала аттарына көптеген өзгерістер енген. Бірақ ономастика, этнос, шаманизм, көшпелі салт, патриархалдық ұғым (атаға сиыну), тотемизм XI ғасырдағы Кавказ ханға түскендіктен, жер-су, қала аттарына көптеген өзгерістер енген. Бірақ ономастика, этнос, шаманизм, көшпелі салт, патриархалдық ұғым (атаға сиыну), тотемизм XI ғасырдағы Кавказ түріктері емес, X ғасырдағы оғыз-қыпшақ ұлысына тән. 1043 жыл алдында Қорқыт Жанкеңттен (түрікмендерден) кетіп, қыр қыпшақтарына қосылды.

аудармада «алла» сөзі бірде «төңірі», бірде «құдай» дегендігі, тұрысы «алла» болса керек деген пікірлер де болды. Мұны да Әлекке ұсынған еді. Жырда ислам әсері жоқ емес, алайда олар жырға IX—X ғасырларда емес, XV ғасырда енген сияқты. «Алла», «күран», «араб сөзі болса, «төңірі» — шамаң ұғым, «құдай» — парсы сөзі. Қорқыт шамаң дінінің ағасы болған. Сондықтан жыр сюжеттерінің шыққан дәуірін өскеріп, ол сөзді «төңірі» деп, ал құран, Мұхаммед сөз болатын ислам әсері бар түстерде «алла», «құдай» деп алдық. Жырда шаманизм, тотемизм, қобыз кұлығ басым. Сондықтан барлық сөзді «алла» деп, арабиямге келтіру ретсіз болар еді. Жырға ол өзгерістерден келіп тұрған нұсқан жоқ.

Баку басылымында жер-су, қала аттары түгел дерлік Кавказға бейімделіп, оларға көптеген анықтамалар енгізілген екен. Екіншілен, Араслы мек Тахмасиб жырдың кіріспесінде көлетік хамду-саналарды (ағуыз-бисмаиллаларды) алып тастап, жырдағы ислам қоспасын азайтуға тырысқан екен. Біз де соны істедік. Дегенмен жыр кіріспесі мен әрбір сюжеттің соңында келетін бата-тілектерде діни (ислам) сөздер бар екен.

Кітаптың қазақша нұсқасын «Дадам Қорқыт жырлары», «Қорқыт ата кітабы» деп атауды жөн көрдік. Дада — ежелгі сақ сөзі, ата-баба деген ұғым береді. Әрбір сюжет тұстарында сілттемелер арқылы ескертпелер мен анықтаулар беріп отырдық. Соңғын, бұл жалпы оқырмандарға да, ескі жазбалар тарихымен танысатын жоғарғы оқу орындарының студенттеріне де, зерттеуші-фольклористерге де ортақ, ұтымды, ғылыми-көпшілік басылым болмақ.

* * *

Дреорей — Бартольд — Ергин жазбаларының алдынан кіріспе сөз ретінде Қорқыттың нақыл сөздері берілген. Ол сюжетке қосылмады. «Бұл жырды Қорқыт айтқан» деп отырды. Сонда Қорқыт әулие емес, оғыздардың үлкен ойшылы, эпос ақшын болып көрінеді. Сонымен бірге Қорқыттың өзі де барлық жырдың бас героіларының бірі ретінде көрсетеді. Өрине, Қорқыт жырларында дін әсері бар. «Әйел төрт түрлі болады» деген жерде феодализм діни ұғымдардың да таңба-сы бар. Құдай, пайғамбар көп айтылады. Алайда, «қара есектің басына жүген таққанмен, ол тұлпар болмас, қар қанша жауғанмен, ол жазға бармас, гүлденіп өскен бойышөк күзге бірмас, ат қишпалай жол алмас, ашдан өнеге көрмеген қыз жамаң, атыдым тағлым алмаған ұл жаман, жабы мінген жау алмас, тозған мақта боз болмас» деген мақалалардың бүтінгі қазақ мақалдарына ұқсас екенін байқау қиын емес. Көшпелі өмірге тән афоризмдер өте көп. «Сайдың шөбін жемі білер, түдің шөбін бокен білер, күн мен түннің көнгенін босторғай білер, ұлдың кімінен туғаным ана білер, иесінің иісін ат білер, жүктің аулар-жөктілің есек білер» деген сөздер соны білдіреді.

«Дадам Қорқыт жырларына» келгенде, ондағы мифология, аңыз, шежіре-тарих элементін жіктеу зиян емес. Сол үшін Х. Корұтлы мифологиялық жырларды бұрын туған деп, Төбекөз деу сюжетін жырлық басына қойған. Алайда, Бисат жырында Баяндур мен Қазан (түрікмендер) бастаған оғыз-қыпшақ ұлысының өлсіреу оқиғаларының көрінісі бар. Төбекөз деу Сары Қойшымдан (қыпшақ) туады. Аруақтың баласы Бисат сол ұлысындағы алалық насарға шаба қоймайды. Аруақтың баласы Бисат сол алалықты уақытша болса да басыды. Мифология сол алалықтың туа бастауынақ хабар береді. Ондай аламық Бұқаш, Имран жырларынан да шаң береді. Сондықтан бұл жырларды бір ғана мифологиялық белгіге қарап жыр басына қою айтарлықтай дөпелді емес. Өйткені арыстан елді, қасқыр тайпасы дейтін төлемдік обрәздер мен ұғымдар Қазан-Салор жырында да бар. Керек

Баршылдары жатканында. Казан бейтү Шпенде болуу тиес. Куанышты устаканасы — Шпендикт Вестам, оны Ошун аты (башкар) баскарган. Ошунун аты «Коркыт жырында» бар, маазы Шпенде.

Сонымен биз «Коркыт жырында» ошунун шөкүрөлүн аркууга салт үш көзүңгө бөлүшүз:

1) Ошун-Кунышак үлкөнүн үлкөмдүсү көзүңгү суретчөкүн жырдар. Бүгүн, «Помс-Эайрак», «Дирсе хан баламы Бүгүн батыр», «Кун-Торол», «Домруд», «Шинира» «Висент» жырылары жатканды. Соңжүк кызыл алыгыт Кун-Торолд түркөмөн.

2) Түркөмөндөр мен пошөпө тайпалары арсындагы 34 жылы созылгыч уш жыр. Ыркык, Секрек, Имран жырылары жаткыра тиес. Ушун ошун баламы Ыркык (Кычан) пен Секрек ит аты, олар Куанышты Өлкөмдү туткун болгон өңдө! Ыркык султудан тууан. Ыркык олар кейин түркүкөн алган Куанышты батырлар болгон көрүнөт. Ыркык пен Секрек орадары кирме.

3) Ошун-Кунышак үлкөнүн ыдырууун бйлдрөтүн жырдар. Бүгүн көбүнө-кон ички орадары келес баш көтөргөн, Куанышты кыр кышыктарынан амангытпа алган өңдө баламы Аруа жыры (12) жатканды. Ырак үлкөнүктүн нышандары Висент, Домруд, Имран, Бүгүн жырыларынын өзүндө да бар өдл. Соңун жырдар кышыктар башына жаткында болгон Ыркык-Эайрактын өлтүрөт. Арууды Казан өлтүргөн. 1043 жылдан соң кышыктар Сейлихан мен түркөмөндөрдү Сырдан кулуп шыгады. Ушун көңг ханы шах Малик пен онын баласы Өлдү батырчыгы түркөн тайпаларды өлтүргөн. Эми аты «Шора батыр» жырында жүр. Бүгүндү батыс тайпалар кышык ханы деген.

«Коркыт жырындагы» басында «Ыркык-Эайрак» жыры турду, ол шыгыс тайпалардан шыгын өдл, бирок ол Куанышты кызыл ашын, өз өлнөн кол үргөнүн айткымыз. Соңда ошун үлкөнүн бөтү Куаныш, баш батыры Ыркык-Эайрак (ту ұста-тин батыр) болгон дейми. Ошун-Кунышак үлкөнүн басында Аппамыс түрө, үлкөнүн күчүрү! де сол батырдын каарымен айткымыз. Соңда ошун үлкөнүн көңгүт үлкөнүн өдөк пен кышык болган да, бийик түркөмөндөр колунга болгон көрөн. Дохак (Тока) сөзжүк немесе түркөмөн, бирок араб эмес. Ат Коркыт баят (баш) өлнөн шыгады. Бүгүн көрөгөндө Коркыттын төтү кышык болуура тиес. Бий-Бөри кызыл жырылары көмүрөт (кай) дейди, содан Аппамыс тууды.

Жырдары таза көшпөт өңдү сүрөт, тотемдик, шаманистик сырлардына кара-сак. Коркыт жырындагы алгашкы сюжеттери фольклор стилинде өртө замандар-да. Сыр бойында тууан болды. Бүл төк сөзжүк (саербайжан), түркөмөн (Байдуур) ортасында таза тууан жырдар эмес, сонымен бирге алгашкы аркалуу X тасырдыгы Сыр (Түркөстан) тайпалары ортасында тууан, кейин Куаныш, Ангелогли жөүрүндө халка түскөн сюжеттер болмак. Коркыт жырында Ора Даия, Куаныш, Куаныштын тайпаларына ортак. Сол өлдөрдүн кай-кабысы болса да бүл жырдарды өз зыпосунун аркы арасы, прототипи деп аяуга аркысы бар.

Соз соңунда аудармамен тыныскап көптөгөн күндү икёрдөр мен үлкөнүктар жасарган раддылар — академик Э. Маргулан, филология ылдыждарынын докторы Э. Курышжанов, тагы баскаларга шыи колдуудан алгыс айтпакшымыз.

Өзүлбек Коныратбаев,

Филология ылдыжынын докторы, профессор

- 1 Баят рушнда Коркыт ата дейтүн бйлкит, сазгерей адам болыпты.
- 2 Төңірі зөрдөсүнө салган соң, онын барлык болжамдары кетесиз бол-3 кан? ... ошун тайпаларында Коркыт ата өк кызы деген жөсөлдөрдү 4 итешкен. Күндөт рана кызы іс болганын, Коркыттын көңүсүн алмайн, 5 өл өшбөр жүрүмдөкя кол ұрмаган. Ел онын барлык өсөтүн (бйлгүн) 6 бүлжкыттай орындаган.
- 7 Коркыт атадан килген бір сөз мындай: «Төңірге сымбыган адам-8 ның тилеги кабыл болмайды. Төңіріс құрамаса, өшкүмнің бірі өкүу 9 болмайды. Төңірі бөлдөсүнүн маңдайына не жазса, сол болады. Онын 10 жазулысыз адам жамандык көрмөйдү, ажал келип, өлмөйдү. Өлгөн 11 түрлөмөйдү, көүдөңгөн жанын көрсө, ол кайгып келмейді. Жігіт тірі- 12 сінде Қурайуудай кылды, бір куу тыным көрмөй дүние жыанды, бийн- 13 ды. Ырак соңун ишнен ол өзіне тиісті үлесін рана жейді. Сулар та- 14 рам-тарам болып кышыма тасып ақканымен, төңіздерді толгыра ал- 15 майды. Мөңкө, төкалшар адамдар төңірі сүймөйдү. Баскылардан өзін 16 жоғары ұстаган адамга төңірі бақ бөрмөйдү. Ойнен тумаса ұл өтөй: 17 қаншама батыл, қайқанмен ол сарған ұл болмайды. Ер жетіп, ат жа- 18 нын тартып мінген соң өз жөніне көреді, бөлкі ол төрбөкөрген адамга 19 көрдім-білдім деген сөзді де айтпас. Күлді қаншама үйенмен төбө 20 болмас». Қара өсектің басына жүтөн таққанмен — түлшар болмас. Күн- 21 те сары пай шапан жылқанмен — бөйбіше болмас. Қар қаншама қалың 22 жауғанмен — жазға бармас. Гүлдөніп өскөн бөйшөк — күзге бар- 23 мас. Тозған мақта бөз болмас, әжекті жау ел (дос) болмас. Ат қинал- 24 май жол шалмас. Қайыспас қара багытсыз жау алынбас. Мыңғыруған 25 май жипанмен, адам жоғарт атанбас. Анадан өнере көрмөген қыз 26 жаман, атадан тағлым алмаған ұл жаман. Ондай бала ел басын кү- 27 рап, үйнен дом беруге де жармайды. Ананың көңіл бағанда болар, 28 Жақсы ана үшін бада — өкі көздің сықары. Ұлың өсіп жетілсе, ол от 29 басының мерейі, бас-көзі. Атадан қалған малы болмаса, бағаның

1 1950 жылғы Баку басшымыз бұл кіріспенің «бісмилла рахман рахым» дейтін сөздерін алып тастарын өкөн. Біз де соны істедік.

2 Ош жөрдө көлөтін: «Кейірі замандарда ошун елдің хандығы қай еліне өтөді, олардың қолынан мақшар күніне дейін бйлкит ешкім ала алмайды» деген сөйлемді де Баку басшымыз алып тастаған. Оны да біз мақұл көрдік. Кай (Кунит) деп отырғаны — Осман түркітері. 1950 және 1962 жылғы аударманың өкөуі де В. Бартольдкікі.

3 В. Бартольд осындағы «күл» деген сөзді саз (глина) деп қатө аударған. Э. Қ.

1 екі мүсін арасы мен ақшаныңа — құрметі сөзі көкпен түскен, реті
2 мен тізіліп, тілімізді келімеке келтірген құранға — құрмет!
3 «Ғұламалардың көзін ашамын» деп құран сөзін жанған от ішінде
4 ретке келтіріп, кітап еткен Афған ұлы Оспанға — құрмет! Аласа
5 жерге салынған аланың үйі — Меккеге — құрмет! Сауында сапар
6 шегіп, аман-есен еліне жеткен, шындық іздеп, Меккеге тауап еткен
7 дерге — құрмет! Күндердің жақсысы — жұма өлмесін! Жұма күнде
8 рі жұтба оқығандарға — құрмет! Сол жұтбаға мүлгіп, құлағын салған
9 мешіт қауымдарына — құрмет! Мұнараға шығып азан оқығандар-
10 ға — құрмет! Тізелерін бүтіп, намаз оқыған ерлі-зайыпты жұбайлар-
11 ға — құрмет! Талай жылды басынан кешіріп, шашы аппақ кудай бол-
12 ған қарт-қарияларға — құрмет! Кеудесіндегі ақ сүтін бөбегіне емізіп
13 тойлығын асыл аналарға — құрмет! Солар үшін ақ отау тіккен аға-
14 ілеріне — құрмет! Некеді сағатта куәлік еткендерге, жаңа туған
15 ұлға — құрмет!
16 Бүкіл ғаламды жаратқан, төндесі жоқ аллаға — құрмет! Хан
17 ием, көкте тұрған сол алла бізге рахым етіп, жар болсын!
18 Әйел төрт түрлі болады дегі! Қорқыт. Оның бірі — нпегі кура-
19 ған әйел, екіншісі — ынсапсыз әйел, үшіншісі — үйдің құты болған
20 әйел, төртіншісі — кесір әйел. Әйел біткеннің ең жаманы осы.
21 От басының құты (тірегі) болған әйел дәлден бір қонақ келсе,
22 үйінде ері болмаса да, оған сусын беріп, бар дәмін алдына қояды,
23 сыйлап аттыңдырып салады. Бұлар — Айша мен Фатимадан бата ал-
24 ған әйелдер. Хан ием, мұндай әйелдер мыңдап ессе де көп емес, бөл-
25 ки аз. Сіздің ошағыңызға сондай әйел кез болсын.
26 Одан соңғысы — ынсапсыз, қанағатсыз әйел. Ондай әйел таңер-
27 тең төсегінен тұрып, беті-қолын жұмастан тоғыз тоқаштың бәрін ау-
28 дарыстырып, ең тәуірін таңдап жейді, аузын томпайтады, бір шлек
29 айранды басына көтеріп, қарынды қампайтады, содан соң маңдайын
30 сабалап, жылана бастайды да: «Қараң қалғыр, осы күйге мен қай-
31 дан дұшар болдым. Бір күн қарным тойып ас ішпедім, жүзіме күлкі
32 келмеді, аяғыма ілген башмағым болмады, бетімнен перде түспеді.
33 Ерім еліп басқа біреуге тисем, бағым ашылар еді, сол үмітім өшпе-
34 сің», — дейді. Хан ием, ондай әйел мың болса да, өсіп-өнбесін, сіздің
35 ошағыңызға кез бола көрмесін.
36 Одан соңғысы салақ әйел дейміз. Ондай әйел төсегінен тұрған
37 соң беті-қолын жуады, үйдің (шатырдың) ол шеті мен бұл шетіне қа-
38 райды да, күбіні абыл-құбыл пісіп, көрпе-төсегін жинайды. Содан
39 соң «шуу!» — деп ауыл кезіп, түс қайта үйіне оралады. Келсе үйі

1 Оспан — төрт шахардың (жардың) бірі.

1 «Үш қырақ», ақшаның аман аға дәулетінен қайран жоқ. Уа, хан ием,
2 сізді төңірім сондай ісінің сәті түспегендерден сақтасын.
3 Қорқыт аға өзінің ел-жұртына тағы мынадай есиет айтқан:
4 «Жол қиындығын көрмеген, жабы мінген жігітке Қанказ арғымағын
5 мінгізуден келер пайда жоқ. Қолына өткір қылыш алып, соны жұм-
6 сай білмеген қорқаққа қылыш сермеп, күшіңді сарп етпе. Бағыр тұған
7 жігіттің садағының оғы да қылыштай кесіп түседі. Қонағы жоқ қа-
8 раша үйден құлазыған түз артық. Ат жемейтін ащы шөлтің гүлденіп
9 өспегені жақсы. Адам ішпес ащы судың жылыға қуып ақтағанын жақ-
10 сы. Атаның атын былғаған ақылсыз баланың әке омыртқасынан жақ-
11 ралып, ана құрсағында шырланып, тумағаны жақсы. Ата даңқын
12 шығарып, өзінің тегін қуған балаға ешкім жетпейді. Өтірік сөз өрге
13 баспайды. Өтірікші болғаннан жарық көріп, өмір сүрмеген көп ар-
14 тық. Сөзіне берік, шыншыл адамға бұл дүниеде отыз жылды үшке
15 көбейтіп, өмір сүрген де аз. Хан ием, сізге сансыз ұзақ ғұмыр тілей-
16 мің! Төңірі сізді жамандықтан сақтап, бақ-дәулетіңіз арта берсін».
17 Қорқыт бұдан басқа не айтқан екен соған келелік, хан ием: «Сай-
18 дың шебін жекен білер, түздің шебін бөкен білер. Күн мен түннің
19 келгенін бозторғай білер. Ұлдың кімнен туғанын ана білер. Иесінің
20 кісін ат білер. Жүктің ауыр-жеңілін өсек білер. Веліне қай жерден
21 арқан түскенін тең білер. Қолына қобыз ұстаған ұзан елден өлге,
22 бектен бекке барады. Кімнің батыр, кімнің бақыл екенін жырау бі-
23 лер. Қобызын сарнатқан жырауға думан көрек. Уа, хан ием, мынау
24 жарық дүниеде төңірім (сіз бен бізді) адастырып, жарты жолда қал-
25 дырмасын».
26 Тыңдап көрелік, хан ием, Қорқыт тағы не айтқан екен: «Ауы-
27 ғымды ашсам, тіліме кәлима келеді. Аллаға — шексіз құрмет! Ал-
28 ланың досы, дініміздің егесі Мұхамедке — құрмет! Сол Мұхамедтің
29 оңында тұрып, дұға оқыған Әбубәкірдің аты өлмесін! Құранның соң-
30 ғы сүресі «Амман» оқығандарға — құрмет! Құранның бетін ашып,
31 «ясин» сүресін оқығандарға — құрмет! Құлышпен дінге жол ашқан
32 Хазірет-Ғалиге — құрмет! Сол Ғалидің балалары, пайғамбардың
33 жасидері Кербала³ шөлінде Язит қолынан шейіт болған, ағайыңды

1 Баку басшылығында бұл сөз «Үш отыз» болуға тиіс делінген. Онысы 90 (көп)
жасқа көл дегені.
2 «Амман» — құранның 76 сүресінің бастапқы сөзі.
3 Кербала — Бәғдат өзенінің батыс бетіндегі шөл. Сол жерде 680 жылы
Хүсейннің Язит өлтірген, Хасан одан бұрын өлген еді. Язит (680—683) — араб
халифы.

2 да байлаулы калган сиктры менірейді. Келе сала өкөл көршілеріне
3 барып, шалтыға бастайды: «Ау, қыздар-ау, Зылижам, Зубайрам, Ру-
4 фейдам, Бикештерім. Уа, азамат туған жігіт-желеңдерім, Айна-Мәлік,
5 Құтлы-Мәлік қайда едіңдер? Ойбай-ау, үйім құлап қалыпты, түнде
6 қайда жатамыз? Мені ерліп жүр дедіңдер ме? Зару жұмыс болған
7 соң кетіп едім ғой. Үйіме көпе көз қырын салмадыңдар? «Көрші ақы-
8 сы — төңірі ақысы деген қайда? — деп, бөсек қағады. Хан нем, ондай
9 әйел мың болса да өсіп-өнбесін, сіздің ошағыңызға көз болмабасын.
10 Ең соңғысы — адам тілін алмайтын кесір (қырсық) әйел. Үйге
11 түзден бір ұялты қонақ келіп, ері отан: «Орманыңа тұрып, пал өсел,
12 жекік, қонағыз да жесің» — десе, әйелі ерліне: «Үйде піскен нан
13 жоқ», — дейді. «Барыңды бер», — десе, әйелі: «Не сандылып отырсың,
14 үйіңнің әлдеқашан қу молаға айнағанын білмейсің бе? Үйде үл-
15 жоқ, дүрменге кеткен түйе қайтқан жоқ, оның не әкелері белгісіз.
16 Достарханымды жемесе берерім жоқ», — деп бармағын көрсетеді,
17 ерліне сырттың беріп, достарқанды кісі алдына лақтырып тастайды.
18 Ондай әйелге мың сөз айтсаң, соншақ борыс де жауап қатады, бірін-
19 ерлінің айтқанын құлаққа ілмейді. Ондай әйелді Нұх пайғамбардың
20 көп ақсаының пайда болғандар дейміз. Хан нем, сізді алда осылай
21 әйелдерден сақтағып, ондай әйел сіздің ошағыңызға көз болмасын».

ДИРСЕХАНҰЛЫ БҰҚАШЖАН ТҰРАЛЫ ЖЫР¹

1 Ей, хан нем, бір күні Қам-Ғанұлы? Баяндур хан орнынан тұрды,
2 өзінің жігіттеріне Шам жәуртынан өкелінен ала шатырларын тілкі-
3 зіп: «Ала шатырдың төбесі көкке жетсін, отан мың жерден қалы
4 қилемдер төбесің», — деп бұйрық беріпті. Хандардың ханы Баяндур
5 орыз елінің беттеріне жылына бір рет той беруші еді, сол тойын бас-
6 тап, отан ең сәміз деген жылқыларды, түйе, қойларды сойғызды. Бір
7 жерлерге ақ үй, бір жерлерге қызыл үй, енді бір жерлерге қараша үй
8 сал, оғар қараша үйлерге кірпізінші, астына қара құрым киіз төсе-
9 ліп, жәсітін исына қара қойдың еті берлісін, жесе жесің, жетсі кел-
10 өліп, орманнан тұрып келе берсін. Ұлы бағдарды ақ үйге, қызы бағ-
11 дарды қызыл ошауларға кірпізіндер. Ұлы жоқ, қызы жоқ адамдар
12 төңірінің қарғысына ұшыраған адамдар. Оларды біз де қарғауымыз
13 көрсек. Осыны бұлжытпай орындаңдар», — депті. Орыз елінің барлық
14 беттері толығы келіп, бас құраған еді.

15 Орындардың Дирсе хан атты бөті бар еді. Төңірі отан не үл, не
16 қыз бермей, қу бас еткен еді. Танының салқын самалы соғып, қауса-
17 қал, ал бозторғайлар сайрай бастағанда, ұағы жүрт бұл арасы ұлы-
18 нан ершеңде, арұймақтар кісінеп дыбыс берген шақта, таң атып, ақ
19 пен қара көзге түскенде, баурайы сұлу нір-нір таулардан күн көзі
20 көрінгенде, оғыздардың ер жігіттері күрес сайысына түсе бастағанда
21 Дирсе хан алаң-сілеңнен атына мінді де, қасына қырық жігітін ертіп,
22 Баяндур хан тойына келді. Баяндур ханның жігіттері алдынан шы-
23 қар, оны қараша үйге кіртілді, астына қара киіз төсеп, жейтін асына
24 қара қойдан сойыс берді. «Хан-өке, Баяндур ханның бұйрығы осылай
25 болды» — десті жігіттер. Сонда Дирсе хан тлі қатып: «Баяндур хан-
26 ның жұнысы қалай? Жұнығым қайсы? Әлде менің қылышымының жү-
27 ның жұнысы қалай? Жұнығым қайсы?»

1 «Жыр» — деген сөзді оғыздар «бой» деген. «Жан» сөзі «хин» мағынасында.
2 «Қам-Ған» (Қамбар) сол бірде Қан-Бөрі (Байбөрі), енді бірде Қан-Төрелі
болып кездеседі.

1 Дирсе хан әйелінің ақылын алып, үлкен той жасап, әл-жұртына мү-
2 нын шақты. Жылыққан — жалы қарыс айғыр, қойдан — қошқар,
3 түйеден — үлек сойғызып, тойға ішкі оғыздар мен сыртқы оғыздар-
4 ды түгел шақырады. Аштың қарнын тойғызып, жалаңашқа киім бер-
5 ді, қарыз-қауғаға батқан адам болса, соның борышын өтеді. Малын
6 қырып, етті тау қылып үйді, желді тартып, қымызды да көл-көсір ет-
7 ті. Тойға келгендер қолын жайып, бата берді. Бата берген сәуегей-
8 дің тілегі қабыл болып, бүкіл ғаламның иесі — төңірі оған перзент
9 берді. Әйелі жүкті болып, бірнеше ай өткен соң ұл туды. Оны күтуші
10 әйелдерге бақтыруға беріп: «Аман-есек есіңдер!» — деді.
11 Жаңылмас жақ, сүрінбес тұяқ жоқ. Қабырғақ болса жүрерсің,
12 шеміршек болса нығаяр. Бала сөйтіп жүріп он бес жасқа толды. Хан
13 ием, бір күні әкесі баласын алып, Баяндүр хан ордасына барып еді,
14 оның бір сүзеген өгізі, адам жейтін түйесі бар екен. Сол өгіз жүгіріп
15 келіп түйеді тасты сүзеге болса, оның күл-талқаны шығып, ұн болу-
16 ышы еді. Көктем айында бір рет, күз айында бір рет сол өгіз бен түйені
17 батырлармен соғыстырып, оны Баяндүр хан өзінің бектерімен қы-
18 зықтаушы еді. Сұлтан ием, көктем айында Баяндүр хан сарайда
19 тұрған өгізін алдырды. Өгізді темір құрсаумен байлап, онынан үш
20 адам, солынан үш адам ұстал, алаңға ақалды де, бос қоя берді. Сұл-
21 тан ием, осы кезде орда алдындағы алаңда Дирсе ханның ұлы үш
22 баламен тонай ойнап жатыр еді. Олар өгізді алаңға жіберіп, балалар-
23 ға: «Қашыңдар!» — деді. Үш бала қаша жөнелді. Дирсе ханның жас
24 баласы қашпай, алаң ортасында өгізге қарсы қарап тұрып қалды. Өгіз
25 баланы сүзбек болып жүгірді. Бала жақындап келген өгізді жұды-
26 дан ұмтылғанда, бала қатты жұдырықпен оның маңдайынан тағы да
27 ұрды. Сөйтіп де бала өгізді қос қолымен итеріп, алаңның шетіне шы-
28 ғармақ болды. Итеріскенде біресе өгіз, біресе бала басты. Бір кезде
29 бала екі қолымен итеріп, өгізді тоқтатты. Бірін-бірі жеңе алмай, ті-
30 ресіп біраз тұрды. Сонда балаға ой келді. «Үй дуалын баған ұстай-
31 ды, ол үйге тірек, өгіздің маңдайына мен несіне тіреуші боламын?» —
32 деп, қолын өгіз маңдайынан жұлып алды да, оның алдынан жалт бер-
33 ді. Өгіз өз екпіннен аяғында тұра алмай, басын астына беріп, ома-
34 қа асып құлап түсті. Сол кезде бала қажарын алып, өгіздің басын
35 кесіп тастады. Мұны көрген оғыз бектері қайран қалып, балаға қо-
36 шамет көрсетті: «Шақырыңдар мұнда Қорқыт атаны, мына балаға
37 ат қойсын. Баланы әкесіне алып барып айтыңдар, баласына тағын
38 беріп, бек етсін», — деді. Қорқыт ата келіп, баланы әкесіне алып
39 барып, кеңесті. Тыңдаңыз, хан ием. Қорқыт не айтқан екен. «О, Дир-
40 се хан, — деді Қорқыт, — балаң батыр екен, оған бектігіңді, тағыңды

2. Менен төмен адамдарды хан ақ, қызыл үйлерге кіргізді. Мені солар-
3 дан алабөтен қараша үйге кіргізген себебі қайсы?» — деп сұрады.
4 Баяндүр хан жігіттері тұрып: «Хан-еке, Баяндүр ханның бұйрығы
5 солай болды: кімнің ұлы да, қызы да болмаса, ол төңірінің қарғысы-
6 на ұшыраған адам, оны біз де қарғауымыз керек деді» — депті. Дирсе
7 хан орнынан тұрды да, жігіттеріне: «Ұа, ерлерім, тұрыңдар! Бұл
8 қорлық менің кіном бе, әйелімнің кіносі ме?» — деп, тойды тастап
9 кетті.
10 Дирсе хан үйіне келді де, әйеліне дауыстап мұңын шақты. Тың-
11 даңыз, хан ием, не айтқан екен: «Ұа, сүйген жарым, басыма қонған
12 бақ, от-басымның тірегі едің, бойың кипарис ағашындай сұңқиқ, ті-
13 лерсеңге түскен қолаң қара шашың бар, иілген жақтай имек қара
14 қысың бар, оймақтай аузың екі түйір пісте жемісі сыймайды, екі
15 бетің күзгі алмадай албыраған, піскен қауылдай балбырағаным...»
16 менің басыма қандай күл туғанын білдің бе? Баяндүр хан той жасап-
17 ты. Бір жерге ақ үй, бір жерге қызыл үй, енді бір жерге қараша үй
18 тігіп, жігіттеріне: «Ұлы барларды ақ үйге, қызы барларды қызыл
19 үйге кіргізіндер, кімде-кімнің ұлы да, қызы да болмаса, оны қараша
20 үйге кіргізіндер, астына қара-құрым киіз төсеп, жейтін асына қара
21 қойдың етін беріңдер, жесе-жесін, жемесе ауылына қайта берсін. Кім-
22 де-кімнің ұлы да, қызы да болмаса оны төңірінің өзі қарғанын бола-
23 ды, біз де қарғалық», — депті. Ханның жігіттері алдымнан шығып
24 моні қараша үйге кіргізді. Астыма қара киіз төсеп, алдыма қара
25 қарғыс тиген адам, біліңіздер, оны біз де қарғауға тиіспіз», — деді.
26 Төңірі бізге не үшін ұл бермейді? Бұған кімелі сен бе, олде мен бе?» —
27 деді. Бұдан ары Дирсе хан ашуға мініп: «Хан қызы! Отырған жерің-
28 де қарулы қолдарымның уысына алып, бетіңді тіліп, кеңірдегіңнен
29 де қарулы өлтірсем не болар еді? Қайыспас қара болат семсерді қолға
30 алып, басыңды алсам не дерсің? Өмірдің қызығынан мені неге құр
31 еттің? Қызыл қаныңды судай төксем қайтер едің? Ұа, хан қызы,
32 осының себебін айт! Айтпасаң жазанды беремін!» — деді. Осылай
33 депті Дирсе хан әйеліне. Әйелінің не айтқанын тыңдаңыз: «Ұа, Дир-
34 се хан, өлтірме мені, ашу — араз, ақыл — дос деген. Көтер басыңды
35 жерден, жайлауға ала шатырыңды тіктір де, жылыққан айғыр, түйе-
36 ден үлек, қойдан қошқар сойғызып той қыл, оған ішкі оғыздар мен
37 сыртқы оғыздардың бар жақсысын (бегін) шақырып, ашты тойыңдыр,
38 жәлаңашты киіңдір, жүдеп кедейленгендердің қарызын өте. Ет тау-
39 дай болып үйілген, қымыз кел болып аққан ұлы той болсын. Сол
40 тойда асыл туған бір ер бата берсе, төңірі бізге де ұл берер» — депті.

2 Котан-Котан кой бер, өркүрөк бол өссін. Көгөдөн бөліп қызыл бүй-
3 ра аруаналар бер, сол нариларға жүрүн артып, көшіп-қонып жүрөй.
4 Балдаң ер болып туғандықтан күн көзінде көлеңке болдығын алтын ша-
5 тыр бер, үстіне жібектен тоқыған шөкпен киірі, бағыра сол жараса-
6 ды. Бұл бала ай тақырда Баландур ханның өлімімен алысып, соны өл-
7 тірді. Баланның аты Бұқаш болсын. Менің бөрер атым сол, төңірі өмірің
8 ұзақ қылғын», — деді. Қорқыт осылай деді. Дирсе хан баласына өзі-
9 нін бекітінін тағы беріп, бала әкесінің тағына отырды.

10 Балда әкесінің қырық жігітіне қарамады, олар баланың бағын
11 күндеп, өсек-аяң айтатын болды: «Жүрүңдер, жігіттер, бұл қаработ
12 балдың әкесіне жамандалық, сонда ол баласын өлтіреді, басымызға
13 бақ қайта қонады, күніміз жақсарарды», — деді. Қырық жігіттің
14 жиырмасы бір бөлініп, көлесі жиырмасы тағы бөлініп, екінші жаққа
15 кетті. Алдыңғы жиырма жігіт Дирсе ханға мынадай хабар жеткізді.
16 «Дирсе хан, күнінің не болғанын білесің бе? Сенің ұлын арам, тек-
17 сіз, ісінің сөзі түспеген адам болды. Қазына қырық жігітті ертіп ол
18 ішкі орындармен жау болды, олардың сұлу қыздарын олжалап отыр.
19 Ақсақалды қарттардың бөріне шапалақ ұраатын болды. Қарт аналар-
20 дың сүті жөре сауғызды. Бұл хабар жылдам аңғанын өзін суынып,
21 білік таулардың басынан асып, Баландур ханның құлағына жетсе, не
22 болады? Олар: «Дирсе хан баласы бүлдіршілік басқарды, бұзылды дәр
23 еді. Мұны қорғашың сенің өлгенің жақсы. Баландур хан сол шапқарын
24 алды, басыңды алды. Мұндай азық ұлдың сағын не керекі бар? Он-
25 дай ұлдың тұрғынның тумарыңы жақсы еді, өз басыңды сақтауымың
26 десең, балдаңды өз қолыңнан өлтір», — деді. Сонда Дирсе хан қана-
27 рына мініп: «Баланың балдан әкеліндер, өлгірөмің», — деді. Дәл осы
28 кезде екінші жаққа көткен жиырма жігіт келіп өсек-жапа отын одан
29 сайып үрлік түсті: «Уа, Дирсе хан, сенің балаң ұйқыдан тұрған соң
30 сүлқар шүйіп, аң аулайтын болды, сенің жың басыңаң биік таула-
31 рыңаңы аң мен құсты қырып бітірді. Қайтада шешесіне көліп шадып
32 інеді, аңсымаң ақылдасып, өзіңді құрғанаққа жүр. Ұлаңың арман
33 болды. Осы сөздің бөрі басың қар басқан биік таулардың басынан
34 асып Баландур ханға жетсе, жақсы болмайды. Хан сені шақырып
35 алып, жазалайды. Ондай ұлдан не пайды? Басыңның аманыңда оны
36 өлтіру керек», — деді. Сонда Дирсе хан: «Барыңдар, баланы әкесің-
37 дәр, өз қолыңнан өлтірмей, ондай ұлдың жағын керекі жоқ», — деп-
38 ті. Сонда көкөлері: «Балдаңды қалай әкелсеміз, ол біздің айтқаны-
39 мағына көне ме? Сөзге миданып келе қотатын бала ол емес. Онан да
40 қасыңызға қарық жігітіңізді ертіп, аңға шығыңыз, балдаңың аңда
41 жүр. Таудың аңдары мен құстарын үркітіңіз, сол жөрден балдаңызды

2 ре алмағыз, мұны біліңіз», — деді.

- 3 Жазық салқың салмады,
- 4 Таң сөрілген соққанда,
- 5 Қабаспақ боғторғай
- 6 Тамақ ідеп далады
- 7 Әндеріңе басқанда;
- 8 Дегенде тұрған бөкелдер
- 9 Нұрмен бірі тілдесіп,
- 10 Кісіңең жауғанда;
- 11 Бал арасы — ұзын жүр
- 12 Ызылдап ұшып ұядан,
- 13 Орліңе шыққанда;
- 14 Ақ иіп қара біліңіп,
- 15 Таң саярып атқанда;
- 16 Қыз-қырқандар оянып,
- 17 Қызылап беріп болып,
- 18 Сойырласып, күлсіп,
- 19 Қызыққа обдан батқанда;
- 20 Сойлік таулар басын
- 21 Күнің көзі көріңіп,
- 22 Сәт мен сада көріңіп,
- 23 Сылдырып сулар аққанда;
- 24 Ордақардың жастары
- 25 Күресіңке қамданып,
- 26 Қыр басына тұрқанда;
- 27 Құрлық жігітін қосына аң,
- 28 Арғамың қамшылап,
- 29 Аңға шықты Дирсе хан.

30 Бұлар орман құстарын үркітіп, ұйқысынан оятты. Шошынған
31 құстар дүрліген ұша басқарды. Сол кезде қара ниет қырық жігіт ба-
32 лаға барып: «Әкең солем айтты, балам мен үркіткен құстарды қуып
33 алсаң, мен оның алғыңың шабысың, садақ тартқан өнерің көріп, қуа-
34 ның болмайын», — деді. Бұқаш өзі оң мен солын танымаған төдегі
35 бала еді. Жылғын сөздің мәніне түсінебеді. Жүрлігін мазғытып, күс-
36 тарды қыран жапқандай тып алып, әкесінің алдына қуып тықты. Ба-
37 ла ішінен: «Әкем менің атымның қалай шабатынын көріп қуанып,
38 садақ тартқандағы жетектіңді көріп мақтансың, қылыштасам, онд-
39 ма да таңданасың», — деп ойлады. Сонда қырық қарақшы өз ісін бітір-
40 мес болып: «Уа, Дирсе хан, баланың жапан түзде құстарды қалай
41 қуып, бөрісіретінін көрдің ғой. Құсты ағамын деп жүрсің, арасыңды
42 өзіңді де атып құлатса не дейсің? Өзіңе оқ тимей тұрғанда, балдаңды

1 Гөлек — жас деген мағынада.

1 ауыл жүріп, әкесінің қасынан шауып өтті. Дирсе хан қолына сұр же-
 2 бесін алып, аяғын үзеңгіге тіреп тұрып, адырнасын тартып қалды.
 3 Садақ оғы балаға жетіп, екі жауырыныңың ортасына барып қадалды.
 4 Ытің тесіп өтті де, бала аттан құлап түсті. Қара қан судай ағып, кеу-
 5 десіне құйылды. Бала астындағы арғымағының тізгініне тап берді
 6 де, жерге құлап түсті. Дирсе хан аһ ұрып баласын барып құшпақшы
 7 болып еді, қырық қарақшы оған жол бермеген соң, атының басын
 8 ауылға бұрып, ордаға қарай шапты.

9 Дирсе ханның әйелі балам мергендік қылып, өзінің алғашқы оқ-
 10 жасын өкеледі деп ойлап, жылқыдан жамы қарыс айғыр, түйе, қой
 11 сойғызған еді, той қылып оғыз бектерін шақырмақшы еді. Сол есең-
 12 пен қасына қырық қыз нөкерін алып, орнынан тұрып, шаңдатып
 13 шауып келе жатқан Дирсе ханның алдынан шықты. Әйел кірпіктерін
 14 ашып, Дирсе ханға қарады, көздерін оңға-солға бірдей тікті, бірақ
 15 баласын көре алмады. Көзірегі қарс айрылып, жүрегі дүрсілдеп ой-
 16 нап кетті. Қына жаққан көздерінен жас қан болып ақты, дауыс шы-
 17 ғарып, Дирсе ханға сөйлей бастады. Тыңдаңыз, хан ием, не айтқан
 18 екен:

- 20 О, Дирсе хан, Дирсе хан,
- 21 Хан өкемің күлеуі ең,
- 22 Ханым — ана тілеуі ең,
- 23 Атым мен анам қосқан соң,
- 24 От басының тіреуі ең,
- 25 Атқдан туған тақ өрдің,
- 26 Мен өзіңе жақ оқим.
- 27 Ажал-есен келдің бе?
- 28 Қара жал қаба айғырға,
- 29 Таңортөңмен ер салғын,
- 30 Аңға шықтық қамданып,
- 31 Тауларды кездің тұң қалып,
- 32 Екеу едің кеткенде,
- 33 Жалғыс келдің жеткенде,
- 34 Жалғыс ұлым бар еді,
- 35 Қараңғы мынау дүниені,
- 36 Жарық өткен шам еді.
- 37 Сол балам қайда, қордың бе?
- 38 Ақ сүтімі аялап,
- 39 Оған басқа өткен бе?
- 40 Алдымнан неге шықпайды?
- 41 Ісесім неге шықпайды?
- 42 Асыл туған ақ доғом
- 43 Жылан қолы шаққандай,
- 44 Ітім от бол жанады.
- 45 Жүресі құрғыр суының,

- 1 Өмірде көрген жалғызым,
- 2 Тауға біткен жалбызым.
- 4 Көріңбейді көзіме,
- 5 Құлағың сал созіме:
- 6 Жалғызым жарық көргенде,
- 7 Қуырып жатқан кү дала
- 8 Ығысып аққан сел болды,
- 9 Қымыз деген көл болды,
- 10 Ет дегенің бел болды.
- 11 Дөрүйіштер беріп батасын.
- 12 Ақ жалаңаш бай болды,
- 13 Көл зарығып көрген соң,
- 14 Қоңыла менің жай болды.
- 15 Жалғызым жайың білдің бе?
- 16 Таудан құлап кетті ме?
- 17 Ажалы судан жетті ме?
- 18 Әлде арыстан, жолбарыс
- 19 Жемтік өтіп жепті ме?
- 20 Теуірлерге тұтқын боп,
- 21 Зынданда күні өтті ме?

22 Ханым осыны айтып аһ ұрып, жылай берді. Оған Дирсе хан жа-
 23 уап таба алмады. Сонда қырық қарақшы тұрып: «Балаң аман, тірі,
 24 аңда қалды, бүгін болмаса ертең келеді, қорықпа, қайғырма. Бек
 25 шапар ішіп мас болып келді, сөйлеуге дәрмені жоқ», — десті.
 26 Дирсе ханның әйелі ауылына қарай шауып, қайта орамды, күтіп
 27 тұруға тағаты қалмады. Өзінің тұрларына мінді де, қасына қырық
 28 қыз нөкерін алып, баласын іздеп кетті. Басынан қысы-жазы қар мен
 29 мұз кетпейтін Қымыз тауларына келіп, бір биік қарға шығып төмен-
 30 дегі сай-салаларға көз жіберіп еді, бір терең сайға қарға-құзғын үй-
 31 мелеп, ұшып-қонып жатыр екен. Ханым-ана астындағы атына қамшы
 32 құлап, өлім халінде жатыр екен. Қарғалар баланың қанын көріп,
 33 қонбақшы болып жүр екен. Баланың екі күшігі бар еді, олар қарға-
 34 ларды қондырмай, қуып тастап жүр екен. Талып жатқан балаға боз
 35 атқа мінген Қымыр келіп, басын үш рет сипап: «Қорықпа, балам, бұл
 36 жарадан өлмейсің. Жаран тау гүлі мен анаңның ақ сүтінен жазыла-
 37 ды», — деп, ғайып болыпты.
 38 Анасы келсе, бала қыл-қызыл қанға боялып, сұлап жатыр екен.
 39 Мүсқін ана дауысын шығарып, жылап сөйлей бастады. Тыңдаңыз,
 40 хан ием, не айтқан екен ол:

- 1 Теуір — кафир (көпір) деген сөз. Түркі тайпалары солай атаған.
- 2 В. Бартольд оны «екі қару» деп қате аударған.

- 1 Акса-төбөдөй амансың?
- 2 Жатырмасың, күлүңөм?
- 3 Аяй коюңду бир мезгил.
- 4 Кеудеңде болса шыбылгың?
- 5 Он еки мүшөгү муз болуп.
- 6 Тынды ма аккан буларгың?
- 7 Төртү өмүрүң үйлүп.
- 8 Сондү мө жакыңан шырагың?
- 9 Көңүлүнөң нурдуң кетпегеңи?
- 10 Түрдөйсүң сөп маан.
- 11 Тап огуңдай шыгыңан.
- 12 Жакыңан келди соруп аяң.
- 13 Түрлүңдү билдир.
- 14 Жакыңан бөршү, жан болма.
- 15 Күрбандык болдум өлчүңөң.
- 16 Айналыңан коңуңан.
- 17 Сенсиз марал күн карды.
- 18 Артыңдан топтоштуң.
- 19 Кавказдыкы калың су.
- 20 Түлдөңдү өскөң, күрүп кыл.
- 21 Ачуура калган калың му.
- 22 Маралдар катып тос болкың.
- 23 Жүрүңгү тауду жарысыңан.
- 24 Балымды ким олтуртпегең?
- 25 Жолборс элең артысыңан?
- 26 Муңдуң халге келсиниң?
- 27 Душар болдың, жан балам?
- 28 Жолыңда бисел күрүбүн таты.
- 29 Көксөңдө келди соруп аяң.
- 30 Түл шыгыңдан төбөрсөңи.
- 31 Күлөңдөн аяңды аңыраңың.
- 32 Анасының аңдыраған сөздөрү баланың күлүңгүна өңгө-өңгө келди.
- 33 Ол басып көтөрүп, көздөрү оттай жакырып, түл катты. Тындыңыз, хан ием, не айтыпкан өңүң ол: «Көп келдиңиз, кейуңду ханым-анам! Аяң тө-34 сүңөнөн аяң сүтүңдү өңүң едик, күрүтүңк жөнүңөң, аяңда тууңан, жан аямам! 35 Тындын аяңкан өзөңдөрүн кармап сура болма. Кавказ өзөңдөрүңдө түр-36 түрүң түлүң жок. Жакыңан өскөң шөгүңгөңдө дө түлүң тымсың. Каныңаңдың 37 түлүң түлүң жок. Кавказдың жараларың да катысың жок. Каныңаңдың 38 аяңыңан мен жолбарыстың да катысың жок. Каргайыңа аяңма жок. 39 Артыңан мен жолбарыстың да катысың жок. Каргайыңа аяңма жок. 40 түлүң басыңан өскөң. Бул күнүң, бул аяңың өскөңдөң» — деди. Балда тапты да 41 түлүң көңүң: «Аяңың аяңма, кайтыңдырма, бул жарыңдан менан ойм жок. 42 Боз аяңка менан Күлүңгүр келдиң, ол қолыңмен жылдайыңманан үлү рөг си- 43 тап: «Балам, бул жарыңдан сарып аяңды жок, тау түлү мен аяңдың сү- 44 түлүң менан жакыңаңдың дөң келти», — деди. Бул сөздү өскөң кырыңк күлүң 45 тауға шыгып, жүрүңгүр менан түлдөрүңдү жакыңды. Аяңды өскөңдөн шыгып 46 өңдү, сүтү жок жок өскөң. Екіншілөң шыгыңаңда да сүт шыгыңаңды. Үчүншү

- 1 каныңаң зордуң шыгыңаңды, өскөңдөң сүтүңе толып, парлап қоя өрди. Сүтүн 2 аяңка сауа берди, сауа берди, сүт пен қан аралас тамады. Сол сүтүңе тау 3 түлүң үндөң салып, баланың жарасына жақты. Балда жазылды, аяңка 4 отырды. Оны анасы ордаға өкөңдү, дөңгөңгө берди де, бул жайды Дир- 5 се ханнан жасырды. О, хан ием, аяң аяңды акөңдүң, ұзандар түлү мүңдүр- 6 мес. Кырыңк күн дөңдөңдө баланың жарасы жазылды, өбдөн сауыгыңаң, 7 бұрыңгы күңиңе көлди. Ол тағы да түлпарына мінп, кару-жарак асы- 8 нып, бұрыңгыша күс атып, аяң аулауға кірди. Дирсе хан болса, балам 9 өлди дөң ойлап, қаныңан-қанперсиз жаға берди.
- 10 Баланың аман қалғаның баяғы қара ниет қырыңк жігіт біліп қа- 11 лып: «Бұлдан қалай құтылдымыз?» — деп, өзді-өзі күңкүлдесті. «Егер 12 Дирсе хан баласының аман қалғаның білсе, біздің түбімізге жете- 13 ді», — деди біреуі. Қалғандары болса: «Дирсе ханды үйінен басып, 14 аяң-қолың байдалық, мойнына қыл арқан салалық, сөйтпін тәуірлер 15 еліне қашалық», — десті. Сол келісің бойыңнан, олар Дирсе ханды үс- 16 тап, сүйріктөк аяңка қолдарың артыңа байлап, мойнына қыл арқан 17 салып, қылыңдықты, денесіңнен қан шығарды. Өздері аяңка мінп, 18 Дирсе ханды жауа айдап, тәуірлер еліне бет қойды. Сөйтпін, Дирсе хан 19 өзінің қырыңк жігітіне түскыңдап кетті. Оның елінің бекері оның түт- 20 тақлың болуыңаң білмеңди. О, сұлтаның ием, бул жайды Дирсе ханның өңдөң 21 біліп қалғаны өңдү. Ол баласына барып бар жайды баян етті. Тындыл жо- 22 релің, хан ием, ол не айтыпкан өңен: «О, балам, от басыңа қара күн ту- 23 раның білдің бе? Тау қозғалмай, жер жарылды. Ел ішінде жау жок 24 дөңсө, өкөңдү солар тұтқыңдап кетті. Өкөңе талай жыл серік болған қа- 25 да ниет қырыңк жігіт өкөңдү ұстап, аяң сәуектарың артыңа қайыра 26 байлап, қыл мойныңа қыл арқан салды, өздері аяңка мінп, өкөңдү жаула 27 айдап тәуірлер еліне қашты. О, хан сүйекті ұлым! Басыңды көтөр де, 28 аяңка мін, қаныңа қырыңк жігітүңдү ертіп, өкөңдү қырыңк қарақшы ко- 29 болыңан күтүңдер, отырма балам! Өкөң сені сорлапқан болса, сен оған 30 болысуың керек», — деди. Балда анасының сөзің екі етпеуші өңдү. 31 кәшбөк орныңан тұрып, қара болатқан сауың китпін, беліңе қылыш, бі- 32 лепіңе берен сүлағың асыңдып, аяңмақ атың ертетті де, қырыңк жігіт- 33 түлү қаныңа аяңды өкөңдүң соңыңан кетті.
- 34 Кырыңк қарақшы бір жерге барып шарлап ішіп отыр өңдү. Бұқаныңбек 35 шауып келди. Оның көле жатқаның қырыңк қарақшы да көрпін: «Жү- 36 рлдер, жігіттер, мына жігітүңдү дө ұстап аламық, сөйтпін өкөңүң бірдей 37 тәуірлерге откысыңық», — десті. Осылай көлістү олар. Сонда Дирсе хан: 38 «О, қырыңк жігітүң, кешіре көріңдер, бір тәуірден басқа сенерің жок, 39 қол-аяңыңды ішпін босатыңдар, қолыңа қобыа беріңдер, сол қобыа- 40 ды сарлаптам, жау кейің қайтады. Ол болмаса мені өлтүріңдер, өлтүр- 41 кейің болсаңдар кеңсіңлік істеп, аулымыңа жіберіңдер», — деди. Бұлпар

1 дар бұл дүниеге келді, ол дүниеге кетті. Өмір дегенің — керуен, бір
2 жерге қонса, ертеңіне көшіп кетеді. Оларды ажал ұрлап, жер астына
3 тықты. Дүние дегеннің баяны жоқ. Басыңа қара түнек ажал келсе,
4 оның қарызын төлейсің.

5 Алла сенің деніңді сау қылып, бақ-деулетіңді арттыра берсін. Әр-
6 уағын қозғал, жырға тиік еткен сол ерлерге көктегі алланың өзі
7 жар болсын. Хан ием, саған айтар тілегім — мынау туыл-өскен жерін-
8 дегі Қаратаулардың күйремесін. Зәулім болып өскен көлеңкелі дара-
9 ғынды ешкім кеспесін. Күркіреп аққан өзендеріңнің суы таусылма-
10 сын. Алтын шатырларыңды жау алмасын. Астыңа мінген бұрыл атың
11 қанша шапса да, шаршамасын. Қолыңа ұстаған болат қылыштың мұ-
12 қалмасын. Жауға атқан садағың өткір болсын. Ақ шашты анаңдай
13 барған жайы жұмақ болсын. Сақалы кудай өкеңнің тұрағы самалдай
14 тау болсын. О, хан ием, алланың өзі жаққан шырағың өшпесін, алла-
15 тағала сізді қара ниет адамдарға душар ете көрмесін.

1 оны байлаудан босатып, қолына қобыз берді. Дирсе хан келе жатқан
2 адамның өз баласы екенін білмейді. Алдынан шығып, сөйлей баста-
3 ды. Тыңдаңыз, хан ием, ол не айтқан екен: «Қаз мойынды бедуин!»
4 жылқыларды жау айдап кеткен болса, ол менікі. Сол жылқылардың
5 ішінде сенің де арғымағың кеткен болса, айт, жігітім, оны ұрыс-қа-
6 ғысысыз өзіңе бергізейін, кете бер жөніңе. Қотандағы ақтылы қойды
7 жау алса, о да менікі. Соның ішінде сенің ас-ауқатыңа тиісті қойлар
8 кеткен болса, оны қайтарайын, кете бер жөніңе. Қызыл бұйра нарла-
9 рымды жау алса, о да менікі. Соның ішінде сенің жүк артағын түйе-
10 лерің кеткен болса, оны да ұрыс-қағысыз қайтарайын, кете бергі-
11 жөніңе. Алтындаған шатырларды жау алса, о да менікі. О, жігітім,
12 солардың ішінде сен кірегің шатырлар болса, оны да қайтарайын,
13 атыңның басын кейін тарт. Жүздері айдай, көздері жылдыздай жан-
14 ған аруларды жау алса, олар да менікі. Соның ішінде сенің қалыңды-
15 ғың кеткен болса, оны да айт, жігітім, дау-далабасыз қайтарайын,
16 өйтпесе жөніңе кет. О, жігітім, мен үшін келген болсаң, баламды өз
17 қолымнан өлтірген едім, оның кінәсы сенде емес, менде, жігітім, кете
18 бер кейін жөніңе», — деді Дирсе хан. Сонда бала өкесіне тіл қатты.
19 Тыңдаңыз, хан ием, ол не айтқан екен: «Қаз мойынды бедуин жыл-
20 қыларды жау алса, ол — сенікі. Солардың ішінде менің де алты құ-
21 лаш арғымағым бар, оны қырық қарақшыға бермеймін. Қатарланған
22 қызыл бұйра нарлар кетсе, ол — сенікі, солардың ішінде менің де
23 жүк артатын түйелерім бар, оны қырық қарақшыға бермеймін. Қо-
24 тандағы ақтылы қойды жау алса, ол — сенікі, соның ішінде менің де
25 үлесім бар, бере алмаймын оны қырық қарақшыға. Жүздері айдай
26 сұлулар жиуға олжа болса, олар да сенікі, соның ішінде менің де қи-
27 лыңдығым бар, оларды қырық қарақшыға қалай беремін. Алтында-
28 ған шатырларың кетсе, соның ішінде менің де ақ шатырым бар, оны
29 қырық қарақшыға неге бермекпін? Сақалы кудай қарт-қарияларды
30 жау алған болса, соның ішінде менің де қарт өкем бар, оны да қырық
31 қарақшы қолында қалдыра алмаймын», — деді бала. Бала бетіндегі
32 пердесін қырық жігітіне беріп: «Жауға тиіңдер!» — деп бұйырды. Қы-
33 рық жігіт бала маңына шоқтай үйірлді де, аттарын қамшылап, жау-
34 ға лап қойды. Соғыс қызды. Қырық қарақшының бастарын қылып-
35 пен шауып, кейбіреуін тұтқын етіп, бала өкесін азат етіп, еліне қайт-
36 ты. Дирсе хан сонда ғана баласының ажалдан аман қалғанын білді.
37 Хандардың ханы баласына өзінің бектігін, тағын берді.
38 Бұл жырды менің Қорқыт атам айттып, сөзін құраған еді. Жыр-
39 дың өзін де, сөзін де сол айтқан. Жырының аяғында ол: «Сол жан-

1 Бедуин — Кавказ арғымағы, тұлпары.

ҚАЗАН-САЛОРДЫҢ АУЫЛЫН ЖАУ ШАПҚАНЫ ТҰРАЛЫ ЖЫР

1 Бір күні Ұлашұлы Төлекұстың баласы, кем-кепіктің панасы, тай-
2 налар мен рудалардың арғыстаны, қара халықтың жолбарысы, қоныр
3 аттың иесі, Ораз ханның өкесі, Баяндұр ханның күйеуі, барлық оғыз
4 елінің бақылы, оғыз бағырларының ағасы Қазан-Салор төсерінен тұ-
5 рып: «Уа, қырғың жігітім, қара жерге тоқсан жерден алғын шатыр
6 тіліңің, жібектен тоқылған тоқсан түсті тілге төселсің», — деп бұй-
7 рық беріпті. Өкесен жерден кезе, алтын құмыра кеселер мен аяқтар
8 қойғызды. Тәуір елінен тұтқын болып келген тоғыз сұлу бөтерін қы-
9 налап, төсіңдегі қос анарың дірілдетіп, ақ сауақ қолдарымен кесе-
10 лерге шарап құйып, оны бөктерге тартты. Күшімі шарап ішкен соң,
11 олар мас болды. Шарап Қазан-Салордың басына тиген еді. Бір кезде
12 ол аяғынан тік тұрып төмендегі сөздерді айтыпты: «О, бектерім, сөзі-
13 ме құдақ салындар, тыңдаңдар тегісі Жата-жата жан ауырып, жам-
14 бас бүгілгені екен. Бір орында ұзақ отырсаң, бойың күйеэ болады. Қа-
15 рап жата бергенше, аңға шығалық, күе қуып, марал, киік аталық,
16 қайтып орылып осы шатырларға кіріп, ішің-желің, сауық құралық», —
17 депті. Қазан селжүк (Қай) баласы ер жүрек Дондаз батыр тұрып: «Дү-
18 рыс айттың, Қазан хан, төсекте көп жақтаннан жамбасымыз жауыр
19 болды», — депті. Қара Көнеулы Қара Бодақ болса: «О, арғыстан ту-
20 лан Қазан әкем, бұл табылған ақыл» — депті. Бұл сөздерді есіткен соң
21 Аруақ қоз тізесін бүгіп, аузын ашып: «Луэзия шегінде тұрған тау қақ-
22 пасында діні жаман тәуірлер біздің елді торып отыр, орданды кімге
23 талсырасың?» — депті. Сонда Қазан: «Орда бағулы Ораз ұлыма тал-
24 сырармын, қасына 40 жігіт қалдырармын», — деп, Қазан өзінің қара
25 атын алдырды, ертең, мініп алды.

26 Үйінде жүрген, маңдайында төбелі бар жипрен атын алдырып, оған
27 Дондаз мінді. Өзінің жүйрік бекуи атын алдырып, оған Қазан бектің
28 інісі Қара Көне мінді. Өзінің шапқан түсті бекуи атын алдырып,
29 оған Баяндұр ханның жауын талдай рет жекпген Шамсаддин-Шер мін-

1 ді. Байбұрда, Пара-Сара¹ қамалдарын алған Байрақ өзінің шұбар аты-
2 на мінді. Қазанның сөзгері (молдасы), қоныр аттың иесі Мекенк өзі-
3 нің күрең атына мінді. Бөрі санлап айтуға уақыт жоқ. Осындай
4 барлық оғыз бектері атқа отырды. Шұбарланған көп әскер Алатауға
5 аттанып, аң ауламақ болды.

6 Бұлардың аңға көкпенің бір тыңшы тәуірлердің жауыз ханы Шөк-
7 лиге жеткізді² Діні жаман қара шапты тәуірлер жеті мың әскер
8 алып, арты тілік қара шатап киіп, өздерінің шұбар аттарына мініп,
9 түн ортасында Қазан бек ауылын қоршап алды. Тәуірлер оның ал-
10 тын жадастқан шатырларын қиратып, ақсу күстай көрліген қыз қа-
11 лыңдықтарын зарлатып, олжа қылды, үйір-үйір жылқыларын, қызыл
12 бұйра нарларын алдына салып, қуа жөнелді. Бай қазынасын, мол
13 ақшаларын тонап алды. Сұнғақ бойлы Бөрі сұлулық³ қасындағы шы-
14 бықтай сұлу қырық қызымен олжалады. Қарттық жеткен кері ана-
15 сын қара нарыа ранып, алып кетті. Қазанның жас баласы Ораз бекті
16 40 жігітіммен бірге ұстап, аяқ-қолдарын байлап, мойнындарына шыл-
17 быр салды. Елік — оғыз баласы Сары Қалмаш Қазан бек ордасы үшін
18 болған соғыста мерт болды. Қазанға мұны ешкім хабарлай алмады.

19 Тәуірлер ортасында мынадай әңгімелер болды: «Біз Қазанның
20 бектеріміз елгіріп, жедідей жүйрік жылқыларын шауып алдық, қыруар
21 аттылығымен күмістерін тығын-таражға ұшыраттық, оның баласы Ораз
22 бекті қырғыз жігітіммен тұтқындадық. Қызай бұйра аруаңаларын қуып
23 алдық. Қазанның әйелін 40 нөкерімен олжа қылдық. Сөйтіп біз Қа-
24 занның өкесің бастық», — десті олар. Тәуірлердің бірі тұрып: «Қа-
25 занға келтірмеген бір ғана зиян қалды», — деді. Шөкпи хан: «Айт-
26 ың, азнауыр (мырза), ол қандай зиян?» — деді. Тәуір тұрып: «Қамал
27 ішінде Қазанның алынбаған он мың қойы қалды, сол қойларды айдап шық-
28 дің дап кетсең, Қазанды бөден тұқырармыз», — деді. Шөкпи патша:
29 «Қақпаны алты жүз адам барып бұзсын да, қойларды айдап шық-
30 сын» — деп бұйырды. Алты жүз тәуір атқа мініп, қой қамалған қақ-
31 паға (қамал) кетті. Түнде Қара Қойшы жаман түс көрді. Ұйқысынан
32 шошыл оянып, әкі інісі Қабан Қойшы мен Демір Қойшының (Темір
33 Қойшының) шақырылп алып, қой қораның қақпасын жаптырды. Ұш
34 жерге тау қылып тас үйіп, қолдарына тас ағатын алабажық сапты
35 нар сақпандарын алды. Сол кезде Қара Қойшы тұрған қамалды алты

1 Байбұрда, Пара-Сара — Қазақтарғы қала атауы.
2 Шөкпи-Шөктулы Әлжүш. Еділ бойында ислам дінін қабылдаған еді.
3 В. Бартольдте бұл Бөрі-Қатын (гуннуғасына Борди-Хавун) деп берілген.
4 Қырдие мұндай аттар көп кездеседі. (Сейітжан-Хавун) бұлар ежелгі саяқ сөздері.
5 Ол оны қазан жырырына жақындастып, Бөрі сұлу немесе Сейліжан ханным, бірде
6 Сейліжани сұлу деп алдық.

—Йеуі, Ұлашұлы Қазан-Салор ұйықтап жатып жаман түс көрді-
ынан шошып оянып, көрген түсін айтты: «О, інішегім Қа
хабарыңда болсын, мен бүгін бір жаман түс көрдім. Қолым
і сұңқарымды біреу қолымнан алып кетті. Түсімде ала шатыр
а көкпен жай түсіп, өртеніп жатыр екен. Ордамның үстіне қа
жаңбыр жауып, тұман түсіпті. Менің ауылымды құтырғ
ылар ойрандап жүр екен. Бір қара үлек келіп шабынып, мені
і құлатты. Түсімде қарға түстес қара шашым тарқатылыпт
аштарым көзімді басқан екен. Оң саусағым білегіме дейін қа
қан екен. Бұл түсімі көргелі мен өз ойым мен сезімдерімді
жинай алмай отырмын. О, хан інім, менің осы түсімді жор
г деді. Қара Көне оның түсін жорып: «Қара бұлт дегенің сен
ің, жиіңбыр мен қар — өскорің. Тарқатылған шашың — уайы
қара қан — жамандық белгісі. Өзгесін теңірінің өзі білмесе ме
ілмадым», — депті. Сонда Қазан: «Бұл сөзді аңда жүргендерг
әскерімнің қатарын бұзаба, олар аңдарын аулай берсін. Қар
мігермін, ол үш күндік жерді бір күнде алады. Түс болма
ма барармын, ауыл аман болса, кешке осында қайтып орала
рдам аман болмай, жау шапқан болса, онда қамдарыңды ес
кеңдер, менің жау соңынан қуып кеткенім болады», — деді.
шан бек қара атқа қамшы басып, жолға түсті. Ауылына келсе,
аңырап қалған жұртқа қарға-құзғаны қалықтап ұшып-қоны
қені. Қазан елсіз жұртқа қарап сөйлеп тұрды. Хан ием, тыңд
е сөйлескен екен: «О, құлазыған жұрт, ел көшсе де сүрлеуің
са қоймапты. Қонған жайлауым марал, бөкен, киіктерге жақы
ндай әлемі қонысқа тігілген ауылымға жау қайдан келді? А
ым тігілген жерде оның дөңгеленген орны ғана қалыпты. Қар
ың өзі жоқ, төсегінің орны бар. Балам Ораздың жамбы атқа
ар, өзі жоқ. Оғыз бектерінің жылқы айдаған жері бар да, ма
Қ, қазаны жоқ, ошағы қалыпты», — деді Қазан. Осылардың
пағанда қасы қиылған қара көздері қанға толып жылады. Аз
і тамырындағы қандары ойнап, тұла бойы кекке толды. Ал
қара жүрегі қалтырап кетті. Астындағы қара атына қамш
кеткен жаудың ізіне түсті.

аз жүрген соң, алдынан бір өзен кезікті. Қазан өзенге қара
бастады: «Төңірінің жүзін көрген деуші еді, судан да сұра
нші», — деп ойлады. О, ханым, судан ол не сұраған екен, сон
і көрелік. Қазан: «Биік таудан құлдырап аққан мөлдір су
мен Хұсайнды шөлдөткен су! Бау-бақша мен гүлдерге ажа
мөлдір су! Айша мен Фатиманың мейірін қандырған мөл
нен жүйрік тұлпар сусындап, қуат, нәр алады. Қызыл бұ.

2 шы маған, менің ордм қайда кетті? Қара басым сенің садағаң бол-
3 сың, мәлдір сүй!»— деді. Ол судан жау алған елінің дәрелін сұрады.
4 Оған жауап берерлік суда тіл бар ма? Өзен суын келіп өтсе, алдынан
5 бір қасқыр кездесті. «Қасқырдың жолы болғыш»,— деп, ол одан да
6 жау алып кеткен елінің дәрелін сұрады. Тыңданыз, хан нем, қасқыр-
7 дан не сұраған екен: «Кеш түсіп, қараңғы басталған соң, сенің күнің
8 туды. Қар мен жаңбыр саған бір есел, бағырсың. Қаба жақ айыр-
9 ларды сен қорқытып кісілетесің, қызыл бұйра нарлар сені көрсе, шо-
10 шынып бозайды. Ақтылы қойды көрсең, оларды май құйрықтаң
11 асап лақтырып ұрасың, етін ырылдап жейсің. Сенің дауыңныңды есті-
12 генде ең мықты деген иттерің де үнін өшіреді. Түнде қорадан алыста-
13 ған қойшы сенен қашады. Менің ордмды шауып әкелген кім, білесің
14 бе? Шың айтсаң, саған қара басым берейін, қасқырдым»,— дегені
15 Қаан. Қасқыр оған не хабар берсе. Қасқырдан өте берсе, Қаан ая-
16 дынан бағы Қара Қойшының қара иті шығады. Қаан одан да жау
17 шапқан елінің жөнін сұрады. Тыңдап көреді, не сұраған екен одан:
18 «Қуа бақты қарыңғылық түссе, аулазың үрүден босамайды. Ашы ай-
19 ранды құмыртып, қыңсылып ішесің. Қосаға ұры келсе, оларды қор-
20 қыласың. Ұрылар қорыққанынан дабысаң да шығармайды. Үзілсең
21 бе, біздің ауылды кім шауып кетті? Мен саған әділдік көрсетіп ас-бе-
22 рейін, қара ит»,— дегені Қаан. Ит оған не деп жауап бермесің? Қой-
23 та қара иттың аяғынан тістеп, Қаанының өзіне деп қылды. Қаан итті
24 қамшымен тартып қалып, ол қаша жөнелді. Қашқан ит соңына түсіп,
25 қуа берді. Ит өзінің келген жолымен қайтқан еді. Қаан итті қуа-қуа
26 Қара Қойшыға келді. Қойшысын көрген соң, Қаан одан елінің жа-
27 ғын сұрады. Тыңдалық, хан нем, Қаан одан не сұрағаны екен: «О,
28 Қойшым, кеш түсіп қарыңғылық басталған соң, сенің ауыр ісің баста-
29 лды. Жаңбыр жаусын, қар жаусын, саған ол түк емес, менің тілімді
30 тусініп, үніме құлақ қой. Бұл жерден менің ақ шапырлы үйлерім, өт-
31 кен жоқ па? Көрген болсаң айтшы, Қойшы, қара басым жерге кірме-
32 ше жақсылығыңды ұмытпасың»,— деді Қаан. Қара Қойшы оған:
33 «Сені мен өлді ме, әлде жау қолыңда кетті ме деп ойлап едім, Қаан.
34 Еліңді жау шапқанда қайда едің, Қаан? Кеше емес, бүрнағы күні
35 жау еліңді осы жолмен алып өтті. Қар анаңды қара нардың моіні-
36 на байлап қойған екен. Әбелің — сұңғақ бойлы Зерді сұлуды өзінің
37 қырық некерімен жылаттып-өңіретіп айдап өтті. Ұлың Оразды өзінің
38 қырық жігітпен тұтқындап, жалаң аяқ, жалаң бас, жау айлап кет-
39 ті. Ұйір-ұйір жүйрік ардымастарыңды тәуірлер ұстап, мініп алыпты.
40 Қызыл бұйра нарларыңды айдап кетті. Тәуірлер алтын-күмісінді, бай
41 қазыңды тонап алып кетті»,— деді. Бұл сөзді естігенде Қаан қар-

1 ты қақтырды. Өзіне ештеңе көрінбей, дүниені қараңғылық қапта-
2 ғандай болып, естен танды. «О, Қойшым, үнің өшісің сенің, соны айт-
3 қан тілің неге кесілмейді сенің? Құдай сені неге алмайды, қарғыс
4 атқан?»— деді оған Қаан. Қаан бектің кейіс сөзін естіген соң, Қара
5 Қойшы сөйлеп кетті: «О, менің әкем Қаан бекі Ашұнды бас. Тәңі-
6 ріге сенемсің, жоқ па? Мен алты жүз тәуірмен бір өзім соғыстым
7 қой. Екі ың жау орынан өлді. Бір өзім үш жүз тәуірді өлтіріп, діңбі
8 үшін соғыстым. Қағанды қорғап бірде-бір не сөміз, не арық қозыңды
9 жауға бермедім. Өзіме үш жерден садақ оғы тиді. Басым зейіп, қара
10 басым қалды қой»,— деді. Бұдан ары Қойшы: «Маған астындағы қа-
11 ра атыңды, қолыңдағы алып тұтам найзаңды, ала қалқаныңды бер,
12 қайыспақ қара баят қылышыңды бер, қайыңнан істеген сұр жібелі
13 қорамсағыңды бер, тәуірге барып ойран саламын, жауды қырып де-
14 геніме жетемі. Маңдайдан аққан қанымады жейімен сүртсем, ол-
15 сел өлдім, өлмесем сенің намысыңды жауға бермесің. Тәңірі жарыл-
16 ықаса, ел-жұртыңды жаудан құтқарармын»,— деді. Қара Қойшының
17 мына сөзіне Қаанының намысы келді де, жау ізіне түсіп жүре берді.
18 Қойшы Қаанының соңынан қалмады. Артынан ерген Қойшыны кө-
19 ріп, Қаан: «Қойшы ұлым, қайда барасың?»— деп тұл қатты. Қой-
20 шы оған: «Қаан әке, сен еліңді жаудан құтқаруға барасың, мен
21 олардан іңілірдің кетіп аламын»,— деді. Қойшының мұндай ерлік
22 сөзін естіген соң, Қаан: «Ұлым, Қойшым, қарным аш еді, жейтін
23 нен бар?»— деді. Қойшы: «Жейтін тампақ бар, Қаан әке, өткен түні
24 бір қозыны сойып, етін пісіріп алып едім, атыған түсіп мынау терек
25 түбінде соны жеп алдым»,— деді. Екеуі де атыарынан түсті. Қойшы
26 қоржынынан ет алып, екеуі жеп алды. Қаанға бір ой түсті. «Егер мен
27 Қойшыны жауға бірге алып кетсем, ертеңгі күні барлық оғыз елінің
28 бектері маған күліп: «Жауды Қаан алған жоқ. Қара Қойшы ал-
29 ды»,— деп, өсет айтқан болар еді деп намыстанды да, қойшыны үл-
30 сен ағашқа мықтап байлады. Сөйтіп өзі тағы да жалғыз кетпек оол-
31 ді. Қара Қойшыға айтқаны мынау болды: «Құлағыңды ел, Қойшы.
32 Байлауда жата берсең, қарның ашады, көзің қарайып, аштан, не
33 шөлден өлесің. Осы ағашты түбірімен жұлып кеттесең, айдалада қас-
34 қырмен ит-құсқа жем боламың»,— деді. Қара Қойшы жұлқына-жұл-
35 қына қара ағашты түбірімен қопарып арқалап алып, Қаанды қуып
36 кетті. Қаан артына қараса, Қойшы дәу ағашты арқалап келе жатыр
37 екен. Сонда Қаан: «Уа, Қойшым, бұл ағашты қайтесің?»— деп сұ-
38 рады. Қойшы: «Ей, бейбақ әкем, Қаан-ай. Бұл теректің қасиеті зор.
39 Сенің жауды жеңеліңнің хақ, сол күндері сенің қарның ашады. Сонда
40 өмен осы ағашты отқа жатып, саған тамақ істеп беремін»,— деді. Бұл
41 сөзге Қаан риза болды да, атынан түсіп, Қара Қойшының қолдарын

1 қысыл, ақ жүзінді қара жерге тығар едім, аузы-мұрыныңнан қан құ
2 тырар едім. Жанның тегті екендігін сонда білер едің. Не айтып тұ
3 сық өзің? Тіліңді тарт, өмірші анам, жақындама. Жаған, мен үш
4 жылама. О, өмірші, анам, мені дар шәңгегіне бере бер, етімді қар
5 қауәл етіп пісіре берсін, сол қауәлті бектің қырық нөкер қызына ж
6 тізе берсін, олар бір жапырағын жесе, сен екі жапырағын же. Сонда
7 тәуірлер сені білмейді. Діні жаман тәуірмен тар төсекте бас қосамын
8 кесе тартамын деп оуре болма. Әкем Қазанның аруағын аяққа басы
9 аяғыңды тарт бұл істен! — деді. Мұны есіткен ананың екі көбіне
10 қанды жас ақты. Сұңғақ бойлы Берлі сұлу жағасын жыртып, сырға
11 ларын лақтырып, талықсын құлады. Қызыл алмадай ақ жүзін ты
12 нан қанатты, қарға жүндес қара шаптарын бір-бірілеп жұлды, тіліне
13 «Ұлым! Ұлым!» — деген сөздер ғана келді. Сонда Ораз: «О, өмірші
14 анам, менің алдымда жылап қайғырма, жанымды жаралама, жүре
15 гімді қинай берме, өткен күндерімді есіме салма. Ойланшы ана! Қы
16 каз жылықсы бар жерде құлым тумас па? Қызыл бұйра нар бар жер
17 де бота болмас па? Ақғылы қой бар жерде қозы болмас па? Өз басы
18 сау болсын, ханым-ана! Әкем аман болсын! Сендер аман болсаңдар
19 менің ұл тумас деп ойлайсың ба?» — деді. Баласының сөзін есіткен
20 соң, анасы орнынан тұрып, қырық қыз нөкерінің ортасына кетті.
21 Тәуірлер Ораздың аяқ-қолын байлап, дар түбіне өкелді. Ораз
22 «О, тәуірлер, төңіріден басқа сенерім жоқ, қасықтай қанымды қын
23 дар. Мынау дар аташыммен тілдесуге пұрсат беріңдер», — деді. Сөйтіп
24 ол қу аташқа қарап, дауыстап сөйлей бастады. Тыңдаңыз, хан не
25 ол не айтқан екен: «Атың аташ десем, шамданба, аташ! О, Мекк
26 мен Мединенің есігі болған — аташ! Құдаймен тілдескенде, Мұсаңы
27 асы болған аташ! Үлкен дарияларға көпір болған — аташ! Қар
28 теңізге қайық болған — аташ! Ерлердің ері Әлідің дүлдүліне ер бол
29 ған аташ! Зұлпықарға сап болған — аташ! Хасан мен Хұсайнға бәсі
30 болған — аташ! Ерге де өйелге де қатер болған — аташ! Басыңа ке
31 расам төбен көрінбес — аташ! Төменге қарасам тамырың көрінбес —
32 аташ! Мені саған асар болса, құлап түс, аташ! Құлап түссесен, ме
33 үшін жазаңды тартасың — аташ! Сен біздің халқымызға жере
34 едің — аташ! Үндістаннан алып келген қара құлдарыма бұйрық бе
35 сем, ол сені турап, шөпшек қылар — аташ!» — деді. Бұдан соң бала
36 «Артымда үйірлі жылқыларым қалды, қаны бір жолдас-жорам қал
37 ды. Қолға ұстаған сұңқарым қалды. Жұйрық аяқтарыман, мықты
38 қолдарымнан айырылғалы тұрмын. Бектікке жетпеген аманат басы
39 нан айрылмақпын. Жастық шәрбатынан ішпеген жанымды қия а
40 маймын», — деді де, еңіреп жылап, жүрегін жеген қайғысын айтты.
41 Дәл осы кезде, сұлтаным, Қазан-Салор мен Қара Қойшы да ш

2 ді жаудан құтқарсам, мен сені жылқы басына қоармын», — деді Қа
3 зан. Сөйтіп, екеуі бірлесіп жолға түсті.

4 Бұлар Шекли патша еліне келіп жетті. Патша тәуірлерге үлкен
5 той беріп, ішіл-жеп, мез-мәйрам болып жағыр еді. Тойда отырған
6 Шекли: «Уа, бектерім, Қазанды қорлау үшін оған қандай жамандық
7 істесек жарасады? Берлі сұлтуды мұнда алып келіңдер, тойға қыамет
8 істеп, кесе таратамын болсын», — деді. Бұл сөзді сұңғақ бойлы Берлі
9 сұлу естіп қалды да, жүрегі от болып жанып, жаңын қоярға жер тан
10 пады. Өзімен бірге тұтқын болып келген қырық қыз нөкеріне барып,
11 ақылдасты: «Егер тәуірлер келіп Қазан батырдың әйелі қайсың деп
12 сұраса, бәрің бірдей «Мен!» деп жауап беріңдер», — деді. Шекли пат
13 шаның жіберген адамы келіп: «Қазан бектің әйелі қайсың бол
14 сың?» — деп сұрап еді, қыздардың бәрі бірдей: «Мен!» — деп жауап
15 берді. Тәуірлер Қазанның әйелі кім екенін біле алмады. Олардың
16 айтқаны: «Біреуінен сұрасақ бәрі бірдей ұн қағты, Қазанның әйелі
17 кім екенін тани алмадық», — деген сөз болды. Сонда тәуір тұрып:
18 «Қайта барыңдар да, Қазанның баласы Оразды осында алып келің
19 дер, өзін шәңгекке іліп қойып, ақ етіне пышақ салып бір-бір жапы
20 рақтан кесіп алыңдар. Сол етті отқа көуәп қылып пісіріп, бектің қы
21 рық қызына тартыңдар. Көуәпті жеген қыздар бетені де, жеметсіні
22 анасы болады, сол әйелді алып келіп кесе тартқызыңдар», — деді.
23 Сұңғақ бойлы Берлі сұлу баласына жылап келіп, бұл сөзді жеткізді.
24 Тыңдаңыз, хан кем, не айтқан екен ол: «О, ұлым, балам! Басыңа қа
25 ра күн туғанын білдің бе сен? Мен тәуірлердің не ойлап жатқанын
26 білдім. О, менің алтын үйімде өскен ұлым, бозторғайым! Қандай қал
27 қыған сұлу қыздарымының гүлі! Мыңнан бір гүлі ашылмаған ұлым!
28 Тар құрсақта тоғыз ай сақтап, онының айда толғатып туған балам!
29 Сені мен алтынмен өдіптіңсің жөргекте торбіелеп, бесікте өсірдім.
30 Тәуірлердің патшасы мынадай бұйрық беріпті: «Қазанның баласы
31 Оразды зынданнан алып келіп, мойнына қыл арқан байлап дарға
32 асыңдар. Екі иығынап шәңгекке іліп қойып, ақ етінен бір-бір жапы
33 рақтан кесіп алып, отқа қақтап, қара көуәп пісіріңдер де, соны бектің
34 қырық нөкер қыздарына беріңдер, соны жегені оған бөтен, жеметсіні
35 Қазанның әйелі болады. Сол әйелді осында алып келіңдер, бізбен то
36 секте басын қосып, кесе тартсын», — деді. Ұлым, сенің етіңді мен қа
37 лай жермін? Болмаса өкең Қазанның арын аяққа басып, діні жаман
38 тәуірдің төсегіне барамын ба? Қайсысын мақұл көресің, ұлым?» —
39 деді. Ораз жауап қатып: «О, анам, үнің өшісін сенің, осыны айтқан
40 тілің неге кесілмейді сенің, жан анам? Ана қарызы — төңірі қарызы.
41 Әйтпесе осы сөз үшін жағаңнан алып, қарулы қолыммен тамағыңнан

- 2 нар сактагы бар еді. Оның бүйені тау бұканың терісінен, әдібі үш еш-
- 3 кінні, қайыбірі серкенің терісінен істелген еді. Сақпанның атылған
- 4 тастың салмағы он екі бақтап болушы еді. Аспапта итқан тасы жер-
- 5 те тез арыда түспеуші еді. Түскен жерін ошақтай етіп ойып, шаңда-
- 6 тып, көксе қайта көтерілесті. Тас түскен жерге үш жылды дейін ион
- 7 шықпашы еді. Сол жерді қой, арық қозылар жайлап қалып семірсес,
- 8 оларға қасқыр да тимеуші еді. Қара Қойшы тастарын ала бастады.
- 9 Сұлтаным, бұдан төуірлердің заресі ұшын, талтүсте көздері түк көр-
- 10 меңді. Сонда Қазан: «Қара Қойшы, сен тұра тұр, мен Шөкпиге барып,
- 11 көрі анамады сурып алайын, ол ат тұяғы астында қылмасын», — деді.
- 12 Ат ағыл сүрнеңді, жырау тілі сүрінбейді. Қазан төуірге барып, дауыс-
- 13 тин сойлей бастады. Тыңдағанды, хан нем, ол не айтқаны екен: «О, Шөк-
- 14 қи патша, сен менің алтын үйлерімді алдып кеттің. Ол басымда қолдә-
- 15 ке болсын. Сен менің алтын қазынамды алдып кеттің, оны да жақыта
- 16 бер. Сен менің ойсым — Бөрлі сұлуды, оның қырлық нөкесін алдып
- 17 кеттің, о да сенің тұтқаның болсын. Сен менің билам — Оразды қы-
- 18 рлық жерімімен алдып кеттің, ол да сенің тұтқаның болсын. Сен менің
- 19 үйір-үйір жылқымады алдың. Мінгіл-түсе бер. Сен менің келе-келе нар-
- 20 дарымды алдың. Оған жеріңді арта бер. Соның бірінге бұрын жаппи
- 21 бағталыңы, сен менің көрі анамады алдып кеттің. Тіл алғанды сол инамды
- 22 қайтар, төуір, мен күресем, солсымаз еліме қайтайын, осыны
- 23 ұрсын», — деді. Төуір бұған көнбейді: «О, бейбәк Қазан, тыңдап ал.
- 24 Біз сенің алтын шатырдыңды алсақ, ол біздікі. Сұңғақ бойлы Бөрлі
- 25 сұлуды, оның сұлу қырлық қызыммен алған болсақ, о да біздікі. Қа-
- 26 ынағанды қырлық жерімімен бағанды Оразды алғанды болсақ, о да біздікі.
- 27 Жүйрік жылқылардыды, қызыл бұйра нарларыңды алсақ, о да бізді-
- 28 кі. Мына көрі аңыз кесе, о да біздікі. Біз оны саян бере алмаймыз.
- 29 Көрі аланды біз Әлйханның баласына береміз, содан ұл туса оны біз
- 30 сенің аманатың стеміз». Бұл сөздерге Қара Қойшы қатты шымқалын,
- 31 ернін кезеріп, сөйлей бастады: «О, ақылсыз, дінсіз төуір, есі әнбейтін
- 32 төуір, төбесі аспапта жеткен қарлы таулар қартайса, оған шөп шық-
- 33 пайды. Өзендер қанға толса, арнасынан су ақтас. Біке қартайса кү-
- 34 лып бермейді, қызыл бұйра нар қартайса, бота бермейді. О, ессіз
- 35 төуір, түсіп, Қазанның анасы қартайған, ол бала тұмайды. Шөкпиге
- 36 патшын, оған да қара көз қызың болса соны Қазанға бер, одан бағы
- 37 тауды, соны сен бауырыңа бекіріп аманат етерсің», — деді.
- 38 Осы кезде оғыз елінің басқары жо келіп жеткен еді. Көредің, хан
- 39 нем, кімдер келген екен. Жау десе қаның тынбағанды, ешкімнен қорқып
- 40 қылбағанды, Қазан бектің інісі Қара Көне келіп жетті. Оның бекітіп
- 41 анасы тау аңғарына қойып, қара өліздің терісімен жаулап өйдірен еді.

- 1 жеріне жеті жерден байлап қоятын. «Қылышыңды қолға алдып
- 2 сермей бер, Қазан ата, мен келдім», — деді ол. Одан соң кім келген
- 3 екен, оны да көредің. Қияп Сейлханның баласы ер жүрек Дюндаз
- 4 келді. Ол Дербент сайындағы темір қақпаның теуіп бұзған еді. Алғаш
- 5 тұтам ала сип пайласының басына ыліген адамды аспапта көтеріп,
- 6 Құлымдай шыңғырған батыр еді. «Қылышыңды қолға алдып сүрнең
- 7 бер, Қазан өке, мен келдім», — деді ол. Хан нем, тағы кім келген екен,
- 8 байсап көрсің. Амида нен Мардині қамалын бұзған Қара Көненің
- 9 баласы, Қара Дюдақ келді. Бұл темір сауыт киген қыпшақ патшасы-
- 10 ның аузынан қара қанын ағызған батыр. Өзі Қазанның қызын алдып
- 11 кейуі еді. Ақсақалдар оның ерлігіне таң қалып, мақтайтын. Үстіне
- 12 қызыл шаны киіп, оны темір шоңгектермен қаптап қоятын, ерлің
- 13 басына теңіз көлбөкәсінің сүйегінен моншақ тағып қоюшы еді.
- 14 «Қылышыңды қолға алдып сермей бер, Қазан ата, мен келдім», — де-
- 15 ді ол. Тағы кімдер келген екен, хан нем, атып көредің. Байпаур хан-
- 16 Ғинің жауын рұқсатсыз кетіп жүйген Фафлет оғыз баясы Шамсадині-
- 17 Шер де шауды келген еді. Ол сол жолы жауды алтыс мың адаммен
- 18 бір өзі жеңген. Соның бәрін атының жалына жауған қар ерлігіне
- 19 Дегірділі үлгірген еді. «Қылышыңды қолға алдып соғыс баста, Қазан
- 20 өке, мен келдім», — деді ол. Хан нем, бұдан басқа кімдер келген екен,
- 21 соны көрсің. Байбурд қызысын шауды, Парасара қамалын алған,
- 22 қызыл ала шатыр тігіп үйленгені жатқан, жеті қыздың үміті Бәнесі-
- 23 Байрақ өзінің Байшұбар атына жігіп, бұл жетті. Ол батырлықтан
- 24 Бүкіл оғыз елінде теңдесі жоқ адам еді. «Қылышыңды қыныбыңнан
- 25 ал да, соғыс баста, Қазан өке, мен келдім», — деді ол. Одан бәткені
- 26 Іскендер келген екен, хан нем, санап өледің. Қызылық оғыз баясы
- 27 Дюндаз темір батырды, құлағында алтын сырғасы болушы еді. Ол со-
- 28 Үстекінде бөтен бектер атырынан баудай түсіп, құлайтын. «Қылы-
- 29 шыңды қолға алдып соғыс баста, Қазан ата, мен келдім», — деді ол.
- 30 Бұдан соң кім келген екен, хан нем, көрдің. Қазан бектің тағасы?
- 31 Арпа оғыз келді. Аузы жылқы аузындай кең, аяқ-қолы ұзын, бөдені
- 32 балықтан ұялдырығындай бұдыр-бұдыр еді. Алтыс ешкінің терісінен
- 33 істелген тоны сиратына, алты ешкінің терісінен тігілген бөркі құла-
- 34 ғына жеткізуші еді. «О, менің бөтім Қазан, қылышыңды қолға алдып

1 Амида — Динарбек қаласы. Мардин соның түстігінде болған қала.
 2 Бүкіл басылымда «ерлігі бұрықша ұқсас» делінген.
 3 Бұл сөз тексте «тайдыс» делінген. Тайы (ғана) — Қазанның анасының атасы
 4 делінген.

- 1 гөүірлердің өліктері жер тезек болып жатты. Оған қарға-құзғандар
- 2 үймеледі. Он екі мың гөүір қырғын тапты. Дін үшін оғыздардың бес
- 3 жүз жігіті шейіт болды. Қазан тек қашқанды қумады, басын игендер-
- 4 ге тимеді. Барлық оғыз елінің бектері олжаға кенеліп, оны бөліп ал-
- 5 жауға кеткен қазынасы — бір ғана өз ордасы, ұлы, бала-шағасы,
- 6 на қайта мініп, өзінің ақ шатырларын тікті. Қара Қойшының жылқы
- 7 басына қойды. Той жеті күн, жеті түнге созылды. Ұлы Ораздың аман
- 8 қалғаны үшін ол қырық құл, қырық күнге азаттық берді. Жас-көрі
- 9 демей соғыста ерлік көрсеткендерге мол сыйлық, шапан-шапқыт, ма-
- 10 та, тарту-таралғы берді.
- 11 Сол тойда Қорқыт атам да болып жыр толғап, күй шерткен десе-
- 12 ді. Бұл жыр сол кісіден қалыпты. Ол талай-талай жыр туғызған. «О,
- 13 жалған, мен жырлаған, бүкіл дүние біздікі деп күркіреген сол бекте-
- 14 рым, ерлерім қайда кеттің? Оларды ажал ұрлап, жер жұтты. Жалған
- 15 дүние кімге опа қылған? Жер бетіндегі өмір мәңгі емес. Адам келді,
- 16 кетеді, оның түбі қайыр емес», — деді. О, хан, ием, сізге де мен жақ-
- 17 ысы тілек айтқым келеді. Сенің мына қарлы заңғар тауларың күйре-
- 18 ді. Басыңа көлеңке болған биік дарағыңа балта тимесін. Мәңгі
- 19 дүниіден аққан сұлу өзендерің шөлге айналмасын. Құдай сені ниеті
- 20 ді қара адамдарға душар қыла көрмесін. Астыңа мінген ақбоз атың ша-
- 21 ғысынан танбасын. Қолыңа ұстаған қара болатың қаншама сермесін
- 22 де, жүзі мұқалмасын. Жауға тірейтін өткір найзаңның ұшы қайрыл-
- 23 ма, ақсақалды өкеңнің барған жері жұмақ болсын. Шашы құдай
- 24 ының күніне дейін таза діннен айырмасын. Ол дүниеде құдайдың
- 25 ағартуы керетін болсын. Соған аумин айтамын. Иманды нұрлы жү-
- 26 рдіңді көріп, бес түрлі сөзбен дұға оқыдым. Дұғам қабыл болсын! Құ-
- 27 дайдың өзі берген бағың өшпесін, үмітің өлмесін. Соған берік бол.
- 28 Дін иесі Мұхамед пайғамбардың құрметі үшін құдай күшелерінді
- 29 көшірсін, хан ием!

- 2 оны да көрелік. Бетдүр руынан мұртын қызыл қанға бояп жүретін
- 3 Әмен келді. Ол өз елінен кетіп, пайғамбардың дидарын көрген адам
- 4 еді¹. Оғыз еліне келген соң дін жолын тұтынып, моддальқ
- 5 істеген. Алуы келгенде, мұртынан қан ағып тұратын. «Қылышыңды
- 6 қолға алып соғысты қыздыр, Қазан ата, мен келдім», — деді ол. Кел-
- 7 гендер аз емес. Илік оғыз баласы Алып Ертен келді. Ол гөүірлерді
- 8 соңына итше ертіп жүруші еді. Айғыр көз өзенінен атымен жүзіп
- 9 өтіп, гөүірлер елінде болған. Елу жеті қамалдың кілтін алған. Ақ
- 10 патшаның Чешме атты қызына үйленген еді. Соно-Сандап деген пат-
- 11 шаны жеңіп, аузынан қанын ағызған, өзі қабаттап қырық шекпен
- 12 киноші еді, оғыз жеті қамалдың бектерін жеңіп, сұлу қыздарын ол-
- 13 қалаған. Соның бөріні құшып, бет-еріңдерінен сүйген. «Қылышыңды
- 14 қолға алып сермей бер, Қазан өке, мен келдім», — деді ол. Майданға
- 15 келіп жеткен оғыз бектерін синай берсек, оның ұшығынан шыға ал-
- 16 мас едік. Соның бөрі бас қосты.
- 17 Бұлар мөддір суға барып дөрет алып, ақ жүздерін жерге тигізіп
- 18 екі бас намаз оқыды, Мұхамедке көп сиынды. Содан соң аттарына
- 19 қамшы басып, гөүірлерге тиеті. Даңғыралар қағылып, алтын тілді
- 20 керсейлер ұлып кетті. Бұл күнгі соғыста жанның сандыққа салғын
- 21 бірде-бір жігіт болмады, қанды соғыс өте ауыр болды. Қорқақтар
- 22 жер тесігіне кіріп кете жаздады. Домаланған бастан аяқ алып жү-
- 23 рерлік жер қалмады. Адам басы допша ойнады. Шапқан аттар тұя-
- 24 ғынан айрылды. Батырлар жауды ала салты найзамен түйрсіп, қа-
- 25 ырыспас қара болат жұмсады. Найзалар сынып кетіліп, үш қырлап
- 26 соққан жөбелер жаңбыр болып жауып, темір тістерінен айырылды.
- 27 Сыртқы оғыздардың жігіттерін бастығы Дондаз оң қанатқан тиді.
- 28 Сол қанаттан Қара Көне мен ержүрек Батыр Бодақ жігіттері тиді.
- 29 Ішкі оғыздардың бектерін бастаған Қазан орталықтан тиді, ол Шөк-
- 30 қол патшамен айқасып, оны құлындай шыңғыртып аттан құлатты.
- 31 Есің қығызбастан, қара басын қақ айырып, шауып тастады. Мойны-
- 32 нан аққан қызыл қан судай шашылды. Майданның оң қанатында
- 33 соғысып жүрген Қиян Сейілхан ұлы ер Дондаз Қара Тоқан патшамен
- 34 кездесіп, оң бүйіріне қылыш ұрып, атып құлатты. Сол жақта соғына
- 35 сып жүрген Қара Көне ұлы Бодақ Бұқашық² патшаның басына
- 36 ауыр шоқпар ұрды. Ол есінен танып, атының жалын құшты да, жер-
- 37 ге құлап түсті. Қазан бектің інісі гөүірлердің ағашқа байлап алған
- 38 туын қылышпен шауып, жерге түсірді. Қыр мен сайда қырылған

¹ В. Бартольд мұны өртегілеу дейді. Расында Мұхамед VI—VII ғасырларда өмір сүрген болса (632 ж. өлген), мұшасы эпосқа тән әсірелеу болса керек.

² Бұқаш — оғыз ұлысын бұлдырған қыпшақ батырының бірі.

БАЙБӨРДҮ БАЛАСЫ БӘМСІ-БАЙРАҚ ТУРАЛЫ ЖЫР

1 Хан ием! Қам-Ғанұлы Байандұр бір күні төсепінен тұрып, қара
2 жерге өзінің ақ шатырды тіккізді. «Төбесі көкке жеткен ала шатырлар
3 тігілің, оған мың жерден кілемдер төсегің»,— деп бұйрық берді.
4 Ішкі және тысқы оғыздардың барлық бектері Байандұр хан тойына
5 жиналды. Байандұр хан тойына Байбөрі бек те келді. Байандұр ханның
6 қарсы алдында найзасына сүйеніп, Қара Көне баласы Қара Бодақ, оң
7 жағында Қазанның баласы Ора, солында Қазылық Оғыз бектің бала-
8 с аы Дегені тұрған еді. Мұны көргенде Байбөрі бектің көкірегі қар-
9 а айрылды. Өкіріп жылап, қолына ормалын алып, көздерін сүртті.
10 Сонда бұкіл оғыз елінің тірелі, Байандұр ханның күйеуі Қазан-Салор
11 тізерлеп отырып, Байбөрі бекке үнділе қарайды да: «О, Байбөрі бек,
12 мұнша неге қайтырасың?»— деп сұрады. «Хан Қазан, қалай жылап,
13 қайтырмасың? Басына менің тажымды киер ұл жоқ. Өкшемді басар
14 іні жоқ. Мен құдайдың қарғысына ұшыраған жан болдым. О, бекте-
15 рім, мен өзімнің тажым мен тағымның қамын жеп қайтырып отыр-
16 ымын. Күтім жетсе, бір күні өлемін. Өле қалсам, орнымда, үйіме кім ие
17 болмақ?»— деді Байбөрі. «Бар тілерің сол ма?»— деді Қазан. Байбөрі
18 аған: «Иә, бар тілерім сол, менің де ұлым болып, ол Байандұр ханның
19 алдында қызмет істеп тұрса, соны көріп мен де қуаныпты болар едім,
20 қайтым кетіп, мақтаулар едім»,— деді. Бұл сөзді естігенде барлық
21 оғыз елінің бектері қолдарын жайып, жүздерін көкке жая жалбары-
22 нып, «Тәңірі саған ұл берсін»,— десті. Ол заманда бектердің алғысы
23 да, қарғысы да кәте кетпей, дұтасы қабыл болушы еді. Сол кезде нер-
24 зегсіз Байбжан орнынан тұрып: «Бектер, маған да бір тілек бата
25 беріңдер, тәңірі маған да бір қыз берсе екен»,— деді. Барлық оғыз
26 елі қол жайып, оған да дұға оқиды. Тәңірі жарылқаса, сен де қызды
27 бодарсың»,— десті. «О, бектер, егер көз тәңірі маған қыз беретін,
28 болса, оны мен Байбөрінің баласына бекітсе жақтанда қоссам деймін,
29 осыған сіздер күәлік етіңіздер»,— деді.

1 Төкете «Іәк-бура» деп берілген.

3 өзінің саулагерлерін шақырып алып, ұғымды берді. Бұл екі жерде,
4 рім, тәңірі мені жарылқап ұл берді. Балам өскенше Рум еліне барып,
5 соған жақсы қару-жарақ әкеліндер»,— деді. Саудагерлер жол шепіп,
6 Стамбулга келді. Бағалы бұйымдар, оған жақын тартулар сатып алды.
7 Олар Байбөрі баласына бір теңіз айғырын (су жылқысын), бір емен
8 саяқ, бір күрзі (шоқпар) сатып алды, сөйтіп еліне қайта тартты.
9 Бұл уақытта Байбөрінің баласы бес жасқа толып еді. Одан соң ол он-
10 яра, он бекке толды. Өзі сұлу, жақсы жігіт болып өсті. Бүгін қара
11 күске төнен бүркіт сияқты еді. Байбөрінің баласы ағына мініп ағыа шық-
12 ты. Аңдарды қуа-қуа ол әкесінің отардағы малдарына келді. Ұжық-
13 ты, аңдардың бастығы оның алдынан шықты да, ағынан түсіріп алып,
14 қонақ асы берді. Бұлар ішкі-жең отырған кезде бағы саулагерлер де
15 еліне жетіп, қара сайға келіп түскен еді. Негі қара тәуірлер оларды
16 Оник қамалында күтіп тұр еді. Саудагерлер ұйқыда жатқанда, бес
17 жүз тәуір олардың қосына тліп, дүниедегірін тонап алды. Саудагерлер-
18 дің үлкендері тұтқынға түсіп, кішілері оғыз еліне қарай қалпы. Кел-
19 досе, оғыз жерінің шеріне ала шатырлар тігілген екен, онда хан бала-
20 сындай бір сұлу жігіт отыр, оны мен солында қырық жігіт. «Бұл
21 олар елінің жақсы жігіті болар, соған барып көмек сұрайық»,— десті
22 олар. Саудагерлер оған келіп: «О, жігіт, бек жігіт. Менің сөзіме кү-
23 дік сал, арызымды тыңда. Біздің сапар шепіп, оғыз елінен кеткені-
24 мізге он алты жыл болыпты. Біздер оғыз бектеріне тәуірлер елінен
25 сирек кездесетін қымбат заттар алып келе жатырмыз едік. Соңғы қонақ-
26 ті жеріміз қара сайдағы Пасан далада болған еді. Бізге Оник қамалын-
27 да жатқан бес жүз тәуір шапқыншылық жасап, менің ағам солардың
28 қолында кетті. Олар біздің алып келе жатқан барлық бұйымдары-
29 мызды тонап алды. Өзім қара басымды сақтап, осында келіп жеттім.
30 тіленде, жас батқудың шарап ішіп отырған ағын кесесі қолынан
31 түсіп кетті. «Не айттып тұрсың? Сол жерге мені бастап алып жүрің-
32 діңдер, жүйрік атымды ертеңдер, жарық-жабығымды түгелдендер, мені
33 сүйеің жігіттер түгел аяқа мінісін»,— деді. Шешім осылай болды.
34 Саудагерлер ала түсіп, жол бастады. Тәуірлер бір жерге барып, бис
35 құрал, дүние бөлігіп жатыр екен. Солардың үстіне жас батыр, қанды
36 сарғыстың арыстаны, ерлердің жолбарысы келіп жетті. Екі ауыз сөз-

1 Бұл Басин аймағындағы қамал.
2 Басин аймағының бір жырасы.

ған болар еді, біздің боріміз тұтқында кеткен болар едік», — десті.

2 Байбөрі оларға: «Айтыңдар, менің балам жаулардың басын кесіп, 3 қан текті ме?» — деді. «Иә, ол көп адамның басын кесіп, жерді қанға 4 бояды», — десті көпестер. «Ендеше оған ат қоятын мезгіл өтіп те кет- 5 хен екен» деп, Байбөрі барлық оғыз елінің бектерін шақырып, той 6 қылды. Сол тойға менің атам Қорқыт келіп, балаға ат қойды. Тойда 7 отырып ол: «Сөз тыңда, Байбөрі бекі! Тәңірі саған ұл берді, өмірі 8 ұзақ болсын. Ол оғыздардың тірегі, ту ұстайтын батыры болсын. Ба- 9 сынаң қар кептейтін биік тауларға шығамын десе, ұлың соның ең 10 биік құзына шығатын болсын. Ағысы қатты қан саасын өздерден 11 өтемін десе, тәңірі оның жүзіп өтуіне жар болсын. Ұлың қара орман- 12 дай жау ортасына кірер болса, тәңірі оның ісіне сәт берсін. Ұлыңның 13 атын «Бамш» деп атал жүр едің, енді аты Бәмсі-Байрақ болсын, 14 мінген аты Байшұбар деп аталсын. Менің қойған атым — сол, тәңірі 15 оның жұрмысын берсін», — деді. Оғыз елінің бектері бұл билікке қол 16 көтеріп, жақсы тілек білдірді. «Ұлыңның аты өзіне сай болды, бақыт- 17 ты болсын» деп бата берді.

18 Бір күні бектер бас қосып, аңға шықты. Байрақ өзінің атын ал- 19 дырып мінді. Бұлардың алдында бір топ киік кездесіп, қаша жөнелді. 20 Бәмсі-Байрақ бір киіктің соңына түсіп, қуа жөнелді. Көп уақыт қуып 21 жүріп, ақыры атып алды. Бір жерлерге келгенде, ол бір қызық жай- 22 ға кез болды. Ол нендей қызық екен, соған келелік, сұлтанын. Қарап 23 тұрса, әдемі гүлдері көп нулы далаға бір қызыл шатыр тігіліпті. Бұ- 24 ған ол таң болды. «Айдаалаға тігілген бұл шатыр кімдікі екен?» — деп 25 ойланды. Не де болса бұл шатырдың бір сұлу қызға тігілген үй еке- 26 нін білді. Жігіт шатырға кіріп көрейін, тиісті сыбағам болса ала- 27 йын», — деді. Алған киігін бауыздап, шатырға келді де, айналаға көз 28 салды. Бұл Байраққа бесікте атастырылған Бөну-Шешектің шаты- 29 ры екен. Бөну-Шешек шатыр ішінен сығалап қарап: «Байқаңдар, 30 оқыздар, көргенсізден туған бір көргенсіз бізді басынып жүрмесін. 31 Алдынан шығып, мән-жайын білңдер, тілдесңдер, сауғасы болса, 32 алыңдар» — деді. Қысыр Нике дейтін әйел оның алдына шығып 33 сауға сұрады: «О, бек жігіт, атып алған киігіңнен бізге сауға бер» — 34 деді. Байрақ оған: «О, бекеш, мән аңшы емес, бек баласы боламын. 35 Керек болса киікті бүтіндей ал, тек көңіліңе келмесің, бұл кімнің ша- 36 тыры?» — деп сұрады. Сонда Қысыр Нике: «О, бек жігіт, бұл Байбі- 37 жан бектің қызы Бөну-Шешектің шатыры», — деді. О, сұлтаным, бұл 38 сөзді естігенде Байрақтың жүрегі тулап берсе де, әдеп сақтап, кейін 39 қарай жүрді. Қыздар киікті көтеріп алып, жан қызы Бөну-Шешек 40 осылудың алдына қойды. Ол киікке қарап тұрып, оның теке екенін көр- 41 ді және оны хан тартуы деп білді. Бөну-Шешек: «Жігіттің тұр-түсін

3 Дін үшін үйкен ерлік көрсетіп, саудагерлердің тауарларын өздеріне 4 алып берді. Сонда саудагерлер тұрып: «О, бек жігіт, сен бізге шын 5 ерлерше көмек көрсеттің. Енді қосымызға барып, қалаған затыңнан 6 сыйлық ал», — десті. Жігіттің көзі теңіз жылқысы тұсқа айғырға, 7 темірден соққан шоқпарға, еменнен істелген садаққа түсті. Оған ұна- 8 ғаны осы үш нәрсе болған еді. «О, көпестер, маған сыйлық боргле- 9 рің келсе су айғырын, анау садақ пен шоқпарды беріңдер», — деді 10 бала. Бұған саудагерлер қиналып қалды. Сонда жігіт: «Неге ойланып 11 қалдыңдар, көпестер? Әлде мен көбірек сұрадым ба?» — деді. Сауда- 12 біздің еліміздің бегінің баласына әкеле жатқан тартулар еді», — деді. 13 Сонда жігіт: «Әңгіме оның көп-аздығында емес. Бұл үш бұйым 14 ды. Көпестер оған: «Ол — Байбөрінің баласы, аты Бәмсі болса ке- 15 рек», — деді. Осылай депті олар. Көпестер өздерінің алдында тұрған 16 жігіттің Байбөрі баласы екенін білмеуші еді. Жігіт үндемей, ішінен: 17 «Бұл заттарды қарыздар болып көпестер қолынан алғанша, қарыз- 18 сыз өз өкемнің қолына алғаным дұрыс болар», — деген ойға келді. 19 Сөйтті де атына қамшы ұрып, жоңға түсті. Көпестер оның артынан 20 қарап тұрып: «Бұл тегін адам болмады, қайырымды батыр жігіт 21 екен», — десті.

22 Жас жігіт үйіне келіп, әкесіне көпестердің келіп жеткенін айтты. 23 Әкесі бұған қуаныш білдіріп, ақ шатырын орнатып, ақ отаулар тік- 24 кізді, оған жібек кілемдер төсепті. Сол кілемдердің үстімен ол төрге 25 шықты да, баласын оң жағына отырғызды. Бала өзінің көпестерге 26 қалай болысқанын, тәуірлердің қалайша қырғын тапқанын әкесіне 27 айтпады. Сол кезде көпестер келіп, бастарын иіп, Байбөріге сәлем 28 берді. Қараса, баяғы жауды жеңіп, қан төккен жігіт Байбөрінің оң 29 жағында отыр екен. Көпестер балаға жақындап келіп, оның қолынан 30 сұйды. Бұған Байбөрі бек шамданып: «Иттен туған құрбандыққа жа- 31 рамас» деген. Әкесінің қасында отырған баланың қолынан сүю көр- 32 генсіздік болады», — деді. Сонда көпестер: «Хан нем, бұл жігіт сіздің 33 ұлыңыз ба еді?» — деп сұрады. «Иә, ол менің ұлым», — деді Байбөрі. 34 Көпестер бұған таң болып: «Хан нем, мұны біз білгеніміз жоқ еді. 35 Жақсы болты. Егер біз оның қолынан сізден бұрын сүйіп алған бол- 36 сак, оны кешіріңіз, ашу қылмаңыз. Сіздің бұл ұлымыз бізге болысып, 37 38 ерлік көрсетпесе, әкеле жатқан тауарларыңыз Грузия жерінде қал- 39 масы кейінгі кешірушілердің қоснасы болса керек. Жырда осындай тұстар жиі 40 кездесіп отырады.

2 ша, жігіттің бегінде пердесі бар екен, анық тани алмадык. Бірақ
3 *әдепті жігіт екені байқалды, өзі бектен тұтқи бек бағасы болуға*
4 *тыс», — деді. Қыздар саян естіген соң, Бәну-Шешек: «Бикештерім-*
5 *ау, сендер неге ыпыл болдыңдар, жүрт мені бәсікте жатқанда Бай-*
6 *раққа қосқан екен, өзі бегіне перде тұтып жүруді деп еді, сол болып*
7 *жүрмесің? Шақырты шақырып, шатырға кіргізді. Бәну-Шешек бегіне*
8 *Қыздар Байрақты шақырып, одан: «Қай тұқымнан шыққан жігіт едің? —*
9 *перде жамалып тұрғын, оған: «Қай тұқымнан шыққан жігіт едің? —*
10 *деп сұрады. «Ішкі оғыздар елінен шыққан жігітіңіз», — деді Байрақ.*
11 *«Ішкі оғыздардың шықсаң, атың-жөнің кім, кімнің бағасы едің? — де-*
12 *ді кім. Атым Қандай Байрақ, Байбөрі бектің баласы болымыз», — деді*
13 *кі жігіт. «Мұнда қандай жұмысың келдің? — деді кім. Байрақ: «Бай-*
14 *бжаннның қызы бар деген соң, соны көруге келіп едім», — деді. Сонда*
15 *қыз: «Ол саған жүзін көрсете қоймас, мән Бәну-Шешектің қызметкер*
16 *қызымын, екеуіміз аңға шығып жарысып көрсетіп, осыған бәйге сенді*
17 *болсын. Содан соң екеуіміз саядақпен жамбы атысып көреді, оғыздың*
18 *тигіліп менен асаң, бәйге сенкі. Одан кейін күреседік, мені жықсаң,*
19 *19 бәйге сенкі болсын», — деді. Байрақ: «Қараиды, атыңа міне той», —*
20 *деді. Екеуі алағаш барып, ағ жарыстырып еді, Байрақтың ағы озып*
21 *шықты. Оқ жарығына түскенде қыздың жіберген оның атын түсірді.*
22 *Сонда қыз: «Менің атымнан ешкімнің ағы озып жоқ еді, оғыздың да*
23 *атын түсіргендер болған емес, енді күресіп көрелік», — деді. Байрақ*
24 *атынан түсіп, екеуі бәйдесіп күресе бастады. Күрес екі бақтырдың*
25 *жеке-жекеден кем болмады. Біресе Байрақ, біресе қыз біріңбірі ту-*
26 *лыап көтеріп, жықпақ болды. Байрақ әлсіз: «Егер бұл қыздан жы-*
27 *27 қылсам, оған өлімді барлық жүрт мені маңағып күлер», — деп ой-*
28 *28 нады да, қыз бәйбеуін бұрай ұстап, аш бәйінен қапсаңа құшақтып*
29 *29 ылып, төсін тиістерің жоғары көтергіп, шалқасыңнан салып, жықты.*
30 *30 Сонда қыз: «О, жігіт, Байбжаннның қызы Бәну-Шешек мен бола-*
31 *31 мын», — деп, шығын айтып. Байрақ оның бегінен үш рет сүйіп, бір*
32 *32 рет тістеп алды. «О, хан қызы, біздің қосылағын тойымыз сәтті бол-*
33 *33 сың», — деді. Сәтті де сауағыздағы алтын жүзігін алып, қыздың*
34 *34 қолына кірізді. «Бұл біздің сертіміз болсын», — деді Байрақ. Қыз*
35 *35 оған: «О, бектің ұлы, уәде солай болса, бағымқанды болашақтаң күтер-*
36 *36 міз», — деді. Байрақ: «О, ханша, болашақты кім болжақпаған, дегенмен*
37 *37 оны мен күтейін», — деді.*

38 Қызбен қолтасқан соң, Байрақ ауылғана келді. Алдынан сақалы
39 құдай болған әкесі шықты: «Ұлым, оғыз елінен бұрын көрген қандай
40 оқшақтық әңгімен бар?» — деді. Байрақ: «Мен көргендей не болсын,
41 Ұлы барлар бағасына қалыңдық әперіп, қызы барлар қызын ұзағып

2 «О, ақсақалды асыл әкем, үйлендіргеніңіз жөн», — деді Байрақ. Әкесі
3 тұрды: «Оған еліңде саған жар болуға жарарлық қыз кімде бар
4 екен?» — деді. Байрақ: «Әке, маған қалыңдық алып бөре болған, сол
5 қыз орнынан менен бұрын атқа мініетін қыз болсын, менен бұрын
6 сонықа түсіп, жау басын бектерін өкелегін қыз болсын. Маған тек
7 сендай қалыңдық керек», — деді. Бұл сөзді естіген соң, әкесі Байбөрі
8 бек: «Е, ұлым, сенің іздерің қыз емес, білектес батыр болды той,
9 не болмаса, өзімің қалаған қызымды ғана аламын дегенің шығар.
10 Ол айтып отырғаның Байбжан бек қызы Бәну-Шешек болмасын», —
11 деді. Байрақ: «Иә, сол. О, ақсақалды алтын әкем, мен сол қызды қа-
12 лаймын», — деді. «Ұлым, Бәну-Шешектің өрі тәптек, өрі ақылыңыз
13 Қаршар деген атасы бар. Қарындасына құда түскелі барғандарды
14 өлтіре беретін мінезі бар», — деді әкесі. «Оған қандай лаж бар?» — де-
15 ді Байрақ. «Ұлым, оғыз елінің барлық бектерін шақырып ақылдас-
16 лық, солдар не бұйырса, соны істелік», — деді әкесі. Сөйтіп, Байбөрі
17 оғыз елінің бектерін шақырып, шатырға отырғызды, асқа тойғызды.
18 Оғыз бектері ақылдасып: «Сол қызға құда түсіп қайтуға кімнің баты,
19 лы барар есің», — деп, ақырды оған Қорқытты жіберуге келісі. Сонда
20 Қорқыт: «Ағайындар, мені құдалыққа жібергенде, сіздерге Қаршар-
21 дың мінезі белгілі, кімде-кім оның қарындасына құда түсуге барса,
22 соны өлтіреді. Маған Баяндур ханның жүзірік жылқыларынан екі
23 ат ұстап беріңдер, біреуі ешкі бас айнап болсын, екіншісі қой бас
24 болсын, мен қашар болсам, бірін мініп, бірін жетекке алатын бола-
25 йын», — деді. Жүрт жұны мақұл көріп, Баяндур хан жылқысынан
26 оған екі ат өкеліп берді. Қорқыт оның бірін мініп, бірін жетектеп ал-
27 ды. «Ағайындар, сендерді бір тойғуға талсырғаным», — деп, ол жүріп
28 кетті.

29 Сол кезде о, сұлтаным, тәптек Қаршар ақ шатырғын қара жерге
30 тіккізді. Серіктерін жинап, садақ алағын нысанасын орнатып қойды.
31 Сол кезде оған Қорқыт атам келіп, бас иіп сәлем берді, қолын көкіре-
32 гіне қысып, жақсы сөздер айтты. Қорқытты көрген соң, Қаршар да
33 оған сәлем берді, бірақ ауызды көптіріп, сөйлей бастады: «Сәлеміңе са-
34 лем, Қорқыт! Сенің оған бір ісін жоқ, басымда құдай сенің ақ жүзіңе
35 қара таңба басқан екен. Менің алдыма екі аяқты адам келген емес.
36 Ауызды бар адам келіп, менің өземімнен су ішкен емес. Саған не бол-
37 тан? Елде ісіннің қыры кеткен бе, болмаса сөзіңнен мағына кеккен
38 бе? Елде ажалыңа асығып жүрсің бе? Мұнда келуге қалай дегің бар-
39 ды?» — деді. Қорқыт тұрды: «Мен сенің аспанмен таласқан Қура-
40 нтауыңның басына шықсам деп келдім, суы гүрлідеп аққан мөйдір-
41 суыңнан өтсем деп келдім. Мен сенің кең етегіңнен өніп, тар қолтығы-

1 сұрайды екен?» — деді Байбөрі. «Оның сұрағаны: «Келге түспеген
2 мың үлек, биеге түспеген мың айғыр, саулық көрмеген мың қошқар,
3 құйрығы жоқ, басы жоқ мың ит, мың бұрге болды. Осыны тапсаң,
4 қарындасымды беремін, тапсаң көзіме көрінбе, онда өлтіремін де-
5 ген шарт қойды», — деді Қорқыт. Сонда Байбөрі: «Алдыңғы үшеуін
6 мен тапсам, қалған екеуін сен табар ма едің?» — деді. «Иә, Байбөрі
7 бек, соңғы екеуін мен табар едім», — деді Қорқыт. «Ендеше, сен ит
8 пен бұргені тап», — деп, Байбөрі өзінің олардағы малына кетті. Жыл-
9 қыдан мың айғыр, түйеден мың үлек, қойдан мың қошқар таңдап ал-
10 ды. Қорқыт құйрығы жоқ, басы жоқ мың ит, мың бұрге тапты. Осы
11 малдың алғашқы төрт түлін айдал, ол ақылсыз Қаршарға барды.
12 Қаршар: «Айғыранымыз қалай тапқан екен?», — деп, оның алдынан
13 шықты. Айғырларды көріп, ұнатты. Үлектерді де ұнатты. Қошқарды
14 да ұнатты. Иттерді көргенде ол қарқылдап тұрып күліп жіберді. «Ау,
15 Қорқыт ата, бұргелерім қайда?» — деді ол. «Уа, ұлым Қаршар, бұл
16 жандықтардың өзі сона сияқты адамға зиянды ғой. Ол шаққанда адам
17 жанын қоярға жер таппайды. Мен оларды тау үңгіріне қамап қойған
18 едім, жүр сол үңгірге баралық, семізін ал да, арығын таста», — деді
19 оған Қорқыт. Ақылсыз Қаршарды ол үңгірге ертіп апарып, киімдерін
20 шешкізіп, тесіктен кіргізіп жібереді. Аш бұргелер ақылсыз Қаршарға
21 қондедей қадалды. Бүргемен күресіп болмайтын болған соң: «Ойбай,
22 Қорқыт ата, есікті ашып, құтқара көр мына полелерден», — деп жа-
23 лынды. «Балам Қаршар, неге шу көтердің, бұл сенің тапсырған ама-
24 натыңның бірі еді ғой. Саған не болған? Недең опық жедің? Семізде-
25 рін ал, арықтарың таста», — деді оған Қорқыт. «Қорқыт ата, мұның
26 арығы да, семізі де патшаларға болмаса бізге керекті жоқ екен, өзір-
27 ше есікті ашып, мені құтқара көр», — деп жалынды Қаршар.
28 Қорқыт есікті ашып, ақылсыз Қаршарды далаға шығарды. Еса-
29 лаң Қаршар сыртқа шыққанда, оның сорайған басы ғана қалғанын
30 көрді Қорқыт. Бұргелер оның денесіне қара күйедей болып жабысқан
31 екен. Көзін, бетін айыру қиын еді. Ол Қорқыттың аяғына құлап тү-
32 сіп: «Төңірі үшін мыналардан құтқара көр», — деп жалынды. Қорқыт
33 оған: «Уа, ұлым, суға барып түсе ғой», — деді. Есалаң Қаршар жүгі-
34 ріп барып, суға қойып кетті. Бұргелер суға батып өлді. Қаршар енді
35 киімдерін киіп, үлкен той жасау қамына кірісті.
36 Оғыздар заманында жігіт үйленер болса, оуелі садақтан оқ атып,
37 сол оқ түскен жерге қалыңдық шатыры тігілуші еді. Байрақ та
38 сондай оқ атты. Сол оқтың барып түскен жеріне оңаша онау тігілді.
39 Қалыңдықтан оның пәктігін, төн тавалығын білдіретін бір қызыл
40 шешпен келген еді, оны Байрақ өзі киіп алды. Бұған жолдас-жорала-
41 ры реніш білдірді. Байрақ оларға: «Несіне ренжисіңдер?» — деп еді.

2 кің айдан ақ, күннен сұлу қарындасың Вәну-Шешекті Бәмсі-Байрақ-
3 қа алып берсем деп келдің», — деді. Есуас Қаршар бұл сөздердің мә-
4 ніне жетпей: «Не отпап тұрсың өзің? Құрал-сайманың мен қара
5 айғырымды алып келіңдер», — деді. Жігіттері оның қара айғырын
6 ертеп, құралдарын әкеліп берді. Сол айғырға Қаршар мініп алғанда,
7 Қорқыт байлауда тұрған екі атын шешіп, қаша жөнелді. Ақылсыз
8 Қаршар оның соңына түсіп, қуып берді. Қорқыттың қой бас күресі
9 айғыры шаршап қалған соң, ешкі бас айғырына мініп қашты. Қор-
10 қытты қуамын деп, ақылсыз Қаршар он жылдық жолды алғандай
11 болды. Ақыры ақылсыз Қаршар Қорқыт атаны қуып жетті. Қорқыт-
12 тың үрейі ұшып кетті. Өзін төңірге тапсырып, әулисе-әбиялардың
13 атың атай берді. Ақыл-есі кем Қаршар қолына қылышын алып, оны
14 шауып тастамақ болды. Сонда Қорқыт: «Қылыш ұрар болсаң, қол-
15 дарың қарысып қалады», — деді. Төңірінің тауқыметі бойынша, Қар-
16 шардың көгерген қолы қарысып қалды. Қорқыттың сиқыры бар еді,
17 дұғасы қабыл болды. «Ойбай, Қорқыт ата, кешіре көр мені. Төңірге
18 сенемін, қолымды орнына келтір, көктің бұйрығы, төңірінің жолы
19 болса, қарындасымды Байраққа берейін», — деді Қаршар. Осы сөзді
20 ол үш рет айтып, енді қайтып теңтектік істемесе ант берді. Қорқыт
21 қайтадан дұға оқып еді, Қаршардың қолы сауығып, бұрынғы қалпы-
22 на келді. «Ата, қарындасымды берсем, сұрағанымды тауып бересің
23 бе?» — деді Қаршар. Қорқыт: «Тауып береміз. Не сұрайтыңды
24 ай», — деді. Ақылсыз Қаршар оған: «Келге түспеген мың үлек,
25 үйірге түспеген мың айғыр, саулық көрмеген мың қошқар, құйрығы
26 мен мойны жоқ мың ит, мың бұрге тауып бересің. Осы сұрағандарым
27 түгелденсе, қарындасымды берейін, тапсаң бүгін өлтірмесем, сол
28 күні өлтіремін», — деді.

29 Қорқыт ата Қаршардың сұраған қалың малының түрін көрген соң,
30 Байбөрінің үйіне келді. Байбөрі бек: «Қорқыт ата, өзің еркек пе едің,
31 ойла ме едің?» — деп сұрады. Қорқыт: «Менің еркек өкенімде кімнің
32 дауы бар?» — деді. «Ендеше, ақылсыз Қаршардың қолынан қалайша
33 аман келдің?» — деді. Қорқыт: «Төңірі жар болып, әулиелер қолда-
34 ды. Ақырында қарындасың беретін болды», — деді. Бұл қуанышты ха-
35 бар Байрақтың, оның анасы мен қарындастарының құлағына тиді.
36 Үйдегілердің бәрі көңілденіп, қуанып қалды. Байбөрі бек тұрып:
37 «Ақымақ қандай қалың мал сұрады?» — деп сауал қойды. «Антпа-
38 ңыз, ақымақтың сұраған қалың малы елде жоқ бір пеле», — деді. «Не

1 В. Бартольд бұл сөзді «мен сенің тар қолтығыңа кіріп, көң етегіңе сыйғалы келдім», — деп аударған. Ә. Қ.

1 сорлылары. «Тілекшімен қалсаңдар, менің аялымымды аман алып қалыңдар!»
2 пен кіші жүрміз», — деді. Байрақ: «Осыны екіпелемекте сүтті де жоқ,
3 қызыл шекпенді бүтін мен кісөм, ертең орлынабардым киеңді, қырық
4 күнге дейін бір шекпенді кезек-кезек кишіп, содан соң бір дорудіңше
5 жабадым», — деді. Байрақ қырық жігітпен ішіп-жеп, тойлайды. Қар-
6 ғыс тиген төуірлердің жансыз бұлардың оғанша жерде той тойлап
7 жатқанын біліп, Байбұрда қамалының бөлігіне жеткізді: «Ұйқыңды
8 қой, сұлтанның Байбісқан саған беремін деген қызын Байраққа берді,
9 олар бүтін тұқуде неке шатырына кірмек, соны асығыс тұрда басып
10 алдығың», — деді. Бек өзінің 700 әскерін ұртып, шатырды басып алды.
11 Байрақ қаннен-қангерсі өзінің шатырында ішіп-жеп, думан құрып
12 жатыр еді. Төуірлер оларды түңгі ұйқыда басты. Байрақтың орынба-
13 сары қолына қылышын алып, соғысып: «Байрақ үшін жауың басым-
14 ды беремін», — деді. Оны жаулар қылышпен шауып өлтірді. Төре сү-
15 баттырады, жау иту білмес. Ат шапқанын біледі, ор алқанын біледі.
16 Жауау адам жау алмайды. Байрақты төуірлер өзінің 39 жолдасыммен
17 тұтқындан кетті. Түні өтіп, күн шықты. Байрақтың әкесі мен шешесі
18 дағаны шықса, ауыл шешіне тіккен қызыл шатыр орында жоқ екен.
19 Байшаралар аһ ұрып, ақыл-есінен айрылды. Шатырдың жүрлігінде
20 қара-құзығ қалтап ұшып жүр екен. Бірі қонса, бірі ұшады. Қылыш
21 тігген шатыр тоз-тоз болған екен. Орынбасар өліп жатыр. Байрақтың
22 әкесі өзінің үлкен бөрінің жерге атып ұрып: «О, ұлым, ұлым!» — деп
23 жылап-өңірей бастады. Байрақтың ақ шалты кері анасы да зарла-
24 нып жылап, көздерінен ашы жас аққы, өткір тырнақтарымен бетін
25 тырпады, мидыңайып төбелеп, қараның қанатындай қап-қара шалты-
26 рын жүлді. Беті қыл-қызғыл қан болған еді. Илгішары жалтырап, өк-
27 сіп Байбөрінің алтын шатырында келді. Оның бойымен қыздырап да
28 ойнап-күлмейді, ақ саусақтарына қана жақпады. Байрақтың әкесі
29 қарындасы ақ киімін тастап, қара киіп. «О, бөлім менің, алтын алма!»
30 Өзінің дегеніне жетпей кеткен жалғыз ағам», — деп жылады олар.
31 Бұл хабар Байрақтың қалыңдығына барып жетті. Вану-Шешек өзінің
32 ақ көйлегін тастап, қара көйлек киіп, ісудің тіккен алмасындай қыл-
33 қызыл беттерін жүлді. «О, менің қызыл ернімнен сүйген жарым! О,
34 менің ақ жүзімнің сөні, басымның бағы! О, менің патшам, ер тұғын
35 жігітім! Сұнақар болып тұғын сүйген жар! О, хан сүйекті жігітім, жү-
36 зіңе қарап тоймай қалып жігітім. О, жан жадым, ерім, мені жалғыз
37 ұстаған қайда кеттің? Көзімді ашықым өзіңнен басқаны көрмедім, жү-
38 реімнің жалғыз сүйгені сен едің. Тар төсекте басымыз қосылмаған
39 жан-жарым, мақсатына жете алмай кеткен жан-жарым! Қазан бөктің

1 Төсекте «сөздерің» деп нұсқа соғып алынды. Оны біз «бөрік» деп алдық.

1 орында осындай деген жан-жарым! О, үйіңде оғанды санап қалсаңдар, менің аялымымды аман алып қалыңдар!»
2 Ған жан-жарым!» — деп жылады Вану-Шешек. Бұл хабарды естіген
3 Қуши Солжүге басыла Дондас да өзінің ақ киімін тастап, қара киім
4 киіп. Байрақтың барлық білгесіе бағырлары ақ киімдерін тастап, қа-
5 ра киімді. Барлық оғыз елінің бағырлары қайғырып, не істерін білме-
6 ді, үміті ұалды.
7 Осымен он алғаш жыл өтіп, жүрт Байрақтың өлі-тірі екенін біле
8 алмады. Ұр күні қалыңдықтың ағасы Қаршап Даяндүр ханға келіп
9 тізе бүкті де: «Өмірің ұзақ болып, бағың арша берсін, хан! Егер Бай-
10 рақ тірі болса, он ұлы жылыда бір деректі болар еді. Соның өлі-тірісін
11 біліп келетін жігіт табылса, мен оған зерді шапан жауып, алтын-кү-
12 міс берер едім. Қимдә-қым оның өлгені хабарласа, соған мен қарында-
13 сымды берер едім», — деді. Бұл сөзді естіген Жалғашшы¹ бағасы қа-
14 ра пиет Жарташың суыт: «О, сұлтаным, Байрақтың өлі-тірісі мен
15 барып біліп қайтыпым», — деп сұранды. Жарташыңқа бір кезде Бай-
16 рақ өзінің бір көйлегін тарту етіп берген еді. Көйлегі ол қимей, сак-
17 тып жүрді екен. Сол көйлегі қандап, Зыяндүр ханның алдына қой-
18 ді. «Бұл кімнің көйлегі?» — деп сұраған Даяндүр: «Байрақты», — деді
19 сайдың басында өлтірген екен, соның айғасы осы, сұлтаным», — деді
20 Жарташың. Қанды көйлегі көрген оғыз бектері ой бауырымдып, кө-
21 рісіп, жылды бастады. Банандүр хан тұрып: «Несіне жылдасыңдар?
22 Бұл көйлегің кімдікі екенін біз білмейміз ғой. Көйлегің өзегі оның
23 қалыңдығына апарып көрсетіңдер, көйлегі ол таньса керек. Өз қо-
24 ңдығын тіккен көйлек болса, ол бірдеңе айтар», — деді. Көйлегі Вану-
25 Шешекке апарып еді, ол көйлегі таныды: «Иә, бұл көйлек Байрақтың
26 кі», — деді ол. Көйлегі көргенде, Вану-Шешек есінен танып, өзінің
27 жанысын жыртып, өткір тырнақтарымен күзгі алмадай жайнаған бет-
28 терін тырпап, шашын жүлді: «О, көз ашқаннан көргенім, жүрегімнің
29 сүйгені, басыма қонған бағым Байрақ! О, ақ дидарымның сәулесі, қы-
30 сызы ернімнің иесі болған, Байрақ!» — деп жылады Вану-Шешек. Бұл
31 хабар Байрақтың әкесі мен анасына да жеткен еді. Оның ала орда-
32 сын қайғы бұлтты басты. Жұрттың бәрі ақ киімдерін тастап, қара ки-
33 ді. Оғыз елінің бектері Байрақтан үміт үзгендей болды.
34 Байрақтың әкесі Байбөрі бағын көпестерді қайта шақырып, ақылы-
35 дасты: «Сіздерді мен жау еліне жұмсаймын, сол елді түгел аралап,
36 Байрақтың өлі-тірісін біліп келесіңдер», — деді. Көпестер жиылып
37 қамдап жолға түсіп, күн-түн бірдей жүрді. Ақырында олар Парас-
38 да қамалына, Байбұрда қаласына келіп жетті. Сол күні төуірлердің
39 ұлы тойы болып жатыр екен. Жұрттың бәрі шарап ішіп мас болып,

1 Жалғашшы — Яланшы (Яланчи), Жарташың — Яртачык.

1 Әр кезде келгенімде, сен көңілің болушы едің. Қобыз тартып, күліп
2 отырушы едің. Бүгін саған не болған? — деп сұрады. Байрақ оған:
3 «Қайғырмасқа шарам қайсы? Сенің өкеңе тұтқын болғаныма он алты
4 жыл болыпты. Елімде қалған өкем, шешем, құлдарым, қарындаста-
5 рым мені сағыныпты. Оның үстіне алған бір қара көз қалыңдығым
6 бар еді. Жалғаншы баласы Жарташық деген суайт мені өлді деп ха-
7 барлап, соны алғалы жатыр екен», — деді. Тәуір қызы Байраққа га-
8 шық еді, мына сөзді естікен соң оған жаны ашып: «Мен сені арқан-
9 мен қорған сыртына шығарып жіберсем, өке-шешеңе, еліңе аман-есен
10 барып жетсең, қайтып келіп мені әйелдікке алар ма едің», — деді.
11 Егер оғыз еліне аман-есен жетіп, сені алмай кетсем, өз қылышым ба-
12 лып, жер астына көмілсін, денем топырақ болып, молам бұзылсын», —
13 деді Байрақ. Мұны есіткен соң тәуір қызы арқан әкеліп, Байрақты ду-
14 алдың сыртына түсіріп жіберді. Байрақ жерге түскен соң, төңірге тәуба
15 қылып, жолға түсті. Жолай ол тәуірдің үйіріл жылқысына кез бол-
16 ды. «Осы жылқыдан бір ат тауып мінейін», — деген ойға келді. Жыл-
17 қы шетіне келсе, баяғы өз аты — су айғыр оттап тұр екен. Ол да
18 Байрақты таны жетті. Екі артқы аяғынан тік тұрып, кісінеп жіберді.
19 Байрақ атының қасына келіп, оны мақтай бастады. Байқап көрелік,
20 хан ием, ол атын қалай мақтаған екен: «Маңдайың ақ бөгтесіне май-
21 дан болғандай, екі көзің қара түнде жанған шырақтай. Жалың жі-
22 бектей есілген. Екі құлағың қатарласып ұшқан егіз құсқа, егіз балаға
23 ұқсас. Арқаңа мінген ат емес, жан серігім едің. Сен маған бірге ту-
24 досым деп санаймын. Сен маған достан да артықсың», — деді атына
25 Байрақ. Ат басын жоғары көтеріп, бір құлағын тігіп, бір құлағын
26 көзінен кезек-кезек сүйіп, үстіне секіріп мініп алды. Қамалдың қақ-
27 пасына келіп, 39 жолдасын тәуірлерге талсырды. Тыңдаңыз, хан ием,
28 менің бетіме шапалақ ұрғанда, оған көңдім, ішер асыма қара шошқа-
29 ның етін бергенде де көңдім. Құдай оң сапарымды берсе, еліме қайт-
30 тастап барамын. Тыңда гөуір, 39 жолдасымды сендерге аманат қылып
31 өлтіремін. Оны кем болса жүз адамды өлтіремін. Мұны біліп ко-
32 ны айтты да, ол Байшұбардың басын жолға салды. Тәуірлерден қы-
33 рық құғыншы шығып, Байшұбарға жете алмай, кері қайтты.

1 алауыңды ортаңа алып, қобыз ойнатып жатыр екен. Байрақ мінбарда
2 тұрып, шымылдық пердесі арасынан көпестердің келгенін көрді. Со-
3 лаға барып, Байрақ тіл таппақ болды. Хан ием, ол не сұраған екен,
4 соған келедік: «О, көпестер, ұзақ далаларды басып, биік таулардан
5 асып келіпсіңдер. Менің бек өкеме, ханым шешеме сыйлық алып би-
6 руға келіпсіңдер. Менің бек өкеме, ханым шешеме сыйлық алып би-
7 лар екен, көпестер! Мінгендерің ұзын сирақ жүйрік жылқы-
8 дең сұрайтыным елімнің арыстаны, Жалаштың ұлы Қазан-Салор аман
9 ба, көпестер? Оған соңғы сұрауым: «Қиян Селжүк баласы ер Дондаз
10 аман ба, көпестер? Сақалы құдай болған өкем, шашына түгел ақ кір-
11 ген аман аман ба, көпестер? Дүниеде сүйгенім, екі көзімнің бірі Бай-
12 біжан қызы Бөну-Шешек от басында бір ма, көпестер? Өлген жоқ па
13 ол, көпестер? Үлгендерінді айтыңдар, менің қара басым жолдарыңа
14 құрбан болсын, көпестер», — деді оларға Байрақ. Көпестер жауап бе-
15 ріп: «Өзің аман-есен барсың ба, Бөмсi-жан? Сен Қиян Селжүктің
16 баласы ер Дондаз аман ба деп сұрадың, ол аман, Бөмсiм. Қарп Көңсi-
17 нің баласы Болақты сұрасаң, о да аман, Бөмсiм. Солардың бөрі де
18 сен үшін қайғырып, ақ орнына қара киген, Бөмсiм. Ақ сақалды өкең-
19 ді, ақ шашты аңызды сұрап болсаң, олар да аман, Бөмсiм. Олар да
20 сақ киімдерін тастап, қара киген, Бөмсiм. Мен сенің жеті қарындасың-
21 ді, ды көрдім. Олар жеті жолдың торабына барып, сені зирланып күтуде,
22 Бөмсiм. Мен олардың алмадай ақ бетін жыртып, жылағанын көрдім,
23 Бөмсiм. Олар «келмеске кеттің бе, алтын ағам», деп жылайды, Бөм-
24 сім. Жарық дүниеге келгенде сүйіп алған жарың Байбіжан қызы Бө-
25 ну-Шешек ерге шығу үшін мөлдек тойын істеп, енді үлкен тойына
26 әзірленіп жатыр. Ол Жалғаншы баласы Жарташыққа тимекші болып
27 жатыр, Бөмсiм. О хан Байрақ! Байбурд қаласы, Пара-Сара қамалы
28 тастап, еліңе тез жетіп, қызыл шатырыңа қайта кірмесең, Байбіжан
29 қызы Бөну-Шешек саған жоқ, соны біл», — деді көпестер. Байрақ ор-
30 нынан жылап тұрып, қырық жігітне барды да, басындағы бөркін
31 жерге атып ұрып, оларға мұңын шақты: «Елімде не болып жатқа-
32 ның білдіңдер ме, қырық жігіт? Жалғаншының баласы Жарташық
33 суайт елге мені өлді деп хабарлапты. Өкемнің алтынмен тысталған
34 шатырларына қайғы кіріпті. Оның бойжеткен қыздары қара жамы-
35 лыпты. Дүниеде көрген сүйгенім Бөну-Шешек Жалғаншы баласы
36 Жарташыққа тигелі жатыр екен», — деді. Мұны есіткенде, оның қы-
37 зырық жігіті де бас киімдерін жерге алып ұрып, жер сабал, өксіп-өксіп
38 жылай береді.

39 Тәуір бегінің бойжеткен бір қызы бар еді. Ол әр күні Байраққа
40 әкеліп тұрушы еді. Сол күні ол Байрақты көруге тағы да келді. Келсе,
41 Байрақ қайғырып отыр екен. «Неге қайғырып отырсың, хан жігіт?

1 деді. «Уны сұрлы қандай?» — деді Байрақ. «Жалпын-
2 деді қобызшы. «Ол кімнің үйлену тойы?» — деді Байрақ. «Ол кімнің
3 шының баласы Жарташтықтың тойы?» — деді ол. Байрақ: «Ол кімнің
4 қызын алды екен?» — деп сұрады оған. «Байрақтың әйеліне үйлен-
5 бе?» — деді қобызшы. Сонда Байрақ: «О, жырғауым, оны қобызшыда
6 маған берсең қайтеді, асырма мінген аяқпиды берейін, бірақ оны жыл-
7 салып бақ, келген соң ақынды төлен, атымды алдырмын» — деді. «Жы-
8 рлау тұрды: «Менің дауысым өзір кемпінен жоқ, тамыстан шыққан
9 күйлерім сәнді. Атыңды берер болсаң, оны үйіме ипайып бағайын»» —
10 деді. Жырғау қобызшы Байраққа берді. Байрақ қобызды алғаны сол,
11 жаулап әкесінің ордасына қарай жүрді. Ауылға жақындап келген
12 де, жол өтерін қырдың басында бірнеше қойшы жылдып-сықтап, жол-
13 жағасына тас үйіп жүр екен. Байрақ оларға келіп: «Уа, жақсы қой-
14 ы үшін бұл тасты жол бойына үйіп жүрсіңдер?» — деп сұрады. Қойшы-
15 лар: «Сен өз ісінді біл, біздің ісмізде нең бар?» — деді оған. «Тасты
16 қайпекенділер?» — деген сұраққа қойшылар: «Біздің бөлкімізді бір
17 ұлы бар еді, соның жау қолына түскеніне он алты жол болды, өлі-ті-
18 рісі белгісіз. Жалпының баласы Жарташтық деген адам соның өлген
19 хабарын әкелді, соған Байрақтың әйелін қосқаны жеткізді. Жарташтық
20 оны жерден өтсе, біз оны таспен ұрмақшымыз. Бізге салсаң оның
21 Байрапаштыққа тиімеі, өзінің теңіне тигені мақұл еді», — деді. Бұдан
22 Байрақ сүйініп қалып: «Дидарларым жарық болсын, иелеріңнің бер-
23 24 тен намы бойларыңа құт болсын», — деді.

25 Қойшылардан өтіп, Байрақ әкесінің ордасына келді. Шағыр ал-
26 дында бір үлкен дарақ бар еді. Түбінде ағып жатқан мөлдір бұлағы
27 болатын. Байрақ бұлаққа келсе, өзінің кіші қарындасы жылп-еңі,
28 рет, су ағып келе жатыр екен. Өзі: «О, қыршып өткен ағам Байрақ,
29 сенің үйлену тойың сөзсіз болды ғой», — деп сөйлеп келе жатыр екен.
30 Бұл сөз Байрақтың сәй-сүйегін сырқыратты. Көзінен түйір-түйір ашы
31 жас тамды. Сағынышты бауырлы көргенде, жүрегі қарс айтырылып,
32 дауыс беріп, қалай сөйлеп келгенін де білмей қалды. Не айтқан екен
33 ол, тыңдап көрелік, хан нем: «Неге мұныша ерліп жылдайсың, қыз ба-
34 ла? Қыршып өткен ағам дейсің. Бұл сөзге менің жүрсілім от болып
35 жанады. Жанымда таңа қалмай тұр. Әлде ағам жау қолында елді
36 ме? Тоң ерісе бұ болып, жаңбыр жауады. Қарайған жүрсеңдіде қан-
37 дай қайғы бар? Азырақ сұрағым бар саған. Қарсы алдымда тұрған
38 мына тау кімнің жайлауы? Сол таудың салқын суын кімдер ішіп
39 отыр? Өңшең жүйрік жылқылардың егесі кім? Таудан ертен ақпатылы
40 қойдың етін кім жейді? Жайлауға тыңпаған қара, көк түсі шатырлар
41 кімдікі? Қыз бағла, осы сұрақтарға өз аузың, өз тіліңмен жауап бер

3 естіліп, жыр тыңдаудан қалған. Аулақтардың —
4 бір бақытсыз өткен қызбын, бақсым. Қарсы алдында тұрған таудың
5 жайлауы кімдікі деп сұрадың сен, ол бір кезде менің ағам — Байрақ-
6 тың жайлауы еді. Ағам кеткені мен ол жайлауға шыққан емесің.
7 Таудың салқын суы кімдікі дейсің, о да бір кезде менің ағам — Бай-
8 рақтың ішкен суы еді. Ағам кеткені ол судан біз тағып көрген емес-
9 тіз. Үйір-үйір жүйрік жылқылар кімдікі деп сұрадың, о да ағам —
10 Байрақтың жылқысы еді. Ағам кеткені біз ол жылқыға мініп-түс-
11 қан емесің. Бұдан арғы қыз қобызшыға өзі сұрақ қойды: «О, бақ-
12 сім, білік-білік қара тауларға шыққанда, оған арғы өткенде, Байрақ
13 сенің жігітті көрген жерің жоқ па? Суы мол өзендерден өтіп, оған
14 арғы кеткенде, Байрақ деп атылатын баырды көре алмадың ба? Ұл-
15 кен де, бұл қалаларды аралағанда, Байрақ деген жігіт саған кездес-
16 пеңді ме? Көрген болсаң, маған хабарын айта кет, бақсым. Менің қара
17 білім сенің сідіңнен болсын, бақсым» — деді. Қыз тағы да сөйлеп
18 жетті: «Менің көз алдымда тұрған Қаратауыма құлағалы қашан, біл-
19 сім? Ол сенің құлағыңа қалай жетпеген? Ескі алдындағы бейтаре-
20 тім қосылған не заман? Ол сенің құлағыңа қалай тиіген? Дүниедегі
21 тірерім, жылғын атыптан айрылдым. Ол сенің құлағыңа қалай жетпе-
22 ді, бақсым? Мендегі бақытсыз қызға дүние деген өлдеқашан ыдыра
23 қанды емес пе, бақсым? Бұдан арғы жүрсең, үйлену тойыңа көз бол-
24 сің. Жолың болсын, бақсым» — деді қыз.

25 Бұдан соң Байрақ өзінің басқа қарындастарына барды. Олар қара
26 көк киім киіп отыр екен. Байрақ дауыстап сөйлеп кірді. Не айтқаны
27 екен, тыңдап көрелік, хан нем: «О, қыздар, төсектеріңнен таңмен бір-
28 ге тұрасыңдар. Ақ шатырды қойып, қара шатырда отыратың болып,
29 сыңдар, қыздар. Ақ киімдеріңді тастап, қара киетін болыпсыңдар,
30 қыздар. Үйлеріңде бауырдай болып ұйғып қалған қалған-құтқан қатықтан
31 не бар, қыздар? Асыауда тұрған балдарыңнан не бар, қыздар? Үйле-
32 рінде қатқан-құтқан наннан қалған не бар, қыздар? Үш күннен бері
33 жол жүріп, ас-су ішкенім жоқ еді. Үш күнге жетеліндей өтіп, қарным-
34 ды тойғызсыңдар, төңірден сендердің тілеулеріңді тілер едім», — деді
35 бақсы. Бұл сөзді естіген соң, қыздар сарайға барып ас-ауқат оқисің,
36 Байрақтың қарнын тойғызды. Содан соң Байрақ: «Үйлеріңде ескір-
37 ген шекпендерің жоқ па? Көткен ағалардың жолына соны маған сада-
38 қа етіп берсеңдер, көп-көп алғыс айтар едім. Соны киіп, үйлену шы-
39 ына барсам ба деп едім. Ол тойдан маған да бір шекпен тиеліп шы-
40 41 бақсы. Қыздар аыр жүгіріп Байрақтың ескі шекпенін тауып өкеліп.

1 тастап: «Мүңдәй садақпен сен жапанда кездескен бозторғайды да
2 атып ала алмайсың», — деді оған. Садағы қақ бөлініп, сынып калған-
3 га Жарташық әбден ыза болды да, «Байрақ садақты» әкеліңдер мұн-
4 да!» — деп айғайлады. Жұрт оны алып келді. Талай-талай соғыста
5 өзіне жан жолдас болған садағын көргенде, Байрақ жылап алды. Са-
6 даққа қарап сөйлей бастады: «Шіркін-ай, жауға тигенде қыл адыр-
7 даңқы қарап сөйлей бастады: «Шіркін-ай, жауға тигенде қыл адыр-
8 наққа талай рет тартқан едім, сонда сен айғырдай кісінеуші едің.
9 Өзіңді айғыр садақ¹ десе де болады. О, қайыспас емен садағым, сені
10 мен айғырға бермес едім. Адырнақ сонша қатты еді, күшті қолмен
11 тартқанда, өгіздей мөңіреуші едің. Сені мен өгізге берермен бе? Өзім
12 нің 39 жолдасымды ауыр халде қалдырып, екі аяқты керуен болып,
13 осында келдім», — деді Байрақ. Содан соң ол бектерге қаран: «О,
14 бектер, сіздерді сүйенім үшін мен садақ тартып көргім келеді», — де-
15 ді. Жамбы орнына күйеудің жүзігі қойылған еді. Байрақ жай
16 атқанда оғы жүзікті екі бөліп кетті. Бұған бектер риза болып, қолда-
17 рын ұрды, қарқылдасып күлді. Қазан бек осынша өнерді көріп, ра-
18 хаттанып отыр еді. Ол адам жіберіп, Байрақты қасына шақыртып ал-
19 ды. Есалаң бақсы оның алдына барып басын иді, берген қолын кеуде-
20 сінге қысып, оған мадақ айтты: «О, хан Қазан, сен таңертен биік тау
21 басына ақ шатыр тігуші едің, жылқының бөрі жүйрік еді. Жасауыл-
22 дарық ұзын жолдың бойында жау торып, әділет орнатушы еді. Керек
23 жұртінде сенің жинаған мол қазынаң май болып тамушы еді. Сені
24 жұрт барлық оғыз жігіттерінің ұстаыны, біздей кем-кетіктің қорғаны,
25 Баяндүр ханның күйеуі, Төле құстың тұқымы, Түркістанның діңгегі,
26 тайпалар мен рулардың арыстаны, қара тобырдың жолбарысы, қара
27 аттың иесі, Ораз ханның әкесі деп атаушы еді. Сөзіме құлағың-
28 ды салып, қабыл ет. Төсеріңнен таңертен тұрып, сен ну орманға ба-
29 рып, ақ қайыңның бұтақтарын сындырып, соның таңдаулы бұтағы-
30 нан садақ, жай оғын істетуші едің, үйленген тойыңа ғажай шатырлар
31 тігуші едің. Оң жағыңда оң жақтың бектері, сол жағыңда сол жақ-
32 тың бектері отырушы еді, есікте сенің жәрдемшілерің, қасыңда өзің-
33 жақын бектерің отырушы еді. Сол мемлекетіңнің бағы арта берсін», —
34 деді Байрақ. Бұл сөзді есіткен соң Қазан бек: «Тыңда, есалаң бақсым,
35 менен қандай сыйлық алғың келеді? Қол шатырымды қалайсың ба,
36 үй шатырымды қалайсың ба? Әлде менің құлдарым мен күндерім-
37 нен тарту алғың келе ме? Әлде алтын мен күміс алғың келе ме? Қа-

1 В. Бартольд «садақтың айғыры» деген сөзді жетік түсінбей аударған. Сол
сөз Баку баспаһымында да түзетілмепті.

2 Оң, сол (үш оқ, бұзық оқ) деген бөлініс түрік қағанаты кезеңінен бар.

3 рақтың көздерінің айналасы қара қынамен боялған сияқты болып
4 көрінді. Сол көздерінен қанды жас саулап ағып тұрғандай болды.
5 Қарындасы сөйлеп кетті. Хан ием, не айтқан екен ол, көрелік: «Кө-
6 зіңнің айналасы қарайып көрінгені болмаса, мен сені өз ағам Бай-
7 раққа ұқсатқан болар едім, бақсы. Ұзын шатырдың бетінді бүркеп
8 тұрғаны болмаса, мен сені ағам Байраққа жорыр едім, бақсы. Білек-
9 теріңнің солғын тартқанын айтпаса, мен сені өз ағам Байраққа мег-
10 зер едім, бақсы. Денеңді дөңделетіп бұрғаныңа, арыстн сияқты тал-
11 тайып тұрғаныңа, қимылыңа қарасам, сені мен өз ағам Байраққа
12 ұқсатар едім, бақсы. Үмітіңді ақтап, мені қуанғалы келдің бе, бақ-
13 сы. Айтшы шыныңды», — деді үлкен қарындасы. Қыз сөйлей берді.
14 «Біздің күніміз қараң қалған, бақсы. Оны айтып жеткізу мүмкін
15 емес. Менің ағам кеткелі бұл үйге бірде-бір ұзап басын сұғып көрген
16 емес еді. Бізден шекпен сұраған, басымызға жамылған қара орамал-
17 ды сөз еткен адам болған жоқ еді», — деді қарындасы. Байрақ ойла-
18 нып қалды. «Мынау шекпенді киген соң, қыздар мені танып қалған
19 екен. Шекпенді киіп шықсам, оғыз елінің басқа адамдары да мені
20 танып қалуы мүмкін екен. Ал мен өзирге өзімді білдірмей, бұл елде
21 маған кім дос, о кім жау екенім білуім керек», — деп, үстіндегі шек-
22 пенін шешіп алып, қыздардың алдына тастады. «Байрақтарыңмен
23 бірге неге құрып кетпейсіңдер, сендер маған тозған шекпендеріңді
24 беріп, әруағымды қорлайыңдар», — деді. Далаға шығып жазы ара-
25 сында жатқан бір алашаны алып, қырлық тесік етті де, соны мойнына
26 іліп, есалаң бақсы болып тойға келді.
27 Барса үйленетін жігіт жамбы атып жағыр екен. Жамбы атысына
28 Қара Көне баласы Бодақ, Қазан-Салор баласы Ораз, бектердің үл-
29 кені Ғафлет баласы Йекенк, Шамсадин-Шер, қалыңдықтың ақымақ
30 ағасы Қарнар да қатысыпты. Қара Бодақ садақ атқанда, Байрақ іші-
31 нен: «Қолың күшті болсын», — десе, Ораз оқ атқанда: «Оғың құтты
32 болсын», — деп тіледі. Йекенк садақ тартқанда да Байрақ сол сөзді
33 айтты. Шамсадин-Шер оқ атқанда: «Қолың сәтті болсын», — деді
34 Байрақ, Жарташық садақ тартқанда, Байрақ: «Қолың қатып қалып,
35 сауақтарың шірісің, шошқадан жаралған шошқа, үйленушілерден са-
36 даға кет», — деді дауыстап. Бұл сөзге Жалғаншы баласы
37 Жарташық ашуланып қалды. Бақсыға бұрылып: «Нежістен туған
38 нежіс, ақылы кем, ондай сөзді маған қалай айтасың? Азған ит, мер-
39 ген болсаң, менің садағымды алып атып көр, тигізе алмасаң басыңды
40 саламын», — деді Жарташық. Мына сөзді есіткен соң, Байрақ оның
41 садағын алып, жебесің тартып қалды. Садағы ортасынан қақ бөлінді.

1 дағаныңды беремін, сура», — деді. Сонда Байрақ: «О, сұлтаным, мені
2 тойға ас пісіріп жатқан жер ошақ басына жібер, сол жетеді. Өзім
3 ашпым, қарнымды тойыңдырсаң, сол маған берген сыйлығың бол-
4 ғын», — деді. Қазан тұрғы: «Бұл ессіз бақсы өзінің бағынан мақұрм
5 қалды. Бүгіннен бастап, мен оған өзімнің бекітіміді беремін, қайда
6 барамын десе, жолы ашық болсын, нені қаласа соны істесін», — деді.
7 Байрақ ас пісіріп жатқан үйлерге барып, етке тойып алды. Содан
8 соң асұлық тұрған қазаннарды тартып, төңкерсе берді. Төңкерілген қа-
9 занның еттерін алып, он-солға лақтыра берді. Оңға лақтырғанын оң
10 жақтағылар, солға лақтырғанын сол жақтағылар қазып алып жеті.
11 «Етті еңбелі бар ер жесің, еңбелі жоқ тоғышарлар жер қабыды», — де-
12 ді. Бұл хабар Қазан бекке барып жетті: «О, сұлтаным, ессіз бақсы
13 бар қазанды төңкеріп тастады, енді қыздар отырған үйге барғысы
14 келеді», — деді оған хабарлаушылар. «Тимендер, қыздар отырған
15 үйге барамын десе, еркіне жіберіңдер», — деді Қазан. Байрақ орнынан
16 тұрып, қыздар саулық құрып жатқан үйлерге барды. Бүрке шалым,
17 кешік қажандарды үйден қуып шықты. Бірін ұрса, бірінші басып
18 жарды. Содан соң бикештер отырған шатырға кіріп, есік жақты
19 орын алып отырды, Қазан бектің әйелі Бөрлі сұлу бұған ашу білдір-
20 ді. Ол Байраққа қарап: «Тепі оңбаған төткен, мен отырған үйге не
21 үшін рұқсатсыз кіреңіз?» — деді. Байрақ оған: «Ханым, Қазан бек
22 менің іемге ешкім бөгеп жасамасын деп бұйрық берген», — деді. Бөрлі
23 ді сұлу: «Қазан бек рұқсат берген болса, отыра берейн», — деді. Бөрлі
24 сұлу тағы да Байраққа қарап: «Айтпши, осынау бақсы, мүлдір көлген-
25 Аспі мақсатың не?» — деп сұрады. Мақсатым — ерге шығыптың келің-
26 тек ортаға шығып, би билеп, өлең айтса, мен соған қобыз тартып,
27 қосыла», — деді Байрақ. Қызыр Нике дейтін әйел бар еді, солан
28 отырған әйелдер: «Орнынан тұрып біте шық, Қызыр Нике, жынды
29 бақсы ненің мәнісін біледі», — десті. Қызыр Нике ортаға шығып:
30 «Ой, ақылмақ бақсы, ерге шығатын келіншек мен боламын», — деп
31 билей бастады. Байрақ қобызын сартыпты, өлең айтты. Хан ием, ол
32 не айтқан екен, соны тыңдалық: «Менің бөкеу байтапта мініп, көпше
33 ерген күнім жоқ, сиыр күйтесе, бір бұқаны бір бұқа сұзип қуады,
34 ондай бұқалардың көздері жасасурап кетеді. Сеп сол бұқаларына
35 бар, сонда арманыңа жетесің. Бұл саяған менің айтқан ақылым. Сен-
36 де менің жұмысым жоқ. Мен ерге шығатын келіншекті көруім керек,
37 соның өзі шығып, алақанын шапатап, би билейсің. Мен оған қобыз
38 сартыныммен үн қосамын», — деді Байрақ. Қызыр Нике: «Ойбай, бәй-
39 тапара басым-ай, бір ақылмақ ескіген кіре салып, бәрің көріп қойғандай,
40 Өзіме өсек таққан-ау», — деді. Сөйтті де орнына барып отырды. Жызын-

1 да құнды Фатима дейтін әйел отыр еді. Әйелдер оған: «Ортаға шы-
2 ғып, сен биле», — десті. Әзі қалыңдықтың қызыл шекпенін киіп
3 алып, ортаға жүрліңып шығып: «Ерге шығатын келіншек мен бола-
4 мын, ақылмақ бақсы, сен қобызыңды ойнап, мен билеп берейін», —
5 деді. Сонда Байрақ: «Мен бұла биере мініп, кешке ергенім жоқ, Сенің
6 үйдері алағы — Дөредейек, мінген атың — Даракы емес пе еді? Қы-
7 рақ ұры қойныңда жатқан болса, құныс Фатима атанбай кім бол-
8 мақсың? Маққаранды шығармай тұрып, жөніңді тап. Саяған әуре
9 қылатын қобызым жоқ. Орнына бар да, отыр. Маған ерге шы-
10 ғатын келіншек шығып, қолын қазып билесе ғана қобыз тарты-
11 мын», — деп екінші сөзін айтты. Мына сөзді естіген құныс Фатима:
12 «Ойбай, бетім-ай, мына сұмырай не дейді? Біздің маққарамызды шы-
13 ғарды ғой. Тұр, бикеш, орныңнан, оңд шығып биле. Бүтін билемген-
14 де тамұқта билерімді дейсің бе? Байрақтан айрылған соң, басың
15 осындай күннің тұярын білмедің бе?» — деді. Бөрлі сұлу да: «Озың
16 шық ортаға, көліппек, босқа лақтың қайсы?» — деді. Бөну-Шешек
17 үстіне қызыл шекпен, қолдарына қолғап киіп, сөйтіп ортаға шығып
18 билей бастады. «Қобызыңды тарт, сөздің бақсы!» — деді. Байрақ қо-
19 бызын сартыпты, өлеңдерін жіберді. «Бұл елден мен кеткелі сен ақы-
20 ңыңнан айрылды. Бір күні жапалақтап қар жадып, жерді тізгелі
21 басыпты. Сол кезде хан қызының құлдары мен күндері киімдерін ше-
22 шіп, көзесін ұстап сұра барыпты, сол судан қанып ішпек еді олар.
23 Бірақ қос қолының саусағын білсектен үстеліп алыпты. Алтын, күміс-
24 теріңді, өгірлей бөрідер, аяғың, хан қызының бармақтарың қосып-
25 Оңуңі маққаралыңға ұшырапты бикешті ер алмайды», — деді
26 Байрақ. Бұл сөзге Бөну-Шешек шамданып қалды. «Мен келайша ма-
27 қара болыпты, кем ақты бақсы, сөзіңді дұрыстап айт. Маққара бо-
28 ларлық мені қандай айқым бар екен?» — деп, ол қолыңдарың
29 алып, күмістей ашпақ саусақтарың көрсетті. Ортап қолыңда баяғы
30 Байрақ кірізген жүзік бар екен. Байрақ өзінің жүзігін танып қалды
31 деп, толғанып өлең айта бастады. Не айтқан екен, хан ием, тыңдап кө-
32 ресің: «О, бикеш, Байрақ кеткелі білік таудың басына шығып қорп
33 бе, сен? Төрт жағына бірдей қарап, өзіңді танып білдің бе, сен? Қарға
34 түтесе қара шалыңды жүрлің, тарқатқан күндерің болды ма, бикеш?
35 Айдай қара көздеріңнен ашы жас аққан күнің болды ма, бикеш?
36 Күзі алмадай манаяураған бөстеріңді жосадай ғып жүрлің күндерің
37 болды ма, бикеш? Сен ерге шықпақ екенсің, ал қолыңдағы жүзігің
38 менікі, сол жүзігімді өзіме қайтар, бикеш!», — деді Байрақ. Бикеш

1 Бұл сөзді Бартольд — «Яглыс» деп аударыпты. Басу басшылығында сол сөз
• яглыр» болса көрек делінген. Ол күніне болған.

1 оған: «Байрақ кеткелі биік таулар басына талай рет шықтым. Қарға
2 түстес қара шашымды талай рет жұлдым. Күзгі алмадай қызыл жү-
3 зімді де талай күндер жұлғаным бар. Келген, кеткеннен оның дерегін
4 білсем де, көп күттім. Менен шыңдап-ақ кеткенің бе бек жігітім, Бай-
5 рақ, келмеске кеттің бе хан жігітім, Байрақ деп зарланған, жылаған
6 күндерім де аз болған жоқ. Бірақ менің сүйгенім Байрақ, сен емес.
7 Алтын жүзік те сенікі емес. Алтын жүзіктің көптеген айғақтары бар,
8 оны алғың келсе, сол айғақтарыңды білдір», — деді Бөну-Шешек.
9 Байрақ сөйлеп кетті: «Уа, хан қызы, менің тау алдында атқа мініп,
10 аңға шыққаным өтірік пе? Сенің ақ шатырғы қасынан киік атып
11 алғаным өтірік пе? Сен мені сол шатырға өзің шақырып алған жоқ
12 па едің? Содан соң біз далада шығып, ат жарыстырғанды жоқ па едің?
13 Менің атымның озып шыққаны есіңде жоқ па? Екеуміз садақ атысы-
14 на түскенде сенің ұшып бара жатқан оғыңды атып түсірген жоқ па
15 едім? Екеуміз күреске түскенде, сен жығылып қалмап па едің? Сонда
16 мен бетіңнен үш рет сүйіп, бер рет тістеп алып едім. Алтын жүзікті
17-мен сенің қолыңа сол сөрте киізденген жоқ па едім? Сондағы сенің сүй-
18 ген жарың — Байрақ мен емес пе едім?» — деді ол. Бұл сөзді айтқан-
19 да, бикеш Байрақты таныды. Оның сол жігіт екеніне көзі жетті.
20 Киімшең күйінде Байрақтың алдына барып құлап түсті. Қыздар қы-
21 зі аыл шекпенді Байраққа жауып, оны күйеуше киіндірді.
22 Бикеш дереу атқа мініп, Байрақтың әкесі мен анасына барып,
23 оларды қуантты. Бикеш енесіне: «О, ана, құлаған Қаратауың аршына
24 келді. Қандай боп қатқан өзендерің қайтадан шалқып ақты. Қураған
25 бөйтерегің қайтадан түлдеді. Қарыған жүйрік байталдарың қайтадан
26 құлындайтын болды. Қарыған қызыл нарларың боталап, саулықта-
27 рың қоздайтын болды. Он алты жыл зарығып күткен Байрағың кел-
28 ді. Қайың атам, қайың енем, маған сүйіншіге не бересіңдер?» — деді.
29 Бұл хабарды естіген атасы мен енесі: «О, келін, тіліңнен айналайын!
30 Өлкенімізше сенің тілегіңде болатық. Сөзің өтірік болса да, шығып
31 айналсын, келіңше! Баламыздың аман-есен келгені рас болса, мін-
32 дай алдында тұрған Қаратау сенің жазғы жайлауың болсын! Оның
33 салқын бұлағы сенің кәусарың болсын! Менің құл-күндерім сенің
34 қызметшің болсын! Жүйріктерім сенің жылқың болсын! Жүк арта-
35 тын келелі түйелерім де сенің еншің болсын! Ақтылы қойым сенің
36 малың болсын! Алтын-күмісімді алусыз жарат. Алтын жалатқан ақ
37 шатырларым сенікі болсын! О, келіншек, одан қалса, қара басым се-
38 нің құрбандығың болсын!» — десті оған. Осы кезде бектер Байрақты
39 Байбөрі үйіне алып келді. Қазан бек сөз бастап: «Қуана бер, Байбө-
40 рі, ұлың келді алдына!» — деді. Байбөрі: «Оны көрерлік менде көз
41 бар ма? Көздерім көр болғалы ештеңені ажыратып, тани алмай қал-

1 дым гої мені! Балам шынтағын қанатып, қанын орамалмен көзіме
2 жақса, ол жазылар еді. Көзім ашылса, баламды көрер едім», — деді.
3 Оның екі көзі бірдей көрмей қалған екен. Екі көзіне орамалымен қа-
4 нын жаққанда, Байбөрінің көздері шайдай ашылды. Әкесі мен анасы
5 баласын көріп, аяғына жығылды. Олардың ендігі айтқаны: «О, ба-
6 лам, алтын үйімнің тірегі! О, ұлым, аққудай қалқыған менің қыз-
7 қырыңдарымның гүлі! Қос көзімнің жанған шырағы! Бойыма қуат,
8 жан берген, балам! Бүкіл оғыз елінің көш басшысы болған, жан ба-
9 рлағым!» — деген тілек бата болды. Жылап табысып, төңіріге тәубешілік
10 істеді.

11 Мұны естіген Жалғанның баласы Жарташықтың әресеі үшніп,
12 Байрақтан қорқып, Тана (Дон) өзенінің қалың қамысына қашып кет-
13 ті. Байрақ оның ізіне түсіп, қамысқа кіріп, жұртқа: «От әкелңдер!» —
14 деді. Сөйтіп қалың қамысқа өрт қойды. Жарташық өртеніп өлетінін
15 білді де, Байрақтың аяғына келіп жығылды, сөйтіп қылышының ас-
16 тынан өтті. Байрақ оның киінін кешті. Қазан бек: «Баядй той жасап,
17-келіңшеңге қосыл!» — деп еді. Байрақ: «Қамалда қалған 39 жолда,
18 сымады жаудан күткірмей, әйеліммен қосыла алмаймын», — деді. Қа-
19 зан бек мұны мақұл көріп: «Мені сүйген жігіттер теріс атқа мінсін!» —
20 деп елге хабар таратты. Барлық оғыз елінің бектері атқа мініп, Байбурд
21 қамалына шауып келді. Гөуірлер күш жинап қан майдан ашты. Бар-
22-лық оғыз бектері тана суга барып дәрет алды да, бетін сәздеге тигі-
23 зіп, екі бас құтба оқыды, әулие-әмбиеге сиынып, төңіріге жалбарын-
24 ды. Даңғара-дабыл қағылып қырғын соғыс басталды. Ен дала дома-
25-ланған адам басына толды. Қазан бек қылышпен ұрып, Шөкли пат-
26-шаны өзідей өкіртті. Ол атынан құлап түсті. Ер жүрек Дондаз Қара
27-Талғарорды қылыштан, аттан құлтатты. Қара Бодақ Қара Арслаган
28-тірді. Кең жазықта болған бұл соғыстан гөуірлер жеңіліс тапты.
29 Гөуірлердің жеті бегі қылышқа түсіп өлді. Байрақ, Йекенк, Қазан
30-бек, Қара Бодақ, ерлердің ері Дондаз, Қазан бек баласы Ораз бек қа-
31-малға шабуыл жасады. Байрақ қамалды алып, баяғы 39 жолдасына
32-келсе, олар түгел аман екен. Төңірге тәубешілік етті. Гөуірлердің шір-
33-кеулерін қиратып, қызметшілерін қырды. Орына меніп салдырып,
34-лазан шақыртып, құтба оқытты, тілдерін келімеге келтірді. Олжаға
35-түскен, қызыл-жасыл киінген, бойшаң, көгілдір көзді қыз-қырқын-
36-нан, сауыт-сайманнан, алтындаған киім мен мауыттыдан түскен ол-
37-жаңның бес бөлегін үш тоғыз қылып, Баяндүр ханға таратты. Байбөрі
38-бек баласы Байрақ Байбіжан қызына үйленді. Өзінің ақ шатырына

1 Текстө бұл сөз «калық оғыз әміршісі» делінген. Бартольд оны «елшісі» деп
аударған. Біз алғашқы ұғымды алдық.

- 1 кіріп, үйлену тойын өткізді. Қырық жігіттің біріне Қазан, екіншісіне
- 2 Бағандур хан, тағы жегеуіне Байрақ өзінкі жері қарындасын берді.
- 3 Сөйтіп, қырық жерден шатыр тігілді. Өздерінің бағын сыналт, 39 қыз
- 4 садақтан оқ атты. 39 жігіт атылған садақ оғының сонылан кетті. Би-
- 5 тырлардың үйлену тойы қырық күн, қырық түнге созылды. Байрақ
- 6 пен оның қырық жігіті мұрағ-мақсағатарына жетті¹, өздерінің ерлігі-
- 7 мен басқаларға бағырлықтың өнегесін көрсетті.
- 8 Сол тойға Қорқыт ағам келіп, күй шертіп, жыр айтты. Дін үшін
- 9 күресіп, жаудан көк алған сол бағырлардың ерлірін өлең-жырға ко-
- 10 сылты. Бұл жыр Байраққа арналсын депті ол. Хан нем, мен де сізге
- 11 ақ бағамды бермекшімін: өміріңше асқар таудың құлағасын, көлгең-
- 12 келді дарағың солып, қуармасын. Ақ сақалды өкениң бәрар жері жү-
- 13 мақ болсын, ақ шашты ананның жүрген жері саялы тау болсын. Сені
- 14 құдай ұлынан, туғандарыңнан айырмасын. Көзіңді жұмғанша кү-
- 15 дай сені ақ дйінен айырмасын. Сіз бен біз құдайдың дидарын ко-
- 16 релік, аумині! Дұғадары басымыз бір болсын. Хан нем, құдайдың
- 17 досы Мұхамедтің дидары үшін алла-тағала (ол дүниеде) күпінді жес-
- 18 ылдесін.

✽

¹ Бұл сөз тексте «мұрағ беріп, мұрағ алды» делінген.

ҚАЗАН БЕКТІН БАЛАСЫ ОРАЗ БЕКТІН ЖАУҒА ҚАЛАЙ ТҮТҚЫН БОЛҒАНЫ ТУРАЛЫ ЖЫП

- 1 Күндерде бір күні Ұлашұлы Қазан бек төсерінен тұрып, қара жерге
- 2 өзінің ақ шатырын тіккізді. Мың жерден жібег кілем төсетті. Ала
- 3 патшарлардың төбесі көкке жетті. Әңгімесу үшін оғыз жастарының
- 4 тоқсан тұрып тобын жинады. Орталарына ауыз кең мөстеге құйған
- 5 сусын қойды. Толыз жерден кезе, сансыз жерден алтын кеселер қой-
- 6 ықпайды. Шаптыры арқасына түсіп, тал-тал болып өрлігеп, бармағы
- 7 мен тырнақтарын қынағалаған, иықтарында бір-бір құс сайраған тауір-
- 8 дердің тоғыз қызыла сол алтын кеселермен оғыз бектеріне су-
- 9 тартқызды. Сол кеселерден Ұлашұлы Қазан-Салор оғыз бектеріне су-
- 10 сып беріп, ішкізді. Сусыннан оның өзі де ішті. Көптендерге алтында-
- 11 ғып шипан-шапқыт, шатыр, қызыл бұйра нарлардан сыйлық берді.
- 12 Ұлы Ораз сәлдеғи ұстап, оның алдында тік тұрып, қызмет көр-
- 13 сетті. Оңында Қазанның інісі Қара Көне, солында Қазанның асыран-
- 14 ды баласы Аруа отырды. Қазан оңына қарап қарқылдап күліп жи-
- 15 берді де, солына қарап қуанышты лебіз білдірді. Қарсы алдында тұр-
- 16 ған ұлы Оразға қарап, қолын саньна ұрып, жылап алды. Бұл мінез
- 17 ұлы Оразға ұнамай қалған еді. Ол алтын ілгері басып, ақесіне жақын-
- 18 дап келді де, тізесін бүтіп отырып тілге келді. Не айтқан екен, хан
- 19 нем, көрелік: «О, Қазан акем, менің сеніме құлақ сал, қайырымды
- 20 бол. Сен оныңа қарап күлдің, солыңа қарап қуандың, қарсы алдың-
- 21 да тұрған ұлың — мені көргенде жылалдың. Мұның менісіне мен ту-
- 22 сіңбедім. Қара басым жоқпыңа құрбан болсын, осының себебін айтшы.
- 23 Айтпасаң, орнымнан тұрмаймын. Тұрар болсам, өзімнің қара көз
- 24 қырық жігіткімді ертіп, қанішер асқаз еліне кетемін, олардың алтын
- 25 бойтұмардың мойнымға тағамың, қара шипан кіреш дін иесінің қолы-
- 26 нан сүйемін, тауірлердің көк көз қызына үйленіп, қайтып алдында
- 27 келмеймін. Жылаған себебінді айт маған. Сенен ааған жанымды ит-
- 28 жесің, аке, — деді Ораз. Қазан бек төрең күрсініп, баласының жү-
- 29 зіне төсіле қарады да, дауыстап сөйлей бастады. Хан нем, ол не айт-
- 30 қан екен, тыңдап көрелік: «Келші бермен, құлыным, балам! Оңыма

1 қарап күлген себебім — онда Қара Көне отыр екен, ол талай жаудың
2 басын кесіп, қанын төккен адам еді. Сол үшін сыйлық алып, атаққа
3 жетті. Солыма қарап сүйінген себебім — онда өгей ұлым — Арун:
4 отыр екен. О да жау басын кесіп, қан жағып, сыйлы батыр болған
5 адам. Алдыма қарағанда, сені көрдім. Жасың он алтыға келіпті.
6 Мерзімді күнім келсе мен көз жұмып, ол дүниеге кетемін де, артым-
7 да сен қаласың. Осы күнге дейін садақ тартып оқ атпалсың, қан төк-
8 пелсің, оғыздардың алғысына ие болмалсың. Ертең мен өліп ол дү-
9 ниеге кетсем, артымда сен қаласың. Бірақ оғыз елі менің тілжым мен
10 тағымды саған бермейді. Осыны ойлап менің ақырым қайырлы бол-
11 майды екен-ау деп жыладым», — деді Қазан.

12 Сонда Ораз сөйлеп кетті. Не айтқан екен ол, хан ием, тыңдайық,
13 «О, бек туғиң өке! Бойың нар түйедей болғанмен бота құрам ақылың.
14 жоқ екен. Бойың таудай болғанмен, ақылың тарының бір түйір дө-
15 ніңдей ғана екен. Ерліктің жол-жораясын бала екеден үйренсе ме, әлде
16 өке баладан үйрене ме? Ана бір жолы мені қасына алып тәуірлер ше-
17 тіне барғанда, қылыштыңды сермеп көрдің. Бірақ қанша адамды қы-
18 рып тастап едің? Бар ерлігің сол болса, одан мен недей үлгі алмақ-
19 шымын?» — деді Ораз. Бұл сөзге Қазан бек қатты шамданып, бір
20 оқолын екінші қолына соғып, қарқылап тұрып күлді: «О, бектерім,
21 Ораз тауып айтты! Сендер менің жеті бергі едіңдер. Астарыңды жел-
22 шапартарыңды ішіндер. Әңгімелеріңді бұзбаңдар, мен баламды қасы-
23 ма алып, аңға шығамын, жеті күндік азығымды аламын. Оқ
24 жау басын қылышпен кескен жерімді оған көрсетемін. Аргысы
25 баламды қасыма алып, көгілдір тауда жатқан тәуірлер шегініс дейін
26 баламды, бектерім», — деді Қазан. Ол қара тұлпарын алдырып, ер-то-
27 қым салды. Үш жүз жігітіне алтын-зөрмен өшекейленген киім кигізіп,
28 қасына ертіп алды. Сөйтіп, Қазан баласын қасына алып Қаратауға
29 бет алып, аңға шықты. Ораз да өзінің қырық жігітін қасына қосып
30 алған еді. Бұлар аң біткенді қуып, құс атты. Көгілдір тауға шығып,
31 киік аулады. Содан соң жасыл сайға шатыр тігіп, өзінің бектерімен
32 бірге ішіп-жеп, бірнеше күндей тойлап жатты.

33 Сол күндері тәуірлердің Додяна және Ахалдық деген қамалдары-
34 нан бір жалаң бас жансыз шығып, тауда тойлап жатқан оғыздарды
35 көріп, Тагаворға хабар береді: «Неге ғапыл болдың? Жақын жерде
36 жау жатыр, оған сенің итің неге үрмейді? Мысығыз неге мияуламай-
37 ды? Батырлардың алыбы Қазан тау ішінде той жасап, баласы мен

1 Ахалдық қамалы 1635 жылы Осман түріктері алғанға дейін солардың қолында болған.

1 «өкеуі мас болып ұйықтап жатыр», — деді жансыз. Үстіне қара шекпен
2 киген он алты мың гөуір аттарына мініп, Қазанды ұйқы үстінде ба-
3 сып алмақ болды. Бір мезгілде оғыздардың кезіле алты жерден ба-
4 ған бойындай шаң көрінді. Біреуі: «Бұл ешкінің шаңы» десе, екінші-
5 сі «жаудың шаңы» — деп таласты. Қазан тұрып: «Ешкінің шаңы
6 болса, ол бір-ақ жерден шығар еді, бұл самсап келе жатқан жаудың
7 белгісі», — деді. Бір кезде шаң тарап, күндей күркіреген, теңіздей
8 толқыған жаудың қарасы ну ормандай болып көрінді. Ұзын саны он
9 алты мың. Көудесіне кигендері іт терісіне тігілген қысқа тоң, бас-
10 тарында киіз қалпақ. Діңі қара гөуірлер қарғаша шулайды. Қазан
11 өзінің қара тұлпарын алдырып, мініп алды. Баласы Ораз шылбырын
12 түйіп алып, астындағы аргымағына қамшы басып, жауға қарсы шап-
13 ті. Бала өкесіне қарап айғайлады: «Қазан өке, мұнда келіп көрші!
14 Жау толқыған теңіздей, жаңғай оттай, жарқыраған жұлдыздай бо-
15 лып келе жатыр екен. Өз аузың, өз тіліңмен маған бес ауыз білгенің-
16 ді айтшы. Менің қара басым сенің жолына құрбандық болсын,
17 «Әкелі!» — деді бала. Қазан оған: «Өзің кел мұнда, арыстан туған ба-
18 лам! Бұл келе жатқандар гөуірлердің әскері екен. Өзі толқып аққан қа-
19 ра теңіздей ығысады. Басына киген дулығалары күн кезіне шағылыса-
20 ды. Жұлдыздай жылтылдаған нәрселер — найзаларының ұшы. Бұлар
21 діңі жаман гөуірлер екен, балам!» — деді. «Оларды не үшін жау деп
22 атаймыз?» — деп сұрады бала. Қазан оған: «О, балам, олардың жау
23 болып аталатын себебі: егер біз жеңсек, оларды қырамыз, олар жең-
24 се, бізді қырады», — деп жауап берді. Ораз тұрып: «Әке олардың бек-
25 терін, жігіттерін өлтірсең, бізден күн сұрамай ма?» — деді өкесіне.
26 Қазан: «Жоқ ұлым, діңі жамандардың мыңды өлтірсең де, сенен күн
27 сұрайтын адам жоқ. Маған тек сенің қасымда болғаның батып
28 отыр», — деді оған. Сонда Ораз толғана сөйледі. Тыңдаңыз, хан ием,
29 не айтқан екен ол: «Қасыма жақынырақ келіп сөзімді тыңда, Қазан
30 өкем! Орнымнан тұрып осында келгенде, астымдағы атымды осы
31 күн үшін баптап едім. Сол күнім туған екен. Ол бүтінгі майданда сен
32 үшін бір буланар. Алмас ала найзамды осындай күн үшін ұштап
33 едім. Оның да күні туған екен. Сен үшін ол талай-талай гөуір, иттің
34 көбесін бұзып, кеудесін қаусатар. Қайыспас қара болат қылышым-
35 ды мен осындай күн үшін қайрап едім. Сен үшін ол талай гөуірдің
36 басын дөңгелетер. Көбесі берік темір сауытты мен осындай майдан
37 үшін киіп едім. Оның да күні туыпты. Оның көздерін сол үшін берік
38 етіп соқтырған едім. Басымдағы темір қалпағымды мен осындай күн
39 үшін киген едім. Оның да күні туыпты. Сен үшін ол қанды шоқтар-
40 дың қандайына болса да төзер. Қырық жорамды осындай күн үшін
41 әзірлеп едім. Олардың да күні туыпты. Сен үшін олар да талай гөуір-

1 дін қанын сұдай ағызар. Менің атымады ел «арыстан» деп қойып еді.
2 Сен үшін тамай тәуірдің жағасын жыртармын. Өз аузың өз тіліңмен
3 маған бірер көнес бер, өкем, сен үшін жан-тәнімді алман», — деді ба-
4 да. Қазан не деген екен, соған келелік, хан иемі! «О, ұлым, балам!
5 Құлақ салып, сөз тыңда. Тәуірлердің алқышы үш жүй атса, соның
6 бірде-бірі құр көпесін деді. Жекенел адам басын аларда үндемейді»,
7 аспаза адам ерін пісіртіп, табаққа салу тұк емес, тәуірлерге әлің кел-
8 мейді.

- 9 Төселінен тұрармын,
- 10 Әгіме-дүкен құрармын,
- 11 Қара атыма барармын,
- 12 Ары-бөрі шабармын,
- 13 Дін қара тәуірдің
- 14 Сан қаша болса да,
- 15 Қалыптас қара болгенен
- 16 Қыл жоқыннан ұрармын.
- 17 Басын келті алармын,
- 18 Қашықтап жүріп сорғысын,
- 19 Тәуірге ойран салармын,
- 20 Сөйтіп жайын табармын,
- 21 Қаша жүрлі хан төккені
- 22 Сорғанға қарп тұр,
- 23 Сен де солдай сорғы қыл,
- 24 Басыңа қара күн түсе,
- 25 Соның өзін ерлік біл,—

26 деді Қазан. Ораз сөйлеп кетті. Тыңданыз, хан нем, ол не айтқілі екен:
27 «О, бек тұғиң өкемі Сөзіңді ұқтым. Арафат¹ тауыңды еркек тоқты
28 құрбандыққа шалынғыты дөйді ғой. Ұл өкесіңің даңқып шығару
29 үшін туады. Баласы бөлне қылып байласа, ол өкесің қамы. Сенен
30 аянып қалатын басыз жоқ», — деді Ораз. Хан көм, отан Қазан не де-
31 ген екен, соны естіңіз: «О, ұлым, балам! Сен жау ортағын көрген жоқ
32 едің. Бас кесіп, адам өлтірген жоқ едің, қан төкпедің. Қастары қияқ-
33 тай болып тірілген қырық жігітінді қасыңа алып, тау басына шық.
34 Оның төскейі қандай сұлу! Сол жерден менің қылың соғысалтынмыды,
35 жау тобына қалай кіріп, қалай қыратынмыа, өдіс-айлама көзіңді са-
36 лып тұр, сөйтіп өкесіңнен соғыс өнерін үйрен, сонда сендер біздің
37 Ғұартымызда бой тасалай тұрған өскер болып көрінесіңдер», — деді Қа-
38 зан бағасына. Ораз өкесінің айтқанын істеді. Қасына қырық жолда-

1 Арафат — Мекке қасындағы тау. Адам апа аспалнан түскенде, Хула алаңы сол таудан тауыпты-мыс. Арафат — арабша білу, таулу. Мұсылманшар Меккеге барып, Арафат тауында құрбандық шағады.

1 сып алып, биік таудың тасасына барып тұрды. Ол заманда бада өке-
2 сінің сөзін екі епеген. Екі еткен баланың ісі оңға басыған.

3 Ораз жалпақ таудың басына барып, найпасын жерге шанышыл
4 қойып, тасадан қарып тұрды. Қазан бек тәуірлердің жақын келіп қал-
5 ғанын көрді де, атынан түсіп, таза сүмен дореп алды, басын сомада
6 қойып, екі бас күтба оқыды. Төңірінің атын айттып, тын қалымаға
7 келтірді. Содан соң айғайлап атына қамшы басты да, жауға қылыш
8 шаба бастады. Тәуірлердің құты қашып кетті, көздері түк көрмеді.
9 Дабыл көрней қатылып, алтын тілді зурғандар өскердің құлағын бі-
10 көрді. Ол күні оғы өскерлері қаша соғысты. Қылыштар біріне-бірі
11 соғып, зың-зың етті. Салықтан атылған шыбық жайлар жаңбыр болып
12 жауды. Ол күні сүзіскен өгіздеі найзалар дөмбіл-дөмбіл айкесты.
13 Қоян жүрек қорқақтар кірерге тесік таппады. Ол күні Қазанның ба-
14 қласы Ораз соғыс қызығына қарып-қарып көзі тауды, шыдамады: «О,
15 қырық жігітім, келіндер бөрі. Қара басым жолдарыңа құрбандық
16 өкем Қазанның жауға қалайша бас салып, қан төгерің көрдіңдер
17 ме? Жас балаға көріңнен астың бөрі тамақ болмайды. Байқауымша
18 білем осы жауларды аяғың сыяқты. Мені сүйген жігіттері Енді бізге
19 іне тұрыс бар? Тәуірлердің бір шегінен тиелік», — деді Ораз. Ол түл-
20 қандар атына қамшы ұрып қыдырды. Сойтті де атың басын жаудың оң
21 қанатына бұрды. Жаудың оң қанатын да, сол қанатын да ол баудай
22 дегуірді. Соғысы тар жолаға бұршақ жауғандай, көлдегі қара құларға
23 ташын шүйілгендей болды. Тәуірлердің бір қанатын су сепкендей
24 тың жаппырды. Діні қара тәуірлер сысып қалды. Біреуі баланың ас-
25 тындағы атына оң атып, ол құлап түсті. Оразды қоршап алды. Ораз-
26 ынның қырық жігіті атып түсіп, салуыттарын бұзынып, қылышын жаппа
27 ңашты. Оразды қорғамас болды. Қол қорқытпай, төрегін батырды,
28 жағалың күні қараң. Жау Ораздың оқы мен солын бірдей қоршап,
29 оның қырық жігітін қырды. Балаға жабылып, ұстап алды да ақ сау-
30 салқты қолың арттып байлап, мойнына қыл арқан салды. Басын төмен
31 салдыратып, аяғынан ер басына іліп қойып, сүйрегіп ала жөнелді.
32 Баланың тасқа тығып ақ етіңі қан ақты. Бада атасының аруағына
33 жағаларың жығлады, анасының атын айтып жығлады. Қол-аяғы
34 байланған мойнына арқан салынған, басын жерге қаратқан күйінде
35 Оң шетке алып кетті. Сөйтіп Ораз жауға тұтқын болды. Қазанға
36 бұл хабар барып жетпеді. Қазан болса, балам жауды жеңіп кейін
37 Ұқайтқан екен деп ойлап, бығғы баласы тұрған жерге келсе, ешкім жоқ
38 өкесі: «О, бектер, балам қайда кетті өкен?» — деп сұрады. Бектері
39 таурып: «Бада деген күс міне. Ол өзінің анасына қашып кеткен бо-
40 лар», — десті. Қазанның сұлы суға кеккендей болды. Кейін қайтты.
41 «О, бектерім, маған құдай қорқақ ұл берген екен. Анасына барған

1 менің от боп жанған қарғысыма душар боларсың, Қазан», — деді ол.
2 Бөрлі сұлудың соңғы сөзі мынау болды: «Балам туғанда қаңсыған
3 сайлар суға толып еді. Дәруіштерге қара шекпен жаптым. Елдің басы
4 құралғанда, олардың бәрін жақсылап сыйлап едім. Жалаңашты киін-
5 дірдім, ашты тойғыздым. Қорыққанға қуаныш болдым. Көптің дү-
6 ғасымен туылған балам еді. Хабарын айт сол баламның, Қазан! Айт-
7 тасаң, қарғысымды өрт қылып шашамын сараң, Қазан!» — деді. Ол
8 тағы да сөйлей берді. «Егер ол Қаратаудың басынан құлап өлген бол-
9 са оны айт, сол тауды мен жоқ қылармын, Қазан! Асау өзендердің
10 суына кетіп өлген болса, оны айт! Сол өзендердің көзін көмдірермін,
11 Қазан! Баламды діні жаман гөуір қолына беріп келген болсаң, оны
12 айт! Онда мен халі-өкеме барармын, көп өскер, үлкен қазына алармын
13 дед, гөуірдің елін шабармын. Жаралы болып, Кавказ атынан құлап
14 өлгенше, қанымды жеңмен сүрткенше, ажал күні жеткенше, жалғыз
15 ұлымның хабарын білмей, гөуір елінен келмеспін. Аяғым кигенім
16 байпақ болса, одан маған не пайда, Қазан? Қара тырнағанды бетіңе
17 салып жырт дегенің бе бұл, Қазан? Алма бетім қан болсын ба, Қазан?
18 Сөйтіп жүзімді жапқан бет-тердем қан болсын дейсің бе, Қазан! Ор-
19 даным азан-қазан қылып: «Ұлым, балам», — деп жылай берсем, не
20 едер едің маған? Келеде қызыл бұйра нарлар болса, оның боздаған
21 ботасы бар. Сол ботамнан айырылдым. Ботадай бозда дегенің бе бұл?
22 Біресте жылқы болса, оның кісілеген құлындары бар, сол құлындарша
23 кісінетіп қойғаның ба бұл? Үйірлі жылқының айғырсыз сені келе ме?
24 Ақтылы қой өріске кетсе, оның маңыраған қозысы бар, сондай қо-
25 зымнан айырылдым. Сол қозыдай маңырай бер дейсің бе маған?
26 «Ұлым!» — деп зарлатып қойғаның қалай мені? Әйел онымен тын-
27 бай, арманым айтты сарнады. «Ойымда нелер жоқ еді. Армандарым
28 көп еді. Орнымнан тұрармын, қара жал Кавказ атына мінермін, оғыз
29 елінің бектеріне барармын, балама елден тандап, қара көзді сұлудан
30 қалыңдық алып берермін, қара жерге ақ шатырды тігермін, той-ду-
31 манды құрармын, баламды ұясына қондырып, мұрағана жеткізер-
32 мін деп жүруші едім. Сол арманымна неге жеткізбедің? Бар сенгенім
33 сен едің, Қазан! Қара көзімнің алдында ұлым жоқ. Бауырым оттай
34 жанады. Айт, көргеніңді маған. Айтпасаң, кеудемде жанған от саған
35 қарғыс болып тиеді, Қазан», — деді ол.
36 Алаңың билесім жоқтап айтқан мына сөздерін естіген Қазан-
37 ның басы даң болды. Іші-бауыры ертеніп, шошыған жүрегі ойнап
38 кетті. Қара көздеріне жас келді. Сөйлей бастады: «О, сұлуым, ұлым-
39 ның қайда кеткенін білсем, оны мен сенен сұрар ма едім? Қамықпа,
40 қорықпа, ұлық аңда жүрген шығар. Аңға кеткен балаға алқылбас
41 болар. Қазаныңа жеті күнге мәулет бер, ұлық жерге кірген болса, оны

1 болса, оны сол анасының қолынан алып, қылышпен алты жердең
2 турап итке тастармын. Сонда бұдан былай соғыс майданында серігін
3 тастап ешкім қашпайтын болады», — деп бекінді Қазан. Сөйтіп де
4 ол қара атына қамшы ұрып, жолға түсті. Өз үйіне келді.
5 Қазанның келгенін хан қызы сұңғақ бойлы Бөрлі сұлу естіп,
6 жылқыдан айғыр, түйеден үлек, қойдан қошқар сойғызды: «Бұл
7 баламның тұңғыш олжасы ғой, оғыз елінің барлық ер тұған бектері-
8 не той берейің», — деп ойлаған еді. Қазанның келгенін білген соң, хан
9 қызы орнынан тұрып, сусар тонын киіп, Қазанның отырған үйіне
10 барды. Кіріпкітерін ашып, оған тесіле қарады да, оң-солына көз тікті.
11 Қасында баласы Ораз жоқ екен. Бір сұмдықты сезгендей оның қара
12 жауыры қара айырылып, жүрегі ойнап кетті. Айналасына қара қына
13 Не айтқан екен, хан ием, тыңдаңыз: «Ұа, Салордың бегі, Салордың
14 сән-салтанаты, басыма қонған бағым, алтын үйімнің дінгері, жан
15 өкемнің күмеуі, ханым аманның сүйгені, жас қосылған жарым, Қазан
16 бекі! Мені бастап, сенен башқан көргенім жоқ, сенен башқан сүйгенім
17 жоқ. Таңертең қара жал атыңа мініп, қасыңа ұлыңды алып аңға шық-
18 тың. Көлдің сұңғақ мойын ту құстарын атып, соның етін қара нар-
19 ді ларық мен бедуин аттарыңа артып алдың. Аңға шыққанда екеу едің,
20 жалғыз қайтың. Менің балам қайда? Ол менің қараңғы дүниеде
21 көрген жарығым еді ғой? Бауырым ауырады. Тау-тастан құлап өлді
22 ме ол, Қазан? Қамыс арасындағы арыстанға жем болды ма, Қазан?
23 Әлде оны жау қолына беріп келдің бе, Қазан? Гөуірлер айдап кетті
24 ме, Қазан? Әлде ол екі көзі төрт болып, тілі кеуіп, аштан, шөлден
25 өлді ме, Қазан? Көзіңді жасын неге көрмедің, Қазан? Хан өкем, ха-
26 ным анам қайдасың деп арлаттың ба оны, Қазан?» — деді Бөрлі сұлу.
27 Ол сөзін тоқтатпады: «О, ұлым, балам! Басыма киген тәжім! Көз
28 алдымда тұрған Қаратауымның биігі! Екі көзімнің шырағы! О, Қазан,
29 жамандық желі ескендей, құлақтарым шулайды. Сырғымсақ жегенім
30 жоқ еді, Қазан, ішім өртегіп барады. Сары жылан шаққан жоқ еді.
31 ақ етім ісініп, кеуіп барады. Қуарған емшегімнен сүт ларлайды. Жал-
32 ғыз ұлым қолда жоқ, бауырым күйіп тұр. Сол ұлымның хабарын айт,
33 Қазан! Айтпасаң, қарғысымды қара басыңа жабармын Қазан!» — де-
34 ді тағы ол. Бөрлі сұлу бұл сөзді де місе тұтпай, үшінші сөзін де айт-
35 ты: «О, жасаған, тал шыбықтан жай оғын жасап ойран салғандар
36 неге қайтпайды? О, жасаған, жаллош атқа мініп, жауға аттанғандар
37 некеді, бедуин аргымағына мініп кеткен менің жалғыз ұлым неге кел-
38 мейді? Некерлер келді, орынбасарлар келді, жасаған ием, менің жал-
39 ғыз ұлыма не болған! Сол ұлымның хабарын айт, Қазан. Айтпасаң,

1 табырмын, көкке ұшқан болса, аяғынан тартып алармын. Тапсам —
2 талғтым, тапшасам — тәңірінің өзі беріп, өзі алған болдыр, менде не
3 қайрат бар? Онда қайғымыз орпақ болғаны», — деді Қазан. Сонда хан
4 қызы тұл қатты: «Баланың аяда жүргенін мен қайдан білемін, Қазан?
5 Шаршаған атыңа мін де, мұққалған найзаңды қолыңа алып, өзің іздеп
6 тауып кел», — деді ерине. Қазан келген жолына түсіп, баланы іздеп
7 кетті. Тұл болған соң, баланың анасы ешкімге сырын айтпай, еліне
8 хабар салды: «Балам жау қолында қалғым, бекетерге теріс сөлем,
9 маған тоқсан тобыр жасақ берсін», — деді. Сол жасақты алды, ол со-
10 рыс болған жерге келді. Келсе, баланың қырық жорасы елітті. Бала-
11 ның бедуын тұлпарына оқ тигіп, жайрап жатыр екен. Өліктер арасы-
12 да баланың мүрдесі жоқ екен. Бір жерден топшасынан үйілген
13 қамшысының алтын сабын тауып алды. Баланың жау қолында
14 кеткенін анық білді. «О, ұлым, асқар тауым! Қан жүрегімің тасып
15 аққан дәрінесі! Қартайғанда көрген жағымсыз!» — деп зарланды
16 ана. Көз жасын сығып, кеткен жаудың ізіне түсті.

17 Тәуірлер иір-иір тау жоғаларының бір жасыл сайына барып той
18 жасап жатыр екен. Балаға қара шекпен киіпшіл табаддырыққа көлде-
19 нен байлап тастаған екен. Үйге кірген, шыққандар соның үстін басып
20 өтеді. «Біздің қолымызға ежелгі жау — татарадың! Баласы түсті, біз
21 оны қорлықпен өлтіредік деп табаддырыққа көлденең тастаған еді.
22 Осы кезде Қазан келіп жетті де, қара атына қамшы ұрып, жауға ти-
23 ді. Қазан келген соң, жаудың үрейі ұшып, біреуі атына мінді, біреуі
24 сауыттың киді. Сонда есікте жатқан бала: «О, тәуірлер, десеңіз аял-
25 түлей болдыңдар, не болып қалды?» — деп сұрады. Тәуірлер: «Сенің
26 әкең келді, соны ұстап алсақ дейміз», — десті. Бала тұрып: «Тәңірінің
27 таубасына сенемін, әділдірек болыңдар, тәуірлер», — деді. Тәуірлер ба-
28 лаға ықылас көрсетіп аяқ-қолын шешті де, түнектен шығарды. Бала
29 әкесінің алдынан шығып, тылдесті. Тыңдаңыз хан ием, не айтқан екен:
30 «Сөзіме құлақ сал, бек әкел! Менің қолға түскенімді, жаудың қолыма
31 құрсау салып, мойнымға ала арқан салғанын, қара көз қырық жірі-
32 тімінің мерт болғанын қайдан білдің? Сенің келгеніңді білген соң, го-
33 үірлер ақылдасып: «Қара аяққа мініп Қазан келді, оны ұстап алалық,
34 екі қолын арттына байлап есінен тандырамыз. Содан соң басын кесіп,
35 қанын қара судан ағызалық, соған қосып, баласын да бауыздармыз,
36 сонымен Қазан ошағының жанған оты өшеді», — десті. Келісім осы-
37 лай болды. О, хан әкемі! Соғысқанда шапқан атың сүршіліп келіп, өзің
38 жау қолына түссен бе деп қорқамын. Онда бұлар сенің алтын басың-

1 Түрлі қалықтары, соның ішінде отыздарды да, бір замандарда көршілес қалықтар «татар» деп атаған.

1 ды кеседі, сен өлсең, анам: «О, басыма қонған бағым, Қазан, ұлым,
2 әкеуің бірдей келмесе кеткенің бе?» — деп зарланбай ма? Аттыңның
3 басын тарт, Қазан, өлмей тұрып алтын үйіне жет. Қартайған анама
4 қуяң бол. Сен өлсең, менің қарақат көзді қарындастарым жегтім қал-
5 ды, анам кемшілік көріп, өміріңше зарланғын өтеді. Баласы үшін әкесі
6 өлмек жоқ. Тәңірі атынан өлнөмін, есіңе қайт, үйіңе жет. Алдыңна
7 анам шығып: «Балам қайда қалды?» — деп сұраса, отан шын хаба-
8 рымды жеткіз. Балам жау қолына түсіпті, ақ сауақты қолдары ар-
9 тына байланып, ақ мойнына қыл арқан салындыпты, шошқа сарайда
10 қамшуды екен. Арқан мойны мен қолын қиып келтіпті, темір құрсау
11 тобылғын қанат дорық, жөкіліп осы арпанып қатқан наны мен ашы
12 сарымсақ екен дерсің. Анам меп үшін көп уайымдай бермесін. Бір
13 ай күтсін, ол болмаса, екі ай күтсін. Екі айда келмесе, үш ай күт-
14 сің. Үш айда келмесе, мені өлді деп білсін. Жылықылдан айтыр сойып,
15 маған ас берсін. Дөңенің қызы — айттырған қалыңдығыма дүксат
16 берсін, тойға тілегін шатырға жат кіретін болсын. Ана үстіне көк
17 кейлек киіп, басына қара салсын, бүкіл отыз елі мені қаралы киіммен
18 азаласын. Қайт ізінше, әкел! Қара басым сенің жолыңа құрбан бол-
19 сың!» — деді бала. Бала сөзін айта түсті. Не айтқан екен, хан ием,
20 тыңдаңыз: «Тек қарсы алдымда тұрған Қаратауым құлағасын, ол
21 елімнің кең жайлауы еді, сулы өзендерім аман болса, елдің шырайы
22 кірер. Келесі түйеке аман болса, бота болады. Ақтылды қойым аман
23 болса, қозы болады. Бектерім аман болса, ұл болады. Әкем, өзің аман
24 бол, анам аман болсын, құдай берсе, ол менен де артық ұл туады. Ол
25 анамның ақ сүтіне риза болсын!» Соғысты қойып, елге қайт, әке?» —
26 деді бала.

27 Оған Қазан хан не деген екен, соны тыңдалық, хан ием: «О,
28 ұлым, балам! Сен менің көз алдымда тұрған асқар Қаратауым едің.
29 Менің қанымнан жаралып, алып тұлғама қуяң болдың. Сен менің
30 оқара көзімнің шырағы едің. Сен үшін орнымнан ерте тұрып, қара
31 атымды терге бұлап келіп тұрмын. Сен менің тұт ағашым болсан, ар-
32 па еткелі келдім. Сенен аыр жаным жоқ, ұлым! Сен кеткелі көзімнің
33 жасы көкке бұлт болып шығып, жерге жаңбыр болып жауды. Даңғы-
34 ра дабыл, кепшіктер қағылмады. Сен кеткелі мен ақ ордама ел жинып,
35 сауық-сайран құра алмадым. Өзіңді қадірлейтін бектердің баласы
36 ағын тастап, қилмың қарасын киді. Қаздай қалқыған менің қызда-
37 рым, сенің қарындастарың да теріс қара киді. Қарі анаңның көздері-
38 нен жас орнына қан ағайды. Сақалы ағарған әкеңнің басына қайғы
39 тұманы түсті. Егер мен соғыс ашпай, үйге қайтсам, алдымнан анад

1 Барлодъ жұны «анам маған ақ сүтін емлесін» деп аударған.

1 ештеңені көрмейді. Күштің кетіп, қарығаның ба, Қазан? Қылышыңды
2 серме, мен келдім, Қазан».

3 Осы кезде бірінші артынан бірі оғыз елінің батырлары да келіп
4 жетіп еді. Тыңдаңыз, жан ием, кімдер келген екен. Бесігіне қара өгіз-
5 дің терісін жауып, жау келетін қара сайдың қақпасына қойған, сол
6 өгіздің күші бар, қаһарланса, қара тасты құм қылған, ұзын мұртта-
7 рын желкесіне жеті жерден байлап қойған батыр Қазанның інісі
8 Қара Көне келіп: «Қазан аға, қылышыңды қолыңа ал, мен кел-
9 дім», — деді. Бұдан басқа кім келген екен, көріңіз, хан ием. Қара
10 сайдың аузына салынған Дербент қамалының темір қақпасын бұз-
11 ған, алпыс тұтам ала найзасын салғанда жауды күшіктей қыңсылат-
12 қан, бір сайыста Қазанның өзін де аттың үш рет домалатқан, Қаян
13 Сейілхан баласы ержүрек батыр Дондаз келіп: «Қазан өке, қылы-
14 шыңды қынаптан ал, мен келдім!» — деді. Одан соң кім келген екен
15 оны да есітіңіз. Баяндүр ханның рұқсатыңыз жау қамалын бір өзі
16 алған, алпыс мың гәуірге қан құстарған, Ғафлет оғыз баласы Шам-
17 саддін-Шер шауып, ол жетті: «Қылышыңды жұмсай бер, Қазан, мен
18 келдім», — деді. Бұдан соң кім келген екен, оны да көрелік. Өзінің
19 Байшұбар атына мініп, үйлену үшін тіккен шатырын тастап жауға
20 аттанған, Байбұрда қаласын, Парасара қамалын алған, бұкіл оғыз
21 елінің бас батыры, Қазан бектің орнын басатын Байрақ шауып жет-
22 кен еді: «Қылышыңды жұмса, Қазан, мен келдім», — деді. Оның
23 артынан жауға бүржітше шүйілген, қара құсты белбеуімен ұрып
24 алған жаудың үрейін ұшырған, құлағына алтын сырға салған Қа-
25 зылық оғыз баласы Искенк келді. «Қылышыңды ал қынаптан, Қазан,
26 мен келдім», — деді ол. Тағы кімдер келген екен, көрелік. Оғыздар-
27 дың 24 тайпасына бірдей жаққан, сөзі шырын, атақты Дундаз-батыр
28 келді. Оның артынан мындаған елді басқарған Дукер, бокдур руы-
29 ған шыққан мың басы Әмел, оған жалғас тоғыз-оғыз руының көсемі
30 Аруз келді. Келген бектердің бәрін санап жеткізу қиын. Қазанның
31 барлық бектері келіп, шоқтай жиналды. Олар таза сумек дорет
32 алып, екі бас құтба оқып, төңірінің атын тілге алып, жалбарынды.
33 Содан соң аттарына қамшы басып, қылыштарын жалаңаштап, жау-
34 ға тиді. Ол күні қорқақтар жердің тесігі болса, соған кіріп кете жаз-
35 дады. Қанды соғыс қызып, ең дала адам басына толды. Ол күнігі
36 соғыс мақшардың өзмен бірдей болды. Нөкер өзінің бетінен, бек өзінің
37 нөкерінен көз жазып қалды. Сыртқы оғыздардың батыры Дундаз
38 жаудың оң қанатынан тиді. Қара Бодақ өзінің жас жігіттерімен сол
39 жақтан тиді. Қазан орталықтан тиді. Ол Тагавор, одан соң Шөкпіл

1 Дундаз бен Дундаз бір емес. Бірі ішкі оғыздан, бірі сыртқы оғыздан шыққан.

1 шығып: «Балам қайда қалды?» — десе не деймін? «Балаңды жау
2 тұтқындап, аяқ-қолын артына байлапты, ақ мойнына ала арқан са-
3 лыпты, гәуірлер жаяу айдап кеттігі», — десе, менің батырлық на-
4 мысыман не қалады? Қыл арқан оның білегі мен мойның осып ке-
5 тілгі, ауыр шынжыр тобығына таңба салыпты, жегені арпаның қара
6 наны мен аясы сарымсақ екен», — деп барсам жақсы болар ма? Қа-
7 ратау қарыса, оған шөп өспейді, ел жайлауға көшпейді. Сылаңдап
8 аққан өзендерден су кетсе, елге жұт келеді. Қара жал, арғымақ би-
9 лер қарыса, құлын тұмайды. Ер жігіт қарыса, ол ұлды бола алмай-
10 ды. Әкең — шал, шешең — кемпір. Құдай бізге сенен артық ұл қай-
11 дан береді? Сенің орныңды ол баса алмайды. Мек жауға аспанды
12 торлаған қара бұлт болып төнермін. Гәуірлерге көктен түскен нажа-
13 ғайша, қамысқа түскен өрттей тиермін. Бір ұрғанда тоғызын өлтіріп,
14 ерлігіңді, атағымды әлемге аян етермін. Тәңірі қолдасын», — деді
15 әкесі. Осыны айтып ол атынан түсті де, таза сумек дорет алды, басын
16 сәждеге қойып құтба оқыды, әулие-әмбие мен көк төңіріне жалбарын-
17 ды. Түйдей боздап, арыстандай ақырып, көзіне жас алды. Содан
18 соң атына мініп, гәуірлерге жалғыз тиіп, қылыш ұрды. Қаша соғы-
19 сып ол біраз уақыт жауды шөптей жапырды, жеңермін деп ойлап еді,
20 жеңе алмады. Бір кезде қабағына қылыш тиіп, көзіне қан құйылды.
21 Таса жерге қашып, жан сауғалады. Енді бұдан арғы жайды айталық.
22 Бұл кезде сұңғақ бойлы Бөрлі сұлу баласын ойлап, жаны төзім
23 таппаған еді. Өзінің қаражал айғырын алдырып, айдан алпақ қырық
24 нөкер қызын қасына ертіп алды. Беліне қылыш байлап: «Басыма
25 киген төжім — Қазан келмеді», — деп соның кеткен ізіне түсті. Та-
26 лай белден асып, Қазанға келді. Қазан өзінің әйелін танымай қалды.
27 Ханымды көргенде: «Атыңның басын бәрі бұр, жігіт, жүзіме тік!»
28 қара жігіт, астыңдары қара айғырыңды, қолыңды ақ пайзаңды,
29 бөліңдегі көк болат семсеріңді маған бер, жігіт. Жердеме кел бүгін.
30 қамалымды, елімді сүған берермін», — деді Қазан. Сонда өйел: «Не
31 айтып тұрсың, Қазан? Мені жігіт деп шатасып жас күніңді сөк-
32 алып тұрсың ба? Таң атпай орныңнан тұрыпсың, Қазан. Қара жал
33 айғырыңа мініпсің, Қазан. Сен өлсең менің Қаратауымның құлағаны,
34 Қазан. Менің көлеңкелі дарағымның кесілгені, Қазан. Қолыңа пы-
35 шақ алып, менің ақ шатырымның көздерін қиғаның, Қазан. Менің
36 жалғыз ұлым Оравдх түбіне жеткен сен, Қазан. Атыңа асығыс мі-
37 ніпсің, Қазан. Бірақ бойыңнан қуат кетіп, аяғың үзеңгіге жетпейтін
38 болыпты, Қазан. Хан қызы, өз әйеліңді танымай қалған көздерің де

1 Бұл сөзді Бартольд: «Мекке йүзіме баққыл» деп аударған. Баку басылымын-
2 да ол «мекке» емес «тіке» делінген. Біз соны алдық.

- 1 патшамен жекпе-жек сайысып, екеуін де құлагып, қанын судай ағызды.
- 2 Оң қанатта соғысқа Дундаз Қара Төкен патшамен сайысып, оның басын кесіп, өзін жерге құлагып.
- 3 Сол қанаттағы соғысқа Қара Бодақ
- 4 Бұқашық бағырмен сайысып, оны найзмен шапшып құлагып да, есін
- 5 жырғызбай басын қылшып шауып тастады. Сұңғақ бойлы Берлі сұ-
- 6 ду теурлердің қара туын қылшып, жерге құлагып. Татавор қолға
- 7 түсіп, тұтқын болды, теурлер қашты. Жәндік тапқан теурлердің елі-
- 8 ті ой мен қырда жер тезек болып жатты. Он бес мың теурлердің көбі
- 9 еді, азы қолға түсті. Қазан баласын тауып алып, аттан түсіп, оның
- 10 қол-аяғын босатты. Әкеі мен баласын бір-бірін аман-есен келді, жы-
- 11 лап табысты. Оғыздар жағынан үш жүз жігіт шейіт болды. Сөйтіп
- 12 Қазан баласын жаудан құтқарып, еліне қайтты. Олар дін үшін күре-
- 13 сіп, ерлік көрсетті. Оғыз бектері олжа бөлісті. Қазан Ақшада мек-
- 14 Сүрмеліге келіп қырлық жерден шаптыр ліктірді, жұрт жері күч, жеңі
- 15 түн ойын-сауық құрды, ішіп-жеді. Баланын аман келгені үшін Қазан
- 16 бек қырлық құл мен қырлық күште аялтық берді. Жас бағырларға мол
- 17 сыйлық, тарту-таралғы берді, ішік, мауыттыдан шапан жапты.
- 18 Сол тойға Қорқыт келіп, қуанышты жыр айтыпты. Бұл жырды
- 19 сол тудырған еді. Бір сөзінде ол: «Бір кезде бұкіл әлемді шайқаған
- 20 сол бек-бағырларым енді қайда кетті? Оларды ажал олжалап, жүзін-
- 21 ді жер астына түсіп, Жылған дүниеде ота бар ма? Адам өмірі құбыл-
- 22 малы. Адамдар келеді, кетеді. Оның ақыры баянсыз»,— деді.
- 23 Мен сізге бата бергім келеді, хан ием, сенің туып өскен мына
- 24 Қаратауың құламасын. Көленкелі дарығын құрал, жесілмесін. Мәңгі
- 25 аққан өзендеріңнің суы тоқтамасын. Тіккен шатырларыңның бауы
- 26 сөгілмесін. Қара ниет жауыздардан жаран жинай көрме. Астыңа
- 27-мінген ақбоз атың шабысынан танабасын. Қайыспас қара болағыңның
- 28 жүзі мүкалмасын. Құдайдың берген бағы баянды болсын. Мақшарға
- 29 барғанша тұттыңған дінің өзіне серік болсын. Сіздің құрметіңіз үшін
- 30 бес ауыз дұға оқыдым. Сол сөздердің қанаты бірлесіп, жігі берік
- 31 болсын. Мұхамед пайғамбардың құрметі үшін құдай сіздің күнөңіз-
- 32 ді жеңіл етсін, хан ием!

ТОҚА БАЛАСЫ ЕРЖҮРЕК ДОМРУЛ ТҮРАЛЫ ЖЫР

- 1 Хан ием! Оғыздар елінде Тоқаұлы¹⁾ Домрул дейтін бағыр болған.
- 2 Ол суысқа өзенте көлір салып, содан өркен адамнан 33 тегте алыпты.
- 3 Осының көпсініп, өткісі келметендер болса, оларды ұрын-соғып 40 тең-
- 4 релен алытып, «Мұның қалай?»— дегенге, ол былай жауап берген:
- 5 «Оғыз елінде менен асқан бағыр бар ма? Бар болса, олар менімен не
- 6 үшін күш сынаспайды? Осылай етсем, менің ерлігім, жаспағым,
- 7 жігіттігім, данқыым Рум мен Шам²⁾ еліне жетеді»,— деген. Бір
- 8 күні сол көпірге көшіп келе жатқан бір ауыл кез болды. Көш ішін-
- 9 де ауырлып жатқан бір жақсы жігіт бар еді. Күні жетіп, Көш ішін-
- 10 қайтыс болды. Қыршын жігіттің ажалды көшкен ел қатты қайғырып
- 11 асағайды. Біреу ұлым деп жыласа, біреу інім деп жылайды. Сол кез-
- 12 де бұларға Домрул шауып келіп: «Тұқымың оңбағандар, менің көпірлі-
- 13 нің аузына келіп, не үшін шулайсыңдар? Кімді жоқтап, қайғырып
- 14 жатырсыңдар?»— деді. Олар бұған: «О, хан ием, бір жақсы жігіті-
- 15 міз өліп, соған жыласып жатырмыз»,— деді. Ержүрек Домрул:
- 16 «Жігітеріңді кім өлтірді?— деп сұрайды. Олар: О, бек жігіт, алла
- 17 бұйрығы солай болды. Жігітміздің жанын қызыл қанат Әзірейіл ал-
- 18 ды»,— деді. Ержүрек Домрул оларға: «Адам жанын алатын Әзіре-
- 19 йіл дегенің қандай адам еді? Өлгенің тіріліп, өмірі ұзаратын болса
- 20 Әзірейілді маған көрсет, ұрысып көрейін, сонда ол адамның жанын
- 21 ендігері алмас, жақсы жігіттеріңнің жанын өзіне қайтарады елім»,—
- 22 деді. Осыны айтып, ержүрек Домрул өзінің үйіне келді. Құдайға
- 23 Домрулдың мына сөзі ұнамай қалған еді. Ол өзінің қаһарына мініп:

¹ Сөйлігән елінің бір атасы Дохиқ (Тоқа) қожға емес отпаз еді. Діни көшірушілер
² «отпаз» деген сөздің бәрін «қожа» деп алған. Мұнысы түріктер арабтан (сахабадан)
³ таралғғы деген қисынның көрінісі болса керек (ХҮ г.).
⁴ Рум — Византия, Шам — Түркия. Домрул тұқымдары түрікмен ішінде жеке
⁵ бір ру. Оларды түрікмендер «қара — Аумур» дейді.

1 «Мынау ақымақтың сөзі қалай еді? Ол менің барлығымды, бірлігімді
2 біліп жетпеген екен, тілі көлмеңге келмеңгі. Кешірім сұрау үшін ол
3 менің сарайыма келетін болсын.» — деп Әзірейілді жұмсады: «Бар,
4 Әзірейіл, сол тектектің өз жанын ал. Түсіңді көргенде ол қорқатын
5 болсын, тұқымы оңбаған ақымақты тәубаға келтір, Үрейін ұшырып,
6 шырылдатпн жанын ал да, мұнда алып кел», — депті.

7 Батырлардың батыры Домрул қырық жігітін қасына алып, үйін-
8 де іліп-жөп, сауық жасап отырған кезде Әзірейіл кіріп келіпті.
9 Оның келгенін дінді мойындамайтын Домрул да, оның қырық жігіті
10 де көрмей қалды. Домрулдың оттай жанған көздері түк көрмей қал-
11 ды, күшті қолдары сылқ егіп төмен түсті. Көзінің алдына шексіз-түпсіз
12 бірі қараңғылық келді. Сол кезде ер туған Домрул айғайлап сөйлеп кет-
13 ті: «Ей айтқан екен, соны көрелік, хан жемі Әзірейілге ол: «Ялғарай,
14 негнен түсің жаман шал еді сен? Дінді мойындамаушылар сені көр-
15 мей қалды. Сені есіктегі қарулылар да аңғармады. Мәнің жарқын
16 көзім сеніп барады, қолдарымнан әл кетті, жүрегім қалтырайды, қо-
17 лымадағы алтын кесеім түсіп кетті. Тамағыма мұз қатты, сүйектерім
18 топырақша езіліп, тозаққа айнала бастады. О, сақалы құдай, көзі
19 көрдей қарт, сен қайдан келген пәле едің? Мен сені бүгін ғана көріп
20 тұрмын ғой, айтшы маған, мыраам, білгенінді. Менің жайымды да
21 ұғын», — деді. Бұл сөзге Әзірейілдің ашуы келді. «Ақылыз кеңе,
22 менің көрдей көзім саған не үшін жақпай қалды? Мен екінің бірін-
23 де, көзі көк қыздардың да жанын алғанмын. Аппақ құдай сақалым
24 саған неге ұнамай қалды? Көзі келгенде мен ақсақалды қарт, қара
25 сақалды жігіттің де жанын алғанмын. Сақалым содан ағарған, сен
26 менің сыртымнан күш көрсете сөйлепсің. Егер қызыл қанат Әзірейіл
27 қолыма түссе, өзім өлтіріп, қайтыс болған жігіттің жанын өзіне қай-
28 тарар едім депсің. Ей, ессіз, енді мен сенің өз жаныңды алталы келіп
29 тұрмын. Жаныңды бересің бе, өлде менімен ұрыс жасап көресің
30 бе?» — деді Әзірейіл. Сонда ер туған Домрул: «Ей, қызыл қанат Әзі-
31 рейіл сен бе едің?» — деп сұрады. «Иә, мен», — деді ол. «Әлгі жақсы
32 жігіттің жанын алған да сен бе?» «Иә, барлық адамның жанын мен
33 аламын», — деді Әзірейіл. Сонда ержүрек Домрул өзінің серіктеріне:
34 «Ей, құдайдан бегендер, қақпаны жабыңдар. Әзірейіл сен болсаң,
35 өзіңмен бір кең жайда күш сынасып көрсем деп едім, тілегенге сұра:
36 ғандай, сен маған тар жерде кездестің. Енді мен сені өлтіремін, сөй-
37 тіп өлкен жігіттің жанын өзіне қайтарамын», — деді Домрул. Содан
38 соң ол қылышын қынабынан суырып алып, Әзірейілге тап берді. Әзі-
39 рейіл келтерге айналдып, тереведен ұшып шықты да, көзден ғайып
40 болды. Батырлардың мықтысы Домрул алақанын ұрып, қарқындап
41 күліп жіберді. Әзірейілдің зәресін алған шығармын. Қорыққаннан

1 ол кең қақпаны қойып, тар тереведен қашты ғой. Қолыма түспей
2 қалды. Ол құс түсіне кіріп, келтер болды да, ұшып кетті. Соңына
3 сұңқарымды салып, сол келтерді ұстармын», — деді. Содан соң атына
4 мініп, қолына сұңқарын ұстады да, Әзірейілді қуа жөнелді. Бірекі
5 келтерді өлтіріп, үйіне қайтпақ болды. Сол кезде оның алдынан Әзі-
6 рейіл кездесті. Аты үрсіп кетіп, Домрул жерге құлап түсті. Мойны
7 астына екі бүткіліп түскен еді. Сол кезде Әзірейіл оның кеудесіне
8 мініп алып, қылғындыра бастады. Ол демін алп алмай өлсіреп, қы-
9 рылдады. Өлер жалге келгенде ол: «Кешіре көр, Әзірейіл, құдайдың
10 сбірлігіне сенейін. Мен сенің мұншалық күшті екеніңді білмеуші едім,
11 тағұл елі сияқты адам жанының ұрысы екенсің ғой. Біздің ел біік
12 тауларда тұрады, сол тауларда жүзім жемісі өседі. Оның жемісі
13 қап-қара болады. Сол жемісті сығып ағытса, шарап болады. Шарап-
14 тан ішкен адам мас болады. Сен келгенде мен мас едім, не айтып не
15 қойғанымды білмеппін. Ерліңді жаңа білдім. О, Әзірейіл, жанымды
16 алма, кешіре көр», — деп жалбарынды. «Ақылыз, менен несіне ке-
17 дірім сұрайсың. Жаныңды құдайдан сұра. Менің билігімде не бар?
18 Мен тек орындаушымын», — деді Әзірейіл. Сонда ержүрек Домрул:
19 «Жан беріп, жан алушы құдайдың өзі ме еді?» — деді. «Иә, соның
20 өзі», — деді Әзірейіл. «Онда сен менің қалайша ием боласың? Қаң-
21 ғыбас біреу болсаң, жөніңді тап, кет бұл жерден, мен көктегі сол
22 құдайдың өзімен сөйлессемін», — деді. Хан ием, тыңдаңыз, ол не ай-
23 қан екен: «О, құдай, сен дүниедегі біптердің бөрінен де биіксің. О,
24 жүзі жарық құдай, есің қандай екеніңді ешкім білмейді. Ақымқ-
25 септеп өрбір адамның жүрегіндсің. Шынында сен жерде болсаң керек. Сен дінге
26 тардың сандығысың. Жанымды алар болсаң өзің ал, Әзірейілге берер
27 жаным жоқ», — деді. Жойқын батыр Домрулдың бұл сөзі құдайға
28 ұнап еді. Ол Әзірейілге күркіреп әмір берді. «Ақымақ мені тұдайға
29 құдай бір деп иман келтірді. Енді сен Домрулге айт, ол өз жанының
30 орнына басқа біреудің жанын тауып беретін болсын, оның өз жаны-
31 на тиме», — деді. Сонда Әзірейіл жойқын батыр Домрулге: «Құдай-
32 дан бұйрық келді, Домрулдың өз жанына тиме, соның орнына ол бас-
33 қа біреудің жанын тауып беретін болсын», — деген сөзді айтты. Дом-
34 рул оған: «Мен біреудің жанын қайдан табамын? Жан орнына жан
35 беруге де болады екен ғой. Менің қартайған әкем, кемпір болған анам
36 бар, соған баралық. Соның бірі мен үшін жанын берсе, сол жанды
37 баларың. Менің жанымда жұмысың болмасын», — деді Домрул. Содан
38 соң ол өкесіне келді, өкесінің қолын сүйіп, сөйлей бастады... Тыңда-

1 Тағ — гәулрлер елі (М. Қашқар).

1 лық, ханым, ол не айтты екен: «О, ақсақалды жан әкем! Қымбат, қа-
 2 дірлі әкем! Менің басымға қандай іс түскенін білдің бе? Мен дінге
 3 қарсы сөз сөйлеп, құдайға жақпадым. Сол үшін ол Өзірейілге бұй-
 4 рық беріп, Домрулдің жанын ал депті. Қызыл қанат Өзірейіл мені
 5 қылғындырды, тәтті жанымды алмақ болды. Құдайдың рақымты тү-
 6 сіп, оның жанына тиме, орнына жан талсын деген сөз келіп тұрмын.
 7 Мен үшін құдайға жаныңды бер, әке. Жаның өзіне қымбат болып
 8 қиналар болсаң, оны айт», — деді Домрул. Әкесі оған: «О, ұлым, сен
 9 менің жанымның бөлшегісің. О, арыстан туған балам, сен тұрғанда
 10 мен нардан таңдалт, тоғыз үлек сойғазып, той істедім. Сен менің
 11 алтын ұйымның тірелісің. Сен менің қаздай қалқыған қыздарымның
 12 түлі едің. Көреті болса, менің көз алдымда тұрған Қаратауымды ал.
 13 Ол Өзірейілге жайлау болсын. Суы салқын құдықтары керек болса,
 14 оны да алғын, ол суын болады. Менде жегдәй жүйрік үйір-үйір
 15 жылқы бар, мінеріне соны алсын. Көрек десе, ақтылы қойымды
 16 алып, сойыс қылсын. Жаратуға алтын-күміс керек болса, оны алсын.
 17 Өмір деген тәтті, жан қымбат, жанымды бере алмаймын. Оған соны
 18 айт. Саған менен де жақын, өзіңе сүйікті анаң бар, соның жанын
 19 сұрап көр», — деді әкесі. Домрул әкесі жанын бермеген соң анасына
 20 әкеді. «О, анам, менің басымға ауыр күн туы. Аспаннан қызыл қа-
 21 нат Өзірейіл түсіп, кеудеме мініп, мені қылғындырды. Қырылдым,
 22 сөйлеуге шамам келмеді. Енді сенен жан сұрап келіп отырмын, мен
 23 үшін жаныңды бере аларсың ба? Әлде «жаным өзіме керек» деп, қар-
 24 ға түтес қара шашыңды жұлып, бетіңді тырнар ма едің?» — деді
 25 Домрул оған. Тыңдалдық, анасы не деген екен: «О, Ғазиз ұлым, ба-
 26 дам! Мен сені тар құрсағымда тоғыз ай, он күн көтеріп туып едім.
 27 Бесікке салып, жереліңді газарттым. Ақ сүтіңді беріп, еміздім. Егер
 28 сен ақ мұнарамы қамалға түсіп, тәуірлерге тұтқын болсаң, тірнестен
 29 жиян барлық алтын-күмісін беріп, діні жамаң тәуірлерден құтқа-
 30 рып алар едім. Жан беру оңай емес. Жан деген тәтті, оны бере алмай-
 31 мын», — деді анасы. Сөйтіп, о да баласы үшін жанын бермейтін
 32 болды.

33 Бұдан соң Өзірейіл қайта келіп, Домрулдің жанын алмақ бол-
 34 ды. Домрул оған: «Кешір, Өзірейіл! Құдайдың бірлігіне сенемін», —
 35 деді. «Ей, ақылсыз тентек! Саған енді қандай кешірім керек? Жаның
 36 сұрап, сақалы құдай болған екене бардың. Ол жанын бермеді. Ақ
 37 шашты амане бардың, о да жанын берген жоқ. Сен үшін жанын бере-
 38 тің енді кімнің бар?» — деді Өзірейіл. «Менің қамымды жейтін ада-
 39 мыз бар», — деді Домрул. «Ей, ақылсыз тентек, ол қандай адам?» —
 40 деді Өзірейіл. «Түбі беген әйелім, содан туған екі ұлым бар. Соларға
 41 айтатын өсиетім бар. Сол өсиетімді айттып қайтуға рұқсат бер», —

1 деді Домрул. Сөйтіп ол әйеліне барды: «О, сүйген жарым, менің ба-
 2 сыма қандай күн туғанын білдің бе? Аспаннан қызыл қанат Өзірейіл
 3 келіп, кеудеме мінді, жаныңды аламын деп қылғындырды. Жан тәт-
 4 ті екен. Жаныңды бер деп әкеме барып едім, ол жанын бермеді. Ше-
 5 шеме барсам, о да жан өзіме керек деді. Екеуі де баладан жан тәтті
 6 десті. Енді өзімнен қолтасқалы келіп отырмын. Артымда қалған
 7 биік тауларым саған жайлау болсын. Мұздай құдықтарыңның суы
 8 саған суын болсын. Артымда қалған үйірлі жылқы, кегелі түйем,
 9 ақтылым қойым сенікі болсын, өзің кімді ұнатсаң соған тиіп ал, бірақ
 10 артымда қалған екі балам жетімдік көрмесің», — деді Домрул. Сонда
 11 әйелі оған: «Батыр туған жарым! Не айтты тұрсың өзің? Көзіңді аш-
 12 қалы өзіңнен басқаны көрерің жоқ еді, жүрегіңнің сүйген бір ғана
 13 өзің едің. Тәтті еріңнің балы тілімнен кетпейді. Тар төсегте бас
 14 қостық. Сенен қалған соң, маған биік таулардан не пайда? Сол тау-
 15 ларды жайлау етер болсам, ол менің көрім болсын! Құдықтарыңның
 16 мұздай суы менің бойымды суытқан қаным болсын. Сенен қалған
 17 алатын-күмісті жаратар болсам, ол маған көбі болсын. Сенен қалған
 18 жүйрік аттың үсті маған көр болсын. Сенен соң біреуге тиер болсам,
 19 ол мені сары жылдан болып шақсын. Анам мен әкең ақылсыз екен,
 20 солар саған жанын неге бермеді? Құдайдың жарық күні, алтын та-
 21 ны күе болсын, астымадағы жер, үстімдегі көк күе болсын, алданың
 22 өзі күе болсын, менің жаным сенің садаған болсын, берейін жаным,
 23 ды сен үшін!» — деді әйелі. Осыны айтты, ол жан беруге азір болды.
 24 Өзірейіл жан алуға келді. Бірақ батыр әйелін өлімге қимады. Құ-
 25 дайға жалбарынды, мұның шақталы. Тыңдалдық, ол не айтқан екен:
 26 «О, құдай, сен биіктердің биігісің. Сені ешкім көріп білген емес. Көп-
 27 түтеген ақымаяқ сені көтген іздейді. Енді біреулер жерден іздейді. Сен
 28 әрбір сенуші адамның жүрегіңдесің. Сен менің жасайтын билешім-
 29 сің! Сен үшін мен ұзын жолдардың бойынан құттықхана үйлер сала-
 30 мын. Сенің құрметің үшін ашқа тамақ, жадаңашқа киім боламын.
 31 Жанға зару болсаң, әйелім екеуіміздің жанымызды бірдей ал. О,
 32 жемірман, рақымды құдай, қалыңдар болсаң, екеуіміздің жанымызды
 33 бірдей қалдыр», — деп тілек етті. Бұл тілек құдайға барып жетті. Ол
 34 Өзірейілге: «Домрулдің әкесі мен шешесінің жанын ал, ерлі-зайыпты
 35 мынау екеуіне 140 жылдан өмір беремін», — депті. Өзірейіл Домрул-
 36 дың әкесі мен шешесінің тынысын тарылтты, жанын алдытты. Домрул
 37 Өзінің жұбайымен 140 жыл өмір сүріпті.

38 Менің атам Қорқыт келіп, жыр айттытты. «Бұл жыр ержүрек
 39 батыр Домрулге арналсын депті. Менен соң бұл жырды бүкіл отыз
 40 41 әелінің ұандары айтатын болсын, оны оғыз елінің жүзі жарық бар-
 41 дық ерлері тыңдай білсін». — депті ол. Хан ием, өз басым сізге баға-

- 1 гөймін: өзіңе кең жайлау болған Қарағай күйремесін. Көлеңкелі
- 2 биік дарағың көктел, көгері берсің. Тасып аққан өзендерің шөлге
- 3 айналмасын. Жаман адамдардың сөзіне ерме. Сіздің жауабыңызға
- 4 бес ауыз сөзбен дұға оқыдық. Сол дұғам қабыл болсын, сол бес сөз
- 5 бас қосып, сізге ақылшы болсын. Ағы Мүбәрак Мұхамедтің құрметі
- 6 үшін құдай сіздің күнәңізді жеңілдетсін, хан ием!

ОҒЫЗ ҚАҢЛЫ БАЛАСЫ ҚАН-ТӨРӘЛІ ЖАЙЫНДАҒЫ ЖЫП

- 1 Оғыздар заманында оғыз-Қаңлы¹ деген бір ақылды адам болып-
- 2 ты. Оның Қан-Төрәлі дейтін баласы бар еді. оғыз-Қаңлы бір күні:
- 3 «О, достарым, мейің әкем көз жұмып, ол дүниеге кеткен соң, орнын
- 4 мен бастыым. Бір күні мен де өлсін. Көзімнің тірісінде, балам, сені
- 5 үйлендірсем деген ойым бар»,— депті. Сонда Қан-Төрәлі тұрып:
- 6 «Әке, үйлендірер болсаң, маған қандай әйелдің сай келетінін біліп
- 7 ал. Алған әйелім өзымнен бұрын тұратын болсын. Атақ менен бұрын
- 8 мінсітпін болсын. Мен гәуірлер еліңе аттанар болсам, оған әйелім ме-
- 9 нен бұрын жететін болсын және жаудың басын алып, алдыма тар-
- 10 ататын болсын»,— депті. Сонда Оғыз-Қаңлы: «Е, ұлым, саған сұлу
- 11 әйел керек емес, өзіңе серік болатын батыр әйел керек болды ғой.
- 12 Соның арқасында ішіп-жөп, қызық көрсем дейді екенсің ғой»,— деп-
- 13 ті. Баласы оған: «Иә, әке, мәңгі қалайтыным сондай әйел. Әйтпесе
- 14 бармақтай түрікмен қызы маған сай келмейді. Ол жар төсегін көтере
- 15 алмай, құрсағы жазым болады»,— депті. Енділе елден іздеп қыз та-
- 16 бу сеніп болсын, қалың малына ақша табу, оны бағып-қағу менен
- 17 болсын»,— депті әкесі.
- 18 Бұл сөзді естіген соң, Қан-Төрәлі қасына қырық жігітін ертіп
- 19 алып, бүкіл ішкі оғыздардың жерін аралап, одан өзіне сай келетін
- 20 қалыңдық таба алмайды. Қайтып үйіне келсе, әкесі: «Ұлым, елден
- 21 іздеп өзіңе лайық қалыңдық талтың ба?»— деп сұрады. «Оғыз елі-
- 22 нің тұқымы құрысын, әке, ол елден өзіме лайық қалыңдық таппа-
- 23 дым»,— деді баласы. Әкесі оған: «Қалыңдық іздеудің жолы олай
- 24 емес қой»,— депті. «Енді қалай іздейді?»— депті баласы. Әкесі:
- 25 «Сен ертеңгісін шықсаң, түсте қайтасың, түсте шықсаң, кешке ор-
- 26 ласаң. Ұлым, сен мал-жанға не болып, соны бағып-қақ, қор жина,
- 27 саған қалыңдықты мен іздейтін болайын»,— депті. Баласы бұған

1 Бартольд бұл түсте «оғыз» деген сөзді «қожа» деп аударыпты. Қаңлы —
 2 қожа емес, қылшақ әкімі, оғыз тайпасынан шыққан адам еді. Біз сөздің түп
 3 мағынасын алдық.

1 көнді. Оғыз-Қаңлы бұған көңілденіп орнынан тұрды да, елдері қарт-
2 қарияны қасына алып, ішкі оғыз елін аралап, баласы қалайтындай
3 қалыңдықты көре алмады. Енді ол елдің екінші қанатына шығып,
4 сыртық оғыздарды аралап, одан да лайықты қыз таба алмады. Ақы-
5 рында Трапезуат еліне тартты. Трапезуат патшасы Тағавордың аяқ-
6 ты бір сұлу қызғы бар екен, саяғымға екі оқ байлап, бірін оққа, бірін
7 солға атады екен. Ол оқтарды жерге қайтып түспейтін екен. Оның қа-
8 лың малының күнгі үш түрлі аңды жекуге байланысты екен. Әкесі
9 жұртқа: «Сол үш түрлі тажалды кімде-кім жекіп өлтірсе, қызымды
10 соған беремін, жеңе алмаған жігіттің басын аламын»,— деді. Қыз-
11 ды аламын деп тәуір елінен 32 бектің баласы келіп, сол шартты
12 орындай алмай, мерт болыпты. Басары дар шәңгерінде ігулі тұр
13 екен. Ол үш аңы: арыстан, сүзеген қара өліз, адам жеңіп қара үлек
14 екен. Өрбіреуі айдалар жалмауызы сияқты еді. Қызды аламын деп
15 келіп, дара асылған 32 жігіт арыстан мен қара үлекті көрмегені.
16 Оларды сүзеген қара өліз жарып өлтіріпті. Қаңлы бұл аңдардың
17 басын, өздерін көреді. Құжынап тұрған биттері басына симай өрме-
18 деп сирағына түседі екен. Оғыз-Қаңлы тұрып: «Мен бұл жайды баға-
19 ма барып аялайын, сол үш тажалды жеңсе, осы қызды алсын, жеңе
20 алмаса, ауыл қыздарының бірін ала»,— деді.
21 Ат аяғы ақсайды, ұзаның тілі ұзын. Оғыз-Қаңлы еліне келеді.
22 Оның келгенін баласы Қан-Төрәлі естіп: «Әкем келіпті»,— деп қасы-
23 на қырық жігіт ертіп, әкесінің алдынан шықты, қолдарын сүйіп
24 тұрып: «Жан әкем, ел асып қайттың. Маған лайық қалыңдық тап-
25 тың ба?»— деп сұрапты. Әкесі: «Таптым, балам, күштің жетсе соны
26 аларсың»,— дейді. «Не сұрайды екен қалың малыңа? Қанша алтын-
27 күміс, қанша жылқы, түйе сұрайды екен?»— деді баласы. Әкесі
28 оған: «Тапқан қызымды алу үшін ештеңенің де көреті жоқ, оған
29 асқан ерлік керек»,— деді. Сонда Қан-Төрәлі тұрып: «Әке, менің
30 ерлігіме сене бер. Қара жал Қанказ атына мінірмін, қанқұмар тәуір
31 еліне барармын, қаның судай төгермін, басарың кесіп алармын. Ау-
32 зынан қан құсқызып, өздерің күл, қыздарың күл еліп айдал келер-
33 мін, бұл ерлік болмай ма саяған?»— деді. Оғыз-Қаңлы айтты: «Жоқ
34 ұлым, менің айттып отырғаным мұндай ерлік емес. Бұл қызды алу
35 үшін үш түрлі аңды жеку керек. Кім жеңсе, қыз соныкі, жеңе алма-
36 са, жігіттің басын кесіп, дара іліп қояды»,— деді. Сонда Қан-Тө-
37 рәлі: «Әке, мұндай сөзді маған айттың, несіне өуре боласың? Қойған
38 шартың сол болса, мен оған қалай болғанға да барармын. Ерлігімі
39 көрсетіп, ар-намысымызды сақтаармын. Артықта қалған ханын анам, бек
40 әкем аман болсын»,— деп жолға шыққан болады. Қаңлы ояға қала-
41 ды: «Басыма бәле болып жүрмесе кір еді бұл сөз. Мен ол сөзді балам

1 сексеніп, бармас деп айтты едім»,— дейді ішінен. Соны ойлап, ол сөй-
2 дей бастады. Тыңдап көрелік, хан ием, ол не деген екен: «Ұлым, баяр
3 болсаң ол жердің суы тулап ағып, адамға өткел бермейді, жері ұйық
4 болады, ол аяғын басып жүре алмайды. Ормандары толған ала шұбар-
5 жылған болады. Олар адамды жүртізбейді. Қамалдарының биік мұна-
6 расы көкке жетеді. Сол қамалдарда адам жүретін ұрдап, сикырлайтын
7 сұлулар да, бас алатын жәндеттер де көп. Олар күліп тұрып адамның
8 басын алады. Қыз әкесінің иығында қалғаны ойып тұрады екен.
9 Тілісіз жаудың ортасына бармақсың балам. Барса келмесе ба-
10 нырлы, сақалы құраған әкенді, шашы ағарған анадғы дертке салып
11 жүрме»,— деді әкесі. Бұған Қан-Төрәлі намыс көрсетіп: «Не айтып
12 тұрдың өзін жан әкем? Қорқақ адам батыр бола ма? Батыр адамға
13 қауіп-қатер түк емес, қорқақтық — ұят. Барар жолымда тулап аққан
14 өзен көп болса, одан қаранғы түнде өгермін, баптағына ат батып кете-
15 стің болса, тұяғына киіз салып өтермін. Тоғайында жыланды көп болса,
16 шақпағымды тұтатып, орманның өргермін. Қамалдардың басы көкке
17 үзегертіп биік болса, теңірі жарылқаса, оны да алып, бұзармын, жігіт-
18 тің көзін қыздықтұрып, жүретін ұрлайтын сұлулары көп болса, олар-
19 дың желкесінен тістеп сүйермін. Қыз әкесіңнің арқасында қалғаны
20 сойнап тұратын болса, оның басын алармын. Барамын ба, жоқ па,
21 барсам қайтамын ба, жоқ па, әлде адам жойтін қара үлектің астында
22 қаламын ба, әлде елімді арыстан жырып жей ме, әлде қара өліздің
23 мүйізінде көгермін бе, өлемін бе, өлмеймін бе, аман боламын ба, жаман
24 боламын ба — оған тәуекел. Әзірге бек әкем, ханым анам, көріскенше
25 аман болыңдар»,— деді. Баласының ерлік сапарынан қайтпайтынын
26 білген соң, бұлар оған: «Жұлдызың биік болсын, аман барып, есен
27 қайт»,— деп батасын берді.
28 Қан-Төрәлі әкесі мен анасының қолдарынан сүйіп қасына қырық
29 жігітін алып, жеті күн, жеті түн жол шекті. Тәуірлер елінің шетіне
30 келіп, патшаның тіккі. Қан-Төрәлі атын жүтіріп, сайыс ойығын көр-
31 сетті. Өзінің ауыр шоқпарын аспанға лақтырып жіберіп, атымен
32 шауып барып, жерге түсірмей қатып алушы еді. О қырық жігітім,
33 қырық серітім, сөзімді тыңдаңдар, мен жүдірікпен жарысып, күшті-
34 мен алыса аламын. Теңірі жарылқасың, патшаның үш аңын өлтіріп,
35 сары қамзол киген сұлулардың сұлуы — Сейліжан ханымды алайын,
36 сөйтіп оны өкешешеме алып барсам деймін. Маған не ақыл
37 бөресіндер, қырық серітім? Сендерден жасырар сырым, аянар жаным
38 жоқ»,— деді Қан-Төрәлі. Хан ием, бұлар осындай өңгіме-дүкен құрып
39 жағқанда, Тағаворға мынадай хабар жетті: «Оғыз елінен бір жігіт
40 келіпті. Тағавордың қызына құда түспекші екен»,— дедініпті онда.

1 Гәуірлер жеті ағаш¹ жерге келіп: «Жігіт мұнда неге келген екен, соны
2 білгіміз келеді», — депті. Келген елшілерге бұлар: «Сыйлық алысуға
3 келдік», — деп жауап қайтарады. Келген адамдар Қан-Төреліні қырық
4 жігітпен бірге шағырларына шақырып алып, астарына кілем төсеп,
5 қой сойып сыйлады, жеті жылдық шарапқа тойғызып, Тагаворға
6 алып келеді. Тагавор тағында отыр еді. Тағының айналасында гәуір-
7 лер сауыт киіп, жеті қатар болып тұр екен. Сол кезде оның алдына
8 Қан-Төрелі кіріп келді. Ол келгенше қыз тақ сыртынан биік әйнекті
9 мұнара жасатып, қасындағы қырық қызға қызыл киім, өзі сары
10 киім киіп тұр екен. Сол биіктен ол хан алдындағы кездесуге қарап
11 тұрды. Қан-Төрелі кіріп, Тагаворға сөлем берді де, төселген кілемдер
12 үстіне барып отырды. Тагавор оған: «О, батыр жігіт, қайдан келген
13 адамсың?» — деп сұрады. Қан-Төрелі орнынан тұрып талдай иіліп,
14 басындағы бөркін алды да, қолдарын жалаңаштап: «Мен сенің қарсы
15 бетінде тұрған Қаратаудың басына шықсам деп келдім. Ағысы қатты
16 өзендерінен жүзіп өтсем деп келдім. Мен сенің кең етегіңе кіріп, тар
17 қолтығына сыйсам деп келдім. Төңірі жарылқап, көктің дегені болса,
18 сіздің қызыңызды алысам деп келдім», — деді. Тагавор: «Бұл жігітті
19 анадан туғандай етіп шешіңдіріңдер, соны көреміз», — деді. Қан-Тө-
20 реліні жалаңаштап, хан алдына әкелді. Тұла бойы алтын тарамысқа
21 толған екен. Одан соң алаңға алып жүрді. Қан-Төрелінің денесі сұлу,
22 керіскедей жігіт еді. Оғыздар елінде төрт жігіттің денесін ешкім көр-
23 ген емес. Олар Қан-Төрелі, бірі — Қара Шүкір, оның баласы — Қы-
24 рық Қонақ, Шұбар аттың егесі — Байрақ. Қан-Төрелі өзінің жұқа
25 жамылғышын ашып жібергенде, мұнара үстінде тұрған қыз оның
26 алып дене мүшелерін көріп қалып, тал бойына от жүгіргендей болды,
27 қадала қарап, жаны мысық болып мияулады. Сүт іздеген бұзаудай,
28 аузынан сілекейі ақты. Ол қасындағы қыздарға қарап: «Құдай
29 өкемнің жүрегіне мейірбандылық салып, қалың малын алып, мені
30 осы жігітке берсе, жақсы болар еді. Мұндай алып жігіттің аң тырна-
31 ғына түсіп, мерт болуы өкінішті болар еді», — деді.
32 Сол кезде жұрт шынжырға байлап, өгізді алып келді. Өгіз тізесін
33 бүгіп қалып, жерде жатқан бір құшақ мәрмәр тасты сүзіп, оны жаңа
34 піскен ірімшіктей мыж-мыж қылды. Сонда гәуірлер тұрып: «Бұл
35 өгіз енді анау тұрған жігітті де мүйізіне іліп алып, күл-талқан етеді,
36 етін паршалап жарып өлтіреді. Оғыздардың тұқымы құри берсін. Өйт-
37 тесе қырық жігітпен келген бұл батырдың қызда несі бар?» — десті.

¹ Жеті ағаш — ежелгі өлшем, 7-8 шақырымдай жер.

² Жырда қыз «Сейілжан-Хатуи» деп аталған. Бұл ежелгі сақ сөзі, қыз аты.
Біз оны өзгертіп «Сейілжан сұлу» деп алдық.

1 Мұны естіген қырық жігіт жылдай бастады. Қан-Төрелі оң жағына
2 қараса, қырық жігіті жылп тұл екен. Сол жағына қараса, одан да
3 соны көрді. Оларға Қан-Төрелі: «О, қырық жігітім, қырық серігім!
4 Неге жылдайсыңдар? Онан да менің қол қобызымды әкеліп тартып,
5 әруағымды жебеп тұрыңдар», — деді. Қырық жігіт қобыз тартып,
6 батырдың ерлігін мақтады. Не айтқан екен олар, тыңдаңыз, хан ием!
7 «О, сұлтанымыз, Қан-Төрелі Сен орныңнан тұрып, Кавказдың қара
8 жал атына батырлық үшін мінген емес пе едің? Сен басы биік Ала-
9 таудан құс атқан батыр емес пе едің? Сен өкеңнің ақ шаптарына
10 өкөкер қыздардың қалай спыр сауып, сүт өкелегінің көрген едің. Олар
11 спыр баласын бұзау емес, өгізше, бұқашық деп атамаушы ма еді.
12 Батыр туған адам ажалдан қорыққан ба? Сары киімді Сейілжан сұлу
13 саған мұнарадан қарап тұр. Оның көзі түскен адамның борінің де
14 жүрегі от болып жанады. Сол қызды сүйетін болсаң, бар күшінді
15 аяма», — десті қырық жігіт. Сонда Төрелі: «Өгізді жібер, гәуір!» —
16 деді. Жасауылдар өгіздің шынжырын алып, бос жіберді. Өгіз Қан-Тө-
17 релінің болат найзасына тура жүгірді. Қан-Төрелі өулие-өмбиеге, төңі-
18 ріге жалбарынып, найзасын өгіздің маңдайына салғанда, өгіздің
19 артқы екі аяғы бүгіліп қылт тоқтады. Жұдырығымен оның маңдайы-
20 нан итеріп, алаңның шетіне дейін шегілдірді. Өгіз бен Қан-Төрелі
21 бірін-бірі жеңе алмай, көп алысты. Ақырында өгіз әлсіреп, танауы
22 көбіктенді. Екеуі тіресіп тұрғанда Қан-Төрелі: «Құдай адамға ақыл
23 беріп, оны дүниенің иесі етті. Жалт беріп, бұрылсам өгіз екпінмен
24 опырыла құлайды, содан соң аса қиындықсыз-ақ жеңермін», — деп
25 ойлады. Солай етіп жалт бергенде, тіресіп тұрған өгіз екі мүйізінің
26 астына беріп, омақаса құлады. Қан-Төрелі оны құйрығынан ұстап үш
27 рет көтеріп тастады. Өгіздің сүйектері күл-талқан болды. Содан соң
28 өгізді басып отырып бауыздап тастады да, терісін сыпырды. Өгіздің
29 етін алаңда қалдырып, терісін Тагаворға әкеліп тастап: «Ертең қы-
30 зыңды маған берсең», — деді. Сонда Тагавор: «Сұраған қызың берің-
31 дер де, өзін қаладан қуып жіберіңдер, біздің елімізден кетсін», — деді.
32 Тагавордың баласы тұрып: «Аңдардың патшасы арыстан еді, соны
33 мен де сайысып көрсін, қызды содан соң берерміз», — деді.
34 Патшаның жарандары торда тұрған арыстанды алаңға әкелді.
35 Ол алаңда тұрған аттарды тістеп, қызыл ала қан қылды. Батырдың
36 жігітері тұрып: «Өгізден бала құтылды, енді арыстаннан қалай құ-
37 тылар екен», — деп, еңіреп жіберді. Қан-Төрелі жігіттерінің жылп
38 тұрғанын көріп: «Жылама, жігіттерім, қолдарыңа менің қобызымды
39 алып сарындағып тұрыңдар. Сары ала киім киген қызға ғашық
40 болып арыстаннан қорықсам, не болғаным?» — деді. Бұл сөзге жола-

1 дастары қуанып, сөйлей бастады. Не айтқан екен олар, тыңдалық,
 2 хан нем. Сәріктері оған: «О, сұлтаным, Қан-Төрәлі! Аң патшасы
 3 арыстанды жеңу оңай емес. Ол қалың қамыс ішінде жүріп, ақырса,
 4 алыстағы жылқының құты қашады. Айырды көрсө жалынан тістеп
 5 алып ұрады, оған көктеректің бұтағынан істелген садақ түк емес.
 6 Аққудың қанатын таққан сұр жебеге де оған бағтады. Алайда сен
 7 үшін арыстан дегенің қабалың деп келген ала күшік емес пе? Батыр
 8 соғысқа түссе, өлімнен қорқа ма? Сары ала алтын киген Сейілжан сү-
 9 лу өлінің көк терезелі мұнарасынан сайысқа қарат тұрды. Оның көзі
 10 түскен жігіттің ғашық отына жанбағаны бар ма? Арыстанмен айқас-
 11 қанда сол сүйген қызыңның сары ала кімі көз алдыңа болсын»,—
 12 десті. Қан-Төрәлі қайратына симай: «Ей, тәуірлер, жібер арыстаның-
 13 ды! Оны тұрап тастайтын қолымда қара болағ қылшығым жоқ. Ғалам-
 14 дағы бар байлықтың иесі, рақымы мол төңірінің бір өзі пана
 15 болсын»,—деді. Арыстанды алғанға жіберді. Ол Қан-Төрәліге қарай
 16 жүріп, жақын келді, Қан-Төрәлі бір қолына қой терісін жамылды,
 17 оны арыстанның аузына тоса берді. Өзі көк төңірісіне сиымды да,
 18 арыстанның бас сүйегін көздеп тұрды жүдірғытымен қойын қалған-
 19 19да, жағын күл-талқан етіп, ұнтап жіберді. Арыстан аузын ашқан
 20 күйді жерге құлат түсті. Батыр арыстанды аяғының ұстап көтеріп
 21 алып, жерге бір соқты да, сүйектерін қауасаты, аяқтарын жүдіп
 22 алып, лақтырып жіберді. Сөйтіп Тапанорға келді де: «Қызыңды
 23 маған ертеңнен қалдырмай берерсің»,—деді. Тапанор ризалық білді-
 24 ді: «Қызың өкпе берілмеді. Бұл жігітті көрген жерден-ақ ұнаттың.
 25 Әдім. Тұрмызың десе орданда қалғын, тұрмаймын десе, еліңде бар-
 26 26 олы»,—деді. Патшаның баласы тұрып: «Мал патшасы үлек еді,
 27 27 сонымен де сайысып көрсін, қызды содан соң алысың»,—деді.
 28 Құдайына қараған бектері және Тапанор патша: «Үлектің аузын
 29 жеті жерден байлап жіберілдер»,—деп еді, күншіл тәуірлер оның
 30 аузын байламады, алғанға бос жіберді. «Қан-Төрәлі адам жеуші еді,
 31 аңды жеңді, бірақ мына үлектен құтыла алмайды. Үлек оны қаршып
 32 тістейді де, тарпып өлтіреді»,—десті. Батыр үлекті күтіп, тік тұрды.
 33 Арт жағында қолдарына қылышын ұстаған алты жандық тұр еді.
 34 Батырдың қырық жорасы сасып қалып тілте келді. Не айтқан
 35 екен олар, тыңдалық хан нем: «О, Қан-Төрәлі, сен ерлер салтын
 36 құрып орыңнан ерте тұрдың, өзіннің Қызыңды қара жал аттыңа
 37 тіңді. Қасыңа көздері күнде жайнаған қырық жігітінді алып,
 38 қанқұмар тәуірлердің еліне келдің. Биік тауларға келгенде алдымен
 39 өмес артыңмен еттің. Өзендерден теріс қарай жүзіп еттің. Қара
 40 өртіз келгенде, оны быт-шыт қылдың. Арыстан келгенде бел омыртқа-

1 сың үзіп жібердің. Қара үлек келгенде неден сасып тұрсың? Оны
 2 жеңсең, данқың мынау самалайды болып тұрған биік Қаратау шың-
 3 дарының басынан асып, өзендерден өтіп, еліңе жетеді. Ерліңді
 4 бүкіл отыз елі айттып жүрген болады. Оғыз Қандының баласы Қан-
 5 Төрәлі осындай ерлік көрсетіп еді дейтін болады. Қара өтіз келгенде,
 6 оны қолымен ұрып жығылты, арыстан келгенде оның омыртқасын
 7 тағандып жіберіпті дейтін болады. Қара үлектен несіне қорқасың?
 8 Осыны жеңсең, үлкен мен кіші де, кемпір мен шал да, досың мен
 9 дұшпаның да сенің ерліңді ертегі етіп айтатын болады. Жөңіліп,
 10 мерг болсаң, сақалы құлай болған екен, шашы ашақ болған кәрі
 11 анағ қайтырып жылай, көздерінен қанды жастарын төгер еді. О, хан
 12 баласы, төзірек қам етпесең, артыңда қылшығын жағандығың, алты
 13 жандық келіп тұр. Түйе асына түссең болды, олар сенің әкесің басың-
 14 ды көз ілестірмей кесіп тастамақ. Жерден басыңды көтеріп, жоғары
 15 қарашы! Төбеге көк ала қаздар ұшып келді. Сұңқарыңды соған неге
 16 сілжәйсең? Соғлыңмен сұлу сары ала кімің сен үшін қилп, сенің
 17 тілеуіңде тұр. Оны неге көрмейсің? Сені дұшпандарың үлек аузын-
 18 да кетеді деп мазақтап жалтыр. Мұны неге білмейсің? Соғлыңмен
 19 сұлу саған терезеден көз алмай қарай тұр ғой, оның көзі түскен
 20 саркектің пашық болмағаны жоқ. Қыз саған ынтық болып, патшаның
 21 тұрған жоқ па? —десті қырық жігіті. Сонда Қан-Төрәлі ойна келді:
 22 «Ерлер мен Қара үлекті тіңдө кетер болсам, жұрт қыздың дегені
 23 болды дер. Қара үлекті олтрисем, бүкіл отыз елі менің ерлігімді маң-
 24 24 тап, қызды жеңіп алды дейді екен. Онда, жігіттерім, менің қол қобы-
 25 25 ақымды алып, сарналып тұрыңдар, ерлігімді оятыңдар, төңіріге сив-
 26 26 нып, пар тәуекел деп, сайысып көрейік. Үлектен қорқатын
 27 27 не бар? Төңірі жарылқаса, оның да басын кесермін»,—деді.
 28 Жігіттері Қан-Төрәлінің намысын қыздыратын сөздер айт-
 29 29 ты. Не деген екен олар, хан нем, тыңдап көрелік: «Бүркіт биік
 30 тастың басына ұя салғанды, сен сол бүркіттердің сұлтаны едің. Көк-
 31 31 кө ұшып шыққанда, ол құдайдың қасына барады. Төменге шүйліер
 32 болса, қамал бұзатын тас шоқпаңға айналады. Аңға түскенде бүркіт
 33 33 оқтан жылады. Көл бетіндегі үйректерді орнынан тұрғызбай қатып
 34 34 кетеді. Үйрек ұшына түскенде, ұшып бара жатып, оның сүйегін
 35 35 парша-парша етеді. Қарны ашқанда, ұасын тастап, биікке самғап
 36 36 ұшып кетеді. Сауысқан, қарға оның қасына жолай алар ма? Ер жігіт
 37 37 жұнардан айқасқанда, өлімнен қорқа ма? Сары қимді Сейілжан сұлу
 38 38 жұнардан саған қарап тұр. Ол қыз кімге қараса, соның жүрегі от боп
 39 39 жанады. Сары қим киген қызға ғашық болсаң, ерліңді көрсет»,—
 40 40 десті. Қан-Төрәлі өзін төңіріге тапсырып, түйені аяғымен тегіп қал-
 41 41 ғанда, үлек бақырды. Екіңшілей төпкенде, ол құлап түсті. Сонда

1 Төрөлі оның үстіне шығып алып, мойнын екі жерден бауыздап, басын
2 кесіп тастады. Жоонынан екі білем тасласын алып, Тагавордың алды-
3 на лақтырып тастады: «Қызыңыз осыны илеп, оқ салатын қорамса
4 егін, не болмаса үзеңгі бау тігіп алсын»,— деді. Тагавор баланың
5 батырлығына қайран болып: «Бұл жігітті мен көрген жерден-ақ ұна-
6 тыл едім»,— деді.

7 Тагавор қызын бермек болып, қырық жерден ала шатыр, қырық
8 жерден үй тікті. Қан-Төрәлі мен қызына бөлек отау тіккізді. Ұзандар
9 келіп, махаббат жырғын айтты. Оғыз батыры Қан-Төрәлінің өкпесі
10 соғып, махаббаты оянды. Ол қылышын қынабынан алып, тасқа ұрды.
11 Тас қақ жарылды. Өзіне мынадай серт қойды: «Қарт әкемнің алдын,
12 қарт анамың жүзін көрмей, бұл шатырға кірер болсам, менің мой-
13 ным осы жарылған тастай болып кесілсін, өз қылышым мойныма
14 түссін, өз садағымның оғынан ажал табылсін, некесін қимай үл
15 туғызсам, ол он күнге толмай өлсін»,— деді Қан-Төрәлі. Сөйтіп ол
16 тігілген шатырдың бәрін де жыққызды, түйелерін бақыртып, жылқы-
17 ларын кісінетіп көпті. Жеті күн, жеті түн жүріп, оғыз елінің шегіне
18 келіп, шатырын тікті. Содан соң ол: «О, қырық жігітім, қырық сері-
19 гім, сендерден менің аянар басым жоқ. Төңірі сапарымды оқ қылып,
20 жаудың үш жалмауызын жеттім. Балаң қалыңдық әнеле жатыр дел,
21 сұлуды алып, еліме келіп жеттім. Сары ала алтын киген Сейілжан
22 еліме хабар беріңдер, әкем алдымнан шықсын»,— деді жолдастарына.
23 Қан-Төрәлі қонатын жерді көріп еді, аққу-тырнасы, бөденеңі мен
24 түйеауығы көп жер екен. Сулары мұздай, мөлдір, орман-нуы жай.
25 қалған қоныс екен. Сейілжан сұлу, мұндай сұлу қоныс жоқ, шатырды
26 осы жерге тігелік деді. Қыз бен батыр сол жерде қалып, ішіп-жеп,
27 сауық құрып жата берді. Қырық жігіт елге кетті.

28 Оғыздар заманында жігіт басына қиындық түсер болса, ол соны
29 түс көріп білуші еді. Қан-Төрәлі ұйқыға кеткенде Сейілжан сұлу:
30 «Маған ғашық болып таласып жүргендер көп еді. Осылай жатқанда
31 бізге жау тиіп, қосылған жігітінді өлтіріп, өзімді алып кетсе қайтер
32 еді. Ақ жүзіме дақ салып, әкемнің үйіне қайта апарып тастаса не
33 болар еді?»— деп шошынды. Сөйтіп Қан-Төрәлі атының сауытын
34 алып, өз атына кигізді, өзі де сауыт киіп алды. Қарына найзасын
35 іліп, биік қырға шығып, алысқа көз жіберді. Бұл кезде Тагавор:
36 «Қаңғырған бір батыр келіп менің үш дүлей аңымды өлтіріп,
37 жалғыз қызымды олжалап кетті, мұның өзі маған лайық іс болма-
38 ды»,— деп, айныған еді. Алты жүз әскер жиып, борне сауыт, қара
39 пілпан кигізіп, қолдарына көк темір берді. Олар бір күн, бір түн суыт
40 жүріп Қан-Төрәлі жатқан жерге келді. Сейілжан оларды көрді, сақтық

1 көрсеккеніне қуанды. Енді олар шабуылға шықпақ. Қыз атына кам-
2 шы ұрып, Қан-Төрәліге келіп сөйлей бастады. Не деген екен ол тың-
3 далық, хан ием: «Бейқам болма, жігітім, басыңды көтер, алақат
4 бояумен сүрмелеп тастаған көзіңді аш, жігітім! Жау келіп қалды!
5 Олар сенің аяқ-қолыңды байлап, басыңды қара жерге салып, сүйре-
6 тіп өлтірмек. Дұшпандарың келіп қалды. Ұйқыңды қи да, атыңа міні.
7 Тау қоғалмай, жер жарылғалы тұр. Гәуірлердің көрі бектері тірі
8 екен, олар қызымызды тартып алды деп намыс көрсетіп, елін жинап-
9 ты, аттарына мініп, таудан асып, біздің ізімізге түсіпті. Қағарын
10 түзеп жау келді. Қаулсіз жер талқандай, бұл жатысың қалай? Үйім-
11 де жатырмын деп ойлайсың ба? Не болған саған?»— деді оған. Бұл
12 сөзді есіткен соң, Қан-Төрәлі ұйқысынан тұрды: «О, сұлу жарым,
13 айтып тұрғаның неменей?»— деп сұрады. Қыз оған: «О, жігітім,
14 артыңнан жау келіп жетті. Айту менен де, соғысу сенен, ерлік көрсе-
15 летің жерің келді»,— деді. Қан-Төрәлі көзін ашқан кезде, қыз қолына
16 найзасын алып, шаба жөнелді. Батыр қара жерді сүйді де, сөйлеп
17 кетті: «Біздің дініміз ақ еді, төңірі сөзі шын деп, тілімізді кәлімаға
18 келтірген едік. Сол тілегіміз төңірге аян болсын»,— деп, таза сумен
19 дәрет алды, екі бас құтпа оқып, басын сөждеге иді. Сөйтті де көк
20 отырігіе смынып атына мінді де, қара қамзол киген гәуірлердің жаса-
21 ғына қарсы жүрді. Сейілжан сұлу Қан-Төрәлінің қасынан шауып өтті,
22 оған батыр: «Қайда кетіп барасың, сүйген жарым»,— деді. «О, бек
23 жігіт, бас аман болса қалпақ табылады. Гәуірлер көп екен, соғысып,
24 сайысып қалалық. Өлсек өлерміз, өлмесек қалармыз. Тірі қалғаны-
25 мыз шатырға барармыз»,— деп Сейілжан сұлу атын сабалал, қалың
26 жауға бөрідей тиді. Қашқанын күмады, кешірім сұрағанына тиімеді.
27 Ол жану жеңілді деп ойлап, қанға боялған қылышын ұстап шатырға
28 келіп еді, онда Қан-Төрәлі жоқ екен.

29 Сол кезде Қан-Төрәлінің әкесі мен шешесі келіп жеткен еді. Олар
30 оқыздың қылышы қанға боялып келгенін, Қан-Төрәлінің ол жерде
31 жоқ екенін бійілап, баласының хабарын сұрады: «О, көлінім, о, қы-
32 зым! Орыңнан ерте тұрыпсың. Баламды жауға беріп келдің бе? Жау
33 оның басын кесіп алды ма, балам? «Ханым анам, бек әкем қайдасың-
34 дар»,— деп жылап қалды ма? Өзің келіпсің, балам жоқ. Бауыр
35 дегеннің жөні бөлек екен, шыдам қалмай тұр. Көрген-білгенінді өз
36 аузыңнан айтшы маған, қара басым сенің құрбаның болсын, қы-
37 зым!»— деді Қан-Төрәлінің анасы. Қыз бұл келгендер өзінің енесі
38 мен қайын атасы екенін білді, оларға қамшысын бүгіп сөлем берді
39 деді: «Сіздер шатырға бара беріңіздер, балаңыз төбесінен қарға ұшып,
40 бірде қозоланып, бірде сөйле шаңы шығып жатқан жерде гәуірлер-

- 1 мен соғысып жатыр, сол жерден іздеп келмейін», — деп, қыз атына қам-
- 2 шы басып, қыр басына шықты. Ыр сайдан бірде қоюланған, бірде
- 3 сұйылған шаң көрінді. Соған шауып келсе, жау Қан-Төрәлінің атын
- 4 садақпен жаралаған екен, өзінің қабағына оқ тиеп, бет-аузын қан
- 5 басқан екен. Батыр шауып жүрді, қанын жөнімен сүрдеді. Жақындала-
- 6 к келген жауға қылыш жұмсап қуып тастап жүр екен. Мұны көргенде,
- 7 Сейілжан сұлудың қаны қайнап кетті. Ол қаздарға тиген сұңқардай
- 8 аяқа қамшы басып, тәуірлердің бір қанатын жайлап өтті. Содан соң
- 9 тәуірлердің екінші қанатына тиді. Қан-Төрәлі бірәудің жауды баудай
- 10 түсіріп, жайлап жүргенін көрді. Оның Сейілжан сұлу екенін білмеді.
- 11 Бұған намыс келген Қан-Төрәлі сөйлей бастады. Сөзін тыңдаулық:
- 12 «О, жігіт, орныңнан тұрып, соғасқа кіршіл. Кім боласың, жігітім?
- 13 Мінгенің қара жау Қавказ аты екен, аты-жөнің кім еді, жігітім? Жәу-
- 14 дың басын кесіп, доғтай домалатып, есінен тандырарсың. Менің
- 15 рұқсатымсыз жауға тиген кім едің, жігітім? Рұқсатың жоққа тие-
- 16 біздің елімізде ердің намысына тиетін іс. Тарт атыңның басын! Әйтпе-
- 17 сө құсқа түскен сұңқардай басқалыңды жұлып, көңірдегінен қысып
- 18 өлтірмейін, есіңді жиғызбай басыңды аламын, қаныңды сұдай шаша-
- 19 мын, қу басыңды қанжызғама іліп аламын. Ажалыңа келген болмасаң,
- 20 аяғы-жөніңің білдір, жігітім. Қайт ізіңше!» — деді оған Қан-Төрәлі.
- 21 Тыңдаңыз, хан нем, оған Сейілжан сұлу не деп жауап берген екен:
- 22 «О, батыр жігіт, бек жігіт, бопасың тастап кететін түйе бола
- 23 ма? Қавказ биесі өзінің құлынның төбер ме? Қой қозысын сүзер ме?
- 24 Сүйген жарын өлтірген батыр жігіт болған ба? Бұл жаудың бір шеті
- 25 сенікі де, бір шеті менікі», — деді Сейілжан. Бұдан кейін Қан-Төрәлі
- 26 жаудың бір жағын еңсеріп, қырып жүрген Сейілжан сұлу екенін
- 27 тусынд. Өзі жаудың екінші қанатынан тиді. Ол қылышын жұмсап,
- 28 тағай-тағай тәуірлердің басын домалатты. Жау жөңілді, дұшпанын
- 29 бәлі сынды. Сейілжан сұлу Қан-Төрәлінің атын жетселеп, майданын
- 30 қайтты.
- 31 Жоқда келе жатып, Қан-Төрәліге ой түсті: «Сейілжан сұлу, ор-
- 32 ныңнан ерте тұрасың, қара жал Қавказ атына жабдық салып мінесің,
- 33 өкемнің ақ үйінің есігін атып шығарсың, оған елінің сұлу қыздарын
- 34 ертіп жайлауға тамақ барасың, энгіме-дүкен құрасың, сонда оларға
- 35 мақтанғып: «Қан-Төрәлі соғыста нашарлап еді, атын жетекке алып,
- 36 майданнан алып шықтым», — дер ме едің? Солай деп айтар болсаң,
- 37 менің намысым келіп, сені өлтірсем керек», — деді Қан-Төрәлі. Сейіл-
- 38 жан сұлу тіл қатып, не деген екен көрелік, хан кем: «О, бек жігіт,
- 39 мақтану ер жігітке жарасқан. Әйел мақтанба, ол жалған болады. Әйел
- 40 Оқаншама мақтанғанмен еркек бола алмайды. Көк көрпенің астында

- 1 жатып, мен сенімен әлі күнге ойнап-күлгенім жоқ, ерлімді тигізіп
- 2 сүйсініп, тілден шербат алысқаным жоқ. Сенің сүюің де, жеруің де
- 3 жылдам екен. Жан дүниең бай адам болмадың. Тәңірінің бір өзіне
- 4 аян, мен сені өлердей жақсы көремін. Сондай сүйген жарыңды өлті-
- 5 ріп, досым саған не болған», — деді Сейілжан сұлу. «Жоқ, мен сені
- 6 ондай жерде қалайда болса өлтірер едім», — деді Қан-Төрәлі. Қыз ашу
- 7 көрсетіп: «О, жегесізден тұған жетімек, мен сыртыңнан ұстайын,
- 8 сен ішкі қолымнан ұста. Екеуіміз күш сынасып көрейік. Садақпен
- 9 атысасың ба, қылыштыңа ба ерік өзіңде», — деді. Сөйтіп де ол ат
- 10 сауларына қамшы ұрып, биік қыр басына шауып шықты. Қорамсасы-
- 11 нан тоқсан оқ алып, жетіе атты. Екі отының темір ұшын алып тастап,
- 12 біртүн жасырып қойып, бірін қолына алды. Ерін темір ұшы бар жаймен
- 13 атыға қималды. «Жігіт, садағыңды алып көр», — деп қыз оған кезек
- 14 берді. Сонда Қан-Төрәлі оған: «Әйелдің жолы үйкен, өуелі сен ат», —
- 15 деді. Қыз оны әлі тоқал отымен атып еді, батырдың басындағы биі
- 16 домалап атына түсті. Батыр аттан түсіп өйеліне келді де, ақ бетінен
- 17 аймалап сүйіп-сүйіп алды. Сырын айтты: «О, сүйген жарым, үстіңдегі
- 18 жарқыраған жұқа киімдерің бойыңа жарасқан! Ақ бетіңнің қызылы
- 19 көбік қара тамған қызыл қандай жанып тұр. Оймақтай аузыңа екі
- 20 сүгір ерік дәні симейді. Екі қасың қылған қаламай. Басыңды
- 21 жылқан қырық тұтам қолың пашың тірсетіне түсейі. Айбатың арыс-
- 22 тандай хан қызысың. Сен өлпеші, мен өлейін. Сені мен өлтіре қойып
- 23 дегенім жоқ, ерліңді сынап көрейін деп айтқан сөзім еді», — деді.
- 24 Сейілжан сұлу оған былай деп жауап берді: «Орныңнан ерте тұрған-
- 25 мын, қара жал Қавказ атыма ет-тоқым салып мінгенмін. Әкемнің
- 26 тіккен үйінен түзе тағай шыққаным, Алағуға барғанмын. Ақдә-
- 27 рын қуып сол таудың киігін атып алғаным. Атың оғым бос кетпеді,
- 28 жігітім. Мен сені тоқал оқпен атып, сынап едім. Шындап атсам өлер
- 29 едің, одан табарым қайсы?» — деді. Сонда бұлар алысын жақын етіп,
- 30 бірін-бірі күшіктәп сүйісті. Төтті тұлған бал алысты. Сөйтіп аттарына
- 31 мінді де әкесінің үйіне келіп түсті. Әкесі баласын көрген соң, тәңіріге
- 32 риза болды. Баласын, келінін ертіп алып, Қанды оғыз еліне келді.
- 33 Көгалға ала шатыр тіккізіп, түйеден үлек, жылқыдан айтыр, қойдан
- 34 қошқар сойғызды. Құдалық тойын өткізді. Барлық оғыз елін етпен
- 35 бөледі. Қан-Төрәлі өзінің атын шатырын тіліп, соған қалыңдығымен
- 36 бірге кірді. Сөйтіп олар мұрат-мақсатына жетті.
- 37 Сол тойға Қорқыт атам келіп, жыр айтыпты. Сөйтіп артына
- 38 үлгілі сөз қалдырдыты: «Уай, замана-ай, дін үшін күрескен сол
- 39 зерірім қайда? Бүкіл әлемге бүкіл салған бек-батырларым қайда?
- 40 Солардың ерлігі ел аузында ғана қалыпты. Оларды ажал ұрлап, жүз-

1 дерін қара жер жауыпты. Өмір деген тұрақсыз. Адам бұл дүниеге
2 келеді де, келеді. Өмірдің ақыры — ажал. Өлер сағатың келгенше
3 құдай сені, хан ием, дінінен айырмасын. Залым адамдарға күнің
4 түспесін. Құдайдың өзі жаққан үмітің сенбесін. Сіздің жарық жүзі-
5 ңізді көрген соң, бес ауыз дұға бірлесіп, әлмес тағылым болсын. Хан
6 ием, Мұхамедтің аруағы үшін құдай ол дүниеде күнөңді кешірсін».

ОҒЫЗ ҚАЗЫЛЫҚ БАЛАСЫ ИЕКЕНК ТУРАЛЫ ЖЫР

- 1 Хан ием! Қам-Ғанұлы Баяндүр бір күні төсегінен тұрып, қара
- 2 жерге өзінің ақ шатырын тіккізді. Шатырлардың төбесі көкке жетіп-
- 3 ті. Оған мың жерден кілем төселіпті. Соған ішкі оғыз елінің бектерін
- 4 шақырып, кеңес өткізілді. Ішім-жем көл болды. оғыз Қазылық дейтін
- 5 бір адам болған еді, ол Баяндүр ханның уәзірі еді. Күшті шарап
- 6 ішіп қыза бастаған кезде сол кісі Баяндүр ханның алдына келіп
- 7 басын иіп, тізе бүкті де, жауға шауып ерлік көрсетуге рұқсат сұрапты.
- 8 Хан оған: «Қайда барамын десең, жолың ашық болсын», — делті.
- 9 оғыз Қазылық іс көрген жасамыс адам еді. Ол шал-шабаннан жасақ
- 10 жинап, соларға жаудан түскен жарақтарын беріп, жолға шығыпты.
- 11 Бұлар талай бел, талай сайдан өтеді. Бір күні Қара теңіз жағасындағы
- 12 Дизмерда дейтін қалаға келіп жетеді. Бұл Тағавор елінің қаласы еді.
- 13 Патшасын Аршун баласы Тағавор Дирек деп атайды екен. Оның
- 14 бойы алпыс аршын еді, алпыс батпан шоқпар ұстап, сонымен ұрған-
- 15 да, адамның күл-талқанын шығарады екен. Шаңырақтай садағының
- 16 оғы темірді тесіп өтеді екен.
- 17 Оғыз Қазылық қамалға келіп, соғыс ашады. Соғысқа Тағавордың
- 18 өзі шығып, оны жекпе-жекке шақырады. Оғыз Қазылық атын жыл-
- 19 дей ескіліп, ерге балшықтай жабысып, өлгі дәудің желкесіне қылыш
- 20 сұрады, бірақ онысы Тағавор дәуге шыбын шаққан құрам болмайды.
- 21 Гәуір келек алып алпыс батпан шоқпарымен ұрғанда, оғыз Қазылық-
- 22 қа жаман тиеді. Жалған дүние тар болып, басы айналады. Қаны тү-
- 23 тіктен үргендей аспанға атылады. Жау адамдары оғыз Қазылықты
- 24 ұстап алып тұтқындап, қамалға алып кетеді. Қасына ерген әскерлері
- 25 қашып кетеді. Сол бетпен Қазылық жау қамалында он алты жыл
- 26 тұтқын болады. Әмен дейтін батыр сол қамалға алты рет барып, оны
- 27 құтқара алмапты.
- 28 Хан ием, бұл оқиғаға талай уақыт болған еді, оғыз Қазылық тұт-

1 Бұл атауды да өзгертіп «оғыз» деп алдык.

сында жаға береді. Өзі кеткенде артында өйелі жүкті қалып еді. Сол ілға есіп, он бес жасқа толды. Баға батыр болып есті. Ол әкем өлген жоғар деп ойлады. Әкесінің тұтқын болғанын бағана ешкім айтпай, жасырды. Бағаның атын Иекенк, Инек деуші еді. Үр күні мәжілісте тартында сол баға мен Қара Көне-ұлы Бордақ арасында бәсеке сөз туды. Олар бір-біріне кезек-кезек өзіл сөз тасарып отырды. Болақ құрды: «Нәсіне мақтанасыз, бейшара баға? Жауды жапырып тасқартқын маңқты болсаң, әуелі әкеңді құтқарып ал. Әкеңнің жауға тұтқын болғанына он алты жыл болды ғой», — деді. Бұл сөзді естігенде Иекенктің жүрегі қабынып, намысы келіп, басы айналды. Бағандүр хан алдына келіп басын жерге қойып, тілек сұрады: «О, Бағандүр хан, тәңерген жол шеңіне ақ шағырдыңды тігесің, үстіңе ағлас жабасың. Жүйрік жылқылардың шұрқырап өріске беттейді. Жасауылдарың жолға шығып алып, елдің дау-шарын шешеді. Сен барлық оғыз батырларының тіретсің, байлығың май болып ағады. Сені ел кем-көріктің қамқоры, Түркістанның ұстаыны, Төле құстың бағасы, арыстан таяпасы мен руының көсемі, қара ағаштай қаптаған қалың тобырдың жолабарысы, бақыты асқан хан дейді. Әкем жаудың қолында тұтқын болғанына көп жыл өліпті. Рұқсат берсең, жау қамалына шабуыл жасап, соны құтқарып алайын», — депті баға.

Бағандүр хан еліне бұйрық берді: «Жүйрік тәрт тайпаның тұрған бектері төте менің алдыма келсін, бұл жорықты темір қақпада тұратын, шыбық оғыз қанды өзектен өткізген, жауға алы-жөнін сұрамай тиісегін, гөүіртерді талай рет шұдалатқан Қиян Селжүк бағасы ержүрек Дондаз бастасын. Одан қалса, аңға шыққанда құланның айтырын суға түсіп қашқан жерінен алып алған, 57 қамалдың есігін бұзған оғыз Илік бағасы Төлек Боран батыр барсын. Одан басқа, қайың ағаштан соққан мұнара басына шыққанда аяғы таймаған, жауға сәдақ оғыз бұршақша жаудырған Жауыршының ұлы Иламинш батыр барсын. Соған қосып, жердің о шеті мен бұл шетін көрдім дейтін, Сұқан Сары батырды қасыңа ал. Өзгерінің аты-жөнін айтып, санап жағталық. Бағандүр хан Иекенке барлық жиырма төрт тайпаның жақсы батырларын қосып берді. Бектер бас қосып, өздерінің құрал-саймандарын түгелдеді.

Сол күні түнде Иекенк ұйықтап жатып, түс көрді. Түсін жолдас-тарына жорытты. Хан ием, ол не түс көрген екен, байқалды: «О, бектерім, бүгін мен қамсыз ұйқына келіп, түс көрліпін. Түсімде бүгін дүние көз алдыма келген екен. Елдің барлық батырлары акбоза бұрды аттарына мініп шабуылдап жүр екен, бастарына күндей жарық қыраған дұлыға киіпті, бәрі қаз-қатар тұрды, ақсақалды атамыз Қорқыттан баға алып тұр екен. Ол Қаратаудың басына шығып, қайық

- 1 істеді. Үстіндегі көйлегін шешіп алып, қайыптына желкен етті. Сол бетпен біздің алдымызда жатқан төңізге түсіп, арғы жағына өліп кетті.
- 2 Төңізде екінің жігіті жапырылған Қаратауды жүрген жүзі жарқын, басы
- 3 4 биік бір батырды көрдім. Мен орнымнан тұрып, найзамады қолға алып, сол дамға жақындай берліп, оны найзамен шалып құлаттым.
- 4 Көзімнің қияғымен анықтап қарасам, ол Әмен екен деймін. Мен
- 5 7 оны танып қалып, бұрылып сәлем бердім: «Оғыз тайпасының адамы-
- 6 8 на ұқсайсың, кім боласың?» — деп сұрадым. Ол маған тіліге қарап:
- 9 «Е, сен ұлым Иекенк екенсің ғой», — деді. Мені жасымада сол төрбе-
- 10 11 леген еді. Қайда бара жатқанымызды сұрады. Мен оған: «Діазмерді қа-
- 12 13 Сонда төрбеішім: «Желдей жортыған артымағым мені қайда алып
- 14 15 бармаған? Оған жету оңай ма? Менің батыр жігітерім Жана Байыр
- 16 17 дың бөрісіне ұқсас еді. Садағымды жеті ұста істеп еді, оның оғыз
- 18 19 қайының шыбығынан істедіп, алтынмен күттелген еді. Алтында
- 20 21 менің таңбаларым бар екен. Жел тұрып жанбыр жауды, ыдыстар
- 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41

1 бермеді. Қолындағы сотасын тартып алып, мұны да шоқпармен ұрды.
2 Боран батыр астына мінген Кавказ атының басын бұрып, кейін
3 шапты. Хан ием, бұл күні жиырма төрт тулы оғыз елінің бектері
4 гөуірлерден жеңіліс тапты. Қазылық оғыз баласы, жас батыр Йекенк
5 бұл жайға әбден мөөалы еді. Ол төңіріге сансыз рет жалбарынды:
6 «О, төңірім, өзің аспанда тұрасың, кім екеніңді ешкім көріп, білген
7 емес. Әвиз атың өркімнің жүрегінде, сені туған ана жоқ, туғызған ата
8 жоқ. Ас-ауқатқа мұқтаж емессің, адамға теусізсің¹, өмбенің тағ-
9 дырын шешкен, төңірім, бір өзіңе сиыңдым! Сен Адам атаның
10 қолына гүл ұсатып, пайтанды қарғысқа ұшыраттың. Бір гани
11 күнесі үшін оны жұмақтан құдың. Намурд көкке оқ атқанда, сен
12 оған қарны жарық балық жібердің. Ұлылығыңның шегі жоқ. Соның
13 бойыңды өлшеп, ойыңды білген адам жоқ, ешкімге зорлық етпейсің.
14 О, ұлы төңірім, әлсізге болыспасаң, тарыққанға жар болмасаң, сенің
15 даналығыңнан не пайда? Күшітлерді көкке шығарсаң, нашарларды
16 жерге тықсаң, сенің әділдігің қайда? Менің бұл шақта өзіңнен басқа
17 жердемшім, сенерім жоқ. Қара шекпен киген гөуірге енді өзім бара-
18 мып, оң сапарыңды бер»,— деді де, атын желдей ағызып, еріген
19 балшықтай жабысып, жау қасына барды. Жау батырының өсі кісі
20 мінгендей иығына қылып ұрып, онысы киімін жыртып, сауытынан
21 өтіп, денесіне алты елі батты. Қара қаны сел болып ақты. Қаны
22 делесін жуып, қара сиырдың көнінен істеп киген башмағына барып
23 құйылды. Басы түсіп, бүкіл қалды. Содан соң жау батыры қамал-
24 га қарай қашты. Йекенк оны қуа жөнелді. Қамал қақпасына барған-
25 да, Йекенк оны өзінің қайыспас қара болат қылышымен тағы бір рет
26 ұрған еді, басы жерге допша домалап түсті. Бұдан соң Йекенк атының
27 басын бұрып, өзінің өскеріне келіп қосылды.
28 Жау елі тұтқында жатқан оғыз Қазылықты босатып берді. Ол өз
29 адамдарына келіп қосылды. Сонда Оғыз Қазылық: «О, бек жігіттерім,
30 айтыңдаршы, гөуір батырын кім өлтірді?» — деп сұрады. Сөйгіт де
31 тағы сөйлеп кетті. Тыңдалық, хан ием, ол не деген екен: «Мен кет-
32 кенде бір аруана келеде буаз қалып еді, сол ұрғашы бота туды ма,
33 еркек бота туды ма? Қотанымда бір саулық буаз қалып еді, сол
34 ұрғашы қозы туды ма, еркек қозы туды ма? Үйімде көзі күндей,
35 жүзі айдай сулу жарым жүкті қалып еді. Сол ұл туды ма, қыз.
36 туды ма? Мені ұмытпаған болсаңдар, бұл сұрағыма жауап бере
37 көріңдер, бек жігіттер»,— делті оғыз Қазылық. Бұған Йекенк жауап
38 беріпті. Тыңдалық, хан ием, ол не деген екен: «Үйіңде аруанаң
39 буаз қалса, ол еркек бота туды. Қара қилы қораңда бір саулығың буаз

¹ Бұл сөз құранның 112-сүресінде бар.

1 қалған болса, ол қошқар туды. Үйіңде жүзі айдай әйелің жүкті
2 қалған болса, ол арыстан туды»,— депті Йекенк. Бұлар бірін-бірі
3 құшақтап, жылап табысты. Сығынып көріскен екі ғашық сияқты
4 болды. Айсыз түнде ұлып табысқан бөрідей болды. Бұдан соң бектер
5 барлық өскерін жиып, қамалға кірді де, қаланы қиратып, мал-мүлкіні
6 талады. Қаладағы шіркеудің бөріні бұзып, орнына мешіт салдырды.
7 Онда жұрт тілін кәлімаға келтіріп, құтба оқыды. Бәйшешектей құл-
8 пырған, бойшаң, уылжыған жас сұлу қыздан тоғызын алды, шоқпар-
9 дан тоғыз, алтың шанап мен мауытыдан тоғыз-тоғыздан¹ олжа алып,
10 соның бестен бірін Балдұр ханға сыйлық етіп болды. Өзге олжаны
11 дің үшін соғысқан батырлар бөлісіп алды. Сөйтіп бұлар аман-есен
12 еліне келіп жетті.
13 Ел бас қосқан думанға Қорқыт атам келіп, күй тартып, жыр айт-
14 ты. Бұл жырды да сол шығарып, Йекенк ерлігіне арнаған еді. Менің
15 берер батам мынау, хан ием: «Сенің Қаратауың құлағасын. Көлек-
16 келі биік дарақтарың көсіліп, құрағасын. Ақсақалды өкеңнің барған
17 жері жұмақ болсын, ақ шашты араңның жүрген жері тау болсын.
18 Олгеніңше алла сені діннен айырмасын. Сенің иманды жүзіңді
19 сағалап, бес ауыз сөзбен дұға айттым. Сол дұғам қабыл болсын.
20 Мұхамедтің жарқын есімі үшін ол дүниеде құдай сенің күнөңді
21 кештірің!»

¹ Олжаны тоғыз-тоғыздан алу ертедегі Түрік қағанаты кезінен қалған салт.

ТӨБЕКӨЗ ДӘУДІ ӨЛТІРГЕН ВИСАТ ТУРАЛДЫ ЖЫР

Хан ием! Бір күні оғыздар бас қосып отырғанда, оларға жау тиіпті. Қамсыз отырған ел түн ішінде бет-бетіне қаша жөкеліпті. Ел қашпанда Аруз бағзының кішкене баласы қоржын басынан түсіп қалып, оны арыстан емәйлі асырайды. Жау кеткен соң, оғыздар бас құрал, қайтадан қоныстарына орналасады. Бір күні Оғыз ханның жылқышысы өрістеген бір жабар өкелді. «Хан ием, қамыс ішінен бір арыстан пайда болып, жылқының құрталың болды. Өзі адам сияқтанып тік жүреді, жылқыны қоржыннан түсіп қалған менің балам болыпты: «Ол жау келгенде қоржыннан түсіп қалған менің балам болып жүрмесін»,— дегі. Содан соң оғыздар аттарына мініп, арыстанның жатағына келіп, оны қуып, ұстап алдыты. Аруз бағаны үйіне апарып, ел қуанды. Ішім-жемге келгенде алдына қойған тамақты қанша болса да бір-ақ асап, жоқ қылды. Содан соң бағты арыстанның і жатағына кетті. Оны тағы да ұстап алып, ауылға өкелді. Сонда Қор-5 қыт ата келіп, бағызға ақыл айттыты: «Жекенішерім, сен аң емес, а адамсың ғой, аңға үйір бола берме. Орамамызға кел де, келісті атқа 7 мініп, бағыр жігіттерге бас бол, ерлік көрсет. Сенің атқыңды мен Қиын 8 Сейітхан елінен шыққан аңға ұқсатып, Висат қоямын. Бұл есімді 9 берген мен. Өмір жасың ұзақ болсын»,— дегі.

О Бір күні оғыздар жағғы жайлауға көшіп еді. Аруздың Қойшы 1 орына Қойшы деген малшысы болушы еді. Оғыз елінде одан озып жай-2 лауға қонатын адам болмаған. Сол жайлауда «Ұзын бұлақ» дейтін 3 өзек бар еді. Онда су перісі болатын. Бір күні сол бұлаққа келген қой-4 лар үркіп шықты. Қойшы қой алдында тұрған қошқарға қарап еді, 5 оның үстінде пері қыздары қанаттасып ұшып жүр екен. Қойшы пері-6 кінің біріні ұстап алды. Сұғлу қызды көрген соң, көңілі кетіп, шекпенін 7 тәсел, онымен жақындасты. Қойлар үркіп, қаша жөнелді. Қойшы 8 ағына мініп, қашқан қойлардың соңынан кетті. Пері қызғи қанатын

1 Төбекөз — жылғыз кезді дәу.

1 қағып ұшып кетті. Ұшып бара жатып Қойшыға: «Бір жылдан кейін 2 осында келіп, мендегі аманатыңды ал. Оғыз еліне сен бұдіншілік сала- 3 тың болдың»,— дегі. Бұл сөзден Қойшы шошанып қалды. Алайда 4 ұзақ жыл бойында сол қызды ойлап, жүзі сарғайып кетіп еді. Келер 5 жылдың жазында оғыздар тағы да жайлауға көшті. Қойшы бағты 6 бұлақ басына қойларын айдап барса, олар тағы да үркіп, су ішпеді. 7 Қой алдына шығып, бұлақ жағасына барса, үсті-басы теңбіл-теңбіл 8 айдаһар сияқты бірдеңе жатыр екен. Теңбілдері жұдыз болып, 9 аспанға ұшып кетіп жатқандай болды. Сол сәтте пері қызғи ұшып 10 келіп: «Мендегі аманатың осы, соны ал, бірақ біліп қой, бұл бағыз 11 оғыз елінің түбіне жетеді»,— дегі. Бұл домалақ мәсті көргенде, 12 Қойшы қорқып кетіп қалды. Бір айналып келіп, оны тас алатын 13 сақпанына салып алды. Ұрсаң, іелің-кебіңіп, ұлғая береді екен. Қой- 14 шы шошып оны дағала тастап кетті. Қойлары маңырап, қойшыдан 15 қалмады.

16 Сол кезде Ваңдүр аңға шығып, өзінің бектерімен сол бұлақтың 17 басына келді. Келсе не басы, не аяғы жоқ, үрген мәстей бірдеңе 18 жатыр. Бектер аттарынан түсіп, өлі кереметті ары-бері аударып 19 көрді. Біреуі қамшымен тартып қалып еді, мес үлкейе түсті. Содан 20 соң барлық жыл аттарынан түсіп, сабай бастады. Қамшы тиген 21 сайын мес үлкейе берді, үлкейе берді. Аруз аттан түсіп, мәстей теуіп 22 қалып еді, ішінен денесі адам сияқты баға шыға келді. Төбесінде 23 жалғыз көзі бар екен. Аруз оны көтеріп етегіне орап алып: «Хан ием, 24 бұл бағызды маған беріңіз. Висатпен бірге бағып тәрбиелейін»,— 25 деді. «Баға сенікі болсын»,— деді Ваңдүр хан. Аруз Төбекөзді алды- 26 на алып, үйіне келді. Даяшы әйелді шақыртып, аузын емшекке 27 тигізді. Екі емшектің сүтін бір-бір тартқанда сап қылды. Екіншілей 28 сорғанда, емшектең қан шықты. Үшінші рет сорғанда әйелдің жаны 29 шықты. Бірнеше әйел келіп емілеген еді, соның бәрі де жан тилсырды. 30 Емізу қауіпті болған соң баланы сүтпен асырайтын болды. Бір қазан 31 сүт бір күнге жұқ болмайды. Сөйтіп жүріп баға үлкейді, бағалармен 32 бірге ойнайтын болды. Бағаларға қырғидай тиіп, бірінің мұрынын, 33 бірінің құлағын тістеп, жұлып алатын болды. Ақырында бүкіл елі 34 бағадан түңілдіп, Арузға арыз айтты. Аруз Төбекөзді ұрып, талай 35 рет жазаалады, дағала шығармады. Бірақ мұның бәрін баға құлаққа 36 ілмеді. Бір күні тұтан анасы пері келіп, ұлығын қолына бір сиқыр- 37 лы жұзек киіліп: «Ұлым, осының қолыңа салып жүрсең, атса — оқ, 38 шапса — қылыш бағпайды»,— дегі.

39 Төбекөз ұзамай оғыз елінен кетіп, бір биік тауға барып орналас- 40 ты. Жол тосып өткен-кестенді тонайтын болды. Таудан адам жеңіп 41 бір дәу шығыпты дегенді естіген соң, бірнеше рет көп адам жіберіп,

1 өлтірмек болды. Оқ ағса, өлпейді, қылышпен шапса, батпайды. Денесі-
2 не найза да дарымайды екен. Елдегі қойшыларды, ақсақ-тоқсақты
3 жеп бітіріп, ақырында оғыз ауылдарына келіп, адам алып кететін
4 болды. Оғыздар бас қосып, Төбекөз дегуге барды. Жиналып келген
5 көп адамды көргенде, дәу ашу көрсетіп, жерде өсіп тұрған бір терек-
6 ті тамырымен жұлып алып лақтырып еді, елу-алпыс адам мерт бол-
7 ды. Елдің бас батыры Қазанды қолымен салып қалып еді, оның жаны
8 көзіне көрінді. Қазанның інісі — Қара Көне Төбекөз деумен ұрысып
9 көріп еді, күші келмеді. Дондаздың баласы Рүстем соғысамын деп,
10 мерт болды. Елдің ардақты батыры оғыз Ұшанның үш баласы бірдей
11 Төбекөз дәу қолынан өлді. Үстіне темір сауыт киіп соғысқан Мамақ
12 та жан тапсырды. Бегдүр руынан шыққан Әмен соғысып көріп еді,
13 ауыз-мұрны қан болып, зорға қашып құтылды. Ақ сақалды Аруздың
14 өзін де ұрып, қан құстырды. Қиян Сейілхан батырдың қарны
15 жарылып, інегі салбырап қалды. Төбекөз дәуді жеңе алмайтып бол-
16 ған соң, оғыздар қонысын тастап көшті. Төбекөз қашқан елдің алдын
17 тосып, сшқимді жібермеді. Осылай оғыздар жеті рет көшіп қашқан
18 еді, Төбекөз оларды жеті рет қонысына қайта айдап келді. Төбе-
19 көзге күші келмей әбден қажыған кезде, ел Қорқыт атаға барып,
20 ақыл сұрады. Оғыздар оған: «Төбекөзге барып келісіңіз, бізден са-
21 лық алатын болсын». — десті. Қорқыт Төбекөзге барып, сөлем берді:
22 «Ұлым, Төбекөз! Сенің салған ылаңдарыңа оғыз елі төтеп бере алатын
23 емес, олар күйреп сынды, мені өзіңе аяғыңа жығылып, мүддемзді
24 жеткіз деп жіберді. Біз саған салық төлеп тұратын болайық», — деді.
25 «Ондай болса жейтін асыма күніне алпыс адамнан беріңдер», — деді
26 Төбекөз. Қорқыт ата оған: «Бұл түріден сен адам тұқымын күрта-
27 сың ғой. Біз саған күніне екі адам, бес жүз қойдан беретін бола-
28 лық», — деді. «Жарайды, онда маған малды сойып, тамақ пісіріп
29 беретін екі адам бересің, олар пісіруді, мен жеуді білетін болайын», —
30 Қорқыт оғыз еліне келіп: «Төбекөзге тамақ пісіріп беру үшін
31 Жоқлы мен Жапағлыны» жіберіңдер, жейтін тамағына күніне
32 екі адам, бес жүз қойдан салық төлейтін болдық», — деді. Бұған
33 оғыздар мақұл болды. Төрт ұлы барлар бір ұлын берді, үшеуі өзінде
34 қалды. Үш ұлы барлар біреуін берді, екеуі қалды. Екі ұлы бардың
35 бірін алып, бірі өзінде қалды.
36 Қапық хан деген бар еді, екі ұлы болатын. Ол екі баласының бірін
37 беріп, бірі өзінде қалды. Бір күні кезек екінші ұлына келді. Баланың
38 анасы баласыз қалатын болған соң, ойбайлап, жылай бастады. Бұл
39 кезде Аруз ұлы Бисат жау еліне жорық жасал кеткен еді, сол еліне
40 қайтып оралады. Кемпір: «Бисат келген болса, соған барып жайым-
41 тексте Юклу қожа, Ялағлу қожа деп алынған».

1 лы айтайын, тұтқындап келген адамдарының бірін берсе, баламды
2 аман алып қалайын», — деді. Бисат өзінің алтын шатырында отыр-
3 ғанда жылап келе жатқан кемпірді көрді. Кемпір Бисатқа кіріп
4 сөлем берді де, жылап сойлей бастады: «О, Бисат, атқан оғыз ала-
5 қаныңа синаушы еді, садақтарыңның оғы ешкі мүйізінен істелуші
6 еді, атағың ішкі оғызға да, сыртқы оғызға да мәлім Аруздың бала-
7 сы едің. «О, хан туган Бисат, маған жәрдем көрсет», — деді. «Саған
8 қандай жәрдем көресің?» — деп сұрады Бисат. «Дүниенің бәрі жалған
9 екен, ел ішінен адам жөсуі бір жалмауыз шығып, оғыздарды жай-
10 лауға көшірмей қойды. Қайыспас қара болат дегенің оған түк бол-
11 майды, оған бір тал шашы да құритып емес. Найза дегенің қурай
12 құрама болмады. Қайың оқ дегенің қауылдырық болды. Ол батыр-
13 лардың баесі Қазанды сабады. Інісі Қара Көненің де оған шамасы
14 келмеді. Бегдүр ұрпадан шыққан Әменнің сақал-мұрттып қан қылды,
15 әкең Арузды ерлінен шыққан Әменнің Жөкпе-жөкке шыққан өз
16 атаң Қиян Сейілхан батырдың қарнын жарып тастады. Ол сол жер-
17 де жанын берді. Оғыз бөстерінің қолына түскенін өлтірді, түспегенін
18 қорқытты. Жалмауыз елді қонысынан жеті рет қуып шығып, жеті
19 рет айдап өкелді. Елге ауыр салық салды. Салығы күніне екі адам,
20 бес жүз қой. Жоқлы мен Жапағлы оған қызметкер болды. Төрт
21 ұлы бардың бірін алып, үшеуі өзінде қалды. Үш ұлы барлар бір бала-
22 сын беріп, екеуі өзінде қалды. Екі ұлы бардың біреуін алды. Менің
23 екі ұлым бар еді, бірін алып, біреуі қалған еді. Енді сол екінші ұлы-
24 ма да кезек көліп отыр. Оңы да алмақ. О, хан Бисат, осы қайғыма бір
25 ем тап, көмек бер», — деді кемпір. Өлген ағасының жайын естігенде,
26 Бисаттың қара көзіне жас келді де, қабынып сөйлей бастады. Тыңда,
27 жан ием, ол не деген екен: «Елге зор қыснақ түскен екен, зорлықшыл
28 дәу асыл ағамның қара жерге тіккен шатырын жыққан екен! Сенің
29 үйірлі жүйрік жылқыларыңды, келелі түйенді құртпақ болған екен,
30 ағам! Зорлықшыл сенің тісіңе тиер қойларыңды жеп тауыспақ болған
31 екен, ағам! Қиянатшыл дәу сені елден қалап алған сүйген жарыңнан
32 ажыратқан екен, ағам! Анам ақ жүзіне жара салып, аңырап қалған
33 екен, ағам! Асқар тауым едің, ағам! Дәу біздің берекемізді алған
34 екен, ағам! Тасып аққан өзенім едің, ағам! Аузыма суат, бойыма
35 қуат болған ағам! Екі көзімнің шырағындай болған, ағам! Сол ағам-
36 нан айырылыптын ғой, сорлы басым», — деп, Бисат жылап, көп
37 қайғырды. Содан соң кемпірге алып келген көп тұтқының біреуін
38 беріп: «Осыны балаңның орнына бересің», — деді. Кемпір тұтқында
39 алып келіп, баласының бодауына өткізді. Сонымен бірге Арузға оның
40 баласының жаудан қайтқан қуанышты хабарын жеткізіп: «Ұлың
41 келді», — деді оған. Аруз бұл хабарға қатты қуанды. Оғыз елінің

барлық бектерін қасына алып, Бисаттың алдынан шықты. Бисат арытан түсіп, әкесінің қолын сүйді. Барлығы бас қосып, боғалай боздап жыласты. Бисат анасының үйіне келді. Анасы үйден шығып, бағалысын құпшы. Бисат анасының қолынан сүйді, жүрт тағы да жыласты алды.

Оныз бектері жиналып, ішіп-жеп жатты. Бисат тұрғы: «Бектер, ағамның көрі үшін Төбекөзбен дос болсам деймік. Бұған не айтқасын?» — деді. Қазан елдің бәрінен бұрын сөйледі. Ол не деген екен, соны тыңдалық, хан кем: «Менімен соғысқанда Төбекөз қарықты ұнтірден күндей күркіреп шықты. Мен төңірге сиғытып сайыстым, бірақ ала алмадым, Бисат. Төбекөз қал-қаря жолбары сыяқтымы, 2ақырып шыққанда, мен Қараяға аңғарында шауып жүрліп соғыстым, бірақ ала алмадым, Бисат. Төбекөздің айбағ шегіп келсі арыстанға ұқсас болды. Мен қамысты аралай шаптым, бірақ күшім келмеді, Бисат! Қаншама бағырмын, бекініп десең де, сен менімен төңеле алмайсың, Бисат! Оған барсаң ақ сақалды әкелді, ақ шашты анадды 7аарлағасың», — деді Қазан. Бисат оған: «Бармасыма шарм жоқ», — 8деді. «Оны өзің білерсің», — деді Қазан. Бисаттың әкесі жылап кезділіп: «Оған барып әуре болма, шаңқарғаң иесіз қалады, қарт әкеліңнің Стілерің бер», — деді. Жоқ, қарт әкем, мен бармасам болмайды», — деді 1 Бисат. Ол шектеніне ораған бір ұлы садақ жөбелерін бөлбеуіне қысы 2 тырып, беліне қылып асынып, иығына найзасын іліп, естіктерін киіп 3 әкесінің қолынан сүйді де, шешісімен қолтаасып: «Көрікешше амаң 4 болындар», — деп тауға тартты.

Бисат тау үңгіріне келсе, бағыты екі аспап көзеп пісіріп жатыр 5 екен. Төбекөз арқасын күн көзіне қақтап жалған еді. Бисат бөлбеуін 6 дегі бір жөбесін алып да, оның бүйірін көздеп атты. Жолай оның етіне 8 дарымдай, қақ бөлінді. Екінші оғын атып еді, о да сынып. Төбекөз әлгі 9 екі шатпа: «Бұл жердің масабы тыныштыққа екен», — деді. Бисат үштің 0 ші оғын атып еді, о да етіне дарымдай қақ бөлінді. Оқтың бір сынығын 1 Төбекөздің алдына түскен еді, ол орнынан тұрып Бисатты көрді де, 2 қолын шапалтап қарқ-қарқ күлді. Дәу екі шатпа қарып: «Бізге 3 орғындар тағы бір төтті тағам жіберіпті», — деді де, Бисатты 4 құтып ұстап алып, үңгірге көтеріп әкелді де, бір етінің қонышысына 5 талып қойды. «Ей, екі шад, түстікке осының етінен көзеп пісіріп 6 бөберсіңдер», — деді Төбекөз. Сөйтті де ұйқысына басты. Бисаттың 7 ұқаптысында қанжары бар еді, естіккің қонышын тіліп, сыртқа шықты.

1 «Үңгір» текте «садақана» делінген. Оның «қушхана» болса керек дейді Баку басшымы.
2 «Қара оғуң қойды» дегенді Варголд «айғылған» десе, Баку баспамен «жаммауыа» деп аулаған. Біз «күркіреп» деп алдык.

1 Аспандарға келің: «Бұл дәуді қалайша өлтіруге болады?» — деп 2 сұрады. Олар: «Оны білмеймік. Бірақ оның көзінен басқа жерінде ет 3 жоқ», — деді. Бисат Төбекөздің бас жағынан келді де, кірпінің көтеріп 4 көріп еді, көзінің айналасында ғана жұмсақ ет бар екен. Сонда Бисат: 5 «Екі шад, мына пышақты отқа салып қыздырыңдар» — деді. Шағдар 6 пышақты отқа салып қыздырды. Бисат қызған пышақты қолына 7 алып, төңірге сиғытып, Төбекөздің көзіне тығып жіберді. Көзі ағып 8 түсті. Төбекөз ойбайлап жылағанда, тау мен тас бірдей жанғанды.
9 Бисат ытқып кетті де, үңгірлері қойлардың арасына кіріп кетті. Би- 10 саттың үңгірде екенін біліп, Төбекөз үңгірдің аузына талтайып оты- 11 рып алды да: «Серже бастаған қойларым, алдымнан бір-бірлеп өте 12 бір-бірлерің көтеріп жіберіп жатты. «Менің сойып жейтін қопшаканда- 13 14 рым, өте бер», — деп қойды. Бір қолқар аяғын жоғары көтеріп, көрі- 15 леді, сол қойды Бисат жықты да, төрісін ірмей сойып алып, оның 16 аяғы мен құйрығын теріден алмады. Қойдың басын қолына ұстап, 17 төрісін жамылып алды. Бисат қой болып, Төбекөздің алдынан өте 18 берді. Төбекөз де осы төрілері Бисат болар деп ойлаған еді. Сонда 19 Төбекөз: «Сен байлығыңның басым болған қой едің, менің неден өлеті- 20 діңді білетің сен боларсың, мойныңнан ұстап алып үңгірдің тасына 21 ұрсап, құйрық майың тасқа жабысып қалар», — деді. Сол кезде 22 Бисат оның қолына қойдың басын ұстата берді. Төбекөз оның мүйі- 23 зінен ұстап көтере берді, оның қолында мүйіз бен бас қана қалған 24 еді. Бисат Төбекөздің үстінен аттап өтіп, сыртқа шықты. Төбекөз 25 болса, қойдың мүйізінен ұстап, жерге соқты. Сөйтті де ол: «Ал, жіңі- 26 тім, құтылып көрі», — деді. Сыртта тұрған Бисат: «Мені төңірінің өзі 27 ұсақтағаның», — деді. Бұдан соң ол: «Ей, бағда, менің қолымдары жүзікті 28 алып болғыңа сал. Сонда сен атса — оқ, шапса — қылыш өлпейтін 29 айдан болғыңа», — деді. Бисат жүзіктері алып, қолына салды. Төбекөз 30 Бисатқа: «Қулықты алып, қолыңа салып алдың ба?» — деді. «Салып 31 алдым», — деді Бисат. Сол кезде ол Бисатты қуа жөнеліп қанжар 32 салып көрді. Бисат жалтырып қаша берді. Бір кезде қарса, қолында- 33 ғы жауыры жерге түсіп, Төбекөздің аяғының астында қалған екен. Дәу 34 отпан: «Менің құтылатын түрің бар ма?» — деді. Бисат: «Мені төңірі 35 күтқарсын», — деді. Дәу оған: «Алдындағы күмбезді көрдің бе?» — 36 деді. Ол: «Кордым», — деді. «Еңлеше соның ішінде менің қазынам бар, 37 Ұанау шалдар алып қоймас үшін, соның есігіне құлып сал», — деді То- 38 бекөз. Бисат күмбезге кірсе, іші толған алтын-күміс екен. Алтынды 39 көреленде, есі шығып кетті. Төбекөз күмбездің есігін басып тұрғын: 40 «Ей, Бисат, күмбезге кірдің бе?» — деді. «Кірдім», — деді ол. «Кірсең 41 болсаң, қалай мен сол күмбезді ұрып құлатпаймын, сен кесектің астында

1 қалып өлесің», — деді дәу. Бисат қорқып кетіп, мінажат қылды: «Ей, 2 тәңірім, өзіңнен басқа сенерім жоқ», — деді. Сол сәтте күмбездің 3 дуалы жарылып, жеті жерден тесік пайда болды. Бисат сол тесіктің 4 бірнен далаға шығып кетті. Төбекөз күмбеге қолын тығып, көтеріп 5 қалғанда, ол быт-шыт болып күйреп түсті. Содан соң Төбекөз: «Ей, 6 бала, құтылдың ба?» — деді. Бисат тағыз дауыс беріп: «Мені тәңірі 7 құтқарсын», — деді. Сонда Төбекөз: «Саған ажал жоқ екен, үңгірді 8 көресің бе?» — деді. «Көріп тұрмын», — деді Бисат. «Ендеше сонда 9 бірі қынды, бірі қынсыз» екі түрлі қылып ілулі тұр. Менің басымды 10 тек қынсыз қылышпен ғана кесуге болады», — деді Төбекөз. Бисат 11 үңгір барса, қынсыз қылыш жоғары-төмен түсіп, өз-өзінен қимыл- 12 дәл тұрады екен. Бисат: «Бұл қылыштың сиқырын білмей жатып, 13 Жақылдауға болмас», — деп ойлады. Өлгі қылышқа өз қылышын тигі- 14 зіп көріп еді, онысы ортасынан қақ бөлінді. Даладан бір жуан терек 15 өкеліп тигізіп көріп еді, қылыш оны да екі бөліп кесіп түсті. Бисат 16 садағын қолына алып, қылыштың ілініп тұрған сабағын көрдеп атып 17 еді, шыңжыры үзіліп, ол жерге түсті де, қара жерге шымы батып, жоқ 18 болды. Өз қылышын сиқырлы қылыштың жанындағы қынбына са- 19 лып, сабынан мықтап ұстап Төбекөз дәуге келді. «Жайың қалай, 20 Төбекөз?» — деді оған. Төбекөз: «Бала, сен өлі де тірі ме едің?» — 21 деді. Бисат: «Тәңірі жарылқаған адамға ажал жоқ», — деді. «Саған 22 ажал жоқ екен», — деді Төбекөз. Содан соң ол даусын шығарып сөй- 23 лей бастады. Тыңдап көрелік, ол не деген екен: «О, жалғыз көзім, 24 аяулы көзім! Сол жалғыз көзім барда, оғыз елін бір ұмыс етіп едім. 25 Бала, сен мені сол жалғыз көзімнен айырдың. Енді жаратқан менің 26 жанымды ала берсін. Менің көз ауруымды жаратқан еңбір леуденің 27 басына бермесің», — деп жылады. Бұдан ары ол: «Сенің тұрған жес- 28 рің мен еліңнің аты-жөнін не дейміз? Түн ішінде адассаң, адамның 29 құбыласы не болмақ? Қолыңдағы туын берік ұстаған ханның аты 30 кім? Соғыс болса, ел бастайтын батырларыңның аты кім? Аңаңның 31 аты кім? Ақ сақалды атаңның аты кім? Батыр жігітке өзінің ата- 32 аңсаңның атын жасыру айып, өз атың кім, жігіт, оны да айт!» — 33 деді Төбекөз. Бисат сөйлей кетті. Ол не айтқан екен, хан ием, тыңдап 34 көрелік: «Менің келген жерімді де, кеткен жерімді де Күн Ортаңы 35 (Ортаң) деп атайды. Қараңғы түнде адассаң, құбылам тәңірі болады. 36 Қолыңан туын түсіріп кермеген ханымыздың аты Баяндүр. Соғыс 37 жайданында ерлік көрсететін батырларымыздың басы — Салорұлы 38 Қазан. Анамның атын сұрасаң — қатты ағал. Әкемнің атын сұра- 39 саң — қаһарлы арыстан, өз атым — Арузұлы Бисат», — деді. Төбекөз:

1 Бұл сөздерді Еуртольд «қанды, қансыз» деп теріс аударған.

1 «Онда екеуіміз туысқан екенбіз, мені өлтіре көрме», — деді. Сонда 2 Бисат тұрып: «Тексіз туған ит, сен менің ақ сақалды әкемді жылат- 3 тың, шашына ақ кірген анамды зарлаттың. Менің асыл ағам Қианды 4 өлтірдің, оның ай жүзді әйелі жесір қалды». Сен оның жас балаларын 5 жегім еттің. Мен сені өлтірмей, қалай тірі қалдырармын? Қайыспас 6 қара болатпен басыңды алмай, Қафыр қаласынан алдырған қалпағың- 7 ды жерге түсірмей, қызыл қаныңды жерге сорғалатып, Қиян ағамның 8 қаны үшін сенің де қаныңды төгіп кек алмай, мен тынбаймын», — 9 деді Бисат. Төбекөз өз айыбын мойындады: «Көз ашып аяғымды 10 басқалы менің жамаңдыққа бас болғаным рас. Оғыз еліне жау 11 болғаным рас. Мен олардың тұқымын құртып, қайтып жарық дүниеде 12 өмір сүрместей етлекші едім. Оғыздардың егін жеп, тойғаным рас. 13 Оғыз бектерінің бас қосып, маған өшігіп алатынын да білгенмін. Сол 14 үшін елден кетіп, тау үңгіріне бардым да, адам егін көзеп қылып 15 жедім. Оны өздеріне пісірттім. Оларға сақнанан тас атып, қырдым. 16 Сол тастар өз басыма түссе, мен де сау қалмас едім. О, батыр жігіт, 17 сен мені жарық көретін жалғыз көзімнен айырдың. Енді төтті жаным- 18 мен қош айтсаң керек», — деді Төбекөз. Бұдан ары ол: «Мен талай- 19 талай ақ сақалды шалдардың баласын жеп, өздерін ботадай 20 боздаттым. Солардың көз жасы мен қарғысынан мен көрер көзімнен 21 айрылдым. Ақ шашты аналардың баласын алып, өздерін зар жылат- 22 тым, солардың көз жасы менің кезіме бөле болып жабысты. Мен беті 23 бүйректей талай жігіттің егін жедім. Солардың қыршын жасы менің 24 кезіме қарғыс болып тиді. Мен тырнақтарын қыналап тастаған 25 талай қыздың егін жеп, өздерін құштым, сол жауыздығым алдыман 26 шығып, көзімнен айрылдым. Көзімдегі жараның орны солқылдап 27 ауырады, оны тағдыр еш адамның басына бермесін. О, көр болғыр 28 көзім, жалғыз көзім», — деп жылады Төбекөз дәу. Бисаттың кектері 29 қайнап кетті. Ол орнынан тұрып, Төбекөзді түйеше шөгеріп, еглеті- 30 ненен жатқызды. Дәудің өз қылмышымен оның басын кесіп тастады. 31 Найзасының ұшымен тасты қашап тесік жасады, сөйтіп мүрдесін 32 үңгірден сүйреп шығарып, далаға тастады. Жоқлы оғыз бен Жапар- 33 лы оғызды сүйінші сұрау үшін еліне жіберді. Олар ақсұр аттарына 34 мініп, елге қарай шауып кетті. Төбекөз дәудің өлгенін барлық оғыз 35 тайпасы білді. Олар аттарына мініп, ағ жақты Аруз батырдың үйіне 36 келді. Бисаттың әкесіне қуанышты хабарды жеткізіп: «Қадамы 37 құтты болсын, балаң Төбекөз дәуді өлтірді», — десті. Оғыздардың

1 Бұл сөйлем аударылда «менің өзімді жесір қалды» делінген. Бұл қате.

2 өйткені өлген Бисат емес, Қиан.

3 Қафы — Феодосия қаласы.

барлық бектері елін соғына ертіп, манары үнгірге келді. Көуеп пісірген ошаққа Төбекөздің басын тастады.

Қорқыт ата келіп күй шерліп, жығай айтып, Бисат ерлігін жырлапты. Замана-ай, сол ерлерден де өтті-ау өмірі! «Қарағандың басына шығар болсаңдар, қанаттарың талмасын, өзен суы қанға толса, одан да жүзіп өте біліңдер. О, батыр туған Бисат, сен ерлік көрсетіп, өлген ағаның қаны үшін қан алдың. Бүкіл оғыз елін апаттан құтқардың. Құдай сенің жүзіңді жарық қылсын», — деп бағасын берілті Қорқыт атамыз.

Ажал сағаты соғып, ашық көзің жұмылғанша, сені құдай өз дінінен айырмасын, құдайдың елшісі Мұхамедтің аруағы үшін алла ол дүниеде күнәңді жеңіл етсін, хан ием.

БЕКІЛ ҰЛЫ ӘМРАН БАТЫР ТУРАЛЫ ЖЫР

1 Бір күні Қам-Ғанұлы Әмран орнынан тұрып, өзінің төбесі көкке
2 жеткен сүттей аппақ шатырларын қара жерге тіктіріп, оған мың
3 жерден жібоқ қылемдер төсесті. Ішкі оғыздар мен сыртқы оғыздардың
4 бектерін жинатты. Грузияның тоғыз түмсі¹ елінен алым-салыққа бір
5 ат, бір қылыш, бір шоқпар келітті. Бұған Баяндұр хан назырқанып
6 қалды. Қорқыт ағам жырын айтып: «Хан ием, түскен
7 дүниеге не үшін ренжіп қалдыңыз?» — деп сұрақ қойды. «Қалай
8 ренжімесің? Әрбір жылғы олар қыруар алтын-күміс әкелуші еді.
9 Соны бектер мен батырларға бөліп беріп, көңілдерін риза қылушы
10 едім. Енді мынау үш бұйымды қайсысына жеткізермін?» — деді
11 Баяндұр хан. Қорқыт ата оған: «Хан ием, бұл үш түрлі бұйымды бір
12 жілітке беріп, соны оғыз елінің шекарасын қорғауға бас қылалық», —
13 деді. «Сонда оны кімге береміз?» — деді Баяндұр хан. Оң-солына
14 үңіліп қарап еді, оны аямын деген талапкер шыға қоймады. Бекіп
15 деген батыр жігіт бар еді, хан соған қарай: «Бұған сен не дейсің?» —
16 деді. Бекіп бұл бұйымдарды алға ризалық білдірді. Орнынан тұрып
17 жерді сүйді де, бөліне әлгі қылышты байлап алды. Қорқыт ата оған
18 бата берді. Шоқпарды арқасына салып, қарына садарын ілді, жүйрік
19 айғырын алдырды, соған мініп алды. Өзінің жақындарын, ел-жұрты
20 астап, үйін жыққызып оғыз еліне көшіп, Барда, Гыңже қалалары
21 шеріне келіп қонды. Сол жерді мекендеп, Грузияның тоғыз түмсі
22 елінен салық жинайтын болды. Сөйтіп шекара сақшысы қызметін
23 атқарды. Жұят елден шекараға тәуір келсе, оны өлтіріп, басын оғыз
24 еліне жіберіп тұрды. Жылына бір рет Баяндұр хан ордасына келіп,
25 қонақ болып қайтушы еді. Бір күні оған Баяндұр ханның асығыс
26 түрде шақырған хабар келді. Арнайы шақырушы жұмсап: «Төз
27 үкелсін», — депті. Бекіп Баяндұр ханға келіп, көп-көп тарту-таралты
28 Әкелді. Баяндұр хан да оны жақсылап сыйлады. Астына мінерін

¹ Түмсі — жылдық деген сөз.

1 жүйрік берді, үстіне қымбат бағалы шекпен жапты, қоржындап ақша
2 берді. Бекілді хан үш күндей қонақ етті. Үш күндей оғыз бектері оны
3 марапаттады. Хан өзінің бектерін алып, аңға шықпақ болды. Аңға
4 шығарда біреу атын, біреу қылышын, біреу садақ тарту, жамбы
5 тудығы өнерін мақтасты. Қазан-Салор өзің, атын мақпал өлек бол-
6 мады, тек бектердің ерлігін марапаттады. Оғыздардың 366 батыры
7 аңға шықты. Бөрі де атқан аңдарын жинаумен өлек болып жүргенде,
8 Бекілі садақ тартып, бірде-бір аң атпады. Тек басқалардың аққан аң,
9 қарына бұрын жетіп, садағының адырнасын аңның мойнына іліп,
0 «ағып ала берді. Алыған аң арық болса, құлағын тесіп белгі салды
1 жа: «Бектер мұның мен атқан аң екенін білсін»,— деді. Семіз болса,
2 сойып алды. Бектер аң атып жүріп, құлағы тесілген аңға кезіксе,
3 бұл Бекілдің шапшықан ағы екен — деп тимеді. Қазан бек бұған таң
4 қалып: «Бұл аттың өнері ме, батырдың өнері ме?» — деп сұрады.
5 Бектер: «Бұл аңшының өнері»,— десті. Хан болса: «Жоқ, ағ жүйрік
6 болмаса, аңшы түк істей алмайды. Бұл аттың өнері»,— депті. Бекілге
7 бұл сөз ұнамай қалған еді. Ол ханға: «Алыптар ішінде бір адамды
8 сіз бөле-жара балшыққа батырдыңыз ғой»,— деп, ашуланып қалды
9 адырып, өзінің көзайым жігіттерімен ауылына қайтты. Аттын
0 балалары, жүзі жарық әйелі шығып еді, оларға жылы шырай бұдыр-
12 меді. Әйелі ернің түсінен қорқып қалып, сөйлей бастады. Ол не деген
13 экен, хан ием, тыңдал көріңіз: «О, ақ ордамның егесі, алтып тәжім,
14 болған бек жігіт, сен менің көзімді ашқалы көрген шырағым едің,
15 сенен басқаны сүйіп көргенім жоқ еді. Таңертең орныңнан тұрдың,
16 қасыңа көздері жайнаған жігіттеріңді ертіп алдың. Алдыңа бір,
17 артыңда бір қарандың да, атыңа мініп тундөлестің тәудің астың. Екі
18 көзің артыңда болып, суы шалқып аққан өзеннен өттің. Екі көзің
19 артыңда болып, иман жүзді Баяндүр ханның диуанына кірдің. Бек-
20 термен бас қосып, ішіп-жедің. Әлде олар басымыз түгел деі, өзді-өзі
21 сөйлессің, олардың сөздерінен жеріңнің бо? Хан ием, астыңдағы атың
22 қайда? Атсыз келіпсің. Басына киген алтын дулығанды да ісере
23 алмай тұрмын. Балаларыңның бетінен сүйіп, сұлу әйеліңмен тілдес-
24 педің. Не болған саған?» — деді әйелі. Бекіл сонда ғана тілге келді.
25 Тыңдалық, хан ием, ол не деген екен: «Орнымнан тұрып, қара жыл
26 айғырыма міндім. Билік-билік таулардан астым, суы шалқыған өзендер-
27 ден өттім. Тынбай жүріп, ақ дидарлы Баяндүр ханның ордасына
28 жеттім. Көзайым бектермен бас қосып ішіп-жеп, сайран құрдым.
29 Бірақ адамның бағасы өзінің туған жерінде болады екен. Олар маған
30 өз халқының ортасында отырғандығын көрсетті, менсіңбеді. Хан
31 бізден суынып кеттіңі. Біз өз тайпамыз бен халқымызды алып

1 Грузияның тоғыз түмен еліне көшсек деймін. Оғыздарға қарсы бүлік
2 шығарсам деймін. Бұған не айтар едің?» — деді Бекіл. Әйелі тұрып:
3 «О, жігітім, о, бек жігіт! Патша төңірінің төлеңкесі деп еді. Кімде-кім
4 өз патшасына қарсы қол көтерсе, оның тілегі қабыл болмайды, ісі
5 қырсығады. Кеңілде өкпе, наз орналасқан болса, шарап ішсең кетеді.
6 Озің елден кеткелі самаладай болып көрінген мына таулардың аңы
7 ауланған емес. Аңға шығып, көңіліңді көтеріп кел»,— депті.
8 Әйелінің ақылы мен өзің Бекіл ұнатты. Ол өзінің Кавказ атын
9 алдырып мінді де, аңға шықты. Аңда жүргенде алдынан бір ақсақ
10 марал қашты. Өзі маралдың еркегі екен. Бекіл соны қуа жөнелді. Бір
11 біліктің басына барғанда оған жетіп, мойнына садағының адырнасын
12 салды да, атының шылауына не бола алмай, өзі де, аты да ойға құлап
13 кетті. Тасқа түсіп, аяғы сынды. Аяғы ауыра бастаған соң ол қайғы-
14 рып, жылың бастады: «Балам жас еді, аға-інім жоқ еді»,— деп
15 қамықты. Садағының шыбықтарын алып, ксер бөлбеуімен аяғын
16 тапқы, шекпелін жыртты, жамбасына орады. Бар күшін жинап, аты-
17 ның жақына жабысты. Басқа аңшылардан көз жазып қалған еді.
18 Сәлдесін алып мойнына орап, ордасына келді. Бекілдің Әмран Баха-
19 дүр деген баласы бар еді, ол әкесінің алдынан шықты. Әкесінің түсі
20 сирғайып, сәлдесі түсіп кеткен екен. Бала одан: «Соріктерің қай-
21 да? — деп сұрай бастады. Не деген екен баласы, тыңдап көрелік, хан
22 дем: «Әкем, сен орныңнан тұрып, түзге шықтың. Кавказ жылқысы
23 қара жал айғырына мінідің де, Алатауға кіріп, аң ауладың. Аңда
24 жүргенде қара көмзол киген гөүрлерге көз болдың ба? Әлде қасың-
25 дағы дос-жар жігіттеріңді жауға беріп келдің бе? Өз аузың, өз тілің-
26 мен жай-жапсарыңды білдірші. Қара басым сенің жолыңа құрбан
27 болсаң, өкпе»,— деді баласы. Бекіл өзінің жайымен айтты. Тыңдап көрі-
28 лік, ол не деген екен: «О, ұлым, балам, орнымнан тұрып Қаратауға
29 барып, аң ауладым. Қара шекпен киген гөүрді көргенім жоқ, жігіт-
30 терімді жауға бергенім жоқ. Олардың бәрі де аман-сау, олардан
31 қамсыз бол, ұлым. Аңшылардан қалып қойғаныма үш күн болды.
32 Мені аттан көтеріп ал да, балам, төсек сұлғыз»,— деді әкесі. Арыс-
33 танның баласы да арыстан болады. Баласы әкесін аттан көтеріп
34 алып, үйіне анарды. Төсегіне салып ішігін жапты да, орданың қақпа-
35 сын бекітті. Сол кезде оның аңда жүрген жігіттері де ауылдарына
36 қайтып келді.

37 Бес күнге дейін Бекіл диуанға бармады, аяғының сынғанын ешкім-
38 ге айтпады. Бір күні сынған аяғы қатты ауырып, Бекіл төсекте жата
39 алмады. Аһлап-Ұһлеп ханын қоярға жер таппады. Әйелі оған:
40 «О, бегім, жігітім, қаптап келген жаудан қайтпаған жап едің, десеңе
41 жай оғы тіткенде сыр берген адам емес едің. Қасыңа жатқан жұбайы-

1 нан сырын жасырған ері болған ба? Не болған саған?» — деді. Бекіл
2 сонда ғана шынын айтты: «Аттан құлап, аяғым сынды», — деді.
3 Әйелі қолымен бір сілтеп, көкер әйелді шақырды. Оған тістеп шыққан
4 сөз оған рулы елге тарайды дегендей, әйелі отан бар сырды айтты.
5 «Аттан құлап, Бекілдің аяғы сыныпты», — деді. Бұл ауылда тәуірлер-
6 дің жансыз болушы еді, ол мына сөзді есілген соң Татаворға барды:
7 «Тұр орнынан, тақсыр, Бекілдің аяғы сыныпты, төсек тартып жатқан
8 кезінде аяқ-қолын артына байлап, тұтқын етелік, басын кесіп қанын
9 судай шашалық, тайпасын шауып, мал-мүлкің талап алалық, қыз-
10 кірқынның, халқын олжа етелік, саулығып кетсе, ол бізге бой бер-
11 мес», — деді. Сол елде жүрген Бекілдің де жансыз бар еді. Бекілге
12 хабар салып: «Қаруыңды сайлап бекін, елңе жау бара жатыр», —
13 депті ол. Бекіл көліп аспанға беріп: «Аспан алып, жер қатыр», — деді.
14 Баласын шақырып алып, талбырма берді. Ол не деген екен, хан ием,
15 тыңдап көрелік: «О, ұлым, ер тұған ұлым, балам! Сен менің екі
16 көзімнің қарасы, бойымның қуаты едің. Менің басым қандай іс түс-
17 кенін білсең, Орымнан тұрып аяға шықтым. Маралды құрып жетіп
18 мойнына құрық салғанымда, қызыл айғыр үркіп, тастап құлап кетті
19 де, мойның үйді. Соның салмағымен мен де жарға құлап кетіп, оң
20 аяғым сынды. Басым бақытсыздық орнады. Бұл хабар барлық
21 Қаратау еліне жайылыпты. Хабар қанды өзненен де етіп келіп, Дөр-
22 бенттің темір қақпашына жетті. Қызыл аяқтың иесі, Шекілі патша
23 жинап: «Төсекте жатқан шағында Бекілді ұстап тұтқын етедік, аяқ-
24 қолын артына байлап, басын алалық, қанын төгелік, ордасын талдп,
25 бойжеткен сұлу қыздарын олжа етелік», — деді. Тұр орнынан, ба-
26 дам. Қара жал Қанказ атына мініп, арғыңа көз салып, биік тауларға
27 шық. Екі көзің артыңда болып, Баяндаур ханның диуанына жет. Ва-
28 шық. Екі көзің артыңда болып, Баяндаур ханның диуанына жет. Ва-
29 шық. Екі көзің артыңда болып, Баяндаур ханның диуанына жет. Ва-
30 басына қара күн туды дөрең. Қазан бек маған тез келіп жерші, ол
31 келмесе елімізге зор қауіп төнеді. Оны жау күйретеді. Қыз-қырқызы-
32 мызды олжа қылалы, осыны айтарсың», — деді Бекіл. Бұған бала не
33 деген екен, тыңдалық. Бала: «Сөздерің менің жүрегімді ертеп жібер-
34 гендей болды. Менің орнымнан ерте тұрып, жол шеккенім жалғыз
35 бұл емес. Қара жал айғырға мінгенім бүтін ғана емес. Бірақ басы
36 биік сенің тауларға шығып, аяшылық құрғаным жоқ еді. Баяндаур
37 ханның диуанына барып, оның алдын көрелік жоқ еді. Қазан деген
38 кім есі? Оның қолын мен сүйіп көрген жан емесің. Астыңа мінген
39 қызыл айғырыңды бер маған! Сен үшін оны қанды терге салармын!
40 Иығы бекіп сауытқанды бер маған, сен үшін мен сонның жаңасын тоз-
41 дырып, қайта соқтырармын! Қара болағ қылышыңды бер маған, сен

1 үшін жаулардың басын допша домалатып, бірін-біріне қоспасыңды
2 Тадаң іотелген найзанды бер маған, сен үшін оны жау батырларына
3 жұмсармын. Күс қандылы қадатан садағыңның берен оқтарың бер
4 маған, оны сен үшін жаудың бірінен өткізіп, екіншісіне тигізермін.
5 Серкіке көздері оттай жайлаған үш жүз жігілді бер, төңірі үшін
6 шайқасып, жауды ойсыраға жөңермің!» — деді бала. Бекіл: «Ау-
7 зыңнан айналмайың, ұлым! Сенің үшін жаным пида болсын! Ерлік
8 көрсетер болған, екеннің арманы бар ма?» — деп Бекіл өзінің сауыт-
9 саймандарын алдыртып, баласына кірізді. Қызыл айғырды келтірің-
10 дер, оны да балам мінісің. Жау қамданбай тұрғанда, балам солардың
11 өз жеріне барып, соғысты бұрын бастасың!» — деді. Баланы қиындір-
12 ді. Бала әкесі мен анасына келіп, қолдарын сүйіп қолтаасты. Үш жүз
13 жігітін қасына алып, соғыс жайдына кетті.
14 Қызыл айғыр жаудың иісін біліп жерді тарлап, шанын аспанға
15 шығарды. Тәуірлер мұны көргенде: «Бұл шаң Бекіл атының шаңы,
16 қашалық», — деді. Татавор: «Әуелі жақсылап біліп алыңдар, егер
17 ол Бекілдің аяы болса, сендерден бұрын өзім қашамын», — деді. Бар-
18 лаушы барып көрсе, ат Бекілдікі екен, бірақ үстіңдері! Бекіл емес,
19 тұрғытқандай жас бала екен. Ол қайғып келіп Татаворға осыны айтты:
20 «Қару-жарак, ат Бекілдікі екен, бірақ үстіңдері Бекіл емес», — деді.
21 Сонда Татавор: «Жүз адам дабыл қарып баланы қорқытсын, төдек
22 баланың жүрегі күстай үркен болады, содан соң майданды тастап
23 қашалық», — деді. Әскерден жүз адам бөлініп, балаға барып сөйлей
24 бастады: «О, мыңнан бір түлі ашылмаған жеткіштек, қарғыс тиген
25 жеткіштек! Астыңа мінген қызыл айғырдың арғың екен. Қолыңда-
26 ы қара болағ қылышың мұқалыпты, бала! Найзаң да сынған екен,
27 бала! Қайың шыбықтан іотелген жебеген әлсіз екен, бала! Бейбегің ілген
28 тоқсан жебеннің қатары селдіреген екен, бала! Қасыңа ерген серік-
29 терінің сауыты жоқ екен, бала! Қарабағың түсіп, шаршаған екенсің,
30 бала! Шекілі патша саған қалты қабар қылып тұр, ол бізге: «Сол
31 баланы ұстап әкеліндер, аяқ-қолын артына байлаңдар да, басын
32 кесіп өлтіріңдер, қара жерге қаның судай шашыңдар», — деді.
33 Сақалы күлді болған әкенді жылатпа. Ақ шашты аның болса, оны
34 да босқа зарлапта. Жағыз жігіт жау алмас, жүсаян түбі берік болмас
35 деген бар. Некесізден тұған жетесіз, әлмей тұрып, еліңе қайт!» — деді
36 тәуірлер. Оған бала не деп жауап берген екен, соған келелік: «Бос
37 сөз айтып, жан сақтаймын деме, тәуір! Қызыл айғырымнан нендей
38 мін таптың? Айғырым төбінеді. Темір көбем иығымда тұр. Қара
39 болағ қылышың қынабыңа сынмайды. Тал шыбығыңнан іотелген же-
40 беменен қандай мін таптың? Жауға тигенде оның оты көкке атылады.
41 Үйенқіден іотелген садағым соғысты ақсап мәңгіреді. Жүбелерім

1 қорамсаға сыймайды. Жігіттерім соғыс бастауға асығады. Батырлар
2 ды қорқыту ұят. Соғыспақ болсаң келе ғой, гәуір», — деді бала.
3 Гәуірлер өзді-өзі кеңесіп: «Мынау ұятсыз оғыз, ақылысыз түрікменге
4 анық ұқсап тұған бала екен. Құрбақаша бақылайды ғой», — десті.
5 Тағавор тұрып: «Барып сұрандар өзінен, бұл бала Бекілдің кімі
6 екен?» — деді. Гәуірлер балаға келіп, оның атым-жөнін сұрай баста-
7 ды. «Астыңа мінген қызыл ат Бекілдікі еді, оның өзі қайда? Асыған
8 қара болат қылыш Бекілдікі, өзі неге келмесен? Иыққа ілген сауы-
9 таң Бекілдікі, өзі қайда? Қару-жарағының бәрі Бекілдікі екен,
10 қайда жүр сол Бекілдің? Егер Бекіл бүгін осы жерге келген болса, біз
11 онымен қызыл інірге дейін соғысар едік. Қайыңнан істелген садақтан
12 құс қанаған қадаған оқ атысар едік. Сен Бекілдің қай жақпын бола-
13 сың, бала?» — деді. Бекілдің ұлы не деген тыңдалық, хан ием:
14 «Алдыңда тұрған бөрің неге көрмейсің, гәуір? Бектердің бегі Баян-
15 дүр ханның батыры, Қазан-Салордың інісі Қара Көне келіп тұр.
16 жаудан беті қайтып көрмеген Төлек Боран келіп тұр, қосынымда
17 Дұраулы Рүстем батыр бар. Бекілдің үйінен ас ішкен Байрақ батыр
18 да осында. Бекіл маған өзі мінген қызыл айғырын, қара болат қы-
19 лышын, өз күшінің айғағындай болған ақ найзасын берді, жолдас-
20 отыққа үш жүз жігітін берді, мен Бекілдің баласымын, соғысар болсаң
21 кел, гәуір», — деді бала. Тағавор оған: «Тұқымы оңбаған тұра тұр,
22 сазанды беремін», — деп, жекпе-жекке шықты. Ол темір шоқпарын
23 көтергенде, бала қалқан тосты. Шоқпар қалқаннан өтіп баланың
24 ауымына сындырып, маңдайын жаралады. Шоқпармен сайысып,
25 бірін-бірі жеңе алмады. Одан соң қолдарына қара болат семсер алып,
26 қылышпенен сайысып, бірін-бірі жараласты. Қылыштары сыңған
27 бірі жағасынан алды. Бір кезде гәуірдің күші басып, бала әлсіреді.
28 Бала төңірге жалбарынды: «О, көк төңірі, шапағат ет маған, ақ
29 оддарыңды ешкім көрген-білген емес. Сен Адам атаның басына тая
30 кигізіл, сайтанға қарғыс таңбасын салып, оны жұмақтан құдың.
31 Өзірейіл Ибрахимді Намруд отына салғанда, сен оны гүлге айнал-
32 дырдың. Жасаған жаппар төңірі, бір өзіңнен басқа сенерім жоқ.
33 Қолдай көр мені!» — деді бала. Сонда гәуір балаға: «Төңіріңе сиына
34 бер бала, сенде ол біреу болса, менде жетпіс, солардың суретіне та-
35 бынғаным», — деді. Баланың мінажаты қабыл болып, оған қырық
36 дарынан аққан қан түтіктен шалтырған судай болды. Сол кезде бала
37 аттан түсе қалды да, гәуірдің сақалынан ұстап бауыздамақ болды.
38 Гәуір оған: «Бір қасық қанымды қи, бала, дінде кірейін», — деп,
39 тілек айтыпты. Мұны көрген гәуірлер қашып кетті. Оғыз әскерлері

1 гәуірлердің елін талин-таражға ұшыратып, қыз-қырқының олжала-
2 ды. Бала әкесіне адам жіберіп, жауды жеңгенін хабарлады. Ақ
3 сақалды әкесі баласының алдынан шығып, көрісті. Екеуі бірлесіп,
4 үйлеріне келді. Бекіл баласына Қаратауды жайлау етіп берді.
5 Алдына үйірлі жылқы салып берді, ішер асына ақтылы қой берді.
6 Батыр тұтан баласына қызыл ерінді келіншек алып берді. Түскен
7 олжаның бестен бірін Баяндүр ханға арнады. Бекіл баласын ертіп,
8 Баяндүр ханның диуанына барды, оның қолынан сүйді. Хан оларды
9 Қланының баласы Ораздың оң жағынан отырғызды. Үстеріне ішік
10 жауып, неше түрлі қамқа, зерлі киімдер берді.
11 Сол жиынға Қорқыт ата келіп, қуанышты жыр айтыпты. Бұл
12 жырды ол Бекілді Әмран батырға арнапты. Сол ерлерден кім қал-
13 ған? Хан ием, мен сізге баға бергім бар: туып-өскен Қаратаудың
14 құламасын, көлеңкелі дарағың құрамасын, бағаң арта берсін, күнәң-
15 ді алла кешірсін.

ОҒЫЗ ҰШАН БАЛАСЫ СЕКРЕК ТҮРАДЫ ЖЫР

1 Оғыз заманында Ұшан оғыз дейтін бір батыр болған еді. Оның
2 өмірінде көрген екі-ақ ұлы болыпты. Үлкенін Екрек деп атаған. Өзі
3 асқан батыр, ағл жігіт болыпты. Баяндур хан ордасына сұраулы
4 кіруші еді. Бектердің бәлі Қазан диуанына² да ол еркін кіріп, барлық
5 бектердің үстің басып, соның дәл алдына барып отырушы еді. Оның
6 алдына отыру әке мен бала арасындағы дәстүр. Хан нем, сол әдеті
7 бойынша Екрек бір күні барлық бектердің үстің басып, жоғары отыр-
8 ды. Оғыздар елінде Теріс Ұзамыш Қисық оғыз дейтін бір жігіт бола-
9 тын. Сол жігіт: «О, Ұшан оғыз, мұндағы бектердің әрбіреуі өз
10 орнында отыр. Сол орныға олар бекерден бекер не болған жоқ, қылы-
11 шыңан қан тамызып, елге байлық таратқан батырлар. Сенің адам
12 тойыңдырған, жаланапты кийіндірген күнің болды ма», — депті.
13 Екрек оған: «Айтшы, Теріс Ұзамыш, ер атану үшін қан төгіп, кісі
14 өлтіру керек пе?» — деп сұрапты. «Иә, ерліктің жолы сол», — депті
15 Теріс Ұзамыш. Бұл сөз Екрекке қатты әсер етті де, ол Қазан бекке
16 келіп, жауға аттану үшін одан әскер сұрапты. Қазан бек оның
17 сұраған әскерлерін берді, сөйтіп жолға шығуды тапсырды. Екрек
18 бастаған жорыққа қолына найза алған үш жүз жігіт жиналды.
19 Олар бес күндөй ішіл-жеп, сауық құрды. Содан соң олар Шарулан
20 мен Токче Төгіз, Севан арасындағы елдерді шауып алып, олжаға
21 кенелді, жолды Алдыджа қамалын алды. Қара киімді Тагаворлар
22 сол қамалдан қаз, тауық, қоян, киік өсіретін жайылым жасаған
23 экен. Оғыздар қаланың қақтасын бұзып, сол құстар мен аңдарды
24 атып, ішіл-жеп, тойлап жатты. Ақырында олар аттарынның ерін
25 алып, сауықтарын шешінді. Мас болып, бейбастақтық жасады. Қара
26 шекпен киген бір Тагавор тыңшысы олардың анық бейқамдыққа

1 Бартольд Екрек пен Секректің әкесін де «Ұшан-қожа» деп аударған. Біз оны «оғыз» деп алдық.
2 Диуан — патша сарайындағы жиналыс өтетін жер (сарай, орда).

1 түскенін көріп, патшасына хабар берді. «Оғыздардың атты әскерлері
2 қаланың қақпасын бұзды, аттарын егістікке айдап салды, сауытпа-
3 рын тастады, бәрі де шарал ішіп мас болған, дәл осындай күйде
4 оларды басып алалық», — депті жансыз. Оғыздар үстің қара шек-
5 пен киген алты жүз атты әскер келіп, оғыз жігіттерін қырды. Екректі
6 ұстап алып, Алдыджа қамалының абақтысына салды. Бұл хабар
7 бұхыл тауларғы елдерге таралды. Сол хабар биік-биік таулардан, тасып
8 асқан өзендерден өтіп, оғыздарға жетті. Ұшан оғыздың ақ шатырлы
9 үйлері жылғаған елге толық. Оның бойжеткен қыздары ақ киімдерін
10 тастап, қара жамылды. Ұшан оғыз бен оның әйелі: «Ұлым, балам,
11 қайдасың?» — деп аһ ұрды.
12 Қабырған болса қатады, сінрің болса өседі. Ұшан оғыздың Секрек
13 деген кіші баласы бар еді, сол ержүрек, алып жігіт болып өсіпті,
14 хан нем! Бір күні ол жол шегіне жиналып, ішіл-жеп, сауық құрып
15 жатқан бір жыныға кез болды. Секрек шарал ішіп, мас болды. Ол
16 үзге отыруға шықса¹, екі жетім бала қазанның екі құлағынан ұстап,
17 көтеріп бара жатыр екен. Секрек оларға: «Сендерге не болған?» —
18 деді де, бірін ол жақтан, бірін бұл жақтан ұрды. Бекі киімнің биті
19 ашып, жетім баланың тілі ашып дегендей, екі баланың біреуі тұрғын:
20 «Біздің жетімдіміз саған аз болды ма? Неге ұрасың? Батыр болсаң
21 сен Алдыджа қамалында қалған ағанды жаудан неге құтқармай-
22 сың?» — депті. «Ағамның аты кім еді, оны білесіңдер ме?» — депті
23 Секрек. Екі жетім оған: «Аты Екрек!» — депті. «Ендеше Екрекке
24 сөзің болатын Секрек бар. Ағамның аман-жаманның білмеген айып
25 менде екен. Сол ағамды тапшай, маған оғыз елінде жүру ұят екен.
26 Екі көзімнің шырағы болған ағам, қайдасың?» — деп жылап алыпты.
27 Секрек шатырда жатып құрып жатқан бектерге келді де: «Берің де
28 қош болып тұрыңдар!» — деп, атын алдырып анасының үйіне шауып
29 кетті. Анасынан арасының жайын сұрады. Хан нем, ол анасына не
30 деген екен, соны өсітпек: «О, ана, мен ермемен тұрып, қара жыл
31 Кавказ атына мініп, таудағы елдерге бардым. Оғыз батырларының
32 қанымында болдым. Сол жайында ішіл-жеп отырғанда, бір боз атты
33 адам келіп: «Екрек деген батыр жігітміз бар еді, жауға тұтқын
34 болғанына көп жыл болған еді. Сол жігіт құдай жолын ашып еліне
35 келіпті, ердені үлкен-кішінің бәрі соның алдынан шығып жатыр деді.
36 Соның алдынан мен де шықсам деп едім, ана, оған сіз не дедісіз?» —
37 депті баласы. Сонда анасы қуанып келіп, тілге келіпті: «О, тіліңнен
38 айналайын, ұлым!» Тастығың болайын сенің, ұлым! Көз алдыңда

1 Бұл сөзді Бартольд: «Жау адам жолына шықса» деп аударған. Баяу басы-
2 лымы: «Дорогхана жолына шықты» — депті. Біз сол ұлымды алдық.

1 тұрған Қаратауың құлап еді ғой, сенің сол тауың бой түзеген екен,
2 шырағым! Сулы өзенің шөлге айналып еді, сол өзенің қиятадан шал-
3 қып аққан екен, шырағым! Есік алдындағы құраған тал ағашың
4 қайта гүлдеген екен, шырағым! Оғыз елінің бектері сол жігіттің
5 алдынан шығуға кеткен болса, солардан қалма, шырағым! Жігітті
6 көркем кезде атыңнан түсіп сөлем бер, мойныңнан құшақтап, қолы-
7 нан сүйі, жылап көріс, шырағым! Ол сенің асқар таудай ағақ еді,
8 шырағым! Оның қасында сен неге тұрасың? Бар, жолың болсын! —
9 депті анасы. Сонда баласы тілге келді: «Үнің өшсін сенің, анам!
10 Тілің шірісін сенің, анам! Сол ағамның жайын баяғыдан бері маған
11 неге айтадың сен? Сол ағамды тауып алмай, оғыз елінде қай бетім-
12 мен жүрмекпін? Ананың ақысы — төңірі ақысы? Олай болмағанда,
13 қара болат қылышты қолға алып басыңды кесер едім, сөйлеуге де
14 шамаңды келтірмей, қаныңды қара жерге төгер едім, ана, жауыз
15 ана!» — депті баласы. Әкесі тұрып: «Бұл жалған хабар болу керек,
16 ұлым! Сенің ағаң жаудан қашып келетін қорқақ емес, ол кегін
17 жоқтайтын бағыр. Сақалы құдай болған әкеңді, шалы ағарған қарт
18 анаңды босқа әурелеп, жылатпа», — депті. Сонда баласы тұрып:
19 «Оғыз елінің 366 батыры атына мініп, аңға шыққалы жатыр. Олар
20 білек қосып, аң біткенді қырып, серуендемек. Алдында ағасы, арты-
21 да інісі барлардың бәрі де аңға бармақ. Аға-інісі жоқ тұлдыр жігіт
22 болса, оны желкеге бір ұрып тастап кетсе, ол жылап қалмақшы.
23 Ондай жігіт төрт жағына алаңдал, қара көзінен жас ағызып қал-
24 мақшы, бек тұған өкем, ханым анам, мен де соларға өрсем деймін,
25 мен келгенше аман болыңдар», — деді әкесі мен шешесі. Сонда бала:
26 бізді тастап кетпе, ұлым!» — деді әкесі мен шешесі. Сонда бала:
27 «Мені бұл сапардан алып қаламын деп өуре болмаңдар. Ұзын сөздің
28 қысқасы, жау еліне тұтқын болып, зынданға түскен ағамды көрмейін-
29 ше, жалғыз ағамның өлі-тірісін білмейінше, өлген болса, соның
30 жегін алып, жаудың қанын төккенше, оғыз елін менің көрер бетім
31 жоқ», — депті. Әкесі мен шешесі бірдей жылап, Қазанға хабар
32 салды: «Баламыз ағасын іздеп жау еліне ағтанбақшы, бұған қандай
33 ақыл айтасың», — депті. Қазан бұларға: «Балаң ағасын іздер болса,
34 аяғына ат тұяғын кигізіңдер», — депті. Баланың үйленгелі жатқан
35 ақалыңдығы бар еді, ел соны ұзатып әкеліп, түйеден үлек, жылқыдан
36 айғыр, қойдан қошқар сойып, үлкен той жасады. Қалыңдық шаты-
37 рын тікті. Бала қалыңдықпен бір тесекке жатты. Жігіт қылышын
38 жалаңаштап, ортаға алып жатты. Қыз: «Қылышыңды ал, жігіт, ол
39 біздің ойнал-жүлдімізге кесір жасайды. Көрпеге оранып жаталық», —
40 деді. Жігіт оған: «Білкісіз болма, қыз бикеш, ағамды жаудан босат-
41 пай сенің қасыңа жатар болсам, осы қылыш өз басымды кессін, өз

1 оғым өзіме тиісін, менен ұл туар болса, оның өмірі он күнге жетпесін,
2 әуелі ағамды тауып алып, жүзін көремін, өлген болса, соның кегін
3 аламын, жаудың қанын төгемін, жар төсегін содан соң көремін», —
4 деді бала. Жылқыда жүрген атын алдырып, ерттегі, үстіне сауыт
5 киіп, қалқанын қарына ілді де: «Қыз бикеш, мені бір жыл күт, бір
6 жылда келсем, екі жыл күт. Екі жылда келмесем үш жыл күт.
7 Сол уақыт ішінде келе алмасам, мені өлді деп біл. Жылқыдан таң-
8 дап айғыр сой да, асымды бер. Біреудің жүзін көріп ұнатсаң, соған
9 дәліл ал», — деді бала. Бұған қалыңдығы не айтқан екен, соны тың-
10 ғалық, хан-еке: «Жігітім, сені жыл күтемін, келмесең екі жыл
11 күтемін. Үш жылда келмесең, төрт жыл күтемін. Одан соң бес жыл,
12 алты жыл күтемін. Алты жылда келмесең, тоғыз жылдың төрөбіна
13 барып, шатырды тігермін де, өткен-келкеннен сенің дереңді
14 сұрармын. Жақсы хабар айтқандар болса астына ат мінгізіп, үстіне
15 шекпен жабармын. Жамаң хабар әкелгендер болса басын кесермін.
16 Үйімнен дәм татқызбаспын, жүзімді еркек масаға шаққызбаспын.
17 Жар төсегі жат болса жолың болсын, жігітім», — деді қыз. Бала
18 оған: «Тыңдап ал, тексіздің қызы! Ағамды азат етпей, басқа
19 жұмысқа бет бұрмаймын деген сөзім бар», — деді. Қыз болса:
20 «Онда мен тағдыры бақытсыз келішпек атанады екенмін, бірақ
21 ұятсыз келішпек бола алмаспын. Қайын атам маған әке болсын,
22 қайын өнеме ана болсын. Оларға мен: «Еркек түйең көштен бөлінбек»,
23 жолы болсын, бақташысы болмаса, оның келге қосылуы қиын,
24 жылқының айғыры үйірінен кетпек, тұяғы жеңіл болсын, аман
25 барып, есен қайтсың балаң дермін, ай мүйізді қошқарың қотаннан
26 кетпек, қойшысы алдынан шықсын дермін, жүзі жарық балаң ағасын
27 іздеп кетті, артында айдай қалыңдығы қалмақ, осыны білдіңдер
28 дермін», — деді қыз. Бұл сөзді естігенде әкесі мен шешесі қатты
29 шошынды. Тілге келіп: «Ұлым, кете көрме», — деп өгініп білдіріпті.
30 Бірақ баласы алған бетінен қайтпады. «Қамалда жатқан ағам-
31 ды тұтқыннан босатпай, көңілім көншір емес», — деген соң, әкесі
32 мен шешесі: «Жортқанда жолың болсын, жұлдызың оқынан тусын,
33 аман барып есен қайт, бір төңірге тапсырдық», — деп ақ батасын
34 беріпті.

35 Бала әкесі мен анасының қолынан сүйді де, атына мініп, жау
36 еліне бет қойды. Күн-түн бірдей жүрді. Үш тәулік жол жүргенде,
37 Дөрешама² жеріне жетіп, бағы ағасы тұтқын болған қамалға келді.

1 Осындағы «бөлінбек, кетпек» деген сөздерді Бартольд «үрікті» деп аулар-
2 ған. Баку басқалығында ол сөздердің мағынасы «сетінеді» дегені болса керек
3 делінпті.

4 Бартольд «Дөрешама» деген сөзді «шам» (Сирия) деп аударған. Баку басы-
5 лымы Дөрешама Кафичеван мен Джулфа шегіндегі ескі қала депті. Біз соны алдық.

1 Қамал сыртында тәуірлердің мал жайып жүрген жылқышысына
2 жолықты. Бала қылышын қолға алып, тәуірдің алғауын өлтірді,
3 содан соң жылқының айдап бір қамалға қамалды. Түн түсті, көзге
4 ештеңе көрінбеді. Үш тәулік күндіз-түн бірдей тартқан баланы ұйқы
5 қысты. Бала аттың шыбырлы бөлбеуіне байлап, ұйқыға кетті. Мұны
6 сол жерде жүрген тәуірдің тыңшылары біліп қойып, Тағавор патша-
7 сына хабарлады: «Орыс елінен бір батыр келіп, жылқышыларды
8 өлтірді, жылқыны қуып бір қораға қамал қойды»,— дегі. Тағавор
9 оған: «Алпыс адам атқа мініп, сол батырды маған ұстап әкелсің»,—
10 деді. Ол елден таңирап алпыс қарулы әскер алды. Темір қалқан ұста-
11 ған алпыс тәуір ұйықтап жатқан балаға келді. Қылыштың үнін
12 сауыт біледі. Жігітті жаудан аты құтқарады. Хан-ием, жігіттің ми-
13 нені айтыр еді. Ол жаудың исын біліп, баланы шығырмен оатты.
14 Ояна, жасанған жау келіп қалған екен. Бала темірге сиынып, аты-
15 на тез мініп де, қара шекпен киген тәуірлерге қылыш жұмсады.
16 Жауды жеңіп, бәрін де қамалға айдап тықты. Ұйқысы шала болған
17 соң, ол манағы орнына қайта барып қалғандары тағы да Тағавор-
18 бөліне байлап қойды. Тәуірлердің аман қалғандары тағы да Тағавор-
19 ға барып, жаудан жеңіліс тапқанын айтты. Тағавор ашуға мініп:
20 «Үрейленген қара бет нежелер, алпысқа жиналды, қарғайдай бір
21 баланы байлап ала алмағандарың ба?»— деп жүз адам жіберді.
22 Жаудың көле жатқанын айтырды біліп, баланы тағы да оатты. Ояна
23 жау тағы да келіп қалған екен. Темірге сиынып, бала жауды жеңіп
24 тағы да қамалға қуып тықты, манағы жеріне келіп, атының шыбы-
25 рын бөлбеуіне байлап тағы да ұйқыға кірісті. Бірақ бұл жолы аты
26 бөлбеуден босанып, алысқа кеткен еді. Тәуірлер тағы да Тағаворға
27 барып, болған жайды хабарлады. Тағавор оларға: «Бұл жолы үш
28 жүз адам болып барыңдар»,— деді. Тәуірлер: «Бара алмаймыз.
29 бүйте бөрсек ол біздің тұқымымызды құрғатын, қырып бітеді»,— деп-
30 ді. Тағавор: «Онда шарамыз қайсы? Сынаны сынамен ұрып шығар-
31 ды деген сөз бар! Тұтқында жатқан жігітті босатып, астына ал, үсрі-
32 не ким беріңдер»,— деді. Тәуірлер Екрекке келіп: «О, жігіт, Тағавор
33 саян рақым көрсетті. Елімізге бір ақылсыз төлтек келіп, жолаушы-
34 ның нанын, саудалгердің малын, қойшылардың жанын алатын болды.
35 Сол төлтекті ұстап өлтір, содан соң біз сені еліңе жібереміз. Үде осы
36 болсын, атыңа мін»,— деді. «Жарайды»,— деп Екрек келісіпті.
37 Тәуірлер Екректі абақтыдан босатып, сақал-шапшын алды. Асғына
38 ат берді, қасына үш жүз адамды қосып берді. Сөйтіп бұлар бала

1 Жаудың тілін жау біледі, өсіне елге салалық деген жатқымада.

1 жатқан жерге келді. Үш жүз жау бір кең жазыққа келіп тоқтаған
2 еді. Екрек олардан: «Елгі ақылсыз жігіт қайда?»— деп сұрады.
3 Олар баланы жатқан жерін қолымен нұсқап көрсетті. «Ендеше,
4 жігіттер, соны ұстап алайық»,— деді Екрек. Тағавордың бұйрығы
5 бойынша, оны сен барып ұстауың керек»,— десті тәуірлер. Екрек
6 оларға: «Бала ұйықтап жатыр екен, жүрдігер»,— деді. Олар бұған:
7 «Сондай да ұйқы бола ма?» Ол бізге қолтығының астынан сығалап
8 қарап қалтыр, тұра салып ұмтылса, бізге кең дүние тар болар»,—
9 десті. Олай болса мен барып, аяқ-қолын байлайын, сендер содан соң
10 көлебіңдер»,— деді де, әскерден бөлініп, атына қамшы ұрып ұйықтап
11 жатқан балаға жақын келді. Жерге түсіп, атын бір ағашқа байлады.
12 Көлсе алдында жүзі он төртінде толсысқан айдай, көздері жайнаған,
13 бір сұлу жігіт ұйықтап жатыр екен. Түс көрген кісідей, шала өлік
14 болып жатыр. Келген-кеткенді аңғарарлық күйде емес екен. Бас
15 жағына барып еді, бөлбеуінде қобызы бар екен. Екрек қобызды
16 қолына алып тұрып, толғана бастады. Хан-еке, ол не деген екен,
17 тыңдалық: «Орнынан тұрып жолаушыны, жігітті Қара жал
18 Қавказ атына мініп, биік-биік ала таудан асып келісің, ағысы қатты
19 өзендерден өтіңсің, сөйтіп жау еліне жерлің. Бұл жылқысың қай
20 дожалы? Ақ сауағыңды арғына байлап шошиқ сарайға алып барсам,
21 күнің не болар еді, жігітім? Онда асақалды екен, ақ шапты
22 ананды жылдаған болар едім. Нейіткен мұнша бейіма болдың,
23 жігіт? Ұйқының жері осы ма? Әлемі басқынды көтерші, жігіт! Көзіңді
24 ашып, жігіт! Жаратқанның өзі берген тәтті жаның ұйқыға кеткен
25 екен, жігіт! Аяқ-қолыңды байлауға бөре көрме, жігіт! Ақ сақалды
26 әкеңді, ақ шапты анады жылдапта, жігіт! Кім едің өзін, жігіт? Сен
27 не де болса оғыз елінен келген батыр болдың ғой, жігіт? Жасарған
28 иемнің құрметі үшін орнынан тұрып! Төрт жағыңды бірдей тәуірлер
29 қоршап алды ғой!»— деді Екрек. Бала қозғалып орнынан тұрды,
30 жалма-жан қылышын асына ұстап, қасында тұрған адамды
31 шауып тастамақ болды. Қараса, ол қобыз ұстап тұр екен. Сонда бала:
32 «Ей, тәуір, қолыңда Қорқыт атамның қобызы бар екен, сол қобыз
33 болмаса басқынды шауып тастар едім. Жауға түскен ағамның кері
34 үшін басқынды екі бөлек егер елім»,— деді. Оның қолындағы қобызды
35 жауып алды. Сөйтіп де бала толғаным сөйлеп кетті: «Орнынан
36 жауға аттансам, о да ағамның қамы. Сендердің қамалдарыңда тұт-
37 қын болып жатқан адам жоқ па, тәуір? Айтшы шынында, тәуір!»
38 Екрек толғаным, тілге келді. Не айтқан екен ол, тыңдалық, хан-еке:

1 Қобыз оғыз елінің адамы екенінен хабар береді. Оғыздар соғысқа қобызаса
2 бармаған. Мұны — қобыз құлыт дедіміз. Ол көшпелі таңпаларға тән болған.

1 «Аузыңнан айналайын, туғаным! Бұл сөзің үшін сенен садаға бол-
2 айын, інім! Айтышы өзің қайдан келесің, қайда бармақшы едің, қат-
3 қан жерің кімдікі? Қараңғы дүниеде адассан, сенерің кім? Қолыңан
4 туы түслеген ханыңның аты кім? Жау бетіне шығып, еліңді қорғай-
5 тын батырдың аты кім? Әкеңнің аты кім, жігіт? Батыр адамға
6 атын жасыру зор айып, өз атың кім?» — деп сұрады Екрек. Бұдан
7 соң ол: «Менің түйелерімді баққан жан ба едің? Әлде менің жауға
8 мінетін үйірді жылқыларымды қайырған жан ба едің? Қойымды
9 баққан қойшы болдың ба? Жауабың жанымды елжіретіп тұр, артым-
10 дағы тынысым, жәрдемшім болдың ба екен? Мен кеткенде бесікте
11 қалған інішегім бар еді, сол емессің бе? Қара басымды жолыңа
12 арнап, сұрағаным, айтшы шыныңды, жігіт!» — деді. Сонда Секрек
13 ағасына былай деп жауап қатты: «Қараңғыда адассам, сенерім
14 төңірі. Қолыңан туы түсіп көрмеген ханыңның аты — Баяндүр. Ел
15 басына күк тұғанда, жаудың бетін қайтаратын батырым — Қазап
16 (Салор). Әкемнің атын сұрасаң — Ұшан оғыз. Өз атымды сұрасаң —
17 Секрек. Ағамның атын сұрасаң — Екрек. Ол жауға тұтқын болған» —
18 деді бала. Бұдан ары бала: «Келесін бұзбай баққаным — сенің түйе-
19 лерің болса керек. Жылқы бақсам ол сенің жауға мінетін аттарың
20 болса керек. Өзің кеткенде бесікте қалған інішегің кім еді?» — деді
21 тағы. Ағасы Екрек те тіл қатты. Не деген екен ол, тыңдалық, хан
22 нем: «Тіліңнен айналым, інім! Бұл сөзіңе басымды берсем аз бол-
23 ар, туғаным! Ер жігіт, батыр жігіт болған екенсің, жеткіншегім!
24 Құрсақтасым, ағаңды іздеп келіп пе едің мұнда?» — деді Екрек.
25 Сөйтіп аға мен іні құшақтасып, көрісті, бірін-бірі таныды, сөйтіп
26 қуанышты болды. Екрек інісінің мойнынан құшақтап бетінен сүйді.
27 Секрек ағасының қолынан сүйді.
28 Қарсы бетте тұрған гөуірлер мұны көріп: «Екеуі күрескелі
29 жатыр, қарап тұралық, қайсысы жығар екен», — десті. Олардың
30 құшақтасып, сүйсініп жатқанын көргендер шошынып қалды. Сол кез-
31 де екі батыр өздерінің кавказдық аттарына мінді де, қара шекпен
32 киген гөуірлерге бөрідей тиді. Оңды-солды қылып жұмсап, оларды
33 қырды, аман қалғандарың қамалға қуып тықты. Жауды жеңіп, олар
34 манағы жылқыны бекіткен қамалға келді. Жылқылары ағысы қатты
35 айдап шығып, даңғыра соғып, қуа жөнелді. Жылқылары ағысы қатты
36 Дерешам өзенінен өткізген кезде, кеш болды. Екі батыр оғыз елінің
37 шегіне келіп жетті. Секрек әкесіне шабарман жіберіп, балаң қан-
38 құйлы жау қолынан ағасын құтқарып, елге келе жатыр деген хабар-
39 ды жеткізіп, өкем алдымыздан шықсын», — деді. Хабаршы оғыз Ұшан-
40 ға келіп сүйінші сұрады: «Үйіңе қуаныш кірді, оғыз Ұшан. Өшкен
41 шырағың жанды! Екі балаң аман-есен келе жатыр», — деді олар.

1 Әкесі бұған еспесіз қуанып, даңғыра қаққызып, керней шалғызды.
2 Сол күні ақ-ала шатырлар тіккізді, жылқыдан семіз айғыр, түйеден
3 үлек, қойдан қошқар сойғызды. Әкесі балаларының алдынан шығып,
4 аттан түсіп құшақтасты, көрісті, сөйтіп сағыныштарын басты. «Аман-
5 есен келдіңдер ме, екі ұлым?» — деді оларға. Олар алтынмен күнге-
6 гел ақ шатырларға кіріп, қуаныш тойын өткізді. Ішім-жем көл бол-
7 ды. Қарт әкесі үлкен баласына қалыңдық айттырды, оны сол күнгі
8 тойға әкелді. Екі баласы бірдей қалыңдық шатырларына кірді. Екі
9 баласы бір-біріне серік, дос болды. Сөйтіп олар мұрат-мақсатына жс-
10 тілгі.
11 Тойға Қорқыт атам келіп, өлең айтты, қобыз шалды. Бұл жырды
12 ол сонда айтқан екен. Өмірдің басы — қуаныш, аяғы — ажал. Хан
13 нем! Ажал сағаты жеткенше, сені алла ақ діңіңнен айырмасын, Мұ-
14 хамедтің құрметі үшін алла ол дүниеде күнеларыңды кешірсең, кү-
15 дайдың дидарың көргейсің, өумин!

ҚАЗАН-САЛОРДЫҢ ЖАУҒА ТҮТҚЫН БОЛҒАНЫ ЖӘНЕ ОНЫ БАЛАСЫ ОРАДЫҢ АЗАТ ЕТУҮ

1 Хан ием! Трапезуит патшасы Тагавор бектердің бәрі Қазанға бір
2 сұңқар құс тарту елгіті. Бір күні кешкі мәжілісте отырып, Қазан
3 өзінің құсбәгі жігітіне: «Ермен осы сұңқарды алып аңға шығарлық,
4 оны ешкім білмесін»,— дегені. Ерменнің бұл айттарына мінкіп, аң
5 аулайтын жерге барыпты. Бір келте барса, аққу көп екен, Қазан
6 құсын жіберіп еді, ол қайтып келмеді. Ізіне түссе, құс Туманян дей-
7 тіні қамалға барып қонған екен. Қазан ұшқан құстың ізіне түсіп, тәлі-
8 ай сайдан өтті. Сөйтіп тәуірлер еліне келді. Жолай Қазанның көзіне
9 ұйқы келген еді, жігіттер: «Хан ием, қайтатың деп еді»,— ол: «Әлі
10 де шамалы жүріп көрелік»,— деп тыңдамады. Аудынан бір қамал
11 көрінгенде: «Бектерім, осы қамалды басып аламыз»,— деді. Бірақ
12 Қазанның жарты өлік болып ұйықтауының мәзгілі келген еді. Бір
13 ұйықтап, жеті күнге дейін оянабушы еді. Оны оғыз елі «өткініші
14 өлім» деп атайды екен. Сол күні Туманян қамалының патшасы
15 Тагавор аңға шыққан еді. Патшаның жансыз келіп: «Жау елінің бір
16 топ атты әскері жерімізге кіріпті, бәрі ұзын ұйқыға кетіпті»,— деп
17 ұхабарлайды. Тагавор олардың кім екенін білуге адам жіберіпті. Кел-
18 ісе, бұлар оғыз елінің батырлары екен. Бұл хабарды естіген соң,
19 Тагавор әскерін жинап солардың жатқан жеріне келді. Қазанды тас-
20 солап қашып кетсек, жұрт бізді елден қуып шығарды. Одан да жаудың
21 қолында өлген көп артық»,— деп, жаумен сөзгеске түсті. Қазанды
22 қорғаймын деп жиярма бес бек қаза тапты. Тәуірлер ұйықтап жат-
23 қан Қазанға барып, аяқ-қолын арқанмен байлап, арбаға салып алды.
24 Жолай Қазан арбаның селкілдеген жүрісінен оянып кетіп, керіліп
25 ішпенді де, арқанды быт-шыт қылып үзді. Содан соң арбаға отырып
26 алып, алақанын шалғаттап қарқ-қарқ күлді. Тәуірлер оған: «Неге
27 ұяқуғанды?»— деді. Қазан: «Күлген себебім, бұл арба менің бестігім бе
28 деп елім, ал сендер маған кеудесінде жаны барды-жоқты бақташ-
29 ыңдай еліксіздік көрсіндер»,— дегені. Тәуірлер Қазанды Туманян

1 қамалындағы бір зынданға салып, бетіне дидірмен тасын жауып қой-
2 ды. Сол дидірмен тасының төсігінен оған қатқан нан тастап, су беріп
3 тұрды.
4 Бір күні Тагавордың әйелі: «Бір өзі мыңмен сарысатын Қазан де-
5 ген батыр қандай адам екен, өзін көрсейіні»,— деп, зынданға барды.
6 Әйел қарауыла зындан қақпағын ашқазып: «Е, Қазан бек, халің
7 қалай? Жердің асты жылқы ма екен, үсті жылқы ма екен? Ішкі-жемнің
8 қандай? Астыңда атың бар ма?»— дегені. Қазан оған: «Сендер өлген
9 аруақтарыңда не берсеңдер, соны қағып алып жемімін, ата-бабыларың-
10 ның семіздерінің арқасына мініп шабамын, арықтарың құрылды-
11 ып тап жүріпсіңдер»,— дегені. Тагавордың әйелі тұрғын: «О, Қазан бек,
12 менің жеті жасар қызым оліп еді, дініңнің құрметі үшін соған міне
13 көрме, ләрестеме жинашырлық білдіре көр»,— дегені. Сонда Қазан:
14 «Өлгендер ішінде сенің қызыңнан дилысы жоқ, мен көбіне-көп соған
15 мініп жүрмін»,— дегені. «Ой, құдайым-ай, сенің тырнағыңнан біздің
16 тіріміз де, өліміз де құтылмаған екен ғой»,— деп, Тагаворға келіп,
17 мұның шалғаты: «Қызыңның бөліне зақым келетін түрі бар, құдыққа
18 жатқан татап батырын болат, ол сенің жер астына түскен қызыңның
19 арқасына мініп жүреді екен, біздің өлген аруақтарымызды алдына
20 салып айдан, жейтін асып тартып жейді екен, ол біздің өлімізге де,
21 тірімізге де күн берер емес, дит-аруақ үшін сол батырды зынданнан
22 шығар»,— дегені. Тагавор бектерін жинап: «Барып, Қазанды зындан-
23 нан босатындар, бізге дос болып, оғыздарға жау болсын, бұдан былай
24 бізге тимейтін болып, Тыгавор алдына алып келді: «Бұдан былай бізге
25 Қазанды босатып, Тыгавор алдына алып келді: «Бұдан былай бізге
26 тимейтін болып аяқ бер, бізді мақтап оғыздарды қыратын бол, біз
27 Әсеңі босетамыз, елің бар»,— дегені. Қазан оларға: «Төкірі алдында
28 берген аяғың болсын, алдымда түзу жол болса, қисық жолмен жүр-
29 меңсің»,— дегені. Олар: «Қазан бектің бұл атты көңілге қонады,
30 сенді бізді мақтап көрші»,— дегені. Қазан: «Мен жайдақ жерде отырып
31 ешкімді мақтап көрмен емеспін, бір адам алып келіндер, соның арқа-
32 сына мініп тұрып мақтармын»,— дегені. Олар бір тәуірді алып келіпті.
33 Қазан: «Енді бұған ер салып, жүген таяңдар»,— дегені. Тәуірлер
34 оның арқасына ер, аузына жүген, тартпа салып, бұды. Қазан оның
35 арқасына секіріп мініп алып, етірін соғыстырып тебінді, қабырғасын
36 өзіне тартты, жүгенді тартып қалып аузын қақ айырды. Сөйтіп
37 тәуірді өлтірді. Өлікті аяғымен басып, үстіне отырды да: «О тәуір-
38 дер, енді менің қобызымды әкелсеңдер мақтаймын»,— дегені. Олар
39 қобызын алып келді. Сонда Қазан толғанып, жырылап жіберіпті. Не
40 деген екен ол, соны тыңдалық, хан ием: «Жаудың мың адамын көр-
41 ді сөм, ол маған ойыншық болды. Жиярма мыңы келсе, бес итеним жоқ.

1 Отыз мыңы маған шөп болып көрінді. Қырық мыңы келсе қашпадым.
2 Елу мыңы келсе, саспадым, қыран құс болып аш бұрадай жарардым.
3 Алпыс мыңы келсе, жалынбадым. Тоқсан мыңы келсе, торықпадым.
4 Жүз мыңы келсе, жанықпадым. Мұқалмас қылышымды қолға алып
5 төңірі құдіреті үшін жауға сермедім, ақ майданда бастарым допша
6 домалатып, жер тазек қылдым. Сонда да болса мен батырмын, бекпін
7 деп есірмедім. Көпші дегендердің қошеметін жекпедім. О, гәуірлер,
8 мен бүгін сендердің қолдарыңа түскен болсам, қара қылышымды ал
9 да, басымды шап, үстімде сауытым жоқ, бірақ өзімнің тайпамады,
10 туып-өскен ұрпағымды жамандай алмаймын», — депті. Бұдан ары
11 ол: «Биік тауың басынан қазандай қара тас түссе, соны аяғымен
12 қылып, кеудемнің ұстап тұрған Қазан батыр мен едім. Жерден жол-
13 кілдеп бұта шықса, соны таптап, жоқ еткен Қазан батыр мен едім,
14 Тентек-тегі бүлік шығарса, қамшымен дүрелеп желігін басқан
15 Қазан батыр мен едім. Қаралауға қалың тұман түссе, астыма мінген
16 тұлпарымның құлағы көрінбей қалса, артыма ерген Қазан батыр мен
17 най адасса, соларға қараңғыда жол тауып берген Қазан батыр мен
18 едім. Мен жеті басты жалмауыз айдаһармен де сайысқан батырмын.
19 Соны көргенде сол көзім сәскеніп, жыпылық қаққандай болды,
20 сонда мен оған: «Ей, ақылсыз, қорқақ көзім, саған не болған? Мұның
21 атасы жылан емес пе? — дегенмін. Сонда да болса мен батырмын, бек-
22 пінін деп мақтанғаным жоқ. Өзін-өзі мақтаған батырды мен сүйелек
23 деймін. О, гәуір, бүгін қолдарыңа келіп түскен болсам, қолыңа
24 қылыш алып басымды ал, өлтір де тын. Басымда дулыға жоқ, бірақ
25 өз руым, өз ұрпағымды жамандай алмаймын. Артымда елім, оғыз
26 батырлары аман тұрғанда, мен сені мақтай да алмаймын», — депті.
27 Содан соңғы айтқан сөзі мынау болыпты: «Гәуірлер, сендердің қала-
28 ларың биік таулардың қиясына салыныпты. Алыстан Оман теңізі
29 көрініп тұрады. Сол жерден оңға-солға әскер жіберіп, ел жаулапсың-
30 дар. Адамдарың кемеге мініп, су құрдымға дейін барады, батырлар-
31 ың «біз төңіріні де жеңеміз» деп ойлайды. Суда жүріп өлендетіп, ай-
32 ғы-сүрен салады. Олар дұрыс сөзді бұрыс оқиды. Бойжеткен қыздар-
33 ың алтын топай ойнайды. Бектерің сабаннан да көп. Сол қамал-
34 дарынды, оғыздар, алты күнге жеткізбей алдым. Шіркеулеріңді бұ-
35 зып, орнына мешіт салдым. Тілдеріңді кәлімаға келтірдім. Бойжеткен
36 қыздарыңды кеудемнің астына салып ойнатым, бектеріңді құл ет-
37 тім. Сонда да болса, мен батырмын, бекпін деп мақтанғаным жоқ.
38 Енді бүгін мен сендердің қолдарыңа түскен болсам, өлтіре беріңдер.
39 Үстімде сауытым, қолымда қалқаным жоқ, бірақ өз руыма, өзімнің
40 шыққан еліме опасыздық жасай алмаймын», — депті. Қазан тағы да
41 сөйледі: «Тау қиясына ат ойнатып, гәуірлерді талай рет жеңіп,

1 құдым, ол сенің әкең еді. Қыздарыңды сүйіп, ойнаған болсам, ол
2 сенің сүйген жарың еді. Ақша қалаға ат ойнатқан болсам, Қаруның
3 байлығын алмақ болдым. Төбесі биік ақ күмбездеріңді құлаттым.
4 Алдыма етектеп күміс төксе, оны мыс дедім. Қып-қызыл алтын әкел-
5 іп төксе, оны жез дедім. Тыныға қызықпадым. Алдыма қыз әкелсе
6 оған сағылғаным жоқ. Шіркеулеріңді бұзып мешіт еттім, шіркеудің
7 алтыны мен күмісін талауға салдым. Сонда да болса мен батырмын,
8 бекпін деп мақтанғаным жоқ, мақтаншақты мен сүйген емен. Енді
9 бүгін мен сендердің қолдарыңа түсіп, бенде болсам, қолдарыңнан кел-
10 генін аяма, өз руыма, өз еліме мен опасыздық жасай алмаймын,
11 қошаметіңді жеңе алмаймын», — депті. Бұдан соңғы бір айтқаны:
12 «Мен жолбарыстың еркіннен жаралған батырмын. Ол тауда жайылып
13 ған сенің ешкілеріңе сор. Мен қамыс арасынан шыққан арыстанның
14 арланы болып туған жанмын. Ол сенің көк ала жылқының соры.
15 Мен бөрінің көкжалы болып туған батырмын, ол сенің жүндес қойың-
16 ның соры. Мен аспандап ұшқан ақ сұңқармын. Еркек сұңқар сенің
17 көлдегі үйрегің мен қазыңның соры. Елімде бүкіл оғыздарға қорған
18 болған батыр ұлым Ораз батыр қалды. Оның тетелес ағасы Қара
19 Кеңе батыр бар. Ендігі туған ұрпақтарыңа олар күн бермейді. Бүгін
20 сендерге бенде болып отырсам, қолдарыңнан келгенін істе, гәуірлер,
21 бірақ өз еліме тілімді тигізе алмаймын», — депті. «О, гәуірлер, жеңен-
22 дерің шошқа егі, өздерің итше үресіңдер, төсектерің сабан салған
23 қал, жастанғаның сыңған кірпіш, төңірлерің бір тұтам ағаш. Бар қа-
24 снеттерің настық пен мешкейлік. Оғыз елін көрмей, мен сені мақтай
25 алмаймын. О, гәуір, қолыңнан келсе, мені өлтір, өлтіре алмасаң, төңі-
26 рі жарылқаса, өзіңді мен өлтіремін», — депті Қазан. Сонда гәуірлер:
27 «Бұл бізді мақтайтын емес қой, алып жүрдің өзін, өлтірелік», —
28 депті. Гәуірлердің бектері бас қосып, кеңесті. Кеңескенде не десті:
29 «Артында батыр баласы, батыр інісі бар, өлтіруге болмайды», — деп-
30 ті. Содан соң Қазанды шошқа сарайға апарып, қамал тастады.
31 Ат алғы сүрінер, жыраудың тілі сүрінбес. Қазанның өлі-тірісін
32 ешкім білмеді. Хан ием, Қазанның бір жас баласы қалған еді. Сол
33 өсіп-жетілген еді. Бір күні ол атына мініп, диуанаға келді. Біреу
34 тұрып: «Сен Қазан ханның ұлы емессің бе?» — деп сұрапты. Бұған
35 Ораз ашуланып қалыпты: «Не деп тұрсың кем ақыл, менің әкем —
36 Баяндұр хан емес пе еді?» — депті. Жоқ, ол сенің шешенің әкесі,
37 нағашың болады», — депті ол адам. Ораз одан: «Менің әкем өлі ме,
38 тірі ме?» — деп сұрапты. «Әкең тірі. Туманың қамалыңда тұтқын
39 болып жатыр», — депті ол. Мына сөзді есіткенде бала қан жылап,
40 қатты қайғырды. Аттың басын бұрып, анасына келді. «Ана, мен
41 Баяндұр хан емес, Қазанның баласы екенмін ғой. Тексіз жерден

1 шыккан болмасаң, мұны сен жаған неге айтпадың? Ана қарыз
2 төңірі қарыз. Әйтпесе қара болат қылшымды қолға алып, басыңды
3 кесіп, қаныңды төгер едім*, — дегіті Ораз. Анасы жылап, тіл қат-
4 ты: «Ұлым, өкең аман. Бірақ мен саған оның жауға тұтқын болып
5 жатқанын айтқан жоқ едім. Айсым сен де жауға аттанып, мерг бола
6 ма деп едім. Жқан бағам, ұлым, өкеңнің жайын айтаған себебім осы
7 еді. Әкең үшін қайғыралтын болсаң, найышыңа адам жіберіп
8 шақырт, соныммен ақылдасып керелік*, — дегіті анасы. Ораз нағашы-
9 сына адам жіберіп шақыртты, ол келді. Ораз оған: «Әкемді тұтқын-
10 дайықтан босату үшін жау қамалына барғыз келелі», — дегіті. Бұл
11 сөзді жұрттың бәрі ұнатты, бектерге хабар салды: «Ораз әкесін іздеп,
12 жол шектеп. Барлық жігіт қару асынып, алға мінсін», — дегіті. Әс-
13 керлер келе бастады. Ораз өзінің шатырдың ашып, бар құралын түйе-
14 ге артты. Әкереге Қара Көне бас болды. Барлық әскер сап құрып,
15 жолға шықты.

16 Жол үстінде бұлар Ая-София¹ деген гевірлер храмына келді. Храм
17 қызметшілері тубадат қылып жатыр екен. Бұл төбесі аспанға жет-
18 кен үлкен храм еді. Оғыздар аттарынан түсіп, саудалагер кимын киді
19 де, ат-түйелерін байлап ішке кірді. Погыр бұлардың саудалагерле
20 ұқсамайтын адамдар екенін байқап, қамалдың қақпасын жапты да,
21 мұнараға шықты. Сөйтті де: «Сендер қайдан жүркен адамсыңдар?» —
22 деп сұрады. «Біздер көпес боламыз?» — дегіті бұлар. «Мұнасы
23 отырк», — деп, гевірлер жоғарыдан тас ата бастайды. Сонда Ораз аты-
24 нан түсіп: «Әкемнің алтын кесесінен дем тапқандар, мені қайдырғің
25 жігіттер теріс аттарынан түссін», — деді. Әрқайсысы бір-бір шоқпа
26 соғып, қақпаға келді. Қақпаны шоқпармен ұрып қиратып, қамалға
27 кірді. Сыртқа бір адам жібермей погырмен қырды, алтын-күмісін
28 талып алып, өздері далға тігіпеш шатырларына барып орналасты.

29 Сол маңда бір сикыршы бар еді, ол қамалдың таланғанын көріп,
30 Тагаворға барып, Ая-Софияның жау қолында қалғанын айтты. «Не
31 бітіріп отырсыңдар? Жау келді. Қарулардыңды алып, қорғанысқа
32 шығыңдар», — дегіті ол. Тагавор бектерін жинап: «Бұл жаудан қалай
33 құтыламыз?» — деп сұрапты. «Бұлардан күтпеу оңай емес. Дұрысы
34 Қазанды босатып, жауға қарсы салдык», — дегіті. Бұл сөзді
35 Тагавор ұнатты. Қазанды босатып, пашта алдына алып келді. Тагавор
36 оған: «Қазан бек, елімізге жау тиді. Сол жауды қусан, біз сені
37 босатамыз, өзіңе көп сыйлық береміз. Енді қайтып бізге жау болмай-
38 тындығыңды айтты, уәде бер», — дегіті. Сонда Қазан: «Төңірі атынан
39 сөйлейін, түзу жол болса, қисық жолға түспесің», — дегіті оларға.

¹ Ая-София Стамбулда. XV ғасырда оны Осман түріктері алып, жешіг еткен.

1 Гевірлер: «Қазан бізге жау болмасақ уәде берді», — деп қуанды.
2 Тагавор әскерін жинап, солғы болатын жерге келді де, сансыз шатыр-
3 дарын тікті. Гевірлердің әскері Қазан төңірегіне шоқтай болып
4 жиналды. Қазанға сауыт әкеліп кигізіп, қолына қылыш, найза, шоқ-
5 пар берді. Мұздай қаруландырды.

6 Осы кезде майданға оғыздар да лек-легімен келе бастаған еді.
7 Данғырлар қарғылып көкті жарды. Қазан оғыздарды көрді. Соның
8 алдында тобын бастаған бір батыр албоз атқа мініп, қолына ақ туын
9 ұстап, алдыңғы шепке келді де, шатырдың тікті. Батырлар ат үстін-
10 де сап құрып тұрды. Оның бір жағынан Қара Көне келіп, о да өз
11 орнын алып, әскерін сапқа тұрғызды. Сол кезде Қазан атына қамшы
12 ұрып, ортаға шықты да жекпе-жекке сайысқа түспек болды.
13 Оғыздардан шұбар атқа мінген Байрақ шығып, о да ортаға
14 келді. Сол кезде Қазан оған тіл қатып, сөйлей бастады. Тыңдалық,
15 хан ием, ол не деген: «Орныңнан ерте тұрып, жол шегіңсің, жігіт. Кім
16 боламың, жігіт? Үстіңе иықтары берік сауыт киіңсің, жігіт, кім едің
17 өзің, жігіт? Атың кім, затың кім деймін, жігіт, айтшы соның», — дегіті
18 Қазан. Байрақ тұрды: «Менің аты-жөнімді білгің келді ме, гевір?
19 Оғ атымыңа сұрасаң — Бәмсі-Байрақ, әкемнің атын сұрасаң — Вайбәрі
20 хан. Мен Вайбәрі қаласын, Пара-Сара қамалын бұзып алған батыр
21 мын. Қалыңдығымды жаудан құтқарған батырмын. Қайратың болса
22 кел, гевір, сайысалық», — дегіті. Қазан оған: «Әскеріңнің алдын
23 бастап ақ ту ұстап келген, астыңа ақбоз ат мінген батыр кім? Кімнің
24 биласы ол? Айтшы соның жігіт? Әлқисылығыңды ұмытпасың», — деді
25 Қазан. Байрақ: «Кімнің биласы керек еді саған, гевір? Ол біздің
26 Қазан бек батырдың биласы», — деп жауап берді. Қазан ішінен:
27 «Төңірге тәубе, менің бағам да ат жалын тартып міністің алып батыр
28 болған екен», — деп сүйінді. Байрақ оған: «Оны-мұны сұрап басымды
29 ауыртып, гевір», — деп, атқа қамшы басты да Қазанға төнді. Қолын-
30 дағы шоқпармен оқы салып қалды. Қазан өзін танытпап, Байрақтың
31 шоқпарын дарыптап, оның бөлбеуінен ұстап, қолындағы шоқпарың
32 тартып алды, сөйтіп шоқпармен жекесінен бір ұрды. Байрақ атының
33 жалын құшып кейін қарай шаба жөнелді. Қашсаң қаш, Байрақ,
34 беріңе сәлем айт, өзі келсін маған», — деді Қазан. Мұны көрген сол
35 Илік оғыздың биласы, жаудан жеңіліп көрмеген Төлек Боран батыр
36 орталыққа шаба жөнелді. Қазан оған:

³⁷ Орныңнан ерте тұрасың.

³⁸ Жолға шығып шабысың.

³⁹ Батыр болсаң, жеңінді айт.

⁴⁰ Өзің қандай биласың?

⁴¹ Баудың атқа мінесің.

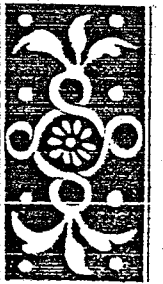
⁴² Бұдан-бұдан жөлесің.

- 1 Жекпе-жекке келесің.
- 2 Батыр болсаң атыңды айт.
- 3 Айтпа алмасаң кейін қайт!
- 4 Ерлер атын жасырмас,
- 5 Қорқақ жауды қайырмас,— деді.

6 Төлек Боран оған жауап беріп: «Қу гөуір, менің атым саған неге керек? Мен Илік оғыз баласы Төлек Боран батыр боламын. Тайсалуды сүймеймін, ұят отына күймеймін. Елімнен озған батырмын, гөуір-де келе жатырмын. Елу жеті қамалдың қақпасын бұзып алғанмын, жауға ойран салғанмын», — деді де, атын қатғы қамшылап, қолындағы найзасын Қазанға салмақ болды. Бірақ, Қазан оның найзасын қағып тастады. Қазан атын қамшылап, оның қолындағы найзасын тартып алды, сол найзамен көк желкелеп салып қалды. Найза қақ бөліңді: «Ей, тегі оңбаған жігіт, бегіңе сөлем айт, өзі келсін мұнда», — деді. Боран кейін иегінді, Қазан шабынған бурадай майданда тұрып, батырларды жекпе-жекке шақыра берді. Сол кезде атына қамшы жұбасып жекпе-жекке Дүзеннің баласы Рүстем шықты. Қазан оған да сұрақ қойып: «Орныңнан ерте тұрыпсың, жақсы талап қылыпсың. Кавказдың жүйрік тұлпарын жаратып алып мінгісің. Аты-жөніңді сайт, қай жігітсің?» — деді. Рүстем батыр оған: «Менің атым — Дүстем, өкемнің аты — Дүзен. Орнымнан ерте тұрғанмын, жауға бетті бұрғанмын. Екі бірдей інімді қыршынында өлтіріп, қайғы отына жанғанмын», — деп, Қазанға төнді, бірақ ала алмады. Қазан оны бір соқты да: «Тегі оңбаған неме, бегіңе сөлем айт, өзі келсін», — деді. 25-ның шылбырын Қара Көне ұстап тұрған еді. Оның намысы келді де, шылбырын жұлып алып, қылышын жалаңаштап майданға шапты. 28 Қылышы Қазанның иығына тиіп, сауытын бұзып, қара етіне төрт елі өгіп кетті. Қызыл қаны жосадай болып ағып, қолтығына қан құйылды. Ораз оған тағы да ұмытылып еді, Қазан ұлына қарап қатты: «О, ұлым, сен менің аскер ала тауым едің. Екі көзімнің 32 сыңары едің, батыр туған арыстаным едің, Ораз. Ақ сақалды өкенді 33 өлтіріп, масқара болма, ұлым!» — деді. Ораздың қаны қайнап, өкесіне 34 жаны ашты. Қара қастары жапқан екі көзіне жас келді. Аттан түсіп, 35 өкесінің қолын сүйді. Қазан да атынан түсіп, баласының желкесінен 36 сүйді. Екеуі аттарына мінді де, қылыштарын жалаңаштап жауға тиді. 37 Сай мен сала адам басына толды, жау жеңілді. Бұлар гөуірлердің қа- 38 малын алды, шіркеулерін қиратып, орнына мешіт салды. Сөйтіп Ораз 39 өкесін қанқұмар жау қолынан құтқарып, еліне алып келді. Ақ дидар- 40 лы анасына хабаршы жіберді. Қазанның аққудай қалқыған бойжет- 41 кен қыздары алдынан шығып, өкесінің қолынан сүйді, аяғына бас

- 1 нді. Қазан көк шалғынға көптеген шатыр тіктеріп, жеті күн, жеті түндей оғыз еліне той берді. Ішім-жем көл-көсір болды.
- 3 Сол тойға Қорқыт атам келіп, қобыз ойнан жыр айтты. Дін үшін
- 4 күрескен сол ерлер қайда кетті? Олар дүние біздікі деп өктеген екен,
- 5 сол бек ерлердің ерлігін жырладым депті. Оларды ажал ұрлап, жер жұтты. Дүние жалған емес пе? Адам келеді, кетеді, өмірдің аяғы —
- 6 ажал. Жердегі өмірдің сиқы сондай. Сол күнге дейін, хан нем, сізді
- 8 күлді діңнен айырмасын. Құлқы жаман адамдардың тіліне ерме.
- 9 Сіздің құрметіңізге бес ауыз сөзбен дұға оқыдым, сол дұғам қабыл
- 10 бола берсін. «Әумин, әумин», — деген адам алланың дидарын көреді.
- 11 Мұхаммед үшін ол дүниеде алла сіздің күнөңізді жеңілдетсін.

СЫРТҚЫ ОҒЫЗДАРДЫҢ ИШКІ ОҒЫЗДАРҒА ҚАРСЫ БАС КӨТЕРҮ ЖӘНЕ БАЙРАҚТЫҢ ҚАЛАЙ ӨЛТІРІЛГЕНІ ТУРАЛЫ ЖЫР

1 Бір күні үш оқ пен бұзық оқ елі жиналып келді, Қазан үйінен
2 олжа бөлісті. Екінші жолғы олжа бөлісіне сыртқы оғыздар келмеді.
3 Қазан үйінде олжа бөліккенде ол әйелінің қолынан ұстап, өзі далаға
4 шығып кетеді екен. Содан соң жүрт оның үйіне кірді, олжа бөліккен.
5 Бұл олжа бөлісінен сыртқы оғыздардың көсемдері — Аруз, Әмен
6 сияқты бағырлар хабарсыз қалған еді. Сыртқы оғыз бектері: «Бұл
7 кезге дейін Қазанның үйінде біз ішкі оғыздармен бірлесіп олжа бөлісу-
8 ғімі едік, бұл жолғы олжа бөлісіне бізді неге шег қалдырған?» — дегті.
9 Содан соң сыртқы оғыздың бектері бағаласып, Қазаннан сұлынғып,
10 ортаң бармайтын болыпты, дұшпандық ниет те көрсетеді. Құлбас
11 дейтін адам бар еді, содан Қазан: «Мен мал-мүлікпенді олжарға сал-
12 ғанда сыртқы оғыздар соны бірлесіп олжалаушы еді, олар бұл жолғы
13 үлеске неге қатыспаған?» — деп сұрады. Құлбас оған: «Сен олжа
14 бөлісіне ішкі оғыздарды ғана шақырдың, сондықтан олар бұл олжа
15 үлесіне қатыса алмады», — дегті. «Олар бізге жаулық ниетке көшкен
16 жоқ па екен?» — депті Қазан. Құлбас тұрып: «Хан кем, онда мен
17 барып жау ма екен, дос па екен білейін», — дегті. Қазан: «Бірақ
18 бірінші кел», — деп, Құлбасты жұмсады. Құлбас атына мініп қасына
19 бірнеше жолдас ертіп, Қазанға қызмет істеген Аруздың үйіне барып
20 отырғі. Аруз алтын шатыр тіктіріп, бадаларының ортасында отыр екен.
21 Амандасып болған соң Құлбас: «Қазанның басына ауыр күн туды.
22 Қызметімде болған Аруз келіп көрсін дейді. Шірме жау келіп, түйкеле-
23 рімді бақыртып қуып кетті, жылқыларымыз кісінеріп айдап кетті.
24 Қаздай қалқыған қыздарымды олжалағды. Васыма осындай күн туды.
25 Тәрбиемде болған еді, Аруз тез жетсін депті», — депті. Сонда Аруз:
26 «Үш оқ, боз оқ елі Қазан үйінен олжа бөліккенде, біз бірге барушы
27 Фәдік, соңғы олжа бөлісінен біз шег қалдық. Біздің не айқынмыз болды

122

1 екен? Қазанның басына күн туса, оған біздің берер көмегіміз жоқ.
2 Қазанға еткен қызметім аз болған жоқ. Енділі жерде біз Қазанға дос
3 емес, жаумыз», — депті. Сонда Құлбас арғы сөйледі. Тыңдалып, хан-
4 кем, ол не деген екен: «Ақылсыз болма, Аруз. Қазан хан орнынан
5 ерте тұрып жауға аттанбақ. Алатауға ақ шатырларын тікті. Үш жүз
6 алпыс алты бағыр жиналды. Ас-дүкәт үстінде олар сенің атыңды
7 жоқтанды. Бізге тиген жау жоқ. Сені дос па екен, қас па екен, сынаға-
8 лы айтып өлкім. Қазанға жау екеніңді білдім, бетіңнен жарылқасын,
9 қош бол», — деп, Құлбас атына мініп, Аруз қатты саясты. Сыртқы
10 оғыздардың бәрине хабар салып: «Бағырлар тегіс жиналсын, Әмен
11 келсін, Рүстем бағыр келсін, жаулан беті қалыпалған Төлек-Боран кел-
12 сіп, барлық бектер келіп жетсін», — депті Аруз. Сыртқы оғыздардың
13 барлық бектері жиналыпты. Аруз көң далаға сансыз шатыр тіккізіп,
14 жылқыдан айғыр, түйемен үлеск, қойдан қошқар сойғызды, сөйтіп
15 сыртқы оғыздардың бектерін сыйлады. Жығын тойға айнады. Аруз:
16 «Бектерім, не үшін шақырғанымды білдіңдер ме?» — депті. «Білгені-
17 міз жоқ», — дейді бектер. Үлмесеңдер айтайын: Қазан бізге Құлбас-
18 ты жұмсап: «Еліме жау тиді, халқымы ойран болды. Васыма күн туды.
19 Қызметімде болған Аруз келсін», — депті. Мен Құлбасқа: «Қазан
20 сөзінің жиың байлығын бөліккенде сыртқы оғыздар олжадан құр
21 қалмаушы еді, бектер оған риза болып, алғысын айтушы еді. Соңғы
22 олжадан біз неге құр қалдық?» — дедім. Әмен тұрып: «Бізге қандай
23 жауап бергеніңді айта», — деді. Аруз оған: «Мен Қазанға енділі жерде
24 жауымыз», — деп жібердім. Сендер не айтасындар бұған?» — деді.
25 Бектер тұрып: «Одан бөлек сөз бізде бар ма? Сен жау болсаң, біз де
26 жау», — дегті. Аруз жиналысқа құран әкеліп соны арбәреуіне ұстапты,
27 ғантың алды. Бектер: «Сенің досыңа біз доспыз, сенің жауыңа біз
28 жаумыз», — деп тегіс құран ұстады. Аруз бектеріне шекпен жапты,
29 мынаны айтып: «Бектер, Байрақ бізден қыя алып, күйеу болып еді,
30 байрақ өлі Қазан жағында қалып тұр. Соны бізді Қазанмен жарастыр
31 деп алдап шақырып алып, тілін білсек қайтеді? Бізге қосылса, ол
32 бізден жақсы, қосылмаса өлтірелік. Байрақты өз орнасынан айырсақ,
33 Қазанмен жауласу бізге онайға түседі», — депті.
34 Байраққа хабар жіберісті. Ол өзінің шатырында жігіттерімен
35 ішіп-жеп отыр екен. Аруздан барған адам сәлем берді, үйіне кірді.
36 Ол: «Ханым, Аруз саған сәлем айтты. Байрақтың жүрегі шат болсын.
37 Сол кісі келіп, бізді Қазанмен тағуластырсын деп жаттыр», — деді. Екі
38 сөзге келмей, Байрақ «мақұд» депті. Содан соң ол атын алдырып
39 мінді де, қырық жігітін алып Аруздың ауылына келді. Онда сыртқы
40 оғыздардың барлық бектері отыр екен. Байрақ оларға сәлем берді.
41 Сонда Аруз: «Сені біз не үшін шақырғанымызды білдің бе, Бай-

123

1 рәк» — деді. «Не үшін шақырып едіңдер?» — деді ол. «Осында отыр-
2 ган бектер түгел Қазаннан бөлінеміз деп құран ұстап, анттастық», —
3 деді Аруз. Байрақ: «Мен Қазаннан бөліне алмаймын», — деп, ант
4 берді және ол: «Мен Қазанның жақсылығын көп көрген адаммын.
5 Соны ұмытсаң көзіңнен шықсын. Мен Қазанның кавказдық жүйрік
6 аттарына көп міндім. Соны ұмытсаң төсегім табыт болсын. Мен оның
7 сыйлыққа берген шаландарын кидім, соны ұмытсаң, ол менің кебім
8 болсын. Мен Қазанның ала шатырына кірдім. Соны ұмытсаң, кіре
9 ұйым абақты болсын. Біліп қойыңдар, Қазаннан мен бөлінбеймін», —
10 одеді Байрақ. Аруз Байрақтың сақалынан алып жұлқылады. Бектер-
11 дің оны елтіргісі жоқ еді. Арудың ашулы екенін білген соң Байрақ:
12 «Аруз, сенің азағаныңды білгенде, мен Кавказ атына мінер едім, үсті-
13 ме сауыт, басыма дулыға киер едім. Қарыма алпыс тұтам найза
14 ілер едім, қолыма қара болат қылыш алар едім, қасыма бек біткенді
15 қосар едім, сөйтіп басыңды кесер едім. Тегі оңбаған неме, бұл ниетіңді
16 білгенде мұнда келер ме едім? Батырды алдау — әйелдік. Мұндай
17 аярлықты сен әйеліңнен үйрендің бе, тексіз?» — деді. Аруз оған:
18 «Тіліңді тарта сөйле, қаның сенің аққан су емес, одан да бізге қосы-
19 ламын деп антыңды бер», — деді. Байрақ ашуға мінді. «Төңірі куә
20 болсын, Қазан үшін басым кетсе де сөзімің таймаймын, денемді
21 қырық бөлек етсең де, Қазаннан бөлінбеймін!» — деді. Аруз ашула-
22 нып, оның жағасынан қайта алды. Жан-жағына қарап еді, ешбір бек
23 жақындап келген жоқ екен. Сонда Аруз қынаптан қылышын алды да,
24 оның оң жамбасын шауып тастады. Байрақтың қара қаны судай
25 төгіліп, өзі жерге құлап түсті. Бектер бұл іске наразы болып, алтар-
26 на мініп, тарады. Байрақты серіктері атқа отырғызып, біреуі артынан
27 ұстап алып, ауылына қайты. Батырды шатырына оқеліп жатқызып,
28 ішікпен жауып тастады. Сонда Байрақ: «Жігіттер, орындарыңнан
29 тұрып, менің шұбар атымның құйрығын кесіндер, аттарыңа мініп,
30 биік тауға беттеңдер. Суы көп сұлу өзендерді кесіп өтіп, Қазанның
31 диуанына барыңдар. Ақ киімдеріңді тастап, қара киім жамылыңдар,
32 Байрақ өлді деп хабарландар, өзі сау болсын. Өзі төрбіленген Аруз-
33 дан бір адам келіп ауылына шақырды, соған өріп біз Аруз ауылына
34 бардық. Онда сыртқы оғыздардың барлық бектері жиналып, той
35 жасап жатыр екен. Өздері ас үстінде құран ұстасып, біз Қазаннан
36 бөлінеміз деп анттастықты. Оны біз білмей қалдық. Олар Байраққа:
37 «Бізге қосыламын», — деп антыңды бер деді. Байрақ ант бермеді.
38 Сенің төрбиеңде болған азғын Аруз бұл сөзге ашу көрестіп, Байрақ-
39 ты қылыштап, қаның судай ағызды, сөйтіп Байрақтың басына қара
40 күн туды дедер. Егер Қазан мен үшін оның да қаның төкпесе,
41 махшарда менің қолым оның жағасында болады дерсіндер», — деді.

1 Тағы бір тапсырғаны: «О, жігіттерім, енді Арудың ояласы дясат
2 келіп, менің елімді шабады. Келелі түйемді боздатып, үйірлі жылқымы-
3 ды кісінетіп, қоралы қойымды маңырағып айдал кеткек, қыздарымды
4 олжаламақ. Бисат менің сұлу жарымды құшпақ, тайнамды, елімді
5 талқандап, талап алмақ. Қазан маған тез келсін. Арузда кеткен
6 менің кегімді алып берсін, қаным үшін қаның тексін. Сөйтіп, менің
7 сүйген жарымды өзіңің баласына қоссын. Менің оған көрге түскенде
8 айтар сөзім — осы. Байрақтың жаны төңіріге барып қосылды дерсің-
9 дор».

10 Бұл хабар Байрақтың икесі мен шешесіне жетті. Олардың ақ
11 үйлері жылаған елге толды. Байбөрінің қыздары ақ киімдерін тас-
12 талп, қара жамылды. Байрақтың шұбар атының құйрығын кесті.
13 Қырық-елу жігіт қара киді, жұрт ақ сәлделерін орнына көк сәлде
14 орады. Ел Қазанның алдына келіп, сол сәлделерін жерге алып ұрып:
15 «Байрағым, асыл туған ерім!» — деп жылап екіреді. Жұрт Қазанның
16 қолын сүйіп: «Өаің аман бол, Қазан! Байрақ өлді. Оз қызметінде
17 болған Аруз қолынан өлді. Бізді ол ауылына шақырған еді, сөйтсек
18 сыртқы отыздар жиналып, құран ұстасып: «Біз Қазаннан бөлін-
19 дік», — деп анттасқан екен. «Сен де бізге қосыл», — деді. Байрақ
20 сенің ианыңды төпкен жоқ. Олардың сөзіне көнбеді. Бұған өзіне
21 қызмет істеген Аруз ашуламып, төрде отырған Байрақтың бір жамба-
22 сын шауып тастады. Өзіңіз аман болыңыз, хан жем. Байрақ төңірісіне
23 кетті. Бірақ Қазан Арудың бұл күнесін кешпесін дегенді айтты», —
24 деді. Қазан мұны есіткен соң қолына орамалын алып, өкіріп жыла-
25 ды. Диуанға жиналған ел, бектер «ой бауырымдап» көрісті. Қазан
26 өзінің шатырына барды да, жеті күндей төсек тартып жылаумен
27 болды. Қазанның інісі Қара Көпе Құлбасқа: Орыңнан тұрып, менің
28 атам Қазанға бар, орыңнан тұрсын. Сен үшін бізден бір батыр өліп
29 отыр де. Айтқан оясиеті: «Менің қаныма қан, жанымға жан алысың», —
30 деді. «Жауымыздан соның кегін алалық», — деді. Құлбас оған:
31 «Сен оның інісі едің, өзің бар», — деді. Ақырында екеуі бірлесіп
32 Қазанның шатырына кіріп, сөлем берді. Содан соң Құлбас сөйлесіп
33 бастады: «Хан нем, оз басыңыз аман болсын. Біздің ортамыздан бір
34 батыр өліп, сенің жолығыңды бісініп беріп отыр. Вас құран, соның кегін
35 алалық. Босқа жылап, көздің майып тауысқаннан не шығады? Тұр
36 боршыңнан, басыңды көтер», — деді. Қазан оларға: «Бұл дұрыс ақыл
37 екен. Менің барлық қару-жарағымды түйіслерге артыңдар, барлық
38 бек аттарына мінсін», — деді. Бектер тегіс аттарына мінді. Қазан
39 өзінің қара атын алдырды. Соған мініп алып, даңғыра қаққызып,
40 өкпеней шалғызды. Жорыққа шығып, күн демей, түн демей тартты.
41 Бұл хабар Арузға, барлық сыртқы оғыз бектеріне жетіп еді.

- 1 «Қазан келе жатыр екен» дейтін сөз елге таралды. Бұлар да әскер
- 2 жықп, оның алдынан шықты. Екі жақ белге-бет келді. Үш оқ пей
- 3 боз оқ жауласты. Аруз тұрды: «Ішкі оғыздар ішінде менің өлтіретін
- 4 адамды Қазан болсын»,— деді. Әмен батыр болса: «Менің жауым
- 5 Теріс ұамыш болсын»,— деді. Рүстем батыр: «Менің жауым Ақсақ
- 6 оғыздың баласы Оқшы болсын»,— деді. Олардың ерқайсысы өзінің
- 7 көз тіккен жауларын белгілеп алды. Сап тұрған әскер жааздылы,
- 8 соғысқа әзірленді. Қорғасын оқтар оқшантайға салынды. Аруз атын
- 9 ортаға айдап, Қазанға айқайлады: «Кел бөрі, оңбаған Қазан, сазың-
- 10 ыңды беремін»,— деді. Қазан қалқанын тосып, Арузға найза қолдан-
- 11 ды. «Текіз ит, онасыздықпен ерді өлтірдің, елімнің қандай екенін
- 12 мен саған көрсетермін»,— деді. Аруз атына қамшы басып, Қазанға
- 13 қылыш ұрды. Бірақ онысы тимей кетті. Көзек Қазанға қолғанда, ол
- 14 алыс тұғам найзасын салды, найза жарқ етіп оның көудесіне өтіп
- 15 кетті. Аруз жерге құлап түсті. Қазан өзінің інісі Қара Көнеге белгі
- 16 беріп, Аруздың басын шауып таста деді. Қара Көне шауып барды,
- 17 оның басын шауып тастады. Мұны көрген сыртығы оғыздардың бекте-
- 18 рі тегіс аттарынан түсіп, Қазанның аяғына жығылды. Өздерінің
- 19 байыбын мойындап, қолынан сүйді. Қазан Байрақтың қаны үшін
- 20 Аруздың қанын төккенін жеткілікті деп санап, олардың күтпесін
- 21 кешірді. Қазан Аруздың мал-мүлікін, елін, тайпасын талап-таражға
- 22 салды. Жігіттерін қырып, көң шалғынға шатыр тіктірді.
- 23 Бұл жықпна Қорқыт атам келіп, қуанышты елең айтыпты. Дін
- 24 үшін күрескен сол батырлардың ерлігін жырға қосыпты. Жалғыз-ай.
- 25 Бар дүние біздікі деп айқай-сүрең салған сол ерлер қызір қайда?
- 26 Оларды ажал ұрлап, жер жұтты. Дүние кімге опа қылған? Адам
- 27 өмірі өлкінші, өмірдің құрдымы — ажал, ажырасу, жердесті өмір
- 28 бағысы! Менің сізге бәре батам: «Күдәй сені өлгеніңше дініңнен
- 29 Сайырмасың. Ақ сақалды өкпенің барған жері жұмақ болсын! Ас
- 30 шашты анаңның жүрер жері асқар ала тау болсын! Иманлы жүзіңді
- 31 көрген соң, бес ауыз сөзбен дұға оқыдық. Дұғам қабыл болып,
- 32 түгел орындалсын, «әумин» дейтіндер болса, ол дүниеде күдәйлінің
- 33 дидарын көрсін. Ол дүниедегі Мұхамед үшін алға сенің күнәңді
- 34 жекіл етсін!»

М А З М Ұ Н Ы

•ҚОРҚЫТ АТА КІТАБЫ, ТУРАЛЫ	3
ҚОРҚЫТТЫҢ НАҚЫЛ СӨЗДЕРІ	7
ДИРСҒАХАНҰЛЫ БҰҚАШЖАН ТУРАЛЫ ЖЫР	11
ҚАЗАН-САЛОРДЫҢ АУЫЛЫН ЖАУ ШАЛҚАНЫ ТУ- РАЛЫ ЖЫР	22
БАЙБӨРІ БАЛЛАСЫ ҮМСІ-БАЙРАҚ ТУРАЛЫ ЖЫР	34
ҚАЗАН БЕКІТІҢ БАЛЛАСЫ ОРАЗ БЕКІТІҢ ЖАУҒА ҚА- ЛАП ТҮТҚІСІ ВОЛҒАНЫ ТУРАЛЫ ЖЫР	55
ТОҚА БАЛЛАСЫ ЕРЖҮРЕК ДОМБҮЛІ ТУРАЛЫ ЖЫР	67
ОҒЫЗ ҚАЛҒЫ БАЛЛАСЫ ҚАН — ТӨРӨЛІ ЖАЙЫНДА- РЫ ЖЫР	73
ОҒЫЗ ҚАЗЫЛЫҚ БАЛЛАСЫ ИЕКЕНКІ ТУРАЛЫ ЖЫР	85
ТӨБЖӨЗ ДӘУЛДІ ОЛТІРТГЕН БИСАТ ТУРАЛЫ ЖЫР	90
БЕКІЛҰЛЫ ӘМРАЛ БАТЫР ТУРАЛЫ ЖЫР	99
ОҒЫЗ ҮШАП БАЛЛАСЫ СЕЖРЕК ТУРАЛЫ ЖЫР	106
ҚАЗАН-САЛОРДЫҢ ЖАУҒА ТҮТҚЫН ВОЛҒАНЫ ЖӘ- НЕ ОНЫ БАЛЛАСЫ ОРАЗДЫҢ АЗАТ ЕТУІ	114
СЫРТҚЫ ОҒЫЗДАРДЫҢ ІШКІ ОҒЫЗДАРҒА ҚАРСЫ БАС КӨТІРГҮЛ ЖӘНЕ БАЙРАҚТЫҢ ҚАЛАП ОЛТІРГІЛ- ГЕНІ ТУРАЛЫ ЖЫР	182